MINISZTER A FRONTVONALBAN

Zsindely Ferenc naplója

1941. február 25. – 1946. március 9.

ÁBTL | KRONOSZ

MINISZTER A FRONTVONALBAN

Zsindely Ferenc naplója

1941. február 25. – 1946. március 9.

Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta:

Szekér Nóra

ÁBTL–Kronosz
Budapest–Pécs, 2021

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

A kötet Zsindely Ferenc naplójának őrzési helye,
a Sárospataki Református Kollégium Könyvtára
hozzájárulásával jelenik meg.

Lektorálta: Papp István

Borító: Zsindely Ferenc kereskedelemügyi miniszter, 1943
(Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Budapest Gyűjtemény, PAZ041011)

ISSN 1586-9784
ISBN 978 615 6339 33 1

© Szekér Nóra, 2021
© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2021
© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2021

ELŐSZÓ

„Három ilyen könyvet már teleírtam. Lesz-e majd, aki elolvassa? S megérthető-e belőle ez a furcsa, keserves idő, amelyben a vajúdó Európa oly nehezen, s oly szörnyű kínok közt szülné meg a rákövetkező évszázad új rendjét? Magyarul írok, kockázatossá vált, s talán veszendő nyelven. Papirosra írok városok elhamvadásának idején. Józan eszem minden porcikája azt bizonygatja, hogy ebből a rettenetes kátyúból nincs számunkra menekvés. De valahol belül, valahol mélyen egyre csak megmosolyogja aggodalmamat valami megmagyarázhatatlan és biztató bizonyosság, hogy csoda fog velünk történni. Három könyvet már teleírtam, három év letelt. Isten nevében elkezdem most a negyediket"[1] – nyitotta meg Zsindely Ferenc háborús naplójának utolsó kötetét és nem is sejtette, hogy milyen nehéz is lesz az az utolsó év, és milyen súlyos emlékeket örökítenek majd meg az akkor még üres lapok.

Zsindely Ferencet – saját megfogalmazása szerint – valamiféle konok akarat hajtotta, hogy élete legtevékenyebb időszakában, amikor Teleki Pál, Bárdossy László, Kállay Miklós mellett miniszterelnökségi államtitkár, majd kereskedelmi miniszter volt, napról napra lejegyezze a vele történteket. Miután a legfelsőbb politikai körökben mozgott és már csak a hivatalánál fogva is miniszterelnökök bizalmasa volt, kevesek által látott színtérben zajló eseményeket, kulisszatitkokat örökített így az utókorra. Hogy mi motiválta, arra ő maga ad magyarázatot: megérteni *„a furcsa, keserves idő"*-ket. A mindennapok sűrű forgatagában a naplóírásra kiszakított idő nemcsak az aznapi események számbavételét jelentette a számára, hanem a korszak léthelyzetének folyamatos értelmezését, szembenézést a félelmekkel, haragokkal, reményekkel, napról napra mérlegre téve politikai és világnézeti meggyőződését és személyes felelősségét. Olvasva Zsindely sorait az ember érzi, hogy milyen fontos segítséget ad ez a napló a szerzőjének abban, hogy benyomásait összegezze, egy-egy esemény súlyát végiggondolja, saját szerepét, helyzetét maga előtt is tisztázza. Ugyanakkor a naplóírás nem csupán személyes ügy volt a számára. Nyíltan megvallja, hogy nem csak saját maga, de

1 Zsindely Ferenc naplója, 1944. február 17-i bejegyzés.

a jövő nemzedékei számára is fogódzókat kíván adni *„a furcsa, keserves idő”*-k megértéséhez. És mint olyan ember, aki nem csak politikus volt, hanem író is, ha ír, mindig az olvasónak is ír.[2] Jól érzékelhető ez abból is, ahogy nagy figyelemmel tisztázza életének apró részleteit, ami neki ugyan evidencia, de a „külső világból” érkező hallgatóság számára nem az.

„Ebben az országban – méghozzá a legszenvedélyesebben, s ennek összes következményeivel együtt – mindig mást csináltak, mint amit gondoltak, vagy másképp gondolkoztak, mint ahogy cselekedtek”[3] – jellemezte az Osztrák–Magyar Monarchiát Robert Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című regényében. E gondolat, talán nem függetlenül a történelmi azonosságoktól, Zsindely korának Magyarországára is illik, mint ahogy e jelenségre adott musili magyarázat is: „olyan állam, amely önnön meglétébe is csak úgy hallgatólagosan egyezett bele, ha másképp nem megy; az ember negatív értelemben volt ott csupán szabad, örökké érezvén létezése elégtelen alapjait, örökké a meg nem történt vagy a nem eléggé visszavonhatatlanul történt dolgok roppant képzelete lengte körül.”[4]

E jellemzés is érzékelteti, hogy a korszak lelkülete roppant bonyolult, és ennek mentén politikai világa is az, ahol az érvényben lévő „túlélési stratégia” egészen más, sőt sokszor egymással ellentétes beszédmódokat és döntési megoldásokat hozott a nyílt színtéren és a kulisszák mögötti vonalakon. Egy ilyen helyzetben az utókor különösen rászorul arra, hogy fogódzókat kapjon a kor atmoszférájához való közelebb jutáshoz. A korszak szemtanúi és döntéshozói számos naplót, visszaemlékezést hagyományoztak ránk. Óriási eseménynek számított, amikor az 1970-es évek közepétől kezdhettek megjelenni a Horthy-korszak hivatalos politikai világához kötődő személyek emlékei. A Magvető Kiadó *Tények és Tanúk* sorozatában Kádár Gyula vezérkari ezredes emlékirata, Simonffy András vezérkari őrnagy édesapja emlékeit feldolgozó *Kompország katonái,* Bokor Péter visszaemlékezésekre épülő *Századok* című tv-sorozata[5] a korszak nagy közéleti eseményeinek számítottak magas példányszámokkal, óriási nézettséggel. Vízválasztó jelentőségű volt, hogy a Horthy-korszak történeti értelmezésének szigorúan előirányzott ideo-

2 *Isten szabad ege alatt* (1933) és *Dunárul fúj a szél* (1938) címen jelentek meg önálló kötetben a vadásztörténetei, a *Nimród* című vadászújság rendszeresen közölte novelláit. Komáromi Ferenc álnéven adta ki *A hét cinke, igaz mese hét részben* (1945) című verses mesekönyvét. Halála után jelent meg *Sánta bika* című novelláskötete és *Harcsakirály* című mesekönyve, valamint Dizseri Eszter szerkesztésében *„Mint ismeretlen és mégis ismerős...” – Elmélkedések gyülekezeti és családi áhítatokra* címen elmélkedései. Számos meséje, novellája és elmélkedése maradt kiadatlan.

3 Musil 1977. 43.

4 Uo. 44.

5 Tv-sorozat során a korabeli szereplőkkel készült beszélgetésekből két kötet is megjelent: Bokor 1982.; Bokor 1985.

lógiai kliséit feloldhatta a személyes emlékezések egészen más hangvétele. Persze számos visszaemlékezés kiadására az emigrációban vagy már a rendszerváltozás után kerülhetett csak sor. Az 1990-es évektől kezdődően sorra láttak napvilágot a korszak fő- és mellékszereplőinek emlékiratai, Horthy Miklós, Edelsheim-Gyulai Ilona, Bethlen István, Kállay Miklós, Lakatos Géza, Barcza György, Szegedy-Maszák Aladár, Ullein-Reviczky Antal, Szent-Iványi Domokos, Ravasz László, Serédi Jusztinián, Mindszenty József, és még sokak memoárjai. Különösen izgalmas képet adnak a korszak belső világáról a naplók.[6] A két világháború között a naplóírásnak nagy reneszánsza volt. A természetes életforma részét jelentette, ha valaki a megélt élményekről napi szinten készítette a feljegyzéseit. E műfajnak egészen a szépirodalmi műremekektől – mint például Márai Sándor, Füst Milán, Illyés Gyula naplói – a táviratszerű tőmondatokat tartalmazó bejegyzésekig – mint Shvoy Kálmán altábornagy reflexiói – mindenféle formáját kiadták már. A pillanat hatása alatt írt gondolatok a maguk szubjektivizmusával együtt az utókor számára nélkülözhetetlen segítséget adnak, hogy közelebb jusson a korszak értékrendjéhez. Szálasi Ferenc, Kozma Miklós, Kornis Gyula, Horthy Miklósné naplói – csak hogy néhány fontosabb művet említsek – egy-egy személy jellemzésével, barátságok és ellenséges érzelmek hátterének bemutatásával, vagy annak érzékeltetésével, hogy az események forgatagában mi okozott örömöt, mi váltott ki félelmet, mi jelentett meglepetést vagy éppen mit tartottak természetesnek, olyan adalékokkal szolgálnak, amit a dokumentumokból soha nem ismerhetnénk meg, ugyanakkor egy korszak megértéséhez nélkülözhetetlenek.

Zsindely Ferenc kézirata kiegészíti ezt a gazdag örökséget és ennyi évtized után is képes újat mondani számunkra. Az események apró részleteinek rekonstruálásához is segítséget nyújt, de amiben igazán kiemelkedő, a kor gondolkodásának megértéséhez adott támpontjai. A naplónak ez az erőssége Zsindely sajátos helyzetéből is és személyes adottságaiból is fakad. Befolyásos személy, a politikai játéktér közvélemény előtt rejtve maradt vonatkozásaiba lát bele, a résztvevők közeli ismerősei, barátai, ugyanakkor személyének nincs olyan meghatározó jelentősége, hogy nézőpontjának személyes súlya a korszak általános jellegzetességeiről elvonná a figyelmet. Zsindely egyrészről – társadalmi hovatartozását, politikai pályáját tekintve – a korszak elitjének jellegzetes szereplője, így jó alany arra, hogy rajta keresztül e közeg értékrendjének evidenciái, észjárásának logikája feltérképezhető legyen. Másrészről azonban számos tekintetben elütött környezetének figuráitól, párt- és minisztertársaitól, ennek köszönhetően a kritiku-

6 A napló mint történeti forrás elemzésének óriási a szakirodalma. Csupán néhány fontosabb munka: Gyáni 2000. 145–160.; Kövér 2011. 219–242.; Pritz (szerk.) 2018.; Mihályi 2021. 23–47.

san távolságtartó attitűd és a kívülálló nézőpont is érvényesül nála. Zsindelynek ez az egyedisége legélesebben talán a politikai harcostársai és baráti köre közötti különbségen keresztül érzékelhető leginkább (közeli ismerősei, bizalmas barátai között találjuk többek között Karácsony Sándort, Illyés Gyulát, Kodolányi Jánost, Németh Lászlót, Tamási Áront, Somogyi Imrét és Miklóst, Tildy Zoltánt, Varga Lászlót), és annak legszemléletesebb megnyilvánulása a Györffy Kollégium támogatása. A népi származású és nemegyszer illegális kommunista kapcsolatokkal rendelkező diákok kollégiuma mögött álló mozgalom a jövőt egy radikális rendszerváltozás után, merőben új alapokon képzelte el. És Zsindely ezt a fordulatot nemcsak elkerülhetetlennek, de előremutatónak is tartotta (még ha nem is úgy képzelte el, mint ahogy az lezajlott), a kollégium ügyét pedig a maga részéről nem csupán támogatta, de – a Musil által jellemzett másként gondolkodás és máshogy cselekvés jegyében – képes volt a kor elitjének egy jelentős részét e vállalkozásnak megnyerni, az anyagi alapok és az autonóm működés biztosítására a korszak egyik legbefolyásosabb összetételű testületét tető alá hozni. Ebben a vállalkozásában, ahogy Zsindely Ferenc egyéni arcélének formálásában is, nagy szerepet játszott felesége, Tüdős Klára hatása.

Annak érzékeltetésére, hogy a sok humorral, személyes vallomásokkal, politikai elemzésekkel, pletykákkal, vadászatokkal és a korszak jellegzetes figuráinak karcolatszerű jellemzéseivel tarkított naplónak milyen sokféle dimenziója van, álljon itt egy utolsó idézet Musiltól. A Monarchia jellemzésére megfogalmazott, fentebb már idézett gondolat az országról – ahol „a legszenvedélyesebben, s ennek összes következményeivel együtt – mindig mást csináltak, mint amit gondoltak" – így folytatódik: „A dologban járatlan megfigyelők ezt kizárólag a véleményük szerinti osztrák jellem szeretetreméltóságának vagy gyengéjének tartották. No de ez így nem igaz; amiképp sose volt helytálló, ha egy országban előforduló jelenségeket az ország lakóinak karakterével magyaráztak. Mert bármely ország lakóinak legalább kilencféle karaktere van: foglalkozási, nemzeti, állami, osztály-, földrajzi, nemi, tudatos, tudattalan és még egy személyes jellegű is talán."[7]

A musili gondolat mentén fontos tudatosítani e naplóban is meglévő sokrétűséget, a ki tudja hányféle „karakter" jelenlétét. Zsindely bejegyzéseiben legalább annyira benne rejlik a miniszter, az „úri" középosztály tagja, a komáromi patrióta, az istenhívő és a hithű református, a férfi, a vadász, a kertész, mint a magyarságában elkötelezett hazafi. Hol az egyik, hol a másik arculat élesebb: a szovjet katonák erőszakoskodásával való hadakozás a férfit, a Komárom város bombázásának

7 Musil 1977. 43.

Zsindely Ferenc kereskedelemügyi miniszter díszmagyarban, 1943. június 5.
Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 1884/1956 fk

híre a patriótát, az ostrom pillanataiban átélt halálfélelem az istenhívőt szólítja meg hangsúlyosabban.

Ugyanakkor a naplójellegből adódóan ez az írás és annak minden dimenziója a friss élmény hatása alatt áll. Ennek jelentősége különösen fontos, ha a kor gondolkodását szeretnénk tetten érni. A visszatekintő emlékezések nem vonhatják ki magukat az azóta már bekövetkezett események ismeretének hatása alól. Emlékeinket akarva-akaratlan módosítja, ha tudjuk, egyes döntéseket, értékítéleteket, eszméket hogyan tolerált a történelem. Zsindelynek az események menetében lejegyzett gondolatai azonban minden utólagos korrekció nélkül vezetnek el minket egy ma már nem létező világba. Egy befolyásos kormánytag nézőpontjából követhetjük nyomon a magyar kabinet második világháborús politikáját, méghozzá nem egy történelmi számvetés keretében, hanem a munka dandárjában. Itt a személyesség, az érzelmek, az irracionális vonatkozások sokkal jobban szem előtt vannak még, mint a későbbi letisztult olvasatokban. Mint ahogy a korban még evidenciaként, ma már idegenül ható gondolatok is a maguk magyarázatra nem szoruló természetességével jellennek meg.

Az utólagos korrekcióhoz hozzátartozik az is, hogy e háborús generáció politikai elitje 1945 után saját olvasatát sok esetben vádlottként, de mindenképpen védekező állásban, magyarázkodva mondhatta csak el és már egy új korszak vádpontjaihoz, kérdésfeltevéseihez, gondolkodásához igazítva próbált magyarázatot adni a döntéseire. Zsindely naplója még nem áll e magyarázkodási kényszer hatása alatt, és így képet ad arról, hogy a korszak a saját belső törvényszerűségei szerint hogyan mérlegelte a vele történteket, hol látta a hibáit, a felelősségét, hogyan ítélte meg a saját perspektíváit, az egyre szűkülő ellenséges gyűrű közepén a mozgásterét és hogyan élte át a háború mindennapjait. Ez őszintébb lenyomatát adja a Horthy-korszak énképének, mint sok utólagos értelmezés, és ahhoz is segítséget nyújt, hogy a mából nézve ellentmondásosnak ható jelenségek értelmezhetőbbé váljanak, azzal együtt, hogy ez a beszédmód a mai érzékenység számára sokszor idegenül, olykor akár bántóan is hangzik. Érdekes ebből a szempontból Zsindely viszonya a zsidókérdéshez. Mint Bárdossy miniszterelnökségi államtitkára segít tető alá hozni az ún. harmadik zsidótörvényt, és magától értetődő természetességgel ünnepli annak elfogadását. Megnyilatkozásaiból nemegyszer érzékelhető a zsidósággal szembeni diszkriminatív hozzáállás, a német megszállás után hozott zsidóellenes intézkedések azonban felháborítják, a deportálás mélyen megrázza, felesége zsidómentésben való szerepvállalását pedig teljes mellszélességgel támogatja.

De ki is volt valójában e sokat ígérő napló szerzője, Zsindely Ferenc, aki ugyan a korabeli Magyarországon neves közéleti szereplőnek számított, de ma

Zsindely Ferenc államtitkár íróasztalánál, 1938-ban
Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

már a személye csak kevesek által ismert?[8] 1891-ben a Szabolcs megyei Kisvárdán – négy fiúgyermek közül a legidősebbként – látta meg a napvilágot egy nagy múltú református családban. Nem sokkal születése után a család Komáromba költözött, ahol édesapja, a komáromi törvényszék elnöki pozícióját töltötte be. A komáromi bencés gimnáziumban és a pápai református kollégiumban járta a középiskoláit, a jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. A diplomát abban az évben szerezte meg, amikor kirobbant az első világháború. Mint oly sokan, önként jelentkezett katonának, tüzérfőhadnagyként három évet a fronton töltött. Még harctéri szolgálata alatt, 1915-ben megválasztották Komárom vármegye szolgabírójává, 1919-ig vármegyei főjegyzői tisztségig vitte, amikor is minisztériumi (elsőként a kisebbségi ügyek minisztériumában, majd a pénzügyminisztériumban) tisztviselői állást kapott Budapesten. Az 1920-as évek végén azonban Zsindely Ferenc – ahogy felesége visszaemlékezésében fogalmazott –

8 Zsindely Ferenc közéleti életútjáról még nem készült átfogó tanulmány, életrajzi adatainak forrása: Dizseri 1994. 15, 83–95, 129–132.; Haeffler (szerk.) 1940. 377–378.; Czvalinga 2005. 304–307.

„politikával kezdett kacérkodni, s fellépett fatornyos hazájában, Komáromban képviselőnek."[9] Az 1931-es választáson egységespárti programmal jutott be az országgyűlésbe (ezt követően a város a háború végéig minden alkalommal, még háromszor megválasztotta képviselőjének), 1936-tól a kormányzó párt ügyvezető alelnöki tisztét is betöltötte. A képviselőséggel a pénzügyminisztérium tisztviselői státusából szabad ügyvédi pályára váltott, de – mint Tüdős Klára megjegyezte – „nem volt sem kedve, sem tehetsége ehhez a pályához".[10] 1938 februárjában Hóman Bálint felkérésére vissza is tért a minisztériumba, de már államtitkári minőségben. „Ebben az időben Feri már számottevő szerepet játszott a Parlamentben, s mint pénzügyi főelőadó sikereket aratott. Megvolt az a képessége, hogy gátlástalan közvetlenségével a mások gátlásait feloldotta, s így a legkülönfélébb emberek jól érezték magukat a társaságában" – írja Tüdős Klára, majd így folytatja: „Ha jól emlékszem, 1937 végén Hóman Bálint felszólította, hogy menjen hozzá a kultuszminisztériumba mint politikai államtitkár, a protestáns ügyek élére. Kis huzavona volt köztük. Hóman Bálint is eszes ember volt, félt a nagyképűségtől, és szeretett léháskodni. [...] Ebben hasonlított hozzá Feri, aki mindennél jobban utálta a pléhpofát és vaskalapot. [...] Hogy hogyan egyeztek meg mégis, én nem tudom, de Ferenc beállott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba protestáns pápának, ami elég bizarrul állott neki."[11]

Tüdős Klárával 15 évi ismeretség után, 1938. július 9-én házasodtak össze.[12] Feleségéhez fűződő mély érzelmi kapcsolata és meghatározó hatása e naplónak egy érdekes dimenziója. Az ugyancsak református patrícius családi háttérből érkező Klára a korszak egyik izgalmas, a hagyományos női szerepbe be nem illeszthető alakja volt. 1925-ben a család által rákényszerített házasságot felrúgta, Budapestre „szökött" és önálló életbe kezdett. A tehetségének és az Iparművészeti Főiskolán végzett tanulmányainak köszönhetően a felköltözést követő év tavaszán felkérést kapott az Operaház jelmezműhelyének vezetésére. Ez a belépő a színházi világba egy nagy karrier első lépése volt. „A harmincas évek elején én már verhetetlen primadonnája voltam a színházi jelmezeknek, és híresség. A magánszínházak, ha jelmezes darabokat játszottak, kölcsönkértek az Operától, és a sajtó mint attrakciót harangozott be, hogy a jelmezeket az új darabokhoz én csinálom"[13] – írta visszaemlékezésében. De nem csak jelmeztervezőként, rendezőként és színpadi szerzőként is jó néhány sikert mondhatott magáénak. Haupt-

9 Zsindelyné 1974. II. 144–145.

10 Uo. II. 145.

11 Uo. II. 176.

12 Tüdős Klára életéről lásd Dizseri 1994.; Szekér 2021. 237–260.

13 Idézi Dizseri 1994. 67.

Zsindelyné Tüdős Klára az 1940-es évek elején
Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

mann *Henschel fuvarosá*nak színpadra vitelét és *Fény és Árnyék* című filmjének rendezését (mellyel az egyik első rendezőnőként[14] írta be a nevét a magyar filmtörténetbe) e napló is megörökíti.

1937-ben – felbuzdulva jelmezei sikerén – Tüdős Klára *Pántlika* néven önálló divatszalont nyitott. A magyaros stílust követő modellek a hazai és a külföldi piacot is meghódították. A divatvilágban elért eredményei ellenére azonban sok-

14 Az első női magyar rendezés dr. Balázs Mária *Pókháló* című filmje.

kal több szállal kötődött a művészvilághoz, mint az üzleti élethez, és intenzívebben foglalkoztatták a kor nagy közéleti kérdései, mint a pénzügyi problémák. A színházi és irodalmi élet megújítása körüli szervezés Budapest ostromáig Tüdős Klára életének állandó részévé vált. 1939-ben Kolozsváron Tamási Áron, Bánffy Miklós, Féja Géza, Zilahy Lajos és még sokak részvételével zajló ankét egyik szervezője és mecénása, ahol az erősödő német nyomásra és az egyre égetőbb társadalmi problémákra adandó irodalmi válaszokat vitatták meg. 1941-ben Zilahy Lajos kezdeményezésére megalakították a szalonként működő „Szellemi Magyarország" mozgalmat, amely estek szervezésével kívánt lehetőséget adni a sokféle irányultságú magyar művészek találkozásaira. 1943-ban pedig népi írókkal és művész barátaival arra szőttek terveket, hogy az új magyar dráma színházát megalapítsák. A legeredményesebb patronálási munkája, a már említett Györffy-kollégium támogatásának megszervezése volt, amelynek sikerében nagy segítséget nyújtott, hogy építhetett férje kapcsolatrendszerére.

Eközben ugyanis Zsindely Ferenc karrierje is ívelt felfelé. Politikai pályájának kezdetétől ahhoz a csoporthoz tartozott, akik Teleki Pál köré szerveződtek és az ő politikai gondolkodását tekintették iránymutatónak. Zsindely és Teleki között hamar bensőséges viszony alakult ki, és idővel Teleki egyik legbelsőbb bizalmasává vált, és mint ilyen beavatottja volt a kulisszák mögött zajló politikának. 1938 májusában Teleki Pál a kultuszminisztérium élére került, és kérte Zsindelyt, legyen közvetlen munkatársa, 1939 februárjában, miniszterelnöki kinevezésekor pedig maga mellé vette államtitkárának. Ezzel kezdetét vette egy hosszú hivatali megbízatás: Zsindely a miniszterelnökségi államtitkári pozíciót nem csak Teleki, hanem 1943 márciusáig még két kormányfő alatt betöltötte.

A napló a Teleki melletti szolgálat utolsó heteiben kezdődik, és az is nyilvánvaló belőle, hogy az a szeretet és elfogadás, amit Zsindely Teleki személye és gondolkodása iránt érzett, a két utódra már nem terjedt ki ilyen mértékben. Jellemzései, történetei érzékletesen adják vissza a szolgálata alatt regnáló három miniszterelnök személyiségének, politikáról, az államférfiúi szerepről alkotott elképzeléseiknek különbözőségeit. Betekintést kapunk a változó kabinetek belső világába, a miniszterek közötti személyes ellentétek hátterébe és abba, hogy a folyamatosan változó nemzetközi helyzet és háborús erőviszonyok alakulása milyen mértékben formálják át a belpolitikai hangsúlyokat, hatalmi taktikákat, túlélési stratégiákat. Különösen izgalmas az a kép, ami Zsindely sorain keresztül Horthy Miklós személyiségéről és szerepéről kirajzolódik. Illyés Gyula naplójegyzeteiben felidéz egy 1945. júniusi találkozást,[15] ahol Zsindely és közte a kor-

[15] E találkozásról a naplójában Zsindely is megemlékezik. Lásd az 1945. június 25-i bejegyzést.

mányzóról folyt beszélgetés. „Sz[abó] L[őrincéknél] véletlenül Tüdős Klárával és férjével találkoztam. Végre egy szemtanú a március 19-i eseményekről. »Hívnak éjfél után a minisztertanácsba. Vágni lehet a füstöt, mindenfelé feketekávés csészék. Álmos, megnyűtt civilek, tanácstalanul érkező és távozó tisztek – mindenki intézkedést vár. Kállaytól? Az is csak vár. [...]« – S a kormányzó? »Reggel végre megérkezett – már a németekkel. Bámultam, hogy hetvenöt éves ember! – milyen pontos emlékezéssel, milyen tárgyilagosan mondja el, néha-néha a gúnnyal sem takarékoskodva, mit akar tőle Hitler.« Beszéd közben én Horthyt Horthynak neveztem, mint mindig. De ő kormányzó urat mond, elejtett egy őfőméltóságát is. Bírálja, de nem hitvány szolga módján."[16] Illyésnek ezen utolsó mondata érvényes Zsindely Ferenc naplójára is, gyakran bírálja a kormányzó személyét, sőt az ő nevével fémjelzett politikai rendszert is, de soha nem rejti véka alá, hogy annak ő is részese. A politikai elit „viselkedéskultúráját" zsigereiben hordozza és annak belső törvényszerűségeihez a legnagyobb természetességgel igazodik, és éppen ezért képes érzékeltetni, hogy minden törvényi felhatalmazáson túl mit jelentett a politika belső világában Horthy Miklós státusza.

A napló segítségével ugyanakkor a regnáló hatalomhoz köthető politikai körök megosztottságáról is fogalmat alkothatunk. A törésvonalakat sok esetben az szabta meg, hogy ki mit tartott realitásnak az ország jövőbeli státuszára nézve. Zsindely Teleki Pál híveként ahhoz a körhöz tartozott, amelyik legfőbb feladatnak az ország szuverenitásának megőrzését látta és a nagyhatalmi birodalmi érdeknek való kiszolgáltatottságtól tartott legfőképpen. E felfogásból fakad, hogy a német győzelmek idején Zsindely naplójában felerősödik a németellenes hang, a Vörös Hadsereg felülkerekedése azonban a bolsevik diktatúrának való teljes kiszolgáltatottság rémét idézi meg. Ez elől az adott geopolitikai helyzetben Zsindely felfogása szerint egyedül a német katonai erő jelenthet védelmet, az angolszászok tevőleges segítségében ugyanis nem bízott. Az adott történelmi helyzetnek ez az értékelése Zsindely politikai felfogásában a német birodalmi törekvések elutasítását és a szélsőjobboldali mozgalmaktól való elzárkózást jelentette, ugyanakkor az angolszászokkal szembeni bizalmatlansága, a bolsevizmustól való félelme, és az a reménye, hogy a német katonai erő, ha a szovjetek legyőzésére nem is, de a feltartóztatására képes lesz, nyitottá tette bizonyos németbarát körök felé. Ebből is fakad, hogy Zsindelyt se a németellenes, se a németbarát kategóriájába nem lehet besorolni, ugyanakkor bizalmas és mély barátságok kötötték mindkét csoport tagjaihoz. Ezzel a „sokrétűségével" nem volt egyedül, a szélsőjobboldali, nácizmus iránti rajongást mélyen elutasító, a bolsevizmustól rettegő, de a nagyhatalmi poli-

16 Illyés 1983. 368.

Zsindely Ferenc és Tüdős Klára a belgrádi magyar főkonzullal, 1943. április
Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

tikai pragmatizmusra épülő kapitalizmust is bizalmatlanul kezelő felfogásnak komoly tábora volt a magyar közgondolkodásban a politika világán is túlmutatóan. Ennek a kapcsolatrendszernek a személyi összetételéről, jövőképéről, reményeiről és félelmeiről is képet kapunk a napló egyes bejegyzéseiből.

Zsindely Ferencnek politikai államtitkárként volt egy személyes megbízatása is: építsen ki bizalmas kapcsolatot a politikai jobboldallal, annak szélső köreivel is; térképezze fel hangulatukat, terveiket, próbálja őket befolyásolni és közvetítsen a miniszterelnök és jobboldali ellenzéke között. Erre a szerepre Zsindely csak olykor-olykor tesz utalásokat a naplójában, például amikor Horthy Miklós vele szembeni bizalmatlanságának okát a túlzottan jobboldali körökben

való forgolódás következményének látja. De néhány odavetett megjegyzésen túl – feltehetőleg annak bizalmi jellegéből adódóan – nem sokat tudunk meg e feladatkör valódi természetéről. Ahogy a különböző titkos, féltitkos társaságokban, szerveződésekben való részvételéről is csak egy-két elejtett gondolatból, egy-egy személyiség jellemzése során tett utalásból következtethetünk. Hiába Zsindely őszinte hangvétele, a naplóban lejegyzett mondatok egy belső mérlegelésen átestek. Ahogy azt Zsindely 1944. március 26-án lejegyzett sorai is érzékeltetik. „Sok furcsa és kalandos históriát hallani. De ki tudhatja, hogy nem kerül-e rossz kézbe ez a naplóm? Inkább ne beszéljünk róluk."

Zsindely 1943 tavaszán érte el politikai pályájának csúcsát, amikor kereskedelmi és közlekedésügyi miniszterré nevezték ki a Kállay-kormányban. Tüdős Klára így kommentálta férje miniszteri szerepét: „Egy méterrel nagyobb urak lettünk megint, de én nagyon fonák dolognak éreztem mindig Ferit a kereskedelem élén, amihez soha életben se köze, se érzéke nem volt. Igaz, hogy abban a háborús világban szinte kizárólag arra redukálódott a magyar kereskedelmi miniszter tevékenysége, hogy ne hagyja az országot teljesen kifosztani a németektől."[17] Zsindely politikai pályafutásának végére a német megszállás tett pontot. 1944. március 19-én a Kállay-kormány lemondott, és Zsindely a közvetlen német jelenlét mellett nem vállalt tovább semmilyen politikai szerepet. „Hajnalban azzal jött haza, hogy lemondott, mert a fegyveres ellenállást leszavazták s ő annak, ami most következik, cinkosa nem lesz! Teleki Pál halála óta nem láttam ilyen felindultnak. Sohasem hallottam káromkodni, csak akkor. Sírt. Napokig nem hagyta el a házat, s én tudtam, hogy a letartóztatását várja. Nyugodt volt, de szokatlanul csendes. A naplóját írta, melyet én sosem olvastam"[18] – idézi fel a történteket a feleség.

A német megszállás az ország és Zsindely Ferenc életében is egy korszak lezárultát jelentette. Véget ért a miniszteri beosztásig ívelő politikai karrierje, de azt talán ő sem sejtette, hogy értelmiségi munkája sem lesz többet. A nagyvilági életforma minden elemét lépésről lépésre el kellett hagynia, sőt legnagyobb szenvedélyéről, a vadászatról is le kell mondania. Tüdős Klára férje személyiségét megidéző esszéjében írja: „Nagy titok az, hogy egy pelenkás parányi férfiú minek született, miféle vágyakat, szenvedélyeket hozott magával parányi szívében. Ez a gyermek vadásznak született! [...] Volt közigazgatási gyakornok, miniszteri titkár, de csak úgy mellékesen, mert főfoglalkozása, szenvedélye, igazi szívügye a vadászat volt."[19] A napló bizonysága a jellemzésnek, a legégetőbb politikai kérdések, sorsfordító

17 Zsindelyné 1974. II. 215.

18 Uo. II. 235–236.

19 Zs. Tüdős 1978. 81–88.

tárgyalások közepette is, a napló íróját semmi nem hozza úgy lázba, mint egy küszöbön álló vadászat. De arról is tanúságot ad, hogy az ország sorsának tragikusra fordulásával – Tüdős Klára szavaival élve – „a vadászszenvedély izzása" lehűlt benne, és e szenvedély helyét átvette a növények és madarak szeretete. „Kertészkedtem. Locsoltam a virágokat, nyestem a fákat és bokrokat. Jól tudom pedig, hogy tavasszal már nem gyönyörködhetek bennük, de mégis ebben a munkában van örömöm egyedül. Jól esik az a tudat, hogy amikor már nem leszek, a növények majd akkor is hasznát látják az én mostani működésemnek. Meg a madarak. Mert úgy nyesegetem a bokrokat, hogy alkalmas fészkelő helyek képződjenek rajta."[20] A megszállást követően a vadászat szinte nyűggé vált Zsindely számára és a gyakorlatiasság jegyében már csak az élelemszerzés feladatát jelentette, Budapest ostromát követően pedig soha többé nem vett puskát a kezébe. A naplóból nyomon követhetjük, hogy a megrázkódtatások közepette hogyan formálódik át a vadásznak született ember kertésszé és a madarak barátjává.

A megszállás után közvetlenül mint sarkalatos követelés fogalmazódott meg a magyar kormány felé, hogy az itt élő zsidóságot ki kell szolgáltatni Németországnak. Ebben a helyzetben kezdte meg Tüdős Klára az üldözött zsidóság és a háborús menekültek mentésének szervezését.[21] Csecsemős anyáknak és szülők nélkül maradt gyerekeknek otthont alapított, kibombázott élelmiszergyárak között cirkált és vásárolta fel a készleteket, hogy élelemmel láthassa el a befogadottakat. E munkában messzemenően számíthatott férje támogatására, és az sem volt kérdés, hogy otthonuk, az Istenhegyi úti villa is nyitva áll a menekültek előtt. Saját házukat a Vöröskereszt védelme alá helyezték és 72-ed magukkal várták Budapest ostromát: erdélyi és zsidó menekült gyerekek, kommunista üldözöttek, mint Apró Antalné és gyermekei, Szakasits Árpád unokája, Schiffer Péter, arisztokraták, mint báró Atzél Ede családja vagy a szovjet katonák garázdálkodásai elől védelmet kereső Radvánszky György (Kállay Miklós unokatestvére) női családtagjai. Az Istenhegyi úti ház a frontvonal kellős közepére került, és e napló a tanúsága annak, milyen rettenetes hónapok következtek. A villa minden lakója azonban élve vészelte át e nehéz napokat.

Az ostrom e napló legmegrázóbb fejezete. „A műalkotás és a dokumentum határvonalán táncoló szöveg"[22] kimagaslik a budapesti ostromnaplók sorából.[23] A megaláztatásoktól és aggodalmaktól kimerült ember mély istenhitéből merít

20 1944. szeptember 20-i bejegyzés.

21 Zsindelyné Tüdős Klára 2001-ben posztumusz megkapta a Jad Vasem kitüntetést. Embermentésben játszott szerepéről lásd Dizseri 1990. 31–34.

22 Philippe Lejeune megfogalmazása Anna Frank naplója kapcsán. Idézi Mihályi 2021. 24.

23 Budapest ostromáról írt civil naplókról lásd Bank–Mihályi–Tóth 2021.

Istenhegyi út 92., Zsindely Ferenc miniszter villája és kertje, 1942

Forrás: Fortepan / Ormos Imre Alapítvány, 173439, 173440

erőt. A háború borzalmait, a halál torkában élő közösség küzdelmét, a félelmek és remények feszültségét Zsindely megrendítő őszinteséggel írja le. A sors különös játéka, hogy a házukban összeverődött társaság tagjai, akiknek életben maradása függött attól, hogy képesek-e – sokszor emberfeletti áldozatot is hozva egymásért – összeforrt közösségként működni, az elkövetkező rendszer alapelveként meghirdetett osztályharc szembenálló szereplői. A két politikai korszak határán zajló pokol hónapjaiban ez az együttműködés, ha nem is minden súrlódás nélkül, de sikerült.

Zsindely tisztában volt azzal, hogy a háború után „új világ jön", új politikai elittel és új alapelvek mentén működő országgal, de reménykedett abban, hogy valamilyen formában szükség lesz az ő tudására, és nemegyszer fohászkodott azért, hogy részese lehessen „az új élet" építésének. Ez az imája nem talált meghallgatásra. A német birodalmi törekvésekkel való szembenállása és az embermentésben játszott szerepe ellenére a háborús bűnösség vádja is a feje felett lebegett. A Bárdossy-perben be is idézték, bár csak tanúnak, de végül ott sem került sor a meghallgatására. E perre írt reflexiói a napló utolsó bejegyzései.

Zsindely a számonkérésnek attól a legközvetlenebb formájától megmenekült, hogy börtönbüntetés legyen az osztályrésze, de világnézete, osztályhelyzete, korábbi szerepe, kapcsolatrendszere mind arra predesztinálták, hogy a kommunista rendszer potenciális ellenségeinek körébe sorolódjon. Sorsát innentől ebbe a kategóriába tartozás determinálta. Istenhegyi otthonukat jövedelem nélkül nem tudták fenntartani és tisztában voltak az államosítás veszélyével is, ezért lelkigyakorlatos házzá alakították, és 1947-ben átadták a református egyháznak. Zsindely Ferenc régi villájának kertésze lett, Tüdős Klára pedig a Református Nőszövetség vezetőjeként a háború okozta lelki sérüléseket gyógyította, egészen addig, amíg a kommunista hatalom a nőszövetségi munkából végleg ki nem tiltotta. 1949. január 3-án arra ébredtek, hogy szögesdrótot húztak az általuk lakott kertészház és a villa között, „amit nekem is, a nőszövetségi asszonyoknak is tilos volt átlépni."[24] – emlékszik vissza Tüdős Klára. 1951 júniusában pedig kézhez kapták a kitelepítési parancsot.[25] Bereczky Albert református püspök közbenjárására azonban a belügyminisztérium a kitelepítésüket szabad elköltözésre enyhítette: megválaszthatják lakhelyüket, ha egy héten belül szállást találnak maguknak.[26] Így költözhettek – Zsindely öccsével, Lászlóval és annak két fiával – Balatonlellére azzal az indoklással, hogy egy ottani nyaraló házmesteri

24 Zsindelyné 1977. II. 288.
25 ÁBTL 2. 5. 6. 80/30.
26 Köbel 2012. 171–195.

A Zsindely-házaspár Balatonlellén, az 1960-as évek elején

Forrás: Ravasz László családi hagyaték

feladatait látják el. Ez lett közös életük utolsó 12 évének otthona, és pártfogó munkájuk újabb állomása, nyaranta ugyanis világnézetéért, osztályhelyzetéért üldözött családok tucatnyi gyermekét nyaraltatták a lellei házban. „Egy rakás gyerek nyaralt nálunk minden évben. Olyanok, akiknek akkor nem jutott semmi napfény, sem jó levegő, sem ennivaló elég. Barnára sülve úszkáltak a Balatonban és megették volna még a patkó szeget is"[27] – emlékszik vissza Tüdős Klára.

A balatoni „száműzetés" éveit az tette különösen nehézzé, hogy a házaspárnak, miután nyugdíjukat megvonták, semmilyen bevétele nem volt. „László közigazgatási bíró volt, nyugdíját november 1-től beszüntették. [...] A mai postával megjött Feri bácsi nyugdíjának megszüntetéséről az értesítés. Ő elmúlt 60 éves és nagyon megrokkant. Eddig szorgalmasan kertészkedett, de sajnos a szívével ez most már nem megy. Én 56 éves vagyok, nagyon elfáradtam. A napszámos munkát, amit még kaphatnék, nem nagyon bírom. Amikor régi otthonunkat elhagytuk, mindenemet szétajándékoztam nincstelen fiatal pároknak. Vagyoni helyzetünk tehát a templom egerével azonos"[28] – írta 1952 februárjában Tüdős Klára Apró Antalnéhoz fordulva segítségért. A mindennapi megélhetést – ahogy azt a Szabó Lőrinchez írt 1952-es újévi üdvözlő levél is tanúsítja – barátok, régi mentettek és ismeretlen emberek adományai segítették. „Egy lyukkal ismét szorosabbra húztuk a nadrágszíjat –, de még vannak további lyukak is rajta. És csodálatos boldog békességben éldegélünk. [...] Ellenben élni azért kellett valamiből, és miből éltünk volna, ha a mi Urunk, [...] váratlan csodatételeinek sorozatával segítségül nem siet? [...] Mint Illésnek egykor, küldözgette a mindennapi kenyeret. Nem hollóval, hanem postautalványokon és szállítóleveleken, szűkösen élő s részben szinte ismeretlen emberkék által küldve."[29]

Zsindelyék a kitelepítés kényszerének feloldása után is mint házmesterek Lellén maradtak. Miután lakásuk és jövedelmük nem volt, nemigen tudtak volna hova menni. Bár a nyaraló nyújtotta életkörülmények, különösen télen egyre inkább próbára tették a két idősödő ember egészségét, Zsindely Ferenc is, Tüdős Klára is a balatoni évekről mint közös életük legboldogabb időszakáról beszéltek. Zsindely Ferenc leveléből egy hangulatkép a lellei hétköznapokról: „Disznóölő Szent Ferenc idén a nevéhez méltó disznóölős időt hozott, – csak éppen disznót nem hozott hozzá. Amit egyébként bölcsen is tett, mert a doktorok mindkettőnket eltiltottak az áldott szalonna élvezetétől. Véleményem szerint oktalanul:

27 Zs. Tüdős 1978. 104.

28 Tüdős Klára levele Apró Antalnéhoz, 1952. február 22. Balatonlelle. Idézi Hantó 2013. 172.

29 Zsindely Ferenc levele Szabó Lőrinchez, 1952. január 4. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár Ms 4688/131.

lelkük rajta. Feleségemtől névnapi ajándékul azt az örvendetes negatívumot kaptam, hogy nem törte ki sem kezét, sem lábát, [...] aminél nagyobb örömöt nekem aligha is szerezhetett volna, mert remete életünkben teljesen nélkülözhető cikk egy törött vállperec, – kivált, ha az éppen az élet terhét viselő háziasszonyé. [...] Mindemellett megvagyunk áldott és öreges szép békességben. A Balaton befagyott, partja néptelen és a zúzmarás tél mesebeli gyönyörűségét legfeljebb az zavarhatná meg, hogy szenet egyáltalán nem kapni. De tűzifánk van még s így egyáltalán nem hagyjuk túlságosan zavartatni magunkat. Ezzel be is számoltam nagyjából az életünkről."[30]

E levél 1962 decemberében kelt, Zsindely Ferenc négy hónap múlva, 1963. április 26-án szívinfarktus következtében elhunyt. A lellei ház tulajdonosa éppen ezekben a hónapokban adta el a nyaralóját, így a frissen megözvegyült házmesternének, Tüdős Klárának is mennie kellett. Az ostrom alatt bújtatott Apró Antalné (férje ekkor miniszterelnök-helyettes) nyújtott neki segítséget, és egy lakótelepi lakást utaltak ki a számára Budapesten. Férjét 17 évvel élte túl.

Zsindely Ferenc közéleti pályájának átfogó áttekintésére ez idáig nem került sor. Szerepe, tevékenysége elsősorban Tüdős Klára munkássága kapcsán került elő, mint aki felesége sokrétű patronálási munkájában jelentett fontos háttérsegítséget. M. Kiss Sándor – Vitányi Iván diákellenállásról szóló 1983-as munkája már hangsúlyozta a Zsindely házaspár szerepét a népi kollégisták támogatásában.[31] A Svéd László szerkesztette Györffy István Kollégium történetét bemutató dokumentumkötet számos ponton mutat rá Zsindely elnöki szerepvállalásának jelentőségére a Pártfogó Testületben.[32] Papp István a kollégium történetét feldolgozó monográfiája, Zsindely személyes szerepén túl, érzékelteti a kapcsolatrendszere fontosságát is, valamint Zsindely gondolkodásának azon sajátosságait, amelyek nyitottá tették őt e közösség támogatására.[33]

Zsindely Ferenc személyiségét, életútját legrészletesebben Tüdős Klára elemezte *Rongyok* című, ez idáig kiadatlan visszaemlékezésében.[34] Zsindely Ferenc Tüdős Klára életében játszott fontos szerepét Dizseri Eszter dolgozta fel, melynek során mélyreható kutatást folytatott a politikai pályára vonatkozóan is. Főként már a háború utáni időszakra koncentrálva számos adalékkal egészítette ki a két ember együttmunkálkodásának részleteit Kósa László *Zsindelyné Tüdős Klára és*

30 Zsindely Ferenc levele Kovács Péterhez és feleségéhez, 1962. december 7. K. Kovács Péterné tulajdona. Ezúton is köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta a Zsindely családdal folytatott levelezését.

31 M. Kiss–Vitányi 1983.

32 Svéd (szerk.) 1994.

33 Papp 2008.

34 Zsindelyné 1974.

az Országos Nőszövetség című tanulmánya.[35] A kitelepítés történetét Hantó Zsuzsa, majd önálló tanulmányban Köbel Szilvia tárta fel.[36] Zsindely Ferenc Tüdős Klára életútjától független vonatkozását, a Teleki Pálhoz fűződő bizalmi viszonyt és a miniszterelnökségi államtitkár politikai szerepét Ablonczy Balázs érintette részletesebben Teleki Pálról szóló monográfiájában.[37]

A korszak vadászirodalmának szakirodalmi feldolgozásai is érintik Zsindely Ferenc munkásságát. Nagy Domokos Imre *A vadászirodalom* című 1996-os monográfiája, amellett, hogy Zsindely Ferenc két novelláját is közli, részletesen elemzi helyét a magyar vadászirodalom történetében. Czvalinga István Zsindely Ferenc *Isten szabad ege alatt* című kötetének 2005-ös kiadásában az életutat is bemutató tanulmányban értékeli a szerző irodalmi szerepét.[38]

Zsindely Ferenc naplója remélhetőleg nemcsak ismertebbé teszi a személyét a közvélemény előtt, de a korszak kutatóinak is ösztönzést ad arra, hogy szerepével mélyrehatóbban foglalkozzanak. Zsindely jegyzeteivel négy bőrkötéses határidőnaplót töltött meg. E füzetek az írójukhoz hasonlóan fordulatokkal teli sorstörténetet mondhatnak magukénak. A fent idézett lellei hétköznapokról szóló 1962-es levélnek e napló kiadásának előtörténete szempontjából is van egy érdekessége, mégpedig a címzettje: a néprajztudós K. Kovács Péter.[39] Az örvényszögi tanyavilágból származó fiatal tehetség a harmincas évek közepén Györffy István és Teleki Pál tanítványa volt, 1939-től pedig Teleki tanársegédje. Mint bizalmas személy a miniszterelnök Telekitől azt a megbízást kapta, hogy Kosáry Domokossal együtt utazzanak Amerikába, és minél szélesebb körben építsenek ki egy a magyar üggyel szimpatizáló hálózatot. 1941 márciusában érkeztek meg New Yorkba, de a küldetés rövid életű volt. A miniszterelnök halála után hazatértek, K. Kovács Péter az 1941-ben megalakult Teleki Pál Tudományos Intézet Térképészeti Osztályának lett a vezetője. A volt miniszterelnök köré szerveződő belső kör azonban továbbra is intenzíven tartotta egymással a kapcsolatot és igyekezett Teleki szellemének a kül- és belpolitikában egyaránt érvényt szerezni. E bizalmi társaság egyik központi személyisége volt Zsindely Ferenc, és bár K. Kovács Péter a naplóban név szerint nem szerepel, a köztük lévő baráti kapcsolat szoros volt. Zsindelyék a Györffy-kollégium szervezési munkájába is bevonták, sőt őt látták volna szívesen a kollégium elnökeként.

35 Kósa 2011. 477–491.

36 Hantó 2009. 63–71.; Köbel 2012. 171–195.

37 Ablonczy 2005.

38 Czvalinga 2005. 304 – 307.

39 Kovács 2011. 98–114. Ezúton is köszönöm Kovács Anikónak a segítségét és édesapja, K. Kovács Péter életútjáról adott szakirodalmat és információkat.

A háború után, miután világossá vált, hogy a számonkérés a háborús bűnösök pereivel nem zárul le, Zsindely Ferenc egyre veszélyesebbnek érezte a naplóját és nem csak magára, de az abban megnevezett minden szereplőre nézve, ezért az Istenhegyi úti kertészház biztosnak tűnő rejtekhelyén, egy madáretetőben rejtette el. A kitelepítés veszélyével azonban ez a biztos menedék bizonytalanná vált, így amikor megérkezett a kitelepítésről szóló határozat,[40] nemcsak új otthont, de a köteteknek is új búvóhelyet kellett keresni. Tüdős Klára ekkor a naplókkal kitömött bevásárlószatyorral felkereste K. Kovács Pétert és arra kérte, rejtse el az értékes dokumentumot. Nem volt ez veszélytelen vállalás, hiába volt Kovács Péter ekkor már a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának vezetője, nála is tartottak házkutatást, a kompromittáló emlékiratra azonban nem találtak rá. Zsindely Ferenc halála után, 1964-ben Tüdős Klára úgy látta, a naplók már biztonsággal elhelyezhetők egy megfelelő közgyűjteményben, ahol olyan munkatársak dolgoznak, akik tiszteletben tartják annak bizalmi jellegét. Így esett a választása a Sárospataki Református Kollégium kézirattárára, ahol csendben elhelyezte férje féltve őrzött naplóit, azzal a kikötéssel, hogy csak negyven év múlva lesz kutatható. Dizseri Eszter monográfiája Ujszászy Kálmán, a Sárospataki Gyűjtemény igazgatójának levelét idézve így emlékszik meg a napló elhelyezéséről: „Nagyon szerettem és tiszteltem Tüdős Klárát [...] Sűrűn találkoztunk egymással, és bizonyára jól meggondolta, amikor az említett naplót nálunk helyezte el. [...] A Nagykönyvtár Kézirattárában őrizzük ma is, mint zárt anyagot, a letevő kérésére. Ez azt jelenti, hogy magunk sem ismerjük a tartalmát, csak arra gondolunk, hogy mivel az említett esztendők jelesek történetünkben, akkor értelme van annak, hogy a napló szerzője ezt kívánta tőlünk."[41] A napló létezésének ténye a hosszú évtizedek alatt szinte feledésbe merült. Az elrejtett iratoknak azonban van egy „titokgazdája", aki végigkísérte a sorsukat és feladatának érezte, hogy felhívja a figyelmet a létezésükre és kiadásuk fontosságára. Ő K. Kovács Péter felesége, Hajdú Anikó, a neves illusztrátor. Elsőként egy Teleki Pálról szóló monográfia szerzőjét,[42] Nyári Gábort kereste meg, majd miután őt az élet más irányba sodorta, engem. Ezúton is hálás köszönet érte, nélküle ez a kötet nem jelent volna meg. Külön köszönet a Sárospataki Református Kollégiumnak és a gyűjteményi igazgatónak, Dr. Dienes Dénesnek, hogy segítette a napló kiadását.[43]

40 ÁBTL 2. 5. 6. 3541/1951. Zsindely Ferenc kitelepítési iratok.

41 Ujszászy Kálmán 1993. május 7-én kelt levele. Idézi Dizseri 1994. 131.

42 Nyári 2015.

43 Sárospataki Református Kollégium Könyvtára Kt. d. 44476. Zsindely Ferenc naplója.

Zsindely négy határidőnaplót megtöltő jegyzetei közül az első 1941. február 25-én, az utolsó 1946. március 9-én íródott. A jelen kiadásnál terjedelmi okok miatt szükséges volt az eredeti szöveget rövidíteni, a kihagyott részek főként családi, magánéleti vonatkozású és vadászatokhoz kapcsolódó, köztörténeti szempontból kevésbé releváns bejegyzéseket érintenek. Több helyen a kézzel, töltőtollal írt szöveg a madárfészekben szerzett sérülések, elázások miatt olvashatatlanná vált. 1941. augusztus 7. és 14., valamint 1942. február 1. és május 4. között – Bárdossy menesztésének időszaka és Kállay miniszterelnökségének első hónapjai – pedig a lapok ki vannak vágva a naplóból. (Feltehetőleg Zsindely Ferenc dönthetett úgy, hogy eltávolítja ezeket az oldalakat, miután K. Kovács Péternek történt átadáskor már hiányoztak a kötetekből, és addig kizárólag Zsindely Ferenc forgatta saját irományát.) A kihagyásokat kapcsos zárójel jelzi, azokat hosszabb, átfogó esemény esetén a történéseket röviden összefoglaló lábjegyzet egészíti ki. A szövegben előforduló rövidítéseket külön jelzés nélkül feloldottam, az egyes szavak írásmódját egységesítettem, a mondatok központozását helyenként a könnyebb érthetőség kedvéért a mai szabályoknak megfelelően javítottam.

Ezúton mondok köszönetet Tegzesné Bibó Borbálának és Tegzes Orsolyának, hogy a Zsindely-házaspár balatonlellei fotóját a rendelkezésemre bocsátották és engedélyezték a fotó közlését, valamint Halmay Nórának, hogy a kézzel írt napló szövegét legépelte.

Szekér Nóra

ZSINDELY FERENC NAPLÓJA

1941. FEBRUÁR 25. – 1946. MÁRCIUS 9.

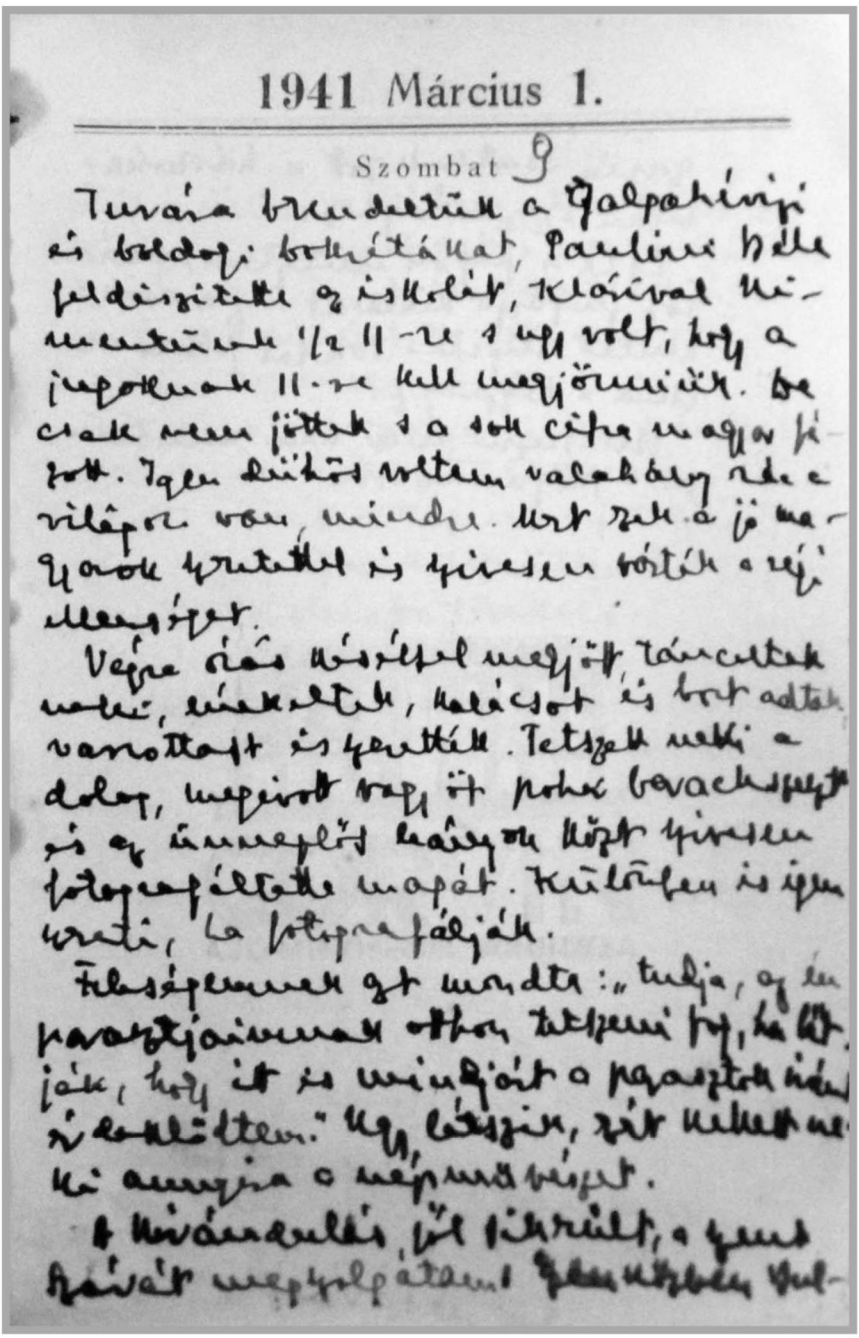

1941 Március 1.

Szombat 9

Turára bementünk a Galpahívni és boldogi borkóstákat, Pauline Nélle feldíszítette az iskolát, Klárival kimentünk 1/2 11-re s úgy volt, hogy a jugoszlávok 11-re kell megjöttünk. De csak nem jöttek s a sok cifra magyar jött. Igen dühös voltam valahogy rá a vilépés miatt, mindig. Most szép a jó magyarok szeretettel is szívesen vették a régi ellenséget.

Végre órás késéssel megjött, táncoltak nekik, énekeltek, halászlét és bort adtak vacsorával is szerettek. Tetszett nekik a dolog, megjött vagy itt pár bavachsegít és az ismeretlen magyar közt szívesen fotografáltatta magát. Különben is igen szeretik, ha fotografálják.

Felszólamlott az mondta: „tudja, az ön parasztjainak otthon kellene lenni, ha látják, hogy itt is mindjárt a parasztok közé szaladtam." Úgy, látszik, szót kellett neki annyira a néphez vészt.

A kiváncsiskodás jól sikerült, a szemét szívát megsolgáltam! Szép szépen vul-

Zsindely Ferenc naplójának egy oldala, 1941. március 1-jei bejegyzés

Fotó: Szekér Nóra

1941

1941. február 25.

Reggel kilenckor a Keleti pályaudvaron Cincér-Marković[1] jugoszláv külügyminiszter fogadtatása. Bárczy[2] a foyert[3] feldíszíti, tehát erőnek erejével kikényszeríti, hogy lássam. Cincérnek bajsza nincs, – micsoda cincér az ilyen? Kettőkor a miniszterelnöknél nagy ebéd, amelyet villásreggelinek hívnak. Százan eszünk három teremben. Igen jót, de igen sokat. Mihelyt lehet, sietünk haza, mert ötkor a két Ház elnökeinek[4] teája a parlamenti kupolacsarnokban. Erre Klárinak nem kell mennie. Este ebéd a Kormányzó Úrnál,[5] oda én sem vagyok hivatalos, szerencsére. Nem könnyű mesterség az ilyen hivatalos vendégeskedés. Szegény Cincér! Levantei pofája van neki, kedves modora, pöttömnyi kis görög felesége. És két vágya: Fideliót látni az Operában és valahol népviseletet. Mindkét vágyát utolsó percben mondta meg, vagyis személyesen a népművészetet az én nyakamba varrták. Cincér nekem egy ordót[6] hozott: a Szent Száva rend nagykeresztjét.[7] [...]

1 Helyesen (Aleksandar) Cincar-Marković (1889–1947), 1935-től 1939-ig berlini jugoszláv követ, 1939-től 1941. március 27-ig, a Simović-puccsig Jugoszlávia külügyminisztere. Jugoszláv oldalról ő írta alá a jugoszláv–magyar barátsági szerződést, 1941. március 25-én pedig a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást. 1947-ben mint háborús bűnöst kivégezték.

2 Bárczy István (1882–1952), 1921–1944-ig a minisztertanács, illetve a koronatanács jegyzőkönyveinek vezetője. 1928-tól a nyilas puccsig a Miniszterelnökség adminisztratív államtitkára. 1944. július elején a szélsőjobboldali erők sikertelen merényletet követtek el ellene. A nyilas puccs után letartóztatták. Számos háborús főbűnös perében tanúként hallgatták ki. 1947-ben emigrációba vonult. A Miniszterelnökség adminisztratív államtitkáraként a miniszterelnöki protokoll felelőse.

3 előcsarnok

4 1941-ben a felsőház elnöke gr. Széchenyi Bertalan, a képviselőházé Tasnádi Nagy András volt.

5 Horthy Miklós (1868–1957), altengernagy, 1920. március 1-től 1944. október 16-ig Magyarország kormányzója. A háborús bűnösök nürnbergi perében tanúként hallgatták ki. 1948-tól Portugáliában élt haláláig. A kommunista rendszer bukása után hamvait hazaszállították és 1993. szeptember 4-én Kenderesen újratemették.

6 kitüntetés

7 Milán szerb király által 1883-ban alapított királyi érdemrend.

1941. február 26.

Bárczy Pista hoppmesteri elemében van ilyenkor. Ma délelőtt is felforgatta bent az egész házat, mert a jugoszláv–magyar barátsági szerződés aláírásához készítette elő a történelmi urilien-t.[8] Az ilyesmi persze újságírók és fotoriporterek nélkül nem lehet. A falat tele akasztotta már gobelinekkel, s éppen az ötven újságírónak rendezte oldalvást a helyet, amikor a miniszterelnök váratlanul belépett. Meglátta a rádiós zsinórokat, dühbe gurult és azonmód elkezdett ordítani, hogy disznóság, ő szarik a rádióra, szarik az újságírásra, és ki innen az egész. Pár újságíró ott volt már, s menekültek. A miniszterelnök tombolt, hogy a rádió szar, az újságírás szar. Végül Bárczy kihívatta azzal, hogy átadja neki azt az arany töltőtollat, amellyel majd az aláírás után ajándékozza meg Cincért. Azután visszajött s megnyugtatta a sajtót, hogy nincs semmi hiba, teljesítsék csak a kötelességüket. Erre a megsértődött újságírók vissza is szivárogtak. Így kötöttünk örök barátságot a jugoszlávokkal.[9] Pedig ebben a balkáni orientációban lenne fantázia. Visszatérni az Árpádházi királyok külpolitikájára. Minek legyünk a nyugat kis csip-csup végtagja, ha a Balkán feje lehetünk. Magyarország az a dugó, amely a Balkánt lezárja. Pár hónappal ezelőtt, amikor a jugoszláv–magyar társaság tett látogatást Budapesten, néhányszor együtt kellett étkeznünk a vendég szerbekkel. A társalgási nyelv rendszerint a magyar volt. Meglepve láttam, hogy mennyire rajtunk a szemük. Úgy tekintenek Budapestre, mint mi valamikor Bécsre, – nem is: mint Párizsra. A Balkán fejének lenni nem is lenne rossz hivatal.

1941. február 27.

Ma a külügyminiszter[10] ad estélyt az új barátoknak a Park Clubban. Úgy volt, hogy nem megyünk el, – kinek van kedve fél 11-re frakkba öltözni? Úgyis lesznek elegen, 600-at hívtak meg, ebben a tömegben az ember észrevétlen marad. Igen ám, de a Szent Száva! Azt fel kellett venni, s vadonatúj pompájában Cincérnek megmutatkozni. [...]

8 okmány

9 A magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést 1940. december 12-én Belgrádban írták alá, a magyar országgyűlés 1941. február 3-án ratifikálta, a jugoszláv küldöttség a ratifikációs okmányok kicserélése végett érkezett Budapestre.

10 Bárdossy László (1890–1946), 1930-tól 1934-ig londoni, 1934-től 1941-ig bukaresti magyar követ. 1941. február 4-től külügyminiszter. Teleki Pál halála után 1942. március 7-ig miniszterelnök és külügyminiszter. 1943-tól a Keresztény Nemzeti Liga elnöke, 1944 októberében a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének vezetője. Háborús bűnösként 1946. január 10-én kivégezték. 1941. február 4-én vette át a tárca vezetését elődje, Csáky István halálát követően.

Valahogy nem is esik jól az embernek manapság egy ilyen pompa. Bulgária az elhatározás vajúdó nehéz óráit éli, s borzongatja a hátamat ez a fényűző istenkísértés.[11] Bulgária után Cincérék kerülnek sorra, s mi magunk is magyarok, – mi vajon túlestünk-e a dandárján a bajnak? No, mindegy. Ez az estély békebeli volt. Ha süllyed is a hajó, zenekara rendületlenül játszik.[12] A miniszterelnök szokta ezt mondani, a prímás. Én? Csak szerény kontrás az utolsó sorban, riszálom a vonót.

1941. február 28.

A hivatalos cincérprogramnak vége. Ma Hóman[13] vezérletével Székesfehérvárra cipelték őket,[14] holnap mi visszük Turára. A minisztertanácsot megtartottuk. Sehogy sem tetszik nekem ez a mi gazdaságpolitikánk, annak is a termelési része. Beszélhetünk róla, de igazából nincsen. Ez a Teleki-kormány legsebezhetőbb pontja. És a közellátás, amelyet Lakynak kellene most már csinálnia.[15] Úgy nézem, nem is éppen gyakorlati ember, statisztikus. Tanár. Pedig a tavasz közellátá-

11 Az olasz–görög háború következményeként (az olaszok kisegítésére a Romániában állomásozó német csapatok Bulgárián keresztül tervezték megtámadni Görögországot) 1941. februárjában erős nyomás nehezedett Bulgáriára, hogy csatlakozzon a háromhatalmi egyezményhez. Erre március 1-jén került sor. Az egyezményt 1940. szeptember 27-én kötötte meg Németország, Olaszország és Japán 10 évre szólóan, amely Európa és Kelet-Ázsia hatalmi felosztását tartalmazta az aláíró felek között. Magyarország 1940. november 20-án – a második bécsi döntés viszonzásaként – csatlakozott, őt követte Románia, Szlovákia, Bulgária és Jugoszlávia, majd Horvátország.

12 A mondás a Titanic 1912. április 14-i katasztrófájára utal, a túlélők visszaemlékezése szerint a zenekar az ütközés után is az utolsó pillanatig játszott, hogy ezzel is segítse megőrizni az utasok nyugalmát.

13 Hóman Bálint (1885–1951), történész, kultúrpolitikus. 1932-től 1942 júliusáig – rövid megszakítással – vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Teleki Pál Tudományos Intézet vezetője. Résztvevője az 1944. október 12-én létrehozott, németbarát politikusokat tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetségének. A Népíróság háborús bűnösként életfogytiglani börtönre ítélte. A váci börtönben hunyt el.

14 Hóman Bálint 1932-től 1945-ig Székesfehérvár országgyűlési képviselője volt. Az Árpád-kor-kutató Hóman volt 1938-ban, a Szent István király halálának 900. évfordulója alkalmából rendezett emlékév szervezéséért felelős Szent István Emlékbizottság vezetője is, a nagyívű ünnepségek és a Szent István kultuszának központja Székesfehérvár lett. A Szent István-ünnepségekhez kapcsolódóan a városban emlékhelyek kialakítása, ásatások kezdődtek, és felállították az 1894 óta tervezett Szent István-szoborcsoportot. A jugoszláv küldöttség székesfehérvári látogatása a Szent István-i gondolat hangsúlyozását szimbolizálta.

15 Teleki Pál az 1940 decemberében végrehajtott kormányátalakítása során hozta létre a Közellátásügyi Minisztériumot, hogy a közellátást a háborús helyzethez igazítsa. Laky Dezsőt (1887–1962), a Magyar Statisztikai Társaság alapítóját és elnökét bízta meg tárca nélküli miniszterként a vezetéssel, aki 1941 szeptemberéig látta el ezt a pozíciót. Lakyt a német megszállást követően a Gestapo letartóztatta, a Lakatos-kormány amnesztiájával szabadult. A háború után rövid ideig visszakapta egyetemi katedráját. 1951-ben kitelepítették.

sa nehéz lesz, a jövő évé még nehezebb. Szegény Teleki Miska a problémákra képtelennek bizonyult.[16] Legjobb barátom volt a Kabinetben, de gyenge, önállótlan. Megmondtam neki őszintén, hogy ne várja meg a közbotrányt, menjen el. Hajlott is rá, a miniszterelnöknek szólt, – de ő irtózik a személyi kérdések változásától, s a legnagyobb hibájának vallja, hogy embereitől nem bír megválni, ha alkalmatlanságukkal tisztába jött is. Nem történt hát semmi. A belügyminiszter előtt kértem a miniszterelnöktől a jegyrendszer sürgős bevezetését is, mielőtt el nem fogy a beosztandó élelem.[17] A leghatározottabban ellenezték akkor mindketten. Pedig, ha a németek beavatkoznak valamikor a függetlenségünkbe, könnyebben nemet mondhatnánk a követeléseiknek. [...]

1941. március 1.

Turára berendeltük a galgahévízi és boldogi bokrétákat,[18] Paulini Béla[19] feldíszítette az iskolát, Klárival kimentünk fél 11-re, s úgy volt, hogy a jugóknak 11-re kell megjönniük. De csak nem jöttek, s a sok cifra magyar fázott. Igen dühös voltam valahány nép a világon van mindre. Mert ezek a jó magyarok szeretettel és szívesen várták a régi ellenséget. Végre órás késéssel megjött. Táncoltak neki, énekeltek, kalácsot és bort adtak. Tetszett neki a dolog, megivott vagy öt pohár baracklevet, és az ünneplős lányok közt szívesen fotografáltatta magát. Különben is igen szereti, ha fotografálják. Feleségemnek azt mondta: „tudja az én parasztjaimnak otthon tetszeni fog, ha látják, hogy itt is mindjárt a parasztok iránt érdeklődöm." Úgy látszik, ezért kellett neki annyira a népművészet. A kirándulás jól sikerült, a Szent Szávát megszolgáltam. Ezenközben Bulgária csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Este a jugók elutaztak, a város fényárja kialudt, – ez a csökkentett világítás sokkal jobban is illik a helyzethez.

16 Teleki Mihály gr. (1896–1991), 1938. november 15-től földművelésügyi miniszter, ugyancsak a decemberi kormányátalakítás részeként menesztették miniszteri pozíciójából, helyébe Bánffy Dánielt nevezték ki.

17 Az élelmiszer-korlátozások 1939 végétől folyamatosak voltak, elsőként a kenyér összetételét szabályozták, valamint a hét 2 napját „hústalan napnak" nyilvánították. 1940. április 6-tól a cukor- és a zsírjegyet vezették be, 1941. szeptember 22-től pedig Budapest és peremvárosaiban a kenyér- és a lisztjegyet. Sipos (szerk.) 1997. 246.

18 Paulini Béla vezetésével az 1930-as évek elején alakult a Gyöngyösbokréta mozgalom népi hagyományok újjáélesztésére. Keretei között települések szerint országszerte szerveződtek néptánc- és népművészeti csoportok, és tartottak népművészeti bemutatókat, színpadi előadásokat.

19 Paulini Béla (1881–1945), a Magyar Bokréta Szövetség alapítója és szervezője. A magyar műmese irodalom egyik megteremtője. A Kodály Zoltán által megzenésített *Háry János* szövegének egyik szerzője. A Magyar Rádió néprajzi rendezője, több forgatókönyv írója. 1945-ben öngyilkos lett.

1941. március 2.

[...] Este cocktail-party-n voltunk Lukács Béláéknál.[20] A Nemzeti Casinóban rendezték, mint a Casinó új tagjai többnyire. Ez a Nemzeti Casinóba törekvés, ez is olyan korszerűtlen dolog. Megfogott Erdmannsdorff,[21] a német követ, hogy holnap, mint örömmel hallja, ott leszek ugye a filmbemutatójukon, a *Krieg im Westen*[22] előadáson. „Sajnos más beosztásom van" – feleltem. Savanyú képet vágott. Furcsa egy nép ez a német, mindnyájuknál érzékenyebb. Ott lesz a Kormányzó, a miniszterelnök, a külügy, hadügy, – mit bán ilyen kis emberkét?

1941. március 3.

A miniszterelnök felesége betegségének ürügyével[23] lemondta az esti német bemutatót. Ezt Bárczy szombaton azzal a vigasztalással mondta meg a követnek, hogy mi ketten azonban okvetlenül ott leszünk. Velem azonban a turai utam miatt elfeledte közölni. Reggel jöttek már a küldöncök, akiknek Erdmannsdorff panaszkodott a cocktail-on, hogy „ich habe ihm abgesagt."[24] Vagyis el kellett mennünk. Ott volt a Kormányzó Úr, s mindenki. A követ meg lehetett elégedve, – azt hiszem, a pozícióját erősíti, ha jelentheti Berlinbe, hogy micsoda reklámot tud a német győzelemnek csapni. Egymással konkurálhatnak ebben a különböző német követek. A filmben csodálatos harctéri felvételek vannak, néhány filmező el is esett közben. [...]

1941. március 4.

Hubay Andoréknál voltunk ebédelni, – négyszer lemondtuk már, többször nem lehetett. Révay Pistáék és Bakách-Bessenyeiék[25] – ő most a belgrádi követünk –

20 Lukács Béla (1892–1958), 1935-től Miskolc város főispánja. 1940-től 1944-ig a Magyar Élet Pártja elnöke. 1942. április 17-től 1944. március 22-ig hadigondozási tárca nélküli miniszter.

21 Erdmannsdorff, Otto von (1888–1978) 1937-től 1941-ig Németország budapesti követe, majd a német Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes igazgatója.

22 A film címe helyesen *Der Feldzug im Westen* – Hadjárat nyugaton.

23 Teleki Pál felesége, Bissingen-Nippenburg Johanna (Hanna) karácsony környékén tüdőgyulladást kapott, majd májelégtelenséggel szanatóriumba került. Ablonczy 2018. 279.

24 „én lemondtam neki."

25 Báró Bakách-Bessenyey György (1892–1959), 1920-tól teljesített szolgálatot a Külügyminisztériumban. 1938-tól 1941-ig a belgrádi, 1941-től a vichyi, 1943-tól a berni követség vezetője. E minőségében Kállay megbízásából szervezője és résztvevője volt a háborúból való kiugrást előkészítő titkos tárgyalásoknak. A német megszállás után nem működött együtt a Sztójay-kormánnyal, és lemondott követi állásáról. 1944-ben Barcza Györggyel megalapította az 1945 decemberéig működő Követi Bi-

voltak még ott. Elsőnek hagytuk el az ebédet, Teleki Géza[26] jött el velünk. Előbb azonban átnéztem még a szomszéd balkonra,[27] – ott laktam vagy 10 évig, s jó volt. Mikor összeesküdtünk, Klári odajött hozzám. Telekiék ott voltak először vacsorán nálunk, még a kis öreg kultuszminiszter korában. Ezen a balkonon itta akkor a bólét, – őszibarack bólé volt, – s igen ízlett neki. Pár hónap még, s három éve ennek. Öregszünk. [...]

1941. március 6.

Délután coktail Hóman Bálintnál. A múzeumban lakik a régi múzeumigazgatói lakásában. Római koporsók és sírkövek között jut be hozzá az ember. Rengeteg ember, fösvény büfé, sűrűség. Hogy ez a Hóman miért ragaszkodik olyan görcsösen a miniszterséghez? Úgy unja az egész kultuszt, de úgy, – idegileg képtelen is már foglalkozni vele. Pedig nem tehetségtelen ember. De nem szeret már mást, csak elnökölni, billegni, hetyegni, magát mutogatni, – noha akkora a hasa, akár egy hordó, s folyton izzad, és folyton beszél. Ez is ideges tünet: nem bír sem hallgatni öt percig, sem egy bizonyos dologra figyelni. A minisztertanácson a jobb szomszédom, s a fecsegésével folyton zavar. A másik szomszédom újabban Laky. Annak is untalan jár a szája. Geográfiai helyzetem rossz a minisztertanácsi zöld asztalnál.

1941. március 7.

Délelőtt cenzúra ügyében értekezlet, délután minisztertanács. Együtt ültünk délután 5-től éjfél után 2-ig. A Teleki kormánynál szokatlan ez. Imrédy[28] idején nyúl-

zottságot olyan diplomatáknak a részvételével, akik nem voltak hajlandók szolgálni a németek által megszállt kormányt. Ennek tagjaként szervezte tovább a kiugrást előkészítő tárgyalásokat. A háború után az Egyesült Államokban telepedett le, és aktív tagja volt a magyar politikai emigrációnak. 1956 után visszavonult a politikától.

26 Teleki Géza gr. (1911–1983), Teleki Pál miniszterelnök fia. 1940-től 1944-ig a Kolozsváron újraindult Tudományegyetem gazdaságföldrajzi és geológiai intézetének vezetője. 1944 szeptemberében tagja lett a moszkvai fegyverszüneti delegációnak. Az Ideiglenes Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1945-ben lemondásáig a Polgári Demokrata Párt elnöke. 1949-ben az Egyesült Államokba emigrált.

27 Zsindely Ferenc házassága előtt egy a Lánchíd budai hídfőjénél lévő ötödik emeleti műteremlakásban lakott. Esküvőjük után Tüdős Klárával Scitovszky volt belügyminiszter Benczúr utcai lakását bérelték, innen költöztek a maguk építtette Istenhegyi út 92/94. szám alatti villába.

28 Imrédy Béla (1891–1946), 1938 májusától 1939 februárig miniszterelnök. Külpolitikáját egyre inkább a német igényeknek való megfelelés jellemezte. Antiparlamentáris elképzelései és a hitleri német politika feltétlen kiszolgálása miatt menesztették. 1940 októberében kilépett a kormánypártból

tak hajnalba a minisztertanácsok. Jugoszláviának rövidesen döntenie kell, mint cselekedjék.[29] Ha a tengelyhatalmak mellé áll, a háború egy időre megint elkerüli. Ha nem, – csak az Isten tudja akkor, mi lesz velünk? Túl rajtunk a Balkánon dörög már az égi háború, de még visszafordulhat. Jugoszlávia jó lenne közbül szigetelőnek. Az alig egy hetes „örök barátság" csak nem fog ilyen csattanósan véget érni máris? Idegfeszítő sakkozásban vagyunk már két esztendeje! Szerencse, hogy a miniszterelnök ideggel és tudással egyaránt bírja. Mentől idegesítőbb a helyzet, annál nyugodtabb ő. De hiába, a két évi miniszterelnökség megviselte az ő objektivitását is. Mert a hatalom nem tesz jót az éleslátásnak, legfeljebb külügyi téren. Belügyi dolgokban bizony nem. Májusban lesz két éve, hogy komáromi programbeszédemkor felszólalt, s azt mondta: egy éve dolgozunk együtt, de még nem volt semmi dologban különböző a véleményünk.[30] No, most mind gyakrabban tér el egymástól. Mindegy. Változatlanul vallom, közéleti működésem legnagyobb jutalma, hogy együtt dolgozhattam vele. Neki azonban mintha valami baja volna velem. Bizalmatlan természetű, s nem mondja, de én érzem. Mindig nehéz volt dolgozni mellette, de most még nehezebb lett. [...]

1941. március 8.

Ma megint olyan hangon beszélgettünk a miniszterelnökkel, mint hivatali mézesheteink idején. Többször mondtam már neki, hogy időszakonként lelki frusztrációi vannak: ilyenkor utálja az összes embert, legkivált azonban önmagát és meg akar halni. Pár nap múlva eloszlik ez az utálat, ha nem is teljesen. S az öreg Bóli[31] ismét megtisztul. Csak ki kell várni az idejét. Tegnap kijön az öreg szobá-

és megalakította a Magyar Megújulás Pártját. A német megszállás után gazdasági csúcsminiszter, augusztus 7-én lemondott pozíciójáról. A Népbíróság halálra ítélte és kivégezték.

29 Hitler március 4-én soron kívül fogadta Pál jugoszláv régensherceget Berchtesgadenben, hogy a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról tárgyaljanak. A találkozóról jegyzőkönyv nem maradt fenn, a korabeli hírek és a visszaemlékezések öt órán át tartó éles vitáról számolnak be. (Saly 1945. 311.) A jugoszláv kormány végül 1941. március 21-i, Pál herceg elnökletével tartott koronatanácson döntött úgy, hogy csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez. A horvát és a szlovén tagok a csatlakozás mellett voltak, a szerb miniszterek többsége ellene. Lásd az 1941. március 25-i bejegyzést.

30 1939. május 13-án Komáromban – ahol a Magyar Élet Pártjának Zsindely Ferenc volt a jelöltje – a választási nagygyűlésen Teleki Pál a következő szavakat mondta: „Ma egy esztendeje, hogy összekerültünk Zsindely Ferenc barátommal egy »tizenharmadikán«. De bebizonyítottuk, hogy a tizenhármas nem szerencsétlen szám, mert egy esztendeig dolgoztunk együtt és ezalatt nem volt eset arra, hogy akár kis, akár nagy kérdésekben ne egyformán gondolkoztunk volna." *Nemzeti Újság,* 1939. május 14. 1.

31 Teleki Pál beceneve, gyerekkorában ragadt rá ez a megnevezés a család egy magyarul gyengén beszélő öreg sváb inasának szavajárása után. Ablonczy 2018. 24.

jából Incze Péter,[32] megáll előttem, s egy nagyot fúj. „No, mi a baj?" – kérdem. „Attól félek, hogy megverem a miniszterelnököt." Mert ilyen lelki depressziók idején csakugyan szeretné az ember elnáspángolni szegényt, akár a vásott gyereket. Amikor konokul önmagát vádolja mindenért a világon, s bármit is akarna az ember a kedvére tenni, csak azért sem engedi. Akaratos és nyűgös. Emlegeti a négy szál deszkát, amelynél egyéb vágya nincs és szidja a nyilasok gyávaságát, akik nem merik őt agyonlőni, – pedig milyen hálás lenne nekik érte. Az ember haragszik rá, de szánja is egyben. Olyan kedves ráncos képe van, akár egy vénlánynak. És boldogtalan, – hát boldogtalan. Ezen senkivel sem lehet vitatkozni. És tán jó is, hogy egy s más fogyatékossága azért neki is van, különben semmivé válna mellette az ember. Így meg valami furcsa viselkedésféle van benne velem szemben. Tudja ugyanis jól, hogy nem az én gondolkozásom változott meg, de az övé. Illetőleg az övé sem változott. A Kormányzó Úr gondolkozik másként, s – fegyelmezettség vagy Minderwertigkeitsgefühl[33]? – de vele nem akar szembekerülni. Szenved titokban, s előttem restelkedik. Szólni sem mer róla. Nagy ritkaság, ha teljes kétségbeesésében egy-egy szóval ellene támad. [...]

1941. március 9.

Pártválasztmányi gyűlés Komáromban.[34] Nem tudom okát adni annak az undornak, amely engem elfog minden előre meghirdetett beszédem előtt. Előre foglalkozni az elmondandókkal, – erre teljességgel képtelen vagyok. Halogatom napról napra, majd óráról órára, s mikor a sor rám kerül, felállok és várom a szentlélek erejét. Eddig nem hiába. Ha azonban egyszer elmarad, micsoda botrány lesz akkor? Igen szép volt a gyűlés, sok rendes komáromi, gesztesi, csallóközi parasztember, köztük jó pár egykori ezredtársam. Nagy dolog az ilyen közös emlék. Mintha családtaggal találkozna az ember, rég nem látott s kedves családtaggal. Rajtuk is látszik ugyanaz az őszinte öröm. Egyszóval: többet kellene közébük jönni. Ha Isten segít, fogok is. Elvégre rajtuk alapszik minden: képviselőség, államtitkárság, – az ő szeretetükön. Klári is lejött velem, Sanyi öcsém is. Külön öröm, hogy Klárit szeretik, s jöttét megtiszteltetésnek veszik. Nem járja, no, hogy több időt nem szakít számukra az ember. Annyi bizonyos, hogy a nemzet mindig és mindenkor különb, mint az alkotmányos képviselete. A parlamenti visszásságokon ezért nem érdemes keseregni.

32 Incze Péter (1896–1960) 1921-től Teleki Pál titkára, majd 1944 októberéig a miniszterelnökök miniszterelnökségi titkára.

33 kisebbrendűségi érzés

34 Zsindely 1931-től volt Komárom kormánypárti képviselője.

1941. március 10.

Máma feljött a hivatalba hozzám egy olyan 40 éves forma katolikus pap, Józsa nevű. Hogy őt 6 évvel ezelőtt kidobták Gutáról a csehek, egy kis kézitáskában volt az egész vagyona. Most a járványkórházban lelkész. De kisigényű ember, 6 év alatt 2000 P-t megtakarított. Tudja, hogy ez az árvízkárhoz[35] képest nem sok, de neki nincs több, s a szándéka jó, – elhozta az árvízkárosultaknak. Mert ilyen papok is vannak. Délben pedig hallottam, hogy a csíksomlyói megbízott barát tegnap a hercegprímásnál járt azzal a pergamenbe kötött gyönyörű gyűjtő könyvvel, amelyet a feleségem csináltatott nekik, s amelybe az ő kérésére a Főméltóságú Asszony írt buzdító sorokat. A míves somlyai templom ugyanis az őszi földrengés során nagyon megrongálódott, márpedig az a búcsújáró helyük a székelységnek és csángóságnak. Nemzeti szempontból tán még fontosabb, mint egyházi szempontból. Nem szabad hát összedűlnie. Erre kell a pénz. Az egyházi fejedelmeknek nem szívügye a csíksomlyói templom, a barátok álláspontját sem igen helyeslik. Ezek az emberek tudniillik meg merik még vallani, hogy ők elsősorban magyarok, azután katolikusok. Elég az hozzá, templomi hangversenyt nem engedtek nekik, s általában elzárkóztak. Ezért kellett a feleségemnek sorompóba lépnie, akit eretnek létére a barát felkeresett. A prímáshoz is Jorgnéval[36] küldte le, s az jó volt, mert különben tán ki is dobta volna a barátot a prímás. Így csak megfeddte, hogy mit alkalmatlankodik Jorgnénak, s általában úgy bánt vele – ezt Jorgné mondja –, mint a generális a közkatonával. Majd meglátja, mit tud adni, a püspökök figyelmét fel fogja hívni rá. És dicsérte a könyvet abban a hiszemben, hogy ezt a Kormányzóné[37] csináltatta. Jorgné pedig emlékezve Klári intelmére, nem fedte fel a valót. Mert ilyen papok is vannak! [...]

1941. március 12.

Feleségem Nagylócon volt ma Nógrád megyében.[38] Soha gyapjút nem fontak ott az asszonyok, ő tehát az őszre fonatni és szövetni kezdett velük. Rengeteg bajjal

35 1941 februárjában Magyarországot történetének egyik legnagyobb árvize sújtotta. A Duna jege a Jugoszláv szakasztól egészen Budapestig négy méter vastagságban feltorlódott. A jeges ár következtében több helyen átszakadt a gát. A víz elöntötte a Duna vonala és a Dunavecse–Szabadszállás–Fülöpszállás–Kiskőrös–Baja menti vonal közé eső területeket. A budapesti vízmércén a folyó vízállása elérte a 738 centimétert.

36 Feltehetően Jörgné Draskóczy Ilma (1884–1945).

37 Horthy Miklósné, Purgly Magdolna (1881–1959).

38 Tüdős Klára 1939-ben az erdélyi kézművesek kalákáit véve mintának, háziiparra épülő gyapjúfeldolgozó telepet alapított Nagylócon. Részletesen lásd Dizseri 1994. 97–111.

járt ez. A községházáról ellopták a gyapjút, alighanem a jegyzőné. Az asszonyok annyira megszokták kenderfonás közben az ujjuk nyálzását, hogy nem bírták elhagyni, majd kétszer annyi gyapjút fontak a fonalba, mint kellett volna. Szóval rengeteg volt a baj. Ha nem jön a háború és vele a szövet becsülete, tán bele is buktunk volna a vállalatba. Így azonban kikeveredtünk belőle szerencsésen. Klári fogadkozott, hogy átadja valakinek, a megyének vagy valami szövetkezetnek, s én igazat adtam neki. Nem az ő feladata ez a népjólét. És mi neki éppen Nagylóc? Azzal jött meg, hogy annyira könyörögtek az asszonyok, tudják is már a dolgot, rend is van a szövödében. Tízszer annyi terhet szed magára, mint amennyit el lehetne bírni. És három miniszternek való energia, ötlet, jószándék van benne.

1941. március 14.

A német követségen vacsora volt tegnapelőtt. Nagy tömeg, különböző pártállású politikust, németbarátokat hívtak egybe. Még délelőtt ki kellett nyomoznom, hogy miért? Itt ültem háromnegyed 4-ig, noha 5-kor már a Legfőbb Honvédelmi Tanács[39] ülésezett, utána minisztertanács éjfélig. De kinyomoztam.

A minisztertanács kedélyes hangulatát megrontotta Bánffy Dani[40] és Laky Dezső miniszteri kinevezése. Az új földművelődési miniszter erdélyi és ismeretlen ember, s még nemigen tudja a többi, hányadán áll vele, – hiába ezek az erdélyiek egyelőre mások még, mint mi vagyunk. Laky pedig unalmas, kedélytelen, törtető, erőszakos. Nem szereti senki. Különösen Reményi[41] nem. Minduntalan összetűznek. Eddig csak az volt a baj, hogy a miniszterelnök nem bírt uralkodni rajtuk. Túlságosan úr ahhoz, hogy a miniszterek többsége őt megérthetné. Ha rájuk dörrentene, egyszeriben behúznák a farkukat, de ő ezt nem teszi. Így aztán fegyelmezetlenek, folyton lotyognak egymás közt, ha az elnök beszél, akkor is. Hóman Bálint például patologikusan nem bír hallgatni. Úgy nézem, Laky is ilyenformán van. Egyébként azonban tökéletes volt a harmónia. Louis[42] ugyan,

39 Helyesen: Legfelső Honvédelmi Tanács (1928-tól 1939-ig működött Legfelsőbb Honvédelmi Tanács néven). A legmagasabb szintű honvédelmi döntéshozó testület, olyan minisztertanácsi ülés, ahol a vezérkar főnöke és a honvédség főparancsnoka is jelen van, a kormányzó pedig igényt tarthat rá, hogy elnököljön.

40 Bánffy Dániel br. (1893–1955), a Magyar Országgyűlés behívott erdélyi képviselője. 1940. december 30-tól a német megszállásig földművelésügyi miniszter. Részt vett a háborúból való kiugrás előkészítésében. A nyilas puccs után halálra ítélték, de sikerült megszöknie a fogházból. 1951-ben kitelepítették.

41 Reményi-Schneller Lajos (1982–1946) 1938-tól a Szálasi-kormány bukásáig pénzügyminiszter. 1940. december 17-től 1944. január 11-ig gazdasági csúcsminiszter. A Hitlerrel való együttműködés meghatározó politikusa, a németek bizalmi embere. A Népbíróság halálra ítélte.

42 Belső körben Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter megszólítása: Louis.

a pénzügy mimózája volt világéletében, s gyakorta lemondott, de azt maga sem vette komolyan. Egyszer azt mondtam neki, hogy lemondásokat csak írásban és csak délelőtt 10–11 közt veszünk át. Most mintha megváltozott volna ez a harmónia, s erre Louisból kitörnek azok a rejtett tulajdonságok, amelyek eddig éppen a harmónia miatt nem törhettek elő. Ez a Louis hiú, beképzelt, ravaszka sváb, lelki alkatára nézve pedig proletár. Nyoma sincs benne férfias és úri vonásoknak. És most gazdasági csúcsminiszter. Uralkodni szeretne mindenkin.

1941. március 15.

Este az Operaházban a Farsangi Lakodalom: a cserkészek díszelőadása[43] a Kormányzó Úr tiszteletére. Öltözet frakk, de ordódísz nélkül, csak egy csillag viselendő. Csoda sok variáció érhető el ezen a téren. Klári magyar nagyasszonynak öltözött, ami igen-igen jól áll neki. Nagy sikere is volt. Bárczy Pistáékkal ültünk egy páholyban. Ez az első eset rá, hogy mióta a miniszterelnökségen vagyunk, mi nem a miniszterelnöki páholyba lettünk meghívva. Most persze az asszony beteg, s Teleki a külügyminiszteréket hívta. Ebből a páholy históriából látom, hogy valami van a begyében ellenem. Ő a világi dolgokban sokszor gyermekesen naiv. Az a gyanúm, olyasmit mondhattak neki, hogy én befolyásolom őt is, sok mindenbe túlságosan beavatkozom. Ez igaz, de az ő érdekében történik, és ez mindig is így volt. Most nem merem már tenni, s ennek kárát is látja. De hiába is tenném! Gyanakszik, s nem hallgat rám. Már nem teszem: eb ura kurta. Az Operában tegnap ott voltak a szerzetesrendek, a pannonhalmi főapát[44] is. Ebédre hívtam, s közben a miniszterelnök is odalépett. Klári megkérdezte, nincs-e kedve velünk ebédelni? Én nem tettem volna. Igen udvariasan lemondta, hogy vendégei vannak. Lehet.

1941. március 16.

A Svábhegyen készül a házunk. Alig várom, hogy fent legyünk a hegyen. Igen örülök, hogy az építkezésbe belefogtunk. Mindenki a háborúval ijesztgetett. Most aztán éppen a háború miatt szinte lehetetlen volna belekezdeni. Apropos háború:

43 1924-től kezdve minden év március 15-én a Magyar Cserkész Szövetség díszelőadást rendezett az Operaházban a szövetség védnöke, Horthy Miklós tiszteletére.

44 Kelemen Krizosztom (1884–1950), 1933-tól 1950-ig pannonhalmi főapát. 1944–1945-ben a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alá helyeztette a pannonhalmi Bencés Apátságot. 1947-ben Brazíliába emigrált.

Rádióhír szerint az Egyesült Államok zár alá vette a követeléseinket.[45] Hivatalos értesülésünk még nincs, ami nem jó. Miért? Eddig olyan jól ellavíroztunk a két ellenség között, hagyjanak minket békében! Jugoszlávia is tipeg-topog, nem bírja elszánni magát. A németek tán nem is kényszerítik majd őket a tengelyhez csatlakozásra. Bár kényszerítenék. Ha az angolok győznek, jó lesz nekünk több egykori szövetségesünk a tengely mellett, – ezáltal a mi csatlakozásunk bűne csökken. Eddig nagy megértéssel is voltak irántunk, Romániából, Bulgáriából visszahívták a követüket, nálunk itt hagyták. De most Amerika kezdi? No, majd meglátjuk.

Kelemen Krizosztom ebédelt nálunk titkárával és Édesanyámmal. Öröm nézni, mennyire társaságba való még Édesanyám, s mennyire dekoratív jelenség. Este a Nemzeti Színházban voltunk. Teleki László: Kegyenc.[46] Jó darab, Shakespeare rokonság. Elsőrangú előadás. Bármely nemzet büszke lehetne erre a Kegyenc-re, s nálunk, ha most a miniszterelnök véletlenül nem Teleki, a jubileum alkalmából is aligha vették volna elő.

1941. március 17.

Angol rádióhírek szerint Anglia állítólag felszólítja Magyarországon lakó állampolgárait, hogy az országot hagyják el. Londoni lapok azt a magyarázatot fűzik a hírhez, hogy ilyen hírt a diplomáciai viszony megszakítása szokta követni. Mi ütött ezekbe most hirtelen? Mikor Németországnak kénytelenek voltunk megengedni nagyarányú csoportátszállításait Romániába,[47] akkor könnyen lehetségesnek tartottam, hogy az angolok bombázni fogják a vasúti vonalainkat. A külügy és a miniszterelnök nem tartottak tőle. Azt mondták, Berlin felé Budapest már az utolsó

45 Az MTI március 18-án adta hírül, hogy az Egyesült Államok zár alá vette az ottani magyar követeléseket (korábban ezt már 11 állammal megtette). A zárlat elsősorban azokra az összegekre vonatkozott, amelyeket az Egyesült Államok polgáraival szemben fennálló adóságok szolgálatának céljaira már régebben készenlétben tartottak. Miután az intézkedést azzal indokolták, hogy az ország német uralom alatt áll, Magyarország értetlenségének adott hangot és hangsúlyozta: független, nem hadviselő állam, akárcsak az Egyesült Államok, a diplomáciai kapcsolatok rendezettek, semmi jogi érdek vagy kényszerítő körülmény nem állott fenn, ami ezt a lépést indokolná. *Népszava,* 1941. március 18.

46 Teleki László *Kegyenc*ének századik évfordulóján, 1941. március 8-án mutatta be a darabot a Nemzeti Színház Galamb Sándor rendezésében, Tímár József címszereplésével.

47 A magyar kormány 1940. szeptember 30-án hozzájárult a német csapatok Romániába történő átszállításához, azzal a kitétellel, hogy csak napi hat vonat haladhat át az országon, kizárólag éjszaka, és a német katonák a magyar állomásokon a vonatot nem hagyhatják el. Csáky külügyminiszter e megállapodásról hivatalosan november 12-én értesítette az angol kormányt, amely viszontválaszában hangsúlyozta: Románia már nem szövetségese, ezért nem kíván az ügyben további lépéseket tenni, de ha a kormány Anglia szövetségese elleni támadáshoz engedélyezi az átvonulását, vele a diplomáciai kapcsolatot megszakítja. Sipos 2013. 112.; Ablonczy 2005. 496.

hírforrás, erről az angolok nem mondanak le, inkább keresztül lépnek az ujjukon. S nekik lett igazuk. Holott akkor csakugyan lett volna okuk agresszióra az angoloknak, mert ami sok, az sok. Mégis elfogadták magyarázatként. A közvélemény felé mentegetőztem, hogy kényszerhelyzetben vagyunk. És most minden külön ok nélkül megvadulnak? Úgy érzem, lassan elérkezik a miniszterelnök igazi sasszéja. Hol így, hol úgy – egy lépés balra, egy lépés jobbra: most hasznát veheti Teleki Mihály[48] őse példaadásának. Van is benne hajlam és tehetség. Segítse az Isten! [...]

1941. március 18.

A miniszterelnök a nyilasok vasgárdistákkal való kapcsolatát szeretné velem kideríttetni. Ez a kapcsolat meg is van, mert a nyilas erdélyi propagandában feltűnően erős a román elem részvétele, s a nyilas agitálásban oroszlánrésze van egy volt bukaresti vasgárdista képviselőnek, aki orvos, s aki ellen az a vád, hogy a román uralom idején a kórházába került magyar nőket mind sterilizálta. Konkrétumokat kapni nehéz, úgyhogy a délelőttöm ezzel telt el. [...]

Amerikai hírek szerint azért vált szükségessé a magyar követelések zárolása, mert „Magyarország német uralom alatt áll."

1941. március 19.

[...] Teleki Istvánt[49] kérettem fel, hogy segítsen. Van neki egy nemszeretem bátyja, a János,[50] képviselőtársam, s a Kispesti Textil vezérigazgatója. De ez semmi. Egy öccse is van, a Ferenc,[51] akit miómának vélt az orvostudomány, amikor az anyja viselős volt vele. Röntgen sugarakkal akarták eloszlatni. Mire kiderült, hogy gyerek és nem daganat, a brutális sugarak működtek, s úgy látszik, éppen az erkölcs gócokat roncsolták benne össze. Legalább a család ezzel az orvosi műhibával indokolhatja, hogy Ferenc gróf moral insanity-ben szenved. Hát – tudja Isten. Jánost nem nézték miómának, mégis hazugság minden szava. Ellenben ez az István okos és becsületes ember. Ez a Ferenc-mióma valakik előtt azt a nyilatkozatot tette, hogy a miniszterelnök inkább tűri a zsidót a gazdasági életben, mint a németet. Ezen Erdmannsdorff is állítólag megütközött. A miniszterelnök

48 Teleki Mihály (1634–1690), Erdély főgenerálisa, Apafi Mihály fejedelem tanácsadója.

49 Teleki István gr. (1896–1966), magyar királyi őrnagy, a Magyar Köztisztviselők Szövetségének vezérigazgatója. A háború után emigrált, Ausztráliában telepedett le.

50 Teleki János gr. (1893–1946), országgyűlési képviselő, a Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetkezetének alapítója, a Kispesti Textilművek vezérigazgatója.

51 Teleki Ferenc gr. (1913–1943).

majd megírja neki a miómát, én meg Pistát kértem, hogy próbálja fegyelmezni az öccsét. Sok a Teleki, hiába. [...]

1941. március 20.

Na, kibújt végre a szög a zsákból. Két óra körül hívat a miniszterelnök és a kása hosszas kerülgetése után – szokása ez neki – kiböki végre, hogy egy igen kellemetlen ügyről kell beszélnie. A Kormányzó harmadízben fejezte ki előtte a rosszallását, sőt neheztelését azért, hogy Tandorit[52] támogattam. Ezért még rá, Telekire is aprehendál, legalább is azt tapasztalja, hogy személyi ügyekben nem fogadja az előterjesztéseit olyan megértéssel, mint azelőtt. Úgy hallgattam a beszédét, mint az ember a fa mögé lapulva a róka közeledését várja. Egyszer csak, amikor már biztos volt a lövés, közbeszóltam: „Ezen igen könnyen segíthetünk. Holnap beadom a lemondásomat, audienciát kérek, s elmondom az esetet a Főméltóságú úrnak." Én csak azért vagyok államtitkár, hogy neki megkönnyítsem a munkáját. Ha önhibámon kívül bár, de azzal az eredménnyel működöm, hogy könnyítés helyett súlyosbítok, semmi értelme a maradásomnak. „Majd elmondom én a Kormányzónak, s kimagyarázkodunk." – volt a válasza. „De értsed meg, nekem semmi kedvem magyarázkodni. Vehetted észre, hogy saját személyemet illetően nincsenek nagy igényeim. De az igénytelenségemnek mégis csak van határa. Így megkívánom, bizalom kísérje a működésemet. A Kormányzó nagy úr, de ilyen magyarázkodós helyzetben az Atyaisten alatt sem szolgálok. Rendbe hozom majd, amit akaratlan rontottam, s a Te szerepedet tisztázom." Megijedt, kért, hogy a délutáni értekezlet előtt jöjjek fel, együtt lemegyünk, és még beszélhetünk. Délután úgy rendezte a dolgot, hogy ne maradjunk négyszemközt. A lemondásomat ennek ellenére átnyújtottam neki, – kedvesen mosolygott, s jelezte, hogy felesleges. Én azonban nem engedek. Cserbenhagyott az öreg megint. Megint nem védett meg. Ezért nem mert hát egy páholyban mutatkozni velem 15-én! Pfuj. Bárdossy ma utazott ki Németországba.[53]

52 Tandori Dezső, miniszteri tanácsos, a MÁV kereskedelmi igazgatója.

53 Bárdossy németországi bemutatkozó látogatása már szervezés alatt állt, amikor olyan információkhoz jutott, hogy Berlin Jugoszláviának garantálja a területi sérthetetlenségét a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozása fejében. Tiltakozását fejezte ki Berlin felé, és jelezte, hogy ebben az esetben látogatását is lemondja. Ribbentrop válaszában hangsúlyozta, Jugoszlávia területi integritását nem garantálják, csupán tiszteletben tartják, és megismételte Bárdossy meghívását Münchenbe. A március 21-i, egynapos látogatás alkalmával Bárdossy Ribbentroppal és Hitlerrel tárgyalt, akik megerősítették, hogy támogatják Magyarország revíziós igényeit. Hitler azt is jelezte, hogy rövid időn belül várható egy német–szovjet konfliktus. A megbeszélésről készült összefoglalót lásd Hitler hatvannyolc tárgyalása 254–260; *A* Wilhelmstrasse és Magyarország 556–559. Lásd még Páva 2001. 31.

1941. március 21.

Nem valami kellemes így lemondott állapotban lenni. Az ember nem szólhat senkinek a dologról, s az úgy is bajos látogatók csak jönnek: miképpen ígérhessen nekik elintézést az ember? A hivatalban meghagytam, hogy nem fogadok senkit. Mégis betört hozzám az öreg Bárczay Feri[54] és Bíró György azzal a lehetetlen ideával, hogy abból a pénzből, amelyet az általam pártpropagandára adott összegből meg bírnak takarítani, hadd létesítsenek rendelkezési alapot. Az öreg Feri bácsi, mint pártvezér-helyettes rendelkeznék felette, s a pártelnökség tagjait jutalmazná belőle, akiktől mégse lehet kívánni, hogy ingyen dolgozzanak. Pedig a rendelkezési alapból undorral utalok Lukács Bélának havi 1500, Kölcsey Pistának[55] havi 500 P-t. Autót is tartunk külön-külön mindegyiknek. Magam szintén voltam egykor alelnök Szinnyey-Merse Jenővel. Eszünkbe se jutott, hogy egy fillért is kaphatnánk ezért. Aggódva látom, hogy korrumpálódik a Párt. Mohó és telhetetlen. Különösen Kölcsey miatt félek, mert ő ostoba is. Lukács eszes, de mindkettő műveletlen. Egyébiránt jóképűek, kedvesek, különösen Lukács, aki aránytalanul magasabb klasszis, – felesége rokona a Kormányzónénak, ez a fő ereje.[56] Gentryk és idejüket ezzel töltik mindketten. Elég haszontalanok is, de mulatságosak.

[...][57]

1941. március 25.

[...] Ebéd közben hallottuk a rádióhírt, hogy a szerbek csatlakoztak a hármas egyezményhez.[58] Nagy kő esett le a szívemről. Közénk, s a háború közé így Jugoszlávia került gátnak, azonfelül az angolok felé is kompromittálták magukat. Éljen! Vidám hangulatban ültünk autóba, és Gyöngyösnek jöttünk haza. Egy-két napot várok még, s ha a miniszterelnök nem hozza szóba az én ügyemet, szóba hozom magam. Szombaton a Kormányzó Úrnál volt, beszélhettek róla. Unom ezt a mismás állapotot. Öntsünk tiszta vizet a pohárba. Csak az a baj, hogy a grófnő megint rosszul van.

---

54 Bárczay Ferenc (1875–1954), 1932-től kormánypárti képviselő, a Nemzeti Egység Pártja gazdacsoportjának vezetője, a szervezési és propagandaügyek országos ügyvezető alelnöke.

55 Kölcsey István (1893–?) 1935-től a Nemzeti Egység Pártja színeiben országgyűlési képviselő. A párton belüli gazdacsoport alapítója.

56 Lukács Béla anyósa Melczer Lászlóné Purgly Janka, Horthy Miklós feleségének, Purgly Magdolnának a nővére volt.

57 1941. március 23–25. között Zsindely libára vadászott az öccseivel a Hortobágyon.

58 Lásd a 29. lábjegyzetet.

1941. március 26.

Csupa csúnya históriával kerestek fel ma. Jött Kölcsey Pista, akit megtámadott a hatóság, hogy havi 1000 P-ért „gazdasági tanácsadó"-ja valami biztosító társaságnak. Nem tiszta ember. Azt mondja persze, hogy azért üldözik, mert hűséges a miniszterelnökhöz. Jött a hír, hogy Hanna grófnét orvosi konzílium alapján ismét szanatóriumba kell máma bevinni. Ha a grófné meghal, – nem is tudom, mi lesz akkor.[59] Csodálatosan megnyugtató hatással volt a miniszterelnökre mindig. Igen okos, igen művelt valaki, aki hosszú évek óta annak tudatában él, hogy bármely percben meghalhat. Kiábrándult, pesszimista, abszolút mágnásbarát, nyugodt, valami furcsán fanyar humorú valaki. Boldogtalan lény. A miniszterelnök nehezen lesz meg nélküle, szegény. Mert ő aztán csakugyan magányos lélek. Sokszor sajnáltam őt, hogy olyan utolsó ember a családban, akinek mindenkihez alkalmazkodnia kell: elsősorban a grófnéhoz. De nélküle még utolsóbb helye lesz neki.

Bárdossy felháborodottan telefonált, hogy Makkai János[60] az *Esti Újság* kormánylapban „Németország garantálta Jugoszlávia határait" alcímmel írt cikket, holott jól tudta, hogy csak a határok Németország részéről való tiszteletben tartásáról volt szó.[61] Követelte, hogy Makkaival szemben vonjuk le a konzekvenciákat. Meg sem mertem kérdezni, milyeneket, mert a kimondott szó köti az embert. És így tovább. Beszélni akartam a miniszterelnökkel, de a Földügyi Minisztériumban volt. Kértem a titkárát, jelentse visszajöttét, hogy szóm volna vele. Nem hívott. Attól fél persze, hogy a magam ügyét sürgetem rajta. Ő meg csupán olyan témával akarna foglalkozni, amely akkor éppen érdekli. Az események azonban – sajnos – nem alkalmazkodnak ehhez az óhajhoz, s jönnek. Este megtudta véletlenül az *Esti Újság* dolgát, és szemrehányást tett, hogy miért nem szóltam előbb. Mondtam. Különben a szatmári első megyegyűlésre akar utazni holnap.

---

59 Az orvosok Teleki Hanna betegségét végzetesnek látták, néhány hónapot jósoltak neki. Erről Teleki Pált március 29-én tájékoztatták. Hanna grófné 1942. július 7-én halt meg. Vö. az 1941. március 30-i bejegyzéssel. A temetését lásd az 1942. július 9-i bejegyzésnél. Ablonczy 2018. 279.; ÁBTL 4. 1. A-742. Részletek Hóman Bálint naplójából. 49.

60 Makkai János (1905–1994), 1934-től 1944-ig kormánypárti képviselő. Az *Esti Újság* című kormánylap szerkesztője. Kállay kérésére titkos, angol nyelvű rádióadást szerkesztett. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta. 1947-ben emigrált.

61 Két kormánypárti újság, a *Pest* és az *Esti Újság* 1941. március 26-i számában nem alcímben, hanem a cikkeken belül jelent meg a mondat: „Németország garantálja Jugoszlávia határait". Mindkét újság aznapi számait az ügyészség rendeletére elkobozták. A német garancia kérdése kapcsán Bárdossy diplomáciai lépéseit lásd az 53. lábjegyzetben.

1941. március 27.

No, máma beütött a mennykő! Jugoszláviában a még nem is 18 éves király átvette az uralmat, a régenstanács lemondott, a kormány tagjait letartóztatták.[62] Egyébként az ördög látja ilyenkor tisztán a dolgot. De a nép tüntet Belgrádban, összetépi Hitler fényképét, és megveri a német járókelőket. Szervezetlenül még Szerbiában sem történik ilyesmi, valószínűleg a hadsereg készítette elő, az ortodox egyház, az angol pénz, s az orosz propaganda. A telefonösszeköttetés, vonatközlekedés megszakadt. A németek ezt nem hagyhatják annyiban. Két napja diadalittasan harsogták tele a világot diplomáciai győzelmükkel, s most itt van ez! Amilyen hiúak és érzékenyek, ezt le nem nyelhetik.[63] Egymás után érkeznek az egymásnak ellentmondó hírek. A képviselőházban izgatottak a folyosók. Esterházy Móric gróf[64] a Kormányzó Úrban bízik, hogy ő megakadályozza a háborúnkat a szerbek ellen.[65] Ezt általában képtelenségnek tartják. Határozott szerb szimpátia tapasztalható mindenfelé. A miniszterelnök hamarabb megjött Szatmárból,[66] mint tervezte. Este 8-kor a pályaudvaron várom, s jelentem, hogy Sztójay,[67] Bárdossy 5 óra óta a Kormányzó Úrnál vannak[68]; a külügy-, és belügyminiszter az

62 Dušan Simović tábornok, a légierő parancsnoka által vezetett puccs során a háromhatalmi egyezmény aláírása után Bécsből hazatérő Cvetković miniszterelnököt és Cincar-Marković külügyminisztert letartóztatták, Pál herceget lemondatták és kiutasították az országból. A trónra a Marseille-ben meggyilkolt Sándor király fiát, az Angliában nevelkedett 17 éves (II.) Pétert ültették.

63 Hitler a március 27-én hajnalra lezajlott államcsíny reggelén magához kérette a hadsereg parancsnokait és közölte, Jugoszláviát mint államalakulatot katonai eszközökkel szét kell verni. Utasítást adott a 2. német hadsereg alakulatainak bevetésére és a 4. légiflotta parancsot kapott Belgrád bombázására. Este aláírta a Jugoszlávia elleni hadjárat részleteiről szóló 25. számú utasítást, amely Magyarország részvételével is számolt. A katonai akciónak a „Vergeltung" (megtorlás) fedőnevet adta. Czettler 2008. 253.

64 Esterházy Móric gr. (1881–1960), 1917. június 15-től augusztus 20-ig miniszterelnök. 1931-ig visszavonult a politikai élettől. 1939-től a kormánypárt országgyűlési képviselője. A külügyi bizottság alelnöke. A háború alatt a kormányzó bizalmas tanácsadói köréhez tartozott, szerepet játszott a kiugrási kísérletek szervezésében. A nyilas hatalomátvétel után letartóztatták, Sopronkőhidán, majd Mauthausenben raboskodott. 1951-ben kitelepítették. Az 1956-os forradalom után emigrált és Bécsben telepedett le.

65 A volt miniszterelnök, Esterházy Móric március 29-én, miután látta, hogy reményei ellenére nem bízhat Horthy ellenállásában, tiltakozó levelet írt a kormányzónak és a miniszterelnöknek, melyben kifejtette, tragikusnak tartja, ha Magyarország belekeveredik a háborúba. Szent-Iványi 1945. 549.

66 Teleki Pál a Szatmárnémetiben tartott megyegyűlésen vett részt.

67 Sztójay Döme (1883–1946), vezérezredes, 1917-től 1925-ig különböző pozíciókban a katonai hírszerzés és elhárítás vezető személyisége. 1935-től 1944 márciusáig Magyarország berlini követe. A német megszállás után miniszterelnök, kormányában a külügyminiszteri posztot is betöltötte. Augusztus 29-én lemondott. A Népbíróság halálra ítélte.

68 Zsindely naplója eltér az eddig ismert visszaemlékezésektől, amelyek szerint Sztójay elsőként Bárdossynak referált, majd Telekinek, és csak ezt követően fogadta mindhármukat Horthy. Szent-Iványi 2013. 295.; Macartney 2006. I. 605.

elnökségen várnak; hogy Sztójayt Hitler küldte repülőgépen a Kormányzóhoz egy üzenettel: Jugoszláviát elpusztítja; katonai együttműködésre felszólít; ajánlja a régi határt, tengerpartot, az olaszoktól esetleg Fiumét is, sőt Erdélyben is területeket.[69] A szerbek elleni hadjáratot könnyűnek tartja, kockázatunkat semminek. Ha nem megyünk bele, minden rosszal fenyeget. Ezt mondja Sztójay. Baj persze, hogy személyében a németeknek tartunk követet.[70] A mi érdekeinket nem védi Berlinben senki. Össze-vissza beszél, a Kormányzó Urat megharagítja: „független ország vagyunk, nekünk ne üzengessen senki." Sztójay megijed: „Kérelem csupán, nem utasítás." A Kormányzó Úr tengerész szívét lágyítja ez a szó: tenger. A miniszterelnök fél 10-re mehet hozzá.[71]

1941. március 28.

Délelőtt Werkmeister[72] járt nálam, a német első követségi tanácsos. Hogy „Schulter an Schulter"[73] tiszta sor, megyünk. Ha az új kormány ki nem jelenti, hogy állja az előbbi kötését, megtámadják a szerbeket. Tán 24 órán belül már. Mi lesz velünk?

69 Hitler Sztójayt délben fogadta Ribbentrop jelenlétében, különgépe 13.15-kor indult Berlinből és 18 órakor érkezett Budapestre. Hitler üzenete Sztójay kommentálásában: „Hitler Magyarország revíziós igényeit teljes mértékben elismeri és pedig addig a határig, melyet Ő Főméltósága maga szab meg. [...] Tudja, hogy Ő Főméltósága szíve az Adria felé is vonzza, és hogy Magyarországnak tengeri kikötőre van szüksége. Fiume ugyan az olaszoké, de kilátásba helyezi, hogy minden befolyását latba fogja vetni ebben a kérdésben [...] A birodalmi kancellária a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának elhatározására bízza, illetőleg megfontolás tárgyává óhajtaná javasolni, hogy Ő Főméltósága megfelelő katonai intézkedéseket foganatosítson." Sztójay összefoglalóját közli: Szent-Iványi 1945. 541–543.

70 Sztójay Döme 17 évet töltött Berlinben, kettőt mint katonai szakértő, hatot mint katonai attasé, kilencet mint követ. A németbarát politika elkötelezett híveként több esetben a saját kormányát megkerülve eszközölt ki német követeléseket, téves információkat közölt Németország katonai erejéről, politikai helyzetéről. Magyarország hivatalos képviseletével összeegyeztethetetlen módon a németek számára információgyűjtést végzett Angliában a náci propaganda terjedéséről, bizalmas jelentéseket készített magyar katonai attasékról. Páva 2001. 138.

71 A Horthy–Sztójay beszélgetésről nem maradt fenn írásos feljegyzés, a visszaemlékezések tanúsága szerint Horthyt Hitler levele „tűzbe hozta". Azonnali válaszlevelében Jugoszlávia elleni teljes együttműködéséről kívánta biztosítani a németeket. Teleki és Bárdossy próbáltak mérséklőleg hatni a kormányzóra. Hosszas vita után sikerült elérniük, hogy mérlegelje a helyzetet és a levél megfogalmazását másnapra halassza. A döntést a kérdésben lásd az 1941. március 28-i bejegyzésben. Macartney 2006. I. 606.

72 Werkmeister, Karl (1989–1976), 1937-től 1944-ig a budapesti német követség tanácsosa. Szerepet vállalt a zsidók deportálásának előkészítésében. 1945 őszétől a német újjáépítési terveket kidolgozó gazdasági szervezet egyik vezetője, 1951-től államtitkári rangban a Marschall-terv végrehajtásáért felelős minisztérium képviselője Párizsban. 1954-ben a Köztársasági Érdemrend nagykeresztjével tüntették ki. 1961-től 1963-ig a Német Szövetségi Köztársaság svédországi nagykövete.

73 vállvetve

Az új szerb kormányban 5 tag bennmaradt a régiből: a 3 horvát, a bosnyák, s a szlovén. Ezt mondja a szerb hivatalos lista. Hogy az igazság mi?[74] Cincar-Marković, örök barátunk, fogoly.[75] Az új kormány állítása szerint tisztán belpolitikai oka van a puccsnak.[76] A budapesti sajtó nem kommentálja az eseményeket, a közvéleményben növekszik a szerb barátság.

Mire határozta magát a Kormányzó Úr? Sztójay délben az üzenetével Berlinbe visszarepült.[77] A közvélemény egyáltalán nem számol a háború lehetőségével. Délután a szokásos minisztertanács. Elsőnek Bárdossy referál, legelőször is a jugoszláv újdonságokról. Referendumának óvatosan megfogalmazott végső mondataiból látom, hogy a kocka eldőlt, a katonai segítséget elvileg megígértük a németeknek.[78] Mást hiszen józan ésszel nem is lehetett tenni. A kabinet be nem avatott tagjai azonban nem értik meg a helyzetet. Csak a minisztertanács legvégén, amikor a miniszterelnök bejelenti, hogy holnap benyújtja a lemondását a Kormányzónak: politikája megbukott, hiába törekedett a háborút elkerülni, a németeket távol tartani.[79] Nem bírja már idegekkel sem a szemtelenségüket, – és vádolja magát, mint hasonló lelki válságaiban rendesen. Bárdossy nagyon bölcsen válaszolt neki: ez a lépés a németeket bizalmatlansággal töltené el, s ép-

74 Dusan Simović tábornok koalíciós kormányt alakított, amelyben minden meghatározó, jórészt nemzetiségi alapon szerveződő párt képviseltette magát. A március 27-én Belgrádban felesküdött huszonkét miniszterből több is tagja volt az előző kabinetnek, köztük a Horvát Parasztpárt vezetője és a korábbi miniszterelnökhelyettes, Vladimir Maček is. PAVLOWITCH 1983. 269.

75 Cincar-Markovićot a katonai puccsot követően Buce-ba internálták. Április 6-án, a német invázió megindulásának napján kiszabadult és Szarajevóba menekült. A Jugoszláv Királyság németek előtti feltétel nélküli kapitulációját április 17-én ő írta alá Belgrádban.

76 Simović – aki a háborút a németekkel el kívánta kerülni – március 28-án mint új kormányfő jelezte Berlin felé, hogy külpolitikájában továbbra is követi a németbarát vonalat és kormánya lojális marad a háromhatalmi egyezményhez, az angol kezdeményezést pedig, hogy szövetségi szerződést kössön velük, elutasította. Hitler azonban kijelentette: nem veszi tudomásul az új vezetés nyilatkozatát, célja Jugoszlávia katonai erővel való szétzúzása. MAJOR 2005. 41–42.

77 Horthy végül (az előzményeket lásd az 1941. március 27-i bejegyzésben) Teleki és Bárdossy közreműködésével visszafogott hangvételű válaszlevelet fogalmazott, amelyben az orosz és a román veszélyre hivatkozva az azonnali katonai beavatkozással kapcsolatban aggályait fejezte ki, ugyanakkor a közös katonai fellépéstől nem zárkózott el. A németek a levelet – nem függetlenül Sztójay közvetítő szerepétől – az ajánlatuk elfogadásaként értékelték. A levelet lásd SZENT-IVÁNYI 2013. 295–296.; JUHÁSZ 1964. 294–295.

78 A minisztertanács négy kitételt határozott meg a katonai beavatkozás feltételeként: Horvátország függetlenségének kikiáltása; a magyar csapatok nem lépik át az ezeréves magyar határt; a magyar vezérkar jogosult a hadi előkészületek megtételére és a német vezérkarral tárgyalásokra, de a végső döntés meghozatala Horthy hatáskörébe tartozik; magyar csapatok nem kerülhetnek német alárendeltségbe. ABLONCZY 2005. 496.

79 A minisztertanácsi jegyzőkönyv nem jegyzi fel Teleki lemondását, ugyanis azt az ülés végén, a jegyzőkönyv aláírása után jelentette be, annak hangsúlyozása mellett, hogy azt a jegyzőkönyvbe ne rögzítsék. SZENT-IVÁNYI 1945. 546. ÁBTL 4. 1. A-742. Részletek Hóman Bálint naplójából. 45–49.

pen azt eredményezné, amit a miniszterelnök el akar kerülni. Fő célunk, hogy a hadseregünket a háború végére megtartsuk. Nem szabad tehát a németekkel felmorzsoltatnunk, az még a szerb háborúnál is rosszabb lenne. Én azt mondtam, hogy amennyiben a Sztójay vitte üzenethez hozzájárult, nem volna tisztességes, ha most itt hagyná az egészet: csinálják, ahogy tudják. Kissé mintha megvigasztalódott volna. De hogyan sürgessem rajta most az én kis ügyemet?

1941. március 29.

Délelőtt sem Berlinből, sem Belgrádból semmi érdemleges hír. Mint javíthatatlan optimista már azon ábrándozom, hogy az új szerb kormány magáévá teszi a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást. Igaz, hogy ebbe bukott bele az előző kormány, de mit érhet el Jugoszlávia? Az holt bizonyos, hogy elpusztítják a németek. Az angolok messze vannak, és a háború vége is messze még. De jó lenne: a németeknél jó pont a megígért katonai együttműködés, amelynek beváltására azonban nem kerül sor, mert a szerbek végül észre tértek.

Louisnál azonban elment az epe. Incze telefonált – amikor a miniszterelnök éppen indult a Kormányzó Úrhoz –, hogy a pénzügyminiszter ötpecsétes levelét hozzák neki, amelyben lemond. A tegnapi minisztertanácson valami nem nagy jelentőségű ügyben Lakyval szemben alulmaradt, ezt hozta fel ürügyként. Pedig az este még nem gondolt lemondásra, beszélgettem vele, s nem egy olyan ember, aki a begyében tudna tartani ilyesmit. Baj van a kormánnyal, ez az igazság. Louis csúcsminisztersége csak ezzel a két lágy emberrel, Varga Józsival[80] és Teleki Miskával mehetett volna. Bánffy Dani rusztikusabb, Laky Dezső mohóbb és önfejűbb, semhogy azt ez a primadonna Louis kibírhatná. Ha most a miniszterelnök elsimítja is a dolgot, két vagy három hét múlva megint csak itt leszünk. Beszéltem telefonon Louissal, de csak adta a nagyot, megjátszotta magát és a sértődöttet. Legjobb lenne engedni a fenébe, és egy jó csúcsminisztert keresni. Lakyt is elküldeni vele, s a közellátás élére nem minisztert állítani, hanem hivatalfőnököt. Keresztes-Fischer jó csúcs- és pénzügyminiszter lehetne, – de ki legyen a helyébe a belügyminiszter? Egy szent: aki a tegnapi minisztertanács után úgy viselkedik, mint Louis, az nem kívánatos fegyvertárs. Teljesen műveletlen, férfiatlan, s egy szikra sincs benne, ami magyar. [...]

80 Varga József (1891–1956), egyetemi tanár, nemzetközi hírű vegyészmérnök. 1939-től 1943. március 29-ig iparügyi, kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter. A háború után megtarthatta egyetemi katedráját. 1951-től az általa alapított Nagynyomású Kísérleti Intézet igazgatója, 1954-től a Hazafias Népfront országos tanácsának elnökségi tagja.

1941. március 30.

Szegény kis öreg Bólit úgy megsajnáltam tegnap este megint, mint már jó egypárszor. Tegnap délután mondták meg neki, hogy Hanna sohasem lesz már többé egészséges. Ezt hát már tudja ő is, de a helyzetet nem akarja megérteni. Még ő vigasztalt engem, hogy járni azért majd talán fog Hanna is, közvetlen veszély nincs, – eltekintve persze attól a veszélytől, amelyben az ilyen súlyos szívbajos állandóan forog. Hanna egyszer azt mondta Klárinak: „Tudod, unalmas ám nagyon ezt a Bólit kétnaponként lebeszélni az öngyilkosságról." Ha Hanna meghal, ki fogja a kisöreget lebeszélni? Itt ez a jugoszláv helyzet, amelynek akut háborús veszélyéről az országnak sejtelme sincsen, itt a pénzügyminiszter lemondása, a közélelmezési bajok, árvíz, – így tavasszal csakugyan minden összegyűlik a feje körül. Azt tanácsoltam neki, hogy ne beszéljen Louissal, hadd puhuljon. Különben a szent se bír vele. Eljárását a miniszterelnök is nagyon unfairnek tartja, s igen elment tőle a kedve. Odahaza Makkai Jánosékat és Ignácz Rózsát[81] találtam nálunk vacsoránál. János bajban van, s úgy nézem, újabb Tandori-ügy kerekedhetik az övéből. De most majd vigyázok magamra. Hanem rajta azért mégiscsak segítek, ha lehet.[82]

1941. március 31.

Bárdossy elment a pénzügyminiszterhez, beszélt vele és rendbe hozta a dolgot. Louis úr két hónapra felfüggesztette összes kívánságait, de hogy két hónap múlva mi lesz? A szerbek hallgatnak, s a német lapok egyre több hírt közölnek németellenes atrocitásokról. Igazak-e a hírek, vagy sem, – teljesen közömbös. Eléggé kiismerhettük már a német propaganda eszközeit: ez a sajtómagatartás a helyzet kiéleződését jelenti. Menekültek Szerbiából Budapestre is érkeznek, megölt németekről, lerombolt német házakról mesélnek. Alapy Józsi, a komáromi polgármester volt ebéden nálam, évtizedek óta a rendes szállodája a Gellért, de nem kapott szobát, mert a szálloda német menekültekkel van tele. Hanem a város még nem sejt az elkövetkezendőkről semmit. Nálam is, egész délelőtt a rendes forgalom. Még a szokottnál is piszkosabb kis ügyeket hajkurásznak az emberek. Úgy kell tennem, mintha érdekelnének.

81 Ignácz Rózsa (1909–1979), színésznő, író, műfordító. A budapesti Nemzeti Színház tagja, majd a *Színházi Magazin* párizsi tudósítója. Első férje Makkai János újságíró. A háború után a *Református Élet* című lap szerkesztője.

82 Az előzményeket lásd az 1941. március 26-i bejegyzésben.

Este az Operában voltunk. A miniszterelnökségi két esztendő alatt összevissza sem voltam annyit színházban, mint most egy hónap alatt. De ki tudja, meddig lesz még színház? Pláne ilyen remek előadás, mint ez a mai Don Juan.[83] Hosszú az út, amíg az ember a muzsikában eljut Wagnerig. Még hosszabb, amíg Wagnertől Mozarthoz visszatalál.

1941. április 1.

Reggelre az a hír terjedt el, hogy a szovjet tüntető formában üdvözölte az új szerb kormányt. A hírt a Reuters hírügynökség repítette világgá. Délelőtt az orosz *Pravda* megcáfolta ugyan, de addigra felizgatta a közvéleményt. Kezdenek valamit szimatolni az emberek. Délután 5-kor a Legfőbb Honvédelmi Tanácsnak lesz ülése itt az elnökségen.[84] Igen nagy titokban tartjuk, a Kormányzó Úr fog elnökölni rajta. A Legfőbb Honvédelmi Tanács üléseire csak akkor szoktam elmenni, ha kedvem tartja, – hivatalos dolgom ott nincs. Ma nem megyek, mert a Kormányzó Úrral befejezetlen az ügyem. A háborút napok óta úgyis elkerülhetetlennek tartom. Ha valamelyik újságíró meglátja itt a Kormányzó Urat és kiszagolja ezt a mostani ülést, a közvélemény is egyből tisztában lesz a helyzettel.

Este Bánffy Dani hívott meg a Hungáriába vacsorára: itt van Kusev,[85] a bolgár kollegája, ezért „a nagykeresztek szalagjai viselendő" – szól a meghívó, de a Szent Szávát nem raktam fel. Rövid életű lesz ez az örök barátság. Kusev igen rokonszenves, szép német beszéddel felelt Bánffy tósztjára. Bánffy olvasta a magáét, és olvasni sem bírta. Kínos volt. Louis mindenáron beszélgetni akart velem.

---

83 A Mozart halálának 150. évfordulóján rendezett jubileumi év alkalmából 1941. február 26-án tartották a *Don Juan* bemutatóját Rékai András rendezésében, Don Juan megszemélyesítője Losonczy György basszbariton volt.

84 Az ülés előzménye: Hitler Horthy levelét a Jugoszlávia elleni hadjáratban való együttműködés elfogadásaként értékelve (lásd az 1941. március 28-i bejegyzést) Budapestre küldte Friedrich Paulus tábornokot a katonai részletek megtárgyalására. Paulus március 30-án Werth Henrikkel, a vezérkari főnökkel és László Dezsővel, a vezérkar hadműveleti osztálya vezetőjével megállapodott: Magyarország öt hadtesttel és egy tartalék gyorshadtesttel biztosítja az útvonalat a német átvonuláshoz, és német parancsnokság alatt részt vesz a Jugoszlávia elleni támadásban, melyet április 12-én terveznek megindítani. A tárgyalásra Werthnek nem volt felhatalmazása, a megbeszélés a kormány tudta nélkül történt, és a március 28-i minisztertanácson megfogalmazott feltételeket nem vette figyelembe (lásd a 78. lábjegyzetet). Paulus a kormányzót is csak utólag tájékoztatta a részletekről. Werth a Paulussal történt megállapodásra hivatkozva Telekitől kérte a mozgósítás megkezdéséhez szükséges intézkedések engedélyezését. Teleki felháborodva a kormányzóhoz fordult, aki a döntés megtárgyalására összehívta a Legfelső Honvédelmi Tanácsot. ÁBTL 4. 1. A-742. Részletek Hóman Bálint naplójából. 45–49.

85 Kusev Dimiter bolgár földművelésügyi miniszter hivatalos látogatása 1941. április 1-től 5-ig tartott, melynek során fogadta őt a miniszterelnök és a külügyminiszter is.

A kocsiján hazavitt, s ott sétáltunk a házunk előtt a Csengeri utcában frakkosan legalább egy óra hosszáig. Túl sok embernek üzent hadat ez a Louis. Most szeretne legalább Bánffyval békét kötni.

A Legfőbb Honvédelmi Tanács egyhangú határozatot hozott.[86] Ha kell, hát megyünk a jugók ellen. Előbb a németeknek kell Zágrábba jutniuk, – aztán mi jövünk sorra. Ezen úgy látszik csak a csoda segíthetne immár. A két nyergen lovaglásunknak sajnos befellegzett.

1941. április 2.

Interpellációs nap a parlamentben. Sivár élvezet, alacsony színvonal. Semmi értelme ennek a költséges beszélő szervezetnek. A nyilas Matolcsy[87] árulkodva azzal vádolta a kormányt, hogy az országban elősegíti a németellenes propagandát.[88] No, éppen jó időpontot választott az árulkodáshoz! Bámulatosan tájékozatlanok ezek a nyilasok. Pedig mennyire szeretnek a kitűnő német kapcsolataikra hivatkozni!

Bent ebédeltem a Házban a belügyminiszternél.[89] Szeretem ezt a száraz, cingár kis embert. A kabinetnek feltétlenül a legértékesebb tagja. Eszes, megfontolt, szenvtelen, – jóformán egyetlen a minisztertanácsban, akit a többiek ügyköre is érdekel. Puritán, és tetőtől talpig úr. Hatvan évének ellenére is a legszociálisabban gondolkodó miniszter. Mégis ő a legjobban gyűlölt ember az országban. Igaz,

86 Kizárólag négyen (Werth, Bartha, Hóman, Reményi-Schneller) támogatták fenntartások nélkül a német igények alapján a katonai akciót. A résztvevők abban azonban egységesek voltak, hogy a német kérést megfelelő feltételek mellett el lehet fogadni. Bárdossy javaslatára a március 28-i minisztertanácson megfogalmazott szempontok alapján (lásd a 78. lábjegyzetet) fogadták el a katonai együttműködést. A mozgósítás előkészítését elrendelték, de a német igények szerint a teljes mozgósítást nem, így jelentősen módosították a Paulus–Werth-féle megállapodást.

87 Matolcsy Mátyás (1905–1953), 1935-től független, kormánypárti, majd kisgazda képviselő. 1938-ban a szélsőjobboldalhoz csatlakozott, ahonnan radikális födreformtervének megvalósulását remélte. 1942-re visszatért a kormánypártba, támogatta Kállay Miklós kiugrást sürgető politikáját. A német megszállás után visszavonult. 1946-ban a Népbíróság tíz év fegyházra ítélte. A fogságban halt meg.

88 Teleki a Miniszterelnökség Kovrig Béla vezetése alatt Nemzetpolitikai Szolgálat néven működő V. Osztályát valóban a németellenes propaganda terjesztésére használta. Az osztály hivatalosan a nemzetiségi vidékek és a szórványmagyarság problémáival, a kulturális élet ügyeivel foglalkozott, fedése alatt azonban a kormány hivatalos álláspontjától elütő náciellenes röplapok, illegális kiadványok készítése és terjesztése zajlott. Lásd Molnár 2001. 40–46. Lásd még a 1941. június 7-i bejegyzést.

89 Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948), 1931 és 1935 között, majd 1938-tól Magyarország német megszállásáig belügyminiszter A Gestapo elsők között tartóztatta le és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolta. A háború után a magyar kormány mint háborús bűnöst kikérte, de nem adták ki. 1999-ben temették újra Pécsett.

hogy a népszerűséggel semmit se törődik. Határozott, bátor, egyet tudok csak a terhére írni: sokkal több embert tart nyilasnak, mint amennyit joggal lehetne. Ebben az egyben öreg. Pedig fajvédő, s jobboldali ember volt azokban az időkben már, amikor még nem volt konjunktúra annak lenni. A miniszterelnökkel csak futólag beszéltem a parlamenti liftnél: ő éppen lejött, én felmentem. Hamarjában elmondott egy viccet, amelyet maga szerkesztett. Ügyemről nem szólt, de a bizalom és a szeretet a régi köztünk.

Este Batthyány Gyulánál[90] voltunk művész pikniken. Bajor Gizi[91] kezdte ezt a képzőművészeket támogató dolgot, ez nekem még kultuszkoromból örökségem. Most rengeteg volt az ember, főként mágnások, követségi emberek. A belga követek, franciák, – olyan emberek, akiket mostanában nemigen látni. 11 felé átmentünk a Vadászkürtbe, ahol vidéki atyafiság vacsorázott színház után, ugyanis állatvásár van. Holnap tán én is kijutok. Holnap nagy csomó német motoros katonaság fog Budapesten átvonulni. Micsoda rémhírek keletkeznek majd ebből megint.

1941. április 3.

A miniszterelnök ma éjszaka agyonlőtte magát. Nyilván azonnal meghalt. Kissé nyitott szájjal feküdt az ágyában, lehunyt szemmel, sápadtan: semmi idegenszerűség szegénykén. Fekete mongol bajuszt festett az ajkára a lecsurgó vér, csupa vér a párna. A sajtónak csak annyit adtak le elsőbb, hogy „tragikus hirtelenséggel elhunyt". Helyes. De második hírnek mondjuk meg az igazat. Bárdossy ellenezte mindenképpen.[92] Én azonban azt mondtam, hogy a lelkiismereti kötelességemmel ellenkezik letompítani azt a kiáltást, amelyet tettével a miniszterelnök a nemzetnek elkiáltott. Mert ez az igazság: öngyilkossága egyrészt mementó a nemzetnek, másrészt önkéntes áldozat az Istennek. Régen vívódott ő azon, vajon méltó bír-e lenni a nemzet ezredéves történelméhez és jövendő feladataihoz, bír-e összefogni, s mindenek felett bír-e igazán magyarnak lenni, – mer-e? Most

90 Batthyány Gyula gr. (1887–1959), festőművész, díszlettervező, könyvillusztrátor, az első magyar miniszterelnök dédunokája. 1952-ben koncepciós perben elítélték, 1957-ben szabadult.

91 Bajor Gizi (1893–1951), a Nemzeti Színház örökös tagja. Az 1920-as évektől az egyik legismertebb magyar színésznő. Tüdős Klárával, emellett a Horthy-korszak számos vezető személyiségével, köztük a kormányzói családdal is baráti kapcsolatot ápolt. A nácizmus üldözötteit védelmébe vette. A kommunista diktatúra idején öngyilkosságot követett el.

92 Reggel 9-kor minisztertanácsi ülést tartottak Keresztes-Fischer Ferenc elnökletével arról, hogy Teleki halálát hogyan hozzák nyilvánosságra. Itt született Bárdossy javaslatára az első nyilatkozat, melyet Zsindely a sajtó felé közvetített. A kormányzó döntése alapján új közleményt fogalmaztak meg, melyben már az öngyilkosságot adták meg a halál okának. Ezt a Magyar Rádió 15 órakor hozta nyilvánosságra. Ablonczy 2005. 508.

a jugoszláv kérdés kiéleződésekor megszállták ezek az aggodalmak, egyes-egyedül volt a lakásán, s a külügyminiszter átküldött neki egy angol táviratot,[93] hogy az angolok hadat üzennek nekünk, ha a németekkel megyünk a szerbek ellen. Trianon rémlett fel előtte, s amúgy is felidegesítették az események. Cserkészekkel gyakorlaton volt este, meggyónt, másnap reggel áldozni akart: felajánlotta az életét az Úristennek áldozatul a nemzetért. Levelet írt a Kormányzó Úrnak, levelet a feleségének. Kormányzó levelét saját kezűleg két példányban lemásolta. Ezt Inczének küldte a kabinet részére. Az Inczének írt kurta sorok így kezdődnek: „Ezzel talán még használhatok a nemzetemnek." A feleségéhez írt levél első mondata: „A nemzet becsülete, amelynek én legfőbb őrzője vagyok, elveszett." Borzasztó felfordulás és izgalom volt itt ma. A Duna-parton pedig dübörögtek a német motorosok. Este rengeteg ember a Pártban. Nekem kellett ismertetnem az eseményeket. A levelekről nem szólhattam, azokat a minisztertanácson sem olvasták fel. Klári is itt töltötte jóformán az egész napot.

1941. április 4.

Nagyon szerettem én ezt a szegény kis Bólit, de hogy mennyire, azt csak most tudtam meg, mikor ilyen kurtán-furcsán elment. Klári is így van vele. Tengünk, lengünk egész nap, és minduntalan elsírjuk magunkat. Ilyen közel nem került hozzám még idegen ember. Mintha a testvérbátyám feküdnék kiterítve a lakásban, vagy az Édesapám. Míg én Battyhányi Gyulánál unatkoztam, ő olyan rettenetesen egyedül viaskodott Széchenyi István rémeivel! Pedig, ha beszélgethetek vele, vigasztalhatom, összeszidhatom: nem következik be, ami bekövetkezett. De meddig nem? A német csapatok egyre vonulnak Budapesten keresztül. Ezt a kisöreg nem bírná sokáig elnézni. Készült ő az öngyilkosságra napok óta. Az nekem eszembe sem jutott, hogy ezúttal komoly a százszor hallott fenyegetőzés. Pedig most nem is mondta. Könnyű az ilyen embernek, mint ez a Bárczy Pista. Ő most temetést szervez, s az új kormány eskütételében működik közre. A külsőségeknél fontosabb témája nincsen. De hát ilyennek is csak kell lennie.

93 A londoni magyar nagykövet, Barcza György táviratát Teleki este 9 óra környékén a Külügyminisztériumban személyesen vette kézhez Bárdossy jelenlétében. Az válasz volt Bárdossy március 30-i táviratára, amely Londont arról tájékoztatta, hogy a magyar kormány az új belgrádi rezsim felé nem tartja érvényesnek a decemberben megkötött egyezményt, és ha Jugoszlávia szétesik, Magyarország érvényesíteni kívánja területi követeléseit. London e válaszában egyértelműen kifejezte, ha Magyarország engedi területén a német csapatok átvonulását, megszakítja diplomáciai kapcsolatait Budapesttel, ha pedig bármilyen ürüggyel csatlakozik a Jugoszlávia elleni támadáshoz, háborút üzen Magyarországnak, a területi követelésekre való hivatkozást nem tudja elfogadni.

Bárdossy megtartja a külügyi tárcát is, különben marad a régiben minden. Kötelesség most a helyet tartani: ez a jelszó. Igaz is, – de én semmiképpen nem akarok maradni. Hogyan üljek holnap ugyanahhoz az asztalhoz ugyanazzal a minisztertanácsi társasággal? És ha mintha nem is igen akarnának tartani. Első perctől kezdve ez volt az érzésem. Gondolkodni rajta nagy búslatomban nem is tudtam, nem is akartam. Igen-igen fáj a szívem. Délután aztán magához kéretett Bárdossy, hogy tudja függő ügyemet, mégis arra kér, maradjak mellette. Nem olyan volt a hangja, hogy eltántoríthatott volna. Udvariasan, de határozott nemet mondtam: nem akarnám nehezíteni a helyzetét. Azt mondta, sajnálja, de úgy érzem, szívesen vette a válaszomat. Keresztes-Fischer sem szólt egyetlen marasztaló szót sem hozzám, pedig a belpolitika irányítására ő kapott addig megbízást, míg az újonc Bárdossy beletanul. Ha valakinek, neki lenne rám szüksége. De a belpolitikában nem ugyanazt az utat járjuk, s ezt tudjuk egymásról mindketten. A politika pedig nem szerelmi kérdés.

1941. április 5.

Csak nem tudunk megvigasztalódni, sem Klári, sem én. Hová lett az a sok szeretnivaló, amit a rossz kisöreg agyonlőtt? Hová az a mélységes tudós bölcsessége, hová tökéletes angol és francia beszéde, hová a sok kedvesség, jóság? Felesége haragszik, hogy a szanatóriumi orvosok állandó kábulatban tartják, holott ő gondolkodni szeretne az ura öngyilkosságán. Hiszen az szamárság volt, szamárság. Ilyen ez a Hanna. Eszes, de repülni nem fog: saját maga tépdeste ki szárnyának a tollát. Ilyen felesége volt a magasban szárnyaló kis öregnek. A hit nyugtatta meg őt annyira, amennyire Hanna fanyar lenézésével visszahozta a földre. Géza fia sem lesz boldog sohasem: tisztára az apja. Majcsi sem, Zichy Nándorné, a leányuk. Szeretem teremtés mindkettő. A kis öreget Hanna kényeztette, sohasem a sors. Csak fent a levegőben lesz boldog. Ráadásul idelent Hanna szintén boldogtalan.

A német motorosok egyre vonulnak a Duna-parton. Három hadtestet mi is mozgósítottunk már a határon.[94] Bartha Németországba repült:[95] „ezt az öngyil-

94 Teleki halála után a Bárdossy elnöklete alatt összeülő április 3-i minisztertanács rendelte el a mozgósítást a IV., V. és Gyorshadtestekre, valamint a légvédelmi alakulatokra és a folyamőrségre. A mozgósítás nem a német kérésekhez igazodott, mértékét az határozta meg, hogy azt még védelmi rendszabályként lehessen feltüntetni. Dombrády 2005. 120.; ÁBTL 4. 1. A-742. Részletek Hóman Bálint naplójából. 54.

95 Bartha Károly (1884–1964), vezérezredes, 1938 novemberétől 1942 októberéig honvédelmi miniszter. 1945-ben emigrált és Venezuelában hídépítő mérnökként dolgozott. – Bartha Horthy levelével április 4-én utazott Berlinbe és 5-én tért vissza. A levél a miniszterelnök öngyilkossága kapcsán részletezi a magyar–jugoszláv szerződés okán Magyarország lelkiismereti dilemmáját. Hitler 16 oldalas levélben

kosságot majd jól fel tudom használni odakint" – mondta nekem tegnapelőtt, mikor reggel a miniszterek összeszaladtak. Ma délelőtt volt a rekviem a Mátyás-templomban. Az öreg Witz páter[96] mondta a misét, Bóli gyóntatója, akit átmenetileg egykor képviselőnek is megtett, s akinek szerdán este még meggyónt.[97] Máskülönben azonban Bólinak nagyon nem tetszett volna a parádé. Igen sokan fejezték ki nekem külön is a részvétüket. Jól esett.

Előkerült lemondó iratom, amelyet 2 hete átadtam Bólinak, de én még tegnap délután emlékezetből lemásoltam és átküldtem Bárdossynak. Hogy az eredetivel tett-e a kis öreg valamit? Nem hiszem. Megtalálni azok között az iratok közt találták meg, amelyeket örök időkre elzárt. Igen örülök, hogy olyan meleg hangon írtam meg a lemondásomat neki. Furcsa, hogy a belpolitika kérdéseiről senki meg nem kérdez. Mintha meghaltam volna, vagy az ellenséghez álltam volna át. Hát, – bánja a fene. Délután Koronatanács volt. Hogy mi történt rajta? Ilyesmiről most már nem tudok semmit.

1941. április 6.

Ma reggel a németek Bulgária felől benyomultak Jugoszláviába. Bombázó rajok támadták meg Belgrád katonai célpontjait, mondja a német jelentés, – a pályaudvar ég, vagy 40 repülőgépet a földön elpusztítottak. A szomszédságban elkezdődött a tánc. Mikor kap el vajon bennünket? Már 5 hadtestet mozgósítottunk. Jó lenne katonaruhát csináltatnom, rövidesen nem vagyok már államtitkár, s akkor utóbb is behívnak.

Reggel 10-kor hozták át Teleki Pál holttestét a parlament kupolacsarnokába, utána letette koszorúját a kormány, a miniszterelnökség és a többiek sorban. Az elnökségét Bárczyval mi tettük le ketten. Rengeteg a koszorú. Szegény kis érdekelt tombolna dühében, ha látná. Még 1929-ben kelt levelében, melyet a Kormányzó Úr sajtó útján publikáltatott, meghagyta Incze Péternek, hogy a temetőbe

válaszolt: katonai beavatkozás esetén biztosítja a magyaroknak Bácskát és a Bánátot, elfogadja Horthy parancsnokságát a magyar csapatok felett, és akceptálja, hogy csak Horvátország függetlenségének kikiáltása vagy szerb támadás esetén kapcsolódnának be katonailag az eseményekbe. Horthy levelét lásd Horthy Miklós titkos iratai 293–294. Hitler levele csak közvetett forrásokból ismert.

96 Witz Béla (1889–1962), a bazilika plébánosa, érseki helytartó, 1922 és 1930 között a Magyar Cserkészszövetség elnöke, Teleki Pál gyóntatója.

97 Teleki – Witz Béla nyilatkozata szerint – le szerette volna mondani az előre megbeszélt gyónást és csak az atya unszolására vállalta mégis. Teleki gyónás körüli bizonytalankodását sokakban az öngyilkosságára való készüléssel magyarázták. ÁBTL 4. 1. A-742. Részletek Hóman Bálint naplójából. 57–60.

ne kísérje ki más, csak Géza fia és Incze.[98] Ezt a végakaratát nekem is több ízben közölte, mire tréfásan feleltem mindig, hogy erre pedig egy percig se számítson. Azt is meghagyta az öreg, hogy koszorút idegenek ne tegyenek. Hiába kérte a család, hiába próbálkozott Klári, a meggyőzhetetlen ceremóniamesterek hajthatatlanok maradtak. Pedig mennyire jobb lett volna csak egyetlen koszorú, a többinek árát adtuk volna olyan célra, amely a kisöregnek tetsző. De nem lehetett.

Este légvédelmi gyakorlat volt, s mától állandó lesz a sötétség.[99] Egyelőre alkalmasint csak szoktatásnak. De kár lenne összebombázni ezt a gyönyörű várost! A németek Raeder tengernagy-marsallt[100] küldték a temetésre, az olaszok Buti nagykövetet. [...]

1941. április 7.

Eltemettük Teleki Pált. Bárdossy, az új miniszterelnök búcsúztatta a régit. Nagyon szépen beszélt.[101] Két hónapja talán, ugyanebben a kupolacsarnokban búcsúztatta Teleki Csáky Pistát,[102] – de irtóztatóan sok minden történt azóta. „Nekem aztán majd ne csináljatok ilyen komédiát" – mondotta akkor. Most hát még nagyobb

98 Teleki Pál 1929. január 8-i, titkárának, Incze Péternek írt – csak halála után felbontandó – levelében rendelkezett a temetéséről, melynek érvényességét 1935-ben, majd 1937-ben és 1938-ban újra megerősítette. Teleki halála után a levélben foglaltakat – arra hivatkozva, hogy azt még nem miniszterelnökként írta Teleki – nem vették figyelembe, de a kormányzó utasítására halálának délutánján nyilvánosságra hozták. „Temetésem ne csak a legegyegyszerűbb legyen, de teljesen titokban, reggel 7 órakor történjék, azon a papon kívül csak te végy részt. A távirati iroda útján közzéteendő, hogy koszorút senki ne küldjön, a temetésre senki ne jöjjön, a cserkészek és az egyetemi ifjak maradjanak otthon. Az egyetem értesítendő, hogy nem onnan temetnek, a professzorok is maradjanak otthon. Gyászjelentés nem nyomandó. Vigyenek ki mielőbb a halottasházba, hogy itthon ne zavarjak. Síromra sem most, sem később emléket ne tegyenek, még névtáblát sem. A szokványos temetői gondozáson kívül ne gondozzák a síromat." Idézi *Népszava*, 1941. április 4. 3.; Lásd még: Ablonczy 2005. 348. A levelet az Incze család 2019-ben Budapest Főváros Levéltárának adta át.

99 A repülők navigálásának megnehezítése céljából alkalmazták az elsötétítést. Lakott területen minden fényforrást el kellett zárni, az ablakokat és az ajtókat bedeszkázták, redőnnyel vagy vastag függönnyel eltakarták. Minden épülettulajdonos maga felelt a fény elzárásáért, annak elmaradása büntetést vont maga után.

100 Erich Raeder (1876–1960), német vezértengernagy, 1935-től 1943-ig a német haditengerészet főparancsnoka. A nürnbergi perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1955-ben szabadult.

101 Bárdossy kifejtette, hogy „Teleki Pál életének nagy munkája" a trianoni békével kezdődött: „Küzdelem a tiszta tudomány eszközeivel annak bizonyítására, hogy a trianoni úgynevezett békerend nem tartható fenn, nemcsak azért, mert a magyarságra elviselhetetlen terhet ró, hanem azért sem, mert az európai és különösen a dunavölgyi népek békés együttélését lehetetlenné teszi." Hangsúlyozta, hogy Teleki tudós és államférfi is volt egyben, aki miközben a napi problémákkal küzd, képes távoli perspektívából nézni az eseményekre. *Pesti Hírlap*, 1941. április 8. 6.

102 Csáky István gr. (1894–1941), a Teleki kormány külügyminisztere, megfázás szövődményeiben halt meg 1941. január 27-én.

volt a parádé. Mikor aztán megindult a menet, megszólaltak a légvédelmi szirénák, hogy ellenséges repülőgépek közelednek. Százezres tömegek állottak az utcán és a Kossuth Lajos téren. Az embernek viszolygott a háta, hogy mi lesz itt, ha kitör a pánik. A szirénák csak búgtak, a menet haladt, a tömeg meg állt mozdulatlan. Nézték a halott miniszterelnök elvonulását. Ez az egy tetszett volna a saját temetésén a kisöregnek, ez a fegyelmezett nyugalom. És talán az is, hogy az út szélén mindenütt ismeretlen emberek. Csáky Pista temetésén vele mentem kettesben autón, s akkor nagy elismeréssel mondogatta: „nézd csak, sírnak". Mert az emberekről nem volt jó a véleménye. Most gyalog kísértem végig az egész úton. Zsakettben és cilinderben voltak a többiek, mi kismagyarban. Utolsó útjára ő is abba öltözött szegényke. Végig az utakon cserkészgyerekek álltak tisztelegve kordont. Ez is tetszett volna a kisöregnek. Hanem amikor a temetőben csak hordták, csak hordták föléje a tengersok koszorút! Rossz volt nézni. Meg kellett fulladnia a garmada alatt, s nem szólhatott semmit ellene.

Temetés után hallottuk a hivatalos hírt, hogy komoly volt a riadó: három ellenséges vadászgép szállt a város felé, de visszaűzték őket. S hogy Szegedre, Pécsre, Siklósra, s a szentgotthárdi pályaudvarra bombákat dobtak. Szeged felett öt ellenséges gépet lőttünk le, egyebütt még 3-at.[103] Hát, – tudja a fene. Katonák adják a hivatalos híreket, s össze-vissza beszélnek. Nem hiszek nekik. Háborút akarnak az ostobák. Délután gyászgyűlés volt a Pártban. Utána Bartha karon fogott: „gyerünk, nem bírom ezt a sok büdös pacifistát, ezeket a képviselőket". „Nem itt van a sok pacifista" – feleltem. „A falvakban, s a városokban laknak." Pedig Bartha még az értelmes katonák közül való. [...]

1941. április 8.

Anglia megszakította velünk a diplomáciai kapcsolatot, mert Magyarország német hadműveletek támaszpontja lett. Rendben van, csak ezután hadüzenet ne legyen majd belőle. Ha hadüzenet nem lesz, utána békekötés sem. Olyan háború kockázata szakad ránk, amelynek sorsára alig van befolyásunk. És oda vagyunk láncolva a német harci szekérhez. Anglia most azzal fenyegetőzik, hogy casus bellinek tekinti, ha Jugoszláviát megtámadjuk. Ha azonban a németek elfoglal-

103 Miután április 6-án megkezdődött a német támadás Jugoszlávia ellen, a Jugoszláv Királyi Légierő 12 db könnyű bombázó repülőgépe hármas csoportban támadott magyarországi célpontokat. Szegedet 6 légitámadás érte, a teher- és személypályaudvar közepes károkat szenvedett, Pécsett a repülőteret, Körmenden és Zalaegerszegen a pályaudvart érte támadás. Az akcióban a jugoszláv vadászerők 80%-a elveszett. A jugoszláv berepülések április 13-án szűntek meg véglegesen. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 54.

ják Horvátországot és Dél-Szerbiát, s felajánlják, hogy tessék, foglaljuk el a régi Magyarország területét, amelyet húsz éve folyton követeltünk, amelyről le nem mondhatunk, „nem, nem soha", akkor mi történik? Lehetetlen el nem fogadni. Akkor aztán Anglia vagy erős húrokat feszeget, vagy csakugyan odakényszerít a németek mellé. Most légy okos Domokos. Délelőtt búcsúztattuk Teleki Pált a képviselőházban. A nyilasok tüntetőleg nem jöttek el az egy Baky[104] kivételével. Hogy nekik nem halottjuk. Hát nem is! [...]

A belügyminiszterrel szót értettem, s úgy láttam, változatlan a hajlandósága hozzám. Helyesli, hogy a helyzet tisztázása nélkül nem vállaltam állást, s azt is, hogy lemondott állapotban ezt magam akarom tisztázni. Lehetetlennek tartja azonban, hogy a tisztázás után ne maradjak, mert más nem lehet, nincs senki odavaló. Pedig keressenek, mert én a Kormányzó Úrnak meg fogom mondani a magamét, csak hagyjon szóhoz jutni. És ha maga fel nem kér rá, bizony nem maradok. Tiszta szívből kívánom, hogy ne kelljen maradnom. Elég volt, s most nem tartozom senkinek. Csak éppen katonaruhát kell csináltatnom, mert alighanem behívnak akkor katonának. Ezt megéri, ha mehetek. [...]

1941. április 9.

Esténként sötétek az utcák, napközben légvédelmi riadók. Ma délelőtt is volt kettő. Fontoskodnak a katonák. Az első riadónál egy állítólagos bombázó Békéscsabánál állítólag átrepült a határon. Persze ha átlépett, vissza is lépett hamarosan, de a telefonhír itt volt már közben, s mi mászhattunk le a pincébe. De hát csak ne legyen több bajunk ennél.[105] [...]

No, Cincar-Markovićot hamarosan igazolták a következmények. De mi lesz velünk? A katonák mindenképpen háborút kreálnak, látom. A közlésekből látom, amelyeket jórészt nem hiszek el. Ma például azt jelentették, hogy granicsárok[106] két helyen is betörtek az országba, de visszaverték őket. Lelkesíteni akarnak a szerbek ellen, ennyi az egész. Esterházy Móric gróf mondja, hogy a külföldi vendégeknek rendkívül imponált a közönség nyugalma a temetésen elhangzott légiriadó alatt.

---

104 Baky László (1898–1946), 1939-től pártonkívüliként, de nyilaskeresztes programmal országgyűlési képviselő, 1941-ben Imrédy Béla Magyar Megújulás Pártjához csatlakozott. A Sztójay-kormány belügyi államtitkáraként a magyarországi zsidóság deportálásának egyik megszervezője. A Népbíróság halálra ítélte.

105 Április 9-én a Barcs környékén a német páncélerők által kiépített hídfő légbiztosítását a magyar légierő három vadászszázada kapta feladatul. Aznap Baján egy, Szegeden három, Baranya és Zala megyében egy-egy, Budapesten délben egymást követő két légiriadó volt, légitámadásra egyszer sem került sor. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 54.

106 határőrvidéken szolgáló katona

1941. április 10.

Még mindig nincs olyan nap, amelyen Klárival egynéhányszor meg ne sirassuk szegény Bólit. Hiába, ha az ember szeret valakit, akkor szereti. Pedig a kisöreg sohasem állt ki úgy mellettem, mint én mellette mindenkor kiálltam. Sem minisztertanácson, ha én nekimentem valamelyik miniszternek, akinek ő nem bírt sehogy sem nekimenni, – sem most a Kormányzó Úr előtt. Igaz, hogy Bólinak valami furcsa kisebbrendűség érzése volt a Kormányzó Úrral szemben, – ez az érzés volt az oka, másrészt, a Kormányzó Úr néha nem becsülte meg őt az érdeme szerint. No, mindegy. Én szerettem, sőt szeretem őt, – ez nekem jutalmul elég. De a legteljesebb bizalom nélkül még mellette se szolgálnék tovább. Máma közölték a lemondásomat a minisztereknél, s én megkértem Urayt,[107] hogy referálja mielőbb, és szerezzen audienciát számomra.

A németek olyan rohamlépésben haladnak a Balkánon, hogy mi talán kimaradunk a veszteségből. De a bevonulást az elszakított területre sokáig aligha halaszthatjuk. Most éjfélkor jelezte a rádió, hogy nagyfontosságú közleményt fog felolvasni, – majd bejelentette, hogy a közlemény nem érkezett még meg. Alighanem erről lesz szó. Légvédelmi sötétségben és riadók között élünk. Ma hajnalban én lettem volna őrségben, de Sándor nem engedte. Ő őrködött helyettem. Egész nap esett a hó.

1941. április 11.

Tegnap vacsora után minisztertanács volt, mint reggel Bárczytól értesültem, s ott fúrták-faragták azt a kormányzói határozatot, amelyet ma reggel a rádió világgá röpített.[108] Megszálljuk Szent István birodalmának a délvidéki területeit. A horvátok nevében függetlenséget jelentett ki valami ismeretlen horvát nagyság:[109] a proklamáció gratulált nekik a független állami léthez. Helyes is. Hitler nekünk kínálgatta őket, de kellenek a fenének.

---

107 Uray István a kormányzói kabinetiroda vezetője.

108 Április 10-én a német csapatok elérték Zágrábot, a horvát usztasák kikiáltották az önálló Horvát Köztársaságot. Ezzel Jugoszlávia megszűnt, és Horthy utasítást adott a magyar csapatoknak Bácska, Dél–Baranya és a Muraköz megszállására. Ez tette szükségessé a hadparancs és a kormányzói kiáltvány kiadását, amit a vezérkari főnökkel kibővített minisztertanácson fogalmaztak. Délelőtt Horthynak mint Legfőbb Hadúrnak a hadsereghez írt parancsát adta le a rádió, délután pedig az ország népéhez intézett, a miniszterelnök által is ellenjegyzett kormányzói kiáltványt olvasták be.

109 Slavko Kvaternik nyugalmazott ezredes az itáliai emigrációban tartózkodó pártvezető, Ante Pavelić nevében 1941. április 10-én jelentette be a Független Horvát Állam megalakulását a zágrábi rádióban. Pavelić öt nappal később kétszáz usztasa élén vonult be Zágrábba. Major 2005. 44.

Felmentésemet az államtitkárság alól aláírta a Kormányzó Úr, Bárczy és Uray mindenáron próbálták, hogy ez alkalommal teljes elismerését fejezze ki főméltósága, ő azonban elzárkózott, s elegendőnek tartotta a közönséges elismerést. Bánja a kánya, csak azért említem, mert a felfogására jellemző. [...]

1941. április 12.

Most egyszerre megijedtek a kormánytényezők, hogy csakugyan itt hagyom hivatalom kétes élvezetét. Telefonált a belügyminiszter, aki irányomban egyre lobogóbb szerelmet mutat, és megjelent Bárczy is az új miniszterelnök üzenetével: járuljak hozzá, hogy a felmentésemet csak az ünnepek után teszik közzé a hivatalos lapban. Hozzájárultam. Bárczy abbahagyta azt a résztvevő jóakaratot, amellyel olyasformán kezelt, mintha a feleségem megszökött volna a tenoristával. Ismét possibilis lettem előtte. Én azonban lementem délelőtt sétálni a bástyára: évek óta nem engedélyeztem magamnak ilyen fényűzést. Fény volt is bőven, mert végre kisütött a nap. Sütkéreztem benne vagy egy órát, s megint beláttam, hogy tisztára ostoba az az életmód, amelyet eddig folytattam.

A vezérkari főnök végre rászánta magát, hogy tájékoztatást adjon a harctéri helyzetről.[110] Megszálltuk Szabadkát és Zombort. A veszteségeink nem nagyok.[111] Romániának is megjött a hangja. Hogy ő eddig csak a békesség és a szövetségi hűség miatt nem szólt, de becsapták 1919-ben, igazság szerint neki jár a Bánát.[112] Mozdulni ugyan nem mozdul, de részt kíván a jugoszláv örökségből. [...]

110 Miután a Wehrmacht a jugoszláv haderő első vonalát már megtörte, a magyar csapatok (3. magyar hadsereg 1., 4. és 5. hadosztálya 80 ezer katonával) súlyosabb harcok nélkül nyomulhattak előre. A magyar hadműveletek április 14-én értek véget, a megszállt terület (Bácska, Baranya, Muravidék a Dráva, Duna, Tisza vonaláig) 11 601 négyzetkilométer volt. Jugoszlávia április 17-én kapitulált. Werth Henrik a beszámolója mellett memorandumot is terjesztett a kormány elé, melyben a katonai akció folytatása és a történelmi határok átlépése mellett érvelt. Hitler Horthyhoz intézett április 12-i levelében ugyancsak erre tett javaslatot. A minisztertanács április 14-én hosszas vita után ehhez hozzájárult. Április 16-án a magyar csapatok az eszéki hídon átlépték a Drávát és benyomultak Szerbiába. Május 6-án azonban – miután megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások – német utasításra visszavonultak. Sakmyster 2001. 243–244.; Ravasz 2011. 72–97.

111 A korabeli hivatalos álláspont szerint 5 tiszt és 60 közlegény vesztette életét, a ma elfogadott adatok szerint a magyar honvédség 7 tisztje és 119 közkatonája halt meg. Macartney 2006. II. 18.; A. Sajti 2011. 50.

112 Antonescu a németektől hivatalosan április 5-én kapott tájékoztatást a Jugoszlávia ellen másnap induló támadásról. Az 1916-ban az antant és Románia között létrejött titkos szerződésre hivatkozva azonnal jelezte Hitler felé, hogy igényt tart a Bánát területére, és ha a magyar csapatok bevonulnak, katonai erővel lép fel ellenük. Április 23-án memorandumot küldött Berlinbe és Rómába, melyben a Bánát egykori jugoszláv részét követelte, emellett független macedón állam létrehozását és a Timok-Vardak folyó völgyében lakó románoknak autonóm közigazgatást javasolt. A jugoszláv

1941. április 13.

Este Édesanyámnál volt húsvéti vacsorán az egész család. Közben telefonáltatott Bárdossy, hogy keressem fel azonnal a hivatalában. Nem tudja, meddig marad miniszterelnök, de addig mindenképpen azt szeretné, ha én lennék mellette. Ezért beszélt a Kormányzó Úrral, akivel végül is abban maradtak, hogy audiencián sürgősen fogad, s annak megtörténtéig nem publikálják az én felmentésemet. A Kormányzó Úr változatlanul haragszik rám, – sőt, mivel Szász Lajos[113] kimagyarázkodásából meggyőződött annak ártatlanságáról, rám eszerint a felelősségből még több jut. Ez a Tandori-ügy! Rossz néven veszi továbbá, hogy a *Magyarság* című nyilas lapnak[114] pénzt adtam, s hogy Rajnissal[115] karonfogva sétáltam a Ház folyosóján, és azt mondtam neki: Lakyt Teleki ki nem állhatja. Hogy honnan veszi a Kormányzó Úr ezeket a tájékozódásait? Bárdossy előtt kipakoltam, ami a begyemben volt. Megmondtam, hogy én nem szívesen, és csak Teleki kedvéért vállaltam ezt a hivatalt, amelyet nem szeretek. Eddig megengedte az Isten, hogy magamnak semmit se kelljen kérnem, – nem kívánok se címet, se kitüntetést, se hivatalt, semmit. Csodálkozom, hogy a Kormányzó Úr ilyen részletek iránt érdeklődik, s még inkább, hogy a meghallgatásom nélkül elítél. Bárdossy igen kért, hogy szelíd hangon, s hódolattal beszéljek vele, ezt meg is ígértem, de bejelentettem, hogy őszintén megmondom neki a véleményemet. Állítólag igen tetszett, hogy lemondtam előbb, s csak azután akarok jelentést tenni, s a Kormányzó Úri embernek tart. No jó. De ez azért több a soknál. [...]

---

területek rendezéséről szóló április 24-i bécsi német–olasz megállapodás értelmében a Bánát (Bánság) Szerbia fennhatósága alatt maradt, de a jelentős számú német kisebbségre hivatkozva önálló közigazgatási területként, amelynek élén német nemzetiségű, Nagybecskereken székelő helyettes bán állt. Major 2005. 44.

113 Szász Lajos (1888–1946), 1935-től a Pénzügyminisztérium költségvetési osztályának vezetője. 1937-től 1942-ig a minisztérium államtitkára. 1939-től a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője. 1942. októbertől 1944. március 22-ig a Kállay-kormány közellátásügyi minisztere. A Sztójay-kormányban ipari, a Lakatos-kormányban kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter. A Szálasi-kormányban megtartotta tárcáit. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke. A Népbíróság halálra ítélte.

114 A *Magyarság* című lapot 1920-ban alapította Milotay István a kormány jobboldali ellenzéki napilapjaként. Az antiszemitizmus, a földkérdés és a revízió jelentette a lap fő témakörét. Milotay Gömbös híveként mint kormánypárti 1934-ben kivált a lapból, a szerkesztés Hubay Kálmán kezébe került. 1940-től, Imrédy ellenzékbe vonulásától az imrédysták fő orgánumává vált. Paksa 2013. 134.

115 Rajniss Ferenc (1893–1946), a német orientáció híve, Gömbös bizalmi embere. 1940 októberétől Imrédy köréhez tartozott. 1941-től a *Magyar Futár* főszerkesztője. Szálasi alatt a nyilas Kormányzótanács tagja, vallás- és közoktatásügyi miniszter. Háborús bűnösként halálra ítélték.

1941. április 14.

Édesanyámmal Bajra[116] kirándultunk ki. Visszafele zsúfolva volt húsvéti ünneplő tömeggel kétoldalt az út a falvakban: nézték a német motorosokat. Pest előtt svábok a falvak, s végtére érthető, hogy örülnek a németeknek. Érthető, de jól bizony nem esett. Egyes csoportok a „Horst Wessel Lied"[117]-et is énekelték, s „Heil Hitler", – ordították a lányok. Még a magyarok is! És német módra lendítették égnek a kezüket. Az oroszok megfenyegettek bennünket a szerbek megtámadásáért. A románok Bánátot követelik, az önállósult horvátok Muraközt.[118] Ezenközben mi megszálltunk mindent, ami délen a mienk volt. Isten adja, hogy meg is tarthassuk majd. [...]

1941. április 15.

A Kormányzó Úr nyilván abban van, hogy ő most fegyelmez engem és a sarkamat hátra köti. Még mindig nem hívott audienciára, pedig kihallgatások folynak sorozatosan és egészen jelentéktelen ügyekben. De engem meg akar vacogtatni. Na jó, – engem! De a kormány? A miniszterelnök kéri tőle ezt az audienciát, nem én. Annak kell az én államtitkárságom, nem nekem. Kényszeríti Bárdossyt a kormány vállalásra, és ilyesmikben nem támogatja. Másként volt ez Bethlen[119] idejében! Azóta a kormányok elkényeztették Őfőméltóságát, ez az igazság. Ellentmondani nem mer neki senki. Benne pedig az a hit alakult ki, hogy neki kell minden részletkérdést is elintézni, különben megbukik az ország. Sejtelmem sincsen, miről van szó, s mivel vádol. De meghallgatni nem akar, mert akkor meginog tán az igazság. Bár az nem is olyan fontos, az igazság. Senki meg nem mondja neki, hogy kellemetlen kutya kötelességem az ellenzéki pártokkal tartani a kapcsolatot, s nem a Kormányzó dolga ellenőrizni, jól látom-e el a tisztem. A miniszterelnök bizalmi embere vagyok, neki kell elbírálnia. Ha ezen a héten nem hívat a Kormányzó Úr, közlöm a miniszterelnökkel, hogy kívánom felmentésem publikálását, és a hivatalomban semmi esetre nem maradok. Ezért.

116 A Zsindely családnak Bajon hétvégi háza volt.

117 1929-től az SA harci indulója, majd a náci párt himnusza, Hitler hatalomátvétele után Németország második himnuszaként funkcionált, a nevét szerzőjéről, Horst Wesselről kapta.

118 Muraköz sorsáról lásd a 123. lábjegyzetet.

119 Bethlen István gr. (1874–1946) 1921–1931 között miniszterelnök, 1931-től 1939-ig országgyűlési képviselő. 1939-től 1944-ig a felsőház tagja. A német megszállás után illegalitásba vonult. 1944 decemberében szovjet fogságba került, egy moszkvai börtönkórházban halt meg.

1941. április 16.

[...] Az angol hadüzenet, amit napról napra várunk, nem jött meg idáig.[120] Most, hogy a megszállást befejeztük és Jugoszlávia szétszakadozott, mintha enyhült volna a helyzet. Viszont a németekhez szorosabban kapcsolnak az események, mint az kívánatos lenne. Itt van német protektorátus alatt Szlovákia, itt német megszállás alatt Románia, itt most az új Horvátország. Vigyáznunk kell, mert könnyen megalakulhat ellenünk belőlük az új kisantant. Ezúttal német kézben. Jaj, ez a Jugoszlávia! Mennyi bajba kevert ez saját magával bennünket is! A német táborban milyen erős blokkot alkothattunk volna kettesben! De hát a katonák. Ők ott is bölcsebbek mindenkinél. [...]

1941. április 18.

11^{30}-ra kaptam audienciát. Végre. Ismét meggyőződtem róla, hogy ami nehézség a Kormányzó Úrral kapcsolatban fel-felmerül, avval nagyobbrészt nem benne van az ok, hanem az emberi gyávaságban. Senki nem mer őszintén beszélni vele. Pedig lehet. Az emberek azonban mihelyt azt veszik észre, hogy az általuk képviselt igazság nem találkozik mindjárt a legelső pillanatban tetszéssel, máris kicsavarják tulajdon igazságuknak a fejét, és saját cselekedetüket szemérmetlenül megtagadják attól való féltükben, hogy esetleg disgratiato[121] kerülhetnek. Ezáltal persze a Kormányzó Urat is félrevezetik. Legelsősorban Uray, a kabinetfőnök, aki lassú, szolgalelkű és tehetségtelen. De a miniszterek is nagyrészt. A többiekről nem is beszélve. Holott a Kormányzó Úr megérti az ellenkező igaz szót. Impulzív ösztönember ő, éppen ellentéte a mélységekbe hatoló Teleki Pál-féle lelkeknek, abszolút egészséges, egyszerű és határozott. Azt, amit akartam, érzésem szerint tökéletesen elértem nála: tisztességem és jóhiszeműségem elismerését. Talán az igazságomét is. Három kifogása közül csupán egynek a részletes letárgyalására futott idő, a *Magyarság*gal kapcsolatosra. Holnap este háromnegyed 7-re azonban ismét magához hívat, hogy a többit szintén megvilágíthassam. Önérzetesen be-

120 Anglia április 6-án hivatalos közleményben tudatta, hogy miután Magyarország engedte átvonulni területén a német haderőt, megszakítja vele a diplomáciai kapcsolatot, s a magyar követséget még aznap zárolta. Ezt a lépést azonban – feltehetőleg nem függetlenül Teleki Pál öngyilkosságától – azután sem követte hadüzenet, miután a magyar csapatok megindultak Bácskába. Barcza György magyar követ április 16-án tett búcsúlátogatást Eden brit külügyminiszternél, aki elítélte a magyar kormányt, de a hadüzenetet ő sem említette. Annak kimondására végül szovjet nyomásra 1941. december 5-én került sor. Barcza 1994. 497–500. Lásd az 1941. december 4-i és 5-i bejegyzéseket.

121 disgraziato (olasz) – szerencsétlen helyzetbe

széltem, semmit le nem tagadtam, sőt: olyasmiket is bejelentettem neki, amikről nem tudott, s azt is mondtam, ha újból kellene cselekednem, megint csak így tennék. Elmondtam mindent, ami a begyemben volt. Szavaimra kétszer is könnybe lábadt a Kormányzó Úr szeme, vigasztalt, megfogta a vállamat, szeretettel rázogatta a kezem, – s hát a holnapi folytatásban maradtunk. Igen kedves és szíves volt hozzám, a feszültség a harmadik mondatomnál felengedett. Bárdossy kimondhatatlan örömmel fogadta a dolgok ilyen fordulatát, a belügy szintúgy.

1941. április 19.

Hát máma bizony nem látunk meg semmit sem. A kabinetiroda arról értesített, hogy ne ma este menjek, hanem vasárnap 11 órakor. Hogyan lesz tovább, már nem nagyon érdekel, – és amit akartam, ideáig is elértem: a Kormányzó Úr becsületes és korrekt úrnak tart, s ezt mondta tegnap: te dunántúli magyar úr vagy, én tiszántúli magyar úr, – lehetetlen, hogy meg nem értsük egymást. Délután Keresztes-Fischernél voltam, s az összes feltornyosuló belpolitikai kérdéseket átbeszéltük. Van elég. [...]

1941. április 20.

Tovább voltam a Kormányzó Úrnál a szokásosnál. Szokása ellenére inkább engem beszéltetett, azonban az volt az érzésem, hogy nem érdekli túlságosan az, amit mondok. Mindenesetre világosan láttam az első perctől fogva, hogy jó szívvel van hozzám. Őszintén kitálaltam megint mindent, ami az eszembe jutott. Sőt! Ellentmondtam neki olyan kérdésben is, amelyet általában a legkényesebbnek tartanak: a katonaság depolitizáltságának kérdésében. Az én véleményem szerint ugyanis a tisztikar korán sincs rendben, javult ugyan, de még mindig erősen nyilaspártiak. Őfőméltósága törhetetlenül optimista mindenben, most sem akart egykönnyen engedni. Végül azonban sikerült az optimizmusát megingatnom. Ej, hiszen a tisztikar túlnyomó többsége tüntetően nyilas lapokat olvas! Utoljára aztán kijelentette Őfőméltósága, hogy ő egy pillanatra soha el nem hitte, mintha az én régi politikai álláspontom megváltozott volna, s legfeljebb „leichtsinnigebb"[122] magatartást tételezett fel rólam a kelleténél. Tépd össze azt a papírlapodat, s maradj meg az új miniszterelnök mellett is, mert most nagy szükség van rád. Az volt az érzésem, hogy ez a rezumée készen volt már Őfőméltósága nyelvén belépésem

122 könnyelműbb

pillanatában. Egy órai beszélgetést azonban előirányzott a forma kedvéért, – lefolytattuk. Ebből annyit mindenképpen megállapíthatok, hogy nem lesz könnyű a jövendőm. Őfőméltósága az erős ököl politikáját játssza, mindenkit nyilasnak tart, aki jobboldali, és mindenkinek a fejére akar ütni. Holott egyidejűleg büszke rá, hogy ő volt az első a világon, aki jobboldali és antiszemita politikát hirdetni mert. Kértem, hogy a jövőben, ha netán valami kifogása lenne, azt azonnal hozza a tudtomra. „Itt a telefon" – felelte –, „ha szükségét látod, jelentkezz audienciára, ha én látom, felhívlak." Megbeszélem majd Bárdossyval, hogy beleegyezik-e ebbe a közvetlenségbe. Szeretném, ha igen. Mert nagyon össze kell majd fognunk, s nagyon kell vigyáznunk. Különben baj lesz.

1941. április 21.

Rettentően nagy úr a Kormányzó. Hatalma annyira kiterebélyesedett, hogy sokkal nagyobb közte és a miniszterelnök között levő nívókülönbség, mint a miniszterelnök és a falusi segédjegyző között. Ezt most megtanultam. A következmény világos belőle: a miniszterelnöknek nemcsak az országban kell propagandát kifejtenie, de a Várban is. De kivel? Magam úgy hétköznaponként fel-felmegyek, ha Isten éltet, – beszerveztem Bárdossyt is, a belügyminisztert és Lukács Bélát. A minisztereket azonban nem merem, mivel ők ezt az alkalmat feltétlenül egymás fúrására, s a miniszterelnök fúrására használnák fel. Őket éppen ellenkezőleg arra kell szorítani, hogy az audienciákon kizárólag saját reszortügyeik referálására szorítkozzanak. Persze, mindenki inkább mással szeret foglalkozni, mint a saját dolgával.

Délután minisztertanács volt a Muraköz dolgával, amelyet a kormány át akar engedni a horvátoknak, hogy legalább velük legyen jó a viszony, s hogy önként adjuk át, amit félő, hogy különben német parancsra leszünk kénytelenek adni.[123]

[123] Muraközt 1941. április 19-én megszállták a magyar csapatok, de a kormány – a Horvátországgal remélt jó kapcsolat miatt – vonakodott a terület jogi visszacsatolásának kimondásától. Kvaternik Slavko, a horvát állam ideiglenes államfője a magyar kormány felé jelezte, hogy igényt tart Muraközre, amely bár 1920 előtt Zala megye részeként Magyarországhoz tartozott, de jelentős részben horvátok lakják. A minisztertanács április 13-án és 21-én tárgyalta Bárdossy javaslatát, miszerint a horvátokkal abban a szellemben történjenek tárgyalások, hogy „Muraköz igazgatását akár meghatározott időre, akár időtartam-megjelölés nélkül ideiglenes jelleggel átengedjük a horvátoknak." Május 28-án kezdődtek a megbeszélések a két ország között, de megegyezés nem született. Mussolini június 4-i egyeztetést követően jóváhagyta Magyarország igényét Muraközre és július 1-jén bevezették a magyar közigazgatást. A. Sajti 1987. 73–85.; Balogh 2019. 384–397. Lásd még az 1941. május 10., 24. és június 17., 24-i bejegyzéseket.

A közvélemény előtt ez nem lesz népszerű. Kvaternik[124] és Ante Pavelić,[125] a mostani horvát államvezetők előzetesen évek során át a magyar Revíziós Liga pénzén éltek ugyan,[126] de most nekik is számolniuk kell saját közvéleményükkel, s mennél nagyobb engedményeket kell majd tenniük Dalmáciában az olaszok[127] felé, annál inkább van szükségük sikerre felénk. A minisztertanács a külügyminisztériumban volt, de ez nem lesz jó így. Bárdossynak mielőbb át kell költöznie a Sándor Palotába. Ő már be is látná, de a felesége babonás: „Gömbös,[128] Darányi,[129] Teleki" – azt mondja, „itt sorjában pusztulnak el a miniszterelnökök." Nem valami barátságos gondolat most ide beköltözni, elismerem. Enélkül azonban ideiglenesnek látszik Bárdossy hivatala és csomó miniszterelnök-jelölt mozgolódására kell számítani.

1941. április 22.

Megmaradtam hivatalomban, s egyszerre megindult a régi nyüzsgés, sőt fokozódott. Aki maradásomat kívánta, jön örülni, aki nem kívánta, pláne jön örömét mutatni. A belpolitika irányítására a belügyminiszter kapott megbízást, azzal az ürüggyel, hogy Bárdossy ebben tökéletesen újonc. Ma délután azonban 2 óra hosszánál tovább voltam a belügyminiszternél, s közben bevallotta, hogy a Kormányzó Úr csak olyan feltételekkel volt hajlandó Bárdossyt kinevezni, hogy minden személyes kérdés előbb a belügyminiszter kezén megy keresztül. Ezt persze

124 Kvaternik, Slavko (1878–1947), usztasa vezető, 1941. április 11-től 1942 októberéig horvát hadügyminiszter és a horvát hadsereg fővezére. Ante Pavelić-csal való vitája után lemondott. Háborús bűnösként halálra ítélték.

125 Pavelić, Ante (1889–1959), az usztasa mozgalom alapítója és vezetője, a Független Horvát Állam vezetője. Háború után Argentínába menekült. Juan Perón diktátor biztonsági tanácsadója lett.

126 A Magyar Revíziós Liga azzal a feladattal alakult 1927-ben, hogy a világ közvéleményét felvilágosítsa a versailles-i békeszerződés magyar problémáiról. 1929-től nemzetközi hálózatot alakított ki és a magyar követségekkel együttműködve széles körű propagandamunkát folytatott. A genfi székhely vezetője, Tamás András, akinek többek között feladatai közé tartozott az antirevizionista és magyarellenes propaganda semlegesítése, népszövetségi feladatkörein keresztül bizalmi kapcsolatokat épített ki horvát emigránsokkal, köztük Ante Pavelić-csal. Zeidler 1997. 303–352.

127 Jugoszlávia felosztásáról 1941. április 24-én zajlott Bécsben az olasz–német tárgyalás, majd a horvát–olasz területi viták kérdésében május 18-án írták alá a római egyezményt. Az olasz protektorátus területe e döntések értelmében 28 ezer négyzetkilométerről 43 ezerre növekedett: megkapta Szlovénia déli részét Ljubljanával, Montenegró egy részét és Koszovó nagyobb felét, fennhatósága alá került a Fiumei-öböl és környéke, a Cattarói-öböl és környéke, Dalmácia jelentős része a tengerparttal, a szigetekkel, a legfontosabb dalmát kikötővárosokkal és az abszolút horvát többségű Split városával. Sipos 2013. 115.

128 Gömbös Gyula (1886–1936) 1929-től 1936-ig honvédelmi miniszter. 1932-től 1936-ig haláláig miniszterelnök.

129 Darányi Kálmán (1886–1939) 1936-tól 1938-ig miniszterelnök.

Bárdossy nem tudja, és Keresztes-Fischer nem örül neki, de másként nem ment a dolog, vállalnia kellett. Viszont arra is vigyázni kell, hogy Bárdossyból ne legyen marionett-figura. Ezért én vállaltam, hogy kifelé, s a nép felé is közvetítem a döntéseket, mert így senki nem tudhatja, kinek a döntését közvetítem. Csakhogy ez nem mehet így sokáig, a belügyminiszter is tudja. Bárdossynak tehát mihamarabb bele kell tanulnia a belpolitikába, különben engem őröl fel ez a háromszög: a Kormányzó, Bárdossy, Keresztes-Fischer. A többi kisebb malomkőről már nem is beszélek. Mihelyt Bárdossy túlesik a parlamenti bemutatkozó beszédén, őszintén szót ejtek vele mindezekről. A belügyminiszternek tegnap megtettem. Kölcsönösen megállapítottuk, hogy egymáson kívül nincs, akivel őszintén beszélhetnénk, s akivel egyáltalán érdemes lenne beszélni. Legalább a tapasztalt Darányi lenne meg, – de Tasnádi Nagy Banditól[130] kérjünk tanácsot? Vagy az egymás ellen fondorkodó miniszterektől? A belügyminiszternek sem mondtam meg, hogy Louis és Hóman Bálint mint ágálnak ellene. [...]

1941. április 24.

Ma mutatkozott be a Bárdossy-kormány az országgyűlés két Házának. Bárdossy jól beszél, csak kissé gyorsabban a kelleténél.[131] Tartalmilag is jó volt a beszédjében az, ami tőle magától való, de az unalmas volt bizony, amit miniszterei varrtak az anyagába, ki-ki saját tárcájának feladatairól. Tanácsoltam is neki, hogy hagyja el ezt az egész étlapot, ő azonban úgy érezte, hogy udvariaskodnia kell a minisztereivel. Közben megjött a repülőtérről a hír, hogy Hitler repülőgépen eljött Horthyért, az be is szállt hozzá, s együtt elrepültek valahová.[132] Ez a hír

130 Tasnádi Nagy András (1882–1956), 1938 novemberétől az Imrédy-kormány, majd a második Teleki-kormány igazságügyi minisztere. Darányi Kálmán halála után, 1939 novemberétől 1945-ig a képviselőház elnöke. A szélsőjobboldali csoportosulásokat tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnökségi tagja, majd a Szálasi-féle Országtanács tagja. A háború után háborús bűnösként halálra ítélték, amit életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítettek. Fogságban halt meg.

131 Bárdossy beszédében hangsúlyozta, hogy Magyarország független állam és fontos szerepet kíván játszani a nemzetközi politikában, de Teleki semlegességre törekvő irányvonalát nem folytathatja, az ország jelentőségének megőrzéséhez és céljai eléréséhez szükséges Németországgal és Olaszországgal a szoros együttműködés. A belpolitikában Teleki politikájának folytatását ígérte és egy új zsidótörvény bevezetését. Macartney 2006. II. 20–21.

132 A találkozót Horthy kezdeményezte: egyrészt, hogy a délvidéki területek visszacsatolásának kérdését tisztázzák, másrészt, hogy a szovjetek elleni offenzíva fontosságát hangsúlyozza. A megbeszélésről nem maradt fenn írásos dokumentum. A visszaemlékezések tanúsága szerint bár a hangulat a gyors győzelem feletti öröm jegyében kedélyes volt, de Magyarország szempontjából eredménytelenül végződött. Hitler ugyan ismételten elismerte Baranya és Bácska Magyarországhoz csatolását, de se a Bánát, se Erdély kérdésben nem foglalt el támogató álláspontot. A szovjet offenzívával kap-

csak a miniszterek vonaláig jutott, ott megfogták. Holnap reggel persze ki kell a sajtónak majd adni, mert a repülőtér személyzetének révén amúgy is elterjed. Este találkoztam a katonai kabinetiroda főnökével, Keresztes-Fischer Lajossal,[133] s kérdeztem, mosolygós, vagy savanyú arccal érkezett-e meg a Kormányzó Úr? Azt mondja: igen elégedetten. Csodálatosan jól konzervált egy ember. 72 éves korában az első hívásra beül a masinába délelőtt, Hitler főhadiszállására repül, és estére itthon van megint. [...]

1941. április 25.

[...] Bárdossy most a jobbik énjével való tusakodás napjait éli. Mint első időkben a miniszterelnökök általában. Kétfélék az emberek: egyik részük szeretné a nagydobot verni önmagának, – ezekről nem beszélek. A rendese azonban nem szereti. Ha tehát miniszterelnökké lesz, nem bírja rögtön belátni, hogy hiába: megalkuvásra van szükség. Lázad, próbálkozik, pedig hát úgyis csak bele kell törődnie egyszer, hogy a nagy apparátus veri a dobot neki. Mert anélkül kormányozni nem lehet. Legalábbis manapság. Idéztem neki megnyugtatásul a goromba népdalt, hogy „aki kurva akar lenni, le kell a szemérmet tenni". De – azt mondja – ő nem akar kurva lenni. Jó, jó – azonban mégiscsak miniszterelnök.

1941. április 26.

Ma végre hosszabban beszéltem Bárdossyval. Megmondtam neki, hogy feltétlen őszinteséget kérek mindig, 8–10 naponként kis beszélgetést, hogy felfogását az aktualitásokról tudjam, egyébként csinálom a magam dolgát önállóan. Mindjárt meg is mondtam neki, hogy egy: Keresztes-Fischer belpolitikai vezérsége sokáig nem tartható, kettő: kormányrekonstrukció nélkül a dolgok nem mehetnek. Egyetértettünk. De az elsőt illetően azt kérdezte, hogy hogy csinálja? Hát, – a belügyminisztert megbántani nem szabad. Nemcsak mert gratissima persona[134] a Várban, de a kabinetnek az egyetlen használható tagja. És nem is kell megbántani. Kifelé kell csak a látszat. A kormányrekonstrukció pedig nem sürgős,

csolatban Hitler kitérő választ adott, nem kívánta a bizalmas terveket Horthyval megosztani, ezért a szovjetekkel való jó szövetségi viszonyról beszélt. Sakmyster 2001. 245.

133 Keresztes-Fischer Lajos (1884–1948), Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter testvére, katona, Horthy Miklós kormányzó bizalmasa. 1935–1938, valamint 1939–1942 között a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke. 1943 februárjában mint vezérezredest nyugdíjazták. A nyilas puccs után a németek testvérével együtt deportálták, a dachaui koncentrációs táborból szabadult. 1945 után Ausztriában élt.

134 kegyelt személy

de szükséges. Jelentettem neki a felfuvalkodott vezérkar hatásköri túllépéseit is. Werth[135] maga inkább jóindulatú és békés sváb, de a körülötte csoportosuló ifjú titánokat előbb-utóbb meg kell majd reguláznі. Ahelyett, hogy a maguk dolgát végeznék jól, államvezetésen gondolkoznak, és külügyi szaktanácsokat adnak. Erről naiv és zavaros memorandumot szerkesztenek. Azzal a biztonságérzettel, amelyet csak a teljes tájékozatlanság adhat, mindenben mindenkinél bölcsebbnek hiszik önmagukat, azt a munkát viszont, amelyért fizetik őket, csak mellékesen, s hanyagul végzik. Szegény Telekinek rengeteg keserűséget szereztek már. Háborúban mindig megnő a vezérkar melle, rendben van. De ez már több a soknál. A Bárdossyval folytatott beszélgetésből azt látom, hogy a lelke mélyén ő nem zárkózik el bizonyos közeledéstől a szélsőjobboldal, legalábbis Imrédyék felé. Ha nem ismerné a várbeli felfogást, ezt tán kifejezésre is juttatná. Így persze hallgat, de felfogását cselekedeteiből Keresztes-Fischer rövidesen észre fogja venni. Résen kell lennem, hogy idő előtt össze ne különbözzenek. Bárdossy mindenekelőtt egy csomó embert szeretne kilőni a Pártból közéleti tisztaság címén. De véletlenül ez a legnagyobb szálka Imrédyék szemében.

1941. április 27.

Az este beköltöztünk az új svábhegyi házba. Persze nagy még a rendetlenség benne, de szegény Klári legalább az én szobámat szinte teljesen rendbe tette mostanáig. Fáradt is szegény nagyon, és minden tagja fáj. Káci délelőtt felhozta Jenő bátyját hozzám, hogy halljam, amit a Délvidék megszállása kapcsán elmond.[136] Jenő elkeseredett, de ha elkeseredés címén levonok is az elbeszéléséből ötven százalékot, akkor is megdöbbentő a kép. Rendezetlenség, előkészületlenség, zűrzavar. Én már nem hiszem el, amit a katonák jelentenek, mert folyton hazudnak. És nemzetet szerveznek, országot rendeznek be ahelyett, hogy hadsereget szervezzenek, s a fegyvernemek összeműködését rendeznék le. Nincs időm rá, hogy most részletesen leírjam az egészet. De e szervezetlenség folytán Isten különös segedelme kellett, hogy nagy baj, s nemzetközi botrány ne történjék. Akkor bombáztuk a szerb ködvonalat, amikor a mieink már benn voltak, szerencsére nem találtuk el. Bombáztuk saját felvonuló páncélkocsi oszlopunkat. Szerencsére nem robbantak

135 Werth Henrik (1881–1952), 1938-tól 1941-ig a magyar vezérkari főnök. Felmentése után visszavonultan élt. 1945 februárjában a szovjetek letartóztatták és a Szovjetunióba deportálták, ahol tisztázatlan körülmények között meghalt. Távollétében, 1948-ban a Népbíróság háborús bűnösség vádjával halálra ítélte.

136 Káci, Marosszéky Emil repülőszázados, Tüdős Klára lányának, Juditnak a férje. Bátyja, Jenő repülő őrnagy.

fel a jól célzott bombák, mert a bombavetésben nem volt kiképezve a legénység.[137] Az ejtőernyősök másutt szálltak le, mint kellett volna, s ez is szerencse, mert ott valamennyiüknek el kellett volna pusztulnia.[138] Így viszont nem védhették meg az újverbászi hidat – 35 km-el odébb értek földet –, de a híd megmaradt mégis, mivel éppen ezt a hidat nem robbantották fel a rácok. Stb. stb.

1941. április 28.

Bárdossy nem szereti a pénteki napot, így hát határozatba ment, hogy ezentúl a rendes minisztertanácsokat péntek helyett kedden fogjuk tartani. A legelső keddi minisztertanácsot aztán mindjárt hétfőn tartottuk meg, ma. Louis kérte ezt így, mert neki vendége jön holnap, a német pénzügyminiszter.[139] Az volt a beszéd, hogy vacsora nélkül lesz a minisztertanács. Az optimizmus nem vált be egészen, amennyiben éjjel kettőig ültünk együtt. A külügyminisztériumban nincs konyha, közben kimentünk vacsorázni a Gundelbe. Bárdossyt figyelmeztettem, hogy a minisztertanácson fogja szorosan a gyeplőt, különben úgy jár majd, mint szegény Teleki, akinek japánosan finom udvariasságát képtelenek voltak megérteni a miniszterek, s a nyakára nőttek. Ígérte, hogy gondja lesz a fegyelemre, s be is tartotta. Gondban van Hóman, hogy nem locsoghat folyton, de azért locsog. [...]

1941. április 29.

Ebéd után fogadtuk a Keleti Pályaudvaron gróf Schwerin von Krosigk német pénzügyminisztert. Ezek a németek most valamennyien egyenruhában járnak, s

137 A pécsi 8. gyalogezred április 13-án hajnalban nyomult előre Eszék irányába, amikor Eszék felől három teherautó közeledését érzékelte. Lesállásba helyezkedve gránátvetővel rálőttek a gépjárművekre. A lövés célt tévesztett. A teherautóról leugráló, tüzelőállásba helyezkedő katonák vezényszavából derült ki, hogy a magyarok a német konvojra lőttek. A magyar századparancsnok nem értesült arról, hogy a németek már elfoglalták Eszéket. Ravasz 2011. 86.

138 A Délvidéki hadjárathoz kapcsolódik a magyar hadtörténet első ejtőernyős bevetése. A pápai 1. ejtőernyős-zászlóalj azt a feladatot kapta, hogy foglalja el és a főerők beérkezéséig tartsa kézben a Ferenc-csatornán Újverbász körzetében a vasúti és közúti hidakat. 300 ejtőernyős állt készenlétben. Az első április 12-i bevetésnél azonban 4 repülő 16 ejtőernyőssel, köztük a zászlóalj parancsnokával, Birtalan Árpád őrnaggyal műszaki meghibásodás miatt lezuhant. Az akciót ezután módosították, 3 gépen 60 főt indítottak útnak, de az eredeti céltól 15 km-el távolabb, már elfoglalt területen értek földet. Eredeti feladatukat teljesíteni nem tudták, de az összeköttetést felvették a helyszíni gépkocsizó alakulatokkal, és Újvidék északi részén részt vettek az utcai harcokban. Ravasz 2011. 83–84.

139 Schwerin von Krosigk, gr. (1887–1977), 1932-től pénzügyminiszter, Hitler öngyilkossága után 1945. május 2-től 1945. május 23-ig „vezető miniszterként" a Német Birodalmi kormány élén állt. A nürnbergi perben tíz évre ítélték. 1951-ben szabadult. Újságíróként dolgozott. Lásd a következő napi bejegyzést.

mentül magasabb rangúak, antul inkább. Ez a pénzügyminiszter is. Fiatal, magas, karcsú, – bokáig érő köpönyegjén derékszíj, azon tőr fityeg. Louis úgy nézett ki mellette a zsakettjében, mint valami üzletvezetővé avanzsált kereskedősegéd. [...]

Este negyed 10-ig a belügyminiszternél voltam. A belpolitikát beszéltük át.

1941. április 30.

Louis gr. Schwerin von Krosigk tiszteletére nagy vacsorát adott a Gellértben. Közel 100-an voltunk, s persze rendjelesen, asszonyostul. Beszélgetés közben azt mondja nekem Werth, hogy ő nagyon, de nagyon rossz néven veszi Teleki Pál öngyilkosságát, ezt Telekinek vele szemben nem lett volna szabad elkövetnie. Márhogy Werthtel szemben. És valóban nagyon rosszallóan csóválta a fejét, és olyan elítélő képet vágott, mint a tanár, ha a nebulóval nincs megelégedve. Elképedtem. „De kérem, nem volt ő szegény másokra sem tekintettel, akik pedig igen közel álltak hozzá: sem a feleségére, sem a gyerekeire, sem az anyjára." Werth változatlan zordsággal rázta a fejét: „Nem, nem. A vezérkar főnökére tekintettel kellett volna lennie. És én rossznéven is veszem tőle." Hát ehhez szóljon az ember gyereke! Kevés ember okozott szegény kis Bólinak annyi keserűséget, mint ez a Werth, akinek a sváb esze járása soha meg nem érthette az ízig-vérig keletien magyar Telekit. Többnyire Telekinek volt igaza, s ez majd mindig ki is derült. A Kormányzó Úr azonban rendszerint a katonáknak adott igazat, legfeljebb nyájas szóval cukrozta meg a keserű pirulát. Egyszer ki is fakadt előttem szegény fegyelmezett és tekintélytisztelő kisöreg, mikor a Szent István rend nagykeresztjét kapta: „Inkább a katonai dolgokba engedne kissé több beleszólást Őfőméltósága. Ezzel a játékkal mit kezdjek?" S most éppen ez a Werth formál jogot rá, hogy a mindennel leszámolt kisöreg halálos eltökéltsége éppen a rá való tekintet előtt torpanjon meg! Megáll az ember esze.

Klárinak délután divatbemutatója volt a Corvinban, amelyen az egész hölgysociété megjelent.[140] Mindenki, aki számít, s olyanok is, akik eddig nem. Mióta megnyertem a csatát odafönn a Várban, divat lett jóba lenni velünk.

140 Zsindelyné Tüdős Klára mint sikeres jelmeztervező 1937-ben *Pántlika* néven divatszalont nyitott. A magyar népművészeti stílust követő modelljei a divatvilágban világhírnevet hoztak számára, az előkelő helyszíneken tartott divatbemutatói a legkiemelkedőbb társadalmi események közé tartoztak. 1941. május 20-tól a Corvin Áruház művészeti igazgatójává és a női divatosztály vezetőjévé nevezték ki, ennek előzményeként tartotta éves divatbemutatóját a Corvinban az áruháznak készített kollekcióból. A rendezvényen megjelent többek között Horthy Istvánné, Tasnádi Nagy Andrásné, gróf Bethlen Margit, báró Vay Lászlóné, Keresztes-Fischer Ferencné, Darányi Kálmánné, Antal Istvánné, Bajor Gizi, Ottrubay Melinda. Részletesen lásd Dizseri 1994. 124–125.

1941. május 1.

Bíró György volt ma nálam, aki évtizedekig volt hírszerző katonatiszt, míg Gömbös képviselőt nem csinált belőle. Legutóbb megbukott a választáson, s a Mateszhoz[141] tettük be elnöknek, de a Pártban megtartotta a régi pénzkezelői megbízatását. Kémkedő szenvedélyét is megtartotta, s katonai összeköttetéseit szintén. Magam soha olyasmit nem mondok neki, aminek a katonákhoz jutását nem óhajtom, de sok érdekeset megtudok tőle. Most is azért jött, hogy a Werthtel való beszélgetéséről tájékoztasson. Werth elmondta neki szegény Bóli halála előtti napok történetét. Nem egészen a valóságnak megfelelően. Az április 1-i koronatanácson például egyhangú volt a háború melletti határozat, s azt végül éppen szegény Bóli foglalta össze. Werth azt mondja, hogy a kormány tagjai mind ellene nyilatkoztak, vagy legalábbis lapítottak, – kivéve Hómant és Reményi-Schnellert.[142] Elmondta, hogy Barthával együtt kénytelen volt lemondását benyújtani, hogy a németek mellé kényszerítse a kormányt, – ami megint nem egészen így igaz.[143] És kifejezte azt a véleményét, hogy békekötésig a németek szája íze szerint kell a belpolitikánkat átültetni. Valamit akar ez a Werth. Jó lesz idejében az orrára koppintani.[144]

141 Helyesen: MATEOSz, Magyar Teherautófuvarozók Országos Központi Szövetkezete.

142 A Legfelső Honvédelmi Tanács üléséről van szó, de mivel Horthy Miklós elnökölt, ezért a koronatanácsi megnevezés. Elsőként Bárdossy referált, aki a katonai akcióban való részvételt egyrészt elkerülhetetlennek, másrészt a területek visszacsatolásának lehetősége miatt szükségesnek látta. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a német követelések teljes mértékű kielégítését el kell utasítani, mondván, azok összeegyeztethetetlenek a Jugoszlávokkal kötött szerződéssel. Keresztes-Fischer, Bánffy és Radocsay elfogadva Bárdossy érveit hangsúlyozták a német hadműveletbe való bekapcsolódás hosszú távú veszélyeit. Werth és Bartha Bárdossyval szemben a német igények teljes körű kielégítése mellett érveltek. Hóman történelmi érvekre hivatkozva támogatta Werthék nézőpontját, Reményi-Schneller pedig pénzügyi szempontból végrehajthatónak ítélte a német kérést. Teleki utolsó felszólalóként Bárdossy álláspontját képviselte, annak hangsúlyozása mellett, hogy törekedni kell az angolszász hatalmak szempontjainak figyelembevételére. Teleki javaslata alapján határozatot fogadtak el: a magyar honvédség csak Jugoszlávia megszűnése után indít akciót, nem lépi át a Duna–Dráva vonalát és a kormányzó főparancsnoksága alatt áll. Teleki a mozgósítás elrendelését még nem tartotta volna szükségesnek, de a Tanács azt elrendelte. A kormányzó zárszavában Bárdossy és Teleki álláspontjára helyezkedett. Az ülésről jegyzőkönyv nem maradt fenn, részletes leírása a Tanács vezértitkárától, Náray Antal vezérkari ezredestől származik: Náray 1988. 44–53., lásd még az 1941. április 1-jei bejegyzést.

143 Werth az ülés végén beadta lemondását azzal az indokkal, hogy a Hitlernek tett ígéret, valamint a Paulussal kötött megállapodása és a Tanács döntése közötti különbség lehetetlen helyzetet teremt a számára. Lemondását Horthy nem fogadta el.

144 Az 1941. április 30-i német vezérkari ülésen döntés született arról, hogy az orosz hadjáratban nem kívánják Magyarország katonai részvételét. Werth ennek ellenére – a kormányt megkerülve – tárgyalásokat folytatott a német vezérkar számos tagjával, és előkészületeket tett, hogy a hadsereg esetleges mozgosítása gyorsan végrehajtható legyen. Május 6-án határozott hangvételű emlékiratot

Este Kozma Miklós[145] tartott a Pártban előadást Kárpátaljáról. Perényi[146] után különösen buzgónak tűnik ez a Kozma a kárpátaljai kormányzói biztosi tisztjében, de borzasztóan hiú. A ruténok cárjának képzeli magát, s összekeveri a célt az eszközökkel. Még a magyarság rovására is bővíteni szeretné a birodalmát, hogy a hatalmát növelje.[147] A mai előadása különben jó volt. Utána vacsora, ahol Bárdossyt új tisztében üdvözölte a párt szónoka. Bárdossy ügyesen felelt. A politikai fúrás-faragás megélénkült. Az új helyzetben mind feléledtek a Teleki alatt lecsökkentett ambíciók.

1941. május 2.

Klári mondta, hogy Bárdossy alatt kényelmetlenebb lesz az életünk, mint Teleki alatt volt, mert a formákra jobban oda kell figyelnünk. Bölcs ez a beszéd. Ki is mentem hát az árumintavásár megnyitására, amit Teleki alatt nem tettem volna. Pedig esett az eső, ami miatt kellett a cilinder. Az eső különben nem csoda, mert ma van a gyermeknapi gyűjtés első napja. Teleki Pálné urnájánál Majcsi ült, Klári és Vay Laciné. Bárdossyval hamarabb ellógtunk a vásárról, mint a Kormányzó Úr, és tanácsomra végigjártunk három urnát: Kláriékét, Bárdossynéét, s a belügyminiszternéét. Útközben elmondtam Bíró jelentését Werth tájékoztatásáról, s Bárdossy az urnajárás után egyenesen Werthhez ment fel azzal, hogy tegnap a Pártban hallotta ezt a kósza hírt, de a vezérkari főnökre való hivatkozással, s nem akarná a Kormányzó Úrnak jelenteni: inkább Werthet kérdezi, hogy keressen módot az ellensúlyozásra. Bárdossy ugyanis joggal tart attól, hogy ez a hír a németek előtt befeketítheti a kormányt. Nagyon érdeklődnek ugyanis, hogy miként folyt le az a bizonyos koronatanács.

---

adott át a miniszterelnöknek. A várható német–szovjet háborúban a magyar katonai részvételre és a fenntartások nélküli németbarátságra szólította fel a kormányt. Bárdossy május 12-i válaszában elutasította Werth javaslatát. DOMBRÁDY 2000. 102–104.

145 Kozma Miklós (1884–1941), 1919-ben Szegeden a nemzeti hadsereg propaganda- és védelmi osztályának vezetője, majd Horthy kabinetirodájának katonapolitikai referense. 1922-től az MTI, 1925-től a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. elnöke. 1934-től felsőházi tag. A Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminisztere. 1940 szeptember 12-től haláláig Kárpátalja kormányzói biztosa. E tevékenységéről lásd FEDINEC 2002. 361–385.

146 Perényi Zsigmond br. (1870–1946), 1933-tól koronaőr, 1939. július 7-től 1940. szeptember 12-ig Kárpátalja kormányzói biztosa. 1943 októberétől 1944. november 3-ig a felsőház elnöke. A nyilas hatalomátvételt követően felsőházi elnöki tisztjéről tüntetőleg lemondott.

147 Kozma erősen támogatta az önálló rutén identitásra épülő törekvéseket. 1941 tavaszán fiatal rutén értelmiségiek memorandumot fogalmaztak meg, melyben önálló identitásuk támogatását kérték, ügyüket Kozma felkarolta és a memorandumot 500 aláírással eljuttatta Bárdossynak. FEDINEC 2002. 373.

A vásáron megfogott Kunder Tóni,[148] egy nemszeretem eszes és léha sváb, aki már az én időmben volt kereskedelmi miniszter, azután megbukott, s Imrédyvel együtt kilépett a Pártból. Hogy mi ketten mindig egy politikai vonalon voltunk, s most itt az idő, hogy helyreállítsuk a status quo-t. Említettem Bárdossynak, de úgy tesz, mintha nem tartaná időszerűnek. Délben a Gundelnél ebédeltünk Varga[149] vendégeként gr. Schwerin von Krosigk tiszteletére. Mellette ültem. Csinos ifjú – ezek a német vezérek mind fiatalok. Délután ötös fogadást elblicceltem, mert Sélysettel[150] volt találkozóm. Azzal a hírrel várt, hogy eljegyezte magát. De ez a két év legalább kedves volt mostanáig. Vőlegénye csinos és igen rokonszenves ifjú. Anyukája módfelett boldog, mert évek óta attól félt, hogy a leánya férfi-gyűlölő és irtózik a szerelemtől. Sélysettel sokat mulattunk ezen a fixa ideán. Most aztán boldog a mama, hogy mégiscsak normális a lánya. [...]

1941. május 4.

[...][151] A vadászásból hazajövet üresen találtam a házat. Az íróasztalomon Klári kis cédulája jelentette, hogy a Bethesda szülőosztályán található. Judit ideje tehát elérkezett. Reggel telefonálta nagy boldogan, hogy Judit fiút szült. Hát így lett a feleségem nagymama.

1941. május 5.

Este Keresztes-Fischerrel a miniszterelnöknél nagy politikai megbeszélést tartottunk hármasban. Bárdossyhoz sokkal közelebb állok felfogás dolgában, mint a belügyminiszterhez, de megint kiderült, hogy milyen egészen egész ember ez a Keresztes-Fischer. Némely vonatkozásban még engem is meglepett. Mikor például kifejtette, hogy a miniszterelnök reformtervezetét a képviselőház baj nélkül meg fogja szavazni, s kellő kezelés mellett a felsőház szintén. Egy akadálya lesz neki: a Kormányzó Úr. Bárdossy is attól tart, hogy előbb-utóbb összeütközésbe kerül vele. Egyik nap simán meggyőzi valamiről, a Kormányzó Úr beleegyezését adja a tervéhez. Másnapra aztán teljesen megváltozott a felfogása és fekete lett a

148 Kunder Antal (1900–1968), az Imrédy-kormány, majd a Sztójay-kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere. 1938-tól 1944-ig a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője. A Népbíróság halálra ítélte, amit életfogytiglani börtönbüntetésre enyhített. 1956-ban szabadult és Brazíliába emigrált.

149 Varga József iparügyi, valamint kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter.

150 Sélysette Somorjay Ottóhoz ment feleségül, történetét lásd az 1945. március 1-i bejegyzésben.

151 Zsindely Anyalán vadászott öccseivel.

fehérből. Mert valaki közben befolyásolta. De ki? Legutóbb például azt mondta Bárdossynak, hogy a felszabadított délvidéki földeket vissza kellene adni a régi birtokosoknak. Vagyis vissza kéne csinálni az egész haladást. Legalább olyan formában, hogy meg kell fizettetni a telepesekkel azt a földet, amelyet a szerb birtokreform juttatott nekik. A Kormányzó Úrban kialakult az a meggyőződés, hogy az ország sorsát egyedül az ő kezébe tette le a gondviselés, más senki ahhoz nem ért. Olyasformát hisz, hogy a junker felfogásának érvényesülését a lehetetlen kormányok és a szószátyár parlament túlságosan is akadályozzák, félre kellene tehát tolnia őket, s erős kézzel megfogni a gyeplőt, a hadseregre támaszkodva, amelyet megbízhatónak tart. Akkor lenne csak igazán meglepve, ha ilyen módon kiszolgáltatná magát az erősen nyilas érzelmű hadseregnek, és nem lenne más választása, mint vagy lemondani, vagy bábként engedelmeskedni nekik. Ebben egyetértettünk mind a hárman. Keresztes-Fischer is. A köztudat szerint pedig ő a Kormányzó Úr rossz szelleme. Ő meg összeszorítja keskeny ajkát, és nem szól a köztudat ellen semmit.

1941. május 6.

Fél 10-ig ültünk együtt tegnap este Bárdossynál. Akkor kiszaladtam Kláriért, vacsorázni vele az Apostolokhoz, onnan Zichy Rafaelné Pallavicini Edinához.[152] Gyönyörű főúri palota, kicsit kopott rang és mód: itt gyűlt össze az a társaság, amely Zilahy,[153] Tamási, Féja,[154] s más írók kezdeményezésére tél óta folytat önképzőköri megbeszéléseket különböző szalonokban arról, hogy ki hát a magyar.[155] Klárit kezdettől fogva bevonták, s egyszer én is részt vettem a vitán, mikor egyszer

152 Zichy Rafaelné Pallavicini Edina gr. (1877–1960), gróf Zichy Rafael (1877–1944) felesége, a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége, az Országos Katolikus Nővédő Egyesület elnöke. A háború után emigrált.

153 Zilahy Lajos (1891–1974), 1934-től 1936-ig a *Magyarország* című kormánypárti napilap, 1940-től 1944-ig a *Híd* című irodalmi hetilap szerkesztője. Kitűnőek Iskolája néven alapítványt hozott létre fiatal tehetségek támogatására. A háború után a Magyar Írok Szövetségét vezető elnöki tanácsnak a tagja, a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság elnöke. 1948-ban az Egyesült Államokba emigrált.

154 Féja Géza (1900–1978), író, újságíró, szerkesztő. Népi író, Bajcsy-Zsilinszky Endre köréhez tartozott, a Márciusi Front vezető egyénisége. 1937-ben megjelent *Viharsarok* című szociográfiájáért nemzetgyalázás vádjával perbe fogták. A háború után hosszú ideig nem jelenhettek meg művei.

155 1941-ben Zilahy Lajos kezdeményezésére és olyan befolyásos támogatók bevonásával, mint Károlyi Józsefné, Zichy Rafaelné, Baranyai Lipótné, Zsindelyné Tüdős Klára megalakították a szalonként működő „Szellemi Magyarország" mozgalmat, s programot fogalmaztak meg arról, hogyan lehetne a magyar írók közötti ellentéteket enyhíteni és a német nyomással szemben őket összefogni. A mozgalom estek szervezésével kívánt lehetőséget adni a sokféle irányultságú magyar művészek találkozásaira.

nálunk gyűltek épp össze. A társaság részben asszimiláltakból áll, s így kényes a téma és lehetetlen az őszinte szó. Ilyen együttes csak fedőszerve lehet fajilag is a magyar irányításnak, különben kész a sértődés, a széthullás: ezt akkor meg is mondtam négyszemközt a heveskedő Tamásinak. Azóta nem voltam köztük. Tegnap nem csak Zichy Edina kedvéért mentem oda, hanem főként azért, mert szegény Bóli végrendelkezését akarta teljesíteni Joó Tibor[156] szerepeltetésével, aki *Magyar Nationalizmus* címen a megboldogultnak tetsző könyvet írt.[157] Az előadás aligha tetszett bárkinek is. Én magam is felszólaltam ellene szegény Bóli védelmében, akinek izzó magyarságát kissé furcsa megvilágításba helyezhette volna. De a vita érdekes volt: valóban a társadalom elitje vett részt benne.

Négyszemközt ma megmondtam Bárdossynak, hogy ha nem akarunk katonai diktatúrát, kezelésbe kell vennünk a Kormányzó Urat. Nem elég a jó, s becsületes cselekedet, fontos a propagatív tálalás is, és a nép között való propagandánál százszor fontosabb most a Kormányzó Úrra kifejtett propaganda. Mert őt igenis lehet befolyásolni, de nem mindig egyenes úton: terminológiája elavult, s azon a nyelven kell vele megértetni a dolgokat, amelyen megérti. Szegény Bóli unfairnek tartotta ezt, s alulmaradt, Bárdossy azonban diplomata. Ma itt volt a minisztertanács az Elnökségen, először március 28. óta. Vacsorával, vidám hangulatban. A halottra alig gondolt a miniszter urak közül valaki.

1941. május 7.

Négyszemközt a belügyminiszternél és megbeszéltem azt az ügyet, amelyet tegnap Bárdossyval megbeszéltem. Helyesli. Úgy látom, kis gyanakvással figyeli Bárdossyt: nem főz-e bizonyos terveket a nyilasokkal, s Imrédyvel való közeledésre. Erről persze a világért sem szól egyenesen. Bárdossyra mindenesetre vigyázni kell, mert nem ismeri az ügyeket, és – ami a nagyobb baj – az embereket sem. Kell egy kis idő, amíg a jóhiszeműségét elveszíti az ember velük szemben. Márpedig mindenki, aki Telekinél lassacskán kénytelen volt belenyugodni abba,

156 Joó Tibor (1901–1945) történetfilozófus, 1938-tól az Országos Széchenyi Könyvtár kutatója és történetfilozófiai magántanár. 1934-ben és 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. Írásaiban nyíltan vállalta szembenállását a nácizmussal. Részt vett a Kállay-féle kiugrási tárgyalások előkészítésében. Budapest ostroma alatti bombatalálat következtében halt meg 1945. március 1-jén.

157 Joó Tibor 1941-ben, az Athaeneum gondozásában megjelent könyve, *A magyar nemzeteszme* szerint a modern kori nacionalizmus a nyugati történelmi népek fejlődésének a terméke, amely nem felel meg a tradicionális magyar nemzeti gondolatnak. Annak átvétele torzítólag hatott a magyar nemzeti identitásra és szerepe van a történelmi Magyarország szétesésében. A szerző ennek fényében vizsgálja korszakokon átívelően a magyar nemzetfogalom alakulását és a magyarság történelmi szerepének változását.

hogy a tervbe vett kis becsapása, fondorlata meghiúsult, most újult reménnyel és mézes szóval járul vele a tapasztalatlan Bárdossy elé. Meg is kértem, hogy politikust, különösen ellenzékit a tudtom nélkül ne fogadjon.

Ma teljes tábornoki díszben megjelent nálam Magasházy Laci[158] képviselő, aki valamikor a Kormányzó Úr hadsegédje volt, korlátolt ember. Audienciáról jött, hogy fontoskodva jelentést tegyen tapasztalatairól. Szavára nem szoktam sokat adni, de most mondott mégis valamit, ami megütötte a fülemet. Mikor Magasházy jelentette a Kormányzó Úrnak, hogy az ő ellenforradalmár szervezetük költségeire én adok havi ezer pengőt, az felkiáltott: „Ez helyes! De Marton Bélának[159] ne adjon 35 ezret!" Magasházy persze utálja Marton Bélát, de Marton csakugyan 35 ezret szeretne kapni a Munkaközpont[160] költségeire. Ezt a számot azonban csak néhányan tudjuk, Magasházy az ujjából nem szophatta. Vagyis a Kormányzó Úrnál ezen a ponton próbál valaki fúrást. Vagyis fel kell hozzá mennem, hogy idejében jelentést tegyek neki.

Este Klárival a „Bagdadi tolvaj"[161] című színes amerikai filmet néztük meg, amelyet a magyar zsidó Korda Sándor[162] rendezett. Csodaszép. Hiába haragszanak a németek, ami szép, az szép.

---

158 Magasházy László (1879–1959) vezérőrnagy, 1920-tól 1938-ig a kormányzó szárnysegédje. 1938-as nyugdíjba vonulásáig a lópótlás felügyelője. 1939-től 1944-ig kormánypárti képviselő. A német megszállás elleni tiltakozásul lemondott mandátumáról. A Népbíróság életfogytiglani börtönre ítélte. 1956-ban szabadult.

159 Marton Béla (1896–1960) 1931-től kormánypárti országgyűlési képviselő, 1932–1936 között a kormánypárt, a Nemzeti Egység pártja ügyvezető főtitkára, Gömbös Gyula bizalmasa. Vezetője volt a Nemzeti Munkaközpont nevű jobboldali munkásszervezetnek. 1945 után Ausztriába emigrált.

160 A szakszervezeti mozgalom ellenében az olasz korporatív elgondolás mintájára létrehozott Nemzeti Munkaközpont (Magyar Munkások Országos Szövetsége) 1933. október 15-én alakult meg Marton Béla vezetésével. 1935-ig a Magyar Országos Véderő Egyesület keretei között, ezt követően 1944-ig önálló alapszabállyal működött, a Gyáriparosok Országos Szövetségének anyagi támogatását élvezte és szoros kapcsolatban állt a kormányzóparttal. Alapításának célja volt a marxista ideológia és a baloldali szakszervezeti mozgalom ellensúlyozása. A munkásságot átfogó érdekvédelmi csoporttá ugyan nem tudott válni, de jelentős befolyásra tett szert. 1942-re 300 helyi szervezetben 26 szakmában működött, a taglétszám elérte 150 ezer főt. *Munka Világa* és *Új Magyar Munkás* címen saját lappal rendelkezett.

161 Michael Powell, Ludwig Berger, Tim Whelan rendezésében (producere Korda Sándor volt) készült, Oscar-díjas *A bagdadi tolvaj* című 102 perces brit filmet 1940-ben mutatták be. Az alkotás a filmtörténet egyik első színes produkciója volt.

162 Korda Sándor (1893–1956), filmrendező, 1917-ben megalapította a Corvin Filmgyárat, amelynek igazgatója és rendezője volt. 1919-ben részt vett a Tanácsköztársaság filmátszervező munkájában mint direktóriumi tag. 1919-ben letartóztatták, majd emigrált. Mint rendező és producer 141 film előállításában vett részt, ebből az első huszonötöt Magyarországon rendezte. Kapcsolatban állt a brit hírszerzéssel.

1941. május 8.

Rettenetes nap volt ez a mai. Jönnek, jönnek nem csak Bárdossyhoz, hozzám is jönnek a fondorlatos kis emberkék: hátha felmelegíthetnék piszkos káposztájukat az új tűzön.

Közben Bárdossy is bejött az Elnökségre, hogy először hivataloskodjék itten. Azután még az igazságügyi miniszterhez kellett átmenjek. Rakovszky Iván[163] jött látogatóba, az új közigazgatási bizottsági elnök és Laky Dezső. És rengeteg bajról, rengeteg komiszságról tettek jelentést a legkülönbözőbb emberek. Ezt a Radocsayt[164] tisztán és kizárólag én tettem meg igazságügy miniszternek valamikor. Javaslatomra nevezte ki szegény Teleki: „De hiszen nem is ismerem." Radocsay főispán volt akkor. „Ne is törődj vele, elég, ha én ismerem, és felelek érte." Így hívattuk fel Teleki betegágyához szegény Darányi Kálmán temetése napján, s így lett miniszter. Be is vált. Száraz, megbízható, tisztességes, lendület és színek nélküli ember. Délután 3 nyilas képviselő volt a miniszterelnöknél: Csia,[165] Matolcsy,[166] Vajna.[167] Jelenlétemben fogadta őket. Hazudtak, mint a karikacsapás, – szegény Bárdossy alig akarta elhinni, hogy ez lehetséges. No, majd megtanulja. Este a Pártban volt clubnap és vacsora. Lukács Béla öccsét üdvözölték, aki most lett alispánból képviselő főként azért, mert annyira rossz alispán volt, hogy el kellett volna csapni. Juráncsy-Papp Elemér köszöntötte fel, aki nagy szamár különben is: annyi dicséretet elmondott alispáni érdemeiről, hogy a belügyminiszterrel nem mertünk egymásra nézni. Pedig már megszokta az ember, hogy hazugságokat hall ilyenkor, – de ez csakugyan több volt a soknál. Vacsora után éjfélig tárgyaltunk Bárdossyval és Keresztes-Fischerrel az erdélyi politika ügyéről. [...]

---

163 Rakovszky Iván (1885–1960), 1922-től 1926-ig a Bethlen-kormány belügyminisztere. 1928-tól 1935-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. 1941-től a Közigazgatási Bíróság elnöke és felsőházi tag. 1944. augusztus 29-től 1944. október 16-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter a Lakatos-kormányban. 1951-ben kitelepítették.

164 Radocsay László (1878–1968) 1934-től 1939-ig Komárom-Esztergom és Győr főispánja. 1939. novemberétől 1944. március 22-ig igazságügy-miniszter. A Magyar Élet Pártjának 1939-től 1944-ig képviselője.

165 Csia Sándor (1894–1946), Szálasi Ferenc belső bizalmasa, 1939-től nyilas képviselő. A nyilas puccsot követően a Koronatanács tagja. A Népbíróság halálra ítélte.

166 Matolcsy Mátyás. Lásd a 87. lábjegyzetet.

167 Vajna Gábor (1891–1946), 1939-től nyilaspárti országgyűlési képviselő. Szálasi Ferenc bizalmi embere. Kulcsszerepet játszott az 1944. október 15-i nyilas puccs megszervezésében. A Szálasi-kormány belügyminisztere. 1945 márciusában Németországba menekült. A Népbíróság halálra ítélte.

1941. május 10.

A miniszterelnök megkért, hogy helyette én fogadjam a muraközi magyarság küldöttségét, amely azt jött kérni, hogy a Muraköz Magyarország legyen.[168] Ott most magyar a megszállás, de egyidejűleg horvát közigazgatás van: lehetetlen állapot. És nagyjából befejezett dolog, hogy Muraköz a horvátoké lesz. A németek akarják ezt így a Pavelics-kormány érdekében, amelynek népszerűségét erősen veszélyezteti Dalmáciában az olasz étvágy:[169] legalább ilyenkor legyen országgyarapító. Fogadtam tehát a küldöttséget, – inkább 25-öt vágtak volna rám a deresen. A küldöttség öt tagját halálra ítélték a horvátok, német segítséggel bírtak csak valahogy megszökni. Ilyen embereknek aztán nehéz megértésről, testvériségről beszélni. Könyörögtek, hogy ne hagyjuk őket el, hiszen ők Zrínyi Miklós népének utódai. Többnyire iparosok voltak, és jórészt szláv nevűek. Zokogtak, mint a gyerekek. Mit lehet az ilyeneknek mondani? Mondtam azért, amit kellett. Hogy nem a mi kezünkben van Muraköz sorsa, hogy a németekkel nem húzhatunk ujjat, hogy Horvátországgal jóba akarunk lenni, ilyesmiket. De azt, hogy Muraköz sorsa megpecsételődött, azt nem mertem nekik megmondani. Képtelenség is, hogy a szerémségi magyarok azért tartozzanak Horvátországhoz, mert a történelmi határain kívül laknak, e határokon kívül eső Muraköz pedig azért, mert lakosai túlnyomórészt horvátok. A küldöttség persze elkeseredetten tiltakozott az ellen is, hogy a muraköziek horvátok volnának, – éppoly kevéssé azok, akár a vendek. Végül is elváltunk szeretetben. Inkább tartozzanak Németországhoz, mint Horvátországhoz, ezt mondták. Keserves dolog volt. [...]

1941. május 13.

Délután minisztertanács volt, – jó és kedves ember ez a Varga Józsi, de lehetetlenül lágy és tehetetlen. A minisztertanácsról negyed 9 után rohantunk el, hogy frakkba vágjuk magunkat és 9-re a Gellértben lehessünk, ahol éppen Varga Józsi adott nagy parádés vacsorát Riccardi olasz valutaügyi miniszter tiszteletére. Ez a Riccardi revolverezni jött hozzánk és újabb élelmiszer tömegeket kiverekedni

168 A magyar kormány hajlandónak mutatkozott Muraközt átadni Horvátországnak. (Az előzményeket lásd az 1941. április 21-i bejegyzésben.) A muraközi küldöttség 12 500 muraközi lakos aláírásával követelést fogalmazott meg, amelyben a terület magyar államszervezetbe való betagolását kérték. Azt május 8-án előterjesztették a zalai megyegyűlésén, amelynek területéhez tartozni kívántak, majd eljuttatták a kormányzóhoz és a miniszterelnökhöz. Göncz 2005. 417.

169 A horvát–olasz területi viták kérdésében 1941. május 18-án írták alá a római egyezményt. A részleteket lásd a 127. lábjegyzetben.

Olaszország számára. A németeket szeretnék megkárosítani, de frontálisan nem merik, lutheránus módra akarják. Hogy ők álltak először mellénk, nem Németország. Hát majd ravaszkodunk mi is. A németek meg ezzel a magyarországi repülőgép gyártással, amelynek eredményét nagyrészt nekik fogjuk szállítani, tisztán inflációba kergetnek. Vagyis azért lesz infláció nálunk, mert egy idegen állam hadvezetésének kell exportálnunk. Nehéz sors ez a magyar sors. Másként meg nem bírunk repülőgéphez jutni. Vagyis untig elég bajunk van a barátainkkal. Kétségtelennek látszik, hogy a felszabadítást legalább olyan drágán kell majd megfizetnünk, mint a török kiűzését annak idején.

A miniszterelnök arra kért, hogy beszéljek Pataky Tiborral, menjen nyugalomba. Arra is, hogy Kovrigtól szabadítsam meg.[170] Kellemetlen megbízatások, különösen az első.

1941. május 14.

Beszéltem Patakyval is, Kovriggal is. Az első simán hajlandó nyugdíjba vonulni, csak két-három hónapnyi likvidálási időt kér, valami elismerést: titkos tanácsosságot. Kovrig ravasz és szemtelen örmény. Egyszer még szegény Teleki kérdezte tőlem: „Mit szólsz ehhez a Kovrighoz?" „Adj a kezébe ostort, a lábára csizmát, és kész a cirkuszdirektor". Azóta úgy is hívta szegény: a cirkuszdirektor. Kovrig óvatosan megfenyegette a miniszterelnököt, hogy a papok alighanem ellene fordulnak majd a házassága miatt, ha ő a nagy befolyásával nem ellensúlyozza náluk a dolgot. Ugyanis elvált asszonyt vett feleségül valamikor, azt pedig Kovrig szerint a papok nagyobb bűnnek tartják, mint ha valaki protestáns. Szemtelenség. [...]

Az erdélyi képviselők nyugtalanok és mozognak. Nemigen tudják, mit is akarnak voltaképpen, de meghalt Teleki Pál, a Felszabadító, akiben megbíztak, s akinek a halálával elszakadt az a kapocs, amely az egész Erdélyi Pártot a kormányzathoz fűzte. A legnagyobb baj persze maga az önálló Erdélyi Párt, – sokat harcoltam ezen szegény Bólival, és keservesen igazolt a történelem. Neki magának is sok keserűséget okoztak aztán az erdélyiek, – a Kormányzó Urat is leginkább ők

170 Mindketten Teleki Pál konspiratív alapon működő hálózatának koordinátori szerepet játszó bizalmi emberei. Pataky Tibor 1931-től volt a miniszterelnökség II. Nemzetiségi és Kisebbségpolitikai Osztályának vezetője, nyugdíjazására nem került sor, az osztályt 1944-ig államtitkári címmel irányította. Fedinec 2015. 1–20. – Kovrig Béla (1900–1962), az állami propaganda szervezésével megbízott miniszterelnökségi osztály, a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetője volt (lásd az 1941. június 7-i bejegyzést), 1941. május 21-én mentették fel hivatalából. Ezt követően a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanára, 1942-től 1943-ig az egyetem rektora lesz. A keresztényszociális szervezetek támogatója. 1945 után Mindszenty bizalmasa. 1948-ban emigrált. Haláláig a Milwaukee Egyetem szociológiatanára. Petrás 2019. 116.

búsították el az utóbbi időben. Teleki azt mondta, maradjanak az erdélyiek külön, mert úgy vélte, neki ezt kell mondania. De abban bízott, hogy az erdélyiek ennek ellenére is csatlakozni fognak az ő vezérlete alatt álló párthoz. Mert nekik meg ez lett volna a kötelességük.[171]

1941. május 15.

Pataky feljött hozzám ma reggel, hogy az éjszakai töprengésének eredményeképpen visszaszívja mindazt, amiben tegnap olyan szép simán megállapodtunk: az egész lemondását. Hogy az ő földbirtokuk rendben van egészen, s ha most nyugalomba vonulna, ezzel elismerné, hogy hibázott. Úgy habozik az elhatározásával, mint a trambulinon némely ugró: lendítgeti a karját, topog, úgy tesz, mintha ugorna, – de a biztos állami fizetés keskeny deszkájáért a szabad életbe elugrani nem mer. Holott mindig szidja. [...]

1941. május 16.

Ezt a Lakyt józan ésszel megérteni lehetetlen. Mára például rendeletet jelentetett meg a hivatalos lapban Bárdossy aláírásával anélkül, hogy a minisztertanácsba hozta volna, anélkül, hogy Bárdossynak egyáltalán szólt volna róla. A rendelet a vásárló könyvecskéket[172] rendszeresíti és rossz. Azt hiszem rendelet még nem keltett nagyobb országos felháborodást, mint ez. Laky valamennyi rendeletét módosító pótrendeletekkel szokta javítgatni, – ezt aztán majd módosítgathatja! A miniszterelnök éktelen dühbe jött, és lehordta őt, mint egy kölyköt. Felajánlotta a lemondását, és Bárdossy el is akarta fogadni, de a belügyminiszter és a pénzügyminiszter közbeléptek, hogy ugyan kit talál a helyébe hirtelen? Bárdossy

171 A második bécsi döntés után létrehozott Erdélyi Párt a visszacsatolt országrész képviseletére alakult. Teleki Pál miniszterelnök által összeállított lista alapján behívott országgyűlési képviselők 1940. december 13–15. között tartott értekezleten – Teleki jóváhagyásával – úgy döntöttek, hogy nem a kormánypárt keretén belül, hanem önálló pártként kívánnak működni a Parlamentben is, mely döntést az 1941. május 28-i Kolozsváron tartott alapító nagygyűlés megerősítette, a párt elnökévé Teleki Bélát nevezték ki. Az 50 behívott észak-erdélyi képviselőből 36-an értettek egyet e döntéssel és léptek be a párt frakciójába (A párt ezzel a 13,84%-os részvételi aránnyal az Országgyűlés második legnagyobb csoportjává vált a kormánypárt 70%-a mögött), a többiek más anyaországi párthoz csatlakoztak, vagy pártonkívüliként politizáltak. Az Erdélyi Pártnak 1942-re 700 helyi szervezete és 243 500 tagja volt. ABLONCZY 2015. 110–111.; MURÁDIN 2019. 50–52.

172 A lakossági fogyasztás ellenőrzésére 1941. május 12-én vezették be a vásárlási könyvet, amelyet háztartásonként osztottak ki. Minden közszükségleti cikk vásárlását be kellett jegyezni, így kívánták kontrollálni, hogy az engedélyezett mennyiség felett ne történjen vásárlás.

büntetésként Weis Pistát[173] osztotta be melléje, – kívánom Lakyt Weis Pistának, még inkább Weis Pistát Lakynak. [...]

1941. május 17.

Werth nincsen még idehaza, így a helyetteséhez, Decleva altábornagyhoz[174] mentem át, hogy készítsen a miniszterelnök részére kimutatást azokról, akiket a katonaság a Délvidéken statáriálisan kivégzett, s azokról, akiket internált. Vakarta a fülét. Akiket hadbíróság ítélt halálra statáriálisan, azokat összeírhatja, de azok kevesen vannak. Akiket hadbírói ítélet nélkül végzett ki a katonaság, azoknak a személyazonosságát csak a temetésükkor állapították meg a bennszülöttek, – ezeket bajos lesz összeírni. Úgy 3 ezerre becsüli a számukat.

Szederkényi Anna[175] volt nálam, az írónő, aki másodszorra volt pénzügyi kollégámhoz, Párniczky Edéhez ment feleségül. Eddig nem is tudtam, hogy zsidó, pedig az. Négy gyereke van, s őszintén megsajnáltam. Ez sem könnyű hivatal mostanában: magyar érzésű zsidónak lenni. [...]

1941. május 19.

Tegnap jelent meg Weis István államtitkári kinevezése, ma megjelent személyesen Weis István bemutatkozni. Hát, – elég feltűnést kelt ez a váratlan kinevezés. A Kormányzó Úr is folyton fogadkozik, hogy többé mást, mint született magyar nevű magyart semmiféle állásra ki nem nevez, s mindjárt Weis Pistával kezdi. Olyan ez, mint amikor büszkén hivatkozik az antiszemitizmusának prioritására Európában, de a gyakorlatban nem szívesen engedi a zsidókat bántani. A vezető katonák között alig van már magyar. A németségben úgy látszik ösztönös az a régi habsburgiánus meggyőződés, hogy a magyar ember magasabb katonai tisztre alkalmatlan. Werth szintén német. Így aztán a magyar tiszt ma éppúgy háttérbe szorul, mint a török világban Zrínyi.

173 Bárdossy Weis Istvánt (1889–1973) a közellátási miniszter, Laky Dezső államtitkárává nevezte ki. Weis István szociológus, egyetemi tanár 1921-től 1933-ig a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban teljesített szolgálatot. 1933-tól 1940-ig az Országos Társadalombiztosítási Intézet vezérigazgatója. 1940-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara tanára. 1941-től 1944-ig az Országos Közellátási Hivatal közellátási államtitkára. A háború után többször internálták, majd bebörtönözték, 1954-ben szabadult. Pályafutásáról lásd Petrás 2013.

174 Declava Zoltán (1887–1950), vezérezredes, 1938-tól a Legfelső Honvédelmi Tanács vezértitkára. 1941-től 1942-ig a 3. magyar hadsereg parancsnoka. 1943. március 1-től nyugállományba helyezték.

175 Szederkényi Anna (1882–1948), műfordító, drámaíró, 1926-tól a *Kis Újság* felelős szerkesztője. A háború után visszavonult, műveit betiltották.

Bárdossy nincs valami túlságosan jóba a Kormányzó Úrral. Sőt! Én próbálom menteni a menthetőt, s a bizalmat legalább Bárdossyban emelni, azonban tudom jól, hogy az ilyen egyoldalú szerelem nemigen tartós. Ha pedig a Kormányzó Úr szegény Teleki Pálban sem tudta, vagy akarta ébren tartani az abszolút bizalom tudatát, aki pedig gyerekkori barátja volt, gróf, világhírű tudós, akkor hogyan iparkodnék ezt a tudatot kelteni Bárdossyban, akit alig ismer? Félek, hogy Bárdossy miniszterelnöksége aligha lesz tartós. De mi történik akkor, ha a 72 éves Kormányzó Úrral esik baj? Ha meghal? Erről senki sem beszél, de aggódva mindenki erre gondol. Nem beszél róla, mivel utódjául nem tud ajánlani senkit. Szegény Teleki Pál volt az egyetlen jelölt, akit úgyszólván osztatlan megnyugvás fogadott volna. Őt azonban elkoptattuk, s más senki nincsen. A Kormányzó Úr maga alighanem István fiára[176] gondol. Persze sokan vannak, akik lelkesen kapnak az ilyesmin.

1941. május 20.

Minisztertanács éjfél után 1-ig. Laky a dünnyögő hangján végeláthatatlanul beszélt lenyűgöző unalommal. Ilyen technikával én még embert nem hallottam beszélni. A legszokatlanabb helyeken tartja a szüneteket, pl. jelző és főnév között. De azt következetesen. Nagyobb baj ennél, hogy a mezőgazdaság legelemibb fogalmaival sincs tisztában. Sőt! Sejtelme sincs róluk. Aki csak foglyászni szokott is, szükségszerűen nagyobb mezőgazdasági szakértő nálánál. De ő foglyászni sem szokott. Ennél is nagyobb baj, hogy szemmel láthatólag csúszunk be az inflációba. Ennek a külső jelei már tapasztalhatóak.

A Kormányzó Úr kijelentette, hogy két felsőházi tagot akar kinevezni: Széll Józsit[177] és SomogyiBöllért.[178] A lehető legnépszerűtlenebb név mindkettő. Ilyen piszlicsáré ügyben Őfőméltósága határozott óhajával szembehelyezkedni nem érdemes, nagyobb dolgokra kell a puskaport tartogatni. Én is ezt tanácsoltam a miniszterelnöknek, de aggályos vagyok, hogy a Kormányzó Úr hovatovább a maga szuverén beavatkozási jogának kezdi tekinteni az ilyen kinevezéseket, holott azok a miniszterelnök ellenjegyzése mellett és felelősségére történnek. Valami kis köze

176 Horthy István (1904–1942), Horthy Miklós kormányzó idősebbik fia. 1931-től a Magyar Államvasutak Gépgyárának főmérnöke, 1938-tól vezérigazgatója. 1942. február 19-én az Országgyűlés kormányzóhelyettessé választotta. 1942. július 3-án mint tartalékos repülőfőhadnagy a keleti frontra katonai szolgálatra vonult. Augusztus 20-án a 25. bevetésén gépével lezuhant és szörnyethalt.

177 Széll József (1880–1956), 1925-től 1933-ig Zemplén vármegye főispánja, 1926-tól 1932-ig egyúttal Abaúj-Torna vármegye főispánja. 1937-től 1938-ig belügyminiszter. 1941-től felsőházi tag. 1951-ben kitelepítették.

178 Somogyi Böllér Béla felsőházi tag (1894–?) politikus, a Fajvédő Párt egyik alapítója, 1925-től nemzetgyűlési képviselő.

a miniszterelnöknek is van hozzá. A Kormányzó Úr azonban szilárd kézzel óhajtja tartani az ország kormányát, és rettenthetetlenül, – ilyen apróságokkal nem törődik. Személyi ügyekben igen szerencsétlenül indul a Bárdossy-kormány. Ha Urayt nem tudjuk a kabinetiroda éléről valahogy eltávolítani, nagy baj lesz. Nem csak a Kormányzóval, hanem az országgal is. [...]

1941. május 21.

Az Erdélyi Párt képviselői tartottak értekezletet ma, s erre a miniszterelnököt, a belügyminisztert és engem is meghívtak.[179] Az értekezlet elé nagy várakozással néztünk, mivel a zűrzavaros erdélyi helyzet tisztázódását vártuk tőle, amelyet szegény Teleki finom tapintata nagyon elrontott. A politikailag teljesen járatlan erdélyiek úgy lesték az utasításait, mint a zenekar a karmester intését, s nem is álmodták, hogy Teleki úri szeméremből sohasem fogja rászánni magát a vezérlete alatt álló kormányzó pártba való kényszerítésükre. Sőt, ellenkezőleg: azt hangoztatta, hogy maradjanak külön. Az erdélyi főispánok első tisztelgő látogatása alkalmából a nyilvánosság előtt szegénnyel összevitatkoztunk ezen, de a főispánok – bár túlnyomó többségük az én véleményemet osztotta titkon – nyilván a miniszterelnök, s nem az államtitkár mellé állottak. Nekem is csak az önálló Erdélyi Párt megalakulása után pár nappal vallotta be a kisöreg, hogy jobb lett volna, ha az erdélyiek a kormányzó pártba léptek volna be. Ha csak egyet is szól nekik, örömmel megtették volna, mert őt magukénak és felszabadítójuknak tartották. Teleki halálával azonban megszűnt az összetartó kapocs, az erdélyiek apátlan-anyátlan árvának érzik magukat és nyugtalankodnak. Sajnos az értekezlet se hozott e tekintetben tisztulást: óvatosan csak konkrét közigazgatási panaszokat emlegettek, a lényegről szó sem esett. [...]

1941. május 23.

[...] Lehívatott Bárdossy, s a belügyminiszterrel hármasban tárgyaltuk a Kormányzó-változás gondját. Ez most a legnagyobb belpolitikai gond: a Kormányzó.[180]

179 Az Erdélyi Párt 1941. május 28-án tartotta alapító nagygyűlését Kolozsvárott, a képviselők május 21-i értekezlete a nagygyűlés részleteit egyeztette a kormánnyal. Az 512 küldött részvételével zajló kolozsvári rendezvényt nagy ünnepség kísérte Észak-Erdély-szerte. A párt itt elfogadott programja megerősítette a különállást a kormányzó párttól, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a kormány politikáját támogatja. Ablonczy 2015. 116–121.; Murádin 2019. 76–78. Lásd még az 1941. május 14-i bejegyzést.

180 A kormányzói jogkört szélesítő, 1937. július 9-én elfogadott XIX. tc. szerint a kormányzó három jelöltet nevezhet meg utódául, melyet a Kúria elnökének és a két koronaőrnek zárt borítékban kell

Csodálkozva tapasztalom, hogy a belügyminiszter, aki a Kormányzó Úrnak a kormányban a főbizalmija, ugyanúgy látja a Kormányzó Úr öregedésének veszedelmes jelenségét, mint akárki más. A miniszterelnök pedig attól tartok, bele fog bukni a jelenségbe. A Kormányzó Úr testileg bámulatosan fiatalos, de a gondolkodása elöregedett: napról napra konokabb, s maradibb. Utolsó feltétlen hívét, szegény Teleki Pált halálra kínozta, immáron olyan egyedül áll, mint az ujjam. Egyedül és szemben az ország jobboldali közvéleményével. Hízelkedők, pecsenyesütögetők és kalandorok nyüzsögnek körülötte, akik a gyengeségeiből egyéni hasznot akarnak húzni. De a tisztességes emberek egyre távolodnak tőle. [...]

1941. május 24.

Szerencsém volt, mára hívtak audienciára a Kormányzó Úrhoz, amikor zsakettben kellett lennem amúgy is, mert ma zajlott le a miniszterelnök első parádés dinner-je. A Kormányzó Úrnak elővágásként a Munkaközpontról,[181] s általában a munkásszervezkedésről akartam jelentést tenni, mielőtt mások még helytelen szemléletet alakítanak ki benne. Úgy láttam, nemigen érdekli a kérdés. Elég kegyes volt, a vállamat végül atyai jóakarattal megrázogatta, majd váratlanul közölte velem, hogy a muraközi kérdésben nincs egy véleményen a miniszterelnökkel.[182] Ő bizony a Muraközt nem hagyja. Ha a németek majd kidobnak belőle, az más, – de addig megpróbál mindent. Én Muraközt illetően teljes szívvel a Kormányzó álláspontján vagyok. A miniszterelnök azonban mint diplomata, igen erősen letette a voksot az ellenkező oldalra, – ha már elveszítjük Muraközt, inkább ő akarja ezt a horvátoknak adni, mint más. Hát – fene tudja. De a miniszterelnök egyáltalán nem ragaszkodik az állásához, a Kormányzó Úrral való állandó tusakodást is unja, s lehet, hogy a Muraközzel kapcsolatban elmegy.

[...][183]

átadnia. A kormányzó hivatali ideje alatt a javasolt neveket módosíthatja. Halála esetén nyolc napon belül kell a javasolt személyek közül az új államfőt megválasztani. Horthy Darányi Kálmán, Károlyi Gyula és Bethlen István személyében a javaslatait meg is tette. Az elhunyt Darányi Kálmán helyett felvette idősebb fiát a listára. A képviselőház nagyarányú szélsőjobboldali és a felsőház erős legitimista összetételéből adódóan azonban nem volt garantált a megszavazása. Ezért a kormányzó az 1937-es törvény módosítását tervezte, amely biztosítja számára, hogy helyettest válasszanak mellé, aki szükség esetén átveheti az államfői jogok gyakorlását. 1941 májusától kezdődött a javaslat előkészítése. OLASZ 2007. 89–115. Lásd még az 1941. szeptember 17-i bejegyzést.

181 Az előzményeket lásd az 1941. május 7-i bejegyzésben.

182 A részleteket lásd az 1941. április 21-i bejegyzésben.

183 Zsindely május 25-től 27-ig vadászaton volt a pannonhalmi főapát meghívásából.

1941. május 27.

Ma megint egy küldöttséget kellett fogadnom a miniszterelnök helyett. Ezúttal a muraszombati járásnak abból a 22 községéből, amelyben a magyar katonai megszállás mellett német a közigazgatás. Valószínűleg a radkersburgi[184] vinciális okvetetlenség az ok, de a németek itt megint csúnya munkát végeznek. S ha ezt az ízetlenkedést szűklátókörű helyi szempontok is okozzák, érthetetlen mégis az országos párt, amely nem akadályozza meg, s érthetetlen az államhatalom magatartása, amely a 22 horvát lakosú község miatt eltűri, hogy a történelmi határok megsértésével súrlódások keletkezzenek a németség, s a vele katonailag szövetséges Magyarország között. A 22 község közül csak háromnak van német lakossága, s egy vegyesen német–horvát. Ezzel a küldöttséggel már könnyebb volt a dolgom, mert minden remény megvan rá, hogy az említett 4 község kivételével a többi 18 úgyis Magyarországhoz kerül. Ezt a küldöttségnek meg is mondtam. Annál észszerűtlenebbek persze a nagy német szövetségeseink okvetetlenkedései.

Délután minisztertanács volt vacsorával. Vacsora közben vidám hangulat. A kísértetek végképp elpihentek már, és szegény Teleki Pál emléke nem zavarta a jó hangulatot. A miniszterek csak örültek, hogy vacsoráig befejeződött a tanácskozás, s senkinek eszébe nem jutott, mi történt itt három szobával odább, s nem egészen 2 hónap előtt. Gyors ütemben rohan most az élet. A háború mintha távolabb került volna tőlünk, mint bármikor a kitörése óta, – s vajon miért is kellett Telekinek magát halálra ítélnie? Az Úristen elsimította az akkori bajt. Jó lenne, ha szegény kisöreg itt lenne közöttünk. Úgy érzem, nagy szükség lenne rá.

1941. május 28.

Rövid idő kérdése, hogy Amerika formálisan is belekeveredjen a háborúba. Ténylegesen mintha már benne is volna már. Legendák születhetnek, győzelmek győzelemre halmozódnak, s tisztelettel kell a német népre tekintenie mindenkinek. De az idő telik, döntésre hamaros remény nincsen, és Amerika teljes elszántsággal készülődik. Mi lesz ennek a vége? És mikor lesz vége? Furcsa, hogy szegény Magyarország mindezt jóformán véráldozat nélkül, és viszonylagos nyugalomban szemlélheti. Isten segítse meg Magyarországot! [...]

184 Mura-parti város, amelynek egyik fele szlovén, a másik osztrák fennhatóság alá került az első világháború után. 1941-ben a Wehrmacht Radkersburgból kiindulva támadta Jugoszláviát.

1941. május 29.

[...] Délután minisztertanács volt a Kormányzó Úr elnökletével a Várban, hogy kenderesi útja előtt a miniszterekkel csevegjen. Az audiencián nekem is említette, hogy meg akarja mondani nekik, ne mászkáljanak untalan külföldre, s ne invitáljanak folyton külföldi vendégeket hozzánk, mert sok pénzbe kerül haszontalanul. Ilyesmiket akar közölni, s a minisztereket meghallgatni. [...]

1941. május 30.

Este Edelsheim-Gyulainénál[185] volt olyan Bajor Gizi-féle művésztámogatós találkozó, mint legutóbb Batthyány Gyulánál szegény kis Teleki halálos éjszakáján.[186] Edelsheim-Gyulainé rémes egy nő, de mostohalányát[187] vette Horthy Pista feleségül, s így a Kormányzóné násza, – az emberek szeretnek hát jóba lenni vele. Nem láttam még hasonló alkalommal sehol annyi népet, mint máma őnáluk. Ott volt, aki csak él és mozog, persze Horthy Pistáék is. Bajor Giziék úgy látszik, most mágnás körök fényével akarnák beragyogtatni a képzőművészet nyomorát. Gyönyörű ez a budai Edelsheim-Gyulai-palota. Különösen a kőből faragott oszlopos csigalépcső. De általában az egész. Ott volt, aki csak él és mozog, persze Horthy Pistáék is. Meglepetésemre Sélysette is ott volt vőlegényestől. Anyja-e, sógora-e, de valamelyik intéző hatalom náluk igen ambicionálja újabban a mágnás-barátkozást: egy-két éve már nem voltunk náluk úgy soha, hogy néhány férfi vagy női nevű gróf ne lett volna ott. Azt hiszem mi voltunk az elsők, akik még 11 óra előtt megszöktünk az estélyről. [...]

1941. június 2.

Csodaszép idő. Délelőtt nem mentem sehova sem, az új házunk verandáján napoztam. Délután Édesapámhoz mentem ki a temetőbe. Virágok nyíltak, rigók énekeltek: gyönyörű volt ott nála. Csak öt esztendőt élhetett volna szegény! Akkor megélhette volna a csehek kitakarodását, Erdély visszatértét, és sok minden mást,

185 Edelsheim-Gyulai Lipótné, Rothkugel Ella gr. (1899–1987), újságírónő. Edelsheim-Gyulai Lipót második felesége, Horthy István feleségének mostohaanyja.

186 Lásd az 1941. április 2-i bejegyzést.

187 Edelsheim-Gyulai Ilona gr., özv. Horthy Istvánné (1918–2013) 1940. április 27-én házasodott össze Horthy Istvánnal. 1942-től vöröskeresztes nővérként dolgozott. Szerepet vállalt a zsidók mentésében és közreműködött a kiugrási kísérlet előkészítésében. Követte a kormányzói családot az emigrációba.

unokákat, államtitkárságomat, az új házat, – sok öröme lett volna szegénynek, ha életben marad, s láthatja, jó hozzánk az Isten.

Este fél 10-kor Bárdossy és felesége elutazott.[188] Kint volt a kormány, az olasz követség, s illendően elbúcsúztattuk. Vasárnap reggel jönnek majd haza, – mert gondoskodás történik róla mindig, hogy a vasárnapokat ne tölthesse el békében az ember. Arról is, hogy az ország ne tölthesse békében az idejét. A beavatottak június közepére, legfeljebb végére várják Németország támadását Oroszország ellen. Bartha[189] optimista és azt hiszi, nem kerül háborúra sor, mert az oroszok minden német követelést teljesíteni fognak. Ezt én is hiszem, mivel Sztálin a szovjet gyengeségével tisztában van. Mégis bizonyosra veszem a háborút, sőt elkerülhetetlennek tartom: ürügyet a támadásra mindig lehet találni. Amíg ugyanis Oroszország katonailag nincsen elintézve, Amerika mindig kecsegtetheti magát azzal a reménnyel, hogy Sztálint a németek nyersanyagellátásától egyszer majd csak eltérítheti. S amíg ez a remény megvan, addig Amerika hitegetheti magát a győzelem lehetőségével is. Addig tehát nincs vége a háborúnak. [...]

1941. június 4.

Nehéz ezt a német mohóságot lenyelni. Mindenre szeretnék rátenni a kezüket Magyarországon is. Nemcsak gazdasági téren, de a kultúra terén is. Most például a külföldi lapterjesztést szeretnék a kezükbe venni. Saját rikkancsokat akarnak Budapesten, s olyan lapterjesztő vállalatot, amelyeknek olvasókörök létesítése is a feladata a sváb falvakban. Szóval a hazai németség olyan megszervezése, amely a békés együttélés minden lehetőségétől megfoszt minket, s amely az ország lakosainak megosztását intézményesíti. A terv meghiúsítására három módot is kiagyaltam, de meg kell várni Bárdossyt, mert kérdés, külpolitikailag mi a helyzet: ellenszegülhetünk-e egyáltalán?

Délelőtt a Honvédelmi Bizottság ülésén, amely a tisztképzés reformját tárgyalta, bizalmasan megkérdeztem Barthát, hogy miért zárkóznak el arra érdemes altiszteknek a tiszti rendbe való kivételes felemelésétől? Azt felelte, hogy ő is

188 Bárdossy június 8-ig bemutatkozó látogatásra Rómába utazott, ahogy az a magyar–olasz barátság jegyében minden magyar miniszterelnök kinevezésekor szokás volt. Az olasz külügyminiszter, Ciano naplójában úgy számolt be a látogatásról, mint ami „a legklasszikusabban haszontalanok egyike". A találkozás egyik negatívuma volt, hogy miután Bárdossy kifejezte Magyarország Róma iránti szeretetét, Mussolini válaszul nemtetszését fejezte ki a Fiumével kapcsolatban megfogalmazott magyar igényekre vonatkozóan, ezzel is érzékeltetve, hogy már nem feltétlenül nyitott a magyar revízió támogatására és a német követeléseket a magyar–olasz összefogással ellensúlyozó politikára. Ciano 1999. 300–301.

189 Bartha Károly honvédelmi miniszter.

hasznosnak tartaná ezt, próbálta is többször, de a Kormányzó Úr hajthatatlan. Még csak azt se látja szívesen, ha paraszti eredetű fiút a tiszti iskolába felvesznek. Úgynevezett „úri családokból" kívánja a tiszti utánpótlást. Máma!

Este Károlyi Józsefné hívott vacsorára, mint Magyarország szellemi irányítóit. Klári, Tamási Áron, Zilahy Lajos, Féja Géza, a kis Dessewffy, s az öreg Dessewffy gróf[190] voltunk azok.[191] Ez a Károlyiné a fő legitimista gróf özvegye, aki emiatt minden érintkezést megszakított a kormányzóékkal.[192] Most utólag mégis azt hiszem, hogy ezt a vacsorát – persze a grófné tudta nélkül – azért rendeztette meg Zilahy, hogy a szellemi Magyarországot Horthy Pista kormányzóságának megnyerje. Főként e kérdés körül forgott a vita, s végül egészen nyílt kapacitálás formájában. Szóval már itt is. Mindenhol megindult a korteskedés. Úgy látom a helyzetet, hogy amennyiben valaki nyíltan kimondaná: éljen Horthy István – ellentmondani senki nem merne, bármiként vélekednének is. Ha pedig így van, akkor a kormánynak kell kézbe vennie a kormányzást. Különben fura megvilágításba kerül.

1941. június 5.

Könyvnap. Klárival, s Thuránszky Lacival[193] jártuk a sátrakat. Szerencsésen el is költöttem könyvre vagy 160 P-t. Déli 12-kor minisztertanács, előtte elmondtam a belügyminiszternek a véleményemet a kis Horthy kormányzóságáról. Azt tudniillik, hogy a kérdés ilyen irányú megoldása jórészt nem is függ már a Kormányzótól. Az emberek idegen befolyástól félnek, s azt mondják, mielőtt Göring[194] unokaöccsét erőszakolnák ránk, vagy a horvát király bátyját, válasszunk leg-

190 ifj. Dessewffy Gyula gr. (1909–2000), 3000 kat. holdas földbirtokos, 1939-ben Teleki Pál segítségének köszönhetően megvásárolta a *Kis Újság*ot, amelyet a Kisgazdapárt lapjává tett. 1944-ben az FKGP képviselője a Magyar Front Intézőbizottságában. A háború után a Kisgazdapárt sajtóosztályának vezetője és képviselője a parlamentben. 1947 júniusában Franciaországba emigrált. 1951-től 1954-ig a müncheni Szabad Európa Rádió magyar osztályának első vezetője.

191 Az előzményeket lásd az 1941. május 6-i bejegyzésben.

192 Az 1934-ben elhunyt gróf Károlyi József, Károlyi Mihály miniszterelnök féltestvére IV. Károly király egyik legbelsőbb híve volt. A királyi családot követte a madeirai száműzetésbe, IV. Károly halála után is a család mellett maradt, és egyik fő szervezője volt a spanyolországi letelepedésüknek. 1925-ben tért vissza Magyarországra és haláláig a magyar legitimista politika fő irányítója. Felesége gróf Margarete von Wenckheim volt.

193 Thuránszky László (1892–1955), 1929-től 1935-ig a Külügyminisztérium sajtófőnökének helyettese, 1935-től 1939-ig Tolna vármegye főispánja, 1939 és 1943 között a miniszterelnökség sajtóosztályának a vezetője. 1943 augusztusától miniszterelnökségi államtitkár. A német megszállás után lemondott és visszavonult.

194 Hermann Göring (1893–1946), 1934-től a Reichstag elnöke, 1933-tól miniszterelnök, a Luftwaffe főparancsnoka. A nürnbergi per idején a fogságban öngyilkosságot követett el.

alább magyart. Ha csak Horthy István lehet, akkor hát Horthy Istvánt. Horthy Pistának kialakult meggyőződése még nemigen van: üres pohár, s az lesz benne, amit a környezete majd beletölt. Igen fontos tehát, hogy ki lesz a környezete. Ha a kormány most passzívan viselkedik, abba a megvilágításba kerül, hogy ellenség, s azok a kalandorok lesznek bizalmi emberekké, akik a pecsenye szagára most odasereglenek. Vagy van oka a kormánynak megakadályozni a kis Horthy megválasztását: akkor akadályozza meg, s mondja meg, ki legyen az utód. Vagy nincs, de akkor meg kösse fel maga a kolompot, és rázza. De a fejét a homokba nem dughatja be. Úgy látszott, a belügyminiszter egyetért velem. [...]

1941. június 6.

Keddre össze akartuk hívni a Házat. Úgy gondoltam, hogy ezt telefonon intézem el az elnökökkel, de Keresztes-Fischer, aki olaszországi távolléte alatt a miniszterelnököt helyettesíti, úgy vélte, hogy helyesebb lesz, ha együtt megyünk le Tasnádi Nagy Bandiékhoz,[195] „nehogy megint megsértődjék az a majom". Így is történt, de – Tasnádi kérésére – kedd helyett szerdában maradtunk, hogy az erdélyi képviselők biztosan feljöhessenek. Az erdélyiekkel különben magam is tárgyaltam ma Mikó[196] és Ember személyében.[197] Több pénzt akarnának a pártszervezésükre, mert így nemigen megy a dolog. Megmondtam nekik őszintén, hogy a szervezésük miért nem megy, hogy miben hibásak. Azt is, hogy megpróbálok számukra pénzt keríteni, de csak akkor, ha látom, nem haszontalanul szórják el. Ajánlottam, hogy kérjenek a mi pártunktól kölcsön valami bevált tisztviselőt, aki elindítja végre a döcögő szekerüket. Nem mondtak se nemet, se igent. Van végre elnökük már, Teleki Béla.[198] Neki jelentik majd a dolgot, s vele állapodjak majd meg. Akkor meg minek ültek a nyakamon másfél óra hosszat?[199]

Bárdossy vasárnap érkezik haza, de Bartha nem várhatja meg itthon: előbb kell elindulnia, ugyancsak Olaszországba. Június 15-én nem lesz még itthon, de

195 Tasnádi Nagy András a képviselőház elnöke.

196 Mikó Imre (1911–1977), a királyi diktatúra alatt a Magyar Népközösség bukaresti jogvédő irodájának főtitkára, a bécsi döntés után az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője és vezetőségi tagja. 1944 őszén a Szovjetunióba hurcolták. 1948-ban tért vissza Erdélybe. Az Unitárius Egyház főgondnoka.

197 Ember Géza, szatmári földbirtokos, országgyűlési képviselő, az Erdélyi Párt alelnöke és parlamenti csoportjának elnöke.

198 Teleki Béla gr. (1899–1990), alapítója, 1941 tavaszától elnöke az Erdélyi Pártnak, az erdélyi képviselőcsoport függetlenségének megőrzését támogatta. Közreműködött a háborúból való kilépés szervezésében. 1944 szeptemberétől az Erdélyi Magyar Tanács elnöke. A szovjetek letartóztatták, 1945 októberében szabadult. 1947-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

199 Az előzményeket lásd az 1941. május 14-i bejegyzésben.

a németektől olyan tájékoztatást kapott, hogy nyugodtan mehet: addig nem kezdődik a tánc. A németeknek erre nyilván belpolitikai okokból is szükségük van: nem tarthatják tétlenül otthon azt a tengersok drága katonát. Valamire velük vállalkozniuk kell. Most úgy hírlik, Péter-Pál körül kezdik.

1941. június 7.

A propagandát eddig Kovrig csinálta szegény Telekivel.[200] Kovrig elment, Bárdossy pedig Teleki részét is rám sózta a dolognak. Éppen eleget kell tehát foglalkoznom vele, pedig nem szeretem. De a virtus is sarkall: Kovrig távozása ne legyen észrevehető, legalábbis ne a helyzet rosszabbodásában. Alföldi az utódja, sokat vesződöm vele.[201] Aztán a reformátusokkal tárgyaltam ugyancsak propaganda ügyben. Kovrig ugyanis egészen klerikális irányba vitte a nemzeti szervezkedést. Ezt is meg akarom szüntetni. Alföldi szerencsére szintén a katolikus klérus embere, s nem túlságosan elfogult. Kovrigot a papoknál is ellensúlyozhatja. Nem könnyű Magyarországon magyar propagandát csinálni. Különösen ma. De Alföldi azt mondta, Teleki ifjúsági emberei[202] – maga is az – engem tartanak Teleki Pál szellemi örökösének. Jól esett, s méltó szeretnék lenni rá. [...]

1941. június 8.

Teleki Ferenc, ez a miómának tartott gyermek Máramarosban Jurka Flavius főispán ellen izgatja a románokat, s azt hirdeti, hogy a kormány őt szándékozik főispánnak kinevezni. És deputatiót szervez önmaga ellen is, közben lázítgatja a ro-

200 Kovrig Bélát még 1938-ban nevezte ki Imrédy az állami propaganda irányítására újonnan alakult Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztály élére. Imrédy bukása után Teleki Kovriggal közösen szervezte át a propagandamunkát, ennek jegyében a Miniszterelnökség V. Osztály keretei között létrehozták a Nemzetpolitikai Szolgálatot, amely nyíltan a nemzetiségi vidékek és a szórványmagyarság problémáival, a kulturális élet ügyeivel foglalkozott, miközben az osztály fedése alatt a náci ellenpropaganda megszervezése zajlott, röplapok, illegális kiadványok készítése és terjesztése. A társadalmi kapcsolatokat főként katolikus hivatásrendi mozgalmakra kívánta építeni. Teleki halála után Bárdossy a Szolgálat náci és nyilasellenes tevékenységét megszüntette, a megmaradt röplapokat és iratokat megsemmisíttette. Kovrig menesztését lásd az 1941. május 14-i bejegyzésben; Petrás 2019. 114–116.; Hámori 1997. 353–383.

201 Alföldi Alajos (1902–?), a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetője. A Regnum Marianum, az Actio Catholica és a cserkészet vezető személyisége. A háború után többször őrizetbe vették. Nyugdíjazásáig könyvelőként dolgozott.

202 Teleki tanítványaiból és öregcserkészeiből szerveződő ifjúsági kör. 1931-től a *Fiatal Magyarság* néven megjelenő folyóirat köré szerveződtek, 1937-ben pedig Fiatal Magyarság Szövetség néven szervezetté formálódtak, melynek senior elnökségét maga Teleki vállalta. Fodor 2001. 131.

mánságot. Telefonon megmondtam Pista bátyjának, közölje vele, hogy ha nem marad veszteg, internálni fogjuk. Erre aztán megjelent nálam személyesen. Hát ennyire ritkán téved még az orvostudomány is: lehet úgy 150 kg ez a daganat. És fiatal ember, 40 éves sem lehet. Letagadta a csillagot is az égről. Vasárnap reggel 9-kor megjött Bárdossy Rómából. Egyszerűen fogadtuk. [...]

1941. június 9.

Makkai ügyét rendbe hoztam, s remélem nem lesz belőle bajom, holott igazságos az ügy.[203] Ma azonban olyan ügybe keveredtem bele, hogy itt nem elég az emberi okosság és óvatosság. Ezen rajta kell veszítenem, ha Isten nem segít. A kis Horthy kormányzóhelyetteségének kérdése ez. Délben a miniszterelnök lehívatott. Bethlen István és a belügyminiszter ültek nála, s ezt a témát csépelték. Belevontak engem is a tanácskozásba, és szót szó követett. Bethlen végül is kijelentette, hogy Horthy Pistát kormányzónak egészen alkalmatlannak tartja, nincs is remény rá, hogy azzá legyen, sőt: ha kormányzó lenne, okvetlen oda vinné az országot, ahol 1918-ban volt. A kormánynak ezt mindenképpen meg kellene akadályoznia. Jelöltje azonban neki sincsen! Mikor azt mondtam, hogy jelölt nélkül, tisztán a negáció alapján nehéz lenne a Kormányzó Úrnál elejtését kívánni. Ezt Bethlen elismerte. Kissé mintha zavarba is jött volna, s mivel jómagam meg igen gyanakvóvá lettem, az jutott eszembe: hátha sajátmagára gondol. Ez a gondolat persze politikailag megvalósíthatatlan. De lehet, hogy alaptalan a gyanúm. Bethlen mindenesetre erősen tüzelte ellenállásra a kormányt. A tüzelésnek a titkár jelentése vetett véget, hogy megjött Erdmannsdorff. Erre rövidesen eloszoltunk. De nem szükséges ennyire nagy ügyek intézésébe beleszólni. A miniszterelnök kívánságára össze kellett szidnom Marton Bélát, aki nem nyugszik, és utasítanom Ibulyt, hogy álljon ellent a németek lapterjesztő szándékának. Délben Serédi prímás[204] tiszteletére a főváros vendégeként igen jó ebédet ettem. Előtte megijesztettem a polgármestert, hogy átveszem Gyöngyösbokrétát a Nemzetpolitikai Szolgálathoz. Mert megint áskálódnak ellene.

203 Lásd az 1941. március 26-i bejegyzést.

204 Serédi Jusztinián (1884–1945), 1920-tól a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa. 1927-től esztergomi érsek és bíboros. A háború alatt aktívan közreműködött a lengyel menekültek védelmében. A német megszállás alatt fellépett a zsidókat ért atrocitások ellen, de a történelmi egyházak egységes fellépését nem támogatta. Esztergom 1945. márciusi szovjet megszállása idején váratlanul elhunyt.

1941. június 10.

[...] Délelőtt pártközi értekezlet, s megint tapasztaltam, mennyire eleven a korteskedés Horthy Pista kormányzóhelyettessége mellett. Esterházy Móric például azt mondta, hogy a kormányzóhelyettesség kérdését annyira fontosnak tartja, hogy amennyiben a megoldásnak Horthy Pista az ára, ő is lenyeli inkább. Ez a felfogás kezd általánosan kialakulni. Bárdossy holnapután Kenderesre megy. Ígéri, hogy a Kormányzó Úr előtt ilyen értelemben szóba hozza a kérdést. Mást tenni nem is igen lehet.

Délután minisztertanács volt. A katonák azzal számolnak, hogy Németország még június 15–20 között hadba lép Oroszország ellen.[205] Akkor pedig nekünk is mozgósítani kell valamit megint. Mozgalmas idők. Kormány és a vezérkar között egyre mélyebb a szakadék.[206]

Weizsäcker német külügyi államtitkár van itt feleségestől.[207] Hihetetlenül elütnek a mai német uraságoktól, és igen rokonszenvesek. Különösen az asszonyt büszkén lehetne felakasztani ősként az ebédlő falára. Este itt a miniszterelnöknél volt parádés nagy ebéd frakkban. [...]

1941. június 11.

Képviselőház – formális ülés csupán, de a folyosókon annál nagyobb az élet. Ember embernek adta a rémhíreket nálam is. Este a Park Clubban adott a kormány vacsorát Weizsäckerék tiszteletére. Bárczy Pistánét igen találóan nevezte gipszmacskának Teleki Majcsi. Pista szívből unja őt, teljesen indokoltan. Bárdossyék nem voltak köztünk, elutaztak már Kenderesre. [...]

Arra legalább jók az ilyen vacsorák, hogy utánuk hivatalos beszélgetéseket intézhet el az ember. Máskor nemigen jut hozzá. Tegnap a belügyminiszterrel, ma Lukács Bélával. A fő téma: kormányzóhelyettesség. Ez most az uralkodó be-

---

205 A katonai hírszerzés június elején készített elemzése szintén június 15–20. közé tette a német–orosz hadsereg felzárkózását a határon, és a Szovjetunió elleni offenzíva megindulását. E jelentés szerint a szovjetek 8–10 hétig lesznek képesek ellenállni a német támadásnak. DOMBRÁDY 2000. 107.

206 Werth a szovjet offenzívában való magyar részvételt sürgető május 6-i emlékiratára a miniszterelnöktől elutasító választ kapott, ennek ellenére tovább folytatta a mozgósításhoz szükséges előkészületeket. Bárdossynak egy újabb emlékiratban fogalmazta meg a hadba lépés szükségességét, a hadműveleti osztály pedig elkészítette az orosz arcvonalon folytatandó „támadó szellemű elhárítás" és az ehhez szükséges mozgósítás tervét. DOMBRÁDY 2000. 107–109. Lásd a 144. lábjegyzetet.

207 Június 10-től 14-ig tartott Ernst Weizsäcker (1938-tól a német Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1943-tól a vatikáni német követ) és felesége budapesti látogatása.

szédtárgy. Lukács Béla felesége révén Horthy-atyafiság, álláspontja tehát nem kétséges. Abban azonban megegyeztem vele, hogy megmondja Horthy Pistának, vigyázzon a magatartására. Ne járjon mulatóhelyekre, ne mutatkozzék zsidókkal, s ha az orosz háború kitör, vonuljon be repülőnek. Úgyis szeret repülni. Gyűjtsön hát hősi nimbuszt magának. Ráfér, és Albrecht főherceg[208] is ezt teszi, az ellenjelölt.

Az orosz háborúból – ha a jó Isten segít – kimaradhatunk. A németek úgy látszik, nem kívánják a részvételünket, – a románokét és a finnekét kívánják.[209] Ha azután a románok Oroszország kárára kielégítették magukat, sor kerülhet a mi délvidéki igényeinknek a kielégítésére is Románia kárára.[210] Akkor tán elbírják. Optimista szemmel ebben lehet bízni, bár a németekben túlságosan ne bízzék az ember. A Park Clubból rövidesen a Kakukkba mentünk át Weizsäckerékkel cigányt hallgatni: Klári, Teleki Miskáné, Bárczy Pista és jómagam. Egészen kellemes volt.

1941. június 12.

Klári régen tervezi már Erdmannsdorffnéval, hogy vidékre rándulunk együtt népművészetet látni valamelyik bokrétaünnepségre. A mai napban maradtunk. Váratlanul jöttek közbe Weizsäckerék. Mivel az asszony nagy barátja a népművészeteknek, eleinte úgy volt, hogy ők is velünk tartanak. Szemmel láthatóan kedvük volt hozzá. De aztán megmozdult az intrika, a politika, s az irigység: míg a bokréta egy színmagyar Esztergom megyei községben tartotta az ünnepségét, márpedig a sokkal közelebbi sváb Budaörs úrnapi körmenetje a nevezetesség. Erdmannsdorffék megijedtek, hogy rossz hatása lehet Berlinben, ha a külügyi államtitkár magyar parádét néz meg, s a válaszuk: nem. Mindkettő megnézésé-

208 Habsburg Albrecht (1897–1955) Habsburg-Lotharingiai Frigyes főherceg fia. Származása révén a felsőház tagja. Az 1930-as évektől nácibarát körökkel érintkezett. Egyes források szerint az SS beszervezett informátora volt. A Magyar Megújulás Pártja kormányzóhelyettes-jelöltje. 1945 után Argentínában telepedett le.

209 Hitler a gyengén felszerelt magyar csapatok bevetését nem tartotta szükségesnek a gyors német győzelemhez. 1941. március 14-én a Barbarossa-terv végrehajtásáról tartott német vezérkari értekezleten Brauchitsch és Franz Halder vezérezredes a magyar csapatok bevonása mellett érveltek, de Hitler ezt a javaslatot elutasította. Az április 30-i vezérkari értekezleten, ahol június 22-ben határozták meg a hadműveletek kezdésének időpontját, Halder ismét felvetette a magyar katonai részvétel lehetőségét, ettől Hitler ekkor is határozottan elzárkózott. Románia és Finnország részvételét azonban a kezdetektől támogatta. Utóbbi 360 ezer fővel a 3. és 4. hadseregét, előbbi 16 hadosztályt indított az offenzívába. Dombrády 2000. 98–125.

210 Zsindely Ferenc a Bánát kérdésének rendezésére utal. Lásd a 112. lábjegyzetet.

re meg nem futotta volna az idő. De a saját külügyi tisztviselőink is megijedtek volna kicsit. Rengeteg huzavona, s telefonálgatás után végül is lemondtak Weizsäckerék, s természetesen Erdmannsdorffék is velük. De úgy látszik, féltek, hogy megsértődünk, s ezért nagy mérgemre beosztották hozzánk a követség első tanácsosának a feleségét, hogy az jön velünk a bokrétaünnepségre. Nem érte volna meg a cécót. Szerencsére olyan orkán és eső volt, hogy végül a tanácsosné lemondta az utat. Mi Klárival elmentünk, így aztán mégsem veszett kárba Klári sok készülődése, vesződsége. Magunkban jól éreztük magunkat.

1941. június 13.

Bárdossy megjött Kenderesről. A Kormányzó Úr azt mondta neki, hogy egyelőre maga akarja, s helyettes nélkül vezetni az országot: sok dolog van még, amit személyesen akar megoldani. Meg is jelölte az időhatárt, ameddig így óhajtja egyedül tartani a gyeplőt: a háború végéig, ill. a békekötésig. Addig le fog inteni minden agitációt Pista érdekében is, mert belátja, hogy így is sok szemét rakódik köréje, s még a számláját is rázza mindenki a végén. Ez rendben is lenne így, de arra egyáltalán nem hajlandó gondolni Őfőméltósága, 73 éves fejjel váratlanul meg is halhat? Ez eszébe se jut? Pedig ezelőtt 2 évvel, a képviselőválasztások után azt mondta nekem, hogy jól vigyázzak: ennek a Háznak majd Kormányzót kell választania, mert érzi, eltelt az idő. Most meg így beszél. Hát Istennek hála, testileg olyan fiatal még, hogy valóságos csoda: lovagol, vadászik. De mégiscsak 73 éves. Ha hirtelen meghalna, beláthatatlan bonyodalmak elé nézne az ország. Elhatározta azonban, hogy a békekötésig nem hajlandó meghalni. [...]

1941. június 14.

Kozma Miklóssal, Kárpátalja kormányzói biztosával beszéltem. Megélénkült ott az orosz propaganda, ismét szökdösnek át Oroszországba a rutének. A háború érik. [...]

Bárdossy 6 órára hirtelen minisztertanácsot hívott össze. A vezérkari főnök küldött neki egy meglehetősen logikátlan és ellentmondásokkal teli, de annál szemtelenebb hangú átiratot, amelynek az a lényege, hogy rendeljük el az általános mozgósítást, és ajánljuk fel a fegyveres segítségünket Németországnak az oroszok ellen.[211] Mindezt nem katonai, hanem politikai és diplomáciai indo-

211 A németbarát magyar katonai vezérkar végzetesnek látta többek között a dél-erdélyi területek revíziójára nézve, ha Magyarország kimarad abból az offenzívából, amelyben a románok jelentős erőkkel

kok alapján, amely naiv, tájékozatlan, de egyben gyanúsító: mintha a kormány nem állna hűségesen a tengely mellett. Bárdossy rendkívül felbőszült, s a minisztertanács egyhangúan osztotta az álláspontját. Utána magához kérette Werthet. Az eredményt nem tudom, mert moziba mentünk Klárival, s mire visszafordultunk, a miniszterelnök elment már a hivatalából.[212] [...]

1941. június 15.

A helyzet elég világos. Ha a katonai helyzet diktálta elővigyázatosság szükségessé teszi bizonyos erőink mozgósítását – amit bizonyosra veszek –, ezeket mozgósítani kell. Ehhez tudni kell, mennyi csapatot vontak össze határainkon az oroszok, s hogy román részről lehet-e támadástól tartani. Ezt a katonáknak kell megmondaniuk, ez, és csak ez a dolguk. De ők a saját dolgaikkal szeretnek a legkevésbé foglalkozni, inkább a külügyminiszter s a miniszterelnök ügykörébe kotnyeleskednek bele. Egy nagyobb arányú mozgósítás persze – ez az 5. volna – semmiképpen nem lenne kívánatos. Különösen nem aratás idején, s a jelen helyzetben. Mert a közélelmezés ügye is egyre rosszabbul áll. Tegnap például – éppen szombaton – egész Budapesten nem lehetett kenyeret kapni! Mindegy, ha muszáj mozgósítani, akkor muszáj. De mindenáron erőszakolni ezt a kockázatot! Mikor valószínű, hogy a németek se örülnének neki. Bárdossy úgy leszidta tegnap Werthet, ahogyan hadnagy korában nem szidták. Eleinte – mondta Bárdossy – türtőztette magát, de aztán nem bírta. Követelte tőle, hogy a jövőben neki köz-

vesznek részt. Werth – Antonescu Hitlernél tett látogatása és a berlini katonai attasé román mozgósításról szóló jelentése után – a harmadik memorandumát adta át Bárdossynak, melyben azonnali intézkedést követelt: a német–orosz háborúhoz való önkéntes csatlakozást és a románokéval (26 hadosztályt vonultattak fel 360 ezer fővel) összevethető arányú mozgósítás elrendelését. Werth néhány héten belüli német győzelemmel számolt: „a bevonultatott tartalékosok a leszerelés után még az aratásra is hazaérhetnek" – fogalmazott. Dombrády 2000. 112–113.

212 Bárdossy – aki Werth korábbi két memorandumát nem tárgyalta meg a minisztertanácson – azzal érvelt, hogy a románokkal szembeni hátrányt főként az növeli, ha az oroszok elleni háborúban meggyengül a magyar hadsereg, ugyanakkor megalapozatlannak tartotta az ilyen rövid időn belüli elsöprő német győzelembe vetett hitet. Hangsúlyozta, hivatalosan a magyar katonai részvételre nem történt felkérés, sőt a tervezett offenzíváról sem kapott felvilágosítást a magyar kormány, ugyanakkor Hitler többször kifejtette, nem kívánja Magyarország katonai szerepvállalását és elégedett az eddigi segítségnyújtással. A minisztertanács döntésének értelmében Bárdossy táviratozott Sztójaynak: a mozgósítás a mezőgazdasági munkálatokat veszélyeztetné és a német érdekeknek is hátrányos gazdasági válságot okozhat, a vasúti vonalak német szállítmányai okozta terheltség miatt pedig csak igen lassan volna végrehajtható. Ribbentrop június 16-i válaszában Bárdossy felé megerősítette, hogy a németek nem igénylik a magyarok katonai részvételét, csupán a határ megerősített védelmét kérik. Dombrády 2000. 113–114.

vetlenül tegyen jelentést minden értesüléséről. Werth eleinte csak a honvédelmi miniszter útján akart, de a miniszterelnök ragaszkodott a követeléséhez. Végül Werth teljesen megpuhult. Én azt mondtam a miniszterelnöknek, hogy addig nem lesz rend, míg példaadás okáért valamennyi ifjú titánt a vezérkarból el nem csapatja. „Nem" – felelte –, „Werth maga lesz az, akit elcsapatok." Bár szegény Teleki csapott volna így az asztalra! [...]

1941. június 16.

Werth a péntek esti szidással elszaladt a Kormányzó Úrhoz. Ma aztán jelentkezett a miniszterelnöknél, hogy Őfőméltósága a kormány álláspontját fogadta el. És kész. Az első csatát megnyerte Bárdossy. Délután Jendrassikéknál voltunk. Nagy társaság, gyönyörű kert, finom büfé, sok-sok mágnás. Ez a Jendrassik György[213] világhírű tudós, elektrotechnikus, rengeteget keres a találmányaival, s a Ganz-Danubius vezérigazgatója. Minden oka, s joga meglenne rá, hogy büszke önérzettel lenézze ezt a „társaságot". De nem. Szíveskedik, alázatoskodik, gyűjti a mágnásokat, költekezik, s megtiszteltetésnek veszi, ha egy társaságbeli ember mutatkozik vele. Csodálatos az Isten állatkertje. Lekísért a kapuig, s köszöngette, hogy eljöttünk. Ezután elmentünk Teleki Hannához látogatóba, akit nem láttunk urának halála óta, s aki most Majcsi lányánál fekszik. Igen sovány, s igen öreg asszony lett belőle. Ül az ágyban és liheg. De még él. Akármit vétett is az életben, rettenetesen bűnhődik érte. Szívből sajnálom szegényt.

1941. június 17.

Fene egy mérges legény ez a Bárdossy. Van Zalaegerszegen egy plébános: Pehm apát. Elfogult, harcos, komisz pap, sok gondot, bajt okozott mindig.[214] Okos és kemény ember. Most tevékenyen bekapcsolódott a muraközi agitációba, a Kor-

213 Jendrassik György (1898–1954) világhírű technikus és feltaláló, 1942-től a Ganz-gyár igazgatója. 1947-ben emigrált.

214 Pehm József (1892–1975), későbbi bíboros és Magyarország prímása (1942 augusztusában magyarosította nevét szülőfaluja, Csehmindszent után Mindszentyre), 1941-ben pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános. Nyíltan vállalt legitimizmusával és mint a keresztény párt Zala megyei és Zalaegerszeg városi csoportjának vezetője többször szembekerült a kormány képviselőivel. Kormányzósértés vádjával 1938-ban majdnem eljárás is indult ellene, és kifejezetten rossz viszonyt ápolt az 1936-ban kinevezett református Teleki Béla főispánnal. Lásd Tyekvicska 1996. 249–250.; Balogh 2015. 250–255.; Balogh 2019. 239–296.

mányzó Úrnál is járt audiencián, ott biztatást kapott.[215] A miniszterelnök dühös volt, úgy érezte, hogy az ő intencióival szembehelyezkedés történt. Ma egy muraközi küldöttség, élükön Pehm apáttal várt rám, hogy fogadjam, sőt esetleg a miniszterelnök is. Meglepetésemre Bárdossy hajlandó volt fogadni a parlamenti szobájában az egy Pehm-et, a többit majd én. De legyek bent a Pehm-audiencián én is, mert tanuk nélkül nem szívesen beszél vele. Mire a miniszterelnök szobájába bementem, már dühös volt a hangulat, és éles a beszéd. „Kegyelmes uram, én nem leckéztetésre, meghallgatásra jöttem ide" – mondta éppen Pehm apát. Elég az hozzá, hogy a miniszterelnök úgy lekapta, hogy hallgatni se volt jó. Elfehéredik ilyenkor az a rettenetesen sovány arca, cingár teste reszket, de a mondatai olyan kerekek, hogy nyomdába lehetne szedni őket, s egy goromba szót ki nem ejt. Mégis erősen sértő. A pap olyan piros volt, akár a hasán a széles préposti öv. Amit szólt közben-közben – okos ember! –, azzal csak még jobban ingerelte a miniszterelnököt. Végül, mikor már nem bírta tovább a megaláztatást, felállt: „Én a zalaegerszegi plébános vagyok, független ember." „Én pedig Magyarország miniszterelnöke. Jó napot."[216] Hát ez a Pehm megfojtaná ezúttal Bárdossyt egy kanál vízben.

Délután minisztertanács. A bukovinai székelyek hazatértek, a kidobált dobrovoljácok[217] helyébe rakta be őket Bonczos Miklós.[218] Erről referált a miniszter-

215 A Trianon előtt Zala megyéhez tartozó Muraköz ügyében Pehm József intenzív agitációba kezdett. A Muraközbe utazott, hogy a lakosságot mozgósítsa az ügy előmozdításáért. 1941. április 27-én Csáktornyán négyezer ember részvételével tábori misét tartott, ahol kiáltványt fogalmaztak meg a visszacsatolásról. A proklamációt Pehm Horthynak, Hitlernek és Mussolininek is továbbította. Ezt követően aláírásgyűjtést kezdeményezett, melyen 12 ezer ember követelte a visszatérést. A május 8-i zalai megyegyűlésen – az aláírásokat kézbesítő küldöttség üdvözlésére – hosszú beszédet intézett Muraköz Magyarországhoz csatolása mellett, majd „Csáktornya népe" aláírással üdvözlő táviratot küldtek Horthy Miklósnak. Horthy május 16-án fogadta és a támogatásáról biztosította az apátot. Másnap azonban Bárdossy a zalai főispánnak küldött üzenetében kérte, hogy minden Muraköz ügyében tett agitációt állítsanak le. Pehm azonban továbbra is folytatta a szervezést. Göncz 2005. 420.; Balogh 2019. 384–397. Lásd az 1941. június 24-i bejegyzést.

216 A találkozó történetét Pehm József nézőpontjából lásd Balogh 2019. 392–394.

217 A dobrovoljácok olyan első világháborús délszláv, főleg szerb önkéntesek, akik az antant fegyvereivel a szerb hadsereg kötelékében 1918 novemberében közreműködtek Magyarország déli részének megszállásában. Az 1919-es délszláv földreform során zárt dobrovoljác telepeket hoztak létre a magyarok lakta délvidéki területeken. Amikor Magyarország 1941 áprilisában annektálta a Délvidéket, fontos – de csak részben eredményes – politikai céllá vált, hogy a betelepült délszlávokat távozásra kényszerítsék. Lásd Balogh 2019. 553. 97. lábjegyzet. (Ezúton is köszönöm Balogh Margit segítségét)

218 Bonczos Miklós (1897–1971), 1937-től Csongrád vármegye főispánja. 1942 júliusától 1944 augusztusáig igazságügyi államtitkár, 1944 augusztusától belügyminiszter a Sztójay- és a Lakatos-kormányban. A nyilas hatalomátvétel előtt, október 12-én lemondott. A háború után Argentínába emigrált.

tanácsnak: szép és jó munkát végzett.[219] De a referendum elhúzta az időt, Laky is húzta a jövő évi termésrendelet ismertetésével. 7 óra volt, mire hazaértem.

1941. június 18.

A Kormányzó Úr 73. születésnapja. Reggel 9-kor templom, de ezt elblicceltem. Délben a miniszterelnök ebédje az olasz kultuszminiszter[220] tiszteletére, aki leánya társaságában vendégeskedni megérkezett. Zsakett. Éppen tegnap intéztem el a kolozsvári főispán kérését, aki azon panaszkodott, hogy a felszabadult Erdélyt, elsősorban Kolozsvárt agyonszereti az ország. Mindenki jönne hozzájuk, ellepik őket, mint legyek a cukrot. A nyárra eddig több mint 10 kongresszust, nagygyűlést jelentettek be, neki pedig nincs elegendő élelme, még a saját népének sem. Hatalmi szóval az összes kongresszust lefújtam. Ilyen segítségre volna szüksége Magyarországnak is. Folyton csak jönnek a külföldi miniszterek, mi ünnepeljük őket, s ezzel éppen talán azt a hitet keltjük külföldön, hogy arany a sorunk. Pedig komoly bajok vannak a közellátással, és itt-ott éhezni kezdenek az emberek. A külföldi uraságok meg csak jönnek egyre, virág az asztalon, pezsgő a pohárban, parfait, szónoklatok, – az embernek viszolyog a háta. Lehetne persze szerényebben is megoldani a vendéglátást. Ez a való helyzetünket is jobban kidomborítaná, a háborúnak is megfelelőbb volna, s tán nem csalogatna újabb vendégeket. De Bárczy Pista, s a többi kisebb Bárczy elsápadnak ilyen forradalmi gondolatra. Miért élnének, ha nem rendezhetnének ilyeneket? Fényes parádé volt tehát délben is, este is, amikor meg a kultuszminiszter adott vacsorát és utána estélyt. Közben a polgármester is adott teát, operaházi művészek énekeltek hozzá, de oda már nem mentem el, – nem bírja az ember. Jobb volt aludni. [...]

1941. június 19.

Délelőtt a szokásos hivatali forgalom, délután coctail Kovács Gyuláéknál. Ő az a bizonyos Kovács Pubi. Apja egyetemi tanár volt, sógora Klebersberg Kuno, aki jó erős korában kinevezte a Ferenc József Intézet főigazgatójává. Ebből országos nagy botrány kerekedett, Klebi tehát elejtette habozás nélkül Pubit. Azóta a Kultuszminisztériumban dobálták egyik ügyosztályról a másikra, s aki csak tehette,

219 A kitelepítendő lakosság részére összesen 13 gyűjtőpontot hoztak létre Délvidéken, számukat 30 ezer főre becsülik. Helyükre főként székelyeket költöztettek, megközelítőleg 3800 családot, azaz 15 593 személyt. A jugoszláv állam által birtokolt 278 ezer hold földet a magyar állam saját tulajdonába vette, abból 53 ezer holdat utalt ki a telepeseknek. PÁL 2013. 196.

220 Brocchi Giuseppe Bottai (1895–1959).

rúgott rajta egyet. Sokat beszél, ez igaz, de korrekt úriember, jóval tehetségesebb az átlagnál, – ami a Kultuszban nem is olyan nehéz. Kultuszállamtitkár koromban én mellé állottam, s azóta olyan hűséges hozzánk, mint a kutya. Egyszer hát el kellett hozzá mennünk.

Este aztán részt vettünk Talamo olasz követ estélyén a követség által bérelt Károlyi-palotában, amelyet Bottai tiszteletére adott. Tévedésből vettünk részt. Klári azt hitte, nekem van kedvem hozzá, én azt, hogy neki. Rendes szóváltásra alig van idő közöttünk, – egyszóval elmentünk, noha vacsorára nem voltunk meghíva, az estélyen pedig nemigen venni észre, ki van ott a sokadalomban. A követség a Károlyi-palotát bérli, amely a 80-as években épült pompázatos mű-rokokó palota. Talamo azonban hiába márki, közönséges ripők. Ennek az általános hírének ezúttal is megfelelt. [...]

1941. június 22.

A belpolitikai szenzáció mindig szarvasbőgés idején szokott lenni, – legalábbis 10 éve így van. A külpolitikai szenzációk pedig akkor, amikor Dömösön vagyok.[221] Ide hozták annak idején Albániának Olaszország részéről történt megszállásának hírét is. Hazaérek, zsakettbe öltözöm, sietek 11-re Gömbös síremlékének avatására, nem tudok semmiről. A temetőben jelentik: Németország megtámadta Oroszországot.[222] Más hírt egyelőre nem tudunk. De Hitler kiáltványában[223] van egy mondat, amelynek Bárdossy módfelett örül: „A vitéz finn nemzet és Antonescu[224] velünk harcolnak." Most aztán csak mielőbb sikerüljön a németek vállalkozása! Ebben legalább szívbéli meggyőződéssel lehet az oldalukon az ember. Eddig is sok ellenszenvet váltott ki az a látszat, hogy az oroszokkal együtt haladnának. A világ forradalmasítására bevallottan törekvő szovjet elpusztítása világtörténelmi feladat. Furcsán és igen gyakran keveredik a kártya mostanában! Tavaly a finn–orosz háborúban Németország rokonszenve Oroszország mellett volt, most a fin-

221 Zsindely június 21-én utazott el Dömösre vadászni.

222 A német csapatok 136 német hadosztály felvonultatása után 3 óra 15 perckor több ezer kilométer szélességű frontszakaszon megrohanták a Szovjetuniót.

223 Hitler 1941. június 22-én kéziratot küldött Horthy Miklósnak, amelyben bejelentette a Szovjetunió megtámadását. A dokumentum nem maradt fenn, tartalmi összefoglalását lásd: Sztójay Döme berlini követ számjel-telefontávirata Bárdossy László miniszterelnöknek. Berlin, 1941. június 22. Magyarország és a második világháború 362.

224 Antonescu, Mihai (1941–1946), román külügyminiszter és miniszterelnök-helyettes. 1941–1944 között a Minisztertanács alelnöke. 1941-től diktátori hatalommal felruházott államvezetőként irányította Romániát. 1944. augusztus 23-án egy németellenes puccs keretében letartóztatták. 1946-ban háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.

nekkel együtt harcol Oroszország ellen. Tavaly az orosz–román konfliktus idején parancsot adott Romániának, hogy adja le Besszarábiát, – furcsa világ! A német határon 160 orosz hadosztály áll. A finn háború óta azonban az orosz hadvezetésben semmit nem bízom. Este megint el kellett sötétíteni országszerte a lakásokat.

1941. június 23.

Reggel gyors és rövid minisztertanácsot tartottunk, mert Bárdossy meg akarja szakítani Oroszországgal a diplomáciai kapcsolatot. Demonstrációnak tartja ezt a tengely mellett. A tervhez a kormány is hozzájárult, s telefonon a Kormányzó Úr is jóvá hagyta.[225] A miniszterelnök mint befejezett tényt közli ezt a német kormánnyal, s megkérdezi, van-e kifogása a rögtöni publikáció ellen? Ezzel is nyertünk egy napot, ami a légitámadás veszélye miatt nem közömbös. Abban bízunk ugyanis, hogy 2–3 nap múlva nemigen lesz az oroszoknak módjában a légitámadás ellenünk. Bartha biztosra veszi, hogy egy hónap múlva Moszkvában lesznek a németek.[226] Adja Isten! És segítse őket az Uráli és a Krímbe. És adjon nekik ott annyi szép gazdasági feladatot, hogy ránk már ne legyen étvágyuk, – sőt, hogy az új feladatok ellátására még a magyarországi németeket is vándoroltassák ki Oroszországba!

A mi határunkon 10 oszlop hadosztály állt, s tegnap egy új páncélos hadosztály foglalta el az előre elkészített állásokat. Nekünk ezzel szemben csak 2 dandárunk áll. Semmi. De a katonák abban bíznak, támadástól nem kell tartanunk, még a diplomáciai kapcsolatok megszakítása esetén sem, – legfeljebb demonstratív légitámadásról lehet szó, ha marad idejük erre az oroszoknak. Reméljük, hogy a németek nem hagynak rá időt, s hogy ebből a háborúból is kimaradhatunk Isten segítségével. Azt azért meg kell hagyni a Kormányzó Úrnak, hogy a magyar vérrel eddig jól sáfárkodott. A külpolitikai események a parlament beszélő kedvét elvették. Hír szerint bedöglik ma a 36-os vitája. Most hát lemegyek majd a Házba.

225 A Bárczy István visszaemlékezése szerint alig 20 percig tartó minisztertanácson egyedül Keresztes-Fischer Ferenc fejezte ki fenntartásait a döntéssel kapcsolatban. Bárdossy a további követelések megelőzése és az esetleges konfliktusok elkerülése végett tartotta fontosnak e lépés megtételét. Ezen a napon kérette magához Molotov Kristóffy József moszkvai követet, hogy továbbítsa a magyar kormány felé: a Szovjetuniónak nincsenek támadó szándékai Magyarországgal szemben, nem kívánja támogatni Románia területi követeléseit, és kéri Magyarország semleges álláspontját. Bárdossy másnap értesült az üzenetről, de arról se a kormányt, se a kormányzót nem tájékoztatta, mondván az események már túlléptek a szovjet ajánlaton. Kristóffy a Molotov ajánlatáról szóló üzenetére már nem kapott választ, a június 24-i miniszterelnöki táviratban a diplomáciai kapcsolat megszakításáról értesítették, amelyet június 25-én továbbított Visinszkij külügyi népbiztoshelyettesnek. MACARTNEY 2006. II. 31.

226 Bartha Károly honvédelmi miniszter a minisztertanácson Bárdossy kérésére adta elő véleményét a német–szovjet háborúról, mely szerint a teljes német győzelemhez hat hétre lesz szükség.

1941. június 24.

A katonák csak nem nyughatnak.[227] Diadalmas hadvezérek akarnának lenni. Most Sztójay Döme lépett sorompóba,[228] aki maga is altábornagy volt, mielőtt berlini követté lett, aki annyira német vizeken evez, hogy inkább a német érdekek képviselőjének tekinthető, semmint a magyarokénak. – Hogy a német vezérkar mennyire kívánja a hadba lépésünket, és mi mindent kapunk cserébe, ha fegyveres részt vállalunk a háborúban. Ezt persze felelőtlen katonácskák ígérik. Sem Ribbentrop,[229] sem Hitler egy szóval sem mondta, hogy a részvételünket óhajtják, – pedig ők nem szégyenlősek a kívánságaik kinyilvánításában. És persze nem is ígérnek semmit.[230]

A parlamentben Teleki Bélával,[231] a zalai főispánnal kellett tárgyalnom a muraközi ügyben. A megbántott Pehm apát harcba lépett. Összehívatta Zala megye közgyűlését, és indítványt akar elfogadtatni Muraköz védelmében.[232] Sikerült

227 Werth és Bartha a június 23-i minisztertanácsot követően – látva Bárdossy hadba lépést elutasító álláspontját – elutaztak Horthyhoz Kenderesre, hogy javasolják, a kormányt megkerülve ajánlja fel a németeknek a magyar katonai segítséget. Ennek elmaradása esetén a tisztikar zendülését sem tartották kizárhatónak. Horthy a javaslatukat elutasította. Werth június 24-én levelet írt a miniszterelnöknek, melyben azonnali hadüzenetet követelt. Bárdossy a levelet a minisztertanács előtt ismertette azzal, hogy azt elfogadhatatlannak és a kormány ügyeibe való beavatkozásnak tekinti. A minisztertanács ezt követően leszavazta a háborúba való belépés magyar oldalról történő kezdeményezését. A magyar vezérkar nagy részében – a revízió lehetőségének elmulasztásával érvelve – erős volt a felháborodás a habozó magatartás miatt, főként, hogy Románia után Szlovákia is önként felajánlotta katonai részvételét a szovjet hadjáratban. Werth és Albrecht királyi herceg támogatásával az elégedetlen katonák és a népi németek körében magyar szabadcsapatok szervezése is megkezdődött. Dombrády 2005. 148.

228 Sztójay a katonai részvétel kezdeményezése ügyében kért meghallgatást Bárdossytól, ahol többek között tolmácsolta a német és az olasz katonai körök nemtetszését Magyarország távolságtartó magatartása miatt.

229 Joachim von Ribbentrop (1893–1946), Hitler politikai főtanácsadója, 1938-tól 1945-ig birodalmi külügyminiszter. A nürnbergi perben halálra ítélték.

230 Június 23-án Halder vezérezredes Werthen keresztül a német vezérkar üzenetét továbbította, miszerint követeléseket nem támasztanak a katonai részvételre vonatkozóan, de az önkéntes támogatást örömmel fogadják. Ezt követően Bárdossy, aki mind ingerültebben szemlélte Werth kormányt megkerülő akcióit, június 24-én magához kérette Erdmannsdorff német követet. Hangsúlyozta, hogy a magyar katonai részvétel kérdésében a döntés nem a vezérkar, hanem a kormány és a parlament hatáskörébe tartozik, ezért kéri, hogy a birodalmi kormány tisztázza, kívánatosnak tartja-e az Oroszország elleni akcióban a magyar részvételt, az erre vonatkozó kívánságaikat pedig ne a német vezérkar útján és a magyar katonai körök felé közvetítsék. A birodalmi kormány ezúttal is megerősítette, nem kéri a magyar részvételt. Dombrády 2000. 122–124.

231 Teleki Béla gr. (1896–1969) 1936-tól 1944. október 27-ig Zala vármegye főispánja, Muraköz visszatérte után a terület kormánybiztosa. A háború után emigrált és Dél-Amerikában telepedett le.

232 Az előzményeket lásd még az 1941. június 17-i bejegyzésben. 1941. június 27-én a vármegyei törvényhatósági bizottság Pehm József indítványára kérvényezte Muraköz birtokbavételét, július 5-én pedig 115 törvényhatósági tag kezdeményezésére rendkívüli megyegyűlést hívtak össze Zalaeger-

Bárdossyt meggyőznöm, hogy neki nem árthat, ha kiderül, hogy a magyarság mennyire ragaszkodik Muraközhöz. Így hát a főispán csak hívja össze a gyűlést. Ebben a muraközi kérdésben nem tudok Bárdossynak igazat adni. A legutóbbi események is bebizonyították, hogy Hitler, ha taktikából időnként mást beszél is, igazából mennyire a *Mein Kampf* alapján áll. Ebben arról is szó van, hogy Németország a határán nem tűrhet bárminő hatalmi csoportosulást sem: tehát a magyar–horvát megértést is akadályozni fogja. És ez az akadályozás nem nehéz, mert ez az ifjú horvát állam ostobább, mintsem azt az ifjúsága magában indokolná. Németország Muraköz feláldozásának esetén is könnyen összeuszíthat minket a horvátokkal. De akkor meg minek adjuk oda Muraközt? A minisztertanácson erről is szó esett. Koromsötét légvédelmi éjszakában tértünk haza.

1941. június 25.

Szegény Imrédy olyan csúnyán és kicsinyesen viselkedik, hogy szinte megsajnálja az ember. Hiú, ideges, állhatatlan, kapkod össze-vissza, örökösen megsértődik és haragszik. Most a fajvédő javaslat megy az idegeire. Elsősorban azért, mert a javaslat népszerű és a dicsőséget irigyli a kormánytól. Másodsorban azért, mert őt magát kényelmetlen helyzetbe hozza: mint újsütetű fajvédőnek örülnie kell neki, mint hitbuzgó katolikusnak elítélnie.[233] Mit cselekedjék hát? Akcióba lépett, hogy a külpolitikai helyzet miatt napolja el a Ház az üléseit, s a fajvédő javaslatot se tárgyalhassa.[234] Bárdossy naiv és politikai érzéke kevés. Teoretikus ember, s a tiszta logikára épít, ami épp a politikában nem mindig biztos fundamentum. Már-már

szegen, a Muraköz Magyarországhoz és azon belül Zala megyéhez történő csatolása érdekében. A vitaindító beszédet Pehm (Mindszenty) József tartotta, majd a közgyűlés határozatot fogadott el: a Muraközt a megye integráns részének tartják, arról le nem mondanak. Határozatukat eljuttatták a kormányzóhoz, a miniszterelnökhöz, az Országgyűlés mindkét házának elnökéhez, a belügy- és a honvédelmi miniszterhez. Bárdossy eközben Rómában folytatott tárgyalásokat a kérdésben, ahol engedélyezték Muraköz visszatérését. Lásd még a 123. lábjegyzetet. Göncz 2005. 420.; Balogh 2015. 263–265.

233 A fajvédelmi törvényként is emlegetett ún. harmadik zsidótörvényt „A házassági törvény kiegészítéséről és módosításáról" szóló törvényjavaslat címen a kormány június 11-én nyújtotta be a képviselőházban. A nürnbergi törvény mintájára faji alapon definiál: zsidónak minősíti azt, akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. A vegyes házasságot megtiltotta, a zsidó nem zsidó között létesített nemi kapcsolatot büntette. Az egyházak tiltakoztak a törvény ellen. Számos hívük került a rendelkezés hatálya alá, és elfogadhatatlan volt számukra, hogy az állam a keresztény házasságok felett rendelkezzen. A Vatikán a törvény rendelkezéseit elutasította. A képviselőház június 30-án kezdte meg a törvényjavaslat vitáját. A részleteket lásd az 1941. július 14-i, 17–18-i, 21–24-i bejegyzésekben. Lebovits 2007. 69.; Vértes 1997. 149–153.

234 Imrédy kritikája szerint a törvényben nem érvényesülnek teljes mértékben a fajvédelmi követelmények.

elfogadta Imrédy ajánlatát, holott mérget lehetne venni rá, hogy ez esetben éppen Imrédyék vádolnák hipokrízissel a kormányt, amely szemfényvesztésből benyújtja a törvényjavaslatot, de a jobboldali közönség becsapásával megakadályozza annak törvénnyé válását. Mikor megmagyaráztam neki a helyzetet, belátta rögtön, és elutasította Imrédy ajánlatát. Imrédy most dúl-fúl, a parlamentben obstrukciót szervez. Viselkedésével bebizonyítja, hogy a kártyájába láttunk. [...]

1941. június 26.

Délben kimentünk a Palatinus strandra, s a Dunában úszkáltunk. Délután hirtelen légiriadót üvöltöttek a szirénák. A sok meztelen ember megmozdult, s izgatottan téblábolt össze-vissza. A hangszóró egyre ismételte, menjenek az öltözőbe, a fák alá, vagy a vízbe. Kétségbeejtően gyámoltalan volt a tömeg. Azért inkább többen nevettek, mint féltek.

Később találkoztam Lakyval, aki engem keresett, hogy tájékoztasson. Fertályórával távozásom után, negyed 3-kor minisztertanács volt, mert az oroszok Rahó körül repülőgépről géppuskázták a gyorsvonatot – egy halott, 3 sebesült –, és bombázták Kassát.[235] Eltalálták a postaépületet, s a tüzérlaktanyát, eddig 5 halottról, s pár sebesültről tudunk. Éjszaka a mi légierőnk megtorló bombázásra repül Sztaniszlavba, s mi hadiállapotban levőnek tekintjük magunkat Oroszországgal.[236] Földi csapatokkal azonban csak akkor indul majd meg a kormány, ha azt túlerővel teheti.[237] Sokat beszélhettünk ott meztelenül, de a kormány határozatával nemigen vagyok megelégedve.[238] Az oroszok ugyan tisztára bolondok, hogy belénk kötöttek,

235 A támadás 13 óra 7 perckor kezdődött, három felségjelzés nélküli bombázó 29 darab 100 kg-os szovjet típusú bombát dobott a légvédelemmel minimálisan ellátott Kassára. Ezt megelőzően, 12.10-kor Rahó térségében három szovjet vadászgép géppuskázta a Kőrösmező–Budapest közötti vasútvonalat. (3 halott, 6 sebesült) A Kassáról érkező jelentés ugyan ismeretlen gépekről számolt be, de a vezérkar a támadó gépeket a rahói gépekhez hasonlóan szovjeteknek minősítette, és a hírt már így továbbította. A támadás során 24 lakóház, 3 laktanya és a posta épülete rongálódott meg, 32-en vesztették életüket, 60-an súlyos és 220-an könnyebb sérülést szenvedtek. Dombrády 2000. 144.; Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 59–77.

236 Elsőként Werth és Bartha tájékoztatták Horthyt „a Kassát ért szovjet támadásról", és nyomatékosan hangsúlyozták, az nem maradhat megtorlatlan. A kormányzó a törvényben biztosított jogánál fogva, az országgyűlés utólagos hozzájárulásának kikérése mellett, elrendelte a hadsereg határon túli bevetését és a hadiállapot kimondását. A veszprémi 4. bombázó ezred a kormány hozzájárulása nélkül kiadott parancsot a szovjet célpontok ellen másnap reggel végrehajtandó támadásra 16.45-kor (a minisztertanács még ülésezett) kapta meg. Horthy Bárdossyt Werth és Bartha látogatását követően fogadta, és kérte a kormánytól a már eldöntött tényként közölt döntés jóváhagyását. Dombrády 2005. 150.

237 A szárazföldi csapatok június 28-án indultak meg.

238 A minisztertanács a hadiállapot kimondását elfogadta. Magyarország ezzel hivatalosan nem német nyomásra, hanem önszántából és feltétel nélkül lépett be a háborúba. Bárdossyt – Ullein-Reviczky

de azért mindjárt háború? Nem vehetjük túlságosan rossznéven, ha bombázzák a németek és a szlovákok felvonulási útvonalát, – ők sem, ha mi eközben a bombázó gépeket lelőni próbálkozunk. Manapság ilyen kicsinység nem ok a háborúra. Az ok más kell, hogy legyen. Alighanem Antonescu. Nehogy a németeknél túl sok jó pontot szerezzenek maguknak a románok. Mi is közösen ontjuk a szövetségesi vért. Este pártnap. Bárdossy nem jött le, nekem nem volt szabad tájékoztatást adnom, csak annyit, hogy bombáztak, de ezt már tudta mindenki.[239]

1941. június 27.

Reggel öltözködés közben nagy robbanás rázta meg a várost. Mindenki bombázásra gondolt, pedig Tétényben robbant fel egy tányérakna, amelyet a szerbektől zsákmányoltunk a Dunán. Ettől az egész lőszerraktár a levegőbe röpült, a munkások eltűntek a föld színéről, s két hajós is eltűnt. Szabotázsról, esetleges merényletről állítólag nem lehet szó.[240]

Repülőink az éjjel bombázták Sztaniszlavot, s egy másik várost, de erről a nyilvánosságnak nem adtak tájékoztatást. A belügyminiszter úgy tudta, hogy egy-két gépünk nem tért vissza, de megkérdeztem Barthát, aki azt mondja, visszatért.[241] Nagyszerű eredményt jelentenek, – no, három hét múlva majd ellenőrizhetjük Sztaniszlavban személyesen. Ezt Bartha mondta. A miniszterelnök reggel tízkor három mondatban bejelentette a Házban a hadiállapotot.[242] Nagyobb lelkesedést régen jelentett három mondat. A németek a szovjet megtámadásával most meg-

sajtófőnök visszaemlékezése szerint – a katonák által kierőszakolt hadiállapotról szóló döntés felzaklatta, elhamarkodottnak tartotta és személyének megkerülését látta benne, de ennek a véleményének a minisztertanácson nem adott hangot. Az ülésen egyedül Keresztes-Fischer Ferenc szólalt fel az ellen, hogy a részletek kellő tisztázása nélkül döntsenek. Ullein-Reviczky 1993. 98.; ÁBTL 4. 1. A-862. Kádár Gyula visszaemlékezése. 112–113.

239 Az esti sajtó beszámolt a bombázás tényéről, de részleteket nem közölt. A másnap reggeli lapok azonban már „álcázott" szovjet légierőről írtak, és nyilvánosságra hozták a hadiállapotról szóló döntést is. Macartney 2006. II. 40.

240 A tányéraknák elhelyezése közben az egyik személyi hiba folytán robbant fel, a balesetnek hét halottja és tizenhárom súlyos sebesültje volt. Saly 1945. 374.

241 19 bombázó és 1 kisérő vadászszázad indított támadást Lavocsne, Tatarov, Nadvorna és Sztanyiszlav ellen. Több gép meghibásodás miatt nem érte el a célterületet, egy kisérő vadászgépet lelőttek. Dombrády 2005. 151.

242 „Tisztelt Ház! Csak egy rövid bejelentést szeretnék tenni. A Ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a Szovjetunió jogtalan és minősíthetetlen támadását. A magyar királyi kormány ennek következtében megállapítja, hogy Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott. A magyar haderő a megtorló intézkedéseket meg fogja tenni." A miniszterelnök e napirend előtti felszólalásban tett bejelentéséhez kérdés, hozzászólás nem érkezett. Ezt követően az elnök berekesztette az ülést. Macartney 2006. II. 41.

szerezték azt az erkölcsi alapot, amely az eddigi háborúikból eddig bizony hiányzott. Legalábbis én így érzem. És vele együtt az ország azon örömét, hogy ha a német és a szovjet között kell választani, habozás nélkül a németeknek drukkol. Ez a tiszta helyzet az eddigi ellenfeleinkkel szemben nem mindig volt meg. Most őszintén kíván nekik sikert és szerencsét. Még tán a szociáldemokraták is. Pedig a nyilasok, s általában a jobboldali közvélemény gyűlölete nagyon hirtelen megáradt ellenük. Acsarkodnak a fogatlan oroszlán ellen, bár már a légynek sem árt. A folyosón, de már benn az ülésteremben is feloszlatásukat követelték a kormánytól. Imrédy fűti ezt is, haragszik, mert kicsúszott alóla végképp a talaj. Olyan komorak pedig felettünk az idők, s ők mégis haragszomrádat játszanak. Sok bajom volt velük délelőtt emiatt, – nem is velük, hanem a Pártunk jobboldalával, akik éppen a személyes barátaim, s akiket ilyen képtelenségekbe be lehet ugratni. Végül is rendbe jöttek a dolgok. Valamelyik reggel Bárdossy majd pártértekezletre hívja őket, s néhány baráti szóval elbájolja őket. Ebben maradtunk.

1941. június 28.

Az elbájolás nem sikerült túlságosan. Bárdossy igen szabatosan, óvatosan, diplomatikusan beszélt egészen röviden, – a legtöbb képviselő alig értette meg, s csak azokat elégítette ki, akiket a miniszterelnöki hang csengése már önmagában is mindenkor kielégít. Baj azért nem volt, tapsoltak és éljeneztek, de Bárdossy megérezte, hogy a szavainak hatása nem volt elragadó. Idegeskedett is miatta. Bárdossy túl érzékeny, s erősen a pillanat hatása alatt álló ember. Vékony, mint a cérna, halottsápadt arcában csak a sötét szeme eleven és ifjú. Hajlamos az elméleti dogmatikára, igen eszes, jó szónok, de olyan tanárféle filozopter típus. És jó diák is egyben, – ha erősen gondolkodva fogalmaz valami írást, keskeny szája széle közül egészen picikét elődugja a nyelve hegyét. Ilyenkor gyerekesen huncut az arca. Fogalmazni szeret, a stílusra hosszadalmas gondot fordít, és ért is hozzá. A politikához azonban nem ért. Félek, hogy igazából nem is fog érteni soha. Alighanem hiányzik belőle az érzék hozzá. Gyors elhatározású, de teljesen ingadozó, teljesen más, mint szegény Teleki, – csak a jószándékban eggyek, és a miniszterelnöki hivatal utálatában. Idegessége azonban sokszor Imrédyre emlékeztet, bár természetesen utol nem éri. Ebben Imrédy utolérhetetlen. A Párt pedig az ostobaságban. Ha most a szociáldemokrata szakszervezeteket feloszlatnánk, a szocialista munkások túlnyomó része a nyilasokhoz menne át. Természetes tehát, hogy a nyilasok a feloszlatásukat kívánják. Ravaszul azonban jobboldali jelszavak ürügyével, s németbarátság örve alatt a mi pártunk jobboldalát is megszédítik, amely pedig a nyilas erősödéstől fél. Próbálom őket egyenként felvilágosítani. [...]

1941. június 30.

Lassacskán földi csapataink is bevonulnak Oroszországba.[243] Ésszel élünk, a vérontást kerülik, – legalább a vezérkar ezt mondja. Tegnap este bemondta a rádió az első német hivatalos jelentést az oroszországi hadiesemények dolgában. Hát, – szép. A légi fölényt úgy látszik vitathatatlanul megszerezték, s ily módon a bombatámadások veszélye számunkra is csökkent. Hanem a németek az eddigi villámháborúval elkényeztették a világot. Azt várná el a mohó közvélemény, hogy egy hét alatt fektessék két vállra a 180 milliós Oroszországot. Oroszország azonban keményebben ellenáll, mint a múlt évi tapasztalatai alapján magam is vártam volna. De hiába, – rövidesen beadja a kulcsot. [...]

1941. július 1.

Heves egy minisztertanács volt délután, Laky és Louis megint csúnyán összszekaptak. Louis persze rögtön lemondott, előbb valami hajánál elő rángatott ürüggyel Hóman Bálint is lemondott, de persze mindebből szokás szerint ismét nem lett semmi, mert azt hiszem, éppen ők ketten ragaszkodnak leginkább a bársonyszékhez. De balerinák és mimózák mind a ketten. Mondtam is Bálintnak, ha rajzolni tudnék, lekarikíroznám, mint 130 kilós mimosa pudice[244]-t. A minisztertanácson én Laky és Hóman között ülök. Gyalázatos egy hely. Egyikük se bír senki más beszédjére figyelni, csak saját magára. Hiába érdekelne bármely előadás, annak ellenére, hogy ki is mutatom az érdeklődésemet, ők folyton locsognak mindenféle kicsinyes ostobaságokat. S ha én már semmiképpen sem vagyok hajlandó hallgatni rájuk, akkor egymással beszélnek. Néha tüntetően felállok, és odamegyek az előadó miniszter mellé, hogy hallhassam. Ma vett részt először Bárdossyné a minisztertanácsi vacsorán. Beköltöztek mégis az elnökségre végre.[245] Szegény kis Teleki nem jár őket kísérteni. Bárdossyné csinos, karcsú, okos, ideges lény. Rokonszenves, s azt hiszem, nem túl boldog. Vacsora

243 Az ún. Kárpát-csoport június 28-án lépte át a határt, parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy, a Kárpátokban lévő és már korábban készültségbe helyezett 1. hegyi- és a 8. határvadász dandárjából és a gyorshadtest három dandárjából állt. 90 ezer fő, 100 löveg, 95 Toldi típusú könnyű harckocsi, 65 Ansaldo (2 tonnás kis harckocsi), 100 repülő. VARGYAI 2001. 196–197.

244 Szemérmes mimóza, a pillangóvirágúak családjába tartozó növény, amelynek sajátossága, hogy apró, összetett levelei nagyon érzékenyek és a legkisebb mozgásra összecsukódnak.

245 Az előzményeket lásd az 1941. április 21-i bejegyzésben.

után Kállay Miklós[246] tartott a miniszterelnök meghívására előadást a vízügyi problémákról.[247] Eszes, mulatságos, léha svihák.

1941. július 2.

A belügyminiszter ma felkeresett a Házban, s arra kért, hogy támogassam őt a miniszterelnök előtt, akit szerinte túlságosan impressionált a Párt jobboldalának felzúdulása a szakszervezetek ellen, s tőle most a feloszlatásukat kívánja.[248] Igen őszintén beszélt, s arra kért, hogy ezt a diskurzusunkat Bárdossynak se említsem. Mert ő a miniszterelnök kívánságát, amelyet ma károsnak tart, nem hajlandó teljesíteni, inkább nyugalomba megy. A nyugalomba menését azonban most még időszerűtlennek tartaná, mert a feladatát abban látja, hogy mind a németek felé, mind a belpolitikai vonalon magára szedje az összes ódiumot, amíg lehet. Természetesen egyszer majd betelik a mérték, s a közgyűlölet hatása alatt távoznia kell. Akkor a kormány őt, s vele együtt az összes felhalmozódott gyűlöletet kiejti majd a léghajójából, mint a homokzsákot, s megkönnyebbülve vitorlázik tovább. Ezért nem szeretné, ha már most kellene távoznia. Mindezt igen szerényen, nyugodtan és tárgyilagosan mondta el. És igen őszintén. Látszott rajta, hogy a kötelességet komolyan veszi, s az áldozathozatalt kötelességnek tartja. Akár szegény kis Teleki Pál. A szakszervezetek dolgában teljesen igaza van, s a közreműködésemet meg is ígértem neki. A miniszterelnök is jószándékú ember, s hallgat a szóra, így aztán sikerrel is járt a vállalkozásom. Majd valami kormánybiztos kiküldésével eleget teszünk a látszatnak. Este nálunk vacsorázott a szellemi Magyarországnak az a választmánya, amely legutóbb Károlyi Józsefnénál vacsorázott együtt.

---

246 Kállay Miklós (1887–1967), 1929-től 1931-ig politikai államtitkár a Kereskedelmi Minisztériumban, 1931-től kormánypárti országgyűlési képviselő, 1932-től 1935-ig földművelésügyi miniszter. 1935-ben mint Bethlen híve kilép az Egységes Pártból. 1942 márciusában nevezték ki miniszterelnökké. 1943 júliusáig a külügyminiszteri tisztséget is betöltötte. 1944. március 19-ei német megszállás után lemondott. A török követségre menekült, majd németek fogságába került. Szabadulása után Olaszországban, később az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. 1993-ban hamvait hazahozták és a nagykállói kriptában újratemették.

247 Kállayt, aki még miniszterként vállalta fel az öntözés fejlesztésére vonatkozó tervek kivitelezését, a kormányzó 1937. július 31-én nevezte ki az Országos Öntözésügyi Hivatal élére, miután Gömbössel való szembenállás okán kilépett a kormányból és a kormányzó pártból is. Miniszterelnöki kinevezéséig töltötte be ezt a pozíciót, visszahúzódva a politikai élettől. Joó 2008. 19. Lásd még az 1941. augusztus 22-i bejegyzést.

248 Az előzményeket lásd az 1941. június 27-i bejegyzésben.

1941. július 3.

Csodálatos, hogy az emberek milyen rengeteget adnak a jólértesültségük látszatára! Most súlyos veszteségeinken szörnyülködnek, amelyet állítólag az oroszoktól szenvedtünk el. Több ezernyi katonáról szállong a hír. A katonák összesen úgy 100 körüliről beszélnek.[249] De tudja az Isten. A katonák is mindig hazudnak. A németek oroszországi nagy győzelme kezd már kibontakozni. Csak mielőbb véget érne ez az orosz háború. Soha így még német győzelmet nem kívántam. Pedig a németek a Bánátban[250] is kutyálkodnak velünk. Szemtelenek, erőszakosak, kapzsik, irigyek. És hatalomban vannak.

Erdmannsdorffot felmentették követi tisztségéből, s berendelték a berlini külügyminisztériumba. Dietrik von Jagow az új követ.[251] Tengerésztiszt volt, de tisztára pártember. Bárdossy nem vár tőle semmi jót. Mondják azt is, hogy magyarbarát azért, – no tán a Kormányzó Úr mint tengerész hat majd rá.

1941. július 4.

Jagow kegyeiért máris megindult a nyilas roham. Dicséretét zengi az egész sajtó, és a talpa felé nyalnak sóváran a nyelvek. Erdmannsdorff tegnapról mára eltűnt az érdeklődésükből. Nem mondom, ez a hosszú, giligágó Erdmannsdorff a savanyú pofájával nem volt valami leányálom, de harmadnapja még bámulattal hódoltak előtte. Nem lehetett volna a tanára a jómodornak, de azért valahogyan a régi rezsim emberének számított. Szerencsére nem volt a párt exponense, s ha barátnak nem is, ellenségnek sem lehetett mondani. Vagy két évvel ezelőtt Goebbels[252] volt itt egyszer, s vele a Kakukkban mulattunk. Szólt a cigány, Goebbels becsípett, húzatni próbált sután-bután, – egyszóval volt hangulat. Erdmannsdorff úgy ült ott a mulatságban, mint paszulykarót nyelt unalom, – épp megszökött tőle az előző fe-

249 A június 29-i jelentés szerint a 10. határvadász zászlóalj erős ellenséges tűzbe került, a halottak száma húsz, a sebesülteké száz. Július 3-án Viszkov térségében a szovjet határvédelem megállította a magyar zászlóalj támadását, a halottak száma több százra tehető. A csak néhány hetes villámháborúra szánt, gyengén felszerelt magyar csapatok már az első hónapokban súlyos veszteségeket szenvedtek el. 1941. november 24-ig 4420 fő halt meg, a harckocsik 90%-a pusztult el. A vezérkar az adatot nem hozta nyilvánosságra. Gosztonyi 1992. 43.; Vargyai 2001. 198.

250 A Bánát Hitler ígérete ellenére nem magyar, hanem német közigazgatás alá került (lásd a 112. lábjegyzetet). A helyi német népcsoport vezette polgári közigazgatás számos magyar nyelvű iskolát bezáratott, hivatalos nyelvvé a németet és a szerbet tette, és megtiltotta a magyar rádió hallgatását. Bánát kérdését részletesen lásd Keményfi 2014. 44–70.

251 Dietrich von Jagow (1892–1945), 1941. július 20-tól a német megszállásig budapesti német követ.

252 Paul Joseph Goebbels (1897–1945), 1933-tól 1945-ig német propagandaminiszter.

lesége. Akkor mondtam a feleségemnek, akinek a balján Erdmannsdorff szótlanul és unalmasan bólogatott, hogy 10 üveg pezsgőt fizetek, ha ezt a duhaj életművészt beugratja a nagybőgőbe. Persze nem kellett fizetnem. Most elmegy, Isten kísérje.

1941. július 5.

Bárdossynak a lába fáj. Azt mondják az orvosok, valami kezdetleges isiász. Még csak ez hiányzik, – olyan úgyis, akár az árnyék. Minden humora mellett, amely mindig megnyilvánul, de valami vénasszonyos feminin vonás van benne. Én azonban elég jól megférek vele. Katonáink arra esküdtek, hogy a németek három hét alatt Moszkvában lesznek. A háború kitörésének ugyan csak holnap lesz két hete, mégis valószínűtlennek kell mondanom nyolc nap múlva a moszkvai bevonulást. A német hadisikerek csodálatosak bár, de az orosz seregben a felbomlás jeleit nem látom. Az oroszok szívósabban harcolnak, mint azt az ember gondolta volna. Rengeteget vesztettek hadianyagban, főként páncélkocsikban és repülőgépekben, – de még megvannak, és a távolságok óriásiak. Vereségük ugyan nem kétséges, de az ügy elhúzódhat.[253] A szovjet veszedelem kiküszöbölésével Hitler a világnak mindenképpen nagy szolgálatot tesz, de hogy ez a háború miként fogja majd alakítani a még elintézetlen dolgát az angolokkal? S mi lesz ennek a zűrzavarnak a vége? Ezen velem együtt most sokan ábrándozunk, és szőjük szivárványos terveinket, amiknek a lényege olyan szükség német telepesekre, amely a mi svábjainkat is kiköltözteti, – ördög bánja, hogy hova, csak innen el. [...]

1941. július 7.

A felsőház beválasztotta Chorint[254] a 36-os bizottságba, amely ezúttal a 42-es lesz.[255] Chorin eddig is tagja volt, s a Felsőház, amely konzervatív kötelességének

253 1941. július–augusztusban a német jelentések, bár kiemelik a nagy veszteségeket és az orosz katonák várakozáson felüli ellenállását, de a gyors győzelem tekintetében még rendkívül optimisták. Hitler július végén a Vörös Hadsereg teljes megsemmisítését pár héten belül reálisnak tartotta, olyannyira, hogy elrendelte az Anglia elleni invázióhoz a szárazföldi csapatok fegyverzetének átalakítását. Pava 2001. 147.

254 Chorin Ferenc (1879–1964), a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója. 1933-tól 1941-ig a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke. A háború után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

255 A 42-es Bizottságot 42 főből 1931-ben a gazdasági és hitelélet ellenőrzésére, a 36-os Bizottságot 36 főből 1939-ben a honvédelmi ügyek felülvizsgálatára állították fel. Mindkettő tanácsadó, de döntési jogkörrel nem rendelkező testület, tagjai az országgyűlés két házának képviselőiből választott küldöttek. Tagságuk kétharmadát a képviselőház, egyharmadát a felsőház delegálta. A 42-es Bizottság

tartja a szerzett jogok védelmét, ismét beválasztotta. A miniszterelnök természetesnek vette, hogy nem fogják beválasztani, s nem is beszélt erről az elnökkel. Most aztán felháborodott. Engem küldött Széchenyi Bertalanhoz, a Felsőház elnökéhez azzal az üzenettel, hogy Chorint mondassa le a 42-es bizottsági tagságáról. Az öreg Széchenyi békebeli mágnás, aki zsidót csak lenézni szeret, de egészen szívesen vegyül vele, ha megfelelőképpen gazdag. Az üzenetre majd leesett ijedtében a székről, már csak azért is, mert rangjánál, s koránál fogva is utálja az ilyen forradalmi eszközöket. Szép őszes kecskeszakálla van neki, s olyan kivasalt mindig, mintha skatulyából vették volna elő. Nagy diplomáciai készséggel bebizonyítottam neki, hogy ezzel Chorinnak tesz személyes szívességet, s végül is fancsali pofával vállalta a kísérletet. A főurak azon típusa, aki, ha teheti, a hatalommal tart. [...]

1941. július 10.

Ma volt az első ülése az összeférhetetlenségi törvény előkészítésére kiküldött parlamenti bizottságnak.[256] Imrédy felszólalt és kifejtette, hogy az összeférhetetlenség szabályozásának a kérdését most nem tartja időszerűnek, és sürgősnek. Ebben igazat is adok neki. Eddig azonban az ellenkezőjét hirdette mindig, s a miniszterelnök éppen ezért vette sürgősen elő, hogy Imrédyt destruáló agitációs eszköztől megfossza. És kicsit talán azért is, hogy a kedvében járjon neki. Mert az elhatározása még a kezdeti időkben történt, amikor még a kölcsönös megértés lehetőségével kecsegtette magát, s Imrédy is őt. Mert minden új kormányfő hajlamos arra a hitre, hogy az elődje tán nem szerencsésen fogta meg a dolgot, s ok nélkül kezdett harcot azzal a jó szándékú, s előzékeny másik magyarral, akinek az ellenfél kezdetben magát mutatja. Később megismeri a dolgok igazi színét, s az ellenfél is ráeszmél, hogy becsapási kísérlete az új emberrel szemben sem sikerült. Ekkor aztán a rendes kerékvágásba kerül a politika szekere. Csak hát igen, a derülátó új embernek lett közben keserű a szája íze, s az emberismerete gazdagabb. Hiába próbálja, az ember e csalódástól egyiket se kímélheti meg. Csak a saját kárán hajlandó tanulni a magyar. Bárdossy is. [...]

az 1942-es XI. tc értelmében az országgyűlés feloszlatása esetén ellenőrizte a kormány működését. Püski 2015. 110.

256 Bárdossy 1941. június 20-án jelentette be a képviselőházban, hogy új összeférhetetlenségi törvényt kíván benyújtani, mely a képviselők gazdasági életben elfoglalt pozícióit veszi revízió alá. A törvény előkészítésére kiküldött 27 tagú bizottság első ülése nem július 10-én volt. Június 25-én a miniszterelnök résztvételével tartotta alakuló ülését, melyen kiosztották a kormányjavaslat-tervezetet, ezt követte július 1-jén az első érdemi vitaülés.

1941. július 11.

Július 27-én megrendezzük Szabadkán a kenyér ünnepét. A Kormányzó Úr is eljön, aki még nem volt a felszabadított Bácskában. A miniszterelnökség propaganda szerve, a Nemzetpolitikai Szolgálat rendezi ezt az ünnepséget és Paulini Béla Magyar Bokréta Szövetsége. Az öreg Paulini már régóta tervezi ezt a Magyar Kenyér Ünnepét, amely félig pogány, félig keresztény, de mitikus elemekkel átszőtt nagy népi parádénak szánja, – hol Szegedre, hol Győrbe, de sohasem sikerült. Most aztán meglesz Szabadkán, az aratás klasszikus földjén a felszabadulás örömére, s a Kormányzó Úr jelenlétében. Ő eddig még bokréta előadáson soha nem vett részt. Paulini Béla tehát boldog, s magam szintén boldog vagyok az ő örömén, mert szeretem ezt a vargabajszú, furcsa, önzetlen, fanatikus ízig-vérig művész embert. A Bokréta Szövetséget pedig a legérdemesebb mozgalomnak tartom, amelyben részt vettem, vagy megismertem. Mert magyar, mert épít, őszinte és testvériességre nevel, – ősi szépségek kincsesházát nyitogatja, s a paraszt büszkeségének a hóna alá nyúl. Be is szeretném kapcsolni a Nemzetpolitikai Szolgálatba, mert nincs is nála harcosabb propagandája az örök magyarságnak. Eddig a kultuszminisztérium köpönyege alatt próbáltam támogatni, – de Hóman? Segítette valamennyire, mert elszánt buzgalmamtól félt, de az értékéről halvány fogalma nincs. És tán szegény Béla szénáját is rendbe bírom tenni, aki bohém és nyomorog. Igazán a nemzet félbolond napszámosa. [...]

1941. július 14.

A Felsőházban a bizottság azt a fajvédelmi javaslatot tárgyalta, amely a zsidó félvérek házasodását szabályozza. És hát borzasztó egy társaság ez a Felsőház. Szinte hivatásukat látják abban, és büszkén vállalják, hogy ők a nemzet felfogásával szembehelyezkedjenek, – ezt ők megvetően közvéleménynek nevezik, káros és elítélendő jelenségnek tartják, amellyel szembeszegülni úri sport és konzervatív kötelesség.[257] Közben hasogatják a jogi szőrszálakat, és mintha csak nem is ebben a világban élnének. Radocsay meglepően jól vitázott, megfontoltan, kedélyesen.[258]

257 Az előzményeket lásd a 233. lábjegyzetben. A felsőház igazságügyi és közjogi bizottsága a javaslatot – miután azt a képviselőház elfogadta – július 12-én kezdte tárgyalni. Mindhárom történelmi egyház főpapjai a javaslat ellen szólaltak fel.

258 Radocsay László igazságügyi miniszter már a június 24-i minisztertanácson a törvénytervezet enyhítését kezdeményezte, mely szerint a két zsidó hitfelekezeti nagyszülő ellenére sem tekintendő zsidónak az, akinek mindkét szülője és maga is keresztény hitfelekezet tagjaként született. A felsőház igazságügyi és közjogi bizottsága több ponton módosításokat tartott szükségesnek, ennek kidolgo-

Valósággal csodáltam a technikáját, de a cél, amelyért hadakozott, hibás, s ezt meg is mondtam neki. Radocsay fél az egyházaktól, fél a papoktól, akik persze filoszemiták. Most aztán ott vagyunk megint, ahol a második zsidótörvénynél voltunk: faji elméleteket vegyítgetünk dogmatikai elemekkel, s azt okoznánk, hogy bizottsági tárgyalások lötyögtetése révén összekeveredjék az olaj és a víz. Hát nem keveredik. Radocsayban a régi fajvédőt legyőzte a hercegprímás egykori főispánja, de ezt ő nem akarja belátni, és konokul faragja a fából a vaskarikát. Furcsa dolog ez: a papoktól félnek, de a nemzeti közvéleménytől nem tartanak. Holott aligha kétséges, hogy a kettő összeütközése esetén melyik az erősebb. Külföldi példák sorra tanúsítják. A Felsőház csak a saját sírját ásogatja.

1941. július 15.

Tekintettel a kánikulára, ma délelőtt tartottuk a minisztertanácsot. A Délvidék telepítésének kérdésével telt el a legtöbb idő.[259] A földművelési miniszter ellenállását kellett megtörni. Megint igen rosszul vizsgázott ez a Bánffy. Erdélyi ember létére a betelepített bukoviniai székelyektől valósággal sajnálja a földet. Mikor már órák óta huzakodtunk vele, hogy baj vagy sem, hogy túlságosan sok ez a föld a székelyeknek, s ilyeneken, a helyzet tisztázására a következő adomát mondtam el a nagyméltóságú minisztertanácsnak: Tasziló gróf szűz még, és megházasodik. A nászéjszaka a felesége tanítgatja, s a gróf úrnak tetszik a dolog. „Mondja csak – kérdi –, ezt minden ember így csinálja?" „Így..." „A parasztok is?" „Azok is." „És nem gondolja, hogy túlságosan jó nekik ez a dolog?" [...]

1941. július 17.

Ma a miniszterelnök fellázadt a Felsőház bizottságainak terve ellen, amelyet a fajvédelmi javaslat ügyében forralnak.[260] Szerencsés véletlen folytán a Kormányzó Úr is bekapcsolódott a lázadásba, amennyiben Bárdossy megkérte Horthy Pistát, hogy

zására – Radocsay támogatásával – 12 tagú albizottságot küldtek ki, mely többek között javasolta, hogy ne essen a zsidókkal egy tekintet alá, aki élete hetedik évének betöltése előtt megkeresztelkedett, valamint, hogy az igazságügy-minisztérium javaslata alapján további felmentések legyenek adhatók a zsidó minősítés és a házasságkötési tilalom alól. LADÁNYI 2011. 72.

259 A magyarság számarányának növelését 1918 után Jugoszlávia más területéről betelepült lakosság kiutasításával és a magyar lakosság betelepítésével kívánták elérni. Lásd az 1941. június 17-i bejegyzést.

260 Az előzményeket lásd az 1941. július 14-i bejegyzésben. A felsőházi bizottságok az albizottsági javaslatokat elfogadták.

egyes felsőházi tagok meggyúrásában segítsen. Horthy Pista pedig félreértésből kiszaladt az apjához, s annak a jóváhagyását kérte, és meg is kapta az akciójához. Magam se tettem mást egész nap, csak a gondomra bízott tagokat gyúrtam. Ezt tette a miniszterelnök is, a belügyminiszter is. Az ügy azonban nehezebb, mint hittem volna. Radocsay túl óvatos magatartása akaratlanul is félrevezette a Felsőházat a kormány igazi szándékát illetően. Antal Pista[261] meg – ördög tudja miért – titokban más követ fúj, mint a miniszterelnök, – lehet, hogy egyszerűen gyávaságból, mert ritka gyáva egy ember. De lehet, hogy zavart akar kelteni, s a gazdáját megbuktatni, hogy a helyébe kerülhessen.[262] A miniszterelnök ez utóbbira gyanakszik. Figyelmeztettem, hogy nem a miniszterelnök intencióinak megfelelően viselkedik. Köszönte, s azt mondta, tévedésben volt, s már azt a szöveget mondta, amellyel a felsőházi bizottság javaslatának elfogadása esetén a képviselőházat akarja a törvénynek megnyerni. De – tette hozzá cinikusan – van neki más szövege is, és ezentúl azt mondja. Mindenesetre sok zavart csinált, mert a Felsőház most nem tudja, merre van előre, s hátra.

Este nagy vacsora volt az elnökségen a távozó Erdmannsdorffék búcsúztatására. Bárdossy gyönyörű beszédet mondott, s a savanyú pofájú, gyűrött Erdmannsdorff meghatottan hallgatta. Most először láttam azt a hosszú, sikertelen gimnazistát, aki ez az ember valamikor lehetett. Felesége megint csinos volt és nagyon úri, – nagyszerű egy asszony.

1941. július 18.

Az ülés megnyitása előtt ott voltunk már a Felsőház folyosóján a miniszterelnökkel és a belügyminiszterrel, hogy a lelkeket meggyőzzük.[263] Radocsay benn ült a terem-

261 Antal István (1896–1975), 1932-től 1935-ig Gömbös Gyula miniszterelnök sajtófőnöke, 1938 áprilisától 1942 áprilisáig az Igazságügyi Minisztérium államtitkára, 1942 áprilisától 1944. március 22-ig tárca nélküli miniszterként a Nemzetvédelmi Propagandahivatal vezetője. A Sztójay-kormányban igazságügyi, illetve vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Lakatos-kormány július 29-i megalakulása után nem töltött be politikai pozíciót. A nyilas puccsot követően letartóztatták, 1944 novemberében Sopronkőhidáról szabadult és Németországba menekült, ahol amerikai fogságba esett. A Népbíróság halálra ítélte, amit köztársaságelnöki kegyelemnek köszönhetően életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítettek. Az 1956-os forradalom napjaiban szabadlábra került, de újra letartóztatták, 1960-ban közkegyelemmel szabadult.

262 Teleki 1939 novemberében Tasnádi Nagy András lemondása után sokak várakozásával ellentétben nem a minisztérium államtitkárát, Antalt, hanem Radocsay Lászlót nevezte ki igazságügy-miniszternek. A korabeli szóbeszéd szerint ennek oka a kormányzó ellenkezése volt, aki Antal származását nem tartotta megfelelőnek. Politikai államtitkárként az ő feladata volt a törvények előkészítése, formába öntése és jogi kontrollja, személyének súlya több volt mint általában az államtitkároké, ezt érzékelteti, hogy 1939. július 28-ától miniszteri megbízottként teljes körű felhatalmazással képviselte a miniszterét az országgyűlésben. Gergely 2004. 35

263 A felsőház a harmadik zsidótörvény vitáját kezdte meg a bizottsági módosításokkal együtt.

ben, és az orrát se merte kidugni a folyosóra. A hercegprímás mögött benn ült a teremben az egész főpapság: piros sapkák és virító hasak ellenséges sűrű falanszterben. A prímás beszélt, éles volt, s különösen Radocsayval szemben indokolatlanul goromba.[264] Hja, Radocsay gyáva volt, s a gyávaságért mindig nagy árat kell fizetni![265] A lemondás gondolatával foglalkozik. Az ügye nem áll valami jól, de idáig nem hagyjuk majd romolni. Antal Pista a folyosón tovább is rontotta a dolgot, lekapta belügyminiszter érte, én magam is megint, újból kértem, erélyesen figyelmeztettem. Nem értem ezt a gömböc kis embert. Ennyire elvette az eszét a félelem, vagy csakugyan Radocsay ellen fondorkodik? Kint a folyosón vitatkoztam, veszekedtem, bent pedig tárgyalt ez az idejétmúlt rémes társaság. A protestáns papság újabb irányzatának megfelelően dogmatikában nemes versenyre kelt a katolikusokkal. Egyébként marják egymást, ahol lehet, de most csodálatos egységben fogtak össze a zsidó félvérek védelmére. Délután folytatták az ülést. A miniszterelnök nem mutatkozott. A Felsőház félni kezdett, hogy a kompromisszumról nem tárgyal velük senki, és le kell majd szavazniuk a kormányt. 7-kor megkértek, csaljam le a miniszterelnököt. Ekkor már Radocsay beszélt, aztán megkezdődött a szavazás. „Későn jött a miniszterelnök" – mondta halálsápadtan szegény Wekerle[266] –, „legfeljebb 25% szavazatot kap az általános vita végén." Ott azonban győztünk: 52%. Ez volt az arány.[267] Bárdossy a folyóson keményen beszélt a felsőházi urakkal, s kijelentette, hogy lemond. Erre nagy pánik keletkezett. Nem hiába diplomata. Ezt jól csinálta.

1941. július 19.

Teleki Majcsi ura, Zichy Nándor bevonult repülőnek, s elment Galíciába. Hanna a változatosság kedvéért a Siesta szanatóriumban fekszik, s szegény kis Majcsi, aki most végre-végre másállapotban van, szerfelett árva. Tegnapelőtt hát felköltözött hozzánk. [...] Olyan sovány szegény, olyan riadt: eddig az apja és az anyja iránt érzett imádata volt az egyedüli fix pont az életében. Az apja halott, az

264 Serédi Jusztinián egyházjogi szempontból utasította el a törvényt, azt az isteni és természeti törvényekkel ellentétesnek minősítette. Az igazságügy-miniszternek címezve élesen kifogásolta, hogy miközben a sajtóban hatalmas propagandamunka folyt a javaslat népszerűsítéséről, a képviselők nem kaptak időben tájékoztatást.

265 Lásd a 258. lábjegyzetet.

266 Wekerle Sándor (1878–1963), Wekerle Sándor egykori miniszterelnök fia. 1928-tól 1931-ig a Bethlen-kormány pénzügyminisztere. A Kereskedelmi Akadémia tanára. 1927-től a felsőház tagja.

267 A felsőház 65:53 arányban a törvényjavaslatot elfogadta, ugyanakkor a bizottsági módosításokat is elfogadta 77:50 arányban. Eszerint a keresztényekkel kötendő házassági tilalom alá nem tartoznak azok, akiknek csak két nagyszülőjük volt zsidó, maguk viszont már keresztésznek születtek, illetve hétéves koruk előtt megkeresztelkedtek. LEBOVITS 2007. 69.

anyja haldoklik. Házasélete bomladozóban, s most, mikor már régen lemondott ilyesmiről mindenki, véletlenül más állapotba került. Nálunk láthatólag jól érzi magát. Klári szereti őt, s megígérte Zichy Edinának,[268] hogy megpróbálja visszaszilárdítani a házasságát. [...]

1941. július 21.

Reggel 10-kor ülést tartott az Alsóház, hogy átvegye a Felsőház üzenetét a zsidó házassági javaslat tárgyában. Előtte fél 10-kor összeült a kormánypárt illetékes bizottsága, s az ülésre magam is elmentem, nehogy Antal Pista megint valami kavarodást csináljon. De nem is igen csinálhatott volna, annyira erős és határozott volt a Párt. Talán túlságos önérzettel is követelte saját szövegének elfogadását,[269] de nem csak a Párt, az egész Felsőház tapsolta az igazságügy miniszter bátor kitartását, s kérte a további bátorságát. Csak Rassay[270] és két szociáldemokrata szavazott a bizottságban a Felsőház szövege mellett. A bizottság határozatát azonnal benyújtotta az időközben szünetelő Háznak, s a Ház holnap fog határozni benne. Az eredmény nem kétséges. Akkor pedig holnapután össze kell majd ülnie a két ház egyeztető bizottságának.[271] Hogy ezzel a komédia véget ér-e, az attól függ, belátásra tudjuk-e gyúrni a bizottság felsőházi tagjait. Különben össze kellene ülni a két ház plénumának, s titkosan szavazni. Reméljük, erre nem lesz szükség. A Felsőház saját legénykedésétől láthatólag megszeppent tegnapelőtt, s tán nem vadul meg addig újból. Most tehát ismét kapacitálásból áll majd az életem: kit arra, hogy velünk szavazzon, kit arra, hogy ne jöjjön el az ülésre.

1941. július 22.

Honnan tudhatta Reményi-Schneller Lajos, hogy a kormányzó párnak ma van a 40. házassági évfordulója? De tudta. Sőt, plakettet is veretett nekik 580 gr. aranyból az állami pénzverdében, s múlt csütörtökön a miniszterelnöki ebéd után nagy

268 Teleki Majcsi anyósa.

269 A képviselőház július 8-án fogadta el az ún. harmadik zsidótörvény tervezetét, aminek a szövegében a felsőház módosításokat javasolt.

270 Rassay Károly (1886–1958), 1921-től különböző politikai pártok színeiben a Horthy-korszak liberális ellenzékének vezéralakja. A német megszállás után 1944 márciusában letartóztatták és Mauthausenbe deportálták. A háború után nem tért vissza a politikai életbe, 1951-ben internálták.

271 A két ház közötti ellentétes álláspont összeegyeztetése céljából közös albizottságot küldtek ki és annak a javaslatát terjesztették július 23-án a felsőház és a képviselőház elé. Az albizottság a képviselőház július 8-i tervezetének csupán egy módosítását fogadta el: az igazságügy-miniszter különös méltánylást érdemlő esetben felmentést adhat a házasságkötési tilalom alól. Ladányi 2011. 72–73.

boldogan be is mutatta. Nem szép. Persze a miniszterelnöknek kellett azt Kenderesre a kormány nevében kivinni, de Louis úgy intézte, hogy ő is menjen. Erre én még a belügyminisztert is ajánlottam harmadiknak. Így is jelentette be a miniszterelnök a dolgot, s a minisztertanács többi tagja irigy pofával bólintotta rá a helyeslést. Mert máma minisztertanács is volt. Csak annyit említek meg róla, hogy Laky megharagudott rám. Rendelet-tervezetet akart elfogadtatni, amely a Futura[272] bizományosait köztisztviselői jelleggel ruházta volna fel azért, hogy ellenük fegyelmi eljárás legyen indítható, s így jobban kézben lehetnek, mint eddig. Ezt nem hagyhattam szó nélkül! Hogy hatóság elleni erőszakot kövessen el minden paraszt, aki összeszólalkozik a Futura bizományosaival? A fegyelmi eljárás pedig 2 évig is eltart. Borzasztóan elméleti egy ember. A minisztertanács le is szavazta, s hát haragudott, hogy minek beszélek bele mindenbe.

A minisztertanács végén megbeszéltük, hogy milyen öltözékben menjünk Szabadkára.[273] Louis, aki szegény Bóli idejében tán aludni is kismagyarban aludt, gondtelt képpel azt mondta: „Kismagyarban? A Kormányzó Úr nem szereti a kismagyart. Menjünk inkább zsakettben!" No, én kismagyarban megyek.

1941. július 23.

Ma volt a törvényhozási nagy csata napja a zsidó házasságok tárgyában. Az elmúlt napokban előkészítettük, ahogyan lehetett. Úgy kezdődött a dolog, hogy reggel 10-kor a Képviselőház és a Felsőház 75–75 tagú egyesített bizottsága ült össze a Felsőház üléstermében. Előbb a Képviselőház, majd a Felsőház előadója beszélt, majd váltakozva hol egy képviselő, hol egy felsőházi tag. Unalmasan. Nem csak a „genius loci" tette ezt, de a fontosság téveszméje is. Ilyenkor ugyanis a legtöbb ember bele akarja tenni a beszédébe az összes olvasottságát, mint az óráit a kirakatba a vidéki órás. Ravasz László[274] beszéde volt csak érdekes és a nyilas

272 A Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága, a Futura 1919. október 12-én alakult központi áruforgalmi és értékesítő szervezetként, és a két világháború közötti magyar mezőgazdaságban és mezőgazdasági kereskedelemben meghatározó szerepet játszott. A háborúba lépésből fakadóan a kormány a mezőgazdasági terményeket zárolta és központilag osztotta el. Ebben fontos szerepet kapott a Futura, így szükséges volt a szigorúbb állami ellenőrzése. Lakynak a Futura bizományosaira vonatkozó javaslatát nem fogadták el, de az augusztus 12-i minisztertanácsi döntés értelmében kormánybiztost neveztek ki a részvénytársaság ellenőrzésére. Részletesen lásd Viszket 2013. 1–5.

273 1941. július 27-én Szabadkán rendezték az új kenyér ünnepét a kormányzó részvételével. Lásd az 1941. július 27-i bejegyzést.

274 Ravasz László (1882–1975), 1921-től a Kálvin téri gyülekezet lelkésze és a dunamelléki egyházkerület püspöke, felsőházi képviselő. 1948-ban lemondatták a püspöki tisztségéről, 1953-ban lelkészi állásából is visszavonult.

Maróthy Károlyé.[275] Hogy azzal az értelmes, ványadt szenvedő arcával Ravasz miként lehet református püspök, de református magyar egyáltalán: én meg nem értem. Teljesen katolikus felépültségű a lelke. Igen okos, igen művelt, erősen költői, de egyben pesszimista és szkeptikus. Sokszor arra gyanakszom, hogy nem is hívő, csak éppen a hitet hirdetni a hivatala. Ragyogó szónok. De liberális ember, aki a híveinek maga is ajánlotta a zsidó feleségeket, hogy azok jó feleségek. Mi egyebet mondhatott volna annál, amit mondott? De szépen mondta.[276] A kérdés persze most sem az ülésteremben dőlt el, hanem a folyosó tárgyalásain, és egyebütt, a kulisszák mögött, négyszemközt.

1941. július 24.

Báró Prónay György,[277] köznyelven Tutus, jó ideje államférfinak képzeli magát. A jámbor Felsőház pedig elnézi neki ezt a játékot. Így aztán egy puccsot kísérelt meg Tutus: meglepetésszerűen egy indítványt nyújtott be, hogy a Felsőház ugyan elfogadja az egyeztető bizottságok szövegét, de alkotmányjogi aggályainak ad kifejezést a 15. §[278] létrejötte felett. Nota bene ebben van is valami! De sikerült leszavaztatnunk Titust a Felsőházban, az Alsóházban pedig Rassayt, s így véglegesen el van intézve az ügy. Ha élne még Borsszem Jankó és Reb Menachem Zizesbaiser[279] benne, így fogalmazná meg az aktuális átkot: „Vegyen téged oltalmába a Felsőház!" Mert a zsidókon akarván segíteni, azt érte el, hogy még házasságon kívül is tilos

275 Maróthy-Meizler Károly (1897–1964), 1935-től 1937-ig a kormányzó párt képviselője. 1937-ben kivált pártjából, alapítója a szélsőjobboldali Keresztény Nemzeti Szocialista Frontnak, amelynek programjával 1939-ben képviselő lett. 1940-ben csatlakozott a Szálasi-féle Nyilaskeresztes Párthoz. 1945-ben Nyugatra emigrált.

276 Ravasz a törvényt méltánytalannak minősítette, hangsúlyozta, hogy a javaslat alapját képező fajbiológiai elméletek tudományosan nem nyertek bizonyítást. Kifogásolta azt az alapgondolatot, hogy a zsidóság egy meghatározható faji fogalom volna, és a negatív faji tulajdonságokra való hivatkozást káros általánosításnak minősítette. Beszéde végén felolvasta a református püspökök és a négy főgondnok tiltakozó nyilatkozatát. Ravasz László emlékiratában így ír a zsidótörvények kapcsán: „Megszavaztam az első zsidótörvényt, mint a felsőház minden egyházi jellegű tagja. Később már láttam, hogy ez volt a végzetes lépés. […] Jött a második zsidótörvény súlyos jogfosztásaival. […] Nem vállaltunk felelősséget a törvényjavaslat és a kormány megbuktatásáért. […] Ha mi […] megbuktatjuk […] Teleki Pált, olyan számban jő be a legszélsőbb jobboldal, hogy kivehetik a hatalmat a kormányzó kezéből. […] A harmadik zsidótörvény nyíltan, brutálisan fajvédelmi törvény. […] Az ellenállás vezérszónoka én voltam." K. Farkas 1999. 819–820.; Ravasz 1992. 212–213. Ravasz egész életútjáról lásd Hatos 2017.

277 Prónay György br. (1887–1968), 1933-tól a Külkereskedelmi Tanács elnöke. 1934-től 1944-ig felsőházi tag. Bethlen István miniszterelnök szűkebb köréhez tartozott, felsőházi felszólalásaiban szembeszállt a németbarát irányzattal és a szélsőjobboldali törekvésekkel.

278 Az ún. harmadik zsidótörvény: 1941. évi XV. tc.

279 Középkori zsidó hittudós, akinek átkaira a korszakban gyakran utaltak.

zsidó férfinek keresztyén nővel mutatkozni. Keresztyén férfinak zsidó nőkkel nem tilos. Hogy miért e megkülönböztetés? De így van. A Felsőház elérte. Este utolsó pártvacsoránkra gyűltünk össze a Gundelben. Ünnepi, sőt diadalmi hangulat volt. Most persze mindenki magának tulajdonította a sikert, azok is, akik pár napja még éppen az ellenkező húrokat pengették. Elsősorban Antal Pista. Lukács Béla fel is köszöntötte Radocsayt bátor kiállásáért, és Antal Pistát sikeres, megalkuvást nem ismerő magatartásáért. A diadalittas társaság lelkesen tombolt. [...]

1941. július 27.

Ezért az „Új magyar kenyér ünnepé"-ért igazán engem terhel a felelősség, de tovább azonban már aligha lehetett halogatni a Kormányzó Úr bácskai látogatását. Lógott az eső lába, s az egész ünnepség alatt azon izgultunk, kibírja-e a végéig. Mindenki sietett: a miniszterelnök a beszédjével, a különböző csoportok a felvonulással. Az eső néha szemerkélt, de azért mégis szép volt az ünnepség. Örülök, hogy nem maradtam szégyenben. Az öreg Paulini Bélának rendben van a szíve. Csak a miniszterek ne lettek volna zsakettben! Emiatt a feleségeik is angol kosztümben ültek az első sorban, holott a Kormányzó Úr felesége díszmagyarban volt, s a katonák feleségei, a felszabadult Délvidék úri rendje szintén abban. Ezt szóvá is fogom tenni a miniszterelnök előtt, s nem nyugszom addig, amíg ő is kismagyart nem csináltat. Ennek valahogyan szimbolikus értelme van, s akkor majd Louis is megint másként beszél. [...]

1941. július 28.

Tegnap este későn értünk haza Szabadkáról, mert az ország keleti részén még mindig teljes a légoltalmi sötétség. Például amíg a koromsötét Kecskemét útvesztőin átvergődtünk, elég hosszú időbe telt. No, mindegy, csak ennyi baj legyen! Ha az ember ezeknek a szegény bácskaiaknak a húsvét előtti aggodalmait, és az igazán boldog ezidei feltámadását hallja, hálával telik meg a szíve. Azt hiszem az volt a szerencséjük, hogy a németek mindjárt összebombázták a belgrádi rádióközpontot, s így a tervezett mészárlásra nem tudták kiadni a parancsot a csetnikeknek. Mert az erre való összes előkészület megtörtént. A magyarok pedig próbálták a majorjaikat megerősíteni. Eltorlaszolták, élelmiszerrel és tűzoltó anyaggal szerelték fel a padlásokat, de fegyverük nem volt, legfeljebb egy-két vadászpuska. Éjszakánként a cselédség fejszével állta az őrséget, és váltogatta egymást. A támadás azonban szerencsére megkésett. Mikor az 1848-as időkről hallott hasonló valószínűtlen történeteket az ember, azt hitte, ezek manapság már nem történhetnek meg. De minden korban és minden fegyverrel egyforma az ember.

Bárdossynak megmondtam, hogy sürgősen csináltasson kismagyart, s máskor beszélje rá a feleségét, hogy ha a Főméltóságú Asszony részt vesz valamilyen ünnepségen, akkor ő is vegyen részt rajta. Az ilyesmi apróságokból lesz harag és félreértés. A miniszterelnök meg volt lepve, s szótfogadást ígért.

1941. július 29.

Délelőtt minisztertanács. Radocsay, Hóman, Reményi-Schneller szabadságon, helyettük az államtitkáraik szerepeltek. Az orosz háborúban azért csak elesik naponta hol egy magyar, hol nyolc, s rettenetes kár értük. Az örökös esők úgy feláztatták az utakat, hogy a gépesített dandárunk gyalog harcol: összes kocsija beragadt, s száradás előtt nem is megy a mozgás. Az orosz pedig megint kibújt a kelepcéből. Értették mindig a visszavonulást, most is értik, s véleményem szerint szó sincs róla, hogy hadaikban felbomlóban lenne a fegyelem. Hetek óta hirdetik a bomlásukat a németek, de az események ezekre a hírekre rácáfolnak. Jó lenne, ha igazak lennének, de sajnos nem igazak. A háború pedig kezd akkora méretűvé válni, hogy mellette az 1914–18-as évek világháborúja is eltörpül. Amerika beavatkozása régen küszöbön áll, most meg Japán is nagyban csörteti a kardját. Mi lesz mindennek a vége, s mikor?

1941. július 30.

Ma megszűnt végre a sorban állás a pékboltok előtt, s a kirakatokban is megjelent az áldott új kenyér. Laky 8 mázsa új lisztet mindjárt Budapestre zúdított: hadd lássák az emberek, hogy van, s nyugodjanak meg. Talán az első intézkedése ez, amelynek szívből helyeslek.

A Kormányzó Úrnak nagyon tetszett a szabadkai ünnepség. Mindenkinek tetszett. Csoda jó fényképfelvételek készültek róla, – némelyikük olyan pompás, hogy történelmi fotók inspirálására szolgálhatna. Egy bácskai menyecske például, aki a Főméltóságú Asszony lába elé egy mezeivirág-csokrot helyez. Vagy a Kormányzó Úr, aki meghatott arccal, s két kézzel szorongatja annak a parasztembernek a kezét, aki az új kenyeret átnyújtotta neki. Vagy amikor megszegte ezt a kenyeret: jusson mindenkinek belőle elegendő. Propagandára is jól fel tudom majd használni ezeket a képeket.

1941. július 31.

Komoly csatákat vívnak már a magyar csapatok. A mai bizalmas jelentés: egyetlen nap 80 halott és 250 sebesült veszteségről számol be. Szegények. Nap mint nap

szerepelnek a jelentésekben ellenség által kilőtt tankok. Ördögöt van felbomlóban az orosz sereg! Némely csapat az utolsó emberig védekezik. Konokabbul, mint eddig a németek bármely ellensége. Ez a háború eltart még egy ideig. Hírek jönnek körülzárt hadosztályokról, amelyeket az utolsó szálig kell mészárolni, mert nem hajlandóak megadni magukat. Mi tartja hát bennük a lelket? A terror és a fegyelem csupán? Netán erkölcsi fundamentumot is teremtett magának a bolsevizmus? S méghozzá ilyen meggyőzően széles rétegekben. Csupa kérdés, kérdés, s egyelőre nincs rájuk felelet. Azt sem tudhatja az ember, hogy ki hazudik, miért, s mekkorát. Hinni senkinek sem lehet. A magyar csapatok megtalálták az orosz haditerveket. Állítólag ez a 16 hadosztály itt a Kárpátok menti határterületen csakugyan be akart törni hozzánk. Aztán rajtunk keresztül le a Balkánra. Ha ez a terv sikerül nekik, hol lennénk mi mostanára? Akasztófán, vagy emigrációban. Manapság igen könnyedén fordul meg az ember sorsa.

1941. augusztus 1.

Éjszaka lázas lettem, reggelre dögrováson: a hasamat végképpen tönkretette valami. Éppen most, mikor nem adtam okot rá! Ígéri a doktor, hogy holnapra rendben lesz, ha szót fogadok neki. Hát szót fogadok. Ma nem eszem semmit, keserűvizet iszom: csak éppen az egy beöntést alkudtam le. Azt valahogy a férfiúi becsületembe vágónak tartom. [...]

1941. augusztus 2.

Hát tévedett az orvos. Tegnap 37.8 volt a lázam, ma 38.9-re felment. [...] Megjött Káci azzal a hírrel, hogy hétfőn reggel megy a harctérre: a gyorshadtest repülőparancsnokának lesz a hadsegéde. Örül is, nem is. Annak örül, hogy kimegy, de azon boszszankodik, hogy nem bombázógép mellé hívják. Megvigasztaltam, hogy a segédtiszt nagy úr, azzal célszerű jóba lenni: ha repülni akar, bizonyára keresnek neki alkalmat.

1941. augusztus 3.

Hihetetlenül agyon tudja az embert vágni két ilyen lógós, koplalós nap! Mint a légy, olyan gyenge vagyok. A láz elmúlt, de akár két hétig alhatnék, hevernék egyfolytában. Azonban nem hagynak. Felhívott telefonon a cenzúra, hogy a *Virradat*ban[280] Imrédy-ellenes cikk készül megjelenni, s mi legyen vele. Pedig nekem voltaképpen

[280] Bornemisza Géza szerkesztésében hétfőnként megjelenő politikai lap.

olyan tökéletesen mindegy az egész. Este elköszöntünk Kácitól. Segítse az Isten! Délután még úgy forgatta a dolgok sorát, hogy lefoglaltatta magát: a fiával játszott.

1941. augusztus 4.

Ma megmondtam Bárdossynak, hogy szeretnék egy hét szabadságot kapni. Kedvesen, s azonnal belátva az igazamat, hozzájárult. Nem is értem, ettől a két hasmenéses naptól én nem törhettem volna le ennyire! A hasmenés elmúlt, de a gyomrom rossz, s mintha reszketne bennem minden. S ha igen-igen nekem rohanna egy tücsök, nem tudom, nem lökne-e fel? Csütörtökön reggel szeretnénk Klárival kettesben a Gyilkos tóhoz repülni. Csak kapjunk helyet a gépre.[281]

1941. augusztus 5.

A repülőgépre nem kaptunk helyet. Csütörtökön csak Kolozsvárig bírnak adni. Szombaton Marosvásárhelyig. Szombatig azonban nem várhatunk: négy napra mégsem érdemes ennyit költekezni. Telefonáltattam tehát Balatonfüredre, s holnapután odamegyünk. Autóval, mert oda így is lehet. Minisztertanács, nagyrészt államtitkárokkal. A miniszterek üdülnek. Kimondhatatlanul vágyom én is aludni, heverészni, pihenni. Felemésztett ez az utolsó hét. És ez az orosz helyzet sehogyan se tetszik nekem.

1941. augusztus 6.

Igen nagy szélvihar dühöng egész nap. Talán ez az oka, hogy a repülősök telefonáltak, mégis van hely holnap a gépen. Most azonban mindegy már, kimérgelődtem magam, s megyünk Balatonfüredre. Csak innen el, – csak ebből a zűrzavaros bolondokházából kitehessem a lábam!

[...][282]

1941. augusztus 15.

Hiába, – büntetlenül nem sanyargathatja magát az ember annyira, mint én sanyargatom magamat. Füreden az első napokban csak aludni szerettem. Jó volt,

281 A Magyar Légiforgalmi Rt. 1940 szeptemberében indította be hatszemélyes gépekkel a Budapest–Nagyvárad–Kolozsvár–Marosvásárhely járatát. Ablonczy 2015. 179.

282 Augusztus 7. és 14. között hiányoznak a lapok a naplóból.

igen, – ez a nyaralás nagyszerűen sikerült. Ma este jöttem vissza. Az utolsó két nap egyedül voltam, mert Klárinak a debreceni szabadegyetemen kellett előadást tartania, szerdán este vasúton elutazott. Jól érezte magát ő is. Úsztunk, vitorláztunk, átjártunk Tihanyba Laciékhoz: igen-igen boldogok voltunk. Voltaképpen bolond az ember, hogy ezzel a zűrzavaros munkával tönkreteszi rövidke életét. Ilyenkor látja csak, milyen szép is lehetne. [...]

1941. augusztus 16.

Bárdossy Galyatetőre ment pihenni, s az elnökség üres. Én újra nyakamba vettem az igát. A gyomrom ugyan nincsen egészen rendben, nagyjából azonban egészséges vagyok. Az egész országban elterjedt a hír, hogy általános mozgósítás előtt állunk. Beszéltem Barthával, hogy ne cáfoljuk-e meg, de ő ellene volt. Nem tartja ugyan valószínűnek, hogy a német presztízsre tekintettel sor kerüljön rá, azonban mit lehet tudni. Oroszországban nehezen mennek a dolgok, a németeknek létérdeke, hogy tél előtt befejezzék: hátha követelik a teljes harcba állásunkat, s akkor legyen előkészítve a közvélemény.[283] Így hát nem adtam ki cáfolatot. Káci írt Juditnak, s neki se tetszenek odakint a dolgok. Két parancsnokságot körülzártak a muszkák, és Jenő bátyja, aki most bombázó kapitány, eltűnt. Kívülről ceruzával ráírta a borítékra, hogy Jenő megkerült. Új levélre úgy látszik, nem futotta neki az idő.[284] [...]

1941. augusztus 18.

Ma délelőtt 11-kor a gazdasági bizottság tartott ülést. Mielőtt lementem volna, a miniszterelnöknél jelentkeztem. Akkor jött meg a komáromi légitámadás első híre. Egy halottról és csomó sebesültről szólt. Klárival délután autóba ültünk, s dögletes hőségben leszaladtunk Komáromba, hogy a bajban a szolidaritásunkat kifejezzük. A polgármester szabadságon, a főispán távol, – bementünk hát az alispánhoz. Reviczky Pista a megyeházán újságot olvasott, s a bombázásról éppen csak annyit tudott, hogy valami történt. Arra se tartotta érdemesnek az esetet,

283 Werth Canarissal, az Abwehr főnökével augusztus 5-én zajló budapesti tárgyaláson a kormány szándéka ellenére és megkérdezése nélkül ígéretet tett, hogy a fronton harcoló magyar erők megerősítésére megfelelő számú hadtestet küldenek ki. Egyes források szerint Werth szinte a teljes magyar haderő, nyolc hadtest mozgósítását is elképzelhetőnek tartotta. Bárdossy ezt követően magához kérette és számonkérte Werthet. A következményekről lásd a 291. lábjegyzetet.

284 Káci augusztus 3-án indult a keleti frontra mint repülőszázados.

hogy telefonon tudakozzék utána. Semmi baja vele, nem az ő hatósági területén történt. Az eset szerencsére jelentéktelen. Egy repülőgép, amelyet senki se látott, senki nem hallott, nagy magasságból 10 bombácskát dobott le. 2 ember megsebesült, egyik sem súlyosan, s egy dohányraktár megrongálódott. A riadalmat se a bombázás okozta. A repülőgép alighanem orosz volt, a Vág mentén érkezett, állítólag Trencsént is bombázta. Komáromban délelőtt ¼ 10-kor működött. Légelhárítás nem volt.

1941. augusztus 19.

Ma reggel minisztertanács volt. Elfogadták azt a javaslatomat, hogy a körmenet idején egy-egy vadászraj tiszteletköröket írjon le a levegőben, nehogy a komáromi bombázás megismétlődhessék, s a körmenet összetiporja egymást, a kormányt, a Kormányzó Urat. Egy orosz gép eljöhet ide is, ahogy Komáromba elment. Akkor legyenek készenlétben a vadászok. [...]

1941. augusztus 20.

Csodaszép idő, magasan keringő vadászgépek – megvolt az István-napi körmenet. Mint hosszú évek óta már, mi most is a bokrétásokkal vonultunk fel. [...]

Este megérkezett Káci bátyja, s repülőtérről hozzánk jött mosdatlanul, szakállasan, reggel óta étlenül, – egyenesen a csatatérről. Most egy bombázó új parancsnoka. Megerősítette, amit más oldalról is hallottam már, hogy a németek téli hadjáratra készülnek elő. A katonák unják már a három éves harcot, a lőszer és a benzin fogytán, a gépeket pótolni ők sem igen tudják. Az oroszok az utolsó töltényükig vadul harcolnak. Azt jósolja, hogy ennek az egész háborúnak semmis lesz a vége. Bár adná az Isten, – de hát nemigen lehet más. Vagy-vagy. [...]

1941. augusztus 22.

Hétfőn Kállay Miklós a Kormányzó Úr jelenlétében be akarja mutatni az Öntözőhivatal működését, s nagy parádét rendez.[285] Úgy gondoltam nem megyek

[285] Kállay földművelésügyi minisztersége (1932–1935) alatt kezdődött meg az öntözés fejlesztését szorgalmazó tervek kidolgozása, melyek kivitelezésére állították fel az Országos Öntözésügyi Hivatalt 1937. április 27-én Kállay vezetése alatt. Kállay július 31-i beiktatásával egy napon adták ki a törvénycikket, amely 12 évre biztosította a költségvetéstől független működéshez szükséges pénzügyi alapot és előirányozta „Európa legnagyobb öntözőrendszerének megépítését". 1942 tavaszára elkészült a tiszafüredi szivattyútelep és öntözőrendszer, a Körös menti öntözőrendszer a békésszentand-

erre el, de nem tehetem, sőt egy csomó dolgot akasztott a nyakamba ez a parádé. Hogy a résztvevő két nyilas képviselő civilben jöjjön, ne nyilas ruhában, mert a Kormányzó Úr meg fogja hívni a társaságot reggelire. Meg ilyesféle ügyek. [...]

1941. augusztus 23.

Hiába no, hiába – irtózatos különbség van Bárdossy és szegény Teleki országvezetése között! Mégpedig nem Bárdossy javára. Nekem egyénileg kellemesebb mellette a szolgálat. Okos ember is, tehát meggyőzhető, – csak az ostoba emberekkel nem lehet vitatkozni. Bárdossyval lehet. Szegény Bólival sem voltam mindig egy véleményen, itt az elnökségen hamar elmúlt az az idő. És sokszor bizony nem is bírtam meggyőzni. De ha nem is, belenyugodtam, hogy ő biztos jobban tudja nálam. Rengeteg sokat tudott is, egyet azonban rengeteg tudásának ellenére is mindig és a legnyomorultabb körülmények között is szem előtt bírt tartani: a magyarság igazi érdekét. Ösztönösen és segíthetetlenül magyar volt. Bárdossynál hiányzik ez az iránytű. Nem mintha a származása szerint nem lenne magyar: 100%-ban az. A külügyi szolgálat is, a kényelmi tekintetek nála sokszor mintha elhomályosítanák ezt a lényeget. Majd mindig ilyesmiken vitázunk összse. És ha a vitából én kerülök is ki győztesen, akkor sincs az a megnyugvásom, mint amikor Telekivel szemben alul maradtam. És sokkal súlyosabbnak érzem a felelősségemet. [...]

1941. augusztus 24.

[...] Anglia és Oroszország megtámadták Iránt. Féltik a mossuli olajat, Indiát is talán, az orosz ellenállás sikerében sem bízhatnak túlságosan, mivelhogy a háború csak terjed egyre tovább. Mi lesz, s mikor lesz egyáltalán vége? Az egyik, az ú.n. nyugati civilizáció a tét. Mindaz, amiért élni szeretünk. Jól tudom, hogy erős és diadalmas az élet, egy-két nemzedék csak, s újra itt van más formában a zavartalan öröm. De a mi nemzedékünk kiesett belőle, s a mostani gyerekek élete is kozmás. Azután pedig tán ne is legyen magyar? Utálom a nemzetköziséget.

Meg kell hagyni, hogy nagyobb vonalú terhet nem ismer a történelem a szovjeténél. Negyed százada kényszerít állati sorsot 160 millió emberre csak azért, hogy a nyomoruk árán hadieszközt szerezzen egész Európa, tán az egész világ

rási folyami duzzasztóművel, és megkezdődtek a hódmezővásárhelyi építkezések, amelyek majd csak 1947-ben zárulnak le. Ezek bemutatására került sor az augusztus 25-i rendezvényen. Lásd még az 1941. július 1-jei és augusztus 25-i bejegyzést. VÁGÁS 1992. 231–236.

leigázására. Nem a mi világunk. De hát az angoloké sem. S most mégis együtt készülnek Irán letiprására.[286]

1941. augusztus 25.

Kállay Miklós diadalának napja.[287] Ha későbben rendezi, nagyobb a diadal, – éppen csak, hogy épülni kezd a csatorna, de hát türelmetlenkednek az emberek. Elsőbbre Kenderesre vonultunk le, a Kormányzó úr szíves és aranyos házigazda volt megint, mint legutóbb, mikor leánya temetésekor[288] vendégül látott. De akkor szegény kis Bólival jöttünk, s hármasban ültünk egy kis teázó asztalnál. Kerestem a kis asztalt, de most ez sem volt a régi helyén. Azután Szoboszlóra mentünk, ott ettünk valamit, a Kormányzó pár vonatra szállt, a többiek pedig mentünk a Hortobágyra, onnan Tiszafüredre: 630 km-t autóztam máma. És rengeteg gazdával beszéltem. Mind szidja Lakyt mint a bokrot, és annyi sikertelen rendelkezését panaszolják, hogy akkor is aggasztó a helyzet, ha csak fele igaz a panaszoknak. Vagy bízzunk benne, hogy tizedrésze sem igaz? Én aggódom. Ez a közellátási problémánk a legsúlyosabb politikai problémánk. És nem tehetek róla, de nem bízom Lakyban.

1941. augusztus 26.

Délelőtt minisztertanács volt, és Bárdossyval összevitatkoztam. Benne határozottan sok vénasszonyos vonás van, s közéjük tartozik valami cserfes feleselési kedv is. Ilyenkor is igen logikusan és szabatosan beszél, de érzik rajta, hogy már nem a tárgyi igazságért vitázik, s csak az a fő, hogy az utolsó szó az övé legyen. A másiknak egy-egy szavába belekapaszkodik, kijelentését félreérti, mellékvágányra siklik, fogja magát, és csak pereg a nyelve. Így volt ez ma is. Az Erdélyből elmenekült oláhoknak annak idején a magyarok birtokából juttatott olyan föl-

286 Churchill az 1941. június 22-i, a szovjetek elleni offenzíva napján tartott rádióbeszédében, bár hangsúlyozta, hogy a bolsevizmussal szemben korábban kifejtett elutasító álláspontját fenntartja, de a Szovjetuniónak katonai és gazdasági segítséget kínált. Július 12-én Moszkvában Molotov és Cripps angol nagykövet egyezményt írt alá a két ország háborús együttműködéséről, amely arra is kötelezte a szerződő feleket, hogy nem kezdenek külön tárgyalásokat és nem kötnek különbékét a németekkel. Ezt augusztus 16-án 10 millió fontos angol kölcsönről szóló megállapodás követte, majd 1941 szeptemberében Londonban amerikai, angol és szovjet szakértők kidolgozták a hadianyag-szállítmányok terveit, megállapodtak havi 400 repülő, 500 harckocsi és egyéb hadianyagok leszállításáról. Az észak tengeri út azonban túl veszélyesnek tűnt, ezért elhatározták Irán megszállását, ami a Kaukázus térségében közös szovjet–brit határt és a Vörös Hadsereg déli arcvonalához közvetlen összeköttetést jelentett.

287 Lásd az 1941. augusztus 22-i bejegyzést.

288 Paulette 1940. augusztus 11-én, 37 évesen halt meg tüdőbetegségben.

dekről veszekedtünk, amelybe gondozó gyanánt magyarokat raktunk be. Ezek az oláhok azonban az első ijedség után kezdenek visszaszivárogni, s távollétem alatt az egyik minisztertanácson elrendelték, hogy ilyen esetekben vissza kell adni a földet addig is, míg majd a revízió jogilag megtörténik. Vagyis: oláh uralom alatt az oláhoknak adták a magyarok földjét, ezek közül a bűntudatosabbak vagy a gyávábbak megszöktek, elhagyott földjeikre ismét magyarokat raktak be, – most magyar uralom alatt dobjuk ki megint ezeket a magyarokat, s ültessük vissza a bitorló oláhokat! Ha átmenetileg is. És mindezt azért, hogy külügyi kellemetlenség ne történjék. Vita után összeszínesedtünk ismét, de mondom: nem jó az, ha a miniszterelnök egyben szakmabeli külügyminiszter is. [...]

1941. augusztus 28.

Irán beszüntette a hasztalan ellenállást. Az angol és orosz propaganda diadalma az eget veri. A sajtóban nem engedjük harsogni – erre való a cenzúra –, de a rádióban sokan hallgatják az angol híradást. A németek eddig a gyors sikereikkel elkényeztették a közvéleményt. Eddig pár hét elég volt nekik egy-egy ország letiprására, s most lassúnak tűnik az oroszországi munka. Az angolok pedig a hírverésükkel iparkodnak szítani az aggodalmat, s nyugtalanságot. Azt mondják például, hogy a németek nem merik a sebesültjeiket Németországba vinni, nehogy azok nagy száma ott elkeseredést szüljön, s hogy Magyarországon már minden kórház, minden iskola tömve már velük, a magánlakásokat is kénytelenek már igénybe venni. Magyarországon persze német sebesültet még senki nem látott. Nem igaz a hír, mindenki tudhatja, mégis nyugtalanságot kelt, bár megmosolyogják az emberek. Mi lesz velünk? A lelkem mélyén ez a kérdés nyugtalanít, nem az angol propaganda.

[...][289]

1941. szeptember 2.

Minisztertanács Kozma Miklós referátumával súlyosbítva. Laky a fejadagokról, s a disznóhizlalásról referált, Hóman az erdélyi román felekezetű iskolákról, így hát sokáig tartott az ülés. Bárdossy ma megint igen okosnak, ravasznak és elővigyázatosnak bizonyult. Laky a kultuszminisztériumnak székházépítésre szerzett Duna-parti telkein mindenáron egy nagyszabású közellátási minisztériumot

289 Zsindely augusztus 30-tól szeptember 1-ig vadkacsa vadászaton volt Geöbel Károly meghívására a lebesi tónál.

akar építeni. Sürgősebb dolga most nem akad. A pénzügyminiszter persze ellenzi. A kényes témát levettük a napirendről, de ülés után Laky odasuttogta a miniszterelnöknek, hogy ezt az építkezést kabinetkérdésnek tekinti. Louis szintén ilyesmit morgott oda. Attól egy pillanatig se tartok, hogy Laky csakugyan lemondana. Ma már azt sem merném habozás nélkül mondani, hogy bár tenné, mert annyira elrontotta az állapotokat, hogy nem volna könnyű embert találni az utódjának. Előbb-utóbb azonban mégis ide fogunk jutni, s mentől utóbb, annál nehezebb lesz az utód sorsa. Vagyis inkább holnap menne Laky, mint holnapután. [...]

1941. szeptember 3.

Reggel fél 10-kor megjelent a miniszterelnöknél Jagow, kb. 10 percig időzött nála.[290] Aztán a miniszterelnök a Kormányzó Úrtól kért soron kívüli audienciát.[291] Minderről én semmit nem tudtam még, mikor Incze útján a miniszterelnöknek azt az ajánlatát kaptam, hogy nem kísérném-e ki őt Gödöllőre: útközben legalább elreferálhatnám neki azt a sok mindent, amire különben nem futja az idő. Így is lett. A dolgom nagy részével azonban nem végezhettem, mert rögtön a Laky-ügyet hozta elő, s Gödöllőig rövid az idő. Azt tervezi, hogy Lakyt megteszi kereskedelmi miniszternek, rábízná a gazdálkodás irányítását, de a termelt javak elosztását nem: azt Bánffynak adná vissza. Bánffy ez ellen ugyan kapálózik, de mindegy, vállalnia kellene. Aztán csupán iparügyi miniszter maradna, de megkapná a közlekedésügyet is: más ügyköre úgy sincs már a kereskedelmiben, azt elszippantotta Laky. Hát ezen a Laky ügyön tanakodtunk leginkább, más problémájáról Bárdossy nekem nem szólt. Idehaza pedig az a hír terjedt el, hogy Jagow újabb katonaságot követelt tőlünk az oroszok ellen. Hát nem tudom. Az angol és az orosz propaganda pár napja terjeszti a hírt, de én reménykedem, nem igaz. Különben Bárdossy csak említette volna. Este Padányi-Gulyáséknál[292] voltunk vacsorázni Leányfalun.

290 Szeptember 1-jén Jagow követ azt az utasítást kapta, hogy Hitler nevében hívja meg a kormányzót Németországba. Jagow Bárdossyt szeptember 3-án tájékoztatta személyesen a meghívásról.

291 Werth augusztus 19-én memorandumot juttatott el Bárdossyhoz, melyben felelősségre vonta a kormányt a nem megfelelő katonai részvétel miatt, és a revíziós lehetőségek eljátszásával vádolta meg. Bárdossy augusztus 26-án Horthynak címzett levélben utasította vissza Werth vádjait és hatáskörét átlépő viselkedését. Leszögezte, a továbbiakban nem tud együttműködni a vezérkar főnökével, ha Werth leváltása nem történik meg, ő mond le a miniszterelnökségről. Hitler meghívásában Horthyra bízta, hogy a Jagow által közvetített látogatás időpontját és kíséretének összetételét meghatározza. A sürgős katonai kérdésekről szóló megbeszéléshez azonban nélkülözhetetlen volt a vezérkari főnök jelenléte, így a személye körüli helyzet tisztázását nem lehetett tovább halogatni. Bárdossy – miután Jagowtól értesült a részletekről – ezért kérte a soron kívüli audienciát.

292 Padányi Gulyás Jenő (1900–1983), a népi magyar hagyományokhoz visszanyúló organikus építészet megalapítója. Ő tervezte Zsindelyék Istenhegyi úti házát. Imrédy Béla baráti-tanácsadói köréhez

1941. szeptember 4.

Gondolkodtam ezen a Laky-ügyön. Az idei év el van rontva annyira, hogy azon földi ember aligha segíthet, mert a termés kicsúszott a kezünkből. De ha Laky csinálja továbbra is a közellátást, így járunk a jövő esztendővel is. Vagyis köztudott, hogy Laky minél előbb távozzék, még pedig nem a Kereskedelmi Minisztériumba, de egyáltalán. Utódot nem lesz könnyű találni, tudtommal nem vágyik rá senki. Az is meglehet, hogy ismét nem lesz jó a választás, azonban sokat aligha veszthetünk: olyan, mint Laky, akárki lesz. Azonfelül a legsúlyosabb belpolitikai problémánkká vált ez a Laky-ügy. Leváltásának puszta ténye már megkönnyebbülést jelentene. S ha a tárgyi nehézségeket nem is szüntetné meg persze, de optimizmust teremtene, s így alapot a jövendő munkára. Erre Laky már tökéletesen alkalmatlan. Olyan gyűlöletet mutat az agrártársadalom felé, hogy teljesen maga ellen vadította és összetömörítette őket. A gazdák csakugyan önzően viselkednek, iparkodnak kihasználni a konjunktúrát, de nélkülük nincs közellátás. Dicsérni kell tehát őket, s a felelősségbe bevonni. Mindemellett szorosan, s irgalmatlan kézzel tartani a szájukban a zablát. Laky épp az ellenkezőjét csinálja: folyton gyalázza a gazdákat, de erőt képtelen mutatni. Gyakorlati érzéke semmi, a magyar lelket nem ismeri. Én mást sem teszek naphosszat, mint elkeseredett főispánokat vigasztalok. Hiába küldöm őket Lakyhoz, oda nem akarnak menni. Vele nem állnak már szóba, úgysem hallgatja meg őket. Konok, goromba, és mindent jobban tud mindenkinél. Ha tovább tűrjük, az egész kormányt magával rántja. Mindezt ma kitálaltam a miniszterelnöknek. Ő ugyan a kereskedelmi minisztériumos megoldás irányában beszélt már Louissal is, Varghával is, de hajlani látszott Laky teljes elejtésére. Ha csakugyan így dönt majd, a technikai részét majd elintézem neki, s utódot is keresek.

1941. szeptember 5.

Miskolc körül tegnap 4 orosz ejtőernyős szállt le. Szlovákiában akartak földet érni, s onnan rendezni nálunk szabotázs eseményeket, de a szélvihar ide sodorta őket. Hármat elevenen, egyet holtan. Kezünkbe került az egész terv. Egy orosz, s éppen a rádiós meg tudott lógni. A chiffre-kulcs nála van. De így is

tartozott. 1942. március 12-én az országgyűlés jegyzőjévé nevezték ki, a német megszállás után tagja lett a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének. A háború után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, elismert építészként halt meg.

megpróbáljuk majd, hogy inkognitóban beálljunk a játékukba az elfogott muszkák helyett, azonban a sajtó érthetetlenül kihozta a dolgot, s így félős, hogy szelet kaptak a muszkák.[293]

Délben nagy újságot hallottam: Werth megbukott.[294] Utóda Szombathelyi,[295] aki eddig az oroszországi magyar csapatok vezetője volt. Magyarosított német neve van, de jó magyar-érzésű ember, aki a miniszterelnöknek mindjárt kijelentette, hogy elsősorban magyar, s csak aztán katona.[296] Ha szegény Bóli lépett volna fel így a Kormányzó Úrnál, mint Bárdossy. Werth megint küldött egy memorandumot a miniszterelnöknek, megint kül-, és belpolitikai tanácsokat próbált adni.[297] Szükségesnek mondott még legalább 4–5 hadtestet kiküldeni a németeknek. Mert majd a németek a véráldozat alapján fogják megvonni a határokat. Bárdossy erre megírta a Kormányzó Úrnak, hogy a Werthtel való együttműködés számára lehetetlenné vált. A Kormányzó Úr pedig ejtette Werthet.

293 Az MTI szeptember 5-i délelőtti hírösszefoglalója közölte, hogy két szlovák származású ejtőernyőst – civil ruhában, személyenként 5000 korona értékű szlovák pénzzel és azzal az utasítással, hogy kommunista agitációt folytassanak – Eperjes környékére kívántak ledobni, de Miskolc környékén értek célba. Egyikük hibás ejtőernyőnyitás miatt halálra zúzta magát, a társa önként feladta magát. Az MTI még aznap délutáni bizalmas körtáviratában kérte a szerkesztőségeket, hogy a hírt okvetlenül mellőzzék. Saly 1945. 390.

294 Werth szeptember 5-én, hivatalosan egészségi állapotára tekintettel adta be a lemondását. Másnap a *Honvédségi Közlöny*ben megjelent a kormányzó búcsúparancsa, és megkapta a Magyar Érdemrend Szent Koronával ékesített Nagykeresztjéhez a hadi szalagot és a kardokat. A német katonai vezetők kommentár nélkül vették tudomásul Werth távozását. Az előzményeket lásd a 291. lábjegyzetben.

295 Szombathelyi Ferenc (1887–1946) 1938-tól 1939-ig a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese. 1939-től 1941 augusztusáig a VIII. hadtest, 1941 júniusától a „Kárpát-csoport" parancsnoka. A Honvéd Vezérkar főnöki tisztségéből a német megszállás után mentették fel, a nyilas hatalomátvétel után letartóztatták. A Népbíróság tízévi fegyházra, majd életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. 1946-ban törvénytelenül kiadták Jugoszláviának, ahol a délvidéki razziával összefüggésben halálra ítélték.

296 A Kormányzó Szombathelyit idősebb fia tanácsára választotta. Szombathelyi mint a Kárpát-csoport parancsnoka 1941 júliusában Horthy Istvánnak kifejtette, hogy véleménye szerint a németek lebecsülik a Szovjetunió erejét, villámháború helyett évekig elhúzódó hadműveletre kell számítani, melynek kimenetele bizonytalan, a teljes győzelem valószínűtlen. A területi rendezés esélyét nem a németekben, hanem a szomszédokkal vívott háborúban látta, ahol a sikert a magyar katonai erő megfelelő tartalékolása jelentheti. A kormányzó bizalmát azzal nyerte el, hogy Horthy István felkérésére erről az álláspontjáról memorandumot készített a Kormányzónak, majd audiencián azt személyesen is kifejtette. A vezérkari főnöki kinevezést annak ellenére kapta meg, hogy az adott időpontban nála öt rangban idősebb tábornok szolgált, köztük a 2. hadsereg parancsnoka Jány Gusztáv, aki be is adta lemondását, de a kormányzó azt nem fogadta el. Szombathelyi 1990. 12–22.; Kaló 2009. 747–762.; ÁBTL 4. 1. A-862. Kádár Gyula visszaemlékezése. 117.

297 Werth augusztus 19-i memorandumának részleteit lásd a 291. lábjegyzetben.

1941. szeptember 6.

Gondoltam, a miniszterelnök week-end szokásait a magam javára is hasznosíthatom, és ma délután, vasárnap és hétfői ünnepen Dömösre megyek meghallgatni, hogy bőgnek-e már a bikák. A vasárnapot és hétfői ünnepet is kint töltöm. Hát ebben voltam. Délben telefonált Incze, hogy a miniszterelnök este szeretne velem beszélni a külügyben. „– Miért nem most?" – kérdeztem. „– Mert a húga lakodalmára kell mennie. – Este pedig már én nem leszek itt" – válaszoltam irtó dühösen. Hívjam fel a lakásán – ajánlotta Incze –, ott még megtalálom. Így is tettem, és hosszas udvariaskodási huza-vona után abban maradtunk, hogy fél 4-kor felmegyek hozzá. Vadászruhában. Ő zsakettesen érkezett, s közölte velem, hogy a Kormányzó Úr, az új vezérkari főnök és ő holnap reggel Hitler főhadiszállására utaznak, s egy hét múlva térnek vissza.[298] Az utazás teljes titokban tartását országos érdeknek tartja, arról még az államtitkároknak és a sajtófőnöknek sem szabad tudnia. A miniszereknek személyesen én mondjam meg a teljes titoktartás hangsúlyozásával. „Megtartják vajon?" – kérdezte. Hóman semmi esetre sem, mert egyszerűen nem bírja magában tartani. Végül Bárdossy elfogadta azt az ajánlatomat, hogy csak Louissal közlöm a hírt, mert ő amúgy is nyomoz mindig, de a száját be tudja fogni. Vele is csak kedden.[299] A többi miniszterrel pedig akkor és úgy, ahogyan muszáj. A hír csakugyan mindent elárul. Isten segítse őket, hogy több magyar vért ne kelljen adni a németeknek. Így utaztam azután Dömösre.

1941. szeptember 7.

Nem szeretem, mikor ilyen nagy titkot bíznak rám. Pláne, ha annak több ember a tudója. Esetleges indiszkréció esetén ugyanis magam szintén kénytelen vagyok participálni[300] a gyanúban, mivel a fecsegő személyazonosságát sohasem lehet biztosan megállapítani, így én is éppúgy lehettem, mint bárki a többi közül. És itt van megint: kezdődik a szarvasbőgés s megjött a bonyodalom. Mióta politizálok, minden bőgésre bizonyosan megjön. Hol belpolitikaiból, – az utóbbi években ez a rend –, hol külpolitikai. De nyugodt szarvasbőgés nincsen. Ezt már rég tudom. No, a bikák nem bőgnek még, csak sötéttel. De az erdő gyönyörű.

298 A látogatás hossza nem volt előzetesen meghatározva, a küldöttség három nappal számolt, de öt napig tartott: szeptember 7-én, vasárnap indultak és 13-án, szombaton érkeztek vissza.

299 Azaz három nap múlva, szeptember 9-én.

300 osztozni

1941. szeptember 8.

Reggeli cserkészet után megreggeliztünk Lacival, s megbeszéltük az élményeinket. Én lőhettem volna egy elég rendes bikát, páratlan 12-est, de megkegyelmeztem neki, mert még fiatalnak tartottam. Ezeket mind megbeszéltük és fél 11-kor aludni tértünk. Tizenegy után tíz perccel bejön a szakácsné, hogy a dömösi kisbíró táviratot hozott. No fene. Hogy 12-kor Bartha – ő a helyettes miniszterelnök – feltétlenül beszélni akar velem. Éktelen dühbe gurultam, mert tisztában voltam vele, hogy feleslegesen hivatott, de mit volt mit tennem. A parancs az parancs. Mosdottam, öltöztem, és rohantam le a hegyről, és forrt bennem a méreg. 12[38]-kor fent ültem már a miniszterelnökségen. A lakásán hívtam fel Barthát. Beszélt Bárdossyval, aki azt üzeni nekem, hogy az eredeti tervének megfelelően beszéljek az összes miniszterrel. „Ez az egész?" – kérdem. „– Ez – No – mondom –, én, mint államtitkár nem szaladtam volna ekkorát. Mint főhadnagy szaladtam, aki tudja: parancs, az parancs és azt akkor is teljesíteni kell, ha annak semmi értelme nincsen. Bartha mentegetőzött, hogy ő is vadászatból jött be, hogy menjek vissza, és maradjak kint holnap is. Csakhogy a parancs értelmében a minisztereket kell sorba járnom.

1941. szeptember 9.

Sorra látogattam a minisztereket Bárdossy üzenetével. Volt, akit őszintén meglepett a hír, volt, aki már hallott róla, – de volt, aki bár semmit nem hallott, úgy tett, mintha tudna róla. Az emberek hihetetlen apróságokból következtetnek. Néha persze ostobaságokat, néha meg ráhibáznak az igazságra. Ezúttal – sajnos – sok jelenségbe belekapaszkodhatnak. A kormányzóság 50 kg kenyeret rendelt, és cigarettát igényelt, – ilyesmit csak hosszabb út esetén szokott. A dohányjövedék tisztviselői, valamint a pékek rögtön hátra tették a fülüket. Vasárnap a Kormányzó Úr lova versenyt ugrat, de ő persze nem volt jelen, noha máskor soha el nem marad esélyes lova futásáról: a Lovas egylet urai menten gyanút fogtak. Egy csomó ember utazott vasárnap reggel, vonatukat itt-ott hosszabb, rövidebb ideig feltartották. Lesték persze az okot, s meglátták a nyugat felé robogó Turánt.[301] És így tovább. Egyelőre titok még a titok, de hogy miként őrizhetjük meg vasárnapig? Egy bizonyos: ilyen titkot csak abban az esetben lehet megőrizni, ha azt minden olyan funkcionáriusnak a lelkére kötik, aki a beosztása folytán arról szagot vehet. Különben felelősség nélkül gyanakszik, nyomoz és fecseg. Werth távozását kezdi

301 A kormányzói különvonat neve.

már taglalni az angol és orosz propaganda. Meglepő módon úgy, hogy Werth nem volt hajlandó katonát adni a németeknek, s erre Hitler követelte Horthytól, a lakájától, hogy azonnal csapja el. Igazán mulatságos.

1941. szeptember 10.

Tegnap délután még kiugrottam Dömösre. Láttam néhány bikát, az egyik önszántából odajött 40 lépésnyire hozzám és kínálgatta magát, de én eleresztettem. Csak mikor megugrott, ismertem fel, hogy ez az a rendellenes agancsú bika, melyet 3 éve ismerek már, s az idén agyon akartam lőni. No, mindegy. 10 órakor már borotváltan, megfürödve, átöltözve ültem a hivatalban. A titoktartás egyre kellemetlenebb. Lukács Bélának a titok közlésével voltam kénytelen befogni a száját, mert így is többet tudott a kelleténél. A városban fantasztikus hírek terjengenek egy millió katonáról, melyet a németek követelnek tőlünk. Sőt, odáig megy a riadalom, hogy a Kormányzó Úr nem is tér többé az országba vissza. Werthet egyre inkább úgy állítja be az ellenséges propaganda, mint a német katonai követelések gerinces áldozatát. Nem baj, – az a fő, hogy legalább az egyik állomását leszereltük annak a felelőtlen titkos telefonnak, amelyeken a német követeléseket eddig a hivatalos külügyi vonal mellőzésével lehetett bemondani. Sztójayt úgy látszik, nem lehet lekezelni: ő a másik állomás. Márpedig ő nem a magyar kormány érdekét képviseli Berlinben, hanem Berlin óhajait Budapesten.

1941. szeptember 11.

Hisztériás egy rongy város ez a Budapest. Ma felolvasták a rádióban Bárdossy felhívását a nemzethez, amely voltaképpen egy bolsevista-ellenes kirohanás volt, s már régebben készült Berlin óhajára.[302] A múlt héten Cianóét adták közre, és alighanem a többiét is folyamatosan közre fogják adni. Bárdossyét elég szerencsétlen időpontra időzítették, – meg is volt a hatása. A pesti közvélemény, amely amúgy is mindig a sorok között akar olvasni, valósággal kétségbe esett erre az üzenetre. Még a legoptimistább emberek is kiegyeznének most 4–5 hadtesttel, amelyet a németek segítségére kell küldenünk. A többség azonban biztosra veszi az általános mozgósítást. Hasztalan próbáltam magyarázni, hogy az üzenet napokkal Bárdossyék elutazása előtt készült, s a berlini tárgyalásokhoz semmi köze nincs, –

302 „A német haderő oldalán és a régi fegyverbarátság szellemében hozzuk meg a magunk véráldozatát ebben az új keresztes háborúban" – hangzott Bárdossy felhívásának az a mondata, ami leginkább okot adott arra, hogy az emberek a mozgósításra következtessenek. Idézi JUHÁSZ 1988. 274.

olyan lelkiállapotba jutottak az emberek, hogy az igazat csak abban az esetben hiszik el, ha az a tényekben nyilatkozik meg. Szóból már csak a hazugságot hiszik el. Magam szorongva gondolok arra, hogy vajon milyen kedvezményekkel jönnek meg Bárdossyék. Werth gavalléros ígéretei alighanem nagyot rontottak az esélyeinken. De legalább az utazás titkát nem kell őrizni tovább. Vasárnapig nem is lehetett volna. [...]

1941. szeptember 12.

Bárdossyék holnap reggel érkeznek. Hogy mivel? Senki nem tudja. Ma reggel két sebesültvonat érkezett az orosz frontról 400 emberrel – fele sebesült, fele beteg. Borzasztó vétek lenne, ha a jövőben megsokszorozódnék a kiontott magyar vér. Mikor nekünk a végén kell majd az erő! A belpolitikában is történt végre valami: Baky és 5 társa kilépett a nyilaskeresztes pártból, s feleleventették a régi „magyar nemzeti szocialista pártjukat".[303] Velük megy a *Magyarság* című lap is.[304] Rövidesen – úgy hiszem – Imrédyékkel fognak majd össze. [...]

1941. szeptember 13.

Jó napnak bizonyult ez a 13-a! Nem kell több harcoló katonát küldenünk a németeknek, a gyorshadtestet még október közepéig ott hagyjuk, akkor az hazajön, s helyébe csak a galíciai megszálláshoz adunk olyan számú csapatot, mint ők voltak. A németektől kapunk egy gyorshadtesthez való felszerelést, a megszálló katonaság élelmezéséről ők gondoskodnak.[305] Hát ez óriási! Werth mester ha mással nem

303 A német vezető körök nem a nyilasok vezetőjét, Szálasit, hanem Imrédy Bélát és pártját tekintették a szélsőjobb összefogására és az ország vezetésére alkalmas politikai tényezőnek. 1941 őszén szükségesnek látták, hogy a szélsőjobb erősebb nyomást gyakoroljon a Bárdossy-kormányra. Szeptember elején Himmler megbízásából Budapestre érkezett Wilhelm Höttl (a német állambiztonsági szervek magyar referense), hogy előkészítse a nyilasok és imrédysták együttműködését. Ennek eredményeképpen lépett ki Baky és tíz társa a Nyilaskeresztes Pártból, és csatlakoztak Imrédy Magyar Megújulás Pártjához, valamint kötött szövetséget Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség néven szeptember 23-án Imrédy és a nemzetiszocialista párt vezetője, Pálffy Fidél. Ezzel a szövetséggel Imrédy 32 képviselővel vezette a legerősebb ellenzéki frakciót. Olasz 2007. 104–105.

304 Lásd a 114. lábjegyzetet.

305 A megbeszélésről jegyzőkönyv nem maradt fenn, visszaemlékezésekből lehet rekonstruálni a történteket. Hitler a magyar küldöttséget szívélyesen fogadta, a kormányzót a Vaskereszt lovagkeresztjével tüntette ki és nem követelt újabb mozgósítást, sőt a németek ígéretet tettek arra, hogy egy teljes páncélhadosztály felszerelését vállalják (ez nem valósult meg). Sikerült elérni, hogy a Kárpát-csoport hadműveletekben részt vevő alakulatait 4 békeállományú dandárral, 12 gyalogos zászlóaljjal váltsák fel. A hadtest egységei novemberben és decemberben tértek vissza, a veszteség 2000 halott, 600 sebesült, 600 eltűnt. Szabó 2019. 19.

is, a bukásával szolgálatot tett a nemzetnek. A németek ugyanis „nem barátságos" cselekedetnek tekintették az ő menesztését, s ebben a lelkiállapotban a status quo fenntartását is már eredménynek tekintették. Ez egyszer megint nagyon ünnepeltek bennünket a németek. Az a benyomás, hogy nyugodtak a dolgukban, az orosz háborút még tél előtt befejezik annyiban, hogy az orosz hadsereget megsemmisítik, s utánpótlási vonalaiktól elvágják.[306] Akkor pedig a németek részleges blokkolást rendelnek el. Amerika segítségétől nem félnek.[307] Bárdossy a minisztertanács előtt négyszemközt beszélt velem, – én tanácsoltam, hogy a kedélyek lecsillapítására törekedjünk. Akkor említette, hogy határozott: Lakyt elejti. Ki legyen az utód: Györffy-Bengyel tán, altábornagy, a HM anyagi csoportfőnöke, s egy gazdát melléje.[308] Majd gondolkodik rajta. Ebéd előtt hivatott: elfogadja a Bengyel ideát, államtitkárnak Lossonczy Pista.[309] Már intézkedett is. Promt egy ember.

[...][310]

1941. szeptember 16.

Reggel a minisztertanácson megjelent Laky elbúcsúzni. Kutyakomédia. Bár Bárdossy lendületes szavakat intézett hozzá, Laky felállt, s így válaszolt: sorra dicsérte a minisztereket, akikkel szinte kivétel nélkül gyűlölködő volt. A miniszterek komoran nézték maguk előtt az asztalt, de a szemükben elégedett vidámság bujkált. Olyan volt az egész, mint valami huncut temetés. Aztán Laky eltávozott. Bár örökre távozott volna a magyar közéletből. Rongy ember. Bárdossy, Bárczy eskütételre vonultak, és Györffy-Bengyellel tértek vissza. Jó benyomást tett az új ember, s optimizmust mutatott. Most gyógyult fel, a szívével van baja. Csak

306 Hitler október 3-i beszédében bejelentette, hogy a keleti hadjárat lényegében befejeződött, csak a visszavonuló ellenség üldözése maradt hátra. E bejelentés elhamarkodott volt. A november végén beköszöntő kemény hideg megbénította a hadműveleteket. A Barbarossa-terv végrehajtása nem sikerült.

307 Amerika aktivizálódására utalt, hogy augusztus 12-én a brit miniszterelnök és az amerikai elnök közös cselekvési programként aláírták az Atlanti Chartát, melyben többek között síkraszálltak a nácizmus teljes megsemmisítése mellett. Churchill és Roosevelt üzenetet küldött Sztálinnak, melyben a hitlerizmus elleni harcában erkölcsi és anyagi támogatásukról biztosították.

308 Győrffy-Bengyel Sándor (1886–1942) vezérezredes, 1936-tól a Honvédelmi Minisztérium anyagi csoportfőnöke, 1941-től a honvédelmi miniszter helyettese, rangidős gyalogsági tábornokként felsőházi tag. 1941-től haláláig töltötte be a közellátási tárca nélküli miniszteri posztot. A közellátás háborús viszonyokhoz igazított működéséhez tudatosan katonai vezetőt kívántak választani.

309 Lossonczy István (1883–1944) 1938–1941 között Hajdú vármegye és Debrecen főispánja, 1939-től országmozgósítási kormánybiztos, 1941–1942-ben az Országos Közellátásügyi Hivatal államtitkára, 1942. júniustól októberig közellátásügyi tárca nélküli miniszter.

310 Zsindely szeptember 14–15. között Bandi öccsével vadászott Dömösön.

fussa az egészsége erre a nehéz hivatalra. Jurcseket[311] próbáltam forszírozni, de itt a közellátásnál nem megy.[312] A miniszterelnöknek is elment tőle a kedve, mikor az egyik beszélgetésük során arra a kérdésre, hogy mit cselekedne valamelyik probléma elintézéseként: német tanácsadót kérne maga mellé. Hát ez csakugyan gyenge és veszélyes. Felmerült azonban az a gondolat, nem lehetne-e belőle Pest megyei főispánt csinálni? Valamit ugyanis tenni kellene vele, mert békétlen, s fáradhatatlan ember. Ül a vendéglőben a képviselők között, s ott jót, vagy rosszat fúj. Inkább rosszat. S amit fúj, azt a képviselők előbb-utóbb elhiszik. Így alakul a politikai közvélemény, s ezért kell Jurcseknek betömni a száját. Este pártvezetőségi értekezlet volt az új párthelyiségben. Még Laky megbuktatására hívták össze, de azért megtartották.

1941. szeptember 17.

A kormányzóhelyettesítés kérdése, ami nemrégiben az érdeklődés középpontjában állt, azóta szinte teljesen lekerült a napirendről. Mintha nem is lett volna. Most a német út során a Kormányzó Úr előhozta a miniszterelnöknek, mégpedig abban a formában, hogy ő ezt rövidesen megoldja. Levelet intéz a miniszterelnökhöz[313] hangsúlyozva benne az öregségét, s arra kéri a kormányt, hogy jelöljön ki számára cum jure successionis[314] utódot. Bárkit válasszon meg az országgyűlés, ő elfogadja, csak rendes ember legyen. Ezért vétójogot kér magának a jelölt személyének tekintetében. Tervéről a miniszterelnök nem bírta lebeszélni. Márpedig a terv a mostani törvényes helyzettel ellenkezik, vagyis előzőleg meg kell változtatni az 1937-es törvényt.[315] A Kormányzó Úr persze István fiát szeretné utódjául, de azt akarva, hogy őt a nemzet erőszakolja rá. Más valamirevaló jelölt is van. Alb-

311 Jurcsek Béla (1893–1945), 1942-től 1944-ig közellátási államtitkár. A német megszállás után a Szálasi-kormány bukásáig földművelésügyi miniszter. A szovjetek elől menekülés közben öngyilkos lett.

312 Jurcsek Bélát a kormányzópárt mezőgazdasági és szociálpolitikai szakértőjeként tartották számon. 1940–1941-ben mezőgazdasági termelési és értékesítési kormánybiztosként működött. A kormányzó párt elnökének, Lukács Bélának bizalmasa és a párt belső embere. Zsindely azért kívánta Jurcsek államtitkári kinevezését forszírozni, mert Györffy-Bengyel kiválasztása a párt megkérdezése nélkül történt, és az ebből adódó feszültséget kívánta így oldani.

313 Horthy – miután egyeztetett Serédi Jusztinián hercegprímással, valamint számos befolyásos közéleti szereplővel, így Bethlen Istvánnal és Károlyi Gyulával, egykori miniszterelnökökkel – Bárdossyt hivatalosan november 24-i levelében kérte fel, hogy készítse elő a törvényjavaslatot a kormányzóhelyettesi intézmény létrehozására. A levelet lásd Horthy Miklós titkos iratai 309–312. Lásd még az 1941. május 23-i és november 21-i bejegyzéseket.

314 utódlási joggal rendelkező

315 Lásd a 180. lábjegyzetet.

recht főherceg[316] szívesen vállalkoznék, de alaposan elrontotta az esélyeit, mert az a vélemény alakult ki róla, hogy a németekkel szűri össze a levet.[317] A Kormányzó Úrnak is az a véleménye róla, hogy „disznó". Hát, – majd kialakul. [...]

1941. szeptember 18.

Hóman Bálinttal lassan tűrhetetlen lesz a dolog. Olyan furcsa idegállapotba került, hogy képtelen a kultuszügyekkel foglalkozni. Unja, sőt utálja a maga mesterségét, amelynek körében pedig talán a legfontosabb nemzeti problémák várnának elintézésre. Igaz, hogy ezeket ő egyáltalán meg se érti. Azonfelül nyolc éven át nem bírt a maga szemétdombján rendet teremteni, nyolc év multán már aligha foghat hozzá. De ez a passzivitás most már nem csupán nemzetpolitikai téren okoz szerintem helyrehozhatatlan károkat, – amelyek pontosan ma még nemigen mérhetők fel –, de például Erdéllyel kapcsolatban olyan belpolitikai zavarokat is teremt, amelyeknek a megszüntetése halaszthatatlan. Ilyen a cenzúra ügy, s a tanítók alkalmazásának kérdése is. Bárdossynak ma kénytelen voltam az erdélyiek panaszát jelenteni. Felhívatta magához a kultuszreferenseket, és Bálint háta mögött megállapította, hogy alapos a panasz: az oláh papok a mai magyar uralom idején is több állami támogatást kapnak, mint a magyarok, akiket pedig az oláh uralom annyira tönkretett. Hogyan lehetnének hát elégedettek a kormánnyal? Holott Hóman nem akar rosszat, azonban dolgozni nem bír, elmenni meg nem akar. Nemcsak azért nem megy, mert elképzelhetetlenül hiú, de főként az óriási nagy hivatalos autója miatt. Ebből nem akar kiszállni. Még kultuszállamtitkár koromban egyszer őszintén meg is mondtam azt neki, hogy villamoson az ő magas beosztása folytán nem járhat, taxiba pedig nem fér bele.

1941. szeptember 19.

Antal Pista igen nagy nyomorúságból dolgozta fel magát a mai méltóságába. A lakásuk egy konyhából állt, abban az édesanyja idegeneknek mosott, s így ne-

316 A Habsburg család tescheni ágához tartozó Albrecht, aki a Monarchia feloszlatása után Magyarországon telepedett le, 1940-től bizalmas kapcsolatot tartott fenn a harmadik birodalom vezető köreivel, és összekötő szerepet játszott Berlin és a magyar szélsőjobboldal között. A németek úgy tekintettek rá, mint Horthy esetleges utódjára.

317 Albrecht német kapcsolatai a magyar hatóságoknak is a tudomására jutott. 1940 februárjában Baróthy Pál királyi főügyész bizalmasan figyelmeztette a főherceget, „amennyiben ezen a helyzeten nem változtat, olyan következményeknek teszi ki magát, amelyek ellen sem a felsőházi tagsággal járó mentelmi jog, sem a kivételes közjogi állás védelmet nem nyújthat." SALY 1945. 137–138.

velte a két apátlan fiát. Apjuk nem is tudom mi lehetett, – valami altiszt legfeljebb.[318] Most pedig a Pista nagy úr. Azt hinné tehát az ember, hogy hálás annak a társadalomnak, amely számára ezt a standard emelkedést lehetővé tette. De nem így van. Titkon mindenkire haragszik, akiknek a gyerekkora kevésbé volt terhes az övénél, s az anyja nyomorúságát se tudja megbocsájtani. Ennek folytán igaztalan és kiegyensúlyozatlan ember. De nem csak ő. Mindenki, aki a mélyből a magasba kerül. Ezt a hirtelen különbséget egy nemzedéken belül tán nem is lehet elviselni. És valószínűleg azért nem, mert egy államtitkár hordoz olyan emlékeket, amelyek egy mosónő fiának az emlékei. A mosónő fia, ha ebben a sorban marad, talán fel sem gerjedne rajtuk, de az államtitkár számára elviselhetetlenek. Egy számtiszt számára nem olyan tűrhetetlen egy mosókonyha emléke, egy államtitkár talán megbirkózik egy számtisztnek az emlékeivel. De egyszerre nagy az ugrás. És talán nem is a szegénység teszi, tán inkább a minőség. A paraszt a maga háza táján úr, parancsnok. De a bakter: cseléd. Kisebb szemeten úr, nagyobb szemeten, – nem olyan nagy a különbség, mint cselédből lenni nagy úrrá.

1941. szeptember 20.

Tegnap délben itt az elnökségen volt egy ebéd a berlini polgármester tiszteletére. ½ 4-kor megszöktünk, mert Klárinak divatbemutatója volt a Corvin Áruházban, magam pedig kirobogtam Dömösre azzal, hogy ma odakint maradok, ha már a vasárnapomat úgyis elrontja a Széchenyi-ünnepség. [...]

1941. szeptember 21.

A Széchenyi-ünnepséget a Nemzetpolitikai Szervezet rendezte, tehát én voltam érte a felelős. Igen szépen sikerült. Én nem rendezek többet uraknak szánt ünnepélyeket, elég volt belőlük. Ott ül a pénzügyigazgató, a tanfelügyelő, a városparancsnok: ezeknek mi a csodának csináljak propagandát. A tömegekre kell hatni, amelyet az ilyen úri ünnepen pedig be se enged a rendőrség. Nem engedte be a Vigadóba sem ma, de innen az ünnep kiment az utcára, az egész országba szétfutott a fáklyát-vivő staféták nyomán. A Kormányzó Úr meggyújtotta az emlékezet tüzét vivő fáklyát, átadta az ifjúságnak, s az szerte vitte a hazába, végül el a cenki sírhoz. A nép meg nézi a stafétát, s e színház révén tán Széchenyi is eljut hozzá.

318 Antal István édesapja, Lajos Kenderesen volt kocsmáros. A család nehéz anyagi körülmények között élt, de az édesapa haláláról nem szólnak a források. Elemi iskoláit Kenderesen végezte, gimnáziumba már Budapesten járt, feltehetőleg ösztöndíjas tanulóként. Életútjáról lásd Gergely 2004. 13–62.

Bárdossy nagyon szépen beszélt, a rádió közvetített mindent. Velem együtt sokan meghatva eszméltünk rá, mennyire időszerű ma is a 150 éve született „legnagyobb magyar" legtöbb tanítása. Szinte fájdalmasan időszerű.

[...][319]

1941. október 7.

A miniszterelnöknek azt mondtam, hogy úgy látszik, távollétem alatt semmi különös nem történt, Istennek hála csend van. Látszólag – felelte. Előadta azután, hogy a Kormányzó Úr egyrészt a kormányzóhelyettesség dolgát sürgeti, ami magyarul István fia kormányzóhelyettességét jelenti, másrészt túl radikálisnak tartja a kormány politikáját a földbirtok és a zsidókérdés kezelésében. A földbirtok és a zsidókérdés tekintetében persze ellenkező a baj, az t. i., hogy alig történik valami. De ettől függetlenül: a két kívánság egymásnak ellentmond, mert Horthy István kormányzóságát alig lehet közmegegyezéssel megvalósítani, ha a Kormányzó Úr a közvéleménnyel ebben a két legaktuálisabb kérdésben szembehelyezkedik. Úgy látszik, ismét összeütközés van kilátásban a miniszterelnök és a Kormányzó Úr között.

Eckhardt Tibor[320] Amerikában a cselekvés terére lépett, s egy kiáltványt bocsájtott ki, amelynek a tartalma a kormányra nézve nem hízelgő, – de Istenem! Eckhardt Amerikában más hangon nemigen beszélhet. A holnapi minisztertanács meg fogja fosztani állampolgárságuktól Eckhardtot és társait.[321] Ez is helyes, mert

319 Zsindely szeptember 24-től október 6-ig Máramaroson vadászott Teleki Mihállyal.

320 Eckhardt Tibor (1888–1972), 1933-tól 1935-ig Magyarország népszövetségi főmegbízottja. 1941-ben az Amerikai Egyesült Államokba utazott, hogy megszervezze a magyar emigráns kormányt, ennek kudarca után megalapította a Független Magyarországért Mozgalmat. A nyilas kormány távollétében halálra ítélte. A háború után is a politikai emigráció meghatározó tagja maradt.

321 Eckhardt Tibor a Teleki-kormány titkos megbízásából – hogy egy emigrációs kormány alakítását előkészítse – 1941. március 7-én indult el Magyarországról és augusztusban érkezett meg az Egyesült Államokba. Ekkorra a szovjet–német konfliktus kiéleződéséből adódóan a magyar kormány és az angolszászok kelet-közép-európai politikája is megváltozott, nyitottság a magyar emigrációs kormányra nem volt. Eckhadt azonban létrehozta a Független Magyarországért Mozgalmat és 1941. szeptember 27-i kiáltványban lépett a nyilvánosság elé: igazodva a politikai változásokhoz, a kormányzóval és kormánnyal való szembenállását, valamint náciellenességét hangsúlyozva hirdette meg az emigrációs magyarság összefogását. Eckhardt a kiáltványt eljuttatta Bárdossy miniszterelnökhöz is. Miután a német sajtó foglalkozni kezdett a kiáltvány németellenes élével, a magyar lapokban kormányutasításra támadó kommentárral szemelvényeket közöltek Eckhardt szövegéből. Jagow – Bárdossy, az igazságügy-miniszter Radocsay és Keresztes-Fischer társaságában – kormányzói audiencián kért magyarázatot a kiáltvány és Eckhardt amerikai kiküldetéséről. Ezt követő minisztertanácson fosztották meg Eckhardtot és a kiáltvány szövegezésében részt vevő Pelényi János, Balsay Antal, Zsilinszky Antal diplomatákat az állampolgárságuktól. Mindhárman a kormány németbarát politikája miatt koráb-

a kormánynak meg ez a dolga. A kormány egyszerre két nyeregben nem ülhet. De a nemzet csak üljön. Így aztán Eckhardtnak is igaza van.

1941. október 8.

A minisztertanácson csúnyán összekaptam Bárdossyval. Illetve ő kapott le engem, én csak a végén csattantam fel. Megint az oláh kérdés kezelésében nem értettünk egyet, de nem ez a fő. Az a hang a fő, amelyen beszélt, s amely a szégyenére válik. Mint valami veszekedős vénkisasszony, aki abban az elvakult óhajtásában, hogy mindenképpen igaza legyen, olyasmiken tipródik, meg olyasmik ellen tiltakozik, amiket esze ágában sem volt az embernek mondania. Szóval gyerekes, nevetséges és egyszerűen tűrhetetlen volt ez a jelenet. Igen ideges is szegény Bárdossy. Az összes miniszter látta aztán miről van szó, mikor elhallgattam. Próbáltak sorjában békíteni engem, a belügyminiszter előbb a miniszterelnökhöz ment fel, csak azután kerültem én sorra. Ismételten lemondtam, de nem fogadta el, színészkedett. Megsajnáltam és restelkedtem is helyette. Végül csak összebékültünk. Délután küldött a feleségemnek egy csokor fehér rózsát, hogy „a perlekedő két magyar között legalább maga örüljön ennek a virágnak". Úgy látszik attól fél, hogy a feleségem majd közbeszól és elrontja a létrejött békét. A gyomrom rosszabb, mint valaha.

1941. október 9.

Szederjei értesített, hogy meglett a medvém.[322] Igen örülök neki. Megfelelő kozmetikázással bevallottam az esetet Bánffy Daninak. Persze úgy, hogy megtámadott a medve. Medveölésem híre lassan terjedezni kezd. Nem örülök neki, mert az irigyeim a Kormányzó Úrnál befeketíthetnek vele. Arra vigyázok legalább, hogy ne igen lássa senki a bundáját. Ha ugyanis kiderül, hogy micsoda óriás ez a medve, mennyivel erősebb, mint az, amelyiket a Kormányzó Úr lőtt, – akkor Isten legyen nekem irgalmas!

Bárdossyval olyan kedvesek vagyunk egymáshoz, mint soha még. Színészkedik vajon, vagy csakugyan sajnálja a dolgot? Mindenképpen úgy tesz, mintha restellné. [...]

---

ban már lemondtak diplomáciai megbizatásukról. Ugyanezen az ülésen az Eckhardttal szemben álló Károlyi-féle csoporthoz tartozó Vámbéry Rusztemtől is elvették az állampolgárságát. Saly 1945. 397; A kiáltvány szövegét és a történelmi hátteret lásd Kádár Lynn 2006. 213–214.

322 A máramarosi vadászat utolsó napján Zsindely meglőtt egy medvét, de az sebesülten elmenekült, és nem sikerült a nyomára bukkanni. Szederjei Ákos (1919–1991), a Felsőszinevéri Erdészet erdőgondnoka több napi keresés után találta meg a kimúlt állatot.

1941. október 13.

Az az érzésem, hogy inog a kormány. Nem csak a minisztertanácsok idegesítő hangulata és a miniszterek sűrűsödő differenciái vallanak erre, hanem első sorban a Kormányzó Úr lappangó bizalmatlansága. A bizonytalanság szaga érződik, s ez a hullaszag is gennyesíti a helyzetet. Ezt tehát meg kell szüntetni minden áron, – vagy így, vagy úgy. Kétségtelen persze, hogy ha a Kormányzó és a kormány között azért támad szakítás, mert a Kormányzó Úr a kormány politikáját túl radikálisnak tartja a földreform és a zsidókérdés terén, akkor számítani kell a parlamenti erőviszonyok megváltozásával. Akkor a Pártunk jó része átmenne Imrédyhez, mert hova máshova mehetne. Bárhova menne, előbb, s utóbb csak oda jutna. A kormány politikája ugyanis a földreform és zsidókérdésben nemhogy radikális, de lagymatag. A Kormányzó Úr Imrédyt kormányalakítással megbízni soha nem fogja. Ellenben valószínűleg megtenné azt, amivel mind szívesebben fenyegetőzik: szétküldi a parlamentet és diktatórikus kormányt alakít. Valószínűleg katonait. Igen ám, de ezzel sem a földreform, sem a zsidókérdés elintézve nincs. Államfő és nemzet egymással szembe kerül, és parlamenten kívül folyik a bujtogatás. Az elégedetlenek nyilván a németekhez fognak futni előbb, vagy utóbb: zsidókérdésben segítséget ott remélhetnek. A hadsereget sem tartom a német befolyás számára hozzáférhetetlennek. Az eredmény tehát: a nemzet kiszolgáltatása a németeknek.

1941. október 14.

Minisztertanács. Bengyel és Lossonczy elmagyarázták a zsírellátási tervüket. Buzognak és hisznek. Isten segítse őket. Aztán kiderült, hogy Louis elégedetlen a gazdasági miniszterek tempójával, s ezúttal megint bejelentette, hogy lemond. Ha lemondani nem is fog, de ami a gazdasági minisztereket illeti, abban tökéletesen igaza van. Az adminisztráció ráül a nyakukra, különösen Varga Józsiéra,[323] akit már csak „Lekvár Józsi" néven emlegetnek, és az Istennek meg nem oldanának semmiféle kérdést. Akár öt órán keresztül is szívesen magyarázzák, hogy miért nem lehet. De ha lehet, akkor sem csinálják. És csak magyarázzák szép komótosan, miért nem.

Kiderült, hogy a Kormányzó Úr most meg Donáth[324] képviselőt minősítette imrédystává, s kijelentette, hogy biztos értesülése szerint Imrédy és a nyilasok

323 Iparügyi, kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter.

324 Donáth György (1904–1947), 1939-től 1944-ig kormánypárti képviselői, Teleki Pál köréhez tartozott. 1943-ban a Magyar Élet Pártja országos alelnöke. A Sztójay-kormány megalakulása után lemondott

között Donáth közvetítette a megegyezést. Ez persze tévedés. Donáth a legtehetségesebb az ifjú képviselők között, s a belügyminiszternek az új városháza megépítésében a pártfogoltja, s reménye. A Kormányzó Úr gyanúját azonban neki sem sikerült eloszlatnia. Ilyen körülmények között borzasztó nehéz hivatal az én hivatalom. Kínkeservesen létrehoztam, hogy a régi tehetetlen és eléggé korrupt TESZ olyan módon frissüljön fel, hogy a fiatalság Eke-je, amely szegény Teleki initiativájára próbálta a TESZ hivatását betölteni, vegye birtokba, s töltse meg tartalommal a TESZ-t. Igen ám, de ebben is Donáth volt a motor, s így vezető elnöknek szántuk.[325] Látom már, hogy a Kormányzó Úr előtt ismét nyilas vádba kerülök.

1941. október 15.

Délelőtt a Keleti pályaudvarra mentünk ki Filov Bogdán[326] bolgár miniszterelnök fogadására, aki feleségével, s nagy kísérettel érkezett. Bárczy Pista megint szépen feldíszítette a pályaudvart: hajszálra úgy volt minden, mint februárban a jugoszlávok érkezésekor, – ekkor persze nem fehér sasos zászló lógott, hanem sárga oroszlános. Rezesbanda, autók, cilinderek, diákgyerekek az utakon, kezükben zászlócskák. Én kaptam tőlük egy nagykeresztet, most is viselnem kellett már este. Remélem azonban, hogy ez a magyar–bolgár örök barátság, amelyre szerződést nem is kötöttünk, tartósabb lesz, mint volt a februári magyar–jugoszláv.

Bárdossy panaszkodott, hogy sok baja van Bánffyval, aki bizonyos sváb birtokvásárlásokat nem akar jóváhagyni. Szerintem Bánffynak van igaza, de nem mondtam meg a véleményemet. Megint külügyi kényelmi szempontból ítéli meg Bárdossy a nemzeti érdekeinket. [...]

mandátumáról és párttisztségeiről. 1946-ban köztársaság-ellenes összeesküvés vádjával letartóztatták, a Népbíróság halálra ítélte.

325 Donáth György Teleki bizalmi emberei közé tartozott. Az Egyesületközi Együttműködést (EKE) 1938-ban alapították Donáth elnökletével, Teleki koncepciója alapján a korszakban működő számos társadalmi egyesület koordinálására. Olyan csúcsszervként működött, amely alapszabállyal nem rendelkezett, csupán a szervezetek együttműködésének kereteit kívánta biztosítani a tagszervezetek autonómiájának tiszteletben tartása mellett. 1941 őszén már 21 tagegyesülettel működött, ez megközelítőleg húszezer ember összefogását jelentette. Az alapítás mögött erős volt Telekinek az a szándéka, hogy a szélsőjobboldali befolyást így próbálják ellensúlyozni a társadalmi szervezetekben. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) 1919 őszén jött létre, mint a rendszerhű társadalmi egyesületeket összefogó csúcsszerv, 1921-ig Bethlen István, 1925-ig Teleki Pál vezette. Bárdi 2012. 80–82.; Donáth 1941. 9–12.; Kerepeszki 2011. 381–388.

326 Bogdan Filov (1883–1945), 1940-től 1943-ig bolgár miniszterelnök.

1941. október 17.

Az erdélyiekkel Bárdossy elsiette a hangot. A hideg logikára apellált, s kétségbevonhatatlan okfejtéssel követelte az Erdélyi Párt beolvadását a kormánypártba.[327] Pedig a logikával a belpolitikában nem megy sokra az ember. Itt az ostobaságnak van rezonanciája, a szívdöglesztésnek, s a hajnalig poharazgatásnak. Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke, ravaszkodik, mást akar, mint amit mond: a tökéletes különállásuk kiépítését akarja a kormány költségén. Majd meglátjuk. Bárdossynak megmondtam, hogy rossz vágányon indult, s ígérte, hogy átvált másikra: legközelebb azt fogja kifejteni nekik, hogy a haladó politikájának támogatását kéri tőlük a Párton belül. Talán beveszik, bár most éppen azt hangoztatta előttük, hogy a belpolitikára fütyül, s ha egyszer beléptek hozzánk, felőle azután akár szanaszét mehetnek. Csak az Erdélyi Párt szétesésével ne adjanak újabb emeltyűt az oláh bomlasztásnak. Odessza végre-valahára elesett.[328] Ez a kétes értékű siker amúgy is növelni fogja az oláhok szavát. [...]

1941. október 19.

[...] Este Sanyiékkal Ibsen „Nóra"-ját néztük meg a Nemzetiben.[329] Bajor Gizi Nórája tökéletes, az előadás általában meglepően jó. Maga a probléma legalább annyira időszerűtlen máma, mint akár turnűr és a sonkaujj az úri kosztümökön, – ma lassan az emancipálandó férfi lesz aktuális. De időszerűtlen, nem időszerűtlen, Ibsen nagy drámaíró.

1941. október 20.

Odessza elfoglalásával igen megnőtt az oláhok szava. A németek mind nyíltabban állanak velünk szemben Románia mellé. És tutujgatják Szlovákiát is, Horvátorszá-

327 Bárdossy az Erdélyi Pártnak a kormánypárttal való együttműködését intézményesíteni és állandósítani szerette volna. Erről augusztus 13-án tárgyalást folytatott a párt vezetőivel, akik Bárdossy törekvését számos ponton nem voltak hajlandók elfogadni. Ezt követően elhatározta, hogy a párt önállóságát önhatalmúlag felszámolja és integrálja a kormánypártba. Ez érintette volna az országgyűlési képviselőket, a párt szervezeteit és tagságát. MURÁDIN 2019. 114. Lásd a 171. lábjegyzetet.

328 Odessza városának több mint négy hónapig tartó ostromában 340 ezer román katona vett részt, 94 ezer fő volt az emberveszteség, ebből 17 ezer a halálos áldozat.

329 Ibsen *Nórá*ját félszázados jubileumként annak tiszteletére mutatták be október 11-én, hogy a darabot a Nemzeti Színház 1889. október 4-én tűzte elsőként műsorára. A rendező Németh Antal, a címszerepet Bajor Gizi alakította, mellette Lehotay Árpád, Jávor Pál, Ághy Erzsi és Major Tamás játszottak.

got is, amelyek természetesen elszemtelenednek az ilyen „nagy szövetséges" bíztatására. Egymással érintkezést keresnek, és lassacskán kész ellenünk az új kisantant, – német protektorátus alatt. Ezek a vazallus államocskák most ugyanolyan szolgalelkűséget színlelnek a németek felé, mint azelőtt az antant felé színleltek, és a német kisebbségeiknek akkora önállóságot biztosítanak, hogy az nemcsak szuverenitásukat, de az államigazgatás folyamatosságát is kétségessé teszi. A németek szemében az ő magatartásuk a mérték. Ehhez nem alkalmazkodhat tisztességes nemzet és önérzetes állam. A különbséget azonban a németek nyilván nem érik fel ésszel, és rossz fiúknak tartanak bennünket. Még talán szerencse, hogy a németek ennyire elfogultak. Ha jóindulattal közelednének hozzánk, az ingünket is odaadnánk nekik, és megfelelő baráti magatartás mellett tán nemzeti mivoltunkat is feláldoznánk. De ők hepciáskodnak, s ezzel a nemzeti kötelességeinkre külön folyamatosan emlékeztetnek. Erőszakos és ostoba politika ez. Felettébb ellenszenves. Ők meg azon duzzognak mindig, hogy nem szeretjük őket igazán. Hát lehet?

1941. október 21.

A minisztertanácson mostanában megérződnek a történelmi idők. A lelkiismeret megszólal, a kötelesség gyötör, és a magányos éjszakák vívódása a józan nappal világításában is megmutatkozik. A magyarországi németség vasárnapi gyűlése mindenkit felháborított.[330] A hajszálcsövesség törvénye, ez a jelentkező sváb pimaszság. A 80 milliós nagy német medence sorozatos győzelmei Európa-szerte és hihetetlen feszítő ereje svábjaink hajszálgyökereiben magasabbra nyomják az önérzetet, mintha személyesen ő maga győzött volna Narviktól Athénig. És azt hiszi, hogy a német hadsereg hatalmát neki kell érvényesítenie Magyarországgal szemben. Olyan utálatos helyzetekhez vezet mindez, amelyekből egyetlen méltó kibontakozás volna csak: a pofon. Az embernek minden idegszála bizsereg, hogy valamelyik szemtelen német arcán elcsattintsa. De éppen ezt nem lehet, s éppen most nem lehet: a német önérzet dagályának idején. Ha összeszorított foggal is, de meg kell várni az apályt, amely elkerülhetetlen. Mert veszedelmes ez a német

330 Volksbund (Volksbund der Deutschen in Ungarn – Magyarországi Németek Népi Szövetsége) október 19-i rendes évi közgyűlése a Vigadó épületében az ún. magócsi fordulat jegyében zajlott. A szervezet vezetője, Basch Ferenc Antal az 1938-as alapításkor még azt tűzte ki célul, hogy az összes magyarországi németet egy egységes érdekvédelmi szervezetbe fogja egybe. Az 1941. júniusi, 15 ezer fiatal részvételével tartott magócsi táborban hirdette meg a nemzetiszocialista nevelést, a népiségi harcot és a hitleri politika szolgálatának jegyében a Hitlerjugend mintájára a militáns ifjúsági szervezetté történő átalakulást. A közgyűlésen ennek reprezentatív meghirdetése történt Basch 75 perces beszédében. Az ünnepségen jelen volt Jagow birodalmi követ, Werkmeister követségi tanácsos is. Spannenberger 2005. 270–271. Lásd még az 1941. október 28-i bejegyzést.

játék. Ha fordul a németek szerencse kereke, akkor ez minden külföldi németre veszedelmes lesz. Most annyira kimutatják a foguk fehérjét, hogy minden vendéglátó nemzetnek saját érdekében le kell számolniuk velük. [...]

1941. október 22.

Néha hálásan ráeszmél az ember ebben a szerencsétlen Európában, hogy Magyarországnak milyen kivételes aranysora van. Az ember persze morog mindig, elégedetlenkedik, és tagadhatatlan, hogy szörnyű módon megnehezült nálunk is az élet. De ha külföldiekkel beszél, az igazságot csak az ő beszámolójuk alapján ismeri fel: mennyire őriz minket az Isten. A német politikusok, német pártemberek persze kénytelenek lakatot tenni a szájukra. De a magán németek elmondják, hogy náluk a berliniek szívesen utaznak pár napra Münchenbe, ha tehetik, hogy a légvédelmi óvóhelyen töltött éjszakák után egyszer istenesen kialudhassák magukat. [...]

1941. október 23.

Pénzügyminiszteri expozé a Házban. Louis úgy drukkolt, mint egy gimnazista, pedig legalább a negyedik expozéja volt ez már neki. És a legjobb az eddigiek közül. Határozottan fejlődik. Látóköre tágul, a csúcsminisztérség e tekintetben jót tesz neki, mert nem csupán finánc-szemüvegen át néz. A parlamentben engem mindig majd szétszednek különböző ügyeikkel a honatyák. Most az Erdélyi Párt beolvadása a fő téma.[331] Ravasz egy társaság ez az Erdélyi Párt.

1941. október 24.

Este nyílt meg új formájában a Corvin mozi, – német érdekeltség kezében.[332] Hosszú tusakodás előzte meg ezt a változást, azonban a nagy német nyomás folytán végül is mi maradtunk alul. A német kulturoffenzíva új támaszpontot kapott. A megnyitáson ott volt az egész hivatalos világ. Az összes német és persze követükkel az élen. És a szövetséges országok követei is. Jó filmet játszottak, s „Ope-

331 Lásd a 327. lábjegyzetet.

332 A külvárosi üres telken 1921-ben a Magyar Városi Bank finanszírozta az 1300 főt befogadó filmpalota építését, amely a korszak legnézettebb magyar és külföldi filmjeit vetítette. A harmincas évek végén a mozit egy német tőkeérdekeltség vásárolta meg (a Corvin Áruház mögött is ez a cég állt), 1941-ben tőlük vette meg a Corvint két náci filmvállalat, az Universum Film (Ufa) és a Tobi.

rett" címen a bécsi operett aranykorának összes kedves melódiáját beleszőtték.[333] Bécsi film volt, nem náci film. November elején látogatóba megy a Magyar Élet Pártja Münchenbe a náci párthoz. Bárdossy nagyon akarja ezt a melegedést, valamint azt is, hogy az elnökkel én is kimenjek.

1941. október 25.

[...] Bárdossynak én igazán kevés idejét veszem el. Őt akkor avatom be, s csak azokba a dolgokba, ha már nagyon muszáj. Időnként azonban mégis kell beszélgetnünk, hogy szét ne szaladjunk. Ma délben folyt le köztünk egy ilyen beszélgetés. Szeretné, ha Bánffy megbuknék, és olyan tehetetlennek tartja szegényt, hogy szerinte emiatt rövidesen meg is kell buknia. Azt feleltem, hogy tehetetlenség miatt nemigen bukik meg miniszter. „– Azt hiszed, hogy nem? – Azt. Különben már régen nem lenne a helyén sem Hóman, sem Varga Józsi (akit egyébként én szívből szeretek.) – Igaz. De ők aztán ha felállnak beszélni, legalább mondanak valamit." Ez így van. Bánffy Danival szegény kis Bóli nagyon melléfogott. De ha a sorsát valóban megpecsételi valami, az Louis furkálása lesz. Mert most Louis ellene fordult. Egy-két odavetett mondatban ezt nekem is értésemre adta. Az ilyen furkálódásban pedig Louis igen nagy. Itt suttog, ott felháborodik, de fúr konokul, óvatosan, céltudatosan, fáradhatatlanul. Kicsinyes eszközökben sem válogatós. Nem kényelmes vele szembe kerülni. [...]

1941. október 26.

Édesanyámmal meglátogattuk Édesapámat a temetőben, ebéd után Klári szónokolni ment. Én inkább maradtam idehaza. Most megint motoszkál bennem a riadalom. Mintha el kellene mondanom valamit, amit más nem lát, s amit okvetlenül el kellene még mondanom. Csak nemigen van rá időm. Amellett azt sem értem, hogy miért fontos mindennek az elmondása? De a parancsot érzem.

1941. október 27.

Hóman Bálint beteg. Orbánca van. Minden második évben meg szokta kapni, s mindig a legalkalmatlanabb időben. A kultusztárca költségvetését ma tárgyalja a képviselőházi bizottság. Feleségem a Főméltóságú Asszonynál dolgozik a többi

333 A bécsi operett aranykorát feldolgozó film, az *Operette* Willi Forst rendezésében és főszereplésével (női főszereplő Maria Holst) készült. Ősbemutatóját 1940. december 20-án tartották Bécsben.

közéleti asszonyokkal együtt. A harctéren levő katonák karácsonyi ajándékát rakosgatják. Bartha múltkor érdeklődött Sándor inasunk felől, akinek hazatérését ő elrendelte legalább 6 héttel ezelőtt. Igen zavarba jött, amikor meghallotta, hogy a parancsa eredménytelenül hangzott el a pusztaságban. Én megnyugtattam, hogy a parancsának nem is lesz eredménye, mert az őrmester úr nagyobb hatalom a csapatnál, mint a miniszter. Ha erre se jön haza Sándor, akkor sosem.

1941. október 28.

Ma este 8-ra hirdettük meg a minisztertanácsot, hogy a költségvetési tárgyaláson elfoglalt minisztereket ne legyünk kénytelenek nélkülözni. Megvacsorázott állapotban kellett 8-ra megjelenni. Ez a minisztertanácsok történetében új figura. Rövidesen feketekávét kaptunk és éjfél felé pogácsát meg szendvicset. Jó is volt, mert ki az ördög tud ½ 8-kor rendesen bevacsorázni, ha egyébként 10 körül szokott? Múlt kedden megígérte Bárdossy, hogy a német követnél szóvá fogja tenni a Volksbund vigadói nagygyűlését.[334] Igen kedvetlenül és remény nélkül fogott hozzá, de határozottan hajtotta végre, mint ahogy mindent határozottan tesz, ha belefog. Nagyszerűen sikerült a dolog. Jagow kijelentette, már le is szidta Basch-t,[335] a jövőben megnézi majd, hová megy, és az ülésen szó szerint rosszul érezte magát, már-már el is távozott. Jagow elítélte azt a hangot, amelyen az ülés lefolyt. No lám! Igaz, hogy Bárdossy kíméletlen őszinteséggel beszélt vele. Tud.

1941. október 29.

[...] Összeültünk Bárdossyval és az erdélyi Teleki Bélával hármasban, hogy az Erdélyi Párt fúzióját megbeszéljük.[336] Teleki Béla megint ravaszkodik. Hogy van-e készen valami terve, vagy nincs-e nem tudni, de titokban mindig céltudatosan tör arra, hogy Erdély a politikai és gazdasági különállását kiépítse, s hogy ennek a

334 Lásd az 1941. október 21-i bejegyzést. Jagow Bárdossy panasza miatt megrovásban részesítette Bascht. November 18-án Himmler is magához rendelte a Volksbund vezetőjét, és követelte, hogy hagyjon fel a népiségi harccal. Basch leintése mögött azonban nem csupán Bárdossy tiltakozása állt, hanem a keleti fronton elszenvedett vereségek hatására módosított „népcsoport"-politika, ahol a népi német ifjúsági szervezeteknek a toborzásban, a katonai kötelességekre való felkészítésben szántak nagyobb szerepet, ehhez azonban a kormánnyal együttműködőbb politikára volt szükség. SPANNENBERGER 2005. 273.

335 Basch Ferenc Antal (1901–1946), a német birodalmi érdekeket támogató Népinémet Bajtársak Egyesület alapítója. 1939-től a háború végéig a Volksbund magyarországi vezetője. 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte.

336 A fúzió az erdélyi képviselők és a parlamenti ellenzék ellenállásán megbukott. Az előzményeket lásd a 327. lábjegyzetben. MURÁDIN 2019. 114.

különállásnak ő maga legyen egy személyben a vezére. Eszes, konok ember, szikár, csinos, aránylag fiatal. Alkudozási modorában sok van a zsidókéból. És ha ez általános erdélyi vonásnak látszik is, nála határozottabb, mint általában. Minden alattomos eszközzel akadályozni törekszik a két párt egyesülését. Ezt persze nem mondja ki, sőt. Ellenkezőleg beszél. Másként nem is igen beszélhet, hiszen a kormány finanszírozza az Erdélyi Pártot is. Bárdossy kegyetlen igazságokat mondott neki. Azt is, hogy az Erdélyi Párt képtelennek bizonyult arra a feladatra, amelyet vállalt: az erdélyi magyarság összefogására. És azt is, hogy Erdélyben mindenki mindenkit rágalmaz. Erre Teleki Béla úgy védekezett, hogy ez a betegség kevésbé veszélyes, mint az magyarországi szemmel látszik. A fejedelmek kora óta benne van az erdélyiekben, s nekik éppen oly kevéssé árt, mint a cigányságnak az öröklött szifilisz. Ha idegen érintkezik velük, arra veszélyes, s látszatra súlyos a nyavalya, de az erdélyieknek nem árt. Én a békesség megmentésére minden lehetőt megtettem. Most én vagyok az erdélyiek reménye. De nem jó hangulatban oszlottunk szét, bár Teleki Bélának azzal a kijelentésével, hogy a fúziót megpróbálja. Este Édesanyámnál voltunk, aki 70. születésnapját ünnepelte. Isten éltesse sokáig.

1941. október 30.

Úgy volt, hogy hosszas huza-vona után végre kimegy Münchenbe a kormányzópárt elnöksége, hogy meglátogassa a német Nemzeti Szocialista Pártot a „magyarok finanszírozásában". Látszott, hogy egyes német körök nem lelkesednek ezért a közeledésért. Werkmeister például csak október 22-én továbbította a Nemzeti Szocialista Párt elnökének a szeptember végén írt meghívó levelét. De végre úgy volt, hogy november 4-én indulnak, s én is megyek velük. Tegnap azután értesítés jött, hogy különböző felsorolt okokból nagy sajnálatra azt kell kérniük, hogy január közepére halasztódjék el a látogatás. Werkmeister most Németországban van szabadságon, s nem tudom, nincs-e része ebben a fordulatban. Jó szívvel a magyar kormány iránt ő most aligha lehet, mert az Eckhardt-ügyben rágalmat terjesztett Bárdossy ellen, aki ezt Erdmannsdorff levelével bizonyítani tudja.[337] Egy más ügyben is sikerült bizonyítékot szerezni ellene. Ezek miatt hivatalos panasztétel történt Berlinben, amiről Werkmeister csak ott értesült. Nagy örömben tehát nyilván nincsen.

[...][338]

337 Werkmeister a budapesti német követség tanácsosa. Az előzményeket lásd a 321. lábjegyzetben.

338 Október 31-től november 3-ig Mindenszentek és Halottak napja alkalmából az időt Zsindely a családjával töltötte, illetve Anyalán vadászott.

1941. november 4.

Az erdélyiek bizalmatlanná váltak Bárdossyval szemben.[339] Bárdossy igen gyors eszű és príma debatter, azon felül szeret is vitatkozni. Nemcsak diplomata múltjának, de bizonyos feminin vonásnak is eredménye, hogy szeret nyelvelni. Mégpedig úgy nyelvelni, hogy övé lehessen az utolsó szó, s e cél érdekében nem válogatós az eszközökben. Valósággal lesi, hogy az ellenfele mikor követ el valami hibát, ebbe beleköt, és ragyogó éleslátással lehengerli. Ha ideges, akkor néha egészen jelentéktelen, a dologra voltaképpen nem is tartozó kérdésben történik ez, s a vita igazi célja elsikkad. Ha pedig még idegesebb, s az ellenfél nem követ el semmi hibát, olykor még attól sem riad vissza, hogy erőszakkal olyan értelmet tulajdonít valamelyik szavának, amilyen annak nyilvánvalóan nem volt. Hiába tiltakozik szegény, akkor már gördül az éles és szabados mondatok lavinája feltarthatatlanul. Ezt az erdélyiek is észrevették, s most belém kapaszkodnak, mint menedékbe. Az erdélyiek persze nem egy egységes társaság. Legalább három típus van köztük. Az egyik rész csupán azért tartozik az Erdélyi Párthoz, mert a kormány akaratából ezidő szerint az van uralmon. Az első füttyentésre hozzánk állnának át, sőt – kenyértörés esetén – vasvillával sem lennének a kormánypártból eltávolíthatók. Ezek jórészt nem tiszta emberek. Teleki Béla megint más. Neki ravasz egyéni céljai vannak, amelyeket alkalmasint a legbizalmasabb híveinek sem fed fel egészen, sőt talán még önmaga sincs velük teljesen tisztában. A célkitűzéseiben saját egyéni érdeke is jelentős részben szerepel. Vannak azonban jóhiszemű és önzetlen erdélyiek is. Fiatalok, fantaszták, tapasztalatlanok, akik az idők szellemében utálják a pártpolitikát. Az Erdélyi Pártot éppen ezért gondolták el magasabb, eszményibb, egyetemes nemzetpolitikai síkon, hogy így az erdélyi magyarság pártpolitikai megbontását megakadályozzák. Ezért nem léptek be a kormányzópártba sem, amelynek akkor pedig még a bálványozott vezére Teleki Pál volt. A kormánypárt azóta sem ment be Erdélybe, a nyilasok, Imrédyék persze zászlót bontottak. Vagyis az erdélyi magyarok pártpolitikai megoszlása csak bekövetkezett, de éppen a kormánynak nincsen ott az övéikhez hasonló pártpolitikai eszköze. Helyében ott az Erdélyi Párt, amely támogatja a kormányt, melyet azonban Teleki Béla, de általában a vezetőség pártpolitikán felülálló nemzetpolitikai testületnek képzelt el, és rendezett is el. Itt a fából vaskarika. Ezért van, hogy az Erdélyi Párt elbírálásánál lehetetlen közös nevezőre jutni. Aki nemzetpolitikai síkon vizsgálja, lehet, hogy kedvező eredményre jut. Aki pártpolitikain, az okvetlenül kedvezőtlen. Ez így tarthatatlan állapot. Erdélyi léleknek kellemes ugyan:

339 Az előzményeket lásd az 1941. október 29-i bejegyzésben.

belép a kormány Erdélyi Pártjába, de mint az egész erdélyi magyarság depolitizált szervezetébe. A kormány felé azt mondja, kormánypártibb párt Erdélyben nincsen, s az ellenzék felé pedig, hogy ő nem pártpolitikus. Mindenkit reményben, s bizonytalanságban tart.

1941. november 5.

Padányi-Gulyás Jenőnél vacsoráztunk: Lukács Béla, Teleki Béla, Albrecht Dezső,[340] Mikó Imre s jómagam.[341] Minden lében kanál ez a Padányi-Gulyás, most az erdélyiek ügyében buzog. Valami közös platformra sikerült is jutnunk, – csak ezt most Bárdossy is fogadja el. Teleki Béla azt mondta, hogy úgyis nagy diplomata vagyok, az én dolgom az elfogadtatása.

1941. november 6.

Reggel a külügyi tárca költségvetését tárgyalták a képviselőház bizottságai, délután a miniszterelnökségit. A külügyi tárca tárgyalásainál Imrédy megint úgy viselkedett, mint egy vérbeli zsidó: okvetetlenkedett, szemtelenkedett, megsértődött, – egyik ajtón örökre távozott megbántottságában, a másikon ismét visszaosont, s végül is egész barátságos hangon felszólalást tartott. Ha nem ijednek meg tőle, az más. Akkor ő szeppenik meg. A miniszterelnököt azonban sikerült felbosszantania, ennél fogva beszédében is ismét élesebb volt a kelleténél. A délutáni beszéde azonban egészen jó volt már, s a képviselők szerették érte.

Oroszország azt kívánta Angliától, üzenjen háborút nekünk, Romániának és a finneknek. Anglia fontolgatja a kérdést. Félek, hogy teljesíteni fogja, mert egyébbel úgysem igen segítheti most a szövetségesét a bajban, mint ilyen reakcióval.[342]

---

340 Albrecht Dezső (1908–1976), az Erdélyi Párt ügyvezető alelnöke és országgyűlési képviselője. A román hatóságok 1947-ben mint háborús bűnöst kikérték, ekkor Párizsba emigrált. Haláláig a Szabad Európa Rádió munkatársa.

341 Lukács Béla a kormányzó párt elnöke és az Erdélyi Párt három fő személyisége (Teleki a párt elnöke, Albrecht az ügyvezető alelnöke és Mikó az országos politikai főtitkára) ült le tárgyalni. Az a kompromisszumos javaslat körvonalazódott, hogy az Erdélyi Párt nem olvad be a kormánypártba, hanem egy pártszövetség keretében egyfajta koalíciós pártként támogatja a kormányt. A részletekről Bárdossy 1942. januári erdélyi útján született megegyezés, a végleges megállapodást 1942. február 3-án kötötték meg Budapesten. E szerint a párt neve és a helyi szervezetek megmaradnak, a kormányzó párt Erdélyben nem hoz létre saját pártszervezetet, és növelik az Erdélyből behívott képviselők számát. Bárdossy erdélyi útját lásd az 1942. január 17–18-i, az előzményeket az 1941. október 29-i bejegyzésben. Murádin 2019. 114–115.

342 Lásd az 1941. december 4-i bejegyzést.

1941. november 7.

Délelőtt sokáig tanakodtunk Bárdossyval és a belügyminiszterrel. Politikáról. Nem bírok ezzel a Keresztes-Fischerrel tisztába jönni. Korporatívabb nálam, óvatosabb, lassúbb: rendben van, de okos, higgadt, önzetlen és korrekt úriember. A Kormányzó Úr dzsentris anakronisztikus felfogása sokszor keseríti el. Ez szociális téren jelentkezik, lemondásának gondolatával foglalkozik, holott nem olyan olcsó nála ez a fenyegetőzés, mint például Reményi-Schnelleréknél. Másrészt a Kormányzó Úr abszolút bizalmát bírja. Öccse a Kormányzó Úr főhadsegéde,[343] akit a közvélemény minden rossz kútforrásának tart, s aki valósággal imádja a bátyját: lehetetlen, hogy ne egy húron pendüljenek. Nekem már régen az az érzésem, hogy a kormányon belül Keresztes-Fischer Ferenc a Kormányzó Úr titkos bizalmi embere, csak az a kérdés, mennyire őszinte ő Bárdossyhoz.

Klári elutazott Jurcsek Béláékhoz disznót ölni. Vagy 3 hete már Laciék kölcsönzsírjából élünk. Ezzel a Jurcsek Bélával is baj lesz még. Arról volt szó, Pestvármegye főispánja legyen. Bárdossy örült volna, ha ezt az örök elégedetlenkedőt a parlamenti politikából kikapcsolja. De sajnálatosan sokáig húzódott a dolog, bár Jurcsek meglepetésemre kapott a horgon, s egy aggály volt csupán: a főispánt bármikor el lehet csapni, míg a képviselő a következő szavazásig képviselő. Eddig mindig azt hajtogatta, hogy lemond a mandátumáról, hazamegy, megunta. Most aztán megbukott a terv: a Kormányzó Úr hallani sem akar róla. Ezt persze a belügyminiszter mondja. Hogy azonban miként tálalta fel? [...]

1941. november 10.

Tele volt alkotmányos programmal ez a mai nap. 11-kor 42-es gazdasági bizottsági ülés, 12-kor a Ház formális ülése, fél 1-kor 36-os honvédelmi bizottság, 1-kor feljöttem az elnökségre. Fél 6-kor külügyi bizottság, 9-kor minisztertanács. Az otthon vacsorázásból nem lett semmi, mert a külügyi bizottság 10-ig ült. A Pártból hozattam át vacsorát, azt kaptuk be kutyafuttában. A miniszterelnök a minisztertanács ülésén nyelte le nagy fanyalogva az egy szem tojásból, s fél csésze üres teából álló vacsoráját. Káka bele többet el nem bír, – sovány is, akár az agár. Ez a baj. Lelki épségéhez igen kellene 10 kg súlygyarapodás neki is. Éppúgy Imrédynek. Ideges az ilyen sovány ember. A külügyi bizottság ülésén ki is robbant. Kiabált, s verte az asztalt, amit a miniszterelnöknek éppoly kevéssé szabad,

343 Keresztes-Fischer Lajos 1938 októberétől 1942 októberéig volt a kormányzó mellett a katonai kabinetiroda főnöke.

mint az úriasszonynak kofával feleselni. Rajniss-sal[344] tartottak hangversenyt. Pedig előre figyelmeztettem, hogy vigyázzon magára, mert az idő múlása idegesíti. Hiába volt. S méghozzá a szokott módszerével dolgozott: kiragadott a felszólalók beszédéből egy-egy állítást, azt sokszor eredeti értelméből kiforgatta és vagdalkozott. Tett egy csomó értékes és hatásos kijelentést is, tapsolták erősen, – de ez nem egyenlítette ki az asztalvagdosást. Meg is mondtam neki. [...]

1941. november 12.

Interpellációs nap, de az érdektelenség a karzatokon is meglátszik. Pedig hónapok óta ez a legelső cirkuszi alkalom. Még szegény Teleki Bóli idejében alakult ki az interpellációk érdektelensége. Elsősorban azzal, hogy a miniszterek általában nem válaszoltak a feltett kérdésekre csak írásban, és sokszor csak hónapok múltán. De a miniszterek annyira megszokták ezt a kényelmes állapotot, hogy kivételképpen is alig bírhatók rá válaszadásra. A Párt óhajtana pedig olykor egy-egy csattanós miniszteri választ. Enélkül az ellenzéki frázisoknak kezdenek bólogatni lassanként önkénytelenül is a képviselők. Mert a képviselő ilyen. Az interpellációkat fél 9-kor otthagytam és eljöttem haza a családi disznótoros vacsorára.

1941. november 13.

A bácskai főispánok és a zalai Teleki Béla[345] jelenlétében ma megszűrtük a behívandó bácskai képviselők névsorát. Sok az eszkimó, kevés a fóka. Mindenütt ez okoz gondot.

Este a miniszterelnök a Pártban óhajtott vacsorázni. Kötelességszerűen én is beneveztem. A vége az lett, hogy a miniszterelnök nem érezte jól magát, s lemondta a vacsora-tervet. Nekem persze antúl inkább le kellett mennem, s azzal indokoltam a miniszterelnök elmaradását, hogy átutazó idegenekkel van fontos tanácskozása, ezért nem jöhetett. Restelli, hogy gyengélkedik. De jelentettem neki, hogy a katonák megint gyanúsan viselkednek. A vezérkari főnökségből kirakták ugyan azt a László ezredest,[346] akit azelőtt Lancsiknak hívtak, s aki

344 Rajniss Ferenc, Imrédy pártjának vezető személyisége.

345 A zalai főispán Teleki Béla (életrajzát lásd 231. lábjegyzetben) nem keverendő össze az Erdélyi Pártot vezető Teleki Bélával (1899–1990).

346 László Dezső (1893–1949), vezérezredes. 1941. márciustól novemberig a Honvéd Vezérkar főnökének hadműveleti csoportfőnöke. 1941–1943 között a Hadiakadémia parancsnoka. 1944 októberétől 1945

Werthnek is a rossz szelleme volt. Ő erőltette 1940-ben Werthtel, hogy az akkor még német szövetséges Oroszországgal együtt támadjuk meg Romániát. Szegény Teleki határozott ellenállása buktatta meg ezt a tervet. Ő kérdezte gúnyosan, mikor szegény kis öreg a ravatalon feküdt: no, hogy van a gazdád? Ő ígért titokban 4 hadtestet a németeknek, ami végre Werth bukását okozta. Sülve, főve a németekkel van, s most egyszerre, s együtt kapta meg tőlük az I. és II. oszt. vaskeresztet, amely kitüntetést eddig más, mint nevezetes vitézi tettet elkövető német parancsnok meg nem kapott. Horthy sem. Hát ez a László ezredes felfelé bukott, a hadiiskolának lett a főparancsnoka: ő fogja kiképezni a vezérkari tiszteket. Nagy nehezen kezdett kijózanodni a vezérkar, de mi lesz pár év múlva ennek a disznónak a keze nyomán.

1941. november 14.

Este bementem a miniszterelnökhöz, egy levelet olvasott éppen. Odaadta: Ribbentrop saját kézzel írt levele volt. Széles sorokban írt, nagybetűs, kezdetleges, antipatikus írás. De a levél igen barátságos, meleg hangú. A neki küldött képet köszöni meg és feltűnően szíveskedik. Majd haza rohantam, mert vacsora volt nálam: Radocsayék, Lukács Béláék, Juhász Istvánék,[347] Zichy Rafaelné, Bárczy Pista, Szép Laci, Jurcsek Béla, stb., és Werkmeisterék is. Werkmeister, mihelyt maradhatott velem, félbeszakítván az addig folytatott beszélgetést sólyomként vágott rá azonnal erre a Ribbentrop féle levélre. „– Láttam-e? – Láttam. – Persze igen melegen hívja Bárdossyt Berlinbe? – Nem tudom. A levelet nem olvastam végig." Igen érdekelte a dolog. Hogy ő még soha nem látott Ribbentroptól saját kezű levelet, s mivel lezárva érkezett, a követség nem tudhatja, mi is állhat benne. Én sem tudom. Az este folyamán még kétszer visszatért egyre dühösebben a dologra, mert azt hitte, hogy nem akarom bevallani a meghívást. „– Hogy 25-re Berlinbe? – Nem tudom. – A komintern szerződés ülésére?[348] – Nem tudom." Végre is abbahagyta. Ez a Werkmeister egy nagy disznó. A magyarságnak is

---

áprilisáig az 1. magyar hadsereg főparancsnoka. A háború után a Népbíróság 15 év fegyházra, majd perújrafelvételt követően halálra ítélte.

347 Juhász István (1894–1981), feltaláló, gyártulajdonos, Tüdős Klára unokatestvére. Testvérével, Zoltánnal (1891–?) fejlesztették nagyipari vállalattá az 1920-ban alapított Gamma Finommechanikai és Optikai Műveket (eredeti nevén Gamma Műszaki Rt.). Katonai műszereket, optikai eszközöket gyártottak. Legsikeresebb termékük a Gamma–Juhász légvédelmi lőelemképző volt. A gyárat 1948-ban államosították, Juhász Istvánt leváltották, majd másfél évre bebörtönözték. Zoltán Svájcba távozott.

348 Az antikomintern paktum megkötésének 5. évfordulójára tartott ünnepség. A paktumot 1936. november 25-én kötötte Németország és Japán a Szovjetunió és a kommunista ideológia térhódításának ellensúlyozására. Magyarország 1939. február 24-én írta alá csatlakozását.

alighanem veszett ellensége, a kormánynak mindenképpen az. Ő és én, mi ketten barátságot színlelünk egymással. Dicsértem neki Jagowot, az új követet. „Igen" – mondta –, „komplikálatlan és őszinte lélek, nem egészen az, amit az ember diplomata néven érteni szokott. De baráti országban talán épp az ilyen van helyén." Nem szereti Jagowot, az egy bizonyos.

[...][349]

1941. november 18.

Klárival megnéztük ma este a „Félvér"[350] című skandináv filmet. Hosszú idő óta először voltunk moziban, pedig Klári szereti a mozit, s ma láttam életem legszebb filmjét. Egyszerűen csodálatos. Farkasok, medvék, vadász-sasok, – gyönyörű felvételek, jó színészek. Klárinak is ugyanúgy tetszett, s ez még boldogabbá tett. Csordulással voltam gyönyörűséggel és hálával. Amint a lakásunkba értünk, szólt a telefon, hogy Laci kisebbik fia, Jánoska, aki pár napja influenzás már, igen roszszul van, s az a gyanú, hogy tüdőgyulladást kapott. Reggel meg kéne röntgenezni a gyerekklinikán, s nem vinnénk-e be? Hát persze, hogy bevihetjük. Klári nagy segítség mindenféle bajban. Olyan őrangyal, aki nemcsak vigyáz, de segíteni is tud. Ő majd beviszi Jánoskát. Igen aggódom a kis Jánosért és igen sajnálom Laciékat. A telefon csengése előtt olyan nagyon boldog voltam, amilyennek a régi pogány felfogás szerint embernek tán nem is szabad volna lennie, nehogy az irigy istenek bosszúját maga ellen kivívja. Én azonban jól tudom, hogy az Isten jóságos és nem haragszik a boldogságért, amelyet ő maga ád egy embernek jutalmul. De a hirtelen fagy mégis csak lehervasztott. Isten segítse a nyomorultakat.

1941. november 19.

Érdekes egy ember ez a Hóman. Miként a Kormányzó Úr mindenkiben nyilast szimatol, aki antiszemita, úgy ő mindenkiben a hómani magyarságának titkos kétségbe vonását gyanítja, aki a magyar fajról beszélni mer. A fajvédelmet egyedül csak antiszemitizmusnak hajlandó elismerni, s aki nem elégszik meg ezzel a negatívummal, azt megfojtaná egy pohár vízben. Keresztes-Fischer is német nevű apától származik, de esze ágában sem jut senkinek, hogy őt ne igaz ma-

349 November 16–17-én Zsindely Dömösön vadászott László testvérével.

350 A svéd–norvég *Bastard* című filmet 1940-ben mutatták be Svédországban. Rendezője Helge Lunde és Gösta Stevens, főszereplők: Georg Løkkeberg, Signe Hasso, Alfred Maurstad. Többen ebben a természet, a táj és az emberi társadalom összhangját hangsúlyozó, dokumentumjellegű filmben látják Szőts István az *Emberek a havason* című alkotásának műfajbeli elődjét.

gyarnak tartsa. Hómannak az anyja név szerint magyar, mégis állandóan attól retteg, hogy a német lelkiségét észre találja venni valaki. És észre is veszik, mert lehetetlen észre nem venni. Ha a magyarság ázsiai eredetére céloz valaki, akkor is megsértődik. Ha valaki a középosztály túlságos német vérkeveredéséről beszél, azt megfojtaná egy kanál vízben. Szinte mániásan küzd valami ki nem mondott vád ellen, amely annál határozottabb testet ölt, mentül inkább hadakozik a ködképével. És ma már mindinkább köztudottá válik, hogy neki a magyar lélekhez valóban semmi köze nincs. És ez az ember Magyarország kultuszminisztere immár nyolc éve! A mai minisztertanácson a kettőnk vitája alapján újfent megvilágosodott mindaz, amit most leírtam. Esti interpellációk a Házban. A miniszterelnök nem jött le. Helyes, ha a miniszter urak nem válaszolnak minden ostoba interpellációra, de most túlságosan ellenkező irányba lendült ki az inga. A miniszter urak személyes sértésnek veszik még a gondolatát is annak, hogy bármely interpellációra feleljenek. Be se jönnek a Házba. Szegény kis Jánoskának csakugyan tüdőgyulladása van.

1941. november 20.

Imrédy úgy látszik, nem csak azt értette meg, hogy a Kormányzó Úr saját jószántából soha miniszterelnökké kinevezni nem fogja, de azt is, hogy hiábavaló az eddigi reménykedés: a németek se fogják erre kényszeríteni a Kormányzó Urat. Ezért alighanem hosszú futásra készül, s a Kormányzó Úr halála után akarja elérni a célját. Készül tehát az új kormányzó választásra. Jelöltje Albrecht főherceg, aki hír szerint a németek titkos jelöltje, s akinek érdekében Werkmeister úr is mesterkedik. Albrecht igen rokonszenves, eszes valaki, de sedre[351] és megbízhatatlan. Azt is a javára írják, hogy Habsburg létére dinasztiát alapítani házassága folytán nem képes.[352] Titkon, de erősen agitálnak mellette. Akaratlanul bár, de a Kormányzó Úr is mellette agitál, mikor megfoghatatlan gyanúk alapján mind több, s több emberrel érezteti, hogy személyük előtte nem kedves. Albrechték ezeket sorra megkörnyékezik, és értésükre adják, hogy ők szívesen fogadják a táborukba. A kísértés olykor sikerrel is jár. Ha ez sokáig megy így, nem lesz könnyű Horthy Pista megválasztása. [...]

351 kapkodó, nyughatatlan személyiség

352 Albrecht 1930-ban az elvált Lelbach Irént vette feleségül, házasságuk 1937-ig tartott, 1938-ban Bocskay Kató szegedi tanítónővel kelt egybe. Mindkét felesége rangon aluli volt, ezért a családi törvények szerint a főhercegi rang utódait nem illette meg.

1941. november 21.

A külügyi költségvetés tárgyalása a Házban. Bárdossy rögtön az előadó után felszólalt a vita előtt, s egy briliáns bevezető beszédet tartott. Igen jó volt a beszéd is, de igen jó a taktika is: szemmel láthatólag befolyásolta a vitát is. Bárdossy nagy diadalt aratott. Imrédyék a hosszútávfutók szokása szerint srófolták a szuflát és koncentráltan figyeltek. A nyilasok szóba se jöttek.

Este Lukács Béláéknál voltunk vacsorán. Előzőleg hosszas, bizalmas beszélgetést folytatott velem. Járt a Kormányzó Úrnál, aki atyafias nyíltsággal ismertette vele a betegágyában fia utódlási terveit.[353] Keresztes-Fischerrel is beszéltem ezekről. Szerinte a Kormányzó Úr meg van arról győződve, hogy a németek támogatják a tervét. És – haj gyakorlati politikus ő – mindjárt az appropriatio[354] után tárgyalni akarná az utódlásra vonatkozó törvényt.[355] Itt is, s a választásnál is nyílt szavazást kíván. A miniszterelnök szeretne némi előkészületi időt. Ebben még ellentét van kettejük között. Eláztató rágalmak csőstül terjednek Horthy Pista ellen.[356] A Kormányzó Úr folytatja bizalmas tárgyalásait, szemtől szemben persze senki nem mer ellentmondani neki.[357] Most különben megint beteg a Kormányzó Úr. Influenzás lett, a nyíregyházi parádé után recidivált.[358] Ettől akkor is mindenki tartott, de őt az elhatározásaitól nemigen lehet visszatartani, s csak azért is elment Nyíregyházára.[359]

---

353 November elején a 73 éves Horthy Miklós súlyosan megbetegedett, és felmerült a gyanú, hogy gyomorrákja van. A hivatalát csak december végétől tudta újra ellátni. Betegsége nyomatékosította az utódlás kérdésének fontosságát. Csíky 2019. 340.

354 költségvetés

355 Horthy Miklós, ahogy azt előzőleg Bárdossynak jelezte (lásd az 1941. szeptember 17-i bejegyzést), november 24-én hivatalos levélben kérte fel a miniszterelnököt a kormányzóhelyettesi intézmény létrehozásáról szóló törvényjavaslat előkészítésére. A levelet a november 16-i audiencián Serédi Jusztiniánnal egyeztette.

356 E rágalmak főként a magánéletéről, fiatalkori kicsapongó életéről szóló pletykákra alapultak. A bulvársajtóban rendszeressé váltak az ezirányú utalások, a szélsőjobboldal pedig módszeresen terjesztette ezeket a híreszteléseket. Olasz 2007. 116

357 November folyamán Horthy magához kérette Széchenyi Bertalant és Tasnádi Nagy Andrást, a felsőház, illetve a képviselőház elnökét, Töreky Gézát, a Kúria elnökét, a hercegprímást, a Vezérkar főnökét, Esterházy Móricot, a volt miniszterelnökök közül Bethlen Istvánt és Károlyi Gyulát, hogy tájékoztassa őket a kormányzóhelyettesi tisztséggel kapcsolatos terveiről. Olasz 2007. 108. Lásd az 1941. szeptember 17-i bejegyzést.

358 visszaesett

359 1941. november 17-én zajlott Nyíregyházán az orosz frontról hazaérkezett nyíregyházi lovashadosztály fogadása, amit a kormányzó gyengélkedése miatt két nappal el kellett halasztani, de így is betegen vett rajta részt.

Szegény kis Jánoskát is bevitték tegnap a gyerekklinikára. Nem csak tüdőgyulladása van, hanem kétoldali középfülgyulladása is. Azt mondják a doktorok, hogy ha más komplikáció nem jön, amit az ilyen influenzás nyavalyáknál soha nem lehet tudni, akkor felépül. Igen-igen sajnálom Laciékat.

1941. november 22.

Ezekkel a németekkel bajos tisztába jönni. Kedvelik a titokzatosságot. Hogy mi komédiát csinálnak az antibolsevista szövetség évfordulójából is! Csak amire kiderült, hogy Bárdossynak valóban el kell utaznia Berlinbe! Először 25-e volt a terminus, tegnap ezt eltolták 27–30-ra. Ma visszanyomták ismét 25-re. És mindez a legnagyobb 7 pecsétes titok. Engem azért érdekel közelebbről a dolog, mert Bárdossy ilyenformán nem lesz itthon a miniszterelnöki tárca tárgyalásán, s nekem kell majd őt a Házban helyettesítenem.

Benkőt, az anyalai vadőrömet behívták katonának. Méltánytalan a dolog, mert eddig még minden alkalommal bent volt. Nekem is nagyon alkalmatlan éppen most a távolléte, mert ki gondoskodik a vad téli védelméről? Írtam érdekében a vezérkari főnök helyettesének. Két nap múlva megjött a válasz: hazaengedik. Úgy látszik, ez az út a helyes. A honvédelmi miniszteré zsákutcába visz.

1941. november 23.

Bandival Dömösre rándultunk ki ebéd után. Bárdossy ma délután utazik, – talán nem veszi rossznéven, hogy nem kísérem ki az állomásra.[360] Csak aztán jó hírrel térjen vissza! Ribbentrop a függő kérdéseket állítólag mind meg akarja most oldani: a románt és a szlovákot is. Elképzelhetetlennek vélem, hogy hogyan. Fortwursteln.[361] Alighanem csak ez lesz az eredmény.

1941. november 24.

[...] A németek ma mégis közzé tették a berlini tanácskozás hírét. Igaz, hogy az angol rádió már az éjszaka bemondta, – úgy látszik, az angol hírszolgálat azért működik még. Mindegy, a hallgatási kötelezettség ezzel megszűnt, s ez a fő. Holnap fene egy helyzetben lettem volna a Parlamentben, ha nem mondhatom el, hogy miért kell a miniszterelnököt helyettesíteni.

360 Bárdossy a berlini látogatásról november 28-án tért vissza.

361 vacakolás

A kis Jánoskának gennyes mellhártyagyulladása is van. Egészen kétségbeejtőnek láttam szegényke állapotát. Apjával napok óta nem találkoztam. Sanyi mondja, hogy azt állítja szegény, mindennel leszámolt. De azért persze reménykedik a csodában. Én úgy látom, az Úristen személyes közbelépésére lenne szükség. A sablonos úton nincs segítség. Ilyen nagy bajban mindig meglep engem Sanyi öcsém. Ilyenkor a legkisebb fiúból hirtelen felnőtté válik. Bölcs, erős, higgadt: támasz. Ember a veszedelemben.

1941. november 25.

Nehéz nap volt ez a mai. A Házban ültem fél 10-től este 7-ig. Innen egyenesen a minisztertanácsba mentem, ott voltam 10-ig. Sok. Közben figyelni a szónokok összehordta rengeteg ostobaságot, azon túl, hogy egy órás beszédet is mondtam. Ezzel a beszéddel elégedetlen vagyok. Az összehordott sok ostobaság nyolc órán keresztüli kényszerű hallgatása után fáradtan nem bírtam ellenállni a közbeszólások adta alkalmaknak. Erőt vett rajtam a csipkelődési szenvedély, és riposztoztam. Ehhez értek, jó napom is volt, és mélyen az elevenébe találtam gyakorta. A párt persze tombolt örömében a vívóverseny láttán. A beszéd végeztével nem győztek dicsérni. Azonban néhány halálos ellenséget szereztem magamnak azok közül, akiket megvagdaltam. Ez felesleges volt. Amit megmondottam jó volt, valakinek meg kellett mondania végre, – de miért éppen nekem? Maróthy személyes megtámadtatás címen fel is szólalt. Két mondatban válaszoltam neki, ami igen jól sikerült. Nyugodt voltam mindvégig, sima és éles. No, mindegy. Azt legalább megtanulták, hogy velem nem jó kikezdeni. Igen elfáradtam estére.

A kis Jancsi állapota nem rosszabbodott mára, ez a fő. Szívét nem kellett injekcióval erősíteni. De változatlanul igen-igen súlyos az állapota. Istenem, segíts!

1941. november 26.

Még mindig szenzáció a tegnapi beszédem. Folyosón, Pártban egyre folyik róla a szó. A párt nagyon örül neki. A Házban ma a közellátási miniszteri költségvetés folyt. Végeztével szegény Györffy-Bengyel olvasott fel részletes és hosszú választ az elhangzott felszólalásokra. Szegény derék katona nehezen szokja meg ezt a handabandázó parlamenti tónust, amely azonban mégiscsak imponál neki. Csináltatott zsakettet magának, tegnap abban próbálkozott, mint valami angol tory. Mára mégis levetette, látván, hogy minálunk ilyenkor nem szokásos ez a viselet.

Félek, hogy hamarosan szétzilálják majd szegény öreget. Szerdán interpellációk éjfélig. Érdektelen Ház, gyér karzat, rengeteg hőbörgés. Pfúj!

Jánoska állapota nem rosszabbodott.

1941. november 27.

[...] Rosztov körül baj van. Szombathelyi azt mondja, hogy a németek alkalmasint elbízták magukat, hazardíroztak, s az oroszok visszaütöttek.[362] Mindenesetre ki kellett üríteni Rosztovot. Úgy látszik, tekintélyes erőt tudtak az oroszok összehozni. A németek hónapok óta hirdetik, hogy az orosz haderővel végeztek, az már semmit nem számít. Minden újabb nagy csata után kihirdetik ezt, és mindig vannak újabb nagy csaták annak bizonyságával, hogy az orosz haderő még mindig létezik.

1941. november 28.

Az appropriatio[363] legelső vitanapja. Imrédy kezdi, Lukács Béla a második szónok. A miniszterelnök 12^{20}-kor érkezik Berlinből, zsakettben, s cilinderben kell fogadnunk. Imrédyt hallgattam egy óra hosszat, de nem várhattam végig: ki kell mennem a Kelenföldi pályaudvarra, hogy ott a belügyminiszterrel a miniszterelnök vonatjára felszálljunk. Együtt érkezünk a Keletibe. Csinnadratta nincs, de a folyosót fellobogóztattuk. Egyenesen a Házba megyünk. Már Lukács Béla beszél. Bárdossyt a folyosón körbefogják a képviselők. Igen kedvesen beszélget el velük. Többet ér ezeknek egy ilyen alkalom, mint tucatnyi briliáns szónoklat. Berlinben semmi különös nem történt.[364] A román és tót kérdés Bárdossy kezdeményezésére jött szóba, de a németeknek persze semmi tervük nem volt a végső megoldásra. Tudtam. Csak a régi csitító nóta mindig: várjunk, ne dramatizáljuk el a dolgot, nem érdemes. Bárdossy elégedett az úttal. Tárgyalt Tisoval[365] is, aki csak szidta és csak szidta a saját kormá-

362 A németek a Don menti Rosztovnál szenvedték el első nagy vereségüket. A hadihelyzet innentől megváltozott. Rosztov kiürítése után az oroszok mínusz harminc fokos hidegben általános támadást indítottak 1000 km széles arcvonalon a Moszkva alatt állomásozó csapatok ellen. A németek állásait áttörték, egy részüket bekerítették, a németek az ellentámadást csak 1942. február elején súlyos veszteségek árán tudták megfogni. Az arcvonal eközben 200–250 kilométerrel hátrább szorult, oda, ahonnan 1941. októberében a Moszkva elleni támadás indult. Az ősz végére a német hadsereg a sebesültekkel és az eltűntekkel együtt közel egymillió embert veszített, az orosz 4,5 milliót. Olasz 2007. 131.; Szabó 2019. 17.

363 költségvetés

364 Bárdossy november 23-tól volt Berlinben. Ribbentrop és Hitler is fogadta. Újabb magyar csapatok kérésére ez alkalommal sem került sor. Hitler kifejtette, hogy a háborút lényegében már megnyerték.

365 Tiso, Jozef (1887–1947) római katolikus pap, szlovák államfő. 1938-tól a Szlovák Néppárt elnöke. 1939 márciusától a Szlovák Köztársaság miniszterelnöke, majd köztársasági elnök és a hadsereg főparancsnoka. 1947-ben háborús bűnösség vádjával halálra ítélik.

nyát: műveletlen, ostoba, tájékozatlan. Saját magáról pedig úgy nyilatkozott, hogy ő a legnépszerűtlenebb ember Szlovákiában, akit szívesen eltennének láb alól, – de még nem látják erre elérkezettnek az időt. A horvát külügyminiszterrel is tárgyalt, nem éppen nyájasan. A románokkal csak ellenségesen méregették egymást. A német vezetőség rendületlenül bízik a végső győzelemben. A nép? Fáradt.

1941. november 29.

Reggel minisztertanács. A miniszterelnök másfél órás beszámolójával kezdődött, de aztán semmi érdekesebb dolog nem történt rajta. Utána igen. Az ülésről Louis audienciára ment, hogy az illetékügyi javaslatához az előzetes hozzájárulást megszerezze. Nem kapta meg. A Kormányzó Úr bár igen nyájas volt hozzá, de nem engedett. „Tönkre akarjátok tenni az országban a vagyont? Én nem engedhetem." – ezt mondta. Louis igen izgatottan jött vissza. Le akar mondani, bár most nem teheti, mert holnap indul Berlinbe Schwerin[366] látogatását visszaadni. Esküdözött azonban, hogy mihelyt visszaérkezik, lemond. Ő ezt a reakciós játékot nem csinálja tovább. Ezúttal igaza van. A Kormányzó Urat hovatovább mind kevésbé lehet megérteni. Meg akarja választatni utódjául a fiát, s egyidejűleg minden lehetőt elkövet saját népszerűtlenné tétele érdekében. Pénzt, sok pénzt akar a hadseregre, de a szociális feladatokra is kell a pénz, – csak attól lehet elvenni, akinek van. Ezt meg nem engedi. Louisnak főként az fáj, hogy Bánffy Dani és a belügyminiszter titkon ellene kántálnak odafent. Ezt a Kormányzó Úr egy elszólásából látja. Hát akárhogyan is van, őt a kabinetből most kiengedni nem lehet. Túlságosan ambiciózus ember, kint sok bajt csinálna. Hóman szintén bejelentette előttem a miniszterelnöknek a lemondási szándékát. Ok: Uray megakadályozza, hogy a Kormányzó Úr elé jusson. Az övé azonban afféle óvatos lemondás volt csupán. De inog a háló. Az ilyen lemondások is ezt jelentik. Holnap Szombathelyen vagyok a miniszterelnökkel. [...]

1941. november 30.

Igazán szép ünnepség volt ez a szombathelyi.[367] Olyan családi ünnepségféle: a miniszterelnök, felesége, Incze Péter, s jómagam utaztunk le a Léllel.[368] Bár-

366 Schwerin von Krosigk német pénzügyminiszter 1941. április 29-től május 4-ig volt Magyarországon Reményi-Schneller Lajos meghívására. Lásd az 1941. április 29-től május 4-ig a vonatkozó bejegyzéseket.

367 A miniszterelnök a város Széchenyi-emlékünnepségén vett részt.

368 Lél a Ganz által gyártott „Árpád" típusú gyorssínautóbusz, amelyet Gömbös Gyula miniszterelnök számára alakítottak át szalonmotorkocsivá, a háború végéig a kormány különvonataként használták. 1973-ig volt üzemben.

dossy dédnagybátyja volt Szombathely első polgármestere, maga is odavalósi, Vas megyei a család. Ez a bensőséges kapcsolat látszott az egész nap folyamán. Az idő olyan gyönyörű lett, amilyen egy-kétszer van a tél folyamán. Fájt is reggel a szívem: ez az ünnepség egy szép vadászalkalomtól megfosztott. Különben nem bántam meg az utat. Rendesen pedig nagyon unni szoktam az ilyesmit, most is viszolyogtam tőle, de lemondani se akartam. Bárdossy ugyan alkalmasint nem értette volna félre, de az emberekben nem bízom. Ha pedig Bárdossy elé készen vetnek valami gyanút, könnyen kaphat rajta. A természete ilyen. Az emberek elbájolásához viszont ért. [...]

1941. december 1.

Reggel megkaptam a Kormányzó Úr meghívóját a december 8–9-én tartandó mezőhegyesi fácánvadászatra. A meghívó hátlapján szokás szerint fel van tüntetve a meghívottak névsora: elsőnek Ribbentrop. Rövidesen telefonált is a Kormányzó Úr szárnysegédje, hogy a meghívottak névsora titokban tartandó. Ezek szerint a németek Ribbentrop érkezését erősen titokban akarják tartani, nekünk is nagy érdekünk ez a diszkréció, mert ha mégsem jöhetne Ribbentrop – ami a németek mai mozgalmas sorsa miatt nem lehetetlen –, akkor ez a külpolitikai, még inkább a belpolitikai propaganda szempontjából igen kellemetlen volna. Csodálom, hogy a meghívottak közt vagyok. Tavaly a szokásos gödöllői disznóhajtásra nem hívott meg. Lehet, hogy visszafogadott a kegyeibe? Ugyanúgy különösebb ok nélkül, mint ahogyan kiejtett. A vadászó miniszterek és politikai államtitkárok vannak meghívva. Továbbá Horthy Jenő,[369] Horthy István, ifj. Károlyi Gyula,[370] mint család, Esterházy Móric, Kállay Miklós, a fővadászmester Kiss Géza,[371] s a két szárnysegéd. Este dinner volt a miniszterelnökségen Hans Frank[372] tiszteletére, aki három éve, mint igazságügy miniszter járt itt, most pedig a meghódított keleti területek főkormányzója. Azt hiszem, nincs még 41 éves. Beképzelt, de energikus ember. Mulatós, és a magyaroknak nagy barátja. Este mindenki Ribbentrop felől

369 Horthy Miklósnak hat fiú- és két leánytestvére volt. Öccse Horthy Jenő (1877–1953) a fővárosi lóversenyvilág vezető személyisége, a kormányzói versenyistálló gondozója. A német megszállás után a kormányzói család tagjaként ő is a németek fogságába került. A háború után Svájcban telepedett le.

370 Ifj. Károlyi Gyula gr. (1907–1942), Horthy Miklós kormányzó lányának, Paulette-nek a férje, Horthy István fiának keresztapja. 1940-től a Danubia Fegyver- és Gépgyár Rt. vezérigazgatója. 1942. szeptember 2-án repülőbalesetben meghalt.

371 (Nemeskéri) Kiss Géza (1886–1974), fővadászmester, a „Hubertus" Országos Magyar Vadászati Védegylet elnöke, a Magyar Solymász Egyesület alapítója és elnöke.

372 Hans Frank (1900–1946). a megszállt lengyel területek főkormányzója 1938-tól 1945-ig. A nürnbergi perben halálra ítélték.

érdeklődött Jagownál, – figyelmeztetés ide, figyelmeztetés oda. Ideges volt miatta Jagow, Bárdossy meg dühös. [...]

1941. december 2.

Ma jutottunk csak hozzá, hogy Bárdossy elmondja Reményi-Schneller és Hóman lemondásának fejleményeit. Ezek furcsák, sőt a Kormányzó Úr felfogását illetően megdöbbentőek is. Mindenekelőtt: Louis. Előttem pattogott, mint a jégeső, hogy ő nem rohan fejjel a falnak, örül, ha megszabadulhat, – ebben a kormányban úgysem szolgál tovább, mert intrikálnak ellene, és mert a gazdasági miniszterek tehetetlenségével nem bír. 10 perccel később a miniszterelnök előtt már meg volt szeppenve, a javaslatában változtatásokra volt hajlandó, s rimánkodott Bárdossynak, hogy a Kormányzó Úrnál ne vigye törésre a dolgot. Bárdossy nem fogadott szót neki, és igen határozottan beszélt a Kormányzó Úrnál, hogy a kormány azonosítja magát a javaslattal. A Kormányzó Úr pattogott, hogy ő nem hagyja magát kényszeríteni, nem hagyja tönkretenni a földbirtokos osztályt, amit pedig szívesen megtennének holmi aszfaltba nőtt liffentyűk. Ezt Louisra értette, akit különben mindig dicsér. Ha kényszeríteni akarják, inkább főbe lőné magát, de nem enged. Ez persze csak beszéd, mert szerencsére a Kormányzó Úr sokkal egészségesebb és robusztusabb természetű, – azonban aggasztó ez a beszéd. Sok ide-oda után sem bírtak megegyezni, s a beszélgetésnek a Kormányzó azzal vetett véget, hogy 2 óra van, s ő ilyenkor már ebédelni szokott. Bárdossy csak megkérte, hogy a döntését tartsa függőben Louis hazaérkezéséig. Előbb azonban Hómanról is elmondta a véleményét, aki iránt bizalmatlan, s azért nem fogadta. A Kormányzó Úr hozzájárult, hogy a miniszterelnök az állandó betegeskedésével indokolja Hóman hiábavaló audiencia kérését. Hóman persze örömmel kapott ezen a kibúvón, s a tegnapi dinneren diadallal beszélt velem róla. Hát így áll a kormány. Voltaképpen lemondásban van. És így viselkedik a Kormányzó Úr! Aki meg akarja ezzel a kormánnyal sürgősen választatni a fiát. Meg lehet ezt érteni?

1941. december 3.

Interpellációk. A miniszterelnök nem jött be a Házba, egy-egy miniszter is éppen csak bekukkantott. Nem is volt érdemes hallgatni ezt a szalmacséplést. De az erdélyi Pál Gábor mondott ízléstelen és káros beszédet. Szegény kis Bóli emlékébe is jól belerúgott. Jól mondta szegény annak idején, hogy emberben nem csalódott még akkorát, mint ebben a Pál Gáborban! Ez engem is becsapott. A kiűzetést megelőző napokban sokat tárgyaltunk vele, és puritán, önzetlen, jószándékú férfiú-

nak ítéltük meg mindketten. Azonban hamar kibújt a lóláb. Hiúság, makacsság, látókör hiánya, gyávaság is, – nagyot csalódtunk. Amit azonban ma művelt, az több a soknál. Az egész erdélyi szennyest kiteregette, s hozzá minden kényszerítő ok nélkül.[373] Imrédyék, s a nyilasok örülnek ennek, s vadítják. A Bethlen–Bánffy ellentét[374] kiújulásának örülnek, mert ettől az erdélyi magyarság széthasadását remélik: valamelyik a két rész közül alkalmasint hozzájuk fog csatlakozni. Hogy a megbomlás nemzeti szempontból mit árthat, azzal nem sokat törődnek.

1941. december 4.

Az angoloktól megjött a jegyzék, amelyet az oroszok már hetek óta követelnek: ha holnap éjfélig meg nem szüntetünk mindennemű részvételt az Oroszország elleni háborúban, Anglia hadiállapotban állónak tekinti magát velünk szemben. Finnország, Románia ugyanilyen jegyzéket kapott tőlük. A kívánságnak persze eleget tennünk nem lehet.[375] Kutyakomédia, hogy éppen most érkezett ez a jegyzék, amikor csapatainkat 3 hónapos harc után egy hete kivontuk a tűzvonalból.[376] Kellemetlen is, – nem a közvetlen következményei miatt, melyek a semminél alig

373 A csíkszeredai Pál Gábor – aki két évtizeden át a román parlamentben az erdélyi magyarságot képviselő Országos Magyar Párt elnöke volt, és Teleki Pál a visszacsatolást követően őt szemelte ki az Erdélyi Párt lehetséges elnökének – egy évvel korábban, 1940. december 2-án az akkor még magukat pártonkívüliként meghatározó erdélyi képviselők csoportjának elnökeként fogalmazta meg nagy hatású beszédében a sajátos erdélyi igényeket. A visszacsatolás megvalósulását több szempontból élesen kritizálta, valamint számos kormányzati döntést kifogásolt, köztük a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást és a harmadik zsidótörvény előkészületeit. Ezt követően pedig nem csatlakozott az önállóvá váló Erdélyi Párthoz annak feltétlen kormánytámogató jellege miatt, és öt társával együtt független képviselőként politizált tovább. Közel állt Bethlen Istvánhoz és köréhez. A most elmondott beszédében az Erdélyi Párt politikája ellen szólalt fel. Ablonczy, 2015. 116.; Murádin, 2019. 76–77.

374 Romániában a magyarságot képviselő Országos Magyar Párt elnöke, gr. Bethlen György és a román politikával való együttműködésre nyitottabb egykori külügyminiszter, gr. Bánffy Miklós közötti ellentét, amely erősen megosztotta az erdélyi magyarságot. Az 1938 februárjában bevezetett királyi diktatúra után ez az ellentét felerősödött, amikor az Országos Magyar Pártot rendeletileg feloszlatták, Bánffy pedig létrehozta az egyetlen engedélyezett párt, a Nemzeti Újjászületés Frontjának magyar tagozataként a Romániai Magyar Népközösséget. Murádin 2019. 22–23.

375 A szovjet vezetés 1941 októberétől erős nyomás alá helyezte a brit kormányt, hogy üzenjen hadat Finnországnak, Romániának és Magyarországnak. Churchill, aki attól félt, hogy ezzel az érintett országokat még inkább a német oldal mellé állítja, halogatta ezt a lépést. Sztálin ismételt felszólítására azonban november 22-én Finnországnak, november 29-én Magyarországnak és Romániának adott ultimátumot: ha december 5-ig nem vonják ki csapataikat a hadműveleti területekről, Anglia hadat üzen. A front mögött a Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság alárendeltségében öt gyalogdandár, és 44 400 katona tartózkodott, hazaszállításukat a megadott határidőn belül nem lehetett volna megoldani. Olasz 2007. 126. Lásd az 1941. november 6-i bejegyzést.

376 Az 1941. szeptemberi Horthy–Hitler megállapodás értelmében (lásd az 1941. szeptember 13-i bejegyzést) a gyorshadtestet kivonták a harcvonalból, a kiküldött új csapatok csak a megszállásban vettek részt.

jelentenek többet, de kellemetlen lesz e hadiállapot majd a békekötésnél. Mind szorosabb szállal kötődünk a német hadiszerencséhez, bármiként kapálózunk is ellene. Szegény Bárdossy, a legkellemetlenebb időben jött a jegyzék, mert holnap kell a Házban az appropriatio[377] vita végeztével beszélnie. A jegyzékről a közvélemény még nem tud. Mit tegyen akkor most ő? Említés nélkül bajos lenne hagynia már csak a német érzékenység miatt is. Azt sem akarná, hogy ő kezdeményezze az ellenségeskedést az angolokkal szemben, akik elvégre csak ultimátumot intéztek eddig hozzá. Jobb lenne, ha ők lépnének nyilvánosság elé az ultimátum következményeivel, vagy legalább a jegyzéket kürtölnék világgá. Holnapig tán még megteszik. [...]

1941. december 5.

Délben beszélt a miniszterelnök. Röviden, élesen, harciasan.[378] Engem meglepett a beszéde, a Pártot persze fellelkesítette, az ellenfelet dühbe hozta. Szellemes, kíméletlen beszéd volt, igazi Bárdossy-beszéd. Én a rövid miniszteri megnyilatkozások híve vagyok, de ezt a félórás beszédet rövidnek éreztem. Főként azért, mert pusztán polémiából állt. Még egy negyedórás pozitívum hozzá az jó lett volna. Olyan program féle nagy vonásokban, csupa tapsra késztető terv. Az angol jegyzékről nem tett említést. Ebéd után telefonált Bárdossy, hogy az angol rádió közzé tette a jegyzéket, s így a megbeszélésünk szerint ő ismét felszólal a Házban háromnegyed 5-kor. Jól beszélt, nagy sikert aratott, az egész Ház tapsolt.[379] Csak a szocdem Malasits[380] nem tapsolt és Zsilinszky Bandi[381] sem, ez a szerencsétlen jós, aki éppen próféciázta az angol orientációt.[382] Az ülésen Louis is megjelent már,

377 költségvetés

378 Bárdossy beszédében a költségvetési vita szónokainak válaszolt. Kifogásolta a vita hangnemét, a nemzeti összefogással szemben a pártpolitikai érdekek előtérbe helyezését.

379 Bárdossy beszédében a brit hadüzenetet indokolatlannak értékelte, mondván, hogy Magyarország védelmi háborút vív a keleti fronton. A brit döntést Moszkva nyomásának tulajdonította, az angol politikát a magyar ügyek iránti érzéketlenséggel vádolta, annak a feltételezésének adott hangot, hogy Anglia szó nélkül tűrné, ha a térség szovjet fennhatóság alá kerülne.

380 Malasits Géza (1874–1948), 1924-től 1944-ig Győr város mandátumával szociáldemokrata országgyűlési képviselő. 1944-ben a németek bevonulása után letartóztatták és német koncentrációs táborba hurcolták. Hazatérése után újra országgyűlési képviselő. Peyer Károly csoportjához tartozott.

381 Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944), a nácizmussal szemben álló ellenzéki erők fő szónoka. A német megszállás után letartóztatták. Lakatos Géza kormánya kikérte a németektől és szabadlábra helyeztette, de a nyilas hatalomátvétel után illegalitásba kényszerült. A fegyveres ellenállást összefogó Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöke. Árulás következtében fogságba vetették, és 1944 decemberében Sopronkőhidán kivégezték.

382 Bajcsy-Zsilinszky angolszász orientációjáról és az ezzel kapcsolatos parlamenti megnyilatkozásairól lásd Bartha 2020. 332–361.

frissen érkezett és ragyogott az önelégültségtől. Az autóján hozott haza, hogy beszélgessünk. Eszébe se jut már, hogy neki valami tisztázatlan ügye van még. Ebben a csúnya politikai életben, ahol mindenki csak rosszat mond mindenkiről, szinte megható, hogy Louis milyen elragadtatással dicséri Reményi-Schnellert, és a legjelentéktelenebb cselekedetét is mennyire csodálja.

Este Miklós-napi díszelőadás az Operában. Szokás szerint holnap kellett volna lennie, de a Kormányzó Úr Ribbentrop érkezése miatt előre tolatta. Előadás közben jött a hír, hogy Ribbentrop mégsem jön: kénytelen elhalasztani a látogatását. Kellemetlen látogatása ugyan még mindig titok, de apránként mindenki megtudta. Holnap délután kellett volna érkeznie. Ez a terjengő hír erősen leszelídítette a nyilasokat, de majd megint bizalomra kapnak.

1941. december 6.

A kicsi János legalább annyira van már, hogy az apja vért adhatott neki. Agyongyötört kicsi szíve elbírhatja már ezt az újabb terhet.

Ma délelőtt hosszas huzavona és nagy tanácskozás volt, hogy Ribbentrop elmaradása miatt a kormányzói vadászat elmarad-e. Tegnap este úgy volt, hogy elmarad. Ma délben jött az értesítés, hogy mégis megtartják. Délután autón indultunk Komáromba a Művészeti Hetek keretében a holnap nyíló képkiállítás megnyitására. Éjjel 2 óra után értünk haza. Az éjjeli szekrényemen találtam azt az este érkezett hírt, hogy a Kormányzó Úr mezőhegyesi vadászata mégis elhalasztódik. Az okot nem tudom, – talán rövidesen mégis megérkezik Ribbentrop, talán a Kormányzó Úr egészsége nincs rendben.

1941. december 7.

Délben telefonáltak, hogy Kozma Miklós meghalt.[383] Vagy két hete betegeskedik már szegény, s amióta ennek híre ment, kezdtek már mozgolódni nálam is azok, akik a kárpátaljai hivatalára pályáznak. Csúnya kis féreg az ember! Kozma Miklós az ellenségem volt még belügyminiszter korában Darányi miniszterelnöksége idején. Többedmagammal felléptem ellene, s azt soha elfeledni, sem megbocsájtani nem tudta. De a halálát őszintén sajnálom.

383 Kozma Miklós – halálakor Kárpátalja kormányzói biztosa – déli két óra után 57 évesen vesztette életét, egy hónapon belül a harmadik szívroham után. ORMOS 2000. 792.

1941. december 8.

[...][384] Este valami furcsa előérzet rákényszerített, hogy szokásom ellenére meghallgassam a rádiót: Japán háborút üzent Amerikának,[385] s egyenesen támadott is azonnal: Fülöp-szigetek, Hawaii, Hongkong, Hankok, itt robbant fel most a harc. Aztán az afrikai csaták híreiről számol be, aztán Krím, Moszkva, Szentpétervár, – ez a mostani háború már valóban világháború. A mi 1914-es háborúnk lokális csetepatévá kezd törpülni emellett. A németeknek igen alkalmas időpontban történt ez a hadüzenet. Amerika most elsősorban csak a maga dolgával lesz kénytelen foglalkozni. Anglia és Oroszország megsegítése háttérbe szorulhat. Oroszország körül – azt hiszem – bezárult a hurok. Hogy ez a japán hadüzenet végeredményben megrövidíti-e a háborút, vagy meghosszabbítja-e – nem tudni. Amerika bagatellizálja a japánok erejét. Majd kiderül, igaza van-e. Roosevelt mindenesetre nagy felelősséget vett ismét magára.[386]

1941. december 9.

A japánok meglepetésszerűen támadtak, s első nekilendülésükben légi támadással elsüllyesztettek 2 nagy amerikai csatahajót és egy repülőgép-anyahajót. Mint az amerikaiak mondják, „igen jelentékeny számú repülőgépet" is megsemmisítettek.[387] Ellenben sem Oroszországban, sem Afrikában nem tetszik nekem a legújabb hadi helyzet. Eleget szaladtam Oroszországban magam is valamikor, s emlékszem, hogy ilyenkor mindig átcsoportosításról, arcvonal rövidítésről, rossz időjárásról beszélt a hadijelentés. Most megint ilyenformán beszél. Afrikában meg, – hát édes Istenem! Az is csoda, ami eddig történt, és Rommel letette a mestervizsgát. Az angolok szégyenletesen csalódtak, nagy hangon világgá kür-

384 Zsindely Ferenc Bandi öccsével egész nap Anyalán vadászott.

385 Japán 1937 óta állt háborúban Kínával. Kínát támogatta a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is. 1940-ben a japánok – kihasználva Franciaország összeomlását – behatoltak Indokínába, erre válaszul az Egyesült Államok gazdasági blokád alá vette Japánt. 1941. október 16-án Tozso tábornok és a háborús politika hívei vették át az ország irányítását, akik a háború kiprovokálásában látták a megoldást.

386 Pearl Harbour előtt az amerikai közvélemény nagy része nem támogatta Rooseveltet a háborús szerepvállalásban, a hadüzenet nélküli támadás jellege és súlyossága megváltoztatta az amerikaiak hozzáállását, és megtorlást követeltek. December 8-án a Kongresszus jóváhagyta a Japán elleni hadüzenetet.

387 A támadás következtében négy amerikai csatahajó süllyedt el, négy súlyosan megsérült, 188 repülőgép megsemmisült, 2403 fő meghalt. Japán 29 repülőgépet és négy tengeralattjárót veszített. Az amerikai hírszerzés megfejtette a japán rejtjelkulcsot, így tudtak a készülő támadásról, de mégsem tették meg a szükséges intézkedéseket.

tölt óriási túlerejüket elvesztették, s elvesztették páncélosaik túlnyomó részét is. Valamit azonban a tengelyhatalmaknak is veszteniük kellett. Márpedig az angolok könnyebben kaphatnak pótlást. Félek, hogy az angol túlsúly előbb, s utóbb csakugyan beáll. [...]

1941. december 10.

A költségvetést tárgyalta a Felsőház bizottsága. A főszónok: Bethlen István. Szerencse, hogy a vita délutánra is áthúzódott, mert Bárdossyt annyira felbosszantotta Bethlen beszéde, hogy bizonyosan elszaladt volna vele a ló.[388] Így azonban lehiggadt valamelyest, én is, mások is rágtuk a fülét: ezúttal nem ragadtatta el magát, s a legjobb beszédét mondotta el. Mástól se hallottam jobb beszédet. Leginkább még Eckhardt stílusához hasonlít az övé, – van olyan éles, de úribb. Annyira, hogy Bethlen takarodót fújt. Hiába okos ember ő, a beszéde is nagyszerű volt, – a párviadalban Bárdossy maradt felül. Örültem, mert igaza is volt. Halálos kár, hogy ezt a ragyogó értelmet, ezt a Bethlent sakkban kell tartani! Ezt az adut. Pedig nem lehet másként. Hátborzongató volt, amiket mondott. Ő pedig logikusan mondta el azt, amit a Kormányzó Úr mozaikszerűen és impulzíven szokott. Annyi bebizonyosodott ma, hogy odafenn a Várban innen fúj a szél. [...]

1941. december 11.

Kozma Miklóst eltemettük, a kormány saját halottjának tekintette. A Kormányzó Úr a miniszterelnököt bízta meg a képviseletével, ellenben a katolikus klérus és a hercegprímás megtagadták az egyház részvételét a temetésen. Indok: Kozma Miklós katolikus első feleségétől polgárilag elvált, második felesége református, református templomban esküdtek, s a bűnét meg sem bánta! Állítólag sem nem gyónt, sem nem áldozott azóta. Szerintük csak abban az esetben temethették volna el, ha a halála előtt egy katolikus papnak két tanú előtt kijelentette volna, hogy mindent szán, bán, s főként azt, hogy a mostani feleségét elvette. Megáll az ember esze. Nem csak Krisztus tanításának, de a józan észnek is ellent mond ez az eljárás. Hiba azért nem volt. Kozma Miklóst a református egyház temette el, Ravasz

388 Bethlen és a köréje szerveződő kör Bárdossyt okolták, hogy az ország még jobban belesodródott a háborúba és három nagyhatalommal került szembe, ezért a felsőházban támadást indítottak ellene. Bethlen a december 15-i felsőházi külügyi bizottsági ülésen is felszólalt a miniszterelnökkel szemben és Horthyt is ösztönözte a lemondatására. PÜSKI 2000. 139.

László igen szépen beszélt, és Bárdossy hazajövet azt mondta, hogy a katolikus egyháznak örök szégyene ez a mai nap. Dicsőségére nem vált, az bizonyos.[389]

Délután váratlanul és sürgősen minisztertanácsot hívtak össze. A németek és az olaszok japán nyomásra, a háromhatalmi egyezményre hivatkozásra háborút üzentek Amerikának. Ezt az egyezményt elsőnek mi is aláírtuk, a németeket hasonló konzekvenciák levonásának mellőzésével bosszantanunk nem lehetett, Romániának engedni át a kezdeményezést nem látszott célszerűnek. Lényegében tehát nem habozott a minisztertanács, bár nevetségesnek tartotta, hogy Magyarország üzenjen hadat a nagy Amerikának. Abban maradt tehát, hogy nem beszél hadiállapotról, de „kézbesíti a követ útlevelét".[390] A hadiállapot azonban ezzel beállt. Lassan és észrevétlenül oda csukódunk be, amitől szegény kis Bóli minden áron meg akarta menteni Magyarországot. Nem tehetünk mást, mint amit tettünk. De azzal tisztában kell lennünk, hogy most már a német harci szekérhez van kötve a sorsunk életre, halálra.

1941. december 12.

Hóman szinte egységesen utálja a Párt, és ez az utálat tegnapelőtt egy pártinterpelláció kapcsán nyíltan is kifejezésre jutott. Az egy Bánffy Danin kívül senki nem volt a pártban, a felsőházban ült egész nap a kormány. Most megvan a botrány, Hóman haragszik, – egyre nagyobb tehertétel ez az ember. Csak tudnék egy jó utódot a kultuszminisztériumba! Bárdossy legutóbb azt az ideát vetette fel, hogy ő vállalja harmadik tárcának a kultuszt, s én menjek át államtitkárnak miniszteri hatáskörrel vezetni helyette a kultuszt. De ennek a tervnek is sok a hátulütője.

389 Kozma Miklóst a Kerepesi úti temetőben délelőtt tartott ünnepélyes felszentelés után Baracskán, a családi sírkertben helyezték örök nyugalomra. Serédi Jusztinián esztergomi érsek nem vállalta el a temetés celebrálását, ebben szerepet játszott antilegitimizmusa, Kárpátalján pedig az ortodoxiával való küzdelme. Feltehetőleg ennek volt következménye, hogy a református kormányzó, aki gondosan ügyelt a katolikus egyházzal való jó viszonyára, személyesen nem képviseltette magát a temetésen. Ormos 2000. 797.

390 Ezzel a hadiállapot kinyilvánítása még nem történt meg, csupán a diplomáciai kapcsolatok megszakítása. December 12-én azonban Werkmeister közölte, hogy Németország valamennyi szövetségesétől megköveteli az Egyesült Államok elleni hadba lépést. Bárdossy, bár több külügyi tanácsadó is a kérés visszautasítását javasolta, még aznap telefonon bejelentette az amerikai követnek a hadiállapotot, kész helyzet elé állítva a Parlamentet, a kormányt és a kormányzót. A Parlamentet december 16-án tájékoztatta a történtekről. Az amerikai követtel, Herbert C. Pell-lel búcsúlátogatásakor Horthy közölte, hogy ő a maga részéről a hadüzenetet nem tekinti törvényesnek, de ezt az álláspontját hivatalosan nem erősítette meg. Az amerikai kormány a jegyzéket német nyomásra tett lépésnek tekintette és csak 1942. június 5-én üzent hadat Magyarországnak, ezzel egy időben Bulgáriának és Romániának. Ullein-Reviczky 1993. 108–109.; Sipos 1997. 140–141.

Délután minisztertanács volt vacsorával. Hosszú idő óta nem volt már ilyen. Bárdossyné nem jött el. Ez az asszony szereti az urát, de nem hasznos feleség: egyre csak sérelmekre vadászik, és titokban ellenséggé üt különböző embereket. Az ilyen titok azonban előbb, s utóbb kitudódik, – a viselkedés, a hangsúly, a szempillantás árulja el. Akkor aztán viszonzásra is talál. Bárdossynak nem ilyen feleség kellene. 10–10 kilót hízhatnának mindketten, Magyarországnak ez jót tenne. Imrédynek 20 kg-t kellene híznia.

Bartha lemondott, mert a Kormányzó Úr nem őt kérte meg a képviseletével a budapesti gyorsdandár vasárnapi fogadásán, hanem a rangfiatalabb vezérkari főnököt. No, majd elsimul ez is, tudni amúgy se tud róla senki. Éjfélig ültünk együtt, s akkor még Louis megfogott és legalább háromnegyed órán át bizalmaskodott. Sokat beszélt, aminek a lényege, hogy attól tart, Albrecht-pártisággal gyanúsítja őt a Kormányzó Úr környezete.

[...][391]

1941. december 16.

Klári elment a hivatali kocsimmal, kis magánkocsim pedig új, Sándor inas gépkocsivezetői tudománya is vadonatúj: a kettő nemigen egészíti ki egymást. Vagyis mára kocsi nélkül maradtam. Elindultam a 9 órás Siklóval hazulról, mivel ¾ 10-kor a Házban akartam lenni pártértekezleten. Legfeljebb 10 percbe telhetett, míg a Siklón leértem, de ott vártam 15 percet az 5-ös buszra, mire megtudtam, hogy a busz reggel csak 9-ig közlekedik. Villamoson mentem a Krisztina térig, ott már taxit kerestem volna, de hiába is vadásztam rájuk. Szerencsére Varga Józsi jött arra, integettem neki és megállt, – így is elkéstünk. De a háborús közlekedést kitapasztaltam legalább. Ha az ember mindig kocsin jár, sejtelme sincs a bajokról, s a nagy kényelemben el is hülyül. Én például már az utcaneveket is kezdem elfelejteni! A közlekedéstudományomról nem is szólva.

Ma tárgyalta a Ház a Délvidék visszacsatolásáról szóló javaslatot. Azért-e, mert Isten segítségével már a negyedik visszacsatolás, s az ilyen ünnepi örömöt is megszokja az ember, – azért-e, mert április óta benn vagyunk Bácskában, és csak most került sor a törvényhozói visszacsatolásra, – de kevésbé volt megható ez az aktus. A pártok egy-egy szónokot beszéltettek, pufogó szónoklatok hangzottak el. Viszont Bárdossy itt is, a Felsőházban is jól beszélt. Készségét és éles eszét ámulva kezdik észrevenni a vén politikai rókák. [...]

391 Zsindely december 13-tól 15-ig vadászott Dömösön.

1941. december 18.

Albrecht főherceg hívott ma vacsorára feleségestől. A mai viszonyok mellett igen veszedelmes megtiszteltetés ez, mert a Kormányzó Úr azonnal méregbe jön, ha csak Albrecht nevét is hallja. Őt tartja a fiára vonatkozó tervek legfőbb akadályozójának, s gyanús előtte mindenki, aki szóba áll vele. Bárdossy nagyon ráncolta a homlokát, amikor közöltem vele, hogy ma Albrechnél vacsorázom. Reményi-Schneller példájára hivatkozott, aki az Albrechttel való barátsága miatt esett depresszióba. Azt feleltem, hogy ha megharagszik ezért a Kormányzó, hát haragudjék. Nem tehetem, hogy az öregúr szeszélyeihez igazítsam a társadalmi érintkezéseimet, akármilyen nagy úr is ő. És hogy már torkig vagyok ezzel a túlzásba vitt szervilizmussal, amely a legelemibb udvariassági törvények megsértését oktalanul kívánja tőlem. Látszott rajta, hogy tetszett neki ez a beszéd, ezt világosan meg is mondta. Azt tanácsolta, hogy előzetesen említsem meg legalább a belügyminiszternek ezt a vacsorát, mert a Kormányzó Úr úgyis Keresztes-Fischerrel tanácskozik meg mindent. Így legalább a jóhiszeműségre van szavahihető tanúm. A vacsorán egyébként nem volt semmi köztéma. Albrecht ismételten sajnálkozott előttem, hogy a vadászatára nem bírtam eljutni, de az is látszott rajta, hogy csak ürügynek tekinti a távolmaradásom okát.[392] Klárinak mondta is: „hiába, az embernek bele kell nyugodnia, hogy magukat nem kaphatja meg, hiszen annyira elfoglalt emberek". Hómanék, Fáyék, Karafiáthék,[393] Jagowék, Werkmeisterék, Németh vezérőrnagy és Szép Laci voltak még ott. A vacsoránál legalább 6–8 libériás inas sürgött. Házigazda, háziasszony igen kedvesen, s úri módra viselkedett. Erről a vacsoráról is lemondani az már világos sértés lett volna.

1941. december 19.

Hol bizottság, hol plénum, hol Felsőház, hol alsó, – még mindig tart ez a sűrített alkotmányos élet. Délután még minisztertanácsot is tartottunk. A minisztertanácson már szmokingban vettem részt, mert fél 9-kor jött értem Klári és elcipelt Jendrassik Györgyékhez vacsorázni. Ruhát is hozott, hogy átöltözhessek, ugyanis nem szmokingban kell menni: feleslegesen ültem végig cigányprímásnak öltözve a minisztertanácsot. Megint Werkmeisterékkel ültünk a vacsoránál. Sötét egy alak ez a Werkmeister. Odescalchiék voltak még ott, – unalmasan telt el az este, azon túl, hogy a szobalány rám öntötte a szószt.

392 Korábban Zsindely lemondta Albrecht főherceg meghívását a december 16–17-i vadászatra.

393 Karafiáth Jenő (1883–1952), 1937 és 1942 között volt Budapest főpolgármestere.

Bartha lemondásban van még mindig. A sértődésében nincs igaza. Elvégre a Kormányzó Úr azt bízza meg a képviseletével, akit akar. És ha arra a vezérkari főnökre esik a választása, aki a felvonuló gyorsdandárt fővezérként vezette, csak helyeselni lehet a választását. Érdekesebb itt Keresztes-Fischer Lajos szerepe. Őt Bárdossy a bevonulást megelőző napon megkérte, jelentse a Kormányzó Úrnak, hogy Bartha lemondott. Az okát is megmondta. Az ünnepség után Bárdossy az ösztönét követve felment a Kormányzó Úrhoz. A szokott őszinteségével így fogadta őt a Kormányzó Úr: „– Hallom, kifogásod van Szombathelyi szerepeltetése ellen. – Nekem? Épp ellenkezőleg. Csak annak a jelentését kértem, hogy Bartha emiatt lemondott. – Bartha? – Ezt nem jelentették a Főméltóságú úrnak? – Nem. – Furcsa. Ami nem felel meg a valóságnak, azt jelentik, aminek a jelentését kérem, azt pedig nem." Hát ilyen ez a Keresztes-Fischer Lajos. Született és szenvedélyes intrikus. A leggyűlöltebb ember a hadseregben és az országban. De ő a Kormányzó Úrnak a legkedvesebb, s nélkülözhetetlen embere. Őt még nehezebb volna kimozdítani onnan, mint Urayt.

1941. december 20.

Oroszországban a németek még mindig frontot rövidítenek, „átcsoportosítnak". Rundstedt generálist, a motoros erők főparancsnokát állítólag leváltották.[394] Pedig a hibáért aligha tehető egy ember felelőssé: a németség elbízta magát, ez az igazság. Az a meglepő s új háborús módszer, amelynek eddig a németek bámulatos sikereiket köszönhették: hazárdéria. Most úgy látszik, tovább mentek a hazárdériában a kelleténél. De ebben alkalmasint a Führer is hibás. Három hónapja mást sem tesz, mint azt hirdeti, hogy az orosz hadsereg megsemmisült és nincs többé. Csoda-e, ha ezeket a szép szavakat a parancsnokok is komolyabban veszik, mint lehetne? Holott az orosz hadsereg óriási veszteségei ellenére még mindig igen számottevő erő. Csodálatos, hogy nem roppantak össze, – de nem roppantak, akármit is hirdet a német propaganda. S nem is értem, miért hirdeti? Hogyan indokolja annak a hadseregnek eredményes támadásait, amely nem létezik? Az angol ellenpropaganda ki is használja ezt.

[...][395]

394 Hilter Brauchitschot és Rundstedtet elbocsátotta, és ő maga vette át a Német Hadsereg főparancsnokságát.

395 1941. december 21-től december 23-ig Zsindely Komáromba látogatott, majd Anyalán vadászott az öccseivel.

1941. december 24.

Ezt a Karácsonyt hajszába fullasztottuk. Anyósomat el kellett szállítanom a húgához, feleségemet az állomásra, Édesanyámat Sanyiékhoz, Sanyiéktól Bandiékhoz, azonkívül szétküldözni a tegnapi nyulakat,[396] házhoz szállítani 15 felé a karácsonyi ajándékokat, sőt venni is még az utolsó pillanatban. Sok volt a jóból. [...] Először Sanyiéknál gyulladt meg a karácsonyfa, azután Bandiéknál. Itt vacsorázott a család. Laciék odahaza is gyújthattak karácsonyfát a kis Jánosnak. Olyan vékony és olyan fehér szegény kölyök! Láza még naponként felmegy 38, néha 39 fölé is, – de hát a doktorok hazaengedték! Nemigen meri mondani az ember, de mintha Jánoskát mégis megtartaná az Isten.

1941. december 25.

[...] Délelőtt Édesapámnál voltunk a temetőben, este hozzánk jött fel a család: hozzánk csak ma jött a Jézuska. Édesanyám küldött egy 50 gyertyás tortát, mert az 50. születésnapom is volt máma. Mulandó az élet. Igazat megvallva azonban sohasem hittem volna, hogy 50. évemet megérem. Egészen úgy, mint a 24.-et nem hittem, – ég tudja miért? S hát az Isten megadta. Sok szépet is adott, sok jót, örömöt, – ezt immár senki és semmi el nem veheti tőlem, bármi szörnyűséget találjon ki ránk az ördög és ember az eljövendő közeli időkben. Szegény Édesanyámnak ma 50 éve nagy öröme volt első fia születésekor. Nekem nincs gyerekem. Kár. [...]

1941. december 27.

Disznóhajtás Esterházy Móricéknál Majkon. Reggel a belügyminiszterrel együtt mentünk le autón. Ott volt József főherceg,[397] a spanyol követ, Maran gróf fiastól, Kiss Sándor, Szapáry Péter, a tatai kis Esterházy Miki, a kis Waldbott gyerek, a Fejér megyei főispán, s még néhány ifjú grófocska. József főherceg vadászat közben megfogta a belügyminisztert, hogy mi a kormány álláspontja a kormányzói utódlás kérdésében. Azt a választ kapta, hogy a kormány ezzel a kérdéssel még nem foglalkozott. Erre a főherceg kérve kérte a belügyminisztert, hogy a kérdést egyelőre ne is tűzze a kormány napirendre, mert időszerűtlen. Leginkább Albrecht jelöltségétől félt az öreg József, de Horthy Pistáét se helyeselte. Olyan jelöltet kell keres-

396 Zsindely előző nap Endre és Sándor öccsével az anyalai vadászaton 41 nyulat lőtt.

397 József Ferenc (1895–1957), Habsburg főherceg, a felsőház tagja, a Horthy-korszak fontos közéleti szereplője.

nünk – mondta –, akinek a személyében mindenki egyetért. Keresztes-Fischernek az volt az érzése, hogy a főherceg magára gondol, ezért azt válaszolta neki, hogy nincs ilyen jelölt. Nekem József véleményével szemben az a nézetem, hogy ezt a kérdést sürgősen meg kell oldani. Szóba is hozom mielőbb a miniszterelnöknél. A legfelsőbb helytől lefelé mindenkit nyugtalanít, s a céltudatos kormányzást akadályozza. Ezenfelül megmozdultak az öntevékeny kortesek: kompromittálják Horthy Pistát, s érdemeket gyűjtenek az ellenszámla benyújtására. [...]

1941. december 30.

Ravasz László püspök telefonált tegnap, hogy a komáromi egyházmegye főgondnokául akar felkérni, s fogadjam a küldöttséget. Azt feleltem, hogy a tisztséget nem fogadhatom el, de a küldöttséget szívesen látom. Ma aztán eljöttek. Eddig Szász Lajos volt a főgondnok, de lemondott, mert Ravasz nem őt jelöltette zsinati tagnak, s ezen megsértődött. Én tanácsbíró vagyok a tatai egyházmegyében, s a dunántúli egyházkerületben főjegyző. Restellem, mennyire kevésbé bírok eleget tenni ezeknek a tisztségeknek is. Pedig mindkét helyen otthon vagyok. Most vállaljak egy harmadik tisztséget is, torzsalkodjak Ravasszal én? Szerencse, hogy értek a kálvinisták nyelvén. Így aztán szépen utasítottam vissza a tisztséget.[398] [...]

1941. december 31.

Este Édesanyámnál jött össze az egész család, s megvártuk az újesztendőt. Úristen, – vajon mit hoz hát? Jobb, ha az ember nem tudja a jövendőt. Minden egyes nap, amit békében tölthet el, váratlan ajándék. Örüljön neki. És készüljön fel lelkileg mindenre. Isten kezében vagyunk. Klárinak újesztendőre egy szép öreg poharat vettem. Zöldet. Mikor betette az ablakba a többi tarka öreg üvegpoharak közé, boldog és megelégedett voltam. Sok szép könyv van a lakásunkban, porcelán, szőnyegek, – ha ide a lakásunkba betör a háború, itt aztán törhet, zúzhat, zsákmányolhat. De ma még épp mindez a sok apró öröm, s a miénk. A holnap Isten kezében van. Apáink évtizedekre tervezhettek előre. Ez a kor elmúlt, s a mi nemzedékünk aligha éri meg a biztonság visszatértét. De lehet így is éldegélni: máról holnapra. Az egyéni külön boldogságok ideje lejárt. Nagyobb és szorosabb érdekközösségben aligha élt még a nemzet, mint a mai. Ezt sokan ma se tudják még. Holott szép és jó, ez a legnagyobb vigasztalás. Adja Isten, hogy ez az újév se legyen a réginél rosszabb szegény magyaroknak.

398 Zsindely végül elvállalta a tisztséget. Beiktatásáról lásd az 1943. március 7-i bejegyzést.

1942

1942. január 1.

Nem vagyok én templomba járó ember. Ma sem mentem el. Édesanyámmal meglátogattuk a temetőben Édesapámat s ebéd előtt Édesanyám egy fél órára felnézett még hozzánk. Szép fehér és havas volt a világ. Este Édesanyámnál megint összejött mindenki. Kedves, nyájas béke. Együtt a család.

Ez az esztendő megkímélt minket magyarokat. De körös-körül késeket köszörül széles e világ, s most a kezdődő esztendőben nem fordul-e a mi nyakunkra is a kés? És még azt se lehet tudni, hogy melyik! A háború persze nálunk is erősen megérzik, de különösebb baj nincs még, a közellátás terén sincs. Györffy-Bengyel határozott eredményeket ért el. Senki sem hihette, hogy ennyire is sikerül majd megúsznunk a bajokat. Van hiány ebben is, abban is, van elégedetlenség is, több is a kelleténél – azonban Európában alig akad ország, amelyet jobban megkímélt volna a háború nálunknál. Úristen, mi lehet most Oroszországban? Fagy, éhség, járványok. Ott milliók pusztulnak el ebben a télben. És nem csak a polgári lakosság, nemcsak az orosz katonák, a németek is pusztulnak. Szemtelen hangjuk mintha máris szelídebbé vált volna. Az önérzetüknek ez a csökkenése persze nem árt. De kikapniuk nem szabadna, ahhoz túlságos szorosan kapcsolódtunk össze. Az oroszoknak nem szabad erőre kapniuk. Különben végünk. Biztosra veszem, hogy tavasszal ismét katonai segítséget kérnek majd tőlünk. Addig el kell intézni a kormányzó-utódlás kérdését, különben ez lesz az ellentétel.

1942. január 2.

Az oroszok egyre támadnak. A hideg ott 20–30 fokos, jelentős eredményt eddig nem értek el, de folyton támadnak. Erről a hadseregről hirdették már három hónapja a németek, hogy megsemmisült, hogy már nincs is. Igaz, hogy mostanában már nem hirdetik. Utálatos, hogy manapság mire vetemedik a propaganda. [...]

Valamikor kisdiák koromban pár évig én is gyűjtöttem bélyegeket, ami közben némi geográfiai ismeretekre is szert tettem. A bélyegek már rég elvesztek, de melléktermékük, a homályos földrajzi tájékozottság megmaradt. Valahogyan megéltem vele eddig. Most már nem elég a bélyeggyűjtői emlék, annyira kiterjedt

a háború: olyan városok, szigetek, sőt országok nevei merülnek fel a hadijelentésekben, amelyekről nem tudom, merre is vannak. S amelyek nyilván nem is tudják, miként jutnak a bombázás megtiszteltetéséhez. De mi lesz mindezek vége? Valósággal gyötör egy rémkép. Hogy csak általános anarchia lehet ebből. Bárki győz is, a vége: anarchia.

1942. január 3.

Bárczy Pista kezdetben nyíltan angol- és franciabarát volt. Egyedül csak azért, mert a németbarátságnál előkelőbbnek tartotta. Jó ideig tartott, amíg ez az előkelőség megbukott, s az angolbarátság veszedelmessé vált. Ma persze rég tudja már, s szemrebbenés nélkül penget új hangokat. A követváltás és Jagow jól jött neki. Nemcsak azért, mert Jagow nem volt közvetlen szemtanúja a frontváltoztatásának, de azért is, mert Jagow apja egy német lovasezrednek volt a parancsnoka, s így dragonyosi vonalon melegedtek össze. Jagow úri embernek látszik. Azt hiszem ezért gyanús, és ellenszenves Werkmeister előtt. Werkmeister ugyanis minden, csak nem úr. Éhes, gyűjtögető, mohó, szatócs. Az a típus, amely Németországban is szemben áll a régi urakkal.

Holnapután állítólag jön Ribbentrop, és nem vadászni.[399] A vadászat azért meglesz. Valami titokzatosság van azért a dologban. Végül tán mégis kegyeskedik Ribbentrop vadászni? Ciano[400] 15-én jön, ő vadászni akar. Örülök ezeknek a nagy vadászatoknak. Egyelőre azonban kisebb vadászatokban fő a fejünk: holnap Dömösre készülünk az öcséimmel négyesben. Este bevittem látogatóba Édesanyámhoz a kis Lacit és az Ő esti rendes családi kaszinójában ott találtam mind a három öcsémet is. Megbeszéltünk mindent, igen sokat nevettünk. Édesanyám szemmel láthatóan boldog, bájos és vidám.

1942. január 4.

Édesanyám ma délben váratlanul meghalt. Habot vert a süteményhez a konyhán, mert világéletében szeretett kínálgatni és az állandó esti kaszinózáshoz kellett a tészta. Habverés közben lett rosszul. Szinnyey, aki szegény Édesapámat is kezel-

399 Ribbentrop külügyminiszter 1942. január 6-tól 9-ig tartózkodott Budapesten, két napot Mezőhegyesen vadászattal töltött Horthy társaságában, két napot Budapesten. Látogatásának célja további magyar katonai részvétel kieszközlése volt. Részletesen lásd az 1942. január 24-i bejegyzést.

400 Conte Galeazzo Ciano gr. (1903–1944), 1936-tól 1943-tól külügyminiszter, majd vatikáni követ. 1943-ban bekapcsolódott a kiugrási tárgyalásokba, és Mussolini leváltása mellett szavazott a fasiszta nagytanácsban. A németek tőrbe csalták és kivégezték.

te, egészen könnyű és csodálatosan szerencsés agyvérzést állapított meg, semmi bénulás nem maradt utána, semmi szellemzavar. Egy újabb agyvérzés fél 1-kor megölte. Mi négyen az öcséimmel pedig a szép porhóban vidáman vadásztunk Dömösön. 3 óra felé a vadászházban összejöttünk, ettünk, ittunk nevettünk és úgy bolondoztunk, akár a vakációs gyerekek. Aztán a vadászház ablakán feltűnt egy karvalyképű vén boszorkány: hol egyik sarkán lesett be, hol a másikon. Kiküldtem hozzá Sándort, aki egy levéllel tért vissza s azzal a hírrel, hogy a méltóságos úrnak azonnal Pestre kell mennie! Persze én valami minisztertanácsra gondoltam és szitkozódtam. A veszedelemből nem éreztünk meg semmit. Aztán kibontottuk a levelet, amelyet a dömösi posta küldött, hogy azonnal jöjjek vissza, mert Édesanyám rosszul van s az autó lent vár. Szaladtunk le a hegyről, csaknem egy órás még az autóút. Édesanyám halott volt már régen. Útközben biztosan tudtam is már ezt. Édesapám halottas ágyához a 25 éves érettségi találkozóról hívtak vissza: ott táncoltam, bolondoztam, mikor Ő a nagy útra elindult. Édesanyám meg így.

1942. január 5.

Lakásában, a vidám mindennapos kaszinóban feküdt Édesanyám. Békén, nyugodtan, mintha aludnék. Semmi, de semmi idegenszerűség nem volt szegénykén. De tudtuk, hogy csillogó, nefelejcskék szeméről soha, soha nem fog már a szempillája felrebbenni. Jaj, de kimondhatatlanul keserves időket töltöttünk el most ebben a kedves, vidám kis lakásban! Ott voltunk mindnyájan, fiak, menyek – nyolcan. Egyenként hazaszaladtunk vadászruhánkból gyászba öltözni, az asszonyok hazamentek. Mi négyen ott maradtunk, hogy Édesanyánk mellett átvirrasszuk az első halotti éjszakáját. Sanyi azért lett gyerekkori elhatározása alapján doktor, hogy „Édesanyát ne hagyja meghalni", s most ő vádolta magát, hogy nem volt mellette a bajban. Laci idegzetét Jancsika betegsége teljesen felőrölte, és mint egy tébolyodott, úgy jajveszékelt. De mind a négyen így. Vigasztaltuk egymást, lecsillapodtunk kissé, s megint újra kezdtük. Esténként jó ideje én már azért is imádkozom, hogy Isten Édesanyámnak verőfényes, boldog őszt engedjen. Meg is tette. Azt hiszem, boldog volt az utolsó három budapesti éve Édesanyámnak. Megérte a csehek kitakarodását Komáromból, büszkén élvezte államtitkárságomat, Laci közigazgatási bíróságát, az unokákat – színházat, mozit, Klári dicsőségét, mindent. Ifjú volt, szellemes, minden iránt érdeklődő és csodálatosan kedves. Mindenki szerette. Hiszen szépen halt meg. Isten is szerette szegényt. De mi Dömösön vadásztunk, mikor ő elment. Kacagtunk, mikor Ő megrettenve hívott. És megszeppenve is, hogy íme, bajt csinál: mulatságot ront. Jaj, jaj – áldja meg az Isten szegényt!

1942. január 6.

Áldja meg – de hogyan? Aki meghalt, mi annak a jó? A küszöbön túl semmit nem mondhat az ember. De az Isten tud. Intézheti úgy, hogy jó legyen neki. [...]

Ribbentrop ma és holnap vadászik Mezőhegyesen. Hogyan örültem ennek a vadászatnak magam is – most nem bírom megérteni, miért? Reggel felkerestem Édesanyámat a farkasréti hideg ravatalozóban – mindig félt az egyedülléttől szegényke, hogyan tölthette ezt az éjszakát?

1942. január 7.

Délelőtt 11 órakor temettük el Édesanyámat. Az idő megenyhült, de locs-pocs azért nem volt. Úgy határoztunk, hogy parádés temetést rendezünk szegénykének, mert Maga is egész életében mindennek szerette megadni a módját rendesen. S ez jó is volt így. Az ember persze ilyenkor inkább szeretne elbújni, senkit nem akarna látni – De nincs igaza. Az ősi szokásoknak van igazuk, amelyek századok tapasztalatát és bölcsességét őrzik. Szót kell nekik fogadni engedelmesen és akkor cselekszik helyesen az ember. Adja meg a tisztességet a halottnak, családnak, minden embernek. Ezt kívánja a becsület. Ez a japán busidó.[401] Mi megpróbáltuk megadni. Életemben először vettem be brómot s az hatott-e, vagy a sok közömbös arc látása s az udvariassági ceremónia? De jól ment minden. Bárczy Pista kiküldte az embereit rendezkedni, s maga is megjelent, koszorút is küldött. Bárdossy szintén kijött s ezzel az Édesanyámnak adott tisztességgel jogot szerzett ismét jó csomó idegességre velem szemben. Édesanyám, ha látta volna, bizonyosan azt mondja: „Tyűha – de felvitte a dolgomat az Isten". Nagyban veszem tehát magam is. Koszorút küldött Bárdossy, a kormány, Komárom városa, kivonult a miniszterelnökség, külügy, Közigazgatási Bíróság, és sok-sok ismerős. Édesanyám meg lett volna elégedve a végső búcsúztatásával. Délután hozzánk jöttek fel az atyafiság és az ismerősök. Feketekávéval kezdtük 3 órakor, teáztunk, vacsoráztunk. 10 óráig tartott el ez a halotti tor. Kedves volt nagyon. Ha az ember részt vehetne saját halotti torán, Édesanyám bizonyosan igen élvezte volna. Olyasmivé sikeredett éppen, amit szegényke szeretett. A vendégeket – jó embereket, így szokta mondani – mindig is nagyon kedvelte.

401 A szamurájok életmódját meghatározó szabályok.

1942. január 8.

[...] Reggel 9-kor volt Édesanyámért rekviem a kapucinusok Fő utcai templomában, ahova életében is járt. Egyidejűleg a komáromi Szent András-templomban is mondattunk rekviemet. Én a rekviem után a Keleti pályaudvarra mentem Ribbentropot fogadni. Az összes vele kapcsolatos vendégséget lemondtam s nem akartam, hogy ebből félreértés legyen. Werkmeisternek meg is magyaráztam a dolgot. Ribbentrop jó kiállású ember, Bárdossy sorjában bemutatott neki bennünket. Ő pedig olyan előkelő szertartásossággal fogadta, mint aki a Birodalom érdekében utazik. A vadászat jól sikerült, szép volt s Ribbentrop – mondják – jól is lőtt. Nem gyorsan, de elég megbízhatóan. Különösen Bartha és Keresztes-Fischer sajnálkozott igen kedvesen távolmaradásomon s az okon, amiért távol maradtam. Azután Klári és a négy fiú kimentünk Édesanyám behavazott sírjához. Míg meg nem szokik odakint, gyakrabban ki kell jönnünk Hozzá.

1942. január 9.

Délben Ribbentrop adott villásreggelit a német követségen. Bennünket is hívott, de persze kimentettük magunkat. A búcsúztatására kimentem. Ő maga ugyan dehogy veszi észre, élek-e, halok-e, de a követség számontartja. Lássák azt, hogy a kötelességben részt veszek, ha a mulatságban nem is. Nagyképű egy ember ez a Ribbentrop. Mesterkélt és színészkedő, de nem éppen az az antipatikus alak. Az önérzete kissé több a kelleténél. Lepaktáltunk sorjában vele, s ő elutazott. Hogy mit intéztek vele hivatalosan, nem tudom.[402] [...]

1942. január 11.

Még Édesanyám halála előtt elterjedt a hír, hogy Eden angol külügyminiszter[403] megegyezett Oroszországgal az ő békéjük alapelveiben, s a Közép-Európát és a

402 Ribbentrop a kormányzóval és a miniszterelnökkel folytatott tárgyaláson az egész magyar haderő frontra küldését kérte, Bárdossy a követelés mértékét visszautasította, de további katonai alakulatok küldésébe beleegyezett. Ribbentrop ezenkívül olaj- és gabonaszállítmányokat követelt, valamint 20 000 magyarországi német Waffen-SS-be történő toborzását. Horthy január 10-i levelében biztosította Hitlert, hogy nyitott a kérések megtárgyalására. Horthy Miklós titkos iratai 313–321. A részletek megbeszélésére Keitel tábornagy január 20-án érkezett. Részletesen lásd az 1944. január 3-i és 24-i bejegyzést. Pritz 2001a. 148.; Szabó 2019. 20–21.

403 Sir Anthony Eden (1897–1977), 1935–1938, valamint 1940–1945 között angol külügyminiszter, 1955–1957 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke.

Balkánt orosz érdekszférába utalta.[404] Ez a hír egyáltalán nem valószínűtlen, s ez Európa nagy részének elbolsevizálódását jelenti. Magyarországét is. Azt hiszem ugyan, hogy Anglia – ha Németországot szovjet segítséggel legyűrné – azonnal Oroszország ellen fordulna, mert a bolsevista Európa nem állna érdekében. Magam is szívesebben esnék el a bolsevisták elleni harcban, mintsem, hogy jámboran az akasztófájuk alá álljak. Ezek az istenverte angolok hovatovább egészen hozzá kovácsolnak bennünket Németországhoz. Ha tetszik nekünk, ha nem. A városban a legfantasztikusabb hírek terjengenek Ribbentrop utazásának céljáról. Magam se tudok még semmit. Mihelyt beszélek Bárdossyval, megmondja.

1942. január 12.

Bárdossyval közügyekről karácsony előtt beszéltem utoljára. Azóta persze erősen felhalmozódtak a megbeszélni valók. Ma este telefonált, menjek át hozzá a külügybe. Ott aztán mindjárt ő vette át a szót, s amit mondott, az egyelőre tárgytalanná tette az én kisebb-nagyobb sürgős ügyeimet. A kormányzói utódlás kérdéséről volt szó. A miniszterelnöknek kezdettől fogva az a nézete, hogy Horthy Pista személyéhez előbb hozzá kéne szoktatni a közvéleményt, amely ezidő szerint nem mindenütt rokonszenves. Ezért Bárdossy a székelyek főkapitányává akarta volna tenni. Ezt a tervet én magam is jónak tartottam, de időbe került volna, ezért megbukott. Bethlen István, Keresztes-Fischer Ferenc mindketten maguknak tulajdonítják a szerzőségét annak a megoldásnak, hogy egyelőre kormányzóhelyettesnek válasszuk meg a kis Horthyt, s néhány hónap múlva, amikor már beletanult, újabb választással tegyük utóddá is. Alakult valami vezérek tanácsa – az öreg Károlyi Gyula, Esterházy Móric, Bethlen István, Perényi Zsiga, Bárdossy, és Keresztes-Fischer Ferenc –, ezek a Kormányzó Úr elnökletével összeültek. Bárdossy szólt elsőnek, mivel mindenki húzódozott a megnyilatkozástól. Az eredeti álláspontját hangoztatta. Utána Keresztes-Fischer saját véleményeként az említett kompromisszumos megoldást adta elő. Akarva-akaratlan a többieknek is szint kellett vallania, s mind a rögtöni, de nem az azonnali utódlás megválasztás mellett foglalt állást. A Kormányzó Úr is a hozzájárulását adta, s a miniszterelnök magára maradván, szintén elfogadta. Az ügy befejezettnek látszott, s Radocsay megszerkesztette a javaslatot. A Kormányzó Úr persze

404 Bárdossyhoz bizalmas úton érkező információ szerint Anthony Eden angol külügyminiszter decemberi moszkvai látogatása alkalmával megállapodott Sztálinnal arról, hogy Kelet- és Közép-Európa orosz érdekszférába fog tartozni. Valójában ekkor ilyen megállapodás nem történt, ez a németek részéről tudatos dezinformáció volt, hogy ezzel is ösztönözzék a magyar kormányt az oroszok elleni háborúban való részvételre. SEBESS 2020. 129.

nem név szerint, és csak azért fogadta el a helyettességet az utódlás helyett, mert mindenként a sürgős megoldást óhajtja, s erre a miniszterelnök állásfoglalása, s a vének megnyilatkozása folytán más mód nem látszott.

Természetes az is, hogy rögtön jelentkeztek nála titkon azok, [akik] az érdemszerzés reményében a rögtöni, de az utódlást is jelentő megoldással igyekeztek a vének ajánlatát felüllicitálni. A Kormányzó Úr tegnap hívatta Bárdossyt, s közölte vele azt az értesülését, hogy a kormányzópárt és a közvélemény általában nincs megelégedve a helyettesítéssel, s az utódlást is kéri egyben. Ő – a Kormányzó Úr – igen sajnálná, ha a párt ebben a kérdésben szembe helyezkedne a kormánnyal, mert akkor kénytelen lenne a kormányt ejteni. Így került Bárdossy abba a furcsa helyzetbe, hogy szolidárisnak jelentse ki magát azzal a kompromisszumos megoldással, amelyet sohasem helyeselt, s amelyet az egységes közakarat megnyilvánulása miatt fogadott el annak idején. Ezt megtette. Kijelentette a Kormányzó Úrnak, hogy ő a múltkori megállapodásnál tovább nem megy, és kérte a felmondását. Elég éles szóváltás lehetett közöttük. Végül abban maradtak, hogy a Kormányzó Úr beszél Lukács Bélával a párt hangulatáról, és visszajelez. A miniszterelnök kérte, hogy beszéljen az atyafiságával is, hogy az agitálástól tartózkodjanak, mert ez a közvéleményben nem válik Horthy Pista javára. Bárdossy lemondásban levőnek tartja magát, s az a terve, hogy szívpanasz ürügyével szanatóriumba vonul. Levélben értesíti a Kormányzó Urat a betegségéről, és arról a meggyőződéséről, hogy a mai időkben az ország még napokra se maradhat miniszterelnök nélkül – és lemond. Úgy nézem, örülne, ha ezt tehetné, mert megcsömörlött az emberektől, a Kormányzó Úrtól, Keresztes-Fischertől, Lukács Bélától, a gyáva grófi vénektől, – mindenkitől. Kevés ideje volt még az emberi gyarlóságokat megszokni.

Megmondtam neki, hogy én azt a kompromisszumos megoldást, amely mellett ő most mereven lekötötte magát, rossznak tartom. Talán azok is cserben fogják hagyni ezt a megoldást, akik kiagyalták, s egyetlen rossz fiú marad csak a porondon: Bárdossy. De megígértem neki, hogy ezt a véleményemet magamban tartom, s megpróbálom tisztázni a helyzetet a párttal, Lukács Bélával, mindenekkel. Meg is tettem. A pártban persze semmi álláspont nem alakult még ki. Erre Lukács Béla is vigyáz saját érdekében. De nagyjából az az álláspont fog ott kialakulni, amit Lukács Béla akar.

1942. január 14.

Kitisztultak a dolgok. Sok futkosásom volt vele, de tőlem függetlenül tisztultak ki: az én szerepem pusztán a helyzet felderítésére szorítkozott. Bárdossy sze-

gény Édesanyám halálakor igen kedvesen viselkedett, – azt hiszem, most igen úri módon fizettem vissza neki. Kár, hogy sem időm, sem helyem nincs elég a tapasztalataim akár csak vázlatszerű lejegyzésére. Elszomorító karikatúra lenne az a rajz. De tán mulatságos is. Elég az hozzá, hogy a Kormányzó Úr állja a kompromisszumos megállapodást.[405] Ez annyit jelent, hogy a többit is állni fogja. Bárdossy tehát marad, bár azzal a gondolattal kacérkodik, hogy február után, Horthy Pista ügyeinek törvénykezési elrendezése után lemond. Persze le is kell mondania. Abban van azonban, hogy a Kormányzó Úr már nem is fogja tán kívánni a maradását. Én azt hiszem, kívánni fogja. Nagy reálpolitikus a Kormányzó. Határtalanul optimista, s olyan irigylésre méltó a lelkiismerete, akár egy reneszánsz kori condottierének.[406] Az a baj, hogy Bethlen óta a miniszterelnökök sorozata megnövelte a szarvát. Bethlen túlságosan is a sarokba küldte őt, azóta pedig annyira elhitették vele, hogy a szemöldöke ronthat és teremthet szép világokat, hogy most már csakugyan ront és teremt. Ebben a mostani afférban az az egyedüli jó, hogy Bárdossy kicsit megijesztette. Ez a jövő szempontjából nem árt. Elég nehéz az idő amúgy is. Hitler egy 20 egynehány oldalas levelet írt a Kormányzó Úrnak.[407] Megmagyarázza a helyzetet, és katonai segítséget akar. Alkudozunk, hogy mennyit és hogyan. Holnap Ciano jön vendégségbe.[408] Újvidék körül folyik a tisztogatás a szerbek között.[409] A Jóisten tudná a sok bajt felsorolni.

405 A kompromisszumos megoldás: az eredeti tervekkel ellentétben a törvényjavaslat nem tartalmazza a kormányzóhelyettes utódlási jogát. Ugyanakkor lehetővé teszi, hogy az államfői feladatok ellátását teljes hatáskörrel a kormányzóhelyettes vehesse át a kormányzó ideiglenes visszavonulása vagy akadályoztatása esetén. A javaslat szerint – 1937. XIX. tc.-el ellentétben – a kormányzó maximum három személyt javasolhatott az országgyűlésnek, de csupán egy jelölt megnevezése is módjában állt, ellenjelölt állítására nem volt mód. OLASZ 2007. 141–153.

406 zsoldosvezér

407 Feltehetően Horthy január 10-i levelére adott válasz. Lásd a 402. lábjegyzet.

408 Ciano január 15-től 18-ig tartózkodott Budapesten, főként gazdasági kérdésekben folytatott tárgyalásokat és vadászott. Személyes beszámolóját lásd CIANO 1999. 363–364.

409 1941 végére a Délvidéken felerősödött a szerb partizántevékenység. Január 4-én egy száz fősre becsült, de valójában negyven fő körüli csoport járőröző magyar honvédeket támadott meg. Ezt követően a Vezérkar főnöke a miniszterelnök és a belügyminiszter tudtával razziát rendelt el a csendőrség és a hadsereg bevonásával. A karhatalmi akció irányításával Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot bízták meg. A partizánosztagot január 6-ra felszámolták, de Feketehalmy-Czeydner a razzia Újvidék környékére való kiterjesztését kérte. Január 20-án körülzárták a várost, és törvénytelenül „vésztörvényszék" elé állítottak és kivégeztek több ezer embert. A razzia január 5-től 30-ig tartott, a hivatalos adatok szerint 2550 szerb, 742 zsidó, 11 magyar és 36 egyéb nemzetiségű, többségében polgári személy esett áldozatául. A. SAJTI 2004. 269–319.

1942. január 15.

Megjött Ciano. Erősen meghízott, mióta nem láttam, olyan kövér kezd lenni, mint Mussolini.[410] A fogadás hajszálra ugyanolyan volt, mint a többi: csupán az ország címer változik a pályaudvar falán, s az egyik himnusz. No meg a zászlócskák a kivezényelt gyerekek kezében. Ezúttal azonban az előkészületekben is történt változás. Mégpedig azért, mert Györffy-Bengyel a Ribbentrop-látogatás után hosszú levelet írt nekem, hogy az államtitkára sérelmezi, hogy nem kapott meghívót a Ribbentrop-látogatáskor a fogadásra. Felhívtam őt, hogy eddig csak a miniszterelnökségi politikai államtitkárok voltak jelen. De mégis, nem lehetne? Hogy a csudába ne lehetne! Szóltam Bárczy Pistának, a hoppmesternek, s Ciano elé kirendeltük az összes államtitkárt. Ott is voltak mind, szívesen fáztak, még csak a látszat kedvéért se morogtak, s fülig ért a szájuk. Bárczy aztán a miniszterelnöki vacsorára is meghívta asszonyostul mindet: 160-nál nagyobbra rúgott ezáltal a meghívottak száma. Akármennyi ideig is figyelje az ember a kortársait, s akármilyen közelről, mindig újabb meglepetések érik. A hiúság hihetetlen dolgokat művel velük. Azt szeretik, hogy ha csupa náluk magasabb rangúakkal lehetnek együtt, – vagyis érthetetlenül azt kívánják, hogy utolsók legyenek a társaságban.

1942. január 16.

A napokban nálam járt Popovics Milán,[411] aki a szerb uralom alatt szenátor volt, s akit majd képviselőnek szándékozunk behívni a szerbek képviseletében. Persze az Újvidék körüli események dolgában panaszkodott. Úgy beszél magyarul, akár jómagam. Óvatosan panaszkodott, nehogy magát is gyanúba keverje. Szerinte több ártatlant végeztek ki odalent, mint amennyi ilyenkor elkerülhetetlen: többek között az ő keresztapját is. Végeredményben a tételi esperesplébános sorsa iránt érdeklődött a vezérkari főnöknél, akit egy éjszaka a csendőrök elvittek. Garanciát vállal érte. Kérését teljesítettem. Másnap megkaptam a vezérkari főnök válaszát, hogy a tételi plébános már nem él, mert a felkelő csetnikek a nyugtáját

410 Benito Mussolini (1883–1945), az olasz fasiszta párt alapítója. 1922-től 1943 között diktátori hatalommal rendelkező miniszterelnök. Lemondatása után internálták, ahonnan Hitler parancsára kiszabadították. Az észak-salói bábállam feje. Kommunista partizánok elfogták és kivégezték.

411 Popovics Milán (1885–1946), bácskai szerb jogász, 1914 előtt a magyar országgyűlésben, 1932-től a királyi Jugoszláviában képviselő, az 1941-es délvidéki visszacsatolás után a bácskai szerbek kinevezett országgyűlési képviselője. 1946-ban a jugoszláv hatóságok mint „a magyar fasisztákkal kollaboráló” személyt kivégezték.

megtalálták nála. Popovicsnak csak azt üzentem, vigyázzon a garanciáival, mert itt előkerültek a nyugták, – egyebet nem tudok. A kivégzésről nem szóltam. Biztosan kitalálta maga is.

Ciano ma ebédet adott az olasz követségen. Az olasz követség Lossonczy Pistához fordult, hogy tejszínt bocsásson Ciano rendelkezésére, amelynek a fogyasztása a mai élelmiszerkorlátozások idején tilos. Lossonczy Pista hozzám fordult tanácsért, én pedig lefújtam a tejszínt. És nem csak a németek miatt, akik minden bizonnyal felhúznák az orrukat a kivételezésért, de az olaszok miatt is, akik végül szintén a mi hátrányunkra magyarázták volna. Még utóbb azt hitték volna, hogy mi egymás között is ilyen kivételezettek vagyunk. A szabály az szabály. Nehogy már azt higgyék, hogy Magyarországon fenékig tejszín az élet. Bengyelnek meg kell hagyni, nagyobb sikerrel működik, mint azt a legderűlátóbb ember is hihette volna. Nagyobb baj a közellátás területén nincsen.

1942. január 17.

Ciano ma vadászik, és holnap is itt akar maradni privátim. A miniszterelnök elhatározta, hogy a vadászatra utaztakor hivatalos búcsút vesz tőle, s ma leutazik Kolozsvárra. Ezt a kolozsvári utat régen ígérgetjük már Teleki Bélának: hozzátartozik az Erdélyi Párt beolvadásának előkészítéséhez, s ha most elmarad, ki tudja, mikor kerülhet megint sorra.[412] Ciano az utolsó pillanatban úgy döntött, hogy mégis hivatalos búcsúztatót akar: díszszázadot, cilinder, zsakett stb. Ezért úgy módosult a terv, hogy Ciano holnap esti búcsúztatására megjövünk. Délben indultunk a Lélen. Bárdossy lelkiismeret furdalások közepette, hogy felkészületlenül indul, pedig az erdélyi közösség igényes, ő meg nem tud nekik mit mondani. Mindig van benne valami furcsa Minderwertigkeitsgefühl.[413] Igaz, hogy eddigi pályája során sohasem kellett szónokolnia, még csak vármegyei előiskolája sincsen. Annál furcsább, hogy egyszerre mesterévé vált a szónak, de nem meri elhinni. Az erdélyiek parádés fogadtatást csaptak az állomáson, s azonnal nekiláttunk a túlzsúfolt programunknak. Rengeteg emberrel beszéltem, és rengeteg kellemetlen hírt kaptam. Este az Erdélyi Párt látott vendégül vacsorára – ott volt a vezetőség, a vidékiek is. A miniszterelnök bevetette magát – óhajtásom szerint –, s sikerrel bájolgott. [...]

412 Az előzményeket lásd az 1941. november 5-i bejegyzésben.

413 kisebbrendűségi érzés

1942. január 18.

Egészen kiválóan sikerült ez a mai erdélyi nap. Misével kezdődött, melyet én persze elblicceltem. Kaptunk valami tízórait, majd szaladtunk a szórvány kormánybiztoshoz,[414] innen az Erdélyi Párt nagyválasztmányának ülésére. Bárdossy olyan gyönyörűen beszélt, hogy Kossuth Lajos sem különben. Tárgyi felkészültség híján ő is az érzelmekhez szólt, s ennél bölcsebben nem is cselekedhetett. Az emberek sírtak, az erdélyi képviselők pedig meglepődve hallották, milyen meleg szeretettel tud az az ember szólani. Eddig csak éles szavakat kaptak tőle. Engem leginkább a kétkezű emberek felszólalásai hatottak meg. Egy szóval sem panaszkodtak, sőt. Hálát adtak Istennek, kormánynak, mindazért, amit értük tett, s bejelentették, hogy ők készen állnak munkára, harcra. Rendelkezzenek velük. Nekem a háború jutott eszembe, amely itt acsarkodik már a kertek alatt, s felrémlettek katonaruhás véres halottak. Elfacsarodott a szívem, hogy ilyen nagyszerű férfiak is lesznek majd közöttük. Isten elleni vétek!

Nagy ebédet adott Kolozsvár városa, majd háromnegyed 5-kor elindult velünk a Lél, tíz után a Keleti pályaudvaron voltunk. Megvolt Ciano parádés búcsúztatása is. Remélem, most nyugtunk lesz egy ideig az idegen előkelőségektől.

[...][415]

1942. január 24.

Reggel 9-kor minisztertanács. Most hallottam az első összefüggő beszámolót a német tárgyalásokról. Egyéni gyászom miatt szinte nem is érdekelt a közügy. Hát Ribbentrop azért jött, hogy Keitel[416] katonai útját politikailag előkészítse.[417] Azt kívánta, hogy tavaszra általános mozgósítást rendeljünk el, és minden katonai erőnkkel segítsünk az orosz fronton. Azzal számolnak, hogy a háborút ez évben nem bírják befejezni, jövőre pedig az angolszászok európai partraszállásával számolnak. Addig az orosz fronttal végezniük kell. A támadást a világért se bízzák másra, de az óriási frontvonalon erőcsoportokat kell a támadásra kiképezniük, e célból csapatokat elvonniuk, s a front egyes részeit meggyengíteniük. Ide, az elvont német csapatok helyébe kérnek szövetséges erőket, hogy az orosz frontot

414 Szatmáry Lajos

415 Zsindely január 19-től január 23-ig az édesanyja halálából fakadó ügyeket intézte, valamint a kormányzó gödöllői vadászatán vett részt.

416 Wilhelm Keitel (1882–1946), tábornok, a német védelő-főparancsnokság (OKW) főnöke. Ő írta alá a német kapitulációs okmányt 1945. május 8-án. A nürnbergi perben halálra ítélték.

417 Lásd az 1942. január 9-i bejegyzést.

esetleges ellentámadások esetén tarthassák. Bárdossy megmondta, hogy az összes katonai erőnk kivonásáról nem lehet szó. Azzal érvelt, hogy számolni kell esetleges görögországi angol, és bulgáriai orosz partraszállással. Ez esetben az egész Balkán kétségtelenül átáll az ellenséghez, kell tehát az erő az országban. A Romániával való leszámolásunkat nem is említette, mert az a németek előtt vörös posztó.[418] A tárgyalások sokszor drámaiak voltak. Bárdossy – saját szavai szerint – egyetlen hibát követett el: mikor Ribbentrop a finn harckészségre hivatkozott példának, azt mondotta rá, hogy igen ám, de a finnek a saját határukért, és visszaszerzett területükért harcolnak. Ribbentrop erre felugrott, fel 's alá szaladgált, és egyre ismételte: hát nem értik, most sem értik még! Nem területekről, s országhatárokról van szó, hanem életről, halálról, – az európai kultúráról. Azt állította ugyanis, hogy német vereség esetén kiirtják a német népet, s a magyart is vele. Bárdossy egy 80 milliós nép kiirtásának lehetőségét kétségbe vonta, ő azonban erősködött, hogy igenis: az összes nemzőképes férfit kiirtják, s akkor egy emberöltő után vége a németségnek. Hivatkozott arra is, hogy ha mi nem megyünk harcba velük, akkor Románia sem mehet, mert attól tart, hogy mi közben megtámadjuk. Így tehát Románia támogatása is tőlünk függ, közvetve azért is mi vagyunk a felelősek. Fenyegetőzött, hogy jó, hát ne jöjjünk, de a következményét majd meglátjuk. Több tárgyalás után végre belátta, hogy az összes haderőnket nem küldhetjük ki Oroszországba, s tudomásul vette, hogy amennyivel bírjuk, annyival támogatjuk őket. Számokról nem volt szó.

Akkor jött Keitel.[419] Rendes, jókedvű, hangos beszédű katona, de adtak melléje egy ronda generálist segítségül, egy Becker[420] nevűt. Talán ellenőrzésül is. A tárgyalások szintén elhúzódtak. A feladat az volt, hogy minél kevesebbet ad-

418 Keitel 1942. január végi bukaresti tárgyalásai során megállapodott Antonescu marsallal, hogy a keleti hadszíntéren harcoló és megszálló feladatokat ellátó román csapatok számát ismét 26 hadosztályra emeljék fel, ennek teljesítéséhez azonban a románok két feltételt állítottak: Magyarország vállaljon nagyobb katonai részvételt a háborúban, és Németország garantálja Románia területi állandóságát a háború alatt a magyar és bolgár követelésekkel szemben. SZABÓ 2019. 17–18.

419 Keitel 1942. január 20. és 22. között tárgyalt Budapesten. Három hadtestet (mindegyike három dandárból állt), a Gyorshadtestet és egy hegyi dandárt igényelt. (A ténylegesen meglévő 21 dandárból öt már megszálló feladatot teljesített Ukrajnában.) A kormányzóval, a Honvéd Vezérkar főnökével és a miniszterelnökkel folytatott tárgyalások eredményeképpen végül kilenc gyalogdandárban és egy páncéloshadosztályban állapodtak meg, melyhez a felszerelést a németek adják. Ebből az erőből állt össze a 2. magyar hadsereg. A honvédcsapatok pontos alárendeltségi viszonyait, hadműveleti feladatait nem tisztázták. A tárgyalás részleteit lásd SZOMBATHELYI 1990. 52–56.; SZABÓ 2019. 24–25. Lásd még az 1942. január 3-i és 9-i bejegyzéseket.

420 Wilhelm Becker (1884–1964), a Wehrmacht tábornoka, a német hadkiegészítési és fegyverkezési parancsnokság fegyverkezési osztályának a főnöke, a hadsereg és a német kormány között gazdasági összekötő.

junk, de ne kevesebbet annál, amit még jó szívvel és hálával fogadnak a németek. Különben hiába adjuk, amit adunk. Keitel eleinte a fegyveres haderőnk kétharmadát kívánta. Ő szintén arra hivatkozott, hogy a mi áldozatkészségünktől függ a románoké is. Szombathelyi és Bartha nagy nehezen megértették vele, hogy a kb. egyharmadnál többet nem adhatunk. A románok persze sokkal többet adnak.[421] A németek ezúttal nem akarnak a támadásukkal késedelembe esni, mint estek tavaly. Április közepén szeretnék kezdeni a táncot. Ez annyit jelent, hogy nekünk február közepétől lépcsőzetesen meg kell kezdenünk a mozgósítást. Három hadtest mozgósításáról és egy gépesített hadosztályról van szó, amelyhez a felszerelést ők adnák. A minisztertanács úgy határozott, hogy ezt az erőt az összes hadtest területéről szedjük össze. A katonáknak így több a munkája vele, de így mód lesz rá, hogy első sorban a németjeink és a románjaink menjenek harcba.[422] Az ember tudja a kényszerítő okokat, vigasztalhatja a lelkiismeretét, de azért nehéz elhatározás az ilyen. [...]

1942. január 27.

Ma van szegény Csáky Pista halálának első évfordulója. Mintha 100 éve lenne, hogy szegény kis Telekivel ott ültünk az autóban, s mentünk a temetési menettel a temetőbe. Istenem! Mi minden történt azóta! S mi minden történik majd ez évben?

Délelőtt megint minisztertanács, tárgya a kormányzóhelyettes választása.[423] Minisztertanács alatt irtózatos hóvihar kerekedett. Fújta a havat kegyetlenül, látni se lehetett – mintha sűrű füst gomolygott volna a világban. Még ilyen ítéletidőt nem láttam. S emellett mínusz 15 fok volt a hideg. [...]

Megint nálam járt ez a szerencsétlen Popovics Milán. Bácskában folyik még a tisztogatás, s úgy látszik, nem egészen kívánatos módon.[424] Ezt jelentették a főispánok is kétségbeesetten. Popovicsot ma bevittem a miniszterelnökhöz is pár percre, hogy legalább ezzel a megtiszteltetéssel nyújtson neki vigaszt az ember. A holtakat nem lehet feltámasztani. Pedig a miniszterelnök idegzete nemigen bírja

421 Románia teljes haderejének kétharmadát adta: 15 gyalog-, négy hegyi-, hat lovas- és egy páncélos-hadosztályt.

422 A 19 és 30 év közöttieket hívtak be, a nemzetiségiek aránya 20%-os volt, ami meghaladta a számarányukat. A „politikailag megbízhatatlan" vagy tanulatlanságuk folytán kiképezhetetlennek minősített nemzetiségieket munkaszolgálatos egységekbe osztották, ahogy a zsidókat is. Egy február 1-jei rendelkezés szerint a „népi németek" választhattak: a magyar, a Wehrmacht vagy a Waffen-SS egységébe lépnek-e be. A behívókat február 24-én kézbesítették.

423 Az előzményeket lásd az 1941. május 23-i, szeptember 17-i, november 21-i bejegyzésekben.

424 Az előzményeket lásd az 1942. január 16-i bejegyzésben.

a vérengzések részletezését. Hogy mi igaz belőlük, mi nem, – ilyenkor megnőnek a hírek borzalmasan. De annyi úgy látszik igaz, hogy a katonák tovább mentek a kelleténél, – legalábbis a személyek kiválogatásában. A vezérkari főnöknek a miniszterelnök ismételten utasítást adott a kihallgatás nélküli kivégzések megszüntetésére. Ígérték is, azonban a csapatok nem tudom, hogy miként hajtják végre. Menekült bácskai szerbekkel van tele Budapest Duna-parti szállodasora. [...]

1942. január 29.

Bárdossy ma délelőtt a képviselőház, délután a felsőház külügyi bizottságának számolt be. Délelőtt heves volt a hangulat, Bajcsy-Zsilinszky Bandi teljesen megőrült: kétségbe vonta a bolsevik veszélyt, s a bácskai események miatt csúnyán támadta a hadsereget, – sokezer ártatlan áldozatról, csecsemőkről és asszonyokról beszélt.[425] Bárdossyval megint elszaladt a ló, de restelkedik is miatta.

Az alsóházi támadó felháborodása után a felsőháznak már egészen alább adta és meglehetős pesszimizmussal beszélt. Szándékosan. A felsőház talán a kelleténél jobban is megijedt. Mindkét bizottság – az egy Bajcsy-Zsilinszky felszólalásától eltekintve – egyhangúlag javasolta az orosz háborúban való részvételünket. Inkább a részvétel számszerűsége körül voltak véleménykülönbségek. Akár a német, akár az angol győz, a háború végén nekünk külön háborúnk lesz majd a szomszédainkkal, s a puskaporunkat erre az időre kell tartogatnunk. Ez az én meggyőződésem is.

A hír szerint Antonescu Berlinbe szaladt, s kevesli a részvételünket az orosz háborúban, – akkor ő sem tud több katonát küldeni. Ők szintén erre a külön háborúra spekulálnak. A németek persze haragszanak rájuk is, ránk is. Ők ugyancsak a maguk dolgát tartják szem előtt. Azt mondják, nem a háború utáni határkiigazítások most a lényeg. Itt most életről, s halálról van szó. Európáról. [...]

425 Bajcsy-Zsilinszky Endre a bácskai vérengzés kapcsán elsőként január 19-én kelt levélben tiltakozott a miniszterelnöknél, aki január 22-én személyesen fogadta, és ígéretet tett, hogy kivizsgálja az ügyet, és a további atrocitásokat megakadályozza. Ezt követően azonban újabb hírek érkeztek a razzia további elfajulásáról. Zsilinszky a külügyi bizottság január 29-i titkos ülésén tett felszólalása a tengely melletti elköteleződésének hangot adó miniszterelnöki nyitóbeszédre adott válasz volt. Ebben az újvidéki vérengzésen túl megkérdőjelezte a hadba lépés alkotmányosságát. A beszédét befejezni nem tudta, mert ideje lejárt. Beszéde nem csak Bárdossyból váltott ki heves reakciókat, „a szélsőjobboldal azonnali kidobatását követelte a legválogatottabb becsületsértő szavak özöne mellett." SALY 1945. 466–467. Egyedül Peyer Károly szólalt fel Zsilinszky mellett. Bárdossy január 29-i éles hangú visszautasítása után Zsilinszky memorandumot fogalmazott a kormányzónak, aki február 16-án személyes meghallgatáson fogadta. A kormányzó azonban a razziát felügyelő Feketehalmy-Czeydner altábornagy jelentésének adott hitelt. Augusztus 12-én az ügyészségi eljárás mentesítette a honvédségi személyzetet. BARTHA 2020. 374–375.

1942. január 30.

Horthy Pista elütött az autójával egy cigányt, aki meghalt. Ez is fenemód érti a propagandát. Most nem meri megmondani az apjának az esetet. [...]

Este pártvezetőségi, majd pártgyűlés volt. A vezetőség előtt Bárdossy szóba hozta a kormányzóhelyettes választást. Törvényhozási síkon nem lesz baj ezzel.

[...]

1942. január 31.

Hadba lépésünk az országban vegyes érzelmeket kelt. Ellene leginkább két érvet hallani. Az egyik, hogy Magyarországnak a bolsevisták ellen nem Moszkva alatt, hanem a Kárpátokban kell védekezni. A másik, hogy ha a német tőlünk kér segítséget, akkor már olyan nagy, végzetes bajban van, hogy nem szabad melléje állni. Magyar fülnek tetszetős érv mind a kettő. Ellenérvként azt lehet felhozni, hogy jobb, ha mennél messzebb van a front, és baj lenne, ha a saját földünkön kellene megvívnunk a csatát. A német akkor éppen annyi kárt tenne rajtunk, mint az ellenség. A második érvükre a válasz: az oroszoknak nem szabad a németek fölébe kerülnie, mert különben végünk. Máris olyan híreket hallani, hogy angol győzelem esetén az oroszok Turkesztánba telepítik át az egész magyar nemzetet. Lehet, hogy a német propaganda terjeszti ezt a hírt, de az oroszoktól minden kitelik. Példát is adtak erre eleget: egy csomó nemzetet szétszórt már valóban az óriási térben, amely Oroszország. Reméljük, a tavasz végez a szovjetekkel, legrosszabb esetben a nyár. Mellesleg egy csomó hibát már beismernek a németek: későn kezdték el; nem mérték fel kellően az oroszok erejét, felkészültségét; el akarták foglalni Moszkvát és Szentpétervárt, s ott beásni magukat télre, csak az időjárás ellenük volt, azért nem tudták, mert a föld csonttá fagyott. De a 30 fokos hidegben sátor alatt tanyázni nem lehet, ezért falvakban élnek, s a falvak között üres a világ.

[1942. február 1-től május 4-ig az oldalak ki vannak vágva a naplóból.[426]]

426 Ez idő alatt történt legfontosabb események: február 19-én megválasztották Horthy Istvánt kormányzóhelyettessé. Február végén kormányátalakítási tervet terjesztett be Bárdossy. Keresztes-Fischert, Vargát, Bánffyt kívánta meneszteni és helyettük szélsőjobboldal felé orientálódó politikusok kinevezését javasolta. Horthy bizalmas politikusainak elbocsátását nem fogadta el, és – miután Kállay Miklóssal egyeztetett, hogy elvállalja a miniszterelnöki pozíciót – felszólította Bárdossyt, hogy mondjon le. Kállay Miklós március 9-én lépett hivatalba.

1942. május 5.

A minisztertanács fő témája: közellátás. Mindig megsajdul a lelkiismeretem, valahányszor Györffy-Bengyel a lelkesedésbe így belelovalja magát. Igen beteg ez a szegény ember. Kissé naiv, erősen jóhiszemű, nagyhangú, egyenes, de keményen megfogja a dolgok végét: igazi békebeli katona. Nekem szerfelett rokonszenves. Nem bírja kímélni magát, noha a szíve egészen odavan. Laky gazdálkodása után a közellátás körül rendet teremtett. De csodát ő sem tehet, s bajok bizony vannak. Sokkal kisebbek, mint más országokban, de bajok. Az első, hogy kihúzzuk őszig. A másik, hogy a következő évet megússzuk. Sok éve gyalázatosan rossz a tavasz: kemény beosztás mellett is legfeljebb, ha saját országunk és saját hadseregünk szükségleteit bírjuk ellátni. Györffy optimista, s ez helyes is. Bár valóra is válna az optimizmusa! Amennyi gondot ő is elismer, hogy exportra nem jut semmi az idén.

Lukács Béla miniszter[427] lett, s Kállay abban bízott, hogy így felszabadul az a 2500 pengő, amelyet eddig pártelnökként kapott. Ma azonban közölte velem, hogy 1000 pengőt ezután is szeretne kapni, különben károsodik. Borzasztóan mohó ember ez a Béla: a közéleti erkölcs terén ugyanolyan laza felfogású, mint Kállay – legalábbis előttem –, szükségesnek tartja most, hogy puritán, s önzetlen felfogását mindegyre hangoztatja. Lehetetlennek mondja tehát, hogy miniszter a rendelkezési alapból pénzt kapjon. Ebben persze tökéletes igazsága van. De Lukács Bélát nem akarja elkedvetleníteni. Megbízott tehát, hogy úgy intézzem el a dolgot, hogy őt – Kállayt – ne lehessen miatta vádolni, ne is tudjon róla, de Béla a pártelnöki reprezentáció fejében kapja meg az 1000 pengőt. El is intéztem neki.

Az angolok partra szálltak a Madagaszkár szigeten.[428]

1942. május 6.

Délelőtt a képviselőház külügyi bizottsága ülésezett, délután a felsőházé. Kállay ugyanazt az expozét olvasta fel mindegyiknek. Nemigen tud felolvasni: akadozik, meg-megbotlik a nyelve, – érezni, hogy nem gyakorolta az olvasást túlságosan. Amellett tapintatlan is, bár erről aligha tud. Minduntalan azt a látszatot kelti, mintha elődeinek a mulasztásait ismerné be, noha ez nincsen is szándékában: önmagát dicséri csak, és saját ragyogásának erősítésére festi sötétre a múlt hátterét. A felszó-

427 Lukács Béla április 17-től töltötte be a hadigondozási tárca nélküli miniszteri pozíciót.

428 A franciák által nyolcezer fővel védett Madagaszkár megszállására irányuló brit hadművelet (Ironclad) május 5-én, hajnali két órakor indult. Reggelre öt hajó 13 ezer brit katonával sikeresen partra szállt. A sziget teljes elfoglalása november 5-ig tartott.

lalásokra válaszolva például olyasmit mondott, hogy a külföldi propaganda terén eddig talán nem történt meg mindaz, aminek meg kellett volna történnie. Márpedig szegény kis Telekinek ez volt a kedvenc szakmája éppen, a külföldi propaganda. De a hatás előfeltételének tartotta, hogy a propaganda jelleg lehetőleg észrevehetetlen legyen. Kállay kihasználja most ezt a közérdekű szerénységet a maga hasznára, de nem rosszhiszeműen: egyszerűen nem éri fel ésszel, tapintattal. A bizottságban egyébként nagy sikere volt. Még ilyet nem is láttam: az összes párt bizalmukat nyilvánították a külpolitikája iránt, és a támogatásukat ajánlották fel neki. Ő meg ügyesen válaszolgatott: ez az ügyesség az ereje. Majd ilyen jól nyerte meg délután a felsőházat is. Itt Prónay Tutus volt megint a főszónok: az újvidéki atrocitásokat hozta elő, a kellemetlen témát. Nagy mellénnyel, államférfiúi pózban, és igen hosszadalmasan beszélt, – igen élvezte önmagát, de a felsőház urai is élvezték őt. Kállay ismét úgy bújt ki a támadás elől, hogy elődeit és a katonákat bent hagyta a pácban. Bartha úgy nézem, meg is orrolt miatta. De Kállay itt is felül maradt. [...]

1942. május 7.

Pártértekezlet és pártvacsora. A miniszterelnök eddig csakugyan megtartotta azt az elhatározását, hogy csütörtökönként bejön a Pártba, s így a pártélet megélénkült. Ma különben is ünnepi alkalom volt az ülésen: az öreg Putnoky Móric[429] 50 éves képviselői évfordulóját ünnepeltük. 25 éves korában választotta meg őt először Putnok, s azóta 12 ízben. Pár évvel ezelőtt, kultusz-államtitkár koromban hivatalosan üdvözöltem Móric bácsit 50 éves presbiteri jubileuma alkalmából. Katolikus létére ő volt már akkor is a rangidős református presbiter: tisztelet okából mindig megválasztják. Kedves, szerény, tetőtől talpig úr. És tetőtől talpig becsületes. Nincs ember a Házban, aki ne tisztelné, és szeretné. Ma vett részt először az öt volksbundbeli képviselő. Meg kell lassan szoknunk, hogy nemzetiségi állam lettünk, s bármit beszélünk is meg, mindig van zsindely a házon. Továbbá ma volt az első meleg tavaszi nap, de a kertemben még mindig nem nyílik az őszibarack.

Érdekes történetet hallottam ma a belügyminisztertől. Bakay professzor klinikájára a múlt héten bevittek egy cigányasszonyt vakbél panasszal. Bakay kijelentette, hogy meg kell operálni. A cigányasszony tiltakozott, hogy felesleges, mert ő jövő csütörtökre úgyis meghal. Persze megoperálták, jól is sikerült, egyszerű eset volt. Az asszony gyógyult, s Bakay közölte vele a klinikáról való elbocsájtásának a napját. Hanem az asszony csak mondta, hogy ő másnap reggelre meghal. „Ha

429 Putnoky Móric (1866–?) 1892-től függetlenségi programmal képviselő, 1931-től a kormányzópárt tagjaként a képviselőház háznagya

ilyen nagy jövendőmondó" – tréfált vele Bakay –, „mondja meg, mikor lesz vége a háborúnak?" „A háborúnak az idén lesz vége, szeptember 27-én, de azt sem én, sem a tanár úr nem éri meg." És ma reggelre csakugyan meghalt az asszony. Bakay most igen rosszul érzi magát.

1942. május 8.

Ma megint bizalmaskodott velem Kállay. Elmondta, hogy tegnap Bárdossy volt nála, s hogy nem vállal sem külügyminiszterséget, sem követi állást.[430] Talán jobb is így – folytatta –, hadd legyen talonba valaki, akit szükség esetén elővehetünk bármilyen állásra. De most kit tegyek külügyminiszternek? Ezt kezdte volna sorolni, de láttam jól, hogy alakoskodik. Közbevágtam. Kifejtettem, hogy a külügyi bizottság tapasztalatai alapján legokosabb, ha megtartja a külügyi tárcát. A mai háborús világban a külügyi politikában mindenkinek egyet kell értenie, s aki Kállay külügyminiszternek helyesel, az aligha fogja elvakultan támadni Kállay miniszterelnököt. Ha nincs meg ez a személyi egyezés, akkor úgy lesz, mint Csáky–Teleki esetében. A miniszterelnök politikájáért a külügyminisztert dicsérik, és a miniszterelnököt szidják, és minden áron ellentétet keresnek kettőjük között. Ma hálás dolog külpolitikát csinálni, erről az előnyről lemondani belpolitikai hiba lenne.

Hát így kezdődött, ezen az én közbevetésemen a bizalom. Kállay rögtön abbahagyta a külügyminiszter-jelöltek felsorolását és igazat adott nekem. És elkezdett váltani. És persze ilyenkor is hazudik, de a foga fehérjét mégis ki-kimutatja. Hogy az antiszemitizmus csak arra kell neki, eszközül, amíg a katonaságban és a közvéleményben bizalmat bír maga iránt kelteni. Ha aztán ez az alap meglesz, akkor majd tisztán magyar politikát, sőt osztálypolitikát fog csinálni. Addig is a zsidókat úgy kenyerezi le, hogy a felelőtlen atrocitásokat nem tűri és a tyúkszemlépés ostoba politikájának véget vet. Fő célja, hogy fajtáját ezen a világégésen átmentse, és tudja, hogy ehhez Teleki Pál önfeláldozó lelkiségére van szüksége. A fiait ki fogja küldeni a harctérre stb., stb. Szegény kis Bólit ő persze megérteni is képtelen. Mégis elégtétel lehet Bólinak, hogy példájára olyan embereknek is hivatkozniuk kell, mint Kállay Miklós – s ha hamis is a szavuk csengése, tudják, mit tartana a közvélemény helyesnek. Tehát fújják. Bár az is könnyen meglehet, hogy csak nekem, egyedüli közönségének komédiázott. Én ezúttal ismét

430 A külügyi tárcát Kállay már március 12-én felajánlotta a lemondása után szanatóriumban kezelt Bárdossynak, aki ezt már akkor határozottan visszautasította, mert véleménye szerint Kállay németektől távolodó külpolitikai koncepciója katasztrófába vezeti az országot. Mint Bárdossy kifejtette, az angolok le vannak kötelezve az oroszoknak, és nem fognak nyitni felénk, ugyanakkor a feléjük való közeledés az ország német megszállását és teljes kifosztását fogja eredményezni. KÁLLAY 2012. I. 52.

figyelmébe ajánlottam, hogy a Vár bizalmára folytonosan és éberen vigyázzon, mert onnan érheti váratlanul a baj. Úgy tesz, mintha e tekintetben egészen biztos volna helyzete. [...]

1942. május 9.

[...] Rendesen avval kezdődik a hivataloskodásom, hogy átnézem a bizalmas jelentéseket, a külföldi híradások anyagát és a külföldi rádiók híreiről szóló jelentéseket. Ugyanazt a csatát persze mindkét fél a maga győzelmeként tünteti fel, megtanultam azonban, hogy rendszerint az a győztes, aki előbb ad hírt a csatáról. A másodiknak úgy látszik, kell egy kis idő, hogy a hazugsághoz lélegzetet vegyen. Most azonban megijedtem, mikor a Korall-tengeri csatáról[431] amerikai forrásból értesültem. A japánok késtek a hírrel egy napot. De ügyes a propagandájuk, vagy a szabály alól kivétel ez az eset, mert hogy az az érzésem, hogy a japánok győztek. No, egy-két nap, s kiviláglik. [...]

1942. május 11.

Kállay ma nem volt Budapesten. „Neked bevallom őszintén – mondta –, hogy őzbakot akarok lőni Mezőhegyesen. Ez az igazi cél. De ezt az igazit nemhogy másnak, magamnak se merem bevallani. Ezért valami hivataloskodást eszeltem ki Szegedre ürügyül, onnan megyek át majd Mezőhegyesre. Estére odarendeltem a referenseimet. Szóval a lelkiismeretemet megnyugtattam." Mindig a lelkiismeretéről beszél, akár a női tisztességéről az utcalány.

Churchill megint nagy beszédet mondott. Az én fülemet az a bejelentése ütötte meg legjobban, hogy Sztálin közlése szerint számítani kell a németek katasztrofális helyzete miatt a gázháború megindítására – abban az esetben, ha a németek csakugyan erre az esztelen útra vetemednek, akkor Anglia szintén gázzal támadna Németország katonai berendezéseire. Én évek óta vallom, hogy végszükség esetén okvetlen a gáz utolsó szalmaszálához fog nyúlni az a hadviselő fél, amelyik már nem bírja tovább. Ezt még megkísérli, mielőtt összeomlana. Furcsa dolgokat érhet még meg ez a szerencsétlen világ. Akárki is kezdi meg Oroszországban a

431 1942. május 4. és 8. között a Japán Császári Haditengerészet és az amerikai–ausztrál haditengerészet közötti összecsapás a Csendes-óceánon. A csata japán győzelemmel zárult, ám a veszteségek kiegyenlítettek voltak, a szövetségesek öt hónapi vereségsorozat után győzelemként élték meg az egyértelmű japán fölény megtörését. Keegan 2019. 255–263.

gáz használatát, a német és az angol lakosság kölcsönösen megfullad majd, ha Churchill csakugyan beváltja a fenyegetéseit. Ő most a légi fölény megszerzésével henceg, lehet, csak propaganda célból, lehet, maga is hiszi. A fölény kérdése elválik majd, de a vizsga csúnya lesz.

1942. május 12.

A zsidókérdésben nem bírom kiismerni ezt a Kállayt. Néha radikálisabb a nyilasoknál is, néha meg mentené őket. De ugyanazon minisztertanácson is hol így, hol úgy beszél.[432] Nem bírok rájönni arra a titkos lelki fonálra, amely állásfoglalásában vezeti. A mai minisztertanácson elhatároztuk, hogy nem élünk azzal az ajánlattal, melyet a német katonák kínálnak, s mely szerint hajlandóak a galíciai származású munkaképes férfi zsidókat átvenni azzal a feltétellel, hogyha nem találják őket munkaképesnek, agyonlövik őket. Agyonlövik az asszonyokat és gyerekeket is, ha ilyet küldenénk. Végül persze a munkaképes férfiakat is agyonlőnék minden bizonnyal, ha már munkaképtelenné dolgoztatták őket. Becsületére válik a minisztertanácsnak, hogy egyhangúlag az ajánlat elutasítása mellett nyilatkozott. Hanem a németek? Mire mennek majd ezzel a kegyetlenkedésben hatóságilag kiképzett sok hóhérral a háború után? Ezekből rendes ember nem lesz soha. Ki kell majd irtaniuk őket is valahogyan, ha ismét rendet akarnak.

A minisztertanácsnak 10 órára vége lett, de a miniszterelnök Lukács Bélát és engem még vacsorára is ott marasztott. Bajban van, azt akarta velünk megbeszélni. Az újságíró-kamara elnöki mandátumának lejárta az ő baja. Eddig Kolosváry-Borcsa volt az elnök, de rá a Kormányzó Úr haragszik. Hogy ennek ellenére is megtartsa őt, ezzel nem szeretné magát odafönn rossz színbe hozni. De azt se akarná, hogy a jobboldal rossz néven vegye Kolosváry ejtését. Azt próbálja elérni, hogy a kecske is jól lakjon, a káposzta is megmaradjon. S ebben kell nekünk segíteni.

1942. május 13.

Reggel Kállay óhajára én is kimentem a Déli pályaudvarra búcsúztatni a harctérre induló Jány Guszti hadseregparancsnokot.[433] Persze az egész törzs is ment vele.

---

432 Kállay a zsidó kézben lévő földek kisajátításáról szóló törvénytervezetet május 12-én terjesztette a minisztertanács elé. Lásd az 1942. május 28-i bejegyzést. Kállay zsidókérdéshez való viszonyának elemzését lásd Joó 2008. 114–122.

433 Jány Gusztáv (1883–1947), 1938-tól a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke. 1939. február 1-jétől az I. hadtest, 1940. március 1-jétől a 2. hadsereg parancsnoka. Miután 1942 nyarán a Don melletti hídfőcsatában súlyos vereséget szenvedett, nyugdíjazását kérte és visszavonult. A Népbíróság halál-

Volt zene, sör, virsli és szónoklat. Nők virágot és cigarettát osztogattak, s nagy tömeg tolongott a vonat körül. Mintha sírósabbak lettek volna a búcsúzók, mint a másik háborúban, amikor én magam is indultam. Nem csak a feleségek, az anyák pityeregtek, de bizony a katonáknak is többnyire könnybe lábadt a szeme. Nem jó, hogy kisgyermekeket is kihozhattak a feleségek. Ha az anya sír, vele sír az a kétéves csöppség is, ölelgeti az apja acélsisakját, s attól persze hogy a harcos szeme is könnyezni kezd. Viszontlátásra, viszontlátásra! Pedig nincsenek tisztában vele a nyomorultak, hogy micsoda szörnyűségbe mennek! Segítse őket az Isten! [...]

1942. május 18.

Vacsora nálunk. Varga Józsiék, Antal Pistáék, Lossonczy Pistáék, Hagenmacher Henrikék,[434] Jendrassik Györgyék, Szép Laci, Werkmeisterék. Werkmeister csak vacsora után érkezett, mert ma jött meg repülőn az orosz frontról, ahol látogatóban járt. Sok érdekes dolgot mesélt. Német alapossággal és elfogultsággal, szárazon. Időnként kis noteszt húzott elő a zsebéből, s onnan olvasott ki érveket, adatokat, melyeket a helyszínen tüstént lejegyzett. Werkmeister meséli, hogy a régi intelligenciának véletlenségből életben hagyott tagjait a németek tolmácsként alkalmazzák, s ezeknek aránylag jó soruk van: fizetést is, ellátást is kapnak. Valamelyik városban él egy orosz hercegnő, persze proletár sorban. De a tolmácsi tisztet, amely az életszínvonalának hihetetlen emelkedésével járna, visszautasította: állati sorsán nem óhajtott változtatni. Megszokta, és kihalt belőle az akarat. [...]

1942. május 19.

Kállay meghagyta Györffy-Bengyelnek, hogy az ország közellátásáról a 42-es bizottság tagjait tájékoztassa. A tájékoztatás ma történt meg, s a szegény öreg beteg ember életének kockáztatása árán is szeret szónokolni. Három óra hosszat beszélt egyfolytában. Általános sikere volt. Pártkülönbség nélkül sajnálta és szerette mindenki a lelkes vén katonát, de különösen én, aki tudta, hogy az öreg tele van

ra ítélte. Kinevezésének előzménye, hogy miután 1941 szeptemberében a Honvéd Vezérkar főnöke tisztségébe Szombathelyi Ferenc altábornagy került Werth Henrik vezérezredes helyére, a rangidős és 36 tényleges szolgálati évvel rendelkező Jány kérte felmentését és nyugállományba helyezését. A kormányzó a kérést elutasította és saját alárendeltségébe helyezte Jányt. Horthy döntése értelmében személye a 2. hadsereg parancsnoki tisztségébe a hadsereg felállításáról hozott döntés óta adott volt. Szabó 2019. 34.

434 Hagenmacher Henrik (1827–1972) a Dreher–Hagenmacher Első Magyar Részvénysör Rt. igazgatója. 1943-tól örökös felsőházi tag. A háború után külföldre emigrált.

aggodalommal főhadnagy fia miatt: alapos a gyanú, hogy orosz fogságba került, ami minden valószínűség szerint kínhalált jelent.[435]

Délután a Legfőbb Honvédelmi Tanács ülése, aztán minisztertanács. Mindkettő viharos hangulatban, de kivált az előbbi. A vihart Bánffy Dani robbantotta ki, aki – mint az erdélyi urak többnyire – annyira aggódik Erdély sorsáért, hogy nála ez szinte gyávaságnak látszik. Az egyre pimaszabb román piszkálódás volt a téma, amelyik egész nyíltan hirdeti már Erdély fegyveres visszavételének tervét.[436] E hangoskodásra mi nem reagálunk, de Ribbentrop követének útján tiltakozunk ellene, nem sok eredménnyel. Az amerikai külügyi államtitkár a napokban olyan nyilatkozatot tett, hogy értesülése szerint a román hadsereg nem vesz részt számba vehető erővel az orosz hadjáratban, hanem a magyar határ mentén vonult fel, s éppen ezért nem látja indokoltnak Románia ellen a hadüzenetet. Indoklása persze hamis, s ezt bizonnyal maga is tudja. Tény azonban, hogy a diplomáciai viszony megszakítása alkalmából USA és Románia közt a román tisztviselők egy kivétellel USA-ban maradtak és a németekkel minden közösséget megszakítottak. Igazából innen fúj a szél. De százféle ehhez hasonló nyilatkozat miatt Erdély eléggé elidegesedett. Bánffy abban van, hogy a románok tavasszal megtámadnak bennünket. A miniszterelnök is, a belügyminiszter is lehetetlennek tartja, hogy a románok megelőznek minket a támadásban. Hóman a történelmi tapasztalatok alapján vitatja, hogy a románok soha nem támadtak meg minket, mint mások által már megvert ellenséget. Az a feneség, hogy a két esztendővel ezelőtti felkészültségünk elveszett a románokkal szemben, s legfeljebb '44 tavaszára lesz visszaszerezhető, bár lázasan dolgozunk rajta, amennyire a gyárak kapacitása, s a nyersanyag engedi. Végül is abban maradtunk, hogy Szombathelyi ír Keitelnek egy levelet, amiben kifejti, hogy amennyiben a németek nem bírnak a román uszításoknak véget vetni, veszélybe kerülhet a részünkről kilátásba helyezett oroszországi fegyveres támadás, mert a kormány az ország hangulatával

435 Györffy-Bengyel fia életben maradt. A részleteket lásd az 1942. május 30-i bejegyzésben.

436 Kállay kinevezését követően a magyar–román ellentét kiélesedett. Antonescu 1942. március 19-én, Kállay parlamenti bemutatkozásának napján a bukaresti jogi egyetemen éles hangú magyarellenes és Észak-Erdély akár fegyveres úton történő visszaszerzésére is utaló beszédet tartott. Odessza 1941-es őszi bevétele után Magyarország megtámadására irányuló hadműveleti terveket is kidolgoztak. 36 seregtestből álló haderejéből 14 hadosztályt az erdélyi határok mögött állomásoztatott. Május 10-én a román nemzeti ünnep alkalmából tartott hivatalos ünnepségeken újabb fenyegető hangvételű beszédek hangzottak el, többek között Antonescu részéről. A magyar követ május 19-én tiltakozó jegyzéket nyújtott át a román kormánynak, s amikor erre felháborodott válasz érkezett, a magyar kormány visszahívta követét, amire a román kormány hasonlóan reagált. A kapcsolat további elmérgesedését a német közbeavatkozás és olasz–német különbizottság oldotta. L. Balogh 2013. 191–199.; Szabó 2019. 292.

szemben azt biztosítani aligha lesz képes. Erdélyben pedig lelkes propagandát kell csinálnunk, mert ez a lekókadt hangulat ott nem maradhat. A külügyi aggályokat félre kell tenni, Atzél Edének[437] levegőt kell adni. Ezt én fejtettem ki, de a miniszterelnök nemigen értette meg.

A minisztertanácsban az idegeskedés oka, hogy a kormány tagjai nem szeretik egymást. Ma is éjfél utánig utálgatták egymást.

1942. május 20.

Délelőtt le kellett mennem a miniszterelnökkel a sajtókamarába. Udvariassági látogatás volt, de a végén bőséges tízórait is kaptunk. Délután két koktélpartin is részt vettünk: Juhász Pistáékén a Gellértben, és Lukács Béláékén a Hungáriában. Az utóbbi elég szerény volt, de Juhász Pistáéknak olyan pazar volt a büféje, hogy a németek tán hadat is üzennek, ha meglátják. Persze kenyérjegyről, zsírjegyről sehol nem volt szó – nem is értem, hogyan csinálódik az ilyesmi. A tegnapi minisztertanács hozzájárult a belügyminiszter rendeletéhez, mely bankettek tartását is megtiltja, s csak kivételesen, előzetes rendőri engedéllyel engedik meg a vendéglőkben a társas étkezést. A rendelet persze ma még nem lépett életbe, de jellemző, hogy jóformán egész nap kenyérjegy nélkül lakmároztunk nyilvános vendéglőben. Istennek hála, a háború harmadik évében még mindig jól megy a sorunk.

1942. május 21.

Erdélyben a belpolitikai bajaink oroszlánrészét Hóman intoleranciája és szerencsétlen két balkeze okozta. Saját maga iránt is olyan hangulatot sikerült teremtenie, hogy az erdélyiek azzal fenyegetőznek, fejszével hasogatják össze, ha kézbe kerithetnék. Ennélfogva az én nyakamba szakadt, hogy az elrontott helyzetet rendbe próbáljam hozni. Délelőtt volt nálam az erdélyi magyar egyházak képviselőivel egy értekezlet. Az erdélyi kultuszügyek intézését valami Szalay[438] nevű osztálytanácsosra bízta Hóman – magyarosított név: apja szász, anyja állítólag székely, egy

437 Atzél Ede br. (1906–?), az 1930-as évektől magyar kisebbségi vezető, az Erdélyi Magyar Párt vezetőségi tagja. A Wesselényi Lövészegylet alapítója és elnöke. A kormányzó megbízottjaként tagja az orosz–magyar fegyverszünetet előkészítő delegációnak. A nyilas puccs után bekapcsolódott a fegyveres ellenállásba. 1944 novemberében az ellenállás megbízásából a gödöllői orosz katonai parancsnoksághoz ment, ahonnan nem tért vissza. Atzél Ede politikai koncepciója alapján Erdély önerőből, belső felkelés útján való egyesítését szervezte katonai és civil vonalon, akár egy autonóm Erdély lehetőségével is számolva, ahol az erdélyi identitással élő románságra is épített.

438 Szalay Béla 1940-től Hóman Bálint miniszteri titkára, az erdélyi ügyek kultuszminisztériumi előadója.

félresikerült keresztezés. Hóman a népszerűtlenségét nagyrészt neki köszönheti. Germánosan merev, erőszakos, s a magyar lélek megértésére abszolút képtelen. Az a fajta, akinek a szemében csak a bürokratikus skatulya a fontos, és szívesen levagdossa kezét, lábát az eleven életnek, csakhogy beleférjen. Tisztviselői karunkban sok van ebből a közveszélyes típusból. Ő is jelen volt az értekezleten, de nem engedtem szóhoz jutni, és így nagy közörömre meg is egyeztünk.

Ezután a miniszterelnök ebédjére mentem, amelyet a távozó svéd nagykövet[439] tiszteletére adott. Teleki és Bárdossy idejében 10–15-en voltunk az ilyen ebéden: az idegen követség csekély személyzete, pár külügyér és mi. Kállay ezt másként csinálja. Ezúttal a nagyebédlőben is alig fértünk el. A rokonságukat, sőt a privát barátait is meghívják az ilyen ebédekre, akiknek persze semmi közük a hivatalos célhoz, ellenben Kállayék le akarják őket kötelezni. Ma jelent meg a belügyminiszter bankettellenes rendelete, s közben mi ilyen módon éppen ma rendeztünk felséges lakomát államköltségen!

A párt délután tárgyalta a zsidó birtok elvételéről szóló törvényt.[440] Sokat nem hallottam a tárgyalásból, mert Bethlen László és Teleki Béla különfogtak, s az erdélyi szövetkezet tejdrágítási ügyében kérték közbelépésemet. A szövetkezetnek Bethlen az elnöke, de olyan izgatott volt, mintha maga lenne a vádlott. A párt a törvényjavaslatot elfogadta.

1942. május 22.

Délben összehívattuk a Házat, hogy Bánffy zsidóbirtok törvényét benyújthassa. Rengeteg képviselő megfogott különböző ügyekben, Louis is. Szász Lajos jelenlétében csevegtünk a pénzügyminiszter parlamenti szobájában, pedig nem szeretek négyszemközt se bizalmaskodni, nem hogy hatszemközt. Louis fel volt háborodva, hogy tegnap a pártvacsora után Bánffy egy csomó képviselővel átment a Kis-Royalba – a bankett-rendelet megjelenésének napján –, és ott a pengő értékállóságát gyalázták anélkül, hogy Bánffy érvelt volna mellette. Ezt ő már nem tűrheti, s megmondja a miniszterelnöknek, hogy vagy ő, vagy Bánffy, de ketten nem maradhatnak a kabinetben. A földművelődésügyben termelési politika nincs, már pedig mint csúcsminiszter ezért is ő a felelős. Vargát most dicsérte. Úgy látszik egyenként óhajt megbirkózni az ellenségeivel. Megmagyaráztam neki, hogy ilyen frontális támadással most nem érhet célt. Azt ajánlottam, hogy

439 Ulf Torsten Undén svéd követ és felesége tiszteletére tartott ebédet a miniszterelnökségi palotában tartották.

440 Lásd az 1942. május 28-i bejegyzést.

a párt útján igyekezzék kikövetelteteni, hogy Bánffy is tartson a Bengyeléhez hasonló előadást a mezőgazdasági termelés megszervezéséről. Ekkor kiderül, hogy tud-e valamit. Ha nem tud, akkor majd a párt és a politikai világ fordul ellene, s nem ő lesz a támadó. Ebben is maradtunk. Louis tehát megint nem mond le, még csak a miniszterelnökkel se beszél. Az pedig mindennél fontosabb, hogy a mezőgazdasági termelés terén a tervgazdálkodás végre megvalósuljon. A mostani helyzetbe belebukhat az ország.

[...][441]

1942. május 28.

Megkezdődött a zsidó földbirtokok vitája.[442] Kállayval együtt mentünk le a parlamentbe, együtt is jöttünk vissza. Hétpecsétes titok alatt közölte, hogy 5-én Németországba utazik,[443] így a 7-i zalaegerszegi látogatását valamilyen ürüggyel fújjam le. Hetek óta készülünk erre a zalaegerszegi útra. Beszéltem a főispánnal –, ha csak egy csepp esze van, ki kell találnia az út elmaradásának az okát.

Gróf Károlyi György nyílt levelet intézett a miniszterelnökhöz, amelyben legitimista elvének hangoztatása mellett a zsidók jogfosztása ellen tiltakozik a mai javaslat kapcsán. A levél gyenge szellemi termék, és pimasz hangú, – a cenzúra nem engedte a közzé tételét a lapokban. Károlyi György azonban a miniszterelnökön kívül a Kormányzó Úrnak is elküldte, aki felháborodottan telefonált Kállaynak, s azt ajánlotta neki, hogy idéztesse be Károlyit a rendőrségre 25-ször egymásután. Kállay ehelyett egy rövid, éles hangú levelet intézett Károlyihoz. Ezzel kapcsolatosan bizalmasan elpanaszolta nekem, hogy nehéz sora van a Kormányzó Úrral. „Tudod, azon a címen, hogy ezeket a zsidó földbirtokosokat kiszolgáltatta nekem, mindenféle ellentételeket kíván. Például mindenkit meg akar fosztani a vitézi címétől.[444] Egyre-másra csak ilyesmikért telefonál." Károlyi Györgyre azért

441 1942. május 23-tól május 27-ig Zsindely Pünkösd alkalmából pihent, kertészkedett.

442 A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló, negyedik zsidótörvényként is emlegetett javaslat, amely megtiltotta az ún. harmadik zsidótörvény által definiált zsidó személyek számára a mező- és erdőgazdasági ingatlan, kis- és nagyközségekben pedig egyéb ingatlan szerzését, valamint kártalanítás ellenében államosításra vagy átengedésre kötelezett minden zsidó magán- és társasági tulajdonban lévő, 5 holdnál nagyobb mezőgazdasági és erdőbirtokot. Az 1942. évi XV. törvényt a képviselőház június 10-én fogadta el, a felsőház egy hónappal később, Kállay augusztus 31-én írta alá, szeptember 6-án hirdették ki. A törvény szövegét lásd Vértes 1997. 176–284.

443 Kállay útját lásd az 1942. június 8–9-i bejegyzésekben.

444 A kormányzó kezdeményezésére 1920-ban kiadott rendeletben hozták létre az első világháborúban kitűnt magyar állampolgárok jutalmazására. A kormányzói jogkör nem tette lehetővé a nemesség adományozását, a vitézi cím kvázi helyettesítette ezt.

haragudott meg a Kormányzó Úr, mert a feltétlen Habsburg-hűségét tüntetőleg hangsúlyozta. Kállay pedig azért, hogy gróf létére ellene fordult annak az osztálynak a tagjaként, amely osztályt a mai nehéz időkön átmenteni politikai feladatának tartja. Ezt meg is írta neki. [...]

1942. május 30.

Előbb az államtitkárok értekezletén kellett elnökölnöm: a különböző egyesületeken és testületeken osztoztunk meg, hogy csak egy-egy legyen mindenkinek. Az élelmesebbje eddig egész csomó minisztériumot szipolyozott, s az egyik a másik támogatásáról nem is tudott. Most vége lesz ennek a szép világnak. Aztán Györffy-Bengyel jött, hogy a miniszterelnöknek referálja a jövendő közellátásnak a tervét. Két órán keresztül beszélt. Röviden nem tud. Hatalmas testén lötyög a ruha, mert hetek óta csak salátán, répán és mogyorón él. Igen lefogyott, de örül neki, mert így kevesebb dolga van a szívének. Fia él, levelet kapott tőle. Nem esett fogságba, s most boldog az öreg. Búcsúzóul négyszemközt megölelgetett: „gondoskodjál valakiről, aki majd levált, mert én nem bírom ezt sokáig." De amilyen lelkiismeretes ember, senkit sem tart rá elég jónak, hogy a munkakörét betöltse. A terve különben jó és temérdek munka fekszik benne. Csak kérdés, megterem-e majd az a 33 millió q búza és rozs, amelyből a különböző számítások alapján a terve kiindul. Ideje lenne már a háború befejezésének. Pedig akármilyen nehézzé válik ez a háborús helyzet, az eljövendő békeévek még nehezebbek lesznek. Új társadalom kialakulásának az ideje lesz, amely hibákat követ el, és felesleges szenvedéseket fog okozni, mire az új rend kiformálódik. De minél később foghat hozzá az ország, annál keservesebb lesz. [...]

1942. június 1.

Jókai Mór egyik regényében szerepel egy kopott, vén, félszeg diplomata, aki valami baklövésébe belebukott, s azóta hatáskör nélkül, kegyelemből ődöng a bécsi külügyminisztériumban, – tekintélye nincs, köznevetség tárgya. Egyszer aztán kiderül, hogy csak szerep, amit közérdekből vállalt. Hogy a legbizalmasabb és legnagyobb ügyek intézése bízatott rá: olyan feladat, amit titkolnia kell. Ebben a maskarában titkolja. Ez a figura jutott eszembe, amikor ma Pásint Ödönnel beszéltem. Pásintot Bethlen hozta ide a miniszterelnökségre, a sajtóosztályra osztotta be, de személyi titkárnak rendelte maga mellé. Gömbös alatt is az volt. A Bethlen- és a Gömbös-éra alatt is hűségesnek mutatkozott. Gömbös iránt is, amikor a napja leáldozott. Politikailag impasszba került. Italos ember, botrányba keveredett, rend-

őrökkel dulakodott. Áttették a Pataky-ügyosztályra.[445] Acsarkodtak rá a többiek, mert aktát nemigen intézett, napközben lógott, ellenzéki újságírókkal trafikált, esténként meg gyakran italozott. Mindenki azon háborgott, hogy miért nem rúgják ki véglegesen. Magam sem értettem. Most Kállay beosztotta mellém, hogy vezetésem alatt az erdélyi ügyek noszogatását intézze. Azelőtt egyszer beszéltem vele, Bárdossy elmenetele előtt. Akkor feljött hozzám, s bizalmasan elmondta, hogy őt Teleki a magyar intelligence service megszervezésével bízta meg, s utasította, hogy erről a világon senkinek ne szóljon. Még nekem se. Ő hát nem szólt, ne haragudjak érte. Csak Bárdossynak jelentette a dolgot, mikor az kormányra került. De Bárdossy nem akarja tovább a szervezést, s valakivel meg kell beszélnie, hogy jó lesz-e ez így, s hogy mi legyen. Akkor kitérő választ adtam Pásintnak, de beszéltem Bárdossyval. Ő azt felelte, hogy amennyiben majd szükségét látja valamikor ilyen titkos szervezetnek, azt a maga bizalmi embereiből válogatná össze, nem Telekiéből. Ebben persze nem volt igaza. A sokoldalú Telekinek ez volt a legerősebb oldala: nagyszabású, született kém volt. E régi véleményemben megint megerősödtem ma Pásinttal való hosszas beszélgetés során. És ekkor jutott eszembe Jókai figurája. Bóli értett ahhoz, hogy kinek-kinek azt kösse az orrára, ami rá tartozik. Pásintéra aránylag elég sokat kötött. A hivatalban igen ritkán fogadta, talán sohasem. A Bástya sétányon találkozgattak mintegy véletlenül, ott adta neki az utasításait, s a zsebéből huzigálta ki a frank, vagy pengőcsomókat: ezt ide, s ide fordítsák. Még nekem se szólt róla. Nagy és komoly propagandafőnök volt szegény kisöreg. Pásint meg nagy bizalmat mutat most irányomban, de hízeleg és olyan a nézése, mint a rókáé.

1942. június 2.

Tegnap délelőtt egy kék taxiból kiszállt a miniszterelnökség előtt nyilas formaruhában valami gnómszerű nyeszlett ember. Odalépett a kapuban álló rendőrök elé: „Le a fegyvert!" A rendőrök látták, hogy újságpapírral takarva valami cső mered feléjük. A gnóm megint ráripakodott: „Le a fegyverrel! Átveszem a hatalmat!" A két rendőr és a portás rávetették magukat, megkötözték és bevitték a portásfülkébe. Csupa vér lett a kezük, mert a gnóm csuklóján olyan szöges karperecet

445 Pásint Ödön (1900–1950), 1928-ban került a miniszterelnökségre, Bethlen bukása után személyi titkára volt Károlyi Gyula, Gömbös és Darányi miniszterelnököknek, 1936-tól 1948-as nyugdíjazásáig a miniszterelnökség kisebbségügyi osztályának munkatársa, bizalmi kapcsolata Bethlennel mindvégig megmaradt. A Pataky Tibor államtitkár vezette Nemzetiségi és Kisebbségpolitikai Osztályra 1938-ban került. A háború után az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) zaklatásai elől az öngyilkosságba menekült. Az erdélyi ügyekben játszott szerepéről és Telekivel való bizalmi kapcsolatáról lásd Nóvé 2012. 67–93.

viselt, aminőket farkasok ellen a kutyák nyakára szokás tenni. A kabátjának ujjára pedig gombostűkkel teletűzdelt szalagok voltak varrva, ami szúrt, akár a sündisznó. A zsebében két revolver volt, meg egy nagy kés. A revolverekben beléjük nem illő töltény, s a géppisztoly maga fabrikálta használhatatlan játék volt. Az ember nyilván nem egy épelméjű fickó. De jellemző, mire vezet ez az örökös nyilas frázis: átvesszük a hatalmat. A gnómnak bevallása szerint az volt a terve, hogy lefegyverzi az őrséget, felmegy a miniszterelnökhöz, őt ugyanígy kényszeríti a „hatalom-átadásra", s nyomban kormányozni kezd. A nyilas ruhát úgy kérte kölcsön.

Hat órára kénytelen voltam magamhoz rendelni Teleki Bélát és a négy székely megye főispánját a miniszterelnök erdélyi útjának[446] megbeszélése végett, amelynek főrendezői tisztségét Teleki Béla kezdte már magának kisajátítani. Nem tartanám ugyanis kívánatosnak olyan vélemény kialakulását Erdélyben, hogy csak egy útjuk van a miniszterelnökhöz, s ez Teleki Bélán át vezet. E látszat ellensúlyozására voltam kénytelen sürgősen berendelni a főispánokat. A sors iróniája az is, hogy én, aki Teleki Pál és Bárdossy egyetlen útjának előkészítésével nem foglalkoztam, most épp Kállay sikerének előkészítésével vesződöm. Tanakodásunkra kijött a miniszterelnök is, – bár ne tette volna! Mikor ugyanis arról beszélt, az útja során a szászokkal is érintkezést óhajt találni, s ennek érdekében Besztercén száll majd vonatra, s ott találkozhat velük. Ekkor Máthé Laci, Maros-Torda vm. főispánja megjegyezte, hogy a szászokkal mindjárt az első napon a marosvásárhelyi gyűlésen is érintkezésbe lehetne lépni, hisz a szászság jó része Maros-Tordában lakik. Erre a miniszterelnök: „Miért rendeljük őket ezért Marosvásárhelyre? Menjünk ki inkább Maros-Tordára magunk! Messze van ez Vásárhelytől?" Összenéztek az erdélyi urak, s a főispán zavartan motyogta: Maros-Torda az egy megye, s nem valami szász község. „Persze, persze" nevetett kínjában Kállay. Ez az ember maga az eleven tájékozatlanság és felületesség.

1942. június 3.

Interpellációk. A miniszterelnökkel együtt mentünk le a Házba, ahol Tasnádi Bandival tárgyaltunk a Ház munkarendjéről. A miniszterelnök a nyáron át is együtt kívánja tartani a Házat, – azt hiszi, így jobban kézbe tudja tartani az ellenzéket. [...]

446 Kállay Miklós erdélyi útja június 15-től 17-ig tartott. Kállay – Bárdossyhoz hasonlóan – miniszterelnökségének kezdetén az Erdélyi Pártot be kívánta olvasztani a kormányzó pártba, miután azonban látta az erdélyiek ellenállását, 1942. június 9-én felújította a négy hónappal korábban Bárdossy és az Erdélyi Párt között létrejött megállapodást.

Délben elmentem könyvnapi látogatásra, s utána vissza se mentem a Házba, csak a titkáromat hagytam ott megfigyelőnek. Még interpellációs napon is üres a Ház mostanában. Agonizál.

1942. június 4.

[...] Kállay holnap reggel fél 7-kor indul Hitlerhez.[447] Szokásukhoz híven a németek titokban akarják tartani ezt az utazást is, így hivatalos búcsúztatás nem lesz. Ghyczy Jenő mégis kimegy a pályaudvarra, de én megállapodtam Bárczy Pistával, hogy mi ne menjünk, – a fene kel Kállayért hajnalban. Kállay el is fogadta az ajánlatunkat. Hogy mi is lesz kint a programja igazában, azt hiszem, ő maga sem tudja. „Át akarom menteni a történelmi osztályokat ezen a háborún, – ez a titkos programom" – ezt mondta egyszer nekem bizalmasan. Átmenteni? De hova? És micsodát? Ezt a régen anakronisztikussá váló dzsentriskedést, mágnásoskodást? Józan ésszel lehet-e hinni, hogy ezt lehet, akárki győz is! Szegény Teleki mennyit gyötörte magát a nemzet jövőjéért! Mennyit küzdött, dolgozott, micsoda furfangos külföldi szálakat szövögetett! Milyen sokat tudott, mennyi mindenhez értett! Közben gyötrődött mégis, hogy mindez nem elég. Most aztán Kállay ül az örökében, aki igen elégedett önmagával. Megborzad az ember, hogy mi lesz velünk, ha egyszer a lejtőn lefelé talál gurulni a szekér. A Kormányzó Úrnak tetszik Kállay léha gondatlansága. Nem zavarja az álmát, emésztését és nem zökkenti ki az ábrándozásaiból. Lám, egyszerre elmúltak a bajok, – Kállay nem beszél róluk. Neki nem beszél, de gondoskodik arról, hogy legyenek. Ő persze azokról a bajokról gondoskodik csak, amelyek őt nyomják: miként elégítse ki a pártot, s általában a közvéleményt is, és ezzel egyidejűleg a Kormányzó Úr óhajtásainak miként tegyen eleget? Kötéltáncosi ügyeskedést művel a kecske és a káposzta között, s egyetlen gondja, hogy le ne essék. Hanem a Kormányzó Úrnak erről az egyről nem beszél. Hadd higgye csak, hogy ebben a vidám cirkuszban különb attrakció nincsen régi kedvencénél, Kállaynál.

447 Észak-Erdély visszacsatolása után megerősösött a romániai magyarellenes propaganda, mindennaposak voltak a határincidensek, Dél-Erdélyben nőtt a magyar kisebbségek elleni atrocitások száma. (A részleteket lásd a 436. lábjegyzetben.) Kállay magához kérette Jagow német követet, és a németek segítségét kérte a román provokációk megfékezéséhez. Ezt követően történt Kállay meghívása Hitler rastenburgi főhadiszállására, mely Kállay első és utolsó találkozása volt Hitlerrel. A miniszterelnök kíséretéhez tartozott Szentmiklóssy Andor, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, Szegedy-Maszák Aladár és Vörös János altábornagy, a vezérkar hadműveleti csoportfőnöke.

1942. június 5.

Kállay elutazott. Bárczy Pista a megállapodásunk ellenére persze kiment őt búcsúztatni. Incze Péter feltelefonált nekem, hogy Kállayné[448] a könyvnapon kb. 200 pengő árú könyvet vásárolt, s hogyan lesz kifizetve. Szívből felháborodtam ezen a tempón. „Volt már erre példa – kérdeztem –, hogy a rendelkezési alapból fizetnénk a miniszterelnökné könyvvásárlásait?" „Nem volt." „Akkor várják meg a miniszterelnököt! Ebben az ügyben intézkedjék ő, ahogyan jónak látja. De én erre a célra a rendelkezési alapból nem utalok ki pénzt." Amerika megüzente a háborút,[449] de nemcsak nekünk. Egyidejűleg Romániának, Bulgáriának is. Mit tehetnénk ellene?

[...][450]

1942. június 7.

[...] Idehaza Kállay holnap délutáni érkezésének híre várt. Nem tetszik a hír, mert túl korai ez az érkezés. Valami nem tetszem szagot érzek. Göring nyilván nem fogadta. Az igazságot holnap megtudom. No, nem Kállaytól, annak a szavában nem hiszek. De Szentmiklóssy[451] is vele volt, majd ő referál. Titkárnak Kristóf[452] fiát vitte.

Váratlan megérkezésének hírére összeverbuváltuk a családot flekkent sütni. Jött is mindenki esze nélkül, mert a disznóhús most ritkaság – hetek óta nem ettek. Csak Klári hiányzott szegény: vacsorára voltunk hivatalosak Pallóékhoz.[453] Én nem mentem, ő engem is helyettesített. Igen jó volt a flekken, belaktunk emberül és pezsgőt is ittunk rá. Adja Isten, hogy jövő ilyenkor se menjen sorsunk rosszabbul.

---

448 Kállay Helén (1894–1945), Kállay Rudolf nyíregyházi körorvos leánya, Kállay Tibor későbbi pénzügyminiszter húga. 1914-ben kötött házasságot Kállay Miklós majdani miniszterelnökkel. Három fiuk született: Kristóf (1916), Miklós (1918) és András (1919). A német megszállás után a török követségre menekült férjével, ahol egy becsapódott aknalövedék szilánkja megölte.

449 Lásd az 1941. december 11-i bejegyzést.

450 Zsindely 1942. június 6-tól 7-e délelőttig vadászott.

451 Szentmiklóssy Andor (1893–1945), 1941–1943 között a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1943-tól 1944-ig a külügyminiszter állandó helyettese. A Kállay-féle kiugrás egyik koordinátora. A német megszállás után letartóztatták, majd Dachauba deportálták, a koncentrációs táborban halt meg.

452 Kállay Kristóf (1916–2006), 1942-től a Külügyminisztériumban, majd apja, Kállay Miklós miniszterelnök mellett teljesített szolgálatot. A német megszállás után a németek Süttőre internálták. 1946-ban emigrációba vonult. 1995-ben visszatért Magyarországra.

453 Palló Imre operaénekes családjáról van szó.

1942. június 8.

Délután megjött Kállay, parádés fogadtatást csaptunk neki: zászlók, leventezenekar, rendőrszázad, hogy elléphessen előtte – szóval az ilyenkor szokásos külsőségek. A belügyminiszterrel felszálltunk a vonatára Kelenföldön, s vele mentünk a Keletibe. A németek nem kértek tőle semmi újabb háborús áldozatot, és szívesen fogadták. Tüstént Sztójayt is kivallattam, ő is ezt mondta. Elrendeltem, hogy ami képviselőt és felsőházi tagot fülön foghatnak, azt ki kell hozni az állomásra. De hát hétfő is volt, fél óra volt az érkezés előtt, vihar is – elég az hozzá, kevesen feketedtek az ünneplők. Pedig még az adminisztratív államtitkárokat is kirendeltem. Kállay, aki érzékeny politikai szimatával a külsőségekre sokat ad, a gyér tömeg megpillantásakor elkomorult, és ilyen arccal mászott ki a vonatból. Alig bírtam azután a kabinet tagjainak aggodalmát eloszlatni, akik a miniszterelnök arckifejezéséből az utazás eredményeire következtettek. Mondtam is Kállaynak, hogy ilyenkor bármi is van, a miniszterelnök mosolygós arccal kell megérkezzék. Első ízben találkozott Hitlerrel, s annak szerénysége, nyugalma, optimizmusa nagy hatással volt rá.[454] Ribbentroppal szerintem ő sem tudott felmelegedni.[455] Hitler is, Ribbentrop is egészen bizonyosra veszik, hogy nyáron az oroszt erősen meg fogják verni, de azzal is tisztában vannak, hogy e csatanyerés nem jelenti a világháború végét. Sőt még az orosz hadjárat végét sem. Azt mondják, hogy az orosz támadások lendülete össze sem hasonlítható a tavalyiakéval, mert erősen mögötte marad. Ellenben a német hadsereg ütőereje sokkal nagyobb a tavalyiénál. A téli hadjárat borzalmain átesett német katonák nem fognak olyan „humánusan" harcolni, mint azt a múlt évben tették. A forradalmak kora lejárt: két hadosztállyal egész Németországot sakkban lehetne tartani. Általában igen optimisták. Az első garnitúra. A harmadik, amellyel Kállay kísérete érintkezett, nem ennyire derülátó. De az oroszországi diadalban mindenki biztos.

454 A delegáció tagja, Szegedy-Maszák Aladár visszaemlékezése szerint „a volt szabolcsi főispán egy percre sem volt mélyebben impresszionálva. [...] Kányát és Telekit kivéve, magyar államférfi ilyen hidegvérrel és öntudattal nem tett még látogatást Hitlernél." Szegedy-Maszák 1996. II. 82. Kállay visszaemlékezésében így ír: „Sokat hallottam lenyűgöző egyéniségéről. [...] Én ebből mit sem tapasztaltam. [...] Egyszerű volt és közvetlen. Jó polgári modor, semmi diktátori póz, nem tett nagy kijelentéseket..." Kállay 2012. I. 121–122.

455 Míg Kállay Hitlernél negyed órát töltött, Ribbentroppal – aki Kállayra kifejezetten rossz benyomást tett – másnap két óra hosszat tárgyalt. A külügyminiszter a magyar vádakra válaszul a románok ellen elkövetett magyar atrocitásokról összeállított aktákat vette elő, valamint kifogásolta a „népi németekkel" való nem megfelelő bánásmódot. A román–magyar feszültség rendezése ügyében érdemi ígéret nem történt. Kállay 2012. I. 120–131.

1942. június 9.

Délután minisztertanács. Kállay beszámolt az útjáról: felolvasta azokat a feljegyzéseket, amelyeket a beszélgetései után azonnal lediktált. A felolvasásán látszik, hogy az életében nem sokat olvashatott, felolvasni meg pláne keveset. Németül is elég gyengén beszél, – különösen jó hatást nem tehetett a Führerre! Benyomása az volt, hogy a meghívásának az oka a román–magyar ellentét lehetett. Ebben eddig azt az álláspontot foglalták el a németek, hogy Erdély kérdését ők a bécsi döntéssel elintézték, a nagy háború idején kis háborúcskákat nem tűrnek, a háború után pedig az európai egység jegyében fogják hatalmi szóval elrendezni az ellentéteket. Ezen az állásponton most lényeges változás történt. Hitler közölte Kállayval, hogy Antonescu is kifejtette előtte a magyar–román háború elkerülhetetlenségét. A közös európai küzdelem során nem engedheti meg ezt a két fél közötti fegyveres leszámolást, utána azonban – mivel látja, hogy Magyarország és Románia is ezt akarja – szabad folyást enged az eseményeknek, nem fogja megakadályozni a fegyveres leszámolást, mihelyt az orosz háború véget ér. Figyelmeztetett rá, hogy a háborúnál soha nem lehet előre tudni, miképpen végződik, s megfontolást ajánlott. De ismételten kijelentette, hogy az orosz háború után a maga részéről nem gördít akadályt a leszámolás elé.[456] Ezzel jóformán kész is a magyar–román háború, csak az időpontja bizonytalan. Most aztán nem tudja, mit is kívánjon az ember. Mi 1944 nyara előtt nem leszünk kész a katonai felszerelésünkkel, ebből a szempontból tehát az orosz háború elhúzódása lenne kívánatos. Az európai anarchia elkerülése szempontjából pedig a mielőbbi befejeződése. Hitler elismerte – ezúttal először –, hogy a bécsi döntést megelőző veszély idején Magyarország feltétlenül lehengerelte volna az akkor teljesen dezorganizált Romániát, – amiben egyébként csak az ő fenyegetőzése akadályozott meg minket. Azóta – mondja megint ő – Románia belsőleg megerősödött, hadserege az orosz ellen háborús tapasztalatot szerzett és a felszerelését kiegészítette. Tagadta, hogy az utóbbi időben Németország felszerelést szállított volna Romániának. A minisztertanács úgy döntött, hogy az ország egész gazdasági erejét immár ennek az egy feladatnak, a román háborúnak az előkészítésére fordítja, és a felszerelés tempóját minden erővel gyorsítja. A katonák úgy tartják, hogy a tempót gyorsítani az ipari kapacitás teljes kihasználtsága és a nyersanyaghiány miatt már tovább nem lehet. Bartha semmiképpen nem hiszi,

456 Ribbentrop Kállay értelmezését – miszerint az orosz háborút követően egy román–magyar fegyveres konfliktus német részről elfogadható – kifogásolta, és Jagowon keresztül közölte a miniszterelnökkel, hogy félreértés, „mely szerint a Führernek az az álláspontja, hogy a világháború befejeztével bátran megindulhat a magyar–román háború", valamint hangsúlyozta, hogy „a bécsi döntés mellett sziklaszilárdan ki kell tartani." L. Balogh 2013. 198–199.

hogy az orosz hadjáratnak 1944-ben vége lehessen, s így szerinte elkésni nem fogunk. Most tehát az a helyzet, hogy a katonák nyugodtak, a civilek meg sietnének. Én teljes meggyőződéssel a civilek pártján agitálok. Kállaynak az a határozott impressziója, hogy a magyar–román huzakodásban Hitler lélekben a magyarok oldalán van, amit Ribbentrop esetében nem mer állítani. Még egy érdekes nóvum derült ki Hitler beszédéből. Hogy tudniillik Magyarország ezidő szerint legalább olyan erővel vesz részt az orosz háborúban, mint Románia. Ezt mi civilek eddig másként tudtuk. Hitler azt mondta, hogy a hadosztályok száma szerint ugyan több a román, de a hadosztályaik számszerű ereje jóval gyengébb a magyarokénál. A közös európai háborúban való részvételnek ez a megváltozott aránya Hitler szerint Magyarországot többre jogosítja, mint az eddigi részvétele. Én bizony semmiképpen nem örülök ennek. Pedig Hitler azzal is kecsegtetett, hogy a hadseregek harci értékét az ilyen hadakozás nagyban emeli. Tavaly ők sem bírtak volna megbirkózni az orosszal, ha előzőleg nem viselnek a lengyelek, franciák ellen háborút. Ebben kétségtelen van némi igazság, de én mégis jobban szeretném, ha ennek a véres hadgyakorlatnak az árát a románok fizetnék, bármennyire értékes is a gyakorlat. Isten legyen velünk. [...]

1942. június 11.

Tízkor a Képviselőház külügyi bizottságának számolt be Kállay a németországi útjáról, 12-kor a Felsőházán kellett volna, de fél órát késtünk, mert a képviselőkkel elhúzódott a tárgyalás. Kállay egészen más beszámolót tartott, mint eddig az elődjei. Azok előbb alaposan megfontolták és leírták a mondandójukat, úgy olvasták fel. Kállay írás nélkül beszélt. Közvetlenül, s szinte anekdotázó modorban. Sok olyasmit is elmondott, amit elődjei nem mondtak volna. Nagy sikere volt mindkét Ház bizottságában. Az egyik képviselő odasúgta nekem, hogy jól esett Bárdossy magasröptű és kerek mondatai után ezt a halandzsát hallgatni. Mert Kállaynak ez nagy ereje. Hogy tudniillik esze ágában sincs magasabb régiókba emelni a hallgatóságát. Nekik ezzel nem okoz kényelmetlenséget, – inkább maga száll le hozzájuk. Tagadhatatlanul sikere volt. Látszik rajta, hogy ezt szívesen teszi, jól érzi ott magát. A bizottság egyhangúlag helyeselte a külpolitikáját. A Felsőházban Prónay Tutus áradozott, aki egyre nevetségesebben szónokol, s egy ülést sem mulaszt el, ha szónokolhat. Különös megelégedésének adott hangot, hogy Kállay végre meg merte mondani Hitlernek az igazságot. Magyarán: nem úgy, mint az elődei. Irtózatos butaságokat beszélt, s már attól féltem, határozati javaslatot nyújt be, hogy idézzük be Hitlert a bizottság elé, tegyen a sáfárkodásáról jelentést. Még Kállay is megelégelte elődei pocskondiázását és a védelmébe vette őket. [...]

1942. június 12.

Tegnap az autóban azt mondja nekem Kállay: „Öregem, csinálj nekem egy rendes beszédet Marosvásárhelyre, hogy valami tartalom is legyen a mondandóban. Ezt meg te üssed össze, öreg. De ne felejtsd el!" Most értem meg életemben először, hogy a miniszterelnök beszédének összeállításával kell vesződjek. Sem Teleki, sem Bárdossy önérzete nem tűrt volna ilyesmit. Kállay más. Pedig akármit is szerkesztek össze, a végén úgyis mást fog elmondani. Mindenesetre furcsa, hogy éppen Kállaynak csináljak beszédet! De csinálom. Patakyval és Pásinttal együtt. Furcsa ez az amorális ember, ez a Kállay. Pár hete mondott nekem egy rá annyira jellemző valamit: „Érdekesek az emberek! Nem értik, hogy én most miért veszem el a zsidók földjét,[457] holott én egyes zsidókkal barátilag érintkezem. Én kizárólag magánemberként barátkoztam velük, ma pedig miniszterelnök vagyok. Ezt a különbséget nem bírják megérteni. De miért ne vehetném el én az öreg Mándi Samu földjét, akit különben egyébként személy szerint igen szeretek. Talán azért, mert az öreg 9 kilós szarvasbikákat tartogatott nekem, s én azokat agyon is lőttem. Bolond lettem volna, ha nem teszem. De ezt magánemberként tettem. Ma pedig miniszterelnök vagyok, aki a közérdeket köteles szem előtt tartani. Ezt nem értik meg, barátom!"

1942. június 13.

Louis ma reggel gyomormérgezés címén lemondott a marosvásárhelyi útról. Szász Lajos jön majd helyette. Átnéztük azt a beszédtervezetet, amelyet Pataky a tegnapi megbeszélésünk alapján az éjszaka lediktált. Louis annyira tiltakozik minden konkrét adat közlése ellen, hogy a beszéd bizony így frázisgyűjteménnyé lett, általános érvényű langyos igazságok felsorolásává. Átolvasása után helyesen jegyezte meg a miniszterelnök, hogy „szép, szép, de nem erdélyi program. Ezt akár Mannerheim[458] is elmondhatná Finnországban". Így aztán délután 7-kor megint összeülünk majd az újabb beszédet átnézni, amelynek addigra el kell készülnie. Fél 9-kor indul a vonatunk. Persze ez az újabb megbeszélés is ugyanolyan felesleges volt, mint az első. A miniszterelnök úgyis mást fog mondani, ami éppen eszébe jut. A délelőtti tanakodásunknak csak egy konkrét eredménye van, az tudniillik, hogy a miniszterelnök nagy csomó iratot és térképet kíván maga elé Marosvásárhelyt, amelyeket csapkodni és rázogatni akar szónoklat közben. Hogy itt

457 Lásd a zsidó mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvényjavaslatot az 1942. május 28-i bejegyzésben és a 442. lábjegyzetben.

458 Carl Gustaf Emil von Mannerheim (1867–1951), a finn hadsereg fővezére.

van az összes adat részletesen, de órákig tartana a felolvasásuk, így sajnálatomra nem térhetett ki rájuk. Ez az egyetlen komoly ötlete volt az erdélyi program tárgyában. Annál komolyabb hírek érkeznek Dél-Erdélyből. A románok készülnek valamire, – talán valami meggondolatlan cselekedetet szeretnének kiprovokálni tőlünk, amellyel vádaskodva szaladhatnának Berlinbe, hogy íme: a magyarok veszélyeztetik a közös hadviselés érdekét. Vagy tudj' Isten, mit akarnak. Annyi bizonyos, hogy rendeletet adtak ki, melyben a dél-erdélyi magyarok összes élelmiszerének elrekvirálását parancsolják meg. A rendeletet végre is hajtják, és tökéletesen kifosztják a magyar lakosságot. Ürügyül azt hozzák fel, hogy mi nagy számban utasítunk ki Észak-Erdélyből románokat, s ez a retorzió. Mi Berlinhez fordultunk panasszal, de én a sikerben nem bízom.[459] A románok jól eltanulták tőlünk azt a módszert, amelynek a bécsi döntést, s Dél-Erdélyt köszönhetjük: most nekik sikerül elhitetni, hogy elszántságukban akár a falnak is fejjel nekimennek. Mi ezzel szemben határozatlanná váltunk. Féltjük a dél-erdélyi magyarokat. Pedig az etnikai elv idejétmúlta, mióta megtudtuk, hogy Erdély sorsát fegyverek fogják eldönteni, nem döntőbíróság.

1942. június 14.

Álmatlan éjszaka a vasúti hálófülkében, majd átültünk autókba, és irány Marosvásárhely. Végig az úton csupa nemzeti zászló, leventék sorfala, díszkapu, integetés: kitett magáért a főispán, a miniszterelnököt lelkesen fogadta Erdély. Pedig román vidéken vitt az út. Marosvásárhelyt elsőként a gazdagyűlés közönsége vonult el szekéren, gyalog: meghajoltak a zászlók, zengett az éljen. Vonultak a falvak sorjában. Aztán a Teleki-tékát adta át a miniszterelnök a forgalomnak. A vásárhelyi református püspök jól beszélt, és olyan is ez a boltozatos, szép könyvtár, mint valami hűvös templom. Innen mentünk át a nagygyűlésre. Indulóban kaptuk meg szegény Györffy-Bengyel halálhírét. Úgy halt meg hajnalra, mint az katonához illik, s mint országra szóló példaadás: az őrhelyén holtig hűségesen. A miniszterelnök kérdezte, hogy ne szakítsa-e meg emiatt az erdélyi útját? Azt feleltem neki, hogy az elhunyt példaadása mást tanít. Ezt belátta és maradtunk. Beszédében

459 1942 májusában Antonescu arra hivatkozva, hogy a magyar hatóságok az észak-erdélyi románokat elüldözik és a román lakta területeket kiéheztetik, magyarellenes pogromot hirdetett meg. Ennek részeként a román közellátási államtitkár 1942. június 7-i bizalmas körrendelete alapján rekvirálási akciót hirdetett meg. Kállay a budapesti német követnél tiltakozott. A román és a magyar kormány is a tengelyhatalmakhoz fordult: Ghyczy a rekvirálások azonnali beszüntetését, Antonescu az észak-erdélyi románok sérelmeinek orvoslását kérte. Ennek eredményeképpen egy német–olasz vizsgálóbizottságot hoztak létre. Részletesen lásd az 1942. június 23-i bejegyzést. L. Balogh 2012. 236.

a 10 éves erdélyi programról alig szólt, csak az iratokat, térképeket emelgette, csapkodta, mutogatta. Akármit mondott volna, tetszett volna. A magyar kormány fejét látták benne és szerették. De Szász Lajos megsértődött mellettem és azonnal haza akart menni. Mégpedig azért, mert a miniszterelnök a pénzügyi kormányzat munkájáról csak egy tréfás mondatban emlékezett meg. Alig bírtam többedmagammal lecsitítani. Ilyesmit még nem láttam eddig: hogy valaki per procura[460] más nevében sértődjék meg. Jól van, Louis primadonna – de Szász Lajos? Ebben is helyettesíti? Este vacsora a főispánnál. Utána fogadás, a vármegye és a város előkelősége megjelent az estélyen. Ezúttal Teleki Béla sértődött meg valamin. Hogy ő a miniszterelnököt nem kísérheti tovább.

1942. június 15.

Reggelre Bánffy Dani valahogyan mégis megbékítette Teleki Bélát – az este nekem nem sikerült. Előbb a nyárádszeredai földgázkutat néztük meg, aztán Varga Józsi különszakadt megnézni egy másik ilyen fúrást.[461] Székelyudvarhelyen értük utol a többieket. Szónoklat, dalárda, lelkesedés. A miniszterelnököt nem értük előbb utol, csak Sepsiszentgyörgyön. De az útvonalon állt a nép mindenütt, szórta a virágot, lelkesedett. 22 évig az oláhok ünnepeltek, most rájuk került a sor. Megható volt a lelkesedésüket látni, sokszor megnedvesedett a szemem. Különösen ezek a vén katonák láttán, akikből most székely határvédő zászlóaljakat szerveznek. A rendelet szerint 42–60 korosztály tartoznék ide, de 60 éven felüliek is jelentkeznek önként, mert semmiképpen nem akarnak a határaink védelméből kimaradni. Énekelnek, büszkék és úgy fogják a puskát, mint kisgyerek az apja kezét. Megmarkolták a biztonságot. És csakugyan: más biztonságuk nincs, csakis a fegyver. A miniszterelnök átvette ezt a hősi hangot és más beszédeket mond, mint szoktak az államférfiak eddig. De bármit mondjon is, azt a hallgatóság úgyis a magyar–román háborúra értelmezi.

A határon át menekülők érkeznek, levágott reverendában egy katolikus pap és ezen mód beszélt a miniszterelnökkel. A románok elvették a magyaroktól az élelmet, jegyre se adnak nekik. Egyenek kavicsot, ezt mondják. A hangulat izzó. Könnyű dolga van itt a miniszterelnöknek! Ha egyet sem szólna is, láttára sírva fakadnak a székelyek, mert a magyar nemzetet látják benne, szorongattatásukban

460 meghatalmazás folytán

461 Észak-Erdélyben nagyon kevés értékes ásványkincs-lelőhely akadt, a kissármási földgázmezők Romániánál maradtak. A magyar kormány új szénbányák nyitása és földgázlelőhelyek felkutatása révén kívánta az energiahiányt orvosolni. Részletesen lásd Szavári 2004. 290–291.

a segedelmet: parancsot és fegyvert. Akinek a szíve itt meg nem melegszik, az nem is magyar. Különösen Sepsiszentgyörgyön volt feledhetetlen a fogadtatás. Magyar ruhás nők, harisnyás székelyek mellükön háborús medáliák sora, szemükben örömkönnyek, arcukon elszántság. És egyetlen panaszos szót soha, sehol nem hallani. Pedig sok a baj, csak nem beszélnek róla. Harcolni akarnak. Virág és zászló, himnusz és lelkesedés. Isten, áldd meg őket!

1942. június 16.

Szentkereszthy Bélánál[462] szálltunk meg Árkoson. A Kormányzó Úr haragszik rája, de Háromszék rajong érte. Nagy kastély, de csak 180 hold földet hagytak melléje. Nem is érti meg az ember, hogyan élnek hát ezek az urak? Csíkszeredára érkeztünk. Gyűlés a megyeházán, azután az Erdélyi Párt gyűlése a szabadban. Az asszonyok csíki viseletben, a férfiak harisnyában, a csángók a maguk gyönyörű ruhájában – de a lelkesedés egyforma és mögöttük a zöld csíki síkság, karéjban a kék hegyek. Szónoklat, zászlók, himnusz, virág. Gyönyörű. Ebéd Csíksomlyón a barátoknál.[463] Ezek hálásak Klárinak, igen nagy szeretettel emlegették. Jó ebéd, jó bor, lelkes emberek. A guardiánt[464] két éve csúnyán megkínozták a románok. Elmúlt – neveti. Nem panaszkodik senki. Diadalút az egész székelyföldi kocsizásunk. Virágdobálás, éljenzés, zászlók és szeretet. Mindenki az utcán. Így érünk Gyergyószentmiklósra. Beszédek, himnusz, lányok, székely ruhák. Indulunk Besztercére. Végig a Maros mentén gyönyörű az út. Magyar, román, szász vidék, valahol köztük kis magyar falu, 400 lélek. Református papjukkal kint állnak az országúton. Besztercén szász lányok állnak díszes sorfalat: tányéron kenyeret, sót nyújtanak. Mint a szászok 800 éve mindig, s mindenkinek, amíg jó soruk van az uralmuk alatt. Itt a Beszterce vidéki szászok közt most furcsa változás történt: nem látni mást, mint csupa piros-fehér-zöld zászlót. Horogkeresztest egyet sem. A visszacsatolás után még mind horogkeresztes volt, de aztán apránként elfogytak. Még útközben egy szász parasztházában uzsonnáztunk, előtte rezesbandájuk az „Erdélyi induló”-t recsegte. Besztercén a vallásfelekezetek küldöttségei jöttek. A görögkatolikus esperes is, meg a görögkeleti pópa. Alázattól és jóakarattól csepegők. Öntudatos és lelkes magyar papok, katolikus plébános és református tiszteletes kéz a kézben dolgoznak.

462 Szentkereszthy Béla br. (1885–1944), erdélyi földbirtokos, a Háromszék vármegyei árkosi kastély tulajdonosa.

463 A csíksomlyói ferences kolostorban.

464 A ferences szerzeteseknél a teljes jogú kolostor, a konvent elöljárója.

1942. június 17.

Hát ez az erdélyi út nagyszerűen sikerült. Pedig Kállay gyalázatos pongyolasággal beszél, egy mondatát be nem fejezi tisztességesen, és szégyen ide, szégyen oda: nem is tud rendesen magyarul! Hogy miért nem, érthetetlen, hisz állandóan magyar vidéken, magyar parasztok közt élt! De ezt a hallgatóság nem vette észre. Örült neki és lelkesedett. Kállayt is elkapta ez a lelkesedés, bármilyen léha is. Olyan szeretnivaló ez a nép, igazán különb miniszterelnököt érdemelne!

Ma délután eltemettük szegény Bengyelt. Nagy és szép parádé volt. A Kormányzó Urat a miniszterelnök képviselte, én kísértem. Katonai díszszázadok, rengeteg ember, rengeteg koszorú: Bárczy Pista a rendezésben kitett magáért. Fekete lovon páncélos üteg kivont karddal, leeresztett sisakrostéllyal haladt a nyolc-lovas halottaskocsi előtt. Négyet dördült az ágyú és a koporsóra ráhullott a föld. Bengyel rendes, jószándékú, becsületes ember volt, szívből sajnálom. Legidősebb fia az orosz harctérről épp, hogy hazaérkezett. Anyjával a koporsó után harctéri csizmában, öltözékben ment.

A temetés utáni minisztertanács. A román helyzet megbeszélése volt a cél. Ez a helyzet napról-napra romlik. Nem tudom, mit akarhatnak a románok? Ha a német vonalra számítanak, tudniuk kell, hogy a németek a háborút nem engedhetik: nem tűrhetik, hogy mi összebombázzuk azokat a petróleum-kutakat, amelyekből ők az olajat veszik, s azt sem tehetik, hogy ők összebombázzák azokat a vasútvonalakat, amelyeken Magyarországon át az ő oroszországi utánpótlásukat szállítják. Ez tiszta sor. Ha tehát a románok a német vonalra spekulálnak, nemigen lehet más céljuk, mint olyan eseménybe kényszeríteni bennünket, amelyért a németek előtt ellenünk a közös háború veszélyeztetésének vádját koholhatják. Kiéheztetik a dél-erdélyi magyarságot, az fellázad, ők leölik őket, amit már mégsem nézhetünk tétlenül: beavatkozunk. Erre ők a csapataikat nem az orosz határ felé, hanem ellenünk irányítják. És természetesen minket tesznek felelőssé érte, hiszen mi kezdtük fegyverrel az ellenségeskedést! Ez lehet a cél, ha a német vonalra számítanak. De az is lehet, hogy az angol vonalra akarnak átállani. Angliának aligha lehetne most jobb szolgálatot tenni, mint a magyar–román háború kirobbantásával a német utánpótlási vonalon. Ebben az esetben a németek persze fegyveresen állítanák helyre a rendet, s ugyanúgy intéznék el a románokat, ahogy a szerbeket is elintézték. Vagyis a románok ostobaságot cselekednének. De az angol propagandára a szerbek szintén elkövették ezt az ostobaságot, – lehet, hogy a románok is elkövetik. A kedvük mindenképpen hajlik arra, hogy a németek ellen forduljanak, csak az alkalmas időt várják. Szóval: nem lehetetlen, hogy megtámadnak minket.

Mindezt két ízben is elmondtam már Kállaynak. Ma délelőtt mégis úgy döntöttek egy értekezleten, melyre nem hívott be, hogy a románok intézkedéseire retorzióval nem élünk, csak a németeknél tiltakozunk diplomáciai úton. Kétszer is elmondtam a miniszterelnöknek, hogy ezt a tutyi-mutyi megoldást nem tartom jónak. Eleinte próbált ellenkezni, de aztán úgy tett, mintha belátná. A minisztertanácson mégis tendenciózusan és rezignáltan ismertette a helyzetet. Szavai után rövid udvariassági csend. Udvariasságinak mondom, holott a várakozás nem is annyira előzékenységből történik, mint óvatosságból. Én azonban nem voltam sem előzékeny, sem óvatos. Felhasználtam a pillanatnyi csendet, s kezdtem fújni a magamét. Közöltem, hogy az álláspontomat írásban is lefektetem, és ha alulmaradok, kérem annak a minisztertanács jegyzőkönyvéhez csatolását, s ezzel párhuzamosan az állásomról lemondok. Ennélfogva igen határozottan beszéltem, annyira, hogy Kállay, akit láthatóan kellemetlenül érintett a beszédem, hivatalos hangon felszólított, hogy a vita elején mindjárt ilyen határozott álláspontot ne foglaljak el. Azt feleltem, hogy az álláspontom független a vita eredményétől. Szerencsére a katonák – Bartha és Szombathelyi – lelkesen mellém álltak, s erre a kormány többi tagja is mellém állt. Legtovább a belügyminiszter ellenkezett.

Végül is abban egyeztünk meg, hogy amennyiben a németekhez intézett jegyzéknek rövidesen nem lesz foganatja, mi is ugyanazokat a rendszabályokat léptetjük életbe románjainkkal szemben, mint ők a magyarjainkkal. Erről, mint minisztertanácsi határozatról azzal a megjegyzéssel értesítjük Berlint, hogy a közös hadviselésre ebből származó veszedelemért a felelősséget elhárítjuk. A retorziók vagy jobb belátásra bírják a románokat, vagy fokozott brutalitásra kényszerítik. Az utóbbi következménye az éhező magyarok zendülése, – ez esetben azonnal megszüntetjük csapataink szállítását az orosz frontra és Erdélybe irányítjuk őket. Akkor a németek majd egyszerre móresra fogják a románokat tanítani. A csapataink szállítása Oroszország felé azonban folyik, a mozgósítottak most szombaton indulnak, de a 7. hadtest még talán átirányítható lesz. Ezért is szükséges, hogy a kezdeményezést a románok kezéből kivegyük. Igen örülök ennek a sikernek. A minisztertanács végén valami más ügyből kifolyólag Bánffy és Louis csúnyán összevesztek. Bánja a kánya. Ez a másik ügy volt a fontos.

1942. június 19.

Együtt mentünk a Házba a miniszterelnökkel. Ismét feltette a kérdést, nem vállalnám-e a közellátási tárcát. Ismét határozott nemmel válaszoltam. Úgy látom, Lossonczy Pistát nem akarja. Azt hiszi, Pista neki ellensége, ami nem alaptalan. Mondani azt mondja Pista ellen, hogy a miniszterségének híre állítólag máris

általános elégedetlenséget váltott ki. Pista mellőzése azonban Pistát valóban az ádáz ellenségévé teszi majd. Hát meglátjuk. Ha Lossonczy semmiképp nem megy, megpróbálom Jurcsek Bélát belavírozni: itt aztán megmutathatja, mit tud. A Kormányzó Úrnál Kállay intézze el a dolgát!

Délután a japán követnél voltunk teán. Itt közölte Hóman, hogy mégiscsak előterjesztette Karácsony Sándor professzori kinevezését.[465] Igen örülök ennek, mert a pszeudó-magyarok komiszul összefogtak ellene. Legutóbb kénytelen voltam megfenyegetni Hómant: kihúzom a kardom ellene, ha nem nevezi ki Karácsonyt. Erre mégis kinevezte.

1942. június 20.

[...] Délben Werkmeister telefonált a miniszterelnök titkárának, hogy délután a német és az olasz követ[466] audienciára jelentkezik valami jó hírrel. Most csak az a kérdés, hogy mi az a jó hír? Ha teszem azt Göringnek újabb gyereke született, az Berlinben lehet öröm, de nem itt. Valószínűleg valami kedvező harctéri eseményt jelentenek. Ezt ilyen teátrálisan szokták. Főleg, hogy ketten jönnek a hírrel. Egybe fogadni mernék: nem a magyar–román viszályba áll valami számunkra kedvező fordulat.

1942. június 21.

[...] Elhelyeztük Gömbös Gyula márványszobrát[467] a Döbrentei téren. A leleplezésre sok huzavona után, nagykeservesen a Kormányzó Úr is eljött. Furcsa dolog ez: a Kormányzó Úr mintha most holta után kezdene aprehendálni Gömbösre, akit életében eléggé kedvelt. Ma Budapesten akart lenni mindenáron, hogy délután a lóversenyen megjelenjék, s délelőtt a tragikusan elhunyt miniszterelnö-

465 Karácsony Sándort (1891–1952), írót, pedagógust, az *Erő* és a *Diákvilág* című református ifjúsági folyóiratok szerkesztőjét, a regöscserkészet szervezőjét 1942. július 1-jén a Debreceni Tudományegyetem bölcsészkarán a pedagógia professzorává és nyilvános rendes tanárrá nevezték ki.

466 Anfuso Filippo (1901–1963), író, diplomata. Budapesti követi megbízatása (1942. január–1943. szeptember) alatt feleségül vette Tasnádi Nagy András lányát. Mussolini feltétlen híveként 1943 szeptemberében csatlakozott a fogságból szabadult Ducéhoz, a háború végéig a Salói Köztársaság berlini nagykövetei címét töltötte be. 1945-ben háborús bűnösként halálra ítélték, ezért csak 1957-ben tért vissza Olaszországba, ahol haláláig a neofasiszta Olasz Szocialista Mozgalom parlamenti képviselője volt. Visszaemlékezésének magyarországi részleteit Réti György jelentette meg. Réti 2008. 170–193.

467 A szobor Pásztor János alkotása. Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke avatta fel: „a szobormű pedig nemzedékről nemzedékre őrzi az ő áldott emlékét." 1944. október 6-án, Gömbös halálának nyolcadik évfordulóján a szobrot felrobbantották. Lásd az 1944. október 6-i bejegyzést. Papp 2017. 86.

kének szoborleleplezésén semmiképp nem akart részt venni. Végül eljött hosszas unszolásra, de kikötötte, hogy 10 órakor kezdődjék a parádé és 40 percnél tovább ne tartson. Koszorút tett le, de Gömbös Gyula anyjához nem lépett oda kezet fogni. Lehet, hogy ez tisztán a rendezés hibája, de feltűnést keltett. Jagow a német követség személyzetével együtt végigrázta az egész család kezét. Elég sok baj van a Kormányzó Úrnál amiatt, hogy az egyéni karakterének a közérdek elé helyezésével nem tanúsít kellő tapintatot. Múlt vasárnap például nem vett részt a világháborúban elesett orvosok emlékművének avatásán. De délután a lóversenyre kiment – ezért Budapestre utazott Kenderesről. Persze mindenki tudja ezt és beszéli. Most 18-án volt a 74. születésnapja: aznap történik mindig az új honvédhadnagyok eskütétele a Ludovikán. Évek hosszú sora óta nem vett részt rajta: ilyenkor Kenderesen szokott időzni. Ezidén a háború miatt azt szerette volna a miniszterelnök, hogy nem ő, de legalább a Kormányzóhelyettes legyen ott az eskütételen – fiatalember, mozgékony, délután már az apjánál lehet Kenderesen. A Kormányzó Úr nem járult hozzá. Azt óhajtja – üzente –, hogy a fia vele töltse ezt a napot. Hovatovább autokratább lesz, mint Isten kegyelméből uralkodó királyok legelbizakodottabbja.

1942. június 22.

[...] Este Kállay közölte velem személyi terveit. Közellátási miniszternek – minthogy a legnagyobb sajnálatára ezt nem vállaltam, mondta – mégis Lossonczy Pistát kérte fel, aki vállalta is. Jurcsek Bélát teszi mellé államtitkárnak. Hóman e hó végével elmegy, utódjának Szinnyei-Merse Jenőt[468] tervezi. Antal Pistának oda akarja adni a belügyi sajtót, de az igazságügyi tárcát akkor sem, ha Radocsay beváltaná tervét, és rövidesen nyugdíjba menne.[469] S még egy csomó egyéb személyi tologatásról is kérdezte a véleményemet. Nekem pedig mézes madzagként

468 Szinnyei Merse Jenő (1888–1957), 1925-től Klebelsberg Kuno miniszter személyi titkára volt. 1926-tól 1944-ig kormánypárti képviselő. 1936-ban Zsindely Ferenccel együtt a Nemzeti Egység Pártja ügyvezető alelnöke. 1939-től 1942-ig az Országgyűlés alelnöke. 1942-től vallás- és közoktatásügyi miniszter a Kállay-kormányban.

469 Kállay március 9-én változatlan személyi összetételben vette át Bárdossy kabinetjének irányítását. Április 17-én az első személyi változtatások között Antalt igazságügyi államtitkárból tárca nélküli propagandaminiszternek nevezte ki. A miniszterelnök ezzel kívánta elejét venni Antal igazságügyi miniszteri ambícióinak. Antal irányítása alatt nem egy országos hatáskörrel és intézményi hálózattal rendelkező propagandaminisztérium állt, hanem egy kis létszámú kormányhivatal, a Nemzetvédelmi Propagandahivatal. Feladata főként a háború melletti kiállás képviselete, valamint az egyes minisztériumok propagandajellegű tevékenységének összehangolása; a sajtó, a rádió és a cenzúra irányítása nem tartozott a hatáskörébe. Végül a belügyi sajtó sem került az irányítása alá, csupán három sajtóorgánum (*Országépítés, Ország, Magyar Erő*). Gergely 2004. 36–40.

azt vetette oda, hogy mihelyt utódot találunk számomra a politikai államtitkárságban, én leszek a kereskedelmi miniszter. Ezt a változást nem tartja sürgősnek – mondta –, csak azért mondja, hogy tudjam: ez a tárca az enyém, amikor tetszik, átvehetem. Persze csak üres szó az egész.

Vacsorára Karácsony Sándor és a Györffy Kollégium két tagja volt vacsorára. Az alapszabályaikat beszéltük meg.[470]

1942. június 23.

[...] A múlt szerdán hozott határozatnak, illetve a berlini diplomáciai lépésünknek valami eredménye mégiscsak lett, amennyiben a németek és az olaszok felhívták a románokat a dél-erdélyi magyaroktól elrekvirált élelmiszerek visszaadására, továbbá egy német–olasz bizottság kiküldését határozták el a kölcsönös panaszok megvizsgálására.[471] Ez volt az a jó hír, amelynek közlésére Werkmeister a követe számára audienciát kért Kállaytól. Most aztán nekünk is fel kell állítanunk egy bizottságot, mely a külügyminisztériumi Vladár Ervin[472] vezetésével és a többi minisztérium megbízottjainak részvételével az erdélyi panaszokat kivizsgálja és a német–olasz bizottságnak a rendelkezésére áll.[473] Nyilván az oláhok is létesítenek majd ilyet. A helyzeten azonban ez a három bizottság sem fog semmit javítani.

Hóman július 4-én elmegy. A Kormányzó Úr egyik legutóbbi audienciáján azt mondta neki: „Veled egyetlen közös gondolatom sincsen." Erre – és maga

470 Györffy István néprajztudós ösztönzésére alapították 1940-ben a parasztszármazású egyetemisták kollégiumát Bolyai-kollégium néven a korszak hivatalos ifjúsági szervezete, a Turul Szövetség keretei között. A baloldali irányultságú, autonómiára törekvő közösség folyamatos konfrontációba került a Turul Szövetséggel. Tüdős Klára mint Györffy István tanítványa és az ügy elkötelezettje felvállalta egy támogatói kör megszervezését, amelyik Pártfogó Testület néven biztosította a kollégium autonómiájához szükséges anyagi hátteret. Ennek köszönhetően 1942. február 27-én a kollégium már önálló szervezetként tartotta meg alakuló közgyűlését, és nevét Györffy István Kollégiumra változtatta. A Pártfogó Testület elnöke Zsindely Ferenc, tagjai a kor gazdasági, politikai és kulturális életének vezető személyiségei. Alakuló ülését lásd az 1942. szeptember 19-i bejegyzésben. Papp 2008. 179–184.

471 Az előzményeket lásd az 1942. május 19-i, június 13-i és 20-i bejegyzésekben. A tengelyhatalmak június 19-ére keltezett válaszukban adtak utasítást a vitás kérdések kivizsgálására alakuló bizottság létesítésére. Július 4-én alakult meg Andor Hencke és Delfino Roggeri vezetésével, tagja volt még három német és két olasz követségi tanácsos, és egy olasz konzul. A vizsgálat eredményét lásd az 1942. szeptember 2-i bejegyzésben. Szász 2006. 270–285.; L. Balogh 237–244.

472 Vladár Ervin (1897–1983), 1941–1942 között a bukaresti követség első beosztottja. 1943-tól 1944-ig a genfi főkonzulátus vezetője. 1948-ban emigrált.

473 A kormány június 23-i ülésén hozott döntése értelmében Miniszterközi Bizottságot hozott létre Vladár Ervin vezetésével, hogy lehetőleg két hónapon belül vizsgálja ki az észak-erdélyi román panaszokat.

mesélte mindezt – mégsem maradt más választása, mint a lemondás. Karácsony Sándor kinevezését ma terjesztette elő, aminek őszintén örülök. Hihetetlen, mekkora ellenállást szervezett meg Karácsony ellen a pseudó magyarok vaskalapos dogmatikusainak és a tudományos tehetetlenek népes tábora. Most aztán csak a Kormányzó Úrnál el ne gáncsolják! Antal Pista a propagandával nem jut előbbre. Szófosás, kapkodás, idegeskedés – Pista azzal sincs tisztában, hogy mit is akar. Mindenkitől fél, mindenkiben titkos ellenséget szimatol, állandóan meg van sértődve. Így nem lehet dolgozni! Én egy szót se szólok ellene, sőt támogatom. De halálos vétek azért, amit az ő balkezes kapkodása tönkretesz. [...]

1942. június 30.

Délután 5-kor minisztertanács. Lossonczy Pista először vett részt miniszterként[474] – ma délelőtt tette le az esküt –, de a fő műsoron kívüli szám Hóman búcsúztatása volt. Ő ugyanis pár hete nem tesz mást, mint távozásának ünnepi szertartását szervezi. Ebbe tartozik bele az is, hogy ma benyújtotta a lemondását olyan kikötéssel, hogy azt csak július 4-én, kultuszminiszterségének 9. évfordulóján fogadja el a Kormányzó Úr. Így aztán lemondott miniszterként részt vehetett még a minisztertanácson, s arra kényszeríthette a miniszterelnököt, hogy kerekded beszédben méltassa az érdemeit, és ő erre keresetlen szavakkal válaszolhasson. Jaj, nagy lator ez a Hóman! Kikötötte, hogy az autóját is megtarthassa, mert arra, mint a Teleki Pál Tudományos Intézet[475] igazgatójának szüksége van. Továbbá, hogy megmaradhasson a múzeumi lakásában, mint tiszteletbeli múzeumigazgató. Kikönyörögte, hogy a Kormányzó Úr – aki mindenbe beleegyezik, csak megszabaduljon tőle –, a szent koronával ékesített nagykeresztet adományozza neki. Bárczy Pistával együtt fogalmazta meg azt a legfelsőbb kéziratot, melyben a Kormányzó Úr az ő tulajdon érdemeit méltányolja. Csodálatos nyüzsgő életkedv és szinte tiszteletre méltó szemérmetlenség van ebben a haszontalan, kövér gyermekben. A minisztertanácson Louis megint nagy jelenetet rendezett és indulatosan összeakaszkodott a miniszterelnökkel. Keresi az alkalmat, hogy búcsút mondhasson. [...]

474 Lossonczy Istvánt közellátási tárca nélküli miniszterré nevezték ki, a posztot az év októberéig töltötte be.

475 1941 decemberében Hóman Bálint kezdeményezésére hozták létre a Teleki Pál Tudományos Intézetet, Hóman miniszteri megbízatásának megszűnése után lett annak elnöke (nem az igazgatója), székhelye a Nemzeti Múzeum mögötti Festetics-palotában volt.

1942. július 2.

A miniszterelnök huszárhadnagy fia, Andris kimegy a harctérre.[476] Ő persze szívesen megy, régóta türelmetlenkedik már, de a szülők, mint afféle szülők, aggódnak. Tegnap indult Kassáról a csapata, a miniszterelnök elment tehát búcsúztatni. [...]

Tele van vele a város, hogy kereskedelmi miniszter leszek. Sőt, Komáromban a főispán is ezzel fogadott. Ő még az államtitkáromat is tudta: Padányi-Gulyás Jenő személyében. Én senkinek nem említettem Kállay ajánlatát, még a családban sem. Kitől terjedhet mégis az efféle hír? Kállaytól aligha, hisz ő ezt biztos nem veszi komolyan.

1942. július 3.

A zsidóbirtok javaslatot tárgyalta a Felsőház bizottsága. Nagy berzenkedés volt előzetesen a javaslat ellen. Kállay optimistán vette ezt, s igaza lett: ilyen simán még nem ment át antiszemita javaslat, mint ez a mostani, a legradikálisabb. Pedig Bánffy Dani elég ügyetlenül beszélt. Mégis elfogadta a bizottság a javaslatot 37:6 szavazati aránnyal. A papok és a zsidók voltak az ellenszavazók. No és Prónay Tutus.

Délutánonként a Palatinuson mindig találkozom egy csomó közéleti emberrel. Egy-két miniszter és ex miniszter is akad köztük. Persze a várható személyi változások minduntalan szóba kerülnek. Hóman távozása közismert tény, de senki nem akarja elhinni, hogy Bálint ezúttal valóban elmegy. Pedig tudják az utódját is: Szinnyei-Merse Jenő. Ő is lesz, csakugyan. Régóta kísértett a neve kultuszminiszter változáskor, de eddig minden miniszterelnök visszaborzadt tőle. Teleki is tusakodott ezzel a gondolattal, mikor kultuszminiszterből miniszterelnökké lett. Nem volt más választása, mint Hóman vagy Szinnyei, s ő még mindig inkább Hómant választotta. Bárdossy hallani se akart Szinnyeiről, s lám Kállay alatt kultuszminiszter lesz. A Ház alelnökének eléggé bevált. Száraz, szellemtelen, éppenséggel nem magyaros jellegű lélek. Csapkodja a bokáját máig, hajlong, alázatoskodik, mosolyog, – no, személyi titkár típus, semmi több. Illetőleg császári és királyi tanácsos, továbbá gentleman is: püspökök kezét csókolgató buzgó katolikus és öntudatos városi dzsentri. Az infantilizmusnak olyan furcsa betege, aki ennél a fejlődési foknál véglegesen megragadt. De hogy a kultúrát eszik-e, vagy isszák, arról sok fogalma nincs. Nekem különben jó barátom, 6 éve együtt voltunk a párt

476 Kállay András huszárhadnagy a 22. önálló lovasszázad szakaszparancsnokaként vonult a keleti hadszíntérre. A Donhoz történő felvonuláskor balesetet szenvedett, a felgyógyulása decemberig tartott. Ezt követően az 1. tábori páncéloshadosztály parancsőrtisztje volt. SZABÓ 2019. 76.

két alelnöke. Ismerem jól. Politikai elvek tekintetében hajlékony és paposan hiú. Takarékos ember. Díszmagyart is a Ház alelnökeként szerzett, – addig a parádékra a máltai lovagrend paprika-piros egyenruhájában és a pofonvágott csákójában jelent meg. Addig-addig csúfolták, míg visszatért a magyaros viseletre. „Nagy lator vagy te Bálint" – mondtam Hómannak, mikor közölte velem, hogy Szinnyeit ajánlotta az utódjának. Bálint nem igazán fuldoklott a nevetéstől. Erre az volt a válasza, hogy „Most háború van, úgysem lehet kulturprogramról beszélni. Arra meg, amit ma lehet, a Jenő is jó. És persze, hogy nem szereti az ember, ha az utóda különb. Ezt beismerem."

1942. július 4.

Tegnap a strandon Bartha közölte velem, hogy a Kormányzó Úr koronatanácsot akar tartani. „Szegény öreg – mondta – előadja megint a zsidókérdésben való álláspontját. Mindegy no, ott úgyis csak mi halljuk, nem kompromittálja legalább magát az öregúr." Kisült aztán, hogy a Kormányzó Úr valami bizalmas információ alapján megüzente Littaynak,[477] a honvédminiszter állandó helyettesének, hogy tudomására jutott Littaynak az a kijelentése, hogy bármit parancsoljon is a Kormányzó, ő az Ukrajnába küldött munkaszolgálatos zsidókat vissza nem engedi. Ha ez a kijelentése igaz – üzente a Kormányzó Úr –, Littay vonja le a megfelelő konzekvenciákat! Persze nem volt igaz. Erre a Kormányzó Úr Barthának azt mondta, hogy soha nem is hitte el. Bartha ezt tisztelettel kétségbe vonta, s annak a nézetének adott hangot, hogy aki a Kormányzó Urat informálta, rosszhiszeműen hazudott. Dacára annak, hogy végül összemelegedtek, a Kormányzó Úr kormányzótanácsot akar tartani, hogy a nézetét a zsidókérdésben kifejtse. Szinnyei-Merse Jenő ma letette az esküt. Bárczy Pista ez alkalomra öreg titkos-tanácsosi díszmagyarját vette fel – legalább 100 éves és telis-tele aranyszállal. Hogy zempléni létére legyőzze a sárosit. [...]

1942. július 7.

Az első kánikulai nap – hanem aztán a javából. Igen nehezemre esett fél 10-kor a Dunából kimásznom, de nem volt segítség. Fürdőkabátosan be az autóba, fel a hotelba, öltözés, megint autózás: alig múlt 10 óra és már a hivatalomban ültem. [...]

477 Littay András (1884–1967), gyalogsági tábornok, 1940-től a honvéd vezérkar főnökének helyettese, 1941 augusztusától 1943 májusáig – nyugállományba helyezéséig – a honvédelmi miniszter helyettese. A háború után Ausztráliába emigrált.

Iszonyatos kánikulai hőség volt. Ez a hőség aztán végig kitartott a minisztertanácson is. Eddig két kályha közt ültem a minisztertanácsokon. Most az egyik kályha, Hóman elment, de ilyen meleg minisztertanácsra nem emlékszem, mint amilyen ez a mai volt. Meleg és ideges volt mindenképpen. A kabinet beteg. Bizalmatlan mindenki egymás iránt, s a miniszterelnökre gyanakszik. Az meg mindenkinek mást mond. Továbbá rossznak és elhibázottnak minősít majd minden megoldást, amelyet valamelyik előző kormány választott. A külügyi vonatkozásokat is, sőt elsősorban az ilyeneket, mert többnyire ezek kerülnek idők múltával is aktuálissá. Ez a csúnya és gyerekes vádaskodás könnyen egyetemes nemzeti érdekeket veszélyeztethet, hiszen a nemzet felelős képviselete a mindenkori kormány: hasonló ügyekben az utódnak majd mindig az elődd el kell szükségszerűen azonosítania magát. Kállay ezt nem érti. Egyre jobban nyugtalanít a külügyi vezetésünk. Valójában nincs is külügyi vezetésünk. Ezért Bárdossy is felelős. Ő ugyanolyan jól tudta, mint bármelyikünk, hogy nincs nálánál alkalmasabb külügyminiszter. Sőt, neki ezt valamennyiünknél jobban kellett tudnia. Akármilyen károsnak is tartotta Kállay kinevezését belpolitikailag, az ország kárára nem lett volna szabad neki sem megsértődnie, sem bosszút állnia. Azt sem lett volna szabad a félreállásával bebizonyítania, hogy milyen következményekkel járhat Kállay erőszakolt miniszterelnöki kinevezése. Bárdossy így vált és csakis így válhatott részesévé annak a felelősségnek, amely elsősorban a Kormányzó urat terheli Kállay kinevezéséért. És persze mindazokat, akik ezt a kinevezést óhajtották. [...]

1942. július 9.

Teleki Hanna meghalt, ma reggel temettük.[478] Sokat szenvedett. Ha vétkezett, keservesen bűnhődött érte. Halálával a Teleki családdal való meleg kapcsolatunk is a sírba került. [...]

1942. július 13.

Kállay felhívott Kállósemjénből, s meghagyta, hogy sürgősen hívjam vissza. Meg akarja magát holnapután interpelláltatni Popoviccsal a délvidéki szerbellenes atrocitások ügyében, mert az a véleménye, hogy külföldön jó hatást kelt majd, ha a háború idején szerb ember a magyar parlamentben szerb ügyben interpellálhatja a magyar miniszterelnököt, és tőle választ is kap. Ebben igaza is van, csakhogy kinyomoztam, hogy Popovics bele van keveredve ezekbe a délvidéki csúnya pa-

478 Teleki Hanna 1942. július 7-én halt meg.

namákba és szabadításokba, – bizonyíték nincs, gyanú van. Ha aztán kisül rá valami ebben a dologban, az nem válik majd a hasznunkra. Popovicson kívül van még egy szerbünk, a 78 éves Dungyerszki Bogdán.[479] Ha leíratjuk neki a tételt, felolvasni tán fel tudja. Mindenesetre felrendeltem holnapra mindkettőjüket. Azután elrendeztem Tasnádi Bandival, hogy napirend előtti felszólalásra valamelyiküknek engedélyt adjon.

1942. július 14.

Kállay audienciára ment ma reggel, engem jelentett be a Felsőházba megbízottjaként a statisztikai munkaterv tárgyalására. A honvédelmi javaslat tárgyalására se jött be Kállay. Úgy látszott, hogy a Felsőház összefogott Bartha ellen, s a miniszterelnök nem akarta őt kihúzni a csávából, inkább küldje vissza a Felsőház a javaslatot, de minduntalan nem fogja exponálni magát. Bartha azonban váratlanul diadalmaskodott, igaz, némi elnöki technika segítségével. Prónay Tutus beszéde felbőszítette Szombathelyit. Tüntetőleg felállt és távozott Tutus beszéde közben. Azt mondta nekem a folyosón, hogy első ízben volt a Felsőházban, de sokára lesz, mire ismét beteszi ide a lábát. Beszéltem tehát Prónayval, hagyja ki a naplóból beszédének azokat a részeit, melyeket az ellenséges propaganda a honvédségi fegyelem meglazulására hozhatna fel bizonyítékul. Aztán meg a Volksbund-tag képviselőkkel volt nagy küzdelmem, akik a végletekig fel vannak háborodva, hogy megint nem tűztük napirendre megüresedett bizottsági helyek betöltését, holott a külügyi bizottsági helyet Lukács Béla nekik ígérte. Hiszen éppen emiatt nem írtuk ki a választásokat: a külügyi bizottsági az egyetlen hely, ahol annyira, amennyire lehet őszintén beszélni. Ha itt is bent ül egy volksbundista, akkor ennek is vége. Különböző ürügyekkel tehát húzzuk a választást. Úgy látom, ez az átmeneti állapot már tovább tart, mint az ő türelmük. Eleinte hegyesen kezdtek pattogni, de én igen csendesen és fenyegetően válaszoltam. Félig-meddig be is húzták a farkukat a végén. Jaj, de szívbeli meggyőződéssel lehet utálni ezeket a németeket! Ma nehéz a sora annak az államnak, melynek számottevő német nemzetisége van. Tegnap délután Koronatanács volt. Titokban tartottuk. Mára a sajtó, a folyosó mind csak arról beszélt. A Koronatanácson én nem veszek részt, nem tudom hát, mi történik ott. Majd elmondják az illetékes miniszter urak. Este búcsúzóra pártgyűlést tartottunk. Megy széjjel a Ház. A miniszterelnök jó beszédet mondott, de a siker kisebb volt a szokottnál. Peszszimistábban beszélt, mint rendesen.

[479] Dungyerszky Bogdán (1861–1943), bácskai szerb földbirtokos.

1942. július 15.

[...] Reggel a Házban mégiscsak Popovics Milán szólalt fel napirend előtt. Elég konszolidáltan beszélt, igaz, hogy a nemzetiségi ügyosztály a beszédén szigorú cenzúrát gyakorolt. A miniszterelnök felelt neki, a Ház tapsolt is, de azért ebben a nemzetiségi kérdésben igen hiányzik a határozottan kialakult nemzeti közvélemény. Kállay elég jól beszélt, bár közel 38 fokos láza volt. Tegnap 39-el ült a Koronatanácson. Holnap meg a fia esküvőjére utazik vidékre. Csodálatos ez: beszélhet ő, amit akar, az ország egy szavát se hiszi. Hallottam erről egy jó anekdotát: Felkeresi egy szabolcsi zsidó barátja és szemére hányja, hogy elveszi a birtokát. És éppen ő, akitől a zsidóság nem ezt várta. S lám! A kormánya meghozta a törvényt! Megállj barátom – feleli Kállay – kértem én valaha pénzt kölcsön? – Sokszor. – Ígértem-e, hogy pontosan, időre visszafizetem? – Mindig. – Betartottam-e az ígéretemet? – Soha. – Nahát akkor! Miért vagytok meglepődve?

1942. július 16.

A Palatinusban lakik az annak idején az angolok elől elmenekült iraki kormány, akinek a költségeit a német követség fizeti. Panaszkodnak, hogy a megkopott ruházatuk pótlására kénytelenek a magukkal hozott nemzeti kincshez nyúlni, hogy a rangjuknak megfelelően jelenhessenek meg. Igen divatosan járnak urak, hölgyek, sőt a gyerekeik is. Clodiust és feleségét is többször láttam itt a napokban. Az asszony szőke és fonnyadt meszelőnyél, semmi jó nem látszik viharvert arcán, de csak azért is szépet akar még mutatni. A Palatinusban laknak a német gazdasági delegációval együtt, amely azért jött, hogy valami újabb erőszakot kövessen el rajtunk. A minap véletlenül mellettem ült belőlük négy az asztalnál: két férfi, két nő. A Palatinusban most kétféle menükártya van. Egyik a panzióské, ezen rendesen négyféle húsétel a választék, a másik az á la carte étkezőké, ezen van 15–20 étel is. Ők á la carte válogattak. Én a hangoskodásukra lettem figyelmes: azon méltatlankodtak, hogy milyen kicsi a választék. Otthon meg főtt krumplit esznek!

Sok haragost szerez nekem a miniszterelnök rendelkezése, hogy a bizottsági üléseken vegyek részt, és iparkodjak rendet teremteni. Elsősorban a pártvezetéssel szemben. Még azt is elrendelte, hogy nézzem át a minisztertanácsi körözéseket és ellenőrizzem őket. Maga beléjük se tekint. Ez a rendelkezése meg majd a miniszterekkel veszít össze.

1942. július 17.

Én nem tudom, – pedig tehetséges fajta a magyar! És mégis. Ha nálunk valaki valamit kitalál és sikerrel csinálja, arra az ideára egyszerre ráveti magát mindenki más is, és ugyanazt akarja csinálni. Minél jobb az idea, és minél jobban valósítja meg a kitalálója, annál mohóbban s dühödtebben lepik el, marakodnak és gyűlölködnek rajta, míg csak szerencsésen cafatokra nem cibálják. Ez az egyik. A másik a bürokráciánk, amely gerinctelenül és lustán burjánzik a társadalom tetején és fojtogatja, akár az élősködők a fát. Maga nem képes megvalósítani semmit, de nem tűri el, hogy bármi más megvalósítsa. Akadályozza minden lehető eszközzel. Ha azonban az eszme olyan egészséges és olyan tehetséges annak megvalósítója, hogy az ezer akadályon keresztül tör mégis, akkor a bürokráciánk egyszerűen ráfekszik és a maga hatáskörébe vonja az egészet. Akkor aztán vége. Elsatnyul, megsárgul, meghal. Ez a két tapasztalatom volt az oka, hogy a mai minisztertanácson kénytelen voltam megtámadni Antal Pistát. Igen udvariasan, óvatosan fordultam szembe vele, de tökéletes diadalt arattam. Antal Pista a propagandának azt a részét élvezi, ami miatt én azt utáltam: magát a propagandát. Csak később, amikor rákényszerültem a propaganda vezetésére, csak akkor eszméltem rá, hogy van ennek nemes, személytelen, országépítő és társadalomnevelő oldala is. Az éppen, amit Teleki Pál csinált, s amit az ő szellemében én is próbáltam csinálni. Idetartoztak a népfőiskolák is. Bennük különös örömöm telt azért, mert jóformán egyedüli bizonyosságai voltak a magyar társadalom öntevékenységének, amely társadalmat éppen amiatt ostorozunk állandóan, mert mindent az államtól vár és cselekvőképtelen. No! A társadalom legaktívabb része, az egyházak felismerték a népfőiskolák fontosságát és sikeresen megvalósították.[480] Most aztán jön Antal Pista, aki a propagandában csak szónoklási primadonnáskodást lát. Törvényes rendelkezést sürget a népfőiskolák megfékezésére és bürokratikus gyámság alá helyezésére, mert ezek decentralizálatlan az egységes magyar szellemiség kialakulását veszélyeztetik. Legyen tehát egy ügyosztály, amely uralma alá hajtja őket és tevékenységüket tanrendszerűen megszabja. És akkor majd lesz uniformizált magyar közvélemény. Kállay persze bólogatott, mert a társadalomépítés nehéz és görögtűzmentes munkája neki is

480 A magyar népfőiskolai mozgalom az 1930-as évek végén, 1940-es évek elején bontakozott ki, szorosan összefonódott a magyar népi mozgalom gondolatiságával. A legtöbb népfőiskolát a különböző egyházi ifjúsági szervezetek működtették. A legnagyobb népfőiskolai hálózattal a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) rendelkezett, 1943-ra húsz népfőiskolája működött, de a protestáns népfőiskolák is kiemelkedő munkát végeztek. A korszakban megközelítőleg 8–10 ezer fő vett részt népfőiskolai tanfolyamon. Papp 2008. 98–99.

teljesen idegen. Én azonban szót kértem és kimutattam, hogy ez a terv a népfőiskolák szükségszerű elnéptelenedését jelenti.[481] Van elég megoldatlan közérdekű feladat: tessék annak nekigyürkőzni és azokat megoldani. De a saját eredmények híján mások eredményének megsemmisítésében látni a célt, nehogy kellemetlen összehasonlításokra vetemedhessék valaki, – erről a szokott technikáról a bürokráciát le kell szoktatni. Örüljünk, hogy a társadalom megmozdult. A népfőiskolák fenntartásához úgyis kell az egyházaknak állami támogatás: ezeknek az összegeknek folyósítását feltételhez lehet kötni. És ha van olyan egyetemes nemzeti kívánalom, amelyet népfőiskolák terén rá kell kényszeríteni, ezen az úton különösebb bürokratikus hatalmi szerkezet kiépítése nélkül is megtörténhetik. A belügyminiszter mellém állt, és kellemes meglepetésemre Szinnyei-Merse Jenő szintén. Más nem szólt. Kállay csodálkozva és értetlenül pislogott, Antal Pista megkezdte a visszavonulást. A minisztertanács végül úgy határozott, hogy a régi szellem maradjon. [...]

1942. július 20.

Antal Pista telefonált, hogy nézzük meg a „Negyediziglen" című filmet, amelyet este mutatnak be a cenzúrán.[482] El is mentünk. Ezt a filmet ugyanis még én csináltattam kísérletképpen és saját felelősségemre, tökéletes csendben. Pista – gondolom – csodálkozhatott maflaságomon, mert nemhogy a minisztertanácson nem szónokoltam róla, de tán még az akkori miniszterelnöknek se szóltam. Úgy keletkezett az egész, hogy a katonák késedelmeskedtek. Nekünk háborúellenes képanyag kellett volna, ők nem bírtak adni, elhatároztuk tehát, hogy saját fotográfust küldünk a frontra. Ennek utazási engedélyével késedelmeskedtek. De annyira, hogy mikor a fotográfus kimehetett, katonáink már visszatérőben voltak, s a háborús propaganda pillanatnyilag időszerűtlenné vált. Egy csomó felvétel azonban elkészült: ezek voltak azok a gombok, amelyhez aztán a kabát elkészült. Ez a „Negyediziglen". Hibája persze van elég, de mégis a legkomolyabb magyar filmek egyike. Hosszú Zoltán tökéletes benne. Antibolsevista propaganda hatása, úgy hiszem, kétségtelen. A háború ezalatt folyik, folydogál. Néha egy-egy ismerős is elesik odakint, halálhíre ráeszmélteti az embert a háború tragikumára. Máskülönben csak az apró bosszantásait érzi.

481 A népfőiskolák állami egységesítésének terve ellen a népi írók és a Győrffy-kollégisták is kiadtak közösen egy tiltakozó állásfoglalást.

482 A 95 perces filmdráma rendezője Farkas Zoltán, a két főszereplő Hosszú Zoltán és Eszenyi Olga. A film a Tanácsköztársaság után a Szovjetunióba menekült, de a kommunista rendszerből kiábrándult apa és lánya tragédiáját mutatja be.

1942. július 21.

A miniszterelnök még mindig influenzás. Emiatt idegesebb a szokottnál. Ma a közellátás jegyében tartottuk a minisztertanácsot, s azon világosan láttam, hogy robbanásig feszült a miniszterelnök és Louis között a helyzet. Pedig semmi különösebb vérengzés nem volt, de láttam. Igaz, Louis a rendesnél is kellemetlenebbül viselkedett. De Kállay cinikus türelmét elkoptatta a láz.

A kérdés lényege az, hogy Kállay valamiképpen szeretne a gazdák anyagi helyzetén segíteni. Nem is a gazdákén, csak a közép- és nagybirtokosokén, s azok cselédjein! Szóval azokon a gazdákon, akik kénytelenek a maximális áron adni oda a terményeiket, és így a zúg-forgalomban kialakult magas igazi árakat nem bírják. A kisbirtokosokkal nem törődik, mert ezek is a zúg-forgalomban adják el termékeiket, tele vannak pénzzel, s így a feketepiaci árak nekik nem okoznak problémát. A rögzített árak emelésére már csak emiatt sem gondol Kállay, de Louissal sem akar mereven szembehelyezkedni. Louis teljesen elzárkózik a mezőgazdasági árak emelése elől, mert attól az eredménytelen és átkos körforgalomtól tart, amely az inflációhoz vezet. Ebben Kállay Louissal egyetért. Kállay kiagyalt erre egy határozottan szellemes módot, amely a gazdáknak áremelés nélkül nyúlna a hóna alá, s egyben a többlettermelést is szolgálná, de ehhez az államkincstár zsebébe kéne nyúlni. Louis igen konok pofával, nagyképűen ellenkezett. Hogy nem bírja ezt a plusz áldozatot a hadsereg készséggel vállalt újabb és újabb követelései, és a magyar–német árucsere 1300 milliós kényszerűségből vállalt szaldója mellett. Ez a szaldó a háború végéig tán még 3000 millió is lesz, és ezt vállalni fogja, bármilyen disznóság is ez a németek részéről, de vállalja, mert nem tehet mást. De nem Louis érdemi álláspontja volt a legkellemetlenebb. Hanem a mód, ahogyan azt képviselte, és az a pofa, amellyel előadta. Féltem, hogy kitör a botrány. Ez elmaradt. De a helyzet megérett rá.

1942. július 22.

A Felsőház bizottsága Bánffy milliárdos javaslatát tárgyalta. Nem fül hozzá a foguk. Többnyire személyesen is érdekelve vannak benne, és nem akarják sehogy sem vállalni az államnak azt a jogát, hogy a mezőgazdasági termelést békeidőben is irányíthassa. Háborúban erre a honvédelmi törvény módot ad. Viszont a békeidők szabadságát nem akarják engedni. Hozzáállásuk időszerűtlen, mint ahogy az a javaslatuk is, mely háború idején akarja szabályozni az eljövendő békét, amelynek még a körvonalai is bizonytalanok. Mindegy. A Felsőház nagyobb érdeklődést tanúsít a javaslat iránt, mint a Képviselőház. Lelkes szónoklatokat har-

sog nagy hatással. Elmúlt idők nagy parlamenti csatáira emlékezteti az embert. És minduntalan kriptaszag üti meg az orrát. A bizottság pár pontban leszavazta Bánffyt, sőt – ami sokkal több ennél – az öreg Károlyi Gyulát is, aki felsőházi koronázatlan törzsfőnök és a miniszterelnökkel kötött megállapodás alapján Bánffy Dani mellé állt.

1942. július 23.

Tegnap Kállay közölte velem, hogy a minisztertanács után reggel 6-ig nem bírt elaludni, és immár torkig van Louissal, elereszti. Ellenkeztem. Louis most nyilván menni akar, azért pimaszkodik, csak nem fogja megtenni a kedvéért. Inkább most menjen – mondta Kállay –, mint majd a következő koronatanács után. Akkor ugyanis feltétlenül elmegy. De akkor majd a zsidókérdés miatt s nagy garral mehet el. Inkább most menjen és a gazdaérdekekbe bukjon bele. Így tudtam meg, hogy újabb koronatanács készül, és azon a régi lemezt óhajtja újra lepergetni a Kormányzó Úr. Louis ügyén még huzakodtunk valameddig. Mondtam, utazzék el pár napra, gyógyuljon ki előbb, csak azután döntsön. El kell bocsájtsa – mondta –, különben elveszti a tekintélyét a minisztertanács előtt. Ebben van is igazság. De valamennyire mégis megingattam elhatározásában, úgy hiszem. Persze sokáig ez nem tarthat így.

1942. július 24.

Feleségem Zichy Edinánál volt látogatóban, s az volt az érzése, mikor tőle eljött, hogy Edina csakis szívének kiöntése miatt sürgette annyira ezt a találkozást. Okos asszony ez a Zichy Rafaelné, egészséges józan esze van, termete is vaskos, szeme mosolygós – testileg, lelkileg tökéletes ellentéte bátyjának, a hórihorgas, léha, félkótya Pallavicini Györgynek.[483] Edina sokáig a Főméltóságú asszony elválhatatlan kebelbarátja volt, mindenüvé együtt jártak. Egy-két éve elhidegült a barátságuk és szemlátomást hűl. Hogy miért, azt ezúttal még nem mondta el. Klári pedig nagyon helyesen nem kérdezte meg tőle. Zichyné most főként a fia-menye[484] esetéről beszélt, amellyel hónapok óta tele a város. Olyan hosszú és eszelős história ez, hogy nincs időm beszámolni róla. Az ő dolguk különben is.

483 Pallavicini György (1881–1946), legitimista politikus. A frankhamisítási ügyben élesen támadta a Bethlen-kormányt. A második világháború alatt Hitler-ellenes álláspontot képviselt.

484 Zichy Edina fia, Zichy Nándor Teleki Pál lányát, Máriát vette feleségül 1932-ben. Nem sokkal közös gyermekük 1941-es születése után elváltak. Lásd az 1941. július 19-i bejegyzést.

Hanem a Kormányzó Úrról is beszélt, és ezt már mégis leírom, mert hátborzongató, hogy ugyanattól tart ő is, ami nekem se hagy nyugtot. És ez a külügyi vezetésünk. Az az érzése – mondta Zichyné –, hogy olyan hajón ül, melynek nincs kormányosa. Ugyanígy szoktam kifejezni aggodalmamat magam is. Zichynét a Kormányzó Úr gyerekes és egyre növekvő optimizmusa bosszantja.[485] Eddig mellette volt Teleki, és Bárdossy, aki szintén megnyugtatta. Egy 75 éves testileg friss, lelkileg szenilis aggastyán egyedül áll a kormányrúd mellett, makacs derűlátásában semmi bajról, vészről tudomást venni nem akar, és egyre inkább belelovalja magát Isten választotta kivételes elhivatottságába. Sej, haj, sose halunk meg! Fából vaskarika: nép választotta, Isten kegyelméből való Kormányzó! De hiába, no: magyar. Minden fogyatkozása ellenére is szereti az ember. De aggódik is rettenetesen. Mi lesz mindennek a vége?

1942. július 25.

A Kormányzóhelyettes derekasan küzd az orosz harctéren mint felderítő repülő.[486] Egy csomó találatot kapott már a gépe. Főleg ellenségeset, de néhány sajátot is tévedésből. Egy rossz olasz gépe van, olyannyira, hogy az már állítólag istenkísértés.[487] Magánemberként teljesen megértem őt: annyi csúf rágalmat szórtak rá, hogy meg akarja mutatni, ember a gáton. Országos szempontjából viszont más képe van a dolognak. Ne adj' Isten, ha el találna esni, akkor még csak-csak: nem azért válasz-

485 Kállay Miklós visszaemlékezésében így adta vissza a kormányzó 1942 tavaszán megfogalmazott optimista meglátásait Magyarország nemzetközi helyzetére vonatkozóan: „fennmaradásunkat és függetlenségünket épp az biztosítja, hogy országunk a két nagy ellenfél, Németország és Oroszország között fekszik: ugyanis a nyugati hatalmak nem engedik meg, hogy bármelyiknek az uralma alá kerüljünk. […] Nagy–Britannia fenn akarja tartani az európai egyensúlyt, és ha megvívott érte a németekkel, nem fogja eltűrni, hogy az oroszok felborítsák". Kállay 2012. 44.

486 Horthy István július 1-jén a vadászosztály első kitelepülő légi részlegével indult a frontra. Első harci bevetése július 4-én történt, július 10-én a rossz talajviszonyok következtében leszállás közben gépe megsérült, ami a javítások miatt egyhetes kényszerpihenőt jelentett számára. Július 18. és 20. között a magyar gépek az urivi szovjet hídfő felszámolására indított támadásban vettek részt, ennek során volt a hadműveleti területen végrehajtott huszadik felszállása és 12. harci bevetése. Ezt követően a rossz idő miatt kilenc napig nem volt lehetőség több bevetésre. Olasz 2007. 260–263.

487 A vadászosztály Magyarországon Héjának nevezett olasz gyártmányú Reggiane Re–2000 Falco I. repülőgéppel (Horthy Istváné V 421-es jelzésű) volt felszerelve. Messerschmitt vadászgépet Berlin nem volt hajlandó átadni a magyar légierőnek, így csak olasz gép vásárlására volt lehetőség. A prototípus 1939-ben repült először, de miután repülési tulajdonságai nem voltak megfelelőek, az olasz légierő nem rendelt belőle szériát. A géphiánnyal küzdő magyar légierő típusait azonban a Héja a rossz adottságai ellenére is fölülmúlta, ezért 1941. december 27-én a magyar kormány 70 vadászgépet vásárolt. Az átvett gépeknél is gyakoriak voltak a műszaki és repüléstechnikai problémák. Olasz 2007. 249–250.

tottunk ugyan Kormányzóhelyettest, hogy az oroszok lelőjék, de ebbe még beletörődhetne a nemzet. Hogy azonban esetleg elfogják az oroszok, az komoly politikai csapás volna ránk. Márpedig ez az olasz gép bármikor elromolhat.

A Kormányzó Úr felemás szemmel nézi a fia vitézi szereplését. Egyik szeme, a vén katonáé, nevet. Hanem a másik, az apáé sír. És éppen az a másik az, amely úgy lát, mint a felesége az ő mindkét szemével. Márpedig a családi béke úgy látszik a kormányzóéknál is nagy dolog. Mondani azt mondja, hogy maradjon csak kint a fiú novemberig, aztán akkor úgyis kilátogat a frontra és hazahozza magával. De az a kérdés, hogy mit gondol magában? Nem azt-e, hogy neki kötelessége így beszélni, de elvárja, hogy a miniszterelnök követelje a Kormányzóhelyettes hazarendelését akár a Kormányzó Úr akarata ellenében is. Legalábbis ilyesmit gondolhatott a miniszterelnök, mert ma reggel azzal a titkos tervével hozakodott elő nekem, hogy a Felsőház keddi ülésén javaslatot tétet a Hercegprímással, utasítsa a Felsőház a kormányt: sürgősen rendelje a Kormányzóhelyettest haza.[488] A Felsőház tegye át ezt a javaslatot a Képviselőházhoz, hogy az összes párt hozzászólása után az emelje egyhangúlag országos határozattá. Egyúttal a miniszterelnök persze abban is mesterkedik, hogy Imrédyéknek ezzel aranyhidat épít a Kormányzó Úr felé, és ennek áraként a parlamenti treuga Dei[489] a háború végéig eléri. A tervére én csak annyit mondtam, hogy az ellenséges propaganda ezt a törvényhozási színházat nyilván arra fogja felhasználni, amit különben is hangoztatni szokott: Magyarország akarata ellen vesz részt a háborúban. Egyébként nem elleneztem, de ajánlottam, hallgassa meg a Képviselőház elnökét is a technikai lebonyolítás megbeszélésére.

Tasnádi Bandi még illatosabban jött, mint máskor szokott – szagos Bandinak hívják –, és neki a terv sehogy sem tetszett. Úgy hiszem, attól is félt, hogy talán pár nappal tovább kell most nyáron elnökölnie, – Isten bocsássa meg, ha alaptalanul rágalmazom. De akármi oka is volt rá, óvatosan bár, de határozottan

488 Horthy István frontról való hazatérését számos közéleti személy sürgette, többen, köztük a hercegprímás már a frontszolgálatot is ellenezte. A család bizalmas barátjának, Tost Gyula őrnagynak Horthy Istvánnál július 18-án tett harcéri látogatása során nyert tapasztalatai megerősítették, hogy a kormányzóhelyettest mielőbb haza kell rendelni. Miután a kormányzó Kállay július végi kezdeményezését nem tartotta időszerűnek, a miniszterelnök saját magára vállalta a döntést, és javaslatára augusztus 11-én a minisztertanács elrendelte Horthy István csapatszolgálatának befejezését, amit ekkor már a kormányzó is elfogadott. Jány vezérezredes az erre vonatkozó utasítást augusztus 16-án kapta kézhez, amely augusztus 19-én vált hivatalossá. Horthy, amikor hivatalosan közölték vele csapatszolgálatának befejezését, kérte, hogy augusztus 20-án hajnalban engedélyezzék még számára 25. harctéri bevetését. Miután teljes repülési tilalmat nem rendeltek el számára, Jány engedélyezte a kérését. Csíky 2019. 353–354.; Olasz 2007. 290–294.

489 fegyvernyugvás

ellene beszélt. Többek között azt is, hogy a Hercegprímás nincs is idehaza, a gerecsei nyaralójában üdül. „Hát Feri délután majd kimegy hozzá" – válaszolta a miniszterelnök. No fene! Délután én Dömösre szándékoztam menni. De országos ügyekben persze a magam bajával nem hozakodtam elő. Nem is volt rá szükség. Annyit taglaltuk, fontolgattuk a tervet, s az ilyen tervet a fontolgatás előbb-utóbb mindig megöli. Most is végül abban maradtunk, hogy alszunk rá egyet. Így aztán én mégis kimentem Dömösre. [...]

1942. július 27.

Tegnapelőtt Kállay azt mondta, hogy a Kormányzó Úr nem kívánja most a fia utódlási jogának sürgős elrendezését. A békét – mondta a Kormányzó – úgyis neki kell még megkötnie, addig a fiát majd megszeretik, s mindenki belátja, hogy nála jobb kormányzót amúgy sem találunk. Tasnádi Bandi előtt beszélte a miniszterelnök mindezt, nem szólhattam rája. Ma azonban lementem hozzá: biztos-e abban, hogy csakugyan így akarja-e a Kormányzó Úr. Kállay meglepődött: hisz ezt mondta a Kormányzó Úr. Jó, jó – feleltem –, de eddig Bárdossy érvelt ilyenformán, a Kormányzó Úr pedig megharagudott rá érte. Tartsd hát nyitva a szemed, nem azt óhajtja-e, hogy az akarata ellenére kényszerítsd rá, amit titokban maga is akar. A miniszterelnök nem felelt, de igen elgondolkodott. Azt is megmondtam neki, amit a Kormányzóhelyettes harctéri szereplésével kapcsolatban a németek magatartásáról gondolok. Egyenesen felháborító ez a magatartás. Nem, hogy a hivatalos hadijelentéseikben, de a sajtójukban sem emlékeztek meg eddig egy szóval róla, hogy a magyar Kormányzóhelyettes kint harcol az első vonalban. Ha Kvaternik csak látogatóba menne is ki a frontra, Antonescu, Tiso vagy bármelyik hűbéres államfő, bezzeg az egész világot telekürtölnék a hírrel. De a mi önálló nemzettudatunk nem tetszik nekik, s a maguk módján állnak bosszút érte. Nyíltan ők sem fordulhatnak a háború folyamán a magyar kormány vagy a Kormányzó ellen, ahogy mi se ellenük: egymásra vagyunk utalva. De így juttatják kifejezésre a nemtetszésüket, hogy a Kormányzóhelyettes megválasztása nem az ő előzetes engedélyük alapján történt. És ez a fumigálás az, amit nem lenne szabad eltűrnie sem Horthy Istvánnak, sem a magyar kormánynak. Itt nem Horthy István századosról van szó, hanem Magyarország Kormányzóhelyetteséről, aki harctéri szolgálatot teljesít, – helytelenül, de a német a hírszerzés számára annál értékesebben. És nem a parancsnoksági szolgálat szokásos módján, de az első vonalban állandó életveszélyben legelöl. A német hadseregparancsnoknak is tisztelegnie kellett volna már előtte, a magyar Kormányzóhelyettes előtt. Ennek elmulasztását én már diplomáciai úton szóvá is tenném. A németek csak a világos beszédet értik. Nem várhatjuk

meg, míg ezt a fricskát a román, vagy a szlovák propaganda ellenünk használja ki annak bizonyítására, hogy a németek mennyire kutyába sem vesznek minket. Esetleg az olasz csapatok parancsnokát kell rávenni, hogy ő tisztelegjen az államfő fia és helyettese előtt. És írásban figyelmeztetni a mi saját vezérkari főnökünket, hogy itt a Kormányzóhelyettesről van szó, – ők is így viselkedjenek vele szemben. Még egy csomó tanácsot adtam a követendő eljárásról. Igen bosszant az a félreismerhetetlen német törekvés, amellyel a mi harctéri szereplésünket lebecsülni, a románokét kiemelni iparkodnak. Kállay nagyon köszönte, s úgy láttam, komolyan hálás volt érte. Bár nála sose tudhatja az ember. [...]

1942. július 30.

Jaj, ezeknek a Nemzetvédelmi Keresztesek Szövetségének![490] Ma nagygyűlést tartott az új városházán, a miniszterelnök is beszélt. Akár mintha hordóról halandzsázott volna. A Keresztesek éppen ez a beszéd volt a megfelelő, de én pirultam. Most majd megint pénzt fognak követelni. Olyan szervezésre, amelynek eredményében nem hiszek, és olyan pénzt, aminek az elszámolásában nem bízok. No de mindegy. A vezetőség mindig Kormányzói támogatásra hivatkozik, s azt harsogja, hogy életre-halálra csakis a Kormányzó Úr mögött áll. Így hát senkinek sem akaródzik szembehelyezkedni velük.

Este a miniszterelnök a pártban óhajtott vacsorázni és nekem is le kellett menni vele. Kérdezte, nem megyek-e le vele holnap Debrecenbe, de megtagadtam: holnapután én már Erdélybe megyek szabadságra. Ő meg a debreceni nyári szabadegyetem megnyitásán tart előadást. A híres Koronatanács ma megvolt. Annak végeztével mentünk le a pártba, de a miniszterelnök egy szóval sem tett említést lefolyásáról. Én meg igen-igen ritkán szoktam megkérdezni valamit: az is sok, amit kérdezés nélkül közölnek. Így most sem kérdezősködtem. Holnapután este már Kolozsvárott hálunk. Autóval indulunk reggel. Puskát is viszek, talán lehet majd vadászni. Igen örülök ennek az útnak.

[...][491]

490 A Nemzetvédelmi Keresztet 1940 decemberében Horthy Miklós alapította. A kitüntetés odaítélését a külön erre a célra felállított Országos Nemzetvédelmi Bizottság bírálta el. Nemzetvédelmi Kereszttel jutalmazták az 1919-es ellenforradalmi mozgalmak és a revízió frontján érdemesült személyeket, főleg az adminisztráció és a rendvédelmi erők embereit. A keresztesek tömörülése, a Nemzetvédelmi Szövetség látszólag politikafüggetlen társadalmi szervezetként működött tovább, valójában a Kállay-kormány egyik fontos hírszerző forrása volt. A német megszállás után a szövetség eljelentéktelenedett, vezetőit letartóztatták vagy pozíciójukból felmentették. A lábjegyzet Pócs Nándor, a téma kutatójának munkája, ezúton is köszönöm a segítségét.

491 A Zsindely házaspár 1942. július 31-től augusztus 17-ig Erdélyben nyaralt.

1942. augusztus 18.

A németek a Kaukázusban járnak már, de nekünk magyaroknak kevés az örömünk az orosz fronton. A németek 240 km-es szakaszt bíztak ránk, sokkal szélesebbet, mint amit egykönnyen tarthatnánk. Az orosz persze tudja, hogy a vonalunk ritka és támadja.[492] Ellentámadások és kézitusák váltják egymást. A vasi-zalai hadosztály – Jány jelentése szerint – állományának 80%-át elvesztette. Magyarul: megsemmisült. A sebesültekéhez képest állítólag aránytalanul csekély a halottak száma. Csekély vigasz. Szegény Teleki, mennyire csak annak élt, hogy a magyar részvételt elkerülje! És ő lett a legelső magyar hősi halott! Hiábavaló lett az áldozata. Szerencsétlen szerep jutott nekünk ebben az orosz háborúban. A magyar csapatok harcait és veszteségeit az orosz rádió naponként emlegeti, a német jelentések meg sem említik az erőfeszítéseinket. Ennek a háládatlan szerepnek az is oka, hogy a németek nem szívelnek minket, a begyükben van a magyar öntudatunk. Ahol lehet, nyomnak minket. A német veszedelmet ugyanúgy meg kell úsznunk, mint az oroszt. [...]

1942. augusztus 19.

Kállay el van keseredve a harctéri események miatt. Mert jó, jó: sok a 240 km-nyi front, de a fő baj a vezetés és a csapatok szelleme. A magyar sereg nem vált be úgy, ahogy vártuk, sőt határozottan gyengén szerepel. A katonákat kénytelenek berúgatni, hogy kedvre kapjanak, márpedig hogyan lehessen részeg csapatokkal harcolni? Az elszántság hiányzik. „Szégyellem magam, mint a kutya." – mondta a miniszterelnök.[493] Korábban az volt a terv, hogy a Kormányzó Úr, a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök meglátogatják a frontot István nap után. Most úgy van, hogy 22-én lesz az indulás. A miniszterelnök ezt az utat akarja kihasználni, hogy személyes meggyőződést szerezzen a csapatok állítólag igen rossz hangulatáról, és az egyéb bajokról. Éppen erről beszéltünk, mikor telefonált Bartha, hogy a németek lefújták a miniszterelnök harctéri látogatását.

492 A 2. hadseregnek 18 gyalogezred állt rendelkezésére a kijelölt védelmi vonal megszállására, azt csupán 80–90 ezer fős harci állomány tartotta. A jelentősebb harcerőt képviselő német seregtesteket fokozatosan kivonták a Don mellől. A magyar arcvonal hézagai és kiépítetlensége következtében a szovjet haderő sikeresen tudta végrehajtani a szovjet 6. hadsereg parancsnokságának utasítását, hogy vegyék birtokba a folyó nyugati partját és ott hídfőállásokat foglaljanak el. Szabó 2019. 178.

493 A Don menti hídfőcsaták során a magyar csapatok kudarcai a Honvéd Vezérkar főnöke és a hadseregparancsnok szigorú bírálatát váltották ki, és azt kezdetben a nem megfelelő harci szellemmel magyarázták. Szombathelyi szeptemberi harci szemléje során ezt a véleményét felülbírálta, és már sokkal inkább az ellátottság hiányában látta a sikertelen küzdelem okát. Szabó 2019. 261.

Csak a katonák mennének, s azok is csupán a főhadiszállásra.[494] A miniszterelnök éktelen dühbe gurult. Hogy ő igenis fontosnak tartja a látogatást, és különben is: Tiso mehet, Antonescu folytonosan odakinn tanyázhat, csak éppen a magyar miniszterelnököt nem engedik? Mi ez megint? Ma úgyis jön hozzá Jagow, szóvá fogja tenni. Én iparkodtam szándékában megerősíteni. [...]

1942. augusztus 20.

Ezidén is a Gyöngyösbokrétával vonultunk ki a Szent István-napi körmenetre. Gyönyörű, verőfényes idő, rengeteg ragyogás – Kormányzó Úr ifjú és délceg, vidáman bólogatott s a 75. évében 50-nek sem látszott. Mikor a menet a Mátyás-templomba ért, mi visszagyalogoltunk az Elnökségre: ott állt a kocsim. Bementem érte. A szolgálatos detektív titokzatosan hozzám lépett. Dadogott, suttogott valami táviratról, s hogy „a Pista meghalt". Eleinte nem is értettem, hogy valami szakmabeli tolvajnyelven beszél, s a Kormányzóhelyettest érti. Aztán meg nem akartam elhinni. Elővétettem Jány Guszti táviratát, s hát igaz: a Kormányzóhelyettes reggel ötkor a repülőgépével lezuhant és meghalt. Jány tegnap közölte vele, hogy ott kell hagynia a repülőket. Ő még egy hét haladékot kért, ezt Jány megtagadta, s ma reggel kellett volna bevonulnia a 6. hadosztályhoz.[495] Állítólag oda volt indulóban, mikor a start után a gép 200 m magasságból lebukott, egy erdőbe zuhant és égni kezdett. Még most is ég. Talán estére lesz megközelíthető.[496]

Csupa zászló és öröm az utca, az öreg Kormányzó és a kormány a Mátyás-templomban. Odamentem én is. A hercegprímás pontifikálta a misét, az énekkar zengett a karzaton: mise közben nem tolakodhattam oda Kállayhoz. Össze volt roskadva egészen. De a miniszterek jelentős pillantásaiból is láttam, hogy tudják már a hírt. Jóformán az egész templom tudta. Csak éppen a Kormányzó Úr nem tudott semmiről. Ő a mise végeztével most is, mint máskor, a sekrestyén keresztül

494 A miniszterelnök harctéri látogatására nem került sor, a Honvéd Vezérkar főnöke, Szombathelyi vezérezredes 1942. szeptember 5–12. között utazott ki a csapatokhoz.

495 Lásd a 486. lábjegyzetet. Miután augusztus 19-én a kormányzóhelyettes csapatszolgálata hivatalosan véget ért, augusztus 20-i hajnali utolsó, 25. bevetése után már kormányzóhelyettesi szerepkörében látogatta volna meg a 6. könnyűhadosztályt, majd egy hősi temető felavatásán vett volna részt. Olasz 2007. 293.

496 Horthy István a bevetésen egy He–46-os közelfelderítő gépet kísért párban. Az 5.07-kor 300–350 méteres magaságban megkezdett manőver közben gépe dugóhúzóba esett, ahonnan a típusra jellemző kedvezőtlen repülési tulajdonságok miatt nem tudta kivenni a gépét, és mintegy 400 km/órás sebességgel a földbe csapódott. Az égő roncsot délelőtt 9.30-ra sikerült eloltani, de a feltárást még 12 óráig nem lehetetett megkezdeni, mert a földréteg alól feltörő füst és benzingőz miatt veszélyes volt, hogy a tűz újra fellobban. Olasz 2007. 302–308.

eltávozott és hazakocsizott. A körmenet pedig indult vissza a várba. A díszmagyaros miniszterek is vele. A sekrestyében beszélhettem pár sürgős szót a miniszterelnökkel, s így megmondhattam neki, hogy a körmenet után minisztertanács. Azon díszmagyarosan. A miniszterelnök nem ment a körmenetben, hanem a vezérkari főnökkel együtt a Kormányzó Úr után hajtatott, megvinni neki a gyászhírt. Háromszor elájult közben szegény. Mihelyst azonban eszméletre tért, mindig erősnek próbált mutatkozni, s uralkodott magán. De azt kimondta egyszer: ennek én vagyok az oka. Kállay és Szombathelyi jöttek meg elsőként az elnökségre. Kállay teljesen használhatatlan volt. Elázott rongy. Szombathelyi azonban tetszett. „István király felemelte az ujját – mondta. Ugyanazon a lejtőn vagyunk, mint voltak a franciák. Nekik nem küldött figyelmeztetést Szent István, s elbuktak. Nekünk kötelességünkre kell eszmélnünk. Ha nem fogadjuk meg az intést, mi is elveszünk, mint a franciák." Kicsit talán szentesebb, kicsit könnyesebb volt, mint éppen a vezérkari főnököt szeretném, de férfi. Kállay nem ember a veszedelemben. A minisztertanács elparentálta a Kormányzóhelyettest és a szórakozásokat betiltotta.[497] Az egész díszmagyaros társaság mintha őszintén magába szállt volna. Szerencsétlen szériában vagyunk mi most, elesett Magyarország. Közben fújtak a trombiták: a Kormányzó Úr ment ki Gödöllőre. Feleségének vitte a szomorú hírt.

1942. augusztus 21.

Tegnap este a miniszterelnök lement a Pártba. Lehívatták. Én nem tudtam róla. Vagy 30 képviselő összegyűlt ott, élükön Mezey Lajos arra kérte, hogy koronáztassa királlyá 8 nap alatt a hősi halált halt Kormányzóhelyettes két éves fiacskáját és a nagyapja legyen a gyám. Ez az ellágyult Kállay nem mondott ellent. Semmit sem mondott. Borzasztó. Én persze tudom, hogy ami Lukács Béla elnöksége alatt a Pártban történik, az mind az ő kezdeményezése és akarata. Kézben tartja őket. Béla mindent feltett Horthy Pista atyafiságos lapjára, s most megy az elveszett nyereség után. Nem törődik azzal, hogy háborúban mit jelent egy csecsemőkirály, hogy egy 75 éves gyám rövidesen maga is gyámságra szorul, fordulhat úgy, hogy az a korona még mentőöve is lehetne a nemzetnek, – a maga célját nézi és a családja érdekét. Borzasztó. Mohács ez. Mohi puszta.

Reggel átmentem a belügyminiszterhez. Figyelmeztettem, hogy Kállay összeroppant, emberségére nem lehet számítani. És arra is, hogy a Kormányzóhelyettes haláláról kapott jelentés egyes részei valószínűtlenek. Vizsgálat feltétlenül szükséges. És, mivel mostani állapotában Kállaynak hiába szólnék, őt figyelmez-

497 A minisztertanács nyolcnapos gyászt rendelt el.

tetem arra, hogy a nemzet lelkiállapotát most olyan nyomasztónak látom, mint nagy nemzeti csapásokat megelőzően szokott lenni. Lágy generálisok, lehetetlen államférfiak, kölcsönös irigység, gyűlölködés, hitetlenség és rágalom a társadalom minden rétegében. Ütött az utolsó óra. Ha meg nem igazulunk, a kötelességünkre nem eszmélünk, össze nem fogunk, akkor végünk. És a vég csúnya lesz. Ez az összefogás a kormány dolga. Erő kell hozzá, s annak a hitnek a fellobbantása országszerte, hogy ezentúl majd másként lesz minden. A kölcsönös gyalázkodás helyett kölcsönös bűnvallás és általános áldozathozatal a kötelességteljesítés ügyeskedő megkerülése helyett. Ehhez hit kell, s a hithez példaadás. Különben elvesztünk.

Diktatúra? Mert Kállay összevisszaságában már arra is gondolt. Semmi szükség rája, a kormány úgyis megtehet az országgyűlés felől, amit csak akar. A Kormányzó Úrnak és a miniszterelnöknek kell csak tisztába jönniük azzal, hogy amire eddig törekedtek, az hiábavaló. Az anyagilag és erkölcsileg tönkrement „történelmi osztályok" uralmának visszaállítására törekedni botor álmodozás. Legyen erős a magyar nemzet, ez a cél. Nemzeti kapillaritás kell kasztkapillaritás helyett. De máris! Nincs kibúvó. Nem kell diktatúra addig, amíg nincs diktátor. Ezek közül a nyálas, puha generálisok közül akarnak kinevezni egyet? Utóbb és rangsor szerint? Tessék meakulpázni és cselekedni azoknak, akik a hatalmon vannak. Istenem, Istenem, – csak értenék meg hát akarásodat!

1942. augusztus 22.

Tegnap délutánra rövid honvédelmi tanácsülés volt tervezve, utána minisztertanács, de csaknem 8 óra lett, mire a minisztertanácsra áttértünk. Topogtunk egyhelyben és csak csépeltük az üres szalmát. Kétségbeejtő! Minduntalan belém nyilallik az a kísérteties hasonlóság, amely tanácskozásaink és a mohácsi vész előtt lefolyt budavári tanácskozások között fennáll. Nyakunkon a veszedelem, nyakunkon a török, mi meg nevetséges semmiségeken vitázunk szenvedélyesen és végeláthatatlanul.

Szombathelyi az orosz frontra küldött csapataink állapotáról is adott tájékoztatót. Nem festett olyan sötét képet, mint amilyentől féltem. A csapatok teljesítménye ugyan nem felelt meg annak a várakozásnak, amelyet páncélos hadosztályunk tavalyi kitűnő szereplése és a téli partizánharcok fényes tapasztalatai alapján jogosnak tarthattunk, de azért kétségbe esnünk sem kell. Csapataink most sokkal gyengébben vannak felszerelve, mint az oroszok, igen hosszú a frontjuk. A Don sekély, partja bozótos, áttekinthetetlen akadály. Aránytalanul nehezebb feladatot kaptak a tavalyihoz képest: diadalmas előretörés helyett a tehermentesítő orosz támadások kivédését. Márpedig a magyar lélek a támadást szereti, nem a védekezést.

Az irdatlan távolságok is nyomorítják őket. Véres veszteségünk kb. 10 ezer ember, ennek kb. egynegyede a halott. Ezernél valamivel több fogságba esett. [...]

1942. augusztus 23.

Szombathelyi, a vezérkari főnök katolikus ember. Vallásának misztikumából és a református predestinatio-tanból egyéni, de igen szilárd vallásos meggyőződést alakított ki magának, amellyel mostanában minduntalan meglep. Bizalmasan elbeszélte például, hogyan köszönt el a harctérre indulásakor a Kormányzóhelyettes úrtól. „Neked a nemzet nagy szerepet szánt, de nem tudhatod, mit szól ehhez az Isten. Most kimégy a harctérre és biztos lehetsz benne, hogy amennyiben az Isten is melletted van, akkor visszatérsz épségben és okvetlenül. Ha pedig nem akarja, hogy ne te vezesd majd a magyar nemzetet, akkor most ki fogja nyilvánítani ezt az akaratát, és úgy lesz jó, ha most nyilvánítja ki. Mindenesetre meg fogod tudni, mit határozott felőled."

A város persze tele van mindenféle fantasztikus híreszteléssel a haláleset körülményeiről,[498] és a legvadabb tervekkel a Kormányzóhelyettesi méltóság betöltésére vonatkozóan. Ezeknek a kalandos terveknek egytől-egyig egyéni érdek az alapja. Jellemzője valamennyinek, hogy a végrehajtására legfeljebb 8 napos határidőt engedélyeznek a szerzők. A végrehajtás módozataiban okvetlenül szerepel vér és erőszak. A belföldi részvétet suttogó és felelőtlen disszonáns hangok itt-ott megzavarni igyekeznek. A nemzetközi részvét azonban általános. Ebből a németek sem vonhatják ki magukat. Sőt. Amennyire nem voltak hajlandóak erről tudomást venni eddig, annyira méltányolják holta után.[499] A bécsi rádió például, amely pedig a legkonokabb ellenségeink közé tartozik, gyászünnepséget rendezett a halálhír

498 Horthy István haláláról az MTI augusztus 20-án délben adott hírt először, amikor Antal István miniszter 12 óra 2 perckor a rádióadást félbeszakítva szűkszavúan bejelentette a halálhírt. Este 19 órakor a miniszterelnök rádióbeszédben szólt az emberekhez, de a baleset tényén kívül a körülményekről ő sem és a sajtó sem adott tájékoztatást. Augusztus 21-én a sajtófőnökség külön kérte a szerkesztőségeket, hogy a halál körülményeiről részleteket ne közöljenek. Az információ hiánya táptalajt adott a mendemondáknak. Az öngyilkosság, német vagy szélsőjobboldali körök merénylete, a kormányzóhelyettes elrablása és ismeretlen holttesttel való kicserélése, ittas állapotban történt beszámíthatatlanság voltak a gyakori magyarázatai a szerencsétlenségnek. A kormányzó utasítására az Államvédelmi Központ bizalmas nyomozást indított a merénylet lehetőségének kivizsgálására, de erre utaló bizonyítékot nem találtak. A moszkvai magyar kommunista emigráció is a németek által elkövetett merénylet verzióját terjesztette. A doni áttörést követően a magyar katonákhoz intézett röplapjukban Horthy István meggyilkolását a német megszállás első lépéseként magyarázták. Olasz 2007. 329–347.

499 Hitler augusztus 23-án a szárazföldi haderő főparancsnoksága előterjesztése alapján a II. osztályú vaskeresztet, a német haderő főparancsnoksága javaslatára pedig az I. osztályú vaskeresztet adományozta Horthy Istvánnak.

közlésekor és a Siegfried gyászindulójával zárta az ünnepséget. A propagandát, amelyet a Kormányzóhelyettes harctéri tevékenysége nem ért el, most bőségesen kifejti a halála. Csak a románok hallgatnak.[500] Most vált köztudomásúvá, hogy a Kormányzóhelyettes 18-án egy orosz repülőgépet lelőtt.[501] [...]

1942. augusztus 24.

[...] Ma délelőtt rám telefonált Incze Péter, hogy a miniszterelnök hosszabban szeretne beszélgetni velem, s arra kér, vacsorázzak vele máma. Azt feleltem, hogy ma nem lehet: holnap.[502] Akkor minisztertanács. Holnapután. Akkor dinner a temetési vendégek tiszteletére, nem lehet. S különben is sürgős a dolog. No, ha ennyire sürgős, beszélgessünk délelőtt. Így is lett. Kállayt bántja, hogy Somogyi Böllérnél megint egybegyűlt az a társaság, amely szegény Horthy Pista megválasztása előtt Bárdossynak is sok mérget okozott azzal, hogy a Kormányzó Úr előtt mindenáron túl akarták licitálni a miniszterelnöki álláspontot.[503] Kállay joggal tart attól, hogy maga is Bárdossy sorsára jut. Ebben a Böllér-féle összeesküvésben három miniszter is részt vett: Lukács, Antal, Varga. Olyasmit akarnak, hogy a trón, a kormányzói szék, de a hatalom mindenesetre a kis kormányzói unoka[504] számára biztosíttassék, és a nagyapa és unoka országlása közti időre válasszuk meg kormányzónak ifj. Károlyi Gyulát, a Kormányzó Úr ex vejét,[505] akit a volt após nagyon szeret.

500 Mihály király és a kormány szűkszavú részvéttáviratára korlátozódott a román hivatalos szervek kondoleálása. A román diplomácia visszafogottságára példa, hogy a Törökországba akkreditált katonadiplomaták közül valamennyi tengelyállam a részvétét fejezte ki, kivéve a román attasé. OLASZ 2007. 315.

501 A szovjet gépet augusztus 6-án lőtte le Horthy István, de miután a légi győzelem elismerése szigorú protokollhoz volt kötve (szükséges a szemtanúk beszámolója, a roncs megtalálása stb.), azt csak az augusztus 16-i jelentés igazolta. A győzelem jele halála előtt egy nappal került a gépére. Miután a közvélemény a 16-i dátumról értesült, más források pedig arról tájékoztattak, hogy Horthy augusztus 11. és 19. között nem repült, többen kétségbe vonták a légi győzelem valódiságát, és azt egy utólagos kegyeleti gesztusnak tekintették. OLASZ 2007. 267.

502 Zsindely aznap Dömösön vadászott és tervei szerint csak másnap utazott volna vissza Budapestre.

503 A Somogyi Böllér Bélánál összegyűlt társaság terve a kis Horthy István utódul választása, esetleg királlyá koronázása. Lukács Béla állt a szervezés élére, és az elképzelésnek politikai súlyt tudott adni a kormányzó párt széles körének megnyerésével. A kormányból a tervet támogatta Antal István, Varga József, Bánffy Dániel és Radocsay László miniszterek, Jurcsek Béla államtitkár, valamint 75 országgyűlési képviselő. A főispánok körében is megkezdődött az agitáció. Augusztus 24-én Lukács Béla húsz tagú küldöttséggel kereste fel a miniszterelnököt.

504 Ifj. Horthy István (1941–), a kormányzóhelyettes Horthy István fia. A Horthy-családdal együtt Estorilban töltötte gyermekkorát. Építészmérnöki tanulmányait Oxfordban végezte, ahol csatlakozott a Szubud mozgalomhoz. 1965-ben felvette az iszlám vallást.

505 Az 1940-ben tüdővészben elhunyt Horthy Paulette férje volt Károlyi Gyula. Az utódlási terv részeként felmerült annak a lehetősége is, hogy Horthy István özvegye menjen hozzá ifj. Károlyi Gyulá-

Kállay mindenekelőtt Antalt és Vargát külön-külön alaposan lehordta, Lukács Bélát ugyanígy akarta, de Béla ügyesebb volt. Meg tőle jobban is tart a miniszterelnök, azon túl, hogy le is van neki kötelezve még abból az időből, mikor Béla volt az egyedüli kormányzati támasza.[506] Béla nekem el is panaszolta az esetet: majdnem ugyanabba a visszás helyzetbe került – mondta –, mint Bárdossy alatt volt. Végül kimagyarázkodtak, de furcsán ismétlődik az élet. Kállaynak megmondtam, hogy Károlyi Gyulát igen bajos lenne lenyeletni! Három fő kifogás lenne ellene: hogy zsidóbarát, hogy senki sem ismeri, hogy Károlyi Imre[507] fia. Előnye: a Kormányzó Úr szereti. Kállay dicsérte őt. Komoly közgazdasági munkáját méltatta, de Kormányzóhelyettesnek határozottan alkalmatlannak tartotta. Közölte azonban azt is, hogy neki magának semmiféle kibontakozási terve nincs, és megbízott annak a véleménynek felelőtlen terjesztésével, hogy a megoldás nem sürgős. Ezt ugyan vállaltam, de kifejtettem, hogy nagyon is sürgős a megoldás, mert a különböző kortes-étvágyakat csak fait accompli-val[508] lehet megszüntetni.

1942. augusztus 25.

[...] Délben pártközi értekezlet is volt, hogy a holnapi gyászülés sima lefolyását biztosítsuk. Azt gondoltam, itt már csaknem lesz semmi hiba. Az ülést illetően nem is lett semmi, de annál nagyobb felháborodás keletkezett a képviselők rangsorolása miatt a temetési ünnepségeken. Ezt az értekezlet az országgyűlés közjogi szerepéhez úgyszólván egyhangúan méltatlannak tartotta. Nagyjából igazuk is van ebben. Csakhogy a temetés rendezésére Bárczy Pista kapott megbízást a Kormányzó Úrtól. Már azon is nagyon megsértődött, hogy a megbízásának a sajtóban való hivatalos közzé tételét a katonai iroda sajtófőnöke meggátolta. Nagyon sok mérge volt a külföldi vendégek követeléseivel, igényeivel és szerénytelenségével is. Az országgyűlés közjogi helyzetét – amiről igazában persze most nem is lehet szó – egyáltalán nem érti. A képviselők elébe rakta például a kamarásokat,

hoz, aki mint gyám legyen kormányzóhelyettes. Horthy István őt jelölte végrendeletében végrehajtóként és fia nevelésének felügyelőjeként. Csíky 2019. 354–355.

506 A kormányzó pártban, ahol a németbarátságot támogató képviselők voltak többségben, Kállayt idegenkedéssel fogadták, és kérdéses volt, hogy a parlamenti frakció támogatni fogja-e a miniszterelnöki kinevezését. Lukács Béla szervezte meg a párt jobboldali frakciójának vezetői (Bárczay Ferenc, Kölcsey István, Teleki Mihály) és Kállay között azt a találkozót, ahol megszületett megválasztását garantáló alku. Kállay ebben ígéretet tett, hogy programjában hitet tesz a németbarát politika mellett, és hajlandó a zsidóságot súlytó gazdasági intézkedéseket hozni. Czettler 2000. 129–130.

507 Károlyi Imre gr. (1873–1943), 1897-től főrendiházi, 1927 és 1932 között felsőházi tag. 1933-ig az Angol–Magyar Bank igazgatóságának elnöke.

508 megmásíthatatlan tény

és tombol a műveletlenségen, hogy ennek a rangsorolásnak a helyességét valaki nem látja be rögtön. Délután a minisztertanácson valósággal botrányt rendezett, mikor Lukács Béla jámboran ismertette a pártközi értekezlet véleményét. Szinte artikulátlan hangon éppen csak, hogy kormányzósértéssel és lázadással nem vádolta meg mindazokat, akik az ő szakértői rendezését bírálat tárgyává teszik.

Akkor már a Kormányzóhelyettes úr holttestét a Déli pályaudvarról átkísértük az Országház kupolatermébe. Dögletes melegben, zsakettben, gyalog. A repülők díszszázadát éppen Káci vezette. Csak maga az út tovább tartott 1 és fél óránál. Rengeteg ember állt az út mentén, rengetegen sírtak. Főként az asszonyok. Meg kell hagyni, hogy az ország szívből jövően gyászolt. Sokaknak hozzátartozójuk van kint a fronton. Ők a leginkább megértőek a hősi halál tragikuma iránt. A Kormányzóhelyettes nem égett össze teljesen. Halálát a koponyájának szétroncsolódása okozta. Fél arca hiányzik, a másik felét a benzingázok és egyéb égéstermékek marták felismerhetetlenné. Alighanem tett egy mozdulatot, hogy kinyissa maga felett az ajtót, de erre nem volt elég ideje. Összezsugorodva van a koporsóban: már nem lehetett kiegyenesíteni.

1942. augusztus 26.

Ez aztán szörnyűséges volt, ez a mai nap! Délelőtt a két Ház gyászülése, közben a ravatal megkoszorúzása. Mindez kismagyarban. Hazarohanás, zsakettbe öltözés. 3-kor érkezett Ciano a Keletibe.[509] Vidáman, lesülten. Emlékszem a legutóbbi búcsújakor mennyire rázta az akkor még a kormányzóhelyettesi méltóság várományosának a kezét. Kezezés sorjában, himnuszok, sorfal – s már mentünk is a budaörsi reptérre Ribbentropot fogadni. Gyönyörű négymotoros repülőgép, a szokott mozdulatlan fapofa: szinte gépszerűen zöttyint egyet az ember kezén, arcán egy izom meg nem rezdül, hideg kék szeme merően az emberébe mélyed, az ajka alig láthatóan megborzong, de susogás sem szól belőle, semmi, – ez a ribbentropi köszöntés. Mögötte Keitel, a joviális, darabos katona.

Aztán persze látogatások a miniszterelnöknél, de ezzel nekem már semmi bajom. De érkezik a bolgár delegáció, jön a horvát államfői küldöttség,[510] stb, stb. – de ezek elé nem megy ki az egész kormány, csak a megbízott miniszterek, generálisok. Nekem ezekkel sincs bajom. Ellenben gyászülés a Pártban, arra le kell

509 Cianót érkezése után Kánya Kálmán volt külügyminiszter fogadta és felvetette előtte III. Viktor Emánuel király magyar trónra történő meghívását. Miután augusztus 29-én Mussolinivel megtárgyalták a javaslatot, elzárkóztak ettől a lehetőségtől. OLASZ 2007. 368–369.; CIANO 1999. 429–430.

510 A bolgár delegációt Nikola Mihov hadügyminiszter, a horvátot Andrija Antrukovič belügyminiszter és Slavko Dtanzer altábornagy, a hadsereg főparancsnoka vezette.

menjek a miniszterelnökkel. Ezúttal fekete zakóban. Ezután kétségbeesett gyorsasággal frakkba öltözés, mert 9-kor vacsora a miniszterelnökségen. Lehetőleg a magyar nagykereszt szalagja viselendő, akinek van ilyen: nehogy a németek és olaszok vetélkedve megszámolják, hányan tették fel egyik-egyik szalagját, s ebből a szimpátia megoszlására következtethessenek. Én könnyen vagyok, mert nekem se német, se olasz kitüntetésem. A vacsorán 140 vendég, főként idegen diplomaták és katonák. Ciano és Ribbentrop a Szent István-rend nagykeresztjében díszelgett szemmel látható büszkeséggel. Ribbentrop jött utoljára, – az ilyesmit mindig teátrálisan megrendezi, s ezúttal nagyszerűen sikerült is neki. Úgy vonult be, mint valami szenvtelen király. Vacsora után kivonultunk a teraszra. Telihold, ezüstös Duna. Kállay az éjjelre kivilágíttatta a Parlament kupolacsarnokát, mely alatt a Kormányzóhelyettes az utolsó éjszakáját aludta. Gyönyörű nyári éjszaka. Időközben jött a hír, hogy az események titokzatos duplikációja folytán a kenti herceg repülőgépe szintén leesett, s hogy a temetésének részleteit nem közlik, nehogy az ellenségnek ezzel adatot szolgáltassanak a királyi család tartózkodási helyéről.[511] Mi Angliánál különb helyzetben vagyunk: mi megvilágíthattuk halottunk ravatalát. Jány Guszti hadseregparancsnokunk megsebesült.[512]

1942. augusztus 27.

Kemény fából faragták a Kormányzó Urat! Legutóbb akkor volt az Országház kupolacsarnokában, mikor István fia letette kezébe a kormányzóhelyettesi esküt. Ültek egymás mellett az egész nemzet gyönyörűségére: az öreg sas, meg a fia. Fél éve ennek. Most a ravatalon fekszik a fiú, s a dinasztiaalapítás reménye is ott fekszik vele összetörve. A sasorrú agg kemény arccal ült reménységének ravatalánál és szenvedett, akár eleven parázson a megkínzott régi hadurak. De könnyet nem ejtett. Olyan férfi volt a 75 évével is, amennyire magyar és amennyire úr, hogy az embernek forró szeretettel és tisztelettel telik meg iránta a szíve. Biztosabban éreztem, mint amennyire bármit is tudhat az ember, hogy jószándékú igaz magyarok ők mindketten, a főméltóságú úr és Asszony. Teleki és Bárdossy és mindaz

511 V. György király negyedik gyermeke, György kenti herceg, a brit királyi légierő századosa 1942. augusztus 25-én egy négymotoros Short Sunderland hidroplánnal a fedélzeten tartózkodó 15 fővel együtt szenvedett légi balesetet. A két szerencsétlenség abból a szempontból is hasonlóságot mutat, hogy az idegenkezűség ez esetben is felmerült, a vád itt nem a németeket, hanem Winston Churchillt érte, mondván, így akarta volna a György által folytatott német különbéke-tapogatózásnak elejét venni.

512 Jány Gusztáv augusztus 25-én a 19. könnyű hadosztály Scsucsje környéki állásainál tett szemle során egy aknavető-lövedék szilánkjától karján csontba hatolóan sérült meg. Szeptember közepéig tartó budapesti gyógykezelése alatt Csatay Lajos altábornagy helyettesítette. Szabó 2019. 235.

a bábú, ami az embert olykor keseríti, az nem ők: az mind rájuk ragadt mások. Ezért keserves nekem különösen Horthy István halála. Ugyanaz volt, aki az apja, de fiatal, elfogulatlan és még éles szemű. A dolgok rendje szerint természetesnek kellett tartani, hogy napról napra mindinkább az ő kezébe csúszik át majd az ország irányítása. S akkor, ami máma hiba még, jóra fordul. Az irány pedig marad változatlanul magyar. Merev arccal ült a vén condottiere s valamennyien temettük ezt a reményt. Eljöttek mind a főhercegek is, akik az eskütételnél a távollétükkel tüntettek.[513] És eljött a hercegprímás is, bár fekete felöltőt húzott bíborosi dísze fölé, s állítólag be is gombolta: ezzel tüntetett a református Horthy ravatalánál.[514] Úgy kellett neki: dögletes volt a meleg. Ravasz püspök gyönyörűen beszélt, s ez kellett is a prímásnak, aki tegnap a Házban primitív és tapintatlan beszédével a leglelkesebb katolikusokat is megvadította.[515] A koporsót kikísértük a Nyugati pályaudvarra Bárczy által megszabott rendben. Köröskörül ott sírt Budapest népe, s sírt az egész ország. Összefogtunk egy napra ebben a bánatban és megjavultunk.

Klári, hogy ő is kijön Kenderesre mindenáron – gyalog is kimenne örömest, ha ezzel csak egy kicsit könnyíthetne a Főméltóságú úrék szomorúságán. Autón mentünk, fullasztó melegben. Ravatalt állítottak a kastély bejárata elé, oda tették az ifjú halottat. Révész[516] debreceni püspök pedig beszélt a búzamagról, amely, ha meg nem rothad, meghal – ellenben sok eleven szemet terem, ha meg nem rothadott. A kemény képű öregúr kínzottan hallgatta s könnytelenül. Kastélyába be sem nyitott – a kriptába kikísértük a holtat és ő a temetőből egyenesen a vonathoz hajtatott feleségestől. Ő azt akarta, hogy Kenderesen, az ősi házból induljon a fia a családi sírba. A Kormányzóné úgy összetört, mint Szűz Mária a pieta képeken. Jó az a sűrű fekete fátyol: sátrában elrejtőzhetik a fájdalom. De a sátrat zokogás rázta. Így temettük el Horthy Istvánt. Mi lesz tovább? Mindannyiunkat segítse az Isten!

513 A Habsburg királyi hercegek és a hozzájuk kötődő politikai körök távol maradtak a kormányzóhelyettesi választástól. József királyi herceg reprezentatív eseményeken sem volt hajlandó Horthy Istvánnal mutatkozni.

514 A temetésen katolikus főpapként Angelo Rotta nuncius is részt vett. Serédivel történt közös megegyezésük értelmében hordták mindketten a reverendájukat eltakaró hosszú papi kabátot.

515 Serédi a kis István megkoronázására vonatkozó tervekkel kapcsolatos aggodalmaival augusztus 21-én Kállayt, augusztus 23-án a kormányzót is felkereste. A miniszterelnök is, Horthy is elhatárolódott a koronázástól és egy gyermek kormányzóhelyettessé választásától, a kormányzó ugyanakkor kifejtette, hogy Miklós fiát alkalmasnak találná a helyettesi posztra. A felsőházi ülésen a gyászbeszédet a miniszterelnök kérésére tartotta a hercegprímás, ahol élesen fogalmazott az utódlás körüli spekulációkkal, valamint a Horthy család dinasztikus elképzeléseivel kapcsolatban. A cenzúra a sajtóközleményből törölte az utódlásra vonatkozó utalásokat. Csíky 2019. 359.

516 Révész Imre (1889–1967), 1938–1949 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1944 végén részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakításában.

1942. augusztus 28.

Kállay tegnap azt mondta nekem, hogy már alakulóban van a kibontakozási terv. Többet nem szólt, én meg nem kérdezősködtem. A belügyminiszter is említette, hogy tegnapelőtt a miniszterelnökkel, Bethlen Istvánnal és Esterházy Móriccal való négyes megbeszélésükön kialakult valami megoldás.[517] Többet ő sem mondott, én meg őt se kérdeztem. De ez a négyesben kifőzött terv lesz az is, amit Kállay említett. Valamilyen megoldás sürgős, mert fel van bolydulva az egész közélet. Ki a maga kis pecsenyéjét sütögetné, ki a más vacsoratüzét oltogatja: mohóság és irigység birkóznak egymással. Ha nem vigyázunk, ha nem sietünk, csúnya zűrzavarba gabalyodik bele az ország. Mert a gyász egybefogása csak a temetés napján tartott ki. Vagy addig sem. Mára vége. Hozzám is jönnek tudakozók: jövendő esélyeiket jönnek kifürkészni. Én meg az ő törekvéseiket puhatolom. A legitimistákat a koronázás terve bőszíti. Hogy ezt elkerüljék, még abba is belemennének, hogy a kétéves unoka számára valamiképp a kormányzói hatalom biztosíttassék, – annál is inkább, mert a 20 esztendő múltán is érvényes biztosítékban nemigen hisznek. Van olyan terv is, hogy Károlyi Gyula vegye el a Kormányzóhelyettes özvegyét, s legyen ő a gyermek helytartója, ha már a Kormányzó Úr nem él. A kaszinói mágnás körök, akik a Horthy családot nemigen kedvelik, felvetették a Kormányzó testvéröccsének, Horthy Jenő kormányzóhelyetteségének gondolatát, – ő legalább kaszinótag és elmúlt 60 éves, vagyis nem ül sokáig a hatalomban. Lukács Béla neve is felmerült. De jellemző, hogy minden kombinációnak a dinasztikus elv az alapja: a hatalomnak a kis unoka számára való biztosítása. Vagy ettől félnek az emberek, vagy ezt féltik. Akik Károlyi Gyula-féle variációtól félnek – ilyenek pedig bőven akadnak –, kitalálták, hogy legyen Kállay Miklós a kormányzóhelyettes: benne a Kormányzó Úr megbízik, s talán elhiszi neki, hogy a halála után sem hagyja cserben majd az unokáját. Érdekes, hogy ez a terv legitimista körökben keletkezett. Még érdekesebb az ez ellen felmerült aggály: Kállaynak legényfiai vannak,[518] s a Kormányzó Úr esetleg majd tőlük félti az unokája örökét. A Horthy-dinasztia gondolata máris eleven valóság. A prímás a nívótlan felsőházi beszédében ez ellen hadakozott, s ennek érdekében fáradoznak azok, akik a pannonhalmai főapátot vagy más főpapot igyekeznek megnyerni a koronázásra, ha a prímás azt megtagadná. Persze alig hiszem, hogy erre katolikus főpap még az unoka katolizálása esetén is vállalkoz-

517 Arra az álláspontra jutottak, hogy nem szabad betölteni a trónt, többek között azért sem, mert a háború végén a győztesek számára elfogadható államfő választása döntő jelentőségű lehet. Olasz 2007. 364.

518 Kállay András és Kállay Kristóf.

nék. A koronázás hívei ugyanis azt híresztelik, hogy a katolizálásba a Kormányzó Úr beleegyezik.[519] Szóval: zűrzavaros a helyzet.

1942. augusztus 29.

Hordják hozzám a híreket, hordják. Annyit és annyifélét, hogy már le se írom őket. No, ezt az egyet mégis. Károlyi Gyula – az ifjú – felkereste tegnap Kelemen Krizosztomot, a pannonhalmai főapátot. Nyilván azért, mert meghallotta, hogy buzgó fogadatlan prókátorok felkeresték a főapátot: vállalná-e a prímás helyett a koronázást, amire a főapát természetesen tagadó választ adott. No, tehát felkereste az apátot, s annak hangsúlyozása után, hogy a Kormányzó Úr nem tud a látogatásáról, s hogy neki – Károlyinak – semmiféle megbízatása nincs nyilatkozattételre, mégis, mint a Kormányzó Úr és a családja véleményének ismerője kijelentette, hogy a Kormányzó Úr soha beleegyezését nem adná az unokája megkoronázásához. Ez a nyilatkozat futótűzként terjedt a legitimisták között, és megalapozta az ifjú Károlyi Gyula népszerűségét közöttük. Ezt én azért tartom figyelemreméltónak, mert Lukács Béla bizalmasan közölte velem, hogy a Kormányzó Úr beszélt vele ezekről a kérdésekről és kijelentette: saját személyének megkoronázásába most nem egyeznék bele, a hitét elhagyni nem volna hajlandó, – de egy kétéves gyerek átkeresztelése esetén nem lehetne hitehagyásról beszélni, hogy ez ellen nem tiltakoznék. Persze ha a Kormányzó Úr felelősségét mérlegelem, kevés különbséget látok saját maga katolizálása, s a között az elhatározása között, hogy kétéves unokáját külön törvénykezési intézkedéssel katolizáltatja.[520] Ilyen különbség csak a lelkiismeret megnyugtatásának okából konstruálható a régebbi álláspont változatlanságának hamis látszatáért. És legfeljebb csak azt bizonyítja, hogy a Kormányzó Úr nagyon szereti az unokáját, – jobban mondva azt a tervét, amelyet fiának váratlan halála meghiúsított. Mindenesetre homlokegyenest ellenkező azonban az a Lukács Bélának tett nyilatkozat azzal a másikkal, amelyet Károlyi tett a főapát előtt. Egyiket se hallottam ugyan a saját fülemmel, de a főapát félét teljesen megbízható forrásból tudom, s a Lukács-félét is elhiszem, – nem mintha Bélát képtelennek tartanám arra, hogy a saját terveit esetleg egy kis hazugsággal is megtámogassa. De most az a határozott érzésem, hogy igazat

519 Egy ismeretlen eredetű röplap Serédi hercegprímást ábrázolta, ahol a kormányzó és felesége jelenlétében egy gyermeket keresztel, azt sugallva, hogy a kis unoka katolikus keresztséget kapott. A kép valójában József királyi herceg unokájának keresztelőjén készült.

520 A Horthy családban a vegyes házasságok generációkon keresztül jellemzőek voltak. A kormányzó édesanyja és felesége is katolikus. István fia is katolikus nőt vett feleségül. Gyermekeik nem szerint követték a szüleik vallását.

beszélt. A Kormányzó Úr nem döntött még. Mint vérbeli reálpolitikus mérlegeli a helyzetet. Ingadozik. [...]

1942. augusztus 31.

1940. augusztus 31. – A bécsi döntés napja, amely visszaítélte nekünk Észak-Erdélyt és Kolozsvárt. Istenem, két éve! Szegény kis Teleki este jött vissza Bécsből és mi Klárival Komáromig eléje utaztunk. Örömmámorban ujjongott az ország, a komáromi vasútállomás boldog tömegtől feketéllett. A vonatba alig tudtunk befurakodni. Incze Péter vészt jósló arccal fogadott: „Jó, hogy jössz, nem bírunk a miniszterelnökkel". Kint szegény Csáky Pisti szónokolt a mámoros népnek, bent pedig egyik fülkében magányosan gubbasztott Teleki. Halálos szomorúan. „Én nem tudok másra gondolni, csak azokra a magyarokra, akik most Dél-Erdélyben hallgatják a rádiót, – hogy ők nem kerültek vissza! Én nem tudok örülni. Nem megyek az ablakhoz sem sehol." Csupa könny volt a nagy kék szeme.

Antal István ismét csődöt mondott. Kállay is látja ezt, de szólni nem szól. Különösen nekem nem, aki a miniszterelnöki kinevezésekor megkérdezte tőlem, mit szólok Antal Pista kinevezéséhez, és én azt mondtam, hogy meg fogod bánni. Azt hiszem, hogy az akkori jóslatom bevált. Ma Alföldi Alajos járt nálam panaszkodni. Összeveszett Antal Pistával, a miniszterével. Alföldi a vita hevében megmondta neki, hogy nem bírja szolgáltatni azt a hízelkedést, ami nélkül egy fáradt államférfi úgy tűnik, nem lehet meg. És hogy egyetlen irányító ötletet nem kapott tőle, mióta miniszter. Másnap aztán mentegetőzésként és magyarázatul Antal Pista azt mondta neki: „Most nem adhatok a propagandára irányítást. Mit tudhat ma az ember! Azt sem, megmarad-e a Horthy-vonal? Amerikában Ottó trónörökös[521] kiegyezett Beneš-sel,[522] nagyon megerősödött, – ej, mit lehet ma tudni?" Ilyen ember ő, gyáva, megbízhatatlan, stréber. Azt hiszem, a bolsevistáknak is csinálna propagandát, ha megtennék miniszternek. Alföldi állítja, hogy engem Antal Pista az ellenségének tart. Pedig más oka nincs rá, mint tűznek a víz ellen. [...]

Lukács Béla, a Főméltóságú család rokona és ügyvivője jött fel hozzám bizalmaskodni. Többek között azt is említette, hogy Kállay is elviselhetetlennek érzi

521 Habsburg Ottó (1912–2011), IV. Károly király legidősebb fiúgyermekeként magyar trónörökös.

522 Eduard Beneš (1884–1948), 1918–1935 között csehszlovák külügyminiszter, 1935-től 1938-ig a Csehszlovák Köztársaság elnöke, 1940-től 1945-ig a Londonban megalakult ideiglenes csehszlovák kormány elnöke. A háború után Csehszlovákia elnöke, 1948-ban kommunista nyomásra lemondott. A Zsindely által említett Ottó–Beneš megegyezésről nincs információ. Habsburg Ottó Eckhardt Tiborral állt szoros kapcsolatban, politikai működésüket összehangolták, Beneš pedig ebben az időszakban tárgyalt a szovjetekkel való együttműködésről. Kádár Lynn 2006. 89–102.

már Varga Józsi (alias Lekvár Józsi) gyengeségét, és két napja megint felmelegítette előtte, hogy én vegyem át a kereskedelmi tárcát. Csakhogy – mondta állítólag Kállay – nemigen tud nélkülözni: „Szükségem van a nyugalmára, és úgy ismer engem, akár a tenyerét. Egy-egy szót odasúg, s abból már tudom, mi a teendőm. Ebben őt nem pótolhatja senki." Nekem megvan Kállayról a véleményem, és ezt ő maga is tudja. Hogy mégis ilyen sokra tart, erre azt hiszem, joggal büszke lehetek.

1942. szeptember 1.

Érdekes, hogy mennyire megszabja az ember gondolkodását az a szerep, amelyet pillanatnyilag játszani kénytelen. Lukács Béla változatlanul csatárt játszik ma is, mint játszott Bárdossy miniszterelnöksége idején. Akkor Kállay, mint nem éppen érdektelen néző tüzelte és lelkesítette őt gólra. Most azonban éppen ez a Kállay áll a kapuban. Nem tehet egyebet: éppen olyanformán védekezik, mint egykor Bárdossy. De neki az az előnye megvan Bárdossyval szemben, hogy nem koptatta el még a bizalmi tőkéjét a Kormányzó Úrnál. Délelőtt audiencián volt Gödöllőn, s utána boldogan mesélte nekem, hogy mennyire dicsérte a Kormányzó Úr az általa neki felolvasott memorandumot,[523] és az ő kibontakozási tervét helyesnek, bölcsnek, s a saját felfogásával teljesen egyezőnek mondta. A végleges döntést persze fenntartotta magának, és addig még velem se közölhet részleteket – mondta Kállay, s úgy nézett rám, mint aki szívesen venne a részletekre vonatkozó kérdéseket. Én azonban csak bólintottam, s nem kérdeztem semmit. Erre aztán mégiscsak mesélni kezdett egyet, s mást. Igen óvatos modorban, de mindent megérthettem belőle. A megoldás ideiglenes lesz: az öreg Károlyi Gyulát teszi meg kormányzóhelyettesnek. Az öreg pipást legutóbb ugyan éppen az öregsége miatt selejteztük ki a jelöltek közül. Fiatalabb tán 10 évvel[524] a Kormányzó Úrnál, bár 10 évvel öregebbet mutat – azonban most mégis csak jobb az ifjú Károlyi Gyulánál.

A Kormányzó Úr különben mintha túl lenne a nehezén. Ellenben a felesége szegény teljesen össze van törve. Isten ellen lázong, hogy miért bünteti őket so-

523 A memorandum a kis Horthy Istvánhoz kapcsolódó terveket irreálisnak tartja, ideiglenes megoldást javasol, hogy a végső döntés a háború kimenetele szerint alakulhasson. Felveti azt a lehetőséget is, hogy ha Horthy egyelőre nem akarná betölteni a kormányzóhelyettesi tisztséget, a miniszterelnök jogkörét bővítsék ki úgy, hogy az államfőt a mindenkori miniszterelnök helyettesítse. A kormányzó néhány nappal később jelezte Kállaynak, hogy a memorandumban foglaltakkal egyetért, kivéve a miniszterelnök jogkörének bővítését, mert akár a szélsőjobb, akár a németek részéről egy alkalmatlan személy kierőszakolása a miniszterelnöki posztra veszélyes helyzetet teremtene. Olasz 2007. 363–364. A memorandum szövegét lásd Horthy Miklós titkos iratai 322–334. Lásd még az 1942. szeptember 15-i bejegyzést.

524 A 71 éves Károlyi Gyula három évvel volt csak fiatalabb Horthynál.

rozatosan, miben bűnösök ők?[525] Tökéletesen össze van törve szegény. Ma nálam járt az erdélyi református Teleki Béla. A miniszterelnökhöz továbbítás céljából azt az erdélyi közóhajt súgta meg, hogy tegyék kormányzóhelyettessé Márton Áront,[526] Dél-Erdély legendás hírű katolikus püspökét. A gondolat igen jó, de fantasztikusabb annál, hogysem megvalósulásában bízhatnék. Mégis rögtön közöltem Kállayval, arra kértem őt, hogy negatív döntés esetén is hozassa fel valami címen a püspököt, mert ha valaki, ő megbékíthetné a Kormányzónét Istennel. Ilyen állapotban veszedelem az ura mellett. Magamban abban bizakodtam, hátha befolyáshoz juthatna náluk Márton Áron. A fiatal Károlyi Gyula nyilván erősödő zsidóbarát befolyásával szemben igen elkelne náluk egy kis egészséges magyar ellenhatás. De ezt Kállaynak nem mondtam. A minisztertanács öt órától éjfélig ült vacsora nélkül. Louis és Bánffy Dani megint összeugrottak. A helyzet így tarthatatlan. Valamelyiküket el kell küldeni, mert személyes ellentétük az ügyek tárgyilagos intézését veszélyezteti.

1942. szeptember 2.

Héder Jánosék[527] látogatását vártuk délután. Este az Elnökségen volt vacsora: most tért vissza Erdélyből a német–olasz vegyes bizottság.[528] Nekem is mennem kellett. Az volt a tervem, hogy a délutánt Héderékkel töltöm a kertünkben. Még nem érkeztek meg, mikor a miniszterelnökség telefonhoz kért. Persze azonnal dühbe jöttem, mert a tervem meghiúsulásától tartottam. Azonban még rosszabb volt a hír. Az ifjú Károlyi Gyula műrepülésre szállt fel egy Tasnádi nevű kiképző pilótával egy pompás kipróbált gépen, és belezuhantak a Dunába és elmerültek a vízben. Magyarázat a szerencsétlenségre nincsen, s alkalmasint akkor sem lesz, ha kihalásszák a gépet, amelyet egyelőre a Duna fenekén görget az ár. A gép ugyanis annyira tökéletes, hogy például „dugóhúzó" esetén önmagától lendül

525 A Horthy család István halála előtt két gyermekét elvesztette, az elsőszülött Magdolna hatévesen halt meg vörhenyben, Paulette 1940. augusztus 11-én, 37 évesen tüdőbetegségben.

526 Márton Áron (1896–1980), 1938-tól az erdélyi római katolikus egyház püspöke, a magyar kisebbség jogainak szószólója. 1948-ban a román hatóságok életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult. 1967-ig a gyulafehérvári püspöki székesegyház területén házi őrizetben élt.

527 Héder János (1888–1961), 1939-től Teleki Pál Tájékoztató Osztályának munkatársa. A Magyar Árucsere Rt. Igazgatója, a háború után az Egyházak Világtanácsa, valamint a Parasztszövetség gazdasági szakértője. 1946 decemberében koncepciós vádakkal letartóztatták, 11 évi fegyházra ítélték.

528 A román–magyar konfliktust vizsgáló bizottságról lásd az 1942. június 23-i bejegyzést. Első útjuk 1942. július 5-től szeptember 5-ig tartott. A vizsgálatot 1942. október 20-tól november 20-ig folytatták, majd 1943. február 8-i keltezéssel átadták az összefoglaló jelentésüket az érintett kormányoknak. Ebben mindkét ország esetében hiányosságokat állapítottak meg a második bécsi döntés során vállalt kötelezettségeket illetően. L. Balogh 2012. 236–244.

egyensúlyba vissza, ha eleresztik a kormányát. Csak az lehetséges tehát, hogy Károlyi tán rosszul lett, rádőlt a kormányra és ezáltal nem engedte automatikus kiegyensúlyozását. Az esetnek sok szemtanúja volt. Az egyik látta, hogy kb. 50 m-re a víz felett valaki – nyilván Tasnádi volt – kiugrott a gépből, de a gép rázuhant. Szörnyű véletlen. Hallatára az embernek babonásan borsódzik a háta. Az ifjú Károlyi közéleti szereplése elé én aggodalommal néztem, de a Kormányzó Úrék, főként az Istennel tusakodó Főméltóságú asszony! Ők nagyon szerették ezt a Károlyi Gyulát, aki az elhunyt lányukból szinte teátrális kultuszt csinált. Egymás után szedi el mellőlük a sors, akiket szeretnek.

Az Elnökségen a vacsora megvolt, de a házigazda nem vett részt rajta: Gödöllőre ment ki a Kormányzó Úrhoz. Gyászos képpel ettek a vendégek, pezsgőt nem is kaptak, hamar szétoszlottak. A kormány pedig ott maradt, mert a miniszterelnök telefonáltatott, hogy várjuk meg. 11 óra jól elmúlt, mire megérkezett. Végigkibiceltük kései gyors vacsoráját. A Kormányzó Úr – sasképű, kemény condottiere – nyugodtan fogadta veje halálhírét. Pedig nagyon szerette. De úgy látszik, magában elvégezte már, hogy a vejének sem az ország, sem unokája életében fontosabb szerepet nem juttathat, és így túlságosan fel sem indult. Az orvost kirendelték, de nem volt rá szükség. A feleségének csak a miniszterelnök távozása után mondta el a szomorú újságot. Ott nem tudjuk még a hatást. Elhatároztuk, hogy a sajtóban közöljük a szerencsétlenség minden részletét, de semmi kommentálást nem engedünk. Félő, hogy a sorozatos csapásokban a nép Isten ujját látja majd. Az ember maga sem tud ettől a hatástól megszabadulni. Márpedig most nem szabad a nemzetnek a maradék kis hitét elvesztenie. Nem szabad abba a babonás hitbe esnie, hogy a Kormányzó Úrékat valamiért az Úr bünteti. Nem szeretnek az emberek a kegyvesztett pártján lenni. Az ellenséges propaganda úgyis dolgozik majd! Előre láthatólag még két más irányban is: a repülőgépeink rosszak, megbízhatatlanok, s továbbá, hogy szabotázs cselekmények történnek. A német vendégek azzal vigasztaltak minket, hogy Habsburg Antal főherceg is lezuhant ma a repülőgépével. Meghalt. [...]

1942. szeptember 4.

[...] Vacsora után Melcomes Alberték jöttek fel hozzánk. Komárom megyei birtokos ez a Melcomes, Fejérváry Géza unokája, 35 év körüli lehet, kissé fantaszta, de kellemes ember. A Vöröskereszt megbízásából volt kint most Oroszországban, és a tapasztalatait jött elmesélni. Kiültünk a verandára és elhallgattuk a mesét Oroszországról, amely Melcomes szerint a tébolyultak birodalma, ahol a kivégzés mindennapi gyerekjáték, valamint a hadseregükről, amely Melcomes kifejezése szerint „neveletlen". Ezért fegyelmezetlen, s ezért gyáva időnként. Éjfél körül vá-

ratlanul megszólaltak a légvédelmi szirénák, s néhány perc múlva a közvilágítás is kialudt. A csillagos égen láthatatlan motorok kezdtek búgni, fényszórók pásztázták a semmit. „Sztálin-lámpák" ereszkedtek alá a gépekből, egy-egy robbanás hallatszott, villogott valami – mi pedig találgattuk, az ellenség bombáz, vagy a mi légvédelmünk dolgozik? Felhívtam telefonon az Elnökséget, de az inspekciós tisztviselő nem sokat tudott: a Nyugati pályaudvar körül ég valami, ezt látja. Egy óra után megint telefonáltam, s az ott tartózkodó belügyminiszterrel beszéltem. Négy bombáról tudott, s úgy tudta, a riadó még sokáig eltart. Ágyat készítettünk hát Melcomeséknak. Mire meglett, a riadó véget ért és hazamentek.[529]

1942. szeptember 5.

Reggel a hivatalba jövet két bombatalálatot megnéztem. Az egyik a városmajori katolikus templom mellé esett.[530] Nagyon szerettem ezt a modern templomot, s az oroszok most ugyancsak tönkretették. Maga a betontemplom áll, csupán a sekrestye rogyott össze, hanem ami szép volt benne – a berendezés! Azt a robbanás kifújta. A másik kárvallott épület, amelyet megtekintettem, az Zilahy Lajos villája a Rózsadombon. Kertjükbe esett le a bomba s olyan csupaszra kopasztotta le azt, akár egy teniszpálya. A ház egyik felét is elfújta. Zilahyék nem voltak otthon, bérbe adták a villát, valami vállalati igazgató lakott benne. Ez vacsorára volt hívva feleségestől valahova, két kis gyereküket azonban és nevelőnőjüket eltemették a romok.[531] Mikor én ott jártam, a kisasszonyt még nem találták meg. Akkor ásták, kutatták. Borzasztó volt a pusztulás. Kb. 70 bombát dobtak le tegnap Magyarországra az oroszok. Budára csak 7-et, de az mind kárt okozott.[532] Miskolcra 11 bombát dobtak, de az mind a városon kívülre esett, és nem okoztak semmi kárt. Legnyugatabbra Dorogon jártak, ott kárt nem okoztak, legdélebben Vecsésre. Ott 8 ember meghalt, 23 súlyosan megsebesült. Katonai, vagy gazdasági

529 Magyarországot 1941. augusztus 18. és 1942. szeptember 4. között nem érte légitámadás. A háború elején bevezetett elsötétítést feloldották, így a főváros teljesen ki volt világítva, a támadás felkészületlenül érte az országot. Az első találat Kispesten éjjel fél tizenkettőkor csapódott be, Budán 23 óra 35 perckor robbantak az első bombák. Az északkelet felőli berepülést bár észlelték, de légiriadót csak az első robbanásokra rendeltek el. A légvédelmi figyelő- és jelentőszolgálat csődöt mondott. A légiriadó 107 percig tartott, szeptember 5-én 1 óra 22 perckor fújták le. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 79–83.

530 A XII. kerületi Csaba utcában álló Jézus Szíve-plébániatemplomot Árkay Aladár és Árkay Bertalan tervei alapján építették és 1933-ban szentelték fel. A bombatámadás helyén ma Szűz Mária-szobor áll.

531 Az Áfonya utcai Zilahy-villa földszintjét bérbe adták, a bérlő két gyermeke és francia nevelőnőjük halt meg. Az író feleségével és 11 éves Mihály fiával baráti meghívásra Szobon töltötte az éjszakát.

532 Budára 17 bombát dobtak, 11 fő vesztette életét, 61 fő sebesült meg, 21 súlyosan. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 79–83.

kár nem történt. Hanem meglepetést, azt okoztak! Kiderült, hogy magyar repülő nem is szállt fel ellenük, s hogy éjjeli vadászunk egyáltalán nincsen is. Ami gépet búgni halottunk tegnap a veranda felett, az mind ellenséges volt. Én meg váltig azzal biztattam Melcomesékat, hogy azok csak a mi vadászaink lehetnek: ilyen alacsonyan nem mer az ellenség repülni. No, elég csacsik voltak, hogy nem ereszkedtek egészen alacsonyra, mert mi egyáltalán nem védekeztünk. Erre azonban nem számítottak. És ott is elhibázták a dolgukat, hogy nem Budapestre dobták mind a 70 bombájukat. Nagyobb lett volna a hatás.

Másfél éve már semmi nem történt, légvédelmünk nagyon elbízta magát. Légvédelem két okból nem volt. Először, mert nincs éjszakai vadászgépünk, másodszor, mert a légvédelmi tüzérség nem volt állásban. Bartha meg akarta spórolni a készültségi pótdíjakat, hát hazaküldte őket. Igaz, hogy másfél éve már semmi ok nem látszott erre a készültségre, s úgy éltünk itt az elsötétített Európa közepén, mint fényes Tündérországban. [...]

1942. szeptember 6.

Már régóta terveztük Lukács Bélával, hogy lemegyünk hozzájuk Ónodra. Erre került sor ezen a vasárnap. Béláék egy gyönyörű régi kastélyban laknak. Rákóczi Júlia építette még az 1700-as évek elején. Ott voltak Lukács Béláné szülei is: az öreg Melczer László[533] – süket szegény, akár az ágyú, s Janka néni, aki máig divathölgy. Galamb-fehér haja van és testvérnénje a Kormányzónénak, 16 évvel idősebb nála. Lukács Béla karrierjének ez a házasság az alapja. Apja elszegényedett alispán volt Gömörben, maga ágrólszakadt megyei aljegyzőként menekült át a cseh megszállás után. Csinos ember máig, feleségével összeszerelmesedtek. Noha az férjnél volt már Semsey Józsival, négy lányuk is született, de Semsey Józsi kicsit meghibbant akkoriban, vallásos őrület szállta meg szegényt, – egyszóval elváltak és Béla elvette az asszonyt. Bekerült ezáltal a Rákóczi házba, Melczer összeköttetésbe, a kormányzói rokonságba. A véletlen úgy akarta, hogy Görömböly-Tapolcán nyaraljon Semsey Józsi is. Hatvanadik évében jár, de tíz évvel fiatalabbat mutat nálam, s olyan, akár egy izmos bika. Összebarátkoztunk azon vizesen, fürdőruhásan, mert Béláék délelőtt átvittek bennünket fürdeni Tapolcára. Gyönyörű, ápolt kis fürdőhely lett ebből a Tapolcából, mióta utoljára láttam.

Vacsorára Béláék néhány vendéget hívtak Ónodra, köztük a volt férjet is, Semsey Józsit. Vacsora után aztán éppen ővele majd nagy bajt csináltam. Tőlem foly-

533 Melczer László (1861–1944), a Miskolci Kereskedelmi és Gazdasági Bank igazgatója. 1922-től 1931-ig kormánypárti képviselő. Felesége Purgly Janka, Horthy Miklós feleségének a testvére.

ton Teleki Pál öngyilkosságának az okát firtatta, amiről nem szívesen beszélek, főleg nem kormányzói atyafiság körében. De ezzel a Józsival igen jóba voltunk – s nekem az ő elmebajáról sejtelmem se volt addig. Mikor tehát sehogy sem akarta elfogadni az én magyarázatomat szegény kis Bóli öngyilkosságáról, hanem minden áron őrültnek szerette volna nyilvánítani, kötelességemnek éreztem, hogy vitába szálljak vele. Haragjának furcsa rezgéséből vettem észre, hogy valami baj van, s vissza akartam vonulni, de nem engedett. A többiek persze ismerték az előzményeket, közbeléptek és elcipelték bridzselni. Utána megint szerettük egymást – mintha nem történt volna semmi. Szegény Józsinak is azt hiszem, sok küzdelme lehetett öngyilkossági gondolatokkal, és azzal védekezett ellenük, ezzel a vallásos dogmával, hogy az öngyilkosság olyan bűn, amelyet csak tébolyodott aggyal lehet elkövetni. Akaratlan bár, de életének fundamentumát döngettem, ezért jött számomra akkor még érthetetlen izgalomba. De Ónodról Miskolcra ment be a többiekkel, s ott a lóversenyi bálon zárásig egyfolytában járta a csárdást. [...]

1942. szeptember 9.

10 óra után megszólaltak a szirénák, s ezúttal a tökéletes sötétség is azonnal bekövetkezett.[534] Úgy álltunk a verandán, mint Isten a fekete vizek felett. Messziről felbúgtak az ellenséges gépek, s rövidesen megnyitották a tüzet a gyorstüzelésű ágyuk. Csodaszép volt ez a tűzijáték. Mint a Hortobágyon a vadlibacsoportok, úgy húztak mindenfelől a pirosló rajok, karajosan, ékben, libasorban. Működtek a fényszórók, de alacsony felhőfoszlányok úsztak – átlátszó, semmi fátyolocskák, hanem a fényszórók fénye beléjük ütközött, visszaverődött róluk. Egy-egy „Sztálin-lámpást" ledobtak, azt az ágyuk rögtön lőni kezdték örömükben, hogy végre valami látható céljuk is van. Mert az ellenségből semmi sem látszott. Csak a motorjainak a zúgása, bombák suhogása, távoli robbanások. Meg kell hagyni, az oroszok fegyelmezetten viselkedtek, szó sem volt róla, hogy a bombaterhüktől szabadulni igyekeztek volna. Nyugodtan keringtek, mint prédája felett a sas. Vissza-visszatértek, válogatták a célpontot. Valamelyik lelkes légvédelmi alakulat vaktában lőtt rájuk: visszagéppuskáztak. Biztonságban érezték magukat. Sándor inas és Ferenc kertész katonaviselt kollegáimmal néztük kertünkből a csatát, mikor egyszer csak a sötétből előóvakodott egy csomó még sötétebb alak. A kishá-

534 A szeptember 4-i bombatámadást követően elrendelték az elsötétítést, a szigorított honi légvédelmi és légoltalmi készültséget. Szeptember 9-én Budapesten a légiriadót 20 óra 15 perckor jelentették be, a bombázás az országban 15 perc múlva kezdődött, a támadó gépek (32 db) második hulláma, összesen 9 gép 22 órakor érte el Budapestet, a támadás éjjel 1 óráig tartott. A bombázók 1 óra 53 perckor hagyták el az országot Szolnok felé. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 79–83.

zon dolgozó munkások voltak. Hogy nincs-e valami pince, ahova bemehetnének, mert fektükben levágott melléjük valami, de nem robbant. Határozottan meg voltak szeppenve, hát leültettük a lépcsőre őket. Sándor és Ferenc lelkességét látván aztán csakhamar felbátorodtak, maguk is többnyire katonaviselt emberek – sok bajom volt velük később, mert akkor sem akartak legelőbb az eresz alá beállni, mikor felénk lőttek az ágyúk és fütyültek a repeszdarabok. Bort adtam nekik és cigarettát. Egy óra felé azonban fázni kezdtünk, feleségem, anyósom már régen lefeküdt, csendesült a zaj. Mi is lefeküdtünk. Nyitva hagytam a rádiót, mert abban rejtelmes légvédelmi parancsokat harsogott egy riadt hang: nem akartam elaludni, mielőtt öcséimmel nem beszélek, s ez a hang felébresztett. Csaknem fél 2 lett, mire felbúgtak a szirénák. Szerencsére egyik öcsémnél sem történt semmi baj.

1942. szeptember 10.

Elég nagyarányú volt az éjjeli támadás. Az országban 25 bombát dobtak le, ebből 14-et Budapestre. Csakugyan fegyelmezetten és jól céloztak, katonai célpontokat kerestek. A Goldberger gyár 4 bombát kapott, itt a legnagyobb a kár. A Gammát nem találták el, tüzéreink időben lelőtték felette a kibocsátott Sztálin-lámpát, – talán ezért, de mellé esett két nagy bomba. A budaörsi reptéren meggyújtottak 150 hordó benzint, eltaláltak egy személyvonatot, s a kelenföldi pályaudvart. Az eddigi jelentések szerint Budapesten 4 a halottak, 48 a sebesültek száma. Szolnokon, Szepesden, Pétervásáron is bombáztak. Keresték a fűzfői gyárat a Balaton partján, de nem találták. Kaposvárig, Szabadkáig lementek, de arra nem dobtak le bombát. Kemény fiúk ezek is, jó gépeik vannak. Persze egyet se lőttünk le közülük, nincs hozzá eszközünk.[535] A nép mégis örült, hogy legalább lőttek rájuk. A múltkori csend demoralizált. A közönség rendesen viselkedik. Jó éjszakát! – így köszönnek egymásnak az emberek napközben is, s ennek az ősi köszöntésnek most megvan a maga értelme. Rossz lehet valami sötét pincében összezsúfolódva ülni, ahol semmit nem lát az ember, sokat hall, s csak a fantáziája dolgozik. Nálunk a Svábhegyen sokkal jobb. Itt legalább látni, mi történik. Vagy ránk esik egy bomba, vagy nem. A teljes tehetetlenség érzése ugyan nem kellemes, ha fölénk berreg a gép, de ezt is meg lehet szokni.

535 A hivatalosan véglegesített adatok szerint 5 halottat és 18 sebesültet regisztráltak. A szovjet gépek közül négyet a német éjszakai vadászok lelőttek, egy benzinhiány miatt kényszerleszállást hajtott végre. A támadások következtében a légvédelmet átszervezték, állandó készenlétet rendeltek el, és az óvóhelyek építése újból megkezdődött. A szeptember 4-i és 9-i bombatámadást majdnem egy évig tartó csend követte. A szeptemberi bombázásokról lásd még az 1942. november 3-i bejegyzést. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. I. 79–83.

1942. szeptember 11.

Délelőtt Károlyi Gyulának volt a requiem-je a Ferenciek templomában. Lemondott a család arról, hogy a holtteste előkerülhet: üres koporsó állt a ravatalon, körülötte temérdek gyertya. Elég időszerűtlen ötlet volt, ebben a gyertyahiányos világban, amikor tilos gyertyát gyújtani Mindszentekkor a temetőkben. A kormány, a Kormányzóhelyettes özvegye ott volt, a Kormányzó pár nem jött el. Ez délelőtt történt, délután pedig megtalálták Ráckevénél a Dunában, odaszíjazva a repülőgép üléséhez. Most aztán nem tudom, hogy lesz tovább?[536] [...]

1942. szeptember 12.

Ma megint nagy bizalmaskodást rendezett velem Kállay. Azt vetette fel, megvalósítsa-e intézményesen a diktatúrát, és behozza-e az egypártrendszert? Határozottan ellene voltam. Nincs szükség alkotmánymódosításra, gyakorlatilag ma is megvalósíthat mindent, ha akarja. Azt az egyet kell tudnia, hogy valójában mit is akar. Azt is kérdezte, hogy ne vállalja-e a honvédelmi tárcát,[537] – nota bene katona sem volt, a háborúban sem járt. Persze megint csak tagadólag válaszoltam. „Nem vennék be a katonák?" – érdeklődött. „Ők se nyelnének le egykönnyen, de a felelősség is túl nagy, melyet vállalnál" – feleltem. „– Egy civil kinevezésével megbántott katonák azt tennék veled, amit akarnak, hiszen a szakmához nem értesz. – Mussolini is, meg a többi is mind maguknak tartották meg a honvédelmi tárcát" – vetette közbe. Úgy látszik, innen fúj a szél. Azt válaszoltam, hogy a generálisok tájékozatlanságában valami nyilvánvaló hibát követtetnének el vele, s ha nem az elsőnél, hát a tízediknél megfúrnák a Kormányzó Úrnál. „Tudod, az a helyzet" – így mondta szóról szóra –, „hogy nem nekem van szükségem a Kormányzó Úrra, hanem neki rám."

A honvédelmi miniszterségtől ugyan elvettem a kedvét, de mélyen megrendülve jöttem ki tőle. Az elvakultságnak ilyen foka megdöbbentő! Hogy nincs a Kormányzó Úrra rászorulva? Az ő meglepetésszerű kegye nélkül még csak szóba se állt volna vele az ország. És most diktátor óhajt lenni, mint „a többiek". Attól nem fél, hogy a Kormányzó Úr emiatt még féltékeny lehet rá, mint lett annak idején Gömbös Gyulára? Én Kállay egyetlen szavát el nem hiszem, de azt látom

536 A holttestet a ráckevei katolikus templomban ravatalozták fel, majd Kenderesen felesége mellett a Horthy-kriptában helyezték örök nyugalomra.

537 A légvédelem szeptember 4-i légitámadás során tapasztalt felkészületlensége okán Bartha Károly honvédelmi miniszter elbocsátása napirenden volt.

rajta, hogy a kormányzói kegy rendíthetetlenségében csakugyan bízik. Egyelőre még igaza is van benne. Azt is mondta még, hogy a kereskedelmi tárcát most már rövidesen át kell majd vennem. Nem feleltem rá semmit.

1942. szeptember 13.

Kállay tegnap kiment cserkészni Királyszállásra. Ezt még előttem is titkolni akarta, de én szóba hoztam. Zavarba jött, s valami olyasmit motyogott, hogy sok hivatalos aktája van, olvasnivaló, itthon nem jut hozzá. Elnevettem magam, és csak annyit válaszoltam: vadászember vagyok magam is. Mert éppen szarvasbőgésen ér ám rá aktákat olvasgatni az ember! Vasárnap itthon egész nap olvashatná. Én nem tartom egészségesnek azt a Teleki-féle miniszterelnöki önkínzást. A miniszterelnök legyen közérdekből mindig fitt, menjen tehát vadászni is, és ápolgassa a józan eszét. De éppen most, bombázások idején, mikor a belügyminiszter szabadságon van, – most aligha mentem volna az ő helyében. De a példa ragadós, különben sem vagyok miniszterelnök: tegnap délután tehát én is kimentem Dömösre. Nem könnyű szívvel, de ennek más az oka. Értelme nincs ugyan semmi, de az a nézetem, hogy bombázáskor legyen a házában otthon a gazda. Nem szívesen hagyom benne Klárit egyedül. Azonban szarvasbőgés csak egyszer van egy évben, és nem tudhatja az ember, hányat ér még meg életében? Kimentem. [...]

1942. szeptember 14.

[...] Tele van a város azzal a hírrel, hogy a németek éjszakai vadászgépeket küldtek Budapestre. Ki tízet tud, ki ötvenet, s olyan ember is akad, aki a saját szemével látta is ezeket a sajnos nem létező gépeket. Kérni persze csakugyan kértünk tőlük, s egészen természetes lenne, hogy küldenek is, hiszen a vasútjaink nekik szállítanak, gyáraink jórészt nekik dolgoznak, légvédelmi selejtes berendezéseink velük harcol a Donnál. Még nem küldtek semmit. A Gammás Juhász Pistától értesültem az első bombázás után, hogy az éjszakai vadászok nem működhetnek eredményesen valami rövidhullámú készülék nélkül, amelyet a németek gyártanak. Az olaszoknak szállítanak is, de előttünk eltitkolják. Ez a készülék ugyanazt a szolgálatot teljesíti, mint jó látási körülmények mellett a fényszóró, csak éppen nem akadályozza a felhőréteg, és 150 km-ről már észlelhetővé teszi az ellenséges gépeket a rövidhullámoknak a visszaverődése révén. Juhász Pistával történt beszélgetésünk után rávettem Kállayt, hogy ilyen rövidhullámú berendezéseket is adjanak nekünk.

Este Baranyai Lipóték[538] voltak vacsorán nálunk. A rádiót kérésükre nyitva kellett tartanunk, hogy mihelyt az első gyanúsat rikkantja, autóba szállnak, hogy még a szirénázás előtt hazaérkezhessenek. De nem történt semmi és éjfél után 1-ig elbeszélgettünk.

1942. szeptember 15.

Tegnap Baranyai Lipóték miatt nem mehettem ki Dömösre, máma meg a minisztertanács miatt. A mai minisztertanács azzal kezdődött, hogy a miniszterelnök felolvasta az utódlás kérdésében a Kormányzó Úrhoz írt memorandumát.[539] Illetve annak csak az első részét, amelyet a Kormányzó Úr elfogadott, s amely főként negatívumokból áll. Kifejti, hogy miért lenne hiba a kis unokának akár királlyá koronázása, akár fejedelemmé tétele, akár kormányzói utóddá választása. Végül azonban lehetőséget iparkodik biztosítani esetleges királlyá választására majd abban a korában, mikor a nemzetünk a férfivá serdülését megítélheti és a történelmi helyzet kialakulását is láthatja. A memorandumnak ez a felolvasott része őszintén és igen kellemesen meglepett. Egyenes nyíltsággal, világosan kifejti, miért kell a magyar koronát tartalékolni, és felsorolja azokat az eseteket, amelyekben a korona a nemzetet megmentheti. Őszintén megmondom, hogy ilyen becsületes megnyilatkozást Kállaytól sohasem vártam volna. A legbecsületesebb embernek is a becsületére válhatna ez az írás. Végül arról biztosítja, hogy az unokát a nemzet mintegy a trónra nevelje: a különböző idegen jelöltek között a koronára legyen egy nemzeti jelölt is. Ez a terv persze délibábos, de megnyugtathatja a nemzetet is, a Kormányzó Úr szívét is. Határozottan ügyes. A memorandum másik részét nem olvasta fel, mert a Kormányzó Úr úgy döntött, hogy egyelőre nem kíván helyettest. A kérdés legidőszerűbb és legsürgősebb része ilyenformán megoldatlan. Nekem a fel nem olvasott részt is átadta elolvasásra: lerögzíti benne, hogy Miklós fiát nem tartja alkalmasnak Kormányzóhelyettesnek. Legalábbis addig nem –

538 Baranyai Lipót (1894–1973), 1936-tól a Magyar Nemzeti Bank igazgatója, 1938-tól 1943-ig elnöke, e minőségében a felsőház tagja. 1944. március 19-én, a német megszállás napján letartóztatták. A háború után elnöke a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének, valamint a Magyar–Amerikai Társaságnak. 1948-ban emigrált. 1951–1959 között a Világbank utazó képviselője, majd a frankfurti Deutsche Bundesbank tanácsadója volt 1970-ben bekövetkezett haláláig

539 Kállay a kormányzóval szeptember 1-jén ismertette a memorandumát, és azt csak azután tudatta a kormánnyal, miután arra Horthy választ adott. Azt előzőleg kizárólag Bethlennel, Esterházy Móriccal, Károlyi Gyulával és Keresztes-Fischerrel tárgyalta meg. Horthy Miklósnak hangsúlyozta, hogy bármely kormányzói döntést az ügyben magára nézve kötelezőnek tart, ha nem ért egyet vele, akkor is végrehajtja, de ebben az estben – a végrehajtást követően – a miniszterelnöki pozíciójáról lemondana. Olasz 2007. 381. Lásd az 1942. szeptember 1-jei bejegyzést.

mondja óvatosan, s ezt utólag szerkesztette bele a szövegbe –, míg a nemzet nem győződhetik meg róla, hogy mégis alkalmas. Addig az öreg Károlyi Gyulát ajánlja, vagy a mindenkori miniszterelnököt, mint átmeneti megoldást. Elbizalmaskodta nekem Kállay, hogy a Kormányzó az utóbbi megoldást már-már el is fogadta. Azt mondta neki: te vagy most a miniszterelnök, benned megbízom, s tudom, hogy ha majd a végleges utódomat kiválasztottam, annak simán és feltétel nélkül átadod a hatalmat. „Gyorsan mozgott az eszem" – mesélte Kállay – „és rögtön megfúrtam a tervet. Átláttam ugyanis, hogy teljesen megköti a kezemet olyan esetre is, ha véleményem szerint alkalmatlan utódot választana, s annak is ellenkezés nélkül kéne a hatalmat átadni. Ettől megijedtem, fordítottam a dolgon, s végül is Őfőméltósága úgy méltóztatott dönteni, hogy egyelőre nem kíván helyettest."

1942. szeptember 16.

[...] Kállay délelőtt közölte velem, hogy most már csakugyan át kell vennem a kereskedelmi tárcát. A Kormányzó Úrnak még nem említette, de a maga részéről elintézettnek veszi az ügyet. Arra a kérdésemre, hogy mikor aktuális a változás, nem tudott időpontot mondani. Nekem nem közömbös az időpont. Nem csak azért, mert okvetlenül el akarok menni szarvasbőgésre a Kárpátokba, s mint újdonsült miniszter ezt nem tehetném meg, komolyabb okom is van rá. Ha én kereskedelmi miniszter leszek, akkor nem való, hogy Klári a Corvin Áruházban továbbra is igazgató maradjon. Csakhogy ott kb. évi 40 ezer pengő a jövedelme, több, mint az enyém. Ez a változás havi 4000 pengővel csökkenti a bevételünket. Ez nekünk teher, mert nekem kb. 1700 pengő az államtitkári fizetésem, s miniszterként csak kb. 500 pengővel lesz több. A nadrágszíjat össze is szoríthatjuk egy kicsit, ez nem lenne baj, de a házépítéssel kapcsolatban vannak obligóink,[540] amelyeket Klári jövedelmére vállaltunk.[541] Ezekkel nem tudom, hogyan birkózhatnánk meg. Kállaynak erről egyelőre nem szóltam, restelltem. Pedig egyszer szóba kell majd hozni, ha más kiutat nem sikerül találnunk. [...]

540 fennálló kötelezettség

541 Tüdős Klára 1941. május 20-tól volt a Corvin Áruház művészeti igazgatója és a női divatosztály vezetője, amelyről férje kereskedelmi miniszteri megbízatása miatt 1943 márciusában mondott le. A *Rongyok* címen írt visszaemlékezésében írja, hogy az áruházi fizetése csak papíron volt magas, ugyanis annak fedésében történt a zsidótörvények miatt elbocsátott, de az áruháznak továbbra is dolgozó munkatársak bérkiutalása. Anyagi bevételének jelentős része a *Pántlika* néven működő ruhaszalonjából és az 1939-ben nyílt nagylóci kéziszövettelep bevételéből származott. „...tízszer annyit kerestem, mint egy miniszteri fizetés" – írja memoárjában. Zsindely Ferenc azonban – ahogy azt Tüdős Klára visszaemlékezésében hangsúlyozza – felesége üzleti ügyeivel és bevételeinek részleteivel nem volt tisztában. ZSINDELYNÉ 1974. II. 202.

1942. szeptember 17.

Pártnap volt délután. A miniszterelnök tájékoztatta a pártot azokról a terveiről, melyek kovácsolását a Kormányzóhelyettes váratlan halála tett szükségessé. Közölte, hogy a Kormányzó Úr egyelőre nem kíván helyettest, és bizonyos kihagyásokkal felolvasta a memorandumának azt a részét, melyet kedden, a minisztertanácson is felolvasott. Közben-közben kommentálta is a felolvasást aszerint, ahogy a politikai érzéke a párt hangulatának megnyilvánulásához képest szükségesnek mutatta. Az az érzésem, hogy néha a kelleténél többet mondott. Bejelentette például, hogy a nemzeti királyság megvalósulását akarja, és a kis Horthy-unokát királynak akarja neveltetni. Végeredményben határozott sikere volt. A párt, amely eleinte tüntetően tapsolt a kisgyerek haladéktalan megkoronázása mellett, a miniszterelnök felszólalása után meggyőződéssel lelkesedett a koronázás mellőzésének, vagy mondjuk így: elhalasztásának. Meg kell hagyni azt is, hogy a miniszterelnöknek ezúttal tökéletesen igaza volt. Kállay sikere azért nem lebecsülhető. Lukács Béla a rögtöni koronázás mellett veri a dobot, a pártot pedig jól kézben tartja. Könnyen bekövetkezhetett volna, hogy Kállay ugyanolyan helyzetbe kerül vele szemben, mint annak idején Bárdossy. Sőt, még mindig kerülhet olyan helyzetbe. Vagyis: szembe állíttatik a Kormányzó Úr titkos óhajával. Béla a minisztertanácson egy szót se szólt a Kállay-memorandum ellen, de Kállay közölte velem, hogy az egyetlen volt a miniszterek között, akinek a koronázás mellőzése nem tetszett és ezt meg is mondta.

Persze nem tudhatom, hogy mit is mondhatott a Kormányzó Úr Kállaynak, amivel őt megijesztette, hogy a saját tervének hirtelen megfúrásával hiúsította meg a Kormányzóhelyettes választást. Lehet, hogy a kormányzói utód személyére vonatkozóan a Kormányzó Úr többet is elárult. Lehet, hogy Miklós fiát szeretné utódjául, s ha így áll a dolog, teljesen megértem Kállay ijedelmét és vonakodását, hogy mint Kormányzóhelyettes az ő utódja megválasztását feltétel nélkül biztosítsa. Reméljük, hogy a Kormányzó Úr atyai elfogultsága nem megy majd messzire. De ez a Miklós fiúra vonatkozó utólagos beszúrás a memorandumban felkeltette a gyanúmat. Lehet, hogy mégiscsak erről fúj a szél.

1942. szeptember 18.

Sztálingrád ostroma példátlan hevességgel folyik hetek óta. Az oroszok folyamatosan másutt is tehermentesítő támadásokat intéznek, – felfoghatatlan ez a szívósság. Külön-külön kell agyonverni mindegyiket. Most a magyarok vonalát ostromolják megint, a veszteség nagy. A harcoló hadseregünk hangulata pocsék.

Bartha megsértődött és sürgősen és mindenáron nyugalomba kívánkozik, mert a Kormányzó Úr azt mondta neki, hogy a minisztériuma kicsúszott a kezéből.[542] Arról volt szó, hogy 4 munkaszolgálatos zsidó, akiket a Kormányzó vissza akart hozatni Oroszországból, szőrén-szálán eltűnt: állítólag nem találták őket. Csakugyan igaz, hogy a honvédelmi minisztérium bizonyos tisztjei saját szakállukra intézkednek és szabotálják a parancsot. Ennek végzetes következményei lehetnek. A katonasággal baj van. Szombathelyi rendes ember. Sokan benne látják a jövő emberét. Egyesek kormányzóhelyettesnek is kombinálják. Erről persze egyelőre nincs szó. Esélyének következményeit egyes túl mohó politikusok mégis iparkodnak már saját egyéni hasznukra levonni. Így például Antal Pista. Ő mindig túlkomplikálja önmagát. Most arra számít, hogy Szombathelyi kormányzóhelyettességének esetén miniszterelnök lehet. Mindenképpen meg akarja játszani ezt a lehetőséget is. Másrészt titkon Lukács Bélával fújja a követ Kállay ellen és szélsőséges Horthy-pártiságot színlel. Egyben Ottó[543] visszatérésével is számol. De úgy tesz, mintha Kállaynak is lekötelezett híve lenne. Igaz, hogy Kállay is úgy tesz, mintha ezt elhinné neki. Csakhogy Kállay nem hisz neki, ő meg Kállaynak igen. Mikor múltkoriban valami szónoki elszólását Szlovákia rossz néven vette, s ő a miniszterelnöknél mentegette magát, Kállay azt mondta neki: „Ugyan Pistám, te többet érsz nekem, mint egész Szlovákia." Legalábbis Pista az alantasai előtt ezzel dicsekedett. Ez mindkettőjükre jellemző.

1942. szeptember 19.

Tegnap délután megalakult a Györffy István Kollégium Párfogói Testülete. Én lettem az elnök.[544] Ezt a dolgot nagy buzgalommal Klári csinálja, s nekem éppen azért kellett az elnökséget vállalnom, mert Klári munkájában ez a legkényelmesebb megoldás. Az alakuló ülés Zilahy Lajos adományának hatása alatt állott, és a

542 Barthát szeptember 24-én menesztették a kormányból és szolgálaton kívüli állományba helyezték. Leváltása már korábban felmerült a túlzott németbarátsága és szélsőjobboldali nézetei, majd Horthy István hazahozataláról szóló utasítás lassú végrehajtása miatt. A menesztést a szeptember eleji légitámadások során tapasztalt légvédelem hiányosságaival indokolták. Utódát, a németellenes beállítódású Nagy Vilmos vezérezredest nyugállományból hívta vissza a kormányzó. Olasz 2007. 359.

543 Habsburg Ottó

544 A Györffy Kollégium Pártfogó Testületéről lásd a 470. lábjegyzetet. Az alakuló ülést Karácsony Sándor nyitotta meg, Zsindelyt egyhangúlag választották elnökké. A Pártfogó Testület élén álló Legfelsőbb Tanács tagjai: Bakay Lajos, Baranyai Lipót, Haas István, Imre Sándor, Náray-Szabó István, Ravasz László, Viski Károly. Zsindely záróbeszédében hangsúlyozta, hogy a kollégiumban tilos a politizálás, és – ismerve a györffysták kommunizmus irányába való orientálódását – hangsúlyozta, hogy óvakodjanak a politikai szélsőségektől. Papp 2008. 201–202. A Párfogó Testület összetételéről lásd Papp 2008. 184–193.

Híd különszámának hatása alatt, amelyben iskola-alapító szerepét magyarázta.[545] *„Ami a romok alatt, s ami a romok felett van"* címet adta az írásának. Ami a romok alatt van: a háza, s addigi élete. Ami felette: a felépítendő iskola, s a magyar jövendő. Az első orosz bomba, amely 4-én Budapestre hullott, Zilahy rózsadombi villáját döntötte romba.[546] Ez robbantotta ki Zilahyból azt az elhatározást, amely régen pislogott, füstölgött már a lelkében. A fenti cikkében nyilvánosságra hozta a közjegyzői okiratot, amelyben összes eddigi és ezután szerzendő vagyonát olyan magyar elitnevelő iskolára hagyja, amelyben népi eredetű magyarokat nevelnek vezető állásra. Sokat beszélt ő erről az elitnevelésről, bár előttem a tervezett áldozatát sohasem említette. Nekem elméletinek, kiforratlannak tűnt ez az egész. Bevallom őszintén, a beszédét sem tartottam teljesen őszintének. Túlságosan is jó üzletembernek láttam őt, kis részben közvetlen tapasztalat alapján, főként pedig abból, amit mások előttem felpanaszoltak. Jótékony szólamú, s meddő tetszelgőnek tartottam Zilahyt. Igaztalanul ítéltem meg őt, s töredelmesen kérek tőle magamban bocsánatot. Megbocsájtom írásában a teatralitást, terjengősségét pedig úgy veszem, mint a nyilvános gyónás kuszaságát. A bomba kráteréből ez a Zilahy-féle elhatározás kihajtott. Isten győzött. Furcsa véletlenek sorát éljük meg mostanában. Azt is mondhatnám: csodákét. Ilyen az is, hogy Zilahy cikke éppen tegnap jelent meg, a mi kollégiumunk pártfogó testületének megalakulása napján. Cselekedeteinkre figyelem és gondoskodás van a mennyben. Feladatok állnak előttünk. És valamennyiünkön szent felelősség. [...]

1942. szeptember 21.

Nehezen telt el a mai délelőtt. Hajnali kelés Dömösön, fel s alá futkosás a hegyeken, majd azon lucskosan be az autóba, fürdés, átöltözés: s már itt is ül az ember az íróasztalnál értelmetlenül és a délutáni szunyókálásra vágyik. Igen ám, de ebéd után meg annyira felbosszantottak szobámban valami bevándorolt szemtelen őszi legyek, hogy kiverték a szememből az álmot. Inkább a verőfényes kertben sétálgattam, míg színházba indulnunk nem kellett. A színház a bombázások miatt

545 Zilahy Lajos író a *Kelet Népe* 1939. júliusi számában *Kitűnőek iskolája* címen megjelent írásával fontos szerepet játszott a népi kollégiumi gondolat felkarolásában és a kérdés napirenden tartásában. Az írásában egy amerikai elitképzési modellt vett példának, és ezzel intenzív közéleti vitát indított el. A későbbiekben is számos fórumon képviselte a kollégium ügyét. Az általa szerkesztett *Híd* című folyóirat szeptember 15-i különszámaként jelent meg Zilahy 15 oldalas, *Ami a romok alatt, s ami a romok felett van* című röpirata, amelyben közreadta, hogy feleségével együtt összes ingó és ingatlan vagyonukat felajánlják a kitűnőek iskolája megvalósítására.

546 Lásd az 1942. szeptember 4–5-i bejegyzést.

most fél 7-kor kezdődik. A Nemzetiben voltunk, Kós Károly „Az országépítő"-jét láttuk.[547] A regény jobb, és aki azt előbb nem olvasta, nem tudom, megérti-e a darabot? Nekem tetszett. Apáthy, aki Szent Istvánt játszotta, remek. Törékeny, pici ember – tüzes ifjú Vajknak és reszketeg aggastyánnak egyaránt nagyszerű. Színházaink, különösen a Nemzeti és az Operaház légvédelmi szempontból a legveszélyesebb helyei Budapestnek. Az előadásnak 9 órára vége is volt. A közönség – csaknem telt ház volt – sietett az utcákon haza. Telik a Hold, világos volt a Svábhegy este. A Hold növekedésére mindenki a bombázások megismétlődésével számolt, de nem jöttek eddig, és ma sem jöttek. Mindent meg lehet szokni, és a közönség a légitámadások lehetőségét is kezdi már megszokni. Akkora nagy területen fekszik Budapest, annyi mindenfelé eshetik az a pár bomba, hogy az ember esetleg nincs is nagyobb veszélyben légitámadás alatt, mint mikor autóútnak indul. Elvégre autószerencsétlenség is érheti, s mégis autóba száll.

1942. szeptember 22.

Minisztertanács. A miniszterelnök délután négyre a Kormányzó Úrhoz ment audienciára, ezért nagy örömömre a minisztertanácsot csak 6 órára hívták egybe. Akkor is miniszterelnök nélkül kezdtük el a tárgyalást. Ő csak úgy fél 8 után érkezett meg – mint utólag kisült, közben egy 14-es bikát lőtt meg Gödöllőn. A minisztertanácson Jurcsek Béla – Lossonczy Pista szabadságon van – részletesen ismertette a közellátási helyzetet. A helyzet minden, csak nem örvendetes. A beszámoló azonban határozottan ügyes volt és jó hatást keltett. A miniszterelnök melegen mondott érte Bélának köszönetet, amely melegségben persze része lehetett annak a kegyetlenségnek is, amellyel Lossonczy iránt kezdettől fogva viseltetik. Engem viszont mindenként ki akar neveztetni kereskedelmi miniszternek. Ma akart volna ez ügyben előterjesztést tenni a Kormányzó Úrnál. Kértem, ne tegye még. Egyrészt nem szeretném, ha a kárpáti vadászatom emiatt kútba esne, de van kevésbé léha indokom is: kereskedelmi miniszterségem esetén Klárinak meg kellene válnia a Corvin Áruházban betöltött igazgatói állásától. Legalábbis mindketten így tarjuk ezt illendőnek. Márpedig ez a változás havi 4000 pengővel csökkenti a jövedelmünket. Ez nekünk teher, mert nekem kb. 1700 pengő az államtitkári fizetésem, s miniszterként csak kb. 500 pengővel lesz több. A nadrágszíjat ugyan szorosabbra is húzhatjuk, nem lesz baj belőle, de az építkezések

547 Kós Károly 1942. szeptember 5-én bemutatott *Országépítő* című darabját Fábry Zoltán rendezte, a főszerepben Apáthy Imre, fontosabb szereplők: Kovács Károly, Nagy Adorján, Ónody Ákos, Major Tamás, Mátray Erzsi, Gobbi Hilda.

miatt adósságaink vannak, s azokat Klári jövedelméből szándékoztunk kifizetni. De nem baj, no – valahogyan majd csak lesz. Manapság áldozatot hozni mindenkinek kell.

[...][548]

1942. október 5.

Hiába, közjogi nemzet a magyar! A '48 és '67 tusájának idejétmúlt korszaka letűnt, – legyen hát új 48 és 67! Most a Kormányzóhelyettes emlékének megörökítéséről szóló törvény körül folyik ez a meddő közjogi játék. Mindig kitalálunk valami ilyet. A Képviselőház ellenzéki pártvezéreivel kellett délelőtt miniszterelnöki utasításra beszélnem, és nekik a javaslat kínkeservesen elkészült szövegét megmutatnom. Keserves feladat volt, mert a javaslat senkinek sem tetszik.[549] Magamnak sem. Barokk, cifra, üres és lélektelen. De ezen segíteni most már én nem tudok. Próbáltam a nemtetszésem ellenére győzködni őket, csak essünk rajta túl, az a fő. Ugyanebben az ügyben délután a Képviselőház elnöke pártközi értekezletet hívott össze. Igazság szerint az lett volna az értekezlet tárgya, hogy a javaslat letárgyalásának módjáról határozzon: elfogadják-e a pártok, vagy sem hozzászólás nélkül? Azonban Jaross Bandi[550] ügyesen szólalt fel a javaslat tartalma ellen, Rassay[551] még ügyesebben kontrázott neki. Elég az hozzá, hogy mindenki a javaslat ellen foglalt állást. Még azok is, akik délelőtt kijelentették

548 Zsindely szeptember 23-tól október 4-ig a Kárpátokban volt vadászaton.

549 A jogszabálytervezet szeptember 25-én készült el: amellett, hogy törvénybe kívánta iktatni Horthy István emlékét, és a fiáról való megfelelő gondoskodást, explicit módon jogi alapot kívánt teremteni a kis István későbbi politikai szerepéhez és esetleges trónigényléséhez. A kormánypárt már október 4-én kapott tájékoztatást Lukács Bélától, ahol már többen fenntartásuknak adtak hangot. Az ellenzék tájékoztatása Zsindely feladata volt, aki a képviselőcsoportok vezetőit külön-külön kérette magához. A javaslatot mindegyikük kritikusan fogadta. Olasz 2007. 382.

550 Jaross Andor (1896–1946), az első bécsi döntés után a felvidéki képviselőket tömörítő Egyesült Magyar Párt színeiben a magyar országgyűlés meghívott képviselője. 1940-ig a felvidéki ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter. 1940-től vezetője a Magyar Megújulás Pártjának. A Sztójay-kormányban belügyminiszter, a zsidók deportálása a feladatkörébe tartozott. Horthy Miklós nyomására mondott le 1944. augusztus 17-én. A nyilas puccs után a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének szervezője, majd Sopronba telepítése után elnöke. A népbíróság halálra ítélte.

551 Zsindely délelőtti tájékoztatásakor leghatározottabban Rassay Károly, a liberális ellenzék vezéralakja tiltakozott a javaslat ellen, majd a megbeszélést követően azonnal tájékoztatta a legitimistákat és Serédi hercegprímást. Zsindely beszámolt Rassay fenntartásairól Kállaynak, aki 16 órára személyes meghallgatásra kérte a képviselőt. Megegyezésre ugyan nem jutottak, de a 18 órakor kezdődő pártértekezleten a Zsindely által felolvasott törvénytervezet szövegében már nem szerepelt a Rassay által leginkább nehezményezett passzus, amely az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak örökébe állítva kívánta megalapozni a Horthy-nemzetség utódlási jogát. Olasz 2007. 383.

előttem, hogy elfogadják. Egyedül a kormányzópárt tartott ki mellette. Illetőleg csak a kormányzópárt elnöksége, mert maga a párt még nem is ismeri a javaslatot. Szerdán a Ház ülése előtt lesz pártértekezlet, ott ismeri majd meg csupán. Ellenben holnap délután pártvezetőségi ülést tartunk, amelyen az Erdélyi Párt elnöksége szintén részt vesz, és azon is megtárgyaljuk a szöveget. Ma is én olvastam fel, holnap is nekem kell majd felolvasnom. Elég nehéz, mert sok benne a javítás, toldás, közbeszúrás: folyton változik a szöveg. A hozzászólásoknál meg csupa sanda mészáros vagdalkozik: mind máshova üt, mint ahova néz. Csupa mellébeszélés, taktika, ravaszkodás.

1942. október 6.

Reggel megkoszorúztuk Gömbös sírját. Kismagyarban. 11 órakor a miniszterelnök részt vett az egyetemi ifjúság vigadóbeli gyászülésén és beszédet mondott. A gondolat ügyes volt, az ifjúság ünnepelte, mint Gömbös óta az első miniszterelnököt, aki az ifjúsággal szóba állott. Szegény Teleki, aki az egész életét az ifjúsággal és az ifjúságért élte, csakugyan semmire nem tartotta ezeket a politizálgató ifjúsági szervezeteket. No, mindegy. Az egyetemi ifjúság ünnepelte Kállayt. A beszéde? Szó, szó – halandzsa volt az egész, üresen kongó. De sikere volt. Jómagam ott is hagytam az ünnepséget a miniszterelnöki beszéd után. Jaross jött hozzám, meg mások: a miniszterelnök átdolgoztatta a néhai Kormányzóhelyettesre vonatkozó javaslatot a tegnapi pártközi ülésen elhangzott óhajok szerint, s az új szöveghez kellett kedvet csinálnom az ellenzéknek.[552] Csak felében-harmadában sikerült. Újabb komplikáció is felmerült, mert a Kormányzó Úr arra kérte fel a miniszterelnököt, hogy ne szerdán nyújtsa be ezt a javaslatot, mert a felesége és általában a család nőtagjai a szerdát szerencsétlen napjuknak tartják: minden baj ezen a napon éri őket. Mi azonban a Ház ülését szerdára már összehívtuk, s ahhoz viszont a miniszterelnök ragaszkodott, hogy az első érdemleges dolog, amit a Ház tárgyal, ez a javaslat legyen. Valami hipokrita módon végül megmentettük a kecskét is, káposztát is. Jaj, Uram! Istenem!

Délután az elnöki tanácsban a módosított legújabb szöveget olvastam fel. Ezek után el is fogadták. De 9 óra is elmúlt már, még mindig ott ültünk, mert a javaslat letárgyalása után a közellátási bajokról tárgyaltuk, ezeknek száma pedig

552 A pártok észrevételein túl október 6-án délben, kormányzói audiencián Serédi hercegprímás is közölte a törvénytervezettel szembeni fenntartásait. Ezt követően Horthy hívatta Kállayt, és kérte a törvényjavaslat átdolgozását olyan formában, hogy a javaslat eredeti szándéka, vagyis az unoka neveltetésére és esetleges közéleti szerepére vonatkozó utalások megmaradjanak. Csiky 2019. 361.

legio. A miniszterelnök a végén lelkes, keserű és igen jó beszédben kelt ki a közösség önzése, haszonlesése, rövidlátása és fegyelmezetlensége ellen. Látszott rajta, hogy ezúttal szívből beszél. Ostorozta a képviselőket és a nemzetet: fel akarta őket rázni. Akár egy apostol. Csodálatos szerepeket kényszerít egyesekre ez a tréfás színigazgató. Ez a keserves élet.

1942. október 7.

Reggel 10-kor összeült a Házban a pártértekezlet, de hiába mentem le Kállayért, hogy őt odahívjam az értekezletre: az öreg Károlyi Gyula ült bent nála és a tegnap végre befutott belügyminiszter. Valami baj volt. Nem értettem az okát, mert Kállay nekem tegnap azt mondotta, hogy Károlyival rendben van és hogy ő „okos egy vén ember". Fél 11-kor rájuk törtem mégis. De a miniszterelnök azt mondta, nem jön le a pártértekezletre és úgy rendelkezett, hogy Lukács Béla tartsa meg helyette az értekezletet valami szusszal, majd utána jöjjön fel Radocsayval, én várjam meg őket s majd tanácskozunk. Így is lett. Akkor kiderült, hogy Károlyi Gyula nincs rendben, s a Felsőház sincsen. Isten látja lelkemet, megsajnáltam szegény Kállayt. Ennyi komédia azért a semmiért, ami ez a javaslat! Kállay lemondással fenyegetőzött, s a katonai diktatúra valószínűségével, amely utána következnék. És hogy ez az ülés lesz a Felsőháznak az utolsó ülése, amelyen az ő javaslatát leszavazzák. De Károlyi, ha dadog és nehézkes is, csakugyan okos vénember. Végül félig-meddig rendbe jöttünk vele. Hogy aztán majd a Felsőházzal is rendbe jövünk-e?[553] A javaslatot mindenesetre át kellett ismét szövegeznünk Károlyi mai, és a hercegprímás tegnap éjszakai észrevételei alapján.[554] Ösztövér volt ez a javaslat eredetileg is, most aztán még soványabbá vált. Délben újabb pártközi értekezletet hívott össze a Képviselőház elnöke, ott már ezt az újabb szöveget ismertettük.[555] Nemigen tetszett. Kállay szemmel láthatólag első sorban Imrédy támogatását kívánná megszerezni. Az értekezlet előtt a hivatalában hosszan tárgyalt vele, az értekezleten meg

553 A délután folyamán a felsőház nem hivatalos bizottsága összeült. Az ülés egyetlen felszólalója, Károlyi Gyula azt kérte, hogy az esetleges fenntartások ellenére fogadják el a javaslatot, és a plénum előtt már ne nyissanak vitát. Csiky 2019. 365.

554 Kállay az október 6-án átdolgozott javaslatot 16 órára eljuttatta a hercegprímáshoz, majd este személyes megbeszélést folytattak a prímási palotában. Serédi azt kérte, hogy a jogszabály ne tartalmazza a Horthy család trónigényét, és csupán emlékeztessen Horthy Miklós és fia érdemeire, de az ne jelentsen kötelezettséget a parlament számára az utódlás kérdését illetően. Csiky 2019. 363–364.

555 Kállay hangsúlyozta, hogy a törvény új formájában csupán emléket állít a kormányzóhelyettesnek, és fia rangjához méltó neveléséről rendelkezik, de semmiféle közjogi konzekvenciával nem jár. Kérte a pártok támogatását, és hogy az október 9-re kitűzött plenáris ülésen kerüljék a hozzászólást. A résztvevők elfogadták Kállay kérését. Olasz 2007. 389.

szinte minden óhaját honorálta.[556] Újabb szövegezés. Délután nekem a Györffy István Kollégium első közgyűlésén kellett elnökölnöm, elkésve értem a pártértekezletre. Azon addigra a legitimista Pálffy Józsi[557] gróf és az elnöklő Lukács Béla már annyira összekaptak, hogy Béla felszólította, inkább lépjen a gróf ki a Pártból. Bélának nem volt igaza. De benne lassanként a szabad-királyválasztó borjú kezd eldőlni. A párt persze elfogadta a javaslatot.

1942. október 8.

A miniszterelnök délelőtt audiencián volt, s amikor megjött, ismét változtatnunk kellett valamit a javaslat szövegén. Remélem, hogy most már csakugyan utoljára. Délután a Legfőbb Honvédelmi Tanács ülése, utána minisztertanács. A Legfőbb Honvédelmi Tanács nem más voltaképpen, mint a vezérkari főnökkel kiegészült minisztertanács. Számomra annyiból mégis fontos, mert a Legfőbb Honvédelmi Tanács ülésén nem kell részt vegyek. Ötkor kezdték, én fél 6-kor érkeztem, és beültem közéjük. Még a vezérkari főnök beszélt.[558] Sajnálom, hogy a beszédének az első felét nem hallottam. Őszintén beszélt, beismerte a hibákat és a mulasztásokat. Nem volt örvendetes, amit mondott, sőt, ellenkezőleg, szinte aggasztó volt. Engem mégis inkább megnyugtatott. A hibák felismerése a javulás kezdete lehet. Időnk – legalábbis a vezérkari főnök szerint – van. Biztosan tudják, hogy a románok csakugyan teljes erővel feküdtek bele az orosz háborúba. 30 hadosztályuk harcol odakint, itthon csak 5 maradt. Ősszel biztosan nem támadhatnak meg bennünket, télen is alig. Észrevétlenül pedig semmiképpen sem: nem bírják a seregüket észrevétlen kivonni még akkor sem, ha a németek netán engednék őket. Valószínű, hogy Antonescu, aki Hitler nagy kegyence, a németektől a bécsi döntés revíziójára kaphatott ígéretet, különben érthetetlen az oroszországi román erőfeszítés. De más jelei is vannak annak, hogy a németek inkább az oláho-

556 A Magyar Megújulás Pártja – ahol Imrédy a keleti fronton töltött katonáskodása és a betegsége miatt hosszú kimaradás után vette vissza az ügyek irányítását – október 6-án tartott pártértekezletén úgy döntött, hogy tartózkodik a törvényjavaslat elleni nyílt támadástól. Olasz 2007. 388.

557 Pálffy József gr. (1904–1988), legitimista politikus, a Keresztény Demokrata Néppárt elnökeként a német megszállás után szerveződő ellenállási szervezet, a Magyar Front Intéző Bizottságának tagja.

558 Szombathelyi a 2. hadseregnél tett látogatásának tapasztalatairól számolt be. A magyar csapatok szeptember 5–12-ig tartó szemléje során fő problémának a hadsereg nem megfelelő felszerelését és ellátottságát látta. A hiányokról jegyzéket készített, amit szeptember 14–15. között a német főhadiszálláson zajló tárgyaláson Keitel tábornagynak átadott, aki határozott ígéretet tett, hogy a tél beállta előtt teljesítik a kéréseket. Ez nem történt meg. Szombathelyi a harctéri tapasztalatai alapján úgy látta, hogy a háború elhúzódik, és a 2. hadseregnek 1943-ban is arcvonalban kell maradnia. Szabó 2019. 294.

kat támogatják, mint bennünket. Eddigi oroszországi veszteségünk: 2500 tiszt és csaknem 30 ezer legénység.[559] Ezekben a számokban a sebesültek, betegek is benne vannak. Hadianyagban is jelentős a veszteségünk[560] és ez, különösen a nehéz anyag- és ipari kapacitásunk teljes kihasználása mellett is, csak hosszabb idő alatt pótolható. Bizonyos részében csak 1943 végére. De a háború még évekig eltart. De mit lehet tennünk? A csapatok lecsökkent létszámát kiegészítjük. Nemcsak német nyomásra, hanem leginkább a csapatok hangulatának erősítése céljából, akik így elhagyottnak és kihalásra ítéltnek érzik magukat. Ezen felül pedig minden erővel készülünk a mi külön háborúnkra.

1942. október 9.

A miniszterelnök ma végre benyújtotta a Kormányzóhelyettes emlékezetéről szóló törvényjavaslatot. Kedden fogja a Ház tárgyalni, kismagyarban. A Képviselőházi pártok mindegyikével ugyan még nincs megállapodása a hozzászólások mellőzésére, de én azt hiszem, meggondolja mindenki, hogy közvetve bár, de mégis nyilvánosan a Kormányzó Úr ellen foglaljon állást. Egyébként állandóan gyúrjuk addig is az egyes pártokat. A Képviselőház formális ülése után a felsőházi tagok fontosabbik részével értekezletre ült össze a miniszterelnök. Itt Károlyi Gyula ismertette és ajánlotta a javaslatot, és azt az értekezlet hozzászólás nélkül magáévá is tette. A folyóson azonban annál inkább súgtak és lázítottak ellene egyes felsőházi tagok. Olyanok is, akikről igazán nem gondolná az ember, s akiknek a legkevesebb okuk és joguk lenne rá. Attól tartanak, hogy e javaslat révén egyesek kedvezőbb helyzetet teremthetnek maguknak a jövőben, mint ők maguk. Pedig hát ki tudja, mi lesz 20 év múlva a helyzet. Csak egy bizonyos: a helyzet kialakulásához ez a javaslat édes-keveset járul majd hozzá. A történelmet különb erők formálják, mint az ilyen §-ok. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter"[561] – hirdette annak idején az osztrák–magyar monarchia népének szegény Károly király. És két évre rá részeire hullott ez a monarchia, – örök időkre, összerakhatatlanul! [...]

559 A hivatalos adatok szerint a 2. hadsereg vesztesége április 23-tól október 1-ig 1000 tiszt, 29 ezer főnyi legénység. Ez az élelmezési létszám 15%-a, a harcos létszám 20,5%-a, a tisztikar 20%-a. A veszteség 89%-a a gyalogosakat érintette. Szabó 2019. 265.

560 A gyalogsági fegyverek és páncéltörő ágyúk közel 50%-a került a szovjetek birtokába, a repülőcsoport üzemképes gépei 40–50%-ra apadtak. Szabó 2019. 268.

561 „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul" – 1895 és 1918 között az Osztrák–Magyar Monarchia címerének felirata, a *Pragmatica Sanctio* révén megteremtődött közjogi kapcsolatot fejezi ki a Habsburg-ház és Magyarország között.

1942. október 10.

Kállay week-end-re meghívott Klárit és engem egy társasággal kállósemjéni birtokára. A meghívottak: Lukács Béláék, Vay Laciék,[562] Tasnádi Nagy Bandi, Bárczay Feri és mi. [...] Kállayék semjéni háza olyan, mint ők maguk. 1724-ben épült, nem nagyszabású, kedves és igen szép lehetne. Csinos így is, de összeviszsza. Van benne néhány nagyon szép holmi, de rengeteg haszontalan, csúf kacat: rongyrázás, hamis fejedelmi ős, szükségtelen, s talmi előkelősködés. Ezek nélkül ízléses és valóban előkelő lehetne. Így viszont nem az. De így sem ellenszenves. A konyha egészen kiváló, – az asszony erre tán nagyobb gondot fordít még, mint beszédjében az idegen szavak felesleges halmozására. Mágnásosan próbál majomkodni beszéd közben, de néha kiesik ebből a szerepből: ilyenkor jó szabolcsi a tájszólása, kedves. De a következő percben már arról beszél, hogy hogy „montírozza a dispert",[563] s milyen „cacrol"[564]-ban főzi a túrós csuszát. Korához képest igazán fiatalos és csinos, de egyáltalán nem előkelő jelenség. Ez a jelenség is csak a hiábavaló erőlködése folytán válik feltűnővé: tenyeres-talpas, jóformán rokonszenves vidéki asszony is lehetne, ha fatális tévedésből nem akarna minden áron törékeny s filozofálgató márkinénak látszani. Konyhája jó, urát szereti, jó háziasszony, igen jó anya.

A birtok egy része futóhomok. Amit ezen Kállay csinált, az előtt leveszem a kalapomat. Telepített 200 hold szőlőt, gyönyörű gyümölcsöse van, csodaszép almaterméssel. Bizony, ha az enyém lenne, nem tölteném az időm pártközi értekezleteken. Mindezek telepítésére volt szíve közel egy millió pengős adósságot csinálni. Jó részét úgy tudom, már visszafizette, – ha tán nem is mindig a legkifogástalanabb tranzakciókkal. Kállaynak határozottan rokonszenves képét tárja fel ez a gazdaság. Munkát, hitet, vállalkozási kedvet mutat. Nagy katolikusok. Este szörnyen verték a dobot, hogy az új plébános beszédét meg kell hallgatni. Erre mi reformátusok megszerveztük magunkat, hogy akkor mi a saját istentiszteletünkre megyünk. Végül Kállayné egyes egyedül ment misére, mi azonban – Tasnádi, Lukács Béla, Vay, mi ketten – elmentünk istentiszteletre. Jól tettük, hogy elmentünk. Nemcsak azért, hogy katolikus támaszponton a reformátusságnak példát mutassunk, hanem saját hasznunkra is. Egészen jó

562 Vay László br. (1890–1966), erdélyi földbirtokos, 1930–1933 között Bihar, 1932–1937 között Hajdú vármegye főispánja. 1937-től a Földművelésügyi Minisztérium államtitkára, 1938-tól 1939-ig miniszterelnökségi államtitkár. 1939-től 1940-ig a Magyar Élet Pártjának elnöke. 1944-ben elmenekült Magyarországról.

563 vajjal dúsítja a mártást

564 cserépedény

szentbeszédet hallottunk. Régen vettem részt istentiszteleten ilyen tökéletes és boldog áhítatban. Hálásan gondoltam atyai nagyapámra, aki Szabolcsban volt református pap, s hálát éreztem Isten iránt, hogy református vagyok, s a feleségem is az. [...]

1942. október 12.

Délután megint pártközi értekezlet a Kormányzóhelyettes emlékezetéről szóló törvényjavaslat tárgyában. A miniszterelnök Semjénben maradt, s úgy volt, hogy a belügyminiszter helyettesíti, de ő délelőtt közölte velem azt az aggályát, hogy az ő személyes jelenléte alighanem ártana a megegyezésnek. Őt ugyanis annyira utálja az ellenzék, hogy már a jelenlétével is feldühítené őket. Ezt az aggályát én magam is osztom. Abban maradtunk, hogy a miniszterelnök képviseletében én megyek. Ő készenlétben marad, s telefonhívásra csak akkor jön le, ha szakszerű felvilágosításra van szükség. Nem lett.

A Kormányzóhelyettesről szóló javaslatnál az a váratlanság történt, hogy a Nyilaskeresztes Párt képviselője – nyilván Szálasi[565] utasítására – a holnapi ülésen pártdeklaráció felolvasását jelentette be. A deklaráció tartalmát nem volt hajlandó elárulni. Így persze meghiúsult az a cél, amelynek érdekében a sorozatos pártközi értekezleteket tartottuk: a javaslat hozzászólás nélküli, méltóságos elfogadása. Ez nem kormánycél volt, hanem a Képviselőház célja. Annak a tekintélyét akarta volna öregbíteni Tasnádi Bandi.

A nyilasok azt a suttogó propagandát terjesztik, hogy a kormányzói rokonság meg akarta koronázni a kis unokát, de a nyilas párt ezt a szándékot meghiúsította. Ebből a propagandából és az értekezleten mégis csak elejtett megjegyzésekből a logika szerint az következik, hogy sokallják a javaslatot. Rájuk azonban nem érvényesek a logika törvényei. Így azzal is számolni kell, hogy keveselleni fogják azt, s a nemzeti királyság haladéktalan megvalósítását követelik. Végeredményben mindegy. A proklamációjukat nem szabad komoly figyelemre méltatni. A saját külön kis céljukat sem érik el vele. Azt szeretnék ugyanis, hogy a Kormányzó Úr fogadja egyszer Szálasit. Márpedig, ha így viselkednek, nem fogja fogadni.

565 Szálasi Ferenc (1897–1946), 1935-ben nemzetiszocialista szervezetet alapított. 1937-ben és 1938-ban bebörtönözték. 1939-ben megalapította a Nyilaskeresztes Pártot. A német megszállás után hatalmi alternatívaként számoltak vele a németek, október 15-én puccsal vette át nemzetvezetőként a hatalmat. 1946-ban a népbíróság halálra ítélte, márciusban kivégezték.

1942. október 13.

Az előterjesztő igen rendes beszéde[566] után Szöllősi felolvasta a deklarációját.[567] Nem volt se füle, se farka. Végül a javaslathoz nem tartozó szólamokat kezdett hangoztatni, majd az elnök egypár figyelmeztetése után abbahagyta a felolvasást és leült. Szöllősi után a miniszterelnök beszélt, s mivel ezúttal ő is olvasta a mondókáját, egyszerűen, jól és röviden. Köszönetet mondott azért, hogy egyetlen párt kivételével az egész Képviselőház felhatalmazta a nevében való beszédre. Egy mondattal reflektált még a deklarációra, de többet nem foglalkozott vele. Jó volt. Ilyenkor a folyosón mindig rengeteg ostobaságot kell jó képpel meghallgatnia az embernek.

Délben Kölcsey telefonon mondta, hogy az 54 éves szikár Petró Kálmán,[568] aki, mint előterjesztő pár órája oly jól beszélt, agyvérzést kapott. Kölcsey annak hangoztatásával, hogy ő nem babonás, jajgatni kezdett azon a rejtelmes következetlenségen, hogy mindenkit romlásba dönt, aki csak hozzányúl ehhez a kormányzóhelyettesi ügyhöz. Összeszidtam Kölcseyt, de bizonyos, hogy a kialakulandó közvéleménynek adott a jajgatásában kifejezést. Délután minisztertanács volt, csaknem éjfélig tartott. Vacsora nélkül. Szánalmas tehetetlenséget mutatott főleg a közellátás terén. Főként Varga szerepelt szégyenletesen, de Lossonczy is gyengén. Kállay idegesen legyintgetett: ilyen körülmények között csakugyan nem tudom, mit csináljunk. Szétoszlásunkkor pedig dühösen odasúgta nekem: „el kell csapnom ezeket. De kit hozzak helyettük? Kit?" Tanácstalan volt és kétségbeesett.

Ugyanazokkal a nehézségekkel kell megbirkóznia, mint annak idején Bárdossynak. Az ő kabinetjének is Varga és Bánffy a legnagyobb betegsége, csak rangsorban van kettőjük közt különbség: akkor Bánffy volt az első számú veszedelem, ma Varga. Szegény jó Varga Józsi csak mosolyog, csak szónokol, csak gyermetegen csodálkozik, – mindenben tájékozatlan és mindig tehetetlen. Szeretem szegényt, de mindig restelkednem kell miatta. Pedig olyan igaz magyar em-

566 A törvényjavaslatot Petró Kálmán terjesztette elő, aki bevezető beszédében felidézte a kormányzóhelyettes-választás ünnepélyes pillanatait és megemlékezett Horthy István frontszolgálatáról.

567 Szöllősi Jenő (1893–1946), 1939-től nyilaskeresztes parlamenti képviselő, 1942-től a Nyilaskeresztes Párt frakciójának vezetője. A nyilas puccsot követően Szálasi helyettese. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének alelnöke. A Népbíróság halálra ítélte és kivégezték. A deklarációja annak a meggyőződésnek adott hangot, hogy a Horthy család a törvényjavaslattal burkolt formában az államfői jogok gyakorlását kívánja korlátlanul megszerezni magának, s az országgyűlés, miután nem tükrözi a társadalom valós politikai összetételét, nem hivatott a törvény meghozatalára, ezért szükséges az új választás kiírása.

568 Petró Kálmán (1888–1942), Eger kormánypárti országgyűlési képviselője. Halála napján ő terjesztette elő a Horthy István kormányzóhelyettes emlékét megörökítő törvényt.

ber. Intézkedtünk, hogy Petró Kálmán haláláról a sajtóközlemények ne fokozzák a közönség babonás ijedelmét. Petró Eger képviselője volt. Egerben tehát képviselőválasztás lesz. A miniszterelnök lesz ott a mi jelöltünk.

1942. október 14.

Reggel a javaslat bizottsági tárgyalásán szegény Petró helyett Hunyady, helyettes előadó szerepelt: szereplésétől szemmel láthatólag borsózott a háta. A képviselők általában Petró halálhírének hatása alatt álltak. A babona él és terjed. Délután a miniszterelnök egri mandátumának erkölcsi és anyagi előkészítésében ügyködtem. Délelőtt kaján képpel azt mondta Hunyady Feri, hogy vigyázzunk, mert a múlt háborúban is az egri választással kezdődött a forradalom: szerinte akkor, mikor Zichy János Egerben megbukott. Azt feleltem neki, hogy legyen nyugodt, mi nem fogunk megbukni. Abban bízom, hogy tán ellenjelöltje se lesz Kállaynak.

Este lementünk a pártba, ahol az agrárblokk tartott ülést. Közellátási kérdéseket tárgyaltak. Igen forró volt a hangulat. Bánffy elég ügyesen kivágta magát, de Lossonczy Pista bizony benne maradt a pácban. Pista szegény úgy nézem, megbukott a pártban. Kállay alighanem kapni fog rajta, hogy ennek a hangulatnak az ürügyén Lossonczytól szabaduljon. Kezdettől fogva ellenségének tartja Pistát, a Kormányzó Úr miatt nyelte le már a jövetelekor is.

1942. október 15.

A békésszentandrási duzzasztómű és hajózsilip ünnepélyes üzembe helyezése. Részt vett a Kormányzó Úr is, akinek minden vízi dolog szívügye, a miniszterelnök, akinek a hivatalba lépése előtt ez volt a mestersége, s jóformán az egész kormány. A belügyminiszter, igazságügy-, kultuszminiszter, s Lossonczy Pista maradt távol. Én is elmentem, de utólag megállapítottam, semmi értelme nem volt. A Kormányzó Úr mosolygott, tréfálkozott, – hiába, kemény férfi ő, de azért megöregedett. Már régen nem beszéltem vele, hát feltűnt. Most sem beszéltem vele sokat, éppen csak köszöntöttük egymást, aztán nem iparkodtam a közelébe férkőzni: a fene se tolakszik, s ő se szólított többé. Az az érzésem, hogy megint rossz a szájíze láttamra, – hogy ugyan miért? Nem vagyok kegyben. Kállay a Kárpátokból való visszatértem után nem hozta elő a kereskedelmi miniszterségem dolgát: lehet, hogy említette közben a Kormányzó Úrnál, s ott megfeneklett a terv. Ha így lenne, nem sajnálnám. Ellenben annál jobban szeretném, ha a Kormányzó Úr ellenkezése valahogyan szóba kerülne köztünk, és én megérthetném Kállayt, engedjen ki emiatt a politikából, s járjon közbe a közgazdasági életben elhelyez-

kedésem érdekében. Ezt aligha tagadhatná meg tőlem, aki végtére a kormányzói disgratia hangoztatása mellett is megmaradtam hivatalomban, – most, hogy ez a kormányzói disgratia ismét bebizonyosodott. Szívből örülnék neki, ha becsülettel szabadulhatnék innen. [...]

1942. október 16.

A miniszterelnök délelőtt audiencián volt. Visszajövet telefonált, hogy „az az ügy, amiben mi ketten már régebben megállapodtunk, rendben van: a Kormányzó Úr is jóvá hagyta".[569] Egyelőre még egy szót se szóljak róla senkinek. Ő minél hamarabb szeretné, de mi lesz ővele, ki legyen az államtitkára? Hanem mit bánom én már a kabinet foltjait, ha egyszer innen kihúzhatom a lábam. Nem tudok Kállayval szolidáris lenni, hiába. [...]

1942. október 17.

Lossonczy Pista betegeskedése miatt nem hajókázott velünk tegnapelőtt. Tegnap azonban előzetes megállapodásunknak megfelelően estefelé feljött a miniszterelnökhöz, hogy referáljon neki. A miniszterelnök azonnal magához ragadta a szót, kitért az agrárblokk ülésére és a párt hangulatára.[570] Mindezek alapján felszólította Pistát, hogy adja be a lemondását. Pista meglepődött és azt felelte: a legnagyobb örömmel. Mást aligha felelhetett volna. Ami azonban az örömöt illeti, ahhoz sok szó fér. Mikor mindezekről ma reggel a miniszterelnöktől értesültem, felhívtam Pistát, hogy „maga meg mit csinál a hátam mögött?" „Én semmit nem csináltam, engem csaptak el, mint egy rossz cselédet." Az utóda Szász Lajos lesz, a nyomorult. A legeslegjobb minisztériumból a legeslegrosszabba kell átmennie.[571] El is van keseredve nagyon, de megy. Mellette Jurcsek Béla megmarad államtitkárnak, pedig féltünk, megsértődik majd, hogy nem ő lesz a miniszter. Kállay azt mondta, hogy ezzel a változással az én kereskedelmi miniszterségemet is szerette volna elintézni, de a déda-szeretfalvi vasút megnyitása előtt nincs szíve megfosztani Vargát a megnyitás örömétől, mert a szívét tette bele ebbe az építkezésbe.[572] Ha kereskedelmi miniszter leszek, Klárinak ott kell hagynia a Corvin Áruházat – ha meg más jövedelmünk nem lesz, mint az én miniszteri fizetésem, akkor tönk-

569 Zsindely Ferenc kereskedelmi és közlekedésügyi miniszteri kinevezéséről van szó.

570 Lásd az 1942. október 14-i bejegyzést.

571 Szász Lajos a pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkári pozícióját hagyta ott a tárca nélküli közellátásügyi miniszterségért.

572 A vasútvonal megnyitására 1942. december 5-én kerül sor, lásd a 625. lábjegyzetet.

remegyünk. Így hát azt sütötte ki, hogy a filmgyártásban foglalkozni nem összeférhetetlen az én leendő állásommal.[573] [...]

1942. október 19.

Ez a Kállay nem szereti az egyenes utat. Ha imitt-amott elszökik egy-két napra vadászni, annak is valami hivatalos feneket kerít. Régen furdalja a vágy, hogy medvét lőhessen. Bánffy Dani ígérgeti is, hogy őszre holt biztos, lövet vele. Egyet dögre is szoktatnak most valahol Ung megyében. Kállay hát vasárnapra Ungváron hirtelen rutén barátkozás ürügyével ünnepséget rendeztetett, azon beszédet mondott.[574] Utána aztán sürgősen felmászott a medvéhez. Az ilyen beetetett medvéknek rendszerint igen könnyű az elejtése, mert pontosan órára szokott jönni: a vadász beül a földalatti fedezékébe és onnan kényelmesen agyonlövi. Egyszóval: ma Kállay nem volt idehaza. Hogy mikor jön meg, az elsősorban a medvétől függ. Olykor-olykor előfordulhat valami váratlanság, ami a medvét a lakomájától egy-két napra visszatartja. Holnap estére azonban meg kell jönnie a miniszterelnöknek, mert holnapután a Felsőház plénuma tárgyalja a Kormányzóhelyettes emlékezetét, utána délben Egerbe kell mennie programbeszédet tartani. [...]

1942. október 20.

Tegnap a Képviselőházban sok emberrel beszéltem. Érdekes, mennyire befolyásolják a harctéri események a véleményeket, de még a szimpátiát is. Az orosz harctér nyári eseményei általában csalódást okoznak. Egyre többen mérlegelik az angolszász győzelem esélyeit, s tagadják meg német rokonszenvüket. A konok németbarátokat meg tomboló dühre gerjeszti minden olyan beszéd, még a legtárgyilagosabb is, amely akár csak elméleti síkon veszi is számításba az esetleges angolszász győzelem lehetőségét. Aki vakon nem esküszik a német diadalra, azt ellenségnek tartják és gyanakodva méregetik egymást.

Reggel Lossonczy Pista jött búcsúzni. Hogy igaza volt-e Kállaynak Lossonczy ellenséges érzületeiről, nem tudom. De most Pista nagyon haragszik rá, s nem

573 Tüdős Klára Corvin áruházi munkáját lásd az 1942. szeptember 16-i bejegyzésben. Tüdős Klára 1943 elején kezdte el a Hunnia Filmgyárban filmjének, a *Fény és árnyék*nak az előkészületeit. A bemutató 1943. december 23-án volt. Dizseri 1994. 75–82.

574 Kállay emlékirataiban az Ungváron október 18-án elmondott beszédét egyik legfontosabb beszédeként említette, ahol a Szent István-i gondolatról mint az itt élő népek egymásrautaltságának kifejezőjéről beszélt, és e népek összefogásával a csatlóssá válás elkerülésének lehetőségéről. Kállay 2012. I. 142.

egészen alaptalanul hirdeti, hogy olyan csúnyán még nem csaptak el minisztert, mint őt. Még csak búcsúzni se akart Kállaytól. Erről a bősz tervéről sikerült lebeszélnem. A Kormányzó Úr állítólag megígérte neki, hogy a gazdasági területen kap valami rekompenzációt, amit a miniszterelnökkel majd megbeszél. „Ha így állunk" – mondtam neki –, „nem érdemes bőszíteni a miniszterelnököt." Pista, ha sokára is, belátta az igazamat. De konokul fújja, hogy a miniszterelnök hazudott: neki pénteken azt mondta, hogy a Kormányzó Úrral már el is intézte a lemondását. A Kormányzó Úr szombaton meglepődve hallotta tőle magától a hírt, mert neki a miniszterelnök csak Pista gyengélkedéséről beszélt. A Kormányzó Úr állítólag könnyes szemmel búcsúzott Pistától, s azt mondta neki: nem érti, miért kell neki ilyen tisztességes és hozzáértő úri embert hirtelenjében elbocsátania. A Kormányzó Úr ügyes az ilyen érzelmes elbocsájtásokban, nagy a gyakorlata is bennük, de a rideg valósághoz éppen a hatás kedvéért mereven nem ragaszkodik. Pista ezt a kormányzói gyakorlatot nem tudta, én meg persze nem mondtam neki.

1942. október 21.

Délelőtt a Felsőház egyhangú ünnepélyességgel elfogadta a Kormányzóhelyettes emlékének megörökítéséről szóló törvényjavaslatot. A miniszterelnök rövid beszédben elfogadásra ajánlotta, a Felsőház pedig szótlan felállással fogadta el.[575] Ott volt a hercegprímás, főpapok, mindenki, ülve senki sem maradt. Van a Felsőháznak magához való esze.

12-kor kezdődött az ülés, egykor indultunk a Léllel Egerbe. Eljött Louis kivételével az egész kormány, még a belügyminiszter is, aki arra hivatkozással, hogy a választások pártatlanságáért ő felel, ő hát a választásra nem megy el. De hiába próbáltam kihúzni a csávából, a miniszterelnök viszont ragaszkodott a teljes kormány jelenlétéhez, hiszen úgy sincs ellenjelölt. A belügyminiszter személyes meggyőzéssel is hiába próbálta mentesíteni magát, úgyhogy jó képet vágott hozzá, s eljött. Ellenben Louis váratlanul kijelentette, hogy ha el kell jönnie, akkor nem tud exposét mondani holnapután. Ezzel a szusszal otthon maradt.

No, ha Louis nem is jött, jött elegendő vendég a Lélre. Ilyenkor rengeteg embert ráz a hiúság láza azért, hogy a miniszterelnök különvonatán utazhassék. Szinte rang ez. Pedig szűk is, kényelmetlen is ez a Lél. Egerben nagy volt a parádé és a lelkesedés. Mindenki örül a nagy megtiszteltetésnek, hogy a miniszterelnök

575 Az 1942. évi XX. törvénycikk: „A hősi halált halt vitéz nagybányai Horthy István kormányzó-helyettes úr emlékének és a nemzet hálájának megörökítéséről". A felsőház tagjai a javaslatot előterjesztő Bethlen Pál kérésére tisztelegtek felállással Horthy István emléke előtt.

kegyeskedik elvállalni a város képviseletét. A 92 éves Szmrecsányi[576] érsekkel az élen eljött Kállay beszédjének meghallgatására az egész város. Ellenjelölt nincs is. Kállay kissé kortesszerűen, de jól beszélt. Aztán számtalan küldöttséget fogadott. Én ezalatt a szép asszonyoknak urizáltam. Utána látogatóba mentünk az érsekhez. Hiába, aki úri ember, ha az 92 éves is, főérsek is: akkor is csak úri ember. Szmrecsányi pedig az. Letűnt évszázad.

1942. október 22.

Minisztertanács. Témája a holnapi expozé. Szép simán indult, de aztán váratlanul kirobbant a botrány. Louis a hadigondozottak segélyezésével kapcsolatban azt mondta a miniszterelnöknek, hogy „megint befejezett helyzet elé akartok állítani". Erre a miniszterelnök felcsattant, hogy az ilyen gyanúsítást visszautasítja. Louis azzal vágott vissza, hogy tudomásul veszi, és a következményeit levonja, – összecsomagolta az aktatáskáját, felállt és elment. Több szót egyikük sem ejtett. Olyan hirtelen csaptak össze a párbajozók, olyan villámgyorsan csattogott a penge, hogy a segédek már nem ugorhattak közbe: a felek addigra már fejbe verték egymást. Megtörtént a baj. Szentül hiszem, hogy Louis nem tervezte ezt meg előre. Kállay meg pláne nem. De már annyira elromlott a kettőjük viszonya, hogy ebben az ideges légkörben bármikor lecsaphat a villám. A szavaknak is más a jelentése az ő fülükben, ha egymásnak mondják őket: más meg sem értheti, mi okozta a haragot közöttük. Aki ezt a Louis féle primadonna-komplexumot nem ismeri, az feltétlenül azt mondaná, hogy egyedül ő az oka mindennek. Kállay alatt is megengedett ő különb dolgokat magának, azonban eddig Kállay dicséretes nyugalommal megelőzte az összeveszést. Most nem. Most kicsúszott a kezéből a kantár. Egészen bizonyos, hogy Louis lepődött meg a legjobban. Várta, hogy mindenki majd megijed és kérlelni, tartóztatni fogják, de senki sem szólt. Így hát csakugyan elment. A baj azonban ott maradt utána. Holnapra bejelentve az expozé, Szász Lajost, aki természetes utódja lehetett volna a pénzügyi székben, tegnap nevezték ki közellátási miniszternek. Mi legyen hát? A miniszterelnök kitartott amellett, hogy a hivatali tekintélye ilyen Louis-féle gyanúsításokat nem tűr. A minisztertanács együtt maradt, hogy szétoszlása nyilvánvalóvá ne tegye a történteket. A kapu alatt úgyis láthatták az újságírók Louis bősz elrohanását, aztán a belügyminisztert, aki békíteni utána ment, majd Szász Lajos is, őt a béki-

576 Szmrecsányi Lajos (1851–1943), 1905-ben püspökké szentelték, 1912-ben egri érsekké. 1927-ben a magyar kormány őt szerette volna az esztergomi érseki székben látni, de XI. Piusz pápa azt Serédi Jusztiniánnak adományozta. 1927-től haláláig a felsőház tagja.

tésben támogatni. Az újságíró pedig a keresésből is ért. A belügyminiszternek azt mondta Louis, hogy ő annyira bizalmatlan Kállay iránt, hogy jobb is így, úgy is ez lett volna a vége. Szász Lajos aztán azzal a megoldással tért vissza, hogy Louis délután nem jön el a pártba, de az expozéját holnap elmondja, s csak azután mond le. De lemond. A miniszterelnök a Pártban nagy és igazán jó beszédet mondott. Louis lemondását ma még nem tudta meg senki.

1942. október 23.

Pénzügyi expózé a Képviselőházban. A pénzügyminiszterválságról már sustorognak a Louishoz közel álló körök, az újságírók is gyanakszanak, de a folyosó még tájékozatlan. Beszéde közben is lelkesen éljenzik a lojális kormánypárti képviselők Louist abban a gyanútlan szent meggyőződésben, hogy ezzel Istennek és a kormánynak tetsző cselekedetet művelnek. Kállay idegesen hátra-hátra hajtja a fejét, hogy ki éljenez, s nem ellene tüntet-e az éljenzéssel. De ez az éljenzés ártatlan volt. Szemközt az ellenzék mosolygott, suttogott: tájékozottnak látszott. Louis egyáltalán nem tesz lakatot a szájára, s így egy órán belül úgyis nyilvánossá lesz a titok.

Kettőjük közül most határozottan Kállay az engesztelhetetlenebb, Louis mintha megpuhult volna az éjszaka folyamán. Érzelmes húrokat penget. Azt mondja, hogy tegnap délelőtt az első marasztaló szóra elnevette volna magát, s marad, – de Kállay egy szóval sem marasztotta. Kállayt meg főként Louis bizalmatlanságának bejelentése mardossa, s azt mondja, eleget legyezte már Louis hiúságát, megunta. Ezen egyszer úgyis át kell esni: jobb most, mint később. Ebben kétségkívül igaza van. [...]

Louis ma egy órára feljött Kállayhoz. Jöttére én a másik ajtón kiosontam azzal, hogy a szobámban megvárom az eredményt. Vártam is úgy 3-ig, de akkor meguntam és hazamentem ebédelni. Aki komolyan le akar mondani, az semmi esetre sem tárgyal órákig. Azt hiszem, megegyeznek végül. Pedig Kállay ösztönösen érzi, hogy jobb lenne nem megegyeznie.

Este Bárdossyékkal és Zilahy Lajossal Juhász Pistáéknál voltunk vacsorán. Keserű gyűlölködő emberek ezek a Bárdossyék, és az asszony húzza erre a kormányrudat.

1942. október 24.

Még mindig nem tudom, hogy hogy áll ez a Louis-ügy. Tegnap fél 4-kor Louis szemmel láthatóan elérzékenyülten távozott. Az az érzésem, hogy a kabinet többsége Louis ellen drukkol. Csak az egy Szinnyey Jenőről gondolom, hogy csakugyan

Louis maradását kívánja. A belügyminiszter és Varga láthatólag s szótlanul kívánják a távozását. Bánffy nem bír ennyire uralkodni magán, és fűt-fát ígér támogatás terén Jurcsek Bélának, ha Szász Lajosra a pénzügyek gondja is rászakadna.

Louis telefonált, hogy a személyi természetű differenciákat tegnap nagyjából átbeszélték és kiküszöbölték, de bizonyos tárgyi természetű nehézségek még fennállnak, és ennek átbeszélésére ma délben ismét feljön a miniszterelnökhöz. Az a gyanúm, hogy a mostani alkalmat szeretné felhasználni Baranyai Lipót végleges megfúrására. Pár hete mondta már nekem, hogy a bankelnök megbízatása februárban lejár, és számára erkölcsi lehetetlenség ismét Baranyait terjeszteni elő. Kállaynak eddig ezt még nem merte megmondani. Ha valóban ez a terve, meg fog vele bukni, mert a Kormányzó Úr nem hagyja Baranyait.[577] A múltkoriban Baranyai lemondását a Kormányzó Úr nem fogadta el, – lehet, hogy Louis most önmagának is ambicionálná az államfői ragaszkodásnak a látható megnyilvánulását. Annyit világosan látok, hogy Louis nem akar a hivatalától megválni. És Kállay mintha egyre nagyobb hajlandóságot mutatna beugrani neki. [...]

1942. október 26.

Hát persze, hogy Louis és Kállay megegyezett. Louis is, a miniszterelnök is bizalmasan elmondta nekem a tárgyalásuk lefolyását részletesen, hogy legyen egy objektív tanúja, ha valamikor netán hivatkozni kellene rá. De az ilyen tanúságtétel keveset ér, ha az ember nem személyes részvétel útján értesül az eseményekről, főleg nem, ha a két érdekelt a részleteket nem egészen egyezően adja elő. Az a fő, hogy megegyeztek. Véleményem szerint a miniszterelnök maradt a tusában felül. Hogy meddig fog maradni a béke köztük? Februárban esedékes Baranyai új megbízatása és Louis bejelentette, hogy számára lehetetlen Baranyait előterjeszteni. Kállay azt ajánlotta neki, hogy menjen februárban szabadságra és majd ezalatt ő terjeszti Baranyait elő a kinevezésre. Louis ugyan elég rugalmas, de ezt a megoldást mégsem érzi egészen egyenesnek. Végül is azt mondta, hogy a mai háborús idők-

577 A Bethlen István szűk baráti köréhez tartozó Baranyai Lipót – aki 1938 óta volt a Nemzeti Bank elnöke – és a németbarát Reményi-Schneller közötti ellentét a németek gazdasági követelésén robbant ki, ez a konfliktus állt a Kállayval való összekülönbözés mögött is. A németek egyrészt a kibombázott gyáraik Magyarországra telepítését kérték, másrészt 2000 millió márka hitelt. Az utóbbit Baranyai azzal utasította el, hogy a magyar hitelrendszer, ahol a hiteleket magánbankok garantálják, ilyen kölcsön folyósítását nem teszi lehetővé. Reményi-Schneller ezzel szemben kész volt 1000 millió márka értékben kormányközi hitelt garantálni. Kállay kénytelen volt Reményi-Schneller álláspontját elfogadni. Baranyai ezek után beadta lemondását, amit a kormányzó nem fogadott el, de 1943. február 3-án, amikor a mandátuma lejárt, Horthy azt nem hosszabbította meg. Többek között ez is az ára volt annak, hogy a gyáráthelyezések visszautasítását a németek elfogadták. Macartney 2006. II. 150.

ben nem kell előre gondolkodni, addig elvégre Baranyai felfogása is megváltozhat annyira, hogy nyugodt lelkiismerettel előterjesztheti. Egyszóval: majd meglátják. Egyébként Louis bizalmat és hűséget fogadott, és a többi pontban megegyeztek.

1942. október 27.

A honvédelmi miniszter visszatért 12 napos oroszországi útjáról, ahol a rossz útviszonyok adta lehetőségek között végigjárta a magyar frontot. A minisztertanácson erről az útjáról igen érdekes beszámolót tartott. A legnevezetesebb, egyben a legörvendetesebb benne, hogy a csapataink átestek már a tűzkeresztségen, állják a sarat. Az augusztusi bizonytalankodás véres korszaka már lezárult. Nagy Vilmos[578] szerint abból az alsóbbrendűségi érzésből fakadt, amely az ellenük harcba vetett óriási orosz tankok, illetve az a váratlan tapasztalat okozott, hogy a tankok páncélzatáról lepattog a páncéltörő ágyúik lövedéke. A tűzkeresztségen jóformán át sem esett csapatok erre több helyen megzavarodtak és megfutamodtak. Futás közben pedig mindig nagy a veszteség. Ennek szerencsére vége van. A csapatok kitanulták az új módszereket, az új lövedéket. Nagyobb páncéltörő ágyúkat is kaptak. Megérkezett hozzájuk a nyári veszteségek utánpótlása is, amire főként lélektani okokból volt égető szükség: a csapatok úgy érezték, hogy kiszakíttatván mintegy a nemzet testéből, kihalási státusba kerültek, – a nemzet éli a maga életét, velük nem törődik, őket maradéktalanul odadobta, elvesztésüket már le is írta, a megritkult kereteiket pótlással már ki se tölti. A német nyomás mellett elsősorban ez okból kellett megváltoztatni azt a korábbi álláspontot, melyet korábban a kormány a magyar vér kímélésére kezdetben elfoglalt. Nem igaz az a vád sem, amelyet széltében, hosszában hangoztat az ország, hogy a tényleges tisztek kivonják magukat a harcból, s megint a tartalékos tisztek véreznek el. Ennek bizonysága, hogy eddig az idén kb. 110 tényleges, és kb. 60 tartalékos tiszt esett el. Az elesett tisztjelöltek is tartalékosok: más az arány, mint volt a mi háborúnkban. A veszteségeink általában is sokkal kisebbek most, mint voltak az előző háborúban.

Nagy Vilmos Hitlernél, Keitelnél is volt.[579] A legérdekesebb, amit erről a találkozásról beszélt: a németek csak 1944-re várják az orosz háború végét. Hitler

578 (Nagybaczoni) Nagy Vilmos (1884–1976), 1940 márciusától 1941 májusáig az 1. hadsereg parancsnoka. 1942. szeptember 24-től 1943. június 12-ig a Kállay-kormány honvédelmi minisztere. Szálasi hatalomra jutása után letartóztatták, 1945. április végén szabadult. A háború után visszavonultan élt Piliscsabán.

579 Téves információ, Nagy Vilmos nem Keitelnél, hanem a német B Hadseregcsoport parancsnokánál, Weichs vezérezredesnél tett látogatást. Az újonnan kinevezett honvédelmi miniszter, Nagybaczoni Nagy Vilmos október 17-től 19-ig tartózkodott a hadszíntéren. Még arcvonali szemléje előtt tárgyalt

kijelentette, hogy nem szándékozik a végtelenségig az orosz után futni. Angol invázióra Európában legfeljebb csak 1944-ben számít, és biztosra veszi, hogy megbirkózik velük. Tehát 1944. Ez másként hangzik, mint az előző beszédek.[580] [...]

1942. október 28.

Este Tamási Áron darabját, a *Csalfa szivárványt* néztük meg Klárival a Nemzetiben.[581] Igazi Tamási-darab: nem tökéletes, de igen jó, és egészen magyar. Előadás után Tamási Áron és Illyés Gyula[582] jöttek fel hozzánk vacsorázni. Hosszan elvitáztunk a magyar jövendőről. Naivak ezek az írók, de jóhiszeműek. Segítenének is a maguk módján. Antal Pista össze is akarja őket hozni Lillafüreden,[583] és a nagy cél érdekében összefogni. Biztattam őket, hogy csak menjenek. Ők arra kértek, hogy én is menjek le. Talán még nem késő. Istenem, Istenem – segíts!

1942. október 29.

Jagow német követ tartott előadást délután az SA szervezetéről.[584] Az előadás a Parlament egykori delegációs termében hangzott el, a magyar–német társaság

Hitlerrel vinnyicai főhadiszállásán, aki erősítést ígért a magyar csapatoknak, ahogy az október 18-i találkozón Weichs vezérezredes is. Nagy Vilmos kritikusnak ítélte meg a magyar hadsereg helyzetét és úgy látta, jelen állapotában nem képes megvédeni az arcvonalat. A miniszter a munkaszolgálatos századokat is meglátogatta és helyzetük javítására intézkedést tett. Nagybaczoni Nagy 1986. 123–124.

580 1942. szeptember elején Hitler meglátogatta a keleti hadszíntéret, ahol szembesült a Vörös Hadsereg erejével és saját csapatai kimerültségével. Több hadtörténész véleménye szerint itt ébredt rá arra, hogy a Szovjetunió elleni háborút nem tudja megnyerni. Ez a felismerés erősítette benne a vezérkarának tisztjeivel szembeni bizalmatlanságát. Önmagát nevezte ki a hadsereg irányítójának, többeket leváltott, és az újak kinevezésénél a nemzetiszocialista elköteleződés vált meghatározóvá, hadserege egyre inkább SS- és Gestapo-tisztek politikai befolyása alá került.

581 A darabot október 24-én mutatták be az „erdélyi ciklus" keretében (a sorozat első darabja Kós *Országépítő*je volt), Németh Antal rendezésében, Táray Ferenc, Fülöp Kató, Tompa Sándor, Kamarás Gyula és Görbe János szereplésével.

582 Illyés Gyula (1902–1983), író, 1928-tól a *Nyugat* munkatársa. 1941–1944 között a *Magyar Csillag* című folyóirat szerkesztője. A Nemzeti Parasztpárt tagja, háború után képviselője. Az 1950-es években visszahúzódik a közéleti szerepléstől. Az 1960-as évektől haláláig a magyar irodalmi élet vezéralakja. Többször felemelte szavát a határon túli magyarok sorsáért.

583 Antal István mint propagandaminiszter az ország háborús erőfeszítéseinek elfogadtatásához szeretett volna az írókkal szorosabb együttműködést kialakítani. Ennek érdekében 1942 elején neves írók részvételével létrehozta az ún. „Írói Tanácsot", és közös tanácskozásra háromnapos találkozót szervezett Lillafüredre. Lásd az 1942. november 21-i bejegyzést.

584 Sturmabteilung (SA) – Rohamosztag, a Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt párthadserege. 1933-ban tagjainak száma elérte a 4,5 millió főt, 1934-ben szerepét azonban átvette az SS (Schutzstaffel – védosztag), politikai jelentőségét elvesztette, állománya 1,5 millióra zsugorodott.

rendezte. A miniszterelnök nem ment el meghallgatni, inkább az Erdélyi Párttal tárgyalt, – megjelenéséért azonban annyira könyörgött a rendezőség, hogy végül is úgy határoztam, legalább én elmegyek. Csak az előadásra, az azt követő vacsorára nem. Inkább az Erdélyi Párt meghívásának teszek eleget. Nagy népszónok ez a Jagow, látszik, hogy ezelőtt sokat gyakorolta. Ott volt mindenki, aki a közéletben még számítani akar. Még az öreg József főherceg is.

Az erdélyiek a Hungáriában adták a vacsorájukat. Ugyanott volt a Jagow tiszteletére rendezett lakoma is, éppen velünk szemközt. Vacsora után átjött hozzánk a magyar–német társaság követe, hogy nem látogatna-e át hozzájuk a miniszterelnök. Kállay elutasító választ adott. Nem jutottam hozzá, hogy megkérdezzem tőle az okát. Mert valami oknak kell lennie. A miniszterelnök feketekávé közben kápráztatta az erdélyieket. Hogy mit beszélt, nem hallottam, mert mi egy másik társaságban anekdotáztunk. Zárórakor azonban odamentem hozzájuk. Akkor éppen Kállay nagy hangon hirdette: ha a németek adnak helyet hozzá, én azonnal kitelepítek egymillió zsidót Goldberger[585] vezetésével! Jó, jó – szóltam közbe –, de majd inkább holnap. Ma már záróra van. Kállay elnevette magát, felugrott: na, gyerünk akkor. Mindenki nevetett. Legalább elmondhatod majd – szóltam oda neki elmenőben –, hogy te kitelepítetted volna a zsidókat, de Zsindely Feri nem engedte.

1942. október 30.

Kolozsváron tüntet az egyetemi ifjúság. Pár napja román granicsárok[586] kb. két századnyi erővel betörtek Kolozs megyébe, a gyenge határőrségünket visszanyomták, a bevetett erősítés azonban kidobta őket az országból.[587] Egy kerékpáros hadnagyunk és egy katonánk elesett. A tüntetés a hadnagy temetése kapcsán robbant ki, az ifjúság a kolozsvári románok ablakait betörte, de beverte a román konzulátus ablakait is. Ez az incidens külügyi körökben nagy izgalmat okozott, mert a románok, akikkel pimaszság dolgában teljesen reménytelen versenyre kelnünk, azt üvöltik, hogy voltaképpen mi kezdeményeztük a határsértést, és a konzulátus ablakait tüntették fel az igazi nemzetközi sérelemnek. Ezzel szemben mi azt mondjuk, hogy a szent és sérthetetlen ablakaikat az ifjúság közé vegyült

585 Goldberger Leó (1878–1945), Goldberger-textilgyár igazgatója, a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) igazgatója, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa, 1935-től felsőházi tag. 1944-ben a Gestapo elfogta és koncentrációs táborba hurcolta. Pár nappal a mauthauseni tábor felszabadulása után ott halt meg.

586 Itt: a határőrvidéken szolgáló katonák, eredeti jelentésében szerb nemzetiségű határőr katonák.

587 1942. október 24-én a Bánffyhunyadhoz közel eső határszakaszon a román és a magyar határvadász alakulatok tűzharcba keveredtek egymással. Csatári 1968. 106.

román agent provokatörök verték be. Az esetet még kellemetlenebbé teszi, hogy a német–magyar vizsgáló bizottság éppen Kolozsváron tartózkodik. A sajtóban egyetlen szó se esik az esetről.

[...][588]

1942. november 3.

Érdekes jegyzőkönyvet adott elolvasásra a honvédelmi miniszter helyettese.[589] A németektől kapta, és annak a Budapest bombázásában részt vett repülőgép személyzetnek kihallgatásáról szól, amely a második bombázásból visszarepültükben kényszerleszállt, s a németek kezébe került. Régen olvastam ilyen érdekfeszítő írásművet. Ami elsőként és leginkább megdöbbenti benne az embert, az a hihetetlen szervezettség, céltudatosság, felszerelés és erő, amellyel Oroszország a háborúra felkészült, s amely még egyáltalán nincs megtörve, – megtépázva is alig. Sőt. Mióta Szibériában állították fel a tavaly elfoglalt hadiüzemek pótlását, azóta még javult is az utánpótlásuk. Dzsingisz kán óta nem volt a világon ilyen megszervezett haderő, mint az oroszoké. Harci szellemük és a képzésük kifogástalan. Annak idején tévedtem az ellenséges gépek számában, mert valójában 30 gép volt Budapest felett. 500–600 m magasságban jöttek, és az volt a parancsuk, hogy a támadás második felében 7 ezer m-re emelkedjenek a város fölé „az éjjeli vadászgépek támadásának veszélye miatt". Az első bombázáskor olyan kivilágításban találták Magyarországot, amilyen valahol túl az Uralon a világ. A másodiknál elég sötétek voltak a nagyvárosok, de a kisebbek nem. Idefelé a budapesti rádió szórakoztató zenéjének irányába repültek könnyen és egyenest – azóta este le is gyengítik az adás erejét. Az elhárító tűz a bombázók magassága miatt hatástalan volt. A városban a fényszórók elhelyezése után tájékozódtak: úgy látszik, pontos kémjelentéseik lehetnek. [...]

1942. november 5.

Úgy volt, hogy ma este utazik Rómába a miniszterelnök. Vitte volna magát, titkárként a fiát, nagy kíséretet – még Bárczy Pistát is elvitte volna társadalmi és csevegő segítségnek. Reggel a fürdőkádban adták át neki az üzenetet, hogy Mussolini az utolsó percben lefújta az utat.[590] Líbiában úgy látszik, csakugyan rosszra

588 Zsindely Ferenc öccseivel Dömösön vadászott.

589 Littay András vezérezredes

590 Az olasz külügy Mussolini betegségére való hivatkozással mondta le a látogatást. Kállay kinevezésétől kezdve kezdeményezte a római látogatást, azonban azt a választ kapta, hogy csak Hitlernél történt látogatása után fogadhatják, ám az 1942. júniusi Hitler–Kállay találkozó után is halogatták

fordult a helyzet.[591] Reggel a londoni rádió már nagy kürtzengéssel, diadalittasan harsogott teljes áttörésről, 6 ezer fogolyról, rendületlenül visszaözönlő vert német és olasz hadakról. Eddig a londoni propaganda igen tartózkodó álláspontot foglalt el az afrikai események alakulása tekintetében. Gyanús volt a reggeli hirtelen diadal-lárma. Gyanús volt az is, hogy a német jelentés tegnap igen hangsúlyozta az ellenség túlerejét, s Rommel szabadságát a hadműveletek irányításában.

Kállay a követnek azt mondta, külpolitikailag elhibázottnak tartja ezt a váratlan lemondást: az angol propaganda nyilván úgy fogja beállítani, hogy a magyar miniszterelnök már nem is megy Olaszországba, mert a csődbe jutott vállalatnál újabb érdekeltséget nem vállal. Ilyen hangulatban érkezett Eger öttagú küldöttsége Kállaynak átadni a mandátumot. Este a Pártba mentünk le, hogy valamivel megnyugtassuk a képviselőket, akiket Lukács Béla az esti búcsúztatáshoz már beszervezett. Azt mondtuk nekik, hogy az olasz csapatok súlyos harcot vívnak Líbiában, s Mussolini nem tartaná ízlésesnek, hogy ilyenkor ünnepi lakomákon pezsgőzik. Ezzel nem is hazudtunk nagyot, és a képviselők is megértéssel fogadták a magyarázatot. A vereségről még nem tudnak.

1942. november 6.

[...] Bárczy Pista jött be hozzám. A begye tele volt pletykákkal. Hogy az afrikai események magukban nem indokolnák ezt a hallatlan udvariatlanságot, amelyet az olaszok Kállayval szemben elkövettek. Más oknak is kell lennie, és ez – ő két megbízható forrásból is hallotta – Mussolini betegsége. Mussolininak szifilisze is volt, gyomorvérzése is egykor, most pedig 60 éves korára egy szép 23 éves kis szeretője van, aki fizikailag teljesen tönkre teszi. Már az emlékezete is kihagy. Ezt szeretnék titkolni az olaszok. Próbálkoztam megmagyarázni neki, hogy mennyire lehetetlen a feltételezése! A pletyka-düh nem ismer logikát. Biztattam, hogy az út nem marad el végleg, csak elhalasztódott. De hogy neki a miniszterelnök mondta, ő most már nem is megy: vele így nem lehet bánni, ő meg van sértve. Előttem ezt a komédiát Kállay már nem is merte megjátszani. Bárczy Pistával négyszemközt durcáskodnak csak ilyen gyermetegen. Különben az afrikai események mára kevésbé látszanak oly tragikusnak, mint látszottak tegnap. Rommel nincs tönkre verve, a német visszavonulás nem fejvesztett. Sőt. Rommel ismét ügyes sakkhú-

az olaszok a meghívást. Az elmaradt november 5-i találkozó helyett 1943. január 21-re tűzték ki az utazást, azt viszont a sztálingrádi vereség és Tripoli eleste miatt mondták le. A találkozóra végül csak 1943 áprilisában került sor. Lásd az 1943. április 6-i bejegyzést. Lásd még KÁLLAY 2012. I. 171–172.

591 Líbiát, amely 1912-től az Olasz Királyság gyarmata volt, 1942 novemberében a szövetségesek elfoglalták és brit–francia közigazgatás alá került.

zást csinált. De az angolszász túlerő tény, és ezen a sakkhúzás sem változtatott. Az én aggodalmamon sem.

1942. november 7.

Kállay elutazásának hírére hortobágyi vadlibafogást terveztem. Az utazás elmaradt, de én megmaradtam a tervemnél. Öcséim közül csak Sanyi ért rá. Klárinak a Györffy István Kollégiummal kapcsolatban sürgős dolga volt Debrecenben, őt is levittük.[592] A Bika előtt megálltunk: oda szállt Klári. A fogadóban már nagy izgatottan fel s alá járt Kölcsey polgármester, őt várta. A főispán meg az alatt jött át ijesztgetni, míg mi ebédeltünk. A debreceniek nem és nem akarják Klári kollégiumát, az asszonyok már szervezkedtek ellene. De Klári nem ijedt meg. Ebéd után mindjárt nekiindult, hogy felvegye a harcot. Házról házra járt, akár egy képviselőjelölt. A főispán, polgármester jártak vele. Mi pedig Sanyival ki az esőbe, ki a Hortobágyra. [...]

1942. november 8.

Annyi a liba, hogy temérdek, de nem lehet lőni: iszonyúan magasan járnak. A vacsoránál Széchenyi Károly[593] odaült hozzám és rémülten mesélte, hogy az amerikaiak nagy erőkkel partra szálltak Algírban és Oranban.[594] Ezt a hírt ő a halastavaktól hozta, ahol a bekvártélyozott Kállay Rudiék rádión hallották. Régen érkeznek már a hírek az angolok gibraltári nyereségéről és flottaösszevonásokról. Nyilván Rommelt akarják nyugat felől is megszorongatni. A végcél is kétségtelen: kidobni Afrikából a tengelyt.[595] Félek, hogy ezt a célt el is fogják érni, hacsak valamilyen csoda nem történik. Ha a tengely Afrikából kiszorul, csak idő kérdése a balkáni angol invázió. Akkor aztán lobbot vet a Balkán, s a háború itt a nyakunkon.

592 A Györffy Kollégium mintájára Debrecenben fiókkollégiumot alapítottak. 1942 tavaszán indult a szervezés, a debreceni családi háttérrel bíró Tüdős Klára komoly anyagi segítséget nyújtva felkarolta az ügyet. 1942. október 26-án alakult meg a debreceni Györffy Kollégium. Adományokból megvásárolták a Veres utca 10. szám alatti parasztházat, és 11 fővel indult el a kollégium. Papp 2008. 215–216. Lásd még az 1942. november 9-i, 1943. március 26-i, április 11-i és december 6-i bejegyzéseket.

593 Széchenyi Károly gr. (1906–1971), a magyar Cukoripari Rt. vezérigazgatója, 1924-től 1940-ig a Magyar–Lengyel Egyesületek Szövetségének elnöke. 1943-tól felsőházi tag.

594 A „Torch" fedőnevű hadművelet során angol–amerikai csapatok szálltak partra Észak-Afrika francia ellenőrzés alatt álló területein. Ezzel nemcsak Rommel csapatainak hátába kerültek, de lehetővé vált Olaszország közvetlen megtámadása is.

595 November 11-én ért végett az El Alamein-i ütközet, ahol Montgomery tábornok angol csapatai legyőzték a Rommel vezette olasz–német haderőt, ezzel megakadályozták, hogy a tengelyhatalmak ellenőrzésük alá vegyék a Szuezi-csatornát.

Mit csináljunk ekkor? Általános mozgósítást, amelyet a németek nyilván követelni fognak? Harcoljunk az angolok ellen? Vagy tagadjuk meg a német követelést? Ennek is súlyosak a következményei, azonfelül akkor sem kerüljük el a harcot: a németek s angolok itt ütköznek meg majd a hazánkban. És az olaszok? Könnyen lehet, hogy kiugranak a háborúból. Ha pedig eltörik a tengely, ne ragadjunk-e mi is az olasz végéhez, s ne ugorjunk-e ki mi is? Végveszélyben mit tenne erre velünk a felbőszült német? És mit tesz majd az oláh? Hogy legszívesebben rögtön az angolokhoz pártolna, azt tudom, – de a csapatai a Kaukázusban állnak a németekkel. Lesz-e az átpártoláshoz módja? És nem lesz-e mindennek a vége, hogy orosz megszállás alá kerülünk? Akkor pedig sem ellógni, sem meglógni innen nem lehet, – ekkor minden igekötő nélkül egyszerűen csak lógni lehet. Az akasztófán. Ej, ha Isten nem akarja a vesztünket, nem fogunk elveszni, bármi történjék is. Ha pedig a vesztünket akarja, úgyis elveszünk. Ő tudja csak, mit végez velünk. Légyen meg az Ő akarata. Ebben a gondolatban aludtam el aztán édesdeden.

1942. november 9.

Borús idő, tengernyi liba. Eleinte lövöldöztem, azután már nem is lövöldöztem rájuk. Úgyis hiába: magasan jártak, s háború van, nemigen kapni töltényt. Délben kijött hozzám Klári. Győzött, amit különben eleve bizonyosra vettem. Mindenkit meghódított, a Kollégium ellenségeit leszerelte.[596] Amit ez az asszony a fejébe vesz, azt véghez is viszi. Áldja meg az Isten! Együtt ebédeltünk a hortobágyi csárdában igen vidám békességben. Sokat nevettünk. Útközben Szolnokon uzsonnáztunk. Tejes kávét, fehér kiflit kaptunk. Értékeltük nagyon. Vidéken még nemigen érzik a háborút. Idehaza meleg fürdő várt. Azelőtt semmibe vette az ember a mindennapos forró fürdőt. Most azonban hetenként csak kétszer kapunk meleg vizet. Megbecsüljük és élvezzük. Ilyen az ember!

1942. november 10.

Kállay, hogy az olasz útról lemaradt, kárpótlásként szeretett volna medvét lőni. De a medvék nem kaptak a dögre, ezért úgy határozott, hogy a tarkóján nőtt zsírdaganatot kioperáltatja. Mondtam neki: helyes, vadászidény előtt megtisztogatják a puskát. A mai időkben a miniszterelnök is hozassa rendbe magát. „Hát igen" – felelte –, „bár akasztás előtt nem is jött volna olyan rosszul ez a daganat." Egyébként megállapodtunk, hogy a külügyi helyzetről nem fogja a minisztertanácsot

596 Az előzményeket lásd az 1942. november 7-i bejegyzésben.

tájékoztatni, mert elrémülnének a miniszter urak, és terjesztenék a pánikot. A németbarátok száma egyszerre megfogyatkozott, az angolbarátoké megsűrűsödött, s a zsidók egy csapásra elszemtelenedtek megint. Ha lenne politikai börze, azon a német papírok katasztrofálisan zuhantak volna. És még egyre zuhannak. Délben lementem a Képviselőházba, mert egyre-másra jöttek az ijedt telefonjelentések. Jaj, szánalmas egy banda ez a képviselői társaság: jólétben pöffeszkedő, bajban begyulladt, a veszedelemben nem ember. Hogy tréfálkozni láttak, ez már magában is lelket öntött beléjük. Ha megpillantanak egy más, savanyú pofát, azonnal beléjük áll megint a kétségbeesés. Este az Operába mentünk, ahol Kodály 60 éves jubileumára egy gyönyörű műsort állítottak össze a műveiből.[597] Volt ugyan pártértekezlet is, de arra a miniszterelnök nem vitte le bekötött nyakát, s így én sem mentem: elegem volt így is mára a törvényhozó kollégákból. Élveztem a muzsikát és büszkén adtam Istennek hálát, hogy magyarnak teremtett.

1942. november 11.

Hát, az ördög tudja, hogyan állnak Franciaországban a dolgok! A németek az eddig meg nem szállt országrészüket is megszállják, és igazuk van: csak nem várják ölbe tett kézzel, hogy az angolszászok majd azt is elfoglalják. Petain ez ellen tiltakozik, s a maga szempontjából neki is igaza van. Másrészt egyre adja ki a parancsokat, hogy a csapatai az angolokkal vegyék fel a harcot. Sok közülük harcol is, másikuk meg átáll. Még mindig nem lehet tudni, melyik oldalra is áll Franciaország. Ezen most sok minden megfordulhat. A flotta mintha inkább Németországgal akarna együtt harcolni, – de vajon csakugyan az angolok ellen-e? Mindegyik fél a maga szájíze szerint magyarázza az eseményeket, bizonyosra semmit nem lehet venni.

A képviselőházi folyosó szemmel láthatólag a tegnapihoz képest megnyugodott kissé. Tegnap még a tengely haladéktalan cserbenhagyását, és a háborúból való rögtöni kilépésünket követelték. Képmutató elmélyedés után azt feleltem nekik: „igaz, talán igazatok van. Jobb lenne a német megszállás, amely ez esetben persze elkerülhetetlen, – de legalább biztonságban és békében élhetnénk." Erre meghökkentek. Ma már szó sincs a különbékéről, – ma a hadseregünk rögtöni

597 Kodály Zoltán 60. születésnapját (1882. december 16-án született) több rendezvénnyel is ünnepelték. Az operaházi ünnepi estet november 7-én és 10-én tartották. A színházi nyitányt Sergio Failoni, a művek nagy részét Ferencsik János (Két ének zenekari kísérettel, a *Közelítő tél* Losonczy György és a *Sírni, sírni* Kóréh Endre szólójával, a *Galántai táncok*, *Jézus és a kufárok*), a *Psalmus Hungaricus*t Kodály Zoltán vezényelte. Az Operaház kórusa működött közre. A második részben a *Székely fonó*t adták elő Sergio Failoni dirigálásával; Palló Imre, Nagy Izabella, Báthy Anna, Gere Lola, Németh Anna, Rosier Endre és Maleczky Oszkár énekelt. Baranyi 2007. 126–127.

visszahívása és a déli határon való felállítása volt soron. „Talán igazatok van" – feleltem megint –, „talán jobb az angol hadsereg ellen harcolni, mint az orosz ellen, az mégiscsak európaibb ellenfél." Erre ismét meghökkentek. Kíváncsi vagyok, holnapra mi lesz a helyzet. És még ezek a haza sorsának irányítói? Szerencse, ilyesmit tőlük senki se vár. Az a gyanú támadt bennem, hogy a zsidófaló politikusok véleményét – persze a tudtuk nélkül –, de titkos szálakon a zsidók irányítják. Kezdeti diadalmámoruk után a zsidók kissé megszeppentek. Tudják, hogy csak egy átmeneti német megszállás esetén is megpecsételődik a sorsuk. Fegyverletételről hát több szó nem is esik. A külügyi vezetésünk hiánya aggaszt. Most jobban, mint bármikor, de ezt nem mondom.

1942. november 12.

A folyosók tegnapelőtti rémülete mára ismét higgadt valamelyest. Az a körülmény, hogy a németek és az olaszok megszállták az eddig szabad francia területeket, és hogy cselekvésre készek Tuniszban és a tengereken is, hozzájárult a lehiggadásukhoz.[598] Még viccelődni is van kedvük. „– Mi történik most Afrikában? – Rommeltakarítás... – Mi a különbség Rommel és az óra között? – Az óra előre megy, és azt mondja: tik-tak. Rommel hátrafelé megy, és azt mondja: tak-tik." Szóval, már tréfálkoznak az emberek. Örülök neki. De őszinte csodálattal gondolok az angolokra, akik ebben a háborúban eddig csak csalódást és bajt értek meg: Dunkerque, Narvik, Kréta, Hongkong, Szingapúr, Burma,[599] – egyik tragédia a másik után. És lelkileg mégsem roppantak össze, noha a városaikat folytonosan bombázzák a németek, a hajóikat süllyesztik. Mi meg az első csapásra beijedünk. Az első döbbenetben valami olyasmit hihettek az emberek, hogy most aztán mindennek vége. Holott, amit látunk, az nem a vége, hanem inkább kezdete valaminek. De minek?

598 Az angol–amerikai csapatok sikeres partraszállása után a német csapatok, hogy így biztosítsák a francia kormány németekhez hű magatartását, november 11-én megszállták Vichy-Franciaország függetlennek tekintett területeit. Francios Darlan tengernagy, az észak-afrikai gyarmatok kormányzója és a vichyi kormány miniszterelnök-helyettese erre válaszul beszüntette a harcot a szövetségesek ellen és átállt.

599 1940 májusban 300 ezer szövetséges katonát zártak körbe a német csapatok Dunkerque térségében. A vasércimport szempontjából kulcsfontosságú norvég kikötőváros, Narvik 1940. június 8-án adta meg magát a németeknek. Súlyos csaták után a német–olasz hadsereg 1941 júniusában győzelmet aratott Krétán. A Pearl Harbor-i támadásokat követően a japánok sorozatos győzelmet arattak az angol flotta felett. 1942 januárjában Szingapúrnál elsüllyesztették az ázsiai gyarmatokat védő hadihajókat, márciusban bevették Rangoont, Burmát, Ceylon szigetét, április 6-án Douglas MacArthur tábornok Bataanban letette a fegyvert és a Fülöp-szigeteket fel kellett adnia. 1941 decemberében elesett Hong-Kong, Malajzia, Borneo és Szumátra. SEBESS 2020. 143–154.

Egész délután a pártban tárgyaltam a felállítandó ruszin párt dolgában. Ellene volt jóformán mindenki, Kállay maga is. Én Teleki szellemében harcoltam érte,[600] mert lehet, hogy szükségünk lesz még a ruténség akaratának megnyilvánulására, és akkor csak legyen annak egy kormányozható szerve. Végül is győztem. A Pártot Bródyval[601] megcsináljuk.

[...][602]

1942. november 16.

Klári mára tette a Györffy Kollégium balladaestjét. Nagy buzgalommal iparkodott ifjúságának bemutatójára a kormány tagjait összetoborozni.[603] De Kállay éppen mára összehívta a minisztertanácsot. Akkor úgy volt, hogy a honvédelmi tárca költségvetése kerül sorra a Házban, s azt akartuk, hogy a miniszter a hadbavonultak ellátásáról nyilatkozatot tehessen. Ehhez kellett előzetesen a minisztertanács. A hadbavonultak dolga fontosabb, mint a kollégiumé: nem is szóltam a minisztertanács ellen többet annál, hogy én egy órára eltűnök róla. A honvédelmi tárca váratlanul csütörtökre maradt, a minisztertanács sürgőssége megszűnt. Kállay udvariaskodva szemrehányást tett nekem, miért nem mondtam, hogy a balladaest miatt morgok a minisztertanács ellen. Nofene: sohasem jár színházba. Csak Klárinak szóló figyelem volt az egész. De engem kedvesen megszólt, hogy menjek már. Negyed 7-kor ott is hagytam a nagyméltóságú társaságot. Én is sajnálom, hogy a fiúk táncát nem látták a miniszterek. Sokat nem értenek hozzá, de a lényeget, a magyarságot meg kellett volna érezniük benne. Ezt Kállayné és a kultuszminiszterné sem látták, mert a szünetben előkelően távoztak.

600 Teleki Pál a 6–10%-ban magyar etnikumú Kárpátalja jövőjét Magyarországon belüli autonóm területként képzelte el. Bródy Andrásra kívánta alapozni kárpátaljai politikáját, felajánlotta, ha a kormánypárthoz csatlakozik, garantálják számára a lokális önállóságot. Teleki Kárpátaljával kapcsolatos elképzeléseit és politikáját lásd Ablonczy 2004. 147–157.; Brenzovics 2004. 87–119.

601 Bródy András (1895–1946), 1938-ban a müncheni egyezményt követően a Csehszlovákián belül autonóm területként működő Kárpátalja első miniszterelnöke. Kárpátalja 1939. március 15-i elfoglalása után meghívott képviselő a magyar országgyűlésben. A háború után az Ungváron működő népbíróság 1946 májusában halálra ítélte.

602 Zsindely november 14–15. között Laci öccsével Dömösön vadászott.

603 Az estet, melynek emelt helyárai a kollégiumnak fontos bevételi forrást jelentettek, komoly szervezés előzte meg. A Pártfogó Testület kapcsolatrendszerén keresztül elérték, hogy az széles körű sajtóvisszhangot kapjon, és a legfelsőbb körökbe Tüdős Klára kísérőlevelével elküldött meghívóknak köszönhetően reprezentatív nézősereg látogatott el a rendezvényre. Az előadásra a Tisza Kálmán téri Művelődési Házában (más néven Városi Színház, a mai Erkel Színház) került sor, a megnyitóbeszédet Veres Péter tartotta. A táncokat Molnár István, a kor egyik legnevesebb koreográfusa tanította be a kollégistáknak. Az est nem aratott osztatlan sikert, így azt nem követte további fellépés. Papp 2008. 209–214.

Az előadás után visszamentem a minisztertanácsba. Azt hittem, a végére érek oda. Hát ördögöt: a felénél se tartottak. Izgalmas hangulatban csöppentem bele: éppen Vargára járt a rúd. Piros arccal, gyermekded mosollyal ült szegény, ijedten, értetlenül tekingetett körbe. A miniszterelnök rá se nézett, fanyar arccal meredt maga elé, és idegesen dobolt az asztalon. Annál jobban acsarkodott a többi: dühbe hozta őket szegény Varga gyámoltalansága. Ez valóban minden képzeletet meghalad. Ma este a minisztertanács előtt egyhangúan és véglegesen megbukott Varga. De nem most derült ki először így a teljes tehetetlensége, mégis eddig a helyén maradt. Meddig mehet ez így? Szász Lajos kemény rendeletet kénytelen kiadni, mert a közellátásból 5 és fél millió mázsa liszt hiányzik. Kénytelen rekvirálni, és a fejadagot is kénytelen lesz csökkenteni: napi 20 dekáról 16 dekára. Könnyű időknek nem nézünk elébe.

1942. november 17.

Kodály Zoltán felesége igen csúnya, igen okos zsidó nő. Az urát isteníti, s azt hiszem neki köszönhető, hogy ez az alig test, csupa lélek, leheletszerűen finom és törékeny ember még életben van, – az ő anyás gondoskodása nélkül tán már nem is élhetne. Kodály is meghatóan ragaszkodik hozzá. Klári jóban van velük régóta, én az asszonyt személyesen nem ismertem, náluk soha nem jártam. Az asszony már Klárin régóta követelt, egyre hevesebben és sértődöttebben. Már csak Klári miatt sem ellenkezhettem tovább. Kodályt nagyon szeretem, és igen nagyra tartom. Egyszóval: Klárinak ma megígértem, hogy érte megyek Kodályékhoz.

1942. november 18.

A Képviselőház külügyi bizottságának ülése.[604] Kállay ezt még a küszöbön álló olasz útja előtt, s abban a hiszemben ígérte meg, hogy az ottani eredményekről fog rajta beszámolni.[605] Azóta húztuk a megtartását, hogy időközben tisztuljon valamelyest az afrikai helyzet, de tovább nemigen húzhattuk már. Ha nem akarjuk, hogy nyílt ülésen törjön ki a honatyákból a sok szó felgyülemlett gőze, akkor módot kell rá adni, hogy a bizottság titkos ülésén sípolhasson ki belőlük. Délután 6-kor kezdtük, szokás szerint a külügyminiszter expozéjával. Kállay ebben

604 Az észak-afrikai partraszállás reálissá tette, hogy az angolszász haderő a Balkánon át elérheti Magyarországot, amely alapot adott a magyar kiugrási reményeknek. Kállay külügyminiszterként mondott bizottsági beszéde fontos lépést jelentett a Nyugat felé tett kiugrási tárgyalások irányába.

605 Kállay elmaradt olaszországi útját lásd az 1942. november 5-i bejegyzésben.

új stílust kezdett: sokkal szabadabban beszél az elődeinél. Az őszinteségnek ez a fitogtatott látszata sohasem téveszti el a hatást: a képviselők nagyba veszik, hogy a legbizalmasabb gondolataiba beavatja őket. Az igazsággal persze nem tudom, hogyan is állunk, mert arról előttem is csak olykor-olykor lebbenti fel a fátylat, – mindig incidentaliter[606] és legtöbbször azt hiszem, akarata ellenére.

Azt helyesnek tartja, hogy a kormány csak egyféle politikát csinálhat: ha lekötötte magát a tengely mellett, ott tűzön-vízen ki is kell tartania. Ha azután úgy fordulnának a dolgok, hogy az angolok nyernék meg a háborút, akkor persze más politikára lesz szükség, de ezt majd más embereknek kell csinálniuk. Kállay tehát, bár szívében titkon angolbarát és németellenes, nyilvános szerepének megfelelően a németekhez való töretlen hűség mellett tett vallomást – igen helyesen. A közelmúltban nekem négyszemközt azt mondta: „nem barátom, ebből a politikából mi semmi körülmények közt ki nem ugorhatunk." Tudom azonban, hogy ezt nem gondolja komolyan. És ő is tudja, hogy én tudom.[607] Ez a holtig való németbarátság volt az egyik témája. A másik: Romániával szembeni politikánk megváltoztatásának esetleges szükségességének bejelentése, ha arról lennénk kénytelenek meggyőződni, hogy a tengelyhatalmak az orosz háború érdekében nem hajlandóak Romániát tisztességre kényszeríteni. Ebben az esetben magunknak kellene kierőszakolnunk a magunk igazát, mégpedig ugyanolyan eszközökkel, mint aminőkkel a románok élnek velünk szemben. Én azóta, hogy Hitler a tavaszon kvázi beleegyezését adta a nagy háború után esedékes román–magyar leszámoláshoz,[608] folyton azért hadakozom, hogy szabjuk ehhez az új helyzethez az erdélyi politikánkat, amely még az etnikai elv mindenhatóságára épül fel, békés kibontakozásra és zöld asztalnál leendő elrendezésre számítva. Hitler nyilatkozata óta azonban nem kell, s nem szabad más érvre tekintettel lennünk, csak az erőre. Ez az új helyzet új politikát is követel. Homlokegyenest ellenkezőjét az eddiginek. Kállay mai bejelentését tehát, amelyről nekem előze-

606 közbevetőleg

607 Kállay már 1942 júniusában megbízta Ullein-Revitzky Antal sajtófőnököt, hogy kezdjen tárgyalásokat az angolokkal Isztambulban. A lisszaboni követségen keresztül felvette a kapcsolatot az Amerikában tartózkodó Habsburg Ottóval is, és arra kérte, hogy lépjen összeköttetésbe a Fehér Házzal, és jelezze a magyar kormány kiugrási szándékát. A volt londoni nagykövetet, Barcza Györgyöt pedig Rómába küldte, hogy ott régi ismerősével, Darcy Osborne brit nagykövettel lépjen kapcsolatba. Novemberben Gellért Andor stockholmi magyar sajtóattasét utasította, közölje az amerikai és brit követség munkatársával: Magyarország ki kíván ugrani, nem küld további csapatokat az orosz frontra, az ott harcolókat kivonja az arcvonalból, angolszász csapatok ellen pedig nem veszi fel a harcot. Joó 2008. 50–52.

608 Hitler Kállay 1942. június 5–8. közötti németországi útján tett ilyen kijelentést. Az útról a beszámolót lásd az 1942. június 9-i bejegyzésben.

tesen egy szót se szólt, álláspontom diadalának tekinthetném, ha... Az a feneség, hogy nem hiszek Kállaynak. Gyanúsnak tartom, hogy ezt a politikaváltoztatást előzetesen jelentette be, s feltételesnek. A bizottság a miniszterelnök eljárását persze az alkotmányosság csúcsteljesítményeként ünnepelte, én azonban azt hiszem, Kállay inkább revolvernek szánta a németek felé, hiszen a titkos ülés lefolyása úgyis tudomására jut a németeknek, és a magyar–román viszály megvizsgálására kiküldött bizottság[609] jelentését esetleg a javunkra módosíthatja. A siker egyébként nagy volt, és a kormány iránt teljes a bizalom. Szinte egységes a szerelem. Kállay a felszólalásokra is ügyesen válaszolt. Arról a meggyőződéséről nem tehet, hogy az ő miniszterelnökségével kezdődött minden jó ebben az országban, – azelőtt talán még a kakas sem kukorékolt. Ez a meggyőződése folyton kiütközik, nem gusztusos és elődeivel szemben oktalan igaztalanságokra vezet: az ellenzék hálás neki, ha legalább ezeket a kormányokat és külügyminisztereket szidhatja. A kormánypárt pedig sohasem állt helyt bukott nagyságokért. Így hát Kállaynak ez a szokása sem kelt visszatetszést senkiben. [...]

1942. november 20.

A miniszterelnökségi tárca költségvetését tárgyaltuk a Képviselőházban. Ilyen csendes, békességes költségvetési vita nem volt Magyarországon még soha. Lehet, hogy a parlamentarizmus agonizál, és ezért ásták el a pártok a harci bárdot, mert olyan rozsdás már, hogy nem érdemes forgatniuk. De az is lehet, hogy a magyarság történelmi érzéke jelentkezik, s az fegyelmet parancsol a háborús időkben a pártokra. De akkor meg miért nem jelentkezett ez a történelmi érzék a múlt háború idején is, és hogyan lehettek azok az eszement parlamenti csaták? Talán azért, mert akkor tele volt izgága zsidóval a Képviselőház.

Most mindenesetre nyugalom van és béke. Szinte unalom. A miniszterelnök röviden és ügyesen válaszolt a szónokoknak, és szokatlanul erős volt. Ilyesmiket mondott: minden erőmmel azon vagyok, hogy ne legyen diktatúrára szükség, de ha ez történetesen meghiúsulna és kénytelen lennék diktatúrát csinálni, az az én diktatúrám lesz. Mert a nemzetiségi politikánkban eddig se fogadtunk el külső irányítást, s a jövőben sem fogunk elfogadni. E szavakra Geheimrat Wolf, a német sajtóattasé, idegesen kezdte gyűrni az állát a diplomaták páholyában.[610] E kijelen-

609 Lásd az 1942. június 23-i bejegyzést.

610 A következményeket lásd az 1942. december 11–12-i bejegyzésben

tés élét a németek felé mindenkinek éreznie kellett, még ha nem is volt tudomása a külügyi bizottság ülésének lefolyásáról.[611]

1942. november 21.

Külügyi tárca. Még az eddigieknél is nagyobb békesség és közszeretet. Kállay fél 2-kor kezdett beszélni, s tán fél órát beszélt. Öt óra után a Léllel Lillafüredre indult feleségestől, fiastól, menyestől. Meghívására mi is velük tartottunk: honvédelmi-, külügyminiszter és én. Lillafüredre a magyar írókat hívta meg Antal Pista három napra.[612] Ötvennél többet hívott, és a 80 éves Herczeg Ferenctől,[613] a most aszkétai magányba visszavonult Zilahy Lajostól,[614] s a vad bölény Szabó Dezsőtől[615] eltekintve meg is jött valamennyi. Nem tudom, kinek az agyában született meg ez a pompás kezdeményezés gondolata, – Antal Pistáéban biztosan nem, de ő valósította meg, és ez már érdem. Cél: a magyar irodalomnak a magyar propaganda, vagy szebben mondva a nemzetvédelemnek a szolgálatba állítása. A kezdeményezésben a merészség: egy fedél alá gyűjteni 50 legkülönbözőbb irányzatú, egymással gyűlölködő és torzsalkodó, egymás munkáját kölcsönösen megvető írót, hogy legalább ebben az egy kérdésben közös elhatározásra jussanak.[616]

Kevesedmagammal voltunk, akik bíztunk a sikerben. És lám, ezek a hiú, túlérzékeny és az egyéniségük függetlenségére igen féltékeny emberek elfogadták a

611 Kállay felszólalása a külügyi tárca költségvetésének országgyűlési tárgyalásán hangzott el, ami egyben külügyminiszteri minőségében első beszéde volt a képviselőházban. A tengely melletti nyílt kiállás elmaradása miatt azt a németek visszatérően támadták. A beszédet lásd „…a háború szolgálatában" 281–282.

612 Antal minisztériuma 15 ezer pengőt kapott a találkozó megrendezésére és a lillafüredi Nagyszálló kibérlésére. A meghívottakat az Árpád sínautóval szállították a helyszínre és három napig látták őket vendégül.

613 Herczeg Ferenc betegségre hivatkozva maradt távol.

614 Tévedés, Zilahy Lajos részt vett a találkozón.

615 Antalt az országgyűlésben számonkérték, hogy Szabó Dezső miért nem vett részt a rendezvényen. Antal válaszában elmondta, hogy „én meghívtam, azonban a meghívásomat még csak válaszra sem méltatta." Gergely 2004. 43.

616 A résztvevők az írók részéről: legmeghatározóbb csoportot a nép írók alkották, de a korszak majd minden irányzata a kormánypártiaktól az ellenzékiekig, beleértve kommunista szimpatizánsokat is, képviseltette magát: Ádám Jenő, Asztalos István, Bibó Lajos, Bókay János, Erdélyi József, Féja Géza, Gulyás Pál, Karácsony Sándor, Kodolányi János, Kós Károly, Makkai Sándor, Márai Sándor, Mécs László, Németh László, Sinka István, Somogyvári Gyula, Szabó Lőrinc, Szijj Gábor, Tamási Áron, Veres Péter, Wass Albert. A kormány részéről jelen volt: Kállay, Szinnyei Merse Jenő, Nagy Vilmos, Lukács Béla, Ullein-Reviczky, Zsindely, Thuránszky László, Zilahy-Sebes Jenő. A honvédség képviselői Szombathelyi vezérkari főnök és Kádár Gyula mint a vezérkari főosztály nemzetvédelmi és propagandaosztályának vezetője. A sajtót Kolosváry Borcsa Mihály és Gáspár Jenő képviselte. Részletesen lásd Standeisky 2005. 15–59.; Vári 2015. 365–375.

hivatalos kezdeményezést, s noha eddig elfordultak, ha egymást látták, most leültek egy asztalhoz tárgyalni is, étkezni is. Igaz, hogy – hallomásom szerint – Antal Pista ügyes szavakkal nyitotta meg a tanácskozást, hangsúlyozván, hogy senki nem akarja az írók szabadságát korlátozni, vagy őket bármire utasítani, nekik tökéletesen függetlennek kell maradniuk.[617] Mivel pedig az írók legnagyobb része éppen e tekintetben készült késhegyig menő védekezésre – talán egyedül ezért is jött el –, tárgytalanná vált a hadakozás. Ettől megenyhültek. Mire mi megérkeztünk, az első napnak már utána voltak.

Vacsorához ültünk. Harsányi Zsolt[618] Kállayt köszöntötte, Makkai Sándor a minisztereket. Kállay és Nagy Vilmos válaszoltak. A Harsányi–Kállay kettős kölcsönösen kémlelte egymás származását, s négylovas családját, de még ebből se lett forradalom, bár a népi írók gúnyosan huzigálták a szájuk szélét. Vacsora után a miniszterelnök távozott. Mi még maradtunk. A vacsora közben megérkezett Szombathelyi vezérkari főnök is közénk nejestől. Szörnyűséges neje van. Egy janicsár őrmester. Szombathelyi holnap tart tájékoztatást az íróknak.[619] Ádám Jenő,[620] aki írói vendég volt, zeneakadémiai növendékekből zenekart is hozott magával, s így igazán nagyszerű magyar népdalokat is élvezhettünk. Az írók akkorra már persze megint frakciók szerint csoportosultak, s egy-egy asztalnál úgy dugták össze a fejüket, mint valami elszánt összeesküvők. Mindegy. A mag elhullott és csírázni fog. Bölcs dolog volt ez a három irodalmi nap.

1942. november 22.

Reggel arra ébredtünk, hogy fehér a világ. Leesett a hó. Szombathelyi íróknak tartott előadását nem vártuk meg Szinnyey-Merse Jenővel. Halaszhatatlan hivatali elfoglaltságra hivatkozva a reggeli gyorsvonattal visszajöttünk Budapestre. Mikor elindultunk, még aludt a Palotaszálló. Hogy Jenőnek mi volt a sürgős hivatalos dolga, nem tudom. Én azonban a családi ebédet nem akartam semmiképpen elmulasztani. [...]

617 Antal azt is hangsúlyozta, hogy a tervek szerint évente rendeznék meg a találkozót, és létrehoznák a kormánytól teljesen független Írószövetséget székházzal és folyóirattal.

618 Harsányi Zsolt (1887–1943), író, az *Új Idők* állandó munkatársa, a Magyar Pen Club főtitkára. 1938-tól a Vígszínház igazgatója. Paulini Bélával Kodály *Háry János* című dalművének szövegírója.

619 A másnap délelőtti két vitaindító előadást Szombathelyi és Márai Sándor tartotta. Mindkettő a helytállás társadalmi lehetőségeit, az írók és az értelmiség szerepét elemezte a kényszerű háborús helyzetben. A két beszédet teljes terjedelemben idézi: Dombrády 2009. 763–783. A november 20-tól 22-ig tartó értekezlet szerkesztett jegyzőkönyvét lásd Simor–Kristó Nagy (szerk.) é. n.

620 Ádám Jenő (1896–1982), zeneszerző, népdalgyűjtő. Kodály Zoltán növendéke, kulcsszerepet játszott az ún. Kodály-módszer kidolgozásában.

1942. november 25.

Ma láttam a Házat először elsötétített állapotban. Szerfelett romantikus. Az interpellációk este 8 utánig elhúzódtak, s mikor a szobámból kiléptem, szinte megtorpantam a folyosók feketeségétől. Később megszokja ezt az ember szeme, de a semmibe vesző boltívek, a hirtelen előimbolygó árnyékok, – ilyen lehetett a Tower 500 év előtt.

Az interpellációk előtt az appropriatiót[621] tárgyaltuk, ma volt az első napja. Ilyenkor a pártvezérek szoktak beszélni. Pár év előtt még roskadásig teltek ilyenkor a karzatok, harc folyt a helyekért, mindenki látni akarta odalent a komédiát. Most immár nem érdekel senkit, tehát megszűnt a cirkusz. Imrédy volt az első szónok. Közel két óra hosszat beszélt, – állítólag igen gyors ütemben és monoton hangon felolvasott. Kállay azt állítja, hogy Imrédy mindenáron közeledést keres vele és együttműködést akar. A beszédjén is ez látszott. Teleki Béla felszólalása azonban méregbe hozta a miniszterelnököt, mert egy szóval sem emlékezett meg róla. Dicsérte Bánffyt, ezt, azt, de Kállayt meg sem említette. Szó, szó, szó. Engem nem érdekel az egész. Oroszországban támad a muszka. Szerencsére a Don-kanyarban és Sztálingrádtól délre a románokat és németeket támadja. Mindkét helyen be is tört a német vonalba. Ott most súlyos harcok vannak.[622]

1942. november 26.

Végeredményben furcsa dolog mégis, hogy mennyire nem tudom magam azonosítani Kállayval. A másik két miniszterelnököm érdekét sokban inkább a magaménak éreztem. Még Bárdossyét is. Pedig hát a mostani időkben a kormány jobban jeleníti meg az ország egységét, mint valaha, a saját személyem megbecsülését illetően meg igazán nem lehet panaszom. Ezt a megbecsülést persze a relativitás alapján kell értékelni: úgy becsül meg, ahogy Kállay valakit általában megbecsülni képes. Ebben az értékmérő rangsorában azonban legalább olyan jó helyre helyez, mint a többi helyezett a magáéban. De hiába, hálát nem érzek érte. [...]

621 költségvetés

622 A Vörös Hadsereg november 19-én indított offenzívát Sztálingrádtól északnyugatra és délre, a támadó hadosztályok áttörték a harmadik és a negyedik román hadsereg frontszakaszait, november 23-án bekerítették a 6. hadsereget, megközelítőleg 300 ezer főt. Hitler a kitörést megtiltotta.

1942. november 28.

A költségvetés, ez a mi legnagyobb veszedelmünk. Tökéletesen csődött mondott az eddigi rendszer. Jurcsek új rendszerét[623] bizalommal fogadja a társadalom túlnyomó része: úgy kapaszkodik bele, mint vízbefúló az utolsó szalmaszálba. De Jurcsek rendszere csak a jövő gazdasági évben kezdődhetik, és addig is meg kéne éljünk valahogyan, azonban pusztán ebből a reményből nem élhetünk egy esztendeig. Most a legnagyobb baj a tüzelőanyaggal van. Miért, miért sem, nincs. Annyira nincs, hogy egyesek deszkát vásárolnak, hogy főzni tudjanak. A földművelődési miniszter azt állítja, hogy több fát hoztak fel idáig Budapestre az idén, mint tavaly egész évben. A fő baj a tüzelőhiány, de az élelmiszerekkel is baj van. Főként a parasztgazdák rejtegetik, hogy aztán a feketepiacon hozzák a forgalomba. Feketén, kétszeres, háromszoros áron minden kapható. Szent hitem szerint 5 és fél millió métermázsás búzahiányunk legalább van az elrejtett készletekben. A próbák is ezt bizonyítják. Részben rekviráltak egyes községekben, részben meg stróman útján feketén vásároltak. Kis, 2–3 ezer lakosú falvak voltak ezek Baranyában – nem is jó búzatermő vidék –, négy község, s mind a négyben 8–8 vagon búza került elő.

1942. november 29.

Kállay most Budakeszire jár ki vadászgatni Szűcs Makihoz, ahova már engem is ki-kivittek szalonkázásra. Ez a vadászterület Budapest tőszomszédságában van, és jórészt számításból tartja a vén Maki: csaléteknek nagyurak számára. A szalonka csak olyasmi, mint pontyoknak a beetetés. Ha aztán már jól odaszoktak, akkor jön a horog: valami szarvasbika lelövése. Pláne tilos időkben a földművelődési minisztertől kitaposott rendkívüli kilövési engedély alapján. Ez már komoly dolog. Kállay most ilyesmiben járogat. Talán nőt is visz ki oda magának, egy, s másból ez a gyanúm. Pontosan nem tudom a dolgot, mert köztünk erről a Budakeszi dologról szó nem esik. Titkolja előttem az egészet. Azért persze tudom a dolgot, s ha különösebben érdekelne, kinyomozhatnám apróra, de nem érdekel különösebben. Bárczy Pista azonban már jelentette, hogy a vén hiú Szűcs Maki egyre erőszakosabban példálózik előtte titkos tanácsosságról, s hogy úgy látja, mintha

623 Jurcsek Béla 1942. július 14-től közellátásügyi államtitkár. Az általa kidolgozott úgynevezett Jurcsek-terv a növekvő háborús szükségletek kielégítésére új begyűjtési rendszert vezetett be, ahol a mezőgazdasági termények beszolgáltatási kötelezettségét a föld minősége és mennyisége szerint határozták meg.

ezt a miniszterelnök sem ellenezné. Az ellenszámlát tehát az öreg már benyújtotta. A miniszterelnök titkára említette, hogy Kállay ma ide készül. Így tehát én is engedélyeztem magamnak a hétfői nap ellopását, s Lukács Bélával Munkácsra utaztam. Megay Károly képviselőtársunk hívott meg Szolyva környéki vadászterületére, s rengeteg disznóval, de farkassal és medvével biztatott, sőt azt ígérte, hogy nemcsak szarvastehenet, de selejtbikát is lőhetnénk. Mindkettőnket azzal a szemtelenül szerény formulával hívott meg, hogy „néha a kisegér is tehet szolgálatot a nagy oroszlánnak". Véletlenül ő bérli Európa legjobb disznós területét, 300 vaddisznója van, s bár tudja, hogy az ország területein szoktunk vadászni, mégis bátorkodik felajánlani a magáét. Ezt külön-külön mondta el mindegyikünknek, de mi persze közöltük egymással, s jót nevettünk rajta. Megay úgy véli, hogy nagyrészt nekem köszönheti a bőrközpont elnöki tisztét, ami nem igaz. De az, hogy képviselői mandátumának megtartásával tölthesse be, azt csakugyan nem elleneztem, és nem is bántam meg, mert idáig semmi panasz ellene. Több ízben hívott már, de eddig egyet se fogadtam el, a Ház hétfői ülése is váratlanul elmaradt, hát felcsaptam. Sőt, Bandi öcsémet is meghívattam vele. [...]

1942. december 3.

A miniszterelnök ma mondta el appropriációs beszédét. Lediktálta, felolvasta, mégis olyan pongyola volt, hogy szinte szégyelltem, s felolvasni ő amúgy sem képes. Pedig lettek volna a beszédében olyan részek, amelyek gondosabb fogalmazásban kifogástalanok lehettek volna és sokkal mélyebben jártak, mint ő általában szokott. Általánosságokban mozgott és erkölcsi alapra helyezkedett. Nem kereste az olcsó népszerűséget annyira, mint szokta. Imrédy felkínálkozására nyájasan válaszolt, de az együttműködés megvalósítására semmiféle konkrét javaslatot nem tett. Mindketten annyira óvatosan kerülgetik ezt a forró kását, hogy ilyenformán aligha fogják együtt kanalazni. Nagyon vigyáznak magukra is, egymásra is. Siker persze volt. A párt különben is szeret minden alkalmat megragadni, hogy a vezéréért lelkesedhessék, ma erre volt is némi alapja. [...]

1942. december 4.

Lehet gúnyolódni a parlamentarizmus visszásságain, utálkozni még inkább lehet rajtuk, – de mi lenne, ha megszűnnék ez a fék! Titkos intrikák és a legmagasabb önkény kényére-kedvére hagyva elviselhetetlen lenne a közélet. Sőt, a magánélet is. A Parlament bizonyos nyilvánosságot jelent még a cenzúra mai háborús korlátai között is. Lehet szidni, megvetni is lehet, de valamelyest mégiscsak tart

mindenki tőle, szennyesének szellőztetését nem szereti. Annak esetleg lehetnek következményei. Nem valószínű, de tudja Isten! A rágalmaktól azért így is bajos óvakodni. Most például Lukács Béla óvatosan közölte velem, hogy őt a Kormányzó Úrnál valaki alighanem megfúrta. Nem hívták meg a szini vadászatra, sőt még a kenderesire sem, noha ott nem hivatalos személyek, hanem családtagok szoktak jelen lenni. Márpedig Béla nagyon is családtag, azonfelül a politikában is a legszélsőségesebben képviselte mindig a Kormányzóék legszélsőségesebb családi érdekét. Annak idején Bárdossyval is szembe került miattuk, most meg Kállayval, 20 éves bizalmas barátjával is csaknem szembe került. És lám: mégis megfúrták. No, egyelőre ebben nem bizonyos Béla, csak gyanakszik. Ma délelőtt miniszertanács volt, de inkább elmaradt róla, s Urbán Gazsi[624] vadászatára ment, hogy ott a Kormányzó Úrral találkozhassék. Ha a szemébe nézhet, azt mondja, egyszeriben tudni fogja, hogyan is áll vele. Sejtelme sincs, ki fúrhatta meg, s mivel. Nem mondtam neki, hogy mindjárt eszembe ötlött, hogy ha csakugyan megfúrták, akkor alighanem maga Kállay lehetett. Abban az időben, mikor a Kormányzóhelyettes emlékezetével kapcsolatban már-már megismétlődött Bárdossy esete, s ők ketten már-már szembe kerültek. Kállay ravasz és előre látó férfiú: aki ellenségévé nőhet fel, azt még idejében elfűrészeli. Az ellenségeskedésből ugyan nem lett aztán semmi, Kállay sajnálja is talán, – hanem közben a fűrész megtette a magáét, s Béla alkalmasint ezért sárgul és kopaszodik.

1942. december 5.

Ma volt a szeredfalvi-dédai vasút ünnepélyes megnyitása.[625] Részt vett a Kormányzó Úr, a miniszterelnök, Bánffy mint erdélyi miniszter, Antal Pista mint a propaganda nagydobosa, és Varga Józsi, a szerző. Louist is erőnek erejével elcipelték. A többieknek nem kellett menni, magam sem mentem. Most hát megvolna a felté-

624 Urbán Gáspár br. (1897–1975), 1931-től kormánypárti országgyűlési képviselő. 1939-től Szolnok vármegye főispánja.

625 A második bécsi döntésben hozott új országhatár Kolozsvár alatt elvágta a Kolozsvár és Marosvásárhely közötti vasútvonalat, ezért 1940 szeptemberében döntés született a Déda–Szeretfalva közötti 48 km vasútvonal megépítéséről. A munkálatok 1941 áprilisában kezdődtek. A hegyvidéki területek, illetve a csúszós mezőségi agyagtalaj miatt helyenként 20 m-nél is nagyobb töltéseket, 4 db 50 méternél hosszabb völgyhidat és két nagyobb (496m, 930m) alagutat kellett építeni. Csúcsidőszakban 70 mérnök és 27 ezer fizikai munkás dolgozott a vonalon. Az építkezést a kormány a legsürgősebb honvédelmi munkák közé sorolta, így az ott dolgozók mentesültek a katonai behívás alól. A megnyitót majdnem el kellett halasztani, mert az előző héten az esőzések miatt a pálya egy része megcsúszott, éjjel-nappali munkával annyira sikerültek a helyreállítások, hogy az ünnepi különvonatot lassított sebességgel át lehetett engedni a kritikus szakaszon. Lásd még az 1943. június 28-i bejegyzést. Horváth 1991. 229–236.

tel, amelyhez a kereskedelmi miniszterségem időpontját szabtuk, hírével tele a város, de a miniszterelnökkel azóta sem beszéltünk róla. Én nem is fogom szóba hozni. Valahogy majd csak lesz. Klári december végével otthagyja a Corvin Áruház igazgatóságát: kereskedelmi miniszterségemből ennyi csak a befejezett dolog. [...]

Most egy hadifogoly autón járok: az amerikaiak szállították a szovjeteknek, s ott fogtuk vadonatúj állapotban egy csomó testvérével együtt.

1942. december 6.

[...] Este a szokásos Miklós-napi díszelőadás az Operában. A Kormányzó Úrék a gyászukra tekintettel nem vettek részt rajta, noha bízvást megtehették volna: Liszt Krisztus oratóriumát adták. Ennek meghallgatása sem világiasabb élvezet mondjuk a vadászatnál.[626] Mindenki más azonban ott volt. Mi sem mertünk elmaradni, mert az irigyek számontartják az ilyesmit, s már sokkal jelentéktelenebb látszatokból is kisarjad a Kormányzói disgratia. [...]

1942. december 9.

A közeledő felsőházitag-választások országszerte izgalmat keltenek, mely izgalmat kizárólag a jelöltek okozzák, akik szinte nevetséges tömegben jelentkeznek. Mindenki tagja szeretne lenni a Felsőháznak. Anyagi haszonnal ez a tagság nem jár, így tehát a tülekedésnek kizárólag a hiúság a rugója. Nem mondom, vannak, kiknek korához és társadalmi helyzetéhez illik a felsőházi tagság, de hogy ennek az unalmas, vén Felsőháznak mindenekre ható ilyen mágikus hatása legyen, nem gondoltam volna. A sok jelölttől nyüzsög és forrong az ország. Komárom megyében és Komárom városban sincsen ez másként. Hogy az észszerű kiválasztás előkészítését legalább megkíséreljük, Esterházy Móriccal ma reggel Komáromba autóztunk, ahol a főispán valami jelölő értekezletet hívott össze. Azt szeretnénk, ha a megyében a két régi rendes tagot ismét megválasztanák – nemigen jók ugyan, de így lenne a legkisebb a kavarodás –, póttagnak pedig két felszabadult területit: a református Darányi Gyurit, a néhai Kormányzóhelyettes sógorát, és a katolikus Ordódy Pistát. Ez utóbbi is csak relatíve jó: odaát katolikusban nincs jobb. Az egyik tagnak katolikusnak kell lennie. Mindent megpróbáltunk az érdekükben, amit lehetett, de az eredményben nem vagyok bizonyos, mert az egyetértést sok minden akadályozza. A felekezeti kérdés itt és ezúttal a legkevésbé. Mindinkább azt látom, hogy a felekezeti kérdés csak ürügy, amelynek örve alatt az

626 December 6-án és 7-én a kormányzó részvételével tartottak vadászatot.

ellenségeskedési és gyűlölködési szükségleteiket kielégíthetik az emberek. Erre az ürügyre most nincs szükség, mert van a féltékeny gyűlölködésre más ok is elég. Elsősorban a „felvidék szelleme", mely éppen ezért nem szűnt meg, sőt erősödött a felszabadulás óta eltelt 4 év alatt, a felszabadított magyarokat harcos közösségbe tömörítette a felszabadító magyarok ellen, és a megszűnt cseh országhatár helyett lelki szakadékot mélyít közöttük. Itt van a „Pozsony megyei" érdek, amely az átmenetileg Komárom megyéhez csatolt két pozsonyi járást a megye többi részével szembe állítja. Voltaképpen persze mindez szintén csak ürügy, amelyeknek leple alatt kis magánérdekecskék hamis jelszavakkal izgatják a szenvedélyeket.

Az oda-vissza 1 és fél órás autóúton legalább jól kibeszélgettük magunkat Esterházy Móriccal. Ravasz egy ember az öreg, de azt hiszem, a maga módján engem becsül valamelyest. Ha tévedek ebben a hitemben, az Móric gróf ügyeskedésének bizonysága lenne. Érdekes ember ő: 47 ezer holdas oligarcha, aki azonban minden számadását fillérre átvizsgálja, s akit a kommün után kigolyóztak a kaszinóból, mert valami vörös lótenyésztési tisztséget ravaszságból elvállalt. Károly király alatt miniszterelnöksége pár hónap múltán botrányosan megbukott, mert nem bírta idegekkel. Pedig okos ember, és most tagja a bölcsek ama társaságának, akiket nagy bajban a Kormányzó Úr tanácsért meghallgat. A Házban szőrszálhasogató ellenőre a pénzügyeknek. A gyerekeit egyszerűségre és gyakorlatiasságra neveli, ellenben elszánt legitimista és katolikus. Amellett, hogy titkon kicsúfol, s tán meg is vet mindenkit. [...]

1942. december 11.

Az ellenforradalmi két titkos szervezet[627] még Teleki idejében egy 40 tagú közös bizottságot választott, amelybe persze mint politikai államtitkár és Ex-tag én is belekerültem, hiszen e titkos társaságok egyre fokozódó tehetetlensége folytán azokba újabban minden minisztert bevontak tekintet nélkül arra, hogy megelőzően működött-e ellenforradalmi irányban, vagy sem. Teleki ősatyja és elnöke volt a ligának,[628] de Bárdossy és Kállay már csak a miniszterelnökségük után let-

627 Etelközi Szövetség (EK, X, E.K.SZ.) nyílt alapszabállyal nem rendelkező titkos társaság. A tagok száma 4–5 ezer főre becsülhető. A Horthy-korszak egyik legbefolyásosabb titkos szervezete, az állami pozíciók kiosztásában játszott szerepénél fogva a politikai erőviszonyok alakulásában alsóbb és magasabb szinten egyaránt befolyással bírt. A nyílt alapszabállyal működő Keresztény Nemzeti Liga belső magja a sejtszerűen működő „Feltámadás". Tagjai 50 kiválasztott vezető személy, akik alá 10–10 fős csoport tartozott. Főként a felső körök véleményformálásában és informálásában játszott szerepet. MACARTNEY 2006. II. 61–63.; ÁBTL 4. 1. A-2124.

628 Keresztény Nemzeti Liga

tek tagok. A közös 40-es bizottság igen unalmas üléseire valamennyien el-eljöttek abban a hiszemben, hogy a két titkos társaságnak mégis van valamilyen társadalomirányító hatása, hogy a titoktartásra tett nagy eskü következtében itt egyet s mást elmondhatnak. Minél újsütetűbb tag valaki, annál könnyebben lehet ebben a hitben. Én magam nem sokat adok már sem a hatásra, sem a titoktartásra, és csak akkor mentem el, ha a miniszterelnök szerepelt. Ekkor is csak hivatalomnál fogva és udvariasságból tettem.

Az amerikaiak afrikai partraszállása után Kállay jónak látta, hogy a közvélemény akkori hisztériája ellen e bizottságon keresztül is idegcsillapító, optimista instrukciókat adjon. Én akkor nem voltam jelen. A ma délutáni ülésre azonban elmentem. Ez Kállay felszólalásával kezdődött, aki bejelentette, hogy Bárdossy a közelmúltban jelentette a Kormányzó Úrnak a német követség egyik tagjától kapott azon értesülését, mely szerint Kállay ebben a titkos bizottságban németellenes kijelentéseket tett, és a tengely vereségére készítette elő a közvéleményt. Kérte, állapítsák meg, ki tájékoztatta esküje ellenére a német követséget, méghozzá hamisan: éppen ellenkező értelmezést adva az ő félreérthetetlen szavainak. Ügyesen beszélt. Dicsérte Bárdossyt, úgy tett, mintha rendjén levőnek tartaná árulkodását a Kormányzó Úrnál és kijelentette, hogy olyan komoly és nagytekintélyű férfiúnak a titkos ülésről történt tájékoztatásában, mint Bárdossy nem talál kifogásolni valót, – de a német követség hamis informálójának megállapítását határozottan kérte. Ebben az egész bizottság egyetértett vele. Én Bárdossy igazán nem diplomatikus eljárásán nem győztem ámulni. Tudnia kellene, hogy Kállay sokkal ravaszabb annál, semmint ma kiadja a begyéből, bármi lenne is abban a németek ellen. Ez az első. A második, hogy letagadhatja, ha kiadta volna is. Ellenben, hogy Bárdossy a német Wolftól kapott információval[629] egyenesen a Kormányzó Úrhoz ment fel anélkül, hogy annak valóságáról előbb külügyminiszteri elődjénél érdeklődött volna: ez az árulkodás letagadhatatlan. Kállay ügyesen egy szót se szólt erről, sőt a legnagyobb tisztelet és nagyrabecsülés hangján szólt Bárdossyról, de nyilván ő is tudja, amit tud. Én félek, hogy az eddigi titkos gyűlölködés kettejük közt rövidesen nyíltan is kirobban. Bárdossy szerencsére nem tagja az országgyűlésnek. Különben megismétlődnék a Teleki–Imrédy viszály.

Én eltávoztam az ülésről, mert Klárival a Vígszínházba mentünk. Utólag hallottam, hogy Makkay elnök[630] – nagy csacsi és az udvarnagyi bizottságnak is elnöke – szemrehányást tett Kállaynak a zsidókérdésben folytatott erélytelen poli-

629 Lásd az 1942. november 20-i bejegyzést.

630 Makkay Dezső

tikája miatt. Kállay ezen megsértődött, s távozott az ülésről. Később 12-en a tagok közül feljöttek hozzá a miniszterelnökségre kiengesztelése végett.

1942. december 12.

A tegnapi délutáni események rekapitulációja során a miniszterelnök elmondta nekem Bárdossy kormányzói audienciáinak részleteit. Bárdossyt a Kormányzó Úr hívatta, hogy a berlini követi tisztünk elfogadására kérje. Bárdossy gondolkodási időt kért, s pár nap múlva jelentkezett a negatív válasszal. Elhatározásának egyik fő indokául azt az ellentétet jelölte meg, mely Kállay külpolitikája, s a magáé közt van, az ellentét bizonyságául pedig a Wolf-féle beszélgetést adta elő.[631] Kállay közölte velem azt is, hogy az ő miniszterelnöki kinevezésével megürült felsőházi tagságot annak idején mindjárt a volt miniszterelnöknek, Bárdossynak szánta. A Kormányzó Úr azonban nem volt hajlandó akkor Bárdossyt kinevezni. Arra a kérdésemre, hogy most vajon hajlandó-e, azt válaszolta, hogy nem. Vagyis a törvény alapján kinevezhető újabb 25 felsőházi tag között sem lesz Bárdossy.[632] Kállay úgy tett, mintha ezt sajnálná, ellenben később elszólta magát. Azt mondta ugyanis: „tudod, a Képviselőházba szívesen beengedném, ott egy ember se nem oszt, se nem szoroz, és azonnal színt kell vallania, velem, vagy ellenem van. De a Felsőházban nincsenek pártok, s ott egy okos ellenség is sok bajt csinálhat. Oda nem engedném be." Hát így állunk ezzel a sajnálattal. Én ezt tudtam régen, mert értesültem róla, hogy Bárdossy szülővárosa, Szombathely, amelynek törvényhozási jogát is ő adta meg, voltaképpen őt szeretné felsőházi tagnak megválasztani most, hogy első ízben választhat felsőházi tagokat. Arról is értesültem, hogy ez a hír Kállaynak nem tetszett. Azt mondta: „akkor inkább kineveztetem őt, az is jobb, mintha megválasztják." De a belügyminiszter megígérte, hogy nem fogják őt megválasztani, ő majd elintézi. [...]

631 Lásd az 1942. november 20-i és az előző napi bejegyzéseket.

632 A felsőház 249 képviselői helyét a következő módon bővítették: 52 tag méltóság vagy hivatal (zászlósurak, egyházi vezetők, főbb bíróságok) alapján; választás útján (10 évre szólóan) az arisztokrácia 38 tagot választott maga közül; 76 képviselő városi és vármegyei hatóságok választott küldöttei; 38 tudományos intézmény, gazdasági érdekképviselet delegáltjai; létszámon felül, születési alapon a Habsburg-család Magyarországon élő férfitagjai; a kormány előterjesztése alapján a kormányzó által élethossziglan kinevezett 40 fő. A visszacsatolt területek törvényhatóságainak, valamint az 1932-es választás óta lejárt mandátumainak felsőházi választása 1942 decemberében zajlott. Ezt megelőzően a visszatért négy területet a felsőházban a Horthy által kinevezett 22 személy képviselte. A felsőházi választásokhoz kapcsolódóan töltötte be Horthy a neki fenntartott felszabadult helyeket. Püski 2000. 134. Lásd az 1943. január 2-i bejegyzést.

1942. december 18.

Ősi szokás, hogy az egyik koronaőr katolikus, a másik protestáns, s hogy a protestánsok sorában a reformátusok és az evangélikusok váltogatják egymást. Teleki Tibor, a legrangosabb mágnás, református volt, s így evangélikust kellett a helyébe választani. Igen ám, de ősi szokás volt az is, hogy az egyik koronaőr erdélyi. Erdély visszacsatolásával jó lett volna ismét feleleveníteni ezt a szokást. Csakhogy Erdélyben valamirevaló evangélikus magyar ember nincsen. A miniszterelnök tehát megpróbálta: nem engednék-e át a helyet az evangélikusok? Hiszen úgyis csak 4%-át teszik az ország népének, s a protestáns testvériséget úgyis erősen hangoztatják. De az evangélikusok nem azért evangélikusok, hogy bármilyen előnyről lemondjanak. Így aztán nem Bethlen György,[633] hanem Radvánszky Albert[634] lett a koronaőr. A megválasztása és beiktatása ma volt. Ennek is megvan az ősi ceremóniája: az államfő jelöl, jelöltjei közül a Felsőház és Képviselőház közös ülésen választ. Megjön az államfő, a koronaőr leteszi az esküt, – azután az egész társaság a királyi palotába felvonul, hogy ott az új koronaőrt az országgyűlés jelenlétében a hivatalába iktassák. Ez alkalommal mindenki díszmagyarban szokott lenni, s megy a parádé. Most azonban nincs autó, nincs taxi, a villamosok zsúfoltak, – de amúgy sem lehet kardosan, forgósan, mentében villamoson utazni. Így tehát háborús kényszerből a díszmagyart lefújták. Kismagyarban vagy zsakettben kellett megjelenni. Én egyáltalán nem jelentem meg, mert a komáromi nagygyűlésre mentem felsőházi tagot választani. Helyesen is cselekedtem, mert Radvánszkyt nélkülem is rendben megválasztották, ellenben Komáromban könnyen baj lehetett volna. Bartal Iván – Komárom megyének a visszacsatolás után az első főispánja, most imrédysta vezér – lépett fel a mi jelöltjeink ellen. Boldog-boldogtalannak sajátkezű levelet írt a maga támogatására. Ezt a Bartal Ivánt azért csapta el egyik napról a másikra annak idején a belügyminiszter, mert az 1939-es képviselőválasztások során, mint főispán részegen jelent meg az én, aki akkor is már miniszterelnökségi államtitkár voltam, egyik gyűlésemen, és ott a jelenlétemben ok nélkül olyan garázda botrányt csapott, amelyet Isten őrzött, mert tisztán az ő hibájából majdhogynem vérontásba fúlt. Ezt az esetet persze régen

633 Bethlen György gr. (1888–1968), országgyűlési képviselő, 1926–1938 között az Országos Magyar Párt elnöke.

634 Radvánszky Albert br. (1880–1963), a felsőháznak 1927-es megalakulásától tagja, 1935-től 1944-ig alelnöke. 1942-től 1944 decemberéig koronaőr. A nyilas puccs után koronaőri megbízatásáról nem mondott le, hogy így személyesen tudja a koronaékszerek mentését szervezni. 1948-ban a magyar állam megkárosításának vádjával letartóztatták, pár hónap múlva szabadon engedték. Koronaőri tevékenységéről lásd Mirák 2021. 135–139.

elfelejtettem neki, sőt akkor is menteni igyekeztem. De az örökös hepciáskodása azóta is kísért, és ezt már mégsem lehet tekintélyvesztés nélkül eltűrni. Különben léha, nagyhangú, mulatós ember, aki szent hitem szerint azért óhajtja a felsőházi tagságot, hogy annak címén Budapestre költözhessék mulatni a felesége mellől. Mindent megtett, hogy a célját elérje, de mégis lemaradt. Ha nem fekszünk bele, másként is elsülhetett volna ez a választás.

1942. december 19–21.

Délelőtt még Képviselőház, 42-es bizottság, délután pedig indultunk a mezőhegyesi vadászatra. Maga a Kormányzó Úr, Nicky fia,[635] Jenő öccse, az útimarsall és a szárnysegéd külön utaztak a Turánon, és valami más vadászatról érkeztek. A többiek számára a délutáni rendes szegedi gyorsvonathoz kapcsoltak egy szalonkocsit. A mi társaságunkban volt egy aktív és két levitézlett miniszterelnök: Bethlen István és Esterházy Móric. Meghívást kapott még: belügyminiszter, valamint Bánffy Dani és Lukács Béla aktív miniszterek, Vay Laci, Kiss Géza, aztán a miniszterelnök kerületének főispánja, Hedry Lőrinc,[636] s a miniszterelnök fia, Kristóf. Ott volt még Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke, akit nyilván azért hívták meg, hogy ezt az üres és haszontalan Kölcsey Pistát is meghívhassák, akit Lukács Béla, mióta miniszter is egyben, a pártelnök helyén szereti szerepeltetni mindenféle reprezentációs alkalmakkor. Ott volt Bárczy János, meg Konkoly-Thege Sándor[637] egy csomó földművelésügyi minisztériumi tisztviselővel, voltak vagy 20-an, az élén államtitkárokkal.

A világon sincs talán olyan úri vadászat, mint ezek a mezőhegyesiek. Már maga a kivonulás is: elől a vadászat vezetője hétfogatú kocsin, utána két lovas-csendőr, nyomában a Kormányzó Úr a földművelési miniszterrel, mögöttük megint két lovas-csendőr, s ezután kettesével egy-egy fogaton a többi vadász rang szerint, mindegyik kocsi mögött egy másikon a puskahordozók: összesen 25 teljesen egyforma, gyönyörű fogat. Magának a vadászatnak szintén mintaszerű a rendezése. Annyi részrehajlás van csupán, hogy a Kormányzó Úrnak természet-

635 Ifj. Horthy Miklós (1907–1993), Horthy Miklós kormányzó kisebbik fia. 1939-től 1942 októberéig Brazíliában teljesített követi szolgálatot. 1943 februárjától felsőházi tag. 1944. január elején nevezték ki a Kiugrási Iroda vezetőjévé. 1944. október 15-én Otto Skorzeny német kommandója elrabolta és Németországba hurcolta. A háború után Brazíliában, majd 1954-től Portugáliában élt.

636 Heves vármegye főispánja.

637 Konkoly-Thege Sándor (1888–1969), 1942-től 1944-ig a Földművelésügyi Minisztérium államtitkára, a József Nádor Egyetem állatorvosi karának tanára. 1945-től 1950-ig a budapesti Agrártudományi Egyetem oktatója.

szerűleg kedvezni akarnak. Ez a fácánnál egyszerűen oldható meg: ő rendesen a vadászvonal közepén áll, s ott a hajtók valamivel később érnek ki, mint a szárnyakon. Ez a kis fortély elegendő ahhoz, hogy a fácánok zöme ott tömörüljön össze. Persze a vadászok felállítása is nagyjában rangsor szerint történik, s aki a Főméltóságú úr szomszédságába kerül, jobban mulat. Brunszwik Gyuri,[638] az utimarsall mondta is nekem: „látod, már ebből a szempontból is kívánatos, hogy mielőbb kereskedelmi miniszter légy – jobb helyet kapsz a fácán-hajtásokon". Bár hiszen mindenki meg lehetett a helyével elégedve. Ha nem is volt az a teméntelen vad, mint 2 éve, a mai viszonyok között még mindig egészen elsőrangú mulatságban volt részünk. Csak a miniszterelnök lógatta az orrát: sehogy se volt megelégedve a lövési tudományával. Egyébként változó az ő formája: egyik nap boszorkányos biztonsággal és gyorsasággal lő, valóságos bűvészet, amit ilyenkor művel, – másnap meg csúnyán és sorozatosan hibáz. A belügyminiszter sohasem kápráztat el ilyen bűvészkedéssel, de reá viszont biztosan lehet építeni: nyugodtan, kissé lassan, lazán, de mindig jól lő. Esterházy Móricnak fel is hívtam a figyelmét erre, a kettejük közti különbségre. „Hát" – felelte csendesen – „a lélek csinálja a stílust."

A Kormányzó Úr csodálatosan friss. Tegnap is vadászott, a vonaton aludt, s a nyoma sem látszott a fáradságnak rajta. Este bridzsezett, s alig akart lefeküdni. Kállay a bridge-parti befejeztével elutazott. Azt hiszem, a Kormányzó Úr előtt fitogtatni akarja a kormányfői lelkiismeretességét. De az is bosszantja, hogy rosszul lőtt.

Kb. csak harmadát lőttük annak, amit jó években szoktunk: kb. 1700 vadat 2 nap alatt. Magam 100-on felül lőttem kakast, s vagy 15 nyulat. Igen szép vadászat volt. Utána a Kormányzó Úrék a Turánon haza – hozzám most a Kormányzó Úr feltűnően kedves volt. Pedig az a hír járja, hogy a miniszteri kinevezésem azért késik, mert a Kormányzó Úr túlságosan jobboldalinak tart. Mi többiek csak vacsora után, 8 órakor indultunk. A légvédelem miatt este nem fogadnak vonatokat a budapesti pályaudvarok, úgyis csak reggelre érhettünk haza. Hazafelé a vonaton megint folyt a bridge. Én kibiceltem, Bethlen, a belügyminiszter, Esterházy Móric, Lukács Béla és Bánffy Dani játszottak. Vidám és tréfálkozós volt a hangulat. Szegeden újságokat kaptunk. Bethlen megkérdezte, mi hír van bennük? Bánffy Dani olvasta a címeket: Rommelnek sikerült elszakadni Montgomery hadseregétől.[639] Mindenki nevetett, Bethlen pedig azt mondta: „Mindennap várom, hogy Rommelnek sikerül kámfor módra elpárologni Afrikából." És a játék folyt tovább.

638 Brunszwik György (1888–1974), altábornagy, 1923-tól 1944-ig Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának útimarsallja. Egyes források szerint a németek bizalmi embere volt a kormányzó környezetében. A német megszállás után letartóztatták, Horthyval együtt Németországba hurcolták. A háború után emigrációban élt.

639 Lásd az 594. lábjegyzetet.

Mikor úgy 11 felé feloszlott a banda, Lukács Béla gondterhelt és feldúlt arccal megfogott: borzasztó, hogy Bethlen, Esterházy, Keresztes-Fischer, de általában az ország vezetői máris elveszettnek látják a háborút a németek számára, s mi most a teendő? Miként lehet felelősséget vállalni 300 ezer magyar katonának az orosz fronton tartásáért? Szemmel láthatóan meg volt ijedve, s szemmel láthatóan a saját személyét féltette első sorban. Nem beszélhettem vele olyan őszintén, mint első mérgemben talán tettem volna, mert ehhez a beszélgetéshez Kölcseyt és Vay Lacit is odahívta. Olyasvalamit feleltem, hogy sem az orosz, sem az afrikai front helyzetére semmi befolyással nincs, hogy Bethlen hogyan ítéli meg az erőviszonyokat. Amelyik erősebb, az fog győzni. Nekünk az a dolgunk, hogy mi is erősek legyünk, – bárki győz is. Hivatkoztam az angolok példájára, akik három éven keresztül csak vereséget szenvedtek, mégse vesztették el a fejüket. Éjfélnél tovább kellett bátorítanom őket. Igen rossz szájízzel feküdtem le. A korlátozottságnak és a kicsinyességnek ez a megnyilvánulása még engem is meglepett. Ha ilyen selejtes a magyar társadalom, hogyan úszhatjuk meg ezt a vízözönt?

1942. december 22.

Horvátországban december 6-tól január 7-ig minden vasúti személyforgalom szünetel. A helyzet forradalmi. Romániában hasonló tünetek mutatkoznak. Az afrikai események minden országban próbára teszik a közvéleményt. A mai minisztertanácson Kállay felvetette a kérdést, hogy milyen irányba folyásoljuk be a mi közönségünket? Ha optimista irányba, abból hirtelen kiábrándulás esetén lelki összeomlás lehet. Ha pesszimistában, akkor máris bekövetkezik a kiábrándulás, hiszen a magyar közönség behunyt szemmel jár ebben a világháborúban. Minden ideutazó idegennek feltűnik, mennyire nem él bent a mai világban. Sokat beszéltünk erről, de okosabbak nem lettünk. A németek, mióta rosszul megy nekik Oroszországban és Afrikában, egyre erőszakosabb követelésekkel lépnek fel velünk szemben. Fütyülnek, mint a megszeppent gyerek a sötétben. Azt fütyülik, hogy oldjuk meg a zsidókérdést az ő szájuk íze szerint.[640] És csupa ilyen, a hadműveletektől független követeléseket támasztanak. Kállay elutasító válaszokat ad nekik. A minisztertanácson azt mondta ma, hogy sajnálja, amiért ilyen elutasító

640 Ősz elejétől a németek folyamatosan a zsidókérdés magyarországi megoldását sürgették. Október 17-én Hans Luther, a belügyminisztérium zsidó ügyekkel foglalkozó államtitkár-helyettese jegyzéket küldött a magyar kormánynak, melyben pontokba szedve foglalta össze, milyen intézkedéseket vár, többek között a sárga csillag használatát és a zsidók kitelepítésére való előkészületek megtételét követelte. Kállay a jegyzékre december 14-én válaszolt, melynek lényege az volt, hogy Magyarország nem teljesítheti a kéréseket. A WILHELMSTRASSE ÉS MAGYARORSZÁG 695–705.

magatartásra éppen most kénytelen, mikor a németeknek rosszul megy a sora, de nem tehet róla: miért most okvetetlenkednek a németek?

Ghyczyvel felolvastatott egy igen határozott hangú táviratot, melyet Sztójaynak küldött utasításul, válaszképpen arra az elég pimasz követelésre, amely az újabb harctéri helyzet okozta magyar hangulatváltozás ellen követel intézkedéseket.[641] Kállaynak a konkrétumban igaza van, de a németek annyira tán még nincsenek abban a helyzetben, hogy sajnálkoznia kéne rajtuk. Megint arra bizonyság az ő beszéde, hogy mi magyarok milyen villámgyorsan reagálunk a változó eseményekre. És megint fájdalmasan érzem szegény kis Teleki hiányát, aki nagyobb távlatokban fontolgatta a múló eseményeket. [...]

1942. december 24.

Három karácsonyestét a harctéren töltöttem, akkor csak gondolatban volt velem Édesanyám. Isten segítségével 51 karácsonyestét értem meg eddig, a többi 47-et mind Édesanyámmal együtt. Ez az első, amelyről nem tudhatom, együtt ünnepelt-e velünk? Én azonban vele ünnepeltem. Eszemben volt folyamatosan. Mennyit izgult szegényke így karácsony előtt, mennyit tervezgetett, titkolózott, mennyi karácsonyfát díszített nekünk a kis Jézus színe alatt! Laci ma délelőtt kis karácsonyfát állított a sírhalmuk fölé. Délután, mielőtt Sanyiékhoz mentünk volna karácsonyfagyújtásra, Klárival a temetőbe mentünk ki előbb és ott Édesanyáméknál előzetes megbeszélés nélkül összetalálkozott az egész család. Az ő karácsonyfácskájukat gyújtottuk meg legelsőbben. Azután megkezdtük a rendes karácsonyesti cikázást ugyanolyan rendben, mint tavaly, amikor még Őt is szállítottam egyik fiától a másikhoz.

1942. december 25.

Klárinak van egy kedvenc papja, Bereczky Albert.[642] Az ő kedvéért az újlipótvárosi református templomba mentünk délelőtt. A pap csakugyan a kedvemre beszélt. [...]

641 Kállay kiugrási politikája részeként a sajtónak új propaganda-irányelveket adott, ami szerint hangsúlyozni kell az ország függetlenségét, hogy Oroszország ellen a háború nemzeti érdek és az európai civilizáció védelmét szolgálja, nem pedig a tengely által képviselt „Új Európa Rend" védelmét, ugyanakkor érzékeltetni kell a közép-kelet-európai népek összefogásának szükségességét.

642 Bereczky Albert (1893–1966), református lelkész, 1930-tól a budapesti Pozsonyi úti gyülekezet lelkésze. Részt vett az ellenállási mozgalomban és a zsidó lakosság mentésében. A háború után országgyűlési képviselő, majd a vallásügyi minisztérium államtitkára. 1948-tól 1958-ig református püspök, az egyházi békemozgalom egyik vezető személyisége. Az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségének tagja. A Yad Vashem 1996-ban Világ Igaza címmel tüntette ki. Tüdős Klára

Csúnya Karácsony, csúnya világ. Bosszankodom, ha a német hadijelentések unalomig elcsépelt, ostoba frázisait olvasom az orosz tartalékok teljes kimerüléséről, s a hadianyaguk elfogyásáról, miközben azzal dicsekszenek, hogy a legutóbbi három hét folyamán közel 4000 orosz tankot semmisítettek meg ebből az állítólag már nem is létező orosz hadianyagból. Továbbá azt is tudjuk, hogy a támadásra összegyűjtött kb. 80 orosz hadosztályból 30-at eddig még be sem vetettek. Mire való akkor az ilyen ostoba beszéd? A magyar csapatokat eddig még nem támadták meg az oroszok. De mi lesz holnap? Hol van békesség a Földön, hol van az emberek között a jóakarat? Csúnya ez az idei Karácsony. A jövendő egyre áttekinthetetlenebb.

1942. december 26.

Talán azóta sem voltam karácsony másnapján templomban, mióta diákkorom kényszere megszűnt. Ma Klárival önként és szívesen elmentünk és úrvacsorával is éltünk. Klári újabban igen összebarátkozott Istennel: esténként bibliát olvas és egyre boldogabb belé. Magam is boldog vagyok és örülök neki. Akárhogyan forduljon is sorsunk, ez az egy menedék és biztonság mindig megmarad: Isten. Más semmi nincsen. Minden este imádkozom érte, hogy vegye kegyelmébe szegény magyar nemzetet. Nyissa ki szemét, erősítse lelkét, tegye méltóvá önmagához és újabb százesztendős életre. Mert néha már engem is megborzol olykor a félelem, amely szegény kis Telekit annyira és állandóan gyötörte: hogy méltóak tudunk-e hát lenni a jövendőre? Isten segítő kegyelme nélkül nem lehetünk méltók rá.

A jövendő egyre áttekinthetetlenebb. Spanyolországból külügyi vonalon kapott egyik legutóbbi bizalmas jelentésünk kétségtelen ténynek állítja, hogy az angolok angolszász győzelem esetére hozzájárultak Európa Rajnától keletre eső részének orosz megszállásához. Valószínűtlennek tartom persze, hogy az angolok a háború terheinek oroszlánrészét hordozó orosz szövetségesüket végül is be akarják csapni, mihelyt nem lesz szükség többé az erejükre. Erre a józan ész kényszeríti őket, hiszen a bolsevizmus semmi esetre sem állana meg a Rajnánál, sőt, a csatorna partján sem. De kétségtelen, hogy az oroszok is be akarják majd csapni az angolokat. Ki tudja, melyikük lesz az ügyesebb? Magyarország akár csak átmeneti orosz megszállása is valamennyiünknek a teljes kiirtását jelentené: mintáját

1941-ben ismerkedett össze vele személyesen, amikor édesanyja lelki gondozásában kért segítséget. Bereczky hatására talált rá Tüdős Klára a hitére, és kapcsolódott be a református egyház vallási életébe. Tüdős Klára Bereczkyhez fűződő személyes viszonyát *A papom* című esszében dolgozta fel. Zs. TÜDŐS 1978. 9–42.; DIZSERI 1994. 129.

Lett- és Észtországban láthattuk. Erről az állítólagos megegyezésről persze az angolok egy szót sem szólnak, de annál többet beszélnek Európa újjárendezéséről, s az ezzel kapcsolatos egyéb tervekről. Ezek a tervek, még ha nem is tervezik a teljes kiirtásunkat, mind kedvezőtlenek ránk. De a németek sem hagyják magukat, s Európa újrarendezésében versenyre kelnek az angolokkal. Nem mondhatnám, hogy e szövetséges német tervek az ellenséges angolok terveinél sokkal kívánatosabbak lennének. [...]

1942. december 28.

[...] Galyatetőről felhívott telefonon az elnöki osztályunk vezetője, hogy a sajtó is tele van vele, a rádió is mondta az orosz helyzetről beszámolóan: a magyar arcvonal viszonylagos nyugalomban töltötte a Karácsonyt, s a téli offenzíva kapcsán a magyar csapatokat még nem érte támadás. Ezt a galyatetői telefonáló urat ezzel a hírrel kapcsolatban kettős aggodalom gyötörte. Hogy nem fogják-e rossz néven venni a németek, s nem fogják-e kihívásnak tekinteni az oroszok, – nincs-e szükség tehát gyors közbelépésre. Azt feleltem neki, hogy sohasem lehet tudni, mit vesznek a németek rossz néven, s így én sem tudhatom azt előre. Ellenben megnyugtathatom, hogy akár megtámadják az oroszok a csapatainkat, akár nem, elhatározásukban nem ez a sajtóhír fogja irányítani őket. Idegesek már az emberek. [...]

1942. december 30.

Hivatott a miniszterelnök. Azzal kezdte, hogy jó ideig csak magasztalt és önmagát sajnálta: mit is kezdhetne az én tapasztalatom, politikai tekintélyem és friss eszem nélkül. Bárkit ültessen is a helyembe, ezeket senki se pótolhatja. A karácsonyi ünnepek alatt mind csak ezen emésztette magát. Rájött, hogy engem sem a Házban, sem a Pártban, sem általában a politikai életben nem nélkülözhet. Kezdettől fogva láttam rajta, hogy hazudik, s vártam, hova akar kilyukadni. Oda lyukadt ki végül, hogy nem enged el kereskedelmi miniszternek, legyek inkább pártelnök és tárca nélküli miniszter Lukács Béla helyett, s akkor a leendő utódommal, akinek a személyében még mindig nem bírt megállapodni, én intézhetném mindazt, amit eddig intéztem. Ebben az esetben utódom személyének kiválasztása sem lenne gond, mert nem is lenne fontos. Egyelőre Vargának meghagyná a kereskedelmi tárcát. Később sor kerülhetne még az én kereskedelmi miniszterségemre is. Azt feleltem neki, hogy mindazokat a rám hízelgő szempontokat, melyeket működésemmel kapcsolatban előadott, nyilván akkor is ismerte, mikor a kereskedelmi tárca vállalását kívánta tőlem. Ha csakugyan ezek az indokok vezetik, legegyszerűbb lenne,

ha maradnék a mostani hivatalomban. Énnekem a pártelnökség sohasem kellett, most sem tetszik. Különben is: mit csinálna Lukács Bélával? Keservesen bevallotta, hogy földművelési miniszternek szeretné Dani helyett, de szigorú titoktartást fogadtatott velem, mert ő senkinek az érdekeltek közül nem beszélt. Most az ünnepek alatt kínjában találta ki ezt a tervet, hogy engem maga mellől el ne veszítsen. Sok más vallomást, még több hazugságot elmondott még, s azzal a kéréssel zárta le a beszélgetést, hogy gondolkozzak mindazokon, amiket mondott.

Én hát gondolkoztam. Ez a helyzetkép az eredmény: Varga és Bánffy menesztése a kormányból tárgyi okokból szükséges. Bárdossy belátta és belébukott. Kállay kezdetben olyan bizalomban volt a Kormányzó Úrnál, hogy az ő kedvéért megcsinálta volna a Kormányzó Úr, de Kállay akkor még nem látta be ennek szükségességét. Most már belátta, de mostanra lekopott már az a kormányzói bizalom Kállay iránt, ezzel automatikusan erősödött meg a ragaszkodás Vargához és Bánffyhoz, akiket a Kormányzó a maga politikai embereinek tart. Kállay tehát apránként szerette volna leépíteni őket: részletekben vágni le a kutya farkát. Varga egyik tárcájával kezdte, s arra nyilván rá tudta venni a Kormányzó Urat, hogy külön embert állítson a kereskedelmi minisztérium élére. Varga azonban egyszer már kijelentette, még Bárdossy alatt, hogy egyik tárcájának leadását kapitális tévedésnek tekintené, s inkább a másikról is lemondana. Ősszel talán más elhatározásra jutott, de most tán megszimatolta a bizalom csökkenését Kállay iránt, vagy más okból, de visszatért az eredeti álláspontjához. Kállay pedig nem meri dűlőre vinni maga és Varga közt a dolgot a Kormányzó Úr előtt. Inkább abbahagyja a kísérletezést Varga kilövésére és inkább Bánffyval próbálkozik. Arra számít, hogy az atyafiságát a Kormányzó szívesen látná a földművelésügy élén, s így könnyebben belenyugodnék Dani elvesztésébe. Elvégre Lukács Béla is az ő híve. Ezért kell utódot keresni Lukács Bélának a pártelnökségben, nekem pedig új hivatalt a kereskedelmi miniszterség helyett. Ez az igazság. Ha Kállay megkérdezi, hogy gondolkodtam-e a dolgon, meg fogom neki mondani, hogy Béla helyét nem vállalom. Jaj, de selejtes ember ez a Kállay Miklós!

1942. december 31.

[...] Ezidén Kállayéknál töltöttük a szilvesztert a miniszterelnöki palotában. Az összes miniszter feleségestől, Baranyaiék, Fabinyiék, voltunk vagy 60-an. Fényár, pezsgő, – fiatalok is voltak, és azok gramofonra táncoltak. Nem kellett volna unalmasnak lennie, de unalmas volt. A himnusz hallgatása közben Klárival egymásra néztünk és könnyes lett a szemünk. Isten áldd meg a magyart! A jövőre koccinthatunk? Ebben az évben nagyjából eldől a háború sorsa és vele együtt a mienk is.

Louis nem jött el, – Balatonfüreden van, de azt hiszem, nem is akart eljönni, hiszen Baranyai Lipóték is ott voltak. Lipót engem megint félrevont, hogy legyek én a pénzügyminiszter. Lipót, s Louis egyéb ellenségei most mintha elérkezettnek látnák az időt, hogy őt a kabinetből kitúrják. Varga, Bánffy és mások megjegyzéseiből látom, gyűjtik a táborukat. Jaj, furcsa egy ilyen fesztelen politikai estély! Csak a háziasszony, Kállayné kacagott, nyüzsgött, reprezentált boldogan, kedveskedve. Ostobácska asszony. Szinte megható, mennyire élvezi a létet. A belügyminiszterrel is hosszasan beszélgettem az egyik nagy gobelin alatt. Ő is kétségbeejtőnek tartja a kormány széthúzását. Azt mondja, hónapok óta nem mer a Kormányzó Úrhoz menni, nehogy a viszonyok felől érdeklődjék. Neki Kállay már panaszkodott arról, hogy a Kormányzó Úr bizalma megfogyott iránta. Nekem még nem mert. A kormány miatt nem fáj a fejem, az országot, a nemzetet féltem. Isten, áldd meg!

1943

1943. január 1.

Lacival és Kácival kimentünk reggel Dömösre. Hó, csend, szépség. Káci lőtt egy tehenet, ezt a hűtőházba küldöm be holnap: most bőven van vadunk, de rövidesen húsjegyek lesznek, s akkor jó lesz az elraktározott hús. Különben a vasárnapi családi ebédeket sem tarthatjuk meg. Sütött a Nap, de elég kemény volt a fagy. Szalonnát sütöttünk és sajnálkoztunk Sanyin, hogy nem tarthatott velünk. Ezzel kapcsolatban Lóránt bácsi állapotáról[643] is elég sokat beszéltünk. Hazajövet hallottuk aztán, hogy az öreg Lóránt délelőtt embóliában hirtelenül meghalt. Most örvendtem igazán, hogy Sanyit nem terrorizáltuk bele a dömösi kirándulásba: bizonyos, hogy lelkiismeret-furdalás gyötörte volna, s még jobban borzadt volna Dömöstől. Édesanyánk halála óta amúgy is borzad tőle, s ma ugyanolyan napsütötte idő volt, mint azon a keserves napon. [...]

1943. január 2.

A miniszterelnök összehozott mára hármunkat: a belügyminisztert, Bárczy Pistát és jómagamat, hogy a Kormányzó Úr által kinevezendő 25 felsőházi tag névsorát megállapítsuk.[644] Erősen készültem erre a beszélgetésre, mert Bárczy Pista fecsegéséből láttam, hogy olyan hírhedten németellenes társaságot szándékoznak a Kormányzó Úrral kineveztetni, ami nyilván diplomáciai botrányhoz vezet majd. Persze nem ilyen célból, pusztán egyéni rokonszenv és pajtásság alapján válogatják ki a neveket, – de hát ez volt az eredmény, s ez éppen jellemző. Bárczy Pista ugyanis a legutóbbi harctéri események hatása alatt a convertiták hevességével visszatért az angolbarát alapra. Már régebben figyelmeztettem a miniszterelnököt azokra a következményekre, amelyekkel ez a lista okvetlenül járni fog, s azt ő mint gyakorlati férfi, menten be is látta. Ma aztán ki kellett rukkolnia a maga álláspontjával. Hát szégyenletes egy listát szerkesztettünk össze és 30 név a 25

643 Bethlen István egykori pénzügyminisztere Hegedüs Lóránt (1872–1943), Zsindely Sándor apósa.

644 Lásd a 632. lábjegyzetet.

helyett. Hiába próbáltam érvelni ellene én, hiába a belügyminiszter, – ennek már megígértem – mondta –, nem szeghetem meg a szavam. Erre kihúztuk belőle a legjobb 5-öt: kész volt a lista. Ez megy majd a Kormányzó Úrhoz. Nincs benne egy olyan név sem, melyet – ha tőlem függne – ki ne húztam volna belőle. Eztán a miniszterelnök elküldte Bárczyt, s nekünk a politikai terveiről kezdett el beszélni. Sokáig tartott. Mikor végre kijöttünk, s egy pillanatra magunkra maradtunk, a belügyminiszter megállt, s a képembe meredt. „– Mit szólsz hozzá? – A listához? Rossz. – A lista rossz. De a többi? A tervek? Csupa látszatintézkedés, csupa rémesség. Borzasztó! No, Isten veled." Ezzel elváltunk. [...]

1943. január 3.

[...] Az újévi üdvözletek között kaptam egy megható levelet a volt kisbéri esperestől, a rettentő vén Szohurek Antal[645] kanonoktól is. Reszketeg, öreges írással kívánja, hogy az évet is boldogan tölthessük el, bár valami vén latin vers jóslata szerint szörnyűséges lesz ez az idei év. Citálta levelében a verset is, amely szerint, amikor majd Szent Márk napján lesz húsvét, Szent Antal napján Pünkösd, és Szent János napján Úrnapja: totus mundus vae damabit.[646] Állítólag igen ritkán esnek így össze ezek a napok, s az öreg pap utána nézett, hogy az idén összeesnek. És retteg.

Latin vers nélkül, tisztán józan paraszti ésszel is meg lehet azonban jósolni, hogy ezidén jajgatni fog kerek e világ. Jajgathat már mostan is. Sem a hírverésben, sem a hivatalos jelentésekben nincs nyoma jajgatásnak: azok rendszerint kölcsönösen diadalról ujjonganak, vagy – ha ezt már mégsem tehetik – kölcsönösen passognak. A jajgatás a harcterek sebesültjeinek marad, csak nem hallatszik hazáig. De fog. Szilveszter éjszakáján az orosz média összefoglaló jelentésben harsogta világgá legújabb nagy diadalát. Megsemmisített német, román és olasz hadosztályok tömegét sorolta fel, – Istennek hála, magyar legalább nem volt a sorozatban. És ha nem is hiszem az elfogott és megsemmisített rengeteg hadianyagról közzétett csillagászati számokat, valamint a halottak és hadifoglyok

645 Szohurek Antal (1870–1945), 1914-től lelkipásztor Kisbéren, 1922-től a téti kerület esperese, 1939-től győri székesegyházi kanonok.

646 1734-ben, a nagy pestisjárványok idején estek össze ezek a napok, és régi latin jóslat alapján akkoriban ez nagy aggodalmat váltott ki. Padányi Bíró Márton veszprémi püspöknek, az ellenreformáció egyik vezéralakjának prédikációjában is fennmaradt ez „az egész világnak jajt és veszedelmet kiáltó jövendölése". „Quando Marcus Pascha dabit, Antonius Pentecosten celebrat et Johannes Corpus Christi adorabit, totus mundus vae damabit" Jelentése: Amikor Márk húsvétra, Antal pünkösdre és János úrnapjára esik, jajgatni fog az egész világ.

állítólagos tömegét, annyi bizonyos, hogy csúnya és véres ez az orosz tél. A sebesültek fagyottan jajgatnak benne.

1943. január 4.

Ma egy éve volt az a verőfényben ragyogó szörnyű vasárnap, mikor Édesanyánk meghalt. Azzal kezdtem a mai napot, hogy kimentem hozzá a temetőbe. De Sanyi öcsém megelőzött már: mimózás fenyőcsokrát ott leltem a síron.

Délután 3-kor pedig eltemették Lóránt bácsit a másik temetőben, a Kerepesiben. Korán mentünk, mert a háborús taxi-hiány miatt Sanyiékat is mi vittük. Addig-addig vitatkoztak rajta a nagyfejűek, hogy az Akadémiából temessék-e, a Pénzügyminisztériumból-e, vagy honnan, míg végül is senki sem vállalta szegény öreget, s így jóformán a szabad ég alá szorultunk. A cilinderekre egyre szállt a hó. Hihetetlenül ásatag alakok is előkerültek erre a temetésre. Iparvezérek, bankfejedelmek, s a régi liberális világ előkelőségei, akik különben láthatatlanul lapulnak mostanság, – rózsás arcú zsidók és olyan vénségek, akik boldog hülyeségben mosolyogtak már 20 évvel ezelőtt is. Itt voltak elevenen, s a sziporkázó, nyughatatlan, komédiás Lórántot temették. Szellemes, zseniális, törtető egy ember volt ez a Lóránt. Ripacs. Szegény Édesapám, aki pedig tisztelte a tekintélyt, az első találkozás után azt mondta: szélhámos. De nem rossz értelemben volt az, csak mindig szerepelni akart, s mindig az első helyen. Azt hitte, ez a szereplés az élet, s hogy a pénz az üdvösség. Ravasz szépen beszélt a ravatalnál. Aztán borzasztó sora következett a felháborítóan hosszú szónoklatoknak: pénzügy, Felsőház, Akadémia, Tábla, Petőfi Társaság, Művészeti Tanács, Pesti Hírlap, s a jó ég tudja még, mi minden nevében szónokolták unalmas férfiak mindig ugyanazt. Leszónokoltak, s kíséretükkel együtt eltávoztak. Legszörnyűbb volt köztük mégis Gratz Gusztáv,[647] aki egy álló negyedóráig dadogott szánalmasan az Akadémia nevében. Fáztunk és dideregtünk, a közönség nagy része nem bírta kivárni, hogy az öreg Lórántot sírjához kísérhesse. A szónokok csak fújták a magukét, a hallgatóság elódalgott. Sokan maradtunk azért, akik az öreget a Hegedüs-kriptához elkísértük, – kietlen és sivár hely ez, méghozzá szegény öregnek a feleségével együtt kell feküdnie benne. [...]

647 Gratz Gusztáv (1875–1946), történész, politikus, közgazdasági szakíró, az MTA levelező tagja. Az első Teleki-kormány külügyminisztere IV. Károly első puccskísérletéig. Legitimista politikusként Károly két visszatérési kísérletének támogatója. 1924-től a német nemzetiségi politika vezető személyisége, Hitler hatalomra kerülését követően szembekerült a nemzetiszocializmust támogató irányzattal. 1939-től parlamenti képviselő. A német megszállást követően letartóztatták és Mauthausenbe hurcolták. A háború után visszatért Magyarországra és emlékiratain dolgozott.

1943. január 6.

Kimentünk Anyalára vadászni. Csak négyen, a testvéri kar. Ragyogó kemény és havas idő. Délután felkerekedett valami kis szél, de azért kellemes, szép napot éltünk meg Isten segítségével. Lőttünk 31 nyulat és 6 fácánkakast. Ebből 2 nyulat az anyalai intézőnek adtam, egyet a sofőrnek, a fiúk adagját 3–3 nyúlra és 1–1 kakasra szorítottam le, s így maradt 19 nyúl. Ebből vagy 15-öt beküldök a hűtőházba, hogy legyen később is húsunk. Mindenki így iparkodik gondoskodni magáról, a földbirtokosok tinókat és pulykák tucatjait is beaggatják. Ilyen háborús időben azonban a vadászat is nagy segítsége a háztartásnak. Nemigen olcsó segítség, mert tegnap pl. 5 pengő hajtónapszámot kellett fizetnem a felnőtteknek, 4 pengőt a gyerekeknek. Szerencsére csak 11 hajtó jött, de így is közel 50 pengőt fizettem ki nekik. Nem sokkal kevesebb az ellövöldözött töltény ára. A nyulakat meg legfeljebb, ha 8 pengőjével adhatnám el, ha eladnám, mert kg-ként 2 pengőben van maximálva az ára. Vad kevés van országszerte, – nem csodálom, hogy a vadászok nemigen akarnak körvadászatokat tartani. Persze akkor meg fizethetik a területbért és a vadőr járandóságát a saját zsebükből. Én 800 egynehány pengőt fizetek a prímásnak, de úgy egyeztünk meg, hogy a jövő évtől kezdve jogosult a bérösszeg helyett 270 nyulat kívánni természetben. Az idén teljes képtelenség lenne a felét is meglőni ennek a mennyiségnek. Hogy jövőre hogyan leszünk? De azt még meg is kell majd érnünk. Ha Isten segítségével megérhetjük, valahogyan majd csak lesz.

1943. január 7.

Fejétől büdösödik a hal. A miniszterek a hivataloskodást egyéb miniszterelnök alatt se vették olyan könnyen, mint most. December 22. óta nem volt minisztertanács. Ez évben ma tartottuk az elsőt. Kállay boldog új évet kívánt a miniszereknek, s a belügyminiszter mint a kormány legrégibb tagja biztosította a miniszterelnököt, hogy „az ország érdekét szolgáló minden cselekedetében a kormány valamennyi tagja támogatni fogja". Ezt a kijelentést aztán Kállay úgy kürtölte a sajtóban világgá, hogy a kormány rendíthetetlen, teljes bizalmáról biztosította a miniszterelnököt.

Érdemben azzal kezdődött a '43-as év első minisztertanácsa, hogy Kállay felolvasta a múlt év külügyi eseményeiről Ghyczyvel készíttetett beszámolóját, aztán Nagy Vilmos ismertette a katonai helyzetet. Kállay felolvasása megint szánalmas volt. Nagy Vilmos tájékoztatása alighanem az én javaslatomra született meg. Kértem ugyanis Kállayt, hogy valamiképpen nyugtassa meg a kormányának tagjait,

akiket a legújabb hadi események szerfelett izgatnak. Nagy Vilmos optimista nyilatkozatai szemmel láthatólag megnyugtatta még a legrosszabb idegzetűeket is.[648] Érdekes újságot csak egyet hallottam, s az a román kormány legújabb frontváltoztatása. Ez akkor következett be, mikor Olaszországban letartóztatták a Németországból megszökött Horia Sima[649] vasgárdista vezért. Az olasz chiffre[650]-könyvben az Olasz-, ill. a Magyarországot jelentő számcsoportok között csak egy szám különbség van, s az olasz követ a Rómából kapott távirat téves deschiffrirozása[651] folytán úgy jelentette a hírt Antonescunak, hogy Horia Simát Magyarországon fogták el. Antonescu erre hívatta a magyar követet, áradozva köszönte meg neki ezt a nem várt előzékenységet, s bármely ellenszolgáltatásra készznek mutatkozott. Követünk a kormány utasítására közölte Antonescuval a való tényállást azzal a megjegyzéssel, hogy a vasgárdistát ugyanúgy letartóztattuk volna, mint az olaszok, ha véletlenül Magyarországra szökik, s mi is visszaküldtük volna Németországba.[652] Antonescu erre ismét áradozni kezdett, régi pimaszságait mentegette, és a közös szláv ellenség elleni összefogást ajánlott Románia és Magyarország között. Ennek a meglepő új figurának az indoka Németországnak Romániából való kiábrándulása is lehet, azonban a fő oka az az igen súlyos veszteség, amely

648 A november 19-én indított szovjet offenzíva (lásd a 622. lábjegyzetet) következtében egy hónap leforgása alatt 400 kilométer szélességben ingott meg a német és szövetséges hadseregek védelmi vonala. A harcok egyre inkább a 2. hadsereg hadműveleti területeihez közeledtek. A szovjet támadás bármelyik pillanatban elérhette őket, és a csapatok rendkívül rossz kondícióban voltak. Nem kaptak megfelelő fegyvereket, ellátmányt, téli ruhát, az eddigi harcok kimerítették őket. A végelgyengülésben elhaltak száma állandóan nőtt. A magyar hadsereg-parancsnokság ennek ellenére bízott a német erősítésben, megbízható információkkal nem rendelkeztek a szovjet offenzíva erejéről, ezért az összeomlást nem tartották valószínűnek. Szabó 2019. 370–371.; 374–375.

649 Horia Sima (1906–1993), a Román Vasgárda vezetője. 1941-ben, az Antonescu ellen végrehajtott sikertelen puccskísérlet után Németországba menekült, ahol internálták. A háború után a román hatóságok távollétében halálra ítélték. Spanyolországban telepedett le.

650 kód

651 dekódolás

652 Horia Sima szökése Hitler zsaroló célzatú akciójának a következménye. A harcéri események hatására elbizonytalanodott Antonescut azzal próbálta megrendíteni, hogy a háttérből megrendeztette a Rostovban élő 600 vasgárdista Antonescu-ellenes lázadását és vezérük, Horia Sima szökését. Antonescu, akit aggasztott a vasgárdista vezér aktivizálódása, 1942. december 28-án magához kérette az olasz követet és arra kérte, hogy kíséreljék meg az Olaszországba menekülő vasgárdista letartóztatását. Az elfogatás másnap megtörtént és a fent idézett tévedés következtében a románoknak szóló tájékoztató a magyaroknak titulálta azt. Antonescu még aznap magához kérette a magyar ügyvivőt, és a köszönet kifejezése mellett a vitás kérdések megtárgyalását is kezdeményezte. Estére az olaszok tisztázták a tévedést, amit december 31-én a magyar kormány is megerősített. Antonescu január 6-án – a németországi útjának előkészítésére érkező magas rangú német küldöttséget megvárakoztatva – fogadta a magyar ügyvivőt, és megerősítette: kész a tárgyalásokra. Ezt a javaslatot vitte Kállay a minisztertanács elé. A testület a kezdeményezést elfogadta azzal a kéréssel, hogy a román sajtó és propaganda tompítsa a Magyarországgal és a magyarsággal szembeni támadásait. Csatári 1968. 229–232.

a román hadsereget az orosz fronton érte.[653] Antonescu megijedt, s fordít egyet a köpenyegén. Mi úgy teszünk, mintha jelentőséget tulajdonítanánk ennek a fordulatnak. Próbáljuk is hasznosítani a dél-erdélyi magyarság érdekében, de komolyságában persze egyáltalán nem hiszünk. [...]

1943. január 8.

Ma végre kibeszéltem magam Kállayval. Őszintén, de nyájasan kiadtam a begyemből mindent. Ő meg ügyes ember, látta, hogy olcsó kis hazudozásokkal nem szabadulhat, próbált hát valami mást. Nem maradnék-e meg a mostani állásomban, ha Lukács Béla helyét[654] semmiképpen nem akarom? Azt feleltem, hogy most, mikor a feleségemnek a Corvinból kiválása folytán anyagi bázisom megszűnt, s az ország a kereskedelmi miniszterségemtől hangos, nem maradhatok. Próbált titkos tanácsosi címet kínálni, amire én elmosolyodtam. Erre ő szintén elnevette magát, s be se fejezte a mondatot. Végül azzal bocsájtott el, hogy rám bízza, itt akarok-e maradni államtitkárnak, vagy kereskedelmi miniszter akarok-e lenni. Hangsúlyozta, hogy a legteljesebb bizalmát bírom, s kérte a döntésemet mielőbb. Mihelyst a Kormányzó Úr befejezte a vadászatot – mondta gúnyosan –, s ő beszélni tud vele, elrendezi ezt a dolgot.

Fejétől büdösödik a hal. Ma reggel öt minisztert és államtitkárt kerestem telefonon, s egyet se találtam a hivatalában. Délután tehát a sínautóval magam is elutaztam Munkácsra vaddisznót hajtani. Holnap és hétfőn nem leszek a hivatalban. A miniszterelnök látható irigységgel hallotta a tervemet, de nem szólt ellene.

[...][655]

1943. január 10.

[...] Délután minisztertanács. Antal István előadta, hogy az intelligenciának igen magas színvonalú előadássorozatot szándékozik tartani, amelynek a magyar nemzeti eszme elsőségének a kidomborítása a célja. Az előadások gerincét nagymű-

653 Antonescu nyitást kezdeményező politikájának előzménye a német vereségek következtében az orosz veszély felerősödése. A szovjet előretörést se Románia, se Magyarország egyedül nem tudja megakadályozni, és egy ilyen fenyegetés esetén a román–magyar háború is realitását vesztette. A londoni román emigrációs körökben is megfogalmazódott egy lengyel–román–magyar együttműködés gondolata. A kiugrás lehetőségében is gondolkodó Antonescu az elszakadási törekvéseket felkaroló Cianóval is tárgyalt, aki ugyancsak jelezte, hogy szükséges a román–magyar viszony rendezése. Csatári 1968. 228.

654 Lukács ekkor a Magyar Élet Pártja elnöki tisztét töltött be.

655 1943. január 9–10. között Zsindely Ferenc Lukács Béla meghívására vadászaton vett részt.

veltségű előadók beszéde képezné, az elsőt Kelemen Krizosztom már el is vállalta. Azonfelül zeneszámok és szavalatok tarkítanák a műsort gondos kiválogatással, és mind ezzel a céllal. Itt közbeszólt Kállay: „Tudod, mit kell a programba illeszteni? Melodrámákat. Annak van a legnagyobb hatása." Néma döbbenettel meredt egymásra mindenki. Csak én szóltam annyit: „No, idáig talán mégse süllyedjünk!". Antal Pista el akarta simítani a kellemetlen helyzetet, és mézédes hangon folytatta: „Kegyelmes uram, az a terv, hogy Zrínyi Török áfiumából olvastatunk fel részletet a legjobb színésszel". De Kállay közbevágott: „Hát írassatok hozzá valami zenét, igen jó melodráma lenne abból is." Erre már többen is felhorkantak. Kállay megszeppenve nézett körül: „Nem gondoljátok?" Hihetetlenül műveletlen egy ember.

1943. január 13.

Reggel a belügyminiszterhez mentem értekezletre. Annyira felszaporodtak a társadalom bizalmas megfigyelésére alakult titkos szervezetek, hogy tenni kell valamit ellenük, mert csak kölcsönösen egymást rágalmazzák. Egyéb nem telik tőlük, – egyedül a hatóságok tekintélyét rontják közös erővel. Minden másban szemközt állnak egymással, és semmi hasznukat nem lehet venni. De annál több pénzbe kerülnek. Nagy egyetértéssel el is határoztuk, hogy a rendőrség, a katonaság és a csendőrség szervezetein felül működő összes hírszerző alakulatot megszüntetjük.[656] Ezen az értekezleten mondta Szombathelyi, hogy tegnap kb. másfél hadosztálynyi erővel a mi vonalunkat is megtámadta a muszka.[657] Egy hídfő körül úgy két kilométernyire be is nyomult, az ellentámadás most reggel van ellenük folyamatban. Néztük a térképet a meleg szobában és cigarettáztunk. Én megint

656 Kállay és Keresztes-Fischer Ferenc májusban döntöttek a belügyminisztérium alá tartozó Államvédelmi Központ (ÁvK) létrehozásáról, amelynek központi szervként kellett összefognia a belbiztonsági vonalon működő rendvédelmi testületek munkáját. Létrehozását egyrészt az indokolta, hogy a számos vonalon működő titkos információgyűjtés (rendőrség, csendőrség, vezérkari főnökség) áttekinthetetlenné vált, másrészt Kállay kiugrási politikájának hátteréhez is szükség volt az összehangolt elhárításra. Vezetőjéül a kiugrás szervezésében is fontos szerepet kapó Ujszászy István vezérőrnagyot nevezték ki. A Központ 1942. július 12-én kezdte meg működését. Január elején a Központtal kapcsolatos kérdéseket az tette aktuálissá, hogy Ujszászy és Keresztes-Fischer meghívást kaptak a német belügyminisztertől, hogy állambiztonsági kérdésekről tárgyaljanak. A meghívásnak csak Ujszászy tett eleget. Kovács 2007. 91–93.

657 A voronyezsi fronton a 2. magyar hadsereg bekerítésére és teljes megsemmisítésére indított szovjet támadás kezdetét január 14-re tervezték. A felderítő hadművelet során a szovjet csapatok sikeres előretörése után azonban a 40. hadsereg parancsnokának döntése értelmében egy nappal előbbre hozták a főtámadást. A szovjet csapatok reggel 5-kor indultak meg, a rendkívüli hidegben a harckocsik és a rádiók nem működtek. Az ellentámadás 11 órára kudarcot vallott. A magyar és német csapatok a kora délutáni órákig tartották magukat. A szovjet áttörés a 2. hadsereg 40 km széles és 20 km mély arcvonalát kettészakította. Szabó 2019. 416–423.

azt a furcsa valamit éreztem, mint párszor most a behavazott Kárpátalján: félig szégyent, félig szomorúságot, leginkább azonban lelkiismeret furdalást. Hogy valamikor én is voltam hóban, ellentámadásban, becsületben, és most meg itt hátul beszélgetvén, mintha elárulnám az egykori bajtársakat. A józanész szerint persze kiöregedtem, de nem az észben gyökerezik ez a restelkedő érzés. Jaj, csak simán sikerülne az ellentámadás, csak ne lenne a fehér hó magyar halottakkal tele!

Szombathelyi tegnap beszélt a berlini katonai attasénkkal. Azt hallotta tőle, hogy az oroszoknak még negyven olyan hadosztályuk van tartalékban, melyet még nem vetettek be a támadásba. És hadianyag? Szinte kimeríthetetlen erő ez az orosz. Szombathelyi szerint a németek oroszországi tartalékai kimerültek már, most Németországból is visznek oda erőket, – ezzel persze a tavaszi offenzívájukra gyűjtött erejüket csökkentik. A magyar vonalnak is ígértek erősítést, mert annak tartaléka nemigen van, de az az erősítés január vége előtt nem érhet oda. Reméljük, hogy az orosz az erősen megtépázott erejét nem fogja a mi vonalunk nagyobb arányú támadásával elaprózni, s a negyven ép hadosztályát az eddigi támadásaiban veti majd harcba. A németek úgy számolnak, hogy az orosz február végéig bírja erővel a támadást. Isten segítsen bennünket.

1943. január 14.

Ma Varga Béla[658] járt nálam a svájci útjáról beszámolni, az a Kisgazdapárti képviselő, akivel a titkos lengyel gimnáziumot csináljuk Somogy megyében. Még nem írtam erről a németek tudta nélkül, s akarata ellenére fenntartott lengyel iskoláról, amelynek internátusa és 260 tanulója van, s amely Isten csodája, hogy létszámával eddig még diplomáciai botrányt nem okozott. Ha a létesítését a németek megtudnák, kész lenne a botrány, mert a németek csak úgy tűzzel-vassal meg akarják akadályozni a leigázott nemzetek értelmiségének oktatását. Nem is értem, hogy a mindenütt mindent kifürkésző német kémhálózat nem jött még ennek az intézménynek a nyomára, mely ezidő szerint az egyetlen lengyel középiskola Európában, – Svájcban is van egy, de az csak 2 osztályos. A miénk eredetileg Balaton-parti szállodákban volt elhelyezve, melyek a nyarak kivételével amúgy is üresek, ezeket azonban a múlt évben kórháznak foglalta le a katonaság. A katonáinkkal meg se próbálhattam semmi okosat, ami nincs a németek szájíze

658 Varga Béla (1903–1995), 1929-től Balatonboglár plébánosa. 1931-ben belépett a Kisgazdapártba, 1939-től a párt országgyűlési képviselője. Teleki Pál miniszterelnök felkérésére 1939-ben kapcsolódott be a lengyel menekültek segítésébe. Az 1945-ös választásokon parlamenti mandátumot szerzett. Nagy Ferenc utódaként a Nemzetgyűlés elnöke. A miniszterelnök lemondatásakor, 1947 júniusában Nyugatra távozott.

szerint. Inkább építettem nekik egy új helyiséget a balatonboglári r. k. kultúrház címén, s az egyházközség által, melynek ez a Varga Béla a plébánosa. Valamelyik menekült lengyel miniszter fia is itt tanult, leérettségizett, s az apja ki szerette volna vinni magához Londonba. A papi ruhába bújtatott fiút Varga Béla kísérte Svájcba. Az útlevele persze hamis volt, és a német Gestapo miatt így is inkább a forrongó Horvátországon keresztül mentek, – de aztán éppen a forradalom miatt Zágrábból mégis csak Németországon át kellett utazniuk. Ennek ellenére szerencsésen megérkeztek Svájcba.[659] Varga Béla ott a lengyel követtel a legteljesebb bizalom jegyében beszélhetett, és számomra is a legmelegebb hálát és köszönetet hozta. Érdekes, hogy ezek a túloldali körök milyen másképpen látják a jövendő Európát. Egy közép-európai konföderációról ábrándoznak, amely a balti államoktól az Adriáig terjedne, s amelyben a lengyelek erősen számítanak ránk, magyarokra. Szinte rimánkodva kérték, hogy minden erőfeszítésünket a hadseregünk fejlesztésére és felszerelésére koncentráljuk, mert kezdetben nekik is csak erre a mi hadseregünkre lehet majd támaszkodni. Úgy látszik, mi katonailag is, politikailag is főként a csehek ellen kellenénk nekik a koncentráción belül, s a magyar–lengyel határt okvetlenül akarják. Óva intenek bármely autonómiától Kárpátalja részére. Az a legérdekesebb, hogy az orosz bolsevizálódás veszélyét elvakultan nem akarják látni, – azt Anglia majd megakadályozza. Anglia még Németország bolsevizálódását sem tűrheti, s erélyes katonai intézkedésekkel fogja idejekorán megakadályozni. Máris intézkedésben áll a német népnek azokkal a képviselőivel, akik Hitler bukása után Németországban az uralmat azonnal átveszik. Mindenki szívesen hiszi azt, ami neki kellemes, a lengyelek pláne. Vakon bíznak abban, hogy Anglia ugyanúgy vélekedik a szovjet veszélyről, mint jómaguk. Hogy Sztálint áltatják csupán, a vele kötött egyezmények betartása eszük ágában sincsen, s hogy ebben a kölcsönös becsapási törekvésben Anglia marad felül. Varga Béla szerint a svájciak biztosra veszik Németország vereségét. És még egy: Romániára mindenki, a németek, lengyelek, angolok, oroszok, mindenki haragszik. Nekünk csak egyet vesznek rossznéven, de azt nagyon. Az újvidéki eseményeket. Ezeket most is igen elevenen tartja napirenden kint a propaganda.

659 1939 végén Teleki Pál miniszterelnök kérte fel Varga Bélát a lengyel menekültek segítésében való részvételre, ahol a lengyel ifjúság elhelyezésének és oktatásának megszervezése volt a feladata. A harminc lengyel elemi iskola felállítása mellett Balatonzamárdiban Lengyel Ifjúsági Tábor néven lengyel tannyelvű középiskolát hoztak létre. 1941-ben az iskolát a feloszlatás veszélye fenyegette, ezért Balatonboglárra helyezték át, az éppen felépült művelődési ház átalakításával. Az intézmény a képzésen túl fontos szerepet játszott a lengyel titkos és legális szervezetekkel való kapcsolattartásban, lengyel zsidók mentésében, a németek által körözöttek elrejtésében, határon való átsegítésében. 1942 novemberében Varga személyesen vitte, öccsének útlevelével, a papi reverendába bújtatott Tadeusz Celt Svájcba. Lásd Szabó 2019. 144. ÁBTL 4. 1. A-862. Kádár Gyula visszaemlékezése. 86–87.

1943. január 15.

Antal Pista bejött hozzám, pedig ő az ilyen miniszteri leereszkedést nagyra veszi. Ezúttal egy levél miatt aggodalmaskodott, amelyet Makkay Dezső, a Keresztény Nemzeti Liga elnöke írt neki, s amelyben a Liga nevében visszavonja valami előadássorozatra tett ígéretét. Mindez nem is fontos. A fontos az, hogy a levelet nem lehet máshogy értelmezni, mint a Liga részéről a miniszterelnök elé dobott kesztyűt. A december 11-én lezajlott ligaülésnek következményei mutatkoznak.[660] A Liga ugyan nem jelent már politikai súlyt: kiöregedett, s javarészt nyugdíjas tisztviselők fogatlan önképzőköre. De jellemző, hogy Kállay zsidópolitikája miatt nem hajlandók már vele közösséget vállalni. Közvetve ebben Bárdossynak is benne lehet a keze. Pedig Kállay ugyanazt mondja most is, amit az elején tapsvihar közben is mondott, de egyre sikertelenebbül handabandázik, egyre kevesebben hisznek a szavában. Tán úgy is mondhatnám, már senki sem. Tegnap délután pártnap volt, Kállayt ott is hűvösen fogadták a képviselők. Ennek még sok kellemetlen következménye lehet, de egy tanulsága máris van: ilyen léhán mégse lehet országot vezetni. Legalább a látszatra adni kell.

1943. január 16.

Reggel a miniszterelnöknek megmutattam a Liga levelét. Dühbe jött azonnal, s hogy ő azonnal feloszlatja a Ligát. Megmagyaráztam neki, hogy ez az egyetlen mód, hogy a levitézlett Ligának a közvélemény előtt súlyt adhat. Be is látta. Mint hiú ember most más bosszút forral a ma esti vacsorán, amire Antal Pistát és engem hívott. De lemondtam azzal, hogy Lillafüredre megyek a hétvégén vadászni, s így a bosszúterve lakomáján nem leszek jelen.

De más politikai bajok is felmerültek. Az újvidéki főispánság Deák Leó[661] megbízása miatt felzendült 12 délvidéki képviselő, s állítólag memorandumot szándékoznak a párthoz benyújtani, hogy bár a legteljesebb bizalommal viseltetnek a pártelnök, s a pártvezér helyettese iránt, de a legutóbbi kormányrendelkezés miatt mégis kénytelenek kilépni a pártból. Kállay a hírre azt mondta: lófasz a seggükbe, lépjenek ki. Iparkodtam megmagyarázni neki, hogy egy visszacsatolt országrész képviselőinek tömeges kilépése más politikai hatással van, mint az

660 Lásd az 1942. december 11-i bejegyzést.

661 Deák Leó (1888–1945), zombori főispán, az újvidéki eseményekkel foglalkozó országgyűlési vitában a vérengzéseket élesen elítélte. A német megszállást követően főispáni posztjától megfosztották, és a Gestapo letartóztatta, majd internálták. A háború után a jugoszláv bíróság halálra ítélte.

országból innen-onnan összeszedett 12 képviselőnek volna. Ettől kissé megszeppent. Azt az utasítást adatta velem Lukács Bélának, próbálja szép szóval leszerelni őket, de engedmények nélkül, mert Deák Leóhoz ő ragaszkodik. Ha pedig mégis kilépnek, akkor majd az egyéni disznóságaikkal fogjuk tönkre tenni őket. Csakhogy maga Lukács Béla is orrol. Ezt is ma derítettem ki, mégpedig a honvédelmi minisztérium államtitkárságával kapcsolatban. Ez a szerencsétlen kétbalkezes Nagy Vilmos Szilágyi Lajost[662] akarná államtitkárjának. Mikor erről értesültem, szemem, szám elállt. Ennél nagyobb politikai sületlenséget pályadíj kitűzésével sem lehetne kitalálni, – semmi jó oldala nincsen, csupa rossz. Véleményemet persze azon mód kipakoltam. „Hát legfeljebb belébukik majd Nagy Vilmos" – nevetett Kállay. „Nem" – feleltem –, „mert első sorban te fogsz belebukni!' Megijedt. „De tudod milyen erőszakos ez a vaddisznó Szilágyi. Ha a fülébe jut, hogy én álltam útját az államtitkárságának, az amilyen erőszakos fráter, nekem jön." Végül is abban állapodtunk meg, hogy ő majd tanácsolja Nagy Vilmosnak, beszélje meg a tervét a párttal, én pedig informáljam előzetesen Lukács Bélát. Az ilyen katonaembernek nemigen imponál ez a játék: meg fog tőle ijedni, mert a párt véleménye nem vitás. Igen ám, de Lukács Béla felberzenkedett rajta, hogy a miniszterelnök nem beszélte ezt meg vele előzetesen. Úgysem tesz egyebet, mint a félretolódás vádja ellen védekezik, most még ez a Szilágyi-ügy is. Mondjam meg a miniszterelnöknek, hogy ő maga is nyomban lemond, ha Szilágyiból államtitkárt csinál. Alig bírtam lecsendesíteni. Kállay kormánya recseg, ropog.

1943. január 17.

Tegnap délután hát elindultam vadászni. A miniszterelnök nem jött azzal a kissé irigy és sértődött megjegyzéssel, hogy ő nem ér rá vadászni. Mielőtt ilyen télre fordult volna az idő, rendesen már péntek este elutazott Semjénbe, s legtöbbször csak kedden reggelre jött vissza, – ez az igazság. De mindegy: mentünk nélküle. Engem a belügyminiszter vitt le, s oda-vissza a közel 4–4 órás úton egyszer megint jól kibeszélgethettük magunkat. Sem üdítő, sem kellemes nem volt ez a beszélgetés. A belügyminisztert ugyanazok az aggodalmak gyötrik, mint engem, s a helyzetet is nagyjából ugyanúgy látja. Vagyis a belpolitika mesterkedéseit jelentéktelennek tartja a harctéri eseményekhez képest.[663] Abban is megegyeztünk,

662 Szilágyi Lajos (1882–?), 1916-tól képviselő, 1933–1937 között Bihar megye főispánja, 1938-tól felsőházi tag. Országos tűzrendészeti felügyelő.

663 Lásd az 1943. január 13-i bejegyzést. A magyar hadsereg január 13-tól reménytelen küzdelmet folytatott, további csoportokra szakadt, egymás között összeköttetésük nem volt. Nehezítette a helyzetet, hogy Hitler nem engedélyezte a visszavonulást, a végsőkig való harcra szólított fel. A tervszerű

hogy a legfontosabb események, sorsfordulatok szinte tőlünk függetlenül következhetnek. De adódhatnak percek, amikor gyors elhatározással esetleg megfordíthatjuk a sorsunkat. „Alkalmas embernek tartod-e Kállayt?" – kérdezte tőlem az öreg Ferenc. Egyikünk se tartja őt alkalmasnak. Barátainak várakozásával szöges ellentétben nem bír gyorsan határozni. Bajban zavart, megszeppent és tehetetlen. A miniszterelnökséget könnyedén és léhán vállalta, de azóta már ráébredt roppant felelősségére, és apprehendál a sorsra, amiért ilyen kényelmetlen helyzetbe került. Elég intelligens hozzá, hogy cselekedeteinek fontosságát átlássa, ezért habozó: olyan formán járt, mint Mikszáth hályogot operáló pásztora, aki nem meri többé a kezébe venni a kést, mióta az operáció kényes és veszélyes mivolta világossá vált számára. Nem bírja belátni, hogy miért éppen neki kell ilyen súlyos időkben kormányozni, mikor a hatalmat alig-alig élvezheti, s alighanem eszébe se jut, hogy épp maga vállalkozott erre, mert most nyílt rá lehetősége.

Oroszországi csapataink helyzete mindennél jobban aggaszt. A támadások változatlan hevességgel tartanak ellenünk, tartalékuk pedig alig van. Hiába kértük a németeket, nem gondoskodtak róla idejében. Most már gondoskodnának, de a tartalék csak a hó végén juthat a helyszínre. De mi történik még a hónap végéig? Addigra már minden késő lehet. Tegnap a vezérkar nem bírt a sereggel telefonösszeköttetésbe kerülni. Ezt rossz jelnek veszem. A Bükk szép volt a friss hó alatt, de ez csak a háborút hozta az ember eszébe. Sok friss disznócsapás, de a hajtások rosszul sikerültek. A belügyminiszter lőtt egy nagy kocát, – ez az egész. Bánffy Dani goromba volt az erdészekhez, mint a pokróc. Útközben mindenütt dolgoztak a hóekék. Ez jól esett. Rend. Fegyelem. Tekints ránk Úristen!

1943. január 18.

Amitől féltünk, bekövetkezett: az orosz harctéren katasztrofális vereséget szenvedtünk.[664] Nagy túlerő támadt ránk sűrű ködben, rengeteg olyan páncélkocsival, amelynek páncélzatát csak a 7 és fél cm-es páncélzatú ágyúnk bírja átütni. Ebből ezredenként csak 2–2 darabunk volt. A köd miatt sem a tüzérség, sem a repülők nem tudtak a harcba beleavatkozni. A ködből 50 méternyiről egyszer csak elődü-

visszavonulásra Jány csak január 17-e hajnalban adott parancsot. A magyar katonai vezetés sem adott ki a hitleri paranccsal szemben más utasítást. Szabó 2019. 463–464.; Páva 2001. 72–73.

664 A későn kiadott parancs értelmében a 2. hadsereg széttagolt részei önálló keretek között kezdték meg a visszavonulást a szovjetek folyamatos támadásai közepette, ami a csapatok szinte teljes megsemmisítését eredményezte. Január 19-én érkezett be a 2. hadsereg főparancsnokságához az a dátum nélküli távirat, mely közölte Hitler döntését: a 2. hadsereget kivonják a tűzvonalból, további harci feladatra nem alkalmas. Páva 2001. 72–73.

börögtek a páncélosok, amelyekkel a gyalogságunk tehetetlen volt. Egyszerűen lehengerelték őket. A magyar csapatok most is nagyszerűen harcoltak, de hiába lett minden vitézségük. A front lassú mozgásban van visszafelé. Nagy Vilmos azt mondta nekem, hogy Oroszországban gyakorlatilag nincsen már hadseregünk. Részleteket nemigen lehet tudni. Bízom benne, hogy hóból, télből, éjszakából igen sok katona előkerül még, akiket most elveszettnek tartunk. A hadianyag viszont nem fog előkerülni. Az ott maradt véglegesen, elfogták. A németek ismételt sürgetésünk ellenére sem adták ki az igáslovainknak a fejenként és naponként 5 kg zabot, amelyet pedig mi e célból egy tételben átadtunk nekik: napraforgószáron, és a háztetők zsúpfedelén éltek a lovak. Nemcsak a motorok, a lóvontatás is csődöt mondott hát ebben a nagy télben. A drága és pótolhatatlan hadianyagunk is odaveszett. Az orosz és angol propaganda eddig még nem hangoztatja a diadalüvöltését: még ők sem látják tisztán a helyzetet. Egyelőre csak 20 ezer magyar és német fogolyról beszélnek. A hazai közvélemény sem tud persze semmit. Vezérkarunk esti jelentése a támadó oroszok rendkívüli veszteségének közlése után csak annyit jelentett be: a mi veszteségeink is súlyosak. Ez az egy mondat az előkészítés. Ennek is nagy hatása lesz. A miniszterelnök és a honvédelmi miniszter egyelőre nagyban fogadkoznak, hogy egy szál katonát sem küldenek ki többé: hiszen nincs is, meg hát hová. A vezérkari főnök a szabadságosok visszautazását megszüntette. Elrendelték, hogy a sebesülteket és a fagyottakat bármely enyhe sérülés estén is küldjék azonnal haza, ne odakint tartsák őket. Az orosz hóban evickél a szép magyar sereg maradványa visszafele. Hová? Meddig? Hogyan? S mennyi vész belőle oda? A finn parlament elnöke vendégeskedik most Budapesten.[665] Tiszteletére adott ma ebédet a miniszterelnök. A hangulaton érezhető volt a legújabb hírek hatása. Elnéztem ezeket a finneket. Ők nálunknál sokkal nehezebb helyzetben vannak, mégis komolyak, elszántak, bizakodóak. Igen rokonszenvesek. Némán mutatták részvétüket a gyászban, melyről beszélni nem illett.

1943. január 19.

Kállayról sohasem volt jó véleményem, és már sokszor felháborodtam ellene, de annyira még sohasem vetettem meg, mint tegnap. Gyáva, tehetetlen volt. Akár Szent István napján, mikor a Kormányzóhelyettes lezuhant. De mire megyünk

665 A finn parlament alelnöke (nem elnöke), Edwin Linkomies nyelvész professzor június 15-től 19-ig vendégeskedett Magyarországon Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke és Szinnyei-Merse Jenő kultuszminiszter meghívására. A parlamentben és a kolozsvári egyetemen tartott Finnország és a háború címen előadást. *Magyar Nemzet,* 1943. január 19. 5.

egy olyan vezérrel, aki a bajban összecsuklik? Még mindig nem tudjuk pontosan, hogy mi is történt Voronyezstől délre. A támadás kb. 75 ezer emberünket érte. Az angol propaganda azt állítja, hogy ebből 20 ezret elfogtak, 30 ezer pedig elpusztult.[666] Jól tudjuk, hogy ezek propaganda számok, rendszerint erősen túlzottak. De tegyük fel, hogy 50 ezer emberünk valóban odaveszett. Micsoda jogcímen lehet ez esetben állítani, hogy a magyar hadsereg nincs többé, elpusztult. Mert a miniszterelnök ezt szereti mondogatni, s hozzá olyan képet vág, aki most sajnáltatni és vigasztaltatni akarja magát. Jány ma végigrepülte a csatateret. A miniszterelnök tragikus arccal és reszkető hangon mondta, hogy mellékutakon zsúfoltan visszafelé haladó csapatokat látott: gyalogságot, tüzérséget, a legkülönbözőbb kötelékek egymásutánját. Csodálkozásában belérekedt a szó, mikor itt mérgesen közbevágtam, hogy de hiszen akkor mégis próbálják hozni az ágyúikat a nyomorultak. Örüljünk neki! Hát mégsem veszett oda minden! Hogyan jutnak hozzá szegény katonáink, hogy ostoba tragikus pózok kedvéért egyszerűen csak leírjuk őket, mikor még harcolnak![667] De Kállay azt tanácsolta a minisztertanácsnak, hogy rendezzünk nemzeti hadseregünk elpusztulásának alkalmából országos gyászünnepélyt. Annyi esze volt a minisztertanácsnak, hogy ezt a bődületes tervet néhányunk felhorkanására lefújja. Persze a katonáinkra is dühös vagyok, akik ezt az ostoba szállóigét kitalálták, melyet aztán a miniszterelnök örömmel felkapott, hogy tudniillik nincs immár hadseregünk. De a katonák tán védekezhetnek vele, hogy az stratégiailag értendő, hogy a nehéz hadianyag elvesztése folytán nincs hadseregünk, csak más hadseregkötelékben működhető hadtesteink vannak. Hanem a közvélemény mást ért ezen a szerencsétlen kifejezésen. Persze a katonáknak sincsen még semmi rendes értesülésük. Ma beszéltek végre Jányval, aki nem sokkal tud többet, mint amit a repülőről látott. Lukács Béla helyesen jegyezte meg, hogy egy hadsereget egy hét alatt nem is lehet megsemmisíteni. De Kállay ugye soha nem volt katona. Jaj, de szégyellem magam az ország miniszterelnöke miatt!

666 Nagybaczoni Nagy Vilmos adatai szerint 200 ezer embert számláló 2. hadseregből 60–70 ezer ember maradt életben, az 50 ezer munkaszolgálatosból 5–6 ezer fő. Csak a fegyveres erők vesztesége (halottak, sebesültek, foglyok, eltűntek) 148 000 fő körülire tehető. Megsemmisült a tüzérség, a nehézfegyverzet, az anyagi veszteséget 300 millió pengőre becsülte. Szabó 2019. 546–547. A veszteségekről lásd még a 708. lábjegyzetet.

667 A 2. hadsereg megmaradt katonáit január 24-től a német 2. hadsereg parancsnoksága alá rendelve ujjászervezték és február 6-ig súlyos utóvédharcokat folytattak. A harcoló magyar katonáknak szerepük volt abban, hogy nem sikerült a „sztálingrádi méretű" siker, a német és a magyar csapatok teljes bekerítése és megsemmisítése. Szabó 2019. 545. Lásd még az 1943. február 16-i bejegyzést.

1943. január 20.

Hosszas éjszakai töprengés után elhatároztam, hogy őszintén kiöntöm a miniszterelnök előtt, ami a magatartása folytán a begyemben van. A lelki összeomlás tragikus pózában fogadott. Karikás a szeme, hamuszürke az arca. Szenved szegény. Iparkodtam legalább a forma kedvéért irgalmas lenni, ha már a lényegben nem lehetek. Mert őszintén kipakoltam mindent. Nem vette valami jó néven, látszott rajta. Védekezni is próbált, – hogy ne tartsam őt begyulladtnak, ő csak nem cinikus, s nem léha, s minden elesett magyarért kimondhatatlanul fáj a szíve. Minduntalan könnyezett. De én nem engedtem, s váltig magyaráztam neki, hogy neki kell példát mutatni a nemzetnek, s nem fordítva: önmagát vigasztalnia. Ami belül fáj, az fájjon, de kívül csak a hit látszódjék, s a nyugalom. Hogy ő a németeknek nem akar egy szállal se több katonát adni, s csupán azért beszélt a minisztertanácson olyan kétségbeesetten, hogy ezt az álláspontját indokolja. Helyes – feleltem –, de most nem a németek, hanem a minisztertanács előtt beszélt, s ott más cél kell a szeme előtt lebegjen. Itt éreztem ma először, hogy hazudik, árnyékokkal viaskodik: a belpolitikai bonyodalmaktól fél. Imrédytől. Valami hatással azért voltam rá alighanem, ezzel az érzéssel távoztam.

A belügyminiszter telefonált, hogy nem keresném-e fel. Kisült, hogy arra akar megkérni, amit a kérése nélkül is megkíséreltem: tartani a gerincet a miniszterelnökben. Ez legalább ember a bajban ez a belügyminiszter. Jóformán egyetlen a kabinetben, akire számítani merek. Este Kállayné megkért, beszélhessen velem a Hadigondozó Szövetség ügyében, amelyet nagy szorgalommal, de kevés hozzáértéssel vezet. Neki is szóba hoztam, hogy vigyázzon az urára. Jó szándékú, ostoba egy asszony, jóformán az egész beszélgetés alatt sírt. Hogy az ura két napja nem alszik már, az éjjel is három altatót vett be hiába, – csak beszélgetnek egész éjszaka és sírnak. Igyekeztem lelket verni belé, – de mikor legszívesebben ő az ölében hozna haza minden sebesültet, s fagyott magyar katonát! Megszántam szegényt, s vigasztaltam. Igen hálás volt érte, s ígérte, erős lesz. De torkig vagyok ezekkel az idegösszeroppanásos férfiakkal! Pláne, ha generális az illető. Fejbe lövetném valamennyit.

A harctérről egyébként újabb rossz hír nem jött. A támadási részről északra álló hadtestünk valamennyi orosz támadást visszavert, a rés kibővítése nem sikerült nekik. Magában a résben össze-vissza tusakodás folyik mindenfelé, szinte kocsmai verekedés. Azt hiszem, senki nem látja át a helyzetet, s az erős veszteségei folytán az orosz szintén kimerült. Két friss hadosztállyal ott most nagyot lehetne tenni. De nincs!

1943. január 21.

Közvéleményünk még mindig csak annyit tud az orosz front eseményeiről, hogy saját veszteségeink is súlyosak. A német hadijelentés szinte említést sem tesz a voronyezsi szakaszról, noha elismerték, hogy akkora erővel nem akarnak adatot szolgáltatni az ellenségnek, amely mintha nem lenne tisztában a tulajdon sikerével. Így aztán a mi vezérkarunk sem adhat a magyar közvéleménynek bővebb tájékoztatást. De az angol és orosz rádiók valami diadalt mégis csak híresztelnek, – 27 ezer magyar, 20 ezer olasz és pár ezer német foglyot. Ezt hallják Budapesten is, a zsidóknak ragyog a képe, és egyes nagyurak gratulálnak egymásnak a német vereséghez, az angolmánia egyre divatosabb lett, mint valaha volt. Hogy minek örülnek ezek az urak? Azt remélik talán, hogy az oroszok letiporják a németeket? Annak örülnek, hogy majd sorra akasztják fel őket magukat is mind? Az emberi rövidlátás megdöbbentő. Estefelé a miniszterelnök bement a pártba, hogy a képviselőket a harctéri eseményekről tájékoztassa. Addigra a sok pletyka hozzánk is feljutott a várba. Többek közt az is, hogy a miniszterelnök idegei összeroppantak. Továbbá a tőzsde is megbomlott, a piacon csak vevő jelentkezik, eladó egyáltalán nincsen, s a tőzsdetanács kénytelen volt az árfolyamemelkedés maximumát napi 1%-ban megszabni. Az a hír is elterjedt, hogy le fogjuk bélyegezni a bankjegyeket; hogy Japán háborút üzent Oroszországnak, s már hátba is támadta; hogy Németország és Oroszország különbékéről tárgyal Lisszabonban,[668] s 99%-ig már meg is egyeztek. De nem is győzöm ezt a sok sületlenséget felsorolni. Egyszóval: indokolt volt, hogy a miniszterelnök tájékoztassa az igazságról a Pártot. Én bizony szorongtam, hogy nem csuklik-e megint össze, mint egy rossz bicska. Hát nem. Goromba fellépésem hatással volt rá, s egészen máshogy viselkedett most, mint a minisztertanácsban. Komolyan, de hittel, bizakodással beszélt.

A vacsoránál Nagy Vilmos beszélt, részben a harctéri eseményekről, de főként Göringnél tett látogatásáról számolt be.[669] Ő voltaképpen gratulálni ment Göring

668 A szovjetekkel kötendő különbékére valóban volt törekvés a németek részéről. Az afrikai partraszállás és az 1942-es téli offenzíva kudarca után Ribbentrop kezdeményezte Hitlernél, hogy területi kedvezményeket ígérve egyezzenek meg Sztálinnal. A berlini japán követ felajánlotta, hogy Tokió közvetítene a szovjetek felé. Mussolini december 18-án Cianót küldte Hitlerhez azzal a kéréssel, hogy kezdeményezze a Szovjetunió felé a különbéke-tárgyalásokat. Hitler azonban ettől a lehetőségtől elzárkózott. Sebess 2020. 162.

669 Nagy Vilmos Hermann Göring 50. születésnapjának megünneplésére január 9-én utazott Berlinbe, szárnysegédje, Kéri Kálmán vezérkari ezredes és Lejtényi Gedeon alezredes, parancsőrtiszt kíséretében, és 13-án tért vissza. Weizsäcker külügyi államtitkárral és Göringgel tárgyalt, akitől Messerschmitt repülőgépeket szeretett volna kérni. Göring arra hivatkozva, hogy a románok fenyegetve éreznék magukat, a kérést megtagadta, de ígéretet tett légvédelmi berendezésekre. Nagy Vilmos be-

születésnapjára, s ajándékokat[670] vitt neki, de látogatásáról azt a hírt terjesztette az angol propaganda, hogy egymillió magyar katonát követelt tőle Göring, de ő ezt megtagadta, s lemondott. Igazság szerint ez volt az első alkalom, hogy nem a németek kértek tőlünk, hanem mi tőlük: légvédelmi berendezést, amit Göring meg is ígért. Nagy Vilmos mint afféle katona kezdett szónokolni. Pattogott, s a végén úgy megtapsolták, mintha Moszkva elfoglalását jelentette volna be, nem pedig a frontunk áttörését. Hadseregünk megsemmisülésének ostoba terminológiájával ő is felhagyott már. Tegnap a harctéren nagy havazás volt, s a 40 fokos hideg mára 5–6 fokra szállt alá. Egyes bekerített csapatrészeink kivágták magukat az ellenség gyűrűjéből.

1943. január 22.

Ha a jövendőnkre gondol az ember, csak az Isteni gondviselésben bizakodhatik. Én azért vagyok nyugodt, mert az ő kezébe tettem le, ha nem is a magam, de kicsinyke nemzetem sorsát. A magamé, – hát Istenem, elmúltam 50 éves, sok örömöt megéltem: ha mennem kellene, elmehetek. A magyarság sorsa, amiért aggódnom kellene, de elhessegetek magamtól minden hasztalan jóslatot. Ahogy Isten akarja, úgyis akként történik majd minden. Addig pedig éljünk magyarán és emberül.

De a végtelenül hosszú orosz front eseményei nap mint nap szöget ütnek az ember fejébe. Hát csakugyan kimeríthetetlen az orosz erő? Támad mindenütt szakadatlanul, s már a németek is felhagytak a kezdeti negatív propagandájukkal: most már maguk is bevallják, hogy az orosz mindenütt fölényes erővel és fölényes felszereléssel támad. Az angol üldögél, és kíméli magát, de ha a 400 német hadosztály, az elsőrendű német hadigépezet elégtelennek bizonyulna a szovjet feltartóztatására, ha felmorzsolódnék, összeomlana: feltartóztathatná-e akkor az angol a győzedelmes szovjet hadsereget? Tegyük fel a lehetetlent, hogy akár 100 hadosztállyal partra tudna szállni Európában. Mit érne akkor ez a 100 hadosztály? Semmit. Ha a német összeomlik, Európa bolsevizálódása elkerülhetetlen. A szovjetet tehát meg kell verni, ez az első. Minden más csak hátrább következik a sorban. Sokat markoltak a németek. Kétszeresére növelték a tavalyi arcvonalat. És itt-ott presztízsszempontok alapján vezették a hadat. Mint például Sztálingrádnál is. Itt 22 hadosztályuk van körülzárva, – holnap lesz ennek 2. hónapja.

---

számolt a román határincidensekről és kifogásolta a német–olasz erdélyi vizsgálóbizottság románok irányába való elfogultságát. NAGYBACZONI NAGY 1986. 123.

670 A kormányzó a Magyar Érdemrend Nagykeresztjét, a miniszterelnök egy festményt, a honvédség egy teljes vadászfelszerelést ajándékozott Göringnek.

Eddig maguk mondták a 22-őt, újabban 16-ot mondanak. És úgy szövegezték a hadijelentéseiket, mintha ennek a körülzárt haderőnek az elvesztésére készítenék elő a világot. Katonáink értesülése szerint Oroszország havonta 1200 repülőgépet, s 1050 tankot gyárt a maga erejéből.

1943. január 23.

Valamelyest kezd már a magyar sereg helyzete kialakulni.[671] Visszaviszik majd őket kb. 300–400 km-re az új front mögé. Ezt az új frontot az Oszkol vonalon akarnák a németek, egy hadosztályuk oda már meg is érkezett, friss erő. A megtépázott magyar csapatok is kezdenek már odaszállingózni. Némelyik csapatnak csak a nehéz fegyverzete hiányzik, némelyiknek puskája sincsen. De előkerülnek elveszettnek hitt egységek is. Harcolnak, vonulnak. A miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a vezérkari főnök ezidő szerint még mindig egyek abban, hogy a németeknek egy szál katonával sem adnak többet, mint amennyi most ott van. Sőt, különböző fortélyokkal még csökkenteni szeretnék ezt a számot. De én nem hiszem, hogy ez a törekvésük sikerrel fog járni. Bár eddig egy szót sem szólt még arról, hogy akár egy katona többletet is követelne tőlünk. De ha bajban van, majd fog. És ha csakugyan kéjesen fog a követelésével fellépni, én cseppet sem bízok Kállay ellenállásában. Ő a némettel szemben is Minderwertigkeitsgefühl[672]-el küzd. Olyan értelemben, hogy attól tart, a németek nem bíznak meg benne, s ha szembeszegül nekik, megbuktathatják. Inkább fizet hát valami sarcot, csak ne buktassák meg. Nincsen meg az a tiszta öntudata, amely nélkül bajos a kiállás. És igazsága sincsen.

Ami pedig a kérdés lényegét illeti, azt a következőkben látom. Mindenképpen arra kell törekednünk, hogy újabb véráldozat nélkül várjuk meg Oroszország leverését, s minél erősebb hadsereg birtokában érjük meg a békét. Oroszországnak azonban semmi cím alatt nem szabad győznie, mert ha győz, akkor megsüthetjük azt a pár összekuporgatott hadtestünket, akkor a ravaszságunknak semmi haszna. A legelső, s legfőbb cél a szovjet leverése. Minden más csak azután következhetik.

671 Január 22-én döntés született a hadsereg maradványainak arcvonalból való kivonásáról és hátsóbb területen történő újjászervezéséről. Az Oszkol-völgybe érkező alakulatok a VII. hadtestparancsnokság alárendeltségébe, Vargyassi Gyula vezérőrnagy parancsnoksága alá kerültek. Keitel március 28-án közölte a magyar vezérkar főnökével, hogy Hitler hozzájárult a magyar katonák hazaszállításához, amennyiben két magyar hadosztályt és építő zászlóaljakat szállítanak ki helyettük a keleti frontra. A hadsereg maradványait április 24-én kezdték hazaszállítani, a hadseregparancsnokság 1943 áprilisában szüntette be működését. Az utolsó vonat Jány Gusztávval május 30-án érkezett haza. Páva 2001. 75.; Szabó 2019. 494.

672 kisebbrendűségi érzés

Remélem, hogy erre a német erő elegendő lesz. Amennyiben a német erő mégsem lenne elég a szovjet legyőzésére, a mi kevéske támogatásunk túl sokat nem javítana a helyzeten. De nem bizonyos. Szerintem tehát most még nem lehet határozottan leszögezni azt sem, hogy támogatom-e a németet minden haderőmmel, de azt sem, hogy egyetlen katonát se adok neki. Kiindulni persze az utóbbiból kell, s bizonyítani, hogy nem adhatok semmit, s arra próbálni kényszeríteni a németet, hogy intézze el az orosz veszélyt maga. Ez lenne természetesen a legjobb. Ha azonban kiderülne, hogy erre a német képtelen, akkor minden áldozatot meg kell hoznunk a támogatására. Ha az orosz győz, végünk. Most tehát világos szem, nyugodt idegzet és diplomáciai művészet kívántatik. Egyik sincs meg Kállayban, és éppen emiatt aggodalommal és bizalmatlansággal nézek a jövő elé. És egyre nagyobb kényelmetlenségnek érzem, hogy államtitkárkodjak Kállay mellett. [...]

1943. január 25.

Werkmeisteréknél voltunk vacsorán. Pénteken meg Füttererék[673] hívtak, de arról kénytelen voltam lemondani, mert már a finn követ[674] meghívását fogadtuk el ugyanakkorra. Werkmeisteréknél a férfi német, a nő belga. Füttererék mindketten úri családból valók és rokonszenvesek. Werkmeisterék mindketten parvenük, s inkább antipatikusak. A két német követségi házaspár kölcsönösen utálja egymást. Hómanék, Darányi Kálmánné, Darányi Gyuláék, Stolpáék,[675] Terbocz Miklós[676] voltak a vendégek, főként kultusztársaság. Rengeteg bort ittunk tisztán, mert Werkmeister mindent gyűjt, bort is. Állítólag 200 féle van a pincéjében, s abból egy csomót sorra kóstoltatott. Én alig szoktam bort inni, tisztán meg főleg nem. De ez a kiállhatatlan német olyan büszkén, s dicsőn magyarázta sorra a borait, hogy sértés nélkül nem lehetett ellenkezni. Egyébként jó borok voltak. Werkmeisteréktől végül is a szívemben Kállay elleni nagy bosszúsággal jöttem el. Mégiscsak tűrhetetlen, hogy micsoda félszeg helyzetbe hoz ez az ember a kereskedelmi tárcával. Most is mindenki firtatta – ki kíváncsian, ki gúnyosan, ki színlelt felháborodással, hogy mi lesz már, mikor történik meg végre a kinevezés? Elég ügyes, tréfás vála-

673 Kuno Heribert Fütterer (1894–1963) 1940-től a budapesti német követség légügyi attaséja, 1944. április 7-től a német Luftwaffe magyarországi egységeinek parancsnoka.

674 Aarne Wuorimaa (1892–1975) 1922-től 1928-ig a párizsi követségen, 1923-tól 1925-ig a Népszövetség genfi titkárságán dolgozott, 1928 és 1933 között tallini, 1933 és 1940 között berlini, 1940-től 1944-ig budapesti nagykövet, ez idő alatt Bulgáriába is akkreditálva volt. 1944. szeptember 20-án a finn–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakadását követően ért véget megbízatása. Budapesti szolgálata idején a Kelenhegyi úti nagykövetség zenei rendezvények színhelyévé vált.

675 Stolpa József kultuszminisztériumi államtitkár és családja.

676 A pénzügyminisztérium miniszteri tanácsosa.

szokat adogattam, de belül forrt bennem a méreg. Kedvem és akaratom ellenére kényszerített Kállay engem az ügybe, amelyet immár fél éve nem bír megoldani, – nem tudom miért, mert folyton hazudik. A legkülönbözőbb pletykák fortyognak körülöttünk, kellemetlen, sőt szégyenletes a helyzet. Milyen címen, milyen jogon hozott ebbe a helyzetbe? Ha Kállay simán és azonnal valósítja meg ezt a maga kiagyalta tervet, valami hálafélére számot tarthatott volna, hogy végtére miniszternek kineveztetett. De nem. Tehet most már bármit, be vagyok csapva.

1943. január 26.

A párt Lillafüredre gyűjtötte össze a törvényhozókat, hogy 5 napig külügyi előadásokkal művelje őket. Én nem szándékoztam felmenni, a miniszterelnök sem. De telefonáltak neki, hogy képviselői körökben igen lelkes ott a hangulat. Erre lefújatta a ma délutánra tervezett minisztertanácsot, nekem pedig telefonáltatott, hogy ebéd után indul a Léllel, s kér, menjek vele. Reggelre itt leszünk. Nagyon dühös voltam. Mit lehet tenni? Azt válaszoltam, hogy ha muszáj, akkor megyek.

Jány segédtisztje volt délelőtt a miniszterelnöknél, aki január 17-én, vagyis már a támadás kezdete után indult haza a voronyezsi frontról. Azt állítja, hogy a támadás kb. 50 ezer katonánkat érte, s ezeknek a veszteségét (halál, sebesülés, hadifogság vagy bármi más) sem lehet többre taksálni, mint legfeljebb 15%. Ez 7500 ember volna. Túlságosan kedvező a kép, azt hiszem a segédtiszt túl optimista. De – ha adja Isten – mégis igaz lenne, akkor nem lehet menteni a katonai vezetésünk rémhírterjesztő és kishitű dadogását. Én kiegyeznék 15 ezer emberveszteséggel, akár 20 ezerrel is.[677]

Vagy 130–140 képviselő zsúfolódott össze a Palotaszállóban. Különböző műkedvelő külpolitikusok erősen elméleti ízű, majd meg anekdotázó előadásokat tartanak nekik többnyire kellemes modorban, ők meg folyamatosan hallgatják. Elég csoda ez olyan bandától, amely máskülönben egy miniszter beszédére is legfeljebb 10 percig tud figyelni. De nagyobb csodát is megértem itt, ez pedig a miniszterelnök kapásból történt hozzászólása volt ahhoz a két előadáshoz, melyet mi is végighallgattunk. Abszolút nem készült rá. Felállt, s a legjobb beszédet mondta el, melyet hallottam tőle. Nagy meglepetésemre nemcsak, hogy tökéletes szabatossággal, befejezett mondatokban is képes szép magyarsággal beszélni, de bölcsen is, szellemesen is. Olyan széles körű műveltségnek fitogtatás nélküli szerény feltárásával, amely műveltsége persze nincs neki. Mindenki elámult, az ellenségei, és jómagam is. Pedig engem egy beszéddel igazán bajos ámulatba ej-

677 A veszteségekről lásd még a 708. lábjegyzetet.

teni. Meg is mondtam ezt neki. „Ti műveletlennek tartotok, tudom" – felelte –, „s igazatok is van. De azt a keveset, amit tudok, ügyesen bírom felhasználni. Másnak sokkal nagyobb tudása sokkal kevesebbet mutat." Irtózatos svihák ez az ember. Igen nagy, s ezúttal megérdemelt sikere volt.

1943. január 27.

Fél 11-kor kezdődött a minisztertanács. Csendesen, unalmasan folyt le. A honvédelmi miniszter közölt néhány nem túlságosan érdekes harctéri adatot, de a múlt heti minisztertanács kétségbeesett izgalmára már talán nem is emlékezett senki. Louis emelni fogja megint a szesz és a dohány adóját, – ez inkább érdekelte a miniszter urakat. Nagy idő mostanában egy hét. Na jó, a magyar csapatokat ezidő szerint nemigen érheti veszteség, vonulnak hátra restabilizálásra.[678] De a nagy támadás változatlan erővel dühöng, s hol itt, hol ott. A Kaukázust a németeknek nyilván ki kell majd üríteniük egészen, Szentpétervár felszabadult az ostromzár alól, és a sztálingrádi német sereg az utolsó napjait éli.[679] Ezt nagyjából a német hadijelentések is beismerik, s vigaszul csak példaadó hősiességet emlegetnek, s azt a sokszoros ellenséget, amelyet Sztálingrád körül megöltek. Az ellenséges jelentések pedig verik a mellüket, s fogadkoznak, mi mindent fognak csinálni a Sztálingrádnál felszabadult erőikkel! Nehéz hónapok előtt állunk.

Feleségem délelőtt meglátogatta a Kormányzóné asszonyt. Valamikor igen élénk volt a barátság kettőjük között,[680] s nekünk eszünkbe se jutott, hogy ez sok irigy embernek szemet fog szúrni, – igazán nem szándékoztunk ezt a barátságot aprópénzre váltani. Nem vigyáztunk, s valakik valamivel megfúrtak minket a Kormányzó Úréknál. Nem ismertük még az udvari életet. Megrágalmaztak. Ez úgy 3–4 évvel ezelőtt történt, s azóta Klári első ízben jelentkezett a Főméltóságú Asszonynál. Azonnal fogadta, s igen kedves volt hozzá. Örülök neki, mert ha

678 A gyülekezési és újjászervezési területekre való visszavonulás több száz kilométeres, több mint kéthetes megerőltető menetet jelentett a legnagyobb hidegben és a szovjet csapatok folyamatos rajtaütései közepette. A visszavonulás során a megmaradt magyar egységek súlyos veszteségeket szenvedtek. Szabó 2019. 500.

679 Szentpétervár (Leningrád) az 1941. szeptember 8. óta tartó ostrom alól teljesen csak 1944. január 27-én szabadult fel, azonban az 1943. január 12-én induló Szikra hadművelet során január 30-ra sikerült rést ütni az ostromgyűrűn. A Ladoga-tón keresztül megközelíthetővé vált a város. A sztálingrádi német hadsereg parancsnoka, Paulus tábornagy február 2-án adta meg magát. Keegan 2019. 209–227.

680 Tüdős Klára az 1930-as évek közepén mint az Operaház jelmeztervezője került ismeretségbe a kormányzónéval. Horthy Miklósné gyakran viselt Tüdős Klára-tervezte ruhamodelleket, így az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus reprezentatív rendezvényein is. Rendszeres látogatója volt Tüdős Klára divatbemutatóinak, sőt több rádióinterjúban népszerűsítette az általa meghonosított magyaros stílust. Dizseri 1994. 111–127.

törésre kerül a dolog Kállay és köztem, nem árt a közvetlen kapcsolat. Most már ismerem az udvari életet.

A Tiszti Kaszinóban ma este volt az úgynevezett tábornoki vacsora, amelyen a Kormányzó és a kormány is részt vesz, s ahol valamelyik tábornok valamelyik hadvezérről mond beszédet. Ez évben Kárpáthy Kamilló[681] beszélt Szent Lászlóról szörnyű unalmasan és vontatottan. Olyan formája van éppen, mint azoknak a hasfájós, megkopott, nyeszlett oroszlánoknak, amelyeket vicclapok karikatúráin látni. Mindenki szemmel láthatóan unta a fogatlan, kappanhangú, halk beszédű oroszlánt. De azért vacsora után mindenki elragadtatással gratulált neki. Végül mintha maga is elhitte volna szegény, hogy szónoki sikert aratott. Én a vacsorán véletlenül a kis Horthy Miklós mellett ültem. Nem emlékszem, hogy a Kormányzó Úr elhozta volna ide bármelyik fiát is. Ez az első eset. A belügyminiszter kifejtette egyszer előttem azt a gyanúját, hogy a Kormányzó Úr azért passog[682] olyan feltűnően a kormányzóhelyettesi tisztség betöltésével, s azért nem kíván most erről beszélni, mert titkon ezt a Nicky fiát szánja utódául, de maga is érzi, hogy egyelőre még milyen megdöbbenést váltana ki ez a terve.[683] Hallgat vele inkább, várja az idő telését, terve megértését. Lehetetlen volt rá nem gondolnom, hogy a gyanúban lehet valami.

1943. január 29.

Ma délelőtt értekezletre jöttünk össze a miniszterelnöknél: pénzügy-, belügy-, közellátásügyi miniszter és én. Szász Lajos meghívását Louis, az enyémet a miniszterelnök kívánta. Louis utána odajött hozzám s arra kért, hogy támogassam őt és a jobboldali irányzatot. Akkor tudtam csak meg, hogy a zsidó törvényter-

681 Kárpáthy Kamilló (1876–1952), vezérezredes, 1930-tól 1935-ig, nyugalomba vonulásáig a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnöke. 1942–1944 között felsőházi tag. 1950-ben kitelepítették.

682 tétlenkedik

683 Ifj. Horthy Miklós 1942. október 17-én érkezett haza Brazíliából, ahol nagykövetként szolgált. Hazatérése után ugyan bekapcsolódott a politikai életbe (felsőházi taggá választották, elnöke lett többek között a Magyarok Világszövetségének, az Úszószövetségnek, tagja a Magyar Olimpiai Bizottságnak, a Kivándorlási Tanácsnak), de a kormányzóhelyettessé jelölése érdemben nem merült fel. Fizikai állapota is kérdésessé tette alkalmasságát, két súlyosabb sportbalesete volt: 1926-ban motorkerékpáros versenyre való készülés közben egy járókelő halálát okozó balesetben súlyos agyrázkódást kapott, valamint 1929-ben egy lovaspóló-mérkőzésen koponyatörést szenvedett. A sérülésekből adódott kettős látása, valamint az esetenként fellépő nehéz beszéd, az émelygéssel és rosszulléttel járó rohamok. Kormányzóhelyettesi kinevezése később sem került érdemben szóba, legfontosabb megbízatása az 1944. január 10-től működő, a kormányzói Kabinetiroda alá tartozó „Különleges Iroda" vezetése volt, mely hivatalosan a hazatelepülők ügyeit intézte, valójában a háborúból való kiugrás szervezésének fedőszerve volt. Szilágyi–Séringer 2002. 115–116.

vezetről lesz szó. A németek téli vereségei miatt a lehető legrosszabb időpontban kerül most elő ez a javaslat, amelyet a miniszterelnök is, Louis is határozottan és ismételten megígért a képviselőháznak. Akkoriban minden különösebb gond nélkül elő is terjeszthettük volna, de Kállay húzta, halasztotta mindeddig. Louisnak pedig sürgősen kell a pénz a hadikiadásokra, mégpedig adóból. Ha más adóemelést javasol, feltétlenül követelni fogja a jobboldal, hogy előbb a zsidóadó ígéretét váltsák be.[684] Az egész külügyminisztérium, s az összes követ – persze Sztójayt kivéve – szinte rimánkodva kérik, hogy további zsidóellenes intézkedést ne hozzunk. De az egyéb értesüléseink is azt bizonyítják, hogy az angolszász világ egyre inkább az antiszemitizmust tartja a legnagyobb bűnnek. A relativitás alapján ebben nem állunk éppen rosszul, mert a környező államok zsidósága minden ellenintézkedésünk dacára is hozzánk menekül. Csak az egy Újvidéket róják fel bűnünkül, s azt sem elsősorban a szerbek, de a zsidókon elkövetett öldöklés miatt. Az értekezlet nem is foglalkozott magával a javaslattal. Azt mérlegelgette csupán, hogy egyáltalán be lehet-e vinni a javaslatot, vagy sem.

A tárgyalás nem úgy alakult, ahogy Louis gondolta: a jobb-, és baloldal harcának, ahol majd ő képviseli a jobboldalt, Kállay a balt, mert Kállay rögtön kijelentette, s egyre hajtogatta, hogy neki erkölcsi kötelessége benyújtani a javaslatot, mást nem tehet. Legfeljebb lemond. Látom, hogy főként Németországtól fél, amely már többször kérte tőle a zsidók megregulázását. De attól is tart, hogy Imrédyékkel összefoghatnak a németek, és olyan kormányt teremthetnek, amely mindenben kiszolgálja őket. Végigbeszéltük az összes lehetőséget, keserves munka volt. Megegyeztünk abban, hogy a Kormányzó Úr az előzetes ígéretével szemben nem járulna hozzá most a javaslat beterjesztéséhez, mert akkor exponálná magát a felelősségben. Különben sincs még itt az ideje a kormány lemondásának, amely a németekkel szemben áldozathozatalra hivatkozhat, míg minden más kormány bután volna kénytelen újabb áldozatot hozni. Felvetettem azt az ideát, hogy a kormány nyújtsa be a javaslatot, s nem bánja, hogy a Felsőház azt majd alkalmasint elutasítja, – így még inkább kifejezésre jutna, hogy a németbérenc kormány antiszemita javaslatával szembefordul a magyar nemzet. De ez a megoldás nem tetszett. Abban maradtunk, hogy húzzuk el még a dolgot. Igen ám, de Louisnak pénz kell.

Este a finn követnél vacsoráztunk. Francia pezsgőt kaptunk, s vacsora után meglepetésünkre a Fonay-féle madrigál kórus énekelt középkori köpenyegekben gyertyavilág mellett főként XV–XVI. századbeli olasz, angol, német és francia madrigálokat. Gyönyörű volt. Előtte más zeneszámok, s mint rendesen, a házigazda most is énekelt. Megható egy nagy darab ember, lelke mélyén ripacs, kissé

684 Lásd a 795. lábjegyzetet.

esetlen is, – de a művészeteket örökkön pártolja, mindig van nála hangverseny az ilyen parádés vendégségek után. Vajon miből futja rá a költség? Most Kállayné volt a fővendég. Ott voltak még a fia, menye, Edelsheim-Gyulaiék, Bartháék, Ullein-Reviczkyék – az asszony mellett ültem –, Ravaszék, Mádayék, az olasz követ,[685] s a Jóisten tudja még kicsodák.

1943. január 30.

Kállay január 13-án a tanácsom ellenére mégis fogadta Szálasit.[686] Erről csak ma, s úgy értesültem, hogy ő maga hozta szóba: a város tele van olyan álhírekkel, hogy ő meghívta Szálasit a kormányába, sőt a miniszterelnök-helyettesi tisztet is felajánlotta neki. Ezt a nyilasok terjesztik, s mit tegyen ellene. Azt válaszoltam, hogy én előre megmondtam neki ezt a következményt, ha fogadja Szálasit. „Megmondtad, elismerem, de most azt mondd meg, mi a teendő!" Hamarosan kiderült, hogy valami deklarációt akar felolvasni Szálasi és néhány más, e célból idehívott nyilas előtt. Nem helyeseltem a tervet, mire megbízott, szövegezzem meg neki ezt a nyilatkozatot. Furcsa egy ember. Mindig abban van, hogy az emberek vele szemben majd másként fognak viselkedni, mint bárki mással szemben. S amikor aztán az emberek ezt pusztán az ő két szeméért nem hajlandók megcselekedni, meg van sértve. [...]

1943. február 1.

Meghalt 92 éves korában az egri érsek, Szmrecsányi. Ma délelőtt temették. Kállay mint egri képviselő már tegnap elindult Egerbe a temetésére a Lélen, de a temetés után nem jött vissza, hanem mivel nincs ideje elhagyni Budapestet, egyenesen Semjénbe utazik tovább. Holnap ünnep, így csak holnapután jön. Magam őriztem ma a házat. Fogadtam a látogatókat rogyásig. Köztük Ruszkiczay-Rüdigert[687] is, a honvédelmi miniszter új helyettesét is, aki acélsisakosan bemutatkozó

685 Filippo Anfuso, részletesen lásd a 466. lábjegyzetet.

686 A két óráig tartó találkozó Szöllősi Jenő és Vajna Gábor nyilas képviselők közvetítésének köszönhetően jött létre. Szálasi új választások kiírását kezdeményezte, valamint Kállay segítségét kérte, hogy a kormányzó fogadja őt. Kállay hangsúlyozta, hogy Berlin is többször jelezte a magyar belpolitikai stabilitás fontosságát, tehát nem érdekelt a választások kiírásában. Ugyanakkor ígéretet tett, hogy tájékoztatja a kormányzót a találkozóról, de a kormányzó fogadókészségét nem kívánja befolyásolni. A kormányzó elzárkózott a Szálasival való találkozó elől. Szálasi 1978. 105.; *A* Wilhelmstrasse és Magyarország 705.

687 Ruszkiczay-Rüdiger Imre (1889–1957), vezérezredes, 1942. november 1-jén nevezték ki a honvédelmi miniszter állandó helyettesévé. A német megszállást követően nem volt hajlandó a német igények

látogatásra jött hozzám. Határozott embernek látszik, amit az idegösszeroppanásos tábornokok mostani időszakában sokba veszek. Elég értelmes is így első látásra, de a németek jobban bámulják a kelleténél. Rüdiger, no. Jaj, ez a háború, ez a háború! Ruszkiczay-Rüdiger azt mondta máma, hogy véleménye szerint a németek csak abban az esetben verhetik meg az oroszt, ha azokat a japánok hátba támadják. Egészen indulatba jött, amikor azt válaszoltam neki, hogy ezt a szívességet a japánok aligha hajlandók megtenni. Hogy miért nem? – kérdezte. Megvárják inkább, míg elvérzik a német, s aztán majd Japánra húzzák rá a vizes lepedőt? Nem mondhattam meg azt, hogy értesülésünk van arról az elutasító válaszról, amelyet Japán ilyen célú német felszólításra adott.

Sélysette boldog, mert az ura vasúti zavarok miatt csak 17-én ért ki a frontra, csapatát nem találta már, betegen egy kórházba befeküdt. Innen hazaküldték és most Miskolcon fekszik. [...]

1943. február 3.

Ma megint bizalmaskodott Kállay velem. Megbeszéltük a kereskedelmi miniszterségemet Isten tudja hányadszor, s én ismét közöltem, hogy velem valaminek történnie kell, a parton így nem maradhatok. Mondta, hogy a Nemzeti Bank elnökségére is kombinációba hozott Louisnál. Ez annyira szép lenne, hogy gondolni sem jó rá. Úgysem sikerül. Említette azt is, hogy engem a Kormányzó Úrnál ismét megfúrt valaki, de amikor ő jelentette Őfőméltóságának, hogy a kifogás tárgyává tett intézkedést az ő utasítására tettem, Őfőméltósága azt felelte, igen örül, hogy alaptalan a vád. Csak nem nyughatnak tőlem az emberek!

Mondott azonban a miniszterelnök mást is, ami nagyobb szöget ütött a fejembe. Azt t.i., hogy folytathatja-e azt a Teleki-féle se ide, se oda politikát, s nem kell-e immár határozott állást foglalnia? Ha az orosz győz, végünk. Ha minden erőnket bevetnénk, akár millió emberrel, és megsegítenénk a németet? Ne tegyük-e meg? – tette fel a kérdést nekem. Elmondtam neki a minap ide leírt álláspontomat. Minden azon múlik, győzhet-e a német nélkülünk az oroszon? Ha igen, egy embert se szabad adni neki. Ha nem győzhet, akkor nincs mit vesztenünk, akkor hiába tartogatjuk a keserves kis hadosztályainkat. No igen, csak ezt tudhatná az ember! De látom, már nem is akar ellenkezni a némettel. Délután minisztertanács. A honvédelmi miniszter ismertette a harctéri helyzetet és a katonai felszerelésünk

teljes kiszolgálására. A nyilas hatalomátvétel után Csatay honvédelmi miniszterrel együtt a Gestapo letartóztatta. Sopronkőhidai fogságból szovjet hadifogságba került, 1948 elején tért haza, de a Katonapolitikai Osztály háborús bűnösség vádjával letartóztatta. 1953-ban szabadult.

kérdését. A legészakibb hadtestünk, a németekhez csatlakozó 3. hadtestünk most is hadakozik még az ellenséggel. A többi visszavonulóban van az Oskol-vonalra, s csak öt hadosztálynyi hátvédje harcol. Az Oskol-vonalra beérkezett már a Grossdeutschland hadosztály, harcol, de az Oskol-vonal alig lesz tartható. A 3. hadtest veszteségéről semmi adat nincs még, a többi csapat embervesztesége 50%-ra becsüli a miniszter. Az anyagi kár nagyobb. Még mindig nem lehet itt világosan látni. Az itthoni hadseregünk felkészítése júniusra lesz készen olyan mértékig, amilyen felszereléssel az oroszországi hadseregünk tavasszal a frontra kimehet, – ha ennek az oroszországi seregnek nem adunk pótlásra anyagot. Ez a felszerelés sem bizonyult Oroszországban elegendőnek, s a júniusban kész hadseregünk is csak akkora, mint volt az oroszországi, vagyis kb. 200 ezer fő. Emberanyag milliós hadseregre is futná, de a most létesített hadiiparunk a gépeket nem bírja nagyobb tempóban gyártani. Elég izgatott és keserű vita folyt le ezzel kapcsolatban. Mindenki fokozná a felszerelés ütemét, a honvédelmi miniszter ezt bizalmatlanságnak érzi a katonai vezetés ellen, és apprehendál. Kettő dologban megegyeztünk: az oroszországi hadsereg elveszett felszerelését nem bírjuk pótolni, s hogy erélyesebb külpolitikára ilyen felkészületlen állapotban nincs még itt az idő.

Lezárult a Baranyai Lipót–Louis vita[688] is, mégpedig Louis teljes győzelmével. Baranyai bankelnöki megbízatását nem fogják meghosszabbítani. Baranyai bizalmas embere a Kormányzó Úrnak, Kállaynak meghitt barátja, mégis ejtették habozás nélkül. Igaz, hogy ügyetlenül, túl mereven viselkedett, – de mégis.

Melcomes Albertékhez voltunk vacsorára hívva. Feleségem elment rendes időben, én csak ½ 11-re mehettem utána.

1943. február 4.

Sztálingrád tegnapelőtt este elesett.[689] Dicséret és dicsőség az utolsó töltényig kitartó katonáknak és tisztjeiknek. Ugyanezt a tiszteletet nem lehet megadni azoknak, akik ezt a sztálingrádi sereget oktalan politikai presztízsokokból feláldozták. A német propaganda most tele van azoknak az állítólagos hadműveleteknek általános hangoztatásával, melyeket a körülzárt hadsereg önfeláldozó kitartásával elért. Éppen az ellenkezőjét kénytelen hirdetni annak, amit eddig a körülkerített orosz seregek megsemmisítése alkalmával szokott. Félelmetesen találékonyak

688 Lásd az 577. lábjegyzetet.

689 A november 23-án bekerített 300 ezer fős 6. német hadsereg 90 ezer katonára olvadt maradványa 1943. február 2-án tette le a fegyvert. A fogságból hatezer ember jutott haza. A négy hónapig tartó ostrom alatt a két hadsereg együttes vesztesége 1,8 millió fő volt.

ezek a „tehetségtelen" orosz hadvezérek! Az orosz hadi sikerek szemmel láthatóan megijesztették Európa semleges államait, amelyek a bolsevizmus győzelme esetén persze éppen úgy elvesznének, akárcsak mi. De mintha Anglia maga is megszeppent volna. Churchill törökországi tárgyalásait alighanem ez az aggodalom hozta létre Törökország indokolt rémületén túl.[690]

1943. február 5.

Reggel bementem a 72-es bizottság ülésére, s ezt bölcsen tettem, mert nagy izgalomban találtam az összes elnökséget: bizottságét, pártét, a két Házét egyaránt. A bizottság három felsőházi tagjának mandátuma lejárt a Felsőházban, s ezzel a bizottsági tagsága is megszűnt. Időközben megválasztották őket megint felsőházi tagnak, s a Felsőház szintén meg fogja őket ismét választani a bizottságba, mihelyt ülést tartanak. De ülést nem tarthat addig, míg a Kormányzó Úr nem küldi ki a meghívó levelet azoknak a felsőházi tagoknak, kiket a mágnások választottak meg a főrangú családok képviselőiként. Ott azonban Pallavicini Györgyöt is megválasztották, aki egyszer régen a Kormányzó Úr mellett tüntetőleg köszönés nélkül ment el a lóversenyen, s több ízben ripőkül viselkedett vele: a Kormányzó Úr tehát nem aprehendálta az ő meghívó levelét. Erősen vitás, hogy a Kormányzó Úrnak van-e erre joga, s politikailag célszerűtlen az a haragosdi, az nem is vitás. Emiatt húzódik mindmáig az összes mágnásmeghívó kézbesítése. A Felsőház alkotmányos jogait félti és forrong. A Kormányzó Úr azonban nem, s nem enged. Hibás ebben Kállay is, mert nem lép fel kellő eréllyel opportunizmusból. De főként Töreky,[691] aki a Kormányzó Úrnak olyan jogi véleményt adott, hogy jogában áll a meghívó levél aláírását megtagadni. Egyszóval: régi és elmérgesedett ügy ez. Tárgyaltam a Felsőház elnökségével, megijesztettem Kállayt, s a végén a Kormányzó Úr is engedett: aláírta Pallavicini meghívó levelét. Vasárnap a Kormányzó Úr kinevezte felsőházi tagok névsora is megjelenik a Hivatalos Lapban. Mindenki örül, s mindenki hálás. Este Zichy Rafaelnénál vacsoráztunk, aki édes testvére ennek a Pallavicini Györgynek, s aki ugyanabban az időben volt elválaszthatatlan barátnője a Főméltóságú Asszonynak, mikor a testvére javában

690 Churchill 1943. január 30-án érkezett Törökországba, hogy a török miniszterelnökkel, Musztafa Izmet Inönüvel tárgyaljon. Arra kérte, adja fel a semlegességét és üzenjen hadat Németországnak. Inönü, aki minden oldalról harcoló felekkel volt körülvéve, ragaszkodott a semlegességhez, amíg a megfelelő katonai támogatást nem garantálják számára.

691 Töreky Géza (1873–1961), 1926-tól a budapesti büntetőtörvényszék elnöke. 1937-től 1944-ig a Kúria elnöke. 1935-től a felsőház tagja. A nyilas puccs után letartóztatták és Sopronkőhidára hurcolták. 1945-ben Nyugatra menekült.

komiszkodott a Kormányzó Úrral. A legértelmesebb mágnásasszony, akit csak ismerek. Csak hármasban voltunk Klárival, s meghánytuk-vetettük a világ sorát. Nem igazán volt üdítő a kép.

1943. február 6.

Ma tartottuk meg Nagykovácsiban azt a vadászatot, amelyet a voronyezsi szerencsétlen csata miatt a múlt hónapban elhalasztottunk. Ragyogó napsütés, de még elég sok keményre fagyott hó és tavaszszagú levegő. A Kormányzó Úr és a szárnysegédje, a miniszterelnök fiastól, a belügy-, földművelési-, igazságügy-miniszterek, Lukács Béla, Horthy Jenő, Kiss Géza, Szép László, 3 főispán: Hedry Lőrinc, Urbán Gazsi, Jékey Feri,[692] a házigazda Tisza Kálmán, s jómagam, – ezek voltunk a vadászok. Az első szánon a Kormányzó Úr ült Tisza Kálmánnal, s mire felértünk, a Főméltóságú úr egy dámtehenet, egy szarvastehenet és egy muflonkost lőtt. A többi vadásznak csak disznót, szarvastehenet és szarvasbikát volt szabad lőnie. Három hajtás volt, esett 39 lövés és 200 darab vad. Vagyis feltűnően jól lőttek a vadászok. Magam ki sem lőttem a puskám egész nap, s a belügyminiszter, igazságügy-miniszter, Lukács Béla, Horthy Jenő szintén nem jutott lövéshez. A Kormányzó Úr igen kegyetlenül fogadott, de igen melegen búcsúzott tőlem. Ebéd közben többször rajtakaptam, hogy fürkészve, gyanakodva néz. Igaz, azt is láttam, hogy másokat ugyanígy szemlél. Nagyszerű kedélyben és nagyszerű kondícióban van. A belügyminiszter említette, hogy előtte is szóvá tette Matolcsy[693] kinevezését, s hogy én protezsáltam őt. Csak ez a marha Homonnay,[694] a főpolgármester kavarhatta meg ezt a dolgot. Vadászat után gyors átöltözés és Kodály-hangverseny. Először adták elő Kodály Concerto-ját, maga vezényelt.[695]

692 Hedry Heves, Urbán Szolnok, Jékey Szabolcs vármegye főispánja.

693 Matolcsy Mátyás (lásd a 87. lábjegyzetet), 1938-tól nyilas képviselő, az 1941-es februári kormányzóhelyettesi választás kapcsán kilépett a Nyilas Pártból. 1942 nyarán a belügyminiszteren keresztül felajánlotta segítségét Kállay politikájának támogatásához, 1943 júniusában belépett a kormánypártba. Horthy Miklós Matolcsyval mint a földkérdés radikális megoldásának szószólójával szemben továbbra is bizalmatlan volt. Az által nehezményezett kinevezés, hogy Matolcsy 1943 októberében a Magyar Gazdaságkutató Intézetben tanácsadói státust kapott. Részletesen lásd Paksa 2013. 255–258.

694 Homonnay Tivadar (1888–1964), 1939-től kormánypárti képviselő, 1942-től Budapest főpolgármestere. A német megszállás elleni tiltakozásul mondott le. A megszállás alatt zsidó gyerekeket bújtatott, amiért megkapta a Yad Vashem Világ Igaza kitüntetését. 1951-ben családjával együtt kitelepítették.

695 A Kodály-jubileum (lásd az 597. lábjegyzetet) részeként mutatták be 1943. február 6-án a Zeneművészeti Főiskola koncerttermében Kodály Zoltán új művét, a *Concertó*t, első zenekari szerzeményét, a *Nyári estét,* valamint a *Psalmus Hungaricus*t. Az eredeti tervek szerint az előadást Kodály

Klári el volt ragadtatva, én sajnos csak a végét hallottam, s aztán még a Galántai táncok-at. Nagy siker és ünneplés. Nekem is jól esett.

Vacsorára Lossonczy Pistáékhoz mentünk, – Kállay Miklósék is hívtak – nagyon rájött az emberekre megint a vacsoráztatás –, de arról már le kellett mondanom. Csak azután majd sértődés ne legyen belőle, mert Lossonczyék és Kállayék között Pista csúf elcsapása óta dúl a gyűlölködés.[696] Pistáéknál új kép lóg a falon, régi festmény, – kérdezem, mit ábrázol? „Feleségem dédapja az 1836-os tisztújításon kiveri a nagykállói megyeházáról a Kállayakat" – felelte elégedetten. S úgy akasztotta fel a képet, hogy mindenki lássa. A vacsora nagyszerű volt.

1943. február 7.

Tegnap a belügyminiszternél jártam, s említette, hogy Szombathelyi, a vezérkari főnök megjött Hitlernél tett látogatásáról,[697] s ő már beszélt is vele. Hitler roppant jó színben van, vidám, s a háború diadalmas végéről szilárdan meg van győződve, – akkor is azt kell mutatnia, ha másként vélekednék. De Szombathelyi megnyugodva tért vissza, mert a németek nem kértek tőle katonát. Sőt, a német vezérkar főnöke[698] azt mondta neki, hogy: „Tudja, inkább legyen egy lyuk a frontvonal mentén, mint a lyuk helyén olyan csapatok, amelyekről nem tudom, miképpen fognak viselkedni." [...]

1943. február 8.

Teleki Mihály járt ma nálam, aki most a Képviselőház külügyi bizottságának elnöke, s aki bejelentette a miniszterelnöknek, hogy Imrédy őt mindenképpen a bizottság összehívására biztatja. A csakugyan nem rózsás harctéri helyzetről a közönség

---

születésnapjára, december 16-ra tűzték ki, de betegsége miatt el kellett halasztani. *Nemzeti Újság,* 1943. február 9. 9.

696 Lásd az 1942. október 17-i bejegyzést.

697 Szombathelyi 1943. február 1-jén tárgyalt Hitlerrel, ahol a kormány megbízásából a 2. magyar hadsereg megmaradt állományának hazahozatalát próbálta elérni úgy, hogy lehetőleg elzárkózzon újabb csapategységek frontra küldésétől. A németek azt kérték, hogy a magyar hadsereg maradványait vonják össze, és a 2. hadsereg parancsnoksága alakítson ki egy hat hadosztály erősségű megszálló haderőt. A többi alakulatot haza lehet szállítani. Hitler hűtlen szövetségesekre utaló burkolt fenyegetései Szombathelyit abban erősítették meg, hogy következmények nélkül nyílt szakításra nincs lehetőség, de a német kérések elől ha teljes mértékben kitérni nem is lehet, az elodázásukra törekedni kell. A megbeszélésen felmerült a Balkánra küldendő magyar hadosztályok kérdése, amitől Szombathelyi nem zárkózott el. Lásd a 706. lábjegyzetet. Dombrády 2000. 191.; Horthy Miklós titkos iratai 345–356.; Saly 1945. 588–589.

698 Wilhelm Keitel vezértábornagy, az Oberkommando der Wehrmacht főnöke.

körében persze vadabbnál vadabb hírek keringenek, s ezeknek nyilván Imrédy is sokban hitelt ad, különben nem várhatna a bizottság titkos ülésétől megnyugtató hatást. Csatavesztések szokott magyar következményei tapasztalhatók: hogy elveszett az oroszországi magyar sereg; az itthoniaknak semmi felszerelésük nincsen, s hasonlóak. Most a pesszimizmusba lendült megint a mindig végletek között hintázó inga. De sem a paraszti, se a munkástömegek nem hintáznak rajta. Csak a vékony értelmiségi réteg, ez a nagy részében csak félig-meddig asszimilálódott városi intelligencia vesztette el a fejét. Hanem ennek meg prototípusa éppen Imrédy. A miniszterelnök most nem hívhatja össze a külügyi bizottságot, mert az orosz front még mindig kaotikus állapotban van, és súlyos harcok színtere. Meg kell várnunk a külügyi bizottsággal, mire Isten segítségével talán mégis megszilárdul a helyzet, és kedvezőbb képet lehet róla festeni. Ezidő szerint maga a kormány sem tud semmi biztosat. A német tartalékok lassan beérkezőben vannak, s előbb, s utóbb csak kimerül az orosz is. A 3. hadtestünk súlyos harcokban áll még mindig. Az angol rádió azt mondta be, hogy a parancsnokát elfogták. Nem tudjuk, igaz-e.[699]

1943. február 9.

Annyira szeretem a madarakat, hogy évekkel ezelőtt porcelán-madarakat is kezdtem gyűjteni. Akkor sok éven át Karácsonyra mindenkitől ilyen porcelán-madarat kaptam ajándékba. Ilyenformán össze is gyűlt jó csomó madár – herendi, holland, német, dán, mindenféle –, s legnagyobb részük nappalink egyik ablakában állott e célra felszerelt üvegpolcon. Ma délben Klárit ez alatt az ablak alatt a földön találtam kétségbeesetten zokogva. Igen megrémültem. Kiderült aztán, hogy néhány perccel hazaérkezésem előtt a polcok rendezése közben leverte a legalsót, utána lecsúszott mind a többi is. Ilyenformán az összes madár ripityára törött. Alig bírtam megvigasztalni Klárit, aki persze nem is a madarakat sajnálta, sokkal inkább az én feltételezett búbánatomat. Csak nagyobb kár ne érjen bennünket!

Délután 5-kor minisztertanács. Ezen a harctéri események miatt mindig ingerült mostanában a kezdeti hangulat. A honvédelmi miniszter pedig olyan vádlottfélének érzi magát, gyanakvó, ideges, érzékeny. Sértődések, kimagyarázko-

699 Stomm Marcel altábornagy és hadsereg-parancsnoksága február 3-án Ivanovka térségében fogságba esett, ezt megelőzően, február 1-jén búcsúparancsot adott ki, melyben a további harc reménytelenségére hivatkozva lemondott hadteste vezetéséről: „kénytelen vagyok mindenkinek saját belátására bízni jövendőjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtó feladatot adni nem tudok". A többi törzstiszt csoportjaikat egyben tartva, német csapatokhoz csatlakozva megpróbált átjutni az Olim völgyi gyűrűn. A gyűrűn átjutó II. hadtest megmaradt állománya február 12-én 193 tiszt, 85 999 fő legénység volt. Szabó 2019. 535–543.

dások vannak. Vajon milyenek lehettek az angol minisztertanácsok az első időkben? Mi náluk nehezebben tűrjük a csapásokat. Az én nyugodt idegzetem híres és közbeszéd tárgya, de engem is kihoz a sodromból olykor az a sok össze-vissza hír, amelyeket rövid egymásutánban a legilletékesebb katonai tényezők tárnak elénk. Persze szegények maguk se tudnak semmit. Ez az igazság. Ma tényként jelentették, hogy a magyar hadseregből eddig 83 ezer ember már együtt van. A III. hadtest még folyamatosan harcol, egyik hadosztálya kivágta magát, a másik kettőből sok aligha maradt, nagyon lemorzsolódhatott. Róluk hír is alig van, nemhogy számadatok. A 83 ezernek sürgősen küldenünk kell 10 ezer puskát, hogy legalább az esetleges partizántámadások ellen védekezhessenek. Ugyanis legtöbbjüknek puskája sincs.

1943. február 10.

Németország most már polgári vonalon is a totális háborúra tér át. Bezárnak minden üzemet és boltot, mely nem a háborút szolgálja. Nővel pótolnak minden férfit, akit egyáltalán lehet. Hogy hány hadosztályt tudnak így kipréselni, s mikorra, az majd elválik. Egy azonban bizonyos: a német rendszer, s a német polgári élet immár alig különbözik az orosz rendszertől, s a szovjet élettől. Legfeljebb annyiban, hogy az egyik nacionálisnak mondja magát, a másik internacionálisnak, bár az orosz meg lassan már szintén nemzeti irányba tolódott el, s ma voltaképpen szélsőségesebb pánszláv politikát követ, mint egykor a cárok.

De a német is aligha gondolta volna kezdetben, hogy ha tetszik, ha nem, ide fog jutni. Ha az állam a magánérdekek teljes semmibevevésével, és polgárainak kíméletlen kizsákmányolásával építi ki a maga közösségi életét, akkor – úgy látszik – háborúban nem küzdhetők le másként, csak hasonló kíméletlen rendszer meghonosításával. A németeknek szükségszerűen ide kellett jutniuk, ha a szovjetet le akarják győzni. Ha pedig csakugyan legyőznék, – mit csinálhatna Anglia, pláne Amerika? Maga is rabigába törné összes szabad polgárát a közösségi cél érdekében? Ez ott egyelőre még aligha sikerülne. De akkor meg – ha az előző tétel csakugyan helytálló – a zsarnokian totális Németországgal bírhatja-e a versenyt? Jaj, de keservesen érdekes életet is él az ember manapság! Csak játszik a zenekarban, figyeli a karmestert, tartja a taktust, – holott talán már süllyed is a hajó. [...]

1943. február 12.

Kállay talpa alatt néha meginog a talaj. Persze háború van, ilyenkor senkinek sem akaródzik földrengést csinálni, – legfeljebb forradalmi elemeknek akaródzik,

de azok még gyengék a föld megrengetéséhez. A többi, ha olykor támadja is a kormányt, megijed, ha az inogni kezdene, s hirtelen mégis csak megerősíti. Túlságosan nagyban megy a játék, a politikusok is félnek tőle. A saját nyakukat is féltik. Nyíltan hát nem estek még neki Kállaynak, de az az érthetetlen jóindulatú várakozás, mellyel a jöttét fogadták, az már odavan. Mondhat ő már akármit, a szavát már senki sem hiszi. Mihelyt nem kapja meg valaki azt, amire számított, kiábrándul. Ahogy múlik az idő, egyre több a csalatkozók száma. Jönnek hozzám, jönnek az új felsőházi tagok kinevezésüket boldogan köszönve. De még többen vannak, akik a listáról lemaradtak, s némelyikük szintén eljön hozzám. Ezek szakráznak,[700] s léhának, s mindennek elmondják Kállayt. Köpik a markukat, hogy ők majd megmondják neki. Szó, szó. Ez is, az is.

1943. február 13.

A Györffy István Kollégiumnak volt közgyűlése tegnap este.[701] Bárdossy is eljött, s ezúttal igen szíves volt. Kedvesek ezek a kollégista fiúk, s ügyüket igazán mi ketten portáljuk: 90%-ban Klári, 10%-ban én. S ma együtt megállapítottuk, hogyha a Kollégium épületét tető alá hozhatjuk, nem éltünk hiába: valamit alkottunk.[702] Túlságosan nagy célokat ne tüzzön maga elé az ember. A közgyűlés után Karácsony Sándor jött fel hozzánk. Lassan elolvastam már a könyveit is, és azóta, hogy tudom, mit ír, egyre jobban megszeretem. Mikor melléje álltam, nem tudtam még, – csak éreztem, hogy mellette a helyem életre, halálra. Györffy István[703] esetében ugyanazt éreztem. Pauliniében szintén. [...]

700 káromkodnak

701 A rendkívüli közgyűlésen Tóth Kálmán építészmérnök az 500 főt befogadó kollégium épületének tervrajzát mutatta be, amelyet a nyáron megvásárolt Zsombolyai utca 3. szám alatti telekre terveztek építeni. A költségek jelentős részének előteremtését – megközelítőleg 1 millió pengő – a Pártfogó Testület vállalta. Az építés megkezdésekor 650 000 pengőt sikerült összegyűjteni. A kollégium 1940-ben a Királyi Pál utca 12. szám alatti bérház első emeletén indult, a létszámnövekedés miatt az 1942/1943-as tanévtől a kollégisták egy része az óbudai Áldás utcai elemi iskola legfelső emeletén a számukra berendezett épületrészbe költözött. Papp 2008. 237.

702 Az építkezés 1943 őszén kezdődött, október 6-án zajlott az ünnepélyes alapkőletétel. A háború azonban megakasztotta a munkát. Az épület 1949 nyarára készült el, de ekkorra állami tulajdonba került és népi kollégisták nem laktak benne. Papp 2008. 238–239. Az alapkőletételről lásd az 1943. október 6-i bejegyzést.

703 Györffy István (1884–1939), a néprajz első professzora a budapesti egyetemen, a tudomány magyarországi megteremtője. Teleki Pál bizalmi köréhez tartozott. A falukutató mozgalom és irodalom előfutára. A népi kollégiumi mozgalom ötletgazdája és szervezője, az ő kezdeményezésére indult meg a később a nevét viselő népi kollégium szervezése, 1939-es korai halála miatt annak megvalósításában azonban már nem tudott részt venni.

1943. február 15.

Ma tudtam meg, hogy ez a szerencsétlen Jurcsek Béla csütörtökön gyomorvérzést kapott. Rossz állapotban vitték be a Boros-klinikára, látogatókat még nem engednek hozzá. Hiába, a közellátás a gyomrára megy az embernek.[704] S ha a klinikáról ki is engedik Bélát, ezt az izgalmat nem tudom, vállalhatja-e tovább.

Alig estem túl ezen a híren, Antal Pistáné telefonált. Holnap operálják az urát, a szemklinikán fekszik, s arra kér, nem látogatnám-e meg máma még az operáció előtt. Kimentem hozzá persze, hát ennek meg a retinájáról vált le egy darabocska, azt akarják holnap valami villanyos tűvel visszahegeszteni. Hat napig mozdulatlanul kell feküdnie a sötétben, s utána még legalább négy hétig nem szabad utaznia. Igen kellemetlen dolog, nem mondom. De hogy ez a szerencsétlen Pista mit csinál belőle! Igazán nem lehet élvezet vele a hitvesi élet. Attól fél, hogy megvakul. Mégpedig minkét szemére. Valószínű, hogy a beteg szemének elvesztésétől szintén félne az ember az ő helyzetében, de bizonyos, hogy olyan cirkuszt nem csinálna, mint Pista. Keresztkérdésekkel vallatja, s aztán szembesíteni akarja az orvosokat, – [...][705] professzor ma kijelentette már, hogy nem jön be hozzá többet. Hiába fogadkoznak, hogy a másik szeme nem is jöhet veszélybe: nem akarja hinni. Félni akar. Velem elhaló hangon próbált beszélni és végrendeletszerűen. De nem sikerült neki, eltréfáltam a dolgot. Borzasztó büntetést hord magában az önzés.

1943. február 16.

Lassanként oda fajul a helyzet, hogy a katonák az államigazgatás valamennyi területére rá akarják tenni a kezüket. A miniszterelnök végre maga is megsokallta már ezt az indokolatlan önérzetbeli és hatalmi túltengést.[706] A délutáni minisztertanácsot megelőzően a Legfőbb Honvédelmi Tanács ülésezett, hogy azon a vezérkari főnök a katonai helyzetet ismertesse. Egyszóval a Legfőbb Honvédelmi Tanács ülésén a tanács plénuma előtt is tisztázódtatik a helyzet, mert a miniszterelnök most aztán már a sarkára áll! Kivételesen még engem is berendelt a Legfőbb Hon-

704 Lásd a 623. lábjegyzetet.

705 olvashatatlan név

706 A katonák és Kállay konfliktusának alapja: Szombathelyi Hitlerrel folytatott tárgyalására (lásd az 1943. február 7-i bejegyzést) hivatkozva a német Véderőparancsnokság (OKW) február 11-én a magyar vezérkarhoz fordult, hogy három hadosztályt kérjen Szerbia megszállásához. Szombathelyi február 13-án az OKW kérését ugyan visszautasította, de azzal az ígérettel, hogy amennyiben anyagi és kiképzési támogatást kap, leghamarább májusban lehetségesnek tartja öt hadosztály rendelkezésre bocsátását. A vezérkar főnöke az ígérettel kapcsolatban sem a honvédelmi miniszterrel, sem a belügyminiszterrel nem egyeztetett. DOMBRÁDY 2000. 192–193.

védelmi Tanács ülésére. A vezérkari főnök ismertetésében nem tellett örömünk. A III. hadtestünk, továbbá az úgynevezett Vargyassi-csoport még mindig harcban áll, a német ígéret ellenére még mindig nem tudták kivonni őket.[707] A veszteségeket sem tudni még pontosan. A hadianyag odaveszett. A nagy hidegben a motorok is felmondták a szolgálatot, s 5–6 nap alatt kidöglöttek az amúgy is gyenge állapotban levő lovak.[708] Odaveszett a sereg morális ereje is. A vezérkari főnök azért nem csak Trianont okolja, amely a katonai nevelést persze nem tette lehetővé, de a tisztikar puha, tegeződő, bratyizó szellemét is. Keménységet akar a hadseregben megint, nem úri modort. A régi cserepárok szigorúságát, s egy-egy idejében lekent pofont. De ugyanilyen szigorúságot kért a polgári élet terén is. Elég hosszan politizált. Előadása után vita indult. Kerülgették a forró kását. Ő is, a miniszterelnök is.[709] Óvatos mondatokkal sanda mészárosok módján máshova céloztak, mint ahova vágtak. Engem elszomorított ez a nem is vita, inkább kölcsönös és feszült udvariaskodás. Úgy éreztem, nem jutottunk semmivel sem előbbre. [...]

1943. február 18.

Ma reggel Padányi-Gulyás Jenő jött fel hozzám: Lukács Béla tegnap a miniszterelnök nevében felajánlotta neki a kereskedelmi államtitkárságot az én miniszterségem alatt. Szokatlan és tapintatlan dolog ez. Rendesen ugyan úgy erőszakolják rá az államtitkárt a miniszterre más esetben is, de legalább a formát szokás őrizni, s azt a látszatot, hogy az államtitkár a miniszter bizalmi embere. Ez az eset megint egy olyan Kállay-féle lacibetyárkodás, s az a célja, hogy Gulyás Jenő neki legyen a

707 Január 25-én Vargyassi Gyula vezérőrnagy vette át az Oszkol folyó völgyében állomásozó összes magyar harcra fogható csoport parancsnokságát. A tízezer fős harccsoport elsődleges feladata a szovjet csapatok által körülzárt mintegy 150 kilométeres kiterjedésű terepszakasz védelme volt. Súlyos harcok és 12 napig tartó fárasztó menet után 2963 fővel február 20-án érték el a kijelölt újjászervezési területet. Szabó 2019. 501–507.

708 A személyi összveszteségről pontos adatok a mai napig nem állnak rendelkezésre, csak a részadatok alapján készült becslések: Az összveszteség 127–128 ezer fő, ebből elesett 50 ezer fő, 50 ezer fő sebesült meg, 27–28 ezer esett hadifogságba. Szabó 2019. 546–547.

709 Szombathelyi és Kállay a balkáni magyar katonai jelenlét kérdésében „kerülgették a forró kását". Mindketten a balkáni partraszállás lehetőségéből indultak ki, nyitottak voltak az angolszászokkal való együttműködésre és készek az angolszász támogatást élvező Mihailović-féle szerb nemzeti erőkhöz való közeledésre. Szombathelyi a németek oldalán a szerb területen történő katonai részvételben a csapatok németek általi felfegyverzésének lehetőségét látta (amit főként a románokkal szembeni esetleges fegyveres konfliktus miatt nélkülözhetetlennek tartott), valamint egy átállás esetén az angolszász haderővel való közvetlen kapcsolat megteremtését. Kállay számára ez az út azonban járhatatlan volt, mert a németeknek nyújtott újabb katonai segítségnyújtás az angolok felé történő diplomáciai közeledésének a végét jelentette volna. A kérdésről a március 10-i minisztertanács hozott végleges döntést. A részleteket lásd az 1943. március 10-i bejegyzésben. Dombrády 2000. 188–238.

lekötelezettje, s ne nekem. Rögtön közöltem vele, hogy szeptemberben őt kértem magam mellé. Akkor nem tetszett ez a terv a miniszterelnöknek – igaz is –, azóta több jelöltet ajánlott nekem a miniszterelnök, akik meg nekem nem tetszettek. S most váratlanul Kállay ajánlotta nekem Padányit kb. 2 héttel ezelőtt. Őt persze örömmel elfogadtam.

Délután pártértekezlet, este vacsora. A miniszterelnök torokfájás ürügyén elmaradt. A háborús események hatása alatt elég nyugtalannak látszott a Párt. Visszatetsző volt a viselkedésük, mert nem az ország sorsa búsítja őket, mint inkább saját nyakuk aggasztja. Egyiket-másikat tömegesen keresték fel választókerületük asszonyai, hogy az orosz fronton szolgáló uruk, fiuk sorsáról értesülést szerezzenek. Ilyen hír persze még mindig nincsen. Örülünk, ha a hadosztályok sorsáról valamit megtudhatunk, de egyes honvédekéről! Mintha a vívóverseny bajnokától azt kívánnánk, hogy verseny közben állandóan a közönséget tájékoztassa a kondíciójáról, ahelyett, hogy az ellenfelét figyelje. A képviselő uraknak azonban kényelmetlen ezt magyarázgatni, inkább zúgolódnak, hogy miért nem kapnak híreket.

Hazafelé menet a rádióban éppen Goebbels beszélt. Az új német rendelkezéseket, a totális háború következményeit magyarázta. Nem szeretem a németeket, de meg kell vallanom, hogy az erejük és az akaratuk imponáló. Becsukják a mulatókat, a luxusvendéglőket, divatszalonokat, s még a sétalovaglást is megtiltják az állatkertben, s a naplopást is az üdülőhelyeken. Sőt, nagyjából a cselédtartást is.

1943. február 19.

Délelőtt a Képviselőház, délután a Felsőház külügyi bizottságának ülése. A miniszterelnök fázott ettől a naptól. Arra számított, hogy a képviselőházi bizottság kevesellni fogja a németek oldalán kifejtett erőlködésünket, a felsőháziak pedig sokallják majd. Nagyjából be is vált ez a számítás. Míg azonban a képviselőházi bizottság álláspontja e tekintetben nem volt egységes, s nem volt egyformán határozott még azoknál sem, akik eddig németbarát húrokat pengettek, a Felsőházban egészen egységes és igen határozott hangulat mutatkozott a németek ellen. Délelőtt feltűnően szelídnek mutatkozott a nyilasok hangja is, legalábbis a közelmúlthoz viszonyítva. A hadiszerencse fordulása az orosz fronton megtette a magáét. De megtette a Felsőházban is. Ott a németek mellett már meg sem pisszent senki sem. A szónokok délelőtt sem, de délután is alig érintettek külpolitikai témát. A háború, a hadseregünk, s a hadi helyzet foglalkoztatott mindenkit. Ebben maga a miniszterelnök járt elöl, aki az expozéjának súlypontját a katonai dolgokra helyezte. Délelőtt elég jól megúszta a vitát, amelynek legkiemelkedőbb része Rassay

beszéde volt.[710] Délután azonban Bethlen Istvánnal szemben csúnyán alul maradt. Bethlen azzal kezdte, hogy fél évvel ezelőtt is biztos volt benne, hogy a tengely nem nyerheti meg a háborút, legfeljebb tán nem veszíti el. Ma már nem ilyen optimista, s igen kevés lehetőséget lát arra, hogy a tengely ne veszítse el. Hiszi, hogy a németek megállítják majd az orosz offenzívát, de kizártnak tartja, hogy két vállra fektessék az oroszt. Hideg logikával, teljesen tárgyilagosan beszélt. Rámutatott hadseregünk hibáira is, sajnálkozott azon az utóbbi években kialakult közszellemen, mely a honvédség bírálatát szinte hazaárulásnak vette. Végül helytelenítette, hogy a miniszterelnök maga látja el a külügyi tárcát is, ahelyett, hogy másra bízná, hiszen a béketárgyalásokon Magyarországot a külügyminiszternek kell majd képviselnie. Egészen kiváló volt a beszéde, meglátszott, hogy készült rá. Angolbarát lelkiségét csak itt-ott nem bírta elrejteni a tárgyilagosság köpönyege alá. Kállay szerencsétlenül, néha gyerekesen válaszolt. Bethlen fölényesen felelt neki, kiélvezte diadalát. [...][711]

1943. február 26.

Bejöttem a hivatalba, s rögtön hivatott a miniszterelnök. Kipakolt egy csomó gondjával, köztük Varga Józsiéval is. Szeretne tőle teljesen megszabadulni. Elmondtam neki, hogy ennek most simán meglenne a módja. Engem a múlt pártértekezlet után Fabinyi Tihamér[712] az egyik sarokba vont, s közölte velem, hogy a MÁK-elnökséget felajánlaná Józsinak. Ez legalább 100.000 P jövedelemmel jár, a pénzhez Józsi ért, ennek professzora volt, az új állása tehát neki is jó lenne, a MÁK-nak[713] is, – az országról nem is beszélve. Kállay örömmel itta a szavaimat, maga is ilyesmire gondolt. Azt mondta, hogy délután megkérdezi a Kormányzó Urat,

710 Kállay miután megemlékezett a magyar hősi halottakról, a balkáni frontvonal lehetőségéről beszélt, és azokat a szempontokat hangsúlyozta, amelyekben Szombathelyi és közte véleményazonosság van, a vitás kérdésekre nem tért ki. Hangsúlyozta, Magyarország fő ellensége a Szovjetunió, a szövetségeseit pedig a belső rend fenntartásával tudja leginkább támogatni. Hitler április 17–18-i klessheimi találkozón Kállay e beszédét a nem megfelelő szövetségesi magatartás egyik példájaként hányta Horthy szemére (lásd az 1943. április 20-i bejegyzést). Rassay szerint bűn volt felkészületlenül hadat üzenni a Szovjetuniónak, és az a németek győzelmébe vetett vak hit következménye. Véleménye szerint a katonai erőnket az országban kell tartani és kerülni kell az angolszászok elleni hadviselést. A képviselőház külügyi bizottsági üléséről Jagow budapesti német követ jelentését lásd A Wilhelmstrasse és Magyarország 707.

711 Zsindely február 22-től 25-ig a magas vérnyomása miatt beteget jelentett és otthon pihent.

712 Fabinyi Tihamér (1890–1953), a Pázmány Péter Tudományegyetem jogász professzora. Kormánypárti képviselő, 1938-tól a felsőház tagja. 1932–1935-ig kereskedelemügyi, 1935-től 1938-ig pénzügyminiszter, majd 1944-ig a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója. 1944-ben emigrált.

713 Magyar Általános Kőszénbánya Rt.

beleegyezik-e Vargának ilyen körülmények közti menesztéséhez? Azt is mondta, hogy az én kereskedelmi miniszterségemet is végleg elintézi délután. És legnagyobb meglepetésemre azt a kérdést vetette fel, hogy államtitkárnak vállalnám-e az öreg Krúdy Ferit?[714] Nyilván tökéletesen elfelejtette minapi megállapodásunkat Padányi-Gulyást illetően, s azt is, hogy Padányinak az államtitkárságot a hátam mögött Lukács Béla útján már fel is ajánlotta. Csodálatosan sedre[715] egy ember. Nem akartam se Bélát, se Padányit kellemetlen helyzetbe hozni annak elárulásával, hogy erről a piszkos kis ravaszkodásáról tudok, azért csak annyit válaszoltam, hogy vállalom Krúdyt is. De vajon hány különböző embernek ajánlhatta fel már ugyanazt az egy államtitkárságot? És hogy jutok én hozzá, hogy mint politikai államtitkár a saját miniszterelnökömmel ne beszélhessek őszintén, s magam is alakoskodásra kényszerüljek? Ilyen viselkedése folytán nem véletlen, hogy egyre többen ábrándulnak ki belőle, s az érthetetlen kezdeti népszerűsége egyre foszladozik. Ha Vargát sikerül teljesen kiütnie, Bornemisza Gézát[716] szeretné iparügyi miniszternek. Legalábbis nekem ma ezt mondta. Hogy mit szól majd ehhez Fabinyi Tiha, aki Bornemisszát utálja, s aki Varga eltávolítására a MÁK elnökségével módot ad?

1943. február 27.

A miniszterelnök délelőtt közölte, hogy a Kormányzó Úr tegnap kereskedelmi miniszterségemhez véglegesen hozzájárult, ellenkezés nélkül. Mindössze arra fintorította el az orrát, hogy: „szóval megint egy miniszterrel több kell? Már a két tárca nélkülit is sokallottam". De hozzájárult, rendben van. Kállay azonban ennek ellenére ismét feltette a kérdést nekem, hogy nem lennék-e hajlandó mégis megmaradni mellette államtitkárnak? Antal Pista egyéves miniszterségé alkalmából engem is kineveztetne titkos tanácsosnak, s annak a pénzbeli differenciának elintézése, amely a miniszteri és államtitkári fizetés között van, nem probléma. Ő tudja, hogy nem könnyű dolog a miniszterségről lemondani, – másrészt a miniszterelnökségi államtitkárság van annyi, mint egy miniszterség. Igen kér, hogy jóindulatúan vegyem fontolóra ismét ezt a kérését. Ellenkezni próbáltam, de nem hallgatott meg. „Ne most" – mondta –, „majd kedden reggel." Na jó. Annyira szabadulni akarok

714 Krúdy Ferenc (1883–1973), 1938-tól a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal genfi állandó mezőgazdasági szakbizottságában Magyarország képviselője. 1939-től 1944-ig a Magyar Élet Pártja mezőkövesdi országgyűlési képviselője, 1943-tól 1944-ig az országgyűlés alelnöke. 1944 végén kivándorolt Kanadába.

715 hebehurgya, szeleburdi

716 Bornemisza Géza (1895–1983), 1935–1939-ig kereskedelem- és közlekedésügyi, majd iparügyi miniszter. 1935-től kormánypárti képviselő. 1942-től ismét iparügyi miniszter. 1953-ban kitelepítették. Az 1956-os forradalom után letartóztatták. 1963-ban szabadult.

én innen, hogy bármennyit alszom is, kedvem az itt maradásra nem szottyanhatik. De azt megkérdeztem még, hogy Varga teljes menesztéséhez hozzájárult-e a Kormányzó Úr? „Hozzá" – válaszolta. „S ha te mégis úgy döntenél, hogy megmaradsz nálam, akkor nem is vennék két új minisztert, akkor Bornemiszára bíznám mindkét tárcát. Ha másként határoznál, akkor csak igazságügyi miniszternek venném őt." Így értettem meg aztán azt az abszurdumot, hogy Kállay elintézi délután a miniszteri kinevezés ügyét a Kormányzó Úrnál, reggel pedig újra előveszi a már 77-szer felmelegített káposztát, s újra marasztalni próbál. Azért történik ez, hogy Bornemisza Gézát, aki valamikor a két tárca közös minisztere volt, biztosabban megkaphassa. Bornemisza Géza mindig kedves embere volt a Kormányzó Úrnak, – meglehet az is, hogy maga a Kormányzó Úr vetette fel kettős miniszterségének tervét, ami persze egy miniszter megspórolását is jelenti. Akárhogyan is van, nekem elég volt itt. Torkig vagyok ezzel a svihák, hazudós, tehetetlen és céltalan kormányzattal. Pár hónapi miniszterség után valami tisztességes dologban szépen megbukni: ez az egyetlen közéleti vágyam. [...]

1943. március 1.

[...] Ma Rajniss Ferit kellett magamhoz hívni utasításra, hogy lebeszéljem egy úgynevezett irodalmi ülés megtartásáról, amelyet Újpesten akarnak rendezni Imrédyék. A lebeszélés nem sikerült. Rajniss azt mondta, tiltsa be a kormány a gyűlésüket: ez lesz az az ok, amely miatt nyílt harcba mehetnek ellene. Azt válaszoltam, hogy legfeljebb ürügy lehet rá, oknak kevés. De nem is ez a fő. Az a fő, hogy torkig vannak Kállayval ők is. Nem hisznek neki. Bárdossy is telefonált. Vele érthetetlenül is mesterségesen szít ellenségeskedést Kállay. Most valami történelmi tanulmány kapcsán, amelyet Bárdossy írt,[717] s amelyért valami link hírlapíróval megtámadtatta őt orvul Kállay, s a Bárdossy mellett írt cikkeket pedig a cenzúra révén törölteti azon a címen, hogy meg akarja védeni őt a hírlapi hercehurcától. Bárdossy tudja, hogy a támadó cikket Kállay íratta ellene, és goromba üzenetet küldött neki általam. Át is adtam. Este Bessenyei Zénóéknál[718] voltunk vacsorán

717 Bárdossy László: *Magyar politika a Mohácsi vész után.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1943. Budapest. A kötet valójában Bárdossy politikai hitvallása és Kállay külpolitikájának bírálata. Történelmi példával érvel saját külpolitikai koncepciója mellett. Bárdossy a többszöri frontváltást vetette a Mohács utáni nemzedék szemére, aki ahelyett, hogy akár a török, akár a Habsburg-hatalom birtokállományába kerülve, annak védelme alatt erősödött volna meg és várta volna meg az idők fordulatát, felörlődött, hitelét vesztette és mindenhol ellenségeket szerzett magának.

718 Bessenyei Zénó (1880–1953), 1919-től 1939-ig parlamenti képviselő. 1935-től 1945-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. A nyilas kormány nyugdíjaztatta.

15–20-an. Rendíthetetlen és derűs békevárás. Az egész város vakon hiszi most, hogy titokban béketárgyalások lesznek. Persze alaptalanul hiszik.

1943. március 2.

Ha ebben a Kállayban nincs cigányvér, akkor senkiben sincsen! Így alkudozni csak cigánykupecek tudnak. Ma reggel bementem hozzá a válasszal, ahogy megbeszéltük, de ő elővágásként tüstént a Rajniss-beszélgetést kérdezte, aztán Bárdossy telefonjait, aztán ezt, aztán azt, majd elsorolta, hogy a legutóbbi napokban három államtól is kaptunk felszólítást kooperációra: így Törökországtól a balkáni blokk megalakítására;[719] Spanyolországtól az ibériai blokkban való részvételre.[720] Mindebből azt az eredményt vonta le, hogy az ő külpolitikája helyes.[721] „Hidd el, az a szerencsénk, hogy az országot nem tudjuk csak így felében-harmadában megszervezni. Különben végünk lenne. Ha megszervezhetnék például a közellátást, nyomorogva élne a népünk, a felesleget pedig elvinnék a németek. De így nem bírják megfogni, mert az ujjaink között kicsorog. Mi pedig a mi haszontalan magyar módunkon így csak megélünk valahogy." Beszélt, beszélt, egy óra is eltelt közben. A titkár ki tudja hányszor jelentette már a megérkezett újabb látogatókat, de ő még mindig beszélt. Aztán egyszer csak azt mondta: „no, a személyi kérdésről majd legközelebb beszélünk". „Helyes" – feleltem –, „de annyit mégis bejelentek, hogy nem maradok itt." Megölelt – „Ugyan, ugyan" – mondta –, „dehogynem maradsz." Próbált ellentmondani, de mindig könnyedén megcáfoltam. Ismét bejött a titkár, Szinnyei Jenő is vele, – azzal a szavaimmal zárult le a beszélgetés: amit mondtam, megmondtam.

719 Kállay elképzelései között szerepelt egy olyan kelet-európai államokból és a balkáni blokkból álló szövetségi rendszer, melynek politikai vezető szerepét Törökország, szellemi irányát a Vatikán jelentené és képes lenne Németország legyőzése után a szovjet törekvéseket ellensúlyozni. MACARTNEY 2006. II. 160.

720 1943 februárjában Jordana gróf, spanyol külügyminiszter Ambró Ferenc madridi követen keresztül jelezte Kállaynak, hogy a majdani béke előkészítésének tárgyában tárgyalást javasol a két kormány között, hogy a Szovjetunió befolyásának ellensúlyozására összehangolják politikájukat. A harmadik kooperációs lehetőség, amiben Kállay gondolkodott, egy olasz–magyar–finn–lengyel semleges blokk kialakításának terve volt. HARSÁNYI 2006. 118–131.

721 Az Isztambulon keresztüli kapcsolatfelvételre február elején érkezett válasz: az angolszászok hajlandók a tárgyalásokra és két meghatalmazott tisztviselő kiküldését kérik. Svájci vonalon is sikerült a kapcsolatfelvétel, méghozzá közvetlenül Allen Dulles-szal, az amerikai hírszerzés berni rezidensével. Kállay március 2-án írt jegyzékében ismertette Dulles-nak a magyar álláspontot. Ezekben a napokban fogalmazta XII. Piusz pápához a levelét, melyben arra kérte, hogy álljon a bolsevikellenes összefogás élére. SEBESS 2020. 185–186.

A délutáni minisztertanács előtt Kisfaludi Stróbl műtermébe ment ki a kormány megnézni a Kormányzóhelyettes szobrának a tervét.[722] Ezt követően az egyik legcsúnyább minisztertanács következett, amelyen részt vettem. Először Louis veszett össze Nagy Vilmossal. Azután Szinnyei Jenő idegeskedett tulajdon referátumánál. Végül az igazságügy-miniszter vágott fejbe egy törvényjavaslattal, amellyel maga sem azonosult, s amelyről a vita hevében bíborpirosan vallotta be, hogy csak a Kormányzó Úr parancsára kénytelen előterjeszteni. A javaslat alkotmányjogi abszurdum. A miniszterelnök védte, mi a belügyminiszterrel ketten hevesen támadtuk, s a végén döntetlenül levettük a napirendről. Még a javaslat szégyenletes tartalmánál is jobban felháborított az a szervilizmus, amellyel az igazságügy-miniszter meggyőződése ellenére a Kormányzó parancsára idehozta. Hogy Kállay nem mer ellentmondani a Kormányzó egyre szélsőségesebb szeszélyeinek, és gyávaságával a Kormányzó Urat ekként félrevezeti, azt értem, hisz miniszterelnök akar maradni. De Radocsay öreg és beteges, a miniszterséget megelégelte, mindig ott akarja hagyni, és tisztességes ember. Ő miért nem meri hát a kötelességét teljesíteni, s a Kormányzó Úrnak megmondani az igazat? Nem fér a fejembe! Nem sok hiányzik ahhoz, hogy konzullá válasszuk meg a Kormányzó Úr lovát.[723] Megyünk a forradalomba a kormány szolgalelkű gyávasága miatt. Éjfél felé lelkileg összetörve kerültem haza.

1943. március 3.

Bonczos Miklós[724] telefonon jelezte, hogy Antal Pistáék ma költöznek haza a szanatóriumból, s hogy nemigen van pénzük: 3000 P körül van a fizetnivalójuk. Említettem a miniszterelnöknek, aki meglepetésemre a következőket mondta: „Hogyne, segítünk. De ne a Pistának add, hanem a feleségének. Pista így is megtudja persze, de legalább nem muszáj tudnia, nem kell restelkednie, hálálkodnia."

722 Az emléktörvény értelmében (lásd az 1942 október 21-i bejegyzést) Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975, nemcsak a Horthy-korszakban, de a háború után is a haláláig az egyik legtámogatottabb magyar szobrászművész) 1942 novemberében megbízást kapott a repülőemlékmű elkészítésére. A többalakos kompozíció Horthy Istvánt repülőoverallban ábrázolta, a szoborcsoport talapzatán a kormányzóhelyettessé választást és a frontra indulást megformáló dombormű állt volna. Eredetileg a Horthy Miklós-híd budai hídfőjén, majd reprezentatív méretei miatt a Tabánban tervezett átadást 1944. augusztus 20-ra tűzték ki. 1944 márciusára a tervek jelentős része elkészült, de a megszállás miatt a munkálatok félbemaradtak. A szobor az ostrom alatt súlyosan megsérült, egyes feltételezések szerint a gellérthegyi Szabadság-szobor a repülőemlékmű épen maradt darabjának felhasználásával készült. Olasz 2007. 440–441.

723 Célzás Caligula római császárra, aki a hagyomány szerint kedvenc lovát, Incitatust konzullá akarta választatni, de erre végül Caligula halála miatt nem került sor.

724 Bonczos Miklós ekkor igazságügyi államtitkár volt.

Néha meg ilyen gavallér ez a Kállay. Voltam hát Antal Pistánál. Úgy ült ott a fehércsíkos fekete pizsamájában, mint egy bibircsókos képű bálvány. A feleségét előbb kihívattam a folyosóra, s ott nyomtam a markába a csomó bankót. Pistától Jurcsek Bélát mentem meglátogatni. Rossz bőrben van nagyon, pedig már hízott 4 kg-ot. Minden áron rendbe akar jönni, hogy maga valósíthassa meg közellátási tervét. Isten segítse szegényt! [...]

1943. március 7.

Jó az Isten, s jót ád. Mennyire féltem én a komáromi egyház főgondnoki tisztébe való beiktatás napjától, s milyen felejthetetlenül kedves lett ez a nap. Nem igaz, hogy hálát sohasem kaphat az ember. Ez igazolódott be velem ma Komáromban. Olyan váratlanul ért ez az öröm, hogy szívem közepéig meghatódtam tőle. 10-kor istentisztelettel kezdődött a nap, s ennek során kellett letennem az esküt. „Ím, bejöttünk nagy örömmel" – énekelték, s én akkor már világosan megéreztem, hogy ott van velünk Isten. Sári Imre a papunk korlátolt, jó szándékú, gyalogjáró, de buzgó ember. Most egészen jól prédikált. Ezután kellett kiállnom az Úr asztala elé Szőke Károly esperessel szemben, aki hivatalosan beiktatott. Semmi embernek tartom őt, s ez volt a szerencsém, különben a meghatottságtól tán szólni se tudtam volna. Mert édesapám, nagyapám és a többi református ősöm is eljött mind a templomba az eskütételemhez tanúnak. Az ablakon besütött a nap, a padok tömve voltak, és a templom színültig tele volt szeretettel, mint mézzel a kaptár. Nem számítottam rá, hogy beszélnem kell, de Klári azt mondja, hogy jól beszéltem. Mindenként a szívem szerint. Azután az újkomáromi egyházak sorra üdvözöltek. Még Jurányi apát úr is eljött az eretnek templomba. Nagyra veszem tőle. Eljöttek üdvözölni az öreg komáromi és evangélikus egyházak is. A református egyház nevében Galambos Zoltán[725] szólt. Szegény Édesanyámról olyan szeretettel beszélt, hogy megkönnyeztetett vele. A református vegyeskar hamisan és lelkesen valami himnuszfélét énekelt, hogy íme eljött a mi főgondnokunk. Aztán, mivel a közönség csak nem akart távozni, elénekelték még a Te benned bíztunk eleitől fogva. Az mindenre jó. Az óvodában volt az ebéd. Mennyire bosszankodtam, mikor erről a tervről értesültem! Sem konyha, sem asztal, se kiszolgálás: viszolyogtam tőle. Hát az asszonyok összeadtak mindent. Az asszonykör tagjai fekete ruhában, fehér köténnyel maguk szolgáltak fel. Úgy ment minden, mint a parancsolat, és olyan megható volt, hogy ki sem mondhatom.

725 Galambos Zoltán (1894–1973), 1925-től 1971-ig Komáromban református lelkész, teológiai tanár.

1943. március 8.

Bárczy Pista két új festményt akasztatott fel a hivatali szobám falára. Bejött máma hozzám figyelmességéért hálámat learatni. Mikor elment, titkárom azt mondta: „Most aztán már egészen biztos Méltóságod miniszteri kinevezése. Bárczy már szíveskedik." Kállay elutazott – gondolom Semjénbe –, és csak holnap este érkezik haza. Nem bánom, hogy legalább két napig bizonyosan nem kell vele találkoznom. Ebéden a Hungáriában voltunk, Lukács Béláék adtak ott ebédet. Lehettünk vagy 60-an. Jó ebédet kaptunk. Kétségtelen, hogy ez a legkényelmesebb vendéglátás, de drága. 30 pengőbe személyenként biztos belekerült. Nagy pénz.

1943. március 9.

Ma a légügyi attaséhoz, Füttererékhez voltunk ebédre hivatalosak, Klári jött értem. A finn követ is ott volt, s ő újabban mindig az oroszokkal szemben követendő magatartásunk felől vallat. Semmitmondó válaszokat adtam neki. Ő, hogy felbátorítson, közölte velem, hogy a napokban beszélt Kállayval, s tőle magától hallotta azt a küzdelmet, amelyet a magyar politikai életben két felfogás vív egymással. Az egyik szerint Magyarországnak teljes erejével bele kellene vetnie magát az orosz háborúba, a másik szerint a már kinnlevő katonákat is azonnal vissza kell rendelni. Kállay azt mondta volna a finn-nek, hogy ezidő szerint maga se tudja még, melyik felfogás kerekedik felül. A szegény finn ez irányban ma újabb kérdést akart intézni hozzá, de nem tudja elérni, s ezért vallatott engem. Néha igazán értelmetlenül hazudozik össze-vissza ez a Kállay. Mi értelme volt például ennek is? [...]

1943. március 10.

Ma egy éve lett Kállay miniszterelnök. Louis ellenben tegnap ülte pénzügyminiszterségének ötéves évfordulóját, ezt persze a sajtóban is jól meglovagolta, s ezáltal meglehetősen lerontotta Kállay ma egyéves jubileumát. Ullein-Reviczky[726] panaszkodott is nekem, hogy ő megtette a sajtóban a magáét, – de erről nem tehet. A Ház véderő-bizottsága délelőtti titkosnak nyilvánított ülése előtt

726 Ullein-Reviczky Antal (1894–1955), 1938 decemberétől 1943 szeptemberéig a külügyminisztérium sajtó- és kulturális osztályának vezetője. 1941 áprilisától a miniszterelnökségi és külügyi sajtóirányítás központi vezetője. A Kállay-kormány kiugrási politikájának egyik koordinátora. 1943 szeptemberétől stockholmi követ. A német megszállás után lemondott, a háború után Londonban telepedett le.

Nagy Vilmos közel 2 órás beszámolót tartott a hadi helyzetről és a hadifelszerelésünk állapotáról. Többet mondott, mint helyében én mondtam volna, és őszintén beszélt. Még a minisztertanács sem kapott tőle ilyen összefoglaló teljes képet. Egyes részleteket én magam is most hallottam először. Mint például a 15 cm-es tarackjaink tragédiáját, amelyek valamennyien elpusztultak, mégpedig nem az ellenség, hanem a tulajdon lövedékeink miatt, amelyek egy eddig még fel nem derített gyártási-, vagy anyaghiba miatt igen gyakran a csőben robbannak fel. A miniszter beszéde katasztrofális hatással volt a bizottság többé-kevésbé tájékozatlan tagjaira.[727]

A mai minisztertanács éjfélig tartott, s hosszú idő óta ma először volt, hogy ismét szenvedélyesen vetettem be magam a vitába. Két ízben is. Elsőkben a németek legújabb kívánsága ellen, akik a megismételni szándékolt toborzó akciójuk keretében a magyar honvédségnél ténylegesen szolgáló svábjainkat is toborozni akarják. A miniszterelnök ezt az értelmetlen kívánságukat, amely számottevő eredmény kilátása nélkül egyedül arra lehetne alkalmas, hogy nemzeti függetlenségünket külföldön is elhomályosítsa, – a miniszterelnök nem utasította el. Végül hosszas, kellemetlen vita után a belügyminiszter élénk támogatásával diadalmaskodtam ugyan, de nem vagyok bizonyos benne, hogy a miniszterelnök kellő eréllyel fogja-e az elutasító álláspontunkat a németekkel szemben képviselni. Megígérni megígérte. Érdekes, mennyire passzívan viselkednek a többi miniszterek, bele se szóltak a vitába. Nagy Vilmos beleszólt, de honvédelmi miniszter létére olyan értelemben, hogy nem látja aggályosnak a honvédség körében folytatott idegen toborzást. A második, sokkal nagyobb jelentőségű német kívánság az volt, hogy Magyarország 3 hadosztállyal szállja meg Szerbia déli részét. Ennek ellenében a németek további 4 hadosztályunk felszerelését megígérik.[728] Szombathelyi eddigi határozott és helyes álláspontjával merőben ellentétesen pártolta ezt az ajánlatot, s nem csak a felszerelés miatt, hanem pártolta azért is, „mert a megszállás folyamán csapataink elmélyíthetnék majd a Magyarország jövendője

727 A honvédelmi miniszternek a felsőház védelmi bizottsága előtt elmondott referátuma a német hadvezetést hangsúlyosan tette felelőssé a történtekért, a nagy veszteség okaként külön kiemelte „az utolsó emberig való kitartás parancsát". SZABÓ 2019. 464.

728 A német vezérkar kérését a németek által felszerelt magyar hadosztály Balkánon történő bevetéséről március 5-én vette kézhez Pappenheim katonai attasé azzal, hogy azt tárgyalja meg a magyar vezérkarral és fogadtassa el a kormánnyal. A vezérkar főnöke, Szombathelyi a német kérés támogatása (álláspontját lásd a 709. lábjegyzetben) mellett foglalt állást, Nagy Vilmos honvédelmi miniszter a minisztertanácsi előterjesztésében az elutasítás mellett érvelt. A kormány a március 10-i ülésén a balkáni katonai részvételt elutasította, a döntést március 30-án megerősítette. A német vezérkar kérése: A WILHELMSTRASSE ÉS MAGYARORSZÁG 710. A kormány elutasító határozata: HORTHY MIKLÓS TITKOS IRATAI 364–368.

szempontjából annyira fontos magyar–szerb barátságot". Az embernek valóban kétségbe kell esnie ekkora rövidlátáson. Hiszen az itthon végzett hadgyakorlat se alkalmas a katonaság és a polgári lakosság közti baráti viszonyra, – hát még ellenséges megszállóként! A Belügyminiszter az állását kötötte hozzá az óhajához: egyetlen magyar katonát ne küldjünk a Dunánál tovább. Ez talán hatott a miniszterelnöknél, akit az a marha Ullein-Reviczky mint a magyar–bolgár társaság elnöke arról próbált meggyőzni, hogy a közvetlen határ Magyarország és Bulgária közt egy, a törökökkel közösen alakítandó antibolsevista blokk kialakítása miatt nem lenne előnytelen. Csak éppen a déli szomszédunkkal rontanánk el a dolgunkat beláthatatlan időre.

1943. március 11.

A Ház Véderő bizottsága folytatta a vitáját,[729] és Nagy Vilmos válaszolt a végén. Alapjában véve minden szónok támadta a katonai vezetést, – ugyanúgy, mint tegnapelőtt a 42-es bizottságban meg a közellátásit támadta. Míg azonban az eszes Szász Lajos emiatt összerúgott velük,[730] ez a sedre Nagy Vilmos éppen ellenkezőleg: köszönte a jóakaratot, mondott néhány frázist a hazafiságról és kötelességteljesítésről, tett néhány bizonytalan ígéretet, és teljes ellentétben saját expozéjával, de a szónoklatok értelmével is. Rózsás optimizmusba torkollott az egész. Az eredmény: nagy taps, teljes siker, általános szeretkezés. Hát ilyen ez a politika. Este a Darányi Diákház tartott Horthy István-emlékestet. Eljött a Kormányzó Úr, a kormánynak is tehát el kellett mennie. Tavaly a miniszterelnöksége alkonyán Bárdossy mondott itt gyönyörű beszédet, és a kormányzói páholyban Horthy Pista magányosan hallgatta. Most Nagy Vilmos beszélt, – csodálatos, mennyire szeret szónokolni az ilyen katona! Még az előadás közben el kellett mennünk a pártba, ahol vacsora volt, és szónoklatok pufogtak a kormány úri dicsőségére. Szégyenletes üres frázisok tömege. Bűnbánat és magunkba szállás helyett ostoba nemzeti önteltség és hiú nagyzolás. Hízelkedés, tömjénezés a megcsömörlésig. Ebben kétségtelenül Nyírő József[731] vitte el a pálmát. Igen gyengén beszélt Kállay is. A legjobb még Louis volt, akit ötéves minisztersé-

729 Az előző napi ülés folytatása, lásd az 1943. március 10-i bejegyzést.

730 Szász Lajos közellátásügyi miniszter március 4-én tartotta kétórás expozéját a 42-es bizottságban, amelyet olyan heves vita követett, hogy a soron következő, március 9-i ülést is kitöltötte.

731 Nyírő József (1889–1953), az erdélyi magyar irodalom meghatározó személyisége. 1942-től az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője. A nyilas puccs után is részt vett a politikában. 1945-től Németországban, 1950-től Madridban élt, a Spanyol Rádió magyar nyelvű adásainak munkatársa.

gének alkalmából szintén köszöntöttek. Igen restelltem magamat. Könyörgök Istenhez, vegye kegyelmébe ezt a tökéletlen magyar nemzetet, és igazi nemzeti életre tegye méltóvá.

1943. március 12.

Ma Horthy Istvánné aláírással az urának emlékére a kormányzóhelyettes arcképét kaptam. Nyilván mindenki megkapta. Örültem neki.

A Felsőházban meghallgattam, mit mondanak Nagy Vilmos beszámolójára a véderő bizottság tagjai. József főherceg elnökölt, s utolsónak ő is hozzászólt. Kedvesen, ügyesen, szinte meghatóan beszélt: a magyar katona vitézségének dicsérete volt a beszéde lényege. De általában is az volt itt a vélemény, hogy a vereség oka minden más lehetett, csak egy nem: a magyar vitézség csődje. Nagy Vilmos felolvasta Jány Gusztávnak, a II. hadseregünk parancsnokának a hozzá írt levelét, amelyben Jány bizony elég leplezetlenül panaszkodik a német hadsereg-parancsnokság helytelen és megkésett intézkedései miatt, és keserűen a magyar csapatok magatartása ellen emelt alaptalan német vádak miatt. József főherceg mint volt hadvezér még meg is magyarázta, milyen ostobák voltak egyes német parancsok, – elég az hozzá, hogy a bizottság nem valami németbarát hangulatban oszlott szét 3 órakor. Nem is hittem volna, hogy a felsőházi bizottság bármilyen téma miatt is ennyi ideig hajlandó legyen várni az ebédjére.

Este Klárival megnéztük a Diesel életéről készült ügyes német filmet.[732] Előtte a híradó Berlin bombázásáról mutatott részleteket. Azóta már Nürnberget, Münchent is összebombázták. Dürer háza is, és sok más aranyos épület teljesen elpusztult, a müncheni kétmillió kötetes könyvtár még mindig ég. Ördög műve ez, nem az Istené. Semmi cél nem igazolhat ilyen eszközöket. Egyre inkább elfajulnak ezek a bombázások. Most már nem is hivatkoznak katonai fontosságú célok ürügyére: bevallottan terrorszándékkal egyszerűen belebombáznak békés városok közepébe. És egyre jobban közelít felénk ez a veszedelem. Kezdetben csak Berlin volt a bombázási kör határa, Köln, Hamburg, Kiel, Rostock esett bele. Mára ez kiterjedt, immár München és Nürnberg is. [...]

732 *A dicsőség ára* címmel (eredeti cím *Diesel*) 1942-ben forgatta a német Universum Film (Ufa) Rt. a Rudolf Diesel életéről szóló filmet. A játékfilm Diesel fiának, Eugennak édesapjáról szóló könyve alapján készült. Rendező Willy Birgel, főszereplő Willy Birgel, Hilde Weissner, Paul Wegner. A bemutatóra az Ufa fennállásának 25 éves jubileumi ünnepségének keretei között került sor. *Magyar Film,* 1943. 10. sz. 3.

1943. március 14.

Még pápai diákkoromból ismerek egy Tavassy[733] nevű kicsi fiút. Időközben csendőr alezredes lett, s valami kérelemmel tavaly eljött hozzám. 35 éve nem láttam. Tegnap ismét feljött a hivatalomba. Elég az hozzá, hogy ez a Tavassy kint volt közben a fronton, a 3. hadtestünk törzsének védelmét látta el. A január 12-ét követő zűrzavar idején aztán összekapkodtak ott hirtelen, ami összevissza csapatot hirtelenjében bírtak, magyart, németet vegyesen, ő maga is összefogdosott a visszaözönlők közül, akit lehetett. Ezt a különítményt aztán megbízták azzal a feladattal, hogy védje a németek visszavonulását. 16 ágyúja is volt, amire csendőr létére igen büszke. Január 26-án ezzel a szedett-vedett társasággal még rohamozott, s a németek is nyilván megbecsülték, mert ugyancsak január 26-án vaskereszttel tüntették ki. Mindenként elfogulatlannak látszik a beszéde, ezért le is írom. Mindenekelőtt: az a meggyőződése, hogy ha csak 2–3 hadosztálynyi tartalék van, az oroszok támadása nem sikerül. Ő maga számtalan támadást vert vissza könnyen, és valóságos hullahegyek feküdtek az állásaik előtt. Az oroszok ugyanis nehezen gázoltak előre a nagy hóban, géppuskájukat nem bírták húzni, kis szánkót vonszoltak maguk után, azon volt a gyorstüzelő fegyver, s ilyesmik. 150 lépésnyire engedték őket magukhoz, s úgy lövöldözték le őket, mint a nyulakat. Hiába támadtak négyszeres hullámban: mire a következő hullám a nagy hóban előre evickélt, az időbe tellett. Persze, ha a védők megijedtek, és megfutamodtak, egyszeriben megváltozott a helyzet. Akkor a muszka beszüntette a gázolást, levette a szánkójáról a gépjét, és teljes biztonságban most már ő kezdte lelődözni a hóban visszafelé caplató magyarokat. A tiszteken fordult meg minden. Ha a tiszt maga kitartott, kitartott vele a legénység is. Ha azonban csak kiadta a parancsot, s maga azután vissza próbált somfordálni, a legénység is menten megszökött. Tavaly azt tapasztalta, hogy amikor az ilyen lelkét vesztett tisztet pisztollyal kényszerített, s lelövéssel fenyegetett, annak a legénységre is jó hatása volt. Egyes embereket kénytelen volt lelőni. Néha ez sem használt: leült a legény, vagy megállt előtte: tessék agyonlőni, de én nem csinálom tovább. Annyira ki volt már merülve. A bakatisztek, de a ténylegesek is nagyrészt csődöt mondtak. Olyannyira, hogy ő tüzértiszteket tett meg gyalogsági parancsnokoknak: azokban megbízhatott. A téli felszerelésünk a 15–20 fokos hideg felett nem volt megfelelő. Ő maga halina csizmát hordott, s benne gyapjú harisnyát, mint

733 Szabó Péter is megemlékezik könyvében Tavassy Lajos csendőralezredesről (a III. magyar hadtest 102. hadtápzászlóalj parancsnoka) és szemigyeszjátszkojei csoportjának helytállásáról, amelyet ő január 27-re tesz. Szabó 2019. 525–526.

az oroszok. Akik bőrcipőben voltak, azok lába elfagyott. A mi köpönyegünk sárga volt, kitűnő célpontnak bizonyult. Az oroszok mind fehér hóköpenyegben. Nem volt fagyálló olajunk, így a géppuskák igen sokszor befagytak. Mégis kitartott mindaddig, míg 28-án este rádió útján a visszavonulásra parancsot nem kapott. Addig a legnagyobb bajtársi szeretetben éltek a németek és a magyarok a csoportjában. Mihelyst megkezdődött a visszavonulás, az idegen németekkel egyszerre megváltozott a helyzet. Ezek a németek azt se tűrték, hogy magyar akár a lábát is betegye olyan helyiségbe, amelyben persze a németek melegedtek. A tiszteket is kizavarták. Elmondott egy esetet, mikor egy sebesült tisztet lelőttek a lováról, hogy a lovát elvehessék. Egy másik eset: 2 sebesült tiszt feküdt a szánkón, s a németek a szánt akarták. Az egyik sebesült tiszt felháborodásában lelőtte a németek lovát. Erre a németek a 2 sebesült tisztet lőtték agyon. De hallani sok más esetet is hallott. Kétségbeejtő!

1943. március 15.

Délután megjöttek Káciék. Hogy ne üljek Szép Lacival kettesben a páholyban, elvittem Káciékat is a cserkészek szokásos operaházi díszelőadására. Frakk csillaggal volt az öltözködési rendelet és egy összetoldozott-foldozott új Lehár-operát adtak, a Garabonciást.[734] Rémes. A Kormányzó Úr Miki fiával ült együtt, mostanában mindenhova viszi. Egyik szünetben megfogott Kállay. Elmondtam neki azt a városszerte terjengő hírt, hogy valamelyik oroszországi város kiürítése során a németek a kórházban fekvő sebesültek közül csak a németeket vitték magukkal, a magyarokat otthagyták. Az oroszok erre a magyarokat berakták a vonatba, s Magyarországra küldték őket. Ez a hír persze abszurd, már csak azért is, mert a kivonuló németek semmi esetre sem hagyták használható állapotban a vasúti berendezést. De jellemző, hogy ezt mesélik. Még jellemzőbb Kállay válasza. Azt mondta ugyanis, hogy az utóbbi időben számos olyan eset fordult elő, mikor elfogott magyarokat az oroszok szabadon bocsájtottak. Nyilván tudják az ellenségeskedést a magyar és német csoportok között, és propaganda célból változtatták meg ennyire eddigi álláspontjukat az elfogott magyarokkal szemben. Erről is látott hiteles jegyzőkönyveket, s „ezrével" olyan jegyzőkönyveket, melyek sebesült magyaroknak németek részéről való agyonlövetéséről

734 Lehár Ferenc *Garabonciás* című háromfelvonásos darabját az Operaház február 20-án mutatta be Osváth Júlia, Orosz Júlia, Nagy Izabella, Hámory Imre, Udvardy Tibor, Nagypál László, Koréh Endre operaénekesek közreműködésével. A darab bevételét Horthy Miklósné kezdeményezésére a honvédcsaládok támogatására ajánlották fel.

készültek. Akkor hát miért nem teszünk erélyes lépéseket e jegyzőkönyvek alapján? Csak lehetetlenség, hogy ezt az eljárást a legfelsőbb német hadvezetőség helyeselje!

1943. március 16.

A napokban Kállay egybehívta a bölcsek tanácsát: Károlyi Gyula, Bethlen István, Esterházy Móric, Keresztes-Fischer Ferenc voltak hivatalosak. A Szerbiába három hadosztállyal való bevonulásunkra irányuló német kívánságot vitatta meg velük. A bölcsek tanácsa egyhangúan a belügyminiszter elutasító álláspontjára helyezkedett, így a miniszterelnök is beletörődött, hogy ezúttal sincs mást tenni, nem helyeselhet szolgálatkészen a Legfelsőbb Óhajtásnak, sőt ellenkezni kénytelen a Kormányzó Úrral. Megígérte, hogy megpróbálja őt eltéríteni a bevonulási szándékától, amelyet Szombathelyiék már beléoltottak.[735] Szombathelyi, de a Kormányzó Úr eddigi álláspontjával is homlokegyenest ellenkezik ez a szerencsétlen terv.

Délután minisztertanács. Antal Pista is részt vett már rajta, az operációja óta először.[736] Szeretettel fogadták, ő meg úgy színészkedett, mintha valamelyik színpadon egy reszketeg patikust alakított volna. Valósággal hülyére merevítette az arcát. Hogy miért?

A legtöbb idő a pénzügyi helyzet ismertetésével, új adójavaslatok fontolgatásával, s a parlament összehívásának kérdésével telt el. Ez utóbbit az a körülmény teszi állítólag időszerűvé, hogy a miniszterelnök a pártban tartott beszéde során a magyar egységet magasztalta, s az ellenzéket is megdicsérte, hogy a mérsékletével hozzájárul az egység megvalósulásához. Ezen az ellenzék felhorkant, meg akarja mutatni, hogy ő nem járul hozzá semmihez, s állítólag össze akarja hívni a Házat. Kállay maga is régóta kacérkodik az összehívás gondolatával, de nincs olyan javaslatunk, amely így a háború kellős közepén méltó lenne a Ház elé terjesztésre.[737] Igazán gyámoltalan ez a kormány! [...]

735 A vezérkar főnöke a február 12-i Horthyhoz intézett memorandumában, amelyben a Hitlerrel folytatott február 1-jei tárgyalásáról számolt be, a Szerbia megszállásában való katonai részvétel mellett érvelt, mondván, hogy az a hadseregünk németek által való felfegyverzését eredményezné, ami a románok elleni sikeres háborúhoz nélkülözhetetlen. Lásd az 1943. március 10-i bejegyzést. A memorandum szövegét lásd Horthy Miklós titkos iratai 345–356.

736 Antal István operációjának részleteit lásd az 1943. február 15-i, március 3-i bejegyzésekben.

737 Az a megegyezés született, hogy március 22-én a parlament összehívásának tárgyában pártközi értekezletet tartanak, a miniszterelnök olaszországi útja (március 31-től április 6-ig) után a külügyi bizottságot hívják össze, majd áprilisban a képviselőházi ülést. Erről lásd az 1943. április 12-i bejegyzést.

1943. március 17.

Anglia annak idején a lengyel szövetség jogcímén avatkozott be a háborúba, s azzal a fennen hangoztatott kötelezettségével, hogy Lengyelország területi épségét tűzön-vízen megvédi. Lengyelországot akkor még csak Németország támadta, rövidesen azonban Oroszország is nekiesett. Azóta persze Németország harcba lépett Oroszországgal, Anglia szövetséget kötött vele, s Lengyelország területe, amelyen kezdetben Hitler és Sztálin osztozott, teljesen Hitler kezébe került. A szegény emigrált lengyel kormány pedig Londonban várja azt a boldog időt, mikor majd a nagy angol szövetségese őt a hatalomba visszahelyezi. Nem tudom, hogy immáron milyen bizodalommal várja. Időközben ugyanis Oroszország szintén szövetségese lett Angliának, mégpedig olyan szövetségese, amely a Németország elleni közös háborújuk terhének oroszlánrészét viszi, míg Lengyelország már teljesen ki van facsarva. Az orosz viszont lengyel területeket követel. Az emigrált lengyel kormánynak ez persze nem tetszik, s próbál szót emelni ellene. S Anglia? Anglia, amely Lengyelország integritásának megvédéséért lépett be a háborúba, most leinti a politikájával becsapott lengyel áldozatait, s az orosz követelések mellé áll. Mi lett volna Magyarországból, ha mi is hallgatunk az angol csábításra, és fegyverrel szegülünk szembe Németországnak?

1943. március 18.

A mai nap a megalakítandó rutén párt jegyében telt, s eléggé lázasan.[738] Ezt a rután pártot legalább egy fél éve elhatároztuk, főként azért, hogy az esetleges béketárgyalás alkalmával legyen olyan autonóm szervezetünk, amely a rutén nép nevében követelheti a Magyarországgal való együttélést. Hihetetlen sok akadálya van egy ilyen pártalakításnak, ezek az akadályok mind az emberi irigységen, mohóságon és hiúságon múlnak. Ma megjelent Kárpátalja kormányzói biztosa és Kricsfalussy-Hrabár,[739] akit a kárpátaljai MÉP elnökének szemeltünk ki, mert az úgynevezett autonóm rutén párton felül külön kormánypárt is lett volna azért Kárpátalján. Ezt Lukács Béláék erősen követelték, – s kijelentették, hogy a két párt egyidejű működése egészen fel fogja majd borítani a ruténség nyugalmát. Velük jött Pataky Tibor is, szintén ezt a nézetet hangoztatta, amely

738 Az előzményekről lásd az 1942. november 12-i bejegyzést.

739 Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946), csendőralezredes, a felsőház tagja. 1941-től a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara alelnöke. 1942-től felsőházi tag. A szovjet bíróság Bródy és társai perében halálra ítélte.

különben előttem is valószínű. Elég az hozzá: vissza az egész, Kárpátalján ne legyen se MÉP, se rutén párt, hanem valami harmadik pártot csináljunk, de egyet. Ezt kérték. Délelőtt a miniszterelnökségen tárgyaltunk velük, délután a pártban. A miniszterelnök később Bródyt is bevonta a tanácskozásba, akit meg a rutin párt elnökének szántunk, sőt megállapodást is kötöttünk már vele. Rutén viszonylatban tényleg ez a Bródy a legtehetségesebb politikus, de képviselői viszonylatban is a tisztességesebbek közül való. Hogy a megbántása nélkül táncoljunk a megállapodástól vissza: ez volt a célja a beszélgetésnek. A miniszterelnök vezetett igen ügyesen. Magam nagy élvezettel hallgattam őt, s jó ismerősként konstatáltam azokat a ravaszkodásokat, fondorlatokat, sejtetéseket, homályos ígéreteket és szándékos elszólásokat, amelyekkel ő az embereket a lábukról levenni igyekszik. Úgy alkuszik, s úgy hazudik, mint egy vásári kupec. Szegény Bródy persze ezt nem tételezte fel róla, s így alul is maradt, ha nem is véglegesen, – mert a pártjával való előzetes megbeszélés szükségességének ürügyével gondolkodási időt kért. Kállay biztosnak érezvén magát sikerében, ezt nagylelkűen meg is adta neki, sőt úgy tett, mintha tetszenék neki ez az alkotmányos felfogása Bródynak, s el is hinné. [...]

1943. március 20.

Úgy nézem, hogy Kállay és Lukács Béla között előbb-utóbb baj lesz. Ma megint felhívott Béla telefonon, hogy értsek szót a miniszterelnökkel – nem ez az első eset –, ezúttal Bornemisza Géza miniszterségének ügyében. Ez úgy fest, mintha befejezett dolog volna, – bár ördög tudja mostanában az efféléket. Béla attól tart, hogy megfelelő előkészítés nélkül a pártot fel fogja bőszíteni ez a kinevezés és felesleges zűrzavart okozhat. Ha ellenben a miniszterelnök megfogadná az ő tanácsát és előzetesen beszélne a korifeusokkal,[740] akkor lenyelné azt is, amiképpen megfelelő csomagolásban lenyel ez az égvilágon mindent. Arra az ellenvetésemre, hogy miért nem mondja meg ezt a miniszterelnöknek Béla maga, ingerülten válaszolta, hogy ő ugyan nem, neki elég volt. Kállay alkalmasint meg fog ijedni ettől az üzenettől, amelynek átadásával különben nem sietek majd túlságosan, mert hajlamos a párt jelentőségét túlbecsülni. Ezúttal azonban magam sem tartom feleslegesnek az óvatosságot, mivel a párt szívesen tekinti magát a benn tömörült képviselők érdekképviseletének, és az olyasféle jelszó, hogy „miniszter csak a pártból lehet", igen népszerű. [...]

740 vezéregyéniség

1943. március 21.

Tudtam, hogy mással Klárinak aligha okozhatok akkora örömöt, mint azzal a tervemmel, hogy elmegyek vele templomba. Így cselekedtem. Ott voltak Laciék is, akiket Klári már intézményesen beszervezett istentiszteletre. Bereczky megint nagyon szívem szerint beszélt. És Istennek nyilván tetszhetett, hogy ilyen módon iparkodtam Klári kedvében járni, mert ott volt a templomban velünk. Jó és szép óra volt ez. [...]

1943. március 22.

Ma délelőtt közölte velem a miniszterelnök, hogy amennyiben csakugyan fel akarom neki mondani a barátságot, s őt hűtlenül elhagyom, akkor úgy készüljek, hogy 29-én következik be ez a változás. Tréfásan mondta ezt a barátság-felmondást, de rögtön komolyra fordította szót, s ismét alkudozni kezdett, hogy mégis maradjak nála, – bolond vagyok, ha ebből az úri sorból közönséges miniszternek elmegyek. Mikor pedig a maradásomat persze ismét lehetetlennek mondtam, akkor felkiáltott: „Hát vissza foglak hozni egy idő múlva! Külföldön van elég példa ilyesmire. Visszahozlak." Nem ellenkeztem vele. Legyek én csak egyszer kívül ezen a házon!

Délután megvolt a pártközi értekezlet a parlament összehívásának tárgyában. A pártközi értekezlet – várakozásom ellenére – békés lefolyású volt. Tiltakozott ugyan az ellenzék ez, s az ellen, de meglátszott, hogy leginkább az elv kedvéért teszi csupán, s hogy esze ágában sincs kormányt buktatni, mert sejtelme sincs arról, hogy mi lenne a teendője, ha kormányra találna jutni. Leginkább még csakugyan a miniszterelnök múltkori beszéde fáj nekik, amelyben megdicsérte az ellenzéket, hogy magatartásával a nemzeti egységet juttatja kifejezésre. Ne vonjon le ebből optimista következményeket – mondták –, a felelősségre vonás ideje majd elkövetkezik. Ezúttal még a szélsőjobb, s a szélsőbal heves összetűzése is elmaradt, ami eddig rendes programja szokott lenni a pártközi értekezleteknek, hogy a végén a kormánypárt az arany középút dicsőségében ragyoghasson. Az értekezlet után a miniszterelnök a házelnök szobájába terelte össze Pártunk elnökségét, hogy Bornemisza személyét felvesse nekik. Ez alkalommal azt is bejelentette, hogy én leszek a kereskedelmi miniszter.

[...][741]

741 Zsindely március 23-tól 25-ig Győry Elemér püspök beiktatásán Pápán tartózkodott.

1943. március 26.

A Kormányzó Úr aláírta állítólag a kinevezésemet, s az a hivatalos lap keddi számában megjelenik. Persze tudja már az egész politikai világ. Kereskedelmi miniszter? No, soha életben nem gondoltam volna, hogy ez lehet belőlem, s igazán nem vágytam rá. Most hát az leszek. Megszokhattam volna pedig, hogy a legváratlanabb bakugrásokat teszi velem az élet, s mindig oda lök, ahova nem gondoltam volna. Most hát a kereskedelemügyibe. Ott majd lezüllött, elromlott társaságot találok, tudom. Varga Józsi puha keze alatt elkanászodott a bürokrácia teljesen. De ettől nem félek, majd ráncba szedem őket. Ami pedig az ügykört illeti, hát Istenem: éppen én magam szoktam hangoztatni, hogy miniszternek szakember nem való, mert elvész a részletekben. Kereskedelmi és közlekedési ügyekben én aztán csakugyan nem vagyok szakember, ezt a kritériumot már teljesítem. A többi meg Isten segítő kegyelméből, s a magam akaratából majd csak megjön.

Este a Györffy Kollégium szeniorjai vacsoráztak nálunk vagy tízen. Karácsony Sándor és Elischer Dódi is velük volt. Nem könnyű társaság ez sem, ez a parasztságból kisarjadt értelmiség. Sok szóval járó emberek. Klári azzal vigasztal, hogy ez csak azért van, mert senki más nincs, akikkel szóba álljanak.[742]

1943. március 27.

Varga Józsi[743] szólt, hogy beszélni szeretne velem. Átmentem hozzá. Meghatott volt, bizalmas, de nyilatkozataiban mégis szerfelett óvatos. Mikor már harmadízben bizonykodott, hogy higgyem el neki, minden keserűség nélkül távozik és senki iránt nem neheztel, akkor nem állhattam tovább, s azt mondtam neki: „Most harmadszor hangsúlyozod, gyanakodni kezdek, hogy tán mégis bánt valami?" Esküdözött aztán, hogy nem érez semmi mást, legfeljebb a mindenféle változással járó azt a kellemetlenséget, amelyet akkor is érzünk, ha a feleség a lakás átrendezése során egy szép napon csak kijelenti előtte, hogy mától kezdve nem ez a szobád, hanem a másik. Sokat beszélt arról is, hogy ő nem volt túlságosan lágy és tehetetlen, – csak ázsiai természetű, aki nem szereti elhamarkodni a döntést. Bizonyos elégtétellel állapította meg, hogy búcsúzáskor a miniszterelnök beismerte

742 1943. március 15-én a kollégisták olyan baloldali írokkal, mint Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Földeák János együtt koszorúzták meg Petőfi szobrát. A vacsorán Zsindely annak adott hangot, hogy számára mint jobboldali politikusnak kellemetlen a kollégisták ilyenfajta baloldali politikai irány melletti demonstratív kiállása.

743 A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. 1943. április 30-án tartott közgyűlésén választották Varga Józsefet az igazgatóság elnökévé.

előtte: neki is ugyanez a hibája, mint Józsinak, ő sem szeret kellemetlent mondani az embereknek. Hát az is huncut, aki szeret. Józsi is boldogan mesélte, hogy milyen meghatóan történt elbúcsúzása a Kormányzó Úrtól. Sajnálkozás, könnyezés, megölelés végül, – minden bukott miniszter elbeszélésében olyan pontosan ismétlődnek ezek a kellékek, mintha csak a ceremóniához tartoznának. De nagy hatással vannak minden érdekeltre. Végül örök barátságot fogadtunk Józsival – én valójában szeretem is őt –, megöleltük egymást, és abban maradtunk, hogy amint átveszem a kereskedelmi miniszteriumot, ő lesz az első látogatóm. Látván, hogy ő erre mekkora súlyt helyez, el is rendeltem a sajtónak azonnal, hogy ezt a körülményt megfelelően domborítsa is ki. [...]

1943. március 29.

Délelőtt Louishoz mentem át előzetes csúcsminiszteri beszélgetésre. Miniszterelnöki utasításra mentem, de a magam jól felfogott érdekében is: jövendő működésemet igen megkönnyítheti, még inkább megronthatja Louissal kialakuló viszonyom. Az előzmények elég jók, de az ilyen hiú, svábos emberrel nem árt vigyázni. Most csak bájologtunk, örvendeztünk, szerénykedtünk, s ígértünk egymásnak fűt-fát.

Hosszú betegségnek halál a vége. Itt hagyom végre a miniszterelnökséget. Súlyos négy esztendőt töltöttem itt. Országos szempontból is, de egyénileg is nehéz megpróbáltatásokat mért rám. Gyakori látogató volt a váratlan halál. Keserves időket éltem itt meg. Az Isten megpróbált, de velem maradt. Most hát megyek másfelé. A szívem régóta elvágyik innen, de a Kereskedelmi Minisztériumba nem vonz engem az égvilágon semmi. Egész életemben ilyen váratlan fordulatok történtek velem. Így kerültem a megyétől a nemzeti kisebbségek minisztériumába, onnan a pénzügyhöz. A miniszterelnökségre se hittem volna, hogy valaha felkerülök. És most kereskedelmi miniszter? A szaktudás valóban nem homályosítja el a józan eszemet, ez az egy kvalifikációm van a kereskedelmibe. De hasznos akarok ott is lenni. Ha Isten velem van, hiszem is, hogy lehetek.

1943. március 30.

Borzasztó ez a sok fotografálás! Már 10-re a miniszterelnökségen kellett lenni. Fotografáltak bennünket külön-külön, Bornemisza Gézával,[744] a miniszterelnökkel, négyesben Bárczy Pistával, – mozgó-, s álló képre egyaránt. Aztán felálltunk a

[744] Bornemisza Gézát iparügyi miniszterré nevezték ki.

Királyi Várban az előírt ceremónia szerint, s a tegnap kézbesített térkép alapján: mi Bornemisza Gézával szemközt azzal az ajtóval, melyen át a Kormányzó Úr belép, – jobb kézre a miniszterelnök állt, bal kézre Bárczy Pista, mindnyájan befelé fordulva. Hátul a sarokban Perényi Zsiga mint zászlósúr: az az elégtételem is meglett, hogy éppen ő szerepelt a miniszteri eskütételemen. Kinyílott az ajtó. Szárnysegéd: jön a Kormányzó Úr. Teljes tengernagy díszben ő is. Megállt nekünk szemközt, s ezzel bezárult az a négyszög, amelynek 3 oldalát eddig mi alkottuk. Bárczy Pista olvasta az eskü ódon szövegét, mi Bornemiszával közösen mondtuk utána. A Kormányzó Úr közben hol egyikünket, hol másikunkat élesen fürkészte. Inkább azonban engem. Különösen mikor a Kormányzó iránti hűséget taglalja az eskü. Hosszú a szöveg, de egyszer vége lett mégis. Előbb a miniszterelnök ment be kihallgatásra kb. 15 percesre, majd Bornemisza. Legalább egy fél órát bent volt. Engem azzal fogadott a Kormányzó Úr: „Bocsáss meg, hogy ennyit várakoztattalak, de egyet, s mást el kellett mondanom Bornemiszának, – most viszont nyugodtan, s legalább zavartalanul beszélgethetünk." Igen kedves volt. Több ízben megjegyezte ugyan: de talán már túlságosan sokáig is tartalak itt, – ráérsz még? Végeredményben pár perccel 1 óra előtt bocsátott el azzal a megjegyzéssel, hogy az ajtaja nyitva előttem, jöjjek hozzá, mikor csak akarok. Ért hozzá, hogyan kell emberekkel bánni.

Délután minisztertanács,[745] éjjel pedig a miniszterelnök elutazott Rómába. Búcsúztatás nem volt. Én gondban voltam, mint a vasutak új minisztere. Kimentem mégis, – nagyon szép búcsúztatót írt a felmentésemre. A kimenetelemmel udvariaskodni szándékoztam.

1943. március 31.

Nem olyan könnyű ám miniszternek lenni. Ma déli 12-kor foglaltam el a hivatalomat. Előzetesen itt a miniszterelnökségen sorra jártam a tisztviselőket, fogalmazókat, kezelőket, mindenkit, és búcsút vettem tőlük. Úgy tettek, mintha sajnálnának, s tán sajnáltak is csakugyan. A kereskedelmi és közlekedési nép élén álló Álgyay Hubert Pál[746] államtitkár köszöntött. Csúnyán viselkedett ez az Álgyay: émelyítően dicsért engem, Vargát pedig óvatosan bár, de állandóan ócsárolta. És hát maradni szeretne. Most úgy érzi – mondta –, hogy engem olyan lendülettel bírna szolgálni, mint senki mást. Kitérő választ adtam neki.

745 A minisztertanács megerősítette a balkáni megszállásban való részvétel elutasításáról szóló március 10-i döntését.

746 Álgyay Hubert Pál (1894–1945), a műegyetem hídépítési tanszékének tanára, a Petőfi híd tervezője. 1937-től 1943-ig közlekedésügyi államtitkár. Öngyilkos lett.

Délután Héder Jánost kérettem fel a régi miniszterelnöki szobámba, s az egész estét vele tanakodtam át. Azért itt, hogy a miniszteriális boncoknak ne szúrjon szemet, hogy külső emberekkel ilyen homályosan tárgyalok.

1943. április 1.

Egész délelőtt az osztályfőnököket hallgattam a minisztériumomban. Saját ügykörét ismertette mindegyik. Számomra még kétismeretlenes minden ilyen egyenlet: nemcsak a témakör ismeretlen, de a referense is. Hat órára Gyulay Tibort[747] kértem magamhoz, s megint ugyancsak a miniszterelnökségre, ugyanazon okból, mint tegnap Hédert.[748] Az egész estét átpanaszkodtam vele. Most még egyre csak zavarodik a fejemben a káosz. De nem baj, tudom, hogy egy idő múlva tisztulni fog, s leülepszik a zavar.

Ma kilépett a szolgálatomból Sándor inas. Éppen a bolondok napján, stílszerűen. A felesége és a gyerekei itt maradnak nálunk. Persze Sándornak se lesz olyan úri dolga, mint nálunk volt, de erre csak idővel jön majd rá a szerencsétlen. De tartsa vissza az ember? Menjen Isten hírével.

1943. április 2.

[...] Este volt Klári első színházi rendezésének, Gerhard Hauptmann „Henschel fuvaros"-ának a bemutatója.[749] Igen díszes ház, ami persze Klári személyének is szólt. Nagy és megérdemelt siker, kitűnő sajtó. Klári igen boldog volt, tehát én is örvendtem. Igazán szeret bennünket az Isten. Amiért mások egy-egy életen keresztül verejtékeznek, gyűlölködnek, marakodnak, azt nekünk erőfeszítés nélkül, játékosan, könnyen megadja sorjában a szerencse. Ha a római irigy isteneket imádnám, viszolyogna a hátam. De a mi Istenünk nem irigy, és nem bosszúálló, hozzánk végtelenül jó. Csordultig van érte a szívem. Az előadás után a többiek vendéglőbe mentek, mi Klárival hazajöttünk, gyönyörködtünk a kapott virágokban, megittunk egy üveg pezsgőt, s boldogok voltunk.

747 Gyulay Tibor (1887–1960) 1931-től 1944-ig a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára. Felsőházi tag, a Lakatos-kormány iparügyi minisztere.

748 Héder János, Gyulay Tibor és Zsindely Ferenc is tagja volt a bizalmi alapon szerveződő Magyar Testvéri Közösség kapcsolatrendszerének, amely szervezet magyar érdekek képviseletét tűzte ki célul, és ennek érdekében a tagok egymást kölcsönösen segítették.

749 Tüdős Klárát a Magyar Színház Hauptmann 80. születésnapja alkalmából kérte fel a darab rendezésére, amely egyetlen önálló színpadi rendezése volt. A főszerepet Dayka Margit és Kiss Ferenc játszotta. Az előadásról Németh László írt elismerő kritikát a *Híd* hasábjain. Dizseri 1994. 70.

1943. április 3.

Ma két éve, hogy szegény kis Teleki Bóli agyonlőtte magát. Mi minden történt ez alatt a két év alatt! Reggel Klárival kimentünk a temetőbe, a tegnap kapott virágokból egy csomót kivitt a kisöregnek. Majd kijött a kormány, s én ott álltam, mikor a koszorúját elhelyezte.

Délután elmentem Bárdossyhoz, hogy mint új miniszter bemutatkozzam nála. Tudtam, hogy ezt a figyelmet nagyra veszi majd, s addig akartam menni, amíg Kállay nincs itthon,[750] mert ő meg bizonyára rossz néven venné. Bárdossy szívesen fogadott, nyájaskodott, de kínosan kerülte minden kínosabb téma felvetését. Én bezzeg felvetettem. Őszintén és bizalmasan beszéltünk. Azt is megmondtam neki, hogy „rájöttem, neki volt igaza, mikor Kállay mellett a külügyi tárcát nem vállalta".

1943. április 4.

[...] A postaigazgató[751] ma reggeli telefonja valósággal megdöbbentett. A vezérkarnak természetesen van egy kémelhárító osztálya. Ez az osztály természetesen lehallgatja azokat a telefonokat, amelyeket gyanúsnak tart. Ebben a postaigazgató természetesen segédkezik. Tegnap este egy főhadnagy azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy kapcsolja fel hozzájuk a római Villa Madonna közvetlen budapesti vonalát. Ez a kérés magyarul annyit jelent, hogy a vezérkar le akarja hallgatni a Villa Madonnában lakó miniszterelnök bizalmas telefonbeszélgetéseit, s ezért a postaigazgató utasítást szeretett volna kérni tőlem. Mivel a lakásom telefonja fél 11 körül nem jelentkezett, felhívta Szigetváron a miniszterelnököt helyettesítő belügyminisztert, akitől ugyanazt az utasítást kapta, mint tőlem: a vezérkar kérésének teljesítését tagadja meg. Hát hallott már ember ilyet? A magyar miniszterelnököt akarja ellenőrizni egy főhadnagy! Mert ha csakugyan a vezérkari főnök akarja, az még rosszabb. Ezt én nem is hagyom ennyiben. Nemcsak, hogy jelenteni fogom a miniszterelnöknek, de megvizsgálom ezt az egész rendszert. A fene tudja, ki mindenkit hallgatnak le ezek. Ahelyett, hogy a hadsereggel törődnének, ők a külpolitikát ellenőrzik. Kétségbeejtő egy állapot. Vajon Kállay zsebre vágja-e ezt?

750 Április 4-től 6-ig tartott a Kállay beiktatása óta tervezett római látogatás.

751 Kupnics Gábor

1943. április 5.

[...] Varga Józsi minden kellemetlen, s réges-rég esedékes rendelkezés kiadását örökül hagyta nekem. A legelső rendelet, amelyet ki kell adnom, a vasúti jegyek árának 50%-os emelése.

Az angolok és az amerikaiak bombázták Párizst, Rotterdamot, Antwerpent! Szegény pórul járt szövetségeseiket. Párizst délutáni napsütésben, rengeteg halott, iszonyú kár mindenütt. Hogy hova süllyedt az emberiség! És egyre inkább süllyed még. Tavaly ilyenkor az angolok hasonló támadástól visszariadtak volna. Nem mondom, hogy Németország szövetségesének lenni kellemes dolog. De Anglia szövetségesének lenni? Az is keserves ám. Mit érünk meg jövőre, ha megérjük? S mit várhatunk tőlük mi, ha egyszer hozzánk férhetnek majd? Pedig rövidesen közeledni fognak, Rommel tartja még magát Tuniszban,[752] de meddig tarthatja? Előbb, s utóbb nyakunkon az angolok európai inváziója.

1943. április 6.

Délelőtt megjött Kállay. Várta a kormány, s szép számmal kivonult a párt is Lukács Béla tenorjára és örömére: nem hitte volna, hogy megtartja a szavát majd, hisz Kállay iránt egyre jobban elhidegült a párt. De Béla csak szavalt törhetetlen bizalomról, forró szeretetről, – ezúttal még tökéletes rendben is ment minden. Kállay beszámolt római összes eredményéről, s nekem megkeseredett a szám.[753] Nem mintha a fogadtatásban, vagy a tárgyalásokban lett volna kivetni való, sőt: Mussolini most is olyan elfogult szeretetet tanúsított irántunk, mint azelőtt. Kijelentette, hogy végigküzdik hűségesen a háborút a szövetségeseik oldalán, mert egy legyőzött Itália sem kerülhet kedvezőtlenebb elbírálás alá, mint egy szövetségtörő. De Hitler és közte nincs meg az egyetértés. Hibáztatja Hitlert, hogy mindent egyedül csak a terrorra, s a megfélemlítésre tett fel, a politikát elhanyagolta, s most már késő: amit egy évvel ezelőtt például a Balkánon szép szóval el lehetett volna érni, az most már elérhetetlen. Hogy miképpen bírják

752 Az El Alamein-i csata (lásd az 1942. november 12-i bejegyzést) óta Rommel serege a 8. angol hadsereg elől menekülve állandó visszavonulásban volt, 1943 februárjában érte el Tunézia déli területeit. Április 7-én a szövetségesek koncentrált támadást indítottak a Tunisz és Bizerta körül bekerített tengelycsapatok ellen, akik május 13-án tették le a fegyvert. Lásd még az 1943. április 6-i és május 13-i bejegyzéseket.

753 Kállay egy Németországtól függetlenedő, de vele nem ellenséges olasz–magyar–finn együttműködésre és vatikáni támogatásra épülő koncepciót javasolt, valamint Magyarország háborúból való kiválásához kérte Olaszország támogatását. Mussolini jelezte, hogy Olaszországnak nincs lehetősége a háborúból kiugrani, ugyanakkor óva intett minden olyan lépéstől, ami a németek helyzetét rontaná. Az utazás részleteit lásd Kállay 2012. 178–213.

majd Gallipolit védeni, ha ott az angolok partra szállnak majd, maga sem tudja megmondani, – voltaképpen egy vasútvonala van, s az egész Balkán forrong. De tűzön-vízen keresztül védeni kell, ezt hajtogatja. Tuniszról azt mondja, hogy abból 2. Sztálingrád lesz, hogy azok a csapatok ott feláldozzák magukat, – visszza nem térhetnek, de ki kell tartaniuk mégis, mert egy évre talán kitolhatják a szicíliai inváziót. Ezért utánpótlást is küldenek ezeknek a csapatoknak kb. 50 százalékos hajóveszteséggel. De kell a benzin. El van készülve Dél-Olaszország szörnyűséges összeomlására, esetleg még a tuniszi ellenállás során. Számol azzal, hogy az idén esetleg csak a szigeteket foglalják el az angolok, s Itália lerohanását a jövő évre kell elhalasztaniuk. Bízik a tengeralattjáró harc sikerében, s hogy közben tán történik valami. Tisztában van azzal, hogy Japán nem kezdhet Oroszországgal háborút, s ellene van a két frontnak. Éppen ma utazik Hitlerhez látogatóba,[754] s azt akarja ajánlani neki, hogy vonuljon Oroszországba annyira vissza, amíg a lehető legrövidebb arcvonalon nem csinálhat valami áttörhetetlen frontvonalat, a többi erejével pedig forduljon délnek.[755] Mert Rómából persze másként látszik a cél és sürgősség, mint Berlinből, vagy tőlünk. Azt is ajánlani fogja Hitlernek, hogy szögezzék le háborús céljaikat és terveiket a békére szabatosabban. Kállaynak az volt az érzése, hogy nincs határozott politikájuk. A Balkánra vonatkozóan sincs. A pápa is igen pesszimistán nyilatkozott esetleges békekísérletének eredményéről.[756] Mussolini orosz különbéke lehetőségéről

754 1943 áprilisában Hitler a sorozatos harctéri vereségeket követően egymás után fogadta szövetségeseit a Salzburgtól 4 km-re fekvő klessheimi kastélyban. A sort Mussolini kezdte, őt követte néhány nap leforgása alatt Borisz bolgár király, Tiso szlovák elnök, Ante Pavelič horvát vezető, Ion Antonescu tábornok, Horthy kormányzó, Vidkun Quisling norvég miniszterelnök, Pierre Laval, a Vichy-kormány miniszterelnöke. Mindegyiküktől fenyegető hangnemben újabb csapatokat és a szövetségi hűség megerősítését kérte.

755 Mussolini az április 6–11. közötti klessheimi tartózkodása alatt próbálta Hitlert egy orosz különbékéről meggyőzni. Bár Hitler visszautasította a javaslatot, de a különbéke gondolata az ő fejében is megfordult. Hitler Ion Antonescut mint „leghűségesebb hívét" még március első hetében megbízta, hogy tegyen puhatolózó lépéseket az angolszászok felé: nyitottak lennének-e a tengelyhatalmakkal a bolsevizmus elleni összefogásra, annak fejében, ha Németország feladja eddig meghódított területeit? A madridi román nagykövet március 21-én továbbította az ajánlatot az Egyesült Államok felé, a válasz egyértelmű elutasítás volt. Sebess 2020. 197.

756 A pápai audienciára a látogatás utolsó napján került sor, ami nem tarthatott sokáig Mussolini és XII. Pius feszült viszonyából adódóan, ugyanis a Duce január végén erős támadást indított a Vatikán ellen, mondván, az az antifasizmus egyik központja. A pápa kifejtette Kállay írásban benyújtott béketervéről a véleményét, amelynek alapját a Vatikán támogatása jelentette volna. Pius hangsúlyozta, hogy az Egyház egyik oldalon sem keveredhet bele a konfliktusba, ezért közvetítő szerepre nem vállalkozhat, kivéve, ha azt Olaszország kéri. Véleménye szerint azonban a háború brutalitása olyan mértékű, hogy békére csak abban az esetben lesz mód, ha az egyik fél totális győzelmet arat. Joó 2008. 107–109.

ábrándozik.[757] Reménytelen ábránd. Hát így állunk, azaz sehogy. Az az érzésem, hogy csak a csoda segíthet rajtunk. [...]

1943. április 8.

Délután pártértekezlet. Első ízben ültem a pódiumon a kormány sorában, s Lukács Béla üdvözölt bennünket. Elsőnek a miniszterelnököt köszöntötte olasz útja alkalmából, – kínosan gyér taps. Azután Louis 5 éves pénzügyminiszterségét említette, – tüntető ünneplés. Bornemisza Gézának is jobban tapsoltak, mint a miniszterelnöknek, nekem pedig szűnni nem akaró lelkesedéssel. Kállay a végén oda is jött hozzám a meleg fogadtatásért gratulálni. Jó képet vágott hozzá, talán nem is féltékeny rám, de jól azért nem esett neki. Az ülés végeztével rengeteg kérelem, hízelkedés, de jó csomó baráti szíves szó is. [...]

1943. április 11.

Reggel autón Debrecenbe mentünk Klárival a Györffy Kollégium ottani filiáléját megalakítani. Debrecenben az ülést 11-kor kellett megnyitnom. Cseley Rudi[758] is lejött velünk. Ülés után meg kellett nézni a Déry Múzeumot – ez legalább érdekelt –, de a Kereskedelmi Kamarát is, amely egy cseppet se érdekelt.[759] Kirendelték vasárnap délben az egész személyzetet, a szegény nyomorultakat, mindenkivel paroláztam. Semmi értelmét nem láttam az egésznek. Nem akartam bankettet, a főispán hívott meg villásreggelire, – sületlen egy dolog volt, amiképpen ez a Szilassy Laci is sületlen egy emberke. A Györffy Kollégium céljáról különben neki sincsen világosabb képe, mint általában egész Debrecennek. De egy bolond miniszteri házaspár játszik most ezzel, így hát a gyűlésre kénytelen-kelletlen mégiscsak eljön, akinek muszáj. Ezzel a mi tehetetlen, szárnyatlan, szervilis, műveletlen és önző középosztályunkkal nem könnyű jövendőt formálni. De aki felismerte az igazságot, annak hirdetni is kötelessége azt. Hirdettük.

757 Mussolini a németekkel közösen kötött orosz fegyverszünet lehetőségét látta reálisnak, míg külügyminisztere és veje, Ciano az angolszászokkal kötendő fegyverszünet irányába tett lépéseket. A Duce a köztük lévő ellentétet úgy oldotta meg, hogy 1943. február 4-én új kormányt alakított Ciano nélkül, őt pedig vatikáni követté nevezte ki. Sebess 2020. 183.

758 Cseley Rezső, Zsindely Ferenc titkára.

759 Az előzményeket lásd az 1942. november 7-i bejegyzésben. A debreceni Györffy Kollégium legfőbb pártfogója a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete volt, ezért vett részt az alakuló ülésen a Kereskedelmi Kamara. Lásd még az 1943. december 6-i bejegyzést.

Szász Lajosnak megjött a fia az orosz frontról. Megható volt az örömét látni. Mi közöm nekem Szász Lajos fiához? Igazán semmi, még csak nem is ismerem. De a boldogságtól szinte könnybe lábadt a szemem, hogy szerencsésen megkerült.

1943. április 12.

Időtlen idők óta ma ismét összeült a Ház. A miniszterelnök bejelentette, hogy legfelsőbb közirat érkezett, az elnök felolvastatta, a Ház felállt: berekesztődött a régi ülésszak, s holnapra megnyílik az új. Az új bizottságokat mind újra meg kell alakítani. Az enyémnek, a kereskedelmi és közlekedési bizottságnak Laky Dezsőt szánták elnökül, én Varga Józsefet ajánlottam. A miniszterelnök örömmel fogadta. Szebb, s talán jobb így. Ma ültem először abban a bizonyos miniszteri bársonyszékben. De a bársonyszékekkel baj van: csak úgy férünk el, ha nincs külön külügyminiszter. Kállay annyira meggyarapította a kormányt, az már kinőtte a bársonyszék-állományt. Pedig azt itt a Házban bővíteni se lehet. A Felsőházban más, ott bőven vagyunk miniszteri székekkel. Ma délelőtt közülük is megültem egyet, mert a Felsőház is tartott ülést.

Délután a Főméltóságú Asszonyhoz voltunk bemutatkozó látogatásra rendelve. Szinte kizárólagosan színházról beszéltünk. Egyszer siklottam át politikára, de ő rögtön, s ügyesen visszakormányozta a hajót a színházi vizekre. Végül igen kedvesen kívánt szerencsét a vállalkozásomhoz.

1943. április 13.

Minisztertanács. Megdöbbentett Kállaynak Bárdossyval szemben fellobbant gyűlölete. Nem is maga az a gyűlölet, inkább a félelemnek és a fenegyerekeskedésnek ez a hisztériás vegyüléke, amelyet tanúsított. Nem hiába érti ő meg magát Imrédyvel: rokonlelkek ők ketten. Nincs biztos fundamentum a talpuk alatt. Restellem hinni, de gyávák. Maga az eset Antal Pistának a beszámolójából kerekedett, aki Bárdossynak a felszólalását a Keresztény Liga és az Ex ülésén már előzetesen referálta a miniszterelnöknek is.[760] Bárdossy végeredményben nem támadta a kormányt, de hiányolta az egységes közszellem kialakítását. Bárdossyt Kállay szívből gyűlöli, s ezt a gyűlöletét, ha csak lehet, valami perverz gyönyörűséggel mutatja ki. Egyidejűleg pedig vérig van sértve, ha Bárdossy a „jó napot-ra" „fogadj Isten-

760 Március 22-én a Keresztény Nemzeti Liga Bárdossy László elnökletével, Hóman Bálint és Jaross Andor alelnökletével újjáalakult, és a Kállayval szemben álló jobboldali körök összefogását tűzte ki célul. Macartney 2006. II. 178.

nel" válaszol. Fenekedve rázza az öklét, de az összezördüléstől is fél. Kétségbeejtő. Hányszor mondtam neki, hogy Bárdossyt ne hagyja tétlenül, adjon neki valami komoly feladatot, depolitizálja. De nem. Ő ott vet neki gáncsot, ahol csak tud. Pedig egy olyan képességű embernek, mint Bárdossy, könnyű helyzete van ma egy miniszterelnök ellen: többet árthat neki, mint fordítva. Pláne, ha az a miniszterelnök fél. Pláne, ha nem bírja elviselni, hogy akit ütni akar, az vissza is üthet.

1943. április 14.

Vay Laciék cocktail-partija a Hungáriában. Rengeteg ember. [...] Esterházy Móric megfogott, s a miniszterelnök idegállapota felől érdeklődött. Elmondta, hogy tegnap reggel fél 8-kor telefonált neki a miniszterelnök, hogy sürgősen beszélni akar vele. Ő ekkor Komáromban volt, s csak délután ért vissza. Akkor hívta vissza, s azt a választ kapta, hogy jöjjön azonnal, bár minisztertanács van, de majd kijön a miniszterelnök erről, hogy vele beszéljen. Háromnegyed órán át maradt vele a miniszterelnök, s előadta neki a Bárdossy-esetet, melyet Esterházy is ugyanúgy ítél meg, mint jómagam, – sokkal nyugodtabb idegállapotban volt, mint reggel, és háromnegyed óra hosszat csevegett vele aztán közönyös dolgokról minisztertanács közben! Esterházynak is az volt a benyomása, hogy valami üldözési mániaféle van rajta, és szemmel láthatóan meg van emiatt ijedve. Végül is azzal próbáltuk vigasztalni magunkat, hogy jön a húsvét, csak kipiheni magát.

1943. április 15.

Este pártértekezlet. Izgalom előzte meg, mert kedden a képviselőházi választásoknál a párt fegyelmezetlenül viselkedett: a hivatalos listáról néhány nevet töröltek egyes pártunkbéli képviselők, más nevet írtak be helyette, s ezáltal itt-ott megváltoztatták az eredményt. Ez a változás nem jelentős, de fegyelmezetlenség jele, s most is, mint hasonló esetekben mindig, az ellenzék ugratta be a jóhiszemű, s jámbor kormánypárti képviselőket. A szavazás persze titkos, de az ilyesminek azért híre megy, és most is tudta mindenki, hogy a jobboldal csinálta ezt az otromba tréfát. Kállay haragudott, s ebben igaza is volt, mert az ilyen eset mindig veszedelmes: a fegyelmet rontja. A jobboldal is belátta, hogy helytelenül cselekedett, csakhogy akkorra már a pártunk úgynevezett baloldala máris akcióba lépett, zúgott, háborgott, a fegyelemsértő bűnösök fejét követelte. Az esti ülés azzal kezdődött, hogy Lukács Béla, aki maga is erősen benne volt ebben az értelmetlen csínyben, az elnöki székből keményen megrótta annak elkövetőit. Fogadkozott, többet ilyen elő nem forduljon, különben lesz nemulass. Akik a bajt csinálták,

azok a képviselők tapsoltak a leglelkesebben. Sőt a miniszterelnöknek is tapsoltak, aki jól és hatásosan beszélt. Szidta, ostorozta a pártot, hogy meghallgatja és terjeszti is a rémhíreket. És persze a képviselőházi értelmetlen diákcsínyt is a szemükre hányta. Igen-igen régen nem kapott már olyan tapsot a miniszterelnök, mint ma: a párt baloldala azért tapsolt, hogy ezáltal a jobboldal elítélje, a jobboldal pedig azért, hogy ártatlanságát igazolja. De rend azért nincsen. A baloldal nem akarja kihasználatlanul hagyni az alkalmat, s le szeretne számolni az ezidő szerint uralmon levő jobboldallal. A hamu alól fellángolt az elfojtott régi gyűlölködés.

1943. április 16.

Délelőtt külügyi bizottsági ülés a Felsőházban. Kállay beteget jelentett, hasmenés jogcímén nem ment el az ülésre: a belügyminisztert ültette maga helyett oda. Ez a megmozdulása megint a jó politikai ösztönére vall, mert igen megszorongatták volna a felsőházi tagok. A belügyminiszternek könnyű dolga volt, amire nem akart, arra nem felelt, s a válaszadást az illetékes miniszterelnökre bízta. Kállay kösse fel a gatyáját, ha mindezekre a kérdésekre csakugyan meg akar majd felelni. Azonban dehogy akar ő majd, van esze! Tudtam jó előre: ezzel a Felsőházzal sokkal több a baj, mint a Képviselőházzal. Azt viszont meg kell őszintén mondjam, hogy a vita itt összehasonlíthatatlanul nívósabb.

Klári „Henschel fuvarosa" állandóan telt házzal megy, feltűnően nagy siker lett. Igen szeret bennünket az Isten.

1943. április 19.

[...] Ebédre a belügyminiszterhez voltunk hivatalosak. Honvédelmi-, igazságügy miniszterék, bolgár követek, finn követ, Darányi Kálmánné, a főpolgármesterék, s egy ismeretlen házaspár volt jelen. A bolgár követ derekasan iparkodott, hogy a küszöbön álló bolgár utamhoz kedvet csináljon. Rám is férne egy kis kedv-hozás, mert nemigen van. Valamikor még Varga Józsi vállalt kötelezettséget erre a bolgár útra, de megbukott, mielőtt a sok ígérete között ezt is beváltotta volna. A bolgárok valami nemzetközi találkozót rendeznek az egyik városukban – a nevét se tudom –, s oda kéne nekik a magyar kereskedelmi miniszter. Próbáltam kihúzni a nyakamat a hurokból, de ma délelőtt rám telefonált a miniszterelnök, hogy muszáj mennem.[761] A vonatunkat remélem, nem robbantják fel a csetnikek, – a múlt héten ugyanis egyet felrobbantottak. Azt is remélem, hogy Szófiában sem lőnek agyon

[761] Zsindely bolgár útja április 22-től április 28-ig tartott.

a bolsevista ügynökök, – a napokban ugyanis megint agyonlőttek valakit, ezúttal a bolgár külügyi bizottság elnökét. Nem nyugalmas hely mostanában a Balkán. Elnöki osztályom azt akarta, hogy Románián keresztül utazzunk, mert a Horvátországon át vezető egyenes úton csak a múlt héten is kétszer felrobbantották a nemzetközi vonatot, – azt szeretik robbantgatni. Én lefújtam a szégyenletes romániai kerülőt, ne tarthasson gyávának senki, – Isten kezében vagyunk itt is, ott is.

A déli lapok a hivatalos jelentések lakonikus rövidségével váratlanul közölték a hírt, hogy Horthy Miklós a Führer meghívására két napot töltött annak főhadiszállásán, s vasárnap reggel már vissza is érkezett onnan.[762] A Kormányzó Úr látogatásáról magam is csak az újságból értesültem. Nem is hinné az ember, mennyivel távolabb van egy miniszter a jól értesültségtől, mint a miniszterelnökségi államtitkár. Aki a miniszterelnökségi palotában ül, az a miniszterelnökkel minduntalan összeütközik, közvetlen környezetével nap mint nap együtt van: akkor is mindent megtud, ha nem is akarnák elmondani neki. A kereskedelmi minisztérium igazán csak egy hajításnyira van az elnökségtől, mégis erről az útról már semmit nem tudtam. A háború folyik, izgalmakkal tele a város, rémhírek keringenek. Pedig, pedig, – Európában kevés népnek van olyan sora, mint eddig Isten kegyelméből minekünk. De a háború folyik, s vajon mit hoz ránk a holnap? Igen izgatottak, igen rémültek lettek most ismét a zsidók.

1943. április 20.

Minisztertanács.[763] Megint keserű szájízzel mentem haza, s azt hiszem, a legtöbb miniszter ugyanígy. A Kormányzó Úr a Führer meghívására utazott csütörtökön Németországba. Én – ezt meg is mondtam – Antonescu látogatása[764] után nem engedtem volna őt ki az első pisszenésre, – azt feleltem volna, hogy most nem ér rá, majd a jövő héten. Csak ilyen hangon ért a német. Egészen bizonyos, hogy akkor

762 A hétfő délután megjelenő újságok első oldalon, nagybetűvel szedve hozták a hírt (mint például a *8 Órai Újság* „Horthy Miklós Kormányzó Úr meglátogatta Hitlert" címen), de csupán szűkszavú kommentárral a rövid MTI-hírt közölték: „A Kormányzó Úr Őfőméltósága Hitler Adolfnak, a Német Birodalom vezérének és kancellárának meghívására meglátogatta a kancellárt vezéri főhadiszállásán és onnan vasárnap reggel érkezett vissza Budapestre." A másnapi lapok részletesebb, de ugyancsak érdemi információ nélküli tájékoztatást adtak.

763 A minisztertanácson a Horthy klessheimi tanácskozásáról készített beszámolót tárgyalták meg.

764 Antonescu április 12. és 13 között tartózkodott Klessheimben. A találkozón a román tábornok Hitler különbéke-tapogatódzásaira tett angolszász elzárkózást (lásd a 755. lábjegyzetet) is közvetítette. A szavak szintjén támogatásáról biztosította Hitlert, ígéretet tett új csapatok felállítására, de a továbbiakban bizalmasan az angolok és a szovjetek felé is folytatódtak a román különbéke-tapogatódzások. A tárgyalás részleteit lásd Hitler hatvannyolc tárgyalása II. 21–66.

máshogy fogadták volna. A fogadás külsőségeiben nem volt hiba. Egy Salzburg melletti főhercegi kastélyban volt a találkozó, melyet Hitlerék építettek át pompázatos hellyé. Maga a Führer fogadta a Kormányzó Urat az állomáson, s rögtön tárgyalásba fogtak.[765] Keitel, Ribbentrop volt jelen, magyar részről csak Szombathelyi. Kétségtelen, hogy Kállay meghívásának mellőzése kifejezésre juttatta Hitlernek a Kállay-kormánnyal szembeni nyílt ellenszenvét. Ebéd előtt 1 és fél órát tárgyaltak az éjszakai utazását ki nem pihenő 75 éves Kormányzó Úrral, s rögtön ebéd után megint 3 óra hosszat. És miket tárgyalt vele? Mindenféle rosszindulatú pletykát a szemére hányt maga Hitler, ami nem is Jagow útján, hanem a nyilaskeresztes párt kémszervezete révén jutott el hozzá. A miniszterelnök külügyi bizottságban tett állítólagos kijelentésére is hivatkozott[766] – egyébként alaptalanul –, megjegyezvén, hogy ezt az értesülését nem csupán az ellenzéki magyar pártok útján, hanem a kormánypárti képviselőktől is szerezte.[767] Éppen csak a kormány haladéktalan elcsapását nem kívánta. De annyira elment, hogy a Kormányzó Úrnak ki kellett jelentenie: ő a kormány iránt teljes bizalommal van, s ilyen módon vágta útját a további kísérletezésnek. Igen pimasz, leereszkedő hangnemet kezdett Hitler mindjárt. A Kormányzó Úr rövidesen berzenkedett, ellentámadásba ment át, s a végén azt ajánlotta Hitlernek, telepítse ki Magyarországról az összes svábot. Hitler állítólag nem is fogadta elképedve ezt a gondolatot, s mihelyt a Kormányzó Úr berzenkedését látta, egyszerre változtatott a hangnemen. Ilyen a német. Udvariasan vele semmire sem jutni.

Mindezt én csak Kállay minisztertanácsi beszámolójából tudom, tehát másodkézből. Azzal sem vagyok tisztában, hogy mi mindenről tárgyalhattak ezen az államfőkhöz méltatlan pletykákon kívül, de nyilván szóba került sok minden, hi-

765 Szentmiklóssy Andor, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője többoldalas feljegyzésben készítette fel a kormányzót a tárgyalásokra. Hitler erélyes fellépése mellett Horthy azonban nem tudta felvetni a tervezett kérdéseket (a feljegyzést lásd Horthy Miklós titkos iratai 373–386.). Hitler kifogásolta a magyar csapatok gyenge teljesítményét a fronton – velük szemben kiemelte a románok hősiességét –, a zsidók elleni erélytelen fellépést, valamint a sajtó németellenes kijelentéseit. Legsúlyosabban a kormány különbéke-tárgyalásait kérte számon. A titkos nyugati kapcsolatokról Ribbentrop egy részletes, bizonyítékokkal is alátámasztott „bűnlajstromot" adott át a kormányzónak. Támadta továbbá a kormányt, hogy kizárólag a szovjetek elleni küzdelmet hangsúlyozza, az angolszászok elleni harc nyílt hangoztatásától elzárkózik. A balkáni hadjáratban való részvétel azonban se mint szemrehányás, se mint követelés nem került szóba. A tárgyalás részleteit lásd Hitler hatvannyolc tárgyalása II. 67–113.

766 A február 19-i külügyi bizottsági ülésről van szó. A külügyi bizottsági ülések titkosak voltak, a tagoknak esküvel kellett titoktartást fogadniuk. Lásd az 1943. február 19-i bejegyzést.

767 Ribbentrop Horthynak átnyújtott jegyzéke azt is tudatta, hogy az információk nemcsak a szélsőjobboldali ellenzéki pártoktól származnak, hanem a kormányzó körének meg nem nevezett tagjaitól is. Ilyen, a németekhez bizalmas jelentéseket is eljuttató személy volt többek között Hain Péter, Horthy Miklós személyes biztonsági felelőse és Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter.

szen még pénteken is tárgyaltak. Éjszaka felébresztették a Kormányzó Urat, s légi veszély címén tiltakozása ellenére lecipelték az óvóhelyre. Volt ott egy dívány, s azon 2 percen belül ismét elaludt. A légi veszély elmúltával felverték, visszavitték a hatszobás fejedelmi appartmanjába: 2 perc múlva aludt megint. Ebben hiba nem volt. De hogyan jut oda a magyar államfő, hogy ilyen tárgyalásokat személyesen legyen kénytelen folytatni?

Kállay szintén nemes felháborodást színlel, voltaképpen azonban meg van ijedve, – mit mondott, mit sem Hitlernek a kormányzó, de Kállay félti az állását, mert Hitler kijelentette, hogy Kállay még egyetlen kérését sem teljesítette. Ezért aztán meghunyászkodni óhajt olyan dolgokban is, amelyeknek ugyan nincs nagy jelentősége, de amelyekből semmilyen szempontból nem lehet engednünk. Ezt igen határozottan kifejtettem a minisztertanács előtt. Szánalmas nyögésekkel válaszolt, hogy „Feri, te könnyen beszélsz". Legfeljebb bukik a kormány. Semmi esetre sem éri meg, hogy fejének váltságát nagy áron fizesse meg a nemzet. De Kállay éppen az ellenkezőjét csinálja annak, amit csinálnia kéne. Ravaszkodik, hazudozik a németeknek, akik pedig átlátnak rajta, mint a szitán, s gerincet akkor sem mer mutatni, mikor igaza van, s tehetné.[768]

Hogy igazában mi is történt hát ezen a találkozón, legfeljebb apránként fogom majd megtudni. Egy bizonyos: nem volt kellemes időtöltés.[769] Jellemzés gyanánt egy válasz, amit Szombathelyi Ribbentropnak adott, mikor az a magyar hadsereg Don-menti viselkedését kezdte gyalázni. Szombathelyi azt mondta erre: maga politikus, ez a kérdés pedig katonai kérdés. Mi katonák Keitellel meg is állapodtunk abban, hogy nem fenyegetjük egymást, mert ha egyikünk reklamál, a másiknak is van reklamálni valója, és ez a kölcsönös vádaskodás nem használ a közös háborúnknak, és céltalan is.[770] Mi katonák, ehhez tartjuk magunkat, s a politikusokat is erre kérem. Ribbentrop felfortyant: neki Hitler adott utasítást, hogy ezt szóba hozza. Szombathelyi azt felelte, hogy az már nem az ő szakmája. Ő katona, és a

768 A kormány Keresztes-Fischer Ferenc álláspontjára helyezkedett: a német szemrehányások után is folytatni kell a kormány politikáját, mintha mi sem történt volna, a német vádakra „határozott és méltóságteljes" választ kell adni. Horthy Miklós titkos iratai 392.

769 Hitler Horthyt arra kérte, hogy hűsége jeléül adjon ki egy a németek által már előre megfogalmazott sajtónyilatkozatot, melyben Magyarország megerősíti elköteleződését a bolsevizmus, valamint az angolok és amerikaiak elleni további harcok mellett. A minisztertanácson hozott döntés értelmében az április 20-án kiadott sajtónyilatkozat a németek által előírt szövegtől eltért, az csupán a bolsevizmus elleni harc folytatásáról szólt, elkerülve minden utalást az angolokra és az amerikaiakra. A Horthy–Hitler találkozóról az OSS táviratban tájékoztatta Washingtont, melyben mellékelték Bethlen István fegyverszüneti feltételekre vonatkozó jegyzékét is. Sebess 2020. 135.

770 Szombathelyi Klessheimben – bár ezt a kommünikéből törölték – a német véderőparancsnokság főnökével, Keitellel is folytatott tárgyalásokat. Itt Szombathelyi visszautasította a 2. hadsereggel szembeni vádakat, a balkáni hadosztályok kérdése köztük sem került szóba. Dombrády 2000. 200–201.

katonai megállapodáshoz tartja magát, így erről nem tárgyal. Képzelem, milyen képet vágott erre az a pléh-pofájú, felfuvalkodott Ribbentrop.

1943. április 21.

Ma nagy raportot tartottam a minisztériumban: hogyan eshetett meg, hogy a Kormányzó Úr vonaton elutazott, s erről én csak a lapokból értesülök? Az útimarsall teljes titoktartást követelő rendeletére hivatkoztak. Azt válaszoltam, hogy nem az útimarsall, hanem én vagyok felelős, s a továbbiakban ilyesmi ne forduljon elő. A belügyminiszter se tudott semmiről semmit, biztonsági intézkedéseket se tehetett: nem történt baj, jól van, de ha ne adj Isten történik, hivatkozhatnánk-e az útimarsallra?

1943. április 22.

Ma megjelent nálam a bolgár követ, és kormánya nevében nagy ünnepélyességgel meghívott feleségemmel együtt a plovdivi vásár megnyitására. Az előkészületek persze már régen folynak, s az útirány megválasztása volt a fő gond. Utasításba adtam, hogy Bukaresten át nem megyek, s abban a hiszemben voltam, hogy Eszéken át megyek. A vasutasaim a németektől azt a szakvéleményt kapták, hogy csak a vonat eleje szokott felrobbanni, a kocsimat majd hátulra csatolják, s akkor aligha éri baj. Nevettem rajta. Akkor azzal jöttek, hogy a katonai delegációnk se volt hajlandó Belgrádból Eszéken át hazatérni. „Én azonban békebeli háborús katona vagyok, s nem félek Eszéktől." Annyira bízom Istenben, hogy csakugyan nem is jutott eszembe félni. A titkárságom nem is jelentett ezután semmit, de Bukaresttel nem merészelvén többé előhozakodni, a hátam mögött megegyeztek a németekkel, hogy a Bánáton keresztül visznek Belgrádba. Klári szívből örvend ennek az útnak, így örvendek én is. Ilyesmit úgysem csináltunk még. Egyszer megpróbáljuk.

1943. április 23.

[...] Délután fél 6-kor indulás Bulgáriába. Káciék kikísértek a vonathoz, mert én azt mondtam nekik, hogy semmi parádé ott nem lesz. Magam voltam a legjobban meglepve, mikor a helyzetet láttam. Nemcsak a minisztérium főosztályvezetői jöttek ki, de a bolgár követség valamennyi tagja is, mégpedig zsakettben az egész. Bolgár követné, Álgyay Hubertné, csokrok, szíveskedés, – no végre indulás. Szegeden a MÁV-vezérigazgató várt. Innen csak reggel indulunk tovább, kiszálltunk tehát vacsorázni, hogy az élelmiszerkészletünket kíméljük, mert amíg Bulgáriába nem érünk, addig állítólag nem lehet majd ennivalót kapni.

1943. április 24.

Ez a mi vonatunk az első magyar vonat, amely a Bánáton átment. Kicsinyke vonat: egy mozdony, és egy szalonkocsi. Látnivaló, hogy miniszter utazik rajta. Magyar miniszter! Megható volt, mennyi ismeretlen magyar tolongott felénk az egyes állomásokon. A németek tisztesség és biztonság ürügyén egy horvát rendőrtisztviselőt adtak mellénk, aki Belgrádig kísért. Összebarátkoztunk vele, s nézetkülönbségünk a bánáti magyarokkal kapcsolatban őt nem zavarta. Máskülönben egy érdekes ember volt. Születésére nézve horvát, szülei máig Zágrábban élnek, maga azonban rendőrtisztviselő volt Zimonyban Jugoszlávia összeomlása előtt. Az usztasák ki akarták végezni, s ez elől átszökött Belgrádba. A németek ide küldték Bánátba rendőrtisztnek. A Bánát most voltaképpen Szerbiához tartozik, de külön autonómiája van.[771] Az igazi hatalmat azonban se Belgrád, se az autonómia nem gyakorolja, annál inkább a megszálló katonaság. Belgrád fizeti a tisztviselőket, Berlin parancsol nekik. Így foglalta össze röviden a mi horvát rendőrünk ebéd közben, mikorra már eléggé felmelegedett. Az öreg vasutasunk finom ebédet adott és fehérkesztyűs nagyszerű kiszolgálást.

Belgrádban a főkonzulunk[772] és a katonai attasé várt. Hirtelen kánikulai meleg lett. Volt néhány óránk, körülvittek minket a városon. Szánalmas egy látvány. A bombázás nyomait nagyrészt eltávolították már, de a nyomorúság szembeszökő mindenütt. A lakosság éhezik, a boltok üresek. Csak a régiségkereskedésekben van áru, ahol a szerb középosztály vagyonának roncsait árulgatja. A trafikok előtt hosszú sorok, csomó szerzetes is köztük. A napi 10 cigarettájukért ácsorognak. Rengeteg pökhendi német katona mindenütt. Hogy mit jelent a német megszállás, azt Belgrád illusztrálja. Ó, azok a barmok, akik ezt a csapást 2 évvel ezelőtt reá zúdították. Főkonzulunk a bombázás idején is itt volt. Meséli, hogy a végzetes forradalmat csináló tisztikar az első bombázásra hogyan oldott kereket pár nap múlva, s hogyan hagyott cserben mindent.

1943. április 25.

Kívánni sem lehet jobb terepet vasúti merényletek elkövetésére, mint a Belgrád és Szófia közötti. Mégsem történik soha semmi. A legkisebb rendzavarást a környező falvak teljes kiirtásával torolják meg a németek, s a bolgárok, így aztán maga a lakosság vigyáz a rendre.

771 Lásd a 112. lábjegyzetet.

772 Bolla Lajos

Reggel Szófiában fényes fogadtatás. Lobogódísz, himnusz, díszszázad. Mikor az ember a díszszázad sorfala előtt ellép, meg kell állani középen, akkor elhallgat a himnusz, s az embernek kiáltania kell: zavivate yunatsi![773] Erre pedig a tisztelgésbe meredt század úgy ordítja vissza, egyszerre, mint a sortűz: Isten hozta a kegyelmes miniszter urat. Persze bolgárul ordítja. Aztán a zenekar rázendít a himnuszra megint, s az ember lépeget tovább. Ünnepélyes bevonulás: az autó előtt is, mellette és mögötte is motorbiciklis katonai díszkíséret. Rengeteg fotografálás. Zsakett, cilinder. A szállodai lakosztályunkban virág, gyümölcs, jégbehűtött italok, cukorkák. Káprázatos szívesség.

Látogatás előbb Filov miniszterelnök- és külügyminiszternél, – ismertem Budapestről, kellemes és értelmes úr, németül tökéletesen beszél. Kényes témák, de kölcsönösen csak érintjük őket. Aztán látogatás Zacharioff kereskedelmi miniszternél. Primitív, de szíves bolgár, kertészforma úriember, csak bolgárul tud. A kabinetfőnökének olyan feje van, mint egy vízilónak, ő tolmácsol, de ő is gyengén. Koszorúletétel a hősi halottaknál. Három soros díszszázad. A katonák egybefogó, vérszomjas, vad, de szép üvöltése: „zbogom yunatsan"[774] Mint a farkasüvöltés. Igen értik. Pompás ebéd Jungerth-Arnóthynál,[775] követünknél. Csak magyar vendégek. Hét órakor megjelenik a szállodánkban a külügyminisztérium protokollfőnöke s a mellém beosztott bolgár attasé: hozzák a király adományozta nagykeresztjét a Szent Sándor rendnek. Zacharioff vacsorája. Frakk, összes rendjel. Zacharioff felköszönt bolgárul, én felelek németül. Vacsora után fogadás, rengeteg ember. Sorban bemutatnak mindenkit, igen sokkal franciául kell beszélnem. Keserves. Éjfélkor azon frakkosan kimegyünk a szalonkocsiba, hogy ott háljunk, mert a vonat reggel hatkor indul Plovdiasba.

1943. április 26.

Zsakett, cilinder, kánikulai hőség. A szívesség óriási, de rendezni nem tudnak az idevaló bolgárok. Tolongás, tömeg, fél 1 órás mise a tűző napon. Gyönyörű papok, gyönyörű ének, gyönyörű keleti szertartás, de érzem, amint a combomon a verítékcseppek szaladoznak, s látom, Klári alig bírja tartani a virágcsokrokat. Szónokol az érsek, szónokol Zacharioff, – csoda, hogy meg nem üt a guta senkit. Végre megnézhetjük a kiállítást. Nem élvezet. A detektívek nyitogatják előttem az

773 Hősök leszünk!

774 Üdvözlet a hősöknek!

775 Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957), 1939-től 1944-ig szófiai magyar követ. A Sztójay- és a Lakatos-kormányban a külügyminiszter állandó helyettese, ebben a minőségében tiltakozott a deportálások ellen. Október 16-án a németek letartóztatták. 1945-ben nyugdíjazták.

utat a tömegben, lépcsőkön fel, lépcsőkön le, teremből ki, terembe be: rohanunk, rohanunk, mindenhova el kell jutnunk, s nagy a vásár. Rohantunkban nem látunk semmit, no de úgy sincs sok látnivaló. Egyre kevesebb áru a polcokon, egyre több grafikon a falakon: ilyen a háborús árumintavásár. A magyar pavilon se ér semmit. Mivel azonban itt vagyok, a bolgár labirintus végeztével ide megyünk be legelsőbben, s itt tokajival és libamájjal kínálnak. Ennek nagy sikere van. Udvariasságból a többi pavilont is sorra kell járni, s mentül jobban utáljuk az illető nemzetet, antul inkább. Klári pihent ésszel kikocsizott a vonatra, de engem nem engednek. Süt a Nap, tolong a tömeg, megyünk. A víziló fejű és a protokoll-ember összevesznek a rendetlenség miatt, – a szív a fő, véli a víziló fejű, nem a rend! Véletlenül ő éppen plovdivi születésű, diadalmas és boldog, és hurcol irgalmatlan, határtalan szeretettel. Aztán vége van ennek is egyszer. Csupa lucsok rajtam az ing. Klári azt tanácsolja a vonaton, álljak a zuhany alá, át is öltözöm olyan frissre, mint egy liliom. Hosszú autóút áll előttünk, a bacseroi kolostorba megyünk ebédre az érsekhez. Gyönyörű vén kolostor, éppen búcsú van benne. Csupa freskó, pinceszerű helyiségben keskeny, igen hosszú márványasztal. Háziszőttes katrincákkal van végig leterítve, rajta virág és húsvéti piros tojások, körülötte az összes szófiai követ feleségestől, asztalfőn az érsek, jobbján én. Pisztránggal kezdődik és remek az ebéd. Az udvaron tolong a nép, barátok ezüst keresztet tartanak elibük, mindenki csókolgatja, az érsek közéjük vegyül, – demokratikus intézmény ez a keleti egyház, és a politikában de sok baj lehet itt a papokkal!

1943. április 27.

Klári elég jól bírja, de a követné végképpen letört tegnap, a vacsorához sem bírt felkelni. Ma délelőtt egy szénbányát kellett volna megtekintenünk, de a király visszatért Szófiába és 11 órára audienciára hívott: így hát ez a kirándulás elmaradt. A király 50 éven aluli, fiatalos, közvetlen, igen okos, igen kedves, igen ravasz férfi. Csak a magyar nagykereszt csillagját viselte. Végtelen szeretetreméltóan fogadott és több mint egy óra hosszat ott tartott magánál. Németül beszéltünk, de egy-egy magyar szót gyakran belekevert a beszédébe. Lebilincselő társalgó, nagyképűségnek nyoma sincs benne. Közönyös témákról könnyedén cseveg, aztán hirtelen rácsap az emberre egy-egy fontos kérdéssel. Követünk tájékoztatása folytán tudtam ezt a szokását, és nagyjában azt is kiterveztük, mit s miért fog kérdezni. Jóslásunk túlnyomórészt bevált. Hitlernél ő gratissima persona,[776] bár szíve szerint biztosan angolbarát. Mint a tenyerét, úgy ismeri a Balkánt, s jó politikus, míg Hitlerről egyiket se lehet elmon-

[776] legkegyeltebb személy

dani. Emiatt valószínű, hogy Hitler balkáni politikáját – már amennyire van ilyen politikája – azt Boris cár szorgalmazza. Minket nyilván szeretne a szerbekkel összeveszíteni, mert tudja, hogy ő velük semmi esetre meg nem békélhet, és attól tart, hogy mi talán valahogyan mégis meg találunk egyezni. Azt hiszem, jó hatást tettem rá. Tudtam, hogy ő a turáni testvériség[777] hirdetője német származásának ellenére is: ezáltal próbálná ugyanis népét a pánszlávizmustól eltéríteni. Egyelőre nem nagy sikerrel, bár rendkívül népszerű mindenütt.

Délben a miniszterelnök adott ebédet a tiszteletünkre. Öt órakor fogadás a magyar követnél. 260 vendég. Rengeteget bájologtam, Klári is sokat. De meg is van a látszatja. Ajándékokkal halmoznak el, és nagyon szeretnek, na. Majd leszakadt a lábam feje, mikor végre az állomásra kivonultunk. Az állomáson legalább háromszor annyian megjelentek a búcsúztatásunkra, mint érkezésünkkor voltak, – pedig tapasztalatból tudom, hogy ez mit jelent. A király kiküldte kabinetirodai főnökét, hogy szerencsés utat kívánjon, s még egyszer örömének adjon kifejezést, amiért megismerhetett. De még a német követ is kijött, – nem tudom miért. Díszszázad, himnusz, csokrok, „zbogon junacán", lengő zsebkendők. Klári sírt. Indult a vonat, de még sokáig kísérte a katonák farkasüvöltése. Életében ilyesmit nem sokszor érhet meg az ember. Elutazásunk előtt kértem Istent, hogy utam legyen hasznos a nemzetnek. Visszainduláskor úgy éreztem, Isten meghallgatta kérésemet.

1943. április 28.

Mire megreggeliztünk, Belgrádba értünk. A főkonzulék felszálltak hozzánk, s míg a másik állomásra át nem toltak, beszélgettünk. A bánáti magyarok úgy vártak bennünket, akár a Messiást. Nem könnyen engedtek át erre a németek, de azt hiszem, megbánták, hogy átengedtek. Irtózatosan panaszkodnak a németekre a magyarok. Úgy várták őket két évvel ezelőtt, mint szövetséges testvéreket, ma pedig azt mondják, hogy jobb dolguk volt az ellenséges szerbek uralma alatt. Politikában teljesen tehetségtelen a német. Bulgáriában sem szeretik ám, sehol sem bírja megszerettetni magát. Itt Bánátban is legalább odáig eljutottunk, hogy a szerbek őket jobban gyűlölik nálunknál. A relativitás alapján eredmény ez is. Komiszkodnak, pimaszkodnak a magyarsággal, – de vajon miért teszik? Hasznuk semmi esetre sem lehet belőle soha. Hogy káruk legyen mielőbb belőle, azt adja az Isten! Csak az orosz veszedelem szűnne már egyszer! Mert az csupán általuk szűnhetik meg.

---

777 A turáni népek összetartozásának gondolata a pángermán és a pánszláv mozgalmak ellensúlyozására született a 19. század közepén, a keleti népekkel való testvériség jegyében való együttműködést hirdette. Teleki Pál és számos neves személyiség a turáni gondolat híve volt. Részletesen lásd Ablonczy 2016.

Tegnap hallottam Filovtól az újságot, hogy a szovjet megszakította a diplomáciai kapcsolatot a londoni emigráns lengyel kormánnyal. Ma már mindenki erről beszél. A lengyelek a nemzetközi vöröskereszt vizsgálatát kérték az oroszok által legyilkolt 15 000 lengyel hadifogoly tiszt ügyében, akiket Katyinnál a németek most exhumáltak.[778] Az orosz lépésnek ez az oka. S az angolok? Ők most minden bizonnyal meg fogják tagadni azokat a lengyeleket, akiknek az érdekében állítólag hadba léptek.

1943. április 29.

Képviselőházi ülés. A miniszterelnök bement, így aztán én is, hogy bolgár utamról beszámoljak. Elhatároztam, hogy csak a tizedét vallom be a diadalnak, nehogy sikeremet rossz néven vegye. Amilyen irigy ember, soha meg nem bocsátaná nekem, hogy a bolgárok ennyire szerettek. A követünk ugyan valószínűleg jelenti, de az még sokára lesz, addigra az egész eset elévül. Most azonban a sajtó is többet foglalkozott bulgáriai ünneplésemmel a kelleténél, s tudtam, jó lesz a miniszterelnökkel vigyázni. Szerencsémre már Szegeden jelentették, hogy Kállay az ünnepekben egy medvét lőtt. Ez jó volt. Annyira ette már a fene egy medvére, de sohasem sikerült neki, – ezért is orrolt rám. De végül lőtt egyet, ilyen kedvező körülmények között könnyűnek látszott a bolgár sikerekről bevallani annyit, amennyit muszáj. Így is láttam, hogy a királyt sokallja. Dicsérte, hogy milyen tehetségesnek tartják, – „igen szeretnék egyszer találkozni vele" – sóhajtotta. De megúsztam anélkül, hogy különösebben meggyűlölt volna. Jó napom volt máskülönben is.

778 A német hatóságok vasúti karbantartáson dolgozó lengyel kényszermunkások bejelentése alapján február 18-án kezdték el a katyni erdőben az exhumációs munkákat, április 13-ig 400 holttestet hantoltak ki. A berlini rádió ezen a napon jelentette be, hogy közel 12 ezer, 1940 nyarán a szovjetek által kivégzett lengyel tiszt holtestét találták meg. Április 17-én a lengyel emigráns kormány a Nemzetközi Vöröskeresztet kérte fel az ügy kivizsgálására. A szovjet kormány április 15-én hivatalos közleményben a németeket vádolta meg a gyilkosságok elkövetésével, majd április 26-án megszakította a diplomáciai kapcsolatot a lengyelekkel. Churchill a lengyel kormányt mérsékletre intette. (A lengyel emigráns kormány mellé akreditált brit diplomata, Owen O'Malley a királynak és a kormánynak is átadott 1943. júniusi jelentése a szovjetek bűnösségét igazolta.) Az amerikai hatóságok a szovjet álláspontot fogadták el. A vizsgálat lefolytatását a Vöröskereszt nem vállalta. Svájc és 12 németbarát ország bizottságának felügyelete mellett a német hatóságok 1943 júniusáig 4100 holttestet emeltek ki. Miután a szovjetek bevonultak a területre, saját bizottságuk folytatta a sírok feltárását, az 1944 januárjában kiadott jelentés 11 ezer halottat említ és a tömeggyilkosságokat a Wehrmachtnak tulajdonítja. 1943 szeptemberétől 1945 végéig több koncepciós per hozott ítéletet Katyn ügyében, melynek során 85 német katonát ítéltek halálra. Ma már egyértelműen igazolt, hogy a gyilkosságok Berija előterjesztésére és Sztálin jóváhagyásával történtek, az áldozatok száma 22–23 ezer főre tehető. A lengyel emigráns kormánnyal való diplomáciai kapcsolatokról lásd az 1943. október 22-i bejegyzést. Részletesen lásd Németh 2013.

Louisnak vittem a Házba egy doboz bolgár ajándékkaviárt – Kállaynak is vittem –, s tanácsát kértem minisztériumom személyi kiadásainak megoldása tekintetében. Azt tanácsolta persze, amit a szájába adtam. Én pedig leszögeztem azonnal, hogy a tanácsát köszönettel elfogadom. Louisnál ez bevált recept. Ha nem így bánik vele az ember, megsértődik, s ellenszegül. Nekem ugyanis egy államtitkári cím engedélyezése szükséges volt a terveimhez. Álgyay Hubert utódának Markos Olivért[779] szánom, aki a MÁV ügyésze és a közlekedési jog magántanára. Vele elkönnyelműsködtem kezdetben a dolgot: mindjárt államtitkárságot ígértem neki. Holott a Kormányzó Úr – igen finoman, tapintatosan ugyan –, de felhívta a figyelmemet rá, nem lenne-e jó Álgyay helyére Bornemisza Félix.[780] Nem lenne.

1943. április 30.

Tegnap megkérdeztem Ghyczy Jenőt,[781] mit csináljak a bolgár követtel, elmenjek-e hozzá látogatóba? „Ha nagyon udvarias akarsz lenni, de nagyon udvarias" – felelte –, „akkor elmehetsz. Én meg aztán elmondom neked, mit jelentett a királynak a látogatásodról." A bolgár schiffre tehát úgy látszik, a birtokunkban van. Ma 1-kor voltam a bolgárnál. „Azért jöttem" – mondtam neki –, hogy őszinte örömömet fejezzem ki a bulgáriai fogadtatásom felejthetetlen kedvességéért, neki pedig köszönetemet azért a fáradozásért, amellyel utamat előkészítette." Azután dicsértem az országot, a népet, s úgy láttam, nagyra vette. No de majd megmondja ezt Ghyczy Jenő. A helyzet igazság szerint az, hogy engem is, Klárit is ezek a bolgárok nagy szeretetükkel csakugyan meghatottak. Kacérkodnak a románokkal, – csupa ellenség a szomszédságuk körös-körül, engesztelhetetlen ellenség, legfeljebb az egy Romániával békülhetnének össze. Románia hízelkedik nekik, – hiába vették el Dobrudzsát tőle. Elfelejti inkább Dobrudzsát, csakhogy a

779 Markos Olivér (1888–1966), 1934-től a MÁV igazgatóhelyettesének, 1940-től igazgatójának a főügyésze. 1943-tól a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium államtitkáraként a közlekedési szakosztályok felügyelője. A Lakatos-kormányban kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. 1945-től 1950-ig az egri főiskolán jogot tanított.

780 Bornemisza Félix (1895–1969), folyamőr törzskapitány. 1937-től a Magyar Királyi Nemzeti Szabadkikötő és Tengerhajózási Vállalat igazgatója. Ifj. Horthy Miklós köréhez tartozott, részt vett a kiugrás előkészítésében, a kormányzó fiával együtt őt is elrabolták, s a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták. Szabadulása után hazatért, de hamarosan letartóztatták. 1948-ban szabadon engedték, majd 1951-ben kitelepítették. Haláláig segédmunkásként dolgozott.

781 Ghyczy Jenő (1893–1982) 1939-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1941 szeptemberétől a külügyminiszter állandó helyettese, 1943 júliusától 1944. március 22-ig a Kállay-kormány külügyminisztere. A magyar különbéke-törekvések egyik irányítója. A német megszállás után bujkálni kényszerült. 1951-ben családjával együtt kitelepítették. 1956 után sem hagyta el Magyarországot, nyugdíjazásáig a MÁV alkalmazottja volt.

bolgárokat tőlünk elszakítsa. És jó propagandát csinál. Mi attól rosszabbat. Roszszabbat a semminél is, mert az legalább pénzbe nem kerülne. A szófiai követünk szerint a mi propagandánk a legrosszabb valamennyi nép között: a horvát is, a tót is különb nála. Magam is osztom ezt a nézetet. A propagandánknak nincs feje, de használható keze, lába sincs. Ha fejet Isten irgalmából máról holnapra találnánk is, akkor is legalább 4–5 évig eltart, míg ez a fej magának használható propagandistákat nevelhet. Addig bizonyos, hogy hátrányban lennénk. De semmi biztató jele nincs, hogy a propagandánknak feje legyen: se Kállay, se Ullein-Reviczky annyit se tud, hogy fejetlen. Antal Pista se tudja. Kétségbeejtő.

1943. május 1.

Sztójay keresett fel ma reggel. A német kereskedelmi miniszter akarja visszaadni Varga korábbi látogatását. Állítólag a látogatás ürügyén jött, de végeláthatatlanul dőlt belőle a panasz. Mindenáron azt akarta bebizonyítani, hogy a németeknek igazuk van, ha úgy bánnak velünk, ahogy bánnak, mert mi mesterségesen tesszük őket bizalmatlanná. Hogy a mai Szlovákiát nem kaptuk vissza annak idején, az egyedül a saját hibánk.[782] Az is, hogy Nyugat-Magyarországot Hitler többszörös, határozott ígérete ellenére sem adta vissza, inkább beleült: ígéretét ugyanis abban a hiszemben tette, hogy mi tűzön-vízen keresztül megyünk vele, mi pedig habozni kezdtünk. A mai politikánkat is a legnagyobb aggodalommal nézi, s az én támogatásomat is kérte, hogy a kabinetben iparkodjak a német kívánságok teljesítése érdekében közbenjárni. Főleg a zsidó-kérdés rendezését emelte ki, mint legfontosabbat. Ez vörös posztó a németek szemében. Nem mondom, hogy egyben-másban nincs igaza neki, de mégis: inkább a németek követe ő Budapest felé, mintsem a mi képviselőnk Berlinben. És csak panaszkodott és panaszkodott, – végül el kellett küldenem, mert 12 órára a Kormányzó Úrnál volt audienciám. Márpedig audienciáról elkésni! Erre gondolni se lehet.

A Kormányzó Úrhoz a bolgár cár üzenetét átadni mentem. A cár 2 ízben is a legnagyobb elragadtatás hangján említette a Kormányzó Urat, tiszteletét és üdvözletét küldte neki, s kétszer is megkért, mondjam meg neki, milyen sokat gondol rá, s mekkora szeretettel. A Kormányzó Úr nem szereti a cárt. A szófiai köve-

782 Az 1938. augusztus 20–23. között Kielben zajló Horthy–Hitler találkozón Hitler azt az ajánlatott tette, hogy Magyarország csatlakozzon a Csehszlovákia elleni hadműveletthez, és így visszaszerezheti az elszakított területeket. Hitler terve szerint egy a németek által végrehajtott, csehszlovák provokációnak álcázott támadásra Magyarország önvédelmi harcba kezdene, és a németek segítséget nyújtva katonai erővel felvonulnának a területen. Ez adná az ürügyet Csehszlovákia megtámadására. Horthy nem vállalta a casus belli szerepét. PRITZ 1995. 291–334.

tünk közölte velem eme gyanúját először, s itthon a miniszterelnök ezt megerősítette. Hogy miért nem szereti? Többek között azt is rossznéven veszi, hogy még nem látogatta meg. A cár meg abban van, hogy bár Horthy az idősebb, ő a régebbi államfő. Ő koronás király volt már 1918-ban. Ezt egészen más vonatkozásban, de előttem is hangsúlyozta. Én tehát óvatosan igyekeztem megmagyarázni a Kormányzó Úrnak, hogy Boris cár ügyes kezelése esetén benne éppen a németek felé esetleg hathatós szószólót nyerhetnénk. Meghallgatott figyelmesen, de nem szólt semmit. A németekről beszélt, de igen kimérten, s legutóbbi látogatásáról Hitlernél, észrevehető kedvetlenséggel. Ismét kijelentette, hogy forradalmi jelenségeket nem fog eltűrni, 1918 példájából okult, s bárki akarja a rendet megzavarni, azt ő irgalmatlanul a falhoz állítja. [...]

1943. május 3.

Hovatovább egyre nagyobb gond lesz a naplóm írása. A miniszterelnökségen még vagy délelőtt, vagy délután hozzájutottam a hivatalban, de a Minisztériumban erről szó nem lehet, így idehaza esténként kell lopnom az időt vele. Ezentúl majd kurtábbra is fogom.

Délután Fáy Pistáék[783] teája a Nemzeti Kaszinóban. A városban azt a hírt terjesztik, hogy a kormány német nyomásra hamarosan megbukik. Mecsér Bandi[784] azt is tudja, hogy most csütörtökön fog megbukni, bár ő több ilyen terminust is tudott már. Az az érzésem, hogy a németek terjesztik ezeket a híreket.[785]

1943. május 4.

[...] 11 órára jött a Kormányzó Úr megtekinteni azt a tengerjáró hajót, amelyet légitorpedó ért a Fekete-tengeren, s most a Ganz gyártelepén javítanak. Ott kellett őt fogadnom. Mielőtt útnak indultam volna, telefonáltatott a miniszterelnök, hogy 11-kor minisztertanács lesz a Házban, de erről senkinek sem szabad tudnia, –

783 Fáy István (1881–1959), 1939-től Csongrád vármegye főispánja és a kormánypárt képviselője. 1939-től 1944-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára. A nyilas puccs után lemondott. 1945-ben emigrált és Argentínában telepedett le.

784 Mecsér András (1883–?) Gömbös Gyula híve. 1931-től 1939-ig a kormányzó párt képviselője. 1939-es választásokon mint nyilas jelölt megbukott. Csatlakozott Szálasi Ferenchez. 1934-ben az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke. Feltehetően a németek ügynökeként a szélsőjobboldali mozgalmak és Németország közötti kapcsolattartó szerepet töltötte be.

785 A parlamenti szélsőjobboldali pártok a német követséggel való folyamatos egyeztetésben valóban készültek a kormány megbuktatására. Az országgyűlés május 5-i, szerdai interpellációs napjára tervezték a kormány megbuktatását célzó összehangolt támadást. Kállay 2012. 221.

jelentkezzek csak a Kormányzó Úrnál, mikor a Ganzba érkezik, s kérjek rögtön engedelmet az azonnali távozásomra. Ő már tudni fogja, miért. Így is történt. Ilyen titokzatosan indult a dolog. Mire én a Házba értem, a miniszterelnöki tanácsteremben már javában folyt a tanácskozás. Kis ideig eltartott, mire megértettem, miről is van szó. A miniszterelnök ma délelőtt kormányzói határozattal elnapoltatja a Házat, amelynek összehívását pedig tűzön-vízen erőltette a télen. Most pénteken délután azonban nagyon megijedt attól a napirendi ellenjavaslattól, amelyet Jaross beterjesztett, s amelyben a miniszterelnöknek a Mérnökpolitikai Társaságban elmondott jelentéktelen beszédét óhajtotta napirendre tűzetni.[786] A kormánypárt persze leszavazta Jaross javaslatát, de Kállaynak a lelkében ettől a semmiségtől mégis átbillent az inga: elejtette a mára tervezett nagy parlamenti beszédének a tervét, s anélkül, hogy a minisztertanácsnak előzetesen legalább bejelentette volna, kieszközölte az elnapoló kormányzói kéziratot.[787]

Én, ha idejében értesülök erről, biztos, hogy elleneztem volna. Verébre nem szabad ágyúval lövöldözni. Sokat tanakodtunk itt is, a délutáni minisztertanácson is azon, hogy miként indokoljuk meg ezt a lépést a közvélemény előtt. Én azt hiszem, a kormány gyengeségére fognak ebből következtetni. Délután a pártértekezleten, ahol a miniszterelnök magyarázni próbálta az elhatározását, kínkeservesen megtapsolták, mert Kölcsey, aki már alig bír a képviselők túltengő önérzetével, azt terjesztette el, hogy még a tavasszal választás lesz, s ettől a varázsigétől egyszerre alázatosan behúzták a fülüket, farkukat a megszeppent képviselő urak. De a vacsorára már kevesen maradtak, és a fagyos hangulat se engedett fel. A képviselők féltik ugyan a mandátumukat, de Kállay bizony nem kell senkinek. Fárasztó egy nap volt ez. Egyáltalán nem kellemes. Hullaszagú.

786 Az imrédysta Jaross Andor április 30-án Kállay Mérnökpolitikai Társaságban elmondott beszéde kapcsán támadta a kormány baloldal felé orientálódó politikáját. A szociáldemokrata és a kisgazda képviselők szavazatán múlott, hogy a kormányt nem szavazták le, ugyanis a kormánypárti frakcióból csak kevesen jelentek meg az ülésen.

787 Az Imrédy vezette Magyar Megújulás Pártja 1943. április 29-i frakcióülésén döntöttek arról, hogy több interpellációban, többek között Nagy Vilmos pénzügyi tranzakciói (lásd a 803. lábjegyzetet), a kormány baloldali kapcsolatai és sajtópolitikája kapcsán számonkérik a Kállay-kormány politikáját és különösen az angolszász irányba tett különbéke-tapogatódzásait. Az interpellációkat május 5-re tűzték ki. Kállay magához kérette Imrédyt és kérte, álljon el e kérdések nyilvános megvitatásától. Miután nemleges választ kapott, és Jaross április 30-i parlamenti felszólalása is nyomatékosította a kormánybuktatás szándékát, a kormányzóhoz fordult, hogy alkotmányos jogánál fogva napolja el az ülésszakot. A szélsőjobboldali képviselők ezután egy memorandumot intéztek Horthyhoz, melyben kérték, váltsa le a Kállay-kormányt és a jobboldali pártokra támaszkodó koalíciót hozzon létre, mondván, az egyetlen út a németek melletti hűség. Az országgyűlést 1943. október 21-én hívták össze újból. KÁLLAY 2012. 225–227. A május 5-i memorandumot lásd HORTHY MIKLÓS TITKOS IRATAI 386–390.

1943. május 5.

[...] Odaát Szófiában alaposan felborult a helyzet. Megint agyonlőttek az utcán valakit, s a tettesek megint nincsenek meg.[788] De most a kormány úgy látszik erélyesebb lépésekre szánta el magát: senkinek az utcára lépni nem szabad, az összes üzletet bezárják az élelmiszerboltok kivételével, de ide is csak megszabott időben, s csak nőknek, gyerekeknek szabad mennie. Eddig 300 személyt tartóztattak le. Jókor bonyolítottuk le ezt a bolgár utat. Tegnap egy hete éppen, hogy Szófiából elutaztunk. Azok a géppisztolyos motoros katonák körülöttünk nyilván nem díszkíséret volt. Bár naivan csakugyan azt hittem akkor.

1943. május 6.

Délelőtt lázas hivataloskodás, délután gazdasági miniszteri értekezlet. Várakozásom ellenére valamivel nyolc óra után vége lett az értekezletnek, s így még vacsora előtt beugrottam Bandiékhoz. Összedugtuk a fejünket ketten, s megállapítottuk, hogy baj van, s a németekkel igen feszültté vált a viszonyunk. Hitler ugyan a többi kis államnak a sorjában magához rendelt vezetőjét is ugyanolyan ripők modorban fogadta, mint a Kormányzó Urat, sőt még Mussolinit is felháborította az a lekicsinylő hang, melyet vele szemben is megütött, de azért a Führer ránk fúj a leginkább.[789] A német hadi helyzet megítélésének szempontjából nem veszem valami biztató jelnek ezt az indokolatlan káplári hangot. A németeknél baj van. De ha csakugyan van, addig mindenképpen elég idejük marad, hogy komiszkodhassanak velünk, s amilyen gyalázatosan rossz politikusok, könnyen komiszkodhatnak is. Hanem azért Kállay súlyosabb tehertétellé vált, semmint hogy azt a nemzetnek hordozni érdemes lenne. De távozásra nemigen gondol. Az az érzésem, hogy a Kormányzó Úr is már-már megelégelte őt. De közbelépett Hitler, és tapintatlan modorával, amellyel őt megtámadta, Kállay helyzetét a Kormányzó Úrnál megerősítette. Ez pedig baj. Kállaynak mennie kéne, s helyébe olyasvalakinek jönnie, aki a németekkel való veszedelmesen megromlott viszonyunknak a javítását legalább megkísérelheti. Ha Kállay vállalkoznék erre, az a nemzetnek túlságosan sokba fog kerülni. Sehogy sincs ez jól. A németeknek ugyan sejtelmük nincsen a nemzetekkel való bánásmódról, mindenkit ok nélkül maguk ellen

788 Bulgáriában április folyamán több politikai merényletet is elkövettek, május 4-én arról számoltak be az újságok, hogy a volt rendőrfőnököt, Panteff ezredest, akinek hivatali ideje alatt feladata volt az illegális kommunista sejtek felszámolása, ismeretlen tettesek a nyílt utcán agyonlőtték.

789 Részletesen lásd az 1943. április 20-i bejegyzést.

vadítanak, egyre ellenszenvesebbek a szövetséges és meghódított országokban egyaránt. Mit lehet egyelőre tenni? Európában most ők az urak, és csak legyenek is, mert különben az oroszok lépnének a helyükbe. Nincs segítség: ki kell velük békülnünk. De Kállay erre aligha lesz képes. A Kormányzó Úr egyelőre nem akar Hitler fütyülése szerint táncolni. Sértődött és dühös, – végeredményben azonban ő mégiscsak egy gyakorlati észjárású férfi. Én meg optimista vagyok, s nem jósolok hosszú időt Kállaynak.

[...][790]

1943. május 10.

[...] Este vacsora Albrecht főhercegéknél. Reményi-Schnellerék, Darányi Kálmánné, Szentmiklóssy – a külügy politikai osztályának vezetője – voltak még a vendégek. És Dohnányi Ernő[791] és Zathureczky Ede,[792] egyik a legjobb zongoraművész, a másik a legjobb hegedűs. Vacsora után játszottak. Erősen felvitte Isten a dolgunkat. Nagyot esnénk, ha egyszer elejtene.

1943. május 11.

Minisztertanács. A németek Kállay-ellenes állásfoglalásának kellemetlen következményeit tapasztalom: iparkodást hajlandóságunknak engedmények árán való visszaszerzésére. A Kormányzó Úr máris beleegyezett abba, hogy a német SS toborzását a honvédségünkben ténylegesen szolgáló német anyanyelvű magyar katonákra is kiterjeszthesse, s az SS-be belépett magyar állampolgárságú németeknek különböző kedvezményeket engedélyezett.[793] Bár inkább a kormányt cserélte volna ki, azzal jobban járt volna az ország.

790 Május 7-től 10-ig Zsindely Ferenc Bánffy Dániel meghívására Kisbéren, majd Endre öccsével Anyalán vadászott.

791 Dohnányi Ernő (1877–1960), zeneszerző, karmester, a Zeneakadémia főigazgatója. A háború után az Egyesült Államokba emigrált.

792 Zathureczky Ede (1903–1959), hegedűművész, 1943-tól 1956-ig a Zeneakadémia igazgatója. Az 1956-os forradalom után emigrált.

793 Az áprilisi klessheimi találkozón elhangzott vádakat a németek írásban is átadták a magyar delegációnak, Horthy erre május 7-i levelében válaszolt. Többek között cáfolta, hogy tudomása lenne az angolszászok felé tett lépésekről és megvédte a Kállay-kormány politikáját. A kormány a vádak ellensúlyozásául több lojális gesztust is tett a németek felé, így nem sürgette a magyar csapatok visszarendelését és – annak ellenére, hogy a március óta zajló tárgyalásokon elutasító álláspontot képviselt – engedélyezte a magyar állampolgárságú németek között az SS toborzását (18 ezer fő került besorozásra), valamint fokozta a németek hadi igényeinek kielégítését. HORTHY MIKLÓS TITKOS IRATAI 391–399.; SPANNENBERGER 2005. 346–352.

Felszólaltam a horvát uralom alatt élő szerémségi magyarok befogadása érdekében. Ezek az usztasa vérengzésektől, s általában a horvátországi lehetetlen közállapotoktól féltükben mindenáron Magyarországra szeretnének átköltözni, noha vagyonos parasztok: vagyonukat otthagynák, hogy a puszta életüket megmenthessék. Ezt mi a magyar vagyon védelmében nem akarjuk megengedni, de szívesen kicserélnénk őket akár bácskai, akár muraközi horvátokkal, – erről azonban a horvátok hallani se akarnak. Én azt mondtam, hogy az ember lelkiismeretét erősen próbára teszi ez az alku: ha a szerémségi magyarokat lemészárolják, azért bajos a felelősséget vállalni. Jellemző, hogy a németek a horvátországi magyarok egyoldalú áttelepítését örömmel támogatnák, de a horvátországi németek hasonló „megmentése" eszük ágában sincs. A szerémségi magyarok hát szintén maradni fognak, de annyit a felszólalásommal mégis elértem, hogy legalább a Szerbiában élő magyarok hazajöhetnek. Még mindig valami 5000-en vannak ott. [...]

1943. május 13.

[...] Az afrikai tengelycsapatok Mussolini parancsára letették a fegyvert.[794] Becsülettel harcoltak szinte az utolsó töltényig, és csak 2 nappal maradtak el attól az eredménytől, amelyet Mussolini Kállay olaszországi látogatásakor kifejezésre juttatott: május 13-ig, s nem május 15-ig bírták. Nagy és önfeláldozó dolgot műveltek. A jövendő mutatja meg, hogy megérte-e? A legendás hírű Rommel Európában van már, és nyilván őt szánják vezérnek az angolszász invázió ellen. De hol lesz ez az invázió? Sor kerülhet-e erre már az idén? Ezt mutatja meg majd az, hogy a ma befejeződött tuniszi csata megérte-e a tengely részéről hozott áldozatot?

Telik a hold megint. Hanem az éjszakák rövidek már, – nem hiszem, hogy egyelőre repülőtámadástól kéne tartanunk. Majd augusztus, szeptemberben jön meg annak az ideje. Feltéve, hogy az ellenség repülőbázisai olyan távol lesznek tőlünk, mint voltak eddig. Ha azonban nagyot fordulna a hadi helyzet, ha az ellenséges repülőknek kevesebb idő kell Budapestig, ha a rövid tavaszi éjszakákból is futja... Akkor a számításom könnyen megbukhat. [...]

1943. május 26.

Egész délelőtt a MÁV költségvetését készítettük elő, 3 óra után értem haza, 5-kor pedig már kezdődött a minisztertanács. 11 óra is elmúlt, mire hazaértem. Az idő

794 A harcokban 25 ezer német és olasz katona esett fogságba. Az előzményeket lásd az 1943. április 5-i és 6-i bejegyzésekben.

túlnyomó részét a pénzügyminiszter vette el. Javaslatának a tervezetét ismertette, hogy a minisztertanács legalább az elvek tekintetében állást foglalhasson: az egyik a tisztviselő fizetések felemeléséről, a másik a külpolitikailag elejtett zsidóvagyon-dézsma helyébe hozandó általános vagyonszaporulati adóról szól.[795] Rossz javaslat mindkettő. Az első, mert 400 millió pengőnél többe kerül, a második, mert fából vaskarika: nem meri kimondani a zsidó szót sem, de mégis azt akarná, hogy a tervezett krudélis[796] adó csak a zsidókat sújtsa. Persze, hogy nem sikerül neki. Az a gyanúm, hogy Louis szántszándékkal agyalta ki ilyen lehetetlenre. Ő ugyanis rettenetesen dühös, amiért a Kormányzó Úr nem járult hozzá a miniszterelnök beígérte zsidó-vagyonadóhoz, hogy a miniszterelnök is elejtette külpolitikai okok ürügyén ezt a tervet, amelyet időközben Louis is garantált a nyilvánosság előtt. Nem lehetetlen tehát, hogy így akarja beigazolni, mennyire nincs itt más megoldás, mint a zsidóadó. Intelligens ember, – lehetetlen, hogy ezt a mai javaslatát komolyan vegye. Persze nehéz az a feladat, amelyet meg kellene oldania. Szinte lehetetlen. Az őszinte zsidóadó tiszta sor volna, s Louis-nak kedvére való. A miniszterelnök meg azt mondja, hogy csináltuk volna meg a németek győzelmei idején, akkor ez érthető lett volna, – de most? Bármennyire is népszerű lenne belpolitikailag, ő a nemzet érdekének veszélyeztetésével nem hajlandó népszerűségre törni. Louis tudja, hogy szemernyi igazság sincs ebben az indoklásban, s úgy érzi, bohóc-szerepet játszatnak vele. Dühös tehát, s most talán komolyan foglalkozik a lemondás gondolatával. Az infláció áradata is fenyegeti. Segítség sehonnan. A háború egyre több pénzt követel, új adók kellenének, de ezeket az érdekeltek már csírájában sorra eltiporják. [...]

1943. május 29.

Délután a Pest megyei pártválasztmány gyűlésének ürügyével politikai gyűlést tartottunk a Sportcsarnokban. A miniszterelnök most sorozatos beszédeket akar tartani különböző városokban, – ez volt a kezdet. Persze az egész kormány kivonult rá. Látszott, hogy Kállay most a „nagy beszéd"-re készült. Szokása ellenére ezúttal le is írta, többnyire olvasta is. Mondott megint egy csomó olyat, amit nem tudom, miként fog beváltani. Az új árszínvonalat is bejelentette, a tisztviselői fizetésemelést is. Meglepett, mert a helyébe én ezekről semmiképpen nem szóltam

795 A zsidó vagyonadó bevezetése már Kállay kormányra lépésekor a kormánypárt jobboldalának és a jobboldali ellenzéknek a követelései közé tartozott, és az arra vonatkozó tervezeteket a pénzügyminiszter rendszeresen felvetette. 1942 novemberében Baranyai Lipót még Nemzeti Bank elnöki minőségében tiltakozott ellene, Kállay Miklós is folyamatosan elodázta annak törvénybe foglalását.

796 kegyetlen, kíméletlen

volna. Louis savanyú képet is vágott, a miniszterelnök nyilván nem beszélte meg vele előzetesen, mit fog mondani. Egyébként elég nagy sikere volt, különösen, mikor a zsidókérdés megoldását emlegette, s azt hangsúlyozta, hogy a revízióra vonatkozó ígéreteinek eddig csak egy része teljesült. [...]

1943. május 31.

Délután fél 7-kor kezdődött a Györffy Kollégium közgyűlése,[797] s az Egyesületközi Együttműködés ünnepi előadása is fél 7-kor kezdődött az Operaházban.[798] A Kollégium közgyűlésén elnökölnöm kellett. Szívesen is teszem. Ha az Isten is megsegít, felépítjük a Kollégiumot nagy lépést téve előre. Politikai befolyásomnak aligha volt valaha is nagyobb teherpróbája, mint most, mikor az építkezéshez szükséges hat vagon vasat kellett a mai tökéletes vashiányban kiverekednem. Recsegett, ropogott, de sikerült. Megvan a vas, a többi építőanyag, s az elvi beleegyezés ahhoz is, hogy a Népfőiskolára gyűjtött pénzt a Kollégium kölcsönvehesse, mivel a Népfőiskola építésre most amúgy sem lehet gondolni, s ez a pénz legalább nem a bankban értéktelenedik el. Ez a pénz nem sok, de a magunkéval együtt talán arra elég lesz, hogy a Kollégium épületét legalább tető alá hozzuk. A többi Isten kezében van. De ha azt az örömöt megengedi, hogy a mostani világégés és városok pusztulásának idején mi a magyar parasztgyerekeknek igazán a semmiből kollégiumot építhessünk, akkor nem élünk hiába, s én sem hiába viselem el Kállayt és a miniszterséget. Mert ezt a kollégiumot valójában ketten csináljuk: Klári sokkal nagyobb részben, s én. Siettem az elnökléssel, s rohantunk az Operába. Ez az EKE[799] ugyanaz a vonal, mint a Kollégium: Teleki-vonal és magyar. Eljött politikai opportunitásból az előadás végére Kállay is, tüntetőleg izgett-mozgott a páholy peremén, fitogtatta magát. Éppen Bartók *Cantata profanáját* játszották. Hogy fogja ez megint szidni Kodály diszharmóniáját! Mert mindkettőt utálja, és folyton összecseréli őket. Különben azzal szokott hencegni, hogy soha színházba nem jár. Titokban azonban jár: operett előadásokat néz meg, de erről senkinek sem szabad tudnia. S nem azért, mert tingli-tangli, hanem mert színház. Hogy különbség van a kettő között, azt ő nem érti.

797 A Pártfogó Testület közgyűlésén Tóth Kálmán építész az építkezés költségvetéséről referált. Lásd még az 1943. február 13-i bejegyzést.

798 Az Egyesületközi Együttműködés (lásd a 325. lábjegyzetet) 1941-től évente szervezte az *Él az Örök Magyar Szellem* címen nagyszabású irodalmi estjét az Operaházban, melyen Kodály- és Bartók-műveket, Németh László, Veres Péter, Kodolányi János, Illyés Gyula, József Attila és a népi írók írásait adták elő.

799 Lásd az 1941. október 14-i bejegyzést.

1943. június 1.

Ma kivételesen 6-kor kezdődött a minisztertanács, s nagyon megörültem ennek a váratlan egyórás időnyereségnek. Olyan lesz apránként az ember, akár az iskolás gyerek, minden elmaradt órának örül. A minisztertanácsról tíz óra előtt már idehaza voltam. Tamási Áron és Németh László[800] voltak nálunk vacsorán, még az asztalnál ültek, mikor hazaértem. De nem mentem le hozzájuk, nekiültem a szobámba kicsit irodalmárkodni, ehhez már hónapok óta nem jutok hozzá. Éjfél után mégis lenéztem hozzájuk, mert szeretem ezt a két szívbajos, igen tehetséges írót. Nagy kár lenne értük, ha bármelyik meghalna. Éppen búcsúzkodtak, mikor betoppantam. Kedvemért maradtak még fél órát, s jól elbolondoztunk. [...]

1943. június 4.

Sok egyéb látogató közepette a vezérkari főnök volt nálam délelőtt. Érdeklődtem, hogy a jövendőről miként vélekedik, s apránként a következőket szedtem ki belőle. Nem hiszi, hogy az angolszászok az idén Európa bármely részén partra szálljanak. Valószínűleg csak a folytonos bombázással iparkodnak Itáliát és Németországot megpuhítani annyira, hogy jövőre a partra szállást megkísérelhessék. Azt sem hiszi, hogy Németország ezidén a muszka ellen új offenzívát kezdjen, inkább lázasan gyártja és gyűjti majd a hadianyagot akkorra, mikor az angol partra szállás megtörténik. A télen sokat veszített Oroszországban, pótolnia kell. Megkérdeztem, mi az oka a hajótérveszteségek rohamos apadásának, s a német légi-fölény szemmel látható elvesztésének, – mert a német félhivatalos magyarázatok csak még gyanúsabbá teszik a dolgot. Azt felelte, hogy ezt a két kérdést feltette már a német katonai attasénknak.[801] Ez elismerte, hogy Németország most mélyponton van, de nem marad ott sokáig, s akkor majd változik a helyzet. [...]

1943. június 10.

A Kormányzó Úr most 18-án tölti be a 75. évét. Maga be se jön Kenderesről, és minden nagyobb ünneplést megtiltott. Valami méltó parádét azonban mégis

800 Németh László (1901–1975) író, esszéista, a 20. századi magyar prózairodalom egyik legkiemelkedőbb képviselője, a népi mozgalom meghatározó személyisége.

801 Homlok Sándor (1892–1963), 1927-től 1934-ig párizsi katonai attasé. 1935-től 1940-ig a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetője, e minőségében a Rongyos Gárda szervezésének koordinátora. 1940 májusától 1944 januárjáig berlini katonai attasé. A németek internálták. Szabadulása után emigrált.

csak kell csinálnunk, s ehhez tartozik az a propaganda-film is, amelyet ma reggel mutatott be a kormánynak Antal Pista.[802] A több mint 20 éves kormányzás folyamán nagy anyag gyűlt össze, s engem imitt-amott mélyen meghatott. Nem is igen vettem részt az előadás végén a vitában, hogy kihagyják-e azt a részt, amikor fürdőtrikóban a víz alatt úszik, vagy se. Végül abban maradtak, hogy egy államfő ne mutatkozzék soha öltözetlenül. Én nem hagytam volna ki.

Innen pártértekezletre, ahol keveset mondok, legalább 50 képviselő elfogott. 5–10 is leste csoportba verődve, mikor végez a soros velem. Ki valami postás-, vagy vasutas előléptetését protezsálta, ki a gyorsvonatot szeretné a kerületében megállíttatni, ki autóbuszjáratot akarna, ki a köztesének vaskereskedői ipari igazolványt, – a legtöbb azonban mégis autóvásárlási engedélyt, benzint, autógumit. Hihetetlen, kivált az utóbbi időkben milyen mohók, erőszakosak és belátás nélküliek a törvényhozó urak! Mintha nem is volna háború! Rengeteg szóval, bosszúsággal és nyájas mosolygással járunk. Aki nem próbálta, el se hinné, milyen fárasztó az ilyen ambulancia. Holt fáradtan, megizzadva és undorodva értem haza.

1943. június 11.

Napok óta rebesgetik, hogy Nagy Vilmos honvédelmi miniszter megbukott.[803] Így hát ma megkérdeztem Bárczy Pistát: igaz-e a hír? Igaz. Az új miniszter, Csatay[804] holnap teszi le az esküt. Mikor miniszterelnökségi államtitkár voltam, sokszor

802 Horthy Miklós életét kronologikus rendben a korabeli filmfelvételekből összeállított 20 perces, dupla hosszúságú filmhíradót a kormányzó 75. születésnapjától, június 18-tól kezdték vetíteni a mozikban. A film kísérőszövegének írója és előadója Herczeg Ferenc. A filmet lásd https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5052.

803 Nagybaczoni Nagy Vilmos a munkaszolgálatosokkal szembeni bánásmód ellenőrzésére 1942 decemberében felügyelőbizottságot hozott létre, 1942 őszén pedig elutasította háromszázezer munkaszolgálatos átadását, határozottan ellenállt a magyar csapatok balkáni bevetésének és a doni katasztrófa után követelte a csapatok azonnali hazaszállítását. Ezért a németbarát körök megbuktatását tervezték. A szélsőjobb terhelő adatokat gyűjtött zsidó üzleti körökkel való kapcsolatairól, amelyeket a sajtóban és röplapokon terjesztett, s az országgyűlés tavaszi ülésszakán interpelláció formában tervezte a honvédelmi miniszter ellen a hadjárat folytatását, amely nyitánya kívánt lenni a kormány megbuktatásának. Kállay ennek elkerülése végett május 4-én elnapoltatta az országgyűlést. (Lásd az 1943. május 4-i bejegyzést) A honvédelmi miniszter – a személyéből fakadó válság elkerülésének érdekében – kormányzói audiencián kérte felmentését, Horthy ezt két ízben is visszautasította, majd június 2-án Kállay kérésére mégis elfogadta. Nagy Vilmos lemondását június 8-án nyújtotta be írásban. Elutasította, hogy egészségi okokra hivatkozzon, lépését a német bizalmatlansággal indokolta. Nagybaczoni Nagy 1986. 156–190.; Dombrády 2000. 242–261.

804 Csatay Lajos (1886–1944), vezérezredes, 1942-ben a IV. hadtest parancsnokaként a keleti fronton harctéri szolgálatot látott el, az év végétől a 3. hadtest parancsnoka. 1943-tól a nyilas puccsig honvédelmi miniszter. A puccsot követően a németek letartóztatták, feleségével együtt öngyilkos lett.

mosolyogtam egyes miniszterek naiv tájékozatlanságán. Most ugyanilyen tájékozatlan vagyok én magam is. A közönség nem is hinné, hogy egy miniszter ennyire kívül esik az események sodrából. Még jó, ha a saját tárcáját látja. [...]

1943. június 12.

Ezek az itt vendégeskedő olaszok azért mondanak egy-egy érdekesebb apró hírt is. Így például, hogy az olasz városokat bombázó angolszász repülők legénysége részeg, – legalábbis, akiket elevenen elfognak. Ezzel magyarázzák, hogy géppuskával lövik az asszonyokat és gyerekeket. De női angol pilótát is fogtak már el. [...]

1943. június 14.

Békés, szép pünkösdhétfő. A szabadban ebédeltünk, virágok regéltek, madarak szóltak, – ünnep volt, na. Vacsora után nekiültem az írásnak, és csak éjjel 3-kor vettem észre az idő múlását. Furcsa ez az írási szenvedélyem. Elmondhatom becsülettel, hogy engem irodalmi vendégszerepléseimben semmiféle önző cél nem vezet. Lényem józanabbik fele minden szívfájdalom nélkül ezt is látja egész világosan, hogy senkire semmiféle kár nem háramlik abból, ha írásaim véglegesen beleszáradnának a kalamusomba.[805] És néha mégis rám jön, hogy muszáj írnom. Úgy érzem, tudok egy sereg olyan titkocskát, amelyet nem tarthatok magamban, s amelyet valamilyen rejtelmes okból okvetlenül el kell mondanom, mert azt kívülem senki más nem mondhatja el. De mi baj származnék abból, ha akár véglegesen is elmondatlan maradna? S valahogyan azért mégiscsak vigasztalásfélének szánom valaki számára, s megírását kötelességnek. Néha annyira sürgős kötelességnek, hogy szinte kerget a sietség: valamiképpen bennem ne rekedjen. Annyi elmondanivalóm lenne még! Ezt meg az énem másik fele érzi így. S ha ez jut bennem szóhoz, ellopom az alvási időt és írok.

1943. június 15.

[...] A gazdasági miniszteri értekezlet után haza, mert három úr várt rám, hogy ebéd után mindjárt Pesterzsébetre autózzunk ki együtt, megnézni a Györffy Kollégium paraszti népfőiskolát.[806] Olyan örömöm telt benne, hogy eszembe se jutott a

805 írótoll

806 Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap Pesterzsébeten 100 holdas területen és a hozzá tartozó majorban népfőiskolát kívánt alapítani, amelynek szervezésére és vezetésére a Györffy Kollégiumot

nehéz ébredés, s az elszalasztott délutáni alvás. Bárki bármit is mondjon: hajnalodik a magyarság egén! Vigasztalóan látom, hogy ocsúdnak itt is, ott is. Megkéstünk nagyon, s hogy el nem késtünk-e teljesen? Bízom Istenben. De most már aztán semmiképpen nem vesztegethetünk el több időt! Körmünkre égett a dolog. A háború után új ország kell, s új rend következik. A ma uralkodó középosztály meg nem teremtheti, – Keresztelő Szt. Jánosnak kellene lennie néki. De korlátoltságában erőnek erejével Heródese akarna lenni. Képviselője Kállay is, Kormányzó Urunk szintén a régiekkel tart, meg akarja állítani a Napot. Nem könnyű tehát a jövendőt szolgálni, – pláne úgy, hogy egyben ebből a középosztályból is megmenthessünk valamicskét, amely kézzel-lábbal akadályozná az önmaga átmentését, sőt önzésével mindenáron a saját sírját ásná. Ostoba, vak, s a feltartóztathatatlan új renddel való nemes verseny kockázatát vállalni a privilegizált helyzetében sem hajlandó, – hiszen kár is volna önmagáért a megmentésén fáradozni, az elkövetkező versenyben úgyis alulmarad. De az elkövetkező új rendnek átmenetileg szüksége lenne egynémely régi vezetőre, hogy kisebb legyen majd a megrázkódtatás: ennek a kegyelmesebb őrségváltásnak a lehetőségét szeretné megteremteni az ember. Pesterzsébeten megint úgy éreztem, hogy lehetne. Talán még nem késő. Vidáman rohantam vissza a hivatalomba. Onnan Klárival moziba mentünk. Azt hallottuk, hogy egy német filmen sokat lehet nevetni. Lehetett is. Igen szeretek nevetni.

1943. június 16.

A Sajó-csatorna munkálatánál a Kormányzó Úr tette az első ásónyomot. Bánffy és Kállay ez alkalommal parádét rendezett Tiszapalkonyán. Onnan hajón Tiszafüredre mentünk, onnan autón Tiszaörsre a vitézi öntözőtelep megtekintésére.[807] Bánffy rám telefonált, menjek én is, elvégre a hajózás az én szakmám. A belügyminiszter is hívott, hogy vigyem el autón a tetthelyre, mert az ő kocsija rossz már: így hát vele kettesben kocsikáztam.

Oda is, vissza is hosszú az út, csaknem 3–3 óra, – jól kibeszélgettük megint magunkat. Ez a vékony sárga emberke az egyetlen olyan miniszter a kabinetben,

kérték fel 1942 végén. 1943 februárjában kiadott körlevél hirdette meg a felvételt 18 és 30 év közötti 4–6 elemit végzett fiataloknak. Az oktatás, amely műveltségi és mezőgazdasági képzést adott, 25 diákkal 1943. március 5-én kezdődött. A diákok egy darab földet kaptak, annak bevétele őket illette. 1944. március 10-én fejeződött be az első tanév. Papp 2008. 220–225.

807 A Sajó-csatorna építésének ünnepélyes megnyitása zajlott Tiszapalkonyán, ami a Duna–Tisza-csatorna terveibe illeszkedett és az Alföld öntözését is szolgálta volna. Az ünnepség után a delegáció a „Délibáb" csavargőzössel Tiszafüredig utazott, majd Tiszaörsön megtekintette az Öntözési Hivatal kísérleti telepét és a vitézi birtok mintagazdaságát. *Magyar Nemzet,* 1943. június 18. 10.

aki az orránál tovább lát. Sokat tanakodtunk azon, amiről tegnap írtam. Ő még nálam is kevésbé látja rózsásnak a helyzetet. Kállay szerepét is így látja, s a Kormányzó Úrét is. És most említette meg először – azt mondja, eddig még senki másnak nem tette –, hogy szegény kis Teleki Pál a halála előtt neki is írt levelet. Rövidebbet, mint a Kormányzó Úrnak. Ezt a levelet ő elzárta, s azt hiszi, sohasem fogja publikálni. A levél tartalmát én nem kérdeztem, ő nem mondta. Előzetesen azonban beszéltünk az öreg öngyilkosságának a fő okáról. Nem értettünk teljesen egyet, s erre a belügyminiszter furcsa nyomatékkal mondta, aminek okát akkor még nem értettem: „márpedig én biztosíthatlak, hogy a fő oka a németek voltak." Vagy félóra elteltével árulta el a levelet, – nyilván annak tartalmára célozhatott előbbi kijelentésével. Én a neki szóló levélről nem tudtam. Ő meg arról a levélről nem, amely a kormánynak szólt, s a Kormányzó Úrhoz írt levél másolatát tartalmazta, – amely levelet azután Bárdossy a Kormányzó Úr parancsára hivatkozva nem közölt a kormánnyal. Igen meglepett a közlése.[808]

A kirándulásunk vége különben elázott, s Tiszaörsön térdig sárosak lettünk. A Kormányzó Úr meglepően friss és fiatalos, ma erősen le is sült. A hajón ebédeltünk, önfeledten, vidáman csevegett velünk az asztalnál, – csak tartaná meg sokáig így az Isten. Minden hibája ellenére is a legnagyobb biztosítékunk az ő 75 éves személye. Gusztáv svéd király[809] éppen most tartotta a 85. születésnapját, s még teniszezik. A Kormányzó Úr is teniszezik, azon túl, hogy úszik, vadászik, lovagol, és olyan fürge, akár egy hadnagy. Miért ne bírhatná a versenyt a svédekkel?

1943. június 17.

Ma minisztertanács, 5-től éjjel 1-ig eltartott. Az időt oroszlánrészben Louis foglalta le: a tisztviselők fizetésének emelését referálta, s egy csomó új adóemelést. Köztük van a földadó 100%-os felemelése is. Nem tudom, Louisnak csakugyan szüksége van-e a feszültségek fokozására? A földadó csakugyan abnormálisan alacsony, de azért ezt a javaslatát tagadhatatlanul a bosszú is sugallta a földbirtokos Kállay ellen, amiért a Kormányzó Úrnál nem verekedte ki azt a zsidó va-

808 Fodor Ferenc Teleki Pálról szóló monográfiájában is van utalás a Keresztes-Fischer Ferencnek állítólag írt Teleki-levélre Alföldi Alajos visszaemlékezésére hivatkozva. Zsindely Ferenc 1946 nyarán Alföldynek tett említést arról, hogy tudomása van a belügyminiszternek küldött búcsúlevélről, de annak tartalmáról csak annyit közölt, hogy az fontos tényeket tartalmaz Teleki halálával kapcsolatban. Egyéb forrás ennek megerősítésére egyelőre nem került elő. FODOR 2001. 258.

809 (V.) Gusztáv Adolf (1858–1950), a svéd történelem leghosszabb ideig uralkodó királya. Az első világháború alatt meg tudta tartani az ország semlegességét, a második világháborúban azonban a német befolyást nem tudta elkerülni, de végig a szövetségesek fontos támogatója maradt.

gyonadó javaslatot, amelynek parlamenti bejelentésébe pedig ő ugratta be Louist. Mivel a tervezett mezőgazdasági munkásbiztosítás Kállay kedvenc szociális villámgondolata a földbirtokra igen jelentős terheket ró, a földadónak elővágásszerű felemelése Bánffyt is, Kállayt is igen kedvezőtlen helyzetbe hozta. Hosszú és néha igen kellemetlen hangú vita indult, amelyet azonban mégis mérsékelt Kállayék részéről az a gyanú, hogy Louis hátha felhasználja majd ezt az ürügyet a lemondásra, Louis részéről pedig az a szándék, hogy ilyen ürüggyel mégsem akar lemondani. Így aztán végül csak megegyeztek, de ez sok időbe került. Szegény Csatay ma vett részt először minisztertanácson, – nagyon eltalálta.

1943. június 18.

A Kormányzó Úr 75. születésnapja. Maga nem mozdult ki Kenderesről, az ünneplést letiltotta, de ahhoz már a Kormányzó Úr sem elég nagy úr, hogy egy ilyen tilalomnak Magyarországon teljes érvényt szerezzen. Az évforduló felett a nemzet szó nélkül valóban nem is térhetett napirendre. De a kormányzói parancsra legalább nagyjából megakadályozta azokat az ízléstelenségeket, amelyekre az önzés és szervilizmus olyannyira hajlamosak. Reggel 9-kor az Abonyi úti imaházban[810] kezdődött a nap zsakettesen. Én a világ egyik végén lakom, az Abonyi út a másik végén van, – igen rövid volt tehát az éjszaka. Innen a hivatalba, 11-re a Nemzeti repülőnap szoborleleplezésére, onnan zsakettes állapotom kihasználásával viszszaadni Csatay látogatását, aztán megint vissza a hivatalba: a tisztviselői kinevezéseket gyúrtuk 3-ig. Mikor kevés a kinevezés, sokáig tart a kinevezendők kiválasztása. Este díszelőadás a Nemzeti Színházban. Mennél inkább nem vett részt a Kormányzó Úr, annál inkább kellett a kormánynak ott lennie. Mi Szász Lajosékkal ültünk egy páholyban, s a véletlen folytán akaratlan a közérdeklődés középpontjába kerültünk. Zilahy *Süt a nap* című darabját játszották, amelynek háború utáni inflációs aktualitása váratlanul visszatért.[811] Ebben a darabban egy vasúti forgalmista is szerepel, akit szidnak, hogy a vasúti jegyek árát emelik megint 40%-al. Ő a támadásra felcsattan: ne engem, a minisztert szidjátok! Erre persze az egész közönség felém fordult, aki ugye most emeltem a vasúti jegyek árát 50%-al, és nevetve, tüntetőleg tapsolt. De jóindulatúan. Este a vacsorához Klári javaslatára megittunk egy üveg pezsgőt a Kormányzó Úr egészségére. Csakugyan: a nemzet

810 A Református Egyetemes Konvent székháza.

811 Zilahy háromfelvonásos vígjátéka. A darabot a kormányzó 75. születésnapjára rendezett díszelőadásra újították fel Szilassy Gyula rendezésében, Jávor Pál főszereplésével, Abonyi Géza, Berki Lili, Major Tamás és Gobbi Hilda közreműködésével. Az előadást hangfelvételről június 29-én a rádióban is közvetítették.

összetartó kapcsa a Kormányzó Úr, és a nemzet egységes ennek elismerésében. Hiba nélkül senki sincs. De hogy az ő elvesztése mekkora csapás lenne, ennélfogva élete mekkora nagy áldás, az le se mérhető. Még csak elképzelni is bajos, mi lenne, ha elhaláloznék. Nagy szó, amit mondok, de ő ma Magyarország. Isten tartsa sokáig, s fiatalítsa meg bölcsességét! [...]

1943. június 21.

A harctereken alig történik valami mostanában. Az orosz fronton nyilván nem is fog, az angolszászok meg úgy tesznek, mintha partra szállásra készülnének. Ha csakugyan, akkor azt kell hinni, hogy tán mégis Itáliában, mert Szicíliát és Dél-Olaszországot bombázzák rendszeresen. És persze Németország városait is állandóan akkora erővel, hogy néha 90 gépet is veszítenek közben. Hanem újabban a németek is egyre bombázzák „Oroszországnak a haditermelés szempontjából fontos berendezéseit". Ebből arra kell következtetnem, hogy az angol bombázások a német ipari városok ellen aligha lehetnek teljesen eredménytelenek, – különben a németek csak nem kezdenék el Oroszországban ezt a haszontalan rendszert. Jaj, csak Magyarországot kímélje meg az Úristen az ilyen pusztulástól!

1943. június 22.

Gazdasági minisztertanács délelőtt. Szász Lajos a tervezett új mezőgazdasági árakat ismertette, s főként Bánffy Danival vitatkozott, aki a javaslat árainál magasabbakat szeretett volna. Mindig Szász Lajosnak lett igaza, mert Bornemisza Géza, aki nemcsak az ipar érdekképviseleti szervének képzeli magát, de a mezőgazdaság feltétlen ellenségének is egyben, Bánffy érvelésére mindig hevesen replikázott, és Louis is horkantott ekkor egyet, de szólni nemigen szólt. Annál inkább meglepett, mikor végül ingerülten fakadt ki Bánffy javaslata ellen, s hogy ő ezt nem vállalja, stb, stb. – a szokott szöveg. Különösebb eredmény nem alakult ki a dohogásából, mert valamennyiünknek a miniszterelnökhöz kellett mennünk ebédre. Az olasz kultuszminiszter vendégeskedik Budapesten.[812] Ebéd után éppen csak, hogy hazaugorhattunk, mert 5-órakor meg a rendes minisztertanács kezdődött. Itt persze ismét felújult a délelőtti vita. Csodálom Szász Lajost, aki még mindig teljesen Louis emberének számít, hogy bakafántoskodását[813] ilyen

812 Carlo Alberto Biggini olasz nemzetnevelésügyi miniszter 1943. június 21-én az Olasz Kultúrintézet új székházának (Régi Képviselőház, Bródy Sándor utca 8.) felavatására érkezett Budapestre.

813 akadékoskodás

végtelen türelemmel tűri. Mert ha valami értelme lenne ennek a bakafántoskodásnak! De semmi. Louis nyűgösködik, durcás, kedvetlen, sőt undorodós képet vág, s így hallgat óraszám, tüntetőleg valamelyik iratba mered, abból fel se pillant, de aztán? Ma pl. abból az alkalomból rendezte meg szokott jelenetét, hogy a miniszterelnök a vasárnapra régen megbeszélt szegedi gyűlés programjában Louis ugyancsak régen megbeszélt beszédjét is említette az új gazdasági rendről. Dohogott, tiltakozott, azt mondta, hogy meggyőződése ellen ő nem bír beszélni, már pedig ő ezt az új rendet katasztrofálisnak tekinti, a végén aztán mégiscsak vállalta a beszéd elmondását.

Közben gyúrta, dögönyözte, kérte és tetemre hívta őt a kormánynak szinte valamennyi tagja. Legelsősorban persze a miniszterelnök. No, Louis a kormányzást nem teszi számára kellemessé, az bizonyos. De azért egészen lehetetlenné tenni sem igyekszik. De ez az örökös gusztustalan színházasdi! Ilyen széthúzó kormánnyal én még a minisztertanácsban nem ültem. [...]

1943. június 24.

Bácsjózseffalván, a Bukovinából hazatelepült székelyek új telepes-községében avattunk ma állomást.[814] Szívből utálom az ilyen ünnepléseket, Németh Kálmán[815] azonban, a székelyek fanatikus papja annyira kért, hogy végül igent mondtam. Igen-igen örülök, hogy így történt, s ott lehettem. Az állomásépület olyan, mint egy kis ékszer. Ilyen stílusos, aranyos kis állomás alig van az országban. A parádét is igen ügyesen oldották meg. Ja, a nép! Szívbeli vigasztalás ilyen boldog és lelkes embereket látni. Nem mindenki örült az ő letelepedésüknek a Bácskában, sok az irigy ember. De lassacskán csak megbarátkoznak velük. Én mondtam az avató beszédet. Szívből beszéltem, s azt hiszem jól is. Aztán végigjártuk a falut, s sok házba ellátogattunk. Igazán kedves minden, leginkább tán Németh Kálmán öröme, aki úgy járt-kelt, s ragyogott, mintha egyszerre 100 lányának lakodalmát laktuk volna. Napközben a meghatottságtól bizony igen sokszor kellett titkon a szememet törölni. Az avatásról helyszíni rádióközvetítést vettek fel viaszlemezre. Este fél 8-kor játszották le, itthon meghallgattuk. Most hallottam így a saját hangomat először, s ha nem tudom, nem ismertem volna meg. Mennyire tájszólásban beszélek! [...]

814 Lásd a 219. lábjegyzetet.

815 Németh Kálmán (1897–1966), 1931-től katolikus pap a bukovinai Józseffalván. A falu leégése után országos segélyakciót szervezett. Tevékeny szerepe volt bukovinai székelyek Bácskába történt áttelepítésében. 1945-ben telepítési kormánybiztos, megbízatásához kapcsolódóan az Egyesült Államokban tartózkodott, amikor Magyarországon halálra ítélték. Amerikában maradt, a brownsville-i gyülekezet plébánosa lett.

1943. június 27.

Ma volt a szegedi gyűlés napja. Ürügyéül az Alföldi Bizottság összehívását használta fel a miniszterelnök, amelynek elnöke ma is még, és úgy tervezte, hogy az ülésen a Kormányzó Úr is vegyen részt. Többen aggályoskodtunk az Államfőnek a politikai felelősségbe bevonása ellen, mert az új árszínvonal kérdése, ha a politikamentes Alföldi Bizottság ülésén kerül is szóba, csak politikát jelent, s osztozni vágyást a felelősségben a Kormányzó Úr részéről, ha azon tüntetően megjelenik. Kállay szokása szerint alkut ajánlott: csak az ülés első részén vegyen hát részt a Kormányzó Úr, s távozzék el, mielőtt ő és Louis az új árszínvonalat bejelenti. Végül is úgy alakult – hogy miért, annak részleteit nem tudom –, hogy a Kormányzó Úr nem vett részt a gyűlésen. Ellenben a kormány teljes létszámú megjelenését kikötötte Kállay. Kismagyarban. Reggel elindultunk tehát a Léllel, amelyhez még egy kocsit csatoltak pártunk képviselői számára. A színházban volt a gyűlés. Kállay nyitotta meg mint elnök, s véleményem szerint egy igen gyenge beszédet mondott: üres frázisait puffogtatta elég hosszadalmasan. Louis a beszéde elején szintén olyan miniszterelnöki-forma általános programot adott, második felében azonban becsületesen elmondta az árszínvonal kérdését. A közönség, amelynek egyelőre sejtelme sincsen e kísérletnek sem fontosságáról, sem következményeiről, lelkesen tapsolt. Munkabérrendezés, tisztviselői fizetések emelése: ilyesmiken örült. Holott a fix fizetések szükségszerűleg mindig alatta maradnak ilyenkor az árszínvonalnak, pénzügyileg ez az értelme az egésznek: ők koplalják meg a háborús költségeket. Valaki azt mondta a napokban, hogy a tisztviselői fizetés olyan, mint a vénasszonyok szoknyája: senkinek sincs kedve felemelni, de ha aztán mégis csak felemeli valaki, hát akkor meg senkinek nincs belőle öröme. De ezt Szegeden még nem tudták. Hazajövet Bornemiszának kibiceltem valameddig a bridge-ben. Kártyázás közben csakugyan kibújik az emberből, hogy kicsoda. Bornemiszából csúnya egy hernyó bújik ki. Lármás, csalafinta, erőszakos, – más kártyájába beleles, piszkos kis trükköket nem restell: nyerni akar mindenáron.

1943. június 28

Reggel hétkor indultunk Erdélybe. Július elsejétől közlekedik majd Budapest–Sepsiszentgyörgy között a Hargita-expressz, s a minisztériumom nagyon óhajtotta, hogy a próbajáraton rajta legyek én is. Összeállítottak 3 napra olyan programot, hogy azt betartani lehetetlen lesz. Klári elkísért, erre Markos is elhozta a feleségét, és számtalan főtisztviselő is jött velem. Azzal kezdődött, hogy Biharpüspökiben, a régi magyar–román határállomáson kiszálltunk, s kb. 20–25 perces autózás után

elértük az új Berettyó-hidat. Üdvözlés, szónoklat, az én ellen-szónoklatom, – aztán elvágtam a piros-fehér-zöld szalagot, visszatettem a bársonypárnára az ollót és átsétáltam a hídon. A nép éljenzett, a hölgyek virágot kaptak, megcsókolták a fehérruhás kislányokat, örültünk a hídnak, a románok kivonulásának, az ígérkező új termésnek. Szép volt. Vissza Biharpüspökibe, ebéd a Hargitán, majd szieszta. Tusolás után térdnadrágos vászonöltönyben megnéztem a szeretfalvi–dédai vasútvonalat.[816] Ezzel sok a baj még most is. Csúsznak a hegyek. De zúgolódnak a románok és a szászok is a vasúttal kapcsolatos földterület kisajátítása miatt, noha a szemérmetleneket soha nem látott fellendüléshez juttatta ez a méregdrága vasút. Ellenséges ez a táj. Nemcsak az oláhság ellenséges, amely inkább kiönti a tejet a földre, semmint hogy az idetelepített magyar vasutasságnak pénzért eladná. Maga a táj is alattomos és ellenséges. Folyik az agyag, suvad a lejtő, eszi a munkát, eszi a pénzt. Azt mondják a szakértők, még legalább 5 évbe beletelik, mire kész lesz. A vonat jár ugyan addig is, de a megint és megint leomló töltéseket el kell hordani közben. Az ország nem is sejti, micsoda emberfeletti munka folyik itten, s mit nélkülöznek, akik végzik. Már sötéttel értünk Csíkszeredára. Ünnepi vacsora az új sportszállodában, amelyet holnap adok át a városnak.

1943. június 29.

Szónokolt a főispán, alispán, polgármester, – én pedig úgy válaszoltam nekik kétszer is, hogy sírtak a népek. Úgy örülnek ennek a két szállodának is, hogy az megható. Azután mi autón elindultunk Sepsiszentgyörgy felé. [...] Sepsiszentgyörgyön ebéd. Utána megtekintettük a Székely Múzeumot, mert a főispánné ebéd közben megsúgta, hogy a székelyeknek rosszul esik, ha azt az ember nem tekinti meg. Gyönyörű is. Elváltunk a többiektől, s a miniszter úr őexcellenciája „szűkebb kíséretével" – így állt a hivatalos programon – a Gyilkos-tóhoz ment. Klári és Cseley Rudi volt ez a szűkebb kíséret. [...]

1943. június 30.

A Gyilkosnál nagy szeretettel fogadtak. Reggel 9-kor indult a vonatom Gyergyószentmiklósról. Elváltam Kláritól: neki Kolozsvárt valami Helikon-ünnepsége van, nem érdemes addig Budapestre jönnie. Désig vonaton. Déstől Zsibóig sínautókon, hogy megnézzem a katonai célból kettős vágányúvá épített pályát. Rettentő munka folyt itt is. Állomás áthelyezések, Szamos-szabályozás, hegybontás,

816 Lásd még az 1942. december 5-i bejegyzést.

országút áthelyezése, – nem tudja a közvélemény, micsoda gigászi munka, erőfeszítés folyik itten! Jó volt eljönnöm. Nemcsak azért, mert örültek jövetelemnek az erdélyiek és azok, akik itt a munkát végzik, de azért is, hogy valamicskét megint csak kissé kijjebb nyílt a szemem. [...]

1943. július 3.

A hivatalomról mit írjak? Nem írok semmit. Egyforma lázas tevékenységben telnek a napok. Szombaton délután azonban lélegzethez lehet jutni. Lacival tehát kimentünk Dömösre. [...]

1943. július 4.

[...] Este megjött Kolozsvárról Klári. Üres a világ, ha nincs itthon. Kimentünk elébe az állomásra Petikével. De nem lehet büntetlenül közlekedési miniszter az ember: az állomás kapujában elibém állott parádésan az állomásfőnök, rendőr utat nyitott, – hivatalos aktus lett abból is, hogy megjött a feleségem, s én örültem neki.

1943. július 5.

Sikorski,[817] az emigráns lengyel kormány feje Gibraltárban repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett: négymotoros gépe, amelyen a lányával és törzskarával Bejrútba iparkodott, rögtön a felszállás után lezuhant, és az utasai a pilóta kivételével mind meghaltak. Ez a Sikorski jó szívvel volt hozzánk magyarokhoz, s az új kelet-európai blokkot angol győzelem esetén a magyar–lengyel összefogásra akarta alapozni, s vele az orosz dróton ugráló Beneš szavát ebben a blokkban ellensúlyozni. Nem eshetett volna le inkább esküdt ellenségünk, ez a folyton repdeső, izgága Beneš. Sikorskin kívül alig van jóakarónk az ellenséges táborban. Helyébe most bizonyosan olyan lengyel politikust keresnek majd az angolok, aki Beneš-sel és az orosszal több megértést tanúsít majd. Sikorskira Sztálin ugyanis annyira megdühödött, hogy kormányával máról holnapra megszakította a diplomáciai viszonyt is, mikor a bolsevisták legyilkolta 20 ezer hadifogoly lengyel tiszt ügyében a genfi Vöröskereszt vizsgálatát kérte.[818] A lengyel kormány angol vendégségben élt, s ez a

817 Władisław Sikorski (1881–1943), 1939-től a lengyel emigráns kormány miniszterelnöke, az emigráns lengyel csapatok főparancsnoka. 1943 júliusában Gibraltárban a repülőgépe tisztázatlan okok miatt lezuhant, életét vesztette.

818 Lásd a 778. lábjegyzetet.

fellépése tehát igen kellemetlenül rontotta meg az orosz–angol viszonyt. Hiába köszönheti Lengyelország mai keserves sorsát az angolok tanácsának, s hiába felelős azért a lengyelek hiszékenységén felül elsősorban Anglia hitegetése: Sztálin jóindulatára Angliának ma életbevágóan szüksége van, tehát a hirtelen orosz–lengyel viszályban habozás nélkül cserben hagyta lengyel áldozatait is. Az oroszok pártjára állt, noha az egész világ látja, hogy e viszálykodásban a lengyeleknek van igazuk. Sikorski egyre kellemetlenebbé vált a vendéglátó Angliának. S most meghalt.

Az angol sajtó váltig magyarázza, hogy ugyanazt a gépet adták alája, amelyen Churchill, Eden, Roosevelt is járni szokott, s hogy a gépet is ugyanaz a pilóta vezette. Folyik a vizsgálat, a sebesült pilótát még nem lehet kihallgatni: nem tudják, mi lehet a katasztrófa oka. Az angol király Sikorski özvegyéhez igen meleg részvétüzenetet küldött. A német propaganda azonnal az angolok művének tulajdonította a szerencsétlenséget. A látszat nem kedvező az angoloknak.[819] De akármi is a valóság: Sikorskiban barátot vesztettünk. Halálánál nem kevésbé volt tragikus az élete szegénynek.

1943. július 6.

Gazdasági miniszteri értekezlet volt ma délelőtt. Louis Balatonfüredre utazik holnap, a hó végéig szándékozik ott maradni, így ha gazdasági miniszteri értekezletre lesz szükség – mondta –, azon a miniszterelnök fog elnökölni. Kállay ezzel az elhatározásával ügyesen kibújt a színvallás elől, hogy melyik gazdasági minisztert tisztelje meg az elnökléssel, de gyanakvóvá tette Louist. Az értekezlet végével Louistól köszöntem el éppen, amikor Szász Lajos is odaért elköszönni. „Te maradj még egy percre, Lajos" – mondta neki, s mivel e marasztalást én is hallottam, engem is felszólított, hogy maradjak. A beszélgetés elég ártatlanul kezdődött, s arról folyt, hogy az új árszínvonal az országban elégedetlenséget kelt. Louis – aki külön hírszolgálatot épített ki magának, amely hírszolgálat sok sületlen pletykával zavarja tisztánlátását – tudni véli, hogy a Kormányzó Úrnál megrágalmazták már őt az új árszínvonal kérdésében s azt is, hogy holnap a 42-es bizottság ülésén[820] Imrédyék éles támadást szándékoznak intézni ellene ugyanebben a tárgyban. De nem ez az érdekes. Érdekes az a leplezetlen gyűlölet, amellyel ezen a beszélgetésen Kállayról szólt. A kabinetben az egyetlen Antal Pistát hiszi a miniszterelnök

819 1943-ban a Sikorski-ügy vizsgálati anyagát ötven évre titkosították, amit 1993-ban további ötven évvel meghosszabbítottak.

820 A 42-es Bizottság az országgyűlés feloszlatása esetén a kormány felett ellenőrzési jogkörrel bírt, vagyis 1943. október 31-ig, az első ülésnap összehívásáig gyakorolta ezt a jogát. Lásd a 255. lábjegyzetet.

hívének. Bornemisza óvatos magatartásáról azt jegyezte meg, hogy Géza mint gyakorlott politikus tisztában van vele, hogy egy miniszterelnököt buktató miniszter nem lehet miniszterelnökké, – őt viszont éppen ez a tudat ragadja ellenkező magatartásra, mint Gézát. Szász Lajos úgy tett, mint aki vele tart. Végül is én jegyeztem meg, hogy most nem a miniszterelnök buktatásáról, hanem az ország fennmaradásáról van szó. Ebben aztán hirtelen egyetértettünk.

1943. július 7.

A túlságosan riadozó Louis hírszolgálata ismét csődöt mondott: a 42-es bizottságban egészen barátságos volt a hangulat. Mondtam is neki az első rendeletének letárgyalása után, hogy annyira szeretik, utóbb még tán feleségül is veszik. Várj csak a másodikra, ott tör ki majd a botrány – felelte. De nem tört ki. Pedig Louis szerette volna ám, ha éppen Imrédyék mennek élesen neki, és éppen az árszínvonal kérdésében, mert ez a Kormányzó Úrnál ugyanazon ügyben történt állítólagos megfúratását erősen közömbösítette volna. Ezt a reményét be is vallotta nekem. De hát nem mentek neki, s így az óhajtott közömbösítés elmaradt. [...]

1943. július 8.

Mikor a parlamentet elnapoltuk, Lukács Béla megígérte, hogy a pártgyűlést igen sűrűn, de legalább kéthetenként egyszer összehívja: itt a pártban fog az országgyűlés szünetelésének idején lezajlani az alkotmányos élet. A mai pártgyűlésen aztán megállapította, hogy ígéretét megtartotta hűségesen eddig, de most itt a nyár, az ősi szokásokhoz képest tehát azt ajánlja, ne tartsunk pártgyűlést augusztus végéig. Javaslatát a párt persze egyhangú lelkesedéssel elfogadta. Elhangzott pár interpelláció, néhány miniszteri válasz, – Kállay buzdító szózatot intézett az elszéledő nyájához: mehettünk vacsorázni. Illetőleg csak mehettünk volna, ha magamat körül nem fogja megint a sóvár törvényhozók zümmögő raja. Ki azt akarta volna, ki ezt, én meg mosolyogtam mindenre, mint méhen a virág: így aztán kölcsönösen hitegettük s megtermékenyítettük egymást és nagysokára bár, de azzal a tudattal ülhettünk vacsorához, hogy dolgunkat megtettük kölcsönösen.

1943. július 9.

Oroszországban változatlan hevességgel folyik az a csata, amelyik kezdeményezéséért egyik fél sem vállalja a felelősséget. [...] A csata a hadigépek olyan tömegével folyik, ami még a múlt évben is képtelenségnek számított volna. A né-

metek három nap alatt 800–800-nál több orosz repülőgép, ill. harckocsi kilövését jelentik. A gépek versenye ez, messze az emberi vitézség mérkőzésétől. Ránk, szegény magyarokra megint csak kedvezőtlenül alakul a mostani háború. Honnan vegyünk ennyi tömérdek gépet? A liberális rend sem kedvezett nekünk, a békeélet: más tulajdonságokat értékelt, s jutalmazott, nem a miénket. Ez az új háború sem a mi konjunktúránk. Mit nyerjünk meg hát, ha sem a békét, sem a háborút nem nyerhetjük meg? Cudar világ. [...]

1943. július 10.

Tegnap volt az ötödik házassági évfordulónk. Sok keserves dolog történt azóta, de a házasságunkban igen megáldott bennünket az Isten. Valamelyik régiségkereskedőnél találtam egy magyar poharat: nem valami becses, de az első magyar kereskedelmi miniszter korából való, s a magyar címer van rajta, az első gőzhajó, s az első vonat. Mint az utolsó kereskedelmi miniszter igen megörültem neki. Teleraktam piros rózsával, melléje tettem azt az egy szem cseresznyét, amelyet a Bandi szemzette kis fa két év múltával szerencsésen beérlelt: ez volt az ajándék. Este Káciékkal megittunk két üveg pezsgőt, és rengeteget nevettünk. Délelőtt a miniszterelnöknél jártam egy s másban jelentést tenni, – szörnyen szíves volt. Ebéd utána pedig Laci távollétében Kácival mentem ki Dömösre. Vele is jól jártunk. Judit éppen ilyen erővel egy majom tisztecskébe is belebolondulhatott volna, Káci pedig igen rendes fiú. [...]

1943. július 11.

A reggeli lapokból értesültem arról, hogy az angol inváziós kísérlet megtörtént. Angol, amerikai és kanadai csapatok szálltak partra Szicília délkeleti részén a szombatra virradó éjszakán.[821] Ha az időpont megjelölése helyes, úgy éppen akkor, mikor mi nagy vidáman pezsgőztünk. Nem értem azonban, hogy szombaton délben miképpen nem tudhatott erről Kállay? Ha tudott volna róla, nyilván megemlíti nekem, hiszen szombaton találkoztunk, s ez nem lehetett titok: a vasárnap reggeli lapok valamennyien megírhatták. Az ilyesmit a mai rádiós világban amúgy sem lehet titokban tartani. Ami most Szicíliában történik, az Magyarországot is véresen érdekli. Uram, irgalmazz!

821 A szövetségesek július 10-én szálltak partra Szicíliában, 38 nap alatt foglalták el a szigetet. A magyar lapok július 11-én főcímben közölték a hírt, rendszerint a hivatalos olasz és német jelentések ismertetésével.

1943. július 12.

Tombol a harc Oroszországban[822] is, Szicíliában is. [...] Érdekes és megdöbbentő beszélgetésem volt ma délelőtt. Jendrassik György keresett fel, a világhírű technikus és feltaláló, a Ganz-Danubius elnöke. Szíve szerint utálja a németeket, az angolokat szereti. A Kormányzó Úrnál grata persona.[823] Valami konkrét hivatalos ügyben jött hozzám, de mielőtt hozzákezdett volna, elkezdett beszélni a kétségeiről és vívódásairól. Kérdezte, hogyan látom a háború esélyeit? Őszintén megmondtam. „– Európában a háborút vagy a német, vagy az orosz nyeri meg, harmadik út nincsen, az angol nem nyerheti meg. – Én is így látom – mondta, de akkor meg mindent el kell követnünk a német győzelem biztosítására. – Persze, hogy el. – No jó, de ha volna egy találmányom, amelynek birtokában a németek megverhetnék az oroszt, vagy legalábbis könnyebben tarthatnák vissza, azt odaadnám-e neki? A Kormányzó Úr például azt tanácsolta nekem, hogy ne adjam oda, tartogassuk magunknak. – De ha az orosz győz, mi hasznát vehetnénk a találmányodnak! S ennek a találmánynak a birtokában hátha mégis a német maradna felül! – Azonban az angol nem zúdítaná-e ezért a bombázóit Magyarországra éppen azáltal, hogy a németeknek segít?" – felelte. Megnyugtattam, hogy ha a németeknek való gyártásért az angolok bombázni akarnak bennünket, most is megtehetik, s meg is fogják tenni bizonyosan, mihelyt arra a szicíliai repülőterek megszerzése esetén módjuk nyílik. Végül ő, a nagy angolbarát kezdett jajongani azon, hogy miért is nem csinál a kormány határozott németbarát politikát, – ha azután mégis az angolok győznének, adja át a hatalmat egy más kormánynak. Kölcsönösen diszkréciót fogadtunk egymásnak, és nagy hálálkodva búcsúzott el tőlem. Becsapott volna, – kifürkészett csupán? Nem hiszem.

1943. július 13.

[...] Kállay a szicíliai híreken megint összecsuklott, mint eddig mindig minden nehezebb helyzetben. Antal Pistának kellett őt a minisztertanácson bátorítania! Azt hiszem, Kállay az egyetlen ember az országban, akit még Antal Pista is bátoríthat.

822 A németek július 4-én indították meg a Citadella-hadműveletet 900 000 katona, 2700 tank és 2000 repülőgép bevetésével. Nagy lendülettel törtek előre, de miután Hitler értesült a szövetségesek szicíliai partraszállásáról, július 15-én leállíttatta a hadműveletet, és két páncélos hadosztályt átcsoportosított az olaszországi frontra. Augusztus 5-én a keleti fronton a szovjetek ellentámadásba lendültek, a Vörös Hadsereg a Dnyeperig nyomult előre, elfoglalva a Donyec-medencét és a Tamany-félszigetet.

823 kegyelt személy

A minisztertanács egyébként nem volt megrémülve. A belügyminiszter alig bírja titkolni örömét, hogy a háború kitörésétől kezdve állandóan táplált reménye most talán mégis valóra válik, s a tengely alul marad. Német származása ellenére, vagy tán éppen amiatt, szörnyen gyűlöli a németeket, – no jó. De inkább felakasztatja magát az oroszokkal, semmint a németek győzelmét elviselje? A minisztertanácsot fél 10-kor erőszakosan befejeztük, mivel 9-re az asszonyok is ide voltak csődítve az elnökségre: egyszer megint vacsora volt. Igen finom ráklevest kaptunk és eperbólét. A jókedv egyébként nem verte az eget. [...]

1943. július 15.

Ma délelőtt váratlanul összeszólalkoztam telefonon a miniszterelnökkel. Dehogy szólalkoztam, összekiabáltam. Úgy ordítottam, hogy az már valóban csúnyaság, és magam csodálkozom a legjobban azon a mérges fráteren, aki itt a telefonban annyira ordít. Meglepte ez a miniszterelnököt is: „igazán csodálkozom, hogy micsoda hangon beszélsz te velem" – mondta ingerülten. De én csak annál ingerültebben válaszoltam. Ritkán szoktam ennyire kijönni a sodromból. Az ügy egészen jelentéktelen volt, amely dühbe gurított: az erdélyi kereskedők revízióján vesztünk össze, ill. a nagyváradi főispánon, aki ebben makacsul és fondorlatosan védi a zsidóság érdekeit. Én kezdtem a veszekedést, s azonmód rákezdtem. A miniszterelnök a telefonba csak annyit mondhatott: „te Feri, minden felől panaszkodnak nekem, hogy Erdélyben hogyan akartok ti bánni a zsidókkal". Én azonnal felcsattantam, mondom saját magam legnagyobb csodálatára. „Bocsáss meg, hogy közbeszólok – mondtam –, de nem minden felől hallottad ezt a panaszt, csak egyfelől. S az az egy a váradi főispán.[824]" A vita hevében szokása szerint igaza védelmében hazudozni is próbált, s akárhányszor próbált, én mindannyiszor rögtön rápirítottam. Hát így volt. Olyasmiket is mondtam neki, hogy nem tűröm sem a főispánnak, sem másnak a beleszólását azokba a szakügyekbe, amiért én vagyok a felelős. Később feljött hozzám a főispán, – meg volt szeppenve. Kimagyarázta valahogy a dolgot, s megegyeztünk. Megtelefonáltam ezt Kállaynak. Szemlátomást örült a békülékenységemnek, és rendben volt. Délután azonban, mikor az ipari blokk ülésén dühbe hozott Teleki János[825] ostoba és rosszhiszemű felszólalása, s magamban fortyogva

824 Hlatky Endre (1895–1957), 1928-tól 1931-ig gróf Bethlen István miniszterelnöknek személyi titkára. 1933-tól 1940-ig műsorigazgató a Magyar Rádiónál. 1940-től 1944-ig Nagyvárad főispánja. A német megszállás után lemondott. A Lakatos-kormány az MTI és a Rádió kormánybiztosává nevezte ki. 1944. október 15-én ő olvasta be a Horthy-proklamációt a rádióban. A háború után emigrált.

825 Teleki János gr. (1893–1946), országgyűlési képviselő, a Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetkezetének alapítója, a Kispesti Textilművek vezérigazgatója.

alig bírtam kivárni, hogy élesen válaszolhassak neki, hirtelen magamra eszméltem. A válaszra Szász Lajost kértem fel, s más irányú elfoglaltságomra hivatkozva távoztam az ülésről, mielőtt a szó rám került volna. Féltem, hogy megint elszalad velem a ló, s olyanokat találok mondani, amit okosabb lenyelni.

[...] Amerika a napokban ismert el egy emigráns magyar kormányt Károlyi elnöklete alatt. Eckhardt Tibor úgy látszik véglegesen lecsúszott. Károlyi elnökségét aligha lehet másnak tekinteni, mint udvarias gesztusnak Sztálin felé.[826] [...]

1943. július 19.

Délben eljöttem már a hivatalból, s mire hazaérkeztem, itt várt a telefonon utánam küldött hír, hogy a délelőtt folyamán 300 amerikai repülőgép több hullámban bombázta Rómát.[827] Hát mégis. Pár napja Roosevelt üzenetben biztosította a pápát, hogy abban az esetben is, ha sor kerülne Róma bombázására, a templomok kíméléséről gondoskodnak. Ezt az ígéretet sem tartották be. A Lorenzo Bazilika elpusztult. Délután a miniszterelnökségen volt a gazdasági miniszteri értekezlet, mert ezen Kállay személyesen elnökölt.[828] Elnöklése mindenekelőtt azzal járt, hogy az értekezlet sokáig tartott. Kállayt a római bombázások híre, mint minden nevezetesebb hír, erősen megviselte. Ijedtében szociális követelményekre vetemedett, és semmi biztatásra, semmi magyarázatra nem volt hajlandó elfogadni a villamos-menetdíj emelési javaslatot, amit én adtam elő. Különben is mára fagyos és kegyetlen lett hozzám: múltkori telefonos mérgem úgy látszik, mostanra kezd hatni rá. Odatelefonáltam segítségül a belügyminisztert is, jelenlétében újból felmelegítettük a káposztát, s megint csak hiába! Megkötötte magát, durcás volt, nyűgös, nem engedett. Abban maradtunk, hogy én a belügyminiszterrel majd új tervet készítek. Mikor pedig a belügyminiszter így dolgavégezetlenül távozott, maga is kiment vele, s a teraszon szinte könyörgött

826 A Károlyi Mihály köré szerveződő kör 1941 végén a washingtoni brit nagykövetségnek és a Brit Információs Központnak egy hosszú memorandumot juttatott el, amely hamis adatokkal támasztotta alá Eckhardt nácizmussal való titkos együttműködését. Ezt követően az Egyesült Államok külügyminisztériuma 1942. február 9-i állásfoglalást adott ki, hogy Eckhardt szervezete nem az amerikai kormány jóváhagyásával működik. Eckhardt, miután a személyét ért támadásokat az amerikai külügyminisztériumnak 1942. február 11-én írt bizalmas memorandumban cáfolta, lemondott az emigráció összefogását célzó Független Magyarországért Mozgalom vezetéséről. Az amerikai kormány által elfogadott magyar emigrációt képviselő szervezet innentől a Károlyi-pártiak vezetése alatt működő Amerikai Magyar Szövetség lett, ez azonban nem jelentett emigráns kormányként való elismerést. KÁDÁR LYNN 2006. 70–86.

827 Rómát július 19-től augusztus 14-ig – nyílt várossá nyilvánításáig – bombázták.

828 Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter szabadsága alatt a miniszterelnök elnökölt a gazdasági miniszterek értekezletén.

neki, hogy segítsen rajta: a mostani válságos szörnyű időkben neki csak egyetlen fegyvere van, a közrend. S éppen azt veszélyezteti a villamosjegy árának a felemelése. Inkább szerezzünk kölcsönt a fővárosnak, fedezze ebből az új árszínvonal okozta deficitet. [...]

1943. július 20.

Délelőtt a belügyminiszternél ezt a lucaszéke villamosjegy-tarifát tárgyaltuk a polgármesterrel.[829] Meglepett, hogy Kállayról a polgármester és annak tanácsnoka előtt is milyen lekicsinylően beszélt a belügyminiszter. Én ezt sohasem tenném. A tárgyalásunk közben ránk telefonált a miniszterelnök. Ellenőrizte, hogy csakugyan gyúrjuk-e az iszonyatos tarifát. A telefontól mosolyogva jött vissza Keresztes-Fischer: „Már nincs begyulladva annyira. Menni fog a dolog." Így is lett. Könnyebben ment, mint hinni lehetett volna.

A minisztertanács először a Legfőbb Honvédelmi Tanácsnak indult. Szerencse, hogy senki sem tudhatja, miről tárgyal a háború kellős közepén ez az intézmény. Bürokratább intézmény nincs a katonáknál. A vezérkari főnök ezúttal nem adott tájékoztatót a katonai helyzetről. „A helyzet nem érett meg annyira, hogy róla tájékoztatást adni lehessen" – ezt felelte a miniszterelnök kérdésére. Hitler ma egy észak-olaszországi városba repült, hogy Mussolinival beszéljen. „A háború kérdésében tárgyaltak." Csak ennyit mond a komuniké.[830] A minisztertanácson nem történt nevezetes dolog. A miniszterelnök bejelentette, hogy holnap a Kormányzó Úr külügyminiszterré nevezi ki Ghyczy Jenőt. Homokzsáknak jó, akit esetleg ki lehet dobni baj esetén a Kállay-féle léghajóból, – egyéb haszna e váltásnak nincsen. Még egy jelenetet rögtönzött a miniszterelnök: ezúttal Erdélyt vádolta, hogy nem szereti őt eléggé. De tette ezt mint valami sértődős, nagyigényű szerelmes. Erdély pártjára keltem, és próbáltam megmagyarázni, hogy éppen ez az indokolatlan bizalmatlanság vadíthatja meg az erdélyieket, akik különben csakugyan nehezen kezelhető társaság.

829 Budapest polgármestere 1934-től a német megszállásig Szendy Károly.

830 Feltrében 1943. július 19-én Hitler és Mussolini a szicíliai partraszállás után kialakult katonai stratégiát beszélték meg, a találkozót Hitler kezdeményezte. A Ducét kísérő katonai vezetők, abban az esetben, ha Olaszország nem kap jelentős katonai segítséget, a háborúból való kiválás megtárgyalását követelték Mussolinitől, de ő nem vállalta ennek felvetését annak ellenére, hogy Hitler közölte, nem tud további katonai segítséget adni. A találkozó napján érte Rómát az első szőnyegbombázás. Ormos 2019. 411–417.

1943. július 21.

Éjjel 11 óra fele, mikor vége lett este a minisztertanácsnak, közölte velem a sofőr, hogy a tekintetes asszony még nincsen otthon. Klári ugyanis nagy aggodalomban, buzgalomban dolgozik mostanában az első filmjén.[831] Elmentem hát érte és együtt jöttünk haza. Vacsora után kiültünk egy-egy fröccsel a verandára, a fröccsben jég úszott, az égen a Hold, – csak amikor elbúcsúztunk, s vetkőződtünk már jutott eszembe: ma van Klári születésnapja. Bekopogtam hozzá a hírrel és a gratulációmmal, – igen meglepődött. De nem is ér rá az ember manapság, hogy észben tartson bármit is.

Reggel Kállay mihelyt átment a hivatalába, hívott telefonon. Rimánkodó hangon hosszasan szólt, hogy az ország tüzelőellátását vegyem komolyan kézbe, – ez az utolsó háborús telünk, ne boruljon fel a helyzet. Tekintsem elsőrendű politikai kérdésnek a tüzelőanyag kérdést. Azt feleltem neki, hogy nemcsak politikai kérdés számomra, de a megoldását becsületbeli ügynek is tekintem. [...]

A római bombázás áldozata: 700-nál több halott, és csaknem 2 ezer sebesült. A pápa állítólag diplomáciai úton tiltakozott Róma bombázása ellen, és kijelentette, a bombázás ismétlődése esetén kiköltözik a Vatikánból és mint Róma püspöke a nyája közé megy lakni. Igazi főpap módjára akar viselkedni. Róma bombázása miatt különben akkora a nemzetközi felháborodás, hogy nem hiszem, hogy megérte az eredménye.

1943. július 22.

Délelőtt beváltottam régi ígéretemet: az épülő ferihegyi repülőteret látogattam meg. Hát hiába haragszik a pénzügyminiszter ennyire, mert ez a reptér nagyvonalú és hasznos alkotás. Ahogyan a vérbeli autós az igazán jó utat pusztán magának a jó útnak a kedvéért is felkeresi, úgy a béke helyreálltával a repülők szívesen fogják felkeresni ezt a nagyszerű repteret, amelynél korszerűbb Európában állítólag nincsen jelenleg. Koránt nincs még kész, de mire a béke kitör, addigra tán elkészül.[832] Azzal kecsegtetnek, hogy jövő nyárra már használható lesz, bár az épületei még nem lesznek befejezve. Louis persze nem is ezért haragszik, hanem azért, mert Álgyay Hubert Pál becsapta. Azt mondta neki, hogy 3 és fél millióba kerül a reptér, amelynek költségében ma nyilván szívesen kiegyezne 30 millióban. Mikor milliárdokat adunk ki hadicélokra, mit bánjuk azt a 30 milliót! Szicíliában és Oroszországban tombol a csata. Készül a sorsunk.

831 *Fény és árnyék*, a bemutatója 1943. december 22-én volt a Royal Apolló moziban.

832 A repülőtér hivatalos megnyitására 1950. május 7-én került sor.

1943. július 23.

Bornemiszánál tartottunk délelőtt nagy megbeszélést a tüzelőanyag ellátás ügyében. Talán csakugyan nem olyan fekete az ördög, mint amilyennek látszik, – legalábbis Bornemisza fogadkozik, hogy adni fogja rendesen a szenet, Bánffy pedig legalább havi 6 ezer vagon fát garantál csak Budapestre. Elutasítottam azokat a külön kis javaslatokat, amelyekkel ki-ki a maga embereinek próbált előnyöket biztosítani a gyűjtendő tartalék kárára. Első tartalék a proletárok ellátása.

Szicíliában a németek feladták Palermót. Azt híresztelik, hogy tervszerűen, s eredeti szándékuknak megfelelően. [...]

1943. július 24.

A napot megint Bornemiszával kezdtük. Ezúttal az új, s nagyarányú vaskohóról értekeztünk. Volt már kb. tíz napja is értekezlet ebben a tárgyban. Engem erre nem hívtak, s olyan tervet fogadtak el, amely a Budapest–Bécs vasúti vonal egyik szakaszának áthelyezését tette volna szükségessé, mintegy 26 millió értékben. Igen határozottan elleneztem a tervet: csak lehet az országban más helyet is találni ennek a kohónak, s csak nem dobunk ki 26 milliót az ablakon, mielőtt az építkezést akár meg is kezdenénk. Eleinte Bornemisza próbált replikázni, hivatkozott a katonák kívánságára, én azonban addigra megtudtam már, hogy a katonák egyáltalán nem ragaszkodnak Győrhöz. Egyébként velük is felvettem volna a harcot, és már a miniszterelnököt is beszerveztem segítőtársnak. Ma már azzal nyitotta meg az értekezletet, hogy a múltkori határozat rossz, 26 milliót nem lehet csak úgy az ablakon kidobni, stb., stb. [...]

1943. július 26.

Reggel a minisztériumban az a meglepetés várt, hogy Mussolini lemondott, s a király a vén Badoglio marsallt[833] nevezte ki helyébe.[834] Ürügyül Mussolini beteg-

833 Pietro Badoglio (1871–1956), 1935-ben az Etiópiát megszálló csapatok főparancsnoka, Etiópia alkirálya. A görögországi hadjárat kudarca után felmentették a Vezérkar főnöki tisztségéből. Mussolini bukása után, 1943 júliusától 1944 júniusáig miniszterelnök. 1943. szeptember 3-án aláírta az olasz fegyverszünetet és hadat üzent Németországnak.

834 1943. július 24-én az olasz fasiszta párt legfőbb szerve, a Nagytanács hosszas vita után, 19 igen és 7 nem ellenében megszavazta, hogy a főparancsnoki jogokat visszaadják a királynak és helyreállítják a parlament funkcióit. III. Viktor Emánuel másnap magához kérette Mussolinit, és közölte vele leváltását. Andreides 2010. 208–210.

ségére tett célzást a kommüniké. Nagy hír, rossz hír. Az ő támogatására mindig mertem számítani. Rendszere is emberségesebb és észszerűbb volt, mint Hitleré. De vele nyilván a fasizmus is megbukott: Badoglióval a katonák jutottak hatalomra. De mi célja lehet az egésznek? Badoglio szűkszavú kiáltványában hangsúlyozza ugyan, hogy a harc tovább folyik, s hogy Itália ezeréves becsülete megköveteli a szerződések betartását. Ez azonban alighanem puszta szóbeszéd. Badoglio kiáltványából sokkal valószínűbb az a törekvés, hogy olyan kormányforma választása a cél, amelyikkel az angolszászok hajlandóak talán szóba állni, – számtalan nyilatkozatuk szerint a fasizmussal, s a nemzeti szocializmussal ugyanis nem hajlandók. Ha pedig helyes ez a feltevés, akkor Olaszország nyilván ki akar ugrani a háborúból. És mi történik ebben az esetben? Németország elveszti a háborút. S vele mi is megint. S milyen sorsra jutunk? Ahogyan majd Isten akarja, úgy lesz. De emberi ésszel nem lehet optimista az ember. Még a legjobb eset talán az lenne, ha Olaszország kiiktatódása után a Balkánon szállnának partra az angolok. Akkor talán a mi dolgunkat is ők rendezik el, nem Sztálin. Jót persze tőlük se várhatunk, de az oroszoktól még kevésbé. Ha a háború elveszett, csak a rosszban válogathatunk. Mindez a fantáziának az üres megjáratása csupán, amit most leírok: senki nem tud még semmi biztosat. A külügyminiszter sem, a miniszterelnök sem. Még csak annyit sem, hogy mi van szegény Mussolinivel.[835] A városban elterjedt az a hír, hogy Németországban van. Általában vadabbnál vadabb hírek terjengenek.

1943. július 27.

Kánikula. Délelőtt rengeteg futkározás reszort ügyekben, délután minisztertanács. A szabadságon levő három minisztert is feltelefonáltatták rá, hogy ilyen sorsdöntő ügyekben együtt legyen a társaság. Ghyczy Jenő első ízben jelent meg, mint külügyminiszter. Jól kiválasztotta. Úgy folyt le, ahogyan kellett. Meg voltam elégedve vele. Őszinte csodálatomra még Kállay is a helyzethez méltóan viselkedett, az első komoly esemény, ami nem vette ki a lelket belőle. Antal Pistának is emberi ábrázata volt, és Szinnyei Jenő sem beszélt több ostobaságot a szokásosnál. De általában: senki ellen sem emelhetek kifogást. Egészen rendes társaságot mutattunk. Ghyczy Jenőke ismertette az eseményeket, de sokat persze

835 Az audienciát követően a király testőrei Mussolinit letartóztatták és házi őrizetben tartották, majd Ponza szigetére szállították. Miután ezt a helyet nem tartották biztonságosnak, a legnagyobb titokban Szardíniára, onnan pedig a közép-itáliai Gran Sasso kétezer méter magas csúcsa közelében lévő Hotel Campo Imperator szállodába vitték. A német kommandósok 1943. szeptember 12-én innét szabadították ki. Hitler már július végén kiadta a parancsot Mussolini kiszabadítására, a német titkosszolgálat nagy erőkkel próbálta felderíteni Mussolini rejtekhelyét. ANDREIDES 2010. 226–228.

maga se tudott. Mussolini az egyik verzió szerint a lakásán van őrizetben, a másik szerint Cianónál a Vatikánban, a harmadik szerint Németországban. A jegyzőkönyvünkben a változott viszonyok között is változatlan nagyrabecsülésünket és szeretetünket fejeztük ki iránta. Leszögeztük azt is, hogy híven kitartunk német szövetségesünk és a háború mellett.[836] Ez utóbbit Jenőke tegnap délután a német követnek is megmondta, s feltűnő jókedvre derítette vele. „Sie haben meine Jacke sehr erleichtert"[837] – mondta boldogan. Római követünket[838] a megbízott új olasz külügyminiszter legelsőnek fogadta a várakozó tengely-barát követek közül, és kijelentette, hogy ezzel kifejezésre akarta juttatni az új kormány változatlan és tradicionálisan meleg barátságát Magyarország iránt. A helyzet persze gyalázatos. Általános volt az impresszió, hogy Olaszországnak az új kormánnyal a célja: az angolokkal tárgyalóképes rezsim létesítése.

Németországi követünk jelentése szerint Berlinben Mussolini bukása nagy meglepetést keltett, – ezek szerint tehát nem lehetett a legutóbbi Mussolini–Hitler találkozás[839] következménye. Délelőtt meglátogatott Clodius.[840] Azt mondta, ismeri az összes új olasz minisztert. Mind párttag, hiszen a mai Itáliában nincs számottevő ember, aki ne lenne párttag, de egyik se lett pusztán a párttagsága miatt számottevő ember. Ez a finom nüánsznyi különbség – tette hozzá – Németország tisztviselőkarában is megvan.

1943. július 28.

[...] 8 óra felé telefonált Káci szintén repülőszázados Jenő bátyja, hogy fél órája érkezett meg és ma délután 2-kor indult Torinóból, meghozván szerencsésen mégis azt a bombázógépet, amelyért nyolc hete leutazott. Azt hiszi, olyan híreket is hozott, amelyek engem is érdekelnek. Megvártuk a vacsorával, kávét is főztünk, pezsgőt is bontottunk – mostanában gyakrabban megteszem ezt: inkább igyuk meg, semmint majd összebombázzák a készletet. A sötét verandán, csillagfényes mennyországi békében hallgattuk a mesét. Igen rossz mese volt. Jenő persze csak Torinót látta, de az olasz ipari városok közül még azt tartják a legnyugodtabbnak. De ott is olyan forradalmi jelenségek vannak, mint nálunk voltak 1918 novembe-

836 A kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy amíg az angol–amerikai csapatok nem érik el Magyarország határait, addig nem fordul szembe a németekkel.

837 Nagy kő esett le a szívemről.

838 Máriássy Zoltán

839 Lásd a 830. lábjegyzetet.

840 Carl von Clodius (1897–1946), a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetője.

rében. Motorbiciklin vonszolják városszerte a Duce összetört szobrait, köpdösik a képeit, s a fasiszta jelvényeket utcai máglyákon égeti a tömeg. Jenő látott piros zászlós felvonulást is, s az épületek tele vannak „eviva Stalin" felírásokkal. A gyári munkásság nem akar dolgozni, élelmet alig kapni, tankok állnak a gyárudvarokon, s éjjelenként órákig hallani a géppuskák és a nehéz gépfegyverek kelepelését. Parancsolni senki nem mer, s a felelősséget senki nem vállalja. Jenő csak úgy bírt elindulni, hogy a repülőtér parancsnokát revolverrel kényszerítette. Hát így állunk.

1943. július 29.

Azt mondják, Mussolini elfogadta Hitlernek azt a tervét, hogy ürítsék ki Olaszországot egészen a Pó vonaláig, szállítsanak északra minden hadianyagot, élelmiszerkészletet, hagyják a lakosság ellátását az ellenség gondjára, és tartsák a Pó vonalát. Azt mondják, ezen bukott meg. Azt is mondják, hogy ma agyonlőtték. Mindent mondanak, és minden lehetséges. Állítólag a Brenneren 5 percenként mennek Itáliába a német katona-vonatok. Ez alkalmasint már a Pó-vonal megszálló serege. A Pó-vonal folytatása a Száva-, majd a Duna-vonal. Ebben az esetben tehát már Magyarország is hadszíntér. Mi itt a teendő? Az angolok ellen forduljunk-e, vagy a németek ellen? Budapestet angol vagy német repülők pusztítsák-e el? Egyelőre még a Jóisten rendíthetetlennek látszó békéje lebeg felette, s nincs nekünk a németekkel különösebb bajunk, az angolokkal meg pláne sohasem volt semmi. De mindegy: valahol messze valami emberek elhatározzák a Pó-vonalat. Hasztalan szeretnénk mi az ő marakodásukból kimaradni mindenáron, hasztalan közömbös számunkra bármelyikük világuralmi törekvése, – nem maradhatunk semlegesek. Valamelyikük okvetlenül tönkre akarja bombázni a városainkat. De lehet, hogy mindkettő fogja. Mi hát a teendő? Egyelőre csak ugrásra készen várni kell, – mást nem lehet tenni. Annak idején viszont nem szabad elhibázni az ugrást. Az új olasz kormány úgy tesz, mint aki tovább akarja folytatni a harcot. Igaz, hogy ha nem is akarja folytatni, egyelőre akkor is így kell tennie. És még csak nem is az a legrosszabb eset, ha Olaszország kiugrik a háborúból: ha forradalom folytán kiesik belőle, az rosszabb. És ha bolsevista az a forradalom, akkor pláne.

Churchill mérsékelt, s a maguk szempontjából bölcs beszédet mondott a parlamentben. Eden két szóval ennek éppen az ellenkezőjét mondta. Az angol kabinetben olyan merev és olyan teoretikus ez az Eden, mintha német lenne. A németek fegyelmezetten, gondolkodás és kétely nélkül mennek a felsőbbségük parancsa szerint a végzetük felé. Este a miniszterelnök elment a pártba a kedélyeket megnyugtatni. Elég olcsó eszközökkel sikerült is neki. Ügyesen is csinálta, és hát szívesen is nyugszik meg mindenki, ameddig teheti.

1943. július 30.

[...] Jendrassik György megjött Svájcból. A magángazdasági főemberek Svájcban úgy vélekednek, hogy Magyarország sorsa attól függ, melyik ér oda hamarabb a két szövetséges vetélytárs közül: az orosz-e, vagy mégis az angol. A német vereséget már kétségesnek sem tartják. A Kormányzó Úr azonban híreim szerint változatlanul optimista. Nem a németek hadszíntéri tekintetében, de Magyarország jövendőjét illetően.[841]

[...][842]

1943. augusztus 2

Királyszállásról azzal a felszólítással búcsúztattak, hogy jöjjek vasárnap vissza megint a bakot meglőni, – de szarvasbőgésre aztán biztosan! Biztosan? Leszek-e én még szarvasbőgésen valaha? Hiszen odáig még legalább hat hét. És lesz-e szarvasbőgésen még az az egész társaság, aki eddig szarvasra vadászni szokott? Ez a társaság mintha valamelyest magához tért volna abból a rémületből, amelybe Mussolini hirtelen bukása rántotta. Megnyugodott, s úgy tesz, mintha az Úristen pusztán azért teremtette volna a világot, hogy ők szarvasbőgésre járhassanak benne.

Egyelőre az olaszok is boldogok még, hogy Mussolinit megbuktatták. Soha ilyen építő és nagy államférfiuk nem volt, s ki tudja, mikor lesz. Ők azonban örülnek a vesztén. Azt hiszem, mindenki tisztában van vele, hogy mit veszítettek a Ducéban – Churchill, Roosevelt mindenként, s örül neki –, csak éppen az olaszok nem tudják, s hogy a bukásán miért örülnek a szerencsétlenek? Hanem az angolok diplomáciai képességében csalódtam. Megérett számukra az olasz gyümölcs, de olyan ügyetlenül fognak hozzá a leszedéséhez, hogy attól akár németek is lehetnének. Badoglio különböző félhivatalos felhívásokban szinte könyörög már nekik, hogy tegyenek végre valamilyen elfogadható ajánlatot, de ők egyre

841 Július 30-án Horthy, Kállay és a kormány néhány tagja megbeszélést tartott az olasz események után a magyar politika irányvonaláról és a németekkel való szakítás kérdéséről. Horthy Miklós nem zárkózott el a kiugrás lehetőségétől, de kikötötte, ha a déli front összeomlása bekövetkezne az olaszok átállásának következményeképpen, és Magyarország is döntésre szánná el magát, a kiugrási szándékáról a németeket tájékoztatni kell, mondván, „nem hajlandó hátba támadni szövetségesét." A Wilhelmstrasse és Magyarország 728.

842 1943. július 31-től augusztus 1-ig Zsindely Csatay Lajossal és Bornemisza Gézával Királyszálláson vadászott.

csak a „feltétel nélküli megadást”[843] hajtogatják. Elvégre kifejezhetnék más, szebb szavakkal ugyanazt! De nem, inkább véghez viszik azt a csodát, hogy az olaszok minden törekvésük ellenére is kénytelenek a harcot folytatni ellenük.

Azonban, hogy valamit a belpolitikáról is beszéljek: délelőtt gazdaság miniszteri értekezlet volt, délután minisztertanács. Az előbbit már a pénzügyminisztériumban tartottuk ismét, mert Louis indiánná barnulva visszaérkezett, az utóbbira meg azért kellett átsietnünk már hétfőn, mert a miniszterelnök holnap reggel haza akar utazni egy heti pihenőre Semjénbe. Tombol a kánikula, tehát igen forró időtöltés volt mindkettő. Utódom a politikai államtitkárságban végre Thuránszky Laci[844] lett mégis. Én hiába ajánlottam ezt a természetes megoldást Kállaynak számtalanszor, hiába támogatta ezt a tervemet a belügyminiszter, Lukács Béla, s minden rendesebb ember: nem és nem. Hogy Thuránszky neki ellensége. Most aztán négy hónapi kotlás után Antal Pista ajánlatára mégis kineveztette. Ma délelőtt tette le az esküt, s én boldogan, s megnyugvással adtam át neki a kulcsokat, amelyeket hűségesen őriztem eddig. Most jó helyre kerültek. Hazatérve még itt leltem nálunk Kodolányi Jánost,[845] ezt a szegény nyomorék írót, akinek a púpja a testén van ugyan, de a lelkének is fáj. Próbáltam vigasztalgatni, s eltréfálkoztunk. [...]

1943. augusztus 7.

[...] Mint este az árnyék, úgy megnőtt most hirtelen minden kis dolognak a fontossága. Ami egyéni jó, vagy balszerencse volt azelőtt, az most a háború alkonyulatával mind országos üggyé válik.

Mert a háború a végéhez közeledik. Ezen a télen még alighanem eltart, de a jövő télbe aligha fut már bele. Úgy számolom, hogy még vagy egy esztendőt kellene szerencsésen átlapítanunk. De ez az esztendő lesz éppen a legnehezebb. És még azt sem tudhatja az ember, hogy a fel-felrémlő lehetőségek közül melyiket is kívánhatja hát. Most teszem, egy kis jóakarattal azt is gondolhatná az ember,

843 Az 1943. január 14–26. közötti casablancai konferencián fogalmazódott meg a „feltétel nélküli megadás” formulája. A találkozót követő sajtókonferencián Roosevelt elnök jelentette be: „A világháborús helyzet teljes áttekintése után minden előbbinél inkább eltökéltük, hogy a béke a német–olasz–japán haderő teljes megsemmisítése után mondható ki.” Ez az eljárás nem volt európai gyakorlat. Roosevelt az amerikai polgárháborúból vette a mintát. SEBESS 2020. 173.

844 Thuránszky László korábban a miniszterelnökség sajtóosztályának a vezetője volt.

845 Kodolányi János (1899–1969), a népi írók mozgalmának egyik vezető egyénisége. Részt vett a *Válasz*, valamint a *Magyar Élet* című folyóiratok szerkesztésében. Faragho Gábor kérésére egy negyvennyolc oldalas memorandumot fogalmazott a moszkvai fegyverszüneti delegációnak. A Rákosi-diktatúra időszakában teljes elvonultságban élt. 1955-ben tért vissza az irodalmi életbe.

hogy valami nézeteltérés lehet ismét az angolok és az oroszok között a hadicélok tekintetében. De kívánhatja-e jó lélekkel, hogy az ellenségeink táborában az ellentétek kiéleződjenek? Nem vezetne-e ez előbb, s utóbb majd német–orosz megegyezésre[846]? És nem lenne-e ez ránk nézve keserves még abban az esetben is, ha Magyarország nem orosz, hanem német iga alá kerülne? [...]

1943. augusztus 10.

Délelőtt valamilyen ügyben Ullein-Reviczky hívott, s mellékesen azt is elújságolta, hogy két óra hosszat volt a frissen érkezett miniszterelnöknél,[847] most Ghyczy van nála, aztán a belügyminiszter következik. Mind csak az angol rádió fenyegetőzéséről van szó. Az angol rádió ugyanis legújabban ismételt, komor hangú figyelmeztetésben jelenti be a Budapest környéki ipartelepek küszöbön álló bombázását.[848] Lehet, hogy csak az idegháborúhoz tartozik ez a fenyegetőzés, – s ebben az esetben sem hatástalan, mint azt a miniszterelnök kedélyállapota tanúsítja. De az is lehet, hogy nem alaptalan. Legfeljebb a tavalyihoz hasonló,[849] vagy annál valamivel erősebb, de inkább demonstratív jellegű bombázásról lehet szó. Ma még elég nagyok a távolságok, s ezért nagy a gépek kockázata is, s bombát se hozhatnak magukkal eleget. A fenyegetőzés városszerte izgalmat keltett. Hamburg megsemmisítő bombázásának informális részletei elterjedtek már, s Budapesten senki sem szeretné azokat átélni.[850] Köztudomású, hogy a németországi bombatámadásokat az erős légvédelem sem bírja megakadályozni. Köztudomású az is, hogy nekünk úgyszólván semmiféle légvédelmünk nincsen. [...]

846 1943 júniusában a németek által megszállt Kirowográdban Molotov és Ribbentrop valóban folytatott titkos tárgyalásokat a háború befejezésének lehetőségéről, megegyezni azonban nem tudtak, mert a németek a Dnyeper vonalától nyugatra fekvő területek megtartását kérték, míg az oroszok ragaszkodtak a korábbi nyugati határhoz. A tárgyalások félbeszakadásához az is hozzájárult, hogy arról az angolszász hatalmak tudomást szereztek, és az oroszokat a megbeszélések felfüggesztésére szólították fel. Páva 2001. 85.

847 Kállay egy hétig szabadságon volt semjéni birtokán.

848 Az angol rádió augusztus 7–8-i hétvégi éjszakai adásában magyar nyelven felhívást tett közzé, melyben a német ipari termelésben és a hadsereg szállításában való részvételre hivatkozva a budapesti és Budapest környéki ipartelepek és közlekedési csomópontok bombázását helyezte kilátásba, és arra szólította fel az üzemek dolgozóit és környékükön élőket, hogy hagyják el ezeket a területeket.

849 Lásd az 1942. szeptember 4-i bejegyzést.

850 1943. július 24. és 30. között kilencezer tonna bombát dobtak le a városra. Egy új technikai fejlesztésből adódóan a bombák ezer Celsius-fokot meghaladó, 180–250 km/órás tűzvihart váltottak ki. Az égő város fénye napokig 200 km-ről látható volt. 1 millió ember vált hajléktalanná, 40 ezer ember halt meg. A támadás híre Németország-szerte pánikhangulatot idézett elő. Páva 2001. 86.

1943. augusztus 12.

Tegnap a *Pester Lloyd*-ban[851] nagy cikk jelent meg az angol bombaígéretekkel kapcsolatban, mely kétségbe vonta annak az angol állításnak a helyességét, hogy a magyar hadiipar a németek számára dolgozik, Budapest nyílt város[852] jellegét hangsúlyozta, s felvetette a kérdést, vajon indokolt lenne-e Budapestnek hadi szempontból nem magyarázható bombázása olyan állam részéről, amellyel Magyarország karddal még soha szembe nem került. A cikket az összes lap átvette, s a magyar rádió is leadta. Célzatos, s félreérthetetlen volt, s az angol rádió azonnal foglalkozott is vele. Pár hete még elképzelhetetlen lett volna a német túlérzékenységnek ez a megsértése, hiszen már azt is rossznéven vették, hogy mindig csak közös bolsevista ellenségről beszélünk, s nem akarjuk kellően kidomborítani az angolok ellen is folytatott élet-halál harcunkat. Most csak annyi reakciót váltott ki a cikk, hogy Jagow megkérdezte Ghyczyt „vajon azt hiszi-e, hogy az angolok ezek után eltekintenek-e majd Budapest bombázásától?" Ghyczy Jenőke azt válaszolta neki, hogy a cél inkább a magyar közönség megnyugtatása volt ebben a tekintetben: a kormány mindent elkövet a bombázás megakadályozására. [...]

1943. augusztus 14.

Tegnap délelőtt éppen a királyszállási erdőmérnök látogatott meg a hivatalomban s az őzbakokról beszélgettünk, mikor a légvédelmi sziréna megszólalt. „– Hát ez meg micsoda?" – mondtam meglepődve. „– Szombat és egy óra" – felelte ő könnyedén –, „s legalább egy éve szombaton egykor szokták rendszeresen kipróbálni a szirénákat. – Csakhogy péntek van ám, s mindjárt kettő!" Közben már

851 Antwort auf eine Warnung [Válasz egy figyelmeztésre] *Pester Lloyd – Morgenblatt,* 1943. augusztus 11. 1. A *Pester Lloyd* 1854-ben alapított német nyelvű lap, napi kétszeri kiadással (Morgenblatt, Abendblatt). A mindenkori kormány félhivatalos lapja, amely elsősorban a külföldieket kívánta tájékoztatni a magyarországi eseményekről. 1940-től főszerkesztője a Bethlen István köréhez tartozó Ottlik György felsőházi tag. Lásd „...A HÁBORÚ SZOLGÁLATÁBAN" 292.

852 Az 1907-es hágai egyezmény értelmében ha egy város deklarálja, hogy az őt érő katonai támadással szemben nem védekezik, hanem szabad bevonulást biztosít, akkor ellene bármiféle szárazföldi, légi vagy tengeri támadás tilos. Elsőként Rassay Károly felvetésére augusztus 9-én tárgyalta a főváros közigazgatási bizottsága a nyílt várossá nyilvánítás lehetőségét, majd augusztus 10-én írásbeli javaslatot terjesztettek fel a miniszterelnöknek. Ezt követően közéleti kampány indult a nyílt várossá nyilvánítás érdekében. Ehhez kapcsolódott a *Pester Lloyd* cikke is és ennek részeként hangzott el a bombázások értelmetlenségéről Ravasz László prédikációja augusztus 15-én, valamint magyar felkérésre spanyol és finn lapok Budapest szépségéről hoztak írásokat. Augusztus 13-án 15 felsőházi tag is beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz. Keresztes-Fischer augusztus 17-én jelentette be a parlamentben, hogy a nyílt várossá nyilvánításra nincs lehetőség. Részletesen lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 37–44.

önkénytelenül a karórámra nézett, s megilletődve szólt: „– Méghozzá péntek és 13-a." Bejött a titkár, s jelentette a légvédelmi riadót.[853] A Lánchídon akkor már szaladtak az emberek. Innen a kereskedelmi minisztériumból[854] kényelmes az út az alagúti kormányóvóhelyre:[855] rejtelmes földalatti folyosókon és lépcsőkön jut oda az ember. Ezt az utat még soha nem tettem meg. A kapu alól indul, de a kapubejáró addigra már megtelt az utca járókelőivel. A portás ezek között rendelkezett, s időbe telt, míg a kulcsokat előkotorta, s az is, míg a megfelelőt kikereste. A villanykapcsolókat sem találtuk meg azonnal. Végül pedig teljesen kinyithatatlannak bizonyult az a vasajtó, amely ezt a szűk földalatti labirintust a tulajdonképpeni kormányóvóhelytől elzárta. Míg ezt döngettük, észrevettem, hogy egy csomó ismeretlen alak tolong mögöttünk. Kiderült, hogy az utcai járókelők, s minisztériumi ügyfelek sodródtak velünk, akik szintén nem tudták a rendet. Visszairányítottam őket a maguk óvóhelyére, s mindezt teljes nyugalomban, sőt bizonyos álhumorral történt. Végre kinyílt a vasajtó, az osztály katonai parancsnoka feledte el belülről kinyittatni.

Bornemisza Gézának is ez a bevonulási útja. A mi emeletünkön már ott volt a vezérkari főnök, s mindenki más, akinek ezen az emeleten van a kijelölt helye. Minden miniszternek külön szobácskája van itt, s néhány helyiség a személyzet számára. Van telefonközpont, kinek-kinek telefonkészüléke, sőt fürdőhelyiségek is vannak mustárgáz esetére. Mindez a Várhegy kellős közepén, minden bombától védve. Még 1938-ban jártam itt egyszer Teleki Bólival kultuszminisztériumi korunkban. Azóta se. Kissé megilletődött, de olyan akasztófahumoros volt a hangulat. És senki sem tudott semmit. Rövidesen jelentették, hogy egy 30, s egy 25 gépből álló hullám a Balkán felől jövet átrepült a Dráván. Később egy harmadik 90 gépből álló hullám Száván átrepülését jelentették a németek, ez azonban hamisnak bizonyult. Hanem az 1. és 2. hullám 8–9 ezer méter magasságban behatolt Tihanyig, ott hirtelen nyugatnak fordult, széthúzódott: az éle Sopronnál elhagyta az országot, míg a farka Sárvár és Pápa között volt még. Mindezt időnként telefonon jelentették. Majd azt is, hogy Bécsújhelyet bombázzák. Közben 3 óra

853 A támadás a „Juggler-hadművelet" részeként érte Magyarországot, melynek célpontja a Wiener Neustadt-i Messerschmitt Művek voltak. Az eredetileg augusztus 7-re tervezett akcióban az amerikai légierő 145–150 Liberator bombázója vett részt. Ez volt az amerikai légierő addigi leghosszabb távolsági bevetése. Az első gépek 7.15-kor indultak Észak-Afrikából. A magyar határt az első 30 gép 13.03-kor lépte át. Budapesten 13.35 perckor rendelték el a riadót, 14.56-kor fújták le. A Wiener Neustadt-i repülőgyár területén az első bombák 13.52-kor robbantak. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 90.

854 A Kereskedelem- és Közlekedésügyi minisztérium épülete a Lánchíd út 1–3. szám alatt volt.

855 Rassay Károly, Tildy Zoltán, Peyer Károly, Esterházy Móric éppen akkor tárgyaltak a miniszterelnökkel Budapest nyílt várossá deklarálásának kéréséről, amikor megszólaltak a szirénák. A megbeszélést az óvóhelyen folytatták. A szakadék szélén 38.

lett. Megenyhültünk, türelmetlenkedni kezdtünk. Én Klári miatt aggódtam, mert tudtam, a városban van valahol. Mikor aztán kiengedtek az óvóhelyről minket, nem hazamentem egyenest. Ez a légiriadó annyira rosszul sikerült, hogy előbb raportot tartottam a minisztériumban, és lekaptam azokat, akiknek ez dukált. De ezúttal még megmenekültünk.

1943. augusztus 15.

Bécsújhelyen 80 bombát dobtak tegnap. 50 ember meghalt, súlyosan kb. 150 sebesült meg, a vagongyárban és a Messerschmitték repülőgyárában súlyos károk estek.[856] A támadás nyilván meglepetésként érte a németeket. Az angolok talán azért is vették irányukat Budapestnek, amely bombázását napok óta ígérték, s ezért fordultak hirtelen nyugatnak, hogy a németeket a céljuk felől megtévesszék. Ez alighanem sikerült is. Rómát tegnap másodízben bombázták, Torinót 24. ízben. Bombázták Milanót is – a Dómot is találat érte, s az a templom is megsérült, amely Leonardo Utolsó vacsoráját[857] őrzi. Megőrült az emberiség tisztára. Hamburg olyan tökéletesen elpusztult már, hogy a németek nem is szándékoznak azt többé felépíteni. De a bosszújukkal egyre fenyegetőznek, s állítólag nagy tömegben gyártanak valami rakétaágyúkat, amelyek 300 km-re visznek, s borzalmas hatásúak. Azt tervezik, hogy a szó szoros értelmében megsemmisítik vele Angliát, – vagy talán csak a nyugati részét. Ezt katonai pletykaként hallottam, s azt is, hogy szeptemberben indul ez a támadásuk.[858] Arra számítanak, hogy az angolok viszonzásul majd Berlint semmisítik meg, ezért addig ki akarják üríteni Berlint. Hát nem őrültek ezek – innen, s túl a csatornán? S ha már őrültek is, mi közünk nekünk az ő marakodásukhoz?

Én azonban mégis szereztem magamnak pár szippantásnyi békességet: tegnap délután kimentem abban a dögletes hőségben is Dömösre. Olyan száraz már az erdő, akár az aszfalt. Reggel ma a Béres völgyben mégis összetalálkoztam egy turkáló vaddisznó családdal. A leggömbölyűbb malacot kinéztem közülük s testünk táplálására szerencsére agyon is lőttem. Nagy becsülete van most otthon a vadnak, a mészárosoknál alig kapni húst. A malacot betakargattam ágakkal a

856 A bombázások okozta súlyos károk következtében a gyártás jelentősen visszaesett, havi szinten a korábbi 270 helyett 184 gépet tudtak gyártani. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. I. 90.

857 Leonardo da Vinci 1495 és 1498 között festette az *Utolsó vacsorát* a milánói Santa Maria delle Grazie-templom refektóriumának falára.

858 A megtorló fegyvernek elnevezett (Vergeltungswaffe: V–1; V–2) rakétaágyúk bevetését lásd az 1944. június 17-i bejegyzésben.

legyek ellen, felmásztam a bércre, ott a hajnali napsütésben megálltam, – aki ezt a boldog, szabad érzést nem ismeri, sajnálnivaló.

1943. augusztus 16.

Zsúfolt délelőtt volt ez a mai. A belügyminiszternél kezdődött, aki összetrombitált néhányunkat Budapest részleges kiürítésének megbeszélésére. Az angol fenyegetőzés, különösen a pénteki légiriadó Budapesten kisebb pánikot okozott, főként a vagyonosabbaknál. Ezek azt hiszem minden felsőbb iniciatíva nélkül jórészt már kiköltöztek a fővárosból. De a többiek? Nagy a felelősség, ha nem költöztetjük ki őket, s közben rövidesen pusztító bombázás zúdul ránk. Valamilyen bombázás alighanem ér minket, – de milyen? S főleg mikor? Ha teszem azt tavasszal, mikor az őszi tapasztalataink alapján joggal lehetett orosz bombázásra számítani, kiürítettük volna a várost, szétszaggattuk volna a családokat, – azóta rég elsöpört volna minket a felháborodás vihara, mert Isten kegyelméből azóta máig nem következett be nálunk bombázás. S ha megbetegedtek volna közben a kitelepített gyerekek? Így is, úgy is óriási a felelősség. [...]

Hétpecsétes titok alatt megtudtam ma, hogy Kállay különbéke tapogatódzásokat kezdeményezett.[859] Bár segítené az Isten! Remény a sikerre persze alig van. Azt hiszem, maga is inkább a lelkiismeretének megnyugtatására teszi ezt, de csak tegye. A külügyminiszteren kívül legfeljebb csak a belügyminiszter tudhat esetleg erről, de ez is így van jól.[860]

859 Mussolini bukása után Kállay Miklós Veress Lászlót, a Külügyminisztérium sajtóosztályának diplomatáját bízta meg, hogy az áprilisban a britekkel megszakadt titkos tárgyalásait folytassa. Veress a magyar kormány megbízottjaként augusztus elején érkezett Isztambulba, az ankarai brit nagykövettel augusztus 16-án kezdődtek a tárgyalások. 1943. szeptember 9-ről 10-re virradó éjjel – a három szövetséges nagyhatalom egyeztetése után – a Márvány-tengeren állomásozó jachton aláírtak egy megállapodást, amely kilenc pontban határozta meg a feltételeket. Miután a kormány azokat teljesíteni nem tudta a német megszállás kiprovokálása nélkül, március 19-ig halogató politikát folytatott. Kállay tisztában volt a kiugrás sikerességének bizonytalanságával, közte és Barcza között zajló 1943-as levelezés is mutatja, hogy a tárgyalások tapasztalatából csalódottan vonta le azt a következtetést, hogy az angolszászok részéről nincs meg a komoly szándék arra, hogy a magyar kiugrást megfelelő módon támogassák. A titkos tárgyalásokról kiszivárogtatott hírek és az angol sajtó magatartása alapján azt szűrte le, hogy nem kizárhatóak a propagandisztikus szándékok: a németek megtévesztése a balkáni partraszállási terveket illetően, hogy azok minél nagyobb erőket kössenek le Európa déli részén. Joó 2008. 161. A megtévesztési szándékról lásd Borhi 2015. 44–56.

860 Veressnek Kállayn kívül a belügyminisztertől, a vezérkari főnöktől és Szegedy-Maszák Aladártól, a Külügyminisztérium politikai osztályvezetőjétől volt felhatalmazása, a tárgyalások Horthy tudtával történtek. Ghyczynek, valamint helyettesének, Szentmiklósy Andornak volt a legteljesebb rálátása a tárgyalásokra, valamint Szegedy-Maszáknak, akihez a rejtjeltáviratok befutottak.

1943. augusztus 17.

Szicíliát kiürítették a németek, de ez a kisebbik baj. Mert Harkovot állítólag az oroszok foglalták el, s ez nagyobb baj lenne, ha valóban így van. De talán nem igaz.[861] Délután a minisztertanács azt határozta Budapest kiürítése ügyében, amit a tegnapi értekezlet alapján a belügyminiszter előterjesztett: kötelező kiürítést nem rendel el, megfelelő formában ajánlani fogja a kiköltözést annak a rétegnek, amelyet a foglalkozása nem köt a fővároshoz, s közülük azoknak, akik nem tudnak hová menni, kérésükre szerez kvártélyt. Továbbá: november 1-ig meghosszabbítja a vakációt az összes városi középfokú és elemi iskolában. Eleinte vitás volt, vajon ne csak Budapestre korlátozzák-e ezt a rendelkezést. Tegnap Kis Bandit[862] ijesztgettem ezzel a lehetőséggel – ő pataki diák –, de most a keresztapai szívem megmozdult. „Az ipari városokban lehetetlen tanítani". „Akkor állapítsuk meg, hogy melyek a veszélyeztetett városok!" Patak ezek közé sehogy se kerülhetett be, s mivel tudom, hogy az ilyen vitáknál a tetszetős érv dönt, azt mondtam: „De ilyenformán a kormány szinte indexre tenné azoknak a városoknak a sorát, amelyeknek bombázására számít. Ez nyilván izgalmat keltene." Így aztán minden városban szünetel majd a tanítás. Kár nem lesz belőle, s nagy Bandi éppen úgy fog örülni, mint a kicsi. [...]

1943. augusztus 18.

Borzasztó az, mikor valakiben úgy benne van egyfajta izgágaság, mint ebben a Laky Dezsőben. Ennek folyton szerveznie kell önmaga dicsőségére valamit. Megalapította a párt ipari-, és kereskedelmi blokkját, persze maga az elnök, s ilyen fullasztó melegben is gyűlésre tereli össze a rabszolgáit. Ezeket önkéntes láncon, de elég szigorú engedelmességben tartja. Nagy tudomány, elismerem. Témákat szab ki nekik, feladatokat ró rájuk, ezeket átbeszéli velük, megbírálja, titkon talán még osztályozza is őket, mint afféle egyetemi tanár. Ezúttal a kereskedelminek volt szentelve a délután, így magamnak is ott kellett a gyűlésen lennem. Laky ün-

861 1943. augusztus 12. és 23. között zajlott a csata Harkov térségében. A város 1941-es elfoglalása óta ez a Vörös Hadsereg negyedik kísérlete volt a város visszafoglalására. Miután a szovjeteknek sikerült a Poltava–Harkov vasútvonal áttörése, Erich von Manstein tábornok augusztus 22-én, Hitler parancsa ellenére elrendelte a város feladását. KEEGAN 2019. 431–451.

862 Kis Bandi, ifj. Zsindely Endre (1929–1966), Zsindely Ferenc öccsének, Endrének a fia. 1953-ban a budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett diplomát. 1953-tól a Ráday Könyvtár munkatársa, 1961-ben svájci tanulmányútja során egyháztörténeti doktorátust szerzett. A református teológia kiemelkedő professzora, a Teológiai Akadémia egyháztörténeti tanszékének tanára.

nepélyesen és személyesen hívott meg rá, közölte röviden a felszólalók témáit is, nemcsak a saját expozéját, sőt szép fuvolaszóval még nekem is szuggerálni akarta volna, hogy majd mit válaszoljak nekik. Mennyi időbe és fáradságba kerülhet neki mindez! És nem restelli. Az ülés fél hatkor kezdődött, de már két órára ebédre hívott meg a lakására: azt mondta, ez a szokás. Lehettünk vagy tízen. Az ebéd utáni feketére azonban még legalább ennyien feljöttek, csupa képviselő. A nyáj. Laky nyája, politikai súlyának a Pártban a fundamentuma. Ezek etetésére, itatására költ is, noha garasos embernek nézem. És mennyi szót elfecsérel. [...]

1943. augusztus 20.

Ma először történt, hogy nem a bokrétások élén mentünk az István-napi körmenetben. Klári filmezik, magam meg hiába ágáltam ellene, Kállay mindenáron azt akarta, hogy együtt vonuljon az egész kormány. Ő képviselte a Kormányzó Urat, aki ma nem jött föl Budapestre. Sok gondot okozott a mai körmenet: meg nem tartani propaganda okokból látszott lehetetlennek, másrészt meg bajos volt a felelősséget vállalni az összesereglett sok népért, ha ne adj' Isten bombázni találnák Budapestet. Elkerülhetetlen volna a pánik. Hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon, csak módjával eresztettük fel vidékről a népet. Az a kevés bokrétás csoport díszben és zászlók alatt ott volt, s minél több díszmagyart akart Kállay helyből. Pokolian forró egy nap volt ez a mai, 38 fok árnyékban. Az én díszmagyarom még csak-csak, hát a prémes, vastagruhás többiek! [...]

1943. augusztus 24.

Tegnap este telefonált Klári Balatonfüredről. Hogy ne ijedjek meg, ha véletlenül olvasom az újságban a szerencsétlenségüket: ő nem is volt még azon a csónakon, amely a Balatonba fordult, és keservesen a felvevőgépet is ki tudták halászni a vízből. Csak persze pár nappal eltolódik a felvétel ideje. Úgy szép az élet, ha zajlik. Azt mondják.[863]

Délután minisztertanács. A hőség összefonnyasztja még azt is: 5-kor kezdődött, és 8 után vége lett. Csatay beszámolt a németországi útjáról, más nem is igen történt rajta. Csatay beszélt Hitlerrel, Ribbentroppal, Keitellel és sorra a többi generálissal. Hitler elismerte, hogy most mélyponton vannak, de Nagy Frigyes példájára hivatkozott, aki a mostaninál sokkal mélyebb helyzetben sem vesztette el a lelkét, s végül is győzött. Ha a német nép most lelkileg összeomolnék, megér-

863 Tüdős Klára a *Fény és árnyék* című filmjét forgatta Balatonfüreden.

demelné a sorsát, s ő nem is bírná sajnálni. A kitartás a győzelem titka, s ők ki is fognak tartani. Egyszóval: bizakodnak. De csak magukban, az olaszokban például semennyire. A Balkán védelmét is át akarják venni tőlük, tőlünk pedig azt fogják kérni, hogy tartsuk mögöttük megszállva a volt jugoszláv területeket. Csatay beszámolójához a miniszterelnök pár udvarias, semmitmondó frázissal szólt hozzá, a belügyminiszter azonban közbevágott. Leszögezte, hogy hasztalan a német erkölcsi erő, ha egyszer az ellenségei fölénybe kerültek, és semmi esély nincs ennek a helyzetnek a megváltoztatására. Ismét kijelentette – a miniszterelnök hasztalan igyekezett ebben megakadályozni –, hogy nem vehet részt olyan kormányzatban, amely magyar csapatoknak a Dunától vagy a Drávától délre való felhasználását rendeli el. Én is elmondtam a magam régi felfogását, – és pont. Mások nem nyilatkoztak. Igaz, hogy a miniszterelnök iparkodott is véget vetni a vitának, – de mégis. Becsaptak. Minisztertanács után bezzeg a kapu előtt az utcán összedugták a fejüket, és engem se engedtek a kocsimba beszállni. Különösen ez a szerencsétlen, ideges Antal Pista volt szinte magán kívül. Borzasztó is lehet egy szélkakas számára, ha nem tudja, merről fúj a szél. Panaszkodni azonban azon panaszkodik, hogy miért nem beszéljük ezt meg a minisztertanácson? Ebben az összes többi zúgolódó is egyetértett vele. De a minisztertanácson egyik se nyitotta ki a száját. Igaz, hogy a miniszterelnök nem túlságosan bíztatta őket,[864] – de azért kinyithatták volna. Félnek ezek mindentől, de legeslegjobban mégis a színvallomástól félnek.

1943. augusztus 25.

A tegnapi minisztertanácson én a következőket mondtam: ha a németek vesztik el a háborút, a mi sorsunk felől nem az angolok fognak rendelkezni, hanem az oroszok. A németek azt mondják, hogy csaknem 50 ezer orosz páncélkocsit lőttek ki eddig, – vajon mennyi lehet még nekik? Bármennyit is lőjenek ki belőle, legalább 10 ezer még mindig marad akkorra, mikorra a német ellenállás összeomlik. Ha pedig ez a 10 ezer harckocsi Európa ellen megindul, ki állhat szembe velük? Az angolszászok időben akkor sem bírnának, ha akarnának. Sorsunk beteljesül. Legfőbb érdekünk tehát, hogy a német front ne omoljon össze, – legalábbis minél tovább tartsa magát, hogy maradjon idő arra a csodára, ami megmenthet bennünket. A mi hadseregünk az orosz feltartóztatására semmi. De még arra is kevés, hogy a német oldalán a küzdelem sorsát befolyásolja. Teljesen céltalan lenne tehát a harcba vetése: nem szabad tehát harcba vetnünk! Ellenben lázasan kell

[864] Kállay visszafogottságát indokolta, hogy a magyar hadsereg balkáni jelenlétének gondolatát már közvetítette az angolok felé, de válasz még nem érkezett.

felszerelnünk: nem az orosz ellen, erre elégtelen lesz mindig. Hanem arra a bizonyos csoda esetére, amely azért csoda, hogy most még ne tudjunk róla többet.[865] Akkor szükséges és számottevő a mi kis hadseregünk. Mivel a németek segítsége nélkül a hadseregünk felszerelése nem lehetséges, addig jóban kell lennünk a németekkel. Az angolok jóindulata reményében szembe helyezkedni velük és az ország megszállását így kiprovokálni nem szabad, mert ebben az esetben a hadseregünknek vége. Mindent el kell követnünk, ne vigyünk csapatokat a Balkán felé az országhatáron túl: ne bőszítsük ezzel a szomszédainkat se, az angolokat se. De azért lehet olyan kellemetlen helyzet, hogy ezt mégis meg kell tennünk, bármekkora veszélye is van. Igen kevés esélyünk van a megmaradásra. Ezt a keveset nem szabad csökkentenünk. Hadsereg nélkül viszont semmi esélyünk se volna.

1943. augusztus 26.

Borzasztó egy banda ez a képviselői! Régóta tudom, hogy kucséber,[866] kaszírnő, terrorista, újságíró, primadonna, politikus, kéjhölgy: azonos lelkület és egy szakma. Benne a képviselő nem éppen a java. Hiúak, nagyhangúak, nagyképűek, műveltségük felületes, becsületük formaság: lármás, szemtelen és gyáva, izgága és üres társaság. Aki nem ilyen közöttük, az nem is igazi képviselő, csak férfi létére tévedésből megválasztották képviselővé. Mert a valódi képviselő még tájékán sem járt annak a helynek, ahol a férfiasságot osztogatták. Vénülök-e, vagy mi más oka, ha egyre kevésbé bírom becézgetni őket. A becézgetésnek csak egy fokkal is kevesebbért már megsértődnek: nem lehet így bánni egy képviselővel, azt mondják durcásan. És izgulnak mindig és mindenen, fölényesen legyintgetnek, megfellebbezhetetlen ítéleteket potyogtatnak, s a világon mindenhez ők értenek a legjobban. Mert egy csomó beborozott parasztból egyszer több szavazott véletlenül rá, mint az ellenjelöltjére. Más fundamentuma nincs. Ma úgynevezett pártnapot rendelt el a miniszterelnök, és azt kívánta, hogy lehetőleg a miniszterek is menjenek el rá, maga is ott lesz. Ott is volt, s azután a szokásos összevisszaság után, amelyet „közvetlen eszmecserének" keresztelt el a sajtó, ma is rövid kis beszédet intézett a

865 Kállay augusztus elején még latolgatta a Balkánnal kapcsolatos német kérés teljesítését, azt ugyanis összehangolhatónak tartotta az átállás politikájával: a balkáni partraszállás során a magyar katonai jelenlét átállás esetén közvetlen kapcsolat felvételét tenné lehetővé az angolszászokkal. Feltehetően Zsindely Ferenc is egy ilyen jellegű megoldásban látta a reményt. Az angolszászok azonban elzárkóztak e felvetés elől, sőt a magyar közeledés komolyságának hiteléül a magyar megszálló erők számának csökkentését kérték. A Csatay által közvetített kérés teljesítése a szövetségesek teljes bizalomvesztését eredményezte volna. A minisztertanács, majd szeptember 4-én a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács a kérést elvetette. Dombrády 2000. 220–221.

866 apró értéktárgyakkal házaló vándorkereskedő

honatyákhoz.[867] Nem volt jó napja, s minduntalan elszólta magát. Olyannyira el, hogy egyszer például azt mondta: „egyes embernek ki kell a maga elvei mellett tartania, a nemzet sem változtathat politikát, – egyedül én tehetem ezt, s nektek rám kell bíznotok ezt a kellemetlen kötelességet". Vajon mit akarhatott mondani ezzel? Semmi esetre sem azt, amit mondott. Éljenezték azért, tapsoltak. Aztán a pokoli melegben vacsorához ültünk, de én mihelyst tehettem, elszöktem.

1943. augusztus 27.

Ma egy éve temettük a Kormányzóhelyettest. A nyilvános megemlékezés dandárját mára tették, hogy ne zavarják meg túlságosan Szent István ünnepét. De kár is ezért a szegény Horthy Pistáért! Megkeserülhetjük még mindnyájan egyszer, hogy tavaly belezuhant a halálba.

1943. augusztus 28.

Kláriék a szabadtéri fotografálást befejezték tegnap. Maga Klári még Balatonfüreden maradt, s az volt a tervem, hogy én ma délelőtt legkésőbb 12-kor elszököm a hivatalból, s megyek egyenest Füredre. Ámde tegnap este felhívott telefonon a belügyminiszter – a miniszterelnök nincs Budapesten –, hogy déli 12-kor minisztertanácsot tartunk nála Budapest kiürítése tárgyában. Mit tehet ilyenkor az ember? Káromkodik egyet. A mai minisztertanács azzal a haszonnal járt, hogy megbuktatta a belügyminisztérium eredeti kiürítési javaslatát: kettéválasztottuk az úgynevezett „önkéntes kiürítést", a felnőttek eltanácsolását későbbre hagytuk, s egyelőre csak a gyerekek elköltöztetését határoztuk el. Mindezzel fél kettőre végeztünk, – mehettem Füredre. Boldogan és vidáman mentem. Jól is sikerült ez a rövidke kirándulás. Vidám volt és boldog. [...]

1943. augusztus 30.

Vagy három napja híre jött, hogy a bolgár király beteg. Méghozzá súlyos beteg. A város persze rögtön suttogni kezdte, hogy a németek megmérgezték – a napokban járt Hitlernél látogatóban –, de ez a gyanú alaptalan volt. Boris cár nagy ba-

867 Kállay ezen a fórumon fejtette ki a különböző helyről érkező indítványokra válaszul Budapest nyílt várossá nyilvánításának esélytelenségét: „...Szeretném én is Budapestet nyílt várossá deklarálni, de nem tudom a pápa helyett Stern Samut felvonultatni és az antik műemlékek helyett Gül Baba sírját." Kállay beszédét lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 39–41. Lásd még a 852. lábjegyzetet.

rátja és bizalmasa volt Hitlernek, bárkinek érdekében állhatott a megöletése, csak éppen őneki nem. Bennem e szokatlan komorsággal fogalmazott híradás azt a gyanút keltette, hogy Boristól Hitler valami olyat kérhetett, amire ez a bölcs és ravasz király jobbnak látta beteget jelenteni. A tegnapelőtti orvosi kommüniké azonban megdöbbentett. Arról volt benne szó, hogy „amennyiben komplikáció nem történik, a közvetlen veszély ezúttal nem fenyeget". Elég az hozzá, olyasvalami, amit nem szeretném, ha rólam jelentenének ki az orvosok. Még Füreden mondta aztán Radocsay Laci az ebédnél, hogy az este meghalt Boris cár. Az egyetlen koronás ismerősöm. A bolgároknak nagy szükségük lett volna még az ő finom eszére.

A németek feladták Taganrogot.[868] Egyre a „rugalmas front" előnyét magyarázzák, egyre hencegnek, hogy milyen észrevétlenül „sikerült elszakadniuk az ellenségtől", s hogy az orosz „hasztalanul kísérelte meg elszakadó mozdulataik zavarását". A német a múlt világháborúban még „csapataink átcsoportosításának" hívta a visszavonulást, – haj, de elavult azóta ez a primitív terminológia!

1943. augusztus 31.

Kállay kérésére felhívattam magamhoz Tildy Zoltánt,[869] aki egyszerű kálvinista pap létére a teljesen levitézlett Kisgazdapárt élére állt, mikor Teleki Bóli idején Eckhardt Tibor a Kisgazdapárt vezére Amerikába emigrált.[870] Nagyrészt a pártvezér emigrációja is tette, hogy a német hadiszerencse idején teljes bomlásba került a párt, szervezetei bomladoztak, tagjai elszéledtek, – ami mégis sínylődgetett belőle, az mind jobbára zsidóbérenc hírébe került, s angolbarát vonalra tolódott. Jelentősége azonban nem volt semmi. Tildy pártvezérsége inkább nevetséges volt. Túlzásos nagy tisztség képességeihez mérten. A német hadiszerencse leáldozásával a Kisgazdapárt súlya is megnőtt a konjunktúrát meglovagoló emberek szemében. Tolakodni kezdenek felé azok az emberek, akik angol győzelem esetére biztosítani akarják magukat. A különben tisztességes Tildy váratlanul akkora szerephez jutott, hogy az már neki magának is kényelmetlenné kezd válni. Pártja egyrészt a képzelgés, másrészt a gyűlölet kereszttüzébe került, – de akár így, akár

868 Kikötőváros az Azovi-tenger partján Rosztov térségében.

869 Tildy Zoltán (1889–1961), 1921-től 1929-ig Tahitótfalu, 1932-től 1946-ig Szeghalom lelkésze. 1930-ban a Független Kisgazdapárt egyik alapítója, 1943-tól elnöke. 1936-tól a párt parlamenti képviselője. A háború után a Független Kisgazdapárt országos pártvezére. 1945 szeptemberétől miniszterelnök, 1946 februárjától köztársasági elnök. 1948-tól házi őrizetben tartották. Az 1956-os forradalomban a Nagy Imre-kormány államminiszteréként vett részt. A Nagy Imre-per vádlottjaként hatévi börtönbüntetésre ítélték. 1959-ben betegségére való tekintettel szabadlábra helyezték.

870 Eckhardt Tibor amerikai útját lásd az 1941. október 7-i bejegyzésben.

úgy, egyre többet foglalkoznak vele. Ebből kifolyólag orrolt meg rá Kállay is, az erdélyi iparrevízió ügyében tett állítólagos nyilatkozata miatt, amelynek megfeneklését Tildy állítólag saját közbelépésének tulajdonította. Kállay durcásan telefonált nekem, hogy ilyen illojális magatartást nem tűr, – hajtsam most már végre azt a revíziót, amelynek elaltatását késhegyig menő ellenkezésem dacára éppen ő erőszakolta ki. No, Tildyvel aztán rendbe is hoztam ezt a dolgot. Persze egyébről is szó esett köztünk. Régóta nem beszélgettem vele, s meglepett az az optimizmus, mellyel a jövendőnket szemléli. Nem mintha nem volna aggodalma neki, ajaj, van neki bőven, de ezek az aggodalmak sekélyebb, kevésbé végzetes vizeken nyüzsögnek, mint az enyémek. Ő például az orosz veszedelemtől nem tart semmit. Az oroszokat szerinte máris teljesen kézben tartják az angolok, s ha kell, fegyverrel is visszaszorítják Európából. Pompásan felszerelt 5 milliós hadseregük erre az eshetőségre áll készen, s ha összeomlanék a német front, az angolok napok alatt Európában teremnének. Tildy nem is képes komolyan megfontolni azt a lehetőséget, hogy sorsunkat esetleg más is megszabhatja, mint az angolok. A németek teljes vereségét pár hónapon belül bizonyosra veszi, – az addig tanúsított magatartásunkat igen fontosnak a jövőnk alakulása szempontjából. Nem csak Tildy, s az ő kényszeredett pártja gondolkodik így, hanem az a zsidó és liberális elemekkel telített egyre növekvő tábor, amely németgyűlöletében az angol jóindulat szalmaszála után kapkod. Az orosz veszedelem elől pedig a fejét egyszerűen bedugja a homokba. Azon emészti magát, hogyan helyezkedjünk majd az angolok teremtette közép-európai koalícióban. Persze erre a lehetőségre is készülni kell. Ők azonban másról már tudni se akarnak. Nyomja őket a túlméretezett felelősségük, – szegény Tildy is a parókiájának ablakából az európai nagypolitikát csitítgatja, békélteti, s szörnyen fő a feje, mert azért mindent nem láthat tisztán. [...]

1943. szeptember 2.

Kamarai nap. A kereskedelmi és iparkamarai titkárok gyűlnek ezen a címen havonként össze. Megtárgyaljuk a problémákat, – sok hiábavaló szó is esik, enélkül nincs. Ma különösképpen sokat kellett szónokolnom. Este Klárival és Sanyival megnéztük a „Münchhausen báró" című reprezentatív német színes film bemutatóját.[871] Nyilván a „Bagdadi Tolvaj"[872] című angolszász remekmű lepipálására

871 Az Universum Film (Ufa) Rt. filmje Báky József magyar származású rendező alkotása. A forgatókönyvet Erich Kästner írta. A kor legmodernebb színes technikájával készült 105 perces film a Goebbels vezette propagandaminisztérium megrendelésére született, németországi bemutatójára 1943. március 3-án, az Ufa 25. jubileumi ünnepségén került sor.

872 Lásd a 161. lábjegyzetet.

készült. Hát ez a lepipálás nem sikerült neki. Klári holnapután reggel utazik a marosvásárhelyi református ünnepségre. Igazán nagyszerű beszédet szerkesztett össze a református nők mai hivatásáról. Pompás egy asszony. Nekem is mennem kellett volna, de elmaradtam. Igazat megvallva leginkább a szarvasok miatt. Ha már a Gondviselés ezt a szarvasbőgést még nekünk engedélyezte, szeretnék kellően élni is az engedelemmel. Klári vállalta, hogy novellámat majd ő olvassa fel helyettem. Pompás egy feleség.

[...][873]

1943. szeptember 7.

Louis jött be hozzám a vezérkarával a költségvetésünket letárgyalni. Huzavona s alkudozás az ilyen. Louis le szeretne spórolni valamicskét a 800 milliós deficitből, mi is hajtogatjuk a magunkét, s valahogyan megegyezünk. Ezúttal egész jól megúsztuk, mert Louis valamely okból szíveskedni óhajt velem. Még a hajózási emberek – volt haditengerésztisztek ezek – egyébként indokolatlan rangemeléséhez is hozzájárult, aminek igazán örültem, mert a Kormányzó Úr, akinek bajtársias jóindulatával ezek a jó urak ugyancsak visszaélnek, tegnap telefonon felhívott, s valósággal kunyerált, hogy léptessem őket elő. Most legalább van nála egy jó pontom.

1943. szeptember 8.

[...] Vacsora közben telefonált a Távirati Iroda egyik újságírója, hogy az olaszok letették a fegyvert. Badoglio 19[15]-kor proklamációt adott ki, hogy az összes olasz csapat, bárhol legyenek is, az ellenségeskedést azonnal szüntessék be a Szövetségesekkel szemben: ha más állam részéről érné az olasz hadsereget a támadás, az ellen fegyverrel fognak védekezni. Eisenhower, a Szövetségesek hadvezére pedig felhívást bocsájtott ki: mindazok az olaszok, akik az Itáliába betolakodott németeket ki akarják űzni az országból, számíthatnak a Szövetségesek támogatására. Nyilvánvaló mindebből, hogy Badoglio nem csak egyszerűen „kiugrott", hanem „átállt" az ellenséghez. Méghozzá a fegyverszüneti egyezmény már 2-ára létrejött, de egyik pontja szerint a nyilvánosságra hozatala „majd csak olyan időpontban történik, amely a Szövetségesek számára alkalmas."[874] Badoglio elárulta német

873 Zsindely szeptember 3-tól 6-ig Sándor öccsével szarvasbőgésen volt Dömösön.

874 Badoglio szeptember 2-án megkötött titkos fegyverszüneti egyezményben elfogadta a feltétlen megadást. A nyilvánosságra hozatallal megvárták a szövetségesek partraszállását Salernónál, azt Eisenhower tábornok tette közzé a rádióban. Olaszország Németországnak október 13-án üzent hadat, miután a szövetségesek elfoglalták Nápolyt.

szövetségeseit, ez kétségtelen. Hogy a németek mit fognak szólni hozzá? Az angol rádió már megjósolta: azt fogják mondani, hogy „előre látták, s ez csak kedvező számukra". Szeretném, ha csakugyan ezt mondanák. Előttem Szicília megszállása óta világos, hogy a németek a háborút elvesztették, s nem értem az ő konok bizakodásukat. Nem értem, de örülök neki. Mert ha egyszer mégis megvilágosodik ez előttük, akkor miért vérezzenek és szenvedjenek tovább: akkor a keleti fronton szintén bemondanák az unalmast. És mi lenne akkor? Az orosszal ki szállhatna szembe? A németek ajtaján nagyon dörömbölhetnek mostanában az események: bármilyen mély és mámoros is az álmuk, félek, hogy egykor a valóságra ébrednek majd belőle. Egy-két hónap múlva meglehet, hogy valamennyien akasztófán lógunk. Ahogy majd az Isten akarja. Ámen.

1943. szeptember 9.

[...] Este pártértekezlet volt, teljesen függetlenül az olasz eseményektől, régi meghívás alapján. A miniszterelnök ezúttal igazán jól beszélt. Az olasz példából okulhatunk – mondta –, Mussolini kormányzatának kicserélése feltétlenül meggyorsította az események folyását, amint az ilyen csere mindig és mindenkor gyengítőleg hat. Bármelyik végletes katasztrófa-politikához is szegődnénk, akár a németek mellé állnánk az összes fegyveres erőnkkel, akár mindenáron békét követelnénk, a katasztrófánk biztosan elkerülhetetlenné válnék. Nem meri biztosra ígérni, hogy az ő öncélú magyar politikájával elkerülhető a katasztrófa, de csak ezen az egy úton van erre esélyünk. A párt persze helyeselt, mert ilyen ez a párt: még a bölcs miniszterelnöki beszédet is megtapsolja. Nyíltan egységet mutat, titkon azonban egyből megindult az aknamunka: az angol győzelem régi hirdetői verik a mellüket, hogy kinek is lett igaza, a német diadal fanatikusai pedig durcás és gyanakvó képpel járnak.

Napközben Badoglio pálfordulása sok gondot okozott az én tárcám keretében is, elsősorban a vasúti forgalom terén. Beszüntettem Olaszországba a szállítmányokat, sőt a Romániából Olaszországba átfutó vonatokat is visszatartattam. Erre a külügy megijedt: Olaszországgal nekünk semmi bajunk, ne sértsük meg őket! Röviddel ezután az olasz követség kérte a szállítmányok visszatartását, nehogy azok a németek kezébe kerüljenek. De most még csak hagyján, – mi lesz akkor, ha a németek egy olasz ellenkormányt találnak alakítani? Melyiket ismerjük el?[875]

875 Ez a probléma komoly feszültséget okozott a magyar–német viszonyban. A Skorzeny által kiszabadított Mussolini (lásd az 1943. szeptember 20-i bejegyzést) szeptember 23-án ellenkormányt alakított, a magyar kormány azonban Badoglio királyi kormányát ismerte el. Sztójay Budapestre utazott,

Csatay azt szeretné, ha mozgósítanánk. Ha az olaszok összefognak a szerb partizánokkal, egy héten belül Zágrábban lehetnek.

1943. szeptember 10.

A fene essék Badoglióba: váratlanul alaposan lefagyasztotta szarvasbőgési reményeimet. Korai volt hencegnem vele, hogy ez az idei bőgés még a mienk. Pedig 12 szarvasbika lelövésére van meghívásom eddig, s jól tudom, mihelyt nem leszek miniszter többé, ezekből a meghívásokból is alig-alig akad majd. Ma délután akartam Szántódra autózni, de nem mertem.[876] Tisztán illedelemből, mert egyelőre még nemigen lehet rám sürgős szükség. Kállay mit összenyavalygott a miniszterségemet megelőző hónapok alatt, hogy mennyire nem nélkülözheti bölcs tanácsaimat, – s mióta a miniszterelnökségről elkerültem, még egyetlen egyszer sem kérdezte a véleményemet semmiféle ügyben. De még a tárcámhoz tartozó ügyben is csak egyszer-kétszer. Attól tehát nemigen kell tartanom, hogy Kállay sürgősen hívatni talál. Ma nagy titokban egybehívta az eleven volt miniszterelnököket – kivéve Imrédyt és Bárdossyt –, és nyomatékkal még az öreg Kányát is felhozatta Almádiból. De az ilyen vének tanácsán én azelőtt se szoktam részt venni.[877]

Ma délelőtt tanácskoztunk a belügyminiszter elnökletével. Az összes főispán, alispánok, polgármesterek voltak jelen, valamint Bánffy Dani, Szász Lajos, Bornemisza, s én. A vidék tüzelőanyag ellátását tárgyaltuk fél 4-ig. Tárgyalás közben kaptuk a bizalmas értesítést, hogy az olasz király a trónörökös javára lemondott és Szicília szigetére távozott. És hogy Umberto[878] trónörökös valahol

hogy közvetítse a németek tiltakozását és Ribbentrop ultimátumszerű üzenetét: „tagadó válasz kilépésnek tekinthető, s következményei azonnaliak." A szeptember 28-i minisztertanács ezek után úgy határozott, hogy ugyan elismeri az olasz ellenkormányt, de a Badoglio-párti olaszokkal sem szakítja meg a kapcsolatot. Az olasz és a magyar oldalról is a diplomaták a helyükön maradtak. A szakadék szélén 54–56.

876 1943. szeptember 11-én Zsindely mégis elutazik, október 4-ig csak a fontos hivatalos eseményekre szakítja meg a vadászatokat.

877 A kormányzónál tartott zártkörű ülésen részt vett Esterházy Móric, Bethlen István, Károlyi Gyula, Kánya Kálmán, a kormányt Kállay, Ghyczy Jenő és Keresztes-Fischer Ferenc képviselték. A németektől való eltávolodás irányvonalát tárgyalták meg. Egységesen képviselték azt a véleményt, hogy az olasz példa nem követhető, a német megszállást meg kell próbálni elkerülni. Kérni kell azonban a fronton harcoló katonák hazahozatalát, vissza kell utasítani a magyar csapatok bevetését a Balkánon, és ha a magyar honvédség angol–amerikai csapatokkal kerül szembe, nem veszi fel ellenük a harcot. Ezeket az alapelveket Kállay a szeptember 14-i minisztertanáccsal is elfogadtatta. Czettler 2000. 302; A Wilhelmstrasse és Magyarország 731.

878 Umberto (1904–1983) olasz királyi herceg, III. Viktor Emánuel lemondása után, 1946. május 9-étől június 12-ig Olaszország utolsó királya.

Olaszországban tartózkodik, de a felesége és a gyerekei szerencsésen megérkeztek Svájcba. Nem értettük ezt a nagy szétutazást. Estére megjött a hír, hogy a németek elfoglalták Rómát, Kesselring tábornok[879] ultimátumára a Rómában összegyűjtött olasz sereg 50 km-es körzetben kapitulált. A németek megszállták Genovát, s a liguriai partot, rövid harc után elfoglalták Triesztet – itt egyedül 90 ezernél több olaszt fegyvereztek le –, s Rommel az észak-olaszországi szórványos ellenállásokat rövid, de elkeseredett támadásokkal leverte. Egy csomó olasz hadihajót elsüllyesztettek, másokat elfoglaltak, s lefegyverezték mindenhol az olasz csapatokat.[880] „Az olasz hadsereg nincs többé" – mondta Hitler ma esti kommünikéje –, „de a történelem e legnagyobb és legcsúnyább árulásának emléke örökké élni fog." Megborzong az ember. Róma félt a bombázástól, s most kiprovokálta a bombáztatást. Olaszország megunta a háborút, s így saját földjét tette két ádáz ellenség harcterévé, akinek mindegyike Olaszország népét pusztítja. Okulásnak jó ez az olasz példa. Remélem, megértjük.

[...][881]

1943. szeptember 14:

A minisztertanácson Kállay beszámolt az olasz fegyverletétel teremtette új politikai helyzetről. Igen bölcsen és higgadtan beszélt. Mikor sorjában nyilatkoznunk kellett, hogy mit szólunk ehhez a politikai felfogáshoz, magam is őszintén helyeseltem.[882] Kállaynak határozottan jót tesz a „megszépítő messzeség". De talán, ha az ember nem látja kezdeti első ijedelmét, habozását, – no mindegy, most bölcsen beszélt. Lehet persze, hogy hazudott, és mást cselekszik titkon, mint amit nekünk

879 Albert Kesselring (1885–1960), német tábornok, 1940-től a 2. légiflotta parancsnoka. 1943-tól délnyugati főparancsnok, a légierő mellett a szárazföldi erőt és a haditengerészetet is alárendelték a Földközi-tenger medencéjében, ebben a minőségében feladata az olasz offenzíva biztosítása volt. A háború után az olasz hadbíróság halálra ítéli, majd büntetését életfogytiglanra enyhítik. 1952-ben szabadult.

880 A német büntető hadműveletnek – a hadifoglyokat nem számítva – 40 ezer olasz esett áldozatul. SEBESS 2020. 233.

881 Zsindely szeptember 11-től 14-ig Szentesen vadászott.

882 Ezen a napon érkezett meg Veress László a Márvány-tengeren aláírt angolszász megállapodással (lásd a 859. lábjegyzetet). Kállay – a kormányzónál szeptember 10-én tartott megbeszélés alapelvei szerint – kifejtette, hogy Németországgal a nyílt szakítás lehetetlen, mert az a megszállást vonná maga után, majd négy pontban foglalta össze álláspontját: 1. a háromhatalmi egyezmény jogilag megszűntnek tekinthető, de ebből a kormány nem von le semmilyen következtetést. 2. A magyar katonákat vissza kell hívni az orosz frontról, és a magyar honvédség az országhatáron kívül nem vethető be. 3. Német katonai szállítmányok nem érinthetik Budapestet, Miskolcot és Győrt. 4. Az ország önállóságát saját erővel kell megvédeni. Kijelentette továbbá, hogy a magyar királyi követnek Rómában kell maradnia, és Badoglio elismerése akkor is érvényben marad, ha Mussolini kormányt alakít. Kállay javaslatát a minisztertanács egyhangúlag elfogadta. CZETTLER 2000. 300–301.

bejelentett. Ezt mindenki helyeselte. Louis durcáskodott csak, hogy a miniszterelnök a kormányt egy hétig tájékoztatás nélkül hagyta, – de a mai tájékoztatás őt is megnyugtatta.

[...][883]

1943. szeptember 20.

Mikor én vadászhatom, elvész akkor számomra a többi világ s a mindennapi gond. Akár a morfium, úgy érzéstelenít engem a vadászat, míg az erdőt járom. Nem érdekel más, csak a szél iránya, a csapó meg a vad. De az élet persze folyik tovább, s amikor hazatérek, a narkózis hatása is szűnik. Az elaltatott gondok felébrednek és rám vetik magukat.

Mussolini kiszabadulásának körülményei nyilvánosságra kerültek. Meghatottság nélkül igaz férfi nem olvashatja ezt a bravúrt, s ha valaki véletlenül angol gentleman, hát az is aligha vélekedhetik másként. Mussolinit az Abruzzók egy 2900 m magasságban fekvő ócska szállodájában őrizték. Csak drótkötél-pályán lehetett feljutni oda, de azt forgalmon kívül hagyták. Ejtőernyősök szálltak le a csúcsra – harmadrészük a szakadékokba veszett. Az olasz őrség puskalövés nélkül megadta magát, s a Duce kiszabadult. A repülőgép csak úgy tudott felszállni vele, hogy egy 500 méter mély szakadékba gurult be, onnan emelte ki aztán a pilóta. Azóta a Duce átvette a fasizmus újjászervezését, detronizálta a királyt, új kormányt alakít, és nyilván sok gondot fog okozni nekünk is diplomáciai vonalon.[884]

1943. szeptember 21.

A délutáni minisztertanácsot délelőttre tették át. Mivel a miniszterelnök tegnap a németországi útjáról visszatért vezérkari főnököt fogadta,[885] ez az időpontválto-

883 Zsindely szeptember 15-től 20-ig Jendrassik György meghívására a Gerecsében vadászott.

884 Az előzményeket lásd az 1943. július 27-i bejegyzésben. Az akciót az Otto Skorzeny vezette SS-különítmény hajtotta végre, azt különösen sürgetővé tette, hogy Badoglio kormánya Mussolinit át kívánta adni a szövetségeseknek. A Ducét Hitler főhadiszállására, Rastenburgba szállították, ahol Hitler nyomására kikiáltotta a Salói Köztársaságot, egy német bábállamot. Zsindely leírása egyezik azzal, amit a mai történelmi elemzésekben az akcióról olvashatunk. Egyes történészek véleménye szerint azonban nem kizárható, hogy Badoglio kormánya megegyezett Hitlerrel és kezére játszotta Mussolinit, ugyanis Mussolini számonkérése a szövetségeseknek való átadása után az ő és köreinek érintettségét is felvetette volna.

885 Szombathelyi kormánytól kapott megbízatása volt, hogy a balkáni megszállásban való részvételt visszautasítsa és a magyar csapatok hazahozatalát kieszközölje. Kádár Gyula, a Vkf. 2., hírszerző és kémelhárító osztálya vezetőjének kíséretében 1943. szeptember 18-án Hitler, majd Keitel fogadta fagyos hangulatban. Hitler – miután a különböző bizalmas jelentésekből ismerte a magyar kormány

zás elegendő volt ahhoz, hogy a városban futótűzként terjedjen el a Kállay-kormány lemondásának híre. Pedig csak annyi volt, hogy a Kormányzó Úr délutánra vadászni hívta meg a miniszterelnököt Gödöllőre.

A vezérkari főnök utazásának eredményéről a miniszterelnök dicsérettel emlékezett meg. Egyelőre nem került szóba semmi olyan követelés, hogy a Balkán védelmében katonailag vegyünk részt, sőt maga a balkáni kérdés sem került szóba. Ebből a miniszterelnök örömmel vonta le azt a következtetést, hogy ott a németek egyelőre nem számolnak hadműveletekkel. Olyasfélét is mondott, hogy a két hadsereg között igen jó és bizalmas a viszony. Itt Csatay közbeszólt és közölte az oroszországi úgynevezett megszálló seregünk parancsnokának friss jelentését, amely a leghatározottabban éppen az ellenkezőjét állapítja meg ennek a nagy bizalomnak, és azzal számol, hogy éppen az egyre tűrhetetlenebb bizalmatlanság miatt rövidesen az ő leváltását fogják a németek követelni. A honvédelmi miniszter ezen közbevetésére Kállay is abbahagyta hirtelen a példás egyetértés magasztalását és panaszkodni kezdett, hogy a németek nem közölnek velünk semmit, sejtelmünk nincs, milyen politikát szándékoznak követni Olaszországban, milyet a Balkánon, sőt azt sem tudjuk, mit akarunk a keleti harctéren.[886] A belügyminiszter megjegyezte, hogy a németek azért nem közlik velünk az oroszországi tervüket, mert azokat nem képesek közölni: nemcsak a kezdeményezés, de az események irányítása is teljesen kicsúszott minden fronton a kezükből.

Ez persze súlyos elfogultság – amelyre a tárgyilagosságára büszke belügyminiszter a németekkel szemben gyakran elragadtatja magát. Bizony az olaszországi események nem vallanak a német tehetetlenség mellett. Ez az elfogultság engem annál inkább aggaszt, minél inkább látom a belügyminiszter befolyásának erősödését a miniszterelnöknél. A német medve, ha meg is sebesült, korántsem tehetetlen még, – legfeljebb feszültebb a szokottnál, de veszedelmesebb is. Annyi ereje mindenesetre bőven van még, hogy halálra tépjen hozzánk hasonló gyenge legényeket. Aki a közelében van, éppen most kell a legjobban ügyelnie, s ne bőszítse, ha ártalmas fenevadként gyűlöli, akkor annál kevésbé. Magam különben

álláspontját – a magyar katonai részvételt fel sem vetette. Hitler az olasz „árulás" következményeként tervezett megtorlásról, a német hadifogságba került egymillió olasz katona német hadiiparban való alkalmazásáról beszélt, majd hangsúlyozta, hogy a győzelem után minden árulóval le fognak számolni. Szombathelyi távozása után a német hadvezetőség utasítást adott a „Margarethe I." terv, Magyarország német megszállásának katonai előkészítésére. CZETTLER 2000. 305.

886 A németek nemhogy bizalmas információkat nem közöltek a hadi helyzetről és a katonai terveikről, de az olasz kapitulációt követően, szeptember 9-én döntés született Magyarország megszállásáról, és szeptember 30-ra a katonai tervek is elkészültek.

édeskeveset tudok ezekről a magasabb politikai dolgokról mióta miniszter vagyok. Azt hiszem, az egy belügyminisztert kivéve a többi kollégám is így van ezzel. [...]

1943. szeptember 21.

[...] Bácskában egyre szaporodnak a szerb partizánok terrorcselekményei a vasút és a vasutasok ellen. Hol a távírópóznákat vágják ki, hol a síneket robbantják fel, – állomásépületeket támadnak meg, s vasutasokat orvul agyonlőnek. Ha viszszalövöldöznek rájuk, azonnal visszavonulnak. Kértem, hogy fegyverezzék fel a vasutasokat.

[...][887]

1943. október 5.

Kállaynak a múltkori nagyhangú hencegése időközben megszelídült, és bizony mégiscsak elismerte a Mussolini-kormányt, – német felszólításra.[888] Pedig menynyire pattogott Keresztes-Fischerrel együtt! Minket, akik elkerülhetetlennek jósoltuk ezt a lépést, Isten őrizte, hogy csaknem hazaárulónak minősített. Legkivált Lukács Bélát. Úgy látom, Lukács Béla mindinkább torkig van Kállayval. Pedig leginkább ő felelős azért, hogy Kállay az ország nyakára ülhetett. Ő ravaszkodta ki.

A minisztertanács hosszú lett és szokatlanul izgalmas. Valami változásnak kellett történnie a belpolitikában időközben. Abból is következtetnem kell erre, hogy ma egészen szokatlan őszinteségű belpolitikai vita fejlődött ki éjfél körül. A miniszterelnök keserű honfibúval kezdte ostorozni a jobboldali közvélemény tehetetlenségét. Én erre megjegyeztem, hogy a tehetetlenségért a kormány is felelős, mert szántszándékkal nevelte így ezt a közvéleményt: folytonosan azt hangoztatta, hogy a teljes tényállást csak a kormány ismerheti, s hogy a teljes tényállás ismerete nélkül nem szabad a dolgokhoz hozzászólni, de nem is kell, hiszen itt a kormány, az gondoskodik mindenről. A középosztály, amely csakugyan pipogya, örömmel elhitte ezt a kényelmes tant. Mivel pedig a kormány magatartásából könnyen juthatott arra a véleményre, hogy a kormány most a baloldalnak kedvez, s hazaszeretetből nem mert a baloldal ellen megmozdulni abban a hiszemben, hogy most a kormány intenciója s a nemzet érdeke ellen vétene. Ilyesmit én nem először mondottam, s a miniszterelnök sem először mondott. Ez még magában nem lenne feltűnő. De ma mások is hozzászóltak a vitához, Antal

887 Zsindely szeptember 23-tól október 4-ig Kárpátalján és Erdélyben vadászott a szarvasbőgés idején.

888 Lásd a 882. lábjegyzetet.

Pista szinte kiabált. A miniszterelnök és a belügyminiszter szelíden szóltak, engedékenyen, szinte bűntudatosan. A belügyminiszter bejelentette, hogy szakít a baloldallal szembeni eddigi passzív politikájával, holott eddig idegesen szisszent fel mindig, ha valaki ezt a kényes kérdést csak érinteni is merte. Megütődtem. Vajon nem ismerem-e én félre a belügyminisztert mégis? Csakugyan az a hajthatatlan férfi-e ő, akinek tartom? Mert amíg a kapca nem szorul, könnyű rendíthetetlennek lenni. Mára azonban szemmel láthatólag feladta az elveit, legalábbis nem mert mellettük kiállni. Felvetődött bennem a gyanú, hogy nem csak „so lange es geht"[889] rendíthetetlen-e Keresztes-Fischer Ferenc? Wenn es nicht weiter geht,[890] akkor talán megalkuszik, hogy továbbra is, mindenáron maga intézhesse a dolgokat. Senki másban nem bízik. De: warum geht es nicht weiter?[891] Miért szorul a kapca? Mi történt itt, míg távol voltam? No, majd rövidesen kiderül.

1943. október 6.

A kormány reggel kiment a temetőbe, hogy megkoszorúzza Gömbös Gyula sírját, de – hogy ennek a gesztusnak a jelentőségét kissé elmossa – utána Kállay Batthyány Lajos és Teleki Pál sírját is megkoszorúzta. Jólesett, hogy ezzel szegény kis Bólit is kvázi nemzeti mártírrá minősítettük, bár jól éreztem, hogy ennek is politikai számítás volt az alapja, mert az angolszászok felé nem árt most Teleki Pál öngyilkosságára rámutatni. Ma délelőtt tettük le a Györffy Kollégium alapkövét is. Nagy és szép dolognak tartom, hogy városok eltöröltetésének, s országok pusztulásának idején, ha keservesen is, de mi építkezünk.[892]

1943. október 7.

No, nagyjából látom már a belpolitika megváltozásának okát. Kb. így fest a helyzet: a harctéri események, s ennek következtében a kormány magatartása arra a következtetésre csábították a baloldalt, s pártunk liberális, vagy mondjuk angolbarát elemeit, hogy a németek már el is vesztették a háborút. Amit az em-

889 „ameddig lehetséges"

890 „ha tovább már nem lehetséges"

891 „miért nem lehetséges tovább?"

892 Az ünnepélyes alapkőletételt megelőzően Tüdős Klára és a kollégisták megkoszorúzták a három nap híján négy éve elhunyt Györffy István sírját, majd Ady, József Attila, Móricz Zsigmond és Teleki sírja előtt tisztelegtek. Ezt követően a Zsombolyai utcában ünnepélyesen a földbe helyezték az alapító okiratot a következő felirattal: „1943 októberében – nagy háborúságok és pusztítások idején – tette le ezt az alapkövet az az ifjúság, amely építeni akar, és hisz népe szabad jövőjében." A Pártfogó Testület nevében Zsindely és Bárdossy László mondott beszédet. PAPP 2008. 239.

ber óhajt, azt szívesen elhiszi. Elhitték tehát, hogy a németek ki is estek már a küzdelemből, s e hitüknél fogva elszemtelenedtek. Egyszerre dirigálni akartak, kényszerű tartózkodásukból berzenkedve bújtak elő, s már-már vészbíróság elé állították volna a jobboldalt. Meg kell hagyni, hogy viselkedésük eleinte a jobboldalt is megszeppentette. Elhitték, hogy ezek talán csakugyan tudnak valami titkot, amitől így elszemtelenedtek. Az összes harctéren gyalázatos volt a tengely helyzete, Olaszország is kiugrott, – talán csakugyan elbukott már a német ügy. De a német bukás máról-holnapra nem következett be, sőt: Mussolinit kiszabadították, Olaszországban visszaütöttek, a helyzet az orosz fronton sem omlott azért össze. A jobboldal egyszerre tűrhetetlennek érezte a baloldali prepotenciát.[893] Az országban is, de kiváltképpen a pártban, nagy hirtelen összeröffent.

A baloldali konjunktúra idején valami memorandumot írt alá 80 egynehány kormánypárti képviselő a párt programjának a „keresztény demokrácia" irányába történő átalakítása érdekében, s Kállay elég ügyetlen volt olyan kijelentést tenni, hogy ez a csoport a párt többsége. A 80 aláíró között pár olyan is akadt, aki mindig jobboldalinak számított, mióta csak képviselő, – de hát „elszipkázták" őket.[894] Félő volt, hogy mások is eltántorodnak, ha tovább is az lesz a látszat, hogy túloldalon van a többség. Ezért kellett tehát sürgősen mutatni, nehogy az opportunisták pálfordulása miatt csakugyan kisebbségbe jusson a jobboldal. Elhatározták, hogy összeülnek a Gellértben egy vacsorára. Se szónoklat, se program nem lesz, puszta vacsora.[895] De csak azokat hívják meg, akik jobboldalinak számítanak. Még a kormány tagjai között is eszerint válogatnak, s nem hívják meg valamennyit. Engem meghívtak, s ha Isten éltet, el is megyek. Holnap lesz ez a vacsora. Titokban tartanák a tervet, – de lehet-e a képviselők között titkot tartani? Mindenki szorongva lesi, őt vajon hívják-e? A vacsora puszta hírére máris megerősödött a jobboldal.

---

893 követelődzés, erőszakoskodás

894 A kormánypárton belül Bethlen miniszterelnökségének idején alakult meg a magát jobboldalinak, vagy más néven agrárcsoportnak nevező kör, a párt legbefolyásosabb és legnépesebb csoportja. Lukács Béla, Bárczay Ferenc, Kölcsey István vezetése alatt állt, és befolyásuk folytán a miniszterelnök erősen igazodni volt kénytelen az álláspontjukhoz. A parlament májusi elnapolását követően (lásd az 1943. május 4-i bejegyzést) a két műegyetemi tanár, Laky Dezső, Wälder Gyula és a levente- és cserkészvezető Szabó Gyula vezetésével megalakult az ipari és kereskedelmi csoport, az agráriusok ellenzéke. A nyáron memorandumot szerkesztettek, melyben bizalmukról biztosították a miniszterelnököt és a pártelnököt, de demokratikusabb pártéletet javasoltak, és intenzívebb együttműködést a kormány és a párt között. Lakyék csoportját a közel száz aláíró – noha többen közülük az agrárcsoporthoz tartoztak – a jobboldal erőfölényét veszélyeztető erőtényezővé tette. A szakadék szélén 61–62. Lásd még az 1943. augusztus 18-i bejegyzést.

895 Ezért kapta a rendezvény a „néma vacsora" elnevezést.

1943. október 8.

[...] Este megvolt az a bizonyos jobboldali seregszemle-vacsora. Voltunk vagy 100-on felül, de én keveselltem ezt is. Azt mondják, nincsenek Pesten a képviselők, s így nagy szám ez a 100 is. A megtántorult memorandum-aláírók persze teljes számban tüntetőleg jöttek el. Inántsy-Pap Elemér[896] éppen szemközt ült velem, – ő azt mondja, el sem olvasta, mit ír alá, s el sem olvashatta, mert otthon felejtette a szemüvegét. Bánó Iván[897] pedig Bárczay Feri bácsi távollétével mentegette hűtlenségét, – hiszen, ha Feri bácsi Budapesten lett volna, akkor megkérdezte volna tőle, hogy aláírja-e, ne írja-e, s akkor nem lett volna semmi hiba. Ámbár így sincs. Ilyen gyermekek ezek a híres honatyák. A miniszterek közül Louis, Szász Lajos és én voltunk jelen. Hívták még Radocsayt, Csatayt, Lukács Bélát és Bánffyt is talán, de ők nem jöhettek. Ellenben Keresztes-Fischert nem hívták, fő ellenségnek tartják, – Keresztes-Fischer azonban hívatlanul és váratlanul megjelent. Szörnyű konsternációt okozott. Úgy tett, mintha nem venné észre, s nyájas képpel ült az asztalhoz. Nagy róka az öreg. A vacsorán egyébként program szerint semmi sem történt. Miskolczy Pista[898] pár szóval a Kormányzó Urat éltette, – más szónoklat nem is volt. Számba vettük egymást, s szétoszoltunk.

[...][899]

1943. október 16.

Klári szegény nyakig van most filmjének felvételeiben. Egyszer reggel 8-kor megy el hazulról, egyszer 7-kor, – de este 7 óra előtt sohasem tér haza. Ebédelni is csak szendvicset ebédel, azt is csak úgy a kocsiban. Féltem. De lehetővele ilyesmiben okosan beszélni? Amiben lehet, próbálok segíteni neki. Így például kíméletlenül elmarom, aki őt prédikálni hívná. Az emberek ötletben nem túlságosan gazdagok s így minden buzgó pap nagy jóakaratában most Klárival óhajtaná tisztára mostani nőegyesületének lelkületét. Nem engedem. Nem pusztán egészségügyi aggodalomból, de aprópénzre sem engedem váltani

896 Inántsy-Pap Elemér (1882–?), a pénzügyminisztérium önkormányzati főosztályának vezetője, 1939-től kormánypárti képviselő.

897 Bánó Iván (1888–?), a budapesti gabona- és értéktőzsde tőzsdetanácsosa, 1931-től a kormányzó párt képviselője.

898 Miskolczy István (1885–?), 1935-től kormánypárti képviselő.

899 Zsindely október 9–11. között Bethlen Béla meghívására a Radnai havasokban medvehajtáson vett részt többek között a miniszterelnök, a belügyminiszter és a földművelésügyi miniszter részvételével.

Klári buzgalmát és hitét. Azt a hatást sem, amelyet kivált. Mert lehet, hogy még szükség lesz rá.[900] [...]

Hitler a Kormányzó Úr 75. születésnapjára ma küldött ajándékul egy yachtot. A születésnap ugyan már réges-rég elmúlt.[901] Bandi fel is vetette a gondolatot: Hitler vajon ezt a yachtot nem Boris bolgár királynak szánta-e, s nem az ő váratlan halála után adta-e a Kormányzó Úrnak?

1943. október 19.

Délután minisztertanácsot tartottunk. Én egy ponttal szerepeltem volna, a weekend autóforgalmat korlátozó rendelettel. Ezt a weekend rendeletet egyszer már a minisztertanács elé hoztam, de akkor a miniszterelnök javaslatára a minisztertanács levette a napirendről. Most aztán Kállay, ezúttal mint a Legfelső Honvédelmi Tanács elnöke szigorú átiratban követelte rajtam sürgős megvalósítását, amelyet most már át kell keresztelnem, mert nevetséges lenne október végén a weekend kirándulásokat szabályozni. Így van sajnos sok mindennel. Egyre nagyobb hibának érzem, hogy a kormány valójában csak két tagból áll: a miniszterelnökből és a belügyminiszterből. A többiek alig vagyunk többek az adminisztratív szakállamtitkároknál. Szó sincs arról, hogy politikai kérdéseket megtárgyalnának velünk, vagy akárcsak arra fordítanának fáradságot, hogy a politikai helyzetről állandó tájékoztatást kapjunk. Amit az ember megtud, azt kívülről tudja meg.[902] [...]

1943. október 21.

A Kormányzó Úr mára összehívta az országgyűlést. 10-kor a Képviselőház, fél 11-kor a Felsőház ült össze. A kormány persze feketébe öltözött, s mindkét ülésen részt vett. Csaknem fél éve már, hogy a piros bársonyszékekben nem ültünk. Telt-

900 Ekkoriban kereste fel Ravasz László református püspök Tüdős Klárát a Hunnia Filmstúdióban és kérte fel a Református Nőszövetség vezetésére. Tüdős Klára ezt akkor elutasította, de később Zsindely Ferenc kérésére elvállalta. „Nagyon nehéz idők jönnek. A háború idejön és te nem fogsz filmezni. Senki sem fog, mert bombák fognak potyogni, emberek éhezni, fázni, rakásra halni, s neked meg kell szervezni az asszonyok segítő munkáját. Ez is rendezés, csak nehezebb, mert nem színház, hanem élet!" – idézte meg visszaemlékezésében Tüdős Klára férje szavait. Zsindelyné 1974. II. 229.

901 Horthy Miklós június 18-án született.

902 Kállay nem bízott kormányának tagjaiban, a szövetségesek irányába tett lépéseiből következő döntéseit úgy tette a kormánypolitikájának alapelvévé, hogy arról kizárólag néhány bizalmas miniszterét tájékoztatta. A miniszterek közül átfogóan Keresztes-Fischer Ferenc, Ghyczy Jenő és Nagy Vilmos, bizonyos részletekbe Varga József, Bornemisza Géza, Bánffy Dániel és Radocsay László voltak beavatva.

ház volt mindkét helyen. Az ülésnek ritkasági értéke lett, s legalább az első napon mindenki élvezte, hogy mégiscsak törvényhozó. 11-kor Csatay számolt be a Képviselőház honvédelmi bizottságának zárt ülésén a honvédelmi helyzetről. Őszintén és rokonszenvesen beszélt. A beszámolót követő vitát őszinte sajnálatomra nem hallgathattam végig, mert 1-re tűzifa-értekezletet hívtam össze. [...]

1943. október 22.

Louis beterjesztette a költségvetést, és egy igazán sikerült beszédet mondott. Expozéjára megtelt az ülésterem. A költségvetést most is a régi házszabályok sorrendjében tárgyalja a ház, nem úgy, mint az egyéb törvényjavaslatokat. Most is előbb van a bizottsági tárgyalás, aztán a plenáris. Abban végleges a kormány álláspontja, hogy a bizottságban letárgyaltatja a költségvetést, hogy azonban a plenárison is letárgyaltatja-e, az még bizonytalan. A belügyminiszter erősen ágál amellett, hogy ne tárgyalhassa, s hogy küldjük szét a Házat ismét mielőbb. Az ülésezésétől csak a köznyugalom megzavarását várja. Ez a bizonytalanság persze titok, s úgy teszünk, mintha eszünk ágába sem lenne az indemnitás[903] lehetősége.

Délután megjött a híre, hogy a szovjet ismét felvette a diplomáciai kapcsolatot az emigráns lengyel kormánnyal.[904] Az angolok mesterkedésére történt ez, akik attól félnek, hogy a tisztázatlan orosz–lengyel helyzet galibát okozhat, ha a német visszavonulás során az oroszok eljutnak Lengyelországig, s ott esetleg lengyel partizánok ellenállásával kerülnek szembe. Ez persze a diplomáciai kapcsolat esetén is bekövetkezhet, s ha nem is következik be, azért még mindig nem lesz tisztázott a lengyel–orosz helyzet. Még kevésbé lesz az a brit állásfoglalás benne. No de azért a diplomáciai kapcsolat felvétele valami eredményféle mégiscsak. Az oroszok még messze vannak az egykori lengyel határtól, de ugyancsak iparkodnának arrafelé. Meddig bírhatják még a németek ezt az ádáz harcot? A háború sorsa már eldőlt. [...]

1943. október 23.

Hivatalbeli ügyeim folyton szaporodnak. Bosszantóan kis ügyek ezek, mert hovatovább szatócsüzletté züllik a kereskedelmi miniszter. Főként az autóstársadalom igényessége teszi azzá. Akinek autója van, a szentnek sem hajlandó tudomá-

903 Az országgyűlés felhatalmazza a kormányt, hogy az új költségvetés megszavazásáig az előző év költségvetése szerint gazdálkodjon.

904 Az előzményeket lásd az 1943. április 28-i bejegyzésben.

sul venni, hogy háború van, benzin- és gumihiánnyal küzdünk. Ők kocsikázni akarnak, s egy-egy gumiabroncsért, 10–20 liter pótbenzinért kunyerálnak nálam, mert oda jutottunk már, hogy ilyen tételek kiutalása felett is a miniszternek kell döntenie. Az autóbehozatal úgyszólván teljesen megszűnt: ennek folytán olyanokban is egyszerre és tömegesen ébred fel olthatatlan vágy autóvásárlásra, akiknek eddig eszük ágában se volt autót vásárolni. Azt is nekem személyesen kell eldöntenem, hogy a már több rostáláson átesett száz igénylő közül ki kapja hát azt az egy-két kocsit meg, amely csodák csodájára mégis bejut az országba.[905] De belföldi használt kocsit is csak az én engedélyemmel lehet adni-venni. Mindenki kunyerál, esküdözik, s a nyakamra jár. Ugyanígy van ez a telefonokért is. A háború előtt nagy propagandával próbáltuk előmozdítani, hogy minél többen vezettessék be a telefont, de nemigen álltak kötélnek. A háborús anyaghiány nemigen teszi lehetővé a telefonközpontjaink bővítését, az előfizetők száma azonban hirtelen úgy megszaporodott, hogy a központok már nem bírnak el több állomást. Hiába fejtjük ki most a leghevesebb ellenpropagandát, most mindenki telefont akar. A legfurfangosabb ürügyeket eszelik ki a jogosultságaik bizonyítására, s a leglehetetlenebb protektorokat zúdítják a nyakamra. Mindez pedig azért van, mert az embereket felveti a pénz, és mielőbb szabadulni akarnak tőle. Louis nem győzi a méregdrága cigarettákat gyártani, mindig üresek a trafikok, mert elkapkodják a készletet. Az a napszámos, akinek eddig, ha napi 2 cigarettára tellett, ma a húszat is kevesli. S futja is rá neki. A feketepiacnak is ez az egyik fő oka. A tisztviselő, a hadiüzemi munkás, és általában mindenki, aki nem tudja a feketepiacot kihasználni, az nyomorog. [...]

1943. október 24.

[...][906] Amíg mi vadásztunk, a sofőr persze rádiót hallgatott az autóban. Azzal a hírrel várt, hogy délután Nyugat-Magyarországot bombatámadás érte, de emberéletben nem esett kár. Napok óta aggódtunk már, mert az utóbbi időben kétszer is bombázták Bulgáriát, s egyszer Romániát is. Kiderült később, hogy csak légiriadó volt, bombázni Ausztriát bombázták.

905 Az autózásra vonatkozó első korlátozó intézkedés, az 1941 áprilisában életbe lépő új autórendelet a magyar állampolgárok közül magáncélra csak az államfő és a királyi hercegek számára engedélyezte az autóhasználatot. Egy tárcaközi bizottságnak kellett döntenie arról, hogy a többi autótulajdonos közül ki járathat gépkocsit, illetve kaphat üzemanyag-vásárlásra szóló jegyet. Ezt követően folyamatosan korlátozták az autóhasználat és -vásárlás lehetőségeit. Lásd Majtényi 2000. 108.

906 Zsindely október 24-én öccseivel Anyalán vadászott.

1943. október 25.

Kecskemét városa vadászatot rendezett mára. Engem is hívtak, de annyi a dolgom, hogy nem akarózott mennem. Szász Lajos ott a képviselő, ő is verbuvált: mégsem. De aztán a Kormányzó Úr megígérte a részvételét s ezzel eldőlt a kérdés. Menni kellett illedelemből. [...] A Kormányzó Úr az ebédnél igen jól érezte magát. Hozzám is igen kedves volt és bolondozásomon sokat nevetett. Fia is ott volt, aki most lett hadnagy, s akire – úgy nézem – a katonák most csúnya buzgalommal szeretnék rátenni a kezüket. Niki ez a nagy gazsulálást mintha szívesen venné. Egyébként a gyomorsavával vesződik legújabban. S komolyan is veszi, – mint afféle kezdő. Kormányzó Úr mondta aztán, hogy csakugyan dobáltak bombákat magyar területre. Semmi kárt nem okoztak: szántóföldre meg a Drávába potyogtak a bombák. Szokott optimizmusával ezt szándékos jóakaratnak tulajdonítja az angolok részéről: az oroszok bizonyára követelték tőlük, hogy minket se hagyjanak ki, – ők hát így oldották meg a kérdést. Ebben van.[907]

1943. október 26.

Farsang után jön a böjt: ma délelőtt gazdaság miniszteri értekezlet volt, délután pedig minisztertanács A külügyminiszter a németországi SS-be illegálisan kiszökött magyar állampolgárok dolgát referálta.[908] Már maga ez az SS-be való toborzás sem volt az ínyemre soha, de a németek annyira követelték, hogy valahogy bele kellett törődni, merthogy csínján kell bánnunk a németekkel. Vigasztalónak ott volt az a biztatás, hogy senkit a szüleinek beleegyezése és a honvédelmi miniszter előzetes hozzájárulása nélkül ki nem vihetnek. Akit pedig így kivittek, az a magyar állampolgárságát automatikusan elveszti. Hozzátartozói a háború tartamára maradnak ugyan magyar állampolgárok, de annak végével ők is németekké vál-

907 Október 24-én érte a harmadik nagy támadás Bécsújhely és Bécs környékét. A visszatérő sérült vagy műszaki hibás amerikai bombázók úgy szabadultak meg bombaterhüktől, hogy a maradék bombáikat Sopron, Somogy és Zala megyében tudatosan nem lakott területre, hanem nyílt mezőkre dobálták le. Egy kényszerleszállást végzett amerikai pilóta megerősítette, hogy utasításuk van arra, hogy Magyarországot egyelőre ne bombázzák. A SZAKADÉK SZÉLÉN 67.

908 Az illegális Waffen-SS-toborzások kérdése rendszeres konfliktus volt Berlin és Budapest között. 1943-ban a Lendvay utcai Német Házban kiskorúak körében is módszeres illegális toborzás zajlott, Ágasfa helység lakosai pedig biztosították a határon való átjutást. A magyar külügy májusban tiltakozott Reichel követségi tanácsosnál, aki lépéseket is tett annak leállítására, ugyanis a második Waffen-SS toborzó akciói előkészítő tárgyalásai zajlottak Berlinben, és annak sikerét nem akarták veszélyeztetni. A magyar kormány jóváhagyta 30 ezer önkéntes népi német besorozását, a sorozás során azonban a kívánt létszámot nem sikerült teljesíteni, ezért a Volksbund erőszakos toborzásba kezdett. SPANNENBERGER 2005. 342–352.

nak. Már a toborzás idején is minduntalan fel-felmerült a panasz, hogy a németek lopva is szöktetnek ki magyar állampolgárokat, köztük magyar anyanyelvűeket is. Ezeket persze katonaszökevényeknek tekintettük. A falvakban folyt a felelőtlen szócsata a magyar és német propaganda között, mert a német toborzók mindig azt ígérték, hogy a besorozottak érdekét Hitler tűzön-vízen keresztül védeni fogja. Hivatalosan persze ezt tagadták. Most aztán követelni kezdték, hogy az illegálisan kiszöktetetteket részesítsük ugyanolyan elbánásban, mint akiknek az SS-sorozását tőlünk kikényszerítették. Ezeknek az engedményünk alapján besorozottaknak mindenféle kedvezményt is kicsikartak, – alig lehetett megakadályozni, hogy a kedvezmények ne lehessenek nagyobbak, mint azok, amik a magyar katonáknak, sőt a magyar hadirokkantaknak járnak. Ezt követelik most a szökevényeknek is. Magam hadakoztam a javaslat ellen, s a magyar becsület mellett. A többiek bánták-e, vagy sem, de hallgattak. A miniszterelnök igazat adott nekem, de azt mondja, ha tudnám, hogy mennyi dologban, s mily nagyokban vagyunk kénytelenek a németeknek nemleges választ adni, könnyebben beletörődnék a mostani igenbe. A minisztertanács meg is szavazta a német követelés teljesítését. [...]

1943. október 27.

A németek kénytelenek voltak Dnyepropetrovszkot[909] is kiüríteni. Mi lesz mindennek a vége? Példátlan hevességű támadásokat jelentenek, önfeláldozó védekezést, túlerőt, ködöt, tartalékok kíméletlen és szakadatlan harcba vetését, egyelőre áttekinthetetlen helyzetet, – csupa olyan szakkifejezés, amelyből jót nem olvashat ki az írástudó. Inog a Dnyeper-vonal is. Mi lesz azután, ha majd csakugyan összeomlik? Azt csak Isten tudja, jobb nem gondolkodni rajta. Amíg engedi, élünk, és ahogyan engedi, úgy.

Délelőtt hivatalom taposómalmában. Estefelé kimentem a Hunnia filmgyárba Klári munkáját megtekinteni. Három ember helyett dolgozik szegény. Nap, s mint nap reggel héttől legalább este nyolcig, s szívesen. Egy árva szóval sem panaszkodik, sőt. Boldog a munkában. Milyen szomorú, hitetlen, tévelygő és boldogtalan volt ez az asszony, mikor húsz esztendeje az Úristen rendeléséből mi ketten összekerültünk! Most biztosan áll az igazság fundamentumán és fényes a hite, akár a Nap. Van abban érdemem, hogy ideáig jutott, s volt vele vesződségem, de az Isten adott hozzá türelmet, s jutalmat is. Klári mellé immár nem kell semmiféle karó, s magam is feleslegessé váltam. Jó ez is. Megnyugvás.

909 Ukrán város a Dnyeper partján Kijevtől délre. Harkov feladása után a németek Dnyepropetroszk és a Dnyeper vonaláig húzódtak vissza, a város kiürítése újabb stratégiai területvesztést jelentett.

Mostanában megint akaratoskodik a gyomrom. Fáj. Furcsa kis szédületek is rám jönnek olykor, majd elmúlnak – lehet, hogy a gyomromtól. Lehet azonban, hogy figyelmeztetésül. Ha így lenne, s el kellene is mennem, Klárival már nem lesz nagy baj. Megtalálta Istent, az fogja a kezét helyettem, és bölcsebben vezeti nálam. Úgy érzem néha, hogy ezzel küldetésemet a földön be is fejeztem.

1943. október 28.

Ma tárgyalta a költségvetésemet a Képviselőház bizottsága. Reggel 10-től déli ½ 3-ig, majd délután 5-től ¼ 10-ig tárgyalta. Váratlan volt a vita, de személyem iránt jóindulatú. Öt ízben beszéltem, összesen kb. 2 és ½ órát. Isten megsegített, mint még valamennyi vizsgámon. Mert ez ilyen vizsgaféle volt a mai nap is, – s megint megszállott a Szentlélek: olyanokat is tudtam, amit sem ezelőtt nem tudtam, sem azóta nem tudok. Igen nagy diadalt arattam. Barát és ellenség arcán egyaránt látnom kellett az őszinte meglepetést. Igen jó nap volt ez a mai, de azért belefáradtam.

[...][910]

1943. november 2.

[...] Este valami új magyar filmnek volt a premierje,[911] s a könnyelmű rendezőség tudtom nélkül Imrédy Béláékkal rakott bennünket egy páholyba. Szerencsére nem láttam egy politikust sem, mert elég nagy eset az eset, a Kormányzó Úrnál például könnyen kegyvesztetté tehet, ha valahogyan a tudomására jut. Azt hiszem, okosabb, ha holnap magam mesélem el a miniszterelnöknek, és a titkáraimnak meghagyom, hogy ezután mindig nyomozzák le előzetesen, kivel raknak egy páholyba. Ilyesmin már mégsem akarok megbukni.

1943. november 3.

Ma délelőtt feljött hozzám Tildy Zoltán, s elhozta számomra Eckhardt Tibornak a Kisgazdapárt számára Amerikában írt levelét.[912] A levél júliusban kelt, s másolata 31 gépírásos oldal – Eckhardt beszámolója az amerikai helyzetről, saját szerepéről, Magyarország kilátásairól és sürgős teendőiről. A német vereséget persze bizo-

910 Zsindely október 30-tól november 1-ig Kállay Tamás meghívására Latorcán vadászott.

911 A film a nagy költségvetésből készült (800 ezer pengő, három akkori film ára) *Rákóczi nótája*, Tolnay Klári és Abonyi Géza főszereplésével, Daróczy József rendezésében.

912 A levél rövidített változatát lásd *Világosság*, 1993. 6. sz. 57–68.

nyosra veszi, a helyzetünket sivárnak látja, ha nem is teljesen reménytelennek. De a csekélyke reménynek is olyan sürgős előfeltételek megteremtését szabja meg, amelyek jó része számunkra most elérhetetlen. Így például az összes magyar csapatnak a haladéktalan visszavonása Oroszországból. Hogy lehessen ezt most német beleegyezéssel elérni, miként lehessen a németek ellenére? Hozzá még honvédségünk épségét ő is elengedhetetlenül fontosnak tartja. És miképpen merhessünk mi most a németek háta mögött titkos tárgyalásokba bocsátkozni az orosszal? Mert ezt is szükségesnek tartja. És több más dolgot is követel. A levél külügyi vonalon, a kormány kezén érkezett Budapestre. Tildy már a múltkori látogatásakor[913] szóba hozta, s kérdésére én azt feleltem neki, hogy tudok róla, de magam nem olvastam, s tartalmát a miniszterelnök közléséből csak kivonatosan ismerem. Hazudtam. Sejtelmem se volt a levélről, amelyet a miniszterelnök elhallgatott előttem is, – és valószínűleg a legtöbb minisztertársam előtt is. De restelltem ellenzéki pártvezér előtt beismerni a kormány belső állapotát. Most hát elhozta a levél másolatát. A saját lányával gépeltette le. Mikor megköszöntem neki, azt felelte: kinek mutatná meg, ha nem nekem? Ilyen ma a helyzet a Kállay-kabinetben.

Este különben együtt volt asszonyostól a kabinet: Antal Pista bemutatta számunkra a Hunniában a propagandaminisztérium közreműködésével készült új filmet, a *Dérynét*.[914] Hát, – nem is olyan rossz. De utána az amerikai *Waterloo bridge*[915] című filmet is bemutatták, amelyet a cenzúránk kénytelen volt betiltani a háborús angol tárgya miatt. Az aztán a film! Tökéletes. Művészileg is az, de tökéletes a háborús propaganda szempontjából is. Sehol ebből ki nem lóg a lóláb, az ember mérget vehetne rá, hogy nincs is benne propaganda. Remek a film. Az összehasonlítás önként adódott. A mi filmünk 200 ezer pengőbe, az amerikai 1 millió dollárba került. Se nem csodálni való, se nem kétségbeejtő, hogy az összehasonlítás nem a mi javunkra dőlt el.

1943. november 4.

Ma délelőtt nyitottam meg a Ferihegyi reptér új útját. Az első korszerű útja ez Magyarországon a gyors közlekedésnek. Új utakat megnyitni mindig öröm és reménység. Még akkor is, ha olyan ködös és bizonytalan is a jövő, mint a mienk most

913 Lásd az 1943. augusztus 31-i bejegyzést.

914 Farkas Zoltán rendezésében, Szabó Ilonka és Szilassy László főszereplésével készült filmet *Futótűz* címen mutatták be 1944. április 30-án.

915 A filmet 1940-ben mutatták be Amerikában, 2 Oscar-díjra jelölték, főszereplője a kor két nagy sztárja, Vivien Leigh és Robert Taylor, rendezője Mervyn LeRoy. 1 164 000 dollárba került és 2 467 000 dollár bevételt hozott.

az ellenséges három nagyhatalom moszkvai értekezlete után.[916] Mit végeztek azon Európa felől, Európa nélkül? Mi lesz az európai kis népekkel angol győzelem esetén? A semleges kis népek sajtójának is fanyar, sőt megdöbbent a hangja. De még az angol zsoldon élő emigráns kormányoké is az. Eckhardt Tibor levelének egyes részei bele-belenyilallnak az ember szívébe. Az angolszászok csakugyan feláldozzák az európai kultúrát, amely éppen a különböző népek különbözőségein alapul? S nem látják a saját halálos veszedelmüket is felrémleni mögötte? [...]

1943. november 5.

Arra ébredtünk, hogy fehér a világ. Máról holnapra tél lett. A fák lombja szinte roskadozik a sok hó alatt. Káci öccse, Sándor mostanában jött meg a Fekete-tengerről, ahol egy magyar Duna-tengerjáró hajón a németeknek lőszert szállított eddig. Tavasszal még 80 hajóból állt a németek hajóparkja a Fekete-tengeren. Mikor eljött, nem maradt belőle több 6 hajónál. Az övéké, ez a magyar hajó volt a 6. Részben aknák, részben kanadai torpedóvető repülők süllyesztették el. Azt mondja, hogy a németek visszavonulása csakugyan tervszerű, de mindent elpusztítanak azon a területen, amelyet feladnak. Mégpedig olyan tökéletesen, hogy ott semmi sem marad: egy gyümölcsfa sem, mert azt kivágják, egy macska sem, mert azt megölik, egy gyermek sem, egy vénasszony sem, mert azt magukkal viszik. Azok mennek is velük örömmel, mert az oroszok állítólag leölik azoknak a falvaknak a lakosságát, amelyek német megszállás alatt voltak. Nem tűrik az esetleges polgári eszmékkel való inficiálódásukat.

1943. november 6.

A németek bejelentették, hogy tervszerűen kiürítették Kijevet, miután elpusztítottak benne minden katonai berendezést, amelynek az ellenség hasznát vehette volna. Az ember már régen felkészítette magát erre, de a háta mégiscsak belévi-szolyog. Mert mi mást jelenthet ez, mint a Dnyeper-vonal feladását.[917] Ma hallot-

916 1943. október 19. és 30. között zajlott a teheráni találkozót (1943. november 28.–december 1.) előkészítő külügyminiszteri konferencia Moszkvában Molotov, Cordell Hull és Anthony Eden részvételével. Jóváhagyták a tengelyhatalmak feltétel nélküli kapitulációját, a háborús bűnösök törvényszék elé állításának szükségességét. Molotov azonban elvetette a közép-európai föderatív dunai államszövetség tervét, és a londoni emigráns lengyel kormány elismerését. Eden és Hull megerősítették a dél-franciaországi partraszállási tervet. Lásd még az 1943. november 23-i bejegyzést.

917 Az 1 millió fős Dél Hadseregcsoportnak a hat Dnyeper-hídon át a folyó mögé történő visszavonulására Erich von Manstein tábornok 1943. szeptember 15-én adta ki a parancsot. PÁVA 2001. 157.

tam ezt a viccet: „Horthy átveszi a Hitler ajándékozta yachtot, megszemléli, és egy ajtó felett megüti a szemét ez a két betű: TK. – Vajon mit jelent? – Hát – feleli a tengernagy – a mai háborús időkben nem tartottuk az angol WC megjelölést helyénvalónak. Elvégre az angol ellenség. Inkább a megfelelő német kifejezést fordítottuk le magyarra, s annak a kezdőbetűjét írtuk fel: Tavaszi Kiürítés." No tehát – szarul állunk.

1943. november 7.

Családi négyesben Anyalán vadásztunk. Lőttünk 74 nyulat, 12 kakast és egy vadkacsát. Igen kellemes nap volt. 60 nyulat otthagytam a prímásnak bér fejében. Ugyanis élt szerződésadta jogával és a bért jövőre már nyúlban követeli. Jár neki 260 nyúl. Ezt szeretnénk apránként kilőni.

Tegnap délután megvolt a pártközi értekezlet, amelyen szerencsére nekem immáron nincs szerepem. Azt mondják, mióta a világ a világ, ez volt a legszelídebb pártközi értekezlet, s másfél óra alatt véget is ért. Eredménye: mégis letárgyaljuk a költségvetést az országgyűlésben. A miniszterelnök kérte a pártoktól, hogy ne politizáljanak a költségvetés tárgyalásánál, hagyják a politikát az appropriációra.[918] Ebbe a pártok bele is mentek. Azt mondják, szemlátomást megszeppent volt a társaság. A hadi helyzet, s a közeledő szovjetveszély hűtik a harci kedvet. Néha szinte aggasztónak látom ezt a megértő szelídséget. Néha mintha nem is megértés volna, hanem apátia. [...]

1943. november 9.

Dél-Erdélyben a románok megint szörnyű gyalázatosságokat művelnek a magyarsággal. Internálótáborba csukják, éheztetik, s nyíltan megmondják nekik, hogy télen éppúgy meg fogják fagyasztani őket, mint azt az orosz hadifoglyokkal tették, akiknek a sírjaikat vigyorogva mutogatják nekik az internáló táborokban. Továbbá marharekvirálásokat rendeltek el tisztán a magyaroktól, valamennyi állatukat elveszik, és kilogrammonként 2 ½ fillért fizetnek érte. Konzuljaink és követünk panaszára az a válasz, hogy nem a kormány, hanem a katonaság rekviráltat, s különben is: a magyar kormány szintén rekviráltat Erdélyben. Ez igaz. De mi nem csak Erdélyben, hanem az egész országban rekviráltatunk, Erdélyben a magyaroktól ugyanúgy, mint a románoktól, hivatalos áron, amely nem túlsá-

918 Az országgyűlés által jóváhagyott felhatalmazási törvény, amely a költségvetést megszavazza és annak végrehajtására felhatalmazza a kormányt.

gosan alacsonyabb a feketepiaci árnál, – amivel pedig alacsonyabb, azt is megtéríti a károsultaknak a falu lakosságának önbiztosító kalákája. Szerencsére itt van most Budapesten Márton Áron, a dél-erdélyi katolikus püspök: szent ember. Az ő közvetlen tanúságtétele az ok, vagy más? De máma megtörtént a csoda, a minisztertanács mégis rászánta magát a retorzióra. Ghyczy Jenő azonnal telefonon utasította helyettesét, közölje a román követtel a magyar kormánynak azt a határozatát, hogy retorzióképpen az erdélyi marharekvirálást kizárólagosan a románoknál folytatja, s az elrekvirált marhákért ugyanazt a 2 ½ filléres árat fogja fizetni, amit a románok Dél-Erdélyben fizetnek a magyaroknak. Ez a rendelkezés egy óra múlva végrehajtásra kerül, ha addig a románok nem szüntetik be a rekvirálásokat. Igaz, hogy mihelyst Ghyczy visszajött a telefonálásból, rögtön megijedt. Szánalmas volt, amit összedadogott. De Kállay ezúttal kitartott a becsület mellett, s különben is elment már Szentmiklóssy az oláh követhez. Elhatároztuk tehát, hogy az erdélyi marhakontingenst kizárólag a román középosztályon fogjuk behajtani, s a falvakban mindenütt román nyelvű hirdetményekben tesszük közzé egyrészt, hogy intézkedésünk retorziós jellegű, másrészt azt, hogy nem akarjuk az ártatlan népet, csak a félrevezetőit súlytani. [...]

1943. november 12.

Azt találta ki Kállay, hogy minden szokásostól eltérően az idén a miniszterelnökségi tárca tárgyalását véteti legelsőnek, s ezt is a saját expozéjával indítja meg. Az előadó beszéde után, amelyre szokás szerint senki nem figyelt, s mindjárt fel is szólalt. Nagy csodálkozásomra leírta a beszédét, mégis sokkal folyékonyabban olvasta fel, mint különben szokta. Ki is fejeztem a csodálkozásomat szorgalmán, s ő tréfásan csak annyit felelt: „öregszem". Rövid és helyes volt a mondókája. Iparkodott magyar beszédet mondani, s ez sikerült is neki. [...]

1943. november 13.

Mára hívtam össze az első értekezletet az Ü-betűvel ellátandó autók kijelölése ügyében. E hó 20-tól kezdve szombat 4 órától hétfő hajnali 5-ig csak olyan autó közlekedhetik, aminek Ü-betűje van.[919] A gumihelyzet egyre romlik, lassan katasztrofálissá válik. A honvédség újabb megszorító rendelkezéseket követel, kénytelenek is vagyunk ezt tenni: hosszas huzavona után így született meg az Ü-betű. Tisztában vagyok azzal, hogy eddigi miniszterségem alatt ez a legsi-

919 Ü-betű: Üzembe helyezve rövidítése

kamlósabb téma, s ha el nem csúszom rajta, leveszem a kalapomat önmagam ügyessége előtt. Az autóstársadalomnál ugyanis nincs érzékenyebb és idegesebb banda. Beletartoznak az összes vén mágnás, ifjú színésznők, hírlapírók, vezérigazgatók, – mindenki, akinek feljajdulása közvetlenül, vagy közvetve feljuthat a Kormányzó Úrig. Csak 4–5 jusson fel hozzá olyan, akit ő szeret, – hogy igaztalan vagyok velük. Hogy igazam van-e vagy sem, az eléggé mindegy. Könnyen kialakulhat ellenem a vád, hogy bolsevista vagyok, vagy szadista, vagy mit tudom én: hogy a rendelet rossz. Így tehát vigyázni kell nagyon. Hogy kinek adok Ü-betűt, kinek nem adok, – azonfelül az igazságra és tisztességre nagyon kell figyelni. A lényeg: az autók oroszlán részét ki kell szorítanom a vasárnapi forgalomból. Vagy 20 ezer autó szaladgál még mindig: 20 ezer Scylla és Charybdis, – hogy a Kormányzó Úrra tekintettel a tengerészek köréből éljek hasonlattal. De nemcsak a Kormányzó Úr érzékenységét kell kerülgetnem. Más zátonyok is vannak bőven. [...]

1943. november 15.

Úgy volt, hogy megint zsakettbe és cilinderbe öltözhettem mára. József főherceg tartotta aranylakodalmát a Mátyás-templomban. Eszem ágában sem volt itt megjelenni, azonban Szép Laci – aki egyébként majdan Bárczy Pista hopmesteri tekintélyét szeretné örökölni – tűzön-vízen követelte, mégpedig zsakett-cilinderben. Beöltözködtem már reggel, mikor jelentették, hogy egy női hang lefújta a zsakettet, le a cilindert, s helyébe fekete puha kalapot és sötét télikabátot rendelt. Örömmel fogadtam meg tanácsát, mert esett az eső, – de persze egyikünk így volt öltözve, másikunk úgy. No, baj azért nem lett belőle. Rendesen igen élvezni szoktam a katolikus templomot és a misét: artisztikus, misztikus, kellemes szokott lenni. Ma határozottan nevetséges volt. A prímás celebrálta rettentően fényes segédlettel. Fején a hamis ékkövekkel díszített püspöksüveg, kezében az ugyancsak hamis aranypásztorbot, halom nagy hasán csipkeing, piros szalag és élettelen fahangján beszélni kezdett. A „fenséges úr", a „fenséges asszony" csak úgy repdesett ajkán, s arra a konklúzióra jutott, hogy az Isten azért engedte Józseféknek megérni ezt a ritka évfordulót, mert családjuk hagyományának megfelelően hűségesek voltak Isten egyházához, s a „nemzetfenntartó szentségi házasságban" hűségesek voltak egymáshoz is. Körülnéztem titkon, de nem mosolyodott el senki. Azzal fejezte be a prímás, hogy Isten ezért a kegyelemért hálából további hűséget követel Isten egyháza iránt. Az egymás iránti hűséget most 50 év múltán már nem hangsúlyozta. Elismételte még jó néhányszor a „szentségi házasságot" – új kifejezés ez, most hallottuk először – a prímás láthatólag büszke volt rá –, s azzal befejezte.

Isten bocsássa meg, de büszke voltam rá, hogy nem katolikusnak teremtett. Most tudtam meg, hogy Auguszta[920] unokája Ferenc Józsefnek. [...]

1943. november 16.

Délelőtt gazdaság miniszteri értekezlet, délután minisztertanács. Csúnya egy nap. Éjfélkor ismét jó fáradtan, dühösen, keserű szájízzel kerültem ágyba. Pedig múlt heti retorziós határozatunk teljes sikerrel járt:[921] ki se kellett adnunk a rendeletet, elég volt a puszta fenyegetődzés vele, s a románok azonnal abbahagyták a dél-erdélyi marharekvirálásokat és megígérték, hogy visszaadják az állataikat azoknak, akiktől már előbb elvették. Még mindig sikerült az ilyen fellépésünk és csakis ez sikerült. Mégis reszketünk a határozott hang megütésétől. Egyetlen öröm volt ez a hír, a többi mind bánat és bosszúság. Nem is annyira konkrétumok, mint inkább a különböző beszédek aljáról elő-előcsillanó lényeg. Ez a lényeg pedig: léhaság, átgondolatlan kapkodás, s örökös hazudozás a miniszterelnök részéről, intrikus, opportunista és ügyes ravaszkodás a konok belügyminiszter részéről, aki a miniszterelnököt mindinkább a saját kantárszárán vezeti, és kétségbeejtő totojaság külügyminiszteri vonalon. A többi miniszter teljesen tájékozatlan, a magyar politikai irányításban semmit sem számít, lapul, gyáva, véleményt nyilvánítani sem igen hajlandó. Az előbbi három pedig határozatlan defetista és reménytelen. Ezt a sötéten látását nem ám, hogy magában tartja, nem: állandóan szinte kérkedik vele. Hogyan vezethetnék ki éppen ezek a nemzetet a kétségtelenül rendkívül súlyos helyzetéből, ha erre lehetőséget maguk se látnak? Amellett szó sincs róla, hogy ezeket a legfőbb bajainkat a kormányon belül valamikor is megbeszélhetnénk. Csak „folyó ügyeket" tárgyalunk. Azokat is úgy, hogy akinek kedve és gusztusa van hozzá, az a rendkívül könnyen befolyásolható miniszterelnököt előzetesen, titkon s egyoldalúan megnyeri magának – könnyen megy ez, hogy ne kelljen huzamosabban foglalkozni a tárggyal –, s akkor már többnyire hiába bármilyen okfejtés, oda sem igen figyel, s abban maradunk, amit hevenyében már régen elhatározott. Ebben persze a miniszterek is felelősek, akik a már kinyilvánított miniszterelnöki vélemény ellen a legeslegritkább esetben hajlandók akárcsak fel is szólalni –, szavazni pedig? Erre nem is kerülhet sor. Az illető miniszter, ha elmulasztotta a miniszterelnöknél fondorlatosan előkészíteni a talajt, alul marad. Márpedig én utálom ezt az alamuszi munkát! Jó lenne mielőbb kikerülni közülük,

920 József főherceg felesége Auguszta Mária Lujza, az ő édesanyja Gizella főhercegnő, Ferenc József legidősebb leánya volt.

921 Lásd az 1943. november 9-i bejegyzést.

bár jönne meg rá az alkalom. Azt nem tudom csak, nem kellene-e alkalom nélkül is kiugrani, bármi áron, s akárhogyan? Mert nem becsületes ez a játék. [...]

1943. november 19.

Tegnap este még benéztem a pártba. A Ház ma tárgyalja a költségvetésemet. Ilyenkor udvarias az ember. A minisztériumom írt számomra egy költségvetési beszédet. Több mint 60 gépírásos oldalas. Elhatároztam menten, hogy nem mondom el, a felszólalásokra adott válaszokkal együtt feltétlenül hosszabb ideig tartott volna két óránál, márpedig ennyi ideig nincs az a szónok, aki a Tisztelt Ház figyelmét lekötné. Assisi Szent Ferenc prédikálhatott a madaraknak, prédikálhatott a halaknak, de az ilyen képviselői bandának nem prédikált. Ezekkel még ő is megbukott volna. Úgy döntöttem magamban, hogy a képviselők felszólalásait csoportosítom tárgykörök szerint, s a beszédem nem is lesz más, mint az ezekre adott válasz. Ennélfogva nem lehetett persze valami hatásos drámai szónoklat, de nem tartott egy óra hosszat sem, s ez úgy látom általános sikert aratott.

A Ház hangulata egyébként szinte megdöbbentően jóindulatú volt irányomban. Minden oldalról, az ellenzék részéről is. Isten őrizte, hogy ott, a nyílt színen össze nem szerelmesedtünk. Ez a szerelem egész napon át változatlanul kitartott. No, mindegy. Az a fő, hogy átestünk ezen is. Fárasztó dolog ám az ilyen költségvetés: megfeszített figyelem, – az a jó, hogy csak egy napig tart. De azért nincs jobb a túlesésnél.

1943. november 20.

Délelőtt telefonált Ambrózy Gyula,[922] hogy a Kormányzó Úr délután audienciára kér. A váratlan hír szerencsére nem borított semmit. Jaj, de jó, hogy Ambrózy most a kabinetirodai főnök, nem pedig a rosszmájú Uray! Az ellenség volt, ez meg jó barát. Most is megmondta, hogy a szimata szerint miről akar velem beszélni a Kormányzó Úr, s a szimata be is vált, így tehát felkészülhettem. Bornemisza Félixnek a szabadkikötőben felépítendő hajójavító műhelyéről volt szó, amely viszont nemigen akar megszületni. Azt mondhattam, ami a Kormányzó Úrnak tetszik, s abban a reményben, hogy majd meg is valósíthatom. De fogadni is nagyon

922 Ambrózy Gyula (1884–1954), 1938-tól a kormányzói kabinetiroda helyettes vezetője, 1943-tól vezetője. A német megszállás után a kormányzó és a nácizmussal szemben álló körök összekötője. A nyilas puccs során letartóztatták és Németországba hurcolták. Szabadulása után visszatért Magyarországra. A Szálasi-perben a vád tanújaként hallgatták ki. 1951-ben egy Szolnok megyei tanyára telepítették, ahol rövidesen meghalt.

kedvesen fogadott már. Beszéltünk aztán mindenféléről, s megmondhattam neki, hogy a polgári repülés nincs jó helyen a katonáéknál, s hogy annak a közlekedési minisztériumban lenne a helye. Elismerte azzal, hogy a háború után kell oda visszakerülnie. Valamivel előbb – válaszoltam én –, mert a békeforgalmat elő is kell készíteni. Vagy tartsák kötelességüknek ennek előkészítését a katonák. Sok mindenről beszéltünk, gondolatban vadásztunk is, s a háború végére vonatkozó megjegyzésével kapcsolatban elmondtam végezetül neki ezt a Ház folyosóján tegnap hallott kis állatmesét: „Két szarvasbika bőszen verekszik, csattog az agancs, visszhangzik a világ. Mellettük egy szarvastehén mohó étvággyal harapja a füvet. Kérdezi tőle a róka: – Hát te itt nyugodtan eszel, mikor ezek ketten életre-halálra viaskodnak melletted? Te oda se nézel? – Minek? Úgyis tudom, hogy bármelyikük is győzzön, az engem majd úgyis meg fog baszni." A Kormányzó Úr nevetett, majd elgondolkodott, s azt fűzte hozzá: egyiküknek sem szabad túlságosan győzni. Csaknem a duplájáig tartott a beszélgetésünk a kitűzött időnek. Az előszobában Ghyczy Jenővel találkoztam. El volt keseredve, hogy egy éve várja már kedvenc operájának az előadását, s az van éppen. És éppen most kell az audiencia miatt félbeszakítania. No, ha tudom, hamarabb is kijöhettem volna. Láttára szintén egy nemrég hallott vicc jutott az eszembe: „Miből áll Kállay külpolitikája? – Hát: gicizik!" De ezt már mégsem mertem volna elmondani a Kormányzó Úrnak. [...]

1943. november 23.

Reggel az a hír várt a hivatalomban, hogy Berlin tegnap este érte meg eddigi legborzalmasabb bombázását. 8 óra körül volt a támadás, de a bombázott városrészek reggel, mikor a tudósító telefonált, még égtek. Az oltást az erős szél nehezítette, bár közben megeredt az eső, annak segítségében bíznak. A bombázás a hivatali negyedet érte. Az angol és a francia követség épülete is elpusztult, Hindenburg egykori palotája is, meg egész utcasorok. Ezúttal – úgy látszik – inkább a tűz pusztított, mint a robbanás. A délutáni minisztertanácson jelentette be Ghyczy Jenő, hogy a magyar követség is porrá égett. Néhány szőnyeget tudtak csak kimenteni, minden más odaveszett. Sztójay, s a követség egész személyzete megmenekült.[923]

923 A magyar követséget 20.30-kor érte a bombatalálat. Ki tudták menteni a szőnyegek és a festmények jelentős részét, de teljesen elpusztult a követség irattára. Az éjjel fél tizenegykor kezdődő újabb riadó alatt a személyzet a német kormány óvóhelyén kapott menedéket. A tűzoltóság az oltást csak másnap délelőtt tudta elkezdeni, addigra az épület a pincesorig leégett. Sztójayt a külügyminisztérium felelőssé tette, hogy bár a légitámadás várható volt, nem tette meg a megfelelő előkészületeket, és nem helyezte biztonságba a dokumentumokat. Lásd még az 1944. január 14-i bejegyzést.

Ami magát a moszkvai értekezletet illeti, egyre inkább az derül ki, hogy voltaképpen csak abban az egy természetes háborús célban szent közöttük az egyetértés, hogy a németeket pedig meg kell verni. A győzelem után következő elrendezés kényes problémáját állítólag nem említették. Egyre nyilvánvalóbb az is, hogy ebben erősen divergálnak a nézetek. Szerencsére. Úgy látszik tehát, talán mégsem egyeztek meg abban, hogy bennünket is „az orosz érdekszférába utalnak". Még kevésbé egyeztek meg persze az ellenkezőjében. De igényeink apránként annyira lecsökkentek, hogy már ez a negatívum is örömnek számít.

1943. november 24.

Mára virradóra ismét bombázták Berlint. Kisebb a kár, mint tegnap. Hivatalos német helyen ismét fogadkoznak, hogy az angolok embertelen viselkedése folytán a legnagyobb sajnálatukra kénytelenek lesznek hasonló bosszút állni Anglián. Csaknem egy éve folyik már ennek ígérgetése. Időpontról is suttognak: előbb nyárra, majd szeptemberre, majd novemberre mondták. Igazán elámulok a német nép végtelen türelmén. Minden más náció réges-rég elkergette volna már az ilyen hosszú látra ígérgető kormányt, s követelné az ígéret beváltását, – pláne a magyar! Ezek hisznek és tűrnek. Kényelmesen kezelhető nép, de azt már mégsem gondolnám, hogy Hitler tudatosan hitegeti őket, s nincs is semmiféle komoly bosszúterve. A bolgár követnél voltunk vacsorán, s ott súgta meg aggodalmas arccal előbb a svájci, majd a svéd követ, hogy ma délután Szófiát is bombázás érte, rendkívül súlyos támadás. Vacsora után – nagyszerű vacsorát adtak – a bolgár követ is megerősítette ezt, de csak annyival tudott többet, hogy 60 bombázó járt Bulgária felett. Próbáltam megnyugtatni, hogy a bombázásnak a jelenlegi helyzetben nem katonai célja lehet, csupán politikai. A balkáni partraszállás most nem látszik időszerűnek: marad a légi demonstráció. A beszédem jól esett a követnek. A kommunisták tekintetében viszont ő igyekezett megnyugtatni engem, – de szegény maga sem hitte, amit mondott. Bármelyik napon nekünk is a nyakunkba zúdulhatnak az angol bombák. Ez egyedül az angolok elhatározáson múlik.

1943. november 26.

Mostanában sokat beszélgetek vadászokkal. „Hát ebben az évben még sikerült, ebben az évben még vadászgatunk" – valamennyiük vigyorogva ezt megállapítja. Mint a diák, aki e napon megúszta valahogy még a felelést. Furcsa bizonytalanságban folyik manapság az élet, de mindent meg lehet szokni. Ezt a bizonytalan-

ságot is. Ami majd e bizonytalanság után következik, azt is megszokja bizonyosan, aki megéli. Ha elég fiatal hozzá.

1943. november 26.

Holnap és holnapután fácánhajtás Mezőhegyesen. Ez a teteje minden fácánvadászatnak, – nemcsak Magyarországon, de a világon nincs nála különb. A Kormányzó Úr már előre örvendezett neki, mikor szombaton nála jártam. Vendégként Papent is elhozza rá.[924] Papen Németország követe Ankarában, aki a német külpolitikában számottevő személyiség. Jelentést tenni volt Berlinben, s visszautazása során körüludvaroljuk. A Kormányzó Úr a Turánon Papennel együtt holnap reggel érkezik, előtte fél órával a Lélen a miniszterelnök és a belügyminiszter. Ma délután a házigazda Bánffy Danival együtt csak Esterházy Móric, az öreg Bánffy Miklós,[925] Teleki Béla, Lukács Béla, a két földművelési államtitkár: Bárczay Jancsi és Konkoly-Thege, továbbá Szentmiklóssy Andor, a külügyminiszter állandó helyettese, akit az utolsó pillanatban s nyilván Papenre tekintettel hívtak meg, mikor Bornemisza Géza, Radocsay és Bethlen István lemondták. Nyeszlett kis emberke, – jó atyja még egy-két lökést annak idején bizony reszkírozhatott volna. Vadászati tudományáért így látatlanba nem adnék egy taplót sem.

A vonatban vacsoráztunk és jó félórás késéssel 11 után érkeztünk. A kandallóban lobogó fahasábok, forró virsli, jéghideg sör. Aztán nagy vígan lefeküdtünk.

1943. november 27.

Reggelre gyönyörű derült idő. A Kormányzó Úr fogadására szokás szerint felsorakoztunk a Turán elé, egy-egy kézfogást, jó szót nyájas mosolygást felvételeztünk, megreggeliztünk és kocsira szálltunk. Ennek is megvan a szokott ceremóniája. Elöl a vadászatot vezető erdőmérnök kocsija megy, utána a Kormányzó Úr né-

924 Franz von Papen (1879–1969), 1932-ben kancellár, 1933-ban Hitler kormányának tagja, alkancellár. 1934-től 1938-ig Bécsben, 1939–1944-ben Ankarában német nagykövet. Horthyval baráti viszonyt ápoltak. Papen, annak ellenére, hogy a hagyományos beállítottságú, konzervatív német körök képviselője volt, élvezte Hitler bizalmát, ezért a magyar politikai elit benne a magyar érdekek közvetítőjét látta. A nürnbergi perben bíróság elé állították, de felmentették, 1947-ben a nyugati zóna német bírósága azonban nyolc év kényszermunkára ítélte. 1949-ben szabadon engedték. Lásd „…A HÁBORÚ SZOLGÁLATÁBAN" 49.

925 Bánffy Miklós gr. (1873–1950), író, erdélyi földbirtokos. 1921–1922 között a Bethlen-kormány külügyminisztere. A Romániai Magyar Népközösség vezetője. Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar országgyűlés felsőházi tagja. 1943-ban bekapcsolódik a román kormánnyal összehangolt kiugrási tárgyalásokba. A háború után birtokát elvették, megtűrt személyként élt Romániában. 1949-ben nagy betegen engedélyezték számára a magyarországi utazást. Haynal Imre klinikáján halt meg.

gyes fogata. Ezúttal Papen ült mellette. Kettős fogaton megint két lovas csendőr, majd sorjában kettesével a többi vendég rang szerint kettős fogaton, mindegyik kocsi nyomában másik kettős fogatú kocsin a fegyverhordozók puskákkal és töltényzsákokkal. Az összes kocsi, az összes ló, az összes kocsis mind egyforma és mind ragyogó. Ahogyan ez a rangos menet a széles utakon, százados fasorok között halad, – gyönyörű szép és anakronisztikus. Hogy ilyesmi lehetséges még manapság, a mai Európa közepén, – az ember elámul rajta, s hogy mégis így van, az annak a vidám vénembernek érdeme, aki ott elöl a négyes fogaton halad. Ő fogja vissza az idő kerekét Magyarországon. Hasonlít ebben egykori gazdájához, Ferenc Józsefhez.

A Kormányzó Úrral érkezett Papenen felül Jenő öccse, Nicky fia, Brunszwik úti-marsall és Nemeskéri Kiss Géza fővadászmester. Az első napon 1500 kakast lőttünk, vagy 200 nyulat és egy szalonkát is lőttünk közösben a belügyminiszterrel. Én 130 kakast lőttem, s pár nyulat. Vacsora után a Kormányzó Úr bridgelni ült le a miniszterelnökkel, a belügyminiszterrel és Bánffy Miklóssal. A bridget ő nem engedi el. Papen nem kártyázik, s így őt a mi gondozásunkra bízták. Esterházy Móric, Teleki Béla, Szentmiklóssy és én beszélgettünk vele. Igen szimpatikus, régimódi úriember, szívesen, sokat és érdekesen beszél. Aktualitásokat is. Azonban akármilyen jó pajtás is, csak be akarna bennünket csapni. Így például azt állítja, hogy a moszkvai tanácskozáson határozatba ment Csehszlovákia, Magyarország és Románia maradékának egy bolsevista államszövetségbe tömörítése.

No mindegy. Szeretne egy tenyészkancát vásárolni Mezőhegyesen németországi birtokára. Díván ülő pasa, – határoztatott tehát, hogy adjunk neki jó lovat méltányos áron. [...]

1943. november 29.

Délután kimentem Klárival a Hunniába, hogy még nyersen láthassam a filmjét és szakértő véleményt idejében mondhassak. Hát, – le a kalapot Klári előtt! A vége a filmnek azonban nem jó: Klári erősködése ellenére is trükkös fotografálással akarták megoldani, – ízléstelen, nem jó. Most aztán szegénynek ki kell agyalnia valami más befejezést. Nem lesz könnyű, mert kertben játszódik a dolog, s honnan vegyen kertet télidőben? Szívből megsajnáltam. [...]

1943. december 1.

Bárdossyéknál voltunk ma vacsorázni. A miniszterelnök biztosan felhúzná az orrát, ha megtudná, – de fene bánja. Államtitkára voltam Bárdossynak, csak el-

járhatok hozzá! Klári fél 11-kor otthagyott bennünket, mert a Hunniába kellett kimennie, a filmjén dolgoztak. Elmúlt már reggeli 6 óra, mire szegény hazakerült. Nem kismiska az ilyen filmrendezés. Csak sikerülne neki. [...]

1943. december 5.

A miniszterelnök nagy bosszúságomra szombatra halasztotta el az eredetileg péntekre tervezett appropriációs beszédét. Ezen illik jelen lenni a kormány tagjainak, de ő kifejezetten fel is kért rá bennünket. Pont 12-kor akart felszólalni. Jó másfél órát beszélt. Ügyesen, sikerrel, hatásosan.[926] Hóman Bálint, aki mögöttem ül, óvatos elismeréssel hallgatta. Azután gúnyos elismeréssel súgta oda nekem: barátom, ez a Micu, a szabályszerű „lelkiismeretlen dumazsák szónok". Ez igaz, de ügyesen, sőt merészen csinálta. Mint tanár a növendékeit, katedráról szinte osztályozta, megrótta és ostorozta az ellenzéket. Az meglepetésében nem is jutott szóhoz. A párt önérzetében duzzadt, lelkesült és örvendezett. A beszéde végén nevetve azt mondta a miniszterelnök nekem: „Kétszer állítottam fel a Házat! Kinek sikerült ez még? És az ellenzék állt fel először, mikor a honvédséget dicsőítettem." Nagy sikere volt, igaz. Csak az a baj, hogy 2 óra előtt nem bírtam elszabadulni a Házból. Háromkor már vadászruhában autóztam Lacival Dömös felé, de megkéstünk mégis. Nem lőttünk semmit, nem láttunk semmit.

Este 6-kor kezdődött a Miklós-napi operai parádé, frakk és minden kitüntetés rajta: azon részt kellett vennem. Felraktam a frakkomra a szegény bolgár király piros szalagját, s az összes csillagjaimat. Az összes többi páholyokban is szalagok és csillagok. Köröskörül a világban pedig háború, nyomorúság, bolsevizmus. De a kellős közepén ez a kis sziget ragyogott és ünnepelte ezt a keménykötésű öregembert, aki csak azért is visszafogja az idő kerekét, s nem hagyja elillanni a békét. Legalábbis a formáit itt tartja. Vajon meddig?

926 Kállay beszéde előző nap, december 4-én volt. Előzménye Imrédy december 2-i felszólalása volt az appropriációs vitában, melyben – utalva a háborúból való kilépés szándékára – a kormányt élesen kritizálta és „izzó fanatizmussal" ecsetelte a német vereség esetén várható bolsevizmus veszélyét. A beszéd a kormánypárt jó részében is sikert aratott. Kállay Imrédy vádjaira adott válaszában hangsúlyozta, hogy ő kizárólag magyar politikát követ, és elutasította a bolsevik veszéllyel való riogatást: „Én nem mondtam volna a képviselő úr helyében azt, hogy más kivezető út, ha összeomlik a német erő, nincs, mint a bolsevizmus. Nem akarom azoknak a hitét megerősíteni, akik erre számítanak..." Majd arról beszélt, hogy Imrédy és közte szakadék keletkezett. A sajtó Imrédy beszédét erősen cenzúrázva, Kállayét teljes terjedelmében közölte. A beszédek leiratát lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 76–77, 81–85.

1943. december 6.

Ma Karácsony Sándor és Dalmy Magda[927] jöttek hozzánk ebédelni. Ők ketten vezetnék a debreceni Györffy Kollégiumot, de torzsalkodnak titkon, s éppen ezért csődítette Klári hozzánk őket, hogy valamennyire tisztázódjon a helyzet. A Györffy Kollégiummal ugyanis baj van.[928] Nem csupán Debrecenben, Budapesten is. Sőt, valószínűleg egész társadalmunkban: magyarban, európaiban egyképpen. Az ifjúság forr fel, vagy mételyeződik meg elsőbben, – abban is az az értelmiségivé vált parasztifjúság, amely se kint, se bent: ott tipródik elégedetlenül a küszöbön, s olyan tüneteket kezd mutatni, amelyek a kommunizmussal való rokonszenvezésre vallanak. Az oroszok hadisikerei divatba hozzák a bolsevizmust, s petyhüdtté teszik a nyilasok nemrég még duzzadó vitorláit. Ha fordulna a hadiszerencse, egyszeriben megjönne a németimádó nyilasok hangja megint, ismét megnövekednék a táboruk, s a kommunisták csendben lapulnának. Nem is a kommunisták lapulnának, maga a kommunizmus lapulna. Így azonban az eleven, s a mindig ingadozó ifjúság most feléje hajlik, és persze szentül hiszi, hogy az elvekért lelkesül, nem a külső események következtében.

Bárhogyan is van azonban, mi a Györffy Kollégiumot nem a bolsevisták fellegvárának szántuk. Felelősek vagyunk is érte, hogy azzá ne lehessen. Felelősek elsősorban a középosztálynak azzal a lelkes rétegével szemben, amely csak a mi erkölcsi garanciánk alapján tömörült a Kollégium Pártfogó Testületévé össze, s teremti meg a Kollégium anyagi alapját.[929] Legtöbbje nincs is tisztában azzal, hogy miről is van itt szó. Klári mindennek a lelke, s én vagyok az elnök. Egy bizonyos: az autonómia gondolatával megbuktunk. Az ifjúság felelősségre nevelését vártuk

927 A Györffy Kollégium debreceni fiókkollégiumának választmányi küldötte.

928 Karácsony Sándor a debreceni fiókkollégium tanár elnöke volt. A debreceniek és a budapestiek között hatásköri vita bontakozott ki. Karácsony hívei az autonómia irányába vitték a debreceni kollégiumot. A debreceni kollégisták egy része, amelyik az autonómia kérdésében is szembekerült Karácsonnyal, kapcsolódott a budapesti györffysták között működő illegális kommunista csoporthoz. Győrffy Sándor budapesti kollégista visszaemlékezése szerint, miután néhány debreceni kollégista kommunista kapcsolata 1943 novemberében a rendőrség tudomására jutott, letartóztatásukat csak Karácsony és Zsindely közbenjárására sikerült megakadályozni, a szabadlábon maradás feltétele azonban az volt, hogy a három kommunista szimpatizáns tagot ki kellett zárni a kollégiumból. A debreceni kollégium működése 1944. szeptember 15-én véget ért, amikor az épületüket bombatalálat érte. Papp 2008. 219. Az előzményeket lásd az 1942. november 7-i bejegyzésnél.

929 A kollégista Gyenes Antalt, aki illegális kommunista kapcsolatokkal bírt, 1943. szeptember 11-én letartóztatták. Gyenest Zsindely közbenjárására engedték szabadon, azonban a kollégium az illegális baloldalhoz fűződő, mind egyértelműbb kötődése egyre kellemetlenebbé vált Zsindely számára a Pártfogó Testület tagjai előtt. Ezért személyesen kereste fel az intézményt, és kilátásba helyezte a lemondását. Erre végül nem került sor, de február 20-án egy tisztázó beszélgetés zajlott közte és a diákság között. Lásd az 1944. február 20-i bejegyzést.

el tőle, de kiderült, nincs is autonómia. Hiába dobjuk oda a gyeplőt, azt menten megragadja valaki más, és azontúl ő hajtja a kocsit. Az ifjúság sohasem önmagát kormányozza: mindig a nyakába ül valaki, aki ilyen vagy olyan jelszóval, de a saját céljának megfelelően tereli. Naivak voltunk. Karácsony Sándor is, Dalmy Magda is feltűnően értelmes emberek. Végül meg is értették egymást. Hanem akkorra öt óra lett, s nekünk Klárival a finn követ teájára kellett mennünk. [...]

1943. december 7.

Hivatali szünet lett volna ez a mai nap, de csak bementem. Farkasordító hideg volt odabent, hiszen széntakarékossági okokból tartottunk szünetet. Bundában ültem az íróasztalnál, autóügyeket tárgyaltam. Hát szó, ami szó: ilyen eredmény még nem ért el közlekedési miniszter! Ezzel a boszorkányos Ü-betűvel sikerült az ünnepnapi autóforgalmat tökéletesen megbénítani. Még akinek megvan, az sem igen mer közlekedni, annyira megijesztettük őket. Kihalt a város, üresek az utcák. Most látni Budapesten először, hogy háború van. Hiszen ez volt a cél, mert katasztrofális a gumihelyzet. Mégis, mikor az eredményt a saját szememmel megláttam, egy kissé összeszorult a szívem. Jobban esnék, ha a sors más szerepet osztott volna nekem. Ne jussunk pár hónapon belül oda, hogy a gumihiány miatt a köznapi forgalom is megálljon! Így valamivel tovább bírjuk.

1943. december 8.

A négy testvér és Káci: kimentünk Anyalára vadászni öten. Lőttünk 107 nyulat és 5 kakast. Hátul az autó csomagtartójába téglaszerű gondos berakással el bírtunk helyezni 45 nyulat, kettőt az intézőnek küldtünk be, 40-et eladatok Érsekújvárban, hogy legalább hajtópénzre fussa, – legújabban már ezek a gyerekek is 8 pengős napszámot kérnek, s a mai csizmahiányos világban igazuk is van. A prímásnak Bandi javaslatára csak 20 nyulat küldtünk be, ezzel letörlesztettük a jövő évi haszonbér felét. Bandi határozottan tiltakozott, hogy többet törlesszünk neki az idén: nem bírná elviselni – érvelt Bandi –, hogy amennyiben a bolsevisták időközben felakasztanának bennünket, a prímás röhöghessen rajtunk a hiába kifizetett bér miatt. Próbáltam volna megmagyarázni, hogy ez esetben a prímásnak is aligha volna nevetős kedve, mert őt alkalmasint a mieinknél kedvezőbb rangsorban akasztanák, de nem engedett. Akkor meg ne nehezítsük a halálát – mondta –, hogy milyen jó üzletet csinálna, ha életben hagynák. De végül belátttuk mindnyájan, hogy ilyen bizonytalan vadászati lehetőségek mellett a bérét kár lenne teljes összegben kifizetni, – csupán 20 nyulat küldtünk be őeminenciájának.

1943. december 9.

A napok óta szünetelő hivatali malom őrült zakatolással indult meg ma. Délután pedig minisztertanács. Igazából csak két témát tárgyaltunk. Az első azok az adójavaslatok voltak, amelyeket Louis még az idén le akar tárgyaltatni. Bennünket személy szerint az ún. konjunktúraadó érdekel, amelyet az 1937–38–39 évek jövedelemadója között mutatkozó különbség után akar súlyos %-ban kivetni. Ezt az adónemet a Kormányzó Úr vétójoga folytán meghiúsult u.n. zsidóadó helyett fundálta ki, amelyet persze mi nem fizettünk volna. Ezt azonban keservesen fogjuk fizetni, mert Klári jövedelme csak az utóbbi években nőtt meg. Általában is, a nagy gonddal és igyekezettel a gazdasági életbe átplántált új keresztyén egzisztenciák fogják fizetni. De – adja Isten, hogy sokáig fizethessük. Drága dolog a háború. És nem éri meg az árát.

A másik témánk a magyar–szlovák birtokpolitikai huzavona volt. Szerettük volna ezt a háború utánra halasztani, de a szlovákoknak is van eszük, s azonnali döntést akarnak. Nem mintha attól félnének, hogy országuk visszakerül hozzánk, s ebben az esetben nem vehetnék el a magyar állampolgárok szlovákiai birtokát, – ettől az egytől nem tartanak. Akárki is nyeri meg a háborút, biztosra veszik, hogy a magyar földek szlovák kézre mennek át. De a jelenlegi vezetőség azt szeretné, ha az ő tulajdon keze ez a szlovák kéz, nem pedig más olyan szlováké, akit majd Beneš jelölne ki. Ezért sürgős nekik a dolog. Nekünk ebben a kérdésben is ugyanolyan nehéz a helyzetünk, mint mindig, ha nemzetiségeinkkel kerülünk szembe. Több szlovák föld van magyar kézen, mint fordítva, azon felül a szlovák föld többségében középbirtokosok kezén van, a magyar pedig többnyire szlovák kisbirtokosok kezén, akiktől persze sokkal nehezebb elvenni, mint a középbirtokosokét. Nem könnyű feladat ez a Szent István-i államesze. Csak valami csoda oldhatná meg a mi szájunk íze szerint.

1943. december 10.

Coburg Józsiás herceg[930] hívott meg vadászni Pusztavacsra. Nem valami híres vadászat ez, s idehaza tengersok a dolgom, – nem szívesen mentem. A Kormányzó Úr beígérkezett, a többi miniszter meg vagy nem ért rá, vagy nem hívták: csak azért mentem, hogy valami miniszter legyen azért ott. Tisztára nevetséges, hogy milyen

930 Pusztavacs 1831-ben került Coburg család birtokába. 1921-ben Szász-Coburg Fülöp egyenes ági örökös nélkül halt meg. Hitbizományi örökösének Ágost unokaöccse fiát, Fülöp Józsiást jelölte meg, aki így – hosszas pereskedés után – 1931-től a Pusztavacsi birtok tulajdonosa lett. *Magyarország* 1932. július 29. 8.

otthonos vagyok újabban a hercegek között. Ma főként az öreg Auersperg herceg barátkozott velem, aki alatt persze szintén széttöredezett az a Habsburg-monarchia, amelyen a család fél évezred óta fűuraskodott. Bármennyi földjét vették is el különböző utódállamok, maradt még neki szépen. Nálunk is valami, Morvaországban még több, Szlovéniában pláne. De hiába, na: a Monarchia összeomlott, ők pedig se magyarok, se morvák, se szlovének, még csak németek se voltak, de habsburgiánusok. Most olyan gazdátlan formán kóborolnak az új országhatárokon át egyik uradalmukból a másikba, s a szekerük rúdja egy kissé mindenhol kifelé áll. Még nálunk tán a legkevésbé, ahova egyébként a legkevésbé tartoztak. Most mégis itt érzik leginkább otthonosan magukat. Sőt, csakis itt érzik magukat otthon. Mert hiába bömböl körülöttünk Európa-szerte a legszörnyűbb vihar: Horthy Miklós a mi külön kis magyar szigetünkön vaskézzel tartja itt a rég letűnt Ferenc József-i szép időknek legalább talmi mását. Nem olyan kor szakadt ránk, hogy holmi kis hamisításokon egy szegény Auersperg fintoroghatna. S miért is fintoríthatná az orrát. S miért is fintorítaná? Szinte elérzékenyült, amikor a libériás kocsisort megpillantotta: sowas existiert doch immer noch![931] Pesszimizmussal néz a jövendőnk elé, nem hiszi, hogy a Kormányzó Úr sokáig megőrizheti még a Ferenc Józseftől tanult drága formákat, sőt bizonyosra veszi, hogy a tomboló európai vihar sárral borítja el majd ezt a kis magyar szigetet is, de hálás érte, hogy ezidő szerint még eléggé ép ez a sziget. S ha csak félévig is még, a fél év manapság igen nagy idő. Az a furcsa, hogy Horthy Miklósnak hálás érte. Akit pedig a kormányzóvá választásának idején kanál vízben is megfojtották volna az Auersperg-félék. Egész délután áztunk és hideg volt nagyon. A 75 éves Kormányzó Úr is egész délután vígan ázott.

[...]

1943. december 13.

[...] Jagowéknál voltunk ebéden. Többek között ott volt a pápai nuncius[932] is, ez a gyermekded tekintetű, ájtatos és huncut vén olasz, aki a szemét hol szemérmesen lesüti, hol kegyesen forgatja, de a kezét állandóan összekulcsolja a mellén. És az az érdekes – e mai megfigyelésem miatt említem az egész nunciust –, hogy bárki beszélgessen is vele, az akaratlan maga is ugyanolyan ájtatos

931 Ilyesmi még létezik?

932 Angelo Rotta (1872–1965), magyarországi apostoli nuncius 1930-tól 1945-ig. A lengyel menekültek és az üldözött zsidók mentésében fontos szerepet játszott. 1944 áprilisában éles hangon tiltakozott a magyar külügyminisztériumnál a deportálások ellen. 1945 áprilisában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a szovjet hatóságok nyomására, kiutasította Magyarországról. 1997-ben Világ Igaza címet adományozott számára a Yad Vashem.

képet igyekszik vágni, mint ez a vén lator, azonfelül pedig bizonyos kímélettel, sőt szánalommal bánik vele. Mintha beteg gyermek lenne őexcellenciája vagy újdonsült eunuch.

A felsőházi ülés délutánra is eltolódott, s akkor Bethlen István is felszólalt. Azt követelte, hogy azonnal hozzuk vissza Oroszországból a megszálló csapatainkat. Nem volt igaza abban, amit mondott. Illetőleg persze, hogy elvileg igaza volt, mindenki azt szeretné, de más a vágy, s más a lehetőség. A miniszterelnök elég ügyesen felelt neki azon túl, hogy a realitás is őmellette volt. De mégis, mégis: mint az ezüstpénz csengése úgy hatottak Bethlen szabatos mondatai a miniszterelnök összevissza kongó réz fillérei között. Nagy esze van ennek a Bethlen Istvánnak. Kár, hogy nem mindig jóra használja. [...]

1943. december 16.

A miniszterelnök délután válaszolt a 42-es bizottság vitájában elhangzott képviselőházi szónoklatokra. Elsősorban persze Imrédynek szólt a válasz, aki a vitában utolsónak szólalt fel, közvetlenül a miniszteri beszédek előtt.[933] Ezúttal nem ragadtatta el magát, szemét nem forgatta, fogát nem csattogtatta: a tárgyilagosság látszatával, nyugodtan és hatásosan beszélt. Utána Radocsay következett, majd Kállay. A miniszterelnök megint nem készült a beszédjére, de jó napja volt, sziporkázott és Imrédyn rendkívüli diadalt aratott. És amit még soha nem tapasztaltam a politikai pályafutásom alatt, nemcsak két vállra fektette, de el is bájolta ellenfeleit, magát Imrédyt is. A beszéd végén baráti kézszorítást váltottak a Ház színe előtt. Igen színpadias jelenet volt ez. A miniszterelnök közvetlenül a lezajlása után odasúgta nekem: nem tudom, nem estem-e túlzásba ezzel a kézfogással?[934] Imrédy pártjának főkorifeusai ellenben, amint hallom, utána rögtön összeültek, s megállapították, hogy „Micu megint megszédítette Bélát". De

933 Kállay december 4-i beszéde (lásd az 1943. december 5-i bejegyzést) sértette Imrédyt, és a kormánypárt soraiban is sokak nemtetszését váltotta ki. A békítés kettőjük között Lukács Béla közvetítésével napok óta folyt. A december 16-i felszólalások elő voltak készítve; a megállapodás értelmében Imrédy békülékeny hangú beszédére a miniszterelnök hasonló szellemben válaszolt. A beszédeket lásd A szakadék szélén 105–108.

934 A Kállay–Imrédy kézfogás még napokig témája volt a közbeszédnek. A sajtóban élénk vita folyt arról, hogy „ki indult el a másik felé". Az ügyre a külföldi sajtó meglepő érzékenységgel reagált, a környező országok vezető hírként, de a nyugati lapok is hangsúlyos helyen foglalkoztak vele, és azt a kormány jobbratolódásaként értelmezték. Moszkvában már azt is tudni vélték, hogy Imrédy belép a kormányba. Az MTI végül magyarázó cáfolatot adott ki a külföldi hírügynökségeknek, Thuránszky miniszterelnökségi államtitkár pedig a kormányátalakítást cáfoló nyilatkozatot tett közzé a *Reggeli Magyarország* újévi számában. Részletesen lásd A szakadék szélén 105–108, 116–121.

a pártunk mámorosan tombolt. Egyrészt azért, mert mindig tombol örömében, ha végre diadalt arat, másrészt azért is, mert a jobboldala szívesen látja a közeledést Imrédyhez, akinek sokban igazat ad. A pártértekezlet is Kállay diadalának jegyében folyt le.

Churchill Kairóban megbetegedett.[935] Tüdőgyulladása van és 70 éves. Méltó és harcos képviselője ő Angliának, s ezért sokan vannak nálunk, akik oktalanságukban a halálát kívánják. Pedig ki jöhetne utána? Alkalmasint Eden, aki nekünk ellenségünk és a szovjet barátja. Churchill a lelke mélyén azért szovjetellenes. Legalábbis én azt remélem.

[...][936]

1943. december 21.

Szegény Klárit a vasárnapra virradó éjjel 7 ízben keltették fel álmából légi veszély ügyében a telefonálgató túlbuzgó közegek. Persze engem kerestek.[937] A délutáni minisztertanácson jelentette a honvédelmi miniszter, hogy ezeket a mostanában meg-megismétlődő, s látszólag értelmetlen éjszakai berepüléseket az ő szakértői a közelgő bombázás előjelének, felderítő repüléseknek tekintik. Arra az ellenvetésünkre, hogy koromsötétben mit derítenek fel, a bulgáriai tapasztalatokra tudott csak hivatkozni. Szófia bombázását megelőzően ott is ugyanilyen értelmetlen éjszakai repdesések voltak. Hát, – meglehet. Az is csodálatos kegyelme az Úristennek, hogy eddig sértetlenül megúszhattuk. A múltkoriban egy hölgy fanatikus hittel bizonygatta előttem, hogy Magyarországot nem is bombázhatja senki, mert Szűz Mária a palástját teríti reá védelemül. Baross Gáborné volt ez a hölgy. A napokban pedig egy öreg ellentengernagy magyarázta nagy komolyan nálam a hivatalban, hogy csoda, ha a felégetett Európában Magyarország sértetlen marad, de éppen ezért egészen biztos, hogy ez a csoda megtörténik. Így bátorítgatják magukat az emberek. De lesz-e erejük a bombázást elviselni, ha az egyszer mégiscsak bekövetkezik?

935 Churchill a kairói konferenciát követően, december 11-én ágynak esett, súlyos tüdőgyulladást kapott, hat napon keresztül magas láza volt. Egészsége a háború egész időszaka alatt nem volt stabil. 1941 decemberében enyhe szívrohamon esett át, és utazásai során is rendszeresen betegeskedett.

936 Zsindely december 18-tól 20-ig Munkács környékén vadászott.

937 December 18–19. között éjszaka felderítő gépek jelentek meg Magyarország légterében. Légiriadó nem volt, miután a gépek egyesével jöttek támadó szándék jele nélkül, de a minisztereket és az államtitkárokat éjjel 11-kor és hajnali 3-kor is értesítették, és berendelték őket a kormány óvóhelyére. A SZAKADÉK SZÉLÉN 114.

Lukács Béla lemondott. Ezúttal a szociáldemokrata Peyer Károly[938] kiadatása miatt különbözött össze a miniszterelnökkel.[939] A minisztertanács előtt azonban kibeszélték magukat, nincs semmi baj. Marad a régiben minden. [...]

1943. december 23.

Ma volt Klári filmjének bemutatója a Royal Apollóban. Fényes közönség, a meghívottak többnyire eljöttek. Egy csomó miniszter, egy csomó követ, püspök, művész, s mindenből a java. A *Fény és árnyék* első filmnek igazán meglepően sikerült, – vannak benne persze részek, amelyeket jobb lett volna másként csinálni, de nem sok az ilyen rész. Nehéz műfaj a film: egész sereg ember együttműködésére van szükség. És nem lehet rajta előadás közben a tapasztalatok szerint javítani. Ha egyszer kész: kész. A siker persze nagy volt, de az ilyen meghívott közönségre nem adhat sokat az ember: keveset értenek hozzá, ítéletükben amúgy is bátortalanok, azon felül az udvariasság is tetszésnyilvánításra kötelezi őket. Mégis, azt hiszem, hogy a filmnek sikere lesz. Egy pedig egészen bizonyos: Klári nem került vele szégyenbe. Mikor hazaértünk, összeölelkeztünk ketten, s mint annak idején a *Henschel Fuvaros* premierje után, ismét boldogan elénekeltük a hálaadó zsoltárt: szívemet Hozzád emelem és Benned bízom Uram.[940]

1943. december 24.

A hivatalban tegnap csupa előléptetést kunyeráló tisztviselőt fogadtam, ma meg csupa boldog karácsonyt kívánó főnököt. Jöttek szép sorjában s hát ezen is át kell

938 Peyer Károly (1881–1956), a Szociáldemokrata Párt parlamenti csoportjának vezetője. A német megszállás után Mauthausenbe deportálták. A háború után 1947-es kizárásáig a Szociáldemokrata Párton belül a kommunista párttal való szembenállás vezetője. 1947 novemberében emigrált.

939 Basil Davidson, a brit titkosszolgálat isztambuli megbízottja a kapitulációval kapcsolatban levelet intézett Szakasits Árpádhoz. A levél kiszivárgott, a Honvéd Vezérkar különbírósága eljárást indított. Miután Peyer Károly és Kéthly Anna szociáldemokrata képviselők is érintettek voltak, a budapesti honvédtörvényszék mentelmi joguk felfüggesztését kérte. A mentelmi bizottság 1943. december 17-én tárgyalta az ügyüket. A bizottság előterjesztésében a mentelmi jog felfüggesztése olyan módon történt volna, hogy kényszerintézkedéseket csak akkor foganatosíthattak volna – és azt is csupán a mentelmi bizottság újabb engedélyével –, ha a képviselők kivonják magukat a bűnvádi eljárás lefolytatása alól. A kormánypárti Mocsáry Ödön és a nyilaskeresztes Maróthy Károly módosító javaslatot nyújtott be, aminek értelmében a kényszerintézkedések a mentelmi bizottság külön engedélye nélkül is lehetővé váltak volna. A bizottság a módosító javaslatot fogadta el. Kállay sem a mentelmi ügyről, sem Mocsáry akciójáról nem kapott előzetes tájékoztatást, és a döntés az angolszászok előtt kellemetlen helyzetbe hozta. Lukács Bélát kérte számon a történtekért. Joó 2008. 58–59

940 Szenci Molnár Albert fordításában a XXV. zsoltár első két sora.

esni. Klári karácsonyi csomagokat készítgetett egész délelőtt és csakugyan: boldogság az ilyesmi, de megkésett vele, mert más dolga volt eddig, így tehát idegesítette a sietség. Magam meg úgy jártam délután, mint tavaly is, azelőtt is jártam: alig győztem sorjában a sok karácsonyfa gyújtást. Hiába, nagy a család, hála Istennek, s megint fogadkoztam magamban, hogy jövőre ezt másként kéne csinálni. Robot lesz így az ünnepségből. Elsőbben szüleink sírján gyújtottunk karácsonyfát. A temetőből Sanyiékhoz mentem, onnan Laciékhoz, onnan Bandiékhoz, s mikor már belejött az ember, ment is mindig, akár a karikacsapás. Kedves egy este lett.

1943. december 25.

Békesség a földön és az embereknek jóakarat.[941] Ezt hirdette az angyal a pásztoroknak. És bombák robbannak, városok égnek, az emberek milliói bolyonganak hajléktalanul és ruhátlanul, – s mindenfelé fenik fogukat a népek vezetői, hogy még csak most kezdődik az igazi! Elsírtam magamat kétségbeesésemben annak a karácsonyi dicséretnek éneklésekor, hogy „jóakarat mindenféle népnek és nemzetségnek".[942] Berlint karácsony szombatjára megint összebombázták az angolok, a németek ismét fogadják a bosszút, – s mi lesz belőle, ha beváltják egyszer a fogadkozásaikat? Pár millió angol hajléktalan is a német hajléktalanok mellett. Az angol és német bombavetések egyaránt csak Sztálin aratását készítik elő. S a keleti fronton szakadatlanul folynak az ádáz harcok a karácsonyi ünnepek alatt.

Bereczky prédikációjában felvetette az önmarcangoló kérdést, hogy lesz-e magyar templom jövő karácsonykor, amelyben felzendülhet az ének: Mennyből az angyal eljött hozzátok? És megállapította, hogy nincs velünk az Isten. Nincs, mert mi nem vagyunk vele. De mégis, mondom: tavaszodik. Imádkozó társaságok alakulnak mindenfelé, amelyek igaz bűnbocsánattal nemzeti megtisztulásért könyörögnek. Az egyéni sorsok kezdenek kevésbé fontosabbakká válni. Mi is úrvacsorával éltünk valamennyien. Aki csak tehette, eljött a családból, össze se beszéltünk, s Klári boldog volt: nagyobb örömöt neki nem lehet szerezni ennél. Az ige mindannyiunk szívébe talált. Akármi következik még ránk, akárki lesz úrrá rajtunk: ezt a boldog karácsonyi örömet el nem veheti tőlünk. Ez a miénk volt. Meggyúlt a karácsonyfa, itt vacsorázott a család és amennyire csak bírtuk, megajándékoztunk mindenkit. Jó volt ez is.

941 Lukács evangéliuma 2. részének 14. verse, Károli Gáspár fordításában: „Dicsőség a magasságos *menynyek*ben az Istennek, és e földön békesség, és az emberekhez jó akarat!"

942 A református énekeskönyv 315. dicséretének Pécselyi Király Imre fordította sorai. A dicséret így kezdődik: „Krisztus urunknak áldott születésén".

Holnap vadászni akartunk Anyalán. Nem nagy kedvvel, mert napok óta sűrű köd volt, nagy lucsok s én nem érzem jól magam pár napja. Megmérették a lázamat, 37,5 volt. Ezt a vadászatot lefújtuk, de engem furdal a lelkiismeret.

1943. december 26.

Reggelre aztán váratlanul ragyogó idő. Ha ezt előre tudom, meg nem mérem a lázamat. Ennek azonban utána vagyunk már és ágyban fekszem. Délután karácsonyi ajándékul Karácsony Sándor jött fel hozzánk látogatóba. Nem nyughatott, jönnie kellett. Ott volt harmadnapja Klári filmbemutatóján, s azóta nagy tanulmányt írt Kláriról általában, a magyar filmről is általában és a *Fény és árnyék*ról különösen. Ezt a tanulmányt akarta mindenáron felolvasni, s fel is olvasta betegágyam mellett. Igaza van-e, nincsen benne, – nem is olyan fontos a mellett a tisztesség mellett, amelyet ez a tanulmány Klárinak mindenképpen jelent. Szinte túlontúl nagy, szinte veszedelmes tisztességet. A tanulmány az öreg Sándor legközelebbi könyvében okvetlen meg fog jelenni úgyis, de azon sokat tanakodtunk hármasban, hogy megjelenjék-e azonnal is valamelyik folyóiratban? Az lett a határozat, hogy igen és hogy a *Magyar Csillag*ban.[943] Nem elleneztem, mert nem akartam ünneprontó lenni. Hanem amikor a vén Sándor távozott, mégis megkérdeztem Klárit, hogy mit tart hát fontosabbnak: azt-e, hogy folytathassa a még alig megkezdett munkát, vagy hogy egy ilyen kissé tán idő előtti magasztalás miatt beléje marjanak a felbőszült öregek? Klári ezt éppen olyan jól tudja, mint magam is, és így határozatba ment, hogy telefonál Karácsonynak: ne jelentesse meg mégsem a cikket.[944] De azt, hogy az öreg megírta, azt nem csak Klári tarthatja nagy tisztességnek, hanem még én is annak tartom, mint érdemtelen s így elfogulatlan házastárs. [...]

1943. december 31.

A pofám bőre csak nem akar rendbe jönni. Egyszer kijelentette már a bőrgyógyász, hogy meggyógyult s most fokozott erővel újult ki megint. Régen tisztában vagyok a bőrgyógyászati tudomány értékével, de amikor így a saját bőrén tapasztalja az ember, bajosabb fölényeskedni rajta. Klári ma reggel kézen fogott, bevitt a klinikára eleven bizonyítéknak. Kezelő orvosomra is szemmel látható hatást tett

943 A *Nyugat* szellemi örökségeként Illyés Gyula által indított és szerkesztett, 1941. október 1-től 1944. április 1-ig megjelenő irodalmi folyóirat.

944 Az írás végül nem jelent meg.

az állapotom, s még ő esett szemrehányásokkal nekem, hogy miként juthattam rosszabb állapotba, mint aminőbe valaha is voltam. Azt ajánlotta, hogy feküdjek be pár napra a klinikára, – pokoli gondolat! Egy miniszternek? Az egész város azt beszélné, hogy az idült vérbajom megint kiújult, de hiszen azt rég lehetett rajtam látni, mindig is zavart volt az elmeállapotom. Végül kiegyeztünk abban, hogy egész délután kamillateával borogatom az arcomat, a miniszterelnök vacsorájára elmehetek, utána megint borogatom, éjszakára valami új, az eddiginél hatásosabb porral bekenem. Szorgalmas borogatás és bőséges púder segítségével vittem is annyira, hogy a miniszterelnök vacsoráján nem okoztam feltűnést.

Innen szívesen elmaradtam volna, de politikai okokból nem tehettem. Nagy parádé volt, bár csak egyszerűen szmokingban voltunk, de legalább 60–70 vendég. Megvártuk az újesztendőt, akkor fánkot kaptunk s azt kívántuk egymásnak, amit tavaly ilyenkor: jövőre ismét egymásra koccinthassuk az újévet, mert akkor, ha ezt megtehetjük, nagyobb baj aligha érhet bennünket. A nagyobb bajon mindenki a felakasztást érti. Ebben a hiszemben voltunk persze tavaly is, és az akasztófa lehetősége egyáltalán nem múlt el az 1943-as évben, de talán 1944-ben elmúlhat. Egy évet mindenesetre megint megúsztunk, s ennek az egy év haladéknak ugyanúgy örvendezik a legtöbb ember, mint a diák, aki egy nehéz órát felelés nélkül megúszott. Meg kellett várnunk, míg valaki idősebb indít. Előre tudtam, hogy a belügyminiszterék lesznek azok. A második távozó pár azonban mi voltunk. Borogattuk az arcomat, az új csodazsírral be is kentük. Hát így kezdtük meg az 1944-es évet. De vajon hogyan fejezzük be?

1944

[...][945]

1944. január 3.

Az oroszok meglepően nagy erővel támadnak, s a németek megint kénytelenek voltak visszavonulni. Ma azt hallottam, hogy a főparancsnokságuk már a régi Galícia területén volna és nem is igen akarnak gyalogsági harcokba bonyolódni: tüzérségi tűzzel és tankokkal védekeznek, ameddig lehet, de a kézi tusa elől inkább visszavonulnak. Azt is beszélik, hogy a Kárpátok védelmét ránk akarnák hagyni, előbb azonban Dél-Erdélyt is megszállatnák velünk, mivel nem bíznak az oláhokban, azok úgyis átállnának az angolokhoz. Ezt persze németbarát körökben beszélik. Tény azonban, hogy a németek teljes bizalmatlansággal nézik a Kállay-kormányt. Az év végén Sztójaynak volt Ribbentroppal egy kétórás, igen kellemetlen beszélgetése, amelynek során ezt a bizalmatlanságot kifejezésre is juttatta.[946] A páncélszekrényére mutogatva azt állította, hogy mindent tud ő a lisszaboni és berni tárgyalásainkról, azt is tudja, miért ment Ullein-Reviczky Stockholmba, – a bizonyítékai a páncélszekrényben vannak. Túl nagy fantázia nem kell hozzá, hogy most, amikor a németek minden szövetségese a másik oldal felé is próbálná biztosítani magát, mi is próbálkozunk. Ha valóban próbálkozunk, azt csak a semleges államokban székelő követségeinek útján tehetjük. Ribbentrop tehát ezt bizton ránk foghatja akkor is, ha nincsen bizonyíték a páncélszekrényben. Aligha fog tévedni.

Mindezt más forrásból tudom, Kállay ilyesmikről egy szót sem szól nekem, sem a minisztertanácsnak. A múltkor, Gödöllőről hazafele jövet mondott csupán annyit, hogy az a 400 német repülőgép, amelynek a telepítését a németek legutóbb kierőszakolták, dehogy Magyarország védelmét célozza az esetleges repülőtámadások esetére: Magyarország repülőtereinek megszállása a cél, az ország katonai megszállásának burkolt formája. Ő tisztában van ezzel, de semmit nem tehet ellene, mert örökös ellenkezéseivel annyira magára bőszítette már a néme-

945 Zsindely január 1-től január 3-ig Endre öccsével és annak Bandi fiával vadászott Anyalán.

946 A Sztójay–Ribbentrop találkozó 1943. december 19-én két és fél órán át zajlott. Az eseményről Sztójay december 23-i keltezéssel 19 oldalas feljegyzést készített. Az eszmecserét „komoly, nyugodt, barátságos, de néha szemrehányóan keserű" beszélgetésnek minősítette. Páva 2001. 100.

teket, hogy tovább már nem feszítheti a húrt.[947] Ami a feszült helyzetet illeti, abban tökéletesen igaza van. Igaza van egyes húrtfeszítő ellenkezésében is, teszem a balkáni expedíciós sereg megtagadásában.[948] De mentől inkább ellenkeznünk kell lényegbe vágó kérdésekben, ellentételül antul inkább kell formális, hiúsági kérdésekben engedményeket tennünk a németeknek. Kállay elvileg vallja is ezt a tételt, gyakorlatilag azonban nem sikerül érvényesítenie. Teljes a bizalmatlanság iránta Berlinben. Ellenben az országban csökkent ez a bizalmatlanság, Kállay ma sokkal népszerűbb, mint volt tavaly ilyenkor. Hinni ugyan egy szavát se hiszi senki, de hát azt mondják, hogy ügyesen járja a Kállay-kettőst.[949] Ezt persze elsősorban a külpolitikájára értik. Az embertelenül súlyos helyzetünkben valóságos csoda is az, hogy borotvaélen eddig valahogyan eltáncolhattuk. Ezért aztán Kállayt dicsérhetik is mindazok, akik nem tudják, hogy neki nincs is külpolitikája.[950] Mint ahogy semmilyen politikája nincsen. Csak él bele a világba, egyik napról a másikra, ahogyan lehet. Tovább nem is akar látni. Jómagam tudom mindezt, s e nagy hazárdjátékot bizalmatlanul és halálos aggodalommal nézem.

Klárival és Szunyogh Rudival[951] a Nemzeti Színházban voltunk. Negyediknek Juditnak kellett volna jönnie, de a kis Péter csúnyán köhög, alighanem szamárhurutja van, így aztán ő lemaradt. Klári egyedül parádézott a két férjével: a ténylegessel és a nyugdíjazottal. A *Kaméliás hölgy*et néztük végig Bajor Gizivel és Jávor Pállal.[952] Bajor Gizi az elején nagyszerűen, a végén kevésbé. Jávor végig

947 A németek 1943 elejétől diplomáciai úton is többször hangot adtak a kritikájuknak. Kifogásolták, hogy Magyarország a Duna–Dráva-vonaltól délre nem bocsátkozik katonai akcióba, a légvédelem az átrepülő szövetséges légierővel szemben passzívan viselkedik, a kormány a szociáldemokratákat megvédte a politikai támadásokkal szemben, diplomáciai kapcsolatot tart fenn a Badoglio-kormánynyal, és a zsidókérdés rendezésében halogató álláspontot képvisel. A német politika mind fenyegetőbb hangvételének hatására Szombathelyi Ferenc vezérezredes 1943. szeptember 4-én emlékiratot készített a várható német lépésekről. PÁVA 2001. 102.

948 Részletesen lásd az 1943. március 10-i bejegyzést.

949 A köznyelvben „Kállay-kettős"-nek gúnyolt politikai taktika eredete 1942 májusára megy vissza, amikor a kormányfő a németbarát köröknek tetsző Antal Istvánt propagandaminiszterré, Lukács Bélát pedig tárca nélküli miniszterré nevezte ki, ugyanakkor a németek számára elfogadhatatlan Ullein-Reviczky Antalt rendkívüli követté és a sajtót felügyelő meghatalmazott miniszterré tette, azzal a titkos megbízatással, hogy koordinálja a háborúból való kiugrási tárgyalásokat.

950 Akik Kállayt külpolitikájának koncepciótlanságával vádolták, azzal érveltek, hogy az angolokhoz való közeledésével elvesztette Hitler bizalmát, az angolok támogatására azonban nem számíthatott, szovjet győzelem esetére nem volt elképzelése, a német megszállásra pedig nem készült fel. E vélekedés fő hangadója Bárdossy László volt.

951 Szunyogh Rudolf (1890–1952) huszárfőhadnagy, 1919-től 1928-ig Tüdős Klára férje.

952 Németh Antal rendezésében Bajor Gizi, Jávor Pál, Abonyi Géza főszereplésével a *Kaméliás hölgy* bemutatója 1943. december 6-án volt, amely a Nemzeti Színház történetében a darab 200. előadása is volt egyben.

csapnivaló. Ez a Szunyogh Rudi láthatólag szeret nálunk, és láthatólag szeret engem is. Pedig azelőtt nem ismertem, csak azután találkoztunk, hogy Klári elvált tőle, s az én feleségem lett. Jön időnként unokázni. [...]

1944. január 5.

A bolgár követ járt ma délután nálam. [...] Határozottan meg van ijedve, a hadi helyzet aggasztja. „A németek már Lengyelország területén harcolnak az oroszszal, folyton vonulnak vissza. Mi lesz a vége ennek a harcnak azzal az orosz hadsereggel szemben, amely a német technikán és hadvezetésen is diadalmaskodik, s amelynek az öntudata éppen ezért megnőtt? Se a németek, se az angolok nincsenek tudatában annak a veszélynek, amelyet Európa elbolsevizálódása jelent. Ez a csapás nem átmeneti, és jóvátehetetlen. Valamennyien csak élünk bele a napba, s azt hisszük, az életünknek mindig ilyesformán kell folynia, pedig máról-holnapra végzetes fordulatra ébredhetünk." A bolgárnak persze teljesen igaza van. De mit tehetünk? Tépjük a hajunkat a vulkán tetején, – akkor majd nem tör ki? Le nem szökhetünk róla. Ahogyan majd Isten akarja, úgy lesz.

1944. január 6.

Tegnap este alighogy megvacsoráztunk, légi veszélyt jelentett a telefonos kisasszony. S azt is jelentette, hogy a kocsi elindult már értem. A légi veszély esetére rendszeresített külön légó-kocsi. No, gondoltam, – most megpróbálom. Megnézem megint egyszer, miképpen fest a gyakorlatban ez a titkos riadó. Mert a város nem tud a légi veszélyről semmit. Legfeljebb a rádióhallgatók következtethetnek rá abból, hogy a rádió hirtelen elhallgat. A minisztérium sötét, kapujában egy sötét úr fogad. Inspekciós segédhivatali tisztviselő. Vele a földalatti labirintusokon át, ha néhány eltévedés után is, akadálytalanul eljutok a tetthelyre. A vasajtók sincsenek zárva, nem úgy, mint a legutóbb. Csak az a két telefonos kisasszony van ebben a beton-hangyabolyban, s csak az a pár férfi telefonos, akik éjszakánként állandóan itt teljesítenek szolgálatot. De a légi veszély jelzésére nem jött be rajtam kívül senki. Értelme hiszen nincsen is ennek a bejövetelnek, s lassanként Kállay is engedett a szigorú 48-ból: immár nem kívánja az összes miniszternek és kapcsolódó részeinek értelmetlen ideözönlését. Csak a belügyminiszter, a vezérkari főnök és a külügyminiszter feltétlen jelenlétéhez ragaszkodik. És íme: nincs itt sem a vezérkari főnök, sem a belügyminiszter, sem a posta, sem a vasút elnökigazgatója, de még csak egy árva tisztecske sincsen. És persze Kállay sincsen. 11 után vége a légi veszélynek. Három ellenséges repülőgép repdesett az ország

felett, – ennyi volt az egész baj. Istennek hála. De alig alszom el, megint szól a telefon éjjeliszekrényemen: ismét légi veszély van. Megkérem a telefonos kisasszonyt, hogy intézkedjen azonnal: ne jöjjön értem a légó-kocsi, ne verje fel álmából a házat. Nem megyek az alagútba.

1944. január 7.

Ma délelőtt volt az e heti minisztertanács. A miniszterelnök boldog újévet kívánt '44-re, amely év a '43-asnál is sokkal súlyosabb lesz. Ünnepi szavai után Louis kezdett beszélni. Részletesen kifejtette, hogy miért nem vállalhatja a felelősséget a gazdasági csúcsminiszterségért, amelyről többszöri sikertelen próbálkozás után ezúttal véglegesen lemond. A pénzügyminiszteri tárcát a miniszterelnök kérésére hajlandó továbbra is megtartani, noha ez számára nagy áldozatot jelent, mert a csúcsminiszteri hivatala után ezentúl csak egyszerű miniszterként fog szolgálni. A miniszterelnök óhajára, s az ország érdekében mégis meghozza ezt az áldozatot, de annyit legalább kérnie kell, hogy a csúcsminiszterségtől való megválása presztízsveszteség, s sérelem nélkül történjék. Louis tragikus szenvtelenséggel, fojtott pátosszal és tenyérbe mászó önérzettel beszélt. A miniszterelnök válaszának már az első szavaiból is látszott, hogy a lemondás részleteiben is előre megegyeztek egymással. Mondott neki egy csomó bókot, melyet Louis elégedett arccal hallgatott, és a beszédét annak a reményének kifejezésével végezte, hogy a Louist felmentő kormányzói okirat szövege az ő presztízsének csorbítatlan megóvására alkalmas lesz.

Ezentúl tehát a gazdasági miniszteri értekezletet hétfőn délután 5-kor fogjuk tartani a miniszterelnökségen Kállay elnökletével. Ő ugyanis gazdasági szakember, nem úgy, mint a két hivatali elődje, azonfelül pedig a miniszterelnöki tekintélyével biztosíthatja az összhangot a gazdasági tárcák között, amelyet Louisnak nem sikerült biztosítania. Kb. így indokolta Louis maga, hogy miért lesz Kállay nálánál alkalmasabb elnök. Nekem azonban bizalmasan megsúgta, hogy a csúcsminiszterségről való lemondása a kormányból való kilépésének első lépése. Erre én azt válaszoltam, hogy ha annyi időre lesz szüksége a 2. lépés megtételéhez, mint volt az elsőhöz, akkor azt úgysem éli meg a Kállay-kormány. Az elsőhöz ugyanis még szegény Teleki életében kezdett el nekirugaszkodni.[953] [...]

953 Lásd az 1941. március 29-i bejegyzést.

1944. január 11.

Az úgynevezett köztársasági Olaszország halálra ítélte a fasiszta nagytanácsnak azokat a tagjait, akik ősszel Grandi végzetes határozati javaslatát[954] aláírták, s ezzel megindították a lavinát: Mussolini puccsszerű letartóztatását és Itália mai kétségbeejtő lecsúszását. Jó részét személyesen is jól ismertük: miniszterek voltak, barátaink, nemrégiben még gyakori vendégeink. Közülük a legtöbb szökésben van és halálra ítélésük in effigie[955] történhetett. Cianót, de Bonót, és másik hármat azonban elfogtak, és ezeken a halálos ítéletet végre is hajtották. Ez a veronai sortűz még másnap is megborzasztja az embert és kegyetlenül emlékezteti a sors forgandóságára. Ciano Mussolini veje volt, ő csinált belőle embert és külügyminisztert. És döntőbírót annak idején Bécsben, mikor visszaítélték nekünk Észak-Erdélyt. Ciano állt ki a legjobban mellettünk. Szegény Teleki elmondta az izgalmas részleteket, – Ciano nélkül az ítélet számunkra kedvezőtlenebb lett volna, s Székelyföld nem kerül vissza. Barátunk volt. Csinos, kissé felfuvalkodott ripők, aki azt hitte, több Mussolini vejénél. De jó barátunk, aki a tengely Európájának hosszú időn át egyik legfőbb irányítója volt, s akiről a pannonhalmai olasz gimnáziumot hálánk jeléül elneveztük. Most meg mint hazaárulót kivégzik. Nemrégiben még itt járt nálunk látogatóban, ragyogott, vadászott, parolázott, – elpattant, mint a szappanbuborék. A kiadott hivatalos jelentés cáfolja azt a hírt, hogy a törvényszéki tárgyaláson Mussolini is megjelent volna tanúságot tenni ellene. Mussolini egészségi állapota meg se engedné, hogy elhagyja a tartózkodási helyét. [...]

1944. január 13.

A Képviselőház külügyi bizottsága tartott ülést délelőtt, délután a Felsőházi. „Ha van Isten, ne könyörüljön rajta, veréshez szokott fajta”[956] – ez a vers jutott eszembe. És az, hogy talán suhog is már ránk az ostor, azt hallották meg a különböző parlamenti pártok: egymásra s a kormányra azért nem acsarkodtak. Sőt, ellenkezőleg: mindenki magába szállt, és többen is azzal köszönték meg az ülés összehívását, hogy ki tudja mikor és hol lesz alkalmuk a véleményük elmagyarázására. Mindenkire ránehezedtek a közelgő súlyos, talán végzetes idők. Sub pondere

954 1943. július 24-én Dino Grandi a Fasiszta Nagytanácsban tett határozati javaslatára bukott meg Mussolini.

955 távollétében, jelképesen

956 Ady Endre *Nekünk Mohács kell* című versének kezdő sorai. Az eredetiben a *rajta* szó után kettőspont szerepel.

crescit palma.[957] Mintha máris megkezdte volna szép növekedését. Abban minden párt egyetértett, ami a lényeget illeti. A lényeg: legnagyobb veszedelmünk a bolsevista pánszlávizmus, harcolnunk kell ellene halálig, s ha a németekkel együtt, hát akkor a némettel, – német győzelem esetén is lesznek majd veszedelmes problémáink, de azok megoldása későbbi feladat. Az orosz elleni küzdelem a legelső. A városaink összebombázását is vállalnunk kell, ha úgy fordul. A szociáldemokrata pártnak nincs most képviselője a külügyi bizottságban. De az összes többi párt ennyiben legalább egyetértett. A részletekben persze volt különbség, de ezeket az eltérő részleteket nem élezték ki, sőt elsimítani igyekeztek.[958] A Felsőház külügyi bizottságának vénei bezzeg más húrokat pengettek, s nem eszméltek még a valóra! A Képviselőház tudja már, hogy amennyiben balkáni angol invázióra kerülne is sor, s a győzelmes angolok délről előbb érnének hozzánk, mint az oroszok északról, hogy akkor is a bolsevizmus törne ránk, mert az angolokkal szövetséges Tito jugoszláv partizán bandái volnának az inváziós angol seregek legalábbis előhada. De a Felsőház angolbarát vénei homokba dugják a fejüket, s nem akarnak minderről tudomást venni. Sem Bethlen, sem az öreg Károlyi Gyula nem jött el az ülésre: a sok álmos vénember közül mindinkább Prónay Tutus növekszik fel vezérré. Sivár és elszomorító társaság voltak.[959]

Szófiát ismét bombázták.[960] Követségünket, azt a szép villát, melyben vendégeskedtünk, egy bomba telibe találta, teljesen elpusztult. Katonai attasénk meghalt, a többieknek a jó betonóvóhelyen nem történt baja. Részletek még nincsenek.[961] A veszedelem érzik.

957 Teher alatt nő a pálma.

958 Rassaytól Imrédyig, pártállásra való tekintet nélkül a szónokok megfogalmazták, hogy Magyarország jelenlegi helyzetében „a nemzeti önvédelemre való összefogás jegyében" kell politizálni. Az ülés összefoglalóját lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 142.

959 A felsőházi ülésen csak Széchenyi Viktor, Sigray Antal és Prónay György szólaltak fel. Széchenyi röviden, formálisan, Sigray a honvédelmi miniszter felsőházi beszédének egyes részleteit kifogásolta, Prónay hosszúra nyúlt hozzászólásában a honvédség felszerelésének ügyét taglalta és Bartha Károly volt honvédelmi minisztert kritizálta, ugyanakkor támogatásáról biztosította a kormányt, különösen külpolitikáját dicsérte. A SZAKADÉK SZÉLÉN 142.

960 Szófia őszi bombázásakor a város sűrűn lakott részeit nem, csak a főbb közlekedési csomópontokat bombázták. A január 10-i légitámadás azonban megsemmisítő erejű volt, óriási mennyiségű gyújtóbomba következtében napokig nem tudták a tüzet eloltani, a város nagy része elpusztult, és rengeteg volt a halálos áldozat. A bombázásokra készülő magyar közvéleményben a Szófia elleni első támadások visszafogottsága reményt, míg a második intenzitása mély megrendülést keltett. A SZAKADÉK SZÉLÉN 143.

961 A január 10-i déli támadásban a magyar követségre öt bomba hullott, kettő telitalálat volt. A követség tagjai közül hárman nem az óvóhelyen, hanem az épületben tartózkodtak: a katonai attasé Kalix Aladár, aki a helyszínen meghalt, és két tisztviselő, akik súlyosan megsérültek. A bombázásokat követően a követség személyzetéhez tartozó nők és gyerekek, valamint a szófiai magyar ösztöndíjas diákok visszatértek Magyarországra. A SZAKADÉK SZÉLÉN 144.

1944. január 14.

Nemrégiben hallottam azt a tréfát: Hitler Jagow-val nincs megelégedve, le akarja váltani, mert nem képviseli eléggé a német érdekeket, s Sztójayt küldi majd helyébe Budapestre követnek. Egyelőre még mindig minket képvisel Berlinben, s máma felkeresett megint. Különösebb újságot nem mondott. A múlt év végén hosszas és kellemetlen beszéde volt Ribbentroppal, aki részben konkrétumok alapján, részben puszta gyanúsítás révén kifejtette előtte a német kormány bizalmatlanságát a magyar magatartás miatt. Tudtam már erről a beszélgetésről is, s a bizalmatlanság sem újság.[962] De kétségkívül kellemetlen. Vigasztalásképpen elmondtam neki azt az egységes álláspontot, amely a képviselőházi bizottság ülésén tegnap megnyilvánult. Aligha tudhatta még, mert igen megörült neki. Érdekes azonban, hogy szerinte a németeknek nincs olyan katonai tartaléka, amelyet az orosz frontra vihetnének. Azt mondja, hogy az olaszországi háború több katonájukat köti le, mint azt egyesek híresztelik, s hogy Itália kiugrása ezenfelül is rengeteg bajt okozott, rengeteg német katonát tett szükségessé a Balkán megszállására. A várható nyugati invázió miatt is kell erőket tartalékolniuk ott. Arra a kérdésemre, hogy nem lehetséges-e az invázió puszta híresztelése az angolok részéről tisztán a német erők lekötése céljából, s az oroszok győzedelmes előnyomulásának biztosítására, azt felelte, hogy minden lehetséges. Egyébként töretlennek mondja a német erőt, a mi harci készülődésünket viszont sürgeti, mert az orosz közeledik a Kárpátokhoz, – nehogy elkéssünk.

A német követségünk szétbombázása után egy vidéki kúriában helyezték el Sztójayékat. Elég silányan, mert még telefonjuk sincs ott.[963] Tőlem egy autóbuszt kért, hogy hivataloskodni Berlinbe bejárhassanak. [...]

1944. január 16.

Délelőtt megint volt valami légi veszély, a rádió leállt, – de riadóra nem került sor. Lehet, hogy az angol felderítőgépek ellenőrzik, hogy vajon megindultak-e már a mi vasúti vonalainkon a dél-oroszországi német szállítmányok. Tegnapelőtt ugyanis a mi katonai szállításvezetőségünk a németek azon kérését közve-

962 Lásd az 1944. január 3-i bejegyzést.

963 A követség a bombázás után a Collegium Hungaricum épületébe költözött, ahol azonban nem rendelkeztek légoltalmi felszereléssel, hiányoztak a szükséges irodai eszközök, nem volt rádiókészülék, számjelanyag, írógép, így korlátozottá vált a működésük. Páva 2001. 95. A bombázásról lásd az 1943. november 23-i bejegyzést.

títette hozzám, hogy engedjük keresztül az oroszországi kiürítéssel kapcsolatos szállítmányoknak azt a részét, amelyet immár nem tudnak az eddigi útvonalon, Lembergen és Cernovitzen át küldeni. Ezek a szállítmányok részben zárt katonavonatok, részben zárt anyagszállító vonatok, részben pedig a kiürített terület civil lakosságát ingóságukkal, állataikkal együtt mindenestül szállítják Németországba. Ezek a civil szállítmányok is zárt vonatokban jönnének a magyar határig, innen azonban nekünk kellene az őrzésükről gondoskodnunk. Az első két kategória átengedésére szerződéses kötelezettségünk van, azt tehát nem tagadhattam meg. A civil szállítmányokat illetően azonban azt javasoltam, hogy ezeket elsősorban most is Lembergen és Cernovitzen keresztül vigyék. Félek ugyanis, hogy lehetetlen lesz a vonaton tartani és őrizni őket, mivel nyilván nem kívánkozik se a német élelmezésre, se a német kényszermunkára. Bizonyára jobban tetszene nálunk az élet, s soha meg nem szabadulunk tőlük, ha leszökdösnek a vonatról. Azt is kértem a katonáktól, hogy a német vonatokat ne irányítsák se Budapest, se a Balaton felé. Kérdés azonban, hogy ezt technikailag bírjuk-e, mert állítólag 2000 vonatról lesz szó.

1944. január 17.

[...] Délután gazdasági miniszteri értekezlet. Étlen-szomjan fél 11-ig. Akkor meg a miniszterelnök felszólított, vacsorázzak vele, közben legalább megbeszéljük a megbeszélnivalókat. Felesége nem volt otthon, kettesben ettünk. Nem valami gasztronómiai élvezet az ilyen improvizált miniszterelnöki vacsora Kállayéknál. Maga keménytojást evett krumplipürével, nekem pár szelet füstölt nyelvet is kerítettek hozzá. A szivarunkat szívtuk, amikor az asszony nagy boldogan megérkezett, a japán követnél volt parádés vacsorán. Kettejük közül legalább ez a butácska fehérnép élvezi zavartalanul a miniszterelnöki létet. Az ura? Az mintha kezdene beletörődni abba, hogy lesz, ami lesz. Csinálja napról-napra zsonglőrködő játékát, amelyet a politikájának szokott nevezni. A városban ezt Kállay-kettősnek nevezik. Somogyi Böllér mondta nekem a napokban: „Kállay jól csinálja ezt a kötéltáncolást: billeg óvatosan, hajladozik erre is, arra is, kezével az egyensúly után ügyesen kapkod, s nem esik a vízbe. Eddig legalább még mindig átjutott a kötélen a Duna túlsó partjára." Ezt elismerem. De már annyira megszokta ezt a kötéltáncosi tempót, hogy amikor a Lánchídon megy át a Duna felett, akkor is ugyanilyen óvatosan hadonászik és billeg. Akárhogy is van, egy bizonyos: vagy egy és fél évet Isten segítségével bombázás és egyéb katasztrófa nélkül megúsztunk. Érdemtelenül háládatlanság lenne ezt nem elismerni.

1944. január 18.

Az újvidéki eseményekért felelős magas rangú katonatiszteket a vezérkari főnök hadbírósága elé állították. Hűtlenség címén emeltek vádat ellenük, – elég ügyetlenül, mert éppen, hogy hűtlenséget nem követtek el. A hűtlenségért halálbüntetés jár, de a vádlottak valamennyien tudták, hogy nem végzik ki őket, mert a Kormányzó Úr kegyelmet ad nekik.[964] Az ügyész előzetes letartóztatásukat javasolta, de a vezérkari főnök szabadlábon hagyta őket, mondván: ilyen magas rangú katonatisztekről a szökést fel sem lehet tételezni. Azonban megszöktek mégis. Valószínűleg attól féltek, hogy amennyiben az országot esetleg megszálló akármilyen hadsereg a börtönben megtalálja őket, mint háborús bűnösöket ki fogja adni a szerbeknek ítélkezés végett. Megszöktek tehát, alkalmasint Németországba. Holott, ha ennek az ellenséges felelősségre vonásnak ütne az órája, nyilván Németországban is megkeresnék őket.[965] A szökésükről szokatlanul kemény hangú, s elítélő hivatalos közlemény jelent meg a lapokban.[966] A vezérkari főnök nem valami szerencsésen fogalmazta meg a szöveget, de a miniszterelnök jóváhagyta. Ez a kommüniké csak még nagyobbá tette a botrányt.[967] A külföldi propaganda természetesen azt híreszteli, hogy a kormány szöktette meg a vádlottakat.[968] Ennek a szerencsétlen ügynek a megtárgyalásával kezdődött a mai minisztertanács. A miniszterelnök a bevált taktikájával elismerte az ügyetlenségek halmazatát, és a kommüniké kedvezőtlen

964 Horthy Miklós 1943. október 11-én rendelte el a katonatisztek bíróság elé állítását. A 15 vádlott ellen a zárt ajtók mögött zajló tárgyalás december 13-án kezdődött, a hadbíróság január 12-én fejezte be a bizonyító eljárást. A vádat azért hűtlenség címén emelték, mert így lehetett a vádlottakat rögtönítélő katonai bíróság elé állítani. Az ítélet ellen fellebbezésre nem volt lehetőség. Az ítélethozatal elől Feketehalmy-Czeydner Ferenc, Grassy József és Deák László január 15-én szökött Németországba. A szökésük szervezésében Albrecht főherceg nyújtott segítséget. Az itthon maradt 11 csendőrtiszt ügyében január 22-én hirdettek ítéletet, 10–15 évig terjedő fegyházbüntetéseket szabtak ki. A szakadék szélén 150–152; 164–165.

965 A háború után az újvidéki vérengzés felelőseit kiadták Jugoszláviának, ügyükben 1946. október 22-én Újvidéken hoztak ítéletet, ahol háborús bűnösként minden vádlottat halálra ítéltek.

966 „Megszökött az újvidéki eseményekért katonai bűnvádi eljárás alá vont négy fővádlott: Feketehalmy-Czeydner ny. áll. altábornagy, Grassy vezérőrnagy, Deák ny. áll. ezredes és dr. Zöldi csendőrszázados." *Magyar Nemzet,* 1944. január 18. 1.

967 A tárgyalás zárt ajtók mögött zajlott, a perről és körülményeiről a közvélemény nem kapott tájékoztatást. A vezérkari főnök és a miniszterelnök mégis úgy döntöttek, hogy a szökésről hivatalos közleményt adnak ki. Szombathelyi fogalmazványa, amely hangsúlyozta, hogy a szökevények cserbenhagyták a bajtársaikat, főként a tisztikar köreiben váltott ki nemtetszést. A szakadék szélén 150–151.

968 A délvidéki vérengzésben felelős katonák és csendőrök számonkérését a kormány kezdeményezte, többek között azért, hogy a szerbek bizalmát megnyerje. Ebben az időben ugyanis Kállay a kiugrás előkészítése kapcsán bizalmas tárgyalásokat kezdeményezett Mihailović szerb tábornokkal, a jugoszláv emigráns kormány hadügyminiszterével. A szökés nemcsak az angolszász hatalmak előtt, de a szerbek előtt is kellemetlen helyzetbe hozta a magyar kormányt.

hatását is, – sőt még túlozta is kissé a jelentőségét. De hát, azt mondja, ő csak jót akart. Magam sem tudom, ludas-e valamiben, vagy sem.

A német vasúti kívánság[969] megint időszerűvé tette a bombázásunk lehetőségét, sőt Budapest esetleges kiürítésének szükségességét is. Szófiában állítólag még mindig az utcán hevernek a csaknem egy hetes holttestek és sebesültek, – felmerült a gyanú, hogy a mi felkészültségünk sem különb a bolgárokénál. Én azért reménykedem, hogy valamivel tán mégiscsak jobb. Szófiában – azt mondják – a fő bajt a vízhiány okozza. Nálunk állítólag egy csomó kutat fúrtak már, azon túl, hogy nekünk itt a Duna is. Mindenesetre elhatároztuk, hogy fokozott buzgalommal iparkodunk a bombázásokra felkészülni.

1944. január 19.

Ma délelőtt felkeresett Papp Sándor, a pártunk igazgatója, egy nagydarab ember, s aki a Kormánypárt ügyeit hosszú-hosszú évek óta intézi. Azért jött, hogy a szívét kiöntse, elsősorban Kállay ellen, „akinek se hite, se akarata, és aki az ingadozó, léha politikájával megrontotta a nemzet lelkét." De Lukács Béla ellen is szólt, aki Kállayból kiábrándulván a párttal nem törődik, szabadulni szeretne, s ezért leginkább vadászik. Mondta is már neki, hogy amikor a mohácsi vész előtt a pápa követei a magyar királyt felkeresték, nem beszélhettek vele, mert II. Lajos éppen vadászott. Ha ma jönnének valami követfélék, ma a pártelnökkel hasonló okból nem tudnának beszélni. Bevallotta, hogy már hetek óta csak altatóval bír elaludni, annyira furdalja a lelkiismeret azért, hogy a drága idő elvész, s a kormány mit sem tesz a nemzet előtt álló feladatok előkészítésére. Sőt. Elmállasztotta a meglevő erőit is. Papp Sándor szerint Kállay az ország legelső közellensége, akit azonnal meg kellene buktatni. De azonnal nem lehet, mert a korrumpált közvélemény az ő kétkulacsos politikájának tulajdonítja azt a csodát, hogy a sanyargatott Európa közepén egyedül mi kerültük el eddig a bombáztatást, és abban a hitben ringatja magát, hogy amíg Kállay a miniszterelnök, nem is lesz nálunk bombázás.[970] Egyedül ezért ragaszkodik hozzá ez az elpuhult közvélemény, amely semmi embernek tartja őt ma is, akár egy évvel ezelőtt, amikor még nem alakult ki ez a hamis legenda. Egy csapásra megváltozik azonban a helyzet az első bombázást követően. „– Ki legyen aztán a miniszterelnök?" – kérdeztem. „Akárki lesz, Kállaynál csak jobb lehet. – És

969 Lásd az 1944. január 16-i bejegyzést.

970 A szövetségesek 1943 novemberében döntést hoztak arról, hogy az „Argument" hadművelet (célpontja a hadüzemek és főként a repülőgyárak) részeként megkezdik Budapest bombázását. Az első támadást 1944. február 2-ra tervezték, de a rossz időjárási viszonyok miatt elhalasztották, és már Kállay lemondatása után, április 3-án hajtották végre. Lásd az 1944. április 3-i bejegyzést.

ha nem lesz utána senki más? – Akkor csak valami katona jöhetne" – felelte –, „s az tán csakugyan még rosszabb lenne. – Na, látod!" Szemlátomást szenvedett. Próbáltam vigasztalni konkrét példák felsorolásával annak bizonyítására, hogy a nemzet itt is, ott is összeverődő kisebb csoportjai különbek, mint a kormánya, hogy a magyar bűntudatraébredés jelenségei mindenfelől tapasztalhatók. Potyogott a könnye, miközben hallgatta. Meghatódtam magam is. Így állunk. Az én lelkiismeretemet is egyre gyötri ez a kérdés, nem kellene-e szembefordulni Kállayval, s nem vállalni felelősséget azért a kormányzásért, amelyben érdemileg nem vesz részt az ember, mert tárcájának ügyein kívül sem fel nem világosítják, sem meg nem kérdezik. De szabad-e most a nemzetet megosztani? Nem lett volna-e jobb a nemzeti egység akár Ferdinánd alatt is, mint 2. királynak Zápolya János? Ebben a kétségbeejtő lelkiállapotban hallgattuk meg Walkür előadását az Operaházban.[971] A Kormányzó Úr is ott volt, és a 3. felvonás előtt szűnni nem akaró tapsot kapott. A közönség felállt, feléje fordult és lelkesen ünnepelte. [...]

1944. január 21.

Bánffy Dani holnap disznóhajtást rendez Lillafüreden, engemet is hívott. De én most vadászni menjek el hétköznapra? Papp Sándor engemet is telibe talált a tegnapelőtti szavaival. Lemondtam a vadászatról, idehaza maradtam. Majd kimegyek vasárnap a fiúkkal Dömösre. Louisnál jártam délelőtt, volt egypár elintézendő hivatalos ügyem vele. Utána szidtuk Kállayt, – de okosabb a vele való beszélgetés után se lettem, mint voltam azelőtt.

1944. január 22.

Délelőtt felhívott telefonon a Távirati Iroda, s közölte, hogy az angolok és az amerikaiak a németek hátában partra szálltak Olaszország nyugati részén, s ott több km széles hídfőt alkottak. Az angol Reuters ügynökség jelenti ezt, a németek egyelőre hallgatnak róla. Sem a partraszállás helyéről, sem a csapatok számáról egyelőre nincs hír. Majd meglátjuk, mi lesz ebből az újabb figurából.

Este Sanyiéknál valami hülye filmet néztünk meg és sokat röhögtünk. Azután Kláriért mentem fel a Györffy Kollégiumba. Mintha egyenesbe jönnének ezek a fiúk. Énekeltünk, beszélgettünk. Kellemes órát töltöttem náluk. [...]

971 Az előadás Set Svanhol, a világhírű Wagner-tenorista vendégszereplése volt, ahol Siegmund szerepében lépett színpadra.

1944. január 25.

Azzal kezdődött a minisztertanács, hogy Budapest kiürítésének kérdését tárgyaltuk ismét. És folyt, folyt a vita. Abban még csak megegyeztünk, hogy a főváros kiürítésével kapcsolatos ügyek intézésére kormánybiztost kell kinevezni,[972] hanem ezzel aztán meg is ragadt az egyetértés. Beláttuk, hogy Budapest bombázása bármikor, akár ma éjjel is bekövetkezhetik. Beláttuk, hogy akkor bizonyosra vehető a pánik, s az 1 millió 800 ezer lakosú „légvédelmi Budapest" hirtelen kiürítése technikailag megoldhatatlan. Sőt, azt is beláttuk, akár intézkedünk, akár nem: vállalnunk kell a felelősséget az igenért is és a nemért is. De a miniszterelnök megint, és megint csak nem mer határozni. Ez állandó hibája neki: mindig úgy akar jóllakatni mindenféle kecskét, hogy azért a káposzta is megmaradjon, s egyre csak azon töri a fejét, hogyan csinálhatna fából vaskarikát. Az idő ezenközben pedig halad. Én a belügyminiszter javaslata mellett hadakoztam: azonnal kezdjük meg Budapest önkéntes és folyamatos kiürítését. Az azonnal legalább 4–6 hetet jelent. Állapítsuk meg, hogy kinek kell okvetlenül Budapesten maradnia. A felesleges hivatalokat telepítsük ki, s bízzuk rá az egyéb lakosokra: már most menni akar, vagy még marad? Egy csomó ember bizonyára elmegy, s ők legalább nem növelik a tolongást bombázás esetén. Hosszas vita után is csak annyi eredményt értünk el, hogy ezt a tervet nem ejtették el végképpen. Kinevezzük a kormánybiztost, összeírjuk, hogy milyen hivatalokat lehetne kitelepíteni, s legközelebb határozunk.

A miniszterelnök bejelentette, hogy a vezérkari főnök szombaton Hitlerhez utazott felvilágosítást kérni a németek keleti frontra vonatkozó hadi terveiről, s egyben bejelenti azt a magyar elhatározást, hogy a Kárpátokat az orosz ellen minden erőnkkel védeni fogjuk.[973] Ezt a védelmet pedig kizárólag magyar csapa-

972 A minisztertanács Vörös Géza vezérőrnagyot, a Legfelső Honvédelmi Tanács vezértitkárát nevezte ki „a légoltalommal kapcsolatos egyes intézkedések megtételére". Megbízatásáról hivatalos közleményt csak március 8-án adtak ki.

973 Szombathelyi Hitlerrel és Keitellel január 24–25-én folytatott tárgyalásán a Führer elutasító válaszában irreálisnak tartotta a felvetést, hogy az orosz csapatok elérik a Kárpátok vonalát. Bejelentette, hogy a keleti fronton ötven tartalék hadosztállyal ellentámadást indít tavasszal, s ezzel be is fejezi a háborút. A magyar csapatokra csak mint megszálló erőre számít. Ezalatt a küldöttség többi tagja, Homlok Sándor katonai attasé, Hankovszky Gyula tábornok, Nádas Lajos ezredes, Henkey János ezredes és Kádár Gyula ezredes az ügyeletes német vezérkari ezredessel folytatott megbeszélést, aki a Hitler által elmondottakkal ellentétben a keleti front tragikus helyzetét ismertette és hangsúlyozta, hogy további visszavonulásra kell számítani. A kormányzó február 12-én Hitlernek írt levelében megismételte a Szombathelyi által előterjesztett javaslatot, hogy a Kárpátokat magyar csapatok védjék, amit Hitler ismételten visszautasított. Lásd még az 1944. január 28-i bejegyzést. PÁVA 2001. 108.

tokkal és magyar vezérlet alatt akarjuk megszervezni. Ehhez kérjük a németek jóváhagyását, továbbá intézkedésüket az iránt, hogy az oláhok bennünket oldalba ne támadhassanak. A terv ravasz, és nekem tetszik. Kizárná azt a meglepetést, hogy a németek – mondjuk – a Duna vonalát válasszák visszavonulásuk végső határának, amely esetben az ország keleti fele hadszíntér lenne, a nyugati fele a németek hadtápterülete: hol lenne akkor a független Magyarország? És bár a német hadifelszerelés sokkal különb a mienknél, tavaly télen megtapasztaltuk, mit jelent a németekkel tarkítva csatázni. Jobb nekünk csak magunkban. Pláne, ha még valami felszerelést is ki lehetne szorítani belőlük. Ravasz a terv, de nem ravaszabbak ennél a németek? A vezérkari főnök nem engedélyt kér tőlük, hanem elhatározást jelent be, – mégis kérdéses, hogy rábólintják-e az ámen-t. Jelentős frontszakaszt átvennénk tőlük, miközben ők eléggé szorongatott helyzetben vannak, – de mégis. Igen kíváncsi vagyok a válaszukra. Ha elfogadható a válasz, persze akkor is a legsúlyosabb problémák tömegével kell megbirkóznunk: mozgósítás, oláhok, Tito, közellátás, termelés. De mégis, ez lenne a jobbik eset. E tervről a miniszterelnök előzetesen csak a hadügyminisztert, s a belügyminisztert tájékoztatta, a kormánynak csak utólag jelentette be. Louis ezt irgalmatlanul szóvá is tette. Igaza volt, s ezt a belügyminiszter azonnal belátta. Igen szelíd hangon fuvolázott, a miniszterelnök is így fújta, s azzal próbáltak védekezni, hogy ez a lépés nem jelent változást az eddigi politikánkban. Különben is a Kormányzó Úr legfőbb hadúri jogán történt, ezért nem kérték előzetesen a kormány jóváhagyását.

1944. január 27.

Szegény bolgárok az idén is meghívtak bennünket a plovdivi vásárba. Meghívójuk egy-két nappal előbb kelt, mint Szófia utolsó előtti nagy bombázása. Magamhoz kérettem a követet ma, s azt mondtam neki, beszéljük meg barátilag, mit válaszoljak a meghívásra. Azt szeretném válaszolni ugyanis, ami a baráti bolgárok kormányainak kellemesebb. A követ mindjárt belekapaszkodott abba a mentőövbe, amelyet a meghívó dátumában elébe vetettem. Majd megérdeklődi kormányának intencióját, és melegen köszönte a baráti figyelmet. Aztán mindjárt arról kezdett beszélni, hogy Bulgária számára nincs más út, mint a Németország melletti feltétlen kitartás. Ezt a bolgár nép az olasz példa világánál tökéletesen tisztán látja. Alig vannak, akik más politikát szeretnének, s azoknak sincs semmi talajuk a népben. Olyannyira, s oly gyakran bizonygatja, hogy ők utolsó csepp vérükig harcolnak, – az ember nem tudhatja, vajon nem a saját bizonytalanságát nyugtatja-e véle?

1944. január 28.

Ma volt a minden évben esedékes tábornoki serlegvacsora a Tiszti Kaszinóban. Részt vett rajta a Kormányzó Úr is fiastól és az egész kormány. Horthy Nicky hadnagynak öltözve[974] jelent meg, de az idén persze nem kerültem melléje: azóta az Isten feljebb vitte a soromat.[975] A vezérkari főnök mondta a serlegbeszédet. Elég gyakorlattal szónokolt, de elég nívótlanul. De ez nem is olyan fontos. Németországban feltétlen bizalmat észlelt a végső győzelem tekintetében. Az orosz kimerülőben van – ezt tartják –, nekik pedig májusra 42 új hadosztályuk lesz. A Führer is fogadta Szombathelyit, azonban a küldetésének érdemét tekintve alig álltak szóba vele. Szombathelyi mindjárt érezte, hogy nem is erőltetheti a témát, mert „más-más malomban őrlünk" – így fejezte ki magát előttem. A németek ugyanis hallani se akarnak a Kárpát-vonalról, szerintük szó se lehet arról, hogy ők a Kárpátokig visszavonuljanak, mert ez esetben vége volna Európának. Szombathelyit emlékeztettem arra, hogy tavaly, mikor ugyanígy a Dnyeper-vonalról, s a Bug-vonalról érdeklődtünk náluk, kb. ugyanazt felelték. A németek úgy tettek, mintha még a régi bizalommal lennének irántunk, s a jövendőbe vetett szilárd hitük fitogtatásával is nyilván ismét erősen meghódították Szombathelyit. Érdekes hangulatváltozásokon megy át ez az ember. Mikor két esztendeje hivatalba lépett, akkor nagyjából mintha elintézett dolognak látta volna a németek vereségét. Akkor a németek még a Volgánál álltak. Azóta a sorsuk ugyan rosszra fordult, ellenben a vezérkari főnök egyre optimistábban ítéli meg a harcuk sikerét. És ha időközben a bekövetkező vereségek – no jó, visszavonulások – láttán idehaza meg is inog ez a bizodalma, s valami mentő ötlettel a főhadiszállásukra kiutazik, akkor hitében mindig megerősödve tér vissza. Valami nagy szuggesztív erőnek kell lenni elsősorban Hitlerben, de a németekben általában. A tapasztalatom szerint, aki ellátogat hozzájuk, az ritkán vonhatja ki magát ennek hatása alól. Úgy érzem, hogy Szombathelyi igazából eredménytelenül tért haza.[976] Nesze semmi, fogd meg jól! – magyarul ennyi az egész. [...]

974 Ifj. Horthy Miklós, aki korábban egészségi okokból nem volt katona, a brazíliai követi megbízatásból 1942. októberi hazaérkezése után gyorstalpaló katonai kiképzésen vett részt a Lanária-telepen lévő haditudósító-laktanyában. A felkészítés után egyhónapos csapatszolgálatot teljesített Kolozsváron. A tartalékos tiszti vizsga után a szegedi „Hunyadi János" honvéd gyalogezred állományába került hadnagyi rangban. SZILÁGYI–SÁRINGER 2002. 116–118.

975 Lásd az 1943. január 27-i bejegyzést.

976 Lásd az 1944. január 25-i bejegyzést.

1944. január 31.

Fél 2-re az öreg József főherceghez mentünk ebédre. Urak: zsakett, hölgyek: sötét ruha és kalap, – így szólt a meghívó. Kállayék, Bánffyék, Ambrózy Gyuláék és Homonnayék voltak még hivatalosak. Ezek a szegény Józsefék a változott viszonyok között is görcsösen iparkodnának ragaszkodni az udvari formákhoz. A szárnysegéd felkíséri az embert a lépcsőn, odafönt az öreg Lucic – tökéletes trotlivá vénült szegény – főudvarmesteri minőségében fogadja az embert. De mert Klári még leánykorából ismeri, teljes ellentengernagyi díszében megsúgta nekünk: nyúl lesz. És olyan sajnálkozó képet vágott, hogy hangosan felkacagtunk. Fekete kávéjukat alighanem pörkölt poloskából főzhették. Eldugtam Auguszta szalonjában valami kínai sárkány mögé: nem bírtam lenyelni. Bánffy Dani szintúgy. No, alig múlt 3 óra, az asszonyok kivágták sorra az udvari mély reverentet,[977] Lucic kitotyogott a lépcső tetejéig, a szárnysegéd az aljáig, – megvolt ez is. [...]

1944. február 8.

Délután minisztertanács. A honvédelmi miniszter beszámolt az orosz helyzetről és mindnyájunkat megdöbbentett, mert az orosz olyan mélyen tart, hogy 80 kilométerre van csak Lembergtől. Egyelőre csupán lovas hadosztályok. Utánuk egy gárdahadtest ostromolna, s egy páncélos hadosztály, – de ezek csak bizonytalan hírek. Ha azonban hamisak is, az orosz lovasság előretörése bizonyos. A németeknek nincsenek ott csapataik. Hogy hoznak-e máshonnan, nem tudjuk. Általában semmit nem tudunk sem a terveikről, sem az erejükről. Tudjuk viszont, hogy az orosz lökés kétfelé szakította a megszálló csapatainkat. Nagyobb részük, a 6. hadosztály a betöréstől északra, kb. 3 hadosztály pedig délre. A németeknek csak egyes elszórt zászlóaljaik vannak a részben. Mindenünnen hevenyészve összeszedett öreg és a minimumnál is gyengébben felszerelt trénkatonákkal próbálják a frontot tartani. De állják azt a régi ígéretüket, hogy a magyar csapatokat nem vetik harcba.

Ez alatt az egy év alatt is mennyit könyörögtünk a németeknek, hogy ha már nem engedik haza, legalább a régi Galícia területére hozzák vissza a magyar csapatokat, hogy a határunkig összeköttetésben lehessünk velük. De nem, és nem. Még ma is az az álláspontjuk, hogy nem jöhetnek a csapataink Galíciába. Most ismét elhatároztuk ennek a régi kérelmünknek a legnyomatékosabb formában való megújítását. De persze az északi 6 hadosztály már miként is jöhetne ha-

977 tiszteletteljes meghajlás

zafelé? Legfeljebb azokról lehet szó, akik a déli 3 hadosztályból megmaradnak. Összesen kb. 100 ezer emberünk volt kinn, – de inkább kevesebb ennél. Rossz hangulatban, mert martaléknak tudták magukat. Csatay kemény szívvel elzárkózott a csapatok kiegészítésére irányuló természetes kérelmek elől: aki beteg lett, hazajött, pótlást nem küldött helyébe, csupán a kinn lévő állomány fokozatos lecseréléséről lehetett szó. Ez a rendszer persze a magára hagyatottság érzését keltette a csapatainkban és rengeteg panaszra adott okot, – de a mai helyzet bizonysága szerint nem volt rossz rendszer. Ha a kereteket mindig feltöltjük, most jóval több katonánk lenne kint a bizonytalanságban. Ámbár valamennyien bizonytalanságban vagyunk. Ha mégsem hamis az orosz páncélos hadosztály bevetésének híre, azok akár egy héten belül is a magyar határon lehetnek. És ha megtörténhetett ez a mostani váratlan beütés Lemberg felé, miért ne történhetne meg majd Munkács felé is? Attól függ persze, mit akarnak és tudnak a németek csinálni Lemberg védelmére. Erről azonban nekünk sejtelmünk sincsen. Félek, hogy egyelőre a németeknek sincsen.

Valamicske védőcsapataink vannak ugyan a Kárpátokban, de ez az erő édeskevés. „Valamit most már mégis kell mozgósítanunk" – ebben maradt a minisztertanács. Azzal igazán nem vagyunk megvádolhatók, hogy ne szemlélnénk nyugodtan az eseményeket. Ilyen portyázó lovascsapatokat a kárpáti védelem is feltartóztathatna talán, – de hátha nem is nálunk kelnének át a Kárpátokon? Hátha a duklai szoroson át a tótokhoz törnének be: azok már nyakig kommunisták, aligha védekeznének komolyan, s akkor az oroszok nyugatról jöhetnének Kárpátaljára. Sokszor úgy érzem, mintha a mohi csata idejében élnénk.

1944. február 9.

A nyugati brit partraszállás ellenében előkészített német csapatok tétlenül ülnek. Brit partraszállás egyelőre még nincs, és Isten tudja mikor lesz, – de az odakészített német csapatok csak üljenek tétlenül. Hitler nem ad belőlük az orosz frontra, akármekkora baj is van ott. Mit jelent ez magyarul? Azt, hogy a németek az angolokat tűzön-vízen keresztül távol tartják Európától, ellenben az oroszoknak megnyitják a kapukat. Politikai téren édes gyümölcsöket teremhet nekik ez a váratlan és rohamos német visszavonulás. Mihelyst majd Varsót is feladják, a szovjet okvetlenül meg fogja a maga lengyel kormányát alakítani, – s mit csinál majd akkor Anglia a maga emigráns kormányával? És Amerika? Aki még ma is diplomáciai kapcsolatban áll Finnországgal. Tudja az ördög, hogy mit is akarnak. Csak majd a végén meg ne egyezzenek az oroszokkal.

1944. február 15.

A minisztertanácson ma megint összeakasztottam a tengelyt a miniszterelnökkel. De azt az összevissza sedre kapkodást néha igazán lehetetlen szó nélkül elviselni. Ma olyasformát mondott, hogy minden belső bajunknak a zsidóellenes törvényeink az oka, s hogy a zsidók munkája nélkül nem lehetünk el. Magam tudom a legjobban, mennyi haszontalan keresztyén furakodott őrségváltás címén a zsidók helyébe.[978] De ennek a kétségtelen nyavalyának nem az az orvossága, hogy most egyszerre hideget fújunk ugyanazzal a szájjal, amellyel eddig forrót fújtunk. Felcsattantam tehát. A miniszterelnök próbált visszacsattanni előbb, de ezúttal rögtön mellém állt Lukács Béla, aztán Louis is, Antal Pista, Szász Lajos, – a miniszterelnök mellett csak a belügyminiszter állt ki és Szinnyei Jenő. A többi passogott. Mi ellenben annál hangosabbak lettünk olyannyira, hogy a miniszterelnök is, a belügyminiszter is megfújták a takarodót. Lehet, hogy a külpolitikai helyzet változása a zsidókérdésben is más politikát tesz szükségessé, mint a mi eddigi politikánk. Akkor azonban menjünk a kormányról, s az új politikát csinálja más.

A külpolitikai és a harctéri helyzet egyaránt gyalázatos. Lembergnél az oroszok ugyan nem jöttek előbbre, sőt a legújabb mai hírek szerint valami német lovasság állítólag Dubovig vissza is nyomta volna őket, de a mi katonáink nem teljesen biztosak abban, hogy a németek vissza bírják tartani az oroszokat a Kárpátoktól. Máris elkezdődött a mozgósítás, sőt számolnunk kell az általános mozgósítással is. A külpolitika? Szegény finnek, úgy látszik kénytelenek lesznek engedni az USA és Anglia fenyegető baráti jó tanácsainak, s békét kérni az oroszoktól. Nem bírják már tovább az 5 éves hadakozást. A legújabb követi jelentéseink szerint Sztálin enyhített a feltételeken: nem kívánja a finn kormány lemondását, rendszerváltozást nem követel, – Finnországnak általában az 1940-es határai közé kell visszahúzódnia.[979] Megkezdődött a bomlás. E siker után mi, a többi „csatlós

978 A zsidótörvények végrehajtásának következetességét a gazdasági igényekhez igazították, ugyanis azok szó szerinti alkalmazása gazdasági összeomlást eredményezett volna. A nagyüzemek kisajátítását nem hajtották végre, így például a Weiss Manfréd-művek, de számos kisiparos vállalkozás is elkerülte a megszüntetést, a törvények leginkább a kistisztviselőket és a szociálisan nehéz helyzetben lévőket sújtották. A törvények kijátszása nyomán létrejött egy második gazdaság, amelyet a hatóságok megtűrtek, esetenként ösztönöztek. Sok esetben az „árja" vezető és munkatársak „fedésében" zsidó munkatársak dolgoztak. A törvényekkel a keresztény középosztályra nehezedő konkurenciát igyekeztek csökkenteni, ugyanakkor az 1940-től egyre erősebben fellépő munkaerőhiány szükségessé tette a törvényileg kirekesztett zsidók alkalmazását. Karády 1985. 41–90.

979 Finnország a szovjet békefeltételeket 1944 elején Stockholm közvetítésén keresztül kapta meg, az országgyűlés azonban túl szigorúnak találta azokat, és nem adta meg a tárgyalásokra a felhatalmazást, a tárgyalási alapot az 1939-es határok visszaállításában jelölték meg. Így Finnország a háborút a németek oldalán tovább folytatta. Risto Ryti köztársasági elnök június 26-án, erőteljes szovjet

állam" el lehetünk készülve az angolszász nyomás fokozódására. Ez a nyomás egészen a bombázásig elmehet. De a „csatlós államok" között is mi magyarok állunk a legcudarabbul. Széles e világon senki barátunk nincs.

1944. február 16.

Különböző budapesti református vallási intézmények kértek, hogy tartsak náluk előadást. Eddig még sikerült visszautasítanom mindet. Mára azonban a Komárom és Győr környéki presbiterek kértek, hogy Komáromban a magyar presbiterről beszéljek.[980] Ezt elvállaltam. A budapesti központi parádéktól fázom, de itt vidéken talán csakugyan hasznos lehet az eleven miniszter, aki se nem pap, se nem fizetik érte, s lám mégis leutazik, hogy 60–70, főként parasztember előtt az Úristenről és a bűnbánatról beszéljen. Talán mégiscsak hisznek neki. Isten megengedte, hogy a szükséges szavakra és hangra rátaláljak. Az ítélet idejéről beszéltem, népek és nemzetek megrostáltatásáról, az eljövendő szörnyű napokról, a bűnvallás Istenhez vezető útjáról, s arról az egyetlen reménységünkről, hogy akik Istent szeretik, azoknak mindenek a javukra vannak. Olyan őszintén és cikornyátlanul beszéltem, mintha magamban imádkoznék. Megrendülten hallgatták a papok, paraszti emberek egyaránt. Azt hiszem, úgy beszéltem, ahogy kellett. Klári is lejött velem, s aztán együtt ebédeltünk a presbiterekkel. Klárinak előzőleg Nagy Vencel[981] bencés jószágkormányzóval volt dolga élelmiszer ügyben. Dadogva azt mondta neki a bencés, hogy kegyelmes asszony, ki tudja milyen idők következnek ránk, s mi minden történhetik: a rendnek vannak erdei, benne eldugott kis vadászházak. Ha úgy fordulna, hogy egyszer menekülniük kell, itt bajosan akadnának a kegyelmes urakéra. [...]

---

előrenyomulás időszakában Ribbentroppal szerződést kötött, melyben ígéretet tett, hogy nem köt különbékét a szovjetekkel. Carl Gustaf Mannerheim a finn haderő főparancsnoka ennek ürügyén augusztus 4-én lemondatta Rytit és őt nevezték ki köztársasági elnökké. Ebben a minőségében tárgyalásokat kezdeményezett a szovjetekkel, és szeptember 1-jén megkötötték a finn–szovjet különbékét az 1940-es határok alapján. A német csapatok szeptember 15-ig kaptak határidőt a kivonulásra. HALMESVIRTA 2002. 281–289.

980 Zsindely a Győr–komáromi missziói kör szervezte presbiteri konferenciájára kapott meghívást. Előadásában azt hangsúlyozta, hogy az ország csak az evangéliumi úton haladva tud kijutni a válságból. Előadásáról a korabeli beszámolót lásd *Dunántúli Protestáns Lap*, 1944. 8. sz. 37. Lásd még az 1944. február 24-i bejegyzést.

981 Nagy Vencel (1898–1995) bencés szerzetes, 1928-tól 1930-ig a Tihanyi Apátság jószágkormányzója, a gazdasági világválságot követően, 1931-től a bencés birtokok főszámvevője. 1930-tól 1971-ig a pannonhalmi apátság jószágigazgatója. Nagy része volt abban, hogy a főapátságot a Nemzetközi Vöröskereszt védnöksége alá helyezték, számos üldözöttet bújtatott.

1944. február 17.

Három ilyen könyvet már teleírtam.[982] Lesz-e majd, aki elolvassa? S megérthető-e belőle ez a furcsa, keserves idő, amelyben a vajúdó Európa oly nehezen, s oly szörnyű kínok közt szülné meg a rákövetkező évszázad új rendjét? Magyarul írok, kockázatossá vált, s talán veszendő nyelven. Papirosra írok városok elhamvadásának idején. Józan eszem minden porcikája azt bizonygatja, hogy ebből a rettenetes kátyúból nincs számunkra menekvés. De valahol belül, valahol mélyen egyre csak megmosolyogja aggodalmamat valami megmagyarázhatatlan és bíztató bizonyosság, hogy csoda fog velünk történni. Három könyvet már teleírtam, három év letelt. Isten nevében elkezdem most a negyediket.

Százféle szorongattatásaink egyike a legnagyobbaknak, hogy ebben a válságos időben Kállay Miklós az ország miniszterelnöke. Kicsinyes, hiú, gyáva, hazug és határozatlan. Pedig van neki esze, de nem képzi, hogy jóra is használhatná. Mára a belügyminiszternél értekezletre hívatta össze a főispánokat, s ott a külpolitikai helyzet ismertetése címén kétségbe ejtette őket. Olyanokat mondott nekik, hogy 90%-os valószínűséggel el fog pusztulni a nemzet, s hogy Európában körös-körül a zsidóbarát irányzat erősödik: ehhez nekünk is alkalmazkodnunk kell. Tegnap a tábornokok értekezletén is hasonló bátorítást adott.[983] Hogy a tábornokok mit szóltak hozzá, azt nem tudom, de a főispánoknak este a pártban földig lógott az orra. Lukács Béla szegény próbálta menteni a veszett fejsze nyelét. Egyik szobában összegyűjtötte a főispánokat – még szerencse, hogy 16 legalább ott volt belőlük –, magyarázat címén iparkodott a miniszterelnök szavait értelmükből kiforgatni. Valamelyest sikerült is neki, mert a főbe kólintott főispánok olyannyira szomjúhozták a vigasztalást, hogy kínjukban örömmel mindent elhittek. De hogy nem valami épületes hangulatban széledtek haza, az biztos. Tehet-e ilyet józan ésszel valaki? Szegény Tisza István 1918-ban csak annyit mondott, hogy „a háborút elvesztettük", – s ezt a már köztudomású igazságot sem bírta el a nemzet: összeomlott. Pedig ő nem beszélt a nemzet elpusztulásáról, s pedig Kállaynak nincs pecsétes írása bejelentésének valóságáról, mint volt Tiszának. Valósággal megáll az ember esze. Mert ha még származhatnék valami haszon az efféle destruktív beszédből! De nem. Akár valóra válik Kállay magánjóslata, akár nem, egy mindenképpen bizonyos: nekünk a végkimerülésig küzdenünk kell az elpusztulásunk ellen. Maga Kállay is ezt hirde-

982 Zsindely a naplóját A4-es méretű bőrkötéses naptárfüzetbe írta, ezen a napon kezdte meg a 4. kötetet.

983 A vezérkari főnök hívta össze a Tiszti Kaszinóba a tábornoki kar tagjait. A miniszterelnök arra szólította fel a katonákat, hogy álljanak készenlétben arra az esetre, ha a Kárpátokat az oroszokkal szemben önerőből, német támogatás nélkül kell megvédeni. Lásd A szakadék szélén 188. Lásd még az 1944. február 21-i bejegyzést.

ti. De akkor meg miért züllesztі szét a bátorságot ilyen fonák beszéddel? Micsoda vezér az, aki így lelkesít csatára? Nyelje el sötét balsejtelmeit, ez a kötelessége, – ne idézze fejünkre a veszedelmet még azzal is, hogy idegei gyengék. [...]

1944. február 20.

Templom, családi ebéd. Este nagy és kellemetlen beszélgetés a Györffy Kollégiumban. Régen ígértem a fiúknak ezt a beszélgetést, de tegnap nálunk ebédelt Karácsony Sándor és Okályi Iván,[984] s elhatároztam, hogy a ma este átesek ezen a kikerülhetetlen bosszúságon. A fiúk tolódnak bal felé. Az orosz hadisikerek folytán az egész társadalom ezt teszi, mert furcsák az emberek: minden áron a győztes párthoz iparkodnak törleszkedni mindig, még tulajdon vesztük árán is. A kollégista fiúk is tolódnak, talán már a kommunizmus határán is túl. Bánják is ők már a Györffy szellemét, tőrödnek is az önként vállalt feladatukkal! Igazában épp oly keveset törődnek azzal a falusi parasztsággal, amelyből kinőttek, mint hasonló származású diplomás elődeik: azok a középosztály kedvéért árulták el a parasztságot, mert akkor az az árulás látszott számukra hasznosabbnak, ezek meg a városi munkásosztály kedvéért árulják el. Most konjunktúrát a szervezett munkásságban látnak. Csúnyán csalódtam ebben a Györffy Kollégiumban. Rengeteg beszéddel is járnak, megint itt vitáztam három órán át, de konok, alamuszi, ravasz egy társaság ez, a világért se mondja meg az igazat. Végtére is megharagudtam, s adtam nekik egy hetet: vagy megszerkesztenek egy új alapszabályt, vagy lemondok az elnökségükről. Az én subám alatt nem csinálnak titkon kommunista sejtet.

1944. február 21.

Tegnap hallottam, hogy Kállay a múlt héten mást mondott a tábornokoknak, mint amit a főispánoknak mondott, s hogy elég rendesen beszélt.[985] De tegnap a nagy nyilvánosság előtt is szónokolt, a Nemzetvédelmi Keresztesek vigadóbeli gyűlésén 6 ezer ember előtt.[986] Én nem mentem el, mert – nem mentem el. Kár volt pedig, mert ott Kállay izzó és lelkes szavakban tett hitvallást mindannak a tökéletesen ellenkezőjéről, amivel csütörtökön a főispánokat annyira lesújtotta. Rendít-

984 Okályi Iván (1900–1968), 1947-ig a Kertészeti Főiskola, 1947-től a gödöllői Agrártudományi Egyetem tanára, majd dékánja.

985 A tábornokoknak és a főispánoknak tartott miniszterelnöki beszédről lásd az 1944. február 17-i bejegyzést.

986 A miniszterelnök beszédét lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 185. A Nemzetvédelmi Keresztesekről lásd a 490. lábjegyzetet.

hetetlen volt abban a szent meggyőződésében, hogy a nemzetet közös összefogással a nehéz helyzetben is megmenthetjük, határainkat megvédhetjük, mert – azt mondja – amíg ő a miniszterelnök, addig e tekintetben habozást és kétkedést nem tűr. Úgy beszélt, ahogyan kellett. A gyűlés tombolt a lelkesedésében, nagy volt a siker. Hát ilyen egy ember ez. Mit szóljanak a főispánok ehhez a beszédhez? Csoda, hogy Kállay egy szavát sem hiszi már senki sem?

Délután gazdasági miniszteri értekezlet volt 5-től 11-ig és keserves témákkal foglalkozott. A cipő-fronton nagy a javulás, de ezt a csodát a textil terén bajos megismételnünk: bőrünk van, de gyapjúnk, gyapotunk nincs. Elhatároztuk, hogy luxusáruk eladását nem tűrjük, hogy legalább ezek fantasztikusan magas árával ne izgassuk a lerongyolódott népet, ha már ruhát nem csinálhatunk is neki. Kállay azt a gondolatot is felvetette, hogy szedjük el a felesleges ruhákat azoktól, akiknek sok van, és osszuk el a ruhátlanok között. Nem új gondolat ez, a kommunisták 1919-ben már nálunk is megvalósították. De részleteiben most nem foglalkozom ezzel, mert Kállay is csak arra az időre javasolta, ha már a csekélyke textilkészletünket kiosztottuk, s mert inkább puszta hatáskeltés okából javasolta. [...]

1944. február 24.

Komáromban a presbitereknek tartott beszédem meglepően nagy port vert fel. Persze a lapok alig-alig közöltek valamit belőle, azt is többnyire kiforgatva, mégis nagy jóindulatú feltűnést keltett. Főként persze a református papság körében, de például a vad katolikus Esterházy Móric is írt nekem ebből az alkalomból egy tréfás hangú levelet, amelynek azonban volt komoly magja is.[987] Ugyanilyen hangulatban válaszoltam neki ma, és írásművem espritjével[988] magam is elégedett voltam.

Este benéztem a Pártba, de rövid bájolgás után a vacsora elől hazaszöktem. Leültem az íróasztalhoz, s hallom ám, hogy Klári szobájában megszólal a telefon. Éjfél körül járhatott az idő. Mire besiettem, persze már felébresztette szegényt. Légvédelmi készültséget jelentettek be: 6 felderítő repülő szállt be délről, már 4 el is hagyta az országot, 2 még a Dunántúl felett kóválygok. Közöltem a kisasszony-

987 Esterházy levelében megerősítette Zsindely szavait, miszerint „hazánk fennmaradását is csak az Evangélium és az eszerinti élet biztosíthatja." Majd Lukács evangéliumát Károli fordításában idézve a németekkel szembeni fellépés lehetőségeire utalva veti fel: „Ha valamely Király el akar menni, hogy más királlyal megütközzék, avagy nem tanácskozik-é először leülvén, hogyha tízezer emberrel kiszállhat az ellen, aki ő ellene húszezerrel jött?" Zsindely Ferenc válaszában egy háttérben kötendő különbéké helyessége mellett érvel szintén Lukács evangéliumára hivatkozva: „bölcs királyoké helyett inkább bölcs zsidóknak példájokat fogom tehát idézni, szorongattatásunkban a menekvés csodáját keresvén." A levelezést idézi: Nagy 2019. 93.

988 lelkületével

nyal, hogy ne küldjenek értem kocsit, mert nem megyek be. Áthoztam a magam szobájába a telefont, s visszaültem az íróasztalhoz. Jó óra múlva megint szólt a telefon, hogy a légvédelmi veszély elmúlt. Szerencsére még akkor is írtam. Borzasztó dolog, mikor az első álmából azzal ébresztik az embert, hogy most már alhat. [...]

1944. február 26.

A Kormányzó Úr tegnap kinevezett titkos tanácsossá. Egy évi szolgálat után egy miniszternek dukál ez a méltóság. Alig jelent többet annál, hogy a miniszterségem óta egy évvel ismét öregebb lettem. Ennél a memento morinál[989] sokkalta nagyobb örömöt szerzett volna a Kormányzó Úr nekem, ha egy jó vadkan lelövésére Gödöllőre meghív. De a sorsát senki sem kerülheti el. Így lettem én mégis titkos tanácsos. [...]

Ma a gazdasági miniszteri értekezlet éjjel fél 1-ig tartott. A miniszterelnök most igen komolyan akarja venni a gazdasági csúcsminiszter irányító hatalmát, s ez Louist szemmel láthatólag nagyon bosszantja. Ma megint olyan csúnya cirkuszt rendezett a gazdasági értekezleten, ahol pedig külső emberek is számosan jelen voltak, hogy időnként helyette szégyelltem magam. A pénzügyi egyensúly fenntartásáért erőlködött egy 20 milliós tétel kapcsán, holott katonai célokra milliárdokat kiad. Ordított, lemondott, színészkedett. Csúnya volt. [...]

1944. március 2.

Pártértekezlet volt. Felszólalt a miniszterelnök is, ezúttal megint jól beszélt.[990] Tiltakozott az ellen, hogy ő kétkulacsos politikát csinálna: az a kétkulacsos, aki hol az egyik háborús fél, hol a másik szekeréhez köti a nemzet sorsát. Ő azonban egyikéhez se köti, mert ő se nem német, se nem angol politikát csinál, hanem magyart. Szász Lajos ült mellettem a pódiumon. „Hiszen szép, szép, amit mond – dörmögte oda nekem –, csak igaz is lenne!" Azt hiszem, kb. mindenki ilyesmit gondolt magában.

1944. március 3.

Délelőtt autó-értekezlet a minisztériumban, s nagy hajsza, este 7 órai tea Malcomes Albertéknál. Ez magyarul olyan estélyfélét jelent. Mégsem szmokingban kellett lenni, hanem sötét zakóban. Mert háború van. Annyiszor mondtuk le már Malcomeséknak, hogy ma már nem volt segítség, el kellett mennünk. Mentünk

989 halálra való emlékezés

990 A beszéd leiratát lásd A SZAKADÉK SZÉLÉN 186–187.

hát, mint a vágóhídra a marha. Nem is csalatkoztunk. Sok ember, összevissza társaság, gyenge büfé, gyalázatos bor és tökéletes unalom. Tízre rendeltük oda a kocsit, de már ½ 10-kor kijöttünk. Tízig sétáltunk inkább.

1944. március 4.

Klári értem jött a hivatalba, én levettem ott az addigi zakót, felhúztam helyette a zsakettet, és mentünk a várba udvari ebédre. Valamikor divatban volt évenként egyszer az a kormányzói meghívás a Várba, de akkor vacsorát adtak. Kultuszállamtitkár koromban voltam utoljára, azóta – talán Európa közelgő háborús veszélye miatt – abbahagyták. A kormány tagjait szokták meghívni rá – miniszereket és politikai államtitkárokat feleségestől, a két Ház, a kúria, a közigazgatási bíróság elnökét, a főpolgármestert, polgármestert, a főkapitányt és a Budapesten székelő püspököket. Úgy látszik, ezeket a meghívásokat most feleleveníti mégis. Klári sohasem volt még a Kormányzó Úréknál koszton, most hát nagy méltatlanságok közepette vett egy méregdrága szürke ruhát erre az alkalomra. Meg voltam ijedve, mert az összes többi asszony egytől egyig feketében jött, egyedül ő volt ebben a vadonatúj világos szürkéjében. No, Ambrózy Gyula förtelmes nett hitvese azután mégis valami sötétszürkében jelent meg, s így legalább nem volt egészen egyedül Klári a bajban. Ilyesmire a kormányzóéknál nem árt vigyázni. Jó ebédet kaptunk. Legutóbb még a vacsorán francia pezsgőt töltöttek, most nem volt semmiféle pezsgő. Hanem az asztalon tömérdek gyönyörű virág, – az embert valósággal megcsapta a gyöngyvirág és szekfű szag, mikor az ebédlőbe belépett. Én Gergelyffy Andrásnét vezettem asztalhoz, Klárit Bánffy Dani vezette. De már egészen jól megszokták egymást ők ketten. Eleinte kölcsönösen unták. Klári pláne utálkozott is Dani örökös krákogása, horkolása miatt. Hanem hogy az úgynevezett udvari lakájoknak miféle csoda ízléstelen egy uniformist varrattak? Méregzöld selyem fényes térdnadrág, fehér posztó frakk és körös-körül mindenféle kb. hüvelyknyi széles pántlikával kerítve: azon pedig magyar címerecskék másznak egymás sorjában sűrűen. Éppen olyanok, mint valami poloskák. Hogy ugyan ki agyalhatta ki ezt a szörnyűséget?

1944. március 5.

Délután Sümegre kellett volna autóznom Lukács Bélával vaddisznóhajtásra. A miniszterelnök azonban vonogatta az orrát eme tervünkre: ki hallott márciusban vadászni, ilyenkor már kölykeznek a kocák, nem is hiszi, hogy efféle csúf dolgot megtegyünk. Valami igazság hiszen volt is a szavában, magamnak se igen

tetszett ez a vadászat, Hanem ő? Dehogyis a malacok fájtak a szívének, eléggé ismerem! Éktelenül irigy egy ember. Sehogy sem bírja elviselni, hogy más valaki vadászik, ha ő otthon ül. Márpedig maga nemigen megy társas vadászatra, nehogy a háborús helyzet miatt megszólhassák. Holnap délután gazdasági miniszteri értekezlet, azon úgyis illett volna megjelennünk. Inkább tehát idehaza maradtunk. Bölcsen tettük. Olyan havazás volt egész nap, délután meg akkora hófúvás, hogy aligha jutottunk volna le Sümegre.

Este Atzél Édi volt nálunk vacsorára. Megbeszéltük a terrorcsapat tervét,[991] melynek megvalósításán Erdélyben a katonákkal együtt nagy titokban fáradozik, és újból csak megegyeztünk abban, hogy meg kell szervezni a magyarok fedett érdekképviseletét ebben az országban. Szeretem ezt az Édit. Szívesen sütik rá, hogy bolond. Holott inkább csak önzetlen és bátor ember. Mikor éjfél előtt elment, alig bírt a lépcsőn legázolni, úgy befújta addigra a hó.

1944. március 6.

Lukács Béla tegnap este egy társaságban találkozott Kállaynéval. Ura távollétének magyarázataként bizalmasan megsúgta Bélának, hogy az vaddisznóvadászatra ment Budakeszire, – rá is fér szegényre egy kis levegőzés. Ma a gazdasági miniszteri értekezlet után kedvesen átölelt engem a miniszterelnök, és azt mondta: „Köszönöm, hogy nem mentél el vadászni. Okosan tetted, – mint vadász is, mint miniszter is egyaránt." Nem szóltam róla, hogy tudok az ő vaddisznóleséről. Meglehet az is különben, hogy a feleségének ürügyül mondta csak, hogy a szeretőjével estére eltűnhessék. Az értekezlet érdekes volt, időnként izgalmas is, minduntalan veszekedésbe fajult, és sokáig tartott. A német tárgyalások Bécsben rosszul állnak. Hihetetlen önző követelésekkel lépnek fel a németek, a *Völkischer Beobachter*ben

991 Atzél Ede 1936-ban szervezte meg a Wesselényi Lövészegyletet Erdélyben, hogy annak fedésében az Erdély elszakadásáért harcolni kész embereket összefogja. Atzél 1943-ban felvette a kapcsolatot a Kolozsváron székelő IX. hadtest parancsnokságával, dálnoki Veress Lajos altábornaggyal, Fónagy János vezérkari ezredessel és Almay Béla vezérkari ezredessel, és kezdeményezte lövészegyletének bázisára építve egy partizáncsoport szervezését, akár egy román–magyar, akár egy német–magyar összetűzés esetén robbantó és rajtaütő diverziós feladatok végrehajtására. Veress elrendelte a csoport megszervezését, azzal az utasítással, hogy az a Honvédelmi Minisztérium és a német magasabb parancsnokságok tudta nélkül jöjjön létre. A titkos alakulatot – melynek a tervezett létszáma 3000 fő lett volna – „hegyivezető századként" állították fel. Az első csoport kiképzése 1943 júniusában kezdődött a 21. székely hegyivezető zászlóalj tisztjeinek bevonásával. 1944 elejéig három század alakult meg. (Bevetésüket lásd 1944. szeptember 4-i bejegyzésben.) 1944 elején – a Kállay-féle kiugráshoz kapcsolódóan – Budapesten egy Vilma királynő úti villalakásban is felállították a lövészegylet központját, hogy a németek elleni esetleges fegyveres ellenállás egyik bázisa legyen. Atzél feltehetőleg ez ügyből kifolyólag tartózkodott március elején Budapesten.

azt is közzétették, hogy az úgynevezett Wagenleitsverfahren-t a magyar vasutakra is életbe léptetik. Ez a nemzetközi vasúti egyezményt egyoldalúan felrúgó intézkedés magyarul azt jelenti, hogy a nyugat felé Németországon át irányuló áruforgalmunk teljesen német ellenőrzés alá kerülne. Az értekezlet a német gazdasági követeléseknek mereven ellenszegült. Hogy sikere lesz-e, az majd elválik.

1944. március 7.

Kállay előbb, s utóbb csak ki fog rakni engem a kormányból. Csodálom, hogy eddig is már nem tette. Ma megint úgy összekiabáltunk a minisztertanácson, hogy... De kezdjem az elején. Brassóban egyik konzulátusi tisztviselőnk névnapi vacsorára hívta négy magyar barátját egy étterem különszobájába. Köztük két magyar pap is volt. A csendes vacsorázgatásuk közben rájuk tört egy hírhedt oláh vezetése alatt egy csomó román, és székekkel verni kezdte őket. Mentek a ruhatárba a kabátjaikért, de mentek oda is utánuk, s a brassói papot ott boxolgatták mellbe. A kormány panaszt tett a román külügyminisztériumban. A román külügyminiszter helyettese sajnálkozását fejezte ki, és vizsgálatot ígért. Ezzel a kókler románnal azonban a prefektus karonfogva sétált az utcán és mindenfelé hősként ünnepelték. Semmi nem történt ellene. Az eset híre persze Kolozsvárott is elterjedt, s persze túlzott formában. Egy kolozsvári lap cikket akart írni a dologról, de a cenzúra törölte. Másnap a szerkesztő mégis megjelentette a viszonyok bonyolultságára tekintettel. A szerkesztő eljárását a miniszterelnök helytelennek tartotta, s a lapot elkoboztatta. A hír azonban elterjedt. Este a kolozsvári magyar diákok betörtek az oláh papnevelő intézet szemközti épületébe. Verekedés lett, öt magyar és három oláh megsebesült, a bútorokat összetörték. Hógolyókkal dobálták Hatzigeanu Emil hat ablakát, arcul köpték. Egy oláh püspököt és egy oláh parasztot megvertek.[992] Így adta elő a tényállást Ghyczy a miniszterelnök felkérésére. A miniszterelnök az előadás után hol kétségbeesett, hol felháborodott. Verte az öklével az asztalt, – nem tűri, hogy itt rajta kívül más külpolitikát csináljon, a diákok tanuljanak stb.[993]

992 A magyar konzulátus beosztottjának társasága elleni atrocitás február 26-án történt a helybeli hatóságokkal bizalmi kapcsolatban álló Oltanu Gavril újságíró vezetésével. A diákok nem egy oláh parasztot, hanem Juliu Hossu püspököt és Jacub Moldovánt, a kolozsvári Román Bank igazgatóját bántalmazták. Részletes beszámolót lásd A szakadék szélén 189–190.

993 A miniszterelnök számára az eset annál is inkább kellemetlen volt, mert 1942 decemberétől bizalmas közeledés kezdődött közte és Antonescu között a kiugrás összehangolása ügyében. A területi kérdésekben lévő mély ellentétek azonban nehezítették az együttműködést. 1944 elején a magyar fél közös tárgyalási alapként egy semleges Erdély megalapítását javasolta. A pozitív válasz reményében Kállay kerülni kívánt minden konfrontálódást. A javaslatra válasz az incidenstől függetlenül nem érkezett. Joó 2008. 147–153.

A belügyminiszter pedig fenyegetőzött, hogy a diákokat meg fogja veretni. Erre már Lukács Béla is kiabált, még inkább Bánffy Dani és én. Engem nem is a mostani konkrét eset bosszantott annyira, mint az állandóan tapasztalt gerinctelen és hisztériás magatartás. A diáknak az a dolga, hogy tüntessen, a belügyminiszternek az, hogy szétzavarja a tüntetést. Ha a diákság azt érezné, hogy a kormány szív szerint vele van, csak hivatala folytán kénytelen minden rendbontást megtorolni, akkor a legnagyobb rendben lenne minden. De hogy nem ezt teszi, abban a kormány politikailag feltétlenül hibás. Elég az hozzá, hogy nagyon összeszólalkoztunk, a miniszterelnök rossz magyarnak nevezte Danit, aki ezt kikérte magának. Én többször elmondtam, hogy amikor a kormány majd a magyar diákokat vereti Kolozsvárt, akkor én nem leszek a kormány tagja. Szemére vetettem Kállaynak néhány következetlenségét. Mi is bírtuk hanggal, mire Kállayék visszakozni kezdtek, a belügyminiszter kijelentette, hogy ő csak szétveretni akarná a diáktüntetést, nem pedig megveretni a diákokat, félreértettük egymást, – végre elült a zaj. Kállay megint igen pesszimistán nyilatkozott esélyeinkről egy esetleges magyar–oláh összecsapás esetére, s az oláh fölényt az erősebb hadseregükön hol az orosz, hol a német támogatásában látta. Emiatt vette ennyire a szívére a diákok tüntetését is. Mondtam neki, hogy mentül inkább lehetségesnek tartja az oláh háborút, annál kevésbé érdeke az ifjúság lelkesedésének elfojtása. De hogy én miért szolgálok még a kabinetjében? Minden magam gondolkodású barátom azt mondja, hogy maradni tűzön-vízen, amíg lehet. De meddig bírja ezt az ember?

1944. március 9.

Reggel telefonált Incze Péter, hogy fél 12-kor rövid minisztertanács lesz. Nekem 12-re adott audienciát a Kormányzó Úr, hogy a titkos tanácsosi méltóságot megköszönjem. De addig jelen leszek. Tudtam úgyis jó előre, miről lesz szó: mozgósításról. Nagy erővel támad délen az orosz.[994] A határunktól 150–200 kilométernyire elkeseredett, nagy csata folyik, melynek eredménye bennünket is közelről érint, ugyanis a németeknek a harcban álló csapatain felül semmiféle más ereje nincs a Kárpátokig. Ha ezeket szétverik, akkor Magyarország felé szabad az út. Márpedig szemmel láthatólag az oroszok ezidő szerint nagy fölényben vannak. Más kérdés persze, hogy – amennyiben a németeket valóban szétverik – csak-

994 Az orosz hadsereg 1944 januárjában Luga és Narva folyók vonaláig, Oroszország háború előtti határáig jutott előre. Innen indította a tavaszi nagy offenzíváját, amely március közepéig a Kárpátok előterébe szorította vissza a németeket. 1944. március 26-án kezdődött a nagyrészt román katonák által védett Odessza elleni ostrom. A város 18 nap után esett el.

ugyan Magyarország ellen vonulnának-e? Valószínűtlennek látszik. Nyilván délnek fordulnának, hogy megszerezzék a román olajat. Ha ezt a németek elveszítenék, vége lenne a háborúnak is. Éppen ezért bizonyos, hogy ezt körömszakadtáig védeni fogják. Ha azonban az oroszok belátnák, hogy a román olajat nem szerezhetik meg, lehetséges, hogy legalábbis erejük egy részével nyugatnak fordulnak. Akkor is szinte bizonyos, hogy inkább Lemberg, mint a Kárpátok felé. De kisebb erőkkel azért a Kárpátoknak is fordulhatnának, ha azt látnák, hogy ott csekély ellenállásba ütköznek. Nagyjából így vázolta a helyzetet Szombathelyi a minisztertanácson, és azt a konklúziót vonta le belőle, hogy bár a Kárpátokat már valamennyire megszálltuk, tartaléknak két gyors hadosztály – egy lovas és egy páncélos –, valamint egy hegyi dandár sürgős mozgósítása szükséges még. Talán inkább az oláh, mint az orosz elleni elővigyázatosságból. Az oláhok ugyanis a mi megítélésünk szerint csak az alkalmat lesik, hogy a másik pártjára állhassanak át. Ez az alkalom most még aligha nyílik meg előttük. De ha mégis, akkor nyilván akként ragadnák meg, hogy az Aradnál és a Tordánál állomásozó gyors- és gépesített csapataikkal Magyarországra törnének. Az elővigyázatosság tehát nem felesleges. Letelt az időm, tovább nem várhattam, bár érdekelt volna, hogy ki mit szól a helyzethez. Azzal az érzéssel mentem el, hogy olcsón úsztuk meg a dolgot, a vezérkari főnök szerény volt a követelésével, talán túlságosan is az.[995]

A Kormányzó Úr igen szívélyesen fogadott. Mindjárt rátért a németek kényes katonai helyzetére, és élesen kritizálta Hitlert, aki 70 hadosztályt tartalékol az angol invázió ellen, és közben hagyja, hogy az oroszok pocsékká verjék. Egyébként ő is abban a hiszemben van, hogy az oroszok délnek, a petróleum felé fognak törni, s hogy az olaj elvesztése a háború elvesztése is egyben. A Kárpátokon át nem lesznek bolondok jönni. „Megjegyzem" – mondtam neki –, „hogy a román olajat Németországtól nem csak Romániában lehet elvágni, de Magyarországon is. Ha tehát a romániai német ellenállás nagyobb akadálya lenne az oroszok előretörésének, mint a Kárpátok, elvileg nem lehetetlen – ha elegendő haderejük van hozzá –, hogy hozzánk térjenek be." Elkomorult kissé, de optimizmusából nem engedett. Abban volt, amiben Szombathelyi is: ha az oroszok délnek törni nem bírnak, akkor nyugatnak fordulnak majd, Lemberg felé.

Mikor jó fél óra múlva ismét az Elnökség elé értem, ott álltak még a miniszteri autók. A kapuban Csatayval ütköztem össze. „– Folyik még a tanácskozás?" – kérdeztem. „– Annak már vége" –, felelte – „a miniszterek csak azért ülnek még együtt, mert nem bírnak elmenni." Abban egyeztek meg, hogy a minisztertanács határozatát titokban kell tartani. Az érdeklődőknek azt mondjuk majd, hogy a bel-

995 Általános mozgósítást nem rendeltek el, csak fokozottabb behívásokat.

ügyminiszter hívta össze a kormány tagjait a miniszterelnök ünneplésére, aki ma két éve lépett kormányra, s aki megtiltotta, hogy erről az évfordulóról a sajtó megemlékezzék. Aki látta a vezérkari főnök érkezését és távozását, az úgysem hiszi el ezt a mesét. De meg minek is titokban tartani valamit, ami a behívások kapcsán holnap amúgy is nyilvánosságra jut? Nem szóltam azonban bele, hisz nem voltam jelen az előzményeknél. Délután 6-kor pártülés. A délelőtti puritánság ellentétjeként áradozó dicséretek ünnepelték Kállay dicsőséges két esztendejét, – még hallgatni is restelltem. Kállay a válaszában bejelentette, hogy nem az ő ünneplésére jött össze délelőtt a minisztertanács, azt csak ürügyül mondtuk a lapoknak. Az igazi ok részleges mozgósításunk további kiterjesztése két hadosztállyal. [...]

1944. március 12.

A miniszterelnök szeretett választói közé készült Egerbe. Nem volt segítség: mennem kellett már reggel vele. Azt ambicionálta ugyanis, hogy a kereskedelmi, az iparügyi és közellátási miniszterek vele legyenek. Misével kezdődött a program, mert Kállay istentelen létére szerfelett sokat ad vallásosságának folytonos kidomborítására. Ide én nem mentem, hanem lődörögtem kedvemre a korzón. Mióta divatba jött, hogy ünnepi miséken lehetőleg döfjenek egyet-egyet szentbeszéd címén az eretnekeken, nem megyek misére. Nem tartom fair-nek ezt az új divatot. Ebédre az új érseknél voltunk, akit Czapiknak[996] hívnak és olyasforma képe van, mint az őrült római császároknak. Az esze aligha lehet rendbe neki, mert csak 30 fokos fűtött szobában érzi magát jól, s akkor is szvettert húz a reverendája alá. Valamennyiünket kivert a verejték. Állandóan ebben az abnormális melegben élni, az feltétlenül megviseli az idegzetet. Aztán megint gyűlés, gyűlés, este pedig a főispánéknál vacsora. Vacsora után „fogadás". Megjelent Eger értelmisége: 70–80 megszeppent, megzavarodott ember, szánalmas társaság. Az ilyen érseki kisvárosban mindig is így van ez: elnyomorodik egyesek jelleme. Túlságosan nagy súllyal fekszik rá az érseki tekintély. Vagy meghajolnak előtte, vagy agyonnyomják, – ami áthelyezést, nyugdíjazást, ilyesmiket jelent. De emberszabású ember itt alig-alig maradhat meg. Még a protestánsok között sem. Kisebbségi vétlenségük folytonos érzetében azok is egyre az érsek felé sandítanak, s elnéző türelmét meghunyászkodó tisztelettel iparkodnak kiérdemelni. Most a főispánnál pezsgőt kap-

996 Czapik Gyula (1887–1956), 1943. május 7-én nevezték ki egri érsekké. 1944-ig apostoli kormányzóként a veszprémi egyházmegye is az irányítása alá tartozott. 1945 után, Mindszenty és Grősz fogsága idején a magyar katolikus egyház vezetője, a békepapi mozgalom egyik vezető személyisége. 1951-től a magyar püspöki kar elnöke. Az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnökségi tagja.

tak és egy miniszterelnöki beszédet. A főispán pár szóval köszöntötte Kállayt, aki a válaszolás ürügyén elmondta a mai 4. beszédét. Ez volt az értelmiség számára. Délelőtt a gazdáknak beszélt, délután külön-külön az iparosoknak és a kereskedőknek. Jól beszélt. Ma egész nap a szegény Teleki Bóli szellemében.

1944. március 14.

Délben a német légügyi attasénál[997] „reggeliztünk". Ott volt a Mussolini-párti olasz követ[998] is feleségestől. Mert ugye most két garnitúra van nálunk mindenből, amióta a hatalmuk semmi. És ezen a semmin féltékenyen marakodnak egymással.[999] Szegény Mussolini ugyanolyan báb a németek kezében, mint az angolokéban Badoglio. Csúnya és keserű sors ez. A világ pedig egyre jobban kezd a feje tetejére állni. Megismétlődik a 30 éves háború abszurduma, amikor a vallásháborúnak indult küzdelemben a protestáns király katolikussal szövetkezett protestáns ellen, s fordítva, de a kezdeti vallásháborús jelszavakat elfeledték közben revideálni. Most persze más az ürügy. Ma a sajtóban megjelent az a hír, hogy a görög király trónja biztos, Sztálin elismerte, s ennek fejében a király kormányába több bolsevista miniszter is lesz. Nevetnie kéne az embernek, ha az oroszok nem itt harcolnának már a kertek alatt. De itt harcolnak. Batthyány Gyula[1000] szintén ott volt Füttererék ebédjén. Bosszankodott, hogy máskor úgy örvendezett mindig a tavasznak, s most nem mer örvendezni, mert egy héttel is csak előre gondolni vakmerőség. Garantáltam neki, hogy legalább nyárig szövögetheti a terveit. Ez szemmel láthatóan megnyugtatta. Hát akkor meg miért is ne adtam volna ezt a máskülönben teljesen értéktelen garanciát!

Ami pedig a tavaszt illeti, hát annak eszébe se jut sietni. Ma is vagy négyszer volt valóságos hóförgeteg. Havazott este is, mikor a bécsi filharmonikusok hangversenyére mentünk. Furtwängler[1001] dirigálta Beethoven pastorale és sors szimfóniáit. Hosszú vékony ember, valóságos gólyakirály. Nagyszerűen vezényelt.

997 Kuno Herbert Fütterer

998 Raffaele Casertano

999 A Badoglióhoz hű követségiek és újságírók – a németek nagy felháborodására – a teljes szabad mozgás mellett diplomáciai védelmet és anyagi ellátást kaptak, a kormány pedig elfogadta a fegyverletételkor Magyarországon tartózkodó olasz katonák becsületszóra adott ígéretét, hogy nem szöknek meg, így szabadon járhattak, és rangjuknak megfelelő zsoldot kaptak a magyar államtól. A két olasz diplomáciai testület között folyamatosak voltak a súrlódások. Casertano, a fasiszta követ 1944 január elején jegyzéket adott át a kormánynak, amelyben kérte, hogy a Badoglio-pártiaktól vonjon meg minden diplomáciai előjogot, valamint internálja az országban tartózkodó olasz katonákat. A szakadék szélén 2006. 146–147.

1000 Lásd a 90. lábjegyzetet.

1001 Wilhelm Furtwängler (1886–1954) német karmester és zeneszerző.

Amúgy is igen közel állt mindig a szívemhez ez az V. szimfónia. Tökéletes volt a zenekar is és ez a Furtwängler úgy dirigált, mint valami szellemidéző mágus. A bombarobbanások mai idejében a sors kopogtatása is szimbolikusabban hatott, mint máskor. Hiába iparkodott Furtwängler dirigálás közben szinte kibújni a sors fenyegető közeledte elől: nem egyéni küzdelemnek hatott ez máma. S végül, mikor felharsant a diadal: könnybe lábadt az ember szeme. Felejthetetlen este volt ez a mai. Jagow mellett ültünk, meg az olasz követ felesége mellett. Ott voltak a többi követek is. Egy pillanatra talán mindenki magába szállt: a sors kopogtatott. De holnap folyik azért minden változatlanul tovább.

1944. március 15.

Reggel arra ébredtem, hogy fehér a világ. De nem úgy, hogy tessék-lássék, hófoltok, vagy réteg: vastag, makulátlan szűz hó fedett mindent. Éppen a házunk előtt akadnak el a taxik benne. Nem emlékszem még egy ilyen bolond március 15-re. Bolond az idő is, – bolondok hát az emberek is. De meglehet, hogy valami rejtelmes fő ok következménye mindkettejük bolondsága. Megbeszéltük Bandival, hogy délelőtt 11-kor találkozunk az agancskiállítás megnyitóján. Fürdés közben „légi veszély"-t jelentettek telefonon, – ez a 2. fokozat. Az első „az ellenséges berepülés", a 3. pedig a „légiriadó". Elhatároztam tehát, hogy agancskiállítás előtt bemegyek még a hivatalomba kissé körülnézni és kontrollálni ezt a híres légi készültséget. Megint abszolút készületlenséget találtam. Mivel azonban megkaptam a jelentést, hogy 6–8 gép kóválygyog az ország felett, Budapest felett is átrepült már kettő, nyilván felderítő gépek, – no mondom, most mehetek a Vigadóba agancsokat nézni. Azonban be volt zárva a Vigadó. A zavaró-repülések miatt hatóságilag lefújták a kiállítás megnyitását. Ez bosszantott. Hallottam azonban, hogy a vigadói hazafias ünnepséget sem engedték megtartani, aminek viszont örültem. Antal Pista nem sértődhetik meg, hogy nem jelentem volna meg rajta. De nem győzöm már ezt a sok örökös megjelenést. Este úgyis egyedül kellett megjelennem a cserkészek szokásos operai előadásán, mert Klári ebéd után Debrecenbe utazott református nőszövetségi gyűlésre, hogy ott a kistemplomban elnöki szónoklatot tartson. Mint mindent, amibe csak belefog, ezt is igen rendesen és lélekkel csinálja. De a bajban most mégis magamra hagyott – pedig az ágyún is két tüzér ült, hogy jobban bírják a rázást. Holott volt ám mit bírni, mert egy Unger nevű karmester „Petőfi" operáját mutatták be, – szörnyű egy muzsikus.[1002] Szegény Kormányzó

[1002] A karmester és zeneszerző Unger Ernő (1900–1968) *Petőfi* című operáját 1944. március 15-én mutatták be, a német megszállás miatt mindössze háromszor került a közönség elé.

Úr, hogy neki mit nem kell kiállnia saját ünnepeltetésének címén. Halmos[1003] énekelte a címszerepet – senki nem látott még ilyen pirospozsgás, nagy hasú Petőfit. Se füle, se farka nincsen az egésznek. Valóságos szégyen. Lukács Béláékkal ültem egy pháholyban. Jobbról tőlünk Keresztes-Fischerék és Bornemiszáék, balról Bánffy Daniék és Darányiné. Miért mérgelődjék az ember, ha nem muszáj? Mi bizony rengeteget nevettünk.[1004] [...]

1944. március 17.

„Légi veszélyt" jelentettek délelőtt, később megszólaltak a szirénák.[1005] Éppen Németh Mária,[1006] a híres operaénekesnő ült nálam, s egyáltalán nem zavarta a baljóslatú farkasüvöltés. Van neki egy szállítmányozói vállalata, s csak fújta a magáét. Alig bírtam kituszkolni. Nem hangzott jól az első jelentés, hogy kb. 250 angolszász gép jön három vonalban Veszprém felől ÉK felé. Nemigen értettem a dolgot. Félóra is eltelt, ide kellett volna már érniük. Akkor megint jelentettek: a 250 gép Zalaegerszeg felett repült el ugyancsak északkelet felé. Majd azt, hogy a ferihegyi repülőszázadunk elébük ment, harcba keveredett velük és az egyik oszlopot visszazavarta. Nem hittem. Magyarosy altábornagy,[1007] a főrepülő mondta, hogy „dehogy van nekünk elegendő repülőnk ilyen hetyke haditényre". Ilyenkor az alagúti óvóhelyen mindenféle pletyka, alaptalan hír kering. Mikor lefújták a riadót valamivel két óra előtt, végeredményben mi beavatottak sem tudtunk semmi bizonyosat. De bántam is én ezt! Örültem, hogy kibújván a föld alól nem ég a város, s hogy az Úristen végtelen kegyelméből ismét megtörtént velünk a csoda: ismét megmenekültünk. De még estére sem alakult ki teljesen a délelőtti események képe. Any-

1003 Halmos János (1887–1961), 1928-tól az Operaház tagja, 1950-től örökös tagja. A korszak egyik legelismertebb tenor operaénekese.

1004 Az előadás szünetében Jagow sürgős audienciát kért a kormányzótól, amire még aznap este a Várban sort kerítettek. A német követ itt adta át Hitler klessheimi meghívását március 18-ra. Az ürügy a közös katonai védelemmel kapcsolatos ügyek megbeszélése volt.

1005 1944 elején a gyakori berepülések miatt a korábbi két jelzés (légiriadó, illetve légiriadó elmúlt) kevésnek bizonyult. Az új szabályozás szerint ha az ellenséges gép 150 km-re megközelítette az országot, a Budapest I. műsorszóró rádióállomás jelezte: „műsorunkat bizonytalan időre megszakítjuk". Ezzel a légoltalmi adások számára is szabaddá tette a rádiócsatornát. A „légi veszély" bejelentése akkor következett, ha az adott körzethatárt 200 km közelségbe elérte az ellenséges gép. Ilyenkor mondta be a rádió a körzet megnevezésével, hogy „Légiveszély! Légiveszély!". A szirénák fél percig jeleztek. Zavarórepülés esetén sziréna nem volt, de a rádió bemondta a veszélyt.

1006 Németh Mária (1897–1967), a két világháború közötti időszak nemzetközi hírű operaénekese.

1007 Magyarosy Sándor (1891–1972), vezérezredes, 1942-től 1944. július 1-ig, nyugdíjazásáig a Honvédelmi Minisztérium légügyi csoportfőnöke, 1943-tól a légierő parancsnoka is egyben. A nyilas puccsot követően reaktiválták, németországi magyar kormánybiztos lett. A Népbíróság két év fegyházra ítélte. Szabadulása után emigrált.

nyi bizonyosnak látszik, hogy a mindenesetre nagyobb számú gép csak átrepült a Dunántúl felett és Ausztriában rakoncátlankodott. Persze légiharcba keveredtek a németekkel, s valahol Kanizsa körül egy amerikai gép kényszerleszállást végzett, legénységét állítólag azonnal az egyik vendéglőbe vitték ebédelni. Az ország legkülönbözőbb és legeldugottabb helyeire estek bombák, de nyilván nem ártási szándékkal. Porpácnál megrongálódott a vasúti töltés, és Vágfarkasdon megdöglött két tehén: ez az összes kár, amiről tudok. Hála az Istennek. [...]

1944. március 18.

Bölcs dolog volt tegnap éjjel a telefont a kezem ügyébe tenni. Még olvastam az ágyban, mikor felcsengett egymás után kétszer. Többször csupán azért nem, mert meghagytam a kisasszonynak: bármi történik is még ma éjjel a levegőben, azt nekem ne jelentse. Ha majd megszólal a sziréna, azt úgyis meghallom. Szerencsére a sziréna nem üvöltött, de reggel ismét légi veszélyre ébredtem. Úgy látszik, az angolokat erősen érdekli a Burgenlandban tömörített német páncélos erő. Erről hozzám is érkeznek immár 8–10 napja mindenféle hírek a vasutasok útján. Azt mondják, 1800–2000 páncélos van ott, s persze mindjárt azt pletykálják, hogy Magyarországot készülnek megszállni.[1008] A miniszterelnök szerint ez az erő centrális tartalék, s azért tartják éppen Burgenlandban, hogy innen szükség szerint akár a Balkánra, akár az orosz frontra küldhessék. S most attól fél, hogy a Kormányzó Urat azért hívta ki Hitler Berchtesgadenbe,[1009] mert a súlyosbodó orosz hadi helyzet miatt Szolnok körül szeretné elhelyezni ezt a tartalékot. A Kormányzó Úr ugyanis tegnap este a külügy-, a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök kíséretében Németországba utazott. Ma délelőtt gazdasági miniszteri értekezletet tartottunk, és azt megelőzően a miniszterelnök a dolgozó szobájába kérte az értekezlet miniszter tagjait, s csak akkor közölte ezt az újságot. Hitler ugyanis kikötötte, hogy az utazásról még a minisztereket sem szabad értesíteni, mielőtt a Kormányzó Úr Németországba ki nem érkezett. Egyikünk sem örült a hírnek. Legutóbbi látogatásakor olyan méltatlanul bántak

1008 Március első napjaitól érkeztek hírek burgenlandi német csapatösszevonásokról. Bizonyos jelentések napi negyven-ötven szerelvényről beszéltek. A kormány kérésére Bajnóczy vezérezredes, a vezérkar főnökének helyettese március 13-án Fütterer légügyi attasétól kért felvilágosítást. Itt azt is jelezte: „német tisztek úgy nyilatkoztak magyar vasúti vezetők előtt, hogy céljuk Magyarország megszállása." Fütterer azonnali tájékoztatást kért a haderő főparancsnokságától, akik közölték, a katonák kiképzés céljából érkeztek Bécs térségébe. A magyar vasutasokat „félretájékoztató" német tisztek ügyében a főparancsnokság vizsgálatot indított. DOMBRÁDY 2000. 263–264.

1009 Horthy Miklós klessheimi meghívását lásd az 1944. március 19-i bejegyzésben.

a Kormányzó Úrral, hogy féltettük.[1010] A miniszterelnök azt mondta, hogy ő is ellenezte az utazást, a Kormányzó Úr se akart menni, de a vezérkari főnök mégis meggyőzte őket.[1011] A Kormányzó Úr vagy tíz napja levelet írt Hitlernek a megszálló csapataink hazahozatala ügyében: a miniszterelnök abban bízott, hogy a meghívás ezzel a levéllel is kapcsolatban lehet.[1012] „Annál rosszabb" – mondtam én. „Jó választ levélben is könnyű adni. Ha ebben az ügyben beszélni akar vele, akkor aligha lehet a válasz kedvező." A gazdasági értekezletet azért toltuk el hétfőről mára, mert hétfőn Kossuth-ünnepségek lesznek reggeltől estig. Sőt, már holnap este megkezdődnek a Nemzeti Színház díszelőadásával. Indokul Kossuth halálának 50. évfordulója szolgál, de az igazi cél a függetlenségünk hangoztatása, s talán egy kis udvarlás is az angolok felé.[1013] Kállay komolyan veszi ezeket a gazdasági értekezleteket, s lassacskán bele is tanul a feladatába. Ma több kérdésben igazán fején találta a szöget. [...]

1944. március 19.

Megpróbálom még ma este feljegyezni ennek a keserves vasárnapnak a történetét. Kora hajnalban elkezdődött már, vagy még inkább késő éjszaka. Még az íróasztalomnál ültem, s dolgoztam, mikor megszólalt a telefon. Persze szegény Klári szobájában megint. Két óra jóval elmúlt már akkor. Csodálkozásomra nem a légoltalmi kisasszony jelentkezett, hanem a MÁV elnökigazgatója. Hogy ma este – ha jól emlékszem – fél 12-kor Bácska állomás előtt rálőttek egy német katonavonatra, amely páncélos csapatot szállított. Valamelyik német meghúzta a vészféket, s a vonat megállt: akkor pár perc múlva a vonat előtt 250 m-re felrobbant a síneken egy akna. A parancsnok erre azzal az indoklással, hogy Budapest

1010 Lásd az 1943. április 20-i bejegyzést.

1011 Horthy, aki ingadozott, hogy elfogadja-e a Jagow által közvetített meghívást, március 16-án magához kérette Kállayt, Ghyczy Jenő külügyminisztert, Csatay honvédelmi minisztert és Szombathelyit. Kállay ellenezte a kiutazást és azt javasolta, hogy Szombathelyi vagy ő maga mint miniszterelnök utazzon ki Horthy levelével, amelyben a megoldandó kérdésekről kér tájékoztatást. Szombathelyi a visszautasítást nem tartotta lehetségesnek, ugyanakkor szükségesnek tartotta a magyar csapatok helyzetének tisztázását. A résztvevők Szombathelyi véleményéhez csatlakoztak. A küldöttség március 17-én indult Budapestről, 18-án reggel érkezett meg Klessheimbe. Dombrády 2000. 262–263.

1012 Horthy Miklós „A fronton lévő magyar hadosztályoknak a Kárpát-vonalra való visszarendelése ügyében" írt február 12-i levelét lásd Horthy Miklós titkos iratai 409–410. Szombathelyi ugyanezzel a tartalommal február 14-én Keitelhez intézett kérelmet.

1013 Az országgyűlés két házának megemlékezését március 20-án délelőtt a parlament kupolacsarnokában tartották volna, este pedig a Vigadó nagytermében Kállay beszédével egybekötött emlékműsort rendeztek volna, de a jubileumi rendezvények a német megszállás következtében, a belügyminiszter gyűléstilalmi rendeletére hivatkozva elmaradtak.

megbízhatatlan, oda tehát ő befutni nem hajlandó, elrendelte páncélosainak kirakását. Másik két hasonló német katonavonat is haladt az első után – jelentette az elnökigazgató –, ezek azonban tovább akarnak futni Budapestre. „Gyanús egy história" – mondtam. „Igen" – felelte óvatosan a telefon –, „és Szőregen állítólag egy másik német páncélos csapat szintén kirakodott. Különböző vasúti vonalainkon pedig más német katonavonatok is tartanak Budapest felé. A belügyminiszter a miniszterelnökségen van."

Felhívtam, s közöltem vele, hogy mindjárt én magam is odamegyek. Nemigen bíztatott. Az elnökség kapujában a szokásos rendőrőrszemen felül vagy tucatnyi szuronyos katona, odafent pedig felháborodás, tanácstalanság, izgalom. A miniszterelnök, belügyminiszter, Incze Péter, Kállay Kristóf, néhány tábornok, jövő-menő vezérkari tisztek, feketekávé, cigarettafüst.[1014] A bicskei lövést, s robbantást nyilvánvalóan a németek csinálták, s minden oldalról körül akarják Budapestet zárni. Mi lehet ez? Disznóság, árulás, határtalan ostobaság. Telefonon jelentések érkeztek, a sarkokban és ablakokban tisztek vitatkoztak. Mit kell tenni? Fegyveresen ellenállni, vagy várni? Felriasztani a helyőrségeket? A Kormányzó Úr túsz a németek kezében, érintkezést nem lehet a vonatával kapni. Hitler vendégségbe hívta, s – Török Bálint itt marad egy szóra. Az ő beleegyezésével történik-e, ami történik? És ha igen: milyen indokok kényszerítették a beleegyezésbe? Mi történik egyáltalán?

Énreám rossz hatást tett a társaság. A miniszterelnök – mint válságos órákban mindig – ezúttal se tudta merre van előre s hátra. Hogy ő a Kormányzó Úr parancsa nélkül nem adhat parancsot az ellenállásra. Vállalná érte szívesen a felelősséget, de a Kormányzó Úr a kezükben van, s nem kényszeríthetik-e majd olyan parancs kiadására, amely visszacsinálja azt, amit ő elrendelt. Vállalja azt is, hogy lemondassák, de mégis. A Kormányzó Úr biztonsága az első. Közben előkerült keservesen a vezérkari főnök helyettese, ez a tökfejű nyárspolgár Bajnóczy.[1015] Elaggott agyával mire ő valamit megértett! Jagow, a német követ elutazott, he-

1014 Kállay a belügyminisztertől értesült a megszállás híréről. Az ő javaslatára válságtanácsot hívott össze a vezérkar emberei (Ruszkiczay-Rüdiger honvédelmi miniszterhelyettes, Magyarosy, Náday, Beregfy, Vörös, Miklós Béla, Bajnóczy hadseregparancsnokok, Nádas Lajos, Kádár Gyula a vezérkar 1. és 2. osztályának vezetői), valamint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Szentmiklóssy Andor külügyminiszter-helyettes és Bethlen István részvételével. Kállay, miután a katonai ellenállás lehetőségét elvetették, utasítást adott a németek előtt kompromittáló dokumentumok megsemmisítésére és a német megtorlástól veszélyeztetett személyek értesítésére. Kállay Kristóf feladata volt, hogy a veszélyben lévő személyeket telefonon figyelmeztesse.

1015 Bajnóczy József (1888–1977), vezérezredes, 1941. novembertől 1944. május 8-ig a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese. Kapcsolatban állt az angolszász hírszerző szervekkel, részt vett a kiugrás szervezésében. 1944 júniusában nyugdíjazták.

lyettese Werkmeister szintén elutazott: nem hagytak itt senkit, akivel szót lehetett érteni. No, az egy német katonai attasé.[1016] Ő megjelent mentegetőzve, hogy ő nem érti az egészet, kétségbe van esve, teljesen tanácstalan, nem tud semmit. A berlini telefon külország felé műszaki javítás ürügyével nem kapcsolt. Később nem is jelentkezett már. A többi külföldi vonal sem, az egy pozsonyi kivételével. Érkezett egy-egy távirat Ghyczytől, Szombathelyitől,[1017] a Kormányzó Úrtól. Nem sokat tudtunk meg belőlük azonfelül, hogy vajon nem apokrifek-e? No, Ghyczyé nem, azt az előre megbeszélt titkos mondatból tudtuk.[1018] A Kormányzó Úr pedig koronatanácsot hívott össze déli 12 órára a Várba.

Jaj, csak ne utazott volna ki Hitlerhez! A német katonai attasé ment, s jött félóránként, s mindig egy-egy kávéskanállal elárult a németek tervéből. Hogy Budapestet minden irányból körülzárják, de a határánál megállnak, a városba nem jönnek be. Hogy a polgári hatóságok ügykörébe nem avatkoznak, de az Istenért, ne tanúsítsunk ellenállást! A magyar véderőt nem fegyverzik le. Adogatta be kávéskanállal a híreket, frissen kapott táviratokra hivatkozott, – reggelre kiderült, hogy az összes parancsot saját maga hozta tegnap Berlinből.[1019] Egyszer aztán azzal az újsággal jött, hogy reggel a Kormányzó Úr személyének biztonságára egy német díszszázad fog felállni a Vár előtt. Erre rögtön fegyverbe szólítottuk a várőrséget és elrendeltük, hogy magyar honvédség zárja le az egész Várhegyet, s igazolás nélkül oda senkit fel ne engedjen. Áthívatták Horthy Nickyt is, s a miniszterelnök összebújt sustorogni vele.

Én azt mondtam, hogy nemcsak a rendelkezésekért, de azok elmulasztásáért is felelősek vagyunk. A Kormányzó Úr álláspontját a németek és az ellenállás tekintetében ismerjük. Ha ezt az álláspontját olyan okokból, melyeket nem ismerünk, kénytelen lett volna megváltoztatni, a németeknek állna érdekükben

1016 A német katonai attasé, Hans von Greiffenberg (1893–1951?) hajnali 3 órakor érkezett. 1943. október 10-től 1944. április 1-ig töltötte be ezt a beosztást, április 1-től a német Wehrmacht meghatalmazott tábornoka Magyarországon. A magyar hadsereg vezetői felé a legfelsőbb szintű összekötő. Korlátlanul rendelkezett a magyar közlekedéshálózattal, repülőterekkel, dönthetett a német csapatok átvonulásáról, letelepedéséről.

1017 Szombathelyi a hajnali órákban Linzben veszteglő vonatról küldött táviratában utasította a honvédséget, hogy a kormányzó hazaérkezéséig a bevonuló németekkel szemben ne tanúsítsanak ellenállást.

1018 Ghyczy Jenő és állandó helyettese, Szentmiklóssy Andor, hogy egymást a klessheimi tárgyalásokról bizalmasan tájékoztassák, rejtjeles üzenetekben állapodtak meg, melyeket Ghyczy – hogy minél kevésbé keltsenek gyanút – a feleségének küld majd. Ghyczy üzenete: „közöljék a feleségemmel, hogy jól vagyok" – jelentése: német katonai megszállás várható. Kállay 2012. 190.

1019 Greiffenberg Keitel táviratairа hivatkozott, melyek egyrészt hangsúlyozták: a német megszállás Horthy és Hitler megállapodása szerint történt, a német csapatok nem ellenségként kívánnak fellépni, hacsak nem tapasztalnak ellenállást. Ellenállás esetén azonban a határon készenlétben álló szövetséges országok hadseregei is bekapcsolódnak a megszállásba. Kállay 2012. 190.

neki arra módot nyújtani, hogy velünk ezt személyesen közölhesse, – nehogy az újabb álláspont ismerete nélkül esetleg bolondságot csináljunk. Mivel azonban erre módot a Kormányzó Úrnak nem adnak, sőt mindenképpen megakadályozzák, hogy mi érintkezésbe lépjünk vele, a vonatjának érkezését szántszándékkal késleltetik:[1020] kétségtelen, hogy ami történik, nem történhetik a Kormányzó Úr akaratából. Tehát: a németeknek fegyveresen ellene kellene állnunk. Legalább jelképesen. Persze beláttam délelőttre, hogy nem volt igazam. Szerencsére nem adtak rám, – leginkább persze azért, hogy ne kelljen cselekedni. A hírek persze egyre érkeztek, a telefonok szóltak, a cigaretták füstöltek, az inasok újabb feketekávét hoztak. Megérkezett Bárczy Pista és Szép Laci. Rendkívül megsokasodtak a tábornokok. Öt óra lett. Derengeni kezdett. Budapest bekerítését a németek befejezték. Beláttam, hogy teljesen hiába ülök itt. Hazajöttem, imádkoztam, s öt perc múlva úgy aludtam, mint a tej. De sok időm nem volt rá. A koronatanács előtt 11-kor még minisztertanácsot is egybehívott a miniszterelnök. Láttam ebből, ő is tudja, amit persze én is tudtam: megbukott a kormány.

A lakosság túlnyomó részének sejtelme se volt még az eseményekről.[1021] A Várhegyet azonban honvédségi kordon zárta körül, engem is csak igazolás után engedtek át rajta. A királyi vár előtt a megszokott magyar őrség, de az oroszlánok előtt szétvetett lábakkal egy-egy német katonai őrszem. Az éjszaka bejelentett „díszszázad" csak épphogy felvonult Kormányzó Urunk megérkezése után a Vár elé, s el is ment rögtön, de ezt a két őrszemet itt hagyta. Korán jöttem, de már mind összegyűltek a zsakettes miniszterek. Egyedül a szegény belügyminiszter volt még az éjszakai szürke ruhájában, le se vetkőzhetett eddig, de megborotválkozott. Kissé véres volt a szeme, máskülönben a fáradtságnak semmi nyoma rajta. Az éjszaka ismét helyén volt az öreg. Ha szétváltunk is az utóbbi időben: kemény, derék ember. Csatay és Ghyczy a németországi eseményeket beszélték: hogy Jagow és Keitel tervelték ki az egész disznóságot.[1022] A belügyminiszter közölte,

1020 A megszállás megkezdésére vonatkozó parancsot március 18-án 17 órakor adták ki, akkor zajlott Hitler és Horthy második tárgyalása. A küldöttség 21.30-kor indult a riefelingi pályaudvarról. A különvonatot menet közben is folyamatosan késleltették, több órát várakozott Salzburgban, Linzben, majd Bicskénél, végül 9 órára futott be a kelenföldi pályaudvarra, amikorra az ország katonai megszállása lényegében befejeződött.

1021 Az ország megszállásának tényét hivatalosan a Magyar Távirati Iroda március 23-i közleménye jelentette be.

1022 A megszállás végül Edmund Veesenmayer javaslata szerint történt. 1943 áprilisában és novemberében inkognitóban, a Standard cég budapesti megbízottjának szerepében két alkalommal is járt Magyarországon, hogy a megszállást előkészítse. A tapasztalatai alapján készült javaslat szerint a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak alkalmatlanok arra, hogy megfelelő politikai hátteret jelentsenek. A magyar kérdés csak a kormányzóval együtt oldható meg. A kormányzó közvetlen környezete azonban németellenes, ezért e klikk „likvidálása" után a tengely szempontjából megfe-

hogy a németek elfogták Baranyai Lipótot, Rassayt, Rácz Kálmánt,[1023] s Zsilinszky Bandi ellen akart állni, két lőtt sebbel vitték kórházba.[1024]

A németek úgy tartják be azt az ígéretüket, hogy Budapestre nem jön be a katonaság, hogy SS-embereket küldenek be helyettük. A belügyminisztert felszólították, akadályozza meg rendőrkordon felállításával, hogy Budapest területét egyetlen zsidó is elhagyhassa. A belügyminiszter előbb megtagadta ezt, mire a német kijelentette, hogy akkor a saját embereivel állja el az utakat. Erre a belügyminiszter inkább elrendelte a rendőrkordont.

Reggel Kállay a haza bölcsei közül néhányat magához kéretett megbeszélésre, köztük Bethlen Istvánt is. Bent ült a miniszterelnök dolgozószobájában, mikor oda két német behatolt, s felszólította őt, hogy menjen velük a német követségre. Bethlen azt felelte, hogy szívesen áll a német követ rendelkezésére, de ha az akar vele beszélni, akkor fáradjon hozzá, ő nem megy. Az elnökség kapuját szuronyos honvédség őrizte, a németek halotthalványan tisztelegtek, s elmentek Bethlen nélkül. De a lakásán házkutatást tartottak, s várják: mihelyst innen eltűnik, elfogják.[1025] Így állunk annak az ígéretnek a betartásával, hogy Magyarország szuverenitását tiszteletben tartják, s a hatóságok munkájába nem avatkoznak.

lelő emberekkel kell majd őt körülvenni. Az ország vezetésére Bárdossy, Imrédy és a hadsereg jöhet szóba. Horthy mellé pedig állandó katonai adjutánsként egy magas rangú német tábornok kinevezését javasolja. Magyarország katonai lerohanását nem tartotta szükségesnek, de egy esetleges ellenállás esetére a határon német csapatok felsorakoztatását igen. Macartney 2006. II. 188–189.; Az 1943. novemberi látogatásról december 10-i dátummal készült jelentést lásd A Wilhelmstrasse és Magyarország 743–755.

1023 Rácz Kálmán (1888–1951), 1935-ben kormánypárti, 1939-től nyilas országgyűlési képviselő. 1941-ben szembekerült Szálasival, kilépett a pártból. 1944-ben a Magyarországot megszálló németek letartóztatták, és Mauthausenbe hurcolták. Kiszabadulása után visszatért Magyarországra, 1948-ban emigrált.

1024 A letartóztatásokat a Gestapo-különítmény végezte, egy előzőleg főként a németek magyarországi ügynökeinek segítségével összeállított lista alapján. Bajcsy-Zsilinszky a lakásába betörő németekkel szemben Browning pisztolyával védekezett, akik az ellenállásra géppisztolysorozattal válaszoltak. Zsilinszky, csak miután az utolsó töltényét is kilőtte, adta meg magát. Két lövést kapott, egyet a vállán, egyet az alhasán. A sebesült politikus, miközben a kocsiba tuszkolták, „Éljen a független és szabad Magyarország!" jelszót kiáltotta. Az Első Duna-Gőzhajózási Társaság fogdahelységnek kialakított pincéjébe vitték, ahol már Baranyai, Csekonics Iván, Sigray Antal, Rassay Károly, Mónus Illés, Rácz Kálmán raboskodott, majd SS-őrizet alá a budapesti főkapitányság cellájába. Sérüléseit csak másnap látták el, majd a Mosoni úti rabkórházban megműtötték. Bartha 2020. 440–443.

1025 Bethlen elrejtését Lázár Károly testőrtábornok szervezte meg: március 22-ig a Várban maradt, onnan testőrőrnagyi egyenruhában menekítették ki. Május 9-ig a Vas megyei Gyöngyöshermán bujkált. Innen Szentesre vitték Bethlen titkárnőjének, Bolza Ilonának az öccséhez. Június 6-án Hazslinszky Géza testőrezredes Dálnoki Veress Lajos altábornagy kolozsvári lakásában rejtette el, majd egy erdélyi faluban, Légán rejtőzött. Júliusban visszatért Magyarországra, a Nógrád megyei Herencsényre, ahonnan több alkalommal titkos alagúton keresztül felment a Várba, különböző tanácskozásokra. Októbertől egy Somogy megyei vadászházban rejtőzött el. December 6-án a szovjetek itt ejtették fogságba. Lásd Bolza 1988. 71–93.; Romsics 2005. 429–441.

Igen érdekes volt megfigyelni az egyes minisztereket, hogyan reagáltak a változásra. Ghyczy Jenő, aki két napja nem aludt már, s akit különben is akár tűbe lehetne fűzni, attól félt, hogy letartóztatják. Antal Pista, hogy állástalanul kerül az utcára. Louis diadalmaskodott, hogy Baranyai Lipótnak íme teljesült a vágya, megszállta a német csakugyan az országot. Baranyait tartóztatták le elsőnek. Baranyai ugyanis vakon ezt tartotta fennmaradásunk egyedüli reménységének: a német megszállás bizonyítja majd a diadalmas angoloknak, hogy alaptalanul vádoltak minket németbarátsággal. Kívánta tehát ezt a német megszállást, bár – szokta mondani – tudja azt, hogy őt akasztják majd fel legelsőnek.

Maga a minisztertanács hamar megvolt. Abban egyből egyetértettünk valamennyien, hogy a kormánynak le kell mondania. A részletekre vonatkozó rövid vita után abban is megegyeztünk, hogy Kállaynak viszont a helyén kell maradnia. Lukács Béla nem volt velünk, nem bírt Ónodról idejében ideérni. Mi többiek átmentünk autón a Várba.[1026] A Kormányzó Úr előszobájában ott találtam Bethlen Istvánt. Nyilván a miniszterelnök hozhatta át. Most vettem részt először koronatanácson. A kormányon kívül a vezérkari főnök még az asztal körül és Sztójay Döme. A Kormányzó Úr érkezése előtt megfogott, tele volt panasszal, váddal, kétségbeeséssel: hogy ugye ő előre megmondta! Külön kis asztalnál Bárczy Pista vezette a jegyzőkönyvet.[1027]

A Kormányzó Urat még sohasem csodáltam annyira, mint ma. 76 éves, két napja aludt is, nem is, megjárta közben a kálváriát, s most itt ül az asztalfőn frissen, fiatalosan és minden jegyzet nélkül szabatosan, sőt szellemesen foglalta össze kb. félórás beszédben a történteket.[1028] Hitlerrel háromszor beszélt tegnap, s pontosan tudta, mit mikor mondott, s ő mit felelt rá. Azzal kezdte a beszámolóját, hogy az életének a legkeservesebb napja volt a tegnapi. Hitler közölte vele, hogy Olaszország kiugrása a szövetségből nagy áldozatot követelt a német néptől, neki tehát kötelessége, hogy hasonló újabb áldozathozataltól megkímélje. Minthogy Magyarország politikája iránt bizalmatlan, és az a véleménye, hogy Magyarország szintén ki akar ugrani a szövetségből, kénytelen a katonai megszállását elrendelni. A Kormányzó Úr azt mondta, hogy a válaszadásra kis időt kell kérnie: át kell gondolnia előbb, mekkora katonai erővel bír a megszállásnak ellenállni? Hitler azt felelte, hogy ezen kár töprengenie, mert ő mindenesetre nagyobb erőkkel tudna szükség esetén erre a célra a tartalékaiból elvonni, mint amekkora Ma-

1026 A minisztertanácsi ülést a miniszterelnökségen, a Szent György tér 1. szám alatti Sándor-palotában tartották, a Horthy Miklós elnökletével zajló koronatanácsot a kormányzói rezidencián, a 300 méterrel arrébb fekvő Budai Vár épületében.

1027 A koronatanács jegyzőkönyvét lásd Horthy Miklós titkos iratai 422–431.

1028 Horthy visszaemlékezése a klessheimi találkozóra: Horthy 1992. 280–285.

gyarországnak a rendelkezésére áll, és kérte, a megszállás békésen történhessék meg. A Kormányzó Úrnak arra a megjegyzésére pedig, hogy a megszállás foganatosítása esetén kénytelen lenne a konzekvenciákat levonni, azt felelte Hitler, hogy amennyiben ő lemondana, Magyarországot Romániával, Horvátországgal és Szlovákiával szállatja meg. Ha ellenben megmarad a helyén, garantálja, hogy az ország jelenlegi határán egyik szomszéd sem léphet át. Bizalmatlanságának indokául főként a zsidókérdés magyar kezelését, a sajtópolitikánkat és az angolszászokkal való titkos megegyezésre törekvésünket jelölte meg, amely utóbbira állítólag tömegével vannak bizonyítékaik. Ezek közül a bizonyítékok közül ő is, Ribbentrop is ismételt kérésre sem volt hajlandó többet megnevezni annál az egynél, hogy az amerikai külügyminisztérium követségeihez intézett, s a németek által desifrírozott titkos körtávirata szerint Magyarország különbéke tapogatódzásokat folytat, de nem kaphat más feltételeket, mint a feltétlen megadást. Hosszan fejtegette a zsidókérdést. Finnországban csak ötezer zsidó él – mondta –, de azt a kavarodást, amely most a finn–orosz különbéke körül keletkezett, egyedül ez az ötezer zsidó okozta. Az egymilliós magyarországi zsidót még Németország se bírná el, nemhogy a kis Magyarország. E téren rendet kell teremtenie, s Magyarországot a zsidóktól és angolbarát elemektől meg kell tisztítania. A beszélgetések során kiderült, hogy a románok szövetségi hűségében jobban megbízik, mint a Kállay-kormányában. A Kormányzó Úr ezt mondta neki: ha akár egy afrikai négert kérdezne is meg, hogy ki ismeri jobban a magyarországi állapotokat, ő-e, aki közel negyedszázada áll az ország élén és a hadsereget is kézben tartja, vagy pedig Hitler informátora, a néger is alighanem neki ítélné az elsőséget. A legjobb tudomása szerint ő tán életében nem hazudott, s ő most ünnepélyesen kijelenti, hogy Magyarország soha cserben nem hagyja a szövetséges Németországot, – ő agyonlőné magát, ha ez bekövetkeznék. Hitler erre azt felelte: „was habe ich davon?"[1029] „Látja" – mondta a Kormányzó Úr –, „mint annyi sokszor ismét nem értette meg, amit mondani akartam: hogy tudniillik a fejemet teszem zálogul Magyarország hűségéért, mert a helyzet tökéletes ismeretében ennyire bizonyos vagyok benne." De hiába volt minden iparkodás, Hitler a megszállás elhalasztását se ígérte: a parancsok már ki vannak adva, azokat immáron meg se változtathatná. Mindenáron egy közös magyar–német kiáltványt akart a Kormányzó Úrral aláíratni, hogy a német megszállás az ő beleegyezésével történik. Ezt a Kormányzó Úr határozottan megtagadta. Alkotmányos formák is kötelezik. Ha akarná is, akkor se írhatná alá a kiáltványt, mert miniszteri ellenjegyzés nélkül semmis lenne az aláírása.

1029 Mire megyek azzal?

És folytatták megint a meddő vitát arról, hogy ki akar-e ugrani Magyarország a szövetségből, vagy sem, mindaddig, míg a Kormányzó Úr felállt.

Emlékezetem szerint foglaltam össze a Kormányzó Úr előadása alapján az első beszélgetés tartalmát, de hogy milyen hangulatban fejeződhetett be ez a legelső beszélgetés,[1030] arra jellemző, hogy utána Hitler felüzent a Kormányzó Úrhoz: „20 személyre tervezték az ebédet, hajlandó-e részt venni rajta, vagy inkább szobájába parancsolja-e az ebédet? – Óhajt-e még a Führer velem megbeszélést folytatni?" – kérdezett vissza a Kormányzó. Megjött az üzenet, hogy igen, szeretne. „Akkor részt veszek az ebéden" – döntött a Kormányzó Úr. De a második beszélgetés sem sikerült jobban. A Kormányzó Úr írásban kérte azokat a pontokat, amelyek alapján a németek a megszállást foganatosítani akarják, majd azt kérte, hogy fél 6-kor utazhassék vissza.[1031] Mikor aztán ismételten kérte ezt az írást, Ribbentrop azt válaszolta, hogy nem készítette el abban a hiszemben, hogy a Kormányzó Úr előbb elutazik, mintsem elkészülhetne.

Ekkor valahogyan egy harmadik beszélgetésre is sor került,[1032] amelyen Hitler fuvolahangokat ütött meg. Hogy neki fáj a legjobban Magyarország megszállása, amelyet azonban felelősségénél fogva nem mellőzhet. De esze ágában sincs Magyarországot is Csehország mintájára bekebelezni, Csehország századokon át a birodalomhoz tartozott, míg Magyarország független állam volt mindig. És mihelyt teheti, vissza fogja csapatait rendelni Magyarországból, s boldog lenne, ha ezt minél előbb tehetné. Addig se akarja azonban Magyarország szuverenitását csorbítani. A magyar szabadság ugyanolyan drága neki, akár a német. Eddig Antonescu azzal az indoklással vonakodott a román hadsereget az orosz ellen hadba vetni, hogy akkor a magyarok menten hátba támadnák Romániát, – holnap mindjárt telefonáltatni fog Antonescunak, hogy ez az indok most már megszűnt, induljon az egész román hadsereg a frontra. De ez a harmadik beszélgetés sem enyhített semmit a helyzeten. Elbúcsúztak. Elmúlt fél 6, 6, 7 óra is: a vonat nem jött. Végre a Kormányzó Úr leüzent, hogy utazhatik-e, vagy fogolynak kényte-

1030 A megbeszélés azzal szakadt félbe, hogy Horthy felállt és közölte: nem tárgyal tovább, hazautazik, majd magára hagyta Hitlert. A feltehetőleg ürügyként elrendelt légiriadó miatt azonban a magyar küldöttség nem tudott elindulni, egy állítólagos bombatámadás pedig megszakította a telefonösszeköttetést.

1031 A második tárgyalás délután 3 órakor kezdődött. Hitler a visszautazás feltételeül azt kérte, hogy Horthy írjon alá egy proklamációt, mely szerint a megszállás az ő hozzájárulásával és egyetértésével történt. Horthy ezt megtagadta, és ezzel a megbeszélés is véget ért.

1032 A harmadik megbeszélést Szombathelyi eszközölte ki Hitlernél, és Horthyt is ő beszélte rá, azzal érvelve, hogy a kormányzó teljes elzárkózása az országra nézve végzetes következményekkel járna, szélsőjobboldali hatalomátvételt és a hadsereg teljes kiszolgáltatását eredményezné. DOMBRÁDY 2000. 270–273.; HORTHY MIKLÓS TITKOS IRATAI 432–438.

len tekinteni magát? Akkor feljött hozzá Dörnberg báró[1033] – a Kormányzó Úr megjegyzése szerint az egyetlen rendes pofa az egész társaságban –, hogy a légi veszély elmúlt, s a vonat 8-kor indulhat. A légi veszély persze már sokkal előbb elmúlt. Elindulhattak végre. Hanem a kért írásokat akkor sem kapták meg.[1034] Ámbátor, – mit érne az is?

A Kormányzó Úr a beszámolója után felszólította az útitársait, hogy egészítsék ki a szavait, ha valamit elfelejtett volna megemlíteni.[1035] Mindenkinek jutott eszébe valami, csupa olyan dolog, ami szép fényt vet a Kormányzó Úrra. Nem a hízelkedésük jeléül mondom ezt, hanem inkább a Kormányzó Úr szerénysége jeleként. Egyedül Sztójay[1036] ismételte a Cassandra-jóslatait, amelyek most beteljesedtek, és különösen a sajtópolitikánkat kifogásolta, főként a Szvatkó-féle[1037] szerencsétlen mondat alapján. Annak idején nagy külpolitikai bonyodalmat okozott ez a mondat, – nem emlékszem, írtam-e róla? Mert a bonyodalmat nevetségesnek tartottam. Arról van szó, hogy ez a Szvatkó, aki a *Magyarország* című kormánylapban bámulatos találékonysággal elég nagyképű vezércikkszerű tájékoztatásokat ír évek óta nap mint nap a politikai és katonai helyzetről – természetesen, ha a fene fenét eszik is, mindig a németek diadalára –, egyik cikkében a háborúból kiugrásunk álhíréről értekezvén azt találta írni, hogy Magyarország nem hagyhatja el Németországot, mert nincs is más, akihez csatlakozhatna. Ez persze igaz, de valahogy még ügyetlenebbül fejezte ki. Jó szándékához szerintem alig fér kétség, de tudjuk, milyen a német: igen rossznéven vette. Azt olvasta ki belőle, hogy Magyarország lázasan keresi, hogy cserbenhagyván szövetségesét kihez csatlakozhassék? Még a múlt évben történt ez a piszlicsáré kis eset, de talán

1033 Alexander Freiherr von Dörnberg (1901–1983), 1938-tól 1945-ig a birodalmi német Külügyminisztérium protokollfőnöke.

1034 A pályaudvaron Ribbentrop a közös megegyezés alapján végrehajtott megszállásról szóló proklamációt újra megpróbálta aláíratni Horthyval, amit a kormányzó ismételten visszautasított. A német külügyminiszter jótékony csalásnak minősítette a nyilatkozatot, amellyel a békés megszállást kívánná előkészíteni. Végül Ribbentrop ígéretet tett, hogy „a közös beleegyezés" kitételt törlik a kommünikéből. A német sajtó azonban eredeti formájában közölte a szöveget. Dombrády 2000. 275.

1035 Szombathelyi írásos feljegyzéseit a klessheimi tárgyalásokról lásd Horthy Miklós titkos iratai 432–440.

1036 Sztójay Klessheimben március 18-án reggel csatlakozott a küldöttséghez. Klessheimben Ribbentroppal folytatott több alkalommal is négyszemközti megbeszélést.

1037 Szvatkó Pál (1901–1959) az első világháború után a szlovákiai magyar szellemi élet polgári vonalának hangadó személyisége. Az első bécsi döntés után Budapesten telepedett le, és a *Magyarország* című kormánypárti lap szerkesztőjeként dolgozott. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta és Mauthausenbe deportálta. Hazatérve a Magyar Rádió munkatársa lett. Az 1956-os forradalom után emigrációba vonult. Haláláig a Szabad Európa Rádió munkatársaként dolgozott.

esztendeje is van már. Most ismét előkerült ez a szerencsétlen mondat, s az egyik fő vádpontunk lett belőle Berchtesgadenben.[1038]

A négy berchtesgardeni útitárs hozzászólása után Kállay igen kerek és igen értelmes beszédben kifejtette a kormány lemondásának szükségességét, valamint azt a szükségességet is, hogy a Kormányzó Úr viszont a helyén maradjon. A Kormányzó Úr hozzájárult, elfogadta a kormány lemondását, és az ügyek továbbvitelével ideiglenesen akarta megbízni. Ezt a mindenkor szokásos formulát ezúttal nem tartottam volna jónak, hiszen a német megszállás éppen a Kállay-kormány iránti teljes bizalmatlanság folytán következett be, – miért bőszítsük hát ezzel is őket. A miniszterelnök, ha nem is ezzel az indoklással, de szintén ellene szólt a Kormányzó Úr tervének. Utána a belügyminiszter kért szót, és még arra az esetre is kérte a Kormányzó Urat, hogy őt semmiképpen meg ne hagyja tárcája ügyeinek továbbvitelével az utódja kinevezéséig, ha a kormány többi tagja tekintetében megmaradna is e szándéka mellett. Ő ugyanis ezt nem vállalhatná, mégpedig egyszerűen azért, mert nincsenek a kezében többé a szükséges eszközök: a németek a rendészeti apparátust apránként a kezükbe kerítették.[1039]

Meglepődve láttam, hogy a belügyminiszter alig bír a meghatottságában beszélni. Egyetlen egyszer láttam eddig elérzékenyülni: pár nappal szegény Teleki Bóli halála után. A Kormányzó Úr rögtön elállt az ideiglenes továbbvitel tervétől – talán csak udvariasságból próbálta –, s abban maradtunk, hogy az új kormány kinevezéséig az egyes minisztériumok legidősebb adminisztratív államtitkárai vezetik a minisztériumokat. Elvetettük azt a tervet is, hogy a lemondás proklamációszerű tudósítással kerüljön a sajtóba. Valami tájékoztatást azonban mégiscsak akartunk adni, s a Kormányzó Úr távozása után a vezérkari főnök tüstént neki is

1038 Szvatkó Pál kifogásolt írása „A feltétlen megadás elve" címen az *Esti Magyarság* 1943. december 31-i számában jelent meg, és ezen elv alkalmazásának lehetetlenségét és káros következményeit elemzi. „Hogyan adja meg magát például feltétel nélkül a háborút befejezni akaró ország, ha határainál és közelében semmiféle olyan szövetséges haderő nincsen, amellyel szemben feltétel nélküli megadás végrehajtható volna?" – hangzott a nehezményezett mondat, amiben a németek a kiugrási szándékot és az angolszászoknak szóló üzenetet látták. Ebben igazuk is volt, Szvatkó a cikket ugyanis a kiugrás előkészítésén dolgozó körök felkérésére írta, és az az angolszász oldalon is visszhangra talált, a londoni rádió több adásában foglalkozott vele. A cikk a magyar szélsőjobb felháborodását is kiváltotta, Görgey Vince „Hallja maga Szvatkó!" címen durva hangú nyílt levelet jelentetett meg, melyben Szvatkót gazembernek és hazaárulónak minősítette. A SZAKADÉK SZÉLÉN 147–149. A cikk teljes terjedelmében uo. 201–204.

1039 A magyar rendvédelmi szervek felügyeletére és saját rendvédelmi szerv kiépítésére Ernst Kaltenbrunner (Reichssicherheitshauptampt – Birodalmi Biztonsági Főhivatal) SS-vezető, Humbert Achamer-Pifrader és a bécsi Gestapo főnöke, Franz-Joseph Huber Horthy különvonatával jöttek Budapestre március 19-én hajnalban, a „Trojaner Pferd" fedőnevű csoportban az egyes biztonsági hivatalok küldöttei március 19-én hajnalban érkeztek repülővel. Néhány nappal később érkező Otto Winkelmann lett a politikai rendészeti karhatalmi szervek és a rendőrség irányításával megbízott vezető. ÁBTL 4. 1. A-1214/4.

ült a megfogalmazásnak. „Siessetek vele – mondtam én –, mert a német cenzúra rövidesen életbe lép!" Két percbe se tellett, s belépett a szárnysegéd, hogy bármilyen tájékoztatás csak báró Weichs német tábornok láttamozása után jelenhetik meg a sajtóban. Most telefonáltak. Ez a Weichs Szerbia parancsnoka volt eddig.[1040] Tavaly láttam véletlenül Belgrádban, vastag, vörös nyaka volt. Ördög gondolta, hogy ilyen közeli kapcsolatba kerülünk még vele! Állítólag meg se érkezett még Budapestre. Jagow viszont nem tér vissza, a vonaton jelentkezett búcsúra a Kormányzó Úrnál visszajövet, s utána tüstént bemutatta az utódját. Ez Ribbentrop bizalmasa, rossz hírű ember, s állítólag ellenségünk. A meghívólevelét még nem nyújtotta át.[1041] Jól megcsinálták ezt ezek! Most senki német nincs itt, akivel hivatalosan érintkezni lehet. És mindenkit elvittek, aki eddigi baráti kapcsolatainak révén esetleg mégis hozzáférhető lenne.

Amint így a sajtóközlemény terve bizonytalanná lett, Antal Pista hirtelenül azon kezdett vitát, hogy az adminisztratív államtitkárok megbízatása alkotmányellenes. Ennek a vitának én már nem vártam meg a végét. Búcsúztam, és elsőként hagytam el a termet. A lépcsőn észrevettem, hogy a belügyminiszter jön utánam. Megvártam, mert holnapután náluk lettünk volna ebéden. „Minden meghívást visszavonunk" – mondta kérdésemre. Hiszen én is csak a rend kedvéért kérdeztem. A kapuban kezet fogtunk, a szemembe nézett: „Köszönök mindent" – mondtam. „Én is. Nagyon." – felelte komolyan.

Siettem be a hivatalomba, mert úgy rendelkeztem, hogy ott a főemberek várjanak rám. Közöltem velük a határozatot, s hogy változatlanul ajánlom a figyelmükbe eddigi utasításomat: a németekkel az egész apparátus előzékenyen érint-

1040 A március 19-én Magyarországra bevonuló 8 német hadosztály parancsnoka báró Maximilian von Weichs vezértábornagy (1881–1954), 1943 augusztusától a Belgrádban székelő F hadseregcsoport parancsnoka. Hitler 1944. március elején innen rendelte Bécsbe, hogy Magyarország katonai megszállását előkészítse. Budapestre csak március 20-án érkezett és a margitszigeti Nagyszállóban rendezte be főhadiszállását, a megszállási hadműveletek után április 24-én visszatért Belgrádba, és a balkáni hadműveleteket vezette. A megszállásról naplójában részletesen beszámolt, közli: Gosztonyi 1989. 106–123.

1041 Edmund Veesenmayer mint „a Harmadik Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottja és rendkívüli követe" a megbízólevelét április 22-én nyújtotta csak át a kormányzónak, miután a megszállásra kidolgozott Margaréta-terv végrehajtása lezárult. A megbízólevél olyan jogokkal ruházta fel, amelyek messze meghaladták egy követ hatáskörét. Minden Magyarországon működő német polgári szervezet neki volt alárendelve, felelős volt a magyar politika minden fejleményéért, feladata volt továbbá a kormányt iránymutatásaival ellátni, ugyanakkor a megbízólevél azt is kimondta, hogy „...az ország teljes közigazgatását – még a német csapatok ott-tartózkodásának idején is – az ő irányítása alatt álló kormány intézze, azzal a céllal, hogy az ország minden erőforrását, elsősorban annak gazdasági lehetőségeit, a közös hadviselés érdekében, maximálisan kihasználja." Lásd A Wilhelmstrasse és Magyarország 789.

kezzék, de az esetleges közvetlen utasításuk elől azzal az indokkal térjenek ki, hogy csupán a saját felettesüktől fogadhatnak el utasítást.

Kihalt a város. A legfantasztikusabb rémhírek keringenek benne. Például, hogy Kállay Tiso-hoz repült ki ellenkormányt alakítani. Azt is hallotta valaki, hogy mielőttünk két nagy teherautó áll: pakolunk beléjük, s menekülni készülünk. Nekem eszembe se jutott, hogy a németek bántani akarnának. Meg vagyok győződve róla, hogy nem is fognak. Két embert féltek a kormányból csupán. Az első Kállay. A második Keresztes-Fischer.[1042]

1944. március 20.

Reggel Klárival elmentünk a városba. Ő, hogy kiszedje a pénzünket a takarékból, mert ki tudja, nem rendel-e majd bankzárlatot az új pénzügyminiszter? Azonfelül a Györffy Kollégium nálunk tárolt pokrócait is biztonságba akarta tenni. Én pedig búcsúzni mentem a kereskedelmi minisztériumba. A városnak még rendes a képe. Német autókat látni eleget, német uniformist alig. De hír annál több kering. Egy részük sajnos valós.[1043] Keresztes-Fischert még tegnap este elvitték a németek. A feleségét a lakásán őrzik, se telefonálni, se beszélni nem lehet velük. Megkérdeztem Incze Pétert telefonon, hogy Kállay még Budapesten van-e? Igen, de most elment valahova a feleségével, nincs itthon. Már tegnap befűtették a semjéni házat, azonban még nem utaztak el. „Hát pedig ne-igen sétálgassanak" – ajánlottam. „– Gondolod? – Gondolom." Egy óra se telt belé, s hozták a hírt, hogy Kállayt elfogták. Még megtörténik az a csoda, amelyet Kállay abszurdumként jósolgatott, hogy minden igyekezete ellenére is mártír lesz belőle. Az ő rövidlátó sviháksságának igen nagy a része abban, hogy idáig kerültünk. És a Kormányzó Úr makacsságának is, amellyel csak azért is tartotta ezt a szélkakast. Aki de nagyra volt ezzel a kétkulacsos politikájával! S mire jutott vele? A németek megmondták,

1042 Kállay a Várba menekült, ahová a Gestapo Horthyra való tekintettel nem hatolt be, március 20-tól a török követségen kapott menedéket. Miután Törökország hadat üzent Németországnak, 1944. november 19-én el kellett hagynia az épületet. Távozását követően a Gestapo azonnal letartóztatta. Sopronkőhidára, utána a mauthauseni, majd a dachaui táborba hurcolták. Keresztes-Fischer Ferencet, miután távozott a Várból, a Gestapo még mint hivatalban lévő minisztert tartóztatta le és Lajos öccsével együtt a flossenburgi koncentrációs táborba hurcolta. 1945 áprilisában súlyosan megromlott egészségi állapotban a 357-es gyalogezred szabadította ki. A kormányból még Laky Dezsőt és később Bánffy Dánielt is letartóztatták. Szita 2014. 32–45.; Joó 2008. 251.

1043 Az első letartóztatásokat a már korábban ügynökként beépített személyek segítségével végezték. A listát a megszállás előkészítésének részeként Kaltenbrunner és a balkáni elhárítási részleg vezetője, Wilhelm Höttl magyar szélsőjobboldali politikusokkal, köztük Bakyval és Pálffy Fidéllel együttműködve állította össze. ÁBTL 4. 1. A-1214/4.

hogy jobban bíznak az oláhokban, mint bennünk, s alighanem az angolok is így vannak vele. S vigye el az ördög, de azért mégsem azt érzem, hogy úgy kell neki! De talán nem is igaz a hír. Ellenben azt a szerencsétlen Szvatkót lefogták a bajkeverő csacsi mondatáért. Lefogták Sigrayt,[1044] Csekonics Ivánt,[1045] a szociáldemokrata vezetőket, s a Kormányzó Úr értékes főzsidajait is: Aschnert,[1046] Goldbergert, Chorint. Egyesek szerint Chorin megszökött.[1047] De lefogták Fellnert, Ullmant,[1048] s más főzsidókat.[1049] Bethlen Istvánnak állítólag sikerült külföldre szöknie.[1050] De hogyan szökhetett? Nem tud az ember semmit. Telefonáltam Ambrózy Gyulának. Szegényre zúdul most minden. Az adminisztratív államtitkárok nemigen tudják, előre-e, vagy hátra? Az egy kabinetirodai főnök a fix pont. Sürgősen kellene az új kormány. Rengeteg hír kering erről is. Bizonyos, hogy az új követ a Kormányzó Úrnak Imrédyt, Rátz Jenőt[1051] és Ruszkayt[1052] ajánlotta. Ezt a város persze nem tud-

1044 Sigray Antal gr. (1879–1947), 1934-től a legitimisták vezetője. 1920-tól 1939-ig különböző keresztény ellenzéki pártok színeiben országgyűlési képviselő. Élesen támadta a német orientációt és a zsidótörvényeket. Kastélyában lengyel és francia menekülteket rejtegetett. A német megszállás után a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták. Szabadulása után az Egyesült Államokba emigrált.

1045 Csekonics Iván gr. (1876–1951), legitimista politikus, 1931-től a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt országgyűlési képviselője, a felsőház tagja. A lengyel–magyar gazdasági és kulturális kapcsolatok fontos szervezője. A német megszállás után letartóztatták, a Lakatos-kormány amnesztiájával szabadult.

1046 Aschner Lipót (1872–1952), a Tungsram Rt. kereskedelmi igazgatója. Az ország német megszállása után a Gestapo Mauthausenbe hurcolta, fogolycsere révén Svájcba került. A háború után hazatért, az államosított Egyesült Izzó vezetője lett haláláig.

1047 Chorin Ferenc március 19-én hajnalban megszökött a fővárosból és a zirci apáthoz, Werner Adolfhoz menekült. Egy lehallgatott telefonbeszélgetés következtében azonban a rejtekhelye lelepleződött, a Gestapo március 21-én őrizetbe vette és az oberlanzensdorfi internálótáborba szállította. Itt tárgyalás kezdődött közte és az SS megbízottja között, amely május 17-én megállapodással zárult. Ennek értelmében az SS átvette a Weiss-, Chorin-, Mauthner- és Kornfeld-család tulajdonában lévő vállalatokat, cserébe biztosította a négy család 32 tagjának, hogy személyes vagyonával elhagyhassa Magyarországot. Chorin családjával 1944 júliusában érkezett meg Lisszabonba.

1048 Ullmann György br. (1891–1961), a Magyar Általános Hitelbank ügyvezető igazgatója.

1049 Április elejéig a német rendőri szervek közel 3500 közéleti személyt vettek őrizetbe, április végére ez a szám 8250 fölé nőtt, és több mint 10 000 főt internáltak. A háború után 13 000-re tették a Gestapo börtöneit megjártak számát. Részletesen lásd Szita 2014. 42.

1050 Lásd az 1025. lábjegyzetet.

1051 Rátz Jenő (1882–1952), 1936-tól 1938 májusáig a Honvéd Vezérkar főnöke, 1938 májusától az Imrédy-kormányban honvédelmi miniszter. 1938-tól 1944-ig országgyűlési képviselő, 1940-től Imrédy Magyar Megújulás Pártjának pártvezérhelyettese. A Sztójay-kormányban 1944 júniusáig miniszterelnök-helyettes. A nyilas hatalomátvétel után a felsőház elnöke. A Népbíróság halálra ítélte, amit életfogytiglani kényszermunkára enyhítettek. A váci börtönben halt meg.

1052 Ruszkay-Ranzenberger Jenő (1887–1946), vezérezredes, 1935-tól 1937-ig az országos légvédelem parancsnoka. Szélsőjobboldali politizálása miatt 1940 májusában felmentették és nyugállományba helyezték. 1940 szeptemberében a Nyilaskeresztes Párt egyik szervezője és annak külügyi vezetője. 1945 februárjától az SS magyar alakulatainak főfelügyelője. A Népbíróság halálra ítélte.

ja. De azt beszélik, hogy Imrédy nem vállalta a megbízatást. S hogy Sztójay se vállalta. Mások szerint vállalta, s hogy külügyminisztere Imrédy, belügyminisztere Baky. Megint mások szerint ez nem igaz, mert Imrédy gazdasági csúcsminiszter, s Endre Laci[1053] lesz a belügyminiszter, Baky a miniszterelnök, nem igaz: Jurcsek Béla. De kár ezzel a sok össze-vissza pletykával az időt lopni.[1054]

A kereskedelmi minisztérium tisztikarától elbúcsúztam. Markos Olivér csakugyan szép és érdemeimen messze túldicsőítő beszédet intézett hozzám. Azt válaszoltam nekik, hogy nem gyávaságból, hanem kényszerűségből távozom, bár azért mégis az övéké a nehezebb szerep, akik maradnak, s a változott viszonyok között is változatlanul kell szolgálniuk a magyar érdekeket. Aztán vége lett ennek is. Elhagytam a kereskedelmi minisztériumot. [...]

Délután nem mentem el hazulról, de Klárinak futkosnia kellett a Györffy Kollégium ügyében.[1055] Bement a Zserbóba, sütit hozott nekem. Mikor jött kifele, szemközt vele egy csomó géppisztolyos SS-ember állta el a kijáratot, s tört befelé. Őt tán személyzetnek nézték, vagy mi, de szó nélkül kiengedték. Nyilván a közönséget akarták igazoltatni. A Svábhegy tövében, a Böszörményi úton végig német tankok álltak végeláthatatlan sorban. Nyilván a keleti harctérre tartanak Magyarországon keresztül. Legalábbis remélem.

1944. március 22.

Tegnap nem mentem le a városba, s reggeltől estig a könyvtáramat rendeztem, ill. rendeztem volna, ha minduntalan rám nem nyitja az ajtót valami látogató. Többnyire atyafiság. Mondtam nekik, hogy olyan részvétteljes pofával jönnek, mintha csak halott lenne a házban. Annyi rémhír kering a városban velem kapcsolatban is, hogy személyesen jönnek meggyőződni róla: letartóztattak-e, félholtra vertek-e, vagy tán agyon is lőttek? A telefontól fáznak az emberek. A németek a

1053 Endre László (1895–1946), Szálasi Ferenc híve, 1938 és 1944 között Pest vármegye alispánja, a német megszállás után belügyi államtitkár, a deportálások egyik irányítója. 1944. július 20-án elvonták tőle a zsidókkal kapcsolatos ügyek intézésének jogát. A Szálasi-rendszer idején a hadműveleti területek polgári kormánybiztosa. A háború után a Népbíróság halálra ítélte.

1054 Veesenmayer március 20-án megkezdte a tárgyalásait a kormányzóval a kormányalakítás ügyében. A németek jelöltje Imrédy volt, akit azonban Horthy elutasított. Miután Sztójay személyében megegyeztek, március 21-én a kormányzó utasítást kapott, hogy 36 órán belül ki kell neveznie a Sztójay-kormányt azzal a kikötéssel, hogy Rátz Jenő miniszterhelyettesként, Ruszkay-Ranzenberger Jenő (a Nyilaskeresztes Párt egyik szervezője és annak külügyi vezetője, egyes adatok szerint az SS Biztonsági Szolgálatának magyarországi ügynöke) hadügyminiszterként, Baky vagy Endre a belügy élén kapjon megbízatást.

1055 A kollégium német megszállás utáni helyzetéről lásd az 1944. április 14-i bejegyzést.

városban szedik össze a zsidókat, egy-egy angolbarátnak ismert keresztyént is le-letartóztatnak, – de általában kerülik a feltűnést. Minduntalan van légi veszély, különösen este, de légiriadó, pláne bombázás nem történt.

Ma déli 12-re Tasnádi Bandi összehívta a Képviselőházat. Ezt persze még a német megszállás előtt tette, de mindegy: a Ház össze volt hívva. Be akartam menni, de a változott viszonyoknak megfelelően nem autón, hanem fogason és villamoson. Nem ültem villamoson legalább 6 éve. Sokkal mulatságosabbnak találtam az autónál, de az ülésről lekéstem. 5 percig se tartott, s a Ház elnapolta magát bizonytalan időre.[1056] A képviselők azonban ott súgtak-búgtak még a folyosón, s egyesek engem nagy gaudiummal[1057] fogadtak. Borsodban, Abaújban ugyanis elterjedt a híre, hogy agyonlőttek. Valószínűleg Zsilinszky Bandival keverték össze a nevem, aki egy napi kínlódás után csakugyan belehalt a sebeibe.[1058] Nincs egy hete, hogy a hivatalomban felkeresett szegény. Bolond, de derék ember volt, és akkor is a németeket szidta.

Megvan az új kormány.[1059] Sztójay Döme az elnök és a külügyminiszter, helyettese tárca nélküli miniszterként Rátz Jenő. Pénzügy maradt Louis, honvédelem Csatay. Utódom Kunder, iparügyi Szász Lajos, földművelésügy és egyben közellátásügy Jurcsek Béla, belügyminiszter Jaross Bandi, igazságügy Antal Pista. Kultusz még nincs. Hóman nem fogadta el. Mindezt Tasnádi Bandi újságolta nekem, aki felhívott a szobájába pletykálni, látszólag igen örült, hogy egy ennyire tájékozatlan pasast foghatott. Hát – Isten segítse őket! Pesszimista vagyok a jövendőjüket illetően, de amíg uralmon vannak, aligha kell valamilyen személyes veszedelemtől tartanom. A puskáimat mindenesetre kár volt egyelőre elásatnom. De ha már el vannak ásva, csak maradjanak is ott, – ki tudja meddig él az új kormány.

Felmentem Lukács Bélához is, aki tegnap este több, mint 2 óra hosszat volt a Kormányzó Úrnál. Szegény abban a meggyőződésben járult hozzá az új kormány kinevezéséhez, hogy erre a németek tüstént ki fognak vonulni. Sztójay ebben a kérdésben nem ilyen optimista. Én gyanakvással hallottam a Kormányzó Úrnak azt a másik reményét is, hogy feltétlenül az ő kezében marad a magyar hadsereg is. Egyébként a kormány összeállítása tekintetében nagy csatái voltak

1056 Az egyetlen felszólaló, Közi-Horváth József az alsó- és felsőház tagjainak letartóztatása ellen tiltakozott (addig 9 felsőházi és 13 országgyűlési képviselőt tartóztattak le), beszédét azonban nem tudta végigmondani, a Ház elnöke megvonta tőle a szót. Szalai 2019. 97–105.

1057 örömmel

1058 Téves információ, lásd az 1944. április 1-jei bejegyzést.

1059 A kormány kétharmada a kormánypárthoz tartozott, több mint a fele a Kállay-kormányban vagy miniszteri vagy államtitkári pozíciót töltött be. A nemzetiszocialisták miniszterséget nem kaptak, Baky László belügyi államtitkári pozíciójától eltekintve jelentős pozíciót sem. A Horthy által történt kinevezéssel alkotmányos kormány jött létre. Macartney 2006. II. 318.

szegénynek az új német követtel.[1060] Imrédyt szerette volna miniszterelnöknek, de Imrédy kinevezését az öreg úr kereken megtagadta, holott nem tudom, Sztójaynál nem lett volna-e jobb? Megtagadta Rátz Jenő honvédelmi miniszterré kinevezését, Ruszkayét belügyminiszterré: ezt az utóbbit igen bölcsen tette. Baky belügyi államtitkárságáról sem akart hallani. Sok tusakodás után így jött aztán össze a mostani kormány. Jurcsek Béla és Antal Pista elérték régi céljukat, de ilyen áron, azt hiszem egyikük sem kívánta. Béla marad pártelnök, de – igen bölcsen – nem vállal tárca nélküli miniszterséget is hozzá. Sztójay nem is igen erőltette. Sztójay belép a pártba, s így lassan a szokott medrébe terelődik a szokatlan áradat. A németeket állítólag erősen impresszionálta, hogy a magyarok a miniszterségre nemigen tolakodtak: Imrédy határozottan elutasította, hogy más úton vegye kézbe a kormányt, mint alkotmányosan, Hóman pedig azt mondta a kultuszminiszterséget kínáló német követnek, hogy ilyesmiről még tárgyalni is csak alkotmányos magyar személlyel tárgyalhat. Sztójaynak aztán egészségi állapotára hivatkozva kitért. Engem Béla is, de az egész pártvezetőség is arra iparkodott rávenni, hogy tárca nélküli miniszterként vállaljam a miniszterelnöki államtitkárságot. A tárca nélküli miniszterséget persze alkotmányjogilag összeférhetetlennek tartom az államtitkársággal, de nem a hiúság vezet: vállalnám én az államtitkárságot miniszterség nélkül is, sőt csakis így vállalnám, ha vállalni akarnám. De nem akarom. Tisztában vagyok azzal, hogy – akármiben bízik is most szegény Kormányzó Úr – a honvédségünk teljes harcba vetése elkerülhetetlen. Márpedig nem a magyar, hanem a német érdek szolgálatában. Azonfelül: miként vállaljon felelősséget az ember azokért a kegyetlenségekért, amelyeket a németek a zsidókkal szándékosan elkövetnek? Béla arra kért, hogy aludjak előbb a dologra egyet. Ebéd után aludtam is, estefelé pedig a németeknek tetsző nagy csindradatta után – melyet a légi veszély jó időre megszakított – a rádió bemondta az új kormány kinevezését. Olyan homályos és gyanús szólamok kíséretében, amelyek akkor is elvették volna a kedvemet az államtitkárságtól, ha egyáltalán lett volna. Laci nálam volt éppen – aki Sanyitól azt a feltétlen hiteles forrásból származó hírt hallotta, hogy ma letartóztattak –, s neki is ez volt a véleménye. Klárinak szintén. Keresztes-Fischerről az a hír terjedt el, hogy ön-

1060 A kormányzó hivatalnokkormány kinevezését tervezte, érzékeltetve ezzel, hogy a megszállás következtében a kormány végrehajtó hatalommá vált. A németek ezt nem fogadták el. Sztójay személyében végül meg tudtak egyezni, Veesenmayer azonban – mint mondta, nem feltételként, hanem rendelkezésként – Rátz Jenőhöz miniszterelnök-helyettesként, Endréhez vagy Bakyhoz belügyminiszterként ragaszkodott. Miután a kormányzó az ő személyüket elutasította, a délkeleti főparancsnokságot utasították, hogy készüljön elő a Vár megrohanására. A fenyegetések hatására a kormányzó engedett. DOMBRÁDY 2000. 283.

gyilkosságot követett el. Ma letartóztatták Lakyt is. Még egy csomó más nevet is mondanak, de hát rólam is mondanak ilyesmiket, s az sem igaz.

Nagyobb baj, hogy Antonescu hétfőn lemondott és több helyütt bolsevista zavargás ütött ki Romániában.[1061] Lám a német bölcsesség: talán mégis inkább azokat lett volna indokolt megszállni! Tegnap a tölgyesi és gyimesi szoroson nagyszámú német katonaság özönlött át Romániából Erdélybe, de ma az a hír jött, hogy csupán átcsoportosításról van szó, nem menekülésről. Hát az ördög tudja, mi lehet a helyzet. Tény az, hogy tegnap óta Budapestről csak Szolnokig lehet utazni. A horvátok betörtek Muraközbe. Időközben a honvédség visszakapta a fegyvereit, melyet a helyi német parancsnok lefegyverzett. Támadásba ment ellenük és rövidesen körülzárta őket. Erre a derék horvátok azt mondták: tévedés, ők abban a hiszemben jöttek, hogy Magyarországon bolsevista forradalom van, nem akarnak ők semmi rosszat, szabad elvonulást kérnek. Meg is kapták, s hazakotródtak.

1944. március 23.

Van nekünk egy fajmagyar titkos szervezkedésünk évek sora óta, az örökké lotyogó Majthényi Miklós[1062] kezdte el és fűti. Valamikor Rátz Jenő is tagja volt, újabban Bárdossyt is beszervezte az öreg, s általában a jobboldali magyarok tartoznak hozzá pártállásra való tekintet nélkül. Ma délután az öreg egybetrombitálta ezt a társaságot. Ha nem lennék időmilliomos, akkor is elmentem volna most: érdekel a felfogásuk. Az igazat megvallva arra készültem, hogy meggondolatlan kuruckodástól kell őket szép szóval visszatartanom, mert minduntalan jelentkeztek nálam lelkes hazafiak, akik a magyar becsület érdekében fejükkel a falnak óhajtanának menni. Az önálló vállalkozási kedvük tiszteletre méltó, de végzetes kárral járna, s ezért a leszerelésük most a legfőbb gondom.

No, ilyen aggodalommal mentem el Miklóshoz, de egykettőre megnyugodhattam, azonban olyan alaposan, hogy az már megint aggasztó. A társaság ugyanis azon a véleményen volt, hogy a németeknek tökéletesen igazuk volt, hogy megszálltak bennünket: nem is cselekedhettek másképpen. Nekünk pedig örvendeznünk kell a jövetelüknek, mert csak így menekedhetünk meg attól a bolsevista forradalomtól, amelybe Kállay és Keresztes-Fischer ravaszul és szándékosan vezetni akartak. Nem tudom persze, hogy a társaság minden tagja osztotta-e ezt a nézetet,

1061 Tévedés, Ion Antonescut a román átállás napján, augusztus 23-án tartóztatta le I. Mihály király.

1062 Majthényi Miklós (1881–1944), 1919-től 1922-ig Kecskemét polgármestere. 1944-ig az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatója.

amelyet különösen az öreg Miklós és Bárdossy igen hangos szenvedéllyel képviselt. Legnagyobb részük hallgatott, senki nem mert velük ellenkezni. Szász Lajos, Antal Pista és Lukács Béla, a társaság másik három miniszter tagja nem volt jelen. Én próbáltam volna hát megmagyarázni, hogy Kállayt sok mindennel meg lehet vádolni, csak éppen a túlzásba vitt önzetlenséggel aligha: bajosan akarta volna a közel kétezer holdas birtokát feláldozni a bolsevizmus oltárán. Próbáltam volna megmagyarázni azt is, hogy bár Kállay politikája sok pontban vitathatatlanul hibás volt, de ebből nem következik, hogy a németek helyesen, bölcsen és indokoltan követték el a vasárnapi disznóságot. Nem éppen volt látható sikerem. Bárdossy megint bebizonyította, hogy minden sok kiváló kvalitásának ellenére is a fékezhetetlen szenvedélyessége miatt nem való egy ország vezetésére. Tényeket is képes letagadni, ha azok nem illenek bele az önkényes teóriájába. Végül is megkérdeztem tőle, legelőbb mondja meg, mit akar: az igazságot megtudni, vagy felháborodni? A legérdekesebb pedig, hogy ugyanaz a társaság Kállay politikáját korábban sokkal, de sokkal megértőbben bírálta nálamnál. Nem Bárdossyra értem ezt: ő mindig féktelenül gyűlölte Kállayt. De a többi nem, s főként az öreg Miklós nem. [...]

1944. március 24.

Reggel telefonáltam Bárdossynak. Rendkívül restellte a tegnapi viselkedését és kérte a bocsánatomat. Dehogy haragudtam én a szegény fejére! De igazán sajnálom, hogy minden kiváló tulajdonsága ellenére a fegyelmezhetetlen idegei miatt az ország vezetésére nem alkalmas. Tegnap ez megint bebizonyult. És érdekes, hogy nem csupán az én véleményem szerint. Ma hárman is jelentkeztek nálam a tegnapi tanácskozás résztvevői közül, akik velem együtt szerepet szántak volna Bárdossynak, s akik a tegnapi szereplése után külön-külön jutottak arra a meggyőződésre, hogy hiába, nem lehet.

1944. március 26.

Tegnap Gyümölcsoltó Boldogasszony, ma vasárnap: hetek óta spóroltam erre a kettős ünnepre. S most persze nem tudok mihez fogni vele. A gyümölcsoltással is baj van, mert szinte állandóan havazik március 15. óta, ha délre legtöbbször el is olvad, reggelre mindig fehér a világ. A szalonkákkal sem tudom, mi lehet? Azt mondják többen, hogy restellnek kimenni szalonkalesre. Pedig így szemre alig változott a világ. Rendes, csendes medrében folyik az élet. Talán az a feltűnő, hogy a szokottnál csendesebb. A rémhíreknek soha még ilyen nagy tömege nem járta. Egymásnak homlokegyenest ellentmondanak, le se írom őket. De Lakyt többen látták, aki

sok mással együtt egy robogó nyitott teherautón állt, s 2 fegyveres német őrizte őket. Keresztes-Fischert elvitték valahova Németországba. Érdekes, hogy őt senki se szánja, sőt örülnek a sorsának. Valóságos gyűlöletvihar tombol körülötte. Senki egyetlen szóval sem kel a védelmére. Én igen. Pedig az utóbbi időben éppen feszült lett a viszony köztünk. A napokban egy társaságban, ahol nyilvános megkancsukázását kívánták, menteni próbáltam. Nem segített senki, noha Kádár Levente,[1063] az egyik államtitkára is jelen volt. Ez úgy látszik később mégis elszégyellte magát, mert mikor távozóban a kabátjainkat húztuk, félrevont, s azt motyogta, hogy ő nem tudta, kiről van szó, nem tudta, hogy Keresztes-Fischer Ferencről.

Megdöbbentő beszélgetésem volt ma Bereczkyvel, a pappal. Klári kérésére korábban mentem templomba, hogy szót érthessek vele, és figyelmeztessem: vigyázzon a szájára.[1064] Ezek az egyházi személyek ugyanis egészen esztelenül gyűlölik Hitlert. Olyannyira, hogy Bereczky beszélgetésünk során megkérdezte tőlem, vajon csakugyan nagyobb veszedelemnek tartom-e az oroszt a németnél? Pedig igazán értelmes egy ember. Hát nem megdöbbentő ez? A népfront szele ez, a Kisgazdapárt propagandája. Neki ugyanis jó barátja Tildy Zoltán, akit a németek hiába kerestek: kalandos bujkálások után, s állítólag a svájci követ segítségével külföldre szökött.[1065] Jó szándékú jámbor ember szegény, akinek nemigen volt sejtelme arról, hogy puskaporos hordón ül, de politizált.

Sok furcsa és kalandos históriát hallani. De ki tudhatja, hogy nem kerül-e rossz kézbe ez a naplóm? Inkább ne beszéljünk róluk. [...]

1944. március 28.

Nem mozdulok ki napszámra itthonról, s nagy gyönyörűséggel írogatok. Mi történik a világban, mi sem? Nem tudom. És mintha csak valósággal meghaltam volna azok számára, akik röviddel ezelőtt még minisztertársaim voltak, de velem ellentétben még ma is az élen vannak. Igaz, én sem állok az útjukba, de nekik sincs szavuk hozzám. Itt megint lappang valami titok, amelyet mindenki más tud-

1063 Kádár László Levente, Keresztes-Fischer államtitkára, felülvizsgálata alá tartoztak a szociális ügyek és az Országos Szociális Felügyelőség, melynek ügyvezető elnöki teendőit is ellátta.

1064 Bereczky Albert Tildyn keresztül kapcsolódott be az ellenállásba. A Magyar Front ellenállási mozgalom egyházi szárnyának vezető személyisége. Jelentős szerepet játszott az üldözöttek mentésében. Egyházközségében lehetővé tette a zsidók tömeges kikeresztelkedését, megközelítőleg 1300 embert (a Budapesten áttértek 40%-a) keresztelt át. 1994-ben a zsidómentésben vállalt szerepéért Jad Vasem kitüntetést kapott. Kiss 2006. 605.

1065 A bejegyzés idején Tildy éppen Bereczky védelmében a Pozsonyi úti református gyülekezetnél bujkált, innen a Skót Misszió Hermina úti lakásába menekült, az ostromot is ott élte át. A bujkálás alatt is részt vett az ellenállás szervezésében.

hat, csak én nem. Mert nekem sejtelmem sincs róla. De csak kell okának lennie, hogy ez az egész jobboldali fordulat úgy bonyolódott le, hogy a lebonyolításáról éppen énnekem senki egy árva hangot nem beszélt. A minisztertanácson egyes egyedül én ágáltam Kállay ellen, és a jobboldali gondolatért: Antal Pista, Szász Lajos, Csatay, sőt majd mindig Louis is hallgatott. S ők most miniszterek. Nem mintha a kormányba vágyódnék. Isten mentsen tőle! Szívből kívánok nekik szerencsét, hosszú életet. Bár sikerében nemigen merek bizakodni, de nem tagadom meg őket. Hanem ők? Ők hogyan vannak velem? Úgy látom, az antiszemiták engem filoszemitának tartanak, a filoszemiták antiszemitának, – az angolbarátok nácinak, a németbarátok anglofilnak. Egyik skatulyába se férek teljesen bele. Magyar vagyok, semmi más. De ezenfelül is lennie kell még valami titoknak és konkrét oknak. No, – majd kiderül. Én ráérek. [...]

1944. március 30.

Tegnapelőtt találkoztam Lukács Bélával. Két percig, ha beszéltünk. Azt akarta, hogy menjek be este a pártba, mert – azt mondja – nem való, hogy ennyire nem mutatkozom sehol. Megígértem neki, hogy ha aznap nem is, de ma este bemegyek, s ott is vacsorázom. Bandiéktól mentem át propelleren.[1066] Még mindig élvezem ezeket a közrendű közlekedési eszközöket. A miniszterek közül csak Jurcsek Bélát találtam ott: ült a kanapé sarkában Lukács Béla jobbján ugyanúgy, mint Kállay szokott azelőtt és tájékoztatta a népet. Később, mikor találkoztunk, viharos szeretettel ölelt meg, túláradó kedvességgel, de elég lélektelenül beszéltünk egymásnak jelentéktelen kedvességeket. Annyit mégis közölt, hogy nagy szerepe van a kormány ilyen létrehozásában, sok munkájába került is, kezdetben igen rosszul nézett ki a dolog. Aztán ugyanilyen viharosan el is búcsúztunk, s egy szóval sem mondta, hogy egyszer majd ki is beszélgethetnénk magunkat. Hóman Bálint azt közölte velem sürgősen, hogy a megszállás alatt ő elvből nem vállal semmiféle politikai megbízatást. Egyébként elég gyér számban, s elég vegyes hangulatban gyűltek össze a képviselők. Nincsenek a dolgok új rendjével kibékülve. A párt nimbusza fogyatkozik. Állítólag 30 képviselőt kizártak, akik túlságos baloldaliság hírében állottak, – de Imrédy azt mondta, hogy az semmi: legfeljebb 30 olyan képviselő van a pártban, akivel együtt lehetne dolgozni. Sztójay, ahogyan vártam is, nem legény a belpolitikában. Belépett a pártba, de hiába miniszterelnök: a prímet inkább a helyettese, az Imrédy-párti Rátz Jenő játssza. Ő sem ért ugyan sokat a belpolitikához, azon túl hírhedt lusta ember is, – de Imrédyék súgják neki

1066 Személyszállító hajó, a Duna budapesti szakaszán közlekedett.

a szöveget. Sztójaynak nem lehet súgni. Talán nem is akarja megérteni. Bárdossy mondta nekem, hogy érzése szerint Sztójay inkább személykörüli miniszter, mint miniszterelnök. Igaza lehet neki. Csak azért volt rá szükség, mert a Kormányzó Úr nem volt hajlandó Imrédyt kinevezni. Most Sztójay a miniszterelnök, a Kormányzó Úrnak megvan az öröme, hogy engedett, – de voltaképpen Imrédy diktál, és Sztójay csak arra való, hogy a Kormányzó Úrral az ellentéteket elsimítsa. Ennek a koalíciónak nem lehet jó a vége. A miniszterelnök más párthoz tartozik, mint a helyettese, és egyikük a miniszterelnökségen hivataloskodik, a másikuk az Andrássy út túlsó végén, Antal Pista egykori hivatalában.[1067] Ha legalább Rátz Jenő is a miniszterelnökségre költözött volna be! Ott még a pártkülönbség sem bírt volna ennyire érvényesülni. Így azonban ahány titkár, ahány tanácsos egyiknél, az mind a másik ellen lesz, s fordítva. Nem szabad lekicsinyelni a térbeli távolság fontosságát sem. Az előbb, s utóbb lélekbeli távolsághoz is vezet. Ha egy-egy arkangyal lenne is Rátz és Sztójay, de így ahogy most vannak: muszáj összeveszniük. Mikor nagykeservesen vacsorához készülődött a pártbeli társaság, semmi kedvem nem volt maradni. El is jöttem.

1944. március 31.

Atzél Édi jött fel ebédelni hozzánk. Tiszta ember. Búcsúzni jött: különleges terrorkülönítményével megy az orosz ellen.[1068] Közvetlenül az erdélyi hadtest parancsnokának van alárendelve.[1069] Rendes magyar ember ez a Veress, – csak lesz annyi esze, hogy vigyáz rá. Sokkal inkább idehaza lenne a helye, mint Erdélyben. Örültem Édinek, mint mindig. Felüdül az ember, ha vele beszél. De éreztük mindketten, hogy búcsúzni jött, bár semmi ilyenről nem esett szó. Azzal köszöntünk el, hogy „jó találkozást". De láttam, hogy Klári titkon megsiratta.

Alkonyattájt kimentem sétálni. Egyszer csak az egyik kertajtón kilépett elém egy fiatal képű német katona. Szóba álltam vele. 6 éve van már a háborúban, egy

1067 A miniszterelnökség a Sándor-palota épületében volt a Szent György tér 1. szám alatt.

1068 Atzél mint tartalékos zászlós szakaszparancsnok a hegyivezető századként felállított titkos alakulat (lásd az 1944. március 5-i bejegyzést) Kolozsvárott felállított 9. hadparancsnokság kötelékébe került beosztásba Szabó János főhadnagy vezetése alatt. Ekkor még csak a század kiképzése kezdődött el. Bevetését lásd az 1944. szeptember 4-i bejegyzésben.

1069 (Dálnoki) Veress Lajos (1889–1976), vezérezredes, 1942–1944-ben a kolozsvári IX. hadtest parancsnoka, 1944. augusztus 28. és október 15. között a 2. hadsereg parancsnoka. Az október 15-i kiugrási kísérlet előtt Horthy Miklós kormányzó akadályoztatása esetére helyettesévé, homo regiussá nevezte ki. A német hadsereg letartóztatta, és átadta a nyilas hatóságoknak; a hadbíróság 15 évi fegyházra ítélte. 1947-ben koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Az 1956-os forradalom idején szabadult, majd Londonba emigrált.

évet egyiptomi angol hadifogságban töltött. Panaszkodott, hogy mi értelme van az ő ittlétüknek, „– itt se légi harc, se bombázás, semmi." Légvédelmi tüzér volt. „Annyira bánja, hogy egy hétig csendben lehet?" – kérdeztem. „Uram: hat év alatt elidegesedik az ember. Amíg harcban állok, rendben van, addig békén hagynak. Mihelyst azonban csend van, kezdődik az örökös apelláta, s egyéb ilyesmik. Ezt nehezen viselem." Ezek a németek olyanok lettek már, mint Napóleon gránátosai. Megjárták Egyiptomot is, Norvégiát is, Görögországot is, – s nem érzik jól magukat, ha nincsenek ütközetben. És ha majd egyszer mégiscsak kitör a béke? Lakásgond, kenyérjegy, bejelentőlap, – jól érezhetik-e majd magukat a polgári gondok között egy íróasztalnál? Nagyon beleszoktak már egy egészen más életstílushoz. Félek, hogy egyszer majd sok baj lesz még velük.

1944. április 1.

[...] Állítólag az most a rendszer, hogy a politikai természetű kérdéseket előbb meg kell a követtel is beszélni. Mert aztán meg minden másnap minisztertanácsra ülnek össze a végkimerülésig. Nem az én esetem. Így viszont muszáj, hogy az új kormány ontsa a rendeleteket: Szocdem párt, Kisgazdapárt, Parasztszövetség feloszlatása, egy csomó lap betiltása, némelyikük újraengedélyezése, és legfőképpen a zsidóellenes rendeleteket. Ezek a témák. A zsidóknak sárga csillagot kell hordaniuk, nem lehetnek ügyvédek, tisztviselők, elveszik az autóikat, telefonjukat, rádiót, nem ülhetnek taxiba, nem utazhatnak vasúton: sajnos csupa aljas dolog. Mennyit magyaráztam ennek a szerencsétlen Kállaynak, hogy a zsidók tutujgatása feltétlenül radikális antiszemitizmushoz fog vezetni. Nem hitte. S nem hitték a zsidók sem. Most itt van. Radikálisabban, semmint hittem volna. [...]

Az orosz pedig a Tatár-szorosban[1070] van már: ma ez a hír ejtette kétségbe a várost. A rádió hírei nem teszik elhihetetlenné. Kivételesen hallottam egy autentikusnak tetsző hírt: Zsilinszky Bandi nem halt meg, nem is fog. A rabkórházban ápolják. Örültem a hírnek.

1944. április 3.

[...] Alig múlt el 10 óra, amikor váratlanul felbődültek a szirénák. Még pokolban voltak az ellenséges gépek, én máris megsebesültem: mint munkanélküli nyugdíjas hasznosítani akartam magamat az ablakok nyitogatásánál, s a szél a kezemre

1070 Miután a német hadsereg nem tudta Krímet és Odesszát tartani, a szovjet csapatok 1944 áprilisára a román határon álltak.

csapta a veranda ajtaját. Csoda, hogy az ujjaimat el nem törte. Nálunk sem óvóhely, sem semmi: vártunk úri kényelemben és isteni bizodalommal, hogy mi lesz? Jó ideig nem akart történni semmi sem, de aztán elkezdtek dörögni az ágyuk. Hol elkezdték, hol abbahagyták, de időnként nagy volt körülöttünk a lárma. A kis Péter[1071] gyanakodni kezdett, s azzal fenyegettem, hogy amennyiben nem lesz jó, a katona bácsik menten abbahagyják a lövöldözést. Sokat kérdezősködött, de nem volt semmi baj vele. Amikor felettünk pettyesedett tele az ég gránát-felhőcskékkel, akkor váltig néztük az ellenséget. Azonban csak egyszer láttunk meg nyolc repülőgépet, amelyek érzésünk szerint feltűnően alacsonyan és megtépázott kötelékben repültek. De akkor zörögni kezdtek a háztetőn a lehulló repeszdarabok, abba kellett hagyni a szemlélődést. Déli 1-ig tartott ez a változó hadilárma. A múltkori német légvédelmi tüzér barátom ma nem panaszkodhatott. Akkor aztán megváltást bömböltek a szirénák, s én boldogan öleltem át Klárit, hogy ez a veszedelem is nagyobb baj nélkül múlt el Budapest felett. Akkora volt a lövöldözés körülöttünk, hogy nem hallottuk tőlük a bombák robbanását. Mert sajnos robbantak. [...]

Délután valamilyen ügyben Markos Olivérrel kellett telefonon beszélnem, s tőle tudtam meg, hogy nagy a kár. A Ferencvárosi pályaudvart ripityára zúzták, egy német katonavonatot is éppen elcsíptek benne: sok a sebesült. Erősen megsérült néhány gyár, a Ferencvárosban több nagy bérház eltűnt a föld színéről. Az angolok itt is szőnyegszerűen dobták le a bombákat.[1072] Zilahy Irén[1073] villáját a Gellérthegy tövében telibe találta egy bomba, az óvóhelyen valamennyien ottvesztek. Kivéve Zilahy Irén férjét, akit a németek letartóztattak, s így ő nem volt otthon. Megmenekült. Szerencsétlen egy név ez a Zilahy. A tavalyi bombázásnál Zilahy Lajos villája pusztult el.[1074] Markos Olivérrel pedig azért kellett beszéljek, mert a rádió valami hallatlanul ostoba rendelkezést adott hírül délután: hogy tudniillik a kormány foglalkozik Budapest önkéntes kiürítésének gondolatával, egyelőre azonban a fővárost se vasúton, se autón elhagyni nem szabad. [...]

1071 Tüdős Klára unokája.

1072 A délelőtti légitámadást az amerikaiak hajtották végre, a repülők első köteléke 10 óra 20 perckor érkezett Budapest légterébe. A 270 db Liberator bombázó 11.05 és 11.40 között 3752 romboló- és gyújtóbombát dobott a városra. Nagy pusztítást végeztek a László Kórháztól Soroksárig. A támadás Ferencvárost érintette a legsúlyosabban. A ferencvárosi rendező pályaudvaron válságos volt a helyzet, a pályaudvar körül egyetlen üzem sem maradt, amely ne szenvedett volna komoly károkat. A Mária Valéria-telepre 30 bomba hullott, több barakk megsemmisült, súlyos károkat szenvedett a Soroksári út környéke, az ottani üzemek közül több nem tudta folytatni a termelést. Találatot kapott a Dunai Repülőgépgyár Rt., ahol 185 dolgozó meghalt. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 156–161

1073 Zilahy Irén (1902–1944), 1927-től 1930-ig a Városi Színház színésznője. 1931-től külföldre szerződött, német és francia filmekben játszott. 1937-ben feleségül ment dr. Benedek László egyetemi professzorhoz és visszavonult.

1074 Lásd az 1942. szeptember 5-i bejegyzést.

Éppen befejeztük Klárival a vacsorát, mikor a szirénák megint megszólaltak. 10 óra lehetett. Feljöttünk az én szobámba, végigdűltünk a kanapén, s Klári fertályóra múltán jóízűen el is aludt. Magam is abban voltam, hogy talán csak felderítő gépek jöttek a délelőtti eredményt és a tüzeket megnézni, mert egy jó óra is eltelhetett csendben. Akkor aztán hirtelenül megkezdődött a lövöldözés: villogott az éjszaka és reszkettek az ablakok. De a kis Pétert nem zavarta. Fel se ébredt. Klári szobájában aludt, s Klári se mozdult. Magam persze kimentem a verandára csodát látni. Éjfél elmúlt, a hadizaj nem csitult. Álmos voltam, fáztam, lefeküdtem. Arra ébredtem fel, hogy a rádió bemondja: légoltalom pihenj! Vége van hát, hála Istennek! Kizártam a rádiót, imádkoztam, – ezrek haltak meg ártatlanul.[1075] [...]

1944. április 4.

A tegnapi ostoba utazási tilalmat már visszavonták. Nagy a kár Budapesten, sok a halott.[1076] Először azt mondták, hogy hat ellenséges gépet lőtt le a légvédelem, most már 17-re emelkedett az állítólagos szám. Korlátlan hit kell hozzá, hogy el is higgye az ember. Látni nem látja, s hogy mi benne a propaganda? Mennyi az igazság? Ma mentünk ki a temetőbe, de tegnap volt szegény Teleki Bóli évfordulója, az első nagy bombázás napján. Három koszorút találtunk a síron: a cserkészekét, a Fiatal Magyarságét, s a Teleki Tudományos Intézetét. Az idén a kormány nem látta szükségesnek, hogy koszorút tegyen Teleki sírjára. Tenger nép volt az utcán mindenfelé. Jöttek-mentek a dolgukra az emberek, s a sarkokon olvasták a kormány mindenféle felragasztott rendeleteit a bombázásról, kiürítésről.

1944. április 5.

Lukács Béla váratlanul pártértekezletre táviratozott össze minket.[1077] Kevesen voltunk. A táviratok későn mentek ki, ilyen időben meg kétszer is meggondol-

1075 Az éjszakai támadást a britek hajtották végre, a fő csapása a Fanto Egyesült Magyar Ásványolajgyárak Rt.-t érte. A két légitámadás halálos áldozatainak száma a hivatalos jelentés szerint 1038 fő volt. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 156.

1076 A halálos áldozatok magas számát (1038 fő) elsősorban a Keleti pályaudvar elleni támadás okozta, itt 600 ember halt meg. A pályaudvar környéki szükségóvóhely több rombolóbomba-telitalálatot kapott, és az oda menekülők mind életüket vesztették. Magyarországon közvetlenül a pályaudvarok mellett építettek ki szükségóvóhelyeket, nem számolva a környék nagyarányú szőnyegbombázásával. Ebből adódott, hogy több város esetében is a bombázások alatt a legsúlyosabb emberveszteségek a pályaudvarok elleni támadások során történtek. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 159.

1077 A kormányt alkotó erők (imrédysták, az egykori kormányzó párt MÉP, nemzetiszocialisták) között olyan élesek voltak az ellentétek, hogy a hatékony működést veszélyeztették. Német utasításra a

ja mindenki, hogy éppen most Budapestre siessen. Azonfelül az érdektelenség legfőbb oka: impassban[1078] a párt. Papp Sándor mondotta, hogy Lukács Béla be is jelentette már a lemondását, s ő is csak a legdrasztikusabb gorombaságok árán bírta kierőszakolni, hogy a lemondását mégis visszacsinálja. Lukács Béla erről egy szót se szólt nekem, – igaz, hogy csak egészen röviden csevegtünk egymással. Mintha valamit restellne előttem ez a Béla. Sokra tartott mindig is, kivált a legutóbbi időben jó barátok voltunk, a tanácsomat, ha csak lehetett, kikérte. Most meg szinte kerüli az alkalmat, nehogy bizalmas beszélgetésbe kerülhessünk. Én sem igen keresem tehát. Azt sem egészen értem, miért kellett ezt az értekezletet összehívni. Azelőtt a miniszterelnök is, az egész kormány ott ült körülötte a pódiumon, alig fértünk el, – most meg harmadmagával ült ott, az öreg Bárczay Feri és Kölcsey Pista voltak csupán a társai. A miniszterek közül egyedül Jurcsek Béla jött el, de ő se ült fel a pódiumra, lent a hallgatóság között helyezkedett el. Sztójay nem jött el. Bejelentették azt a kb. 20 képviselőt, akik kiléptek.[1079] Ebből 2 önként átlépett az Imrédy-pártba, a többit eltanácsolták. Ezek az ún. Laky-csapat tagjai, akik túl hangosan voltak németellenesek. Aztán Vay Laci számára kért Béla felhatalmazást, hogy a párt nevében Imrédyékkel tárgyalást kezdhessen valami kooperáció létesítésére. Hogy miért nem ő a kezdeményező, ha ezt szükségesnek látja? Persze megadtuk Lacinak a felhatalmazást. Ezzel az értekezlet véget is ért. Ekkor kukkantott be Antal Pista. Sohasem is volt ember ő a bajban, de ennyire rongynak még nem láttam. Mint a mosogatórongy, olyan volt. Ezúttal főként a bombáktól félt.

A közhangulat mára újabb bombázást várt. Az amerikaiak ma azonban Bukarestet látogatták meg. Nálunk a nap csendben telt el, s így legalább el lehetett temetni a tegnapelőtti halottakat, kimenteni a romok alól az eleveneket, s nagyjából elhelyezni a hajléktalanná váltakat.[1080] Rengeteg szörnyűség hírét hallja az ember. És csodálatos menekülésekét is. Az emberek általában emberül viselkedtek.

MÉP a Nemzeti Összefogás Pártja néven egy egységes jobboldali szerveződést kívánt kezdeményezni, a tárgyalásokra Vay Lászlót jelölték ki. A képviselők kizárása a megegyezést kívánta előkészíteni. Az április 5-i értekezlet feladata volt, hogy megadja Vay Lászlónak a felhatalmazást a tárgyalásokra. A terv főként a nyilaskeresztesek és a nemzetiszocialisták ellenállásán bukott meg. Macartney 2006. II. 366. Lásd még 1944. május 3-i bejegyzés.

1078 mélyponton

1079 A kilépők között volt többek között Bornemisza Géza, Magasházy László vezérőrnagy, Makkai János, az *Esti Újság* főszerkesztője, gróf Zichy Nándor, Ottlik György, a *Pester Lloyd* főszerkesztője.

1080 A támadás áldozatait április 6-án temették el az új köztemetőben, 46 azonosíthatatlan holttestet közös sírba helyeztek. A belügyminisztérium április 12-én hivatalos jelentést adott ki a bombatámadások áldozatairól, eszerint 1038 halott mellett 526-an sebesültek meg. A fővárost ért légitámadások közül egyedül ez alkalommal hoztak nyilvánosságra veszteséglistát. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 161.

A szófiai pánikhoz hasonló jelenségek egyáltalán nem fordultak elő. A rend és fegyelem egy percre meg nem bomlott, és az önfeláldozó halálos kötelességteljesítésnek számos szép cselekedete történt. Budapest önkéntes kiürítése hivatalosan is megindult.[1081] Magánúton is folyik. Aki teheti, szedi a sátorfáját. [...]

1944. április 7.

Nagypéntek. Templomba mentünk Klárival, úrvacsorával is éltünk. Bereczky is szépen prédikált, az úrvacsorát osztó pap is szépen. Áldott délelőtt volt, velünk volt az Isten. Különös kegyelmének tartom, hogy zavartalanul folyhatott le istentiszteletünk. Virágvasárnap zavaró repülés miatt szét kellett a gyülekezetnek oszolnia, csak a zsoltárt énekelhették el. Mi nem mehettünk akkor: Klári a szanatóriumból szállította haza Juditot és újszülöttjét.[1082] Éppen jókor. Másnap már hullottak a bombák.

Keveset járok a városban, s így csak ma tűnt fel, hogy mennyi töménytelen is a zsidó. A sárga csillagukról most meglátszik. Egyesek restelkedve hordják, retiküljükkel, aktatáskájukkal takargatják, de a többség már öntudatosan hordja. Az a furcsa, hogy olyanok zsidó voltát árulja el, akiket az ember szemre nem nézne annak. Másokat pedig, akiket a kinézetük alapján zsidónak nézne az ember, azokon nincs csillag. Viszont az még feltűnőbb, hogy mennyi a toprongyos, szegény zsidó. Eddig ezeket az ember nemigen vette észre, s abban a hitben lehetett, hogy a zsidók többé-kevésbé jómódban élnek. A jómód is szinte a zsidó faji vonások közé számított. Nem így áll a dolog. Sok proletárforma emberen látni a sárga csillagot. És bent a templomban is megdöbbentően sokakon lehetett látni. Bereczky kihirdette a szószékről, hogy a megkülönböztető kormányintézkedések nem vonatkoznak az egyház belső életére, s bejelentette, hogy ma az összes református templomban azonos szövegű deklaráció történik.[1083] Igen sok sárgacsillagos férfi és nő járult az Úr asztala elé. Restelkedtek valamennyien, és én sajnáltam szegényeket. [...]

1081 Az április 4-i kormányülés döntése értelmében a légoltalmi kiürítési kormánybiztos közleményt adott ki Budapest és közvetlen környékének (Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Újpest, Csepel, Albertfalva) önkéntes kiürítéséről. Az első kitelepítővonatok április 7-én indultak, kerületenként meghatározott ütemben lehetett elhagyni a fővárost és környékét. Megközelítőleg 250 000 ember hagyta el Budapestet. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. I. 161.

1082 1944. április 2-án született Tüdős Klára második unokája, Eszter.

1083 Bereczky zsidómentésben vállalt szerepéről lásd az 1064. lábjegyzetet.

1944. április 9.

Káciék engem kértek a kis Eszter keresztapjának. Ma volt a keresztelő itt a mi villánkban délután. Eleinte úgy látszott, hogy nem lehet máma, mert Bereczkynek temetnie kellett volna valakit, de azután a hétfői bombázás áldozatainak tömegtemetése miatt az ilyen magántemetéseket hatóságilag elhalasztották, s Bereczky jöhetett hozzánk keresztelni. Mert arról Klári határozata szerint szó sem lehetett, hogy más valaki keresztelje meg Esztert.

Igazán kedves is lett a keresztelő. Bereczky is igen szépen beszélt, s imádkozott, ezután megkeresztelte a kicsit. Péterkét erősen érdekelte a dolog, s mindenáron szintén keresztelkedni óhajtott. Arra az ellenvetésre, hogy őt már megkeresztelték, azt felelte: „Á, az nem baj!" [...]

Vacsora után kinyitjuk a rádiót, hogy a híreket meghallgathassuk. Nem szól. Haj, a kutyafáját – már megint? Pár percen belül kiabált is már a „sziréna-bácsi" – ahogy a kis Péter mondja. Persze ő már aludt akkor és álmából semmiféle lövöldözésre fel nem ébred. De fél órába se telt és lefújták a légiriadót. Se bomba, se lövés nem esett közben. Mihelyt a riadót lefújták, becsuktuk az ablakokat, – jó kedvünk kerekedett, nevettünk egy sort és lefeküdtünk. Szemközt velünk a Diósárok túlsó oldalán van egy kocsma. Egy részeg ember nagyban danolászott benne már akkor, amikor a riadót elrendelték. Utána is változatlan kedélyben danolászott. Mikor a riadót lefújták, akkor elhallgatott. [...]

1944. április 13.

[...] Váratlanul beállított Okályi Iván Györffy Kollégium ügyben. Alig üdvözöltem, felhördült a sziréna. Nagy csata keveredett megint. Délelőtt Győrt és Bánhidát is bombatalálat érte.[1084] Öt órára Szent-Iványi Domokos[1085] jött ki hozzám. Valami magyar összefogásnak akar megnyerni.[1086] Nem tudom, nem Horthy Nicky

1084 Éjszaka a britek, délelőtt az amerikaiak támadták a fővárost. Az amerikai támadás fő célpontja a győri Magyar Vagon- és Gépgyár volt. Győrben 564-en haltak meg, és 1132-en sebesültek meg.

1085 Szent-Iványi Domokos (1898–1980), Teleki Pál bizalmasaként a miniszterelnök privát politikai irodájának vezetője. Az ún. kiugrási iroda helyettes vezetője. A moszkvai fegyverszüneti delegáció tagja. 1946 végén letartóztatták és 14 évi fegyházra ítélték. 1956-ban szabadult. 1972-ben hagyta el az országot.

1086 Szent-Iványi Teleki-köd, majd Magyar Függetlenségi Mozgalom néven egy konspiratívan működő kapcsolatrendszert szervezett befolyásos körökben Teleki Pál szellemében gondolkodó emberekből. A német megszállás után ezt a szervezeti keretek nélküli koordinált kapcsolati hálót egy titkosan működő, nácizmussal szemben álló szervezetté formálta. Szent-Iványi 2016, 65–71.

propagálásáról van-e szó, mert ő most mellette szolgál.[1087] De beszélni jól beszélt. Csak ne ismerném annyira elméleti és sikertelen embernek!

1944. április 14.

A Györffy Kollégium ügyében délelőtt be kellett mennem Baky Lacihoz a belügyminisztériumba.[1088] Lemondásom óta most először voltam hivatalos helyen, és nem tudom, másutt is így van-e, de meglepett a változás. Piszok, hanyagság, az előszobák zsúfolásig mindenféle obscurus[1089] férfival és nővel, többnyire olyannal, akinek normális időben nem lenne ide bejutása. Most azonban jön számlát benyújtani, ellenséget bemártani. Nagy reverenciával[1090] fogadtak. Ott volt Mester Miklós[1091] is, mert őt akarom a Kollégium autonómiájának felfüggesztése után miniszteri biztosnak. Arra kért, emeljek szót Lukács Bélánál az érdekében, hogy a párt ne ellenezze az ő kultuszállamtitkárságát, amelyre az Erdélyi párt ajánlotta. Úgyis Bélához készültem, hát megtettem neki. Legalább magyar ember. Béla megint Vay Lacival volt összebújva. Valami pártszövetséget fúrnak, faragnak a jobboldali pártokkal.[1092] Veesenmeyer[1093] állítólag azzal fenyegeti Imrédyt, hogy

1087 Kállay Miklós 1944. január 10-én kelt levelében bízta meg ifj. Horthy Miklóst a „Különleges Iroda" vezetésével, és Szent-Iványi Domokos miniszteri tanácsost rendelte ki az Iroda megszervezésére és az operatív munka vezetésére. Hivatalosan a külföldi magyarság hazatelepítésével foglalkozott, valójában a háborúból való kiugrás szervezésének, valamint a nácizmussal szemben álló körök és a kormányzó közötti kapcsolat megteremtésének fedőszerve volt. Az Iroda megszervezése 1943 nyarán kezdődött, de ifj. Horthy június végén súlyos autóbalesetet szenvedett, és hosszabb kórházi kezelésre szorult, így az indulás eltolódott. Miután azt a kormányzóság alá tartozó, a kormánytól független szervként hozták létre, a német megszállás után is közvetlen német ellenőrzés nélkül működött.

1088 Zsindely Ferenc előzetesen a belügyminiszter Jaross Andortól, majd államtitkárától, Baky Lászlótól kérte, hogy a kollégiumot ne tiltsák be, a legális működés és védelem érdekében engedélyezzék a Keresztény Ifjúsági Egyesület tagszervezetei közé való felvételét, a kollégium miniszteri biztosaként annak élére pedig Mester Miklóst nevezzék ki. A hivatalos kinevezés április 22-én megtörtént. Papp 2008. 310–311.

1089 itt: korlátolt, kétes hírű.

1090 tiszteletadás, hódolat

1091 Mester Miklós (1906–1989), 1939-től kormánypárti országgyűlési képviselő, majd átült az Imrédy vezette Magyar Megújulás Pártjába. Az Erdélyi Párt delegáltjaként és az ellenállás beépített embereként a Sztójay- és a Lakatos-kormány vallás- és közoktatási államtitkári pozícióját kapta. E tisztségében a zsidómentésben és a kiugrás előkészítésében segített, valamint a Györffy Kollégium kormánybiztosaként védte a diákokat. A nyilas puccs után illegalitásba vonult. 1951-ben kitelepítették. Nyugdíjazásáig könyvügynökként dolgozott. Mester 2012. 533–593.; Somlai 2012. 105–165.;

1092 Részleteket lásd az 1944. április 5-i bejegyzésben.

1093 Edmund Veesenmayer (1904–1977) SS birodalmi megbízott, a Német Birodalom Külügyminisztériumának gazdasági szakértője, kelet- és közép-kelet-európai referense. 1944. március 19-től Magyarország német megszállásától a Harmadik Birodalom nagykövete, a birodalom teljhatalmú megbízottja. A nürnbergi perben húszévi börtönre ítélték, 1954-ben szabadlábra helyezték. Nyugdíjazásáig Észak-Franciaországban egy német cég gazdasági képviselője.

amennyiben a magyarok 1-2 héten belül nem bírnak maguk politikai rendet teremteni, akkor az ő missziója meghiúsult, vissza fogják hívni, s küldenek valaki mást, aki nem a magyaroktól várja majd ezt a rendet.[1094] Minduntalan a cseh-protektorátus mintájára szabott magyar „főkormányzóság" réme kísért. Legelőször csak fenyegetőznek vele. [...]

1944. április 16.

Templom után temető. Szegény Édesanyámmal jót tett az Isten, hogy idejében vitte el. Nem az ő szívére szabták a mostani időket. Ma délután meglátogatott minket Jurcsek Béla. Nagyra értékelem, mert tudom, milyen szűken áll az idejével. Elemében van. De én is. Kertészkedem, írogatok, s néha szinte bánt a lelkiismeret, hogy a mai viszonyok mellett is ilyen igen-igen boldog vagyok. Ha egy kormányférfivel beszélgetek, még külön végtelen hálát is érzek, hogy nem kell köztük ülnöm. Kállay alatt is rossz volt, de most még aránytalanabbul rosszabb lehet. [...]

1944. április 20.

Három napja már nem volt légiriadó. Az emberek kialudták magukat, boldogok és elégedettek. Néha a boldogsághoz elegendő egy negatívum. Tegnap Majthényi Miklós magyar „kalákája" tárgyalt. Azelőtt is a kormány politikáját szokta kifogásolni, most se tett egyebet. De a mi időnkben ilyen szenvedélyes elégedetlenség sohasem harsogott, mint tegnap a mostani kormány ellen. Lukács Béla is ott volt a tegnapi „kalákán". Négyszemközt aztán Béla kiöntötte előttem a keserveit. Abból, amit azért más oldalról is hallok, úgy látom, igaza van neki. A pártpolitikai helyzet kiábrándítóan csúf és a következő. Eddig az egymást követő kormányok mind a mi pártunkra támaszkodtak, amely pártszövetségben volt és van is az Erdélyi Párttal. Imrédyék és Bakyék szintén pártszövetségben voltak egymással, de ellenzékben. A Sztójay-kormány most eme 4 jobboldali pártra támaszkodik. Ebből következik az, hogy a szétosztható „koncok" tekintetében a mi pártunknak természetesen csak egyoldalú és passzív szerep juthat: t.i. a többi kormányt-támogató pártok javára való lemondás. Azt hinné az ember, hogy ez a legnehezebb szerep. De szó sincs róla. A hivatali állásoknak és egyéb

1094 Veesenmayer a magyar belpolitikai élet irányításában hangsúlyt helyezett a legitimitásra, így a kormányzó személye fontos volt számára, emellett főként a MÉP jobbszárnyára és az imrédystákra kívánt támaszkodni. Kudarca esetén feltehetően Himmler szerzett volna nagyobb befolyást, aki az alkotmányos keretekre kisebb hangsúlyt helyezve a nyilaskeresztesekre és nemzetiszocialistákra építette volna a hatalmát.

„koncok"-nak a leadásával nincs baj. Ebben simán ment a megegyezés. Ellenben az ellenzéki pártok nem bírnak egymással megegyezni a leadott koncok szétosztásában. A pártok, de főként egyének részéről a mohóság undorító megnyilvánulásai példátlanok. „Örülhetsz, hogy kívül vagy mindezeken" – mondta. Örülök is minden nap külön.

De hát egészen kívül persze nem lehetek. Valamerre megy az ország kocsija, és valamennyien benne ülünk. De merre zötyög ez a szekér? Nagyjából a németek parancsolnak neki. Pedig ők csak németül tudnak. A kormány? Az előző kormányt szidja, a „rendszert". Pedig az egy Sztójayt leszámítva egyetlen tagja sincs az új kormánynak, aki azelőtt ne lett volna kormánytag. Rátz Jenőn, Kunderen és Jarosson kívül a többi mind az utolsó napig ott ült az átkos régi kormányban is. Amit szidás terén nagyrészt elmulasztott, amíg benne volt, azt most igyekszik kipótolni. Rátzcal, Kunderrel és Jaross-sal is ültem egyazon minisztertanácsokon. Nem túlságosan váltak ki ők sem, Imrédy sem. De főként a többieknek hogyan telhetik kedve abban, hogy voltaképpen folyton önmagukat szidják folyton. Továbbá zsidóellenes rendelkezéseket hoznak. Ebben a kettőben merül ki eddig a tevékenységük. Legutóbb elrendelték már a zsidó üzletek bezárását, minden értelmiségi foglalkozás gyakorlásától eltiltották őket, és az ország egyes vidékein az összefogdosásukat, elhurcolásukat és gettókban összezsúfolásukat is megkezdték. Ezt vidékenként akarják országszerte végrehajtani. Ez a kegyetlenkedés azonban a magyar lélektől idegen, a parasztság ezen felül – bár helytelenül –, de jótevőjét látja az uzsorás zsidóságban. Hallom, hogy például Zemplénben nemcsak, hogy megsiratta az összefogott zsidókat, de az öklét is rázta, hogy visszaadjuk mi ezt még ugyanígy az uraknak! Mert hiába történik mindez német parancsra, azt ő nem látja. A nép csak azt látja, hogy a parancsot a magyarok hajtják végre, az urak. A tömeg az új rendtől eddig csak rombolást, a bombázást, a szakszervezetek feloszlatását, a kommunista eszme miatti igen sokszor alaptalan internálást és egyéb ilyesmiket kapott csupán. Jót még semmit. Szentül hiszem azonban, hogy a mostani elég gyarló közállapotaink számunkra ezidő szerint mégiscsak az optimumot jelentik. Minden változás csak még roszszabbat hozhat. Esetleg katasztrófát.

1944. április 22.

Szombat van és vasárnap óta nem volt légiriadó. A város fantáziája keresi az okát, és képtelenebbnél képtelenebb magyarázatot talál rá. Hogy a támadó repülőket Angliába kellett visszarendelni az invázióhoz; hogy a németek egy éjszakai rajtaütéssel elpusztították ezt a repülő-hadsereget: több mint 2000 gépet romboltak

szét. Sőt: japán vadászrepülők érkeztek Magyarországra, ezért nem mernek az angolok jönni. Tény azonban, hogy csaknem egy heti lélegzethez jutott az ország, s örvend ennek. Egészen hihetetlen, hogy miféle egy társaság ez a bombázó banda, főként az amerikaiak. Az egyik lelőtt gépből például kiugrott ejtőernyővel az egyik és lefelé szálldogáltában a géppisztolyával szorgalmasan lövöldözött az alant várakozókra. Csak, amikor úgy 400 m-nyire volt a földtől, akkor hagyta abba. Mikor pedig földet ért, kinyújtott kézzel sietett feléjük baráti parolára. Egy csendőrőrnagyot talált elsőnek, az meg hirtelen dühében lekevert neki egy pofont. Az amerikai sértődötten mondta, hogy nekik más véleményük volt a magyar lovagiasságról. Egy másik lelőtt gépből délelőtt kiugrott kettő. Délután akadtak rájuk: egy padon ülve kártyáztak. Azt kérdezték, mikor indul az a hajó, amelyen visszaküldik őket Amerikába. Sehogyan se értették meg, hogy ők foglyok. De hiszen ők amerikai állampolgárok, küldjék őket haza. Elvárnák, hogy szeretettel fogadják őket azok, akiknek a házait összebombázzák. Olyanképpen fogják fel a bombázást, mint egy futballmérkőzést. Ők a bombázót játszották bevetésenként 800 dollárért, de most ez a barátságos mérkőzés véget ért, – igazán nem lenne sportszerű, ha rájuk haragudnék valaki. Az egyik állítólag azt is felajánlotta, hogy ugyanilyen anyagi feltételek mellett hajlandó ő az ellenpárton is tovább folytatni ezt az ipart. Neki mindegy, hogy kit bombáz. A legtöbbje csakugyan nem is tudja. Sejtelmük sincs se földrajzról, se navigációról. Annyit tudnak, hogy amikor a vezérgép parancsot ad, kioldják a bombát, s ezért 800 dollárt kapnak. [...]

1944. április 23.

[...] Nem szólok róla persze senkinek, de engem aggaszt a német katonai és rendőri hatóságoknak ide a Svábhegyre költözése.[1095] Maradtak volna otthon, vagy költöztek volna máshova. Azelőtt relatíve biztonságosnak véltem ezt a tájat, de bizonyára megtudják előbb-utóbb Londonban, hogy a svábhegyi nagyszállóban németek tanyáznak. Akkor aztán könnyen rájuk szórhatnak egy adag bombát. Márpedig ez a szálló 5-800 m-nyire lehet tőlünk. Ez nem egy nagy távolság.

1095 A németek kiüríttették a svábhegyi üdülőszállódákat rendvédelmi szerveik irodái számára. A svábhegyi Majestic Szállodába (Karthauzi u. 2.) a zsidóság deportálását koordináló Adolf Eichmann költözött, valamint az Államvédelmi Rendészet zsidó ügyekkel foglalkozó részlege, a Mirabell Szállót (Karthauzi u. 6.) az SD (Sicherheitsdienst – Biztonsági Szolgálat) parancsnoksága és a Gestapo vette birtokba, a Lomnic Panziót (Evetke u. 2.) a magyar politikai rendőrség, a Széplak és az Éden Szállót pedig a Wehrmacht. Az épületekben börtönöket is kialakítottak. Ungváry–Tabajdi 2012. 53.; Szita 2014. 65.

1944. április 28.

Olyan jó lenne csak kertészkedni, s írni, – de nem hagyják az embert! És hát a közös bajból akkor sem volna való elkülönített kis egyéni nyugalmakban meglapulni, ha az lehetséges volna. Most azonban joggal vethető fel a pilátusi kérdés: mi hát az igazság? Ki mondhatja meg? Hátha sötét rémlátomás csupán, falra festett ördög, – amely azonban hátha csak mégis megjelenik?

Tegnap ilyesmivel ütött főbe Atzél Édi, aki Atzél Édi délelőtt ugyanazzal a Mélik Endrével[1096] állított be hozzám, akivel a minap este a légiriadó idejére nálunk rekedtek. Amennyire abszolút tiszta szándékú embernek érzem Édit, annyira gyanús ez a barátja. Egészen más a jó és szent az ő szemében, mint a miénkben. Radikális ember, az ipari munkásság szószólója. Édi azt mondja, hogy munkásterveket Esterházy Móriczt, vagy Bethlen Istvántól nem tudhat meg az ember. Ebben is igaza lehet, de mégis.

Most Édi a következőket mondta. A német nemzeti szocialista párt megbízottai megbeszélésre hívták össze a magyar munkásság legradikálisabb szárnyának képviselőit, az úgynevezett magyar kommunistákat.[1097] Elmagyarázták nekik, hogy a parasztság szervezetlen, a középosztály heterogén és gerinctelen, – ők tehát a jövendő Magyarországot az ipari munkásságra akarják felépíteni. De a szociáldemokrata munkásság, amely mindenkor kész volt kompromisszumot kötni a zsidósággal és a tőkével, nem kell nekik, – azt ők is ugyanúgy ki akarják irtani, mint Sztálin. Igaza van a munkásságnak, ha a feudálkapitalista magyar politikai pártoktól nem vár semmit, – Imrédy maga is reakciós. De a megváltást azért mégsem egyedül Sztálintól kell várniuk. Itt vannak ők is. És éppen ők tudják megvalósítani a szociális munkaállamot. Akarják is. A munkások állítólag

1096 Mélik Endre (1904–1991), 1930-tól a Habsburg-ellenes Liga alelnöke. 1928-tól a weisshausista mozgalom tagja. 1932-től a Bartha Miklós Társaság titkára. 1943-tól az Atzél Ede szervezte Wesselényi Lövészegylet budapesti titkára. A megszállás után részt vett Odescalchi Miklós kirepülésének megszervezésében, a Gestapo letartóztatta. 1947-ben újra letartóztatták, majd Kistarcsára internálták. 1954-es szabadulása után ládagyári üzemvezető. A lövészegyletről lásd a 991. lábjegyzetet, a mozgalomról lásd az 1097. lábjegyzetet.

1097 Frakciós kommunistáknak is nevezett, magukat a kommunista mozgalom részének tekintő csoportosulások, amelyek azonban nem fogadták el a moszkvai irányításnak való alárendeltséget. Két frakciós csoport működött Magyarországon: a Demény Pál és a magát Szocialista Népmozgalomnak nevező Weisshaus Aladár vezette szerveződések. Weisshaus nemcsak a moszkvai befolyást, de az internacionalizmust és az osztályharcot is elvetette. A frakciósok is illegálisan működtek, ennek ellenére több ezer munkást tudhattak maguk mögött, különösen nagy számban voltak híveik Óbudán és a Weiss Manfréd Művek üzemeiben Csepelen. A moszkovita vonal a háború után a frakciós kommunistákat ellenségének tekintette, a kommunista rendőrség Demény Pált elsőként tartóztatta le 1945. február 3-án, Weisshaust pedig 1947 elején, mindketten 1956-ban szabadultak. Gadanecz–Gadanecz 1995. 3–72.

azt felelték erre, hogy ha némelyek közülük csakugyan Sztálin felé tekintenek is, az semmi esetre sem azért van, mintha ők a Csekát és egyéb bolsevista orosz intézményeket kívánnának Magyarországra is. Sőt. Feltétlenül magyar megoldást óhajtanának, – nem oroszt, de németet se. A nemzeti szocializmusnak nincs jó hangzása a fülükben, mert azt nem tartják szocializmusnak, hanem a kapitalizmus egy formájának. A németek kijelentették, hogy a nemzeti szocializmus bár valóban kénytelen volt eddig bizonyos látszólagos kompromisszumot kötni a tőkével, de ennek a kényszernek rövidesen vége lesz, Hitler katonapolitikai kérdésekkel és a hadvezetéssel van elfoglalva, ezt a belpolitikai átalakulást Himmler[1098] fogja megcsinálni, mégpedig igen radikálisan, esetleg máról holnapra, s esetleg úgy végez a német kapitalistákkal, mint annak idején Röhmerékkel végeztek.[1099] Németországnak ugyanis életszükséglete, hogy radikalizálódjék, nehogy ebben a tekintetben háttérbe szoruljon a szovjettel szemben: bírnia kell a versenyt vele. Ami pedig a magyarságot illeti, ők maguk is azon a véleményen vannak, hogy a magyarországi átalakulás élére feltétlenül magyarokat kell állítani. Azt persze tudomásul kell venni, hogy Magyarország nemzetiségi állam. Fel akarnak tehát állítani egy karhatalmi magyar SS-alakulatot, de ugyanakkor ugyanilyen SS-alakulatot a magyarországi románság részére is, – teljesen román, ill. német, rutén stb. tagokból és ilyen vezetés mellett. Arra az ellenvetésre, hogy Németországban miért nem létesített akkor lengyel vagy elzászi SS-alakulatot, azt felelték, hogy az egészen más: a lengyelek háborús ellenfelek, nem számíthatnak tehát azonos elbírálásra, mint szövetséges társai.

Végül is abban maradtak, hogy majd legközelebb ismét tárgyalnak. Mélik szerint a nemzetközi nevelésben részesült munkásoktól remélik csak, hogy román munkástestvérükben nem a románt, hanem a munkástestvért látják. Végét akarják ugyanis venni annak a hamis patrióta maszlagnak, amellyel a középosztály a saját osztályuralmának a fenntartása érdekében a munkásság egy részét elbódíthatja.

Megkérdeztem Édit: valószínűnek tartja-e, hogy az Erdélyben megszervezett oláh SS is a nemzetközi munkástestvériség alapján állana? Nem kétséges – felelte erre –, hogy a legvadabb oláh sovinizmus alapján. Mi lenne tehát a szükségszerű következménye ezeknek a nemzetiségi SS-eknek – folytattam én – nemcsak Erdélyben, de az összes nemzetiségi vidéken? A magyarság elkeseredettsége a

1098 Heinrich Himmler (1900–1945), a Birodalmi Németország második embere, a rendőrségi és biztonsági erők – beleértve a Gestapo és a Waffen-SS egységeket – irányítója. Meghatározó szerepet játszott a holokauszt megszervezésében. Miután kapitulációs ajánlatot tett az antanthatalmaknak, Hitler 1945. április 29-én minden hivatalától megfosztotta.

1099 Ernst Röhm (1887–1934), a Nemzetiszocialista Munkáspárt katonai szervezetének, az SA-nak a megszervezője és vezetője. 1934. június 30-án, a hosszú kések éjszakáján letartóztatták, majd kivégezték.

németség ellen, – osztálykülönbség nélkül. További elkerülhetetlen lépés: a magyarországi német főkormányzóság. Erre Mélik se tudott semmit mondani. Elmesélte azonban, hogy a németek külpolitikai célokat is elárulgattak. Szerintük az oroszokkal meglenne az egyetértés arra nézve, hogy Anglia mostani befolyását Európára feltétlenül meg kell szüntetni. Egy angolszász partraszállás esetén tehát Sztálin nem akadályozná a németet abban, hogy az angolokat tönkreverjék. Sőt. Német–orosz összefogás is lehet azon az alapon, hogy Nyugat-Európa német befolyásolás alatt maradna, ennek fejében Oroszország szabad kezet kapna India bekebelezésére. Ebben az esetben – mondtam én – tíz év múlva Oroszország úgy vágja ki Németországot Nyugat-Európából, ahogyan akarja. Igen ám – felelte Mélik –, de akkor Németország Angliával fogna össze Oroszország ellen. „Azzal az Angliával, amelyet előbb szántszándékkal bénává és nyomorékká tett." Erre Mélik megint nem tudott mit válaszolni.

Lehet, hogy az ő radikális beállítottsága jobban kiélezte ezeket a kérdéseket a valójuknál. Azt is meg kellene állapítani, hogy mindez valójában elhangzott-e, s így hangzott-e el? Mélik szerint azt is mondták ezek a németek, hogy a Kormányzó Úr legfeljebb még két hónapig marad Kormányzó, – akkor őt politikailag hidegre teszik, s a Várból is elköltöztetik Gödöllőre vagy Kenderesre.

Ha mindennek csak a tizede igaz is, annyi következtetést lehetne hozzáfűzni, hogy arra kevés a naplóm. Tízismeretlenes egyenlet ez. Ami azonban így is megállapítható, hogy ez Himmlerék kezdeményezése, s hogy a német követ tud-e róla, erősen kétséges.[1100] A nemzeti szocializmus vázolt radikalizálódása mindenesetre Göring nyakának elvágását jelentené legelsősorban. Erre Himmlerben nyilván régen meg is van a hajlandóság. Ez a németek dolga, bár minket közelről érdekel. Hanem a német díván ülő pasák hatalmi torzsalkodásának áthelyezése Magyarországra már magyar ügy is. Az egész akción érezhető Himmlerék szelleme, – különösen Magyarország nemzetiségi jellegének hangsúlyozásán és a nemzetiségi SS-en.

Édiék tehát azt a kérdést vetették fel, hogy nem lehetne-e olyanformán kilógni a németek kezéből, hogy a munkásság ilyesforma megszervezésének élére a Kormányzó Úr állana? De sürgősen, amíg még Kormányzó. Reménytelennek mondtam minden ilyen kísérletet. Felelősségemre hivatkozva arra kértek, hogy iparkodjak nyélbe ütni Ambrózyval Édi esetleges kormányzói audienciáját legalább. Mélik eleinte arra gondolt, hogy Édi néhány ilyen „magyar kommunista"

1100 Valóságos belháború zajlott a Heinrich Himmler utasításai szerint tevékenykedő, a rendőri erők és a Gestapo felett rendelkező Winckelmann SS-tábornok és Veesemayer között, aki közvetlenül Ribbentroppal állt összeköttetésben. Veesemayer főként Imrédyre és körére támaszkodott, míg Himmler Szálasi híveire.

munkással együtt kérjen audienciát, de ezt a halva született gondolatot maga is elvetette. Megígértem nekik, hogy Ambrózyval beszélni fogok. Voltam is nála délelőtt, de a leghatározottabban megtagadta, hogy a jóhiszemű, de exaltált Édit a Kormányzó Úr elé bocsássa, akit távol akar tartani minden politikai kezdeményezéstől, hogy a „kvázi fogságát" ezzel is kidomborítsa.[1101] Lényegileg igazat kellett adjak neki. Megegyeztünk abban, hogy a munkástárgyalások dolgát Vasvárival, az új munkás-államtitkárral próbálja tisztáztatni,[1102] az SS-tervekre pedig Bakyt fogja figyelmeztetni. Nem elég. Ambrózy jó ember, de fáradt és élettelen. Elmondtam hát értesüléseimet Szent-Iványi Domokosnak is, aki elvégre ilyesmikre való lenne,[1103] de ő meg túlságosan elméleti. Kinek kéne még elmondanom? Senki nincs a hatalmon levők közül, akiben ennyire megbízhatnék.

Ha már fent jártam a Várban, végig látogattam Bárczy Pistát, Cseley Rudit, Incze Pétert, Szép Lacit. Incze Péter emlegette, hogy a Kállay-kormány utolsó heteiben kétszer is mondtam neki: „Ez így nem mehet tovább, – igen nagy baj lesz belőle." De ekkorának magam se hittem a bajt. Pétertől kijövet Sztójayval ütköztem össze. Veesenmayerrel jött befelé. Bemutatott bennünket egymásnak. Nem tett rám jó hatást. [...]

1944. május 3.

Ma este a pártban meghallottam, hogy Bánffy Danit délben letartóztatta három német Gestapós katona, s állítólag ide a Svábhegyre hozta fel.[1104] Véletlenül Lu-

1101 Mélik Endre 1947-ben, az Állambiztonsági Osztályon tett vallomásának tanúsága szerint a kormányzói audiencia Atzél Edével létrejött. A kormányzó 1944 tavaszán még elzárkózott az Atzél által felvázolt tervtől, mely szerint egy-egy operatív csoport – amely felhatalmazását a kormányzótól kapná – készítené elő saját társadalmi csoportjában a kiugrás háttérbázisát és a katonai akcióra is kész személyek felfegyverzését. A román kiugrás után azonban Atzél megbízást kapott a fegyverszüneti küldöttség szervezésére és abban való részvételre, a koordinálásban Ambrózy főszerepet játszott. Szekér 2017. 211.

1102 Vasvári Lajos 1913-tól a MÁV Északi Főműhelyének géplakatosa, vezető személyisége a Weisshaus Aladár vezette kommunista mozgalomnak és a vas- és fémmunkások szakszervezetének. Teleki Pál, aki a munkásság körében ellensúlyozni kívánta a szélsőjobboldali mozgalmakat, közvetett kapcsolatokon keresztül Vasvárit képviselőnek kérte fel, aki az 1939-es választásokon a kormánypárt lajstromos listáján bekerült a parlamentbe. Vasvári úgy a jelöléséről, mint az 1939–1944 között tartó képviselői tevékenységéről folyamatosan egyeztetett a szociáldemokrata párttal, a szakszervezetekkel és Weisshaussal. Vasvárit – az ellenállás beépített embereként – iparügyi államtitkárnak nevezték ki a Sztójay-kormányban. Bizalmi feladatai közé tartozott, hogy tartsa a kapcsolatot a munkássággal, akik a kiugrás esetén egy esetleges fegyveres felkelés bázisát is adhatják, valamint hogy a német gazdasági visszaélésekről gyűjtsön információkat. Gadanecz–Gadanecz 1993. 109.

1103 Lásd az 1944. április 13-i bejegyzést.

1104 A Svábhegyen működött a Gestapo egy részlege, lásd az 1095. lábjegyzetet.

kács Bélánál voltam éppen, mikor Bánffyné telefonált neki, s Béla az utánajárásának eredményét közölte vele: sem Veesenmayer, sem Baky nem tud a letartóztatásról semmit, hogy Sztójay fel van háborodva, s a legerélyesebb lépéseket ígérte. Hát vagy igaz Veesenmayer tájékozatlansága, vagy hazugság. De mindkét esetben aggasztó a tünet. Kinek a rendeletére fognak ezek le itt rendes magyar embereket? Miféle állapotok ezek? Miféle szövetségesi viszony ez?

A pártértekezlet pedig azért ült össze a mai szokatlan napon, mert Sztójay hozzájárult végre, hogy Lukács Béla, s általában az egész elnökség elhagyhassa a helyét. Három tagú bizottság lépett a helyükbe, erre a pártnak és a párt minden bizottságának jogát ráruháztuk. Ha létre jön ez a bizonyos régóta vajúdó egypárt, akkor megszűnik a megbízatásuk.[1105] Ha nem jön létre, akkor ők az elnökség. A három tagú bizottság feje Teleki Mihály. Tagjai: Marton Béla és Bocsáry-Spur. Miska jó fiú, de a viasznál is lágyabb. Hogyan fogja ő Imrédyékkel szemben a párt érdekeit védeni? Amit ma erről a készülő egységről hallottunk, mélységesen kiábrándító. Vacsorára nem is maradtam ott: a párt halotti torán. Igen csúnya és dicstelen volt a kimúlása. Lukács Bélával négyszemközt nem beszélhettem, de neki sem igen lehetett más a véleménye.

Hogyan ígérhettem én magamnak fűt, fát, csendet, békét, boldogságot arra a várva várt időre, amiben majd egyszer mégiscsak okvetlen megbukom. Most itt volna: megbuktam. De se csend, se békesség, se boldogság. Hiába buktam meg.

1944. május 6.

Tegnapra virradóra éjfél után fél 1-kor szirénaszóra ébredtem. Nem lepett meg, mert tegnap Bukarestet bombázták össze, megelőzően Belgrádot. Nem lepett meg, de felmérgesített. Legfeljebb egy órája aludtam el, és háromnegyed 6-kor fel kellett kelnem, hogy a vonatomat Kelenföldön elérjem: Bandi és Laci öcsémmel megbeszéltük, hogy autóval várnak a baji állomáson, s együtt megyünk Anyalára meglőni azt a bizonyos nagy bakot. Első mérgemben azt is határoztam, hogy én bizony nem kelek fel és tovább alszom. De hallottam lent az ablaknyitogatások zaját, nem hagyott nyugton a lelkiismeretem. Kipattantam az ágyból mégis és gyors öltözésbe fogtam. Félig se voltam kész, mikor az ágyúzás már megkezdő-

[1105] Német követelés volt, hogy a jobboldali pártok összefogására egy egységes pártot kell szervezni. Az első próbálkozást a Magyar Élet Pártja kezdeményezte (lásd az 1944. április 5-i bejegyzést), de miután nem jártak sikerrel, a párt elnöksége lemondott, és az ügyek további intézésére választották a háromtagú bizottságot. Május 1-jén Bárdossy kapott felkérést, hogy tegyen kísérletet az egység megteremtésére. A pártok megbízottjaival megkezdte a tárgyalást, de miután azok megfeneklettek, május 4-ével visszaadta a megbízatást. MACARTNEY 2006. II. 367.

dött. Még nem telt meg a Hold, de így felemás pofával is fényesen világított, valami részeg ember énekelt az éjszakában, és 100 fülemüle szintén énekelt torka szakadtából. A részeg elcsitult apránként, de a fülemülék bizony fütyültek a légi harcra és nem engedtek a negyvennyolcból semmit. Mert nagy harc és tűzijáték lett rövidesen, csaknem két óráig eltartott. Reggel az állomáson hallottam aztán, hogy összevissza dobáltak bombákat: esett a Keleti pályaudvarra, a Nyugatira, a belvárosra is egy csomó, de alig van halott.[1106] Hanem a Keleti pályaudvaron csakugyan baj lehetett, mert egyremást mentek oda a műszaki szerelvények és 110 perc késéssel bírt csak a vonatom kifutni, akkorra javították meg a síneket. Kár volt a felkeléssel annyira sietnem. Az anyalai kirándulás igen kellemesre sikerült. Laci lőtt egy elég jó bakot még pénteken, én ma reggel meglőttem a „nagy bakot". Hanem a hazautazás! Komáromban szálltam fel a déli gyorsra elképesztő tömeggel és német katonavonatokkal tele pályaudvaron. Arról szó se volt, hogy ülőhelyet kaphasson az ember, – a zsúfolt folyósokon állni is alig lehetett. Hozzá még az egyik őzbakot is belenyomtam óriási méretű hátizsákomba: szinte alig bírtam megemelni. Nemrégen még külön szalonkocsiban jártam, állomásfőnök és üzletigazgató, s ördög tudja még ki: sorfalban tisztelegve fogadtak. Most? Komáromban legalább kaptam még hordárt, de Kelenföldön szó se volt ilyen békebeli intézményről. Roskadozva támolyogtam embertelen terhem alatt a nyüzsgő, sűrű, lökdösődő tömegben. [...]

1944. május 9.

Sehogyan sem tetszik a mi belpolitikai helyzetünk. Az ízléstelen és értelmetlen plakátok ordítozása a falakon, a sajtó alpári hangja, a minisztériumok piszkos folyosói, a miniszterek nyüzsgő előszobája, a gyűlölködés, árulkodás mindenütt. Egyelőre olyasformán történik az úgynevezett jobboldali kormányzat személyi összeválogatása, hogy mivel a zsidó plutokrácia naponként fürdött, a mosdatlanság jobboldali erény. Pedig hát süket ember mégsem való énektanításra, bármenynyire jobboldali gondolkodású legyen is máskülönben. Csak nevetségessé teheti és lejárathatja az egész irányzatot. Ráeszmél-e idejében minderre a kormány? Az az aggodalmam, hogy csúszunk lefelé.

1106 Hosszú szünet után 64 Wellington és hat Halifax típusú repülőgép bombázta Budapest vasúti célpontjait. A bombázással egy időben megkezdték a Duna magyar szakaszának elaknásítását. A bombázás központja a XIII–XIV. kerületek, a Nyugati és a Rákosrendező pályaudvar volt. A pontatlan célzás miatt számos rombolóbomba robbant a célpontokon kívüli kerületekben. A légoltalmi parancsnokság 3 halottat és 31 sebesültet jelentett. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 10.

1944. május 10.

Bizonyosra vettem mára a légitámadást. A napokban bombázták Berlint, Bukarestet, Belgrádot: a negyedik B-nek is sorra kellett kerülnie. Már tegnap, sőt tegnapelőtt esedékes lett volna, de csúnya szélviharokat hoztak a fagyosszentek, s ezt a repülők nem szeretik. Mára azonban megenyhült és kiderült az idő. Természetesnek tartottam, hogy 18–19 óra körül felbőgjenek a szirénák. Csodálatomra nem lett belőle semmi. Vacsora után tréfálkoztunk még az asztalnál, de Juditban megmozdult az aggodalom, kilesett az elfüggönyözött ablakon az utcára: „nem égnek a lámpák. Gondoltam, mert jó ideje nem hallom a fogast". Akármilyen elmerülten beszélget is ez a Judit, alattomban azért arra is figyel ő mindig, hogy odakint közlekedik-e a fogaskerekű? Ha nem közlekedik, s ha az utcai lámpákat is egészen leoltják: zavaró repülés van. Amikor a rádió elhallgat, az még csak légi veszély. Alig ültem le az íróasztalomhoz, felbőgött a sziréna. Pár perc múlva Soroksár vagy Csepel felett meg is kezdődött a lövöldözés. Az angolok mindenfelé kóválygogtak a város felett, hol itt, hol ott dobtak bombát. Némelyik tőlünk nem is robbant messze. Mikor a negyediket hallottuk alázizegni, proponáltam, hogy a gyerekeket és asszonyokat küldjük le a pincébe. Némi vonakodás után le is cipelték két ruháskosárban a gyerekeket. Ez volt az első eset, hogy a pincébe kényszerültünk. Mert bizony lesomfordáltunk mindnyájan. A mi fülünknek ez volt a legnagyobb bombatámadás eddig. Az angolok néha alig 400–500 méternyire repkedhettek felettünk, állandóan errefelé is kóválygogtak és sok bombájuk robbanását hallottuk. A légvédelmi tüzérség is olyan veszekedetten lőtt, mint még soha. Másfél órán keresztül szinte szakadatlanul tartott ez a csúnya tűzijáték. Ha moraja kissé csillapodott, körüljártuk hirtelen Kácival a házat, hogy valami gyújtóbomba nem gyújtotta-e meg a tetejét? De gyújtóbombának semmi jelét nem láttuk. Mikor vége lett a riadónak, Kácival a szemerkélő meleg esőben felballagtunk a Gyöngyvirág utcán, hogy a város felé lenézzünk. Istennek hála, ott sem láttunk semmi tüzet. Hanem csúnya egy érzés így lesni a bombát és másfél órán át magunkért és másokért aggódni, – ismerősökért és ismeretlenekért.

1944. május 11.

Múlt szerdán a párt szép formák között menesztette az elnökét, de lényegileg bizony elég csúf dolog volt ez.[1107] Azért követte el ezt, mert egyesek propagandája szerint Lukács Béla személye volt az akadálya a kormányt támogató négy párt

[1107] Lásd az 1944. május 3-i bejegyzést.

egyesülésének. Másnapra aztán kiderült, hogy az egyesülés esze ágában sincs a pártoknak, – de nyakunkon az új sikertelen triumvirátus szegény Teleki Miska vezérletével. A kormány azonban nem nyughat bele az egyesülés meghiúsulásába, amely persze mindazoknak a párt-politikusocskáknak igen tetszik, akik a zavarosban szívesen halászgatnának. Ami eddig a négy pártelnökségnek nem sikerült, azt most ez a kormány igyekszik megvalósítani. Sztójay ma este úgynevezett „fesztelen csevegés" keretében beszélt erről a pártban. Elég sikertelenül, abból ugyan senki okosabb nem lett. Én azonban előzőleg hallottam, hogy mi a terv. A községi elöljáróságok útján a kormány aláírásokat gyűjt egy új párt alakítására. Nem kétséges, hogy ilyen módon „beszervezheti" az ország többségét. Ha aztán megvan ez a többség, a plebiscitum jog alapján[1108] az összes többi pártot egyszerűen beszünteti. És lészen egy akol, egy pásztor. Legalábbis forma szerint. [...]

1944. május 13.

[...] Délelőtt írtunk Klárival egy közös levelet Mester Miklósnak. Bejelentettük neki, hogy a Györffy Kollégium vezetésében nem veszünk tovább részt a minden hivatalos cáfolat nélkül maradt igaztalan és bántó élű Milotay-féle[1109] sajtótámadások miatt.[1110] Erre rögtön ebéd után Mester Miklós és Lőrinczy Szabolcs felszaladtak hozzánk kérlelni. Megmagyaráztuk nekik, hogy harag nincs, elégtétel nem kell, időszerűtlen is lenne, – de hajthatatlanok maradtunk. Milotay szegény Teleki alatt sok szívességet kért tőlem. Rongy ember, mindig is tudtam. Természetesnek is veszem, hogy a maga módján hálás. [...]

1944. május 17.

Kertészkedtem, mint különben nap mint nap. Lehet, hogy a honnak is jót tett a bukásom, de a kertünknek mindenesetre jót tett. Ha még három évet megérhetnénk szabadlábon és elevenen, hiszem, hogy bárki megnézhetné. Három évet is csak azért mondok, mert nem kap az ember növényt. Jóformán üresek a kerté-

1108 itt: törvényerejű rendelet

1109 Milotay István (1883–1963), 1933-tól 1940-ig kormánypárti, majd 1944-ig imrédysta képviselő. Az *Új Magyarság* című lap főszerkesztője. A nyilas puccs után tagja a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének. A háború után emigrált.

1110 Milotay István az *Új Magyarság* május 4-i számában írt vádaskodó és bántó hangvételű cikket a Györffy Kollégiumról, melyben a bolsevizmus melegágyának nevezte a közösséget. Dehonesztáló jelzőkkel illette a diákokat és nevének megnevezése nélkül Tüdős Klárát. A kollégisták memorandumban foglalták össze a támadásra adott válaszukat és azt átadták Mester Miklósnak, aki a sajtótámadást államtitkárként leállíttatta. Papp 2008. 313–314.

szetek és faiskolák. Fene dolog ez a háború. Az idén például sem gyümölcsfát, sem rózsát nem tudtam szerezni sehol. Egy szálat sem. Amit kapni, annak persze méregdrága az ára. De túl vagyok azon, hogy ezen mérgelődjek. Amíg van pénzünk, van, – azután pedig majd másként lesz. Az a fő, hogy a földben legyen a növény. Szerencsére Klári szintén így vélekedik az anyagiakról. Pedig teljesen bizonytalan a financiális jövőnk. Ez a mi nagy bolond háztartásunk a mai árak mellett havonként 5–6 ezer pengőbe még ilyen teljes egyéni igénytelenség mellett is feltétlenül belekerül. Megy a mai verkli, ameddig mehet. Nekem most alig lesz több havi jövedelmem 2000 pengőnél. De majd megsegít valahogy az Isten, kár ezen gyötrődni. Az a fő, hogy a madarakon nem fog a háború. Vannak is, nem is a drágák, – csak egy kis szeretetbe kerülnek. Elmondhatom, hogy rengeteg nálunk a mindenféle madár és nagy örömöm van velük.

1944. május 18.

Új és borzalmasan művészietlen plakátok jelentek meg Budapest falain. Egy ordító kisgyereket ábrázol, amely azonban talán mégis inkább egy holland vénaszszony, s ezt kiabálja: „Én is hadicél vagyok?" Nyilván az angol repülők ledobálta robbanó játékszerekre céloz. Ezekből egy kollekciót ki is állítottak valami kirakatban, de még senkivel nem beszéltem, aki ilyet talált, vagy általa megsérült gyereket látott volna. Múltkoriban az összes lap tele volt egy állítólagos Magyar Rozika nevű Somogy megyei kisleánnyal, aki két kézfejét és a szeme világát így vesztette el, – de igen propaganda ízű a neve, illetve miért csak „Somogy megyei"? Miért nem adják meg a falut, ahova való? Ha akarom, hiszem, ha akarom, nem. Mi érdekük lehet abban az angoloknak, hogy gyerekek megcsonkításával tegyék magukat Magyarországon gyűlöletessé? Ellenben annál inkább áll a németeknek érdekében, hogy nálunk angolgyűlöletet keltsenek. Régi vágyuk ez, s régi vádjuk ennek hiánya. Az angol parlamentben nyilatkozott az egyik miniszter, és tagadta, hogy angolszász repülő ilyesmiket dobált volna le, – cenzúránk e nyilatkozat közlését betiltotta. Ellenben kezdenek irányított suttogások terjedni, hogy nem is az angolok, hanem a zsidók szórják el éjjelenként ezeket az állítólagos játékszereket. Ugyan miért szórnák? A sajtóban megjelent egy hír, hogy a Kékgolyó utcában felfedezték a műhelyt, ahol gyártották ezeket. A hír egy hete jelent meg, azóta semmi több erről. De strigis, quae non sunt...[1111] Én nem hiszek bennük. [...]

[1111] Könyves Kálmán, aki harcot hirdetett a babonák ellen, I. törvénykönyvének 57. cikkelyében írta le: de strigis, quae non sunt, nulla questio fiat! – A lidércek ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen.

1944. május 20.

Ma délelőtt szenet hoztak hozzánk. Mint rendesen, a munkások valamilyen címen bérpótlékot követeltek. Judit tárgyalt velük, mert én valahol a kert egy zugában dolgoztam. A munkások követelésére Judit azt mondta, hogy ezt meg kell kérdezze a kegyelmes úrtól. Az egyik munkás erre diadalmas ellenségeskedéssel kijelentette, hogy nincs többé kegyelmes úr, méltóságos úr. Az újságban olvasta: miniszter úr van csak, és tábornok úr. Ha nyugalomba megy, akkor egyszerűen csak úr az is. Nem nagy eset. Az sem valami nagy dolog egymagában, hogy az őzbak a lövésre kirúg, – mégis tudhatni belőle, hogy pár másodperc múlva holtan esik össze. Ezek az apróságok is ilyen jelek. Ezt a mait Imrédyék nevetséges szélmalomharca okozza, melyet kissé hordószerű modorban a címek eltávolításáért folytatnak. Lényegileg igazuk van nekik: idejétmúlt dolgok ezek, s nekem személy szerint semmi örömöt soha nem okoztak. Sőt. És azt hiszem, minden épkézláb gondolkodású hasonlóan van ezzel. Ha tehát egy párt a propagandájába veszi a címek eltörlését: helyes. De olyan komolytalan és nevetséges is ez az egész! Aki nem törődik a címekkel, az fütyüljön rájuk. Akinek ökölbe szorul a keze, ha grófi titulust hall, az nem különbözik attól, aki meg hasra esik tőle. De ezek tüntetnek azzal, hogy nem engedik magukat úgy szólíttatni, ahogyan a jelen törvények szerint a rangjuk szerint dukálna azon a jogcímen, felül állnak az ilyen címkórságon. Egyidejűleg azonban úgy tüntetik fel ezt a lemondást, mint valami dicső áldozatot. Úton-útfélen hencegnek vele. Ha ez az új rezsim nem tud többet, mint ezt, és az antiszemitizmust, akkor sovány a programja.

1944. május 21.

Ma volt az Ébredő Istentiszteletek első napja. Nem mehettünk el délután, vendégei jöttek Klárinak. De Bereczky délelőtt is erről beszélt. A társadalmi bűnbánat szükségességéről. Nagy vigasztalás számomra ez a lelki megmozdulás. Áldom Istent azért az erősítő hitemért, hogy mégis hajnalodik. Hiába látom, amit látok: a megtévesztő szennyes felszín harsogása alatt csendes, tiszta és láthatatlan cseppecskék lappanganak. Több talán, semmint gondolnám magam is. De a felszín kétségbeejtő. Rendszerváltozás, rendszerváltozás – ez már jó ideje a megváltó varázsige, amelytől sorsunknak jobbra fordultát ígérik és várják. Hogy veszendő állapotban vagyunk, abban mindenki egyetért. De az eddigi rendszer a hibás benne egyedül, a világért se saját magunk. Nekünk magunknak sem változnunk, sem jobbulnunk nem kell: a rendszer változzék! Magunk maradhatunk az eddigi erkölcsi posványban, sőt szerencsével talán még mélyebbre is süllyedhetünk, mert a rendszervál-

tozás olyan lágyabb, kívánatosabb fertőket is szabaddá tehet, melyben eddig az igazi nagy disznók élvezték az életet. A rendszerváltozás folytán végre egyszer mi is beleheveredhetünk ebbe az irigyelt, de eddig hozzáférhetetlen piszokba. Magyarán kábé ilyesmit vár a nemzet valamilyen rendszerváltozástól. A rendszer az a kényelmes ürügy, amellyel saját maga bűnös voltát elkendőzi az ember.

Kinek-kinek önmagának kell lélekben megjavulnia. E nélkül minden új rendszer nem is éppen olyan rossz, mint volt a régi, hanem annál szükségképpen rosszabb. Szükségképpen azért, mert új. Csiszolódniuk kell rajta mindazoknak az érdes felületeknek, melyeket a régiben már simára koptatott az idő. Nem az új rendszer a fontos, új lélek szükséges valamennyiünkben. Máskülönben mit sem ér az őrségváltás. Tülekedő disznók cserélnek helyet a pocsolyákban, – mi haszna van ebből a nemzetnek? [...]

1944. május 22.

Reggel 9-kor kézbesítettek egy szigorú katonai behívót, hogy ma reggel 8-kor jelentkezzek saját egyenruhámban Szentendrén katonai szolgálatra. Klári azt állította, hogy ez rosszindulat és kitolás. Ugyanezt mondta Cseley Rudi is, akit segítségért telefonon felhívtam. Méghozzá azt jósolta, hogy valószínűleg egy zsidó munkásosztag irodai teendőivel fogunk foglalkoztatni. Cseley segítsége azért kellett, mert nincs egyenruhám. Csináltatni pedig csak a honvédelmi miniszter engedélyével lehet a textilhiány miatt. Ennek az engedélynek sürgős megszerzését kértem tőle, és esetleg haladékot a bevonulásra addig, míg az egyenruha el nem készül. Cseley jelentette az esetet új gazdájának, Huszovszkynak,[1112] az beszélt a délelőtti minisztertanácson Csatayval. Ő rögtön felhívott, hogy nem kell semmi, bevonulnom sem kell, tennem se semmit, mert ő már rendelkezett és elintézte. [...]

1944. május 23.

Képviselői tiszteletdíjam felvételét elseje óta halogatom, most be kellett mennem érte. S ha már egyszer lent voltam a városban, bementem a Pártba is. Leverő képet mutat. Egy csomó képviselő volt berendelve éppen, olyanok, akiknek igazgatói tagságaik vannak. Teleki Miska tárgyalgatott egyenként velük. Kiket arra kért, hogy lépjenek ki a pártból, kiket arra, hogy inkább mondjanak le talán az igazgatósági tagságukról. Imrédyék követelése ez. Előbb az ún. angolbarátokat léptették ki a párt-

[1112] Huszovszky Lajos (1894–?) ügyvéd, 1935-től 1944-ig kormánypárti képviselő. A Sztójay-kormány idején miniszterelnökségi államtitkár.

ból, most az ún. gazdasági szakembereket. Annyira meggyengíti magát ez a behemót párt Imrédyék kedvéért, hogy majd joggal packázhatnak vele.[1113] Még a Munkáspárt[1114] is különben szerepelt 1918-ban, mint most ez a mi híres Pártunk agonizál.

Most közölte a rádió, hogy a Kormányzó Úr Imrédy Bélát tárca nélküli miniszterré kinevezte. Imrédy lesz a gazdasági csúcsminiszter. Mit szól ehhez magában Louis? De mit szólhat a Kormányzó Úr, aki éveken át élete legnagyobb csalódásának nevezte Imrédyt, és hallani se akart arról, hogy valaha is a kormányunk közelébe engedje? Bámulatosan rugalmas reálpolitikus szegény öreg, de most mégis igen keserű lehet a szája íze.[1115] És ha ezt a kinevezést ki tudták csikarni belőle az idők, mi mindent fognak még kicsikarni belőle?

1944. május 24.

Ma végre összeült a Ház. Hiszen sokáig már nem lehetett halasztani az összehívását, mert júniusban lejárnak a képviselői mandátumok, a háború idején nem választunk: muszáj meghosszabbítani őket. Szörnyű titkolózás előzte meg: tegnapelőtt mondták csak meg, hogy ma van az ülés. Talán bombázástól féltek? Volt is légi veszély az ülés egész ideje alatt, de bombázás nem volt. Sztójay ma mutatkozott be a Háznak. Pártvezetői felhívásra a párt kismagyarban jelent meg. Imrédyék és a nyilasok nem adták meg a kormánynak ezt a tisztességet. Maga a kormány fekete zakóban, a sor legvégén Imrédy is. A miniszterelnök olvasta a beszédét. Elég németes volt a hangsúlyozása, elég magyartalan a stílusa, – de mindig kevésbé, mint azt általában várták. Programjaként azt jelölte meg, hogy meg akarja nyerni a háborút. Ez a szándék kétségtelenül helyes. A baj az csupán, hogy az ellenség szintén ebben mesterkedik. A hangulat nyomott, a tetszés mérsékelt. Taps voltaképpen csak akkor volt, mikor az tárgy szerint elengedhetetlen: Hitler és Mussolini említésekor lanyha, Finnországénál erős, a honvédség említésekor még erősebb, – a Kormányzó Urat pedig felállva és hosszasan tapsoltuk. Imrédyék csak vonakodva és kelletlenül emelkedtek fel. Az egész Házban is valóságos Kormányzó-sértés volt, ahogyan Rajniss legutolsónak feltápászkodott. Imrédy pártja

1113 Először kizárták a baloldali elhajlással és németellenességgel vádolt képviselőket, majd azokat, akiknek a zsidótörvényekkel kapcsolatban kétes ügyeik voltak. A 7 ruszin és 7 német képviselő is kivált a pártból és külön csoportot alkotott. A márciusban 224 tagú frakció 183-főre apadt. Macartney 2006. II. 382.

1114 Az 1910 februárjában alapított és 1918. október 22-én feloszlatott kormánypártról, a Nemzeti Munkapártról van szó.

1115 Horthy Imrédy kinevezésére csak azután volt hajlandó, hogy az imrédysták ultimátumban közölték: amennyiben május 24-re, a parlament összehívásának napjára Imrédy nem kap tárcát a kormányban, visszahívják minisztereiket és aktív ellenzékbe vonulnak. Macartney 2006. II. 368.

a kormány bevonulásakor Imrédyt tapsolta tüntetően. Sztójayt viszont tüntetően alig tapsolta a beszéde alatt. Tombol az egység.

1944. május 25.

Tegnap délelőtt nyújtotta be Sztójay a képviselői mandátumok meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatát. Ugyanúgy, ahogyan Kállay is tervezte volt: a mandátumok meghosszabbítását nem határozott időre javasolta, hanem a békekötés után még fél esztendőre. Azért így, mert nem célszerű a közvéleményt ilyen hosszabbításokkal évenként izgatni, de meg azt sem tudni, esztendőre egyáltalán lesz-e módunk törvényt hozni, – végül pedig a pártpolitikai agitációt is mérsékeli az ilyen befejezett helyzet. Sztójay pártközi értekezletet tartott, azon a képviselőházi pártok magukévá tették ezt a javaslatot, s vállalták, hogy kivétel nélkül megszavazzák. Így Sztójay ezt tegnap benyújtotta. Ma tárgyalta azt a Ház közjogi bizottsága. Antal Pista képviselte a javaslatot és a kormányt. Legnagyobb meglepetésemre olyan módosítást terjesztettek be, hogy a mandátumokat ne a békekötés utánig, hanem 1945. június 10-ig hosszabbítsák meg. Az általános konsternációt[1116] Antal Pista elég ügyetlenül próbálta lecsillapítani. Részben nyílt felszólalásban – az ülést különben titkosnak minősítették –, részben bizalmas beszélgetések formájában azt adta elő, hogy a javaslat tegnapi benyújtása után Imrédy követelte ezt a módosítást azzal a fenyegetéssel, hogy máskülönben Kunder, Jaross és Rátz Jenő társaságában kiválik a kormányból, és az egész pártja ellene fordul. Sztójaynak erre nyilván csak egy válasza lehetett volna: a javaslatot a minisztertanács elfogadta, a Kormányzó Úr ahhoz hozzájárult, a pártközi értekezlet magáévá tette, ő első javaslatként egy órája benyújtotta, – ezt most már a kormány tekintélyének sérelme nélkül nem változtathatja meg, inkább lemond. Sztójay azonban állítólag azt felelte, hogy a javaslat módosításához a Kormányzó Úr nem járulna hozzá. Imrédy erre állítólag tüstént ajánlkozott, hogy ő majd megszerzi a Kormányzó Úr hozzájárulását. Rögtön el is ment, s azzal a válasszal tért vissza, hogy a Kormányzó Úrnak nincs kifogása a módosítás ellen. Sztójay belement. Magam nem voltam ott sem a közjogi bizottság ülésén sem, sem a minisztertanácson. Azt írom csak, amit tegnap este a pártban beszéltek az izgatott képviselők.

Végleg el vagyok keseredve. Nem maga a módosítás, hogy egy évre, vagy a békekötés utánig hosszabbítják-e meg: nem olyan fontos ez és ki tudja, megérjük-e? De megbukott Sztójay. Lehet, hogy bukott állapotában névleg kis ideig még kormányon marad, – de csak addig, míg Imrédynek tetszik, s amíg úgy kormányoz,

[1116] megdöbbenés

ahogyan ő diktálja neki. Imrédy kormányzásától pedig félek. Csupa izzó gyűlölet a lelke: a Sátán uralkodik benne. Szívemből szánom őt. Mert néha rájön a vágy, járja a templomokat, szinte eszelős vakbuzgósággal keresné Istent. De a Sátán a lelkében fészkel, a gyűlölködést a templomba is magával viszi és hiába is próbálná: Istent megtalálni, nem tudja. Az istentelen Kállay után most meg egy ilyen Sátán megszállta miniszterelnökünk legyen? Kétségbe vagyok esve. Tegnap először láttam, hogy a párt is megborzadt a jövendőjétől. De most már mit tehet? [...]

1944. május 26.

Tasnádi Bandi[1117] – aki mindig halálra ijedt Antal Pistával szemben – így adja elő a tegnapi módosítás előzményeit: Imrédyék régóta ostromolták Sztójayt, hogy vegye be a kormányába Imrédyt. Sztójay végre rá tudta bírni a Kormányzó Urat, hogy na jó, kinevezi. 16-án mondta már a Kormányzó Úr, szeretné Imrédyt az eddigi felelőtlenségéből felelős helyre tenni. Csak azt nem tudta még, hogy minek nevezze ki. Ha miniszterelnök-helyettesnek, mit csináljon Rátz Jenővel? „Mert a honvédelmi tárcát semmi esetre oda nem adom neki" – mondta. Így alakult ki a csúcsminiszterség, amelyet Imrédy ezúttal nem tartott méltatlannak magához, noha szegény Teleki Bóli annak idején hiába kínálgatta neki. Most elfogadta. De, amikor Sztójay boldogan közölte vele, hogy sikerült a Kormányzó Urat rávenni a kinevezésére, Imrédy váratlanul kihúzta magát: csak akkor vállalja, ha a tegnapi módosítás megtörténik. Sztójay szerintem itt elhibázta a választ. Azt kellett volna felelnie: hát akkor igazán sajnálom. De nem ezt mondta. Pedig nyilvánvaló, hogy Imrédy nem csúcsminiszterséget akar, hanem miniszterelnökségre tör. Hát akár így volt, akár az Antal Pista-féle változat, az mindenképpen bizonyos: a politikai világ Sztójayt máris bukott embernek tartja, Imrédyt pedig voltaképpen máris miniszterelnöknek. Lehet, hogy ez még most nincs is így, de a politikában a valóság többnyire nem a látszathoz szokott idomulni. Az istentelen Kállay után most meg egy Sátán megszállta miniszterelnöke legyen-e Magyarországnak?

1944. május 30.

Szombaton délután Lukács Béláékhoz készülődtünk Ónodra, hogy ott töltsük a pünkösdöt. Ki is mentünk Klárival a Keletibe, de vissza kellett jöjjünk, mert kizárt volt, hogy a vonatra felférjünk. Csúnya és forradalmi kép volt ez a túlzsúfolt pályaudvar. A kocsik legalsó lépcsőjét is telis-tele állta a nép, az ablakokon keresz-

[1117] Tasnádi Nagy András a közjogi bizottság ülésén a javaslat elfogadása mellett szólalt fel.

tül másztak be a fülkékbe, felkapaszkodtak a kocsik tetejére is. Rendet teremteni senki sem mert, talán nem is bírt volna. Visszafordultunk. Elvégre csakugyan nem feltétlen szükség, hogy háborúban utazzunk. Le is tettünk Ónodról véglegesen. De Béláék nem tettek le rólunk, s telefon ide-oda, végre is megígértük, hogy vasárnap reggel ismét megkíséreljük a dolgot. Ezúttal elég simán sikerült is. Ónodon anachronisztikus békebeli úri élet van még. Inasok, szobalányok, nagyszerű konyha, pergő és jövő, menő vendégsereg. Hétfőn ebédre Edelsheim-Gyulai Pódiék[1118] is ott ebédeltek a két lányukkal: Horthy Pista özvegyével és a volt Tisza Kálmánnéval, aki most Esterházy József felesége. Az ura is ott volt. Ma délben pedig Vay Laciék jöttek autón, de ott is rekedtek, annyi defektet kaptak útközben. Mi délután hazautaztunk. Igen kellemes ünnepezés volt. Két bakot is lőttem, egyiket Ónodon, selejtezési célzattal, a másikat Bükkben, ahova Bélával Edelsheimék távozása után rögtön autóval átmentünk. Most idehaza vagyunk és megint zavaró repülések országszerte. De baj ezúttal sem lesz belőlük, úgy érzem. Most mondta a rádió éppen, hogy „zavaró repülés Miskolc", – ezúttal helyettünk Vayék várják Ónodon pezsgő mellett a végét. Idehaza mégiscsak a legjobb.

1944. május 31.

Lukács Béla nem volt itt azon a március 19-i keserves vasárnap délelőttön. Ónodról csak délutánra bírt megérkezni, s rögtön Kállayhoz rohant, hogy a lemondását pótlólag ő is aláírhassa. Beszélgettek. Később Thuránszky Laci is bejött, majd Antal Pista is megérkezett, akit az izgalom nem hagyott békén. Odaült gyorsan Kállay mellé, s egyszer csak érzelmesen hozzá fordult: Miklósom, én nem tudok nélküled élni! Ez a szerelmi vallomás tört ki belőle. Történt ez vasárnap. Csütörtökön tartotta első minisztertanácsát a Sztójay-kormány. És Lukács Béla szerint azon éppen Antal Pista verte legfelháborodottabban az asztalt, hogy ezt a bajt is, azt is az az átkozott Kállay okozta! Pedig Lukács Béla nem haragszik Pistára, miniszternek is ő protezsálta be Sztójaynál. Megesett rajta a szíve. Pista folytonosan rágta a fülét, – előrántotta a zsebéből a pénztárcáját, hogy 500 pengő van benne, és megesküdött, hogy egy fillérje sincs ezen felül: ha nem lesz miniszter, mehet az utcára. Ez persze nem igaz, mert nekem egyszer elmondta, hogy telkeket vásárol. Ügyvéd volt azelőtt, most se halna éhen. De Béla megsajnálta, s beajánlotta Sztójaynak. Pista legmerészebb álma akkor még a pro-

[1118] Edelsheim-Gyulai Lipót gr. (1888–1981) Horthy István apósa, a Csehszlovákia területén lévő 6000 holdas birtokát igazgatta. A háború után emigrációba vonult, rövid ideig a Máltai Lovagrend kommendátora.

paganda minisztérium megtartása körül forgott. A helyzet azonban úgy alakult, hogy igazságügy-miniszter lett, – háromszor csókolta meg Bélát erre a hírre.[1119] Azután rábízták átmenetileg a kultusztárcát is, és 24 órával a csókolózás után olyan pökhendien kezdett viselkedni Bélával, hogy az nem állhatta, s rászólt. Erre Pista megint összenyaklott.

Hozzám Imrédyéktől jutott el az a hír vagy négy héttel ezelőtt, hogy szegény Pista azzal igyekszik az én hátamon kimászni Kállay propaganda-miniszterségének ódiumából, hogy azt hirdeti: hiába erőlködött, mert én annyira a befolyásom alá kerítettem Kállayt, hogy ő azt ellensúlyozni sehogy se bírta. Igaz-e, vagy sem az a hír? Én nem jártam utána. De ha igaz is, – én nem haragszom rá érte, de a világos látás szempontjából mégsem árt tudni az igazságot. No, én most sok ilyen váratlan igazságon lepődőm meg.

Ilyen például az is, hogy Szász Lajos állandóan furkált, s áskálódott ellenem. De őt 6-8 évvel ezelőtt hosszas rábeszélés után magam szerveztem be az EX-be, s mikor ez végre sikerült, mint immár jobboldali adminisztratív tisztviselőt én forszíroztam ki – elég nehezen ment – államtitkárrá. A gyáva Fabinyi volt akkor a pénzügyminiszter, sokszor vertem az asztalt előtte Lajos érdekében. Azóta Lajos olyan hétpróbás jobboldali politikussá fejlődött, hogy az EX hetes vezéri tanácsába is bekerült. Tiszta sor tehát, hogy nem kellemes neki az emlékezés régi kapcsolatunkra. Legjobb lenne neki, ha nem lennék.

Az ember értelmének megvilágosításához erősen hozzájárul a bukott állapot. Az enyémhez meg kiváltképpen, mert az én jóhiszeműségem már szinte az együgyűség számba is mehetne. Érdemem nincs benne, hogy nyugodt lélekkel imádkozhatom el: miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek, – nem csak megbocsájtom, de igen rövid idő alatt többnyire tökéletesen el is felejtem. Egyszerűen kimegy a fejemből. Holott úgy áll a dolog, hogy az embernek legalább annyi ellensége van, mint titkos jó barátja. [...]

1944. június 2.

Ma reggel szokatlanul korán megszólaltak a szirénák. 9 óra se volt még. Én kertészkedtem, s nem is szándékoztam a munkám abbahagyni, míg a lövöldözés meg nem indul. Igazam volt, mert lövöldözés nélkül lefújták a riadót. A rádióból hallottam aztán, hogy Szolnokot, Miskolcot, Debrecent, Szegedet, Nagyváradot,

1119 A népbíróság Antal Istvánt a Sztójay-kormányban vállalt szerepéért ítélte kötél általi halálra 1946-ban, amit golyó általi kivégzésre enyhítettek, majd köztársasági elnöki kegyelemmel életfogytiglani börtönbüntetésre módosítottak. 1960-ban szabadult.

Kolozsvárt és Csepelt bombázták. Főként a pályaudvarokat.[1120] Káci este azt a hírt hozta, hogy valamelyik fogoly repülő vallomása alapján a vezérkarunk június elejével a terror-bombázások megkezdésére számít Budapest ellen. Talán csak nem lesz neki igaza? Szófiában – ugyancsak a vezérkar híre szerint – már csak 10%-a ép a házaknak.

1944. június 3.

Könyvnap. Nem volt kedvem lemenni. Legszívesebben csak idehaza vagyok. Karácsony Sándor azonban felküldte a legújabb könyvét, a *Magyarok Kincse* címűt. Az előszó előtti oldalra bele van nyomtatva: Zsindely Ferencnek és Zsindelyné Tüdős Klárának. Ez alá a nyomtatott szöveg alá írta be az öreg a dedikációt. Klárit is, engem is mélyen meghatott ez a nagy tisztesség. Mindketten úgy érezzük, hogy nem csak az öreg Sándor egyéni figyelmessége ez, hanem egyben a „magyar vonal" bizalmi nyilatkozata is most, hogy a miniszterségből kibuktunk. És Isten biztatása is, hogy helyes úton próbálunk járni. Semmiféle titkos tanácsosságot nem tartok távolról sem olyan kitüntetésnek, mint ezt a váratlan örömöt. Ezt csakugyan kitüntetésnek tartom. Ellenségeinknek ugyan újabb ok lesz ez is a fújásra. De csak fújjanak, ha ebben lelik kedvüket.

1944. június 4.

Jurcsek Béla mondta be magát egy feketekávéra vacsora után. Itt ült fél 3-ig. Valamiben ludas ellenem ez a Béla, látom rajta. Legalábbis annyiban, hogy nem állt ki mellettem azzal a rejtelmes és még mindig ismeretlen váddal szemben, amelynek következményeit a német megszállás óta állandóan érzem. Látogatásainak határozottan tüntetés íze van. Talán bizalmi nyilatkozatnak is szánja őket. No, mindegy. De Béla baráti lelkiismerete nem tiszta velem szemben. Mindamellett jól elbeszélgettünk. Béla Isten kezében eszköznek érzi magát. Persze ő vakon bízik a németekben, én meg nem, – de ez más kérdés. Furcsán keverődik a kártya. Most úgy

[1120] Az április elejéig tartó „Argument" hadműveletet (lásd a 970. lábjegyzetet) április közepétől június 6-ig a „Frantic Joe" követte, amely már közvetlenül a normandiai partraszállást készítette elő és a vasúti hálózat szétzúzására irányult. Az akciót az amerikai és a szovjet főparancsnokság közösen készítette elő. Ingabombázás formájában a gépek Nagy-Britanniából vagy Dél-Olaszországból indultak, majd a szovjet reptereken szálltak le, innen tértek vissza eredeti bázishelyükre, megint más célpontokat támadva. Június 2-án a D-nap közvetlen előkészítéseként 1100 nehézbombázót vetettek be, megtévesztő jelleggel távol a partraszállás tervezett partszakaszától. A magyarországi településeket 8.30-tól 9.15-ig, Szegedet 10.20-tól bombázták. Ez volt a Magyarország elleni bombatámadások legtöbb áldozatot követelő napja, 2561 halottja volt. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. II. 31–38.

keverődött, hogy az eddigi forradalmár s félbolond Jurcsek Béla lett a kormány legkonzervatívabb tagja, a Kormányzó Úr bizalmasa. Holott ő nem változott meg. A világ változott meg. Hanem alig volt örömöm a beszédében. A belpolitikai helyzet annál is sokkal ocsmányabb, mint eddig gondoltam. Béla is látja Imrédy elszánt előretörését, és szintén fél tőle. Sztójay a napokban kimegy Hitlerhez,[1121] s ő azt a tanácsot adta neki, kérdezze meg tőle egyenesen, ki a magyar miniszterelnök? Mert ha Imrédy, akkor nyíltan legyen ő inkább, mint így a felelőtlen háttérből. Béla ebben is optimista. Én ugyanis kötve hiszem, hogy Sztójay erre a világos kérdésre világos választ kap Hitlertől, – ha ugyan felveti egyáltalán világosan a kérdést. Nem érdekük a németeknek, hogy itt tisztázott helyzet legyen. Még kevésbé érdekük, hogy egy egységes közvélemény álljon egy erős kormányzat mögött. [...]

Felbomlóban van minden. Hihetetlen, hogy 3 hónap alatt mi minden züllött szét. A nemzeti becsületérzés hiányán kétségbe kell esni. Könyörülhet-e az Isten ilyen nemzeten? Minden magyar ember bűnét valahogyan a sajátomnak érzem. Nemcsak családi szégyennek: saját hibámnak. Amellett tudom, hogy annak a többnyire önös célnak elősegítésére sem alkalmas, amelynek érdekében elkövettetik, – hogy oktalan, hiábavaló, reménytelen is, nemcsak megalázó és szégyenletes. Uram! Mutasd meg az utat ebből a förtelemből! Nincs segítség, még reménység sem lehet senki másban. Ha csodát nem teszel velünk, elpusztulunk.

1944. június 5.

Az angolszászok elfoglalták Rómát.[1122] A német propaganda kétségbeesett és hiábavaló kísérletet tesz annak a fából vaskarikának nagyhangú bebizonyítására, hogy Róma feladása voltaképpen nagy diadal, elfoglalása pedig kudarc. Klári a villamoson egy csomó közhonvéddel utazott együtt, és azok is ezen a propaganda kísérleten mulattak. De az amerikai propaganda sem vethet semmit a németek

1121 Hitler június 6-án – a normandiai partraszállás napján – fogadta Sztójayt és Vörös Jánost, a vezérkar új főnökét Keitel társaságában. Sztójay kérte a Biztonsági Szolgálat kivonását, az ország szuverenitásának nagyobb figyelembevételét, nehezményezte a Weiss-család vagyonának SS kezére való kijátszását. A kormányzó kifejezett kérésére kezdeményezte, hogy az 1. magyar lovashadosztály ne távol a magyar alakulatoktól, a Pripjaty mocsárvidékén kerüljön bevetésre. Horthy június 6-án kelt levelében kérte, hogy a klessheimi találkozón tett ígéret értelmében vonják vissza a megszálló erőket, az SS és a Gestapo embereit. Hitler Sztójay kéréseit figyelmen kívül hagyta, Horthy levelére reagálva kijelentette: amíg a zsidók deportálása nem fejeződik be, addig a német katonai erők nem hagyják el Magyarországot. Páva 2001. 120. A levelet lásd Horthy Miklós titkos iratai 455–456.

1122 Az angolszász haderő január 17-e óta többszöri támadásban próbálta Monte Cassinónál áttörni a német védelmi vonalat, végül június 4-én felszakította az arcvonalat és bevonult Rómába. Az olasz király lemondott és a Badoglio-kormány helyét olasz pártok képviselőiből álló koalíciós kabinet vette át. A szövetségesek 40 ezer főt, a németek 20 ezer főt vesztettek a Monte Cassinó-i harcok során.

szemére, mert az meg tegnap este bejelentette a rádióban, hogy az invázió megkezdődött. Félóra múltán visszavonta ezt a hírt, – de mennyi káromkodás, méreg és szidalom eshetett meg ebben a félórában.

1944. június 6.

Az amerikai rádió tegnapelőtti elszólása súlyosan esik a latba, mert ma hajnalban csakugyan megkezdődött az invázió. Ha a németek nem minősítették trükknek és idegháborúnak a tegnapelőtti koraszülött hírecskét, hálásak lehetnek érte az amerikai adminisztrációnak, amely nyilván nem sokkal különb a mienkénél, hiszen azért adminisztráció. Valamelyik íróasztal elfeledte közölni a másik íróasztallal, hogy az inváziót két nappal elhalasztották. De lefújni azért már mégsem fújhatták le, és ma hajnalban Normandiában kitört a pokol. A németek öröm-ujjongásokat hallatnak, s ezúttal alighanem őszinte az örömük: annyi ideje várták már fogcsikorgatva az alkalmat, hogy végre egyszer komolyan akaszkodjanak az angolokkal össze. Őszinte tehát az örömük, de hogy indokolt-e?[1123] Egy-két nap alatt aligha fog elválni. Nyilván nem volna szándékuk a partra szállás megakadályozása abban az esetben sem, ha meg bírnák akadályozni. Jó pár százezer angolt legalább partra kell ereszteniük, ha komoly csapást akarnak mérni rájuk. A nagy vizsga ma hajnalban megkezdődött. Egy-két hónap alatt már az eredményre is következtethetünk legalább, úgy hiszem. Lehet, hogy a döntést is meghozza ez a vizsga, a békét, – s az ember szinte megörül ennek a békének. Pedig ki tudja milyen lesz? Ki tudja, nem fogja-e még visszasírni a háborút, aki megéri a békét? Csak az oroszok legalább valahol a Dnyepernél állanának![1124] De igen közel vannak. Sokan fogják még sírva emlegetni ezt az 1944-es évet. [...]

1944. június 10.

Jó, hogy kívül a kormányon nem kell tudnom mindenről, amit a németek Magyarországon művelnek. Annál rosszabb, hogy csakugyan művelnek. Harácsolás folyik itt részben a német kincstár javára – azt hiszem, kisebb részben –, másrészt pedig

[1123] 1944. június 6-tól július 24-ig tartott a normandiai hídfő megszilárdításáért és kibővítéséért folyó harc. Július 24-én minden korábbinál erősebb szőnyegbombázás indult a 7. német hadsereg ellen. Augusztus 1-re a szövetségesek teljes mélységben áttörték a német vonalakat és elfoglalták a Bretagne-félsziget bejáratánál fekvő Avranches-t. Ezzel megnyílt a német csapatok hátába vezető út, augusztus 18-ra a gyűrű bezárult körülöttük.

[1124] A szovjetek, a normandiai partraszállással összehangoltan, június 8-án indították el utolsó nagy offenzívájukat a keleti fronton 2,5 millió katona, 5000 tank és 5300 repülőgép bevetésével.

egyes megszálló német személyek magánzsebébe. A lefoglalt zsidóvagyon jó része aligha kerül majd Louis kezére, ez kézen-közön elvész. Csak, amit elvonultságában is meghall az ember, az is több a soknál. Köztük mohó, csúf, kizsákmányoló állami erőszakosságok. Német birodalmi ménes létesítése Magyarországon, zsidó ingatlanból adományozott ménesbirtokon zsidóktól elvett tenyésző-anyaggal. A megszálló németek vadászása a magyar vadászterületeken, – a területtulajdonosok meghívása alapján. És ilyesmik. Mi köze mindennek az új Európáért folyó közös harchoz? Ha akarom, vemhes, ha akarom nem vemhes: egyszer megszálló hatalom, másszor baráti szövetséges. Többnyire egyidejűleg mindkettő. Keserves fából vaskarika.

A városban két hete suttogják, hogy a németek a Weisz, Chorin, Kornfeld és egyéb főzsidó családok tagjait hálókocsis kényelemmel Svájcon át Portugáliába szállították ki annak ellenében, hogy a tulajdonukban levő ipari részvényeket a Göring Werke-nek, tehát a német államnak adták át.[1125] Tekintettel arra, hogy életről, halálról van szó, valószínű, hogy ezek a dúsgazdag zsidók, akik vagyonuk jó részét már régen külföldre menekítették, szívesen kötnének ilyen üzletet. Ennek révén azonban a magyar nehézipar tulajdoni része menne német tulajdonba. Annál felháborítóbb lenne az eset, mert eddig a németek éppen ezeknek a zsidóknak kedvezményezését vetették a magyar kormányzat szemére, akiket most az országból kimenekítettek. Jurcsek Bélát megkérdeztem a múltkor. Azt felelte, hogy nem igaz a hír. De azóta is terjed, s az emberek esküsznek rá.

Ami pedig a honvédségünkkel történik, az kétségbeejtő. Átszervezés a jogcím, de a teljes gyámság alá helyezés a lényeg. Különösen a repülés terén. Fütterer barátunk, az eddigi légügyi attasé parancsnokol az összes magyarországi légi erőknek, – a németeknek, magyaroknak egyaránt. Azt mondják, hogy a régebbi szíves és közvetlen modora igen megváltozott azóta.

1944. június 11.

Klárival és Sanyi öcsémmel Bajra rándultunk ki autón. Petyergős idő volt, de egyszer megint együtt lehettünk mind az egész család és kellemes volt a kirándulás. Annál kellemetlenebb híreket hallottunk. Tata környékét német SS-csapatok szállták meg – Bajon is van belőlük 300 – a zsidókérdés megoldásának célzatával. Tény az, hogy ezidő szerint nincs már zsidó Tatán, csak olyanok, akik zsidó munkaszázadokban dolgoznak. A többieket előbb egy gettónak kinevezett majorba gyűjtötték, majd másnap hetvenesével, mások szerint nyolcvanasával vagonokba préselték, s elszállították őket valahova. A főbíró csak azt tudja, hogy a csendőreinek Komá-

1125 Lásd az 1156. lábjegyzetet.

romig kellett a vonatot kísérniük. A 12 évesnél fiatalabb gyermekeket elvették a szüleiktől, és rettenetes jajveszékelés közben külön vagonba rakták. Az alja nép persze kigyűlt az állomásra az ingyen cirkusznak örülni. Egyikük Bandi öcsémnek kéjelegve mesélte az esetet, nyilván valótlanságokkal megspékelve, hogy a csendőrök dagadtra verték a zsidókat, hogy az egyik zsidó nagybérlő 70 ezer pengőt varratott az orvossal a bőre alá, hogy a zsidók a gettóba is rádióleadó állomásokat vittek be uborkásüvegben, hogy a fattyaikat külön marhavagonokba rakatták, s efféléket. És szemmel látható gyönyörűséggel csámcsogta mindezt. És ha elfogynak a zsidók? Kiknek a lecsökkentésében és kínzásában fognak ezek gyönyörködni? Megindult a lavina. A szadizmus felébredt. Hol fog megállni? Az anarchiában?

1944. június 13.

Tegnap éjfél előtt íróasztalomnál ért a rádió összevissza légójelentése. Megvártam a végét és fél 1 után csakugyan megszólaltak a szirénák. Szegény Ferenc kertészt éppen aznap eresztették fia születésének okából a harctérről két hét szabadságra, – jól kifogta a békét a nyomorult. Bár úgy fújták le 2 óra körül a riadót, hogy Budapestre nem esett bomba, de annál többnek robbanása villant a János-hegy mögött olyan messze, hogy dördüléséből egyáltalán nem hallottunk semmit. Példátlan istentelenség ez a békés városok bombázása. Reggel megtudtam, hogy a füzítői olajfinomítónak szólt a támadás és tönkre is tették alaposan.[1126] Füzítő választókörzetembe esik. Szerettem volna rögtön leautózni, de nem kaptam sofőrt. [...]

1944. június 14.

Klári ma készült elutazni Hajdúszoboszlóra 3 heti fürdőzésre. Hátha mégis használ majd a kúra kopadozó porcainak, fájó térdének. Csomagolt lelkiismeretesen, mikor felbődültek a szirénák. 11 óra lehetett. Akárhány bombázást is ér meg az ember, más és más az valahogy. Ezúttal az ellenséges gépek jó ideig felettünk kóvályogtak. Egy csomót látni is lehetett jól. Köröskörül az összes légvédelmi üteg persze mind fölénk lőtt, fejünk felett a gránátok sűrű robbanása úgy hangzott, mint a dobpergés. A 3 éves Péter nekem, a „balátomnak", a legnagyobb lövöldözés idején kockák-

1126 A május 12-én induló „olajháború" során a szövetségesek a kőolajfinomítók és a lepárlóüzemek ellen intéztek támadást. Az ehhez kapcsolódó első bevetés Magyarországot június 13-ról 14-re virradóra érte. Az almásfüzitői kőolajfinomítót 56 bombázó támadta, de a bombák jelentős része beépítetlen területen robbant. 1 ember meghalt, 17-en megsebesültek, az anyagi kár nem volt jelentős. Az „olajhadjárat" részeként augusztus végéig folyamatosak voltak a súlyos bombázások. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. II. 39–40.

ból házakat épített és anyja varrókosarával bombázta őket össze. Ujjongott erősen, hogy: „Lőnek Feri bácsi, hallod? De én jobban tudok bombázni, mint az angolok!" És ejtegette le a kosarat. A házon kívül tartózkodni nem lehetett, annyira füttyögtek és pörögtek a lehulló repeszdarabok. A riadó lefúvása után a város felett olyan borús lett az ég, mintha vihar készülődnék, pedig csak két nagy tűz homályosítja el az eget. Állítólag az olajos Fanto művek[1127] égnek, meg a Kábelgyár. De a Fanto művek bizonyos, mert a város teli van szállongó Fanto-számlákkal mindenfelé. Ezeket a robbanás a magasba szórta. Hogyan megy majd ezek után a Fanto üzletvitele? Légiriadó után a gyerekek repeszdarabokat kerestek a kertben, magam folytattam a dömösi szarvasok regényének írását,[1128] Klári pedig a csomagolást, melyet különben egy percre se hagyott félbe. Közben Ferenc kertészt is megvigasztaltam, aki a következő kérdéssel fordult hozzám. Ő hívő ember, azt mondja. Tudja, hogy a harctéren is mindig Isten kezében van. Más nem történhetik vele, csak amit Isten akar vele, – ezt tudja. Hogyan lehet, hogy ő ennek ellenére fél? Azután megint visszatér a hitre: csak nagyobb bajban fél. Hogyan lehet ez? „Úgy Ferenc – feleltem –, hogy bár a lélek kész, a test erőtlen". Ebbe bele is nyugodott.

Ebéd után kikísértem Klárit az állomásra, és ő menetrendszerűen el is utazott. Nem könnyű szívvel bocsátottam útjára. Jobb a mai időkben szorosan együtt lenni azoknak, akik egymást szeretik. Klárit elvitte a vonat, s én onnan az állomásról egyenesen Füzítőre autóztam. Budapest felett még a Fanto fekete füstje árnyékolta be az eget. Hát még Füzítő felett! 400 vagon olajunk égett. Ez a finomító csak most vasárnap kezdte meg az üzemét. Vadonatúj. Máma szerda. [...]

1944. június 15.

Az orosz fronton állítólag rövidesen támadást várhatunk a magyar frontszakasz ellen. Kémjelentések szerint ott az oroszok nagyszámú csapatot tartanak tartalékban, valószínű tehát a Kárpátokon is át akarnak törni. Vagyis katonai téren valószínűleg elég bajunk lesz rövidesen, gazdasági téren már van is, mégpedig a németek szemérmetlenül mohó politikája miatt. A fő baj belpolitikai téren van mégis, legelsősorban a belügyi közigazgatás terén. Ma délután egy bizalmas társaságban, ahol különböző pártállású, fajvédő és magyar férfiak szoktak összegyűlni, azt mondta valaki: „Ha magatok semmiképpen nem bírtok rendet teremteni, kérjétek

1127 A Fanto Egyesült Magyar Ásványolajgyárak Rt.-t a támadás előtt napi 200 tonna kőolajat dolgozott fel, a gyárat csak részlegesen tudták helyreállítani, 40 tonna nyersolaj-feldolgozási kapacitással. A támadásban 36 ember halt meg a gyár területén. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 45.

1128 Lásd az 1945. december 26-i bejegyzést.

vissza a németektől Keresztes-Fischert". Nem hittem volna el sohasem, hogy rövid pár hónapon belül annyira dezorganizálni lehessen egy országot, mint ez történt. Ma a pártban is kifejezésre jutott ez az elégedetlenség, mégpedig olyan goromba hangú felszólalásban, amilyenek a kormánypártban nem szokásosak, különösen a miniszterelnök jelenlétében nem. Sztójay is tapsolt nekik. De kicsoda cselekedjék?

Ami Keresztes-Fischer Ferencet illeti, a Kormányzó Úr a napokban meglátogatta Káciék hadi iskoláját. Ott is ebédelt, sokáig maradt, tüntetőleg jól érezte magát. Ebéd után pedig azt mondta beszélgetés közben: „A Keresztes-Fischerek félrevezettek engemet. Azt mondták, hogy a tisztek nyilasok, és nem szeretnek. Most látom, hogy ez nem így van."[1129] A Kormányzó Úr elbájolta a fiatal tiszteket. Nagy reálpolitikus ő, régen tudom. Keresztes-Fischerék német fogságban vannak. Ezzel leszámolt.

A pártban vacsoráztam, utána Vay Laciékhoz mentem, ahol csupa mágnás volt. A szó főleg Odescalchi Miki körül forgott, aki pár nappal azelőtt, hogy a harctérre kellett volna vonulnia, egy magyar katonai repülőn Badoglióhoz szökött ki.[1130] Felháborító és menthetetlenül piszkos eset, amely repülőseink bajtársi viszonyát a német repülősökkel szintén elszomorította. Vayék mágnásai mágnás szempontból is igen restellték a dolgot. [...]

1944. június 17.

A németek beváltották fenyegetőzésüket, amelynek komolyságában a német népen kívül alig hitt már valaki is: titokzatos fegyverükkel megkezdték London és Dél-Anglia bombázását.[1131] Az első napon 16 óra hosszat ült a pincében London,

1129 1943 nyarán Kádár Gyula vezérkari ezredes és Keresztes-Fischer felhívta a kormányzó figyelmét, hogy a tisztikarban meghatározó a szélsőjobboldali, németbarát tisztek száma, és nem számíthat arra, hogy mindenben követik a parancsait. Dombrády 1990. 196–200.

1130 Odescalchi Miklós hg. (1902–1945), 1940-től tartalékos repülőhadnagy. 1944-től a Nyíregyházán állomásozó 102/1. gyorsbombázó század repülő hadnagya. 1944. június 12-én a hajdúböszörményi repülőtérről indult, hogy az olaszországi Asconában felvegye a kapcsolatot a szövetségesekkel. Téves navigáció és ellenszél következtében Olaszország német zónájában landolt. A németek letartóztatták, majd átadták a magyar hatóságoknak, 1945. január 21-én Sopronkőhidán kivégezték. Markó 2015. 122–133.

1131 A megtorlófegyvernek (Vergeltungswaffe–1, rövidítve V–1) elnevezett rakéta, pilóta nélküli sugárhajtású robotrepülőgép, előre meghatározott pályán haladt 900 méteres magasságban, 576 kilométeres óránkénti sebességgel, a fedélzetén levő 848 kg robbanótöltetet 322 km távolságra tudta célba juttatni. Első bevetésére London ellen 1944. június 13-án, a normandiai partraszállás után került sor. Július 5-re már 2500-ra nőtt a támadások halálos áldozatainak száma. A négy hónapig tartó támadásokban összesen 6364 ember vesztette életét. A „csodafegyver" azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az angol légvédelem ugyanis sikeres védekezést dolgozott ki ellene, Londont pedig közvetlenül léggömbzárral védték. A V–2-es rakétáról lásd az 1944. szeptember 26-i bejegyzést.

nem dolgoztak a gyárak, az éttermek ki se nyitottak. Ezek semleges országokból érkező jelentések, – igazak-e, vagy sem? Az angol cenzúra semmiféle hírt nem enged ki, de a belügyminiszter a lakosság megnyugtatására rádióbeszédet volt kénytelen tartani: aligha tette ok nélkül. Ebben a beszédben szinte bevallja, hogy azt se tudják, hogy mivel bombázzák őket. Mintha pilóta nélküli gépekre gyanakodnának. Ez a tájékozatlanságuk viszont engem lep meg. A világ legjobb titkos kémszolgálatának birtokában miképpen nem szereztek tudomást erről az új fegyverről, amelynek gyártása két éve folyik. Már a múlt nyáron mondta valaki, hogy Franciaországban mindenütt látta azokat a betontalapzatokat, amelyekről az új rakétabombákat fogják Angliára lőni. Csak éppen az angol kémek nem látták? A németek is passognak persze, hogy mi is az új fegyver. Azt mondják, pontosan nem bírták megállapítani a hatását, mert egész London és Dél-Anglia felett sűrű füst van. [...]

1944. június 22.

A belpolitikai helyzet csak nem akar megjavulni. Ma egy borítékot kaptam postán: az összes Imrédy-ellenes röpcédula volt benne.[1132] Ezek Imrédy zsidó származását bizonygatják igen ízléstelenül. Eddig is gyanították, hogy Bakyék árasztják el ezekkel az országot, de most már az egész kétségtelen. A minapi borítékot minden képviselő megkapta a röplapokon felül, s a legelsőnek egy felhívást tartalmazott, hogy testvér – azt mondja –, most aztán már ne késlekedjél: lépj be a pártunkba! Az aláírás: Baky pártvezető és a teljes hivatalos cím. Hát talán ez mégiscsak több a soknál, hogy a belügyi államtitkár saját kormányának gazdasági csúcsminisztere ellen teljes nyíltsággal terjesszen ilyen gyalázkodást!

De Imrédyék se hagyják ám magukat. Éppen ma alakult meg a Keleti Front Bajtársainak Szövetsége. Ez a cifra nevű szervezet állítólag pártpolitikán felül áll, de valójában teljesen Imrédy-párti, és azt hiszem, hogy egy Imrédy-féle SS-alakulat. Mindenesetre karhatalom. „Ideológiai vezetőnek" Ambrus Józsefet[1133] tették meg: azt a Turul volt fővezért, akit harmadéve sikkasztás – no jó, szabálytalan pénzkezelés – miatt én rakattam ki a fővezérségből. Akkor kiment a harctérre mintegy vérével lemosni a gyalázatot, s most ideológiai vezér. És ezt a pártot

1132 Imrédy miniszterelnöki bukását 1939 februárjában az okozta, hogy zsidó származásáról kerültek elő dokumentumok. Akkor egy zsidó dédanyára derítettek fényt, most az egyik nagyszülő 100%-os zsidó voltát hangoztatták. 1944 júliusában Winkelmann az erről szóló iratokat Berlinben igazolta. Ezt követően, augusztus 7-én Imrédy a két imrédysta miniszterrel, Jaross-sal és Kunderral együtt beadta a lemondását. Lásd az 1944. augusztus 8-i bejegyzést.

1133 Ambrus József 1942 és 1944 között volt a Turul Szövetség fővezére, a *Nemzetőr* főszerkesztője, 1945 után Argentínában élt.

nevezik a Nemzeti Megújulás Pártjának! De nem is ez a legfőbb. Az összes többi konzervatív jobboldali párt is külön-külön karhatalmat szervez magának. Még azt is megérhetjük, hogy a világháború kellős közepén, a szovjet front tőszomszédságában egymás ellen fognak harcolni. [...]

1944. június 25.

Klári jónak találta a hajdúszoboszlói helyzetet. A kereskedelmi minisztérium üdülőházába szállásolta be magát, – vadonatúj ház ez, nekem kellett volna felszentelnem, mielőtt megbuktam. De aztán bejöttek a németek, s a minisztérium attól féltében, hogy vadonatúj berendezését majd elviszik, elszállíttatta a bútorokat és nem nyitotta meg az üdülőt, pár szoba van csak berendezve. Egyszóval Klári írt, hogy jöjjek utána, én pedig pénteken este meg is érkeztem. Fürdünk, eszünk, alszunk, megint fürdünk, – vetkőzünk, öltözünk örökösen és a nagy semmittevéstől semmire rá nem érünk. Hoztam magammal egy halom papírost, hogy majd itt aztán írok sokat, de már látom, hogy Szoboszlón ugyan egy árva sorral sem jut előbbre a könyv.[1134]

1944. június 27.

London állandó lövetése rendkívüli optimizmust teremtett országszerte.[1135] Úgy néztek rám az emberek, mint valami árulóra, ha nem adtam hitelt annak a suttogva terjesztett lehetetlen híresztelésnek, hogy az új fegyver az első héten 4 millió angolt ölt meg. De az emberek örvendezni akartak a bosszúnak, s nem is ellenkeztem már velük. Az angolok nem bombáztak nálunk az új fegyver harcbavetése óta, s magam is abban bizakodtam, hogy London védelmére kell nekik a légierejük. Ez az angol passzivitás erősen fokozta a magyarok derűlátását. Úgy látszik azonban, hogy a semleges országokban sem erősítette az angolok tekintélyét. Politikai szempontból cselekedni kellett tehát valamit. Ilyesmi oka lehetett, hogy a tegnapra virradó éjjel nagy légitámadást indítottak Budapest ellen.[1136] Tegnap délután megint riadó, ma megint. Lévén, hogy Klárival Hajdúszoboszlón vagyunk, azt

1134 Lásd az 1945. december 26-i bejegyzést.

1135 A London elleni támadást lásd az 1944. június 17-i bejegyzésben. Hoffmann Sándor – a Sztójayt váltó berlini követ – a megtorló fegyverek magyar közvéleményre gyakorolt hatásáról írt jelentése szerint az mélyebb hatást gyakorolt a magyarra, mint a németre, amely „annyira fásult, hogy nagyobb szenvedély-megnyilvánulásokra nem is képes". PÁVA 2001. 121.

1136 Június 17. és 25. között nem volt bombázás: 21-ig a rossz időjárási viszonyok miatt, 22-től 25-ig olaszországi, romániai és franciaországi célpontokat támadtak. Június 25-öt követően június 30-ig minden nap nagy intenzitású légitámadás érte Magyarországot. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. II. 75.

hamar megtudtuk, hogy Budapestet bombázták, a részleteket nehezebben. Vajon miért nem közlik a közvéleménnyel a részleteket legalább nagyjából? Az angol hírszolgálatnak nyilván nincs szüksége a magyar hivatalos jelentések adataira: azok nélkül is tisztában vannak mindazzal, ami érdekli őket. A magyar köznép azonban a tájékozatlansága folytán izgul. Csúnya légitámadás volt ez. A sűrű egymásutánból is kiderül, hogy az angolok meg akarják mutatni a világnak: az új fegyver nem bénította meg az erejüket. [...]

1944. június 30.

Csúnya világ lehetett Budapesten a bombázások alatt. Nagy kár, sok áldozat. A lapokban pedig megint az az érthetetlenül ostoba sajtópolitika érvényesül, amely a Kállay-klikk gyalázásának gyönyörűségéért a legvadabb izgatást is örömmel vállalja. Most azt hánytorgatják, hogy nincs elég óvóhely, azért géppuskázhatták a Kerepesi temetőbe menekült embereket az angol gépek, s hogy ki felelős hát érte? Csakugyan nincs elég óvóhely. Kállay azonban a maga laikus módján olyan külpolitikát szeretett volna csinálni, hogy ne bombázhassanak bennünket. Én kezdettől fogva sikertelennek tartottam ezt a próbálkozást. Kállaynak is sokszor mondtam: nem tudom ki, s mikor fog bombázni bennünket, de hogy el nem kerülhetjük, abban egészen biztos vagyok. Kállay azonban oktalanul is, de olyan külpolitikát próbált, amely szerinte nem tette feltétlenül szükségessé az óvóhelyek építését. Az új kormány ellenben olyan új politikába kezdett, amelynek feltétlen következménye a bombázásunk. Tudnia kellett, hogy bombázni fognak minket is, s azt is, hogy nincs elegendő óvóhelyünk. Tehát a felelősséget fölösleges hánytorgatnia. Már csak azért sem célszerű, mert az új kormány pénzügyminisztere az a Louis, aki, mint a régi kormány pénzügyminisztere, hallani se akart arról, hogy egy milliárdnál jóval több összeget fektessen óvóhelyekbe, – hiszen ez a befektetés a háború után teljesen értéktelenné válik. A pénzügyminiszterek már olyanok, hogy sajnálják a garast. Louis is sajnálta. Helyesen, helytelenül tette-e, – de ma is ő a pénzügyminiszter. Minek tehát ezzel a felelősséggel bőszíteni azokat az embereket, akiket mégiscsak géppuskáztak az angol repülők? Minek bőszíteni, mikor a történteket meg nem történtté tenni ezzel amúgy sem lehet. Forradalmasítani: igen. Arra ez jó.

1944. július 3.

[...] Tegnap a templomból jövet ért bennünket a légiriadó. Lakásunktól jó messzire esik a hajdúszoboszlói templom, s prédikáció közben süvítette bele egy vészjósló hang, hogy: „berepülés". Mindenki „menekülésnek" értette, magam is, de semmi

zavar nem támadt a zsúfolt templomban. Meg kell hagyni, hogy népünk fegyelmezetten viselkedik. A piactér, a „köpködő", hajdúktól feketéllett, s köpködtek tovább, egyikük sem mozdult. A szirénák még nem szóltak ekkor. De amint megszólaltak futó emberekkel lett teli az utca egyszeriben, – ki erre futott, ki szemközt neki, mindenki haza iparkodott a baj elől, s a légoltalmi emberek terelték őket. Csodálkozásba ejt mindig, hogy ezt itt is mennyire komolyba veszik. Egy óra körül fújták le a riadót. Csak annyit tudunk, hogy kb. 500 gép négy hullámban támadta Budapestet és Tisza–Duna-közének néhány városát. Károk keletkeztek, a lakosságnak vesztesége volt. 38 támadó gépet lelőttek. Ennyit mondott a rádió.[1137] [...]

1944. július 5.

Lassan érkeznek kerülő utakon a hírek Budapest tegnapi bombázásáról. Egy egész sorozat bombát kapott a Bethesda kórház is, ahol Sanyi öcsém az igazgató. Szerencséjük volt a szerencsétlenségben, mert a kertbe estek a bombák: csak egy érte a gazdasági épületet, s a szabályos vonalban hulló sorozatból Isten csodájára kimaradt az az egy bomba, amelynek óvóhelyre kellett volna esnie, ha ki nem marad a sorból. Így haláleset nem történt, noha más a híre: a Bethesda udvarán rakták ugyanis kocsira az angol internáltak közeli épületének áldozatait. Az internáltak szinte valamennyien elpusztultak, s így a város azt hiszi, a Bethesda halottjait rakták ott kocsira. Ha nincs is halott, annál nagyobb az anyagi kár. Összes élelmiszerkészletük odaveszett. Egy másik kórházban meg valami 20 sebesült angol pilóta, aki korábbi bombázások során ejtőernyővel szerencsésen földet ért, most bajtársainak bombatalálatától elveszett. Bolond egy munka a Sátán munkája. [...]

1944. július 6.

Szoboszlóról sebesvonattal indultunk haza. A fürdőzők körében az a nézet alakult ki, hogy ezzel a vonattal utazni helytelen és veszélyes. A reggeli Árpáddal divat most Szoboszlóról Pestre jönni. De befutottunk baj nélkül, ha már koromsötétben is. Sőt az autónk is várt nagy örömünkre. Az autót a szabadnapos egyik kereskedelmi minisztériumi sofőr vezette. Kérdezem tőle: „mi újság? – Semmi jó" – feleli. „Budapest minden kijáratát magyar katonaság szállta meg tankokkal, kézigránát

1137 A július 2-i volt Magyarország elleni legnagyobb légitámadás. Az amerikai haditerv alapján 620 repülő vette célba Magyarországot, a támadás súlypontja a Duna–Tisza-közére esett. Kiemelt célpontok: Budapest két rendező pályaudvara, két olajfinomítója, reptere, Győr ipari központja. Budapest VI., VII., VIII., IX és XIII. kerületeit szőnyegbombázás érte. A városban 136-an haltak meg, 370 ház omlott össze, Győrben 51-en vesztették életüket. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. II. 88–109.

a kezükben. Állítólag ejtőernyős angolok szálltak le a Pilis hegységben, ezért." A sofőr se hitte el ezt a magyarázatot, én pláne nem: pár ejtőernyős ellen nem így védekezik az ember. „De" – mondja a sofőr, más újság is van: „Bárczy kegyelmes urat meg akarták lőni valami katonák." Nem akartam elhinni. hogy Bárczy Pista hoppmesteri személyének ilyen fontosságot tulajdoníthasson valaki! De a sofőr váltig állította. Ma délelőtt aztán felkeresett Cseley Rudi, és megerősítette ezt a bolond hírt. A merényletet Görgey Vince[1138] szervezte meg, aki Rátz Jenőék baráti köréhez tartozik és egy zászlós hajtotta volna végre, akit szintén Rátz Jenő hozatott a frontról nemrégiben haza. Ez a zászlós három katonát rendelt ki a munkára, de a háromból csak kettő jelent meg az éjféli találkozón, egyik lemaradt. A zászlós valamilyen rejtélyes okból ragaszkodott a hármas létszámhoz, felszólított tehát útközben egy vadidegen honvédet, hogy fontos és bizalmas megbízatásban menjen vele. A honvéd ment. Mindez Szentendrén történt, ahova újabban a miniszterelnökség tisztikara kitelepedett.

Ennek a romantikus játéknak ugyan nem látom az értelmét, pláne annak nem, hogy a főtisztviselő urak a mai katasztrofális benzinhiány idején kétszer futtassák az autóikat Szentendre és Budapest között, bőszítvén az összes többi autótulajdonost, akiket éppen a benzinhiány miatt szállítottak ki az autóikból. De mindegy, Bárczy Pista azért Bárczy Pista, hogy örüljön az ilyen játékoknak. Be is költözött rögtön a zsidó Goldberger nyolc szobás villájába, s ott nyilván igen decensen alakította a vidéki gentleman szerepét.

Ide tartott a merénylő társaság. A villa előtt közölte velük a zászlós, hogy Bárczy államtitkárral kell végezniük, mert – risum teneatis[1139] – ő akadályozta meg a honvédségünk felszerelését. Két géppisztolyt és két rendes pisztolyt kiosztott. Hanem az útközben felszedett idegen katona nem volt hajlandó részt venni ebben a vállalkozásban. Ebből közte és a zászlós között szóváltás keletkezett, amely odáig fajult, hogy a katona a zászlóst Bárczy ajtaja előtt lelőtte. Bárczy már régebben hallotta a szóváltást és lármát, fel is kelt az ágyból, „de tudod" – mondta Cseley Rudinak –, „pizsamában voltam, s inkább visszafeküdtem." A lövésre nagy szaladgálás támadt, de a súlyosan megsérült zászlós ott maradt, s ott maradt ez a katona is, aki lelőtte. Görgey Vincét nem lehetett kihallgatni, mert az

1138 Görgey Vince (1914–1948), 1942 augusztusában hadirokkanttá minősítették, ezt követően szélsőjobboldali publikációs tevékenységbe kezdett. Az *Új Magyarság* katonai munkatársa, az *Egyedül vagyunk* című lap rovatvezetője, a szélsőjobboldali propaganda fő szószólója. 1944 júliusában a Bárczy István elleni merényletben való érintettségéből adódóan 1944 szeptemberében internálták, ahonnan megszökött. Az SS állományába haditudósító tisztként Berlinben, a nyilas puccs után Magyarországon működött. A Népbíróság halálra ítélte.

1139 Idézet Horatius *Ars poeticá*jából, jelentése: Tartsátok vissza a nevetést!

egész napot Rátz kegyelmes úrnál töltötte, s azóta szökésben van. A zászlóst sem lehetett kihallgatni, olyan súlyos az állapota. Letartóztatásban van az a katona, aki a zászlóst lőtte le.[1140] [...]

Budapest katonai lezárását is megerősítette Cseley Rudi. Az okát nem tudja. Kérdezte Oláh Pistától – ő a honvédelem elnöki osztályának főnöke –, s azt a választ kapta: meg akarjuk a Gestapónak mutatni, hogy az országban mi vagyunk az urak. Ez persze nem az igazi ok. Kérdezte Rudi Incze Pétert is, aki meg azt válaszolta, hogy egy esetleges skandalum megelőzésére van a katonai készültség. Rudi úgy tudja, hogy Baky belügyi államtitkár hatásköréből elvették a csendőrséget és a rendőrséget, amelyeken eddig korlátlanul parancsnokolt. Ellenségei szerint puccsot készített elő velük.[1141]

Akárhogyan van is: levegő a nép. Igaza volt a sofőrnek, most bizony nem jó újságok ezek. Hova züllött le ez az ország? A bolsevikok pedig itt állnak a kapuja előtt. Egyelőre még nem ezt a kaput döngetik, hanem a Kelet-Poroszországba vezetőt, de azt annál hatalmasabban. A németeknek egyre „sikerül elszakadni a nagy túlerőben támadó ellenségtől". De az ellenség nemcsak az orosz fronton van túlerőben. Túlerővel szemben rendszerint csak akkor érdemes állni a harcot, ha a jövőben segítségre van kilátás. Hanem miféle segítségre számíthat a német? [...]

1140 Június 28-án a Bárczy elleni merényletre összeállt csoportot egy Láng Kornél nevű volksbundista fiatalember vezette. A menet közben (a Szondy utcánál) felvett és a merényletet megakadályozó honvéd Góczán János volt. Láng és Góczán között – a Zsindely által elmeséltnek megfelelően – tűzharc alakult ki. A sebesült Lángot a János-kórházba szállították, Góczánt mint főbűnöst tartóztatták le és a Hadik-laktanyában kezdték meg a kihallgatását. Miután azonban egy a szentendrei helyszínen tartózkodó tanú igazolta Góczán szerepét és az akció politikai hátterére is fény derült, Góczánt mint koronatanút a Nándor-laktanyában helyezték védőőrizetbe, a csoport többi tagját pedig letartóztatták. A szeptemberi bírósági tárgyalás ítélethozatal nélkül zárult le. Lángot, miután védekezésül ideggyengeséget színlelt, zárt intézetben helyezték el, társait a Markó utcai fegyházban. A nyilas puccs után szabadultak, Láng az 1945. február 11-i kitörésben vesztette életét. A merénylet részleteiről lásd Bokor 1985. 7–58.

1141 A június 26-i koronatanácsi ülésen Horthy megtiltotta a csendőrség részvételét a deportálásokban, elrendelte Endre László és Baky László belügyi államtitkárok felmentését, és javaslatot tett a deportálások leállítására. Baky élére állt annak a németek által kezdeményezett tervnek, amely Horthy akaratát figyelmen kívül hagyva – akár a kormányzó hatalomból való elmozdítása árán is – puccsszerűen akarta deportálni a budapesti zsidóságot. Két zászlóaljat Budapestre rendelt zászlószentelés ürügyén, de valójában azzal a szándékkal, hogy a csendőrség segítségével a zsidókat a budapesti gettóból Németországba szállítsák. Baky terve a kormányzóhoz közel álló Hitler-ellenes körök tudomására jutott, és katonai akciót foganatosítottak annak meghiúsítására. Lázár Károly vezérezredes, a testőrség parancsnoka utasítására Budapestre rendelték Koszorús Ferenc vezérkari ezredes Esztergomban állomásozó I. páncélos hadtestét. Az esztergomi páncélosok július 6-án hajnalban megszállták a főváros stratégiailag fontos pontjait, majd követelték, hogy a csendőrzászlóaljak vonuljanak ki Budapestről. Baky teljesítette az ultimátumot. Bonhardt 2015. 28–41.

1944. július 16.

Pilger Mária lakik most nálunk, valami fő-fő diakonissza-testvér.[1142] Kibombázták a Bethesda kórházból, s Klári meghívta pár napra pihenni. Mert az ilyen bombázástól nemcsak a falak repedeznek össze és szorulnak tatarozásra, hanem a lélek is. Ez a Pilger Mária ikertestvérével összenőve született, – olyasformán, mint a híres számi ikrek. De őket valami okból szét kellett operálni. A másik testvért életrevalónak ítélték az orvosok, őhozzá nem bíztak semmit: így tehát a testvére javára intézték a szeletelést. A testvér azonban meghalt, s ez a Mária csodára megmaradt. Rettenetes kis vakarcs lett szegényből. Még haja sincs semmi, parókát visel, kancsal is szörnyűségesen. De ő az a kivétel, aki a „mens sana in corpore sano"[1143] szabályát megerősíti. Ilyen nyomorék női testet aligha láttam még, mint az övé, de fene olyan igazi nagy lelket is alig. Amellett intelligens és művelt is módfelett, s pompás szónok. Mihelyt beszél, minden mást elfelejt az ember. Ma délelőtt bibliát magyarázott Klárinak és nekem. Jó magyarázat volt, mert közbe lehetett szólni, és kérdezni is lehetett.

De mindjárt reggel megszólaltak a szirénák: nem valami jól indult Mária pihentetése. Bombázás az nem lett a riadóból.[1144] Pedig olyan szép lenne a világ, ha az emberek nem rontanák meg benne az életet erőnek erejével. Folytonos berepülések meg légiriadók harmadnaponként, meg frontok hozzá, meg belpolitikai hírek. De a kertünk szép, és annyi benne a dolog, hogy tömérdek. Reggeltől estig dolgozom félmeztelenül és olyan fáradt vagyok esténként, mint a kutya.

1944. július 17.

Tegnap délután Malcomes Albert volt nálam, utána meg Bánffy Dani. Malcomes abban járt, hogy akár Magyar Olvasókör címén, de valahogyan össze kellene mégis hozni a tisztességes magyar embereket pártkülönbség nélkül. És hogy ennek a tömörülésnek nem állanék-e az élére? Már mindenféle pártokból való sok emberrel beszélt, s az idea mindenütt tetszett. Nem is kitérő, de elutasító választ ad-

1142 Pilger Mária a trianoni békeszerződés után az erdélyi reformátusok között vezette a női belmissziós munkát. Ravasz László kérésére vállalta el, hogy Tüdős Klára segítőjeként az Országos Református Nőszövetség titkára lesz. Közös nőszövetségi munkájuk során, mely a Zsindely házaspár 1951-es kitelepítéséig tartott, mély barátság szövődött közöttük. Tüdős Klára visszaemlékezése Pilger Máriára: Zs. Tüdős 1978. 43–74.

1143 „ép testben ép lélek"

1144 Július 17. és 21. között német- és olaszországi ipari létesítményeket bombáztak, Magyarország légterébe csak felderítő berepüléseket hajtottak végre. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 129.

tam neki. Valamit csakugyan csinálni kellett volna régen, de azt hiszem, elkésett a dolog. Ez a naiv és balek társaság, ez az új kormány tökéletes belpolitikai csődbe vitte az országot. Nekem igazán mindegy lenne már, hogy ki húzza ki belőle, – rendes ember legyen, tisztességes és szeretném azt is, ha magyar ember lehetne. De, hogy minek hívják? Odáig rothadt már a helyzet, hogy mind többen kezdik a katonai diktatúrában látni az egyedüli lehetséges megoldást. Ez persze igen veszedelmes orvosság, és én már régen félek tőle. De a veszedelem is relatív fogalom, s hovatovább oda jutunk, hogy csupán veszedelmek között választhatunk: melyik nagyobb, melyik kisebb? Ha pedig ez az impotens mai kormány továbbra is ilyen sikerrel bomlasztja a helyzetet, lesüllyedhetünk odáig, hogy ebben a keserves nyulam-bulam rút játékban egyedül a katonai diktatúra marad az egyetlen szépnek. Persze, hogy a generális urak között akad-e majd olyan, aki meg is felel az én szerény előbbi két követelményemnek, és szóba is jöhet diktátorként: ez más kérdés. Hát így állunk. Néha furdal a lelkiismeret, hogy helyesen tettem-e, mikor a német megszállás után ennyire visszahúzódtam. Meg kellett volna tán próbálnom a lehetetlent is. Hiúság, önérzet, egyéni szempontok: ez ilyenkor mind semmi. Legalább nyugodt lehetnék, hogy mindent megtettem, ami módomban állt. Talán finnyásabb voltam a kelleténél. S most itt vagyunk, ahol vagyunk. Én pedig annyira érzem a magyar sorsközösséget, hogy bárki követte is el abban a hibát, én azt egyéni bűnömnek érzem. És tudom, hogy úgyis bűnhődnöm kell érte. [...]

1944. július 18.

Délelőtt bementem a pártba cigarettáért. Mert a trafikokban jóformán lehetetlen kapni. Nagy kavarodásba cseppentem bele, szörnyű aggodalomba. Valami baj volt, de az elnökség nem tudta, hogy mi lehet. Teleki Miskát, az új elnököt Sztójay vidékről sürgősen hazatelefonáltatta. Tasnádi Bandi váratlanul pártközi értekezletet hívott össze. Napok óta úgy van, hogy bukik a kormány, s a jó urak azt hitték, most csakugyan megbukott.

Délután Cseley Rudi jött fel látogatóba, az egyetlen ember, aki tűzön-vízen hű maradt hozzám. Tőle aztán megtudtam, hogy éppen ellenkezőleg: a kormány megpróbálja mégis, nem tudná-e még tovább taszigálni az ország szekerét? A miniszterelnökség béljósai 10 napra becsülik ennek a kísérletnek a tartamát, s ha csakugyan sikerül Jarosst kidobniuk a kabinetből, akkor talán egy hónappal meghosszabbíthatják a keserves életüket. Tovább nincs. Rengeteg pletykát mondott Malcomes tegnap, de ismerem őt jól, s nemigen hittem neki. Csak most jórészt megerősítette, amit nem akartam hinni. Nincs idő és alkalom felsorolni itt mindezt a szörnyűséget. Elég annyi, hogy még jóval mélyebbre süllyedtünk annál is, mint magam gondoltam.

Rudi szerint most a Kormányzó Úrtól indult ki a kezdeményezés a kormány kicserélésére.[1145] Régebben hallottam már, hogy a Kormányzó Urat rendkívül felháborította, ami kegyetlenkedés itt a zsidók deportálása körül az ő tudta nélkül és akarata ellenére történt.[1146] Valamelyik egyház bizalmi emberétől értesült az esetről, akinek a kihallgatása a legnagyobb titokban és kalandos körülmények között történt: nem a szokásos fogadó szobában, hanem a Kormányzó Úr leszökött a Várnak egyik alsóbb helyiségébe, ahova az illető urat alattomban előzőleg felvezették.[1147] Előtte a Kormányzó Úr állítólag felháborodottan fakadt volna ki, hogy őt félrevezették, s hogy ő lemond, ha legalább a kikeresztelkedett zsidók elbírálása terén nem bír haladéktalanul változást elérni. Mindezt közvetlenül a Szoboszlóról visszatértemkor hallottam, tehát két hete sincsen.

1145 Horthy a július 6-i Baky-puccsot (lásd az 1944. július 6-i bejegyzést) követően egy új, katonai kormány kinevezésére szánta el magát. Július 15-én magához kérette Lakatos Géza vezérezredest, hogy vegye át a miniszterelnökséget, Sztójaynak pedig üzent, hogy mondjon le és utasítást adott Baky és Endre letartóztatására. Veesenmayer azonban e döntéseket nem engedélyezte, és hangsúlyozta, hogy azok csak Hitler jóváhagyásával léphetnek életbe. Horthy ezért július 17-én levelet intézett Hitlerhez, amelyben kifogásolta, hogy a németek nem biztosítják az ország szuverenitását, és mivel a Sztójay-kormány nem tudja ellátni megfelelően a feladatát, fel kívánja oszlatni a politikai pártokat és új kormányt nevez ki egy altábornagy vezetése alatt. Hitler Ribbentrop által közvetített válaszában – erősen fenyegető hangnemben – még aznap közölte, a Sztójay-kormány leváltását elfogadhatatlannak tartja. Horthy levélét lásd Horthy Miklós titkos iratai 466–471. A válasz: A Wilhelmstrasse és Magyarország 884.

1146 Horthy Miklós június elején leiratot intézett Sztójayhoz, melyben a zsidóság bizonyos csoportjai számára mentesítéseket kért, a zsidóság elleni intézkedések kapcsán történt visszaélések ellen szólt, valamint kérte a zsidóügyekkel foglalkozó két belügyi államtitkár, Baky és Endre László leváltását. A június 21-i minisztertanácsi ülésen a külföldi tiltakozásokról Jungerth-Arnóthy Mihály külügyminiszter, az egyházak petícióiról és a visszaélésekről Mester Miklós vallás- és közoktatásügyi államtitkár számolt be. Az ülésen utasították Endrét és Bakyt, hogy vessenek véget az atrocitásoknak. A június 26-ai koronatanácsi ülésen Horthy megtiltotta a csendőrség részvételét a deportálásokban, elrendelte Endre és Baky felmentését, és javaslatot tett a deportálások leállítására. Július 7-én, a Baky-puccs meghiúsítása után Horthy nyilvánosan is bejelentette a deportálások leállítását. A döntés ellenére, Jaross Andor egyéni közbelépése nyomán a békásmegyeri és a monostori vasútállomáson a zsidók bevagonírozása július 8-án még megtörtént, amellyel a Budapest környéki településekről származó zsidók deportálását fejezték be, valamint július 19-én Eichmann 200 fős különítménye 1200 főt deportált a kistarcsai táborból. Himmler, a birodalmi SS vezetője végül augusztus 24-én adott hivatalos utasítást a további deportálások megtiltásáról és Eichmann egységeinek visszarendeléséről.

1147 Feltehetően az Auschwitzi Jegyzőkönyv átadásáról van szó. Török Sándor, író, újságíró, a Magyar Keresztény Zsidók Szövetségének alelnöke május elejétől a Vöröskereszten keresztül bekapcsolódott a Horthy István özvegye körül szerveződő zsidómentő körbe (Apor Gizella, Vállay Gyula, Éliás József, Cavalliér József, a jezsuita Jánosi József) és tanácskozásra rendszeresen feljárt a Várba. Június elején konspiratív találkozón adta át Horthy Istvánnénak az Auschwitzi Jegyzőkönyvet, a haláltáborból megszökött két rab beszámolóját, ami pontos adatokkal alátámasztva tárta fel a zsidóság sorsát a deportálások után. A jegyzőkönyvet Edelsheim Ilona átadta apósának, akit az a visszaemlékezése tanúsága szerint mélyen megrázott. Szenes 1986. 187–127.

Kifejtettem már bizonyosan elégszer, hogy a zsidókérdést Magyarországon meg kell oldani, s hogy alapos megoldás csak a zsidók kiszállításával lehetséges, bár tisztában vagyok vele, hogy ez magában véve is radikális és irgalmatlan eszköz. Annál kevésbé helyeslem azt a kegyetlenkedő módot, ahogyan a deportálás az ország szégyenére valóban megtörtént. Ezért még a hitem szerint meg is kell majd fizetnünk. Külföldön persze felháborodott és szörnyű visszhangja lett, amely természetesen óriásira túlozta még a valóságban is igen nagy kegyetlenséget. Felháborodás hiszen bizonyára akkor is lett volna, ha a deportálás emberségesen történik, erről a zsidók nemzetközi propagandája mindenképpen gondoskodott volna, – de egyrészt aligha lehetett volna olyan, mint így, másrészt nem kell vele törődni addig, míg a lelkiismeretünk tiszta. Most azonban mi a helyzet?

Kivittünk az országból állítólag félmillió zsidót brutális eszközökkel, válogatás nélkül kikereszteltet, kereszteletlent: a zsidóinknak tehát körülbelül a felét.[1148] Felháborítottuk magunk ellen az egész külföldet,[1149] tömérdek zsidót kergettünk az öngyilkosságba. Valljuk be őszintén, hogy ugyanúgy bántunk el velük, mint a bolsevisták a burzsujokkal. Mi a zsidókra haragudtunk, ők a burzsujokra. A haragunknak egyformán undorító módon adtunk kifejezést. Ez szégyen, ez bűn. Felelnünk kell érte, mert elkövettük. [...]

1944. július 19.

Azt mondják, a mostani kormányválságnak egyes régimódi Bethlen-párti politikusok titkos kihallgatása volt az oka. Rajniss egyik vezércikkében internálótábor-

1148 1944. május 15. és június 8. között 440 000 zsidót deportáltak Magyarországról Auschwitzba. Az 1941. évi népszámlálás szerint 725 000 főnyi volt a zsidó népesség, a megszállás alatt a zsidó közösség 501 507 főnyi veszteséget szenvedett el. BRAHAM 2003. 225.

1149 Angelo Rotta vatikáni nagykövet a Sztójay-kormány beiktatásától kezdve rendszeresen tiltakozott a jogtalanságokkal szemben, május 15-én, majd június 5-én a miniszterelnökhöz beadványt intézett a zsidók deportálásának beszüntetéséért. A pápa június 25-én küldött tiltakozó táviratot Horthynak. Svájcban sajtóhadjárat és polgári tiltakozó akciók indultak a magyar zsidóságot ért atrocitásokkal szemben. Június 30-án V. Gusztáv svéd király táviratban kérte Horthyt, hogy tegyen meg mindent a maradék zsidóság megmentése érdekében. Roosevelt elnök március 24-i, Anthony Eden március 30-i nyilatkozata hangsúlyozta, hogy a magyar zsidóságot ért atrocitásokban résztvevők megtorlásra számíthatnak. Az Egyesült Államokban erőteljes sajtókampány indult a magyar zsidóság tragédiájáról. Június 3-án a szenátus külügyi bizottsága, június 21-én a képviselőház külügyi bizottsága szólította fel Magyarországot a zsidóüldözés felfüggesztésére. Június 26-án az Egyesült Államok elnöke a budapesti svájci követség útján éles hangú tiltakozó jegyzéket küldött a magyar kormánynak, és a deportálások azonnali leállítását követelte. Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi képviselője ugyancsak aktív tiltakozó akciót folytatott a magyar zsidóság üldözésével szemben. Max Huber, a Vöröskereszt elnöke tájékoztatást kért a deportálások ügyében a magyar külügyminisztériumtól.

ral fenyegeti is őket.[1150] De akármelyik jóhiszemű és elfogulatlan magyart kérdez is meg a Kormányzó Úr, az csak a kormány ellen beszélhet neki. Sztójay megérett, s le kell hullania. Hamarosan. Cseley Rudi azt mondja, hogy Rátz Jenő 6 héttel ezelőtt történt lemondását éppen ezért nem hozta eddig nyilvánosságra a kormány Rátz Jenő minden rúgkapálása ellenére sem. Hogy majd hadd menjen egyben az egész. Ha azonban meg valóban maradhatnak valameddig, akkor közzéteszik a felmentését. Ez lesz tehát a jel. Ha Rátz Jenő felmentése megjelenik, akkor a kormány abban van, hogy marad.

Hétfőn a Budapestet megszálló német SS páncélos hadosztálya állig fegyverben 3 órás tüntető felvonulást rendezett Budapest utcáin.[1151] Azt mondták, hogy felvonulási gyakorlatot tartanak, de mindenki tudta, hogy Budapest megfélemlítése a cél. Az is könnyen meglehet, hogy nem is annyira Budapestet, mint inkább a Kormányzó Urat akarták ők az erejükkel presszionálni. Talán éppen a kormányválság hírével kapcsolatban. Tele még a tollam keserű és aggasztó hírekkel, de belefáradtam az írásba

1944. július 20.

Klári születésnapja. Egy szép szál floxot törtem le neki a kertben, ez volt az egész parádé. Éltesse az Isten. Antal Pista titkára tegnap telefonál, hogy a gazdája délután bent lesz a hivatalába, s szívesen vár. De akkor már olvastam Rátz Jenő felmentését a lapokban. Ha nem olvasom, ebből a telefonból tudtam volna meg, hogy a kormány egyelőre nem megy el. Antal Pistát ugyanis annyira kihozta a sodrából a bukásának lehetősége, hogy képtelen volt bármiről tárgyalni. Most tehát már fogadott. Olyan émelyítő mézes-mázas szerelmi vallomásokkal árasztott el, hogy szinte magam pirultam helyette. Onnan átmentem a pártba. Elég kevés képviselő, igen élénk érdeklődés. A pártban Tasnádi Bandi és Hóman Bálint uralkodik, de Bálint tegnap nem volt jelen. Szegény párt. Teleki és Tasnádi közösen ismertették a belpolitikai helyzetet. Ostobaságokat beszéltek. [...]

1150 Rajniss Ferenc az *Esti Újság* 1944. július 17-i (Csáklyások az élre?...) és 19-i (Elég volt) számaiban vezércikkekben intézett kirohanást Bethlen és politikai köre ellen. „Az volt a baj csupán, hogy sok vén gyerek felügyelet nélkül tévelygett a politika nagy erdejében. De ha csak a felügyelet hiányzik a Bethlen-boyok boldogságához, azt mostanában könnyen megkaphatják, mert még egy ilyen hetet nem engedünk végig cigánykodni senkinek a világháború utolsó fordulójában!"

1151 Hitler válaszlevele (lásd az 1145. lábjegyzetet) után, július 17-én késő este két páncélos hadosztályt erőltetett menetben útnak indítottak Budapestre, és másnap a Budapest környékén kiképzés alatt álló SS-lovashadosztállyal együtt győzelmi parádét rendeztek Budapest utcáin, egyértelműen megfélemlítő szándékkal. A kormányzó ezt követően Sztójayt visszahelyezte a miniszterelnökségbe. Macartney 2006. II. 385–386.

A pártból hoztam haza a Hitler ellen elkövetett merénylet hírét.[1152] A hivatalos német jelentés szerint egy csomó generálist megölt a bomba, de a Führer sértetlen maradt, – kisebb zúzódást és égést szenvedett bár, de rövid időn belül folytatta az audienciáit és Mussolinit fogadta.

1944. július 21.

Hitler ma reggel személyesen jelentette be a tegnapi merényletet a német rádióban. Ez az egyetlen módja, hogy az emberek a sértetlen voltát elhiggyék. Stauffenberg német gróf volt a merénylő, aki „tehetségtelen tábornokok elmozdított társasága által vezetett jelentéktelen kis csoport" megbízásából követte el a tettét. Tehát nyilván a hadseregben keletkezett az összeesküvés, a merénylet pedig nem egy exaltált ember egyéni műve. A vezetők vagy öngyilkosok lettek, vagy agyonlőtték őket. Ezzel azonban aligha lehet elintézve a dolog, mert Hitler szigorú, sőt kegyetlen hangon jelentette be a megtorlást.[1153] Himmlert, az SS-vezetőt tette a hadsereg élére rendet csinálni: vagyis az SS és a hadsereg ősi ellentétéből az SS jutott ki győztesen.[1154] Vagyis a radikalizmus terén győzött a proletárdiktatúra németországi fajtája. [...]

1944. július 23.

[...] Minden harctéren erős ellenséges túlerő állandóan, ádáz harcok, folytonos a visszavonulás. Mi lehet ennek a vége? Magyarországon egyre többen vallják titokban, hogy a háború elveszett. Mi lesz akkor velünk? Az oroszok itt állnak a Kárpátok előtt. Hetek alatt Magyarországon lesznek. Mit csináljunk személy szerint akkor? Menekülni nincs is hová, s nem is érdemes. Békén várni meg idehaza,

1152 A Hitler elleni merénylet és az azt követő katonai puccs terveit Valkür-hadművelet néven dolgozták ki német vezérkari tisztek. Július 20-án a rastenburgi főhadiszálláson tartott vezérkari megbeszélésre Claus Schenk von Stauffenberg, a tartalékos erők vezérkari főnöke táskájában egy robbanószerkezettel érkezett, amit közvetlenül Hitler közelében a tárgyalóasztal alá helyezett el, majd telefonhívásra hivatkozva elhagyta a termet. A bomba felrobbant, de miután valaki a lábával odébb tolta a táskát, az nem közvetlenül Hitler mellett robbant, így a Führer csak kisebb sérüléseket szenvedett. A robbanás következtében négyen életüket vesztették. Stauffenberg – abban a tudatban, hogy a merénylet sikerült – Berlinbe sietett, hogy a tervnek megfelelően a katonai puccsal folytatódjon az akció. Kiáltványban közölték Hitler halálhírét, és megkezdődött az SS és a Gestapo vezetőinek letartóztatása. Miután azonban kiderült, hogy a diktátor életben maradt, az összeesküvők vezetőit letartóztatták.

1153 A merénylet után a Gestapo 7000 embert tartóztatott le, közülük 5000 főt végeztek ki, számosan még a letartóztatás előtt öngyilkosságot követtek el, köztük Rommel, akit kényszerítettek erre a döntésre, mert népszerűsége miatt veszélyesnek látták volna a nyilvános meghurcoltatását.

1154 Himmler megerősödése Magyarországon is éreztette a hatását, az Veesenmayer gyengülését, Winkelmann és a nyilasok befolyásának erősödését eredményezte.

amíg tarkón lövik az embert? Akkor inkább harcban lőjenek homlokon. De ezt a harcot is valahogyan meg kellene szervezni. Csak ülünk, mint csirkék a ketrecben, és nem tudjuk, hogy mi lesz belőlünk: paprikás-e, vagy pörkölt? Sokkal többen vannak, mint egy éve hittem, akik a baloldali politikában bíznak. Vagy az események alakulása miatt azóta szaporodott meg ennyire a számuk? De most elég sokan vannak. Adná az Isten, hogy az ő hitük szerint lenne. Hiszen az ifjúságnak akkora nagy joga van a boldogsághoz, hogy mindenféle rendszerben okvetlen meg is szerzi magának. Hanem én már öreg vagyok az efféle átálláshoz. [...]

1944. augusztus 3.

Délután bementem a pártba. Nem egykönnyen mentem, inkább kertészkedtem volna itthon. De cigarettát ígért mára a trafikos. A belpolitikai helyzet kétségbe ejtő. Az új kormány még mindig nem bírt megalakulni. Állítólag a németek nem bírnak most egymással megegyezni, s ez a huzavona oka. Ugyanis a megszálló németek között két irányzat van, amit az egyik akar, azt a másik ellenzi. Azonban, ha meg is születik az új kormány, nem lesz köszönet benne. Sokat le lehet nyelni azért, hogy ne legyen német főkormányzóság belőlünk, de azt már mégsem, hogy lényegében főkormányzóság legyünk, s erre a lényegre önként rányomjuk az alkotmányosság formai pecsétjét. Akkor már legyen inkább nyílt főkormányzóság. Legalább fenyegetőzni lehetne ezzel a németek felé. Azt mondta Vay Laci erre: „Tudod, most kb. 28%-ot lopnak ki az országból a németek. A főkormányzóság esetén 100%-osan kifosztanak minket. A kérdés tehát, megéri-e a különbséget a mai állapottal együtt járó felelősség." Ő mondta különben azt is, hogy a nehézipar zsidó részvénypakettjeivel a német náci párt akar titokban üzletet csinálni. Imrédy gazdasági csúcsminiszter felszólalása miatt került az ügy Hitler elé, ahol a pártemberek ugyan kibeszélték valahogyan magukat, de az üzletet nem perfektuálhatták[1155] kedvük szerint. Ez az oka Imrédy újabb népszerűtlenségének a németek körében.[1156] Ha igaz, ez becsületére válik neki. [...]

1155 végrehajt, foganatosít

1156 A Weiss-, a Kornfeld-, a Chorin-család a magyar iparban meghatározó szerepet játszottak, a háború szempontjából különösen a nehéziparban jelentős Weiss-család volt fontos tényező. A német megszállás után e családok legtöbb tagját elhurcolták. Érdekeltségeikről az SS a fogságban tárgyalt velük. Weiss Jenőt április 4-én kereste meg egy Himmler felhatalmazásával érkező magas rangú SS-tiszt, és felajánlotta, hogy a családtagok szabadsága fejében 25 évre az SS irányítása alatt álló tröszt venné át a család érdekeltségeit és haszonélvezeti jogát. A tárgyalások hetekig folytak, és miután megállapodás esetén a magyar hadiipar és gazdasági élet jelentős része az SS kezébe kerül, a kormány is bekapcsolódott. Veesenmayer, aki élesen szemben állt Himmler irányával, az ügyet helytelenítette, annak kapcsán a lemondását is felajánlotta. Imrédy mint gazdasági csúcsminiszter mindent megtett,

1944. augusztus 8.

Bonczos Miklóst kinevezték belügyminiszternek, Szász Lajos a kereskedelmi minisztérium vezetését is megkapta.[1157] Váratlanul ért ez a megoldás, és örülök neki. Sztójay a szerencsétlen ugyanis abban van még mindig, hogy a kormányzati bajokat nem a koalíciós kormányzás, hanem a koalíció szűk köre okozza. Antal Pista bevallotta, hogy ő már a minisztertanácson ki se meri nyitni a száját, mert attól fél, hogy valamelyik miniszter társa beárulja majd a németeknek. Ez a vallomás nemcsak Antal Pistára jellemző, hanem a helyzetre is. Imrédyék kiválása a kormányból voltaképpen a koalíció csendes megszűnését jelenti. Imrédyéket elvitte a süllyesztő, – remélhetőleg véglegesen.[1158] Hogy mit ártottak az országnak négy hónap alatt a belügyi tárca korrumpálásával, az felmérhetetlen. Bonczos Miklós nem rossz választás.[1159] Az öreg Keresztes-Fischer nem volt rossz iskolamester a közigazgatásban. Mosolyognom kell, ha a régi szép időkre emlékszem, mikor még az öreg nem adott semmiféle hatáskört neki. Gyanakodva vizsgálta, hiába biztatgattam sokáig. „Arra használom" – mondta az öreg –, „hogy híreket hozzon nekem a pártból. Arra jó, hisz mindenbe beleüti az orrát, s én tudok is mindent." Ma Keresztes-Fischer a magyar belpolitika leggyűlöltebb figurája. Mit szólna a világ, ha elmondanám az új belügyminiszternek ezt a régi szerepét. De hát dehogy mondom. Bárki jött is volna Jaross helyett, örülnék neki. Bonczosnál ezidő szerint aligha jöhetett volna jobb. [...]

1944. augusztus 11.

Ma egy tábori levelezőlapot kaptam Juhász Ferenc kertésztől. Úgy szokta címezni őket: „Szeretettel Nagyméltóságú stb". Optimista hangú és kedves egy írás volt. Arról szólt, hogy másnap – 27-én kelt – bejönnek a magyar határon, s hogy az

hogy megakadályozza az üzlet létrejöttét. Az azonban létrejött, viszonzásul 45 személy távozhatott külföldre. MACARTNEY 2006. II. 362.

1157 Előtte csak iparügyi miniszter volt.

1158 A kormányon belül az imrédysták és a nemzetiszocialisták küzdelme – többek között Himmler megerősödésének is köszönhetően – Imrédyék vereségével zárult. Miután Imrédy zsidó származását a németek által hitelesített iratokkal igazolták (lásd az 1944. június 22-i bejegyzést), a három imrédysta miniszter, Imrédy, Kunder és Jaross beadta a lemondását. Az aktív politikában innentől nem vettek részt.

1159 A Kormányzó július 17-i kormányváltása nem sikerült (lásd az 1944. július 18-i bejegyzést), a belügyminisztérium átszervezéséhez azonban ragaszkodott. A zsidóság deportálásának végrehajtását koordináló Baky és Endre államtitkárok szerepét korlátozták, és Jaross belügyminisztert leváltották. Bonczos Miklós Keresztes-Fischer Ferenc köréhez tartozott, az ő felügyelete alatt látta el a menekültek ügyeivel foglalkozó kormánybiztosi feladatot.

orosz lassan megérett az aratásra, s ők majd helyt állnak. Derülten olvastam végig. „Legyen velünk az Isten a boldog viszontlátásig." – ez volt a vége. Arra a kis helyre pedig, amely az utolsó szavak és az aláírás között vala, elmosódó ceruzaírással más kéz ezt írta: hősi halált halt 1944. VIII. 5. 8 óra. Én temettem el, Koscsó István honvéd. Nyilván zsebében maradt szegény Ferencnek a feladatlan kártya. Nem tudom, mikor hatott meg ennyire levél, mint az övé. Napközben többször is megsirattam. Becsületes, igaz ember volt. Én Uram, Istenem: hány ilyennek kell most elvesznie! [...]

1944. augusztus 18.

Tegnap délután ismét összeült a Majthényi Miklós-féle magyar kaláka. A sokasodó bajok miatt Antal Pista javaslatára elhatároztuk, hogy ezentúl minden csütörtökön összeülünk. Ebben a kalákában csupa magyar származású ember ül együtt pártkülönbség nélkül. Elhatároztuk, hogy Bárdossy, Szász Lajos, Antal Pista, Bonczos Miklós, Teleki Mihály és Vörös János,[1160] a vezérkari főnök együttes kihallgatásra jelentkezzen a Kormányzó Úrnál, hogy előtte a helyzetet feltárja. A társaságot egy megbeszélésre nekem kell előbb magamnál összegyűjtenem. Nem lesz ez könnyű dolog.

1944. augusztus 20.

Szent István napja. De az idén nem kérdés már, hogy menjünk-e a körmenetre? Körmenet is inkább csak a jogfolytonosság fenntartásáért van. Jurcsek Béla jött fel hozzánk estefelé, itt is vacsorázott. Látom a szavából, hogy biztosra veszi sürgős miniszterelnökségét. Azt hiszi, hogy azt a Kormányzó Úr is kívánja. Ő maga nem akarja semmiképpen, de hát ..., és alighanem csakugyan nem is akarja. A németek győzelmében rendületlenül bízik. De jó lehet neki!

1944. augusztus 21.

Megállapodtunk máma, hogy meséskönyvet írok gyermekeknek. Karácsonyra kell megjelennie, s nekem kb. szeptember közepére el kellene a szöveggel ké-

1160 Vörös János (1891–1968), 1943 novemberétől a II. hadtest parancsnoka, a német megszállás napjától a Honvéd Vezérkar főnöke. A németek bizalma ellenére a kiugrás előkészítésében fontos része volt. A nyilas hatalomátvétel után átszökött a fronton a szovjetekhez. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, 1946 februárjától 1946 szeptemberi nyugdíjba vonulásáig az új Honvédség vezérkari főnöke. 1949-ben letartóztatták és életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult.

szülnöm.[1161] Nagy kedvvel fogok hozzá. Légiriadó megint. Délelőtt is, éjszaka is. Budapestet megint elkerülték. Városszerte keringő hírek szerint az angol rádió állítólag bejelentette, hogy amíg a zsidók kiszállítása szünetel,[1162] Budapestet nem fogják bombázni. De nemcsak légiriadók vannak most folytonosan, hanem zavaró repülések is. Ezek aztán a szó szoros értelmében szinte folytonosan. Kivált éjjel. Aggasztanak ezek az éjszakai zavaró repülések. Az az érzésem, hogy itt valami alattomos disznóság készül.[1163] [...]

Bánffy Daniék voltak nálunk vacsorára. Ez sem gyakori dolog, hogy a kezdeti kölcsönös ellenszenv és gyanakodás után annyira összemelegedjék az ember, mint mi Daniékkal. A német vereséget ők is elkerülhetetlennek látják.

1944. augusztus 24.

Reggel megtelefonálta Cseley Rudi, hogy a románok átálltak az ellenséghez, semmisnek nyilvánították a bécsi döntést, és szembe fordultak a németekkel.[1164] Azt mondta, hogy a Tisza-vonalat fogjuk tartani. Egyszeriben elment a meseírási kedvem. Főként a Tisza-vonallal ijesztett meg nagyon. Sok különböző kombinációt hallottam már arról, hogy német vereség esetén ki fog megszállni minket, – de hogy a bolsevizált románok? Ez mindennél rosszabb. Gondolatban látom a menekülő székelyek szekereit és a magyarság kiirtását, – egyelőre a Tiszáig. De Rudi hírei közül ez az utolsó szerencsére valótlannak bizonyult. Legalábbis egyelőre nincs szó a Tisza-vonalról, mint azt délután megtudtam. A román átpártolás minden valószínűség szerint az olasz kaptafára megy: egyes román csapatok megmaradtak a németek mellett, mások átpártoltak tőlük, az áruló új „liberális" kormány ellen

1161 A mesekönyv *A hét cinke* címen 1945 karácsonyára jelent meg Komáromi Ferenc álnéven. Lásd az 1945. december 26-i bejegyzést.

1162 A június 26-i koronatanácsi döntést a zsidók deportálásának leállításáról július 7-én jelentették be. A deportálás végrehajtásának ellenőrzésével megbízott Eichmannt és különítményét augusztus 24-én rendelték vissza Németországba. Részletesen lásd az 1146. lábjegyzetet.

1163 Augusztus 20-tól a szövetséges légierő elsőrendű feladata lett Magyarországon az Ukrán front biztosítása. A Romániában állomásozó német szárazföldi csapatok és repülőalakulatok megmaradt részeit Magyarországra vonták vissza, ezek ellen is sorozatos támadást indított a szovjet és amerikai légierő. Szeptember elejétől pedig „Magyarország kibombázása a háborúból" jelszóval fokozott intenzitású bombatámadás kezdődött. PATAKY–ROZSOS–SÁRHIDAI 1992. II. 169.

1164 1944. augusztus 23-án I. Mihály román király fegyverszüneti kérelméről 18 órakor tájékoztatta a német követet, Manfred von Killingert. Constantin Sanatescu vezérezredes elnökletével katonai kormány alakult, amelyik lezáratta a Bukarestbe vezető utakat és vasutakat, s blokád alá vonatta a fővárosban állomásozó német alakulatokat. Este 22 órakor I. Mihály a rádióban jelentette be a diktatúra megdöntését és a román haderő csatlakozását a Vörös Hadsereghez. A király – mint a fegyveres erők főparancsnoka – parancsot adott a román csapatoknak Észak-Erdély elfoglalására. RAVASZ 2003. 142.

Bukarestben „nemzeti" kormány alakult, amit az angol rádió a németek bábkormányának nevez. Ebből tán arra lehet következtetni, hogy Bukarestben a németek az urak. Autentikus hírek nincsenek. Az én híreim Bonczos belügyminisztertől származnak, de ezek sem autentikusak. Úgy látszik, hogy Dél-Erdélyben a németek az urak, s talán Antonescu, ha ugyan él még. Mert állítólag megölték.[1165] De ami a fő, hogy Dél-Erdélyben most nem voltak jelentősebb román erők, betöréstől tehát legalábbis a közeli napokban nem kell tartanunk. A határon nyugalom van. Az oláhok délelőtt lövöldöztek ugyan itt-ott, de nem támadó, hanem nacionalista célzattal. Azt kiabálták, hogy vége a háborúnak, éljen a béke. [...]

Arról szó sincs, hogy mi Dél-Erdélybe bevonuljunk, bár a városban már esküsznek rá az emberek, hogy megszálltuk Brassót. Persze erőnk se lenne fölöslegesen hozzá, de úgy nézem, a németek még bíznak benne, hogy a román erőt megoszthatják, a mi offenzív fellépésünk pedig könnyen egy táborba verhetné őket ellenünk. A magyar vezérkari főnök éppen Hitlernél van, ma éjjel érkezik vissza. Ő talán hoz hiteles híreket, legalábbis a németek szándékáról.

A kormány a román kiugrás hírére feloszlatta az összes politikai pártot.[1166] Mindegy, ez az egy jó következménye mégis lett a bajnak. Négy hónappal ezelőtt persze sokkal jobb lett volna, de talán még nem késő. Most még Sztójayt kell sürgősen eltávolítani. Lehetetlen, hogy ilyen nehéz időkben egy szanatóriumban fekvő beteg és tehetetlen ember legyen az ország miniszterelnöke és külügyminisztere. Holnap délután ül össze nálam az összeesküvő társaság, hogy a Kormányzó Úrnál ez irányban teendő lépést megbeszélje. Isten legyen velünk!

1944. augusztus 25.

A délutáni megbeszélés elmaradt, mert délutánra minisztertanácsot hívtak össze, s így Szász Lajos és Antal nem lehettek volna jelen. Bárdossy meg nem volt Budapesten. Sajnálom a késedelmet, mert minden percért kár. A román helyzet ugyanolyan tisztázatlan, amilyen tegnap volt. A németek érthetetlen fuvolaszavú jelentéseket adnak ki, nyilván a románok bájolására. Mint valamely megcsalt szerelmes, aki azonban maga még mindig epekedik. [...]

1165 A román kiugrás napján, 16 órakor Ion Stircea tábornok I. Mihály román király nevében tartóztatta le Ion Antonescut. A Román Kommunista Párt őrzi augusztus 31-ig, majd Sztálin parancsára átadják a szovjet hatóságoknak, akik Moszkvában tartják fogva. 1946 februárjában kiadják a román hatóságoknak. 1946 április–májusban a Legfelsőbb Állambiztonsági Bizottság Katonai Tanácsa előtt zajló perben 13 társával együtt halálra ítélik és 1946. május 17-én kivégzik. Sipos (szerk.) 1997. 27

1166 Ez volt az első lépés a Sztójay-kormány leváltására és a politikai pártok csatározásaitól független katonai kormány kinevezésére.

1944. augusztus 26.

Az örökös cigarettagond rákényszerített, hogy a dohányjövedéki igazgatósághoz forduljak cigarettáért. Adott igen szívesen ezer db-ot – 240 pengő –, személyesen akartam érte bemenni. De reggel persze megint légiriadó volt. 9 és 10 között a légiriadó szinte szokványossá kezd válni. Az is, hogy Budapestet nem bántják. Néha csupán átrepülnek Magyarország légterén. Azt tesznek, amit akarnak velünk. Valóságos országút a magyar légtér. Szinte állandóan zavaró repülés van itt is, ott is, és délelőttönként többnyire kétszer is légiriadó. Máma csak egy volt. Elhoztam a cigarettát. De hogy el is szívhatom-e békességgel?

A román helyzet egyre aggasztóbbá válik. Az oroszok jönnek fel a Duna mentén. A németeknek egy Bulgáriából sebtében áthozott páncélos hadosztálya Bukarestben harcol. A dél-erdélyi szorosokat megszállták a románok. Nem nagy erővel, mert az nincs nekik Erdélyben. E szorosok felé töri magát az oláh síkságon szorongatott német sereg. Dél-Erdélyben sem urak a németek. Brassó a királyék kezén van, de egész Dél-Erdélyben is egyre több lélegzethez jutnak. Svad is az övék.[1167] A szász vezetőket összefogdossák, s elviszik. A szászok tömegesen menekülnek Magyarországra. A bánáti svábok szintén. A románok védőállásokat építenek ki a magyar határ mentén. Betörjünk-e Dél-Erdélybe, ne törjünk-e be? Diplomatáink tűzön-vízen át ellenzik az angolszászok haragjától félve, de ők eddig is minden határozott lépést elleneztek. A katonáink is kézzel-lábbal ellene vannak. De a katonáink eddig is mindig vonakodtak minden katonai vállalkozástól. Ők bíznak legkevésbé a saját művükben, a honvédségben. Teleki Béla, az Erdélyi Párt elnöke szintén ellenzi a bevonulást. Mert kevés az erőnk, Dél-Erdély lakossága túlnyomórészt román, akik valószínűleg partizánokká válnának, – ha bemegyünk, szerinte a nadrágunkat sem hozhatnánk vissza.

Szörnyű a helyzet, s ebben a szörnyű helyzetben ült össze ma délután nálam Majthényi kalákája: Bárdossy, Antal Pista, Szász Lajos, Baky, Lukács Béla, Majthényi. Abban maradtunk, hogy Lukács Béla holnap elsőnek jelentkezik audienciára a Kormányzó Úrhoz, és kéri Bárdossy, Bonczos, Szász és Antal sürgős meghallgatását is. Kéri továbbá új miniszterelnök kinevezését. Ha a Kormányzó Úr mindenképpen katonát akar kinevezni, akkor Faragho Gábort[1168] fogják ajánlani, de polgári miniszterelnököt jobban szeretnénk, mert a katonákkal torkig

[1167] A román átállás után, augusztus 26-án a szovjet és a román erők az Úz völgyén keresztül betörtek Észak-Erdélybe. Ellenállás nélkül átkeltek a Tömösi- és Vöröstorony-hágókon és megszállták a brassói és a fogarasi medencét. ILLÉSFALVI–SZABÓ–SZÁMVÉBER 2008. 75.

[1168] Faragho Gábor (1890–1953), 1940 júliusától 1941 júniusáig, a Szovjetunió megtámadásáig moszkvai katonai attasé. 1942 novemberétől a csendőrség felügyelője, 1944 júliusától egyben a rendőrség

vagyunk. A feneség az, hogy a Kormányzó Úr már döntött is Lakatos[1169] miniszterelnöksége mellett, csak még a németek plakettje hiányzik hozzá. Lakatos már a kormányát is összeállította, – jórészt szerencsétlenül. Mindezt Lukács Bélától a legnagyobb titok pecsétje alatt hallottam, aki pedig magától Lakatostól.

Bonczos nem jöhetett el délután. Telefonon hívott, hogy mentsem ki, s hogy este négyszemközt beszélhessen velem. Azzal kezdte, hogy nem vállalnám-e én a miniszterelnökséget? Azt feleltem, hogy nem. Azt hiszem, különben is inkább captatio benevolentiae-nek[1170] szánta Bonczos ezt a kezdeményezést. Az volt az igazi célja, hogy felvesse, miként buktathatnánk még meg Lakatos nyílt dezignálását. Fő érve az volt Lakatos ellen, hogy a németek egyáltalán nem bíznak benne. Ezt én is már több oldalról hallottam. Lakatos nem szerencsés választás.

Valószínűtlenül gyönyörű este volt, színtiszta béke. Ez-e a hazugság? Vagy az a másik, amely a határainkat nyaldossa? Ha vakra fordul a kocka, Sztálin páncélosai 2-3 héten belül itt lehetnek Pesten. Pedig a virágaim olyan édesen illatoznak a holdsütésben, s a csillagok közönyösen bandukolnak a mennybolton. Legalább kapná magát az öreg Göncöl, vágna a lovai közé mérgesen, – de nem. Poroszkál a maga nyugodt tempójában, mintha a világon nem is történnék semmi különös.

1944. augusztus 29.

Közbelépésünk megkésett, Lakatos miniszterelnöki kinevezése megtörtént.[1171] A kabinet gyengébb az előzőnél is, annak ellenére is, hogy Rakovszky Iván kultuszminiszter személyében értékes tagot kapott. Mint rangidős ősminiszter, ő a miniszterelnök helyettese is, ami Louis hiúságát kétségtelenül erősen bántja. Őt Lakatos az eredeti tervével szemben megtartotta – az általa utódjának kisze-

felügyelője is. 1944. szeptember 28-tól a moszkvai fegyverszüneti delegációt vezette. Az Ideiglenes Kormány közellátásügyi minisztere. 1951-ben megvonták nyugdíját és kitelepítették.

1169 Lakatos Géza (1890–1967), 1940-től a 2. magyar hadsereg vezérkari főnöke, 1944 áprilisától május 31-ig az 1. magyar hadsereg parancsnoka. 1944. augusztus 29-én Horthy miniszterelnökké nevezte ki azzal a feladattal, hogy a háborúból való kiugrást készítse elő. Az október 15-i nyilas puccs után a németek letartóztatták, majd a szovjet hatóságok 1946 januárjáig vizsgálati fogságban tartották. 1951-ben kitelepítették. Selyemkendőfestésből és könyvillusztrálásból tartotta fenn magát.

1170 A hallgatóság jóindulatának elnyerésére szolgáló retorikai eszköz.

1171 Románia kiugrása után Horthy érvényesíteni tudta kormánybuktatási szándékát. Augusztus 24-én Ambrózy és Bárczy aláíratta Sztójayval a lemondólevelét a szanatóriumi betegágyánál. Eközben Horthy fogadta Lakatost, és közölte vele, vegye át a miniszterelnökséget, három bizalmi feladattal: amennyire a viszonyok engedik, helyre kell állítani a szuverenitást, le kell állítani a zsidóüldözést, elő kell készíteni a kiugrást. Veesenmayer Sztójay leváltását és Lakatos kinevezését elfogadta, Horthy alapvetően katonákból álló kormánylistáját azonban nem. Háromnapos alkudozás után állt össze a végleges lista. A kormány augusztus 28-án este 8.30-kor tette le az esküt. Macartney 2006. II. 401–407.

melt Csizik Béla nyilván nem állt kötélnek[1172] – de nem tartotta meg sem Antal Pistát, sem Szász Lajost. Mennyire fog ezen Antal Pista tajtékozni! Nem éppen vérpezsdítő egy kormány. Bár segítené meg őket az Isten! [...]

1944. augusztus 30.

Tegnap későn este beállított váratlanul Judit. A kis Pétert hozta fel, akit valami bőrbetegség egészen ellepett. Nyilván a szakácsnénk gyerekeitől kaphatta, azok meg az iskolában szedhették össze. Klári tehát délben bevonult a három gyerekkel a bőrgyógyászati klinikára. Azzal hitegették, hogy egy hét múlva tán hazajöhetnek. Klinikai terminológiával ez legalább 14 napot jelent. Nem mondtam neki, minek nehezítsem a dolgát, de igen keservesen esett elszakadnom tőle. Erre a kis időre, amelyre még talán számíthatunk, jó lenne együtt maradni. Egy hét – nem, addig tán nem szakad még össze felettünk a világ. De két hét, az már igen veszedelmes terminus manapság. Olyasformán érzem magam, mint egykori vakációk fogytán. Lejáróban az élet, jó lett volna együtt élvezgetni a végét. De a dolog elől elbújni nem való. Juditnak vissza kell mennie Zánkára a másik gyerekéhez, – az a rend, hogy álljon hát a nagymama a gátra. S ahogyan Isten akarja, majd úgy legyen.

Bandi öcsém ma hivatalból Bajra menet meglátogatott. Légiriadó volt reggel, nem számítottam már rá, és igen megörültem neki. Már régóta nem láttam. Azt mondja, ha a halálraítéltet megkérdezik a siralomházban, hogy mit akar? Hát egy pörköltet és egy korsó sört akar még. Ugyanilyen alapon megy ő le most vadászni feleségestől, fiastól. Összesikerített 4 nap szabadságot, benzinje is van, lemegy. Azzal váltunk el egymástól, hogy vagy látjuk még az életben egymást, vagy sem.

Rövidesen állítólag kormányzói kiáltvány jelenik meg arról, hogy bemegyünk Dél-Erdélybe a németekkel együtt védeni a Kárpátokat. Ismerve az összes nehézséget, hiányokat és veszedelmeket, mégis örülök ennek az elhatározásnak. Vannak kötelességek, amelyeket teljesíteni kell, ha ég és föld össze is szakad. Hogy a délvidéki magyarokat ne hurcolják el a bolsevisták, ez is olyan. Kár, hogy többre nem futja az erőnk, de amire futja, azon nem töprenkedhetünk. A jelentés a „Kárpáti magyar szorosok" ellen intézett elkeseredett támadásról beszélt. S olyasformán, hogy többnyire visszaverték. Vagy túlnyomórészt. Uram, irgalmazz! Az ember minduntalan azon kapja magát, hogy gondolatban ezt mondo-

1172 Csizik Béla 1939 és 1944 között pénzügyminisztériumi államtitkár. A németek ragaszkodtak a bizalmi emberük, Reményi-Schneller miniszteri pozíciójához.

gatja. A tatárjárás semmi volt ahhoz a veszedelemhez képest, amely most a Kárpátok felé hömpölyög. Uram, irgalmazz!

1944. augusztus 31.

Csík megyében két helyen is betörtek az oroszok, s csaknem Csíkszeredáig jutottak.[1173] Az egyik társaságot kiverték, a másik még most is Mádéfalva körül van. Jaj, az a kedves mádéfalvi templom!

Szlovákiába – állítólag Tiso kérésére – be kellett a németeknek nyomulniuk, mert „a városokban ejtőernyős orosz agitátorok kommunista lázongásokat szítottak, melyhez a hadsereg egyes részei is csatlakoztak".[1174] A német hivatalos jelentés azt reméli, hogy 24 órán belül elfojtja a zavargásokat. Ma még Zsolnánál és Breznóbányánál a szlovákok átvizsgálták a vonatokat, s aki német útlevéllel utazott rajta, azt a helyszínen agyonlőtték. Farkas professzor,[1175] a berlini Collegium Hungaricum igazgatója is német útlevéllel utazott, és csak egy véletlen ismerőse igazolásának köszönheti életét.[1176] A magyarokat nem bántották, engedték tovább.

Bulgária meghatalmazottja útban van Kairó felé, hogy a békefeltételeket átvegye. A német szóvivő csak abban kételkedik, van-e felhatalmazása a feltételek elfogadására? A németek üres frázisok puffogtatásával próbálják tartani a lelket önmagukban. Felállítandó új hadosztályokról, új titkos fegyverekről, s a rövid arcvonal előnyeiről szónokolnak, és kétségbeesetten magyarázzák, hogy hiszen ők nem is állnak rosszul. És ezt talán el is hiszik. Katonáik mindenesetre az utolsó leheletükig harcolnak a menekülés minden reménye nélkül. De Franciaországban

1173 Székelyföld kiürítése nyomán a román és szovjet alakulatok nagy tempóban törtek előre Erdélyben, Csíkszeredát szeptember 13-án vették birtokba. Murádin 2019. 245.

1174 1943 decemberében a szlovák Hitler-ellenes demokrata és kommunista politikusok együttműködésében alakult meg illegálisan a Szlovák Nemzeti Tanács. 1944 februárjában felvették a kapcsolatot a szovjetekkel, és megállapodtak, hogy partizántevékenységüket Moszkva irányítása alá helyezik, és közvetlenül a kijevi pártközpontból kapják az utasításokat. Miután a nyár folyamán jelentős számú orosz ejtőernyőst dobtak le Szlovákiában, augusztus 25-én támadást indítottak, melynek eredményeképpen az ország középső és keleti fele az ellenőrzésük alá került. Zólyomban szeptember elején a Szlovák Nemzeti Tanács vette át a hatalmat, a város a partizánok fontos központjaként működött, ahol szovjet katonai misszió állomásott. Ezen a misszión keresztül vette fel Moszkvával a kapcsolatot Horthy fegyverszüneti küldöttsége szeptemberben. Borbándi 1970. 138.

1175 Farkas Gyula (1894–1958), irodalomtörténész, 1928-tól a berlini egyetem Magyar Intézetének vezetője, 1930-tól kurátorként, 1935-től igazgatóként vezette a Collegium Hungaricumot. 1945 tavaszán Alsó-Bajorországba menekült. 1946-tól haláláig a göttingeni egyetem tanára.

1176 Farkas Gyula Teleki Pál kérésére vette fel a német állampolgárságot, így német útlevele volt, de miután magyar nyelven hangsúlyozta, hogy magyar professzor, szabadon engedték. Ujváry 1998. 12–20.

csak tart az irtózatos futás, Olaszországban sincs megállás, a Balkánról kotródniuk kell, amíg lehet, és Romániában teljesen kaotikus a helyzet. Hetek időnyereségéért folyik a szörnyű tusa. Remény nincsen.

Azonban a legaggasztóbb mindennél, hogy a németek Magyarországot utóbb is sorsára akarják hagyni az orosszal szemben. Követségi személyzetünk női hozzátartozóit legalábbis utasították, hogy költözzenek el Magyarországról. E hihetetlen hírt ellenőriztem. Igaz. Bennfentesek azt mondják, hogy a németek csakugyan megfontolás tárgyává tették, vajon a Lajta-vonalat védjék-e, vagy délen a Duna-vonalat. De hogy az utóbbi mellett döntöttek. Mert abban egyek a stratégák, hogy komoly orosz támadás nem a Kárpátokon át, hanem a Balkán felől várható. Azonban különböző tünetek azt mutatják, a németek apránként kiürítik Magyarországot. Viszik titokban a csapataikat. Micsoda öröm lenne ez máskülönben! De mesebeli átok alatt vagyunk. Ha egy-egy óhajunk teljesül is, nincs köszönet benne.

A kormánynak ugyan fel kellene a németek előtt vetni komolyan a kérdést, hogy mi hát a szándékuk, – de bármit feleljenek is rá, kiugranunk véleményem szerint mégsem szabad. Semmi hasznunk nem lenne belőle, csak kárunk: egy újabb ellenségünk: a német. És egészen bizonyosan, a magyar egység erős megbomlása. A saját kezünkben egyetlen kis lehetőség maradt esetleges megmenekülésünkre, s ez a belső rend megőrzése csak egy hétig még legalább a németek összeomlása után. Vagy beválik, vagy nem, de más reménységünk nincsen. Éppen ezért körömszakadtáig kell védenünk a határainkat az oroszok ellen, mert az ő bevonulásuk felborítaná a belső rendet. Mindegy, hogy milyen párti, vagy milyen világnézetű volt valaki, most csupán egy lehet a mérték: magyar vagy nem magyar. Hiszem, hogy ezen az alapon még a kommunistáinkkal is megegyezhetünk, mert ők is magyar kommunizmust akarnak inkább, nem oroszt. A többi részletkérdést hagyjuk azutánra. [...]

1944. szeptember 1.

Érdeklődés nélkül babrálok a kertben, csak a fojtogató keserűséget érzem. Uram, irgalmazz! – gondolatban gondolattalanul is egyre csak ezt motyogom, mint a templomos vénasszonyok. De keserves sora is lehet velünk az Úristennek. Mint a szülőnek akaratos, szófogadatlan gyermekével. Hiába akarná csak a javát, hiába tenné a lelkét is ki érte, – nem, nem, csak azért sem! Mintha csak önmaga vesztére cselekednék. És nem fárad a vesződségbe bele, veszi a pálcát és büntet, – pedig neki magának fáj legjobban a verés. De mit tehet egyebet, ha javunkat akarja? A szép szóra nem hajlunk. Uram, irgalmazz!

1944. szeptember 2.

Bonczos Miklós telefonált, hogy holnap délelőtt meglátogatna egy fél órára. Telefonon beszéltünk, tehát adatokat nem közölhetett. Annyit mondott, hogy rövid látra megjavult a helyzet, – hosszabb látra természetesen nem tőlünk függ a kialakulása. Úgy értelmeztem ezt a dodonai véleményt, hogy a Kárpátok védelmében bizakodhatunk, de a balkáni támadás veszedelme változatlanul fenyeget. Magyarul akkor sem jelent többet ez az optimista helyzetjelentés, mint hogy Sztálin 2 héten belül nem lehet Budapesten, de két hónapon belül itt lehet. És mégis micsoda kőszikla gördül le az ember szívéről csak erre a picurka reményre is, ami igazából nem is annyira remény, mint időhaladék. Élethalál harc és kétségbeesett erőlködés folyik ezért a kis időhaladékért. Ez most az élet. Ha a holnapot megnyertük, akkor talán a holnapután is kialakulhat. Fütyörészésen kaptam magamat a Bonczos-féle beszélgetés után. Az emberi reménykedésnek olyan picike hely elegendő – egyszeriben gyökeret ver belé, öleseket hajt, és kiterebélyesedik. Csakugyan elmúlhatnók-e felettünk a végítélet? Uram, irgalmazz!

1944. szeptember 3.

Délelőtt légiriadók országszerte. Budapesten is. Bonczos őszinte sajnálatomra nem jött. Ebéd után szegény Lossonczy Pista temetésére mentem ki, – szegény? Sokat szenvedett nyomorult, de ki tudja, nem az jár-e jól manapság, aki idejekorán meghal? Lossonczy Pista azok közé tartozott, akik igazán szerettek bennünket. Elment, és alkalmasint jobb beosztást kapott, mint mi, akik itt maradtunk. De a katona nem válogathat. Csak arra adjon az Isten erőt, hogy bármi érjen is, emberül bírjuk elviselni. [...]

1944. szeptember 4.

Bonczos Miklós telefonált, hogy ebédeljünk együtt. Értem küldte a kocsiját és kimentünk a Szigetre. Utoljára Keresztes-Fischer jobbján ültem ebben a kocsiban. Most sem tudom, mit is akart Bonczos tőlem voltaképpen. Én azonban tudtam, hogy mit akarok tőle, és meg is mondtam neki. Előbb a véleményemet a rettenetes helyzetünkről, aztán ennek belpolitikai következményeit. Ma csak nagyvonalú belpolitika képzelhető. A régi kicsinyes pártpolitikai skatulyázásoknak, világnézeti különbségeknek fölébe kell emelkednünk, mert ezen az alapon szükségképpen hajba kapunk. A kommunista kommunizmust akar, mi nem akarunk. A nyilasok Szálasit akarják vezérnek, nekünk pedig nem kell. Így ezen az alapon

nem jöhet létre egység. Tegyük tehát félre ezeket az időszerűtlen kérdéseket. Ha Isten csodák csodájára mégis megtart bennünket, egyszer még majd hajba kaphatunk ezeken. Most azonban keressünk olyan belpolitikai fundamentumot, amelyben megegyezhetünk. Rend és magyarság: ez lehet a közös fundamentum. Abban ugyanis egyetérthetünk valamennyien, hogy bármiféle rend jobb az anarchiánál. Abban is, hogy ez a rend magyar legyen, nem pedig orosz, német, vagy bármiféle. A kommunisták kommunizmust akarnak, mi nem akarjuk, de ha akaratunk ellenére mégis kommunizmusnak kell jönni ránk, az a kommunizmus inkább magyar legyen, mint orosz. Ebben egyetérthetünk. Ha pedig tudjuk egymásról, hogy ebben egyetértünk, nagy közeledés már csak ennyi is.

Az első lépést annak kell megtennie, aki hatalmon van. Iparkodtam megértetni Bonczossal, hogy ne járuljon hozzá az úgynevezett erélyes intézkedésekhez. Úgy tett, mintha igazat adna. De figyelmeztetett is, hogy a kormányban kevés hajlandóságot lát ilyen nagyvonalúságra, és a Kormányzó Úr közismert felfogására is célzott, aki a legnagyobb eréllyel fojtana el minden lázongó rendbontást. Nem beszélgethettünk sokáig, mert neki épp a Kormányzó Úrhoz kellett mennie. Azt mondja, hogy az öreget most is megóvja a törhetetlen optimizmusa. Szilárdan kitart amellett, hogy az oroszok nem jönnek be Magyarországra, elkerülik.

Jómagam Bárdossyval Vörös János vezérkari főnökhöz mentünk. A lakásán már ott találtuk Mérey Lacit.[1177] A hadi helyzetről kaptunk Vöröstől bizalmas tájékoztatót. Az első impresszióm nem volt túlságosan kedvező a vezérkari főnökről. Zsíros gondolkodású és primitív embernek látszott, de ez a véleményem rövidesen módosult. Ázsiai ember ez. Sztálinnak lehetnek ilyenféle tábornokai. A helyzet persze reménytelen. A németek a tavaszon közel 100 hadosztályt vesztettek a különböző frontokon, tartalékuk nincs. A keleti fronton kb. háromszoros az orosz túlerő. Az oroszok gyalogsága rossz, páncélosaik és tüzérségük jó, felszerelésük príma. Támadásuk Varsó felé bármelyik nap megindulhat. Nem bízik abban, hogy a németek Romániából erőt menthetnek ki. Az orosz sereg zömmel már átkelt a Dunán, – mondta, de a Duna jobb partjára kelt át és délnek tart Bulgária felé. Más része a Vaskapunak. Nagy erő: összesen kb. 70 hadosztály, ebből 15 páncélos. A németek elkésetten most kezdik kivonni a kb. 15 hadosztálynyi erőiket a Balkánról. Kérdés, hogy mikorra jön ki, illetve kijuthat-e egyáltalán. Ő az oroszok támadását délről várja. S általában, a háború mai fázisát úgy ítéli meg, hogy ez már az oroszok és az angolok versenyfutása Berlin felé. A mi magatartásunkat illetően a felfogása: kitartás a németek mellett és határaink védelme mindenáron,

1177 Mérey László (1887–1965), nyugalmazott altábornagy, 1944. április 26. és 1944. október 20. között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja.

amíg lehet. Ha a németek a Lajta-vonalra szorulnának vissza, és minket magunkra hagynának, akkor jön el csak az ideje, hogy a magyar kormány a németek tudtával[1178] más elhatározásra jusson. De addig kitartani és időt nyerni. Az eljövendő hat hetet tartja sorsdöntőnek. Azalatt dől el, hogy elveszünk-e? Mindezt nyugodtan, sőt kedélyesen fejtegeti.

Elmondja, hogy már tegnapelőtt be kellett volna vonulnunk Dél-Erdélybe, mert Aradnál nem bírjuk az oroszt megfogni. Politikai okok húzták az elindulásunkat, amely azonban holnap megtörténik olyan magyar és német erőkkel, amely háromszorosa az ezidő szerinti délvidéki ellenséges erőnek. A parancsnokságot magának verekedte ki a németekkel szemben. Atzél Édi már Dél-Erdélyben van.[1179] Robbantja az utakat, hidakat. A levonuló csapatok parancsnoka Veress Lajos. Horváth Feri,[1180] Kozma István,[1181] és az összes erdélyi ott van. Kozma a hadosztályainak élén rohamozta meg a Csíkba betört oroszokat, és ki is verte őket. Isten legyen velünk.

Sok minden történt ma. Finnország kiugrott a háborúból, s megszakította a kapcsolatát Németországgal.[1182] Reggel mondta ezt a hírt a rádió.

1944. szeptember 5.

Hosszú idő óta ma bombázták Budapestet megint.[1183] Sok gép jött ránk. Úgy látszik, csakugyan a frontra vittek légvédelmi ütegeket Pestről, mert sokkal gyen-

1178 Horthy ragaszkodott ahhoz, hogy Németországot a kiugrásról tájékoztatni kell, Magyarországnak nem szabad úgy feltűnnie, mintha árulóként a németeket hátba támadná. Egy finn típusú kiugrásban gondolkodott, ami azt jelentette volna, hogy hadüzenet nélkül a németeknek szabad elvonulást biztosítunk. Macartney 1953. 236–238.

1179 Az Atzél Ede által kezdeményezett titkos hegyivezető század (lásd az 1944. március 5-i bejegyzést) bevetésére a román kiugrást követő tordai csata előkészítéseként került sor, amely a dél-erdélyi szorosok birtokbavételével Erdély szovjet megszállását volt hivatva megakadályozni. Atzél tartalékos zászlósként Szabó János főhadnagy egységébe került beosztásba, szeptember 4-én szivárogtak át a román határon, hogy a román hadsereg hátába kerüljenek. A torockói völgyszorosnál nyílt összecsapásra került sor, az áttörés sikerült, a 7. hadosztály számára szabaddá tették az utat. Az ütközetben azonban Szabó János főhadnagy fogságba esett, a parancsnok nélkül maradt hegyivezetők szétszóródtak, Atzél Ede is megsérült. A harctéri tapasztalatai megerősítették benne az azonnali fegyverszünet szükségességét.

1180 Horváth Ferenc (1898–1971), altábornagy, 1940 novemberétől 1942 novemberéig a IX. hadtest vezérkari főnöke. 1944 márciusáig a rögtönzött 1. páncéloshadosztály parancsnoka. 1944 júliusától a Székely határőrség parancsnoka. 1945 májusában amerikai hadifogságba került, majd emigrált.

1181 Kozma István (1896–1951), altábornagy, 1943. februártól „magyar királyi honvéd székely határvédelmi parancsnok". Amerikai hadifogságba esik, ahonnan hazatér. 1949-ben a Hadiakadémia parancsnoka. 1950-ben letartóztatják és halálra ítélik.

1182 Lásd a 979. lábjegyzetet.

1183 Szeptember 5-én vette kezdetét az a szeptember végéig tartó főváros elleni támadássorozat, amely az északi és a déli összekötő vasúti hidak lebombázását tűzte ki célul. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 185.

gébb volt az ágyútűz, mint máskor. Vadászvédelem semmi. Egyetlen vadászszázadunk elvesztette már személyzete felét.[1184] Csúnyán bombázták Óbudát. A Gázgyár súlyosan szenvedett, egyelőre nincs gáz a városban. Eltalálták a Horthy Miklós hidat, és az egyik vasúti összekötő hidat, de azt mondják, hogy szerencsére rövidesen ki lehet javítani a kárt. Sokfele estek a városban bombák. Két kórházra is, amelyek legfeljebb pár 100 lépésnyire vannak a bőrgyógyászati klinikáktól. Ott szerencsére nem történt baj. Kláriék éppen ma akartak hazajönni. Légiriadó után meg is jöttek azután. Igen jó, hogy megint együtt lehetünk. Addig, ameddig. Most volt először használatban az autónk ismét, az hozta őket haza. Ebéd után pedig a temetőbe mentünk ki rajta. Mióta legutóbb itt jártam szép, selymesen kizöldült a fű szüleim sírján. Azt kívántuk az Istentől, hogy bár állhatna valahol egy másik sírkő is ezzel a felírással: Zsindely Ferenc és felesége Tüdős Klára. Nem magunknak kívántuk. De ha sírkövet kapnánk, a rendet jelentené. [...]

1944. szeptember 7.

[...] Este a Majthényi-féle kalákába mentem. A fő esemény Bárdossy beszéde volt, aki Bonczos kérésére előadta a véleményét a külpolitikai helyzetről. Okosan, szellemesen, világos logikával beszélt. És koromsötét reménytelenségre jutott, – hacsak a németek a háborút mégis meg nem nyerik. Ezt az egyetlen reménysugarat hagyta meg. Ha a szövetségesek győznek, akkor Magyarországon a szovjet az úr. Arra ne is gondoljunk, hogy az angolszászok a szovjettel szemben bármiben is a segítségünkre lesznek. Először is azért nem, mert Magyarországot a teheráni konferencián orosz érdekterületnek ismerték el.[1185] Másodszor pedig azért nem, mert alkalmasint nem is tartják érdekükben állónak. Churchill a Duna-medencét politikailag gyógyíthatatlanul betegnek tartja: a betegségünk a patriotizmus. Ez az angolokra is veszélyes, mert bármikor Európát megint lángra lobbanthatja. Ez ellen a veszedelmes patriotizmus ellen talán egészen jó orvosságnak véli a szovjetet, amely brutális nivelláló módszerével ezt a betegséget bizonyára ki

1184 Augusztus 23-ával a Honi Légvédelmi Parancsnokság irányítószerepe megszűnt. A román kiugrást követően a térségben a német JG–77 vadászezred Steinhoff ezredes parancsnoksága alatt átvette az összes légi harctevékenység koordinálását. A magyar vadászirányítás bázisa, a „Szikla Központ" 1944 októberétől nem működött. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 195.

1185 AZ 1943. november 28. és december 1. közötti teheráni konferencián, amelyen először találkozott Sztálin, Roosevelt és Churchill egymással egyszerre, elvetették a balkáni partraszállás tervét, ezzel elősegítették a Balkán és Kelet-Európa szovjet megszállását. Sztálin egyértelműen követelte, hogy Kelet-Európa szovjet érdekszférában maradjon. Az angolszászok pedig elfogadták a Sztálin által javasolt lengyel–orosz határ verzióját. A teheráni határozat másolatát „Ciceró" fn. kém (az ankarai brit nagykövet inasa) pár nap múlva átadta a németeknek. Sebess 2020. 245.

fogja irtani. Saját politikájának igazolásaként bizonyos elégtétellel mutatott rá, sem Finnország nem kerülhette el a sorsát azzal, hogy Amerikával a diplomáciai összeköttetést tűzön-vízen tartani igyekezett, sem Bulgária nem kerülhette azt el az orosz diplomáciai kapcsolatok fenntartásával. Mindkettőt lenyeli a szovjet. Fényes logikával bebizonyította, hogy a magyar sors orosz uralom alatt mennyivel reménytelenebb, mint akár a finn, akár a bolgár. [...]

Néha teljesen céltalannak találom ezt a konok naplóírásomat. Úgysem fogja soha senki elolvasni. Legalább 100 esztendeig nem lesz olyan magyar, akit érdekeljen. Addig meg hova lesz ez a napló?

1944. szeptember 8.

Egész nap idehaza nyesegettem a diófákat, mintha magamnak nyesegetném. De bárkik is jönnek, rendbe kell őket rakni. Ezenközben odalent megőrült a város, mit ezúttal négy tank okozott: kettő a királyi palota előtt, kettő a várbástyán. A városban ettől futótűzként terjedt a hír, hogy a Kormányzó Úr lemondott, és Bethlen István a miniszterelnök. Mert ez a szerencsétlen város még mindig csak politikában gondolkozik. Én semmit nem tudtam sem a tankokról, sem a hírekről. Malcomes Albert telefonált délután izgatottan, hogy sürgősen szeretne beszélni velem. Amíg megérkezett, sorra telefonáltam a minisztereket, sőt néhány államtitkárt is. Annyit megtudtam, hogy délelőtt minisztertanács volt, amely 3 óráig tartott, de a hivatalában senkit nem találtam.[1186] Bárczy Pistát is csak félóra múlva értem el telefonon, ő annyit mondott csupán, hogy a belpolitikai hírek nem igazak, katonailag azonban súlyos a helyzet. Telefonon nem mondhat többet, jövő

1186 Horthy a szeptember 7-i koronatanácson ismertette a katonai helyzetet és bejelentette, hogy másnap fegyverszünetet kér a svéd és a török nagykövetségen keresztül. Némi fenntartás hangoztatása mellett a résztvevők ezt elfogadták. Horthy ugyanakkor hangsúlyozta, hogy erről előzetesen tájékoztatni kívánja a németeket. Csatay honvédelmi miniszter javasolta, hogy intézzenek egy 24 órás ultimátumot a németekhez: azonnal küldjenek öt páncélos hadosztályt a szovjet előrenyomulás megállítására, ha ez nem történik meg, Magyarország kénytelen fegyverszünetet kérni. Miután ezt a követelést – vélte Csatay – Hitler nem tudja teljesíteni, ezzel ő maga ismeri el a kiugrás jogosságát, azt tehát nem tekintheti árulásnak. Ennek jegyében Vörös és Lakatos Greiffenbergernek és Guderiannak fogalmazta meg a katonai követeléseket, Horthy pedig Hitlerhez írt erélyes hangú levelet a fegyverszünet lehetőségét is hangsúlyozva. Szeptember 8-án Hitler válaszára várva a helyzet megvitatására ült össze a minisztertanács. A megbeszélés közben érkezett Greiffenberger üzenete a katonai segítség ígéretével, valamint Ribbentrop válasza, melynek lényege, hogy a kiugrási próbálkozás német megtorlást vonna maga után. Ezt követően a miniszterek a katonai segítség ígéretének betartása esetén a háború folytatása mellett döntöttek. Még aznap egy páncélos és három gyalogos hadosztály meg is érkezett. Ígéretükkel ellentétben ugyanakkor ezt a katonai erőt nem vezényelték a keleti front védelmére, hanem Budapest körül helyezték el őket. Macartney 2006. II. 424–426.

héten azonban feljön hozzám, és tájékoztat. Ez a tegnapi hír is az oroszok Lugosra bevonulásáról, a tankok, Bárczy halandzsája: mindez nyugtalanított. Nem a kormány sorsa miatt, bánja már a kánya a kormányt. Attól félek, hogy az orosz páncélosok dél felől betörtek az országba, vagy holnap betörhetnek.[1187] [...]

1944. szeptember 13.

Gyönyörű szarvasbőgésre való idő, de nem vágyom az erdőre. Nincs most öröm sem az erdőn, sem egyebütt. Mi lettünk a vad, irgalmatlanul szorul a kör. Aközben tehát eszüket vesztve szaladoznak a megrémült nyulak. Ilyen most Budapest. Akik átlátják a reménytelen helyzetet, azok a legképtelenebb menekülési terveket szövögetik. Akik nem látják át, azok nevetséges szalmaszálak után kapkodnának, és acsarkodva szidják a kormányt, hogy miért nem kap hát e különböző szalmaszálak után, amelyek persze a valóságban nincsenek is. A legképtelenebb hírek terjengenek még az úgynevezett beavatott körökben is. Mentül vadabb a hír, annál könnyebben talál hitelre. Hol Makón vannak már az oroszok, hol Nagybányán, – azután meg titkos csodafegyvereket vetettek harcba a németek: halálsugár, amely leszállásra kényszeríti a repülőgépeket. Mindenre szemtanúk vannak. De semmi sem igaz. Én annyiban látok tisztábban a többieknél, hogy ők görcsösen kapaszkodnak még most is eddigi életformájuk megszokott épületébe, én pedig tudom, hogy az már menthetetlenül összeomlott – akár így, akár úgy. Megérjük-e az új világot, lesz-e benne helyünk? Aligha. De a régi összedőlésében nem kételkedünk. Így aztán nem vagyunk kénytelenek fehérnek hazudni a feketét. [...]

A Székelyföld déli részében benn vannak az oroszok. Sepsiszentgyörgyöt és Csíkszeredát kiürítettük.[1188] Az a szerencsénk, hogy az orosz sürgősebbnek tartotta Bulgária megszállását, Szerbián keresztül a Földközi-tenger felé való elözönlést, mint Magyarország legázolását. Így néhány napi, talán néhány heti időhaladékhoz jutottunk. Ultimátumot intéztünk a németekhez. Hogy tudnak-e támogatást nyújtani, vagy sem? A németek megígérték a támogatást – ami persze nem sokat jelentene magában –, de az ígért csapatok egy része már meg is érkezett, más része útban van. Ha az orosz az egész erejével nekünk esik, akkor természetesen semmi ez a mi erőnk. Minden borúlátásom ellenére magam is bízom valamiben. De hát miben is? Emberi ésszel semmi remény nincs.

1187 A szeptember 7-i katonai jelentés szerint három orosz páncéloshadosztály haladt előre a Kárpátokon keresztül, és öt további a hágókon át. Szovjet előőrsök betörtek a Temesvárt körülvevő síkságra, elérték a Partiumot és a Bánátot. MACARTNEY 2006. II. 422.

1188 A szovjet csapatok szeptember 5-én a Békás-szoros felől érték el a Székely-medencét. Székelyföld kiürítése szeptember 7. és 12. között zajlott. RAVASZ 2002. 118–121.

Tegnapelőtt Klári beszélt Jurcsek Bélával. Délelőtt találkozott vele, s az volt az érzése, hogy Béla tökrészeg. Gyanakodott a Kormányzó Úrra, hogy el akarja adni a kormányt az oroszoknak.[1189] Jaj, csak ezen a 6 napon legyünk túl – mondta. Akkorra szerinte a németek harcba vethetnek valami döntő csodafegyvert. Tegnap délelőtt a kabinetirodában is jártam, Szent-Iványi Dodónál[1190] is és a miniszterelnökségen. Csupa reménytelen emberrel beszéltem, mégis megkönnyebbülten tértem haza. A harctéri hírek nem voltak rosszak. Pár napunk van még. Ez a fő. Azalatt történhetik valami. De ugyan mi történhetnék? Minden. Qui habet tempus, habet vitam.[1191] Klári tegnap a Kormányzónénál volt délután. Igen szíves fogadtatást kapott, de semmi hírt.

1944. szeptember 14.

Tegnap délelőtt háromszor volt légiriadó. Ez rekord ideáig. De bombázás nem volt. Este elbődült a negyedik riadó. Lett utána olyan pokoli hangorkán és tűzijáték, amilyent még nemigen értünk meg eddig. Csaknem 2 óra hosszat tartott. Ezek az oroszok egészen másképp dolgoznak, mint az angolszászok. Rendszertelenül, eredménytelenebbül, de teljesen kiszámíthatatlanul.[1192]

Most, hogy a pártokat feloszlatták, kiderült, hogy a képviselőknek mégiscsak kellene valami tájékoztatást adni. E célból két bizottsági termet a képviselőház rendelkezésre bocsájtott, ahol a képviselők pártkülönbség nélkül összejöhetnek. Naponként akár, de a csütörtök a fő nap. Ma estefelé tehát magam is bementem a

1189 Szeptember 10-én Horthy titkos tanácsosi ülést hívott össze, jelen volt többek között Bethlen István, Károlyi Gyula, Kánya Kálmán, Bánffy Dániel, Teleki Béla, a kormányból Lakatos, Hennyey, Csatay. Az ülésen az erdélyiek ismertették a kiugrásról szóló ultimátumukat. A tanácskozás egyhangúlag megállapította, hogy fegyverszünetet kell kérni. Lakatos másnap a minisztertanács elé terjesztette a kérdést, a hozzászólásokat Jurcsek erélyes tiltakozása nyitotta, majd Rakovszky kivételével a többi miniszter is a kiugrási terv ellen szólt. Lakatos ezt követően a kormányzónál javaslatot tett a kormány lemondására, Horthy ezt elutasította, ugyanakkor úgy döntött, hogy a kiugrást a kormány együttműködése nélkül kell végrehajtani. Szent-Iványi 2016. 182.

1190 Szent-Iványi Domokos mint a Kiugrási Iroda operatív vezetője a fegyverszüneti küldöttség szervezésének fő koordinátora volt. Szeptember 12-i hosszú beszélgetésen Bethlen Istvánnal egyeztették a konspiratív terveket és a küldöttség stratégiáját. Az Atzél-küldöttségen (lásd az 1197. lábjegyzetet) és a zólyomi szovjet katonai misszión (lásd az 1174. lábjegyzetet) keresztül sikerült a kapcsolatot Moszkvával felvenni. A Teleki Gézából, Faragho Gáborból és Szent-Iványiból álló küldöttség szeptember 28-án indult útnak Moszkvába, és október 11-én aláírták az előzetes fegyverszüneti megállapodást. Életbe lépni azonban a nyilas puccs miatt nem tudott. Szent-Iványi 2016. 184–210.

1191 Aki időt nyer, életet nyer.

1192 Ez volt az első szovjet éjszakai bombatámadás Budapest ellen, a korabeli hivatalos adatok szerint 300 szovjet gép vett benne részt.

Házba. Volt ott vagy 100 képviselő. A hírek csodálatosan terjednek, és ismét bizakodóbb a hangulat. Mindenki tudta már, hogy a németek nem hagynak magunkra bennünket, sőt újabb csapatokat is küldenek, – még többet is tudtak a jóból, mint amennyi igaz belőle. Lélegzethez jutottunk. Tisztában vagyok vele, hogy rövid időre csupán, s azt se tudom megmondani, hogy mit is várok ettől a rövid időtől, – de kimondhatatlan megkönnyebbülés ez mégis. Megint csak a relativitás törvénye alapján, az eddigi teljes reménytelenség után. Az embernek a betevő falatnál is jobban kell a reménység. [...]

Berepülési veszélyt jelentettek, megkértem Jurcsek Bélát, hogy nem vinne-e el a Fogasig? Azt mondta, elvisz hazáig, ha kap egy darab vajas kenyeret, mert neki 9 órára Werkmeisternél kell lennie. ¼ 9 volt ekkor. Vacsoráztunk, mikor megszólaltak a szirénák, és Béla nálunk rekedt. Okosan is tette, mert lent olyan parádé megint, hogy talán a tegnapinál is különb. Egy német katona is bemenekült hozzánk, annak tanácsára a pincébe rendeltem le a ház népét. Sokáig tartott a riadó, de Béla még utána is jó sokáig elüldögélt nálunk. Bizalmaskodó hangulatban volt, és a legutóbbi válságos napok történeteiből olyan szörnyű részleteket mesélt el, hogy le se merem írni. Béla könnyen láthatja elfogultan is a dolgokat, a különben jószándékú és becsületes lelkében lakik egy gyűlölködő démon. Sokat szenved most, ez kétségtelen. Különböző idegcsillapítókat hord a zsebében és egy pisztolyt. Ez utóbbit védekezésül. Halálveszedelemben tudja magát, mondja maga is.

1944. szeptember 15.

Miklós kedden rosszul lett a hivatalában. Valamikor szívbaja volt, 20 éve. Elmúlt. De a mostani napok kegyetlen feszültsége a locus minoris resistentiae[1193] mindenkinél jelentkezik. Nekem is gyalázatosan viselkedik a gyomrom. Bonczos Miklósnak a szíve rosszalkodik. Nem csoda: én senki se vagyok, de Bonczos a belügyminiszter szegény. Nem csoda, de annál nagyobb baj. A belügyminiszternek erősnek kell lennie, és állandó permanenciában.[1194] Ma délután meg akartam látogatni a klinikán, de aludt éppen. Csak a feleségével beszélhettem. Referensét sem bírta fogadni. Három szívrohama is volt ma. Aggaszt az állapota. Angina pectoris[1195] – ez állítólag ideges alapon van. Ilyen állapotban cipelik a zengő, recsegő óvóhelyre az esti bombázások idején. [...]

1193 Orvosi szakkifejezés: (a megbetegítő hatással szemben) a legsebezhetőbb hely.

1194 készenlét

1195 A szívizom vérellátási elégtelenségéből adódó mellkasi fájdalom.

1944. szeptember 16.

Kaláka. Keserves hírek. Erdélyben a csapatok erőviszonya: 1:2, a gépesítés aránya pláne rossz: 1:6. Ez a német páncélos erők megérkezése előtti helyzet. Ezeknek az erőknek a bevetésével aztán állítólag kiegyenlítődik majd ez a kétségbeejtő arány. A Kalákában ideges a hangulat.

Este váratlanul ránk telefonált Atzél Edéné, aztán Édistől feljöttek hozzánk vacsorázni. Édi megúszta a délvidéki kalandot,[1196] – 17 jelentéktelen sebbel. De rossz híreket hozott. Bizonyosra veszi, hogy az oroszok Sopronig fognak jönni, és sajnálja a hiábavaló pusztítást és véráldozatot, békét szeretne kötni.[1197] Olyasmiken is fantáziál, hogy nem lehetne-e az erdélyi magyar szovjetet kikiáltani?[1198] Az impressziói a német páncélosok megérkezése előttiek, de látom rajta, hogy ezek harceldöntő hatásában nem bízik. Elhozta a családját is Budapestre.[1199] Maga holnapután visszamegy, de a családját itt hagyja. Bánffy Dani is felküldte a feleségét és a gyerekeit.[1200] Az erdélyiek kétségkívül veszettnek tartják Erdély ügyét. A német segítségnek örülnek is, nem is, de inkább nem. Azért nem, mert a német csapatok miatt bajosabb kiugrani a háborúból, márpedig ők ezt szeretnék.[1201] Haragszanak a kormányra, hogy a koronatanácson leszavazták a Kormányzó Úr különbéke tervét.[1202] Igen nehéz szívvel tértem nyugovóra. [...]

1196 Lásd az 1944. szeptember 4-i bejegyzést.

1197 Atzél Edéből, Faust Imréből (1923-tól volt tagja a Jugoszláv Kommunista Pártnak, 1927-től egy baloldali könyvkiadó vezetője), Dudás Józsefből (az erdélyi illegális ifjúsági kommunista mozgalom vezetőjét a román hadbíróság 9 évre ítélte, amelyből 5 és fél évet le is töltött) álló küldöttség komoly kockázatot vállalva szeptember 16. után indult Budapestről, hogy fegyverszüneti tárgyalásokat folytasson Moszkvában. A szervezésben fontos szerepet játszott Mester Miklós és Ambrózy Gyula, a küldöttséget Bethlen István készítette fel, akinek nógrádi rejtekhelyén a határátlépés előtt egy napot töltöttek, és konkrét eligazítást kaptak a moszkvai tárgyalásokra vonatkozóan. Zsukov marsallal és Kuznyecov vezérezredessel tárgyaltak, a szovjetek jelezték, hogy nyitottak a magas szintű tárgyalásra. Életveszélyes körülmények között szeptember 24-án értek vissza Budapestre. Szent-Iványi 2016. 188–211.

1198 Több erdélyi vezető politikus, köztük Atzél azon a véleményen volt, hogy amennyiben nem történnek lépések a kiugrás irányába, önállóan cselekszenek és felveszik a kapcsolatot a szovjet és a román parancsnoksággal. Részletesen lásd Máthé 2020. 161–192.

1199 Atzél Edének hat gyermeke volt: Béla (1930), Marika (1932), Zoltán (1936), Endre (1937), Ferenc (1942) és Szabolcs (1944).

1200 Felesége Zichy Mária, a hat gyermekük közül a legidősebb nyolc-, a legkisebb egyéves volt. A háború után, 1948-ban született utolsó fiuk, Miklós.

1201 A román kiugrás után, augusztus 29-én Kolozsváron megalakult Teleki Béla elnökletével az Erdélyi Magyar Tanács, a baloldaltól az Erdélyi Párthoz közel álló körökig bezárólag minden jelentős közéleti tényező felsorakozott mögötte. Szeptember 12-én, Erdély hadszíntérré válásának elkerüléséért a kormányzónak címzett memorandumot írtak alá, melyben a mielőbbi fegyverszünetet és Erdély feladását kérték. A dokumentumot Teleki Géza vitte a kormányzóhoz. Murádin 2019. 245.

1202 Lásd az 1189. lábjegyzetet.

1944. szeptember 18.

Délelőtt megint erős angolszász bombázás. Sok és nagy tűz. Este orosz bombázás, ezek mindjárt besötétedés után jönnek. Az oroszok egészen kicsi bombákat dobálnak. De sűrűn és össze-vissza. Alig ütnek lyukat, de nagy körzetben betörik az ablakokat, a redőnyöket letépik és összegyúrják. És gyújtóbombákat is bőven dobálnak. Ezek sok lakástüzet okoztak. Ha éppen nincs légiriadó, akkor többnyire zavarórepülések vannak. A nyakunkra jött a front, mindig szálldos az ország felett valamilyen ellenséges gép. Sűrűbben is járhatnak hozzánk, mert lassanként elfogyott a többi célpont. Romániát, Bulgáriát nem kell már bombázniuk. Az ellenséges légi fölény nyomasztó. Azt tesznek velünk, amit akarnak. Vadászgépeink úgyszólván nincsenek, nincs már tüzérségünk. Ami maradt, próbálkozik lövöldözni, de ha 500-600 gépből le is lőtt vagy 8-at, az semmi. Magunkra maradtunk. Különösen az asszonyok zúgolódnak, és szidják a kormányt, hogy miért hagyja tönkretenni az országot, hogy miért nem köt békét? [...]

1944. szeptember 19.

Dolgom volt a városban. Már reggel 8 előtt útnak indultam, nehogy a szokásos riadó dolgavégezetlenül kényszerítsen le valami pincébe. Dolgaimat elintéztem, Bandi öcsémet is felkerestem a hivatalában, hogy esetleges menekülésünk terveit kölcsönösen elmondjuk egymásnak, sőt nyiratkozni is bejutottam a végén a Képviselőházba. Itt hallottam, hogy 12 órára a miniszterelnök is bejön, hogy a képviselőkkel ismerkedjék, beszélgessen. Lementem hát közibéjük én is. Volt vagy 80 különböző párti képviselő együtt, de a miniszterelnök késett. Csak 1 óra előtt érkezett. Alacsony kis cingár emberke ez a Lakatos. Rokonszenves. Ilyen szorgalmas, színjeles típus: nem túlságosan tehetséges, de megbízható. Rám legalábbis ilyen hatást tett első látásra. Mondott valamit a képviselőknek, – persze alig többet általános frázisoknál, de nem ügyetlenül. Aztán néhány hozzá intézett kérdésre válaszolt. Többek között azt is, hogy a németekkel a letartóztatott magyarok átadása érdekében alkudozásban van, mégpedig nem csupán a törvényhozás tagjait, hanem az összes németek által letartóztatott magyarokat illetően.[1203] Az oroszok erdélyi magatartására jellemző például azt mondta, hogy

[1203] A Parlamentet az alkotmányos előírásoknak való megfelelés jegyében 1944. szeptember 21-re hívták össze, hogy meghallgassa az új kormány programját. Ennek volt előkészítése a képviselőkkel való találkozás. Lakatos a programbeszédében a sorok között utalást tett Magyarország fegyverletételi szándékára, hangsúlyozta a határok megvédését, és utalt a zsidókkal szembeni kegyetlen intézkedések leállítására is. Az ülésen a kisgazda Csorba János kérdezett rá a letartóztatott képviselők sor-

az egyik városban a megszálló parancsnok megkérdezte, hogy hány zsidót szállítottak el a városból! Valami 1800-at szállítottak el. Erre a város lakosaiból ugyanannyit válogatás nélkül falhoz állított és agyonlövetett. Alig akarom elhinni. Eddig az oroszok olyan nagyszerű propagandistáknak bizonyultak, hogy szinte hihetetlen az ilyen meggondolatlan kegyetlenkedésük most, mikor a lakosság ellenállásának megértő bánásmóddal való csökkentése áll inkább az érdekükben. Legalábbis átmenetileg. Ha igaz is a hír, legfeljebb valami helyi parancsnok önkényeskedése lehet. [...]

1944. szeptember 20.

Klári korán reggel bement a városba, s ígérte, hogy légó előtt iparkodik vissza. Közkeletűvé vált ez a csúnya szó, hogy légó. Hallom a Fogason, hogy még a németek is ezzel élnek német beszéd közben. Későn jött ma a légó, de Klári még nem volt idehaza. Egyelőre nemigen aggódtam, mert csend volt. Kertészkedtem. Locsoltam a virágokat, nyestem a fákat és bokrokat. Jól tudom pedig, hogy tavasszal már nem gyönyörködhetek bennük, de mégis ebben a munkában van örömöm egyedül. Jól esik az a tudat, hogy amikor már nem leszek, a növények majd akkor is hasznát látják az én mostani működésemnek. Meg a madarak. Mert úgy nyesegetem a bokrokat, hogy alkalmas fészkelő helyek képződjenek rajta. Esztendőre, kettőre, – sem a madarak maguk sem fogják tudni, sem senki más, hogy miért zeng itt ilyen sűrűn a madárének. Egyszóval babrálgattam elégedetten, s arra gondoltam, hogy amikor egy-egy iparkodó juharcsemetét kiirtottam a többiek épülésére, vagy derékban metszettem el a madarak kedvéért, hogy voltaképpen ugyanazt cselekszem velük, amit majd a bolsevisták velem fognak rövidesen megcselekedni. Nyilván a juharcsemeték sem látják be szívesen, hogy alkalmatlan helyen nőttek, és nekik sem öröm a közjó érdekében büntetlenül kiirtatni.

Ekkor hirtelen nagy hevességgel megindult a lövöldözés. Éppen felettünk húzott el bosszantó szép rendben egy kötelék. Eregették közben a csillogó sztaniolnyilakat kazalszám, s az első pillanatban sohasem tudhatja az ember, vajon sztaniolszál-e az a csillogó pit, amelyet lehullatnak, vagy pedig bomba? Hát persze, hogy az eljövendő szörnyű megpróbáltatások ellen a legkényelmesebb orvosság éppen egy ilyen bomba lenne, amely az ember nyakába esik. Keserves szorongás

sára. Lakatos elmondta, hogy zajlanak a tárgyalások a letartóztatásban lévők magyar hatóságoknak történő átadásáról. Az átadás október 10-én történt meg, szabadlábra helyezésük október 15-én. Részleteket lásd Bartha 2020. 455–457.

lepi meg ilyenkor az embert. Elhessegeti persze, de váratlanul megint visszatér. Füst száll fel a Svábhegy mögül. Ezúttal fehér füst. Hol éghet? Elcsitult a lövöldözés, felmásztam a hegyre körülnézni. Mire visszaértem, még nem jött meg Klári. Holott jó ideje lefújták már a riadót. Holott autóval volt. De azután megjött, később Laci is befutott. Izzadva és gyalog, mert sem villanyosok nem jártak, sem a Fogas. Szétbombázták vagy a villanytelepet, vagy a vezetéket.

Ebéd után kimentünk Lacival a temetőbe. Azután hazajöttem és nekiálltam kertészkedni megint. Konokul. Tehet velem Sztálin, amit akar, de tavaszra mégis az én akaratom szerint fognak itt majd hajtani a fák és a bokrok!

Makkay Dóciék[1204] is hozzánk menekültek. A házunkban nagy a felfordulás. Mi szegény Ferenc kertész[1205] megárvult házába szándékozunk beköltözni. A nagy házból pedig gyermekmenedéket csinálunk kibombázott és menekült gyerekeknek.[1206] Klári keményen dolgozik hajnaltól sötétig. Ugyanaz a konok akarat hajtja, mint engem a kertben. Hogy az ő szája íze szerint folyjék itt akkor is az élet, ha nekünk már nem lesz beleszólásunk.

1944. szeptember 21.

[...] Délutánra összehívták az országgyűlés két házát, Lakatos bemutatkozott. A beszédét olvasta, kacsintott ide is, oda is, de semmi különöset nem mondott. Legfeljebb azt, hogy fontos döntéseket a törvényhozás megkérdezése nélkül nem fognak hozni. Ezt az esetleges fegyverszünetre vagy békekötésre értette. A parlamentet bizonytalan időre ismét elnapolták. Fegyverszüneti feltételek megtárgyalása, béke? Alkalmasint utoljára ültünk mi itt együtt. [...] Hát, – tudja Isten! Valami csoda mégis történhetnék! Több reményünk ennél nincs.

Szörnyű idénye van a rémhíreknek. Az egyik képviselő például azt terjesztette, hogy a székely nép már nincsen, maradéktalanul kiirtották az oroszok. Ezzel szemben azt hallom, hogy a székelyek máris alakítgatják a falvaikban a szovjeteket. Ha ez így van, jól van. Jobb egy eleven bolsevista, mint egy halott székely. Majd megint átalakulnak, ahogyan kell, s lehet. Csak éljenek.

1204 Makkay Domonkos

1205 Ferenc kertész hősi halált halt, lásd az 1944. augusztus 11-i bejegyzést.

1206 Tüdős Klára a német megszállás után bekapcsolódott az embermentésbe. A Nőszövetség gyülekezeti csoportjával pályaudvari szolgálatot szervezett, ahol a felnőtt nélkül maradt gyerekeket gyűjtötték össze és a Svéd Vöröskereszttel együttműködve helyezték el őket. Saját Istenhegyi úti villájukat is felajánlotta gyermekotthonnak.

1944. szeptember 22.

Szép volt ez a mi házunk, szerettük, örültünk neki. Most aztán rakodunk belőle kifelé. Készítjük a menekült és kibombázott gyerekek otthonát. Klári megvalósítja, amit a filmjében tavaly hirdetett.[1207] Furcsa fordulattal szolgál az élet. De ha minket ki is seper a házunkból, az a tudat legalább kellemes, hogy a jövendő növekedik benne. Összébb kell szoruljunk, az eddigi sok limlommal nem férünk. Selejtezni kell írásokat, fényképeket, emlékeket, a szívünkhöz nőtt százféle holmit. Klári olyan kemény, mint a gyémánt, ma láttam először elpityeredni. De szomorú dolog is az ilyen munka. Mint valami árverés. Kilicitál eddigi életünkből a háború. Mennyi töménytelen ruhája, cipője, fehérneműje is volt az embernek! Jó dolgában nem is tudta. No, most legalább van elajándékozni való. Olyanok hordják, akiket mi választunk ki, nem az, aki majd elrabolná. Szerencsére még erre időt adott az Isten. Sietünk tehát, rakodunk, osztogatunk, likvidálunk. Valami elmúlt. De volt ez is. Megérhettük. Hála légyen érte Istennek.

1944. szeptember 23.

Kaláka. Rossz hírek. Csütörtökön már hallottam, hogy Arad körül nem megnyugtató a harctéri helyzet. Mára aztán kiderült, hogy Aradot erős páncélos támadás elragadta tőlünk. Nagy harc volt, hősi küzdelem, sokan elestek. Rémhírek özöne. Hogy Battonyán vannak az oroszok. Hogy Muraközt elfoglalták. Hogy Szeged előtt állnak. Hogy Makón. És bizonyos, hogy Szegedről, sőt Debrecenből is menekül a lakosság mozgékonyabb része.[1208] Nem találkoztam senkivel, akitől hiteles tájékoztatást kaphattam volna. Mindenki a németeket szidja. A közvélemény nem fogadja el azt a magyarázatot, hogy az agyonbombázott közlekedés késlelteti őket. Hiszen Budapesten is van egy páncélos hadosztályuk, s az utóbbi időben még egyéb erősítést is küldtek ide, – miért nem viszik Erdélybe ezeket? A németek meg persze a romániai és bolgár tapasztalataik alapján nem akarják védtelenül hagyni a visszavonulásuk útját. Ha esetleg mi is kiugranánk, akkor a küldött segítség könnyen Erdélyben veszhetne. Ezt azonban akkor is tudniuk kellett már, amikor a segítséget megígérték. Valószínűleg nem bírnak adni, ez az egyszerű magyarázat. [...]

1207 Tüdős Klára megfogalmazása szerint a *Fény és árnyék* című filmjét az a gondolat ihlette, hogy az ember nemcsak saját gyermekéért felelős, hanem minden gyermekért. A film főhőse (Bulla Elma alakításában) gyermekei halála után nehéz sorsú gyermekeket fogad örökbe. Zsindelyné 1974. 224.

1208 September elejére a Keleti-Kárpátokban a front mindenütt az akkori magyar területre húzódott. September 23-án lépte át több ponton a 2. Ukrán Hadseregcsoport 53. hadseregének 57. lövészhadteste a mai magyar határt Lökösháza–Battonya–Nagylak vonalában. Ravasz 2003. 151.

1944. szeptember 25.

[...] Ma hétfő és szerda óta nem volt légiriadó. Joggal tűnik fel az embereknek ez a szokatlan csend.[1209] Az emberek, akik egyik percben azzal riogatják egymást, hogy az oroszok már Cegléden vannak, a másik percben meg már azzal biztatják, hogy működik a csodafegyver: 240 kilométeres körzetben minden repülőgép leesik tőle, s ezért nem bír az ellenség bombázni.[1210] Az igazság persze az, hogy az angolok a múlt heti nagy disznóságot az oroszokkal egyetértésben az erdélyi offenzíva megsegítése érdekében csinálták. Vasúthálózatunkat alaposan tönkre is tették, a vidéki városaink egész sorát agyonbombázták. Az offenzíva azóta javában folyik, – de azért csakugyan furcsa, hogy a bombázás így egyszerre abbamaradt. Nem mintha vágyódnék utána, de vajon mi oka lehet ennek a csendnek? Szinte aggaszt.

1944. szeptember 26.

Ma délelőtt Nagy Imre[1211] jött fel hozzánk. Kint volt a székely nemzetőrökkel harcolni a havason. Közben az oroszok elfoglalták Csíkszeredát,[1212] azt sem tudja mi lett a családjával, minden katona-holmija odaveszett, az maradt csak, ami rajta volt. Így küldték fel a székelyek a Kormányzó Úrhoz, akit tavasszal lefestett, hogy tájékoztassa őt a való helyzetről és megvédelmezze előtte a székelyek becsületét. Azt hallották ugyanis, hogy a Kormányzó Úr előtt szapulják a székelyeket. Pedig eleivel jól verekedtek ők, csak amikor fent a havason meghallották, hogy a völgyben elfoglalta a falvaikat az orosz, akkor mentek haza megnézni, hogy mi lett hát

1209 Budapest intenzív bombázása szeptember 5-én „Magyarország kibombázása a háborúból" jelszó jegyében kezdődött és szeptember 20-ig tartott. Ezt követően a szövetségi légierő a repülőterek ellen fordult, a városokat csak elvétve bombázták jelentéktelen károkat okozva. Október elején – az időjárás miatti, bevetésre alkalmatlan kilenc napot követően – újra kezdődtek a támadások, de – feltehetően az október első felében megkezdődő fegyverszüneti tárgyalásoknak köszönhetően – a szeptemberihez képest lényegesen gyengébb intenzitással. A bombázások Magyarországon 1945. március végéig tartottak. Az utolsó támadás Szombathelyt érte 1945. március 26–27-én. A 3122 magyar helységből 1024-et érintették a támadások. A bombázások magyar áldozatainak számát húszezer főre becsülik. Budapestet 34 alkalommal érte támadás. Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992. II. 196.; Sipos (szerk.) 1997. 254.

1210 1944. szeptember 8-án kezdődött meg a V–2-es ballisztikus rakéta bevetése, amely a pályája csúcsától kezdve meghajtás nélkül, nagy sebességgel, hangtalanul közlekedett. A légvédelem sem észlelni, sem elhárítani nem tudta, így a polgári lakosság körében nagy veszteségeket okozott. Az első támadás London ellen irányult és főként Anglia és Belgium ellen került bevetésre, de Párizs elleni támadásban (1944. szeptember 8-tól 1945. október 13-ig) is használták. V–2-es támadások következtében 8938 angol, 6449 belga polgári lakos vesztette életét. V–1-es rakéták bevetését az lásd 1944. június 17-i bejegyzésben.

1211 Nagy Imre (1893–1976), csíkzsögödi festőművész, a székely táj és nép megörökítője.

1212 1944. szeptember 11-én vonultak be a városba a szovjet hadsereg alakulatai.

a családjukkal. Imre a barátságon felül azért is jött hozzánk, hogy valami civil ruhát, cipőt és fehérneműt kérjen. Mindenáron sportruhát akart, lehúztam hát magamról azt az ócska bőr holmit, amelyet épp viseltem, mert más sportruhám már nem volt. Elosztogattunk mindent. De fehérneművel és mással kistafíroztuk Imrét. Csodálkozva mesélte, hogy a Kormányzó Úr nem volt levert, szomorú. Biztatta Imrét, hogy csak még két hétig tartsanak ki, addig lefolyik ez a német játék. Imrének arra a megjegyzésére, hogy a németek elvesztették a háborút, csak legyintett egyet, s azt mondta: régen. Vajon miben bizakodhat?[1213] Mert a világ körös-körül fekete. Ma a vezérkarunk részletes tájékoztatót adott a sajtóban az erdélyi harcokról.[1214] Azt mondja benne, hogy Makótól Nagyváradig a határ mentén folyik a harc, de attól sem kell megijedni, ha az magyar területre sodródnék át. És olyasformán végzi, hogy mi mindent megteszünk a túlerőben levő oroszok feltartóztatására, ami a saját erőnkből telik. Ebben nyílt szemrehányás van a németek felé, akik nem küldik a megígért segítséget. A németeket mindenki szidja. Erdélyben rabolnak, fosztogatnak. Az oroszok sok ejtőernyőst dobálnak le mindenfelé, többnyire magyar zsidókat. Akit össze bírnak fogni belőlük, azokat agyonlövik. Állítólag többnyire összefogják őket.

Teljesen a nyakunkon a hurok. Csak az a furcsa, hogy az utca élete csaknem ugyanúgy folyik tovább, mint azelőtt. A nők flörtölnek és kipirosítják a szájukat, gyermekkocsikban rózsaszín csecsemők kocsikáznak, a diákgyerekek egymásba karolva idétlenkednek. De a villanyoson fürtökben lógnak az utasok, és a trafikok előtt sort állnak a férfiak, nők cigarettáért.

1944. szeptember 27.

Rémhírrel és erdélyi menekülttel van a város tele. Egész Erdély szinte ideát van már. Persze az úri rend. A parasztságból is többen eljöttek, mint hittem volna. Menekült vonatok rostokolnak az állomásokon, az országutakon szekérkaravánok jönnek. A parasztság túlnyomó része azért bölcsen mégiscsak odahaza marad. Sorsukról a legellentmondásosabbak a hírek. A hivatalos tájékoztatás is csapni-

1213 Horthy szeptember 26-án konzultált Szent-Iványival a fegyverszüneti küldöttség (lásd az 1190. lábjegyzetet) végső összetételéről és a részletekről, és ezen a napon írta Ambrózy és fia, ifj. Horthy Miklós együttműködésével a fegyverszüneti feltételeket kérő levelét Sztálinhoz. A küldöttség két nap múlva indult Moszkvába. A Sztálinhoz írt levelet lásd Szent-Iványi 2016. 204–205.

1214 Ekkorra a német katonai vezetés lényegében döntött Erdély feladásáról. Október 5-én Nagyvárad–Nagyszalonta–Debrecen térségében álltak fel a páncélos- és gépesített hadosztályok, október 6-án indult meg a szovjet alföldi hadművelet, melynek következtében október 9-én az erdélyi magyar–német csoportosítás megkezdte a visszavonulást. Ravasz 2002. 146–154.

való. A hadi helyzet aggasztó. A hivatalos jelentés szerint is utcai harcok folynak Nagyvárad szegélyén, Makót és Földeákot pedig elfoglalták az oroszok.[1215]

1944. szeptember 28.

Ma aludtunk szegény kertész Ferenc kertész lakásában. Neki építettük, s amikor elkészült, azt mondtam, hogy akár magam is ellaknék benne. Most hát lakhatom. Nagy lakókonyha, kis hálószoba, fürdőszoba, kamra: ebből áll a lakás. Szűköcskén férünk benne persze az eddigi tágasság után, de majd beleszokunk ebbe is. Ellennék benne Klárival holtig szívesen, csakhogy aligha fognak benne békében meghagyni.[1216]

Sem a rémhírek nem fogynak, sem a menekültek. Tegnap Lukács Bélával vacsoráztam. Kölcsey Pista volt még ott. Azzal a tervvel – ami nyilván meghívatásom oka is volt –, hogy próbáljunk a párton belül olyan szervezetet készíteni elő, amely ellenséges megszállás esetén az esetleges népszavazást előkészíthetné. Pista sehogy sem bírta megérteni, hogy bolsevik megszállás esetén a pártra semmiféle aktív szerep nem vár. Azonban csak a jövő péntekre tervezi az alakuló megbeszélést, tehát abbahagytam az ellenállást. Ki tudja, mi történik még jövő péntekig?

1944. szeptember 29.

Felhívattak a Honvédelmi Minisztériumba. A Tisza és a Duna védelmi vonalának építéséhez hajtják ki a környező falvak lakosait, és azt akarnák, hogy a keresztyén egyházak lássák el köztük az adminisztratív munkát. Engem kértek meg, hogy a református egyház vezetőinél ezt a tervet előkészítsem. Haragszom a katonákra, mert más ügyből kifolyólag kellemetlen kényszerhelyzetbe sodortak. Csatay ugyanis a rádióban, sajtóban felhívást intézett a politikusokhoz és újságírókhoz, hogy jelentkezzenek katonai szolgálatra, mert végveszélyben az ország. Fegyver és ruha természetesen nincsen, ezért nem rendelhettek el általános mozgósítást, sőt a behívott katonákat is gyakran hazaküldik pár nap múlva

1215 Ekkor zajlottak a debreceni csata (október 9–20.) első szakaszának előkészületei, melynek részeként Nagyvárad október 12-én esett el, az Erdélyből özönlő szovjet csapatok szeptember 19. és október 6. között foglalták el Arad–Makó körzetét, Makó szeptember 26-án esett el. RAVASZ 2003. 150–160.

1216 A Zsindely-házaspár – egy rövid időszakot kivéve – nem költözött vissza a házába, az 1951-es kitelepítésükig a kertészházban laktak. Házukat az ostrom után az amerikai követség vette bérbe Ecker-Rátz László részére, majd a Református Nőszövetség lelkigyakorlatos házává alakították, 1947 elején a tulajdonjogot is átadták a Református Egyháznak.

a kaszárnyákból, mert még csak beöltöztetni se tudják őket. Az említett felhívás azon a demagóg ízű bevallott okoskodáson alapul, hogy akik a hazafiságot eddig a pódiumon hirdették, most bizonyítsák tettekkel is. A hozzám hasonló öreg csatárok persze – s ilyen az önkéntes jelentkezésre felhívottak túlnyomó többsége – nyilván különböző ostoba katonai hivatalokba kerül majd. S ha legalább fiatal harcosokat szabadítana fel a csatára! De erről szó sincsen. Egyáltalán nem becsülöm túl a képviselők minapi jelentőségét, de azt nyugodt lélekkel mondhatom, hogy még mindig fontosabb a képviselői munka, mint a tiszti becsületügyek aktaszintű intézése.

A felhívás ostobaság. A pártközi értekezlet egyhangúan ellenezte. Mégis megjelent három nappal a pártközi értekezlet után azzal a megokolással, hogy technikai okokból már nem volt visszavonható. Jobboldali körök ebből puccsot gyanítanak. Úgy vélik, hogy el akarják távolítani a parlamentből azokat a képviselőket, akik nem volnának hajlandók megszavazni a fegyverszünet kérését. Nem hiszem, hogy ilyen messzemenő célja lenne ennek a felhívásnak. Egyszerű és a szokásos katonai bornírtság ez. Első tervem az volt, hogy felmegyek Csatayhoz, és bejelentem neki, hogy felhívására nem jelentkezem. Fel is mentem, de nem találtam ott. Azután meg berzenkedni kezdett bennem a hiúság, hogy talán majd gyávának tartanak, – ez volt a legfőbb. Mert az a másik indok, hogy ha ostoba, ostoba, de mégiscsak nemzeti demonstrációnak szánt gesztust ne rontsuk meg egyéni utólagos bírálatokkal: ez már csak szépítgetése az igazságnak. Hiúságom: ez a meztelen igazság. Ezért írtam Csataynak, hogy jelentkeztem jobb meggyőződésem ellenére katonai szolgálatra, bár rossznak, haszontalannak és értelmetlennek tudom ezt a lépést, üres és tartalmatlan frázisnak, ezért haragszom a katonákra, hogy erkölcsi hüvelykszorítóval mégiscsak belekényszerítettek.

1944. szeptember 30.

Kaláka. Elégedetlenség. Bizalmi válság van nemcsak a nemzeten belül, de Magyarország és Németország között is. Németország attól tart, hogy Magyarország hátha kiugrik majd a háborúból. Ezért küld csak két hadosztályt Erdélybe, s tart nyolcat Budapesten és a Dunántúlon. Magyarország pedig attól tart, hogy Németország a Lajta-vonalat akarja tartani, ezért nem vesz részt a megígért erővel Erdély védelmében, – s emiatt talán csakugyan oda sodródik, hogy békekötésen gondolkozzék. Veesenmayer Hitlerhez repült, és emiatt ismét kormányválság híre terjed. És puccs híre is, amelyet állítólag Szálasiékkal tervezne Veesenmayer. Amióta Imrédyékkel megbukott, Szálasi az a másik vas, amellyel a kormányt sakkban próbálja tartani. Régen susognak már effélét. Hiszi is az egész város. [...]

1944. október 1.

A magyar arcvonalrészen állandóan aggasztó a helyzet. De már szinte megszoktuk. Nagyvárad és Arad között ide-oda hullámzik a harc.[1217] A csapatok magatartását mindenki dicséri. De meddig bírhatjuk? A megígért német segítség egyre késik. [...]

1944. október 2.

Kölcsey Pista mégis mára összehívta azt a múltkor említett beszélgetést.[1218] A meghívott 20 ember közül csak hatan jelentünk meg, s közülünk egyesek csak nagy késéssel. A vasúti összeköttetés, általában a közlekedés teljesen leromlott. Csodálom, hogy az embereknek van kedvük közlekedni mégis. De van. Fürtökben lógnak az utasok vonatokon, villanyosokon.

Az összejövetelünknek váratlan nagy szenzációja lett. Ma délelőtt Tasnádi Bandi pártközi értekezletet hívott össze – kiderült, hogy már pár napja sorozatosan hívogatja össze –, amelyet a mi pártunk vezetőségének értekezlete előzött meg. Erre Lukács Bélát is meghívták, és így ő beszámolhatott róla, hogy mit főznek. Teleki Miska azzal nyitotta meg az ülést, hogy ő most jön a birtokáról, nem tud semmit, s felkéri tehát Tasnádit, hogy ismertesse az ülés célját. Jellemző ez erre a tutyi-mutyi Teleki Miskára. Tasnádi aztán ismertette: hogy a három szélsőjobboldali párt szövetségre lépett,[1219] és csatlakozásra hívják a mi pártunk tagjait is. A cél az összes magyar erő latba vetése a háború érdekében. A későbbi pártközi értekezleten és a négyszemközti tájékoztatás során kiderült, hogy a jobboldali pártok, amelyeknek egymásközti torzsalkodása az egységet tavasszal megakadályozta, most a németek parancsára összefogtak. De a németek ezzel az eredménnyel nem voltak megelégedve – nyilván azért nem, mert a parlamentben ez nem biztosít többséget –, és a MÉP bevonását is kívánták. Az első terv szerint csatlakozhatott volna bárki a MÉP tagjai közül, ha 24 órán belül jelentkezik, később csak előzetes jóváhagyás esetén. Ezt a 24 órát aztán kitolták egy hétre. A jobboldaliak olyan nyilatkozatot kínáltak aláírásra, amely

1217 Lásd az 1944. szeptember 23-i bejegyzést.

1218 Lásd az 1944. szeptember 28-i bejegyzést.

1219 Veesenmayer október 2-án magához kérette Szálasit és közölte vele azt a Berlinben jóváhagyott döntést, hogy koalíciós alapon kell kormányt alakítani a Nyilaskeresztes Párt, a Magyar Élet Pártja, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt és a Magyar Megújulás Pártja egy-egy tagjának bevonásával. Ennek jegyében pedig meg kell szervezni a parlamenti képviselőket tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetségét. PAKSA 2013. 185

egészen nyíltan kifejezte a bizalmatlanságot a kormány és a Kormányzó Úr iránti. Ezt a szöveget Bárdossy – akit a szövetség elnökének szemeltek ki – ellenezte, s aztán ő szövegezett egy másik nyilatkozatot. Arra a kérdésre, hogy a szövetség megalakításával kapcsolatban mi a kormány álláspontja, Tasnádi azt felelte, nem tudja, minthogy nem tagja a kormánynak, s a pártgyűlést – ott vetették fel a kérdést – nem ő hívta össze. A gyűlést követő pártközi értekezletet viszont ő hívta össze, s azon formálisan is ő elnökölt.

Három miniszterelnököt szolgáltam politikai államtitkárként, de egyetlen esetre sem emlékszem, hogy a Házelnök nem ilyen fontos, de bármilyen ügyben pártközi értekezletet hívott volna össze a miniszterelnök előzetes tájékoztatása és előzetes jóváhagyása nélkül. Tehát gyanús volt nekem a dolog. És amikor a véleményemet kérték, kb. ezt mondtam: az egész ügy sürgősségének és titokzatosságának nincs jó szaga. A szövetséget alkalmasint olyan szindikátusi szerződésnek szánják, amellyel a kisebbség többségi jogokat gyakorolhat, – ezúttal nem valamely részvénytársaságban, hanem a parlamentben. Erre pedig azért lehet szükségük a németeknek, mert a miniszterelnök ünnepélyesen leszögezte, hogy külpolitikai változás csak alkotmányos úton történhetik, fegyverszünetet, vagy békét tehát nem kérhetünk a parlament hozzájárulása nélkül. Mindig azon az álláspontón voltam, most is azon vagyok, hogy a háborúban a németek mellett ki kell tartanunk, legalább elméletileg azonban lehetségesnek kell tartani olyan eshetőséget is, amikor a németek nem tartanak ki mellettünk, mert például kénytelenek a védelmi vonalukat a német határra visszavonni, vagy nem adnak katonai segítséget. Ilyen esetre tehát a szabad kezet biztosítanunk kell, s az elhatározásunkat csakis a magyar érdek irányíthatja. Érzésem szerint a szövetségben a németek a Kormányzó Úr ellen akarnak fegyvert teremteni maguknak, márpedig ha az a kérdés, hogy ki mögé álljak, a Kormányzó Úr mögé-e, vagy a németek mögé, akkor számomra nem lehet vitás a válasz. Kérdezzük meg a miniszterelnököt, utána esetleg a Kormányzó Urat is.

A miniszterelnök nem tudott a szövetség tervéről, és arra kért, menjünk fel hozzá. Húzódozásom ellenére mindenáron felcipeltek engem is. A miniszterelnök ugyanabban látta a szövetség titkos célját, amiben én pusztán szimat után gyanítottam. Ne lépjünk be – mondta a miniszterelnök –, sőt csináljuk meg ezt a Kölcsey tervezte tömörülést, és oda lépjenek be inkább a jó szándékú jobboldaliak. Naiv egy ember. Elmondta aztán, hogy a személyével szemben teljes a német bizalmatlanság. Ma a német követnek becsületszavát is adta, hogy amíg ő a miniszterelnök, addig Magyarország nem fog a háborúból kiugorni, de hiába teszi ki akár a lelkét is, nem hisznek neki. Ő most kijelentette, hogy ha csütörtökig nem teljesítik két követelését, vagyis nem adják meg a megígért fegyveres támogatást,

és nem adják át a letartóztatott magyar törvényhozókat, akkor ő lemond. A követ ma azt közölte vele, hogy három hadosztályt már útnak is indítottak, de azonnal kiderült egyről, hogy az Duklához megy, a másikat előbb még fel kell tölteni, a harmadiknak rendeltetési helyét pedig a követ se tudta. Ezt a miniszterelnök csak holnap reggel fogja katonai vonalon megtudni.

Holnap: az a bizonyos csütörtöki határnap. Megkérdeztem tőle, tudott-e a Ház elnöke által sorozatosan egybehívott pártközi értekezletről? Nem tudott. De ezt nem lehet ennyiben hagyni – mondtam –, mert ha a párt tagjai azt látják, hogy a párt elnöke elnököl, a Ház elnöke ismerteti a szövetség célját, akkor fel kell tételezniük, hogy a kormány a szövetség mellett van, és ebben a tudatban foglalnak állást. Küldje el tehát az államtitkárát Tasnádihoz, üzenje meg, hogy rossz néven veszi ezt az önállósodást. Tasnádi akkor majd sürgősen jelentkezik nála, s ő közölheti vele személyesen is a véleményét. Különben felbomlik a fegyelem, s a feje tetejére áll minden. Ebben is maradtunk.

1944. október 5.

Kaláka volt délután, s megint ingerült hangulatban. Bajban vagyunk. Idegesek. Antal Pista is eljött, – azt hiszem első ilyen, mióta nem miniszter. Egyre noszogatott bennünket, hogy menjünk át az Országházba. A tegnapi események miatt úgyis szándékomban állt, mert természetesnek tartottam, hogy a miniszterelnök tegnapi felkérésére elmenjek ellenhangulatot teremteni. Elcsodálkoztam, mikor Lukács Béla valamilyen okkal lemaradt. Még inkább, hogy Bárczay Feri és Kölcsey Pista – ők voltak még velünk tegnap a miniszterelnöknél – szintén nem voltak jelen. De nem volt ott Fáy Pista[1220] sem, pedig azt hittem, hogy ő már 5 órakor az ajtóban áll majd, hogy a tévelygő juhokat visszatérítgesse. De nem. A farkasok uralkodtak a nyájban és ugyancsak ragadozták a jámbor és tájékozatlan birkákat. Kolosváry-Borcsa volt köztük a fő, ő hozta nekem is aláírásra a Bárdossy fogalmazta új nyilatkozatot. Egy mondattól eltekintve elég semmitmondóvá vedlett a nyilatkozat, ill. olyan, amiben egyet lehet érteni. De az elvetett eredeti nyilatkozatból tiszta a tulajdonképpeni cél. Azt mondta később, hogy a szövetség egy bizottságot választ, amely a neki adott felhatalmazás keretében az összesség nevében önállóan intézkedik. Ebbe kapaszkodtam elsőbben bele. Hogy az én nevemben való intézkedésre és határozásra én nem hatalmazok fel senkit. De hiszen a kormány tagjai is aláírták – csakugyan, Louis, Jurcsek, csodálkozásomra Bonczos

[1220] Fáy István (1881–1953), országgyűlési képviselő (MÉP), 1939–1944 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, 1944. szeptember 7-én a Lakatos-kormány miniszterelnökségi államtitkára.

aláírása rajta volt –, a Ház elnöke, a párt elnöke, Szász Lajos stb. mind aláírták, ne tagadjam meg én se. Elvégre mindig azt hangoztattam, hogy meg kell teremteni az egységet. Most végre megvan. Kifejtettem, hogy az Államfő bizalmából kormányon ülő miniszterelnök nélkül és ellenére egységet teremteni ilyen súlyos háborús időben nem lehet, hiszen ő képviseli hivatalosan és felelősen az országot. Egységet csak mögötte felsorakozva lehet teremteni, minden más szervezkedés szükségképpen az egységet bontja meg, s a nemzet erejét forgácsolja szét. És általában megmondtam a véleményemet, őszintén, nyíltan, s talán nem egészen politikusan. Hét óra jól elmúlt már akkorra, mikor megjött a miniszterelnök üzenete, hogy várakozzanak az aláírással a képviselők. Miként érkezett ez az üzenet, nem tudom. Egyes képviselők susogták óvatosan. A vezetőség ügyet se vetett rá. Írták alá az ívet. Szász Lajos, aki igen haragszik érte, hogy a kormányból kimaradt, s akit arra az esetre, ha Bárdossy nem vállalná az elnökséget, a szövetség elnöki tisztére kombinálnak, nyíltan kijelentette, hogy neki ennek a kormánynak az álláspontja közömbös. Teljesen ők voltak a helyzet urai. Nem értem főként Fáy Pista elmaradását. Nem értem a kormány tehetetlenségét, a miniszteri aláírásokat, – nem értem az egészet. A letartóztatott törvényhozók elbocsájtásáról semmi hír.[1221] Pedig csütörtök van. Lakatos lemondására és az új kormányalakítás befolyásolására való ez a szövetség?

1944. október 6.

A megszálló orosz csapatok viselkedéséről a legellentmondóbb hírek terjengenek. Valószínű, hogy viselkedésük a különböző parancsnokok lelki alkatának megfelelően különböző. Rémségekről is beszéltek, de az ilyen beszédnek nem adtam eddig hitelt. Most azonban autentikus jelentések érkeznek az oroszok mátészalkai uralmának elképesztő szörnyűségeiről. Most már a legjobbhiszemű ember sem tagadhatja, hogy ilyen eshetőség is lehet. Mátészalkára az orosz csapatok már részegen érkeztek. Tovább ittak, végigzabrálták és fosztogatták a városkát. Sorra becstelenítették meg a nőket családtagjaik szeme láttára.[1222] Egyik részeg csoport után jött a másik, – egész csapat beteggé kínzott nőt vittek a szegedi kórházba az oroszok kiürítése után. Sok család követett el együttes öngyilkosságot, mert nem bírta el azokat a szörnyűségeket, amelyeket női tagjaikon szemük láttára elkövettek. Bármennyire hihetetlennek tűnik is, de ez a vérforraló valóság. Micsoda borzalmak várnak még ránk? Ma, az aradi vértanúk halálának 96. évfordulóján

1221 Lásd az 1203. lábjegyzetet.

1222 A szovjet katonák nőkkel szemben elkövetett erőszakoskodásairól lásd Pető 2018.

ismét oroszok vannak Aradon. És Gömbös Gyula halálának évfordulóján felrobbantották az ő márványszobrát.[1223]

1944. október 7.

Jókay Miklós keresett fel máma, hogy mit cselekedjék, ha rossz fordulatot vesz a hadi helyzet: meneküljön-e el hazulról, s hova meneküljön? Mintha csak azt kérdezné, hogy melyik sorsjegyet vegye meg, mert nyerni akar. Képtelenség ma ebben tanácsot adni, hiszen a jövendőről sejtelme sincs az embernek. Azt az egyet tudja csupán, hogy rossz lesz. De hogy merről szakad az a rossz a nyakába, merre lehet majd előle kitérni, s lehet-e egyáltalán: ezt emberfia meg nem jósolhatja máma. Csupa menekült ma az ország. Ok nélkül szaladoznak az emberek. Ma még nevet az ember oktalan izgalmakon, holnapra meg aggodalmaskodásukat váratlanul igazolják az események. Csúnya világot élünk.

1944. október 9.

Az utolsó tavalyi nyulat is kihoztuk már a hűtőházból, s megettük. Nincs hús. Bármennyire is vonakodtam, hogy szórakozás okából menjek ki vadászni eddig, engednem kellett a háztartás unszolásának, hogy táplálék okából menjek vadászni. [...] Gyönyörű meleg volt, vénasszonyok nyara, lőttem egy borjút, és elhatároztam, hogy ezt a hússzerző kirándulást gyakran meg fogom ismételni. Most délután érkeztünk haza, még egy zsák krumplit is hoztunk. Büszkék és vígak voltunk.

Megdöbbentő hírek ólálkodtak itt ránk. Az orosz páncélosok Szajolig törtek előre. Budapesttől száztizenegynehány km-re áll a harc. Szabadkával meg nagyobb ejtőernyős egységek szakították meg állítólag az összeköttetést. Ez nem bizonyos. Szajol az.[1224]

A svéd vöröskereszt most kiküldött megbízottja meglátogatta Klárit, s megnézte a házunkból önerőnkből átalakított gyermekotthont, amely, ha Isten segít,

---

1223 Az eredetileg október 3-ra tervezett szoborrobbantást a fegyveres ellenállás csoportjai szeptember vége óta tervezték, amire végül 6-án este 8 órakor került sor. A Horthy-rendszer jelképét is megtestesítő szobor ledöntése jeladás kívánt lenni a fegyveres ellenállás tagjainak, hogy lépjenek az aktív cselekvés útjára. Az időzítésből adódóan azonban az akció nem érte el a várt célját, mert a Horthy-féle kiugrás előkészületei zajlottak, amely az ellenálló csoportok támogatását is élvezte. A szobor állításáról lásd az 1942. június 21-i bejegyzést.

1224 Október 6-án indult a szovjet offenzíva a Tiszántúl elfoglalására. Október végére a 2. Ukrán Hadseregcsoport délről elérte Budapestet és elfoglalta a Tiszántúlt, a német–magyar haderő azonban az október 31-ig tartó tiszántúli csatában meghiúsította a hadműveleti szintű bekerítést. RAVASZ 2003. 172–183.

talán szerdán meg is nyílik már. Igen meglepődött azon, amit látott. Gyanakodva jött és aztán meghatódott. Asta Nilssonnak[1225] hívják. Kérdezte, hogy mi hol lakunk? Klári megmutatta. A svéd nő erre sírva fakadt: „de kár ezért a maguk szép országáért" – mondta. És azt a tanácsot adta Klárinak, hogy siessen a pelenkák beszerzésével, mert sok ideje nincs már erre. A fejsze a fa gyökerére vettetett.

1944. október 10.

[...] Számosan vagyunk most a házban. Szinte kolostori ebédlőre emlékeztet, olyan hosszú az asztal. Részben menekültek ülnek mellette, részben olyanok, akiket menekült rokonságuk szorított ki a saját lakásukból. És azután persze a jövendő gyermeksereg gondozó női személyzete. Kedves társaság és mulatságos életközösség. De a táplálék beszerzése napról-napra nehezebb és drágább. Az idén mindenből olyan jó termést adott az Isten, amilyen húsz évenként is csak imittamott akad, s most Jurcsek Bélának mégis főhet a feje, hogy mivel etesse a népet.

1944. október 11.

Tegnap délután meghívást kaptam a Keresztény Nemzeti Liga és az EX közös 40-es bizottságának az ülésére. Mióta megszűntem miniszter lenni, nem hívtak meg soha eddig. Nem is vágytam oda. Impotens egy társaság. Most Bárdossy lett az elnökük, ő írta alá a meghívót. Lukács Bélát is hívták, azt mondta, el is jön, de nem jött. Jó orra volt. A meghívó szövegéből arra kellett következtetni, hogy a hirtelen válságosra fordult hadi helyzet tette szükségessé az eredetileg csütörtökre összehívott ülés tegnapi megtartását. De nem erről volt szó. Legalábbis nem legelsősorban erről. Hanem a pártközi szövetség dolgáról. Ott voltak a szervező boszorkánykonyha korifeusai közül Jaross, Hóman, Tasnádi Nagy, és az elnöki székben Bárdossy mint fővádló. A vádlottak padján elsőnek Fáy Pista ült mint a miniszterelnök képviselője. Látszatra ő volt a fővádlott. Igazából azonban alighanem én voltam a fő. Lukács Béla lett volna, ha eljön. Így én lettem. Név szerint nem említett meg az elnöki expozéjában Bárdossy, de félreérthetetlenül és ismételten fejezte ki rosszallását azokkal szemben, akik a politikailag járatlan miniszterelnököt rosszindulatúan informálták, s így előidézték, hogy az aláírá-

1225 Miután a magyar kormány 1944. június 26-án engedélyezte a svéd követségnek az embermentésben a diplomáciai segítségnyújtást, az 1931 óta Magyarországon élő, magyarul jól beszélő Valdemar Langletet, a Budapesti Egyetem svéd nyelvi lektorát nevezték ki a Svéd Vöröskereszt magyarországi megbízottjának, Svédországból pedig segítőjéül Asta Nilssont, a svéd király unokahúgát küldték Budapestre, akinek fő feladata lett a gyermekotthonok szervezése. Kovács 2014. 279.

sokat a miniszterelnök leállította, ami a mozgalom lendületének az ellanyhulásával járt. A szokott módján beszélt: élesen, hevesen, elfogultan, s az igazság elég messzemenő kozmetikájával is, ha a pillanatnyi célja így kívánta. A szót Fáy Pistához intézte, s nem csupán a Szövetség ügyében. Fáy Pista felelt elsőnek. Utána hiába nyújtogattam a kezem, a szót Tasnádinak adta, aki igen szánalmasan ismertette a Szövetség alakulását és előzményeit. Ettől kezdve a Szövetség lett a téma. Felszólaltam röviden és szelíden. Olyasvalamit mondtam, hogy amennyiben a miniszterelnök gyanakvásának okát keresik, ne mások egyoldalú tájékoztatásában, de a saját mulasztásában keressék, amellyel az előzetes tájékoztatást érthetetlenül mellőzték. De még a magam mondókám ismétlését is unom. Nem egyedül voltam, aki a Szövetség ügyét időszerűtlennek tartottuk akkor, amikor Kecskemét és Cegléd körül folytak a harcok, 80 km-re a magyar fővárostól. Különben is rendbe jött a Szövetség ügye. A miniszterelnök hozzájárult a megalakulásához, tilalmát visszavonta.[1226] Bárdossyék nyilván azért haragudtak rám, hogy a kormánynak szánt pofon nem csattant akkorát, mint szerették volna. Végül is kimondatták a gyűléssel, hogy a két antibolsevista szervezet tagjait felszólítják a Szövetségbe való belépésre.

Bánja a fene az egészet, hiszen a harctéri helyzet valósággal tragikus fordulatot vett. Igen erős orosz seregek támadása úgyszólván mindenütt elérte a Tiszát, és sok helyütt át is kelt rajta. Reggel már híre terjedt Szolnok és Földvár elfoglalásának. Kiss Endre[1227] államtitkár, volt kecskeméti főispán elkeseredetten mesélte el a Liga gyűlésén a kecskeméti csata történetét.[1228] A németek észbe kaptak végre, küldtek segítségül 4 hadosztályt, német páncélosok át is keltek a Tiszán, magyar csapatok pedig felrobbantották mögöttük a hidat. Csapda, csapda hajtogatta Bárdossy, és hajtogatták azok, akik mindebből a kormány, és főként a Kormányzó Úr árulására következtetnek. Hiszen Faragho Gábor, volt moszkvai katonai attasé, jelenleg csendőrségi főfelügyelő katonai repülőgépen valahova külföldre repült, ugyanígy Náday vezérezredes[1229] és egy harmadik gépen Szent-Iványi Dódi is. A kormány tagadja, hogy az útjukról tudott volna, s vizsgálatot ígér, – de ki küldte

1226 Törvényhozók Nemzeti Szövetsége: Veesenmayer Rajniss Ferenc közvetítésével október elejétől folytatott tárgyalásokat a parlament képviselő- és felsőházával, hogy egy színtiszta nácibarát csoportot hozzon létre.

1227 (Balázsfalvi) Kiss Endre (1886–?), 1934-től 1938-ig Kecskemét főpolgármestere. 1938-tól a város főispánja. A Sztójay-kormányban államtitkári pozíciót vállalt. A Népbíróság börtönbüntetésre ítélte.

1228 A német és a magyar csapatok három napig meg tudták védeni a várost, amivel megakadályozták, hogy a szovjetek megindulhassanak Budapest irányába.

1229 Náday István vezérezredes szeptember 22-én Horthy megbízásából az olaszországi szövetséges zónába repült és tárgyalásokat folytatott a háborúból való kiugrásról. A tárgyaláson az angolszász hatalmak egyértelművé tették, hogy a magyaroknak ez ügyben a szovjetekhez kell fordulnia.

hát ki őket?[1230] És hol vannak a magyar csapatok? Kecskemétig nyilván csak összeköttetés nélküli merész bolsevik páncélosok törhettek előre, – de merészek-e csakugyan? Nem előre kitervelt összejátszás-e ez az egész? A honvédcsapatokat következetesen elvezénylik onnan, ahol azután az oroszok ellenállás nélkül behatolhatnak. Csupa-csupa csúnya gyanúsítás. De valóban: hol vannak a magyar csapatok? Bárdossyék azt állították, hogy nincs harc sehol, s a ceglédi és szolnoki előretöréseket csekély portyázó orosz erők politikai célból, zavarkeltés okából teszik. Ellenállás semerre. Reggel arra ébredhetünk, hogy Budapesten az orosz.

Klári vacsora után a hátizsákomat pakolta. Úgy látszott, hogy másnap talán már odébb is kell állanom! Ha megyek – ajánlottam –, jöjjön ő is, maradjunk együtt arra a kis időre, amely még a miénk. De ha ő is jön, akkor szétszéled egyszerre a még meg sem nyílott gyermekmenhelyünk. Ilyesmiket fontolgattunk este. Mára hihetetlenül megjavult a helyzet. Kiderült, hogy több orosz hadsereg sok páncélossal támadt délről Debrecennek. A csekély helyőrség a légvédelmi tüzérséggel együtt felfogta a rohamot, és a város szegélyénél feltartóztatta az ellenséget a német páncélosok beavatkozásáig. Ezek oldalba kapták az oroszt, és az alföldi páncélos csata most érte el a tetőpontját. Tegnap és tegnapelőtt közel 200 orosz páncélkocsit lőttek ki, és úgy látszik, mintha mifelénk billenne a hadiszerencse. A városon orosz hadifoglyok csoportjait kísérik. Szánalmas állapotban vannak, alighanem partizánok lehetnek. Némelyiken ócska német katonaing, a többi rongyos civil ruhában, és valamennyi mezítláb. Az Úristen ingyen kegyelméből ismét megtoldotta napjainkat.

1944. október 12.

Bonczos Miklóst telefonon kerestem tegnap, és legnagyobb megdöbbenésemre a titkárja azt felelte, hogy tegnapelőtt lemondott. A szíve annyira rosszabbodott, hogy nem tehetett mást. De hívjam fel a Boros-klinikán.[1231] Nem akartam, de a titkár annyira erősködött, – hát felhívtam. Ő meg arra kért, hogy feltétlenül látogassam meg. Ma este meglátogattam, s nem bántam meg. Azért kérte a látogatásomat, hogy a helyzetről mondjam el a véleményemet. Ezt mondta, de nem mondott igazat. Lemondásának okát akarta velem közölni. A szíve csakugyan rossz,

1230 Szent-Iványi és Faragho Teleki Gézával együtt repültek ki Moszkvába. A küldöttség tagjai vadászatnak álcázva először a zólyomi katonai misszióhoz mentek. Oda egy – Sztálin által is használt – Douglas repülőgépet küldtek értük Moszkvából. 1944. október 1-jén érkeztek meg a szovjet fővárosba. Személyük ügyében Bárdossy kérte számon Lakatost és kivizsgálást követelt, Lakatos – szigorú következményeket helyezve kilátásba – erre ígéretet is tett. Szent-Iványi 2016. 215–217, 220.

1231 A II. számú Belgyógyászati Klinika, melynek igazgatója 1936 és 1944 között Boros József volt.

de nem ezért mondott le. A miniszterelnök kezdettől fogva soha nem volt egészen bizalmas hozzá, mindig tartogatott egy titkos szobát, ahova őt nem engedte be. Ő azonban nem azért volt belügyminiszter, hogy a bizalmas jelentésekből ne tudja mindig, hogy a miniszterelnök mit rejteget ebben a szobában. A bizalmatlanság nagyon bántotta. Újabban a miniszterelnök nyilas vezetők letartóztatását kezdte követelni tőle. Ő a politikai pártok feloszlatásával egyidejűleg javasolta, hogy kb. 200 nyilast letartóztat:[1232] összes vezéreiket, akik nem tagjai az országgyűlésnek. A miniszterelnök akkor ellenezte ezt, mondván, hogy a nyilasok kifogástalanul viselkednek. Később arra tett javaslatot, hogy 92 szélsőjobboldali vezetőt feltűnés nélkül hívjanak be katonai szolgálatra. A miniszterelnök azt válaszolta, hogy előbb ezt az önkéntes jelentkezésre szóló szerencsétlen felhívást bocsájtja ki,[1233] és csak akkor hívja be ezt a 92-öt paranccsal, ha nem jelentkeznek önként. Igen ám, de közben ezek Rajniss segítségével megtalálták a módját, hogy szinte német védelem alá helyezkedjenek.[1234] Szálasi ma már a Gestapo autóján jár, és mindig két német tiszt kíséretében.[1235] Hogyan tartóztassa le? Keljen a németekkel harcra? Kétszer is bejelentette a minisztertanácsnak, hogy a németeknek megvan a kész szélsőjobboldali kormánylistájuk, és jelentette a miniszterelnöknek azt is, hogy a legközelebbi nyilas röplap, amelyet minden tilalom és fenyegetés ellenére mégis szét fognak szórni, már a Kormányzó Urat is támadni fogja. Ezek a nyilas röpcédulák az egyik SS-laktanya második emeletén vannak. Ostromolja meg a laktanyát, hogy elkobozhassa? Ajánlotta a miniszterelnöknek, hogy üljön a német követtel autóba és menjen el vele ebbe a bizonyos SS-laktanyába. Nem ment. Ő, mármint Bonczos arra hajlandó, hogy a polgárháború kitörését vérbe fojtsa, de arra nem, hogy a polgárháborút saját maga robbantsa ki. A budapesti páncélos SS-hadosztály a nehéz ütegeit a királyi várnak szegezte, – ezt is figyelembe kell venni a helyzet megítélésénél. Múlt pénteken, 6-án éppen erről beszélgetett a miniszterelnökkel, mikor berobogott közéjük Bakay Szilárd,[1236] a budapesti hadtest parancsnoka

1232 Ez a román kiugrás után, augusztus 24-én történt, lásd az aznapi bejegyzést.

1233 Csatay honvédelmi miniszter 1944. szeptember 29-én felhívást intézett a politikusokhoz és az újságírókhoz, hogy a szeptember 22-én kiadott önkéntes katonai szolgálatra való jelentkezést érezzék magukra is érvényesnek.

1234 Hűvösvölgyi villákba és házakba helyezték el a nyilas vezetőket, amelyek a 22. SS-lovashadosztály körletéhez tartoztak, így német fegyveres védelem alatt álltak.

1235 Szálasi 1944. szeptember 26-tól Hitler rendelkezése nyomán a nyilas puccsig a Hatvani-palotában, az SS Werbőczy (ma Táncsics Mihály) utca 7. alatti főparancsnokságán német fegyveres védelem alatt élt. Paksa 2013. 138.

1236 Bakay Szilárd (1892–1947), altábornagy, 1942. augusztus 1-jétől a Keleti Megszálló Csoport parancsnoka, 1944. augusztus 1-jétől az I. hadtest parancsnoka és a Legfelső Honvédtörvényszék elnöke. A németek október 8-án elrabolják és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolják. Hazatérése után, 1946. április 11-én a szovjet hatóságok letartóztatták, és háborús bűnösség vádjával kivégezték.

azzal a hírrel, hogy fiatal tisztek körében kormányzóellenes szervezkedésnek jött a nyomára, 30 tisztet le is tartóztatott, s ezeket főbe is fogja lövetni.[1237] Bonczos azt ajánlotta neki, hogy a kivégzést kétszer is gondolja meg. De Bakay csak pattogott, és hogy másnap sorra járja az összes vidéki helyőrséget, s majd ő rendet teremt. A miniszterelnök pedig szemrehányóan fordult Bonczos felé, hogy ilyen összeesküvés hírét neki a belügyminisztertől kellett volna megtudnia. Bonczos azt válaszolta, hogy ő régen jelentette már ezt a szervezkedést, amely a fiatal tisztek és a miniszteriális polgári tisztviselők között széles körű, – de a laktanyákba mégsem mehet tiszteket lefogatni. És lemondott. Bakay, aki régen vörös posztó a németek szemében, mert tisztjei állandóan kritizálják a németeket, másnap csakugyan sorra járta a vidéki helyőrségeket, és autóján vasárnap virradóra ért a Ritz szállóbeli lakása elé. Az autó nem állhatott a bejárat elé, mert ott más német kocsik elállták az útját. Előbb állt meg tehát, és Bakay a szárnysegédével karonfogva indult a légvédelmi töksötétségben a bejárat felé. Géppisztolyaikat az autóban hagyták. Pár lépés után Bakayt német egyenruhás alakok hirtelen megragadták, egy autóba belökdösték és elszáguldottak vele valahova. Hír nincs róla.[1238]

Azt hiszem, hogy Bonczos lemondási szándékát egyrészt a miniszterelnök nyilasellenes követelései, másrészt Bakay sorsa tette véglegessé. Ilyen gyalázatos viszonyok között nem lehet kívánatos a belügyminiszteri hatalom. Bonczos erre is, arra is, – világéletében kétkulacsos-forma egy ember volt. Alighanem megijedt, és lemondott. Feltétlenül közrejátszott ebben persze az a bizonyos miniszterelnöki titkos szoba is. Bonczos tudott a külföldre fuvarozó katonai repülőgépekről, a békepuhatolózásokról, sőt az egyik visszajött kiküldött jelentését is ellophatta, – s meg van róla győződve, hogy bármennyire is tagadja a miniszterelnök, ezek a puhatolózások nem történhetnek az ő tudta nélkül. Magam is bizonyosra veszem Bonczos adatai alapján. Azonfelül Bonczos gyanúját szintén felkeltették ezek az érthetetlen katonai mozdulatok, amelyek az oroszok előtt kinyitogatják a kapukat. Úgy érzi, a bolondját járatják vele. Arra gyanakszik, hogy a kárpátaljai hadseregünk egy szép napon majd hirtelen frontot változtat, s mint a nyomában vonuló orosz sereg előcsapata megindul Budapest felé. Ebben az esetben nem tartanám

1237 Bakay altábornagy mint a Legfelső Honvédtörvényszék elnöke titkosszolgálati vonalon egy aktív és tartalékos tisztekből álló összeesküvésről kapott információt, amely a kormányzó elrablásáról és a főváros különböző részeinek megszállásáról készített tervet. Bakay tisztjei október 6-ról 7-re virradó éjjel tartóztatták le őket. Macartney 2006. II. 465.

1238 Bakay Szilárdot – aki, miután Horthy kinevezte az I. budapesti hadtest parancsnokának, tervet dolgozott ki a kiugrás katonai biztosítására – a németek Skorzeny irányításával október 8-án hajnali fél 5-kor rabolták el a Dunapalota Szálló előtt. A Gestapo budapesti központjába, majd a mauthauseni fogolytáborba szállították.

annyira érthetetlennek, hogy miért is akarnak engem ehhez a hadosztályhoz hangulatcsinálás céljából kiküldeni, s hogy Lukács Bélát miért is küldték el lóhalálában máris.[1239] Úgy volt, hogy Bonczosnak Borbély-Macky Emil[1240] lesz az utódja, de az nem vállalta. Így aztán Schell Péter[1241] lett, az alig pár hetes belügyi államtitkár, aki a miniszterelnöknek régi barátja. Bonczos azt mondja, hogy erélyes ember.

Uram Isten, minek nézünk még elébe! S én tegnap azt hittem még, hogy a mindig gyanakvó Bárdossy ezúttal is rémeket lát. Budapestet pedig az optimizmus váratlan hulláma öntötte el. Arról beszélnek az emberek, hogy a Nagyvárad–Debrecen térségben támadó orosz sereg be van kerítve, s hogy 80 ezer a foglyok száma. Pár száz főnyi rongyos csapatot csakugyan visznek a városon végig, s az utca népe háborog, hogy a magyar honvédség még ezeket a toprongyos mezítlábosokat sem bírja kiverni? Ehhez is a németek kellenek? A 80 ezer foglyot persze nem hiszem, de a hadijelentés is mondja, hogy a támadó orosz sereg zömét sikerült körülzárni. Debrecennél nyilván megszűnik a veszedelem, bár ez a csata a hadijelentés szerint most érte el a tetőfokát. Ellenben Kolozsvárt[1242] és Szegedet fel kellett adniuk. Borzasztó. [...]

1944. október 16.

Elhatároztuk Bandival és Lacival, hogy „húst csinálni" kimegyünk Dömösre.[1243] Nagyszerűen sikerült. Még vasárnap este lőttünk egy szép kövér kocát, hajnalban pedig 15 percen belül lőttünk öt tehenet. A ködön sötéten derengtek át a bércek, tetejüket aranyozta a Nap, s Laci azt mondta: hát akármi is lesz velünk, ezt a mai reggelt senki tőlünk el nem veheti. Boldogok voltunk. Hazamentünk, reggeliztünk.

1239 A képviselőknek kiadott önkéntes katonai szolgálatra való felhívás után Lukács Bélát október 12-től a Miklós Béla vezette 1. hadsereg parancsnokságára helyezték Husztra, Zsindely is jelentkezett a felhívásra, és őt is Husztra kívánták beosztani, de behívása nem történt meg, ami feltehetően nem volt független attól, hogy a honvédelmi miniszter Csataynak kifejtette nemtetszését a javaslattal szemben.

1240 Borbély-Maczky Emil (1887–1945) 1920-tól kisgazdapárti nemzetgyűlési-, 1926-tól fajvédő országgyűlési képviselő. Gömbös Gyula közeli barátja. 1930-tól borsodi főispán. A Magyar Országos Védő Egyesület elnöke.

1241 Schell Péter br. (1898–1974), 1939-től 1944-ig Kassa, 1943 és 1944 között Abaúj-Torna vármegyének is főispánja. 1944. szeptember 25-től belügyi államtitkár, majd belügyminiszter Lakatos Géza kormányában. A nyilas puccs idején letartóztatták, a buchenwaldi koncentrációs táborba deportálták. 1945 tavaszán Olaszországba, majd az Egyesült Államokba emigrált.

1242 Veress Lajos vezérezredes, a 2. magyar hadsereg parancsnoka Kolozsvárt nyílt várossá nyilvánította, és elrendelte csapatai harc nélküli visszavonását. A városba október 11-én vonult be a Malinovszkij marsall irányítása alatt álló szovjet hadsereg. MURÁDIN 2019. 246.

1243 Zsindely Ferenc Makkay Dócival, László és Endre öccsével október 15-én vasárnap hajnalban utazott ki Dömösre.

Közben megjött a fuvaros Laci. Azt mondta, hogy Horthy tegnap hadparancsot adott ki, és elrendelte a fegyverletételt. Szálasi lett a miniszterelnök, Horthyt letartóztatták, Pesten zsidók és kommunisták gránátot dobáltak a német katonákra, és ma reggel már nem jártak a vonatok. Szálasi hazaárulónak mondta a Kormányzó Urat, és elrendelte a további harcot. Ő – a fuvaros – légvédelmi szolgálatot teljesített a községházán, és mindezt a rádión a saját fülével ott hallotta. Elküldtük Dócit a postára, hogy próbáljon hazatelefonálni, magam pedig lemondtam arról a tervemről, hogy otthoni elültetésre újabb gizgazokat ássak ki az erdőn. Felmentünk azonban a fuvarossal az erdőbe, hogy az ötből legalább két szarvastehenet lehozzunk, mert bármint alakuljon is a világ, enni kell. Dóci persze telefonálni nem tudott, de kb. megállapította a tényállást. Horthy tegnap a kora délutáni órákban csakugyan hadparancsot olvasott fel a rádióban. Felsorolta benne mindazokat a sérelmeket, melyeket a németek március 19-e óta Bakay vezérezredes elhurcolásáig elkövettek, megvádolta őket, hogy a megígért katonai segítséget nem küldik, a frontot a magyar csapatokkal tartatják, mögöttük kirabolják az országot, s minthogy a háborút már úgyis elvesztették, megparancsolja a magyar katonáknak, hogy a hiábavaló harcot azonnal szüntessék be. A hadparancs tömör volt és hatásos. Azóta megtudtam, hogy a lapokban is megjelent, de a lapokat a németek a rikkancsoktól összeszedték. A hadparancs elhangzása után pár óráig hallgatott a rádió, majd indulókat kezdett harsogni, és 6-kor bemondta a német vezérkar napi helyzetjelentését. Éjjel Szálasi a rádióban új hadparancsot olvastatott fel, amelyben a Kormányzó Urat és a Lakatos-kormányt árulónak bélyegzi, elrendeli a harc további folytatását a német szövetséges oldalán, továbbá mindenkinek az eltaposását, aki ennek az útjába áll. Mindezt, mint Szálasi Ferenc, sk. Egyéb hivatalos minőséget nem említ. Hadparancsa szokás szerint az érthetetlenségig zűrzavaros és kusza. Később Vörös János vezérkari főnök beszélt a rádióban háromszor is.[1244] Mindig egyre erélyesebben. Végül ő is árulónak bélyegezte a Kormányzó Urat, és a harc folytatását követelte. Mindez még a 15-ről 16-ra virradó éjszaka történt. Reggel csakugyan nem mentek a vonatok. Most délelőtt azonban újabb parancsot adott ki Szálasi a rádióban, hogy a munkások azonnal álljanak munkába, a boltosok nyissák ki az üzleteiket, – aki nem így cselekszik, az hazaáruló.

1244 Vörös János hadparancsát délután öt órakor olvasták fel a rádióban, amely semlegesítette Horthy átállásra szólító kiáltványát: „A Kormányzó Úr rádiószózatában elhangzottakat senki se értelmezze úgy, hogy a magyar hadsereg letette a fegyvert. Mind ez ideig csupán fegyverszüneti tárgyalásokról van szó. Ennek kimenetele még bizonytalan, ezért minden magyar katona és egység változatlan erővel folytassa a harcot." Idézi: Vigh 1984. 294. A Vörös-féle parancs megzavarta a fronton lévő parancsnokokat, és várakozó álláspontra helyezkedtek, a katonákat a körletekben tartották.

Úgy látszik, hogy Budapesten a németek kerültek felül, amit különben kezdettől fogva bizonyosra vettem. De vajon mit csinálnak a katonák a fronton? Hol van a Kormányzó Úr? Szálasi a rádióban szólította fel a kassai nyilas pártot, hogy a kassai rádiót vegye birtokba, – miért nem a kassai rendőrséget, vagy a helyőrségnek adott ilyen utasítást? Azok nem engedelmeskednek neki? Sürgősen Budapestre kívánkoztunk valamennyien. A két tehenet lóhalálában megnyúztuk, egy-egy zsákban felkötöttük az autó két sárhányójára, a disznót a csomagtartóba tuszkoltuk, egy zsák krumplit a hátsó ülésre. Bandi és Laci arra ült, s déli 1 óra körül elindultunk Isten nevében. Hogy Pesten mi volt, mi sem, – nemigen látszott, hogy az ország törődött volna vele. A nép szántott, szüretelt, kukoricát tört, és a szokott nyugalmából egyáltalán nem zökkent ki. Körös-körül a mindennapi kép. Az erdélyi menekülő szászok vég nélküli szekérsora is ugyanolyan rendetlen elfásultsággal ballagott Bécs felé az országúton, mint tegnap. Hatodik hete jönnek így a nyomorultak, s még ki tudja, meddig kell menniük. Ezer és ezer szekér egy végtében, felkötözött bútorok, libák, tyúkketrecek, gyermekkocsi, szekér mögé kötött bivalyok és házőrző kutyák. Ha egy ló megdöglött, hát kifogták s ott maradt az út mentében. Félre se húzták.

Bicske előtt állítottak meg bennünket először. Itt egy fene nagy német ágyú volt az útnak szemközt szegezve, de egy magyar csendőr is ácsorgott a német katonák között. A két véres zsákkal nem lehettünk valami szívderítő látvány. Mégse kérdezte meg senki az egész úton, hogy mi van a zsákban. Csak személyazonosságit kértek, azt sem nézték meg. Mentegetőztek, hogy megállítottak, de hát ez a parancs. Német egyenruhát hordtak, de magyarul beszéltek. Volksbundisták voltak. Ez a kedélyes igazoltatás még párszor megismétlődött, azután Biára[1245] értünk. S már csaknem ki is belőle, mikor az egyik őrszem megkérdezte, hogy honnan jövünk, s mit csináltunk Dömösön. „– Vadásztunk. – Van-e puskánk? – Csak nekem." – feleltem. –„Adjam oda! – Nem adom." Erre meghökkent. Szerencsétlenségemre be volt rúgva, mint itt Bián – szesztilalom ide, szesztilalom oda – katonák és civilek általában. Folytatódott tehát, hogy menjek be a parancsnokságra, s maga az autó lépcsőjére állt. Közfeltűnést keltve így haladtunk valameddig, akkor utolértünk egy másik fegyveres németet, aki három munkáskülsejű embert kísért. Kiszálltam, s ez a mi németünk átadott a másiknak. Bementünk valami majorfélébe, ahol meglehetős zűrzavar uralkodott. Végül egy hadnagyi Sherlock Holmes elé kerültem, aki kaján örömmel újságolta – azt mondtam, semmiről nem tudok –, hogy Szálasi a miniszterelnök, és Horthyt elcsapták. De tovább eresztett puskástól. Itt és Budaörsön is, valószínűleg a Pest környéki összes sváb faluban,

[1245] Biatorbágy

csoportosulás és izgalom látszott. Hitlerjugendnek öltöztetett sváb kamaszok lelkes rémhíreket közöltek.

Baj nélkül hazaértünk. A város rendesnek tűnt: zsúfolt villanyosok, sűrű forgalom, emberkígyó a péküzletek előtt, – nem úgy festett, mintha utcai harcok lettek volna. Pedig azért volt valami. Éjszaka a királyi palotában kétszer is volt csata. Valaki látta a lefegyverzett testőrséget a Krisztinavárosban valahol, – de hol lehet a Kormányzó Úr? Némelyek szerint a Várban őrzik, mások szerint Kárpátalján van a seregnél.[1246] Megint mások szerint Gödöllőre vitték. Plakátok vannak a falakon mindenfelé, amelyeken Szálasi zsidóbérenc árulónak nevezi a Kormányzó Urat, és bejelenti, hogy a honvédség nem neki tartozik már hűséggel, hanem Szálasinak, aki a nemzet akaratából átvette a hatalmat. Ezeket a plakátokat ma délelőtt ragasztották ki. Délután pedig a rádió bejelentette, hogy a Kormányzó lemondott, semmisnek deklarálja a tegnapi hadparancsát, s a harc további folytatását követeli. Negyedóra múlva közli a rádió, hogy Horthy miniszterelnökké nevezte ki Szálasit – közben rájöttek, hogy a „nemzet akaratából" mégsem lehet a hatalmat alkotmányszerűen átvenni –, kinevezte miniszterelnöknek, s megbízta a kormányzói teendők ellátásával is.[1247] Szálasi három tagú kormányzótanácsot alakított, melynek tagjai: Beregfy Károly vezérezredes,[1248] Csia nyilas képviselő, és Rajniss. Megalakította a kormányát is. A vezérkari fő-

1246 A kiugrást előkészítő tervek része volt, hogy a kormányzót és családját a Veress Lajos vezérezredes vezette 2. magyar hadsereg kolozsvári főhadiszállására menekítik, Horthy azonban a terv ezen részébe nem egyezett bele. Október 16-ra virradó éjszaka a Horthy család a pápai nunciatúrán kapott menedéket. Miután azonban a kormányzót a németek fogságába esett fia életével zsarolták, lemondott, családjával együtt elhagyta a semleges követséget és a németek foglyaként október 17-én hagyta el Magyarországot, a szöges dróttal körülvett, az SS és a Gestapo által őrzött hirschbergeri kastélyba szállították. Szent-Iványi 2016. 130.; Bern 2015. 12. A fogság részleteit lásd Horthy Miklósné 2015.

1247 A Szálasi-kormány törekedett a legitimitás és a jogfolytonosság látszatára, ez biztosította számára az államapparátus és a hadsereg irányításának kézbentartását. Ezért volt fontos számukra annak kikényszerítése, hogy Horthy Miklós lemondjon és Szálasit miniszterelnökké nevezze ki, valamint, hogy az október 15-i proklamációt visszavonja és a háború folytatása melletti közleményt adjon ki. 1944. október 27-én összehívták az Országtanácsot, mely nemzetvezetői megnevezéssel Szálasit bízta meg az államfői jogkörrel. 1944. november 3-án a felsőház az 1944. X. törvénycikkben elfogadta az Országtanács döntését, és Szálasi letette a Szent Korona előtt a nemzetvezetői esküt. A „csonka" képviselőház is – amely az 1939-es választásokon mandátumot szerzett képviselők nyilasokkal együttműködni hajlandó tagjaiból állt – rendszeresen összeült: november 2-án és 9-én még Budapesten, majd a front előrenyomulása miatt Sopronba helyezték át, ahol 1945. március 16-áig működött. Részletesen lásd Kovács 2009. 34–37.; Paksa 2012. 145–155.

1248 Beregfy Károly (1888–1946) vezérezredes, 1943 júniusától a 3. hadsereg parancsnoka. A nyilas puccs előkészítője a honvédségben, 1944 októberétől honvédelmi miniszter és vezérkari főnök. A Népbíróság halálra ítélte.

nököt, vagyis Vörös Jánost elcsapták,[1249] hiába szónokolt a rádióban. Vagy tán nem is ő szónokolt? Rajniss kultusz-, Pálffy Fidél[1250] földművelésügyi, Reményi-Schneller pénzügy-, Jurcsek Béla közellátásügyi, Szász Lajos kereskedelmi miniszter. Mind a három volt kollégám tárcavállalása meglepett, de Szász Lajosé a leginkább. Miklós Bélát,[1251] a kárpátaljai sereg parancsnokát, és Veress Lajost, az erdélyiét megfosztották parancsnokságától.[1252] Ebből városszerte arra következtetnek, hogy ez a kettő Horthy vasárnapi hadparancsának engedelmeskedik, és leteszi a fegyvert. A hadparancs visszavonását – elég ügyetlen a szövegezése – nem hiszi el senki, és vár, – mi lesz hát? Sokan azonban tudva tudjuk, hogy bármi is lesz, örömünk aligha telik benne.

1944. október 17.

Parancsot közölt a rádió – ez a rendeletek közzétételének újabb módja –, hogy honvédségi és német rendszámú autókon kívül csak azok a gépkocsik közlekedhetnek, amelyek a nyilas párt jelvényével vannak ellátva. Ez az intézkedés persze feje tetejére állította az egész gazdasági életet, s még tegnap délután visszaállít-

1249 Vörös Jánost október 16-án reggel a vezérkari főnökségen a németek őrizetbe vették. Vörös büntetlenségét hangsúlyozta, mondván, hadparancsának köszönhető, hogy a hadsereg nem omlott össze, valamint különböző levelekkel igazolta németbarátságát. Winkelmann közbenjárására szabadon engedték azzal, hogy a balatonfüredi házában a szerepét tisztázó iratokat gyűjtse össze és térjen vissza Budapestre. Balatonfüredről azonban feleségével Kecskemétre, a ferences rendházba menekült, ahol szerzetesi ruhában, álnéven várta be a bevonuló szovjet csapatokat, a szovjet parancsnokságon október 31-én jelentkezett. Onnan november 8-án indult Moszkvába, és csatlakozott az ott tárgyaló fegyverszüneti küldöttséghez. Szent-Iványi 2016. 201, 308–311.

1250 Pálffy Fidél gr. (1895–1946), 1932-ben belép Meskó Zoltán nemzetiszocialista pártjába, a párt győri szervezetének vezetője. 1933-ban Egyesült Nemzeti Szocialista Párt – Nyilaskeresztes Front néven saját mozgalmat szervez, országgyűlési képviselő. A Szálasi-kormányban vállalt szerepéért a népbíróság halálra ítélte és kivégezték.

1251 (dálnoki) Miklós Béla (1890–1948), vezérezredes, 1940-től a I. gyorshadtest parancsnoka, részt vett a Jugoszlávia és Szovjetunió elleni hadjáratokban. 1942 októberétől a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke. 1944 augusztusától az 1. magyar hadsereg vezetője. A nyilas puccs után átállt a szovjetekhez. Moszkvában bekapcsolódott a kormányalakítási tárgyalásokba, az ideiglenes kormány miniszterelnöke. 1947-ben a Magyar Függetlenségi Párt jelöltjeként képviselőnek megválasztották, de mandátumától megfosztották.

1252 Miklós Béla, az 1. magyar hadsereg, Veress Lajos, a 2. magyar hadsereg parancsnoka a kiugrás előkészítésének kulcsfigurái voltak. Horthy október 11-én mindkettőjükhöz a katonai akció megkezdését jelentő jelszót juttatott el. „Az 1920. III. 1. számú rendelet végrehajtandó!" Jelentése: A harcokat be kell szüntetni a Vörös Hadsereg ellen, fel kell venni az érintkezést a szovjet csapatokkal. Veress Lajos a kormányzói kihallgatásra, ahol a jelmondatot megkapta volna, nem tudott elmenni, ezért maga helyett Geréb Lászlót küldte, aki a jelszót a németekkel közölte. Részleteket lásd Vigh 1984. 240–241.; Dálnoki Veress 1970. 157–268. Veress Lajost a németek fogságba ejtették, lásd az 1944. október 29-i bejegyzést. Miklós Béla átment a szovjetekhez.

ták a régi rendet. Most érvényesek a régi engedélyek is, meg az újak is. Bizonyosra veszem, hogy a többi hirtelenjében kiadott forradalmi rendelkezésnek sem lesz hosszú az élete. Hogyan lehetne például végrehajtani azt a rendelkezést, hogy a lakásokban csak a legszűkebb család tagjai tartózkodhatnak, amikor az egész város menekültekkel és kibombázottakkal van tele? Vagy mi értelme van annak a tilalomnak, hogy háromnál több ember nem csoportosulhat az utcán, mikor a tilalom alól kiveszik a villamosmegállókat és a boltnál álló sorokat?

Budapesten megszilárdult az új rend. Egyre több rendőrt, s egyre több katonát látni nyilas karszalaggal. A rendőrség, csendőrség, katonaság végképpen az új rendszer mellé állt. De a lakosság túlnyomó része is. Abban vannak, hogy e változás nélkül már az oroszok lennének az urak Budapesten, s egyelőre mással nem törődnek. [...]

1944. október 19.

A ma reggeli lapokban Szálasi „Az Országépítés első munkaterve" címen tárcánként ismertette a legsürgősebb politikai célját. Kissé zagyva ez az írásmű, kissé nagyképű és a szokott magyartalan modorában megszerkesztett. Félek, hogy ezekkel a félig vezérkari, félig német, de mindenképpen homályos és bonyolult frázisokkal nem fogja a magyarság lelkét meghódítani, amely Karácsony Sándor szavaival élve: objektív és primitív.

A Kormányzó Urat, a feleségét és a menyét a németek tegnap a Kelenföldi pályaudvarról elszállították valahova Németországba.[1253] Ez úgy látszik, bizonyos. Horthy Nicky állítólag megsebesült, mégpedig csakugyan Lukács Béla lakásán.[1254] Pletykának vettem eleinte ezt a hírt, de alkalmasint lehet benne igazság. Miklós Béla és Kéri Kálmán,[1255] az ő vezérkari főnöke ezredes néhány más vezérkari

1253 Lásd az 1414. lábjegyzetet.

1254 Otto Skorzeny SS-ezredes szervezésében ifj. Horthy Miklóst – Titóval titkos kapcsolatfelvétel ügyéről való tárgyalás ürügyén – október 15-én délelőtt 10 órára Bornemisza Félix Eskü téri irodájába csalták, ahol az SS emberei foglyul ejtették, szőnyegbe csavarva a budaörsi repülőtérre vitték, ahonnan Németországba szállították. Hat hónapig Mauthausenben magánzárkában tartották fogva, majd egy dél-tiroli fogolytáborba került. A szövetségesek 1945. augusztus 28-án helyezték szabadlábra. Az év végéig a vatikáni magyar követségen élt. Szilágyi–Sáringer 2002.

1255 Kéri Kálmán (1901–1994), vezérezredes, 1942-től 1944-ig a honvédelmi miniszterek szárnysegédje. 1944 augusztusától az 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke. A nyilas puccs után átment a fronton a szovjetekhez, és bekapcsolódott a Moszkvai Magyar Bizottság munkájába. Hazatérve, 1945 januárjától márciusáig az újjászerveződő Honvédelmi Minisztérium katonai csoportfőnöke. 1945 augusztusában a szovjetek rövid időre letartóztatták, majd 1950-ben Recskre internálták. A rendszerváltozás után az első szabadon választott országgyűlés korelnöke, és 1994-ig a Magyar Demokrata Fórum országgyűlési képviselője.

tisztjével együtt a hivatalos jelentés szerint az oroszhoz szökött át.[1256] Csapatai ugyanennek a jelentésnek az állítása szerint tovább harcolnak az oroszok ellen. Ehhez a Kéri ezredeshez akartak engem pár hete Lukács Bélával együtt Husztra vezényelni mint katonát. Azt mondták, hogy „hangulatot csinálni a honvédség körében" kért Kéri egy-két politikus tartalékos tisztet. Én ezt akkor nem értettem. Lukács Béla később ki is ment. Kéri talán akkor már ilyesmire gondolt volna? Manapság minden túlságosan bonyolult.

Budapesten mindenesetre szégyenletesen végződött a németellenes próbálkozás. Sikere a Budapesten állomásozó nagy katonai német erő miatt semmiképpen nem lehetett, ezt mindenkinek tudnia kellett, de hogy ennyire szánalmas valami legyen csak belőle! Akárminek szánták is, ez bizony aligha szerez számunkra jó pontot az angolok szemében. Állítólag összevissza kb. 40 halottja volt a puccsnak. Ez az egy örvendetes dolog ebben az egészben, az áldozatok csekély száma. Köztük csak három német. [...]

1944. október 21.

A Hortobágyon és a Nagykunság egyéb pusztáin tombol a gigantikus páncélos csata. Eddig ott 427 páncélost lőttek ki, de tegnap valami baj lett, és elesett Debrecen.[1257] Veress Lajost, az erdélyi hadsereg legendás parancsnokát Szálasiék elcsapták, s azóta semmi hírt nem hallani róla.[1258] Mi van a hadseregével? Aligha tette

1256 Dálnoki Miklós Béla 1946-ban tett nyilatkozata szerint miután nem kapott felvilágosítást a fegyverszüneti feltételekről, sem pedig pontos utasításokat arra vonatkozólag, hogy az 1. hadsereg alakulatainak milyen intézkedéseket adjon ki, október 16-án Ökörmező térségében átlépte a szovjet–magyar arcvonalat. A szovjetektől kívánt tájékozódni, hogy milyen szempontok szerint gondoskodjon a csapatok átállásának végrehajtásáról és a szovjetekkel való együttműködésről. A nyilas puccs következtében azonban vissza nem térhetett, egy katonai alakulat megszervezésén dolgozott, mely az átállt katonákból és a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyokból állt volna. Ennek a katonai alakulatnak a megszervezése azonban sikertelen maradt. Gosztonyi 1992. 209–213.

1257 1944. szeptember 18. és október 27-e között zajlott az alföldi páncélos csata, a debreceni szakasza 13-tól 20-ig, Debrecen elestéig tartott. Lezárultával Észak-Erdély után a Partium és a trianoni Magyarország 29%-a a szovjetek fennhatósága alá került. Ezt az eredményt azonban a szovjetek csak komoly áldozat árán tudták kiharcolni. 638 páncélost veszítettek (a német–magyar veszteség 270 darab), négy és félszer több orosz katona esett el, mint német–magyar, hadosztályonként átlagosan kétezer fő. Számvéber 2020. 260–320.

1258 Horthy Miklós a kiugrás előkészítésének részeként dálnoki Veress Lajost, a 2. magyar hadsereg parancsnokát titkosan „homo regius"-sá nevezte ki: „Arra az esetre, ha egy külföldi hatalom jogaim gyakorlásában erőszakkal meggátolna, Önt bízom meg az államfői és miniszterelnöki teendők ellátásával." – szólt a felhatalmazás. Árulás folytán azonban a kinevezésről a németek tudomást szereztek. Veresst, aki Pócspetri határában visszavonulási parancsának végrehajtását ellenőrizte, október 16-án hajnalban egy nehézfegyverzettel ellátott vegyes német különítmény foglyul ejtette,

le a fegyvert, annak bizonyára nagyobb híre lenne. De az sem valószínű, hogy Veress egyszerűen félreállt. Nem az az ember. A kárpátaljai honvédsereg parancsnoka, Miklós Béla ellen két nap óta forradalmi hangnemben tüzet okád a budapesti rádió. Zsidó szeretőjéről és panamáiról beszél, hadipénztárának elsikkasztásával vádolja, s hogy ebből pénzeli azokat az ágenseit, akik az aláírásával visznek parancsokat volt tisztjeihez. De ezek persze nem engedelmeskednek neki.

Össze-vissza keringenek a rémhírek. Politika? Csak azt tudom, amit az újságban olvasok, illetve amit a rádió bemond. És ez bizony nem üdítő. Nem az új intézkedések tartalma, hiszen még alig-alig vannak intézkedések, s azokat is rövidesen vissza-visszavonják. De a szöveg! Borzalmas új kifejezéseket kell megszoknunk. Nemcsak Szálasi egyéni szeszélyéből, például a külügyminisztere[1259] is követi a vezéri példát. Tegnap teszem azt a „földgömbvezetés"-ről beszélt. Ezen nem a forgó földgolyó kozmikus útjának megszabását érti, hanem az egész földkerekség népeinek politikai és gazdasági vezetését. Hát nem borzasztó? Lehet józan magja valaminek, ha bolond a füstje? Akármennyire is nincs nevetős kedve az embernek, el kell nevetnie magát rajta. Szász Lajos is beszélt a kereskedelmi minisztérium tisztikarának. Öntudatos nemzeti szocialista beszédet mondott, s azzal végezte: Éljen Szálasi! Ezelőtt elmebetegnek tartotta Szálasit, de a többiek is. Most meg – mint olvasom az újságban – az a bizonyos Nemzeti Szövetség köszönetet szavazott Szálasinak a haza megmentéséért. Mint egykor a római szenátus az éppen diadalmaskodó imperátoroknak.

Ribbentrop kezdte tegnapelőtt legelsőnek, azóta általánosan hivatalos álláspont lett, hogy a Kormányzó Úrnak a németeket vádoló vasárnapi hadparancsát „idegen kéz az ő nevével visszaélve fogalmazta". Horthy belátta, hogy ebben a nehéz időben fiatalabb erőre van szükség, ezért adta át a kormányzói tisztét Szálasinak. Újabban azonban megmagyarázhatta nekik valami írástudó, hogy ez sem alkotmányos jogalap, mert a Kormányzó nem adományozhatja a kormányzói tisztet saját tetszése szerint másnak. Most úgy hallom, az országgyűléssel szeretnék kormányzóvá választatni Szálasit, és azon tanakodnak, hogyan bírnák ehhez összeterrorizálni a szükséges szavazatokat. Nem lesz könnyű, mert a szavazáskor a Ház kétharmadának jelen kell lennie, s a jelenlevők kétharmad részének szavaznia kell.

majd átadták a nyilas hatóságoknak, a hadbíróság 15 évi fegyházra ítélte. Sopronkőhidán tartották fogságban, ahonnan 1945. március 28-án sikerült megszöknie. Dálnoki Veress 1970. 163.; Dálnoki Veress 1978. 41–56. Lásd még az 1944. október 29-i bejegyzést

1259 Kemény Gábor (1910–1946) nyilas politikus, publicista, a Szálasi-kormány külügyminisztere. Háborús főbűnösként halálra ítélték.

1944. október 22.

[...] Az a menekült felnőttektől és kibombázott gyermekektől nyüzsgő új közösségi élet igen kedves, amely régi tanyánkon kialakult. És vidám. Mennyi ember elfér ezen a helyen! És még csak azt se mondhatom, hogy az áldozatunk árán, mert az új életmódunk még csak nem is áldozat.

Nagy meglepetésemre ma felbukkant egy látogató az elsüllyedt régi életemből: Donáth György képviselőtársam. Azt jött megkérdezni, hogy a megváltozott politikai viszonyok között mi a teendő? Mesélt egy csomó újdonságot, amelyekről csakugyan megérthettem a viszonyok változását. Örömöm persze nem volt az újdonságaiban. Az új kormány nem szabadulhat azoktól az oktalanságoktól, melyek természetes velejárói a forradalmi kormányzatoknak, mert a teljes hozzá nem értésből erednek. Előbb, s utóbb okvetlenül kiderülne, hogy 2x2=4, akár nemzetiszocialista államrend esetében is, és hogy bármilyen jó párttag is egy irodatiszt, attól még nem lesz jó elnöke a Legfőbb Állami Számszéknek. Kiderülne, kiderülne, – csakhogy itt az orosz. Az okulásra nem lesz idő.

Este váratlanul megjött Balatonfüredről Káci. Vezérkari tanfolyamát váratlanul befejezték: olyan hadiérettségi félét kaptak a hallgatók, és máris beosztották őket a vezérkarhoz. Ez a Káci egy tisztességes, megbízható, fantáziátlan gyerek, problémákat elhessegető és mindenáron elégedett. Most azonban ő is kiesett az optimizmusából. Kedden megjelent náluk a Hadiakadémián Vörös János, az elcsapott vezérkari főnök civilben. Füreden van a villája, oda érkezett. Elmondta nekik, hogy hiába próbálta ismételten, a németek nem engedték semmiképpen a kárpátaljai és erdélyi seregünk visszavonását akkor sem, mikor a csata már Debrecen környékén dúlt. Ő tehát pénteken, 13-án este önhatalmúlag volt kénytelen elrendelni, hogy a bekerítés veszélye miatt Beregfy kárpátaljai hadteste még német ellenállás estén is kezdje meg a visszavonulást. Beregfy teljesítette a parancsát, s ezért a németek a hadtestparancsnokságából való haladéktalan elmozdítását követelték. Ezt a követelést Vörös kénytelen volt teljesíteni. Beregfyt tehát másodízben kellett a németek kívánságára a parancsnokságától megfosztani: első ízben akkor, mikor pár hónapja a Kormányzó Úr parancsára Lemberg helyett a Kárpátokhoz vonult vissza. És az október 13-i elmozdítását követően két nap múlva őt tették meg vezérkari főnökké. Érthetetlen. Káci szerint Vörös dühében csaknem sírt a német hadvezetés hibái, valamint a megígért kötelezettségeik be nem tartása miatt. Az volt a megállapodás velük, hogy a mi csapataink a Kárpátokat tartják, Erdélyt pedig, majd a Tisza vonalát az ő Balkánról felhozott hadosztályaik. De ezek nem jöttek meg, a Tisza-vonal védelem nélkül maradt, az oroszok úgyszólván ellenállás nélkül törhettek be az Alföldre, s a németek még

a mi kárpátaljai erőink visszavonását is makacsul ellenezték. Vörös azt állította, hogy a Kormányzó Úr vasárnapi hadparancsáról sem a kormány, sem ő nem tudott előzetesen. Én azt hiszem, hogy mindaz, ami történt egy versenyfutás lehetett a németek Szálasi-puccsa és a Kormányzó Úr terve között. A németek elővágásnak szánták a puccsot, a Kormányzó Úr pedig az elővágás elővágásaképpen idő előtt és előkészületlenül tette meg a proklamációját. Vörös Jánost rövidesen német fogdmegek keresték a füredi villájában, de nem találták, mert neszét vette a dolognak, és elbujdosott.[1260] Letartóztatták azonban két, szintén magas rangú katona testvérét, és százados fiát, aki Káci kollégája volt a Hadiakadémián.[1261] Minden nemzetségét, – mint Zách Feliciánnak. „Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak. Isten ója nagy csapástól mi magyar hazánkat."[1262] Letartóztatták a légi erők parancsnokát[1263] is, valamint sok más magas rangú tisztet.

1944. október 23.

Szabó Pál[1264] látogatott meg minket estefelé, ez a biharugrai paraszt író, akinek a *Lakodalom–Bölcső–Keresztelő* című trilógiáját elragadtatással olvastam a nyáron.[1265] Klári aztán filmet akart volna csinálni belőle, leveleztek. Kiderült, hogy ismer engem, a miniszterelnökségen találkoztunk. Halálom hírét meg is siratta. Most Budapestre menekült, és meglátogatott. Favágás közben talált az alkonyatban, valami fuvarosnak nézett. A foglalatosságom nagy hatással volt rá. Erősen csalódtam benne. Írása csupa szellem, humor, ötlet, eredetiség. Beszéde, megjelenése szinte unalmas és mesterkélt. Azt a nagyszerű regényt ugyan ki nem néz-

1260 Vörös János sorsát lásd az 1249. lábjegyzetben.

1261 Vörös János öccseit – Vörös Géza altábornagy (1895–1958), a Legfelső Honvédelmi Tanács vezértitkára és Vörös Gyula alezredes – a németek letartóztatták és Németországba hurcolták. Fiát, Vörös Tibort a Testnevelési Főiskola épületében kialakított laktanyában tartották őrizetben. Egy tárgyaló küldöttség, Simonffy-Tóth Ernő őrnagy vezetésével titkosan november 13-án indult Moszkvába. Simonffy hadosztályparancsnokként e laktanyában teljesített szolgálatot, ily módon sikerült a fiút megszöktetni és Moszkvába menekíteni. Vö. Simonffy 1984.; Térey 2020.

1262 Idézet Arany János *Zách Klára* című verséből.

1263 Bánfalvy István (1897–1975), 1939-től a légierő vezérkari főnöke. 1944. október 16-án a nyilasok letartóztatták. 1945 márciusában Kassa környékén megszökött, május 7-én szolgálattételre jelentkezett. Beosztást nem kapott, 1946 szeptemberében nyugállományba helyezték. 1950-ben koncepciós perben nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után segédmunkásként dolgozott.

1264 Szabó Pál (1893–1970), regényíró, 1930-ban alapító tagja és egyik országos alelnöke lett a Független Kisgazdapártnak. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója, első elnöke. 1945 után haláláig országgyűlési képviselő. 1954-ben a Hazafias Népfront első elnöke.

1265 Szabó Pál trilógiája *Lakodalom*; *Keresztelő*; *Bölcső* címmel 1942–1943-ban látott napvilágot. 1945 után a szerző átírta és immár *Talpalatnyi föld* címmel jelent meg. Ez alapján készült el azonos címmel az államosított magyar filmgyártás első alkotása Bán Frigyes rendezésében 1948-ban. N. Pál 1999. 95–102.

né belőle az ember. Saját jelentőségétől elragadtatott sznob. De az első hétnapos orosz megszállást átélte Biharugrán.[1266] Neki semmi bántódása nem esett ugyan, s ezt írói hírnevének tulajdonítja, de szörnyű dolgokat mesél. Az oroszok részegek voltak, kiestek tisztjeik kezéből: ebben látja a szörnyűségek okát. Raboltak, barátságosan lehúzták mindenki csizmáját, nem nézték szegény-e, burzsuj-e? De kivált a nőkkel erőszakoskodtak. Hanem, hogy zsidó-e, nem-e, szegény-e, gazdag-e, az mindegy volt nekik, egyformán dúlták. Nem irányította őket sem bosszú, sem politika, sem világnézet. Részegek voltak. A megszálló orosz csapatok viselkedéséről egyébként a legellentmondóbb híreket hallani. Főként a két végletben mozognak ezek a hírek: vagy szinte kívánatossá teszik az oroszokat, vagy pokolbeli ördögöknek festik őket. Ki-ki önkéntelenül is a politikai álláspontja szerint válogat a hírekből. Azt hiszi el és azt terjeszti, ami az ő álláspontját igazolja. De azt is tudom, hogy a harctéren semmiféle katonaság sem kellemes. Még a saját katonaságunk sem, hát még az ellenségé! Pedig harctérré vált Magyarország, ez a rossz is bekövetkezett. Délen az oroszok a Dunáig törtek előre, és elfoglalták Baját. Feljebb tegnap Kiskunfélegyházáig jutottak, ma már Kecskeméten vannak megint.[1267] A tűz közeledik egyre. Hol itt, hol ott kap erőre, s nyúlkál felénk a lángja, s ha egyike-másika közben megint kialszik is, a tűz csak terjed.

1944. október 25.

Már a délelőtt folyamán kezdett hozzám telefonon szállingózni mindenfelől annak a mámornak a híre, amely ma váratlanul az egész várost meglepte. Honnan, honnan sem, de futótűzként terjedt el a hír, hogy Moszkvában és Kijevben forradalom tört ki, és Sztálint megölték. Se a rádió, se az újságok nem szóltak erről egy árva szót se, de ez egy cseppet se zavarta a közhiedelmet, s az örvendező tömeg egy rikkancsot az utcán a vállára emelt. Egy pillanatra sem fordult meg az agyamban, hogy ennek a rózsaszínű füstnek talán valami magva is lehet. Nincs nekünk ilyen szerencsénk. Még ha Horthy felszólítása sikerrel járt volna, és csakugyan az orosz mellé állunk, akkor nem mondom: amilyen peches szériában vagyunk, akkor talán bedöglött volna hirtelen az orosz. De így, hogy szemben állunk vele?

1266 Szabó Pál 1944–1945-ös hányattatásairól lásd BARTHA 2021. 56–65.

1267 A debreceni páncéloscsatának köszönhetően, melynek során a szovjet csapatok nagy veszteséget szenvedtek és a magyar és német hadosztályok Baja és Szolnok között fel tudták tartani a front előretolódását, a szovjet hadsereg nem tudta teljesíteni Sztálin parancsát, hogy november 3-án megkezdje Budapest ostromát. Baja és Kecskemét eleste (október 31.) után ugyan elérték Üllő–Vecsés–Gyál vonalát, de a veszteségek következtében ott az előrenyomulás hosszú hetekre megtorpant. UNGVÁRY 2004. 12.

Nem lehet. De a mindennapi remény, s a mindennapi öröm okvetlenül kell az embereknek. Az ellenség itt van a kapu előtt, már csak a csoda segíthet: kiagyalja tehát a mentő csodát. Aki az orosztól fél, az Sztálin megöletését. Aki a némettől fél inkább, az azt, hogy Hitler megőrült. Mert egyidejűleg ez a másik hír is terjeng. Ki-ki azt hiheti, amelyik a gusztusa szerint való. Hiszi is, és összevész azzal, aki nem akarja elhinni. Emellett fenekestül felfordult a város lelki nyugalma. Tömve vannak a boltok, tucat számra vennének töltőtollat az emberek, vagy bármit, csak hogy szabaduljanak a pénzüktől. Nyüzsögnek, iparkodnak, élelmeskednek, – vagy pedig majdcsak nem a járda szélére ülnek le lógatni reménytelen fejüket. Az egész ország menekülőkkel van tele. Nem a közrendű paraszti menekülők szekérsorairól beszélek, akik katonai parancsra, vagy hatósági parancsra kényszerűségből róják az ország útjait, hanem az önkéntes úri menekülőkről, akik izgalmukban összevissza cikáznak esztelenül, és mindenáron el szeretnék találni, hogy hol is lesz számukra a legbiztonságosabb. De minduntalan másként gondolják, és új útnak erednek máris megint. Azonban egyre kisebb az ország. Nekem csak a gyomrom nem bírja a történelmi időket. Fáj, fáj, értelmetlenül, és olykor nagyon. Le is fogytam erősen. Valamiben úgyis meg kell halni. Gyomorrákban is lehet, nemcsak tarkólövés folytán.

1944. október 26.

Ha nekem kellene így máról-holnapra diktátornak lennem, mint most ennek a Szálasinak, hát azt rendelném el mindenekelőtt, hogy nem kívánok semmiféle esküt. Szálasi azonban más véleményen van, és esketi a tisztviselőket, katonákat rakásra. Azok tehát esküsznek. Bandi öcsém megjött Bajról, és igen jó humorral mesélte el az eskütételének nevetséges lefolyását.[1268] [...]

1944. október 27.

Tegnap este nagy légi támadás volt Budapest ellen. Legalábbis a lárma óriási volt. Orosz gépek támadtak, tehát rendszertelen, ötletszerű és hosszantartó volt, jó csomó bomba suhogását hallottuk. Kilenc után kezdődött a cécó, és csaknem fél 12-ig tartott. [...]

1268 Zsindely Endrét minisztériumi osztálytanácsosként a Szálasinak tett esküje miatt 1946 áprilisában háborús bűnösség vádjával őrizetbe vették, kihallgatása után a vád alól felmentették. ÁBTL 3.1.9. V-84000

1944. október 28.

Nyíregyházát visszafoglaltuk. Kiskunfélegyházánál nagy harcok folynak, s állítólag Kecskemét polgári kiürítését is elrendelték.[1269] Elég sötét ez a kép, de a városban keringő kósza hírek még sötétebbek. A közönség nem enged abból, hogy Budapest polgári és katonai kiürítése küszöbön áll. Egyidejűleg azonban azt is híreszteli, hogy a németek az alkalmas sarokházakat máris géppuskafészkeknek építették át, és Budapestre Sztálingrád sorsa vár.[1270] Az ember igazán gondban lenne, ha magának kellene eldöntenie, hogy a németek feladják-e Budapestet, vagy inkább mégis tartsák? De azért mégis inkább a túlesés lenne jobb, mert nincs jobb a túlesésnél. Bár a németek a szokásos szakszerűségükkel úgyis elpusztítanák a várost, mielőtt kiürítik. Debrecenben felrobbantották a Bika szállót, a közműveket, sőt az egyetem épületeit is, – az ország legmodernebb klinikáit[1271]! Nekik nem fáj. [...]

1944. október 29.

Lukács Bélától kaptam egy 20-án kelt tábori lapot. Hogy 10 napja van ott, s hogy nagyon jól érzi magát. Szóval nem ment át Miklós Bélával és Kéri ezredessel az oroszhoz.[1272] S ha lehet ma egyáltalán ítéletet mondani, valóban jól járt. Mester Miklóst is lefogták[1273] állítólag Budapesten, és valaki esküdözött nekem a napokban, hogy Bánffy Danit egy cellában őrzik Bárczy Pistával. Bárczyné jelentkezett Szász Lajosnál az ura ügyében, de az nem fogadta. Azt hiszem, hasonló ügyben az én feleségemet se fogadná ez a Lajos. Egyszóval: fogdossák még az embereket. A törvényhozás márciusban lefogott tagjait, akiket Lakatos erőszakoskodására

1269 Nyíregyháza október 22-én esett el, azonban a német 23. páncéloshadosztálynak a város térségében sikerült bekeríteni Plijev tábornok gépesített csoportját, a szovjetek csak igen súlyos veszteség árán tudtak október 26-án kitörni, aznap éjjel a német erők visszafoglalták Nyíregyházát. Október 29-ére a front Kiskunfélegyháza–Baja vonalról Szolnok–Kecskemét–Solt vonalra tolódott. RAVASZ 2003. 180–183.

1270 Debrecen elfoglalását követően 1944. október 28-án este 22 órakor kapta meg Malinovszkij marsall Sztálin parancsát Budapest menetből történő elfoglalásáról. A szovjet hadművelet 1944. október 29-én indult, és több mint száz napig tartott, az október végi támadás november elején az Attila-vonalban megakadt, a harcok nemcsak Budapesten, hanem a Duna–Tisza-közén és a Dunántúl nagy részén is zajlottak. A város szűken értelmezett ostroma Budapest bekerítésétől, december 24-től indult.

1271 Ez a közlés szerencsére rémhírnek bizonyult.

1272 Lukács Béla katonai szolgálatáról lásd az 1239. lábjegyzetet. Miklós Béla, majd szárnysegédje, Kéri Kálmán október 16-án átment a frontvonalon a szovjetekhez. A részleteket lásd az 1944. október 21-i bejegyzésben.

1273 Téves információ, Mester Miklós a nyilas puccs hírére a klastrompusztai turistaházba menekült és december 15-ig álnéven ott tartózkodott, majd Bereczky Alberttől kapott hamis lelkészi igazolványnyal az ostrom végéig a családjával a Bethesda kórházban rejtőzködött. MESTER 2012. 292–293.

a németek úgy 10-e táján mégis átadtak a magyar hatóságoknak, s akiket aztán 15-én hirtelen szabadon bocsájtottak, most megint keresik. De nem találják őket, mert bujkálnak. Sokan teszik ezt mások is: egyik éjjel itt, másik éjjel ott. [...]

Ködös, esős, sötét idő járt máma. Mégis négy ízben volt légiriadó. Bombázás azonban nem történt, – illetőleg nem légiriadó alatt történt. Közben dobálgattak bombákat, ezek zavaró gépek.

1944. október 31.

Tegnap háromszor volt légiriadó, ebből kettő délelőtt. De ezen felül délelőtt kétszer légi veszélyt is fújtak, vagyis tegnap délelőtt 16-ot bőgtek a szirénák. Ma pláne korán kezdték: reggel 8-kor már fújták a légiriadót. Feküdtem az ágyban nyugodtan tovább. Tegnap meg zavartalanul dolgoztam a kertben, s akkor sem lett bombázás. Így hiszen nem is elviselhetetlen a helyzet. De lent a városban megáll a forgalom ilyenkor, s valamelyik pincébe lezavarják az embert. Tegnapelőtt meg a zsúfolt utcai forgalomra hullottak az orosz zavaró repülők bombái, légiriadó nem volt, és egy csomó járókelő meghalt. Ettől, meg a folytonos szirénázástól a közönség elidegesedett. Hallom, hogy már légi veszély idején is sokan berohannak az óvóhelyre. Külsőleg egyébként a rendes kerékvágásban folyik nagyjából Budapest élete. 80 km-re van tőle a tatár, 60-ra-e? Várja a sorsát. [...]

1944. november 1.

Mindenszentek. A sajtó nem hiába óvta a közönséget a temetők zsúfolt látogatásától, mert más Mindenszentekéhez képest szinte üresek voltak a temetők. A gyertyagyújtás már évek óta tilos a gyertyahiány miatt, de az idén csakugyan nem is gyújtott senki. Módosították a szirénajelzéseket is. A légi veszély jelzését megszüntették azzal a helytálló indoklással, hogy állandó légi veszély van. Helyette most úgynevezett „kis riadó" van, mely 12-nél kevesebb, de 4-nél több ellenséges gép berepülését jelzi. Ha 12-nél több gép közeledik, akkor jelzik a rendes légiriadót. Így is szinte állandóan üvöltenek a szirénák, s az ember nem is igen tudja már, hogy mit jelentenek: riasztanak-e, vagy éppen lefújják-e az előbbi riasztást? De bombázni nemigen bombáznak. [...]

1944. november 2.

Szálasi első, és rövidesen módosított hadparancsában utasította az országgyűlés két házát, hogy november 4-ig a kormányzói kérdést oldja meg. Ez a terminus

jutott eszembe tegnap, mikor valaki említette, hogy a Ház ma ülést tart. Meghívót ugyan nem kaptam rá, de Tasnáditól minden kitelik, és 4.-e közel van. Hátha csakugyan ülést tartunk? Elhatároztam, hogy úgyis réges-rég nyiratkoznom kellene már, hát legalább két hét óta először lemegyek ma a városba, be a Házba, s meglátom, mi van? A Házban kiderült, hogy csakugyan volt ülés. Itt benyújtottak egy törvényjavaslatot, amely Szálasit nemzetvezetővé kívánja választani, s eddigi törvénytelen cselekedeteit törvényesíteni. Mindenekelőtt pedig a Kormányzó Úr lemondását tudomásul venni. A javaslat a kormányzói szék betöltését az ország nagy részét betöltő háborús állapotokra hivatkozva elhalasztaná, amivel Szálasi megszabadul a kormányzóválasztás ezidő szerint teljesíthetetlen törvényes előfeltételeinek megteremtésétől, másrészt kimondja, hogy a nemzetvezetőt ugyanazok a jogok illetik meg, mint a kormányzót, s ezzel a fából vaskarikával mégiscsak kormányzóvá teszi.[1274] A javaslatra kimondták a sürgősséget, s holnap megszavazzák. Szörnyű lelki tusát okozott bennem ez a hír. Mit cselekedjek? Meg nem szavazhatom, ez nem vitás. De elegendő-e, ha egyszerűen nem jelenek meg az ülésen, – elegendő-e ez a néma tiltakozás? Valakinek csak hangot kell adnia a józan észnek és becsületnek. Több eredménye nem lehet az ellene felszólalásnak, mert úgyis megszavazzák, s a felszólalót nyilván letartóztatják utána. De nem a letartóztatás a rossz, nem rossz a halál sem: egyedül az ezektől való félelem a rossz. Ettől a félelemtől pedig az Isten eddig megkímélt. Legfeljebb ilyen nevetséges apróságok aggasztanak, hogy majd nem engednek szódabikarbónát magammal vinnem a fogházba, noha most nagyon kínoz a gyomorfekélyem. De hurcoltassam magam egy deklarációért Németországba? Istenem, Istenem! Mondd meg reggelre, mit tegyek?

A városnak még soha olyan háborús arculata nem volt, mint ma. Sokat jártam gyalog az utcán, de egyetlen mosolygós arcot nem láttam, ellenben minduntalan utamat állta magyar, de főként német csapatok vonulása. A Lánchídon keresztül egyre dübörögtek a budai katonai kórház felé a sebesültekkel zsúfolt vöröskeresztes autóbuszok. Azt mondják, Örkénynél vannak az oroszok, mások azt, hogy Üllőn. Klári a Kelenföldi pályaudvarnál jól hallotta az ágyúszót. Most este itt a hegyen is hallottam.

1274 Az államfői tisztséggel kapcsolatos közjogi kérdés megoldására az ország legfőbb közjogi méltóságaiból álló Országtanács volt hivatott. A testület elfogadta az előzőleg előkészített forgatókönyvet és október 27-i ülésén javaslatot tett Szálasi nemzetvezetővé való kinevezésére. Ezt a parlament két háza november 3-án hagyta jóvá. Az így elfogadott törvény kimondta, hogy a parlament általi kormányzóválasztásig Szálasi jogosult az államfői jogokat gyakorolni. Szálasi így egy kézben egyesítette a miniszterelnöki és az államfői tisztséget. PAKSA 2013. 150.

Az esti német hadijelentés a Budapest előtti nagy csatáról beszél, amely változó eredménnyel folyik, de Budapestet a német csapatok acélgyűrűje védi.[1275] Kecskemét háromszor cserélt gazdát,[1276] Nagykőrös a román csapatoktól megtisztították, Lajosmizse körül dúl a csata.

Szálasi lemondásának a híre is elterjedt, de nyilván alaptalanul. Hanem Kölcsey Pista szerint neki azt mondta ma Szögi,[1277] a mostani politikai államtitkár, hogy Szálasi maga is reménytelennek látja a helyzetet, mert a németek a megígért segítséget nem képesek megadni. Lehet, hogy már holnap lövik Budapestet az oroszok, lehet, hogy még hetek beletelnek ebbe. Jobb lenne a megszálláson minél előbb túllenni. Uram irgalmazz nekünk! És bármit mérsz is ránk, engedd, hogy méltóan tudjuk majd elviselni.

1944. november 3.

Karácsony Sándor mesélte egyszer, hogy a színnegyvennyolcas szülőfalujában, Földesen elment a kormánypárti képviselőjelölt programbeszédjére. Legnagyobb csodálkozására zsúfolt volt a terem, s az összes 48-as főkorifeusok ott ültek. De nemcsak, hogy ott ültek, hanem jóindulatúan bólogattak is a szónoknak. Fiatal volt még akkor az öreg Sándor, felháborodva kérdezte meg a 48-asok törhetetlen elnökét: hát János bácsi is hallgatja a kormánypárti jelöltet, és még bólogat is neki? Derülten csak annyit felelt neki az öreg János: majd elmegy, s fejével a szónok felé bökött. Ez a kis történet jutott minduntalan az eszembe tegnap, miközben ágyamban mai magatartásomon vívódtam. S annyiszor ötlött eszembe, hogy végül is felsőbb jeladásnak kezdtem tekinteni. Csakugyan: majd elmegy Szálasi is, de mi magyarok itt maradunk. Addig minek heveskedjünk, erőlködjünk? Soroksáron az orosz. Így aztán nem vettem részt a Ház mai ülésén. Idehaza maradtam, s azt se tudom, mi történt ott. De bizonyára elfogadták a javaslatot.

1275 1944. szeptember 22-től építették ki az ún. Attila-vonalat Budapest védelmére, amely a város pesti oldalát három védelmi vonalban vette körül: 1. Alsógöd–Csomád–Veresegyház–Maglód–Ecser–Dunaharaszti, 2. Dunakeszi–Mogyoród–Isaszeg–Pécel–Pestszentimre–Soroksár, 3. és a város körül 5–10 km-re. A külső gyűrű elleni támadás november elején indult meg.

1276 A szovjetek október 29-én indítottak nagy erejű támadást a város térségében és 25 km szélességben áttörték a frontvonalat, éjszaka folyamán azonban Kecskemétről déli irányban ellentámadásba lendültek a német–magyar csapatok, 30-án reggel az oroszok betörtek a városba, az előrenyomulás azonban lefékeződött a súlyos veszteségek következtében. A várost október 31-én tudták elfoglalni. Ungváry 2004. 14–15.

1277 Szögi Géza (1902–1952), 1939-től nyilas parlamenti képviselő, 1944. október 23-án nevezték ki a nyilas miniszterelnökség politikai államtitkárának. A Magyar Élet Pártja országgyűlési képviselője, 1946-ban a Népbíróságok Országos Tanácsa tíz évi fegyházbüntetésre ítélte. 1952-ben a váci rabkórházban halt meg.

A Svábhegyre szakadatlanul dübörögnek fel a nagy német teherautók, de egyre csak felfelé. Már-már meggyanúsítottam őket, hogy tán Budakeszin keresztül mennek ki a bécsi országútra. Esős volt az éjszaka, s a távolban folytonosan dörögtek az ágyúk. Reggel azonban megrakodva elindultak lefelé. Úgy látszik, a Gestapo hurcolkodik.[1278]

Ma váratlanul beköszöntött Sándor inas. Visszahozták őket Kárpátaljáról Gödöllőre, és ő egynapos eltávozási engedélyt kapott. Nem mindjárt nyílott ki, de hamarosan bizalomra kapott, és elmondta, hogy a csapatánál nagy örömöt okozott a Kormányzó Úr 15-i hadparancsa, de annál nagyobb elkeseredést annak visszavonása, mert „mi nem bízunk a németekben". A csapatából sokan megszöktek azok közül, akiknek a faluja orosz megszállás alá esik. [...]

1944. november 4.

Szálasit az országgyűlés mindkét háza egyhangúlag nemzetvezetővé választotta, s ma délelőtt a királyi vár márványtermében az ünnepélyes eskütétele is megtörtént a két Ház jelenlétében. A parádét csak a lapokban olvastam. Senki nem szólalt fel Szálasi ellen sem a Képviselőházban, sem a Felsőházban.[1279] Magamban maradtam volna a tiltakozásommal. De van-e hát egyáltalán értelme az egész parlamenti játéknak?

Ebéd után izgatottan telefonált Sanyi öcsém, hogy az imént felrobbant a Margit híd. Három Pest felőli íve belezuhant a Dunába. Ebédelés közben hallották a 3 csobbanást, s az ő lakásukból a hidat is látni: három villamoskocsi lóg róla a vízbe, s rengeteg csónak halászgatja az embereket. A híd nagyon csúnya képet fest. A robbanás a legnagyobb forgalom idején történt, s nyilván sokan életüket vesztették.[1280] Ezek az istenverte németek nagy felháborodásomra az összes hidunkat telerakták dinamittal, előkészítvén idejekorán szakszerű elpusztításukat, holott 10 perc alatt előkészület nélkül is bármikor felrobbanthatnák. No de hát ők alapos emberek: rakosgatták a dinamitot, húzogatták a drótokat, s az összekeveredett drótok között valószínűleg rövidzárlat keletkezett. Állítólag így történt a baj, legalábbis félhivatalosan ezt sejtetik. Persze csak bizalmasan, mert a nyilvánosság

1278 A németek svábhegyi rezidenciáiról lásd az 1095. lábjegyzetet.

1279 A nyilas puccsot követően a felsőház tagjai közül többeket letartóztattak, többeket megfosztottak tagságuktól. A nemzetvezetőről szóló törvényjavaslat elfogadásakor hiányzott a határozatképességet jelentő 50 fő jelenléte. Szálasi megválasztásakor a vezetőség egy része, az elnök, két alelnök, a háznagy és három jegyző lemondott. Perényi Zsigmond elnök helyébe Rátz Jenő lépett, és az új vezetőség megválasztására másnap került sor. Püski 2000. 145

1280 A robbanás déli 12 órakor történt, feltehetőleg gázszivárgás következtében. Az áldozatok pontos száma ismeretlen, de a becslések szerint 600 halottja is lehetett a történteknek. A nyilas kormány vizsgálatot nem indított az ügyben és két napig hírt sem engedett adni a robbanásról.

előtt úgy hallgatnak az esetről, mintha nem is történt volna semmi, mintha a híd pusztulását nem látná az egész város. A nyilasok meg természetesen azt beszélik, hogy a zsidók robbantották fel a hidat.

Most részleteit is hallottam Budapest állítólag megbukott kiürítési tervének. Az utcai hirdetményeket ki is nyomtatták már, csak a kiragasztása maradt el. Ebből tudom a részleteket: betegeknek, nőknek és 5 éven aluli gyerekeknek ülőhely valamilyen szállítóeszközön, a többi lakos 1000-es csoportokban gyalog megy napi 20 km-t. Lehet-e józan esze annak, aki ezt kitalálta? Novemberben, esőben, hidegben éjszaka is a szabadban hálni! A fele meghalna. De a németeknek ez nem fáj, csak aztán kifoszthassák a lakásaikat, hogy az orosznak ne maradjon. Azokat a szerencsétlen erdélyi szászokat, akikkel pár hete az országúton találkoztam, a németek végül nem engedték be az országukba. Valahol Eszterháza körül táboroznak a nyomorultak az erdőben, s ökrüket, lovukat adogatják el, hogy élhessenek. De akkor meg minek zavarták ki őket az otthonaikból, s hat hétig az országon végighajtani őket? Pedig ezek németek. Mi sors várna a magyarra?

1944. november 5.

Ma reggel megdöbbenve hallottam a rádióban, hogy Vecsést és Üllőt elkeseredett rohammal visszafoglaltuk. Szóval 15–20 km-es ívben vannak az oroszok Budapesttől. Szolnokot elkeseredett küzdelem után fel kellett adnunk, amiből arra következtetek, hogy a németek onnan vonták el, amit itt Budapesttől délre bevetettek. Nincs ezeknek már tartalékuk semmi. Csak toldozgatnak-foldozgatnak, s a folt mellett szétvásik a szövet. A józan eszem azt mondaná, hogy kár volt Vecsés és Üllő visszafoglalása, hiszen úgyse változtat ez a változhatatlanon, és lesz, ami lesz, de essünk már túl rajta. [...]

Klári lázasan szaladozik a világban élelmiszerek után a svábhegyi gyermekotthonnak. Jobb nőszövetségi elnököt aztán nem találhattak volna a reformátusok. Ma az Esztergom megyei Kisújfaluból hozott fel két 250 kg-os disznót feldarabolva. Holnap pár mázsa lisztért autózik valahova, holnapután megint két disznóért. A szállítás a mi kis személyautónkon történik. Az persze megint más kérdés, hogy lesz-e majd értelme ennek a nagy szorgoskodásnak? Lehet, hogy az oroszok egyszerűen elszedik az egész kínkeservesen beszerzett készletet. De mi megtesszük, amit tehetünk, a többi az Úristen dolga. Nyíregyházán és Kisvárdán is szörnyű rablást és erőszakot követtek el az oroszok. A Kormányzó Úr kenderesi kastélyát is feldúlták és összeszarták.[1281] De ezek ilyen mezítlábas por-

[1281] Kenderest 1944. október 14-én foglalták el a szovjetek. Számvéber 2020. 138.

tyázó hordák voltak. Budapestre talán mégis rendes sorkatonaság fog bevonulni. Az idegen követségek előtt tán mégis restellnék magukat. Talán. De mindenként át kell essünk rajta. [...]

1944. november 6.

Klári ma Lévára ment lisztért Makkay Dócival. Ott a pengő körüli hivatalos ár helyett 3 pengőért lehet nulláslisztet kapni, és 2 pengőért főzőlisztet. Budapest körül a lisztnek 6 pengő a fekete ára. Nem nekünk kell, hanem a Református Nőszövetség különböző intézményeinek.[1282] Az expedíció nyolc óra körül érkezett haza, és régen ért akkora öröm, mint hazaérkezésével. Mostanában már öt óra körül sötétedik. Abban maradtunk, hogy akkorra hazajönnek, s bár tisztában vagyok a mai közlekedés bizonytalanságával, igen nyugtalankodtam. Meg is ígértettem Klárival, hogy holnap nem kel útra, s majd én megyek helyette. Bele is egyezett, mert a svéd Vöröskereszttel van valami tárgyalása, amellyel mind jobban összemelegedett. Asta Nilson ugyan eltűnt és bujkál valahol, mert idegekkel nem bírja azt a hihetetlen ostromot, amely most mindenféle ürüggyel svéd lobogó alatt mentené az életet. A zsidók a németek ellen kerestek oltalmat, a keresztyének az oroszok ellen.

Míg kerti „erdőnkben" vagdostam délelőtt a fákat, csodálkozva néztem utcai járókelőket, akik szinte kivétel nélkül akkorra bugyrokkal és más lehetetlen csomagokkal cipekedtek, aminőket azelőtt nemigen lehetett látni. Kláriék mondják, hogy lent a városban még bolondabb a helyzet. Az utcák forgalma óriási, s a hidakon olyan a torlódás, hogy jó, ha egy negyedóra alatt autóval átvergődhetik rajtuk az ember. A városban úgy szaladoznak a rémült emberek, mint eszüket vesztett nyulak. Mindnek van valami megváltó terve, aminek révén menekülni óhajt a közös bajból, de percről percre változik ez a terv, mert azonnal elejtik, mihelyt más valaki egy másik tervvel szemközt rohan neki. A kör pedig szűkül egyre. Ámbár pillanatnyilag enyhült a helyzet. A rádió is bemondta ma reggel, hogy a Budapest ellen várt támadás elmaradt. Az oroszok átcsoportosítják csapataikat, mielőtt ennek a nagy támadásnak nekilódulnának, és nehéz tüzérséget vonnának előre. [...]

1282 Tüdős Klára a Református Nőszövetség vezetőjeként több, az embermentés feladatait ellátó intézményt szervezett. A Podmaniczky utcai Teleki Intézet főiskolai internátusában zsidó anya- és csecsemőotthont alakított ki, bevonta a mentésbe a Pozsonyi úti gyülekezet ifjúsági körét, Darányi Kálmánné Maros utcai házában csecsemőotthont, saját Istenhegyi úti villájukban gyerekmenhelyet alapított.

1944. november 8.

A halott embernek egy ideig még nő a körme, haja a halál után is, még működik benne bizonyos adminisztráció, egy ideig tovább folyik még ez az értelmét vesztett szorgoskodás, ez a látszat-élet. Budapest pláne így van most vele. A vendéglőkben csörög a tányér, rohannak a pincérek, hordják az ételt – kedden és pénteken a sört is, meg a bort. Ezt újabban csak kedden és pénteken szabad. Ezen a két napon sok a részeg. Zsúfoltak a villanyosok, fürtökben lógnak az emberek róla, veszekednek a helyért, tolakodnak, gorombáskodnak, mindnek igen sürgős és fontos a maga kis hétköznapi dolga: szinte nem is hinné az ember, hogy külvárosainak szegélyén egy hete tombol az élethalál harc, s, hogy fél lábbal odaát van már a másvilágon. Mert más világ lesz az a bolsevista világ – egészen más, mint amilyent eddig élt. Többet nemigen lehet tudni róla. Tervezgethet az ember, kombinálhat, következtethet, de úgyis hiába. Más lesz, mint amit kigondol. [...]

Tegnap az országgyűlés felhatalmazta a két Ház elnökét, hogy szükség esetén Budapesten kívül is összehívhassa a Képviselőházat, ill. a Felsőházat. Hallom, hogy a törvényhozás Sopronba készül. Én most se a Házba nem megyek, Sopronba meg pláne nem fogok elmenni. Osztozni akarok abban a sorsban, mely a magyarságra vár, egyénileg bármilyen keserves is lesz ez rám, s nem mentem az egyéni kényelmemet sem Németországba, sem máshova. Akkor se tenném, ha bíznék a németek tartós vendégbarátságában. De nem bízom.

Klárinak egyik újabb alkalmazottja tanítónő volt Vecsésen. Anyja, húga, s egész családja most is ott él, és ő maga majd minden másnap nálunk éjszakázott. Mióta Vecsést hadijelentés kezdte emlegetni, azon töprengett, ne hozza-e be anyját Budapestre? Mire rászánta magát, civilnek akkor se lehetett közlekednie Vecsésre, mikor a falu éppen a mieink kezén volt. Mert több ízben cserélt gazdát. Tegnapelőtt azután kapta magát a család, és egy viszonylag csendes időszakban bejött Budapestre gyalog. Előbb nem mertek, mert más menekülteket útközben golyó ért. Minden kis holmijuk persze veszendőbe maradt.

Tudom, hogy az ilyen rémült menekülteknek nem lehet minden szavát készpénznek venni. Ott csütörtöktől keddig a pincében lapultak – előbb a magukéban, azután a szomszédában, amelyet erősebbnek véltek – felettük tombolt a harc, utcájuk legtöbb háza is elpusztult, és halottak hevernek benne. Többnyire katonák, de civilek is. És mindez itt történik Budapest tövében, ahol nyüzsög a forgalom, és zsúfoltan járnak a villanyosok!

1944. november 10.

Klári hozott ma a svédektől valami kifüggesztendő plakátot, mely magyar és orosz nyelven hirdeti, hogy gyermekotthonunk a svéd Vöröskereszt oltalma alatt áll. Ezt kifüggeszteni majd csak az oroszok bevonulása után lehet, – de hogy lesz-e haszna akkor is? No, tegye csak meg az ember, amit megtehet, s a „jövendőnek sivatag homályát"[1283] hagyja az Istenség vezető kezére.

A városban hol erősebben hallani az ágyúszót, hol megint gyengébben, de a Budapest ellen a nap mint nap várt nagy támadás még mindig nem következett be. Úgy látszik, mintha az orosz újabb frontális támadás helyett inkább tán körül szeretné keríteni a várost.

A kormány sehogyan sem bírja rászánni magát, hogy forradalmi alapon áll-e, vagy a jogfolytonosságén. Hol ilyen, hol olyan nagydobot veret a rádióban. Néha hordó-ízű lázító beszédet tartanak, de folytonosan vérszomjas harci tűzre akarják lobbantani a magyarokat. A honfoglaló ősökről szónokolnak, Rákóczi-ról, Kossuth-ról, s a nagy szövetségesünkről, a németekről. A szónoklat után katonaindulókat rotyogtatnak. Lassanként viszik elfele az intézményeket, hivatalokat Budapestről. A rádiós propaganda naponként hátborzongató részleteket közöl az oroszok garázdálkodásáról, s ezekben alkalmasint sok az igazság. Mindenki tudja, hogy az oroszokkal együtt keserves világ szakad ránk, de hova lehetne elfutni előle? És lesz, ami lesz. Klári egyre nélkülözhetetlenebb a svéd vöröskeresztnél. Az autónkat bérbe adtuk a svédeknek, aminek fejében hetenként két délelőtt Klári használhatja a kocsit az általa ellenőrzött jóléti intézmények céljára. Máskülönben egész bizonyos, hogy előbb-utóbb elszedik a kocsinkat. [...]

1944. november 12.

Az oroszok a nemzetközi Vöröskereszt szervezetei közül csak kettőt ismernek el: a svédet és a törököt. A többi semleges államét nem. Nálunk a törökök szinte egyáltalán nem mozdulnak, marad tehát a svéd. Ez az egyedüli remény. A svédek a mostani német időkben mentik a zsidókat.[1284] Klári, azaz a Református Nőszö-

1283 Idézet Berzsenyi Dániel 1804-ben írott, *Barátomhoz* című költeményéből: „Minden órádnak leszakaszd virágát, / A jövendőnek sivatag homályit / Bízd az Istenség vezető kezére / S élj az Idővel."

1284 Carl Danielsson, a budapesti svéd követ 1944. június 11-én engedélyt kért a magyar kormánytól, hogy a Svéd Vöröskereszt a Magyar Vöröskereszttel együttműködve részt vehessen elhagyott gyermekek és a légitámadások áldozatainak gondozásában, és tegye lehetővé 300–400 zsidó kivándorlását. A kormány június 26-án erre az engedélyt megadta. Ezt követően Valdemar Langletet nevezték ki a Svéd Vöröskereszt képviselőjének, aki feleségével már kiterjedt embermentő hálózatot működ-

vetség együttműködik velük. A svédek azonban csak azzal a feltétellel terjesztik ki a védelmüket, – melynek értéke persze kérdéses – a Nőszövetség egyes intézményeire, ha bizonyos számú ágyat az ő rendelkezésükre bocsát. Ezekre a helyekre ők küldenek gyerekeket és nőket is, akik kivétel nélkül csaknem olyan zsidók, akiknek ők menlevelet adtak. Ezeknek a menleveleknek az értékét a magyar kormány a kezdeti huzavonák után elismeri, a zsidómentésnek azonban tiszta sor, hogy nem örül.[1285] A Nyilaskeresztes párt szervezetei még ma sem akarják elismerni a svéd menlevelet, a kormány a lapokban egyre utasítja őket, hogy kötelesek elismerni. De hát a Nyilas párt lelkes ifjai más véleményen vannak, – lehet, hogy a tényállást nem ismerik. Mindenesetre megjelentek a svédeknek a Református Nőszövetség vezetésével létesített egyik otthonában, és kiszórták onnan a svédek által betelepített 40 kikeresztelkedett gyereket.[1286] Klári hiába telefonált, vasárnap kora reggel senki se volt a hivatalában. Nyakába vette a várost, s akkor kiderült, hogy a svéd Vöröskereszt tisztviselői közül senki nem alszik a saját lakásán. Elővigyázatosságból. A követtel[1287] az utcán találkozott. „Inkább nem ülök az autómba" – mondta furcsa mosolygással a követ. Sietett, mert valakit okvetlenül meg kellett mentenie. Az éjszaka megint sok embert lefogtak.

Nem hiszem ugyan, de azt beszélik, hogy Asta Nilsont is lefogták.[1288] Ezért bujkált vajon? Ellenben Bánffy Danit csakugyan lefogták megint. Október 15-én lefogták, november elején kieresztették. Klári a svédeknél bele is botlott a napokban, – s tegnap lefogták ismét.[1289] Mi lehet itt? Vörös János, a volt vezérkari

tetett (többek között 12 kórház, 47 gyermekotthon állt a védelmük alatt). Július 9-én érkezett Budapestre Wallenberg, aki átvette a követség embermentésének irányítását. 32 svédek által védett ház működött Budapesten, a svéd menlevéllel rendelkezők száma 15 ezer felett volt. Braham 2003. 221.

1285 A Szálasi-kormány – abban a reményben, hogy ezzel a svéd kormány diplomáciai elismerését kivívja – október 31-én jelentette be, hogy a svéd menleveleket érvényesnek tekinti.

1286 A Nőszövetség a Podmaniczky utcai Teleki Intézet főiskolai internátusában alakított ki egy zsidó anya- és csecsemőotthont, ahova a svéd mentőakció során felkarolt csecsemős anyákat helyezték el. A gondozásukat a Pozsonyi úti református gyülekezet ifjúsági köre végezte. Nyilas egyetemisták tudomására jutott, hogy kik az elhagyott internátus lakói, és megfenyegették a gondozókat, ha reggelig nem ürítik ki az épületet, a németekkel vitetik el a lakókat. Tüdős Klára a svéd követségtől kért segítséget, hogy az anyákat és a gyerekeket máshova menekítsék. Ez sikerült. A történet Tüdős Klára és egy gondozó diakonissza elmesélésében: Dizseri 1994. 161–162.

1287 Carl Ivan Danielsson (1880–1963) 1942-ben nevezték ki a Svéd Királyság állandó budapesti követévé. Részt vett az embermentő munkában, az ostrom alatt is a fővárosban maradt, és folytatta a mentést. 1982-ben a Yad Vashem a Világ Igaza címmel tüntette ki.

1288 Nyilaskeresztes razzia során a Kelenhegyi úti svéd követségi épületből és más védett objektumból 17 személyt hurcoltak a gettóba, köztük Asta Nilsont is, akit Friedrich Born erélyes közbenjárására engedtek szabadon. Lásd Szita 1994. 95.

1289 Bánffy Dániel fontos szerepet játszott a kiugrás szervezésben, ezért a nyilas puccs után elfogatóparancsot adtak ki ellene. Családjával sógorának, Zichy Ladomérnek a szlovák–magyar határon,

főnök az angol rádió hullámhosszán fenyegetőzik, hogy ha bármi bántódás éri elfogott családtagjainak bármelyikét, azt ő meg fogja torolni: a megtorlásra lesz módja, mert ő fogja vezetni a magyar hadsereget Budapest felmentésére. Úgy látszik kijutott Balatonfüredről, s alighanem Oroszországba. De hogyan bírt kijutni? Csupa rejtély.[1290] Éljen Horthy – így végzi többször megismételt felszólalását, s az oroszokhoz pártolásra buzdítja a honvédséget. Az oroszok erdélyi viselkedéséről pedig igen rossz híreket kaptam ma, s ezek sajnos hitelesnek látszanak. Albrecht Dezső mondta őket, aki ma keblének szorongattatásában meglátogatott. Azt a tanácsot adja, hogy meneküljön mindenki, ameddig csak tud, mert ha csupán egy hetet takarít is meg abból az orosz pokolból, ha négykézláb mászik is el előle, akkor is megérte. De hát én nem akarom a körbe szorult nyúl példáját követni. Nem menekülök. Várok, ha nem is éppen könnyű szívvel. Ma este megy a törvényhozók vonata Sopronba. Családjaikat is vihetik. De éjjel-nappal sülve-főve együtt lenni ezzel a sivár társasággal, szívni az illatos Tasnádi Bandi parfümjét az asztalfő felől: ez sem lenne éppen majális.

1944. november 13.

Valami katonai közlekedésügyi bizottság – minek helyébe csúszott a legfőbb hatalom a szakértő miniszteriális tisztviselők eltávolításának idején – az összes gépkocsi újabb nyilvántartásba vételét rendelte el. Ma volt a jelentkezés utolsó napja. Le kellett mennem a városba. Reggel légiriadó volt, csak fél 10-re értem oda, aztán sort álltam negyed 2-ig, mire bejutottam. Közben ismét légiriadó lett, szétzavartak bennünket: de az utca népe nem veszi már komolyba a légiriadót sem. Álldogáltak az utcán, noha a légvédelmi ágyúk működésbe léptek. Én is ott ácsorogtam Sebőkkel.[1291] A rendőrök hagyták.

Csúnya dolog az ilyen sortállás, de az ember a szomszédjaival a közös nyomorúságban összemelegedik. Beszélgetés indul. Nem tudták, ki vagyok, – 10 napja nem borotválkoztam, az ismerősök sem ismertek fel egykönnyen. Bandi

a szovjetek által megszállt területen fekvő birtokára indult. A németek azonban október 16-án útközben (Rétságnál) letartóztatták. A Margit körúti fogházba került, ahonnan november 4-én az ott fogva tartott képviselőkkel együtt Szálasi eskütételére vitték, hogy meglegyen a szükséges képviselői létszám. Ezt az alkalmat használta ki szökésre. November közepén azonban újra elfogták és a fegyverszüneti küldöttség megszervezésében való részvételéért halálra ítélték. Barátai, akik nyilasnak öltözve bejutottak a fogházba, úgy tettek, mintha Bánffyt kivégzésére vinnék, és így szabadították ki. Részletesen lásd MÁTHÉ 2016. 48–59. Ezúton is köszönöm Bánffy Miklós segítségét és édesapjáról adott információkat.

1290 A részleteket lásd az 1944. október 22-i bejegyzésben.

1291 Zsindely Ferenc sofőrje.

öcsém ajánlotta két hónappal előtte, hogy növesszek szakállt, mert – mondta – eddig az volt a cél, hogy az ember fiatalabbat mutasson a valóságnál, de most az a jó, ha öregebbet mutat. Hát az öregségben nincsen hiba. Szörnyen rút ez a 10 napos ősz borosta. Klári biztatott is váltig, hogy borotváltassam le, de én ellenálltam. Ha szerencsésen túlélhetem a bajt, borotválkozás útján mindig visszafiatalodhatom, ha pedig nem élem túl, legalább tisztes öregségben halok meg. Ma bevált a főpróba.

Ma hallottam, hogy a kereskedelmi minisztérium ún. „tágabb törzse" tegnap este költözött el valahova Kaposvár köré. Kb. 1800 emberből állt volna ez a tágabb törzs, de már csak kb. 600-an jelentkeztek távozásra közülük, s ténylegesen csupán 130 szállt fel a vonatra.

Hatz Ottó[1292] volt ankarai attasénk, akit a németek márciusban lefogtak, de aki most hadosztályparancsnok lett, átrepült az oroszhoz. Ma gyalázkodott ezen a rádió. S pufog a lelkesítő propaganda, hogy rendíthetetlenül küzdünk diadalmas szövetségesünk győzelméig. Aztán megint a volt kormányok szidalmazása következik: egyedül az ő bűnük, hogy az orosz az ország területére léphetett! De most megváltozott minden, megszűnt a németek iránti bizalmatlanság, amely eddig persze, hogy megakadályozta Hitlert Magyarország hathatós megsegítésében. Ennek a szomorú korszaknak vége, – kitartás! A hadijelentés azonban azt mondja, hogy Jászberényt diadalmasan visszafoglaltuk, Füzesabonyból kivertük az oroszokat, Emődöt szilárdan tartjuk, s az a néhány község, amelybe az orosz túlerőnek sikerült behatolnia, nem áll arányban az értük hozott ellenséges véráldozattal. A Miskolc elleni támadást különben is véresen visszavertük, és Eger vidékén is megállítottuk a bolsevik hordákat. Így csúsznak be a folytonos diadalhírek közt egyre újabb és újabb helységnevek a jelentésbe. Folytonosan győzünk, miközben egyre kisebb az ország.

Alig van az országban komoly ellenállás, ez az igazság. Az orosz sereg csökkent harci értékű társaság, a románok meg sokkal szívesebben megadják magukat, mintsem harcoljanak, – de nincsenek is csapatok velük szemben, no. A németek nem bírnak adni, bizalom ide, bizalom oda. A magyar csapatokat meg

1292 Hatz Ottó (1902–1977), vezérkari ezredes. 1941-től 1944 februárjáig szófiai székhellyel szófiai és ankarai katonai attasé, 1944. februártól júliusig isztambuli székhellyel ankarai attasé. Kállay kiugrási kísérletének ügyében titkos tárgyalásokat folytatott. 1944. május 3-án a Gestapo letartóztatta, majd 23 nap múlva szabadon engedték. Szabadulása után Csatay honvédelmi miniszter szárnysegédje. A nyilas hatalomátvétel idején szabadságolva volt, november 2-val kinevezték a 7. hadtest vezérkari főnökévé, november 7-én azonban átrepült a szovjetekhez. A megbízatást közvetlenül a nyilas puccsot követően Csataytól kapta, azzal, hogy minisztere kitűnő látcsövét ajándékozza Malinovszkij marsallnak. A szovjetek szívélyesen fogadták, 1945 áprilisában azonban az NKVD kémkedés gyanújával letartóztatta. 1955-ben tért vissza Magyarországra. Makra 1986.

feltűnően csoportosítják a Dunántúlra. Ott állítólag minden falu katonasággal van tele. Az orosz foglalgatja az országot, a német pedig láthatólag csak halogató utóvédharcot folytat vele. És közben az országból szállít ki minden élelmet, s minden egyéb értéket, amit megkaparinthat.

1944. november 14.

A zsidókat megint hajtják Németország felé.[1293] Esik a havas eső, gyalázatos idő járja, a zsidók szánalmas karavánjai pedig cammognak az országúton: férfiak, nők, gyerekek vegyesen, viszik a batyut és halálra váltan, rémülten mennek. Nem kell a gyötrelmüket önszememmel néznem, mégis megesik a szívem rajtuk és háborog bennem a lélek. Szegény Klári azonban, akinek nőszövetségi minőségében a svédeknél minduntalan dolga van, nap mint nap látja a szűkölő halálos rémületüket. Látja egyik volt hűséges alkalmazottjának évek óta ágyban fekvő beteg bátyját, és a közel 90 éves gutaütött anyját az utcán feküdni párnákon, mert újra és megint csak átköltöztetik a zsidókat, nincs kivétel, nincs irgalom. Ez az ágyban fekvő báty azt mondta Klárinak: Jézus Krisztusnak is mennyit kellett szenvednie, míg szenvedésével a világot megváltotta, – hátha ennek az ő mostani szenvedésüknek is lesz valami értelme, és hátha lesz valami haszna. Összetörten jött meg Klári, és ha magunkra maradtunk, újra és újra elsírta magát. Ez a beteg báty ízületi gyulladásban fekszik hosszú évek óta, s Klári hiába járja le a lábát: nem segíthet rajtuk. Tehetetlen, és ez a tehetetlenség összetörte. Próbáltam lelket beszélni belé, de mit lehet itt mondani? Bocsáss meg nekik Uram, mert nem tudják, mit cselekszenek. De nekünk, akik tudjuk, nekünk most nem könnyű az élet. Uram, irgalmazz a magyaroknak!

Megint letartóztattak egy csomó közéleti embert, nem a németek őrzik a letartóztatottakat, hanem a nyilasok. Ők is itt a Svábhegyen. Az öreg Kánya Kálmán[1294] is köztük van. Állítólag az a bűne, hogy az október 15-i végzetes vasár-

1293 Szálasi október 18-án megállapodott a németekkel 25 ezer egészséges zsidó átadásában fél évig tartó munkavégzésre. Ennek értelmében ismételten megkezdték a zsidók összegyűjtését. Hegyeshalom felé az első csoportok november 8-án indultak. Naponta kétezer embert indítottak el a gyűjtőközpontoknak kialakított téglagyárakból. A menet közben élelmet nem kaptak és szálláshelyük sem volt, rengeteg volt a halálos áldozat. A határon az embereket átadták egy német bizottságnak, akik német területen osztották el őket fizikai munkára. BRAHAM 2003. 166.

1294 Kánya Kálmán (1869–1945) 1933-tól 1938-ig külügyminiszter. Külpolitikájában ellensúlyozni igyekezett a túlzott német orientációt. Leváltása után a felsőház tagja és a kormányzó tanácsadója. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta. 1944 karácsonya előtti szabadulását pár hónappal élte túl.

napot megelőzően ő is volt audiencián a Kormányzó Úrnál. Csak most pár napja fogták le, állítólag Reményi-Schneller árulta be az öreget.[1295] [...]

1944. november 15.

Ma van az egyhónapos fordulója a nyilas uralomnak. Naphosszat harsogja a rádió az új rend dicsőségét, amelyet persze egészen furcsa megvilágításba helyeznek a harctéri események, s az ország reménytelen helyzete. A minisztériumokban úgyszólván megállt minden komoly munka, a tisztviselők kizárólag saját maguk és családjuk menekítésén fáradoznak. Úgyszólván senki nem akar részt venni a kormány hősi vándorlásában. Budapesten is rövidesen be fog köszönteni az ínség. Ezeket a bajokat a kormány azzal ellensúlyozza, hogy rendeletileg eltörli a főméltóságú, nagyméltóságú, méltóságos, nagyságos és tekintetes címeket, s további használatukat megtiltja.[1296] A rádió pedig harsogja, hogy Szálasi egy hónappal ezelőtt megmentette a nemzetet történelme legnagyobb szégyenétől, s hogy azóta, ha van is baj, oda se neki: azóta jó útra fordult az ország szekere. Hallgatom ezeket a naiv, primitív, magyartalan és tudálékos ömlengéseket, amelyek „honképes és talajgyökeres" állampolgárokat követelnek, – hallgatom, s próbálom feltételezni, hogy legalább van mögötte némi jó szándék is. Hogy hisznek a zagyva elméleteikben. [...]

1944. november 16.

Pár napja megindult Budapest felett a légi tevékenység. Furcsa és szokatlan, hogy ezúttal csupa német gép repked, vadászok. A levegőben erősen látszik a német légi fölény. Az oroszok leginkább sűrű ködben merészkednek a város fölé, máskor legfeljebb csak egyes zavaró gépek. De ezek megtörik az eddigi szép rendet, mert igen gyakran dobnak bombát hol ide, hol oda, bele a nyüzsgő utcai forgalomba: ilyenkor ugyanis se riadó, se semmi. A villamosok zavartalanul közlekednek, a zavaró repülés többnyire csak pár percig tart. A járókelőket úgy éri a bomba, mint derült égből a villámcsapás. Ma délben a Gellért térre ejtett le 6 bombát egy ilyen orosz gép. Egyik éppen a szálló söntésébe esett, amely tele volt ebédelőkkel. Csak ott 50-nél többen meghaltak, az utcán még sokkal többen. Múlt éjjel pedig az Országház

1295 Kányát a nem kívánatos felsőházi tagok között tartóztatták le, mert attól tartottak, hogy veszélyezteti Szálasi nemzetvezetővé való megválasztását. Ekkor tartóztatták le többek között Kornis Gyulát, Montenuovo Nándort, Rakovszky Ivánt és Töreky Gézát is. Püski 2000. 147.

1296 A 4060/1944. ME. számú rendeletben mondták ki a címek eltörlését, mondván, az „a társadalmi ellentétek megszüntetését célozza". Kovács 2009. 54

főlépcsőjére esett egy ilyen zavaró bomba. A két oroszlánt összetörte, a lépcsőket meg állítólag nekivágta a Kúria épületének. Lent a városban, ahol a megriadt emberek kölcsönösen tönkre tették már egymás idegzetét, van, aki csaknem az egész napot és az egész éjszakát a pincében tölti. Pedig hát a neki szánt bombát úgysem kerülheti el senki, azon túl, hogy egy halálos bombatalálat nem is épp a legroszszabb megoldás manapság. [...] A nők attól reszketnek, hogy meggyalázzák őket az oroszok. És az a furcsa, hogy mentül öregebbek, annál kétségbeesetten taglalják ennek a gyalázatnak nem túlságosan valószínű veszedelmét.

1944. november 18.

Akiknek nincs erejük, vagy kedvük a valósággal szembenézni, azok makacsul hajtogatják, hogy a német végül is győzni fog. Ebből nem engednek. Szemük elé tartják ezt az egyetlen semmi kis oltalmukat, ezt a konok meggyőződést, mint rohamozó bakák a kis gyalogsági ásót. Használni ugyan nem használ az ellenséges golyózáporban, de legalább nem látnak semmi egyebet. Nem látják azt, amibe bele kell rohanniuk. Ez bizony nem valami szívderítő látvány, ez a bolsevista orosz uralom. Könnyebb kitartani amellett, hogy a német győzni fog, mintsem józanul szembenézni vele. Én már nem is szállok vitába senkivel, aki még az öncsalásnak ehhez az egyre ritkuló szektájához tartozik. Miért rontanám szét oltalmazó ködvárukat, ha nem adhatok más bástyát helyette? Addig legalább szorongás nélkül élhetnek, amíg a baj letagadhatatlanul a nyakukba nem szakad. És néhány hét nyugalom a mai világban nem kicsiny dolog. Utána persze annál nagyobb lesz a megrázkódtatás, – de nagy lesz az más számára is. Nincs más megváltó hit, csak az az egy, hogy bármit is mérjen ránk az Úr, az lesz a jó és az igazán hasznos. Nap mint nap kérem kegyelmét, hogy adjon erőt majd méltóan elviselni.

1944. november 19.

Turát is elfoglalta az orosz, Gyömrőt is, Gyöngyös városában véres utcai harcok folynak, de jól tudom, hogy a hadijelentés terminológiájában mit jelentenek az utcai harcok: két nap múlva bevallják, hogy Gyöngyös is elesett. [...]

Minden átka a háborúnak a nyakunkba szakadt. Hiába próbáltuk volna mindenképpen elkerülni, hiába iparkodtak ezen szegény Teleki óta az összes váltakozó kormányok Kállayig: nem kerülhettünk el semmit. Pedig a neheze csak ezután következik. Eleitől fogva tisztába lehetett az ember azzal, hogy az orosz megszállás nem lesz paradicsom, de a megszállott területekről rosszabb hírek jönnek, mint az ember kínjában elképzelte volna. Most arról még nem hallani semmit,

hogy az oroszok a magyarokkal valami politikai kezdeményezést próbálnának. Semmit. A hódító hadsereg nyomában rövidesen megjelenik mindenütt a GPU[1297] az oroszországi rendfenntartó eszközeivel. Félek, hogy az a reményünk is meg fog hiúsulni, hogy jószándékú magyar baloldali elemek befolyása révén esetleg enyhülhet a bosszúálló proletárharag kegyetlenkedése. Hogy a magyar munkásvezetőkkel majd szóba se állnak, s ha ezek némelyike mégis hangot próbálna adni a megértés szellemében: mint ellenforradalmárt egyszerűen lelövik.

Igen rosszra fordult a sorsunk. A városban most mindenki valami távolbalátó médium jóslatairól beszél, aki szerint az idén olyan jó karácsonya lesz a magyarságnak, amilyen már igen-igen régen nem volt. Az emberek szegények más híján ebbe a szalmaszálba kapaszkodnak. Mert remény nélkül talán nem is lehet élni.

1944. november 20.

Tegnap Erzsébet napja volt, s miután Szálasi anyját Erzsébetnek hívják, a rádió hosszas és pufogó Erzsébet-ünnepet rendezett a Nemzetvezető szülőanyjának tiszteletére.[1298] A lapokban is egyre másra hivalkodtak a tiszteletére szánt hódoló cikkek. Újabb bizonyíték arra, hogy a nemzet nyakába került bizantinus szellemű és fajilag is idegen társaság egyáltalán nem ismeri a magyar lelket. Kossuthnak se nyeltük le annak idején, hogy a felesége többet és tündöklőbben szerepelt, mintsem azt a nemzet illendőnek tartotta volna, – pedig Kossuth Kossuth volt, nem Szálasi.

1944. november 22.

Olyan kukac az ember, amely idővel mindent megszokik. Befejeztem azt a lázas kerti munkát, amelyet érthetetlenül rendkívül fontosnak tartottam, átültettem a megcserélendő bokrokat, és általában minden tőlem telhetőt elkövettem, hogy növények és madarak tavasszal itt majd jól érezzék magukat. Mikor mindezt szerencsésen befejeztem, nagy kő esett le a szívemről, és boldog voltam. De rögtön rám jött az irodalmi láz, amelyről azt hittem, hogy a torkunkra fonott háború szüntette meg: most rám jött egyszerre, s bármennyire mosolygok is magamon, egyik napon vén szarvasbikák lelkivilágát taglalgattam. Kit érdekelne mást ez manapság, és ugyan kicsodát fog majd a jövőben érdekelni?

1297 1922. február 6-án kelt dekrétum hozta létre a GPU-t, az Állami Politikai Hatóságot. A következő évtizedekben több átszervezésen és átnevezésen esett át, de mindig a szovjet politikai rendőrséget jelentette. Kajári 1999. 220.

1298 Szálasi édesanyja Szakmár Erzsébet volt, fia rajongásig szerette és 1944-ig vele lakott.

Mára az lett a „szenzáció", hogy az oroszok messze-hordó ágyúikkal belőtték Budapestre az első gránátokat valahova az Üllői út környékére.

1944. november 23.

Igen erős ágyúzás hallatszott kora reggel óta. Azt mondták, páncélos hadosztályunk záró gyakorlata ez, utána megy az ellenségre. Öreg fülem sokallotta ezt a sok drága gránátot egyszerű gyakorlatozásra. Este tudtuk meg, hogy az orosz a reggeli köd leple alatt nagyobb erővel átkelt a Csepel-szigetre, csapatainkat visszszaszorította, de ott azután megakadt. Dóczi gyári sofőrje, aki Velencéből hozott a gyárnak levágott disznókat, és mesélte, hogy csakugyan a balatoni úttól északra álltak az ágyúk – szerinte volt vagy 200, ami persze erős túlzás –, és az úton és a vízen át lőttek a szigetre. A stukák és egyéb bombázó gépek rajai pedig állandóan jöttek-mentek Székesfehérvárról is, a budaörsi reptérről is, – ledobták a bombáikat, fordultak máris és újabb bombákat hoztak. De a balatoni úton ezenközben zavartalanul bonyolódott a polgári forgalom, s a járókelők érdeklődve álltak meg a csatát nézni. Az ördög veti ezt a háborút. Sohasem hittem volna el, hogy ilyesmi lehetséges. A villanyosok járnak, a vendéglők tele vannak, – a honvédtiszt délelőtt harcol, s ha olyan a beosztása, délben esetleg a Vadászkürtben ebédel, délután megint kimegy a csatába. Csaknem odáig viszi a villanyos. Holott tán a tatárjárás óta sem fenyegette az országot háborúbb háború a mostaninál, az ország túlnyomó részét dúlja is már. Budapest partjait már közel egy hónapja csapdossa, hirtelen áradása olykor riadalmat is okoz, de a riadalom ugyanilyen hirtelenséggel el is ül, s a város békeélet látszatával hitegeti magát megint. Tegnap vacsora után 30 esztendős ősrégi kuplék éneklésével mulattattuk magunkat, ma pedig Tömörkény-novellákat olvastam fel szórakoztatásul. Pedig akkor tudtuk már, hogy Csepelen folyik a harc. [...]

1944. november 27.

Csatay, a letartóztatott honvédelmi miniszter a feleségével együtt öngyilkos lett, mindketten meghaltak. Mokány, s rettenthetetlen kis ember volt, szerettem és sajnálom. Állítólag a felesége csempészte be hozzá a mérget.[1299] Komoly okának kellett lennie a halálra. Újabban nem a németek, hanem a nyilasok őrzik ezeket a politikai foglyokat, s azt rebesgetik, hogy igen verik őket. Igaz lehet-e? S milyen

[1299] Hiteles az információ, Csatayt a Gestapo október 16-án tartóztatta le, felesége november 16-án egy látogatás során ciánt vitt magával, és mindketten öngyilkosok lettek. BALOGH 1989. 447.

pofával vállalhatják a felelősséget Reményi, Jurcsek és Szász volt barátjuk és minisztertársuk gyötrődéséért?

Beregfy, az új honvédelmi miniszter és egyben vezérkari főnök rendesen mást se tesz, mint népszerűsíteni próbálja magát a sajtóban és a rádióban. A legvisszataszítóbb módon. Felajánlja fizetésének negyed részét a hadirokkantak javára, s akkor napokig verik a dobot, hogy íme: a régi rendszer miniszterei a társadalmat hívták adakozásra, de a tisztult szellemű Beregfy maga ád fennköltt és áldozatos példát. Majd meg beszédeket mond, s proklamációkat tesz, hogy nagy elfoglaltsága ellenére is ő untalan a frontot járja, mert ő egy hét gyerekes egyszerű kisiparos fia, aki a nehéz sorból saját erejéből emelkedett fel, s így a munkássággal érez. Hát megjelenésre is, tehetségre is valóban suszter. De azért a nevét Beregfy-re magyarosította,[1300] s az átkos régi rendszerben vezérezredessé lett. [...]

1944. december 1.

Tegnap délután egy barátomnál voltam látogatóban, aki régen is a kormányzat körül ügyködött, s most is ő kért rá, hogy meglátogassam. Riadt volt, mint mindenki, akinek állandóan emberek közt kell élnie, sőt, még riadtabb: hiszen közvetlen közelről láthatja az eseményeket. Mindabból, amit mondott, engem leginkább az döbbentett meg, hogy a kormány kezéből mindinkább kisiklik a hatalom. Egyrészt és főként a nyilas párt ifjú és felelőtlen helyi vezetőinek kezébe. Ez annyira megy, hogy például a Távirati Iroda vezetőjét, a jámbor öreg Zimmert,[1301] ezelőtt három héttel letartóztatták, s a miniszterelnök azóta sem bírja minden igyekezete mellett sem megállapítani, hogy ki tartóztatta le, és hol van? Engem is óvott, hogy vigyázzak. De mit tehet az ember? Csak az Úristen vigyáz rám, s ha vigyáz, az elég.

Hát ez a fő baj. Másrészt pedig Endre Lacinak olyan felhatalmazást adtak, hogy a hadműveleti területen teljes hatalommal rendelkezik.[1302] Mivel azonban az ország egész területét hadműveleti területnek nyilvánították, most voltaképpen ez a félbolond Endre Laci a kormány. A kormány kénytelen tudomásul venni, amit ő cselekszik. Azt mondja, hogy a kormány megnyilatkozásaiban azért mu-

1300 Berger Károlyról magyarosított.

1301 Zimmer Ferenc (1885–1961), 1918-tól a Magyar Távirati Iroda szerkesztője, 1920-tól főszerkesztője. A nyilas hatalomátvétel során megtagadta az együttműködést a kirendelt német követségi sajtómunkatárssal, lemondott posztjáról és nyugalomba vonult. November 12-én letartóztatták és Sopronkőhidára internálták. 1951-ben kitelepítették. 1956-ban elhagyta az országot és Ausztriában telepedett le. Andreides 2006.

1302 1944. november 14-én tették közé azt a rendeletet, amely a hadműveleti területre vonatkozó különleges közigazgatási szabályokat írta elő. Ebben jelentős hatalommal ruházta fel a hadműveleti kormánybiztosokat. A kormánybiztosi testület vezetője Endre László volt. Kovács 2009. 88–89.

tatkozik minduntalan gyökeres ellentmondás, mert a kormány egyes tagjai más-más álláspontot képviselnek. A belügyminiszter Vajna Gábor meggyőződéses forradalmár, aki például a zsidókérdés drasztikus megoldását a külügyminiszter és a miniszterelnök helyettes ellenkezése mellett akadálytalanul intézi.

A Kormányzó Úr október 15-én, illetőleg 16-án hajnalban hosszas tárgyalások után többek között csak azzal a feltétellel adott parancsot az ellenállás megszüntetésére, hogy a kormányának tagjai szabadlábon maradnak, – mert ha letartóztatják őket, akkor velük együtt tartóztassák le őt is. Ebbe a feltételbe a németek belementek, de a volt külügyminiszter, Hennyey,[1303] s a két napig volt belügyminiszter, Schell máig is fogságban vannak, Csatay pedig öngyilkos lett a fogságban. Lakatos volt miniszterelnök olyan formában van szabadlábon, hogy két detektív vigyáz rá állandóan Tihanyban. Ezek egyikével éppen tegnap utazott fel Pestre a német követhez, hogy tőle a német ígéret beváltását, Hennyey és Schell szabadon bocsátását kérje. Azt is megígérték akkor a németek a Kormányzó Úrnak, hogy Nicky fia – aki csak könnyebben sérült meg a vállán – útközben be fog szállni az őket szállító vonatba.[1304] Nem szállott be, s azóta nincs róla hír. Egyszóval volt öröm a híreiben. A jövőt illetőleg is teljes a reménytelenség és a bizonytalanság. Menekülni, vagy maradni? Ez most a mindenkit megőrjítő kérdés. De a menekülestől az emberek 99%-a mégis sokkal inkább fázik. [...]

A városban most már mindenfelé erődítési munkák láthatók. A Boráros tér és Ferenc József rakpart környékének lakóit állítólag tegnap éjjel szólították fel, hogy lakásukból azonnal költözzenek ki. Ez az éjszakai kiköltöztetés marhaság, de éppen ezért nem lehetetlen. Azt mondják, hogy alá akarják aknázni az egész Duna-partot. Én ma bokrokat ültettem idehaza egész délelőtt, s az ablakunk elé egy madáretetőt szerkesztettem.

1944. december 2.

Utálom ezt az örökös motorzúgást. Ellenség a motor. Rabszolgának szánta az emberiség, de már békében felszabadult, és titkon uralkodott a gazdáján: örömét, tempóját, életének hajszáját ő diktálta, a motor. Mióta a háború ideért, már nem is titkolózik. Pöffeszkedik a diadalában, és hangos. Nincs rend, nincs csend, a kipufogók leplezetlenül dübörögnek, hogy a motor átvette a földi uralmat. Autó,

1303 Hennyey Gusztáv (1888–1977), vezérezredes, 1941–1942-ben a II. hadtest parancsnoka, 1942–1943-ban a gyalogság felügyelője. A Lakatos-kormány külügyminisztere. A nyilas puccs után letartóztatták. A háború után Németországba emigrált.

1304 Lásd az 1254. lábjegyzetet.

motorkerékpár, repülőgép, tank: mind üvölt, vihog, csörömpöl, berreg és dudál, száguldozik a pokol, ördög sivalkodik mindegyik motorjában, kajánul hajt és ostoroz a romlásba mindannyiunkat. Bárki álljon is a kormánykeréknél: minden motor ellenség.

1944. december 3.

Nevem napja. Délben menhelyünk kimosdatott és kifésült gyermekserege régi gratuláló karénekkel köszöntött, kedves és szép volt. Bandi és Laci tegnap látogattak meg gratulálni, és Laci – utolérhetetlen ő a megható kis ajándékok kitalálásában – egy tasak olyan cukorkát hozott, melyet még szegény Édesanyánk főzött és csomagolgatott. Ezt a hagyatékot is elosztottuk annak idején, s ő a maga részét megőrizte idáig. Ebéd után mentem ki öcséimmel a temetőbe, vittem mindegyikünknek egy-egy „Möszi féle cukrot" Laci ajándékából, hogy ott megevén ezt cselekedjük az Ő emlékezetére. Krisztus Urunk bizonyára nem veszi ezt zokon.

Tavaly ilyenkor még javában miniszter voltam, – no ennek lemondását a legkevésbé bánom. De mi lett az országból azóta! Ha az ember az ország térképére tekint, beleborzad: a török hódoltság fénykorában is nagyobb volt a maradék Magyarország! S a kormány propagandája azt harsogja egyre, hogy október 15-i vitézi tette nélkül a vad ázsiai horda lett volna a földünkön az úr, felperzselte volna a falvainkat, megbecstelenítette volna asszonyainkat, jaj, jaj, mi lett volna akkor, – hát most mi van? Ezeknek miért használ október 15-e „dicsősége"? Legfeljebb az lehet kérdéses, hogy fegyverszünet esetén nem jártunk volna-e mégis kevésbé rosszul? Egy azonban mindenképpen bizonyos: hogy az orosz világ rossz lesz. Kibírjuk-e, csak ez a kérdés.

1944. december 4.

Ma egy rendkívül udvarias, finomkodó, jól öltözött és még jobban beretvált német őrnagy nyitott szakállas torzonborz személyiségemre. Minden harmadik szava „excellence" volt, melyet látható élvezettel ejtett. Egy egész német hadsereg anyagellátásának főnöke volt ez a német. Tőle tudtam meg – egy kis ravaszkodás révén, mert eleinte tüntetőleg őrizte a katonai titkot –, hogy az oroszok elérték a Balaton déli partját.[1305] „Kellemetlenebb ennél" – mondta –, „hogy a lispei olajvezetéket is elvágták, s azt sem lehet hirtelenjében elképzelni, hogyan lesz ez hamarjában jóvá

[1305] A 3. Ukrán Font támadása november elején indult meg a Dunántúlon, december 6-án érték el Lengyeltóti–Siófok vonalán a Balaton déli partját. Ungváry 2005. 24.

tehető." Arra a kérdésemre, hogy nagy erővel jön-e ott az orosz, kézzel-lábbal elkezdett hevesen tiltakozni. „Dehogyis" – mondta –, „apránként, szinte egyesével szivárognak be. De nekünk jóformán semmi erőnk sem volt ott, ami pedig volt, az széjjel szaladt." Nem mertem megkérdezni, hogy német csapatok szaladtak-e széjjel, vagy magyarok. Ő meg nem mondta. [...]

Itt van a vég, azt hiszem. A lispei olaj volt a németek utolsó forrása.[1306] Semmi annyira még világossá nem tette előttem a német hadvezetés tehetetlenségét, mint hogy az utolsó olajforrásának védelmére fel nem készült. Nincs neki mivel. De így Budapest talán elkerülheti az utcai harcokat és ostromot, – mert remélem, hogy nem akarják benne Sztálingrád példájára körül záratni magukat. [...]

1944. december 5.

Hányszor untam ezeket a Miklós-napi ünnepségeket! Most persze nincs ünnepi előadás az Operaházban, Horthy Miklóst valahol München környékén őrzik a németek,[1307] és Budapest siralomházban várja a sorsát. Mi azonban otthonbeli gyerekeinknek Mikulás estet rendeztünk. Sok más gyerek is eljött. Laciék és Sanyiék szintén. Régen nem volt már ilyen családi összejövetel nálunk, s most az új közösségi formában tartottuk ezt is. Ma felnőtt vendég is rengeteg felsereglett hozzánk. A gyerekek énekeltek és táncokat mutattak be, és igen kedvesek voltak. Katonadalokat énekeltek, s én meglepve eszméltem rá, hogy Horthy Miklós mennyire részévé vált a népi életnek. Akár a Ferenc Jóska. Majd minden katonanóta emlegeti a nevét. Ezeket a nótákat a katonáknak most nyilván nem szabad énekelniük, ha egyébként lenne is éneklésre kedvük egyáltalán, de a gyerekek vígan fújták. Pedig politikai tendencia igazán nem volt a nóták összeválogatásá-

1306 Az 1930-as évek második felében nyitották meg Zala megyében az első magyarországi földgázlelőhelyeket, amelyek 1939-ra már biztosították az ország földgázigényét. Német megszállás után a hadsereg igényeinek kielégítésére fordították és „a Kincstár által igénybevett" státuszú olajmezők termelésének emelésére adtak utasítást. A Szovjetunió területén leszerelt több mint negyben fúróberendezést nagyszámú szakemberrel ide irányították, hogy az olajmezők kincsét néhány hónap alatt kitermeljék. Ez az olaj túlnyomó részének elvizesedését és az olajmezők teljes tönkretételét jelentette volna. Papp Simon vezérigazgató és több német szakember tiltakozásának köszönhetően e tervtől elálltak. 1944. július 30-án súlyos bombatámadás érte a bázakerettye–lispei olajmezőt, melynek következtében a budafapusztai mező teljesen, a lovászi mező 3 kút kivételével leállt. Augusztus elejére az augusztus 2-i újabb támadás ellenére is a termelés csökkentett kapacitás mellett újraindult, de a károkat teljesen helyreállítani nem tudták. A zalai olajmezőket, amelyek a németek utolsó forrásait biztosították, a végsőkig védték és 1945. március 28-ig termelt a német hadsereg számára. Nagykanizsa eleste után, 1945. április 2-án került orosz kézre. DOBAI 2013. 50–54.; CSEH 2008. 85–90.

1307 Lásd az 1414. lábjegyzetet.

ban, – ha ilyesmi a tanítókisasszonyok eszébe jut, nyilván nem is engedte volna meg az eléneklésüket. De nem jutott.

Volt krampusz és volt Mikulás, csiki székely ruhában. Dóci volt a Mikulás, és igazán megható beköszöntő verset írt. Arról, hogy manapság elindulhat a székely Mikulás Magyarországba magyar gyerekeknek örömet osztogatni? Igen el, s itt van, vegyétek. Klári a Gerbeaud-barátság révén gyönyörű tasakokban valódi békebeli cukorkát szerzett, mindenkinek jutott egy-egy tasak. Nagy volt az öröm. Kint dörögtek az ágyúk.

A Dóci-rokonság révén Makkai János is beköszöntött váratlanul új amerikai feleségével, kit a fogházban vett el. Márciustól október 15-ig ült, akkor a többivel együtt ő is kiszabadult, s most bujkál, hogy utóbb is megint el ne fogják. Most abban van, hogy Bethlen lesz majd az új világ miniszterelnöke, a kormányban Veres Péter[1308] és Faust Imre[1309] lesz a két kommunista miniszter, ő maga akkor fel fog szólalni a Ház első ülésén, és halált fog kérni azoknak a fejére, akik ma uralkodnak. De úgy látom, elsősorban azokéra, akiket személyes ellenségének tekint. [...]

1944. december 6.

Most olvastam el Móricz Zsigmond *Erdély*ét, és rögtön nekifogtam Rózsa Sándorának.[1310] El vagyok ragadtatva ezektől a regényektől: nemzetközi viszonylatban is kiválóak. Azt sajnálom csak, hogy legalább az *Erdély*t nem olvashattam el Móricz Zsigmond életében. Hogy megmondhatnám neki. Egyszer – ennek már 12–14 éve – odajött hozzám a Házban és mindenképpen törleszkedett volna, nekem akkor legalábbis ez volt az érzésem. Udvariaskodtam vele, de ezt a törleszkedését, főképpen pedig a kissé selypítő beszédét nem tartottam Móricz Zsigához illendőnek. Néhányszor találkoztunk még, mindig szíveskedtünk egymással, egyszer valami miniszterelnöki fogadáson hosszabban beszélgettünk is irodalomról,

1308 Veres Péter (1897–1970) 1922-ben belépett az MSZDP-be, 1944-ig e párt tagja. 1928-tól jelentek meg szociográfiái. A népi írók programadó személyiségévé vált. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója. A háború után a Nemzeti Parasztpárt elnökeként aktív résztvevője volt a politikai életnek. 1947-ben építés- és közmunkaügyi miniszter, 1948-ban honvédelmi miniszter. 1954–1957 között az Írószövetség elnöke.

1309 Faust Imre (1897–1963), könyvkiadó, 1928-tól baloldali művek kiadásával és terjesztésével foglalkozott, amiért több alkalommal is internálták. 1944 szeptemberében Atzél Edével és Dudás Józseffel Moszkvában részt vett a fegyverszüneti egyezményt előkészítő tárgyalásokon. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1954-ig raboskodott. 1956 után könyvtáros, majd moziigazgató lett.

1310 Móricz két regényt írt a híres betyárról: *Rózsa Sándor a lovát ugratja* és *Rózsa Sándor összevonja szemöldökét.* Az írói pálya végén született művek nagy elismerést váltottak ki, főként a népi mozgalmon belül.

művészetről, s egyet is értettünk, – de selypítő beszéde és nyálas, szinte alázkodó modora, amelyben velem legalábbis mindig érintkezett, annyira ellentétben állt azzal, amit én az író Móricz Zsigmondtól nagyképűségemben elvártam volna, hogy közelebbi kapcsolatba sohasem kerültünk. Lehet, hogy enélkül se kerültünk volna. Most szívből restellem. Ilyen író a körmét is rághatná, vagy akármit: mindent szabad neki. Meg akartam most alázkodni előtte, s amit a magatartásommal ellene vétettem – nem is a magatartásommal, pusztán gondolatban –, azért töredelmesen bocsánatot kérek.

1944. december 7.

Tegnap Klári Komáromba akart valakit küldeni élelmiszerekért. A kisasszonyt három órás várakozás után kiszállították a túlzsúfolt vonatból, mindenki mást is kiparancsoltak: összebombázták a vágányt. Komáromba nem megy vonat. Ma reggel Klári autón akarta leküldeni a kisasszonyt, de sem Dóci sofőrje, sem később Sebők sofőr nem vállalkozott az útra. Az előbbi az országút árkában fekvő kilőtt autók állítólagos tömege miatt, az utóbbi az utak katonai zsúfoltsága miatt. Azt mondja, Bicske felé is szinte lehetetlen most a közlekedés a katonai kocsik tömege folytán. Állítólag Győrt, Szombathelyt és Sopront is megint összebombázták tegnap. Az újságban megjelent a híre, hogy a Képviselőház ülést tart máma, de hogy hol tartja, arról a közlemény nem szólt. Nyilván a bombázás veszélye miatt. Azonban csak Sopronban tarthatja.

1944. december 8.

Klári makacs küzdő, és nem akarta a komáromi élelmiszert veszendőbe hagyni. Akadt is egy vállalkozó szabadnapos katonai teherautó, amely hajlandónak mutatkozott a fuvarra, ha a szállítmány egy részét az osztag kapja meg. Ma reggel kellett volna útnak indulnia. Még tegnap délután jelentkezett azonban a katonai sofőr, hogy állandó készenlétre kaptak parancsot, minden percben indulhatnak. Ez a fuvar is megbukott. A katona azt mesélte, hogy nekik Sárvárra kellene vonulniuk, de éppen annak hírét várják, hogy mehetnek-e még? Az oroszok állítólag elfoglalták Pápát. De ha ez nem is igaz – én biztosra veszem, hogy nem az –, akkor is kétséges az útjuk, mert a bécsi országút szintén tüzérségi tűz alatt áll. Ki lövi? Az oroszok. Honnan lövik? Hogy Vácon vannak már és Nógrádverőcén. Hogyan jutottak oda? Hatvan környékéről áttörtek? Ha ez igaz lenne is, akkor sem lőhetnék persze onnan a bécsi utat, legfeljebb a Visegrád–esztergomi utat. Csak Dóci meghűlése miatt nem vagyunk most Dömösön – ki számíthatott arra, hogy

az egy veszedelmes vállalkozás? Pedig a katona szerint a szemközti Duna-part orosz kézen van már. Ha ez igaz, akkor a dömösi út járhatatlan. Ha igaz. Mert sok mindent beszélnek az emberek. Olyan nyilvánvaló ostobaságokat is pl., hogy az oroszok átkeltek a Balatonon, a tó déli partjára. Mi a csodára lenne jó nekik ilyen kockázatos vállalkozás? Annak is híre jött, hogy az oroszok Ercsinél átkeltek a Duna nyugati partjára. Arról erős csatazaj hallatszott is napközben.

Klári és Sebők mesélték, hogy a német autókaravánok sietve vonulnak Bécs felé. Világosan érezheti az ember, hogy megint valami baj van. De a tegnapi lapok még csak a Hitler–Szálasi találkozó méltatásával voltak tele, ahol ismét leszögeztetett, hogy Németország úgy védi teljes erejével a magyar földet, akár a sajátját.[1311] Ugyanolyan elszántan, mint eddig. Csak legalább ezt az utóbbi biztatást ne mondták volna! Este aztán bejelentette a rádió, hogy az oroszok Csepel szigetről valóban átkeltek a Duna nyugati partjára. Az ott létesített 6 hídfőből 4-et máris megsemmisítettek a németek, de Ercsit kénytelenek voltak átengedni az oroszoknak. Hatvanból is előretört egy erős orosz egység északnyugati irányba, melynek páncélos éke Szirákig jutott. Ez az orosz sereg a Duna kanyarulatában délnek fordult Budapest felé. Ellenintézkedések folyamatban vannak, ezek eredményét azonban meg kell várni. A hivatalos jelentések terminológiájának ismeretében ebből a szövegből már egyáltalán nem tartom lehetetlennek, hogy az oroszok már Vácot valóban elfoglalták.[1312]

Ma hajnalban heves és közeli ágyúdörgésre ébredtünk. Némelyik lövésre az ablakunk is megremegett. Most délre jár az idő, de az ágyúzás szakadatlanul folyik. Most megint úgy érzem, hogy csak napok kérdése Budapest eleste. Szakadatlanul dörögnek az ágyúk.

Klári lázasan gyűjti az élelmiszert, – egyszer már fordult, s elrobogott ismét, mint a szorgos méh. Utoljára egy zsúfolt nagy teherautóval hozott: 20 q szárított tésztát, tarhonyát, spagettit, ilyesmiket. A Weiss Manfréd[1313] likvidálja a raktárait,

1311 A megbeszélésre néhány nappal korábban, 1944. december 4-én került sor Berlinben, a Birodalmi Kancellária épületében. Szálasit Kemény Gábor külügy- és Beregfy Károly honvédelmi miniszter kísérte el, míg német részről Hitler mellett Ribbentrop külügyminiszter, Keitel vezértábornagy, Guderian vezérezredes és von Greffeinberg tábornok vett részt a találkozón. Egy rövid és jóval hosszabb eszmecserére került sor, mely alkalommal Szálasi egy átfogó német offenzíva megindítását sürgette, ám ezt Hitler lényegében elutasította azzal, hogy elsőrendű kérdés számára a Ruhr-vidék megvédése. A két megbeszélés jegyzőkönyvét lásd Hitler hatvannyolc tárgyalása II. 388–412.

1312 December legelején a 2. Ukrán Front sikeresen kijutott széles szakaszon a Dunához. Vácnál december 8-án érték el a folyó partját. Ercsinél december 4-én próbálkoztak meg a folyamátkeléssel, de ez sikertelen maradt. A 3. Ukrán Front katonái december 7. és 10. között érték el a Balaton–Velencei-tó–Budapest közötti erődvonalat, az úgynevezett Margit-vonalat. Mihályi 2021. 12–13.

1313 A Weiss Manfréd Művek raktárairól van szó. A gyárat 1882-ben alapította Weiss Manfréd és testvére, Barthold Magyarország első konzervgyáraként. Az első világháború alatt az üzemeket Csepelre

onnan szerezte. Legalább ezer üveg dzsem-et is hozott, tízegynehány ezer pengőt elvásárolt. Persze könnyen megeshet, hogy az oroszok majd egyszerűen elszedik ezt a keservesen gyűjtögetett keveset. De az már nem a mi dolgunk. A mi dolgunk, hogy megtegyük, amit tehetünk. Közben mesélte a sofőr, hogy a Sas-hegy túlsó oldalán állnak a tüzelő ütegek. S hogy elég ritkán lőnek, de annyi ott az ágyú – ezért hallatszik sűrűnek a szavuk.

A városban egyre zűrzavarosabbak a közbiztonsági állapotok. A nyilas párt fegyveres emberei minden szemérem nélkül fogdossák össze az autókat, – tegnap Dóciét is lefoglalták és igénybe vették, s csupán egy csomag zseblámpa elem árán bírta ügyesen kiváltani. A miénket is kétszer elfogták, és isteni csoda, hogy mindkétszer megszabadult teljesen ismeretlen hatósági személyek parancsellenes cselekménye révén, amelyet tisztára csak az irántunk érzett jóindulatból követtek el. Mert az embernek sok olyan ismeretlen jóakarója van ám, kiknek a nevét se hallotta soha. Ugyanilyen ismeretlen ellenségei is vannak, akik meg érthetetlen okból esetleg börtönbe juttatják. Dörögnek az ágyuk egyre erősebben, reszket a ház bele. Budapest körül szorul a gyűrű. De a Fogas pontosan és zavartalanul jár. Ilyen furcsa ez a háború.

Az emberek mindenféle ékszereket ásnak el a pincékben. A Németországba kitelepített magyar egyetemek hallgatói most kapott új csizmában, s a hátukon kis batyuval zárt sorokban ballagnak az országúton.[1314] A középosztály egy része is, ki ahogy tud, menekül a német határ felé. Hitler nagylelkűen megígérte, hogy minden menekültet befogad, aki hajlandó harcolni, vagy munkát vállalni Németországért. Ez a menekülés most olyanféle próbatétele a magyarságnak. Bennem egyre erősebb a bizodalom, hogy az előttünk álló katasztrófa inkább a középosztály katasztrófája lesz, semmint a magyarságé. A földhöz kell mind a tíz körmünkkel odalapulni, úgy várni meg a vihart, nem idegenbe menekülni előle.

helyezték át és az ország legnagyobb lőszergyárává vált. A két világháború között is, amikor megközelítőleg 15 ezer ember állt a Művek alkalmazásában, meghatározó szerepet játszott a magyar hadiiparban, 1928-tól kezdték meg repülők és motorok gyártását, ebből adódóan a bombázások egyik fő célpontja lett. SIPOS (szerk.) 1997. 478.

1314 A nyilas kormány a budapesti orvosi, műszaki és állatorvosi egyetem végzős évfolyamait Németországba telepítette. A végrehajtásról Beregfy Károly honvédelmi miniszter november 26-i rendeletében intézkedett. A hallgatókat katonai behívóval vonultatták be, egyetemi zászlóaljba szervezték őket, de civil ruhájukat viselték. Két csoportban, december 8-án és 10-én indultak a Keleti pályaudvarról, a célállomás (Breslau, Halle, Drezda) felé. A kitelepítés megközelítőleg 2000–2500 diákot érintett, legtöbbjük, 1345 fő műegyetemista. Németországban igen nehéz körülmények között különböző menekülttáborokban éltek. A hazatérés a nyugati szövetségesek engedélyével és felügyeletével történt, a hallgatók többsége 1945 novemberében, utolsó csoportjuk 1946 novemberében érkezett haza. PALASIK 2006.

Azt mondják, hogy a Weiss Manfréd gyár munkásainak előadássorozatot akartak tartani a nyilasok. Az első szónok meg is tartotta lelkesítő beszédét arról, hogy az ipari munkásságnak is Németországba kell kivándorolnia a bolsevizmus elől. Az egybeparancsolt tömeg a szónokot egy zavaró szó nélkül csendben meghallgatta. Az előadása után azonban feleletül rázendített a *Szózat*ra: „Hazádnak rendületlenül..., – itt élned, s halnod kell!" Több előadást aztán nem is tartottak nekik.

Most megint úgy érzem, hogy csak napok kérdése Budapest eleste. Szakadatlan dörögnek az ágyuk.

1944. december 9.

Egész délelőtt cipeltem a tegnapi élelmiszer-zsákmány ládáit a padlásra. Folytonosan szólt a sziréna, búgtak a repülők, de mit üvöltöttek hát, lefújást, vagy felfújást, azt nem is tudta az ember. Nem is bánta. Akik a ház népéből lent voltak a városban, mesélték, hogy az utca is így van vele. Megszokták, nem bánják, zavartalanul folytatják az útjukat. A hatóság se akadályozza őket benne.

Meg kell hagyni, az oroszok kímélik Budapestet. Boldog lennék, ha kiürítése után majd a németek is ennyire kímélnék. Bombázni egyáltalán nem bombázzák. Ma néhány kisebb gránátot belőttek ugyan, de igazán csak párat. A németek zöme az éjjel csakugyan kivonult a városból, azt mondják, alig látni már német katonát. Éjjel egy csomó erős robbanás hallatszott, én nem ébredtem fel, de szegény Klári már elsiratta a hidakat, de szerencsére a hidak még állnak. Autóval nem mertünk a városba lemenni, – alig is jár civilségi az utcán. Ha egy-egy jár is, azon felpakolt menekültek ülnek. Egyébként nyugodt a város, és azért epekedik, hogy bár esett volna már túl a megszálláson. Úton-útfélen mindenki ez után sóhajtozik.

A titkos nyilas vészbíróságok mellett az egyesített magyar–német – az új kormány következetesen német–magyarnak mondja a sorrendet – katonai bíróság is aktivitásba lépett, halálos ítéleteket hozott és hajtott végre valami szövetkezés miatt, melynek az orosz megszállás alatti élet előkészítése volt a célja. Zsilinszky Bandit, aki vezetője volt ennek a szövetkezésnek, kikérték a Képviselőházból. Nem kétséges, hogy Tasnádiék ki fogják adni, s az sem, hogy ezek felkötik.[1315] Engem végte-

[1315] Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki október 15-én szabadult ki a fogságból, a nyilas puccs után a katonai ellenállásban részt vevő csoportokat egybegyűjtő Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága vezetője lett. Céljuk a német megszállással szemben, a Vörös Hadsereggel együttműködve egy fegyveres felkelés kirobbantása volt. Az ellenállási csoport azonban november 22-én árulás folytán lebukott. A Nemzeti Számonkérő Szervezet nyilas nyomozói letartóztatták társaival együtt. A Tasnádi Nagy András elnökletével működő Törvényhozók Nemzeti Szövetsége december 9-én a mentelmi joggal védett Zsilinszkyt kiadta a hadbíróságnak. Statáriális eljárásban Tartsay Vilmosra, Nagy Je-

lenül elkeserít ezeknek az új Bástáknak és Caraffáknak a garázdálkodása a magyar életben. Az ember szeretne ezeken a rémségeken segíteni, de olyan tehetetlen!

Közben ez a Beregfy nagy nyilatkozatokban hirdeti, hogy Hitler a román árulás után egész Magyarországot, még a Székelyföldet is meg akarta védelmezni az oroszok ellen, s ezt a tervét csak a Kormányzó körüli áruló klikk akadályozta meg. Holott mindenki tudja, hogy a magyarok bevonulását Dél-Erdélybe éppen a németek akadályozták meg. És miért nem védelmezte meg Hitler az országnak legalább azt a részét, mely október 15-én még nem volt orosz kézen?

1944. december 10.

Délelőtt istentiszteletet tartottunk. Zsoltárt énekeltünk, imának felolvastam Berzsenyi Fohászkodását, a Bibliából Pál II. Timotheus levelének utolsó előtti és utolsó részét, elénekeltük, hogy Az Úr énnékem őriző pásztorom,[1316] Klári imádkozott és elmondtuk közösen a Miatyánkot. Ebből állt az Istentisztelet. Klárit igen sajnáltam szegényt. A többiek nem tudták, de én annál világosabban láttam, hogy az unokáiért imádkozott, akiket vagy lát még az életben, vagy sem. Most Zánkán vannak, s onnan apjuk viszi, vagy tán el is vitte őket Juditostul valahova Körmend köré, onnan majd tovább Ausztriába, onnan még tovább a menekülésnek azon a szörnyű útján, melynek vége talán nincs is.[1317]

A rádió azt mondta, hogy Balassagyarmatért véres küzdelem folyik. Ez igazságra lefordítva annyit jelent, hogy már el is vérzett. Azt is mondta, hogy az oroszok a Velencei-tóig ugyan el bírtak hatolni, de ott olyan tüzérségi tűzbe kerültek, hogy az éj folyamán visszahúzódtak. Mindezt a magyar rádió német nyelvű adásából tudom. A német adást közvetlenül megelőző magyar adás egy szót sem szólt sem Balassagyarmatról, sem a Velencei-tóról. Csak azt mondta, hogy mindenfelé visszaszorítottuk az oroszt. Ezt más forrásból is hallottam. Csak azt nem értem, hogyan lehetséges hát, hogy ez a visszaszorított orosz ma több mint 60 gránátot lőtt be Budapest különböző részeibe? Állítólag volt is egy csomó halott és sebesült, ami nem is csoda, mert az utca mindennapi forgalmát az ágyúzás sem zavarja.

---

nőre, Kiss Jánosra december 8-án, Bajcsy-Zsilinszky Endrére december 23-án mondták ki a halálos ítéletet, 24-én akasztották fel. BARTHA 2020. 472–483.

1316 A 23. zsoltár kezdő sora.

1317 A szovjet front elől Judit a családjával Németországba menekült, itt született meg harmadik gyermekük, Márton. 1950-ben a család Ausztráliába emigrált, Katalin, Erzsébet, Klára már itt látták meg a napvilágot. Judit férje, Marosszéky Emil soha többet nem jött vissza Magyarországra, 1963-ban elhunyt. Tüdős Klára 1964 tavaszán kiutazott lányához és 1966. őszi hazatéréséig a családdal élt. Judit 1977-ben látogatott haza, amikor lánya, Erzsébet a budapesti Zeneakadémián vendéghallgatóként tanulmányokat folytatott. DIZSERI 1994. 253–257.

1944. december 11.

Beláttuk, hogy autóval már úgysem közlekedhetünk, mert megfogják az utcán, s elszedik. Bármilyen szörnyű nehézséget is okoz ez, le kellett mégis szerelnünk. Eldugtuk. Haj, de nagy dolog is lenne, ha a rőzserakás alól azzal a szándékkal kaparhatnánk elő valamikor, hogy ismét használatba vehessük! Élénk légi tevékenység, örökös ágyúdörgés, gyönyörű verőfényes idő. Ástam. Az összes vendégasszonyok ássák el az ezüstjüket. Nekik ástam lukakat.

Új plakátok jelentek meg: minden eddigi felmentés érvénytelen, s ez 1896–1924 években született összes férfinek be kell vonulniuk 48 óra alatt. Kivéve, – s hát persze, hogy mégis van csomó kivétel ismét. De az utcán mindenkit minduntalan igazoltatnak.

1944. december 13.

Most Balassagyarmat köré tolódott a magyarországi harcok dandárja. Ipolyságot elfoglalták az oroszok, de Szécsénynél visszaverték őket. A németek ráeszméltek, hogy ez a vállalkozás a Kisalföldön át Bécs ellen irányul, s komolyabb erőket hoztak Magyarországra. Állítólag még komolyabbakat hoznak a napokban. Budapest közeli elestét már senki sem reméli. Itt kell mondanom: reméli, mert későbbre meg bizonyosnak tartja, s ezért szeretne mielőbb túlesni rajta. Egyszóval: most ismét úgy fest a helyzet, hogy a karácsonyt még nem érjük meg orosz uralom alatt, de igazán örvendeni már ennek a váratlan újabb haladéknak sem tudunk.

1944. december 15.

Klári változatlan kitartással próbál még az utolsó órákban is élelmet szerezni különböző otthonainak.[1318] Ma sikerült 500 kg lisztet szereznie megint. Ezer kg-ot szándékozott volna, s így az 500 kg-os eredménnyel csalódottan jött meg. És valóban hozott egy olyan hírt ráadásul, amely az én képemről is lefagyasztotta az örvendezést. A malmosok megsúgták neki a főváros vigasztalan közellátási helyzetét. A kenyér fejadagját a napokban ugyan 15 dkg-ra szállították le, de még így is csak 9, másik malmos szerint legfeljebb 14 napra való lisztkészlet van Budapesten.

1318 Tüdős Klára saját házukon kívül még a Podmaniczky utcai Teleki Intézetben működtetett egy zsidó anya- és csecsemőotthont, november közepén azonban onnan el kellett menekíteni a lakókat. (Lásd az 1282. lábjegyzetet.) Darányi Kálmánné nyugatra menekülés előtt, októberben átadta a Maros utca 6/b alatti villájának kulcsait Tüdős Klárának, ott csecsemőotthont alakítottak ki Dalmy Magda vezetésével.

Újabb készletek beszállításáról állítólag szó se lehet. A kaszárnyákban máris éheznek a katonák, mert a nyilasok egyszerűen megtámadják a kenyeret, húst szállító kocsijaikat, s elveszik a szállítmányt. 20–30-an támadnak géppisztollyal egy-egy kocsira. A nyilas mozgalmat ez az eljárás ugyan nem nagyon népszerűsíti a katonaság körében, de a lelkük mélyén talán a nyilasok maguk is tisztában vannak vele, hogy a népszerűsítésük amúgy is, és általában is kilátástalan. Olyasmiket hallok, hogy egyesek közülük titkon olyan cégeket is felkeresnek, amelyeket pár napja még nagy hangon és fegyveresen rémítgettek: bujtatást, svéd igazolványt és hasonlókat kérnek tőlük saját maguknak. Hogy miért ijedtek meg éppen most? Nyilvános propagandájuk annál féktelenebb, és napról napra vadul. [...]

1944. december 17.

Megint rendeztünk házi áhítatot, ugyanúgy, mint ma egy hete. Megköszöntük Istennek, hogy még vagyunk, s fedél alatt, terített asztal körül, s azért mindig irigylésre méltó békességben. Hó esett tegnap. Ablakunk elé már régebben madáretetőt csináltam, azt fenyőágakkal, fagyönggyel szépen körülékesítettük, jártak belé cinkék és csuszkák, – sokkalta szebb lett ez a mostani vitrinünk, mint volt az a régi házi ablakunk a sok porcelánmadárral. Igen boldog vagyok én ebben a kis kertészlakásban. Délután nagy hócsatát rendeztünk a gyerekekkel. Az ágyúszó erősen megritkult, de azért a városban még mindig potyognak a gránátok. A minap egy menekülő leventecsapatba[1319] vágott be véletlenül az egyik, s közel 50 fiú meghalt.

1944. december 18.

A nyugati fronton közel 100 km-es szélességben offenzívát kezdtek a németek.[1320] Igen meglepték vele az angolszászokat, akik nyilván abban a hitben voltak, hogy

1319 A testnevelésről alkotott 1921-es törvényben (a trianoni békeszerződés katonai korlátozásainak kijátszása okán) alkották meg a leventeszervezeteket 12 és 21 közötti fiúk számára a katonai előképzés megszervezésének céljából, 1939-től már a honvédelmi törvény vonatkozott rájuk. A nyilas kormányzat november 4-én 17 életévre szállította le a hadkötelezettség alsó korhatárát, ezzel megkezdődött a leventék besorozása, és rájuk is vonatkozott a katonaszökevényekre érvényes halálbüntetés. Egy részüket, főleg a Budapest és környéki leventeegységeket magyarországi területen erődépítési munkákba, épületek, gyárak őrzésébe, figyelő, őrjáratozó feladatokba vonták be. Másik részüket a Német Birodalom területére telepítették. SIPOS (szerk.) 1997. 263.

1320 Az 1944. december 15-én az Ardennek hegységben váratlanul megindított német támadás valóban meglepte a szövetségeseket, az ütközet Belgium, Luxemburg és Németország területén zajlott hatszázezer német, ötszázezer amerikai és ötvenötezer brit katonával. A német csapatok 25–30 kilométer mélyen betörtek az amerikai vonalak mögé, de a szövetségesek, főként légifölényüket kihasz-

a német hadsereg nagyobb támadó hadműveletre már képtelen. Engemet is nagyon megleptek vele, de nem mondanám, hogy örvendeztem. Győzelmesen úgysem fejezhetik be a háborút, s noha tisztelem a szinte mesebeli hősiességüket, de mit érnek vele? Csak a háborút nyújtják. Most ugyan – ha a jelentésüknek hinni lehet –, nagy kezdeti sikereket értek el. [...]

Budapest körül most csend van. Valószínű, hogy a karácsonyt, sőt talán az újévet is a mai rezsimben éljük meg, s így indokoltnak látszott, hogy immár szörnyen torzonborz szakállamat kissé rendbe hozassam: mire az oroszok ideérnek, úgyis elburjánzik megint. Bementem tehát megnyiratkozni a képviselőházi borbélyhoz. A Képviselőház hivatalnoki kara szinte egységes abban a véleményben, hogy a Ház Sopronba költözése helytelen volt. Csupán két képviselőházi tisztviselő szánta rá magát, hogy Sopronba leköltözzön: ott kellett aztán ideiglenes alkalmazottakat toborozniuk. Összevissza 45 képviselő van csak Sopronban. Ezek a Lővér szállóban és a Hungáriában laknak, – mindkettőnek ablakait, ajtóit kitépte a legutóbbi robbanás. A Ház elnöki osztálya küld most nekik valami esőálló jobb papírt az ablakok beragasztására, mert most csak közönséges papírból van az ablaküvegjük és fáznak. Felsőházi ülést is akarnának tartani Sopronban, de ezzel pláne bajban vannak, mert összességében hat felsőházi tag ment le Sopronba. De azért biztos vagyok benne, hogy az ülést velük is meg fogják tartani.[1321]

A nyilasok rémuralmáról, az ún. nemzetvédelmi bíróság ítélkezéseiről, s a naponkénti kivégzések tömegéről rémhírek özönét hallottam. A letartóztatottakról való bánásmódról is. Nem győzök hálát adni Istennek, hogy eddig még nem tartóztattak le. Eleinte természetesnek vettem, hogy nem fognak le, – mert miért is fognának le? Lassanként azonban kezdek beletörődni, hogy ehhez nem kell ok, még csak ürügy sem kell: elég egy rosszakaratú ember hazug besúgása. Kállay Miklós is Sopron mellett van az állami fegyházban a többi politikai fogollyal együtt. Állítólag csakugyan maga szánta rá magát, hogy elhagyja a török követség épületét,[1322] mikor a nyilasok – nem a németek – megüzenték, hogy fel fogják azt robbantani, ha Kállayt ki nem adják. Erre Kállay azt mondta volna, hogy nem akarja a vendéglátóit bajba keverni és bizonyos feltételek

nálva december 26-ára megállították az előrenyomulást. Hitler január 8-án rendelte el a támadás leállítását. A csatában 25 ezer ember vesztette életét.

1321 Budapest várható ostroma következtében a parlament két háza és a minisztériumok Sopronba költöztek. Az első vonatszerelvények november 12-én indultak. Úgy a képviselők közül, mint az apparátusból többen nem voltak hajlandóak a költözésre. Az alsóház ülésein a jelenléti ívek alapján 60–40, a felsőház ülésein 30–20 honatya vett részt. A résztvevők száma tehát nem érte el a házszabály által előírt határozatképes létszámot. A képviselet Sopronból március végén költözött tovább Németországba.

1322 Lásd az 1042. lábjegyzetet.

kikötése mellett jelentkezik. A megígért feltételeket később nem tartották meg. De ebben a fegyházban állítólag jó dolguk van: 20 fokos meleg a cellákban, s sétálhatnak a kertben.

1944. december 20.

A Szabadság téren 5 hulla hevert egymás mellett, s mindegyik mellén egy-egy papiros ezzel a felírással: „Egy testvérért öt zsidót!" Az eset előzményéről senki nem tud semmit. Valami nyilas-testvérért állhattak bosszút, de hogy mi érte ezt a testvért? Eddig a nyilas párt titkolni szokta az efféle önbíráskodásukat. Beszélni azonban annyit beszélnek róla, hogy én már nem is hiszem. Autókról, amelyek éjjel megállnak a Duna partján, s amelyekről zsidókat taszigálnak elő: fejbe vágják őket, vetik a Dunába. Lövés hangzik éjjel az utcán: mi volt ez biztos úr? A nyilasok agyonlőttek egy zsidót, – feleli közönyösen a rendőr. Mert a nyilasok orvtetteinek hírét legbuzgóbban rendőrök terjesztik. De ha minden éjszakai puskalövés egy-egy zsidó halálát jelentené, akkor már réges-régen nem lenne zsidó Budapesten.[1323] Annyi azonban kétségtelen, hogy a nyilasok szívesebben látnak gyerekeket a közbiztonság fegyveres szolgálatában, mint meglett korú komoly embereket. A mi gyerek-otthonunkban egyetlenegy erdélyi menekült fiú van, aki 15 éves, de azt is már behívták ilyen szolgálatra, – most ügyködünk benne, hogy nem bírnánk-e mentesíteni. 15 éves gyerek, hiába gyerek. Azzal azt tehetnek, amit meglett emberekkel alig. Ilyeneknek nem szabad géppisztolyt adni a kezébe. Aki ezt cselekszi velük, annak a szándéka gyanús. Mi lesz, ha indiánosdit játszó felfegyverzett gyerekek kezére kerül Budapest? Mi lesz, ha e gyereksereg nyilas vezetői forradalmi kilengéseket követelnek ezektől az éretlen gyerkőcöktől? [...]

1944. december 21.

A kormány-e, vagy a nyilasok, de pár napja a suttogó propaganda útján azt a hírt terjeszti valaki, hogy délről erős támadást indítottunk az oroszok ellen, amely

[1323] Szálasi hatalomátvételét követően azonnal megkezdődött a csillagos házakba, majd a gettókba költöztetett zsidók kirablása, zsarolása, illetve a minden egyéb indok nélküli nyilas terrorakciók. Miután igyekeztek a pogromok nyomait eltüntetni, a holttesteket rendszerint a Dunába dobták, később pedig már tudatosan a Dunánál történtek a kivégzések. A legtöbb gyilkosságot a Lánchíd pesti hídfőjénél követték el, de gyakori kivégző hely volt a Rákos-patak torkolata, a Szent István park, az Eskü tér, a pesti szállodasor, a Ferenc József rakpart; a budai oldalon a Nagyszombat utca, a Batthyány tér, a Szilágyi Dezső tér. A Duna-parti kivégzések száma 2600–3600 főre tehető, éjszakánként 50–60 zsidó embert végeztek ki. TABAJDI 2004. 39.

nagyszerűen halad, s már Kecskemét és Cegléd is megint a miénk.[1324] De titokban tartják még, nehogy az odavalósi menekülők most egyszerre tömegesen rohanjanak haza, mert ekkora tömegforgalmat nem bírna az éppen a hadművelet folytán erősen igénybe vett közlekedés. Csak a valamennyire hozzáértő ember előtt is rögtön nyilvánvaló, hogy képtelenség ez a hír. A délről történő támadásnak Pécs, vagy legalábbis Dunaföldvár visszafoglalása lenne az előfeltétele, márpedig a hivatalos jelentésekből is tudhatja mindenki, hogy az oroszok nagyjából a Balaton déli oldalán állnak. De a hírt terjesztik. Valamikor a suttogó propaganda irányítása is legfőbb fokon alám tartozott, nem vagyok tehát teljesen laikus az effélékben, de most mégsem bírom kitalálni, mi célja lehet ennek a suttogó hírverésnek? A harci kedv növelése talán? De hiszen ez is csak átmeneti lehetne, mert a hír alaptalan volta hamar kiderül.

Egy éve is még nehezen képzelhettem volna el, hogy valaha olyan tájékozatlanságban fogok élni, mint élek mostanában. Akkor, ha valahol a Bácskában két vasúti kocsi kisiklott, már jelentették másnap, s minden érdekesebb politikai eseményt még éjszaka is megtelefonálta az MTI inspekciós tisztviselője. Most? Tegnapelőtt világosan ki lehetett az ágyúdörgésből hallani, hogy erős támadás van a Csepel-szigeten, vagy még inkább a Duna bal partján. De még ma sem tudom, hogy mi támadtunk-e, vagy az orosz, és mi lett az eredmény. Nem tudom, hát jól van: nem tudhatom. De az a furcsa, hogy nem is igen érdekel. Bánja a fene a részleteket. Elsőbben csak a háború egyéb frontjainak az eseményei váltak teljesen közömbösekké, most már a magyarországi eseményekből is csupán a fontosabbak érdekelnek. Amíg valami meglepő és csodálatos fordulat el nem hitetheti velem, hogy a németek képesek Magyarországból kiverni az oroszokat, addig inkább bosszúság, mint öröm minden átmeneti diadalunk. Az országot pusztítja, a végeredményen nem változtat.

1944. december 24.

Lacival és Sanyival megbeszéltük, hogy déli 12-kor találkozunk a szüleink sírjánál. Laci a két kis fiút is elhozta. Gyalog mentem le a hegyről, elsőnek érkeztem, s elgondolkodhattam magamban azon, ami egykor volt, s amit máma megélünk. Arról szó se lehet, hogy egymás gyertyagyújtásánál jelen legyünk. Karácsony második ünnepen tervezünk nálunk fenn a hegyen valami Mikulás-ünnephez

1324 A valóságban december 20-án indult meg Budapest bekerítése a 2. és a 3. Ukrán Front részéről, áttörték a Margit-vonalat és elérték Esztergom, valamint az Ipoly–Garam közötti területet.

hasonló karácsonyi ünnepséget, s arra Laciék is feljönnek, ha Isten is úgy akarja és még élünk.

A szüleink sírjánál ért a nagy riadó. Nem mondom, akadt néhány ember, aki futásnak eredt a sziréna ocsmány hangjára – tele volt a temető –, de 20 ember közül legfeljebb, ha egy asszony vette szaladóra a dolgot. De aztán olyan lövöldözés kezdődött, hogy mire véget ért, ördög tudja hogyan, de csaknem kiürült a temető. Tiszta, kemény, de párás volt az idő. Az orosz gépeket csak akkor vette észre az ember, mikor a feje fölé kerültek. Nem hiszem, hogy 200 méternél magasabban lehettek, s a kis Jancsi gyerek egyre lelkendezett: „Édesapám, tetszik látni rajtuk a vörös csillagot? Édesapám, mi az a piros láng, gépfegyver, vagy gépágyú?" Mert lövöldöztek a muszkák, de hogy mire? Sem a golyók becsapódása nem látszott, sem senki meg nem sebesült. Gavallérok voltak a muszkák: a temetőre nem dobtak bombát. Az összes légvédelmi üteg lőtt rájuk, nagy volt a lárma, s egyáltalán nem volt kellemes a helyzet. Gyalog jöttem haza is. A hegyek közt valami marha egyre lövöldözött, s a golyói füttyögtek. Akkor is éreztem már, hogy valami nincs rendben. Idehaza az a hír várt, hogy a távollétemben felgyalogolt hozzám a hűséges Sebők. Azt akarta sürgősen közölni, hogy Szász Lajos tegnap délután Sopronból jókedvűen megérkezett, de este valami igen rossz hírt kapott, és azonnal vissza is utazott. Elutazása előtt még diktált valakinek egy levelet. Hogy kinek, nem tudta, de a levélben a gépíró kisasszony szerint az volt, hogy a németek nem adnak több segítséget, s hogy az oroszok három órán belül Pesten lehetnek. Ma reggel azt is megtudta Sebők, hogy a bécsi vasútvonalat valahol Torbágy körül elvágták az oroszok, s hogy tegnap este már csak a bécsi országút és az esztergomi vasúti vonal volt szabad, egyébként minden orosz kézben.

Délután 4 óra körül váratlan és heves lövöldözés kezdődött Hűvösvölgy irányában. A szomszédságunkban felállított német ütegek is veszettül tüzeltek. Valaki azt a hírt hozta, hogy az oroszok Budakeszin vannak, vagyis a szemközt levő János-hegy túlsó oldalán. A Fogas azonban szorgalmasan járogatott. A bősz hadilárma közepette azért mi is békésen meggyújtottuk a karácsonyfát – a gyerekek öröme határtalan volt. Szép rendben és minden félelem nélkül előadták a betlehemes játékukat – elsőrangúan – és elzengedezték ősi magyar karácsonyos rigmusaikat. Nagy Imre, s egy csomó szülő is feljött. Előadás után többnyire el is mentek: a csata ugyan tartott, de a Fogas járt. Holdsütéses, kemény, világos éjszaka volt csak annyicska hóval, hogy fehér legyen a föld. Ritkaság az ilyen gyönyörű karácsonyi éjszaka. De tombolt a csata tovább, s az ágyúzajt százszorosan verték vissza a holdfényes fehér hegyek. Azzal feküdtünk le, aligha lesz kellemes Karácsonyunk holnap.

1944. december 25.

Reggel fél 5-kor dörömböltek a kertészház ajtaján. Két csinos, frissen borotvált csendőr volt vadonatúj ruhában. Telefont kerestek az alezredesüknek, de hát a mi telefonunk két napja nem működik már. Akkor még nem tudtam, hogy az alezredesük a mi nagy házunkban ül, s a konyhában hegyén-hátán hevernek az emberei. Az alezredes is, a csendőrtiszt is Erdélyből menekülgetnek fokozatosan, s mint kiderült, tegnap a szállásukon, a hűvösvölgyi Bólyai Akadémián[1325] karácsonyi ünnepélyt rendeztek. Az alezredes érzelmes szónoklatot tartott az elhagyott szülőföldről, és mindnyájan könnyeztek. Ekkor rontott be közéjük a szolgálatvezető őrmester: „Riadó! Az oroszok benn vannak az Akadémián!". S benn voltak. Hogy ez miképpen lehetséges? Valami nagy hibának kell lenni a hadseregünkben. Az oroszok Budakesziről tankokkal jöttek Hűvösvölgyön át Budapestre. Útközben három tankjukat kilőtték. De akkor már az oroszok, miután tankjaiknak a sima út nem sikerült, beszivárogtak az erdőkbe, megjárták a Bólyai Akadémiát, s most éppen itt bujkálnak valahol mielőttünk: a János-hegy alatt, vagy még közelebb. „De reggel majd körül lesznek fogva" – fogadkoztak a csendőrök –, „s innen a mi házunktól indul majd az ellentámadás." Nem örültem a hírnek. Csak az vigasztalt, hogy nem hittem neki. Minthogy nem is láttunk mi az ellentámadásból semmit. A csendőrök reggel ellettek valahova, és a fogas fél 10-kor beszüntette a közlekedést. Ez volt az összes változás. Lárma hiszen volt nagy, szakadatlanul dörögtek az ágyúk, – de azok addig is dörögtek.

Csodálkoztam, honnan szedtek hirtelenjében ennyi ágyút össze, csak azzal nem voltam megelégedve, hogy éppen a tüzérségi vonalba kerültünk. Mi lesz velünk, ha az orosz ágyuk is megérkeznek, s elkezdődik a párbaj ezekkel az ütegekkel, amelyek itt körülöttünk örökösen durrognak? Később derült ki, hogy ördögöt német ütegek durrogtak ott, legalábbis a nagy részük nem az volt, hanem az orosz aknák és gránátok robbanása. De olyan zúgás, búgás, visszhangos sustorgás volt ebben a völgykatlanban, hogy az embert még a tüzérfüle is megcsalta. Amikor itt felettünk egy akna egy szegény honvédot az úton agyoncsapott és porlepte civilek és katonák kezdtek szaladozni, akkor derült ki csak az igazság. Mert akkor érkezett már a hegyre néhány honvéd: 2-3 tucatnyi lehetett, de azok is elszóródtak az erdőben nyomtalanul. Meg egy autón érkezett 6 darab géppisztolyos nyilas. Főként ők hatan voltak a front, legalábbis az ellenállás harci szelleme

1325 1931-ben jött létre önálló intézményként a Bolyai Akadémia, ahol híradó, műszaki és folyamőr szakokon folyt a képzés.

csupán bennük élt. De azért tartották úgy, ahogy a frontot, nyilván az oroszok sem lehettek valami híres oroszlánok.

Így telt el a nap, születésemnek keserves 53. fordulója, ez a keserves 1944-es karácsony. Este karácsonyi áhítatot tartottunk, a gyerekek ismét kedvesen énekeltek. Valószínűnek látszott, hogy holnap orosz uralom alá kerülünk. Kívánatosnak is látszott, hogy kerüljünk. Valami rejtelmes forrásból megjött a híre, hogy az oroszok elfoglalták Esztergomot,[1326] ott elfogták azt az állítólag 80 ezer leventegyereket,[1327] akiket németországi rendeltetéssel szombaton vittek el sebtében Budapestről, és elvágták nemcsak az utolsó esztergomi vasútvonalat, de az utolsó kivezető országutat is: a Budapest–bécsit. A Bécs felé özönlő német csapatok most visszafelé Budapestre özönlöttek rajta. Ennek persze nem örültem. Mentek volna kifelé szerencsésen mind. Jobb lenne, ha mentül kevesebb német katona maradt volna a gyűrűben.[1328] De bármennyi rekedt is benne: mi értelme van még ennek az ellenállásnak? Csak a város, s a magyarság pusztul. És mi is könnyen elpusztulhatunk házastól, mindenestől.

A közösség eddig nagyszerűen kiállta a háborús próbát. A gyerekek boldogok, játszanak, jókedvűek, félelemnek nyoma sincs bennük. Ez pedig a felnőttek érdeme. Eszelős viszolygástól, rémülettől is lehetne hangos a ház, ha a felnőttek

1326 A várost 1944 karácsonyán szállták meg a szovjet csapatok, ezt követően még kétszer cserélt gazdát: 1945 január 7-én a németek visszafoglalták, március 16. és 28. között vívott ostromban a szovjetek ismét birtokba vették. A háború alatt tizennégy légitámadást élt meg, a rombolás mértéke miatt – az épületek 2/3 részben elpusztultak – hivatalosan is romvárossá nyilvánították. TURBUCZ (szerk.) 2016. 131.

1327 Az 1944. október 23-i államközi egyezmény értelmében Magyarország kötelezettséget vállalt 16 év kor feletti férfiak Német Birodalom területére történő szállítására. Ennek keretében a 14 és 21 év közötti leventéket 1944 őszétől folyamatosan sorozták és szállították Nyugat-Magyarországra, majd tavasztól Németországba, ahol egyes csoportokat a harcokban is bevetettek. Esztergomban december 11-e után indították útnak a környékről besorozott és Budapestről ide irányított leventeegységeket, a szovjet ostromot már nem a városban élték meg. Számukról nem áll rendelkezésre pontos forrás. A város német visszafoglalása után a leventék sorozása folytatódott. Az országból 70–100 ezer leventét vittek Németországba, ahol főként francia és angol hadifogságba kerültek. A harcok és a megpróbáltatások során 15 ezren vesztették életüket.

1328 Német részről a gyűrűben maradt az IX. hegyihadtest parancsnoksága, két SS-lovashadosztály, a 13. páncélos- és a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály két ezrede, a 12. légvédelmi tüzérezred, két SS-rendőrezred, 8 riadózászlóalj, a magyar alakulatok közül az I. hadtest parancsnoksága, a 10. és 12. hadosztályok, az 1. páncélos- és 1. huszárhadosztály részei, néhány rohamtüzérosztály töredéke, légvédelmi ütegek, műszaki zászlóaljak és századok, valamint öt csendőrzászlóalj védte a fővárost. Mellettük több kisebb egység, mint az egyetemi zászlóaljak vagy a KISKA (Kisegítő Karhatalom) alakulatok, a nyilas karhatalom kétezer tagja vett részt a harcokban. A védők létszámát 70 000 és 95 000 fő közé becsülik, ebből 54% a német erő. A szovjet és a román csapatok létszáma január elején Pesten 70 000 főt tett ki, Budán két hadtest mintegy 60 000 fővel harcolt. Ez a szám január 11-én két hadosztállyal, egy harckocsidandárral, nehéztüzérséggel, flottillával és tengerészgyalogosokkal bővült, így meghaladta a 150 000 főt. UNGVÁRY 2005. 66–79.

rossz példát mutatnának. Egyedül Lili, Makkay Dóciné figurázik a kelleténél többet, de ez idegek dolga, nem tehet róla. Korán lefeküdtünk, mert nem tudhattuk, meddig aludhatunk. Klári el is aludt azonnal, mihelyt fejét a párnára letette. Engem azonban még éjfélkor sem hagyott elaludnom tüzér fülem. Hallgattam a gránátok robbanását, különösen egy bizonyos ütegét: az ágyú elsülését, s nyomában rögtön a gránátok puffanását. Egyre körülöttünk verdesett. Klári aludta az igazak álmát. Félni én sem féltem semmit. Abban voltam, hogy ha belénk csap a gránát, úgyis meghalunk. A hirtelen és gyors halált pedig már jó ideje Isten legnagyobb kegyelmének tekintem. Hallottam még éjfél után a légiriadót, s mosolyogva tudomásul vettem belőle, hogy a hivatalos Budapest még létezik– de a lefújását már talán nem is hallottam. Azt mondják, hogy hajnali 4 óra körül valami szörnyű dübörgés volt, de abból sem hallottam már semmit.

1944. december 26.

Tegnap még csak jártak riadt civilek az Istenhegyi úton, ma bizony már nem járt senki rajta. Éppen mikor átmentem reggel a nagy házba, valami német katonák kezdtek sorjában elosztódni rajta: elosztódtak, lehevertek a fagyra, többnyire el is aludtak rögtön. Nem tetszett nekünk itt ez a rajvonal, és Dócit leküldtük hozzájuk hírekért. Nem jót hozott. A németek – túlnyomórészt magyarországi svábok –, éjszaka jöttek a péceli frontról, s azt mondták, innen indulnak ellentámadásba, neki a János-hegynek. Az oroszok szerintük is a legközelebbi lejtő mögött voltak. Tőlünk légvonalban csak 500–600 méterre lehetett, s bizonyosra kellett vennünk, hogy mihelyt az oroszok felérnek a lejtő aljára, megnyitják a tüzet az Istenhegyi úton heverő rajvonalra. Márpedig egyenest arra néz a földszintes nappali szobánknak csupa ablak frontja, és az összes gyerek abban játszadozik. Elrendeltem tehát, hogy vonuljanak egy másik olyan szobába, ahová nem fütyülhetnek be a golyók, s ha megindul a gránáttűz is, menjenek le a pincébe.

Nagy gondom volt már velük tegnap is. De akkor csak néhány német – különben pesti magyarok igazában – akarta az Istenhegyi úton aláhaladó orosz tankokat mindenáron a mi kapunkból kilőni ezzel a tamburbot-forma vasököllel, akik nagyokat hazudtak ugyan, de végül is el voltak tanácsolhatók. Most azonban itt volt egy holtfáradt rajvonal. A támadásukban ugyan nem hittem, mert támadásra ilyen esetlenül csak mégsem állították volna fel őket. De bármit is tesznek, holt bizonyos, hogy a házunkra vonják a tüzet.

Kivonulni a gyermekekkel ebből a fronttá vált otthonból? De hová ebben a fagyban? És menni, kóborolni velük ezen az átkozott csatatéren, ahol a helyzetet még csak nem is sejtette senki. Elmenni innen most nem lehetett. Felöltöztették

a gyerekeket, hogy szükség esetén gyorsan mehetnek majd a pincébe, s addig is nagy viháncolással élvezték a létet a nappali helyett a fiúk hálószobájában. Én nem élveztem viháncolva. Kivált, hogy rövidesen beállított hozzánk a nappaliba három német. Hogy ők annak a szobának az ablakából akarják az Istenhegyi utat uralni. Ez a három egyike egy meráni tiszt volt, egy bácskai sváb és egy ukrán. Fáradtak voltak, álmosak, és megbukott velük minden diplomáciai kísérletem: ott maradtak a nappaliban. A rajvonal is ott maradt a helyén. A harci kedvnek nyoma sem volt bennük. A katonák többnyire aludtak. Legfeljebb 40-50-en lehettek. Géppisztolyuk volt, de egyéb komolyabb gép semmi. Géppuska sem. Néhány feszült óra eltelte után valami más parancsot kaphatott a rajvonal, mert felkerekedett, és elindult délnek az erdőn át. Régen örültem valaminek annyira, mint most ennek a változásnak. A három külön németünk is kapta magát, s szintén elvonult.

De hogy hol az orosz, azt senki sem tudta. A János-kórház környékén pattogtak a puskák és kelepeltek a géppisztolyok. Különben is nagy gondunk volt most a János-kórház amúgy is, egy kedves ismerősünk is ott feküdt a halálán vérmérgezéssel. Harmadnapja adott vért neki a feleségem, – vajon mi lehet vele?[1329] Az otthonunkba karácsony szombatjának délutánján hoztak fel egy frissen szült nőt a babájával, s tőle tudtuk, hogy a kórház a hűvösvölgyi csata után minden beteget elbocsát, a frissen operáltakat is. Aki mégis marad, azokat a pincébe viszik.

Siettünk az ebéddel, mert azt muszáj a nappaliban elfogyasztani. Először a gyerekek ettek. A németek csak ültek. Kaptak egy-egy tányér levest, mást nemigen fogadtak el. Aztán mi ettünk. Ebéd után nyilvánvaló lett már, hogy ebből az álmos rajvonalból sohasem lesz támadás. Klári elhatározta, hogy a gyerekeket visszavezényli a nappaliba, s felszólította az odavaló németeket, hogy menjenek máshova. Ki is mentek a konyhába. Ugyanekkor valami más parancsot kapott a rajvonal is, felkerekedett. A három külön németünk is kapta magát, s a meráni vezetésével elvonult szintén. Nagyszerű.

Mi is levonultunk Klárival a kertészházba, hogy a nagy ijedségre alszunk egyet. De jött az első hírnök, s engem csodát látni a fagyba kicibált. Valami autóforma égett nagy lángolással az Istenhegyi úton, valamivel az Adalak megálló fölött. Kisült, hogy egy merész orosz oldalkerékpáros motorbiciklin jött lefelé az Istenhegyi úton, géppuskatűz alá vették, a motor kigyulladt. A két orosz leugrott róla és elszaladt. Érdekes, hogy ebből alig keletkezett lövöldözés. Aztán részben magyar, részben német páncélkocsik jöttek fel az Istenhegyi úton. Felmentek a szanatórium felé, ott a hír szerint meg is álltak. Ezek itt nem sok vizet fognak

[1329] Bethlen Beátáról, Atzél Ede feleségéről van szó. További sorsáról lásd az 1945. január 8-i bejegyzést.

zavarni: nem találkoznak majd céllal. Az oroszok úgy elfolynak előlük, mint a víz. Legfeljebb a gyalogságba öntenek tán valami lelket.

Akkor jött a másik hírnök, hogy a nappaliba berepült az egyik ablakon át egy puskagolyó. Tele volt játszadozó gyerekekkel a szoba, de a golyó felettük ment el, nem tett kárt senkiben. A ház női arra gyanakodtak, hogy utóbb is a német „vendégeink" lőttek be, mert a németekről mindent feltételeznek. Klári átrobogott rendet csinálni, és a gyerekek játszóhelyét áthelyezni. Pedig igazán nem veszélytelen most a két ház között közlekedni. És mi sokat közlekedünk.

Azután jött a legrosszabb hír: az Adonisz utcai rajvonal visszafordult az Istenhegyi útra, s ott ugyanúgy helyezkedett el, mint délelőtt. Korai volt az örömöm, mert éjszakára nyilván ott maradnak. A délelőtti parancsnok be is kopogott a kis házba, ahol én épp a naplómat írtam. Kirukkolt a nagy kérésével, hogy hadd üljön itt le nálam harmadmagával. Nem szólnak egy szót se, csak ülhessenek a melegben. Nem valami kellemes dolog az ilyesmi. Hogy a várható orosz megszállás egy német örsparancsnokságot találjon az ember lakásában. De mit lehet tenni? Most még ezek itt az urak. De meg is sajnálja őket az ember. Nyilván németnek is muszáj valakinek lennie, s nem tehetnek róla, hogy éppen ők azok. Ez a meráni különben is rokonszenves fiú. Általában sok rokonszenves ember van a németek között, amíg négyszemközt beszél az ember velük. Csak többedmagukkal elviselhetetlenek. No, a németek hát itt ültek a nyakamon. Egy ideig csak ültek, azután a meráni megkért, hogy hadd feküdjenek le a földre. Azóta alszanak. Minduntalan be-bejön valamelyik embere – 12-en vannak összesen –, s jelent valamit. Valami hírszerző osztag-forma ők. A jelentést hallja is, nem is. Alszik. Torkig van a háborúval. Ha csak valami nem történik az éjjel, ezek már reggelig itt is maradnak. Nincs segítség. Elhatároztuk Klárival, hogy bízunk bennük, mást nem is tehetünk. Annyira nem bízunk ugyan, hogy felmenjünk a nagy házba aludni, s teljesen rájuk hagyjuk a kicsit. De annyira mégis, hogy mi lefekszünk a szobába, beteszszük az ajtót, s őket hagyjuk a konyhában. Most viszonylagos csend van. Egy-egy ágyúlövés időnként, de a géppisztoly hallgat. Amúgy is az az érzésem, hogy csak azért lövöldöznek olykor kölcsönösen ezek, nehogy a másik utóbb is beléjük botoljon. Csak aztán az oroszok álmukban ne lepjék meg itt a meránit és hadinépét.

1944. december 27.

Nyugodt alvással telt el az éjjel. Volt közben néhány erősebb lövöldözés, – az egyik pláne olyan, hogy a nagy ház népének hajnali 4-kor riadót rendeltek el az inspekciósok – de mi itt a kis házban nem ébredtünk fel rá. Mindent megszokik az ember hamar. A németjeink a konyhában gavallérosan viselkedtek. Lábujjhegyen

jártak, suttogva beszéltek, semmit se zavartak. Ha ma az oroszok felényit, de ha csak tizedennyit lesznek ilyen figyelmesek, egy szót se szólok. Reggel a meránitól azt a helyzetjelentést kaptam, hogy a front megszilárdult, mert az összeköttetés az egyes csapattestek közt körös-körül megvalósult végre. De – s erre már aggodalmas képet vágott – az oroszok páncélosokat vonnak össze. Hol? Ott valahol, s a János-hegy felé mutatott. Páncélos csatától itt az Istenhegyi úton nem tartottam. Az oroszok aligha lesznek bolondok ezen az úton küldeni le a tankjaikat, ahol egy tucat ember páncélököllel akár 100 tankot is kilőhet bántatlanul. Felszólításomra a németek azonnal elhagyták a konyhát, hogy Klári kitakaríthasson. De nem mentek távol, csak itt a ház előtt fáztak. Ködös, zúzmarás, kemény idő volt, kb. 15 fokos fagy. És egyelőre csendesség.

Tíz óra után a nagy házból expedíció indult a városba, mivel egy onnan érkező járőr szabadnak mondta az Istenhegyi utat, s mivel tüzérségi és gyalogsági tűz még egyaránt csak szórványosan hallatszott. Mindenki biztosra vette azonban a támadást. A katonák az út mentén felkeltek a fagyra teregetett színes paplanjaikról és tollas dunyhájukról – melyik villából hozhatták elő –, s valami kis fedezéket próbáltak volna ásni, ha lehetett volna. De nem lehetett, mert ez a Svábhegy csupa mészkő. Ilyen helyzetben a nagy ház maradó népét kissé elszontyolította a Pestre tartó társaság kivonulása. Nagy Imre vezette az expedíciót, aki karácsony este óta csak véletlenül rekedt nálunk. Ilyenformán még Makkay Zsombi is, de azt már nem értem, miért vitte magával kicsi unokaöccsét is. Ugray Sári, a gyerekek gondozója, szintén velük tartott, hogy csak az anyját nézi meg a Rózsadombon, de legkésőbb sötétre visszatér. Elindultak libasorban, s mentek.

Abban voltam, hogy tán teljesen simán le is értek. Egy-egy lövöldözési hullám ugyan felmorajlott, de ezek nem voltak túlságosan nagyok. Közel lehetett dél, mikor aztán istenigazában bömbölni kezdett a csata. A csata után diadalmasan bukott be a konyhába a bácskai alvezér, s jelentette, hogy visszanyomták az oroszt. A magyarok is keményen verekedtek – tette hozzá elismerőleg –, ők is tudják már, hogy miről is van itt szó. Én persze nem magyarázhattam meg neki, hogy ha valóban tudnák, aligha verekednének.

Miközben itt a konyhaablakban a cinegék kosztolását nézegettem a meránival, akaratlanul is elképesztő tapasztalatokat szereztem arról a rendszertelenségről, amely ezt a védelmet jellemzi. A meráni 12 emberének például az volt a tulajdonképpeni foglalkozása, hogy a szomszédos alosztályokat figyelje, s az összeköttetés fenntartásán őrködjék. Amelyik alosztály egyszer csak szó nélkül elvonult valamerre. Hát a magyarok állítólagos disznósága miatt most ismét megszakadt az összeköttetés, s ebből nagy izgalom és tanakodás támadt. Maga az alosztályparancsnok is megérkezett a konyhánkba: 20 éves, tanácstalan, nagy-

képű német. Akkora volt a baj, hogy még a meráni is kénytelen volt kimenni a konyhából – ma először –, igaz, hogy parancsnoki utasításra. „Mi lesz – kérdezte a nagyképű ifjú –, ha az orosz bejön ide?" Úgy tett, mintha ezt egészen képtelen eshetőségnek tartaná. „Kérjük majd az Istent – feleltem neki –, adjon erőt hozzá, hogy bármi következzék is ránk, azt úgy tudjuk elviselni, ahogyan illik." Fölényesen mosolygott, de nem szólt rá.

A meráni is rossz hírrel tért vissza. A hadnagy úr pisztolyt vont, és itt a kertünk kerítésén belül próbált valami rajtvonalfélét szervezni a meráni járőreiből. Vagy 2 percnyi járkálás után rájött tervének képtelenségére és elvonult. Vitte a meránit is. Klári váltig abban volt, hogy a végén ez a német civil ruhát kér tőlünk, s marad. De elment. Kedves fiú volt.

Nagy kő gördült le távozásakor a szívemről. De végleg nem gördült le, mert a meráni 4 emberrel két perc múlva visszajött. Házunk előtt egy darabig töprengett, majd ismét távozott. De egy emberét itt hagyta, s az éppen a kertészház ajtajában helyezkedett el. A géppisztolyát lerakta a kőhányásra, melléje egy csomó töltényt. Mint aki itt az utolsó csepp véréig ellenáll. No, fene a dolgát. Biztattam Klárit, hogy ne féljünk, nem fog ez itt meghalni. Nem is, mert üzenetet kapott. De akkor meg átköltözködött fölibénk, az anyós verandájára. Ott nem láttuk, csak a tipródását hallottuk. Nem is tudom, mikor tűnt el onnan. Akkor már jó ideje nagy lövöldözés, géppisztolyozás volt felettünk. Német már semerre nem látszott. Jöttek az oroszok. Haragudtam rájuk, hogy miért nincs nagyobb lendület bennük: leszaladhattak volna most az Istenhegyi úton végig. De azokat sem gyötörte túlságosan a harci hév, s olyan ágyúzás kezdődött körülöttünk, hogy annak fele se tréfa. Alig tudtunk ebédre átmenni. A konyhában ebédeltünk turnusonként, a nappaliban nem lehetett. Mindenfelől szólt körülöttünk a puska az egyre erősödő ködben. Hogy ők ugyan kit láttak, s mire lőttek, s hogy oroszok voltak-e, németek? S hol volt itt a front? A házunk tetejéről hullott a cserép, puskagolyók fúródtak a falba, de gránáttalálat Isten jóvoltából eddig még a kertünket sem érte. Többször nekikészülődtünk Klárival, hogy no, ha csend lesz visszamegyünk a kisházba, de amint kiléptünk az ajtón, véletlenül olyan ágyúzás vagy géppuskaropogás keletkezett éppen, hogy megint csak megtorpantunk. Akik itt körülöttünk az erdőben körös-körül lövöldöztek, csak oroszok lehettek. De közel voltak ám! Száz lépésnyire. Annyira sem. Ötvenre.

Egyszer azonban mégis elcsíptük a csendet. Emma szobalány, és a Sándor gyerek[1330] is velünk jött a napamasszony padlásának létráját elvinni, nehogy valaki kirámolja a padlást. A létráért arra a verandára kellett menniük, ahol az előbb

[1330] Borka szakácsnő és Sándor inas fia.

a német őrködött. Mentek tehát, sőt szaladtak, mi pedig Klárival jöttünk haza. Mikor a ház sarka mögül hangosan beszélgetve kibuktunk, azt mondja Klári: „ott két ember megy." A fejével az Adonisz utca felé bök. „Katonák" – teszi hozzá. Legfeljebb 20–30 lépésnyire lehettek tőlünk. „Mifélék ezek?" – kérdeztem én magamtól hangosan. „Pszt – intett Klári –, „oroszok." Azok is voltak. De nem vettek észre. Mentek egymás nyomában a kerítés tövében. Éppen arra, ahol Emmáék ügyködtek. Körülszaladtam a házat, szóltam nekik halkan, kiáltottam hangosan: nem feleltek. Ők akkor már messze jártak a létrával. Az oroszok sem hallották. Fülükre volt húzva a sapka, s nagy gondban voltak. Ők voltak az előőrs. [...]

A svéd Vöröskereszt magyar–orosz nyelvű védelmi feliratát kiragasztottuk az ajtókra. Lesz-e az oroszokra hatása? Nem jönnek-e vissza mégiscsak a németek? Áttekinthetetlen a helyzet. El is felejtettem mondani, hogy ebédre már itt volt Ugray Sára megint. Igen megviselten. Nem is a mindegyre fütyörésző golyók, inkább a Széll Kálmán tér vidékének összelövöldözött képe viselték meg, s az utcán heverő hullák. Ezt mondta: „bevallom, eddig titkos ellenkezéssel hallgattam az itt az asztalnál folyó németellenes beszédeket. De most megutáltam a németeket. Hogy ezt képesek művelni Budapesttel! És miért?" Hát ez csakugyan nagy kérdés. Miért nem lehetett nyílt várossá nyilvánítani Budapestet? Mi értelme van még itt a harcnak? [...]

1944. december 28.

Éjjel senki sem zörgetett ránk, és békés alvással telt az idő reggelig. Féltem pedig ettől az éjszakától, mert este vacsora közben rövid, de pokoli pergőtűz robajlását hallottuk kb. Budaörstől délre. Hogy mi lehetett? Arra gyanakodtunk, hogy tán a németek kísérelték meg a kitörést Budapestről. Az első rossz hírt reggel kaptuk: megszűnt a vízszolgáltatás. Azt jelenti ez, hogy a nagy ház központi fűtése is bedöglött, s hogy az összes WC használhatatlan. Valami kis vizet tartalékoltunk, s így néhány napig még nem lesz baj a főzéssel, de mosdásra már nemigen jut. Ha rövidesen eldőlne végre, hogy orosz vagy német, akkor hiszen hozhatnánk a vizet a Mátyás király kútja forrásból, amely aligha van tőlünk 500 m-nél messzebb. De ott ezidő szerint oroszok vannak, uralmuknak az Adonisz utca a határa. Nálunk senki sincs. Már a két front közé kerültünk, a legkellemetlenebb helyzetbe.

A második rossz hír ugyancsak csattanós volt: 9 óra után 4 aknát vágtak a nyakunkba vagy a németek, vagy a magyarok. Egy közülük épp a kertünk kapujába esett, és betörte a konyhánk valamennyi ablakát. Egyszerre üvegszilánkokkal és hideggel lett tele a kis kertészlakásunk. A nagy házban is betörött ugyan egy ablak, de ott nagyobb baj nem lett.

Míg Klári az ablakokkal vesződött, én fát vágtam, és jó pár napi adagot becipeltem a konyhába. Ugyanis igen könnyen megtörténhetik még az is, hogy egyáltalán nem lehet kilépni a házból. Most sem igen ajánlatos már. Akár a méhek, úgy füttyögnek felettünk állandóan a puskagolyók, az ágyúzás terén a legteljesebb anarchia uralkodik. Minket pedig találomra minduntalan végigpásztáz a magyar és a német tüzérség a legkülönbözőbb lövedékekkel.

Klárit erősen aggasztotta négy üveg denaturált spiritusz, hogy azt utóbb is megisszák majd nálunk az oroszok, berúgnak tőle és garázdálkodnak. Azt mondta tehát, dugjam el valamelyik fáskamrában. Kimentem a négy üveggel a ház túlsó oldalára. Ez a kertészház hegyoldalba épült, s három oldaláról keskeny körüljáró futja körül: jó fedezék – gondoltam, hát attól bízvást felfordulhattam volna: Isten segítő kegyelme mentett meg engem is a ház előtt, Klárit is a szobában. Hirtelen fütyüléssel ugyanis lecsapott valami: első hallásra tábori ágyú gránátjának néztem. De nem az volt, hanem akna. Az első elrepült a házunk felett, s láttam, amint az Adonisz utcán túl a fák közé becsapódott. Szállt a füst, a föld, s hullott a zúzmara. De már jött a második, a harmadik, – ezeket nem is tudom, hova estek. Hanem a negyedik nagyon ide fütyült. Lapultam a kő mellvédhez, robbant felettem az akna, végigvágott rajtam a nyomása, akár egy gumibot, hullott a nyakamba a cserép, az üvegszilánk: abban voltam szentül, hogy a ház tetejébe ütött. Szaladtam Klári ablakához, nem volt ott. Kiabáltam neki, a kamrából szólt vissza, hogy nincsen semmi baja. No, hála a jóságos Krisztusnak. Azután néztem meg csak a kárt. És hát nem a tetőbe csapott az akna, hanem közvetlen a ház előtt álló juharfa ágai közt robbant: megbontotta a tető cserepeit, kivágta a zsalukat, és a reggel épen maradt összes ablakunkat összetörte. Nem tudom, meddig tart, s hova romlik még ez az állapot. Azt sem, hogy meddig bírhatjuk elevenen. De azt tudom, hogy szörnyű Isten ellen való vétek Budapest védelme.

Estefelé szakadatlan motorzúgás volt a Béla király útján: tankok mentek ott felfelé. Nyilván orosz tankok. Szakadatlan lövöldözés volt egész éjszaka. Fel-felébredtünk, ha egy közeli akna becsapódása túlságosan megrázta a házat, de rögtön el is aludtunk. Isten kezében voltunk. A mi külön kis közösségünk példásan viseli ezt a szigorú frontéletet. Sajnálom, hogy nincs időm részletesen külön-külön írni a közösség egyes tagjairól: érdekes lenne.[1331] Mert változatos egy társaság verődött itt nálunk össze. Vannak köztük kommunista hitvallásúak is, például a két proletárasszony, akiket valamelyik nap megdicsértem. A másik véglet talán Kiss Elemérné, olyan dzsentri-forma lány, egy nemzeti banki tiszt-

1331 A ház lakóinak részletes bemutatását lásd az 1945. január 17-i bejegyzésben.

viselő felesége, aki azonban a kissé „légy oly bátyám"-os urával együtt igen rendesen viselkedik. Ötletesen is. A vízhiány miatt igen kis adagokban mérjük ki a mosdóvizet. Az ő négy tagú családjuknak is csupán kb. egy liter jutott. Először a gyerekeit mosta meg benne, aztán a szutykos levet gondosan és többszörösen úgy átszűrte, hogy kristálytisztává lett. Úgy mosdott maga benne, majd az ura szintén így.

1944. december 29.

Reggel lelkendezve hozták a hírt, hogy az Istenhegyi úton egyesével-kettesével orosz katonák közlekednek. Vízért mennek a Mátyás király kútjához. Az egyik proletárasszony beszélt is az egyikkel: most derült ki, hogy ő tud valamit oroszul. Egyelőre csend volt. Napsütéses, zúzmarás kemény reggel volt, – valami gyönyörű lett volna például vaddisznóhajtásra. Úgy háromnegyed 9 körül azonban egyszerre csak felbődült a pokol sűrűen és köröskörül. Megoldódott a tegnap esti motorbúgás rejtélye. Nyilván az ütegeket vontatta fel velük az orosz. Most tele volt velük főként a Svábhegy teteje, de körülöttünk is mind az összes hegy. Lőtt valamennyi összes erejéből. Az Istenhegyi úton napok óta először végigszaladt egy-egy autó, – ezek már orosz tiszteket vittek. Budapest ellen megkezdődött a nagy támadás. Bömböltek, zúgtak, visszhangzottak a hegyek szakadatlanul. A rengeteg löveg mind Budapestet lőtte.

Klári a konyhában takarított, s ezekben a percekben csak egyetlen jót éreztem a világban: hogy előtte nem kell szégyellenem magamat semmiért. Beülhettem tehát a szobánkba, s egy árva gyertya fényénél elénekeltem egymagamban a 242. dicséretet elejétől végig. Bizony sokszor elcsuklott közben a hangom. „Uram, a fegyver zörgése, s a romboló tűz dörgése, adjad, hogy minket is tanítson utaink vizsgálására." Bejött hozzám Klári, hogy keressem ki, s olvassam fel neki Krisztus Urunk fájdalmas panaszkodását: Jeruzsálem, Jeruzsálem! Olvastuk más részét is az evangéliumnak. Pislogott az egy szál gyertyánk a sötétben, reszketett a föld, és felettünk, körülöttünk mindenünnen harsogott a romboló tűz le Budapestre. Klárival egymás mellett ültünk az ágyamon, mert akkor már az orosz tűz viszonzásaként minket is lőtt valami német aknavető, – ablakunk nem volt már, amely betörhessen, de reszketett a házunk, s itt az ágy szélén voltunk aránylag a leginkább védelemben a repeszdarabok ellen. De csak azért ültünk ide, hogy ne kísértsük gondatlanságunkkal az Istent, akinek vagy van még terve velünk, vagy nincsen. Magunk miatt mi most semmit nem féltünk, Budapestért voltunk tele reszkető aggodalommal. És emlegettük a Kormányzó Urat, aki bármennyit vétett is, de volt bátorsága október 15-én a fegyverletételt elrendelő kiáltványát kiadnia:

maga, unokája, egész családja a németek kezében. Gondolkodása feudális, számára a bolsevizmus pokol. És mégis kiadta a proklamációt, hogy letenni a fegyvert az oroszok előtt. A nemzet érdeke parancsolt neki. Budapest azonban éppúgy nem fogadott neki szót, mint egykor Jeruzsálem se Jeremiás prófétának. S most ugyanúgy éri el a büntetés, mint ahogy Jeruzsálemet elérte.

Klári kiment, hogy takarítson tovább, a sok gránát és aknarobbanástól tele van porral a levegő mostanában, mindent belep. Egyedül maradtam a sötét szobában az egy szál gyertyával: mint a halottvirrasztók. Rettegéssel, fájdalommal és aggodalommal volt tele a szívem. Isten azonban közel jött hozzám, és itt a Budapestet rontó ágyúk hangversenye közben megfogta a kezemet, mint megfogja a gyermekét az Édesatya: be kell oltani himlő ellen, de fáj az oltás és sír a gyermek. Megfogja hát a kezét, hogy itt van mellette ő is, ne féljen. Istent soha ilyen közel magamhoz nem éreztem, mint máma.

Jó idő múlva beszólt hozzám Klári a kamrából, hogy a kertben valakik beszélnek odakinn, s ő úgy hallja, oroszul beszélnek. Kikiabáltunk, mire bejött két orosz katona, fiatal gyerekek, és mindegyik almát evett: tegnap az akna robbanása felszakította mellettem a gyümölcsös kamra ajtaját, ők meg csalhatatlan katonaösztönükkel rögtön rátaláltak. Az övükben egy-egy pisztoly volt az összes fegyverzetük. Ruhájuk rendes, lábukon botos. Az egyik magas, a másik alacsony. Mindkettőjükön érzett a diadalmas hódító, s ez megkeserítette a számat. A két orosz azt mondta, puskát keres. Megmutattam a kis Browning pisztolyomat nekik, azt mindjárt zsebre is tették, meg a hozzávaló golyókat is. De mert továbbra is puskát követeltek, átvittem őket a nagy házba, ahol az elkobzásra szánt vadászpuskáimat tartottam. Előbb azonban megmotoztak – nem valami alaposan –, de nem vettek el tőlem semmit. Bizonyos megelégedést mutattak az orosz nyelvű felirat láttán, de kizárólag csak azért, hogy el tudták olvasni. A két sörétes puskát nem bántották, itt hagyták, ellenben egy gyalogsági karabélyt igen. A rengeteg belevaló töltény se érdekelte őket, volt ott egy kis céllövő pisztoly, az sem. A fegyverszekrény minden darabja szerfelett érdekelte őket, de nem vittek el semmit. A hosszút ugyan erősen megkísérelte a sátán két kisebb vadászkéssel. Egyiket sokáig magánál is tartotta, s igen csodálkoztam rajta, mikor végül is visszadobta megint. Megmotozták Dócit is, Kiss Elemért is, de a nőkhöz egyikük se nyúlt, sőt biztatták őket, hogy ne féljenek. Végre eljöttünk hármasban megint a kis ház felé. Az angol karabélyt hozták, s elkezdték hozzáverdesni a ház falához, hogy összetörjék. Nem akart összetörni. Végre mégis összetört, behajították a bokrok közé, s elég barátságosan távoztak. Nem vittek el semmit. De azért valami rátartiság volt bennük tagadhatatlanul. A hosszabbik alig akarta elfogadni a cigarettát, mellyel megkínáltam, hogy neki is van. Hát így estünk át az első orosz találkozón. Régen

óhajtoztam már utána, régen kívántam ezt az elkerülhetetlen túlesést. Most azonban, hogy végre bekövetkezett, mégis keserű a szám. Az ellenség a fejünkre tette a lábát. Ezúttal nem a német, lopva s alattomban, hanem az orosz fegyveresen. Mint diadalmas győző.

Mi lehet most odalent a városban? A Budapestre szorult katonaságnak bizonyosan német a főparancsnoka. De van parancsnoka a magyar csapatoknak is. Ha én volnék az, tudnám, mit kell cselekednem. Azt mondanám, hogy nem harcolunk tovább az oroszok ellen. Ha lehet, megszállnám a hidakat is, és a közműveket, hogy el ne pusztíthassák őket, – s támadjon rám a német, ha mer! Kívülről az orosz, belülről a magyar: aligha vállalná a kettős harcot. Sokáig pedig semmi esetre sem bírná. Nem tudom, ki a magyar parancsnok, – de talán ő sem fogja vállalni. Ó, bár lenne abban a helyzetben, hogy cselekedhessék! Szörnyűség, hogy micsoda sorsot szánnak a németek Budapestnek. És vajon miért? Meddig tarthatják ezzel távol az oroszt a saját határuktól?

Ebéd előtt megmosakodtunk. Előbb Klári, utána én ugyanabban a vízben. Én pucéran álltam, Klári a hátamat mosta, mikor két muszka újfent csak beállított hozzánk. Ezek már aztán fel voltak fegyverkezve! Géppisztoly mindegyiknél, és az ölükben össze-vissza kézigránátok. De alma ezeknél is volt. Ezek komolyabb embereknek látszottak. De közülük is a komolyabbik azonnal felfedezte Klári töltőtollát az íróasztalon, s kézzel-lábbal magyarázta, hogy meg akarja venni. Ajándékul elfogadni semmiképpen nem akarta. Végre fél-pucéran kihúztam kezéből a tollat. Nem akarta engedni, mire visszaadtam neki. Erre elmosolyodott, kezet nyújtott, s azt mondta magyarul: köszönöm. Furcsa, kiszámíthatatlan és gyermeteg lelkek ezek. [...]

Estére kiviláglott, hogy a délelőtti támadás nem járt teljes orosz sikerrel. Este ugyanis repülőgépek kezdtek berregni alacsonyan a Diósárok és az Istenhegyi út alsó része felett, – az oroszok lőtték őket veszettül, de ők csak újra és újra keringtek. Aligha tehettek egyebet, mint hogy a körülzárt német egységeknek dobáltak le lőszert és élelmet.[1332] Éjszaka is olyan lövöldözés volt minduntalan, hogy a rázkódás szinte kirostálta alólunk a házat.

[1332] Az amúgy is szűkös utánpótlással bíró budapesti védősereg ellátása komoly gondot jelentett, mire ugyanis az ostrom ellátását biztosító élelmiszer-szállítmányok elindultak a város felé, az ide vezető utak többségükben a szovjetek uralma alá került. December 25-én pedig a budai külterületen lévő legnagyobb lőszer- és élelmiszerraktár is orosz uralom alá került. A gyűrű bezárultakor a védősereg német alakulatai három napra elegendő tartalékkal rendelkeztek. Az ellátmányt így légi úton próbálták pótolni. Ennek részleteit lásd NEVENKIN 2019. 995–1084.

1944. december 30.

Még nem bújtunk ki az ágyból, mikor bekopogott hozzánk a szomszédunk, Radvánszky Gyuri.[1333] Eddig a szomszédsággal nem érintkeztünk, de mostanában magam is gondoltam rá, hogy illenék megérdeklődni, nincs-e valami bajuk. No, Radvánszky Gyuri konkrétabb céllal jött. Néhány gyermeket, és azok három menyecske anyját óhajtotta áthozni hozzánk. Az egyik menyecske az a tulajdon felesége, a másik kettő Perczel Gyuri[1334] leánya. Perczelék ugyanis még tegnap délután hozzájuk menekültek át, de itt sem érezték magukat, főként pedig az asszonyaikat biztonságban. Az ő vidékükön áll egy orosz üteg. A férfiakat fák döntögetésére és ilyen munkákra kivezénylik, a nőkre pedig szemet vetettek. A helyzet tarthatatlanná vált elsősorban az öreg Perczel számára, akit burzsujnak minősítettek, s agyonlövéssel fenyegettek, ha ki nem költözik a házból. Erre valamennyien átszökdöstek Radvánszkyékhoz. Radvánszky Gyurinak azt mondtuk, hogy bár semmi helyünk nincsen, a gyerekeket, ha muszáj, mégis elszállásoljuk: legfeljebb egy ágyba összefektetünk két-két gyereket. Igen hálálkodva távozott. Rövidre rá megjelent Perczel szörnyen megviselt állapotban. Közöltük vele, hogy az éjszaka megint járt nálunk az orosz a nagy házban, s ezek már kellemetlenek voltak, a nőkkel is szemtelenkedtek. 53-an vagyunk összesen, helyünk csakugyan nincsen, de a gyerekeket valahogyan vállaljuk mégis, de az anyjukat nem vállalhatjuk. Féltettem összeszokott közösségünk szellemét is ettől a három kényes, ideges „úri nőtől". És hát a gyermekotthonból sem szívesen csináltam volna itt az oroszok közelében nyilvános házat.

Alig ment el Perczel, váratlanul, és elképesztő hevességgel tört ki a csata. Páncélosok gépágyúinak pergésével kezdődött, de pillanatokon belül dübörgött itt minden gépezete a modern háborúnak: a géppisztolyoktól a Sztálin-orgonáig. Rémes volt. Klárival kénytelenek voltunk egymás mellé feküdni az ágyamra, mert ismét egy aknavető szórásába kerültünk. Feküdtünk tehát a sötétben, hallgattuk az aknák nyávogását, robbanását, és vártuk, megérjük-e a végét. Megértük. De amikor kitekinthettem a világba, azt is megláttam mindjárt, hogy a nagy ház telitalálatot kapott. Csakis muszka akna lehetett, mert frontálisan találta a házat, a nagy veranda felett, és az én volt hálószobám falán hatalmas lukat ütött. A szoba berendezése ripityára törött. Kiss Elemérné a szobában volt éppen, de

1333 Radvánszky György (1906–?), Kállay Miklós unokatestvére, süttői földbirtokos. 1943 júniusától Gömör és Kishont főispánja és a kormánypárt Szabolcs vármegyei elnöke. A német megszállást követően lemondott és Budapestre költözött. Családjával a Zsindelyék villájával szomszédos Gyöngyvirág utca 6. szám alatti házban laktak. 1945 után a Kisgazdapártba lépett be. ÁBTL 3. 1. 9. V-112783.

1334 Perczel György (1878–1961), 1923-tól a BESZKÁRT igazgatója, 1935-től vezérigazgatója.

Isten csodájára sértetlen maradt. Mint a hangyák, rögtön nekiestünk a romok eltakarításának. Vígság színlelésével végeztem magam is. Szomorúan huzigáltuk ki a törmelék alól a még otthonról származó öreg bútorok romjait, szegény anyám készítette kézimunkákat. Száz emlék kavargott a porban. De senki meg nem halt, senki meg nem sebesült. Hanem egy szobával kevesebb lett a férőhelyünk, mivel az én régi hálóm, ahol öten aludtak, lakhatatlanná vált.

Javában takarítottuk a romokat, amikor megint csak beállított Radvánszky Gyuri. Perczelék is – nem mondhat mást – az Isten nevére kérnek, fogadjuk be hozzánk a három nőt. A gyerekek maradjanak ott náluk, de a három nő beleőrül, ha bekövetkezik az, amitől odaát mindannyian tartanak. Mit lehet itt tenni? Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Befogadtuk őket. A ház összes régi női savanyú képet vágtak a hírhez, Gyuri csaknem sírva fakadt, s én elkezdtem fát vágni. Ott csípett el a nagy házban „puskát kereső" öt muszkából az egyik. Megmotozván megtalálta még szegény szüleimtől egyik karácsonyra kapott aranyórámat, s el is vette. Hasztalan próbáltam a lelkére beszélni valahogy. Annyiba belement, hogy legalább az óraszíj-fityegőt visszaadta. Egy római manna függ rajta. Egy az oka az örökös puskakeresésnek: a zsebóra, főként a karóra, és a töltőtoll. Valami rejtelmes okból a bolsevisták ezeket tartják a földkerekség legkívánatosabb tárgyainak.

Napamasszony és a két régi kisasszony a házból átköltözködnek aludni a konyhánkba, helyükbe jönnek a Radvánszky-nők. Félek tőlük. Mikor Radvánszky Gyuri, leadván veszedelmes rakományát, a felső kijáraton távozott, akkor jöttek be az alsón megint az orosz katonák. A nőket a pincébe dugtuk előlük. Délután megint jött két orosz, ezúttal tisztek. Karddal vágtak maguknak utat a kerítés drótjában, de mosolyogva, parolával közeledtek. Kissé mintha be lettek volna csípve. Egyikük tudott valamit németül, s azt mondta „kapitán" a rangja. A másik rangosabb volt, alighanem őrnagy. A Perczel-nők hanyatt-homlok lerohantak a pincébe, nem is találtak rájuk, de a fennmaradt nőket igen sóváran nézegették. Alapjában véve azonban nem voltak rongy emberek. Kérésünkre az őrnagy írt is valami cirill-betűs iratot, amit megmutathatunk a katonáknak, hogy ne zaklassanak folyton bennünket.

1944. december 31.

Leírtam ezt a dátumot, és csak a leírása közben eszméltem rá, hogy Szilveszter napja van máma. De az idén nem kell fanyalogva frakkba öltöznöm a miniszterelnök estéjére, és sajnálnom az Operaház megszokott Denevér előadásának elmulasztását. Hideg van, felkerekedett a szél, szólnak az ágyúk: nem bizonyos, hogy

megérjük-e az újesztendő napját. De ebben semelyik Szilveszterkor sem lehetünk bizonyosak. Csak most kinyílt a szemünk.

Klárinak örökbecsű megállapítása, hogy „igen lehet velünk alkudni". Jaj, hogy mennyire lehet! Mikor mi pár hónapja leköltöztünk régi uraságunkból ebbe a kis szoba-konyhás kertészlakásba boldog öreg emberpárnak, akkor az nagy engedménynek látszott. Pedig akkor volt még vizünk rogyásig, minden helyiségben villanyvilágításunk, ágyunk fejénél külön-külön lámpánk, rádiónk, ép ablakaink, melegünk és csendességünk. Azóta apránként mindez lekopott. De azzal is haj, mennyire örömmel kiegyeznénk, ami kincsünk még megmaradt! Csak a gránát ne vinné le fejünk fölül a tetőt, csak a falat ránk ne döntse az akna, csak meg ne fagyjunk, csak éhen ne vesszünk! Nagyon lehet velünk alkudni. Nem tudom, hol van az alsó határ, van-e egyáltalán? Én jobban szeretném, ha nem is kellene kitapasztalnom soha. De azt az egyet mondhatom, hogy így, ezek közt az egyre primitívebbé váló életkörülmények között, folytonos bizonytalanságban, örökös halálveszélyben: hogy Klárival így is boldog vagyok. Adhat-e ennél nagyobb ajándékot eleven embernek Isten? Csak el ne szakítson minket egymástól, – s ha pláne az eljövendő új élet felépítésében is adna valamelyest részecskét! De most is, így is: hálás vagyok és boldog.

Ma elmaradt a délelőtt 10 óra körüli mindennapi csata. Szinte nem is tetszik, és gyanús nekem ez a dolog. Utóbb, és valami még nagyobb rossz formálódik a csendben ellenünk. Csend? Az ágyúzás azért folyik szakadatlanul, de tempósan. Az Istenhegyi úton orosz katonák 30–40 kettős sorba rendezett civil férfit terelnek fel a Svábhegyre, egyiken-másikon vállra vetett takaró: munkára hajtják őket, s nyilván hosszabb időre. Ettől is eddig még megkímélt bennünket az Isten.

Radvánszky Gyuri átjött reggel hozzánk asszonyaik iránt érdeklődni. A nagy házba nem engedtem be, s megkértem, az öreg Perczeléket okvetlenül beszélje le a tervezett rokoni látogatásról. Ha már idemenekítették a fehérnépeiket, engedjék legalább, hogy nyomuk vesszen, s ne maguk vezessék rájuk az állítólagos üldözőket. Ha valami baj lenne, majd üzenünk. Ő reggel, vagy este átjöhet hozzánk feltűnés nélkül, mi továbbítunk küldeményt, üzenetet, de az ideges öreg Perczelek maradjanak a fenekükön.

Nagy a repülőjárás, lövöldözés kezdődött mostan. Tegnap azt mondta a kivont kardú kapitán, hogy Pestet nem foglalták még el, Budát sem egészen, s hogy a hidak még megvannak. De nemigen halad előre a hadművelet. Dóci és a proletár Klári – a két derék proletár asszony egyike – fent jártak a Svábhegyen valami magasabb parancsnokságot keresni. De találtak három székely suhancot, akik még a németekkel jöttek el Erdélyből, innen tovább menni velük már nem akartak, s addig is, amíg majd hazafelé elindulhatnak, az oroszokhoz álltak be szolgálatba:

vizet hordanak nekik, meg ilyesmit. Ezek a legénykék azt mondták Dócinak: tessék elhinni, hogy nincsenek ezek az oroszok 2000 m-re sem az egész Svábhegyen. Én is úgy nézem, hogy kis erővel vannak, s hogy még jó ideig kell a mostani felemás helyzetünkben várakoznunk, amire frontéletünk enyhülhet. Kibírjuk-e épségben addig, ez a nagy kérdés. De Dóciék szerint odafent még csúnyább a kép, mint nálunk. Ott főznek, patkolnak, egyszóval tanyáznak a muszkák, s a mi helyzetünk még mindig jó az övékéhez képest. A kivándorlásnak egy kézzel fogható eredménye volt csak: mehetünk vízért a Mátyás király kútjához. De sort kell előtte állni, mert elég vékonyan csorog a forrás, és sokan várják.

Valami oroszok azt mondták, hogy a Kissvábhegyet védő csapatok megadták magukat. Lehet benne igazság, mert ott most nem ropog a fegyver. De szinte folytonos a légi tevékenység. Német gépek keveregnek, mert az oroszok szerfelett lövik őket, – de hogy mit akarnak ezek a gépek? Néha orosz gép is berreg, és az egyikük délután magyar nyelvű röpcédulákat szórt. A röpcédulán teljes szövegében rajta volt az a felhívás fegyverletételre, amelyet a 2. és 3. ukrán hadsereg parancsnokai együttesen intéztek a budapesti gyűrűben körülzárt német és magyar hadsereg parancsnokaihoz. December 30-án moszkvai idő szerinti 12 óráig adtak időt: ez nálunk 10 óra. A röpcédula közölte azt is, hogy a felszólításnak a német és magyar parancsnokok nem tettek eleget, és ezért immár az egyes tisztekhez és katonákhoz fordul, hogy legalább a saját személyükben szüntessék be a harcot, s ne vállaljanak felelősséget Budapest népének és műkincseinek értelmetlen elpusztításáért.

Így derült ki, hogy mi volt az oka annak a tegnap reggel 10-kor kitört hirtelen csatának, amelynek az én régi, nagyházbeli hálószobám is áldozatul esett. Döntő sikerrel nem járt ez a támadás, de a röpcédula olvasása óta valamivel derülátóbban ítélem meg a helyzetet. Lehetetlen ugyanis, hogy a teljesen reménytelen helyzetüket a budapesti csapatok minden közlegénye is át ne lássa, s Budapest értelmetlen pusztulásán ne keseregjen. Előbb-utóbb odafent csak összevesznek ezek.

Este szilveszteri áhítatot tartottunk. Elénekeltük a 278. dicséret 1, 3, 5 versét, Klári imádkozott, én felolvastam Ézsiás próféta könyvének XXX. fejezetét, imádkoztam, elénekeltük a XC. zsoltár 1. és 2. versét, elmondtuk közösen a Miatyánkot, és hálát adtunk Istennek, hogy a sebesült házban mindannyian sebesületlenül gyűlhettünk össze. Vacsorára frissen sült lángos volt, házunk specialitása és büszkesége. Továbbá kompót. Pezsgőt is akartunk inni, fel is hoztam már egy üveggel, de még szerencsére nem bontottuk ki, az asztalra se tettük ki, mikor rettentő csúnyán kezdett el ugatni az a menekült kis foxikölyök, amelyet Dóci a napokban örökbe fogadott. És csakugyan: két orosz katona jött be a zsírszagú

konyhába, ahol valamennyi felnőtt egy szál gyertya homályában összezsúfolódva evett. Mutattuk nekik a kapitán írását, ami használt is, mert azt mondták rá, hogy dobre, és az altiszt leeresztette a pisztolya kakasát. Nagy nehezen fogadtak csak el egy-egy lángost, csájt nem is, de ültek a jó melegben, és megismerték az erkölcsüket mentő három új nőnket, akik pedig ugyancsak húzogatták szemükbe a fejkendőiket. De mégis felismerték őket, mert a proletár Klári, aki tud valamit oroszul, megértette, hogy azt kérdezték egymástól: hát ezek mit keresnek itten? Csak ennyi volt az egész, és aztán el is ment a két orosz rendben. Klári mégis levitte menten a pezsgőt. Valamennyien beláttuk, hogy ez nem olyan Szilveszter este, amelyen pezsgőt szabad inni. Lefeküdtünk, elaludtunk, s így gondtalanul múlt el rólunk álmunkban ez a keserves 1944. esztendő.

1945

1945. január 1.

Elég csendesen kezdődött az újesztendő. Az ágyúzás ugyan folyt szakadatlanul, de legalább ide fel a Svábhegyre nem lőttek. Két expedíció is indult ki a házból. Egyik a forráshoz, amelyről csak ma tudtam meg, hogy nem Mátyás, hanem Béla király kútja, a másik a vén lator Hanghy szerelőhöz, hogy próbáljuk valahogy üzembe helyezni a központi fűtést. Az első vízszállítmány meg is érkezett rendben, az expedíció menten fordult vissza, és csudák-csudájára a vén Hanghy is megjött, akit pedig békeidőben alig lehetett a szomszédból ideimádkozni. Most jött első szóra, noha az ágyúzás egyre erősödött, és recsegő gránátbecsapódásokat lehetett hallani idefenn a hegyen. De az öreg azt mondta, hogy nem a nagy golyóktól kell félni, hanem csakis a kicsiktől, és teljes lelki nyugalommal dolgozgatott az én szétlőtt egykori hálószobámban. Az öreg itt hagyott egy jó franciakulcsot, amelynek segítségével két nap múlva magunk is pótolhatjuk majd a vizet. Ekkor tért vissza az expedíció másodszor a Béla király kútjáról. A forrást lőtték az előbbi recsegő gránátok. Tőlük 10 lépésnyire vágott le az egyik – még nem voltak a forrásnál, s mire odaértek, egy széttépett orosz katona hevert már mellette. De azért telecsorgatták az edényeket, és meghozták a vizet. És mindenfelől ballagtak az asszonyok a vízért. Mi mást is tehetnek?

Igen erős légi tevékenység, és a lehulló repeszdarabok miatt jó ideig nem lehetett közlekedni. Mikor megszűnt a lárma, elindultam az Istenhegyi út 97. alá. Ugyanis Juditnak egy volt osztálytársa, aki egy volt kereskedelmi minisztériumbeli tisztviselőmhöz ment férjhez, levelet küldött a feleségemnek: idefent van a szomszédos villájukban, férje, apja a városban rekedt, maga 2 héten belül kisbabát vár. Tegnap az egyik orosz minden áron azt akarta volna, hogy feküdjék le neki. Ő meg nem akarna emiatt esetleg nyomorék gyereket hozni a világra, és szintén hozzánk kéredzkedik. Bábáskodni ugyan sajnos senki sem tud nálunk, de mindegy: ezen a nyomorult teremtésen csak segítenünk kéne. De csupán akkor adhatunk helyet neki, ha a Perczel-nőktől szabadulunk. Ez volt utam célja. Dóci a kapuban állt, és mindenáron, hogy ő elkísér. Mentünk. Pár 100 lépés után, az út kanyarodójában voltunk éppen, váratlan hirtelenséggel egyszer csak fellobbant a csata. Fütyültek a golyók, beugrottunk előlük egy feltört garázsba. Iszonyatos

volt a szakadékban a mennydörgés. Aki üteg csak van a Svábhegyen, az lőtt inaszakadtáig. Alattunk a Diósárokban állt a Sztálin-orgona, annak három hosszú színes zeneszámát is végigvártuk. Valami rakétarendszerrel dolgozhatik ez, mert az egymás után kiröppenő lövedékeinek fénycsóváját kilövés után jó darabon látni. Állítólag 76 csomagot kilő egy-egy ilyen sorozatban. Nem számoltam meg, de sokáig tart, mire ezzel a harákoló csúf köpködésével végez. Sűrű füst vagy porfelhő száll fel onnan, ahol tüzel, azt valamirevaló tüzérségi megfigyelőnek muszáj felfedeznie. Féltem is hát, hogy az orgonának szánt gránátokból mi is részesedhetünk, ezért mielőbbi indulásra nógattam Dócit. De ha már itt voltunk, egy-egy deszkadarabot a vállunkra vettünk, hogy valahogyan bedolgozzuk házunkon az akna vágta lyukat. Ez a mostani zsákmány persze koránt sem elég a plombáláshoz. De apránként tán összeszedegethetjük.

Semmi esetre sem volt látogatási idő, vissza kellett fordulnunk. Kizavartam a kertünkből azt a két szegény muszka lovat, amelyek tegnap ezidőtáj óta itt ácsorognak előttünk az Istenhegyi úton gazdátlanul. Akkor teljes vágtában száguldott le felülről egy szekér. Ezek mindig úgy hajtanak, mint a bolondok. Felborultak, összetörött a szekér. A muszkák otthagyták. A gránátos ládákat is, amelyeket szállítottak rajta. A lovakat is ott, csak éppen kifogták őket. Azzal elmentek, s azóta a két ló itt ácsorog étlen, szomjan. Ha kelepelni kezd a géppuska, vágtában mennek a port alá. Most bejöttek hozzánk a kertbe.

Ebéd után aztán lementünk Klárival a várandós Szentgyörgyiékhez. Meg kellett állnunk útközben, annyira füttyögtek a golyók. Lent pedig a völgybe házak égtek. Az öreg Szentgyörgyinét Klári tüstént elzavarta bábaasszonyt keresni, s míg odajárt, a menyecskét áthoztuk hozzánk. [...]

1945. január 2.

Reggel bekopogott hozzánk az öreg szomszéd, a szerelő Hanghy, hogy ugyanaz az orosz katona, akinek ők előző napon ágyat vetettek, teát főztek, szalonnát adtak, ma éjjel elhozott hozzájuk egy orosz tisztet, aki be volt rúgva. A 15 éves kisleányát felöltöztették és magukkal vitték. Két óra múlva visszajött a kislány, csak a szüzessége maradt oda. Reggel azonban ismét érte küldött a tiszt, s azóta a kislány még nem tért vissza. Ő is: nem költözhetnének-e ide át hozzánk? Keserves dolog megtagadni az ilyen kérést, de muszáj. Ha keresik, nálunk is megtalálják a lányt, rajtuk nem segítünk, az otthonunk többi nőjének pedig ártunk. Szegény öreg úgy tett, mintha megértette volna. És hát nem is azon búsult már, ami megtörtént, csak azon aggódott, hogy legalább beteggé ne tegyék azt az amúgy is gyenge gyereket. És szidta a nyilasokat, akik Budapestet ebbe a szörnyű helyzetbe hozták. A néme-

teket is szidta. Látta ő, hogy mi mindent össze nem raboltak. De köztük legalább bírtak fegyelmet tartani a tisztek. De ezek az oroszok! Járják egész nap részegen a házakat, senki nem törődik velük, senki nem bánja, – nem érti az ember. Igaza van Hanghynak: én sem értem. Hozzánk is minduntalan bebotlanak hol egyesével, hol párosával többé-kevésbé beszeszelt orosz katonák. Ürügyül puskák keresését mondják, de egyenesen az ember órazsebébe nyúlnak. Elolvassák a kapitány írását, de azért valami apróságot elvisznek. Ma pl. két kézi villanylámpánkat vitték el. Éppen végeztünk maradék pálinkáink és boraink elrejtésével, elástuk őket, mikor jöttek. Mert az a legnagyobb veszedelem, ha szeszre találnak, – berúgnak, feldúlják a házat, elhajtják a nőket és garázdálkodnak. Különös kegyelme az Úristennek, hogy nálunk eddig nem kerestek bort, s hogy mindenfelé turkáltukban véletlenül nem botlottak bele. De tovább nem merjük Istent kísérteni, és elástuk a szeszes italokat.

Fent a svábhegyi szanatórium környékén egészen kétségbeejtő állapotok uralkodnak. A nőket naponként összeterelik és elviszik őket a katonáknak néhány órára. Aztán hazaeresztik megint. Az apák és a férjek már beletörődtek ebbe az állapotba, hiszen tenni nem lehet tenni ellene semmit. Amit eddig az orosz hadseregből láttam, az bizony nagyon kiábrándító. Lehet, hogy ezek csupán a hadaiknak a szemetei, akik itt éjjel-nappal részegen kóborolnak, s lopnak, de hogyan engedhetik így szabadjára ezt a szemetet? Hogyan lehetséges, hogy az egész éjjeli részeg garázdálkodásuk után egész nap alszanak valamelyik házban, és a kutya nem keresi őket? Hát nincs ezeknek semmi dolguk, semmi beosztásuk? És hol van az a híres politikai megbízott, aki a csapatoknál állítólag a proletár erkölcsre is vigyáz? Ha rövidesen Budapestre nem költözhetik valami rendcsináló magasabb parancsnokság, akkor nem tudom, meddig bírjuk toldozgatni-foldozgatni keserves napjainkat. [...]

1945. január 3.

De utálom ezeket a minduntalan bekopogó katonaruhás, piszkos, beszeszelt, hőborgó oroszokat! Náluk csak önmagamat utálom jobban, aki nyájas mosolygással sietek elébük, egy szót se tudván oroszul, más módon iparkodom kézzel-lábbal kifejezni barátságomat és bizalmamat irántuk. Mert arra hamarosan rájöttünk, hogy még mindig ez a legegyszerűbb magatartás. Akármilyen hetyke és vérszomjas pofával is lép be egy ilyen primitív ember, ettől a magatartástól megzavarodik, és azután sem bírja magát a garázdálkodásba belelovalni. A nyájas bizodalom előbb-utóbb összetörte benne a gorombáskodás erkölcsi alapját. Csak a maga megalázásának árán teljesítheti az ember azt a legfőbb parancsot, hogy elevenen vészelje át a keserves időket.

Az éjszaka úgy látszik valamivel előbbre mozdult mégis a front. Az eddigi kölyökmartalócokat levitte a nyakunkról, és idősebbeket hozott helyükbe. Katonábbakat. De egyben ismeretleneket is, akikkel elölről kellett kezdenünk a barátkozást megint. Az első mindjárt autót követelt. Azt letagadtam előle, erre benzint kért, s azt kapott is. Elég jól tudott magyarul. Mindenáron azért faggatott éppen engem, hogy hol van az a miniszter, aki itt lakik, – hova lett? Mert ő tudja, hogy itt egy miniszter lakott. Ősz, torzonborz szakállam, báránybut süvegem, pecsétes, nyűtt ruhám, és nem utolsósorban az a konyha, ahol a beszélgetésünk lefolyt, semmi gyanút nem keltett benne aziránt, hogy tán éppen a keresett burzsujjal beszél. Távozása után Klári azt tanácsolta, hogy szedjem a sátorfámat azonnal, és tisztuljak a háztól. Nem tettem. Klári is belátta az első ijedség után, hogy igazam volt. De valaki megkezdte már ellenem az áskálódást.

Több más orosz látogató után már egy egész bizottság érkezett ebéd után. Egy sebhelyes képű „kapitán" vezette őket, s volt közöttük egy gyermekhangú 15 éves fiúcska is, már altiszt, s nyilván az ezred szemefénye. Autót akartak ezek is, mert ezeknél az újaknál inkább ez a főcikk: autó és élelmiszer. Az autót szemérmetlenül letagadtam ezeknek is. Megnézték az üres garázst, indultak a nagy ház felé. Én velük. De a „kapitán" nem jött be a nagy házba, hiába invitáltam őket, határozott léptekkel ment tovább, bepislantott a földszinti teraszra, ahol a rőzserakás alatt láthatatlanul lapult az autónk. Örömmel rikkantott fel, hogy „job tvaju máty" és „masina", amiből hiányos orosz tudásommal is rögtön kitaláltam, hogy meglelte az autót. Azzal régen tisztában voltam, hogy ezt az autót nem tarthatjuk meg. Azért rejtegettem, hogy magunk ajánlhassuk fel valami rangosabb parancsnoknak, s így legalább pár napos jóindulatot vásárolhassunk rajta. Most sem az autót sajnáltam, sem annak hiába elpocsékolását, hanem az bántott, hogy beárult valaki bennünket az oroszoknak. Mert hát kétségkívül látszott, hogy a „kapitán" határozott nyomon haladt. Hazudozásomból nem lett semmi olyan galiba, amely a németeknél bizonyosan lett volna. Egy kicsit zsörtölődtek csak rajta, azt is később. Eleinte örvendeztek gyermetegen. Hanem az autót elvitték. Valamennyiünknek segíteni kellett a kitolásban, mert begyújtani azért nem bírták. Végülis valóságos kő gördült le a szívemről, mikor kikerült a kapun. A fene bánja! Egy napot megúsztunk lényeges baj nélkül. Meddig sikerül még vajon ez a kötéltánc?

1945. január 4.

Ma három esztendeje, hogy Édesanyánk váratlanul meghalt. De ma egyikünk se látogathatja meg a temetőben. Szól az ágyú naphosszat ma is, de nemigen halad előre az ostrom. Azt sem lehet tudni, hogy a Farkasréti temetőben oroszok van-

nak-e már, vagy németek? Ellenben a minduntalan be-bebukkanó orosz katonákat elég idegekkel győzni. Valami ürügyet szoktak mondani: a puska, és a némecki keresés ideje lejárt. Most vizet kérnek, vagy kvártélyt keresnek, de sokszor saját maguk sem veszik semmibe ezeket a jogcímeket, még a látszatot se óvják, s kíváncsian azonmód zsákmány után kutatgatnak. Ma hallottam, hogy egy ezredes itt a Svábhegyen igen felháborodott, mikor egy orvos műszereinek elrablása miatt panaszkodott neki: „orosz katona", azt mondja, „nem rabol." Hát, aki itt élő emberfia ilyesmit állít, az vak. Vagy – s igen könnyen meglehet, hogy itt a titok kulcs – egészen másvalamit tart rablásnak, mint az európai ember. Sokszor jut eszünkbe Dosztojevszkij ezeknek az orosz katonáknak a láttán. A gyermeteg, szinte önfeláldozó jóság, amely azonban állati kegyetlenségbe csaphat át egy pillanat alatt. És hozzá ezekben a mai oroszokban még egy olyan komponens is lehet, amelyről alig tudhatott Dosztojevszkij: a 25 esztendő: az uniformizáló pártelnyomás ellen most hirtelenül fellázadó individuum. Mert most módja van rá.

Valami kaukázusi hadosztály uralkodik most rajtunk, és bőven látni benne teljesen mongoloid vonású katonákat. Generálisuk is megjött a svábhegyi Nagyszállóba, de eddig hiába vadászott rá a diplomáciai különítményünk: Dóci és a proletár Klári. Valami menlevelet szeretnénk kérni tőle a gyermekotthon számára. A tisztek külsőre alig különböznek a legénységtől, s azt hiszem, hogy belsőleg is alig. Általában szeretik a magyar tisztek köpenyegét hordani. [...]

1945. január 5.

Nagy csata robajlása hallatszott Kelenföld felől, s az oroszok azt beszélték, hogy ott visszanyomta őket a német. Remélem nem komoly a dolog, mert szörnyű lenne egy ilyen változó birtoklás. Tény azonban, hogy a Svábhegy tetején megszűnt az eddigi nyüzsgés, az ott tanyázó trének az éjszaka mind elvonultak a Széchenyi-hegy felé. Reggel pedig megjelent a kertünkben egy ifjú „kapitán" néhány emberével, s öreg tüzérszemem azonnal látta, hogy ezek itt állást keresnek. Ágyúnak semmi esetre sem kereshetik, taracknak is alig: csak aknavetők lehetnek. A kapitán egy szót sem tudott más nyelven, csak oroszul, mégis valósággal rimánkodtam neki, hogy máshol keressen állást, hiszen elég nagy a Svábhegy: hivatkoztam a svédekre, a gyerekekre, a világon mindenre. Hasztalanul. A lovak és a szekerek, s az egész hadinép már fordult is be a kapun, az emberek nekiálltak a fagyos földnek, vagdalták kedves fáimat az útból.

A kapitán fiatal, szőke, jóindulatúnak, és aránylag kulturáltnak is látszik. Nagy szívélyességgel fogadtuk, szegény Klári és az egész háznép most rendezi be neki és az embereinek az anyósom kétszobás lakását. Az oroszok meg húz-

zák a telefondrótot, és általában úgy viselkednek, mint afféle háborús tüzér. De a szegény civil szemszögéből nézve egy cseppet se mulatságos. Felettünk egy szintén vadonatúj üteg szakadatlanul vijjogtatja ezeket az újmódi boszorkányokat, ezeket a rejtelmes röppentyüket, amelyek durranás nélkül indulnak útnak, igen messzire repülnek és félelmetes a hangjuk. Azt gyanítom, hogy a mi kertünk ütege szintén ez a fajta. A kapitán fogadkozik, hogy ő semmiféle kilengést a legénység részéről nem tűr, – azonban belecseppentünk mégis a legnagyobb disznóságba. Egyedül a gyerekseregünk nem bánja sorsunk újabb fordulását sem. Sőt, talán még örül is neki. Hogyne: aknavetők állnak a kertben, szuronyos katonai őr jár fel, s le előttük, elveszített orosz élestöltényt lehet találni, iskola sincsen, és mindez szenzáció! Olyan lelkendezve, kacagva, visongatva játsszák itt órák hosszat a „komámasszony, hol az olló"-t, mintha semmi baj nem is volna a világon. Pedig két nagy csata zengése is szüntelenül ide morajlik. Egyik Kelenföld körül lehet, a másik tán Óbudán. Úgy látszik, a németek ki akarnának a gyűrűből törni. Budapestnek kétségen kívül ez lenne a legnagyobb szerencséje, ha ez sikerülne is nekik. Az oroszok persze tűzön-vízen ellene dolgoznak a kitörésnek, s egy katona azt mesélte, hogy azt a parancsot kapták: minden németet le kell mészárolniuk. Ha igaz ez a parancs, akkor nagy ostobaság, mert a németek ellenállási szándékát csak megerősítheti.

Dóci most tért meg egy vízhordó különítménnyel a kútról. Ott egy csomó bátor asszonnyal találkoztak, akik azt mondták, hogy az oroszok parancsára két órán belül ki kell üríteniük a Svábhegyet, mert a németek előre törtek. Nekünk még eddig senki nem szólt a Svábhegy kiürítéséről, ami így első hallásra különben is képtelenségnek tűnik, mert hova ürítsék? De a hadilárma állandóan növekszik. A németeknek nyilván sikerült valami. Uram, irgalmazz!

1945. január 6.

Ezek az aknavetők a kertünkben szintén olyan gépezetek, amelyek az orosz sereg erejét teszik: rém egyszerűek, könnyen kezelhetők és hatásosak. Sajnos nem légnyomásra járnak, s nagyokat durrognak itt a fülünkbe. Mondanom sem kell, hogy egy aknavető szakasznak az ember kertjében kellemetlen oldalai is vannak. Tegnap este mégis megszeppentem, mikor egyszerre csak bepörgött, zsúfolódott az összes szekerük a kapunkon: megszeppentem, hogy utóbb is elmennek. Ez a németek visszatérésének, legalábbis a front visszatérésének veszélyével járt volna. Az aknászoknak azonban eszük ágában sem volt a távozás. Szekereik lőport hoztak nekik.

Jóban vagyunk velük. A kósza éjszakai rablóktól való félelem korszaka megszűnt: éjjel-nappal őr áll a kertben, katonai gazdája van a háznak, és azóta legfel-

jebb ők rabolhatnának benne. Egyelőre nem teszik. Ez sokkal komolyabb, jórészt idősebb és feltétlenül katonásabb társaság, mint volt az első napok éretlen kölyök-csürhéje. Az untalan személyi motozás korszaka megszűnt, napok óta nem turkáltak a zsebemben, s a nőkkel sem igen erőszakoskodnak ezek.

Tizen hozzánk jöttek be vacsorázni. Klárival erősen kiszolgáltatták magukat – mama ezt, mama azt – ő tette szívesen, pedig szegénynek ezzel a markotányossággal csak megint megszaporodott az amúgy is túl sok dolga. Hanem az a kép itt tegnap este a konyhánkban egy szál kis gyertya homályában: az érdekes volt módfelett. Ezek a kaukázusi mongol pofák és hórihorgas muzsikok, golyószórók, géppisztolyok, köpenyegek, kucsmák – nagy kár, hogy egymás szavát nem értjük. Kínálgattak, szíveskedtek a maguk módján, mi pedig iparkodtunk a kedvükre tenni. Újságpapírosba csavartak valami dohányfélét cigarettának, lánggal égett szájukban a vége, és beszéltek, tréfáltak az asztal körül, azon pillogott a gyertya. Mi ketten pedig egyikünk az egyik, másikunk a másik sarokban csak ültünk a sötétben, s onnan figyeltük őket kíváncsian és aggodalmasan.

A Svábhegy kiürítésének tegnapi rémhíre persze nem igaz – hova is futhatnánk most télvíz idején ezzel a sok gyámoltalan kisgyerekkel? Lehet, hogy az Atzél-gyerekeknek már sem anyja, sem apja nem él. De mondom, hamis volt a hír. Azok az asszonyok, akik a maguk mentségére kitalálták, lopásból jöttek: kifosztották az oroszok kiürítette házakat, onnan hozták batyukban a holmit. Dóciékkal összetalálkozván megijedtek, s azt hazudták nekik, hogy az orosz kergette ki a lakásukból őket, a maguk holmiját cipelik. Mert csúnya egy féreg az ember. Azt beszélik, hogy innen a svábhegyi szomszédságunkból is elvittek az oroszok egy csomó leányt katonai közprédának, s hogy az öreg Hanghy szomszéd kislányát is köztük. Csúnya dolog a háború. És csúnya módokon lehet benne elesni.

1945. január 7.

Tegnap délután riadt staféta szaladt át hozzám az alsó házból, hogy három orosz katona kutat és erőszakoskodik náluk. Éppen Radvánszky ült a konyhánkban, hogy feleségét végre kiköltöztesse. Felmentem a házi kapitánunkhoz, gitár mellett üldögéltek, és előadtam neki az esetet. Rögtön talpra pattant, két embere fegyvert ragadott, és sietve indultak meg a nagy ház felé. Én pedig visszamentem Radvánszkyhoz, aki abban volt, hogy míg a zűrzavar a nagy házban el nem ül, itt lapít nálam. Beszélgettünk. Bejön egyszer két idegen orosz nyakig fegyverben, s valamit akarnak. Nem értjük. Egy darabig csak értetlenkedtünk így, akkor int az orosz, hogy gyerünk. Indultam is, de engem visszatuszkolt, s hogy Radvánszky Gyuri menjen vele. Az váltig szabódott volna, de nem volt segítség, – egyszer,

miközben a fogdmeg a mi katonáinkkal beszélgetésbe elegyedett, próbált visszasomfordálni, de utána eredtek és visszakiabálták. Éppen a kocsibejáratunkhoz értek, mikor az Istenhegyi úton jött felfelé vagy 20–30 polgári férfi muszka őrök felügyelete alatt. Radvánszky Gyuri mindenképpen menekülni próbált volna, de csak közibéjük csapták őt is. Sőt, Kiss Elemérre is szemet vetettek, aki szerencsétlenségére éppen akkor tért vissza a kútról egy vízhordó különítmény élén. Lerakatták vele a vizet, tiltakozott kézzel-lábbal. Már-már el is eresztették, – de akkor odaért egy tiszt piros tetejű kaukázusi sapkában, és Kiss Elemért is beparancsolta a sorba. Vitték őt is alkalmasint valami munkára.

Én meg akartam köszönni a mi házi kapitánunknak, hogy olyan készségesen sietett segítségül a 3 orosz ellen, akik, mint később kiderült, azzal az ürüggyel tapogatták végig a zsalukat, hogy férfiakat keresnek munkára, – de a kapitán nem mert a szemembe nézni. Hm. Feltűnt a dolog. Alkonyat tájban megint bejött a tegnapi legénységi barátaink közül kettő. Az egyikről kisült, hogy szakács, 58 éves, 17 éves unokája van, bakui, és szörnyen megelégelte a háborút. Igen kedvesen levest hozott, hogy kóstoljuk meg a főztjét, s hogy legközelebb majd kenyeret is fog hozni, mert nekik van elég, s tudja, hogy a civileknek nincsen. „Budapest úgyis éhezik" – mondta –, „legalább mi lakjunk jól." Vele jött egy másik orosz, aki azt magyarázta, hogy a múltkor a cár veszett össze Vilmos császárral, most Hitler Sztálinnal. Hitler nevének említésekor megvetően legyintett, Sztálin említésekor ugyanúgy. „Nézd Papa – magyarázta –, hány éves vagy te?" „Hatvanhárom" – feleltem, mert most ez a korom.[1335] „Na látod! És te 63 éves fejjel könnyebben vagyol, mint én 28-cal. Hinnéd-e, hogy én csak 28 éves vagyok." Csakugyan nem hittem volna, mert legalább 45-nek látszott. De két golyó volt a karjában, négy a lábában, és négy éve katona.

Ekkor bejött a kapitán is, és megint kínosan kerülte a tekintetemet. Egy románul jól beszélő altisztje volt vele, járt a szája, mint a kacsa feneke, és Emma, az erdélyi szobalány tolmácsolta a szót. Kezdetben a vacsora körül forgott, amiket valami Kolonel, továbbá saját őrnagyának tiszteletére rendez a kapitán, s mivelünk főzetett meg. Aztán megint olyasmiket beszélt, hogy külön-külön vacsorázzanak házunk népének fiataljai és öregjei, nekik mindegy, hogy hol az öregek, hol a fiatalok –, de ők majd a fiatalokkal fognak. A szívélyes kapitán barátunk eközben fütyörészve kóválygott a konyhában, s a homályos sarkokat nézte. Közöltem, hogy a tervük megvalósíthatatlan, s elmentem Dóciért, mert Emma tolmácsolásában nem akartam hinni. Mire Dócival visszaértem, akkor már az volt a parancs, hogy ma estére ürítsük ki a kertészházat, mert a tiszt urak ott fognak vacsorázni,

1335 Zsindely ekkor 53 éves volt.

és kb. 3 óra hosszat szórakozni. Holnap reggel pedig véglegesen ürítsük ki a kertészlakást, mert az bombák ellen biztosabb, mint az anyósom emeleti lakása. De holnaptól kezdve a kis házban közülünk senki sem lakhatik.

Ezenközben megjött a Kolonel. Mint Julius Cézár. 26 esztendős csinos, ripők kölyök, piros tetejű kozák prémes sapkájában úgy festett, mint egy elkényeztetett cári hercegecske. Az őrnagy kétszer olyan idősnek és komolyabb embernek látszott. A Kolonel azonban hetyke volt és goromba, mint a pokróc: minket röviden, gőgösen és türelmetlenül utasított: Menjünk már! És küldjünk át fiatal nőket! Előzékeny külön kapitánunk elnyújtott lábbal ült egy széken, s a mennyezetet bámulta. Váratlanul itt volt a baj a nyakunkban. Kovács Piroska,[1336] Emma szobalány, s a proletár Klári vállalkoztak a kiszolgálás veszélyes és keserves szerepére. De a Kolonel délután a nagy ház konyhájában egy lányt látott és azt követelte. Ilonka tanítónő[1337] volt az a lány, de Lidi, a másik proletár nő ugrott be helyette, s a Kolonel vállalta őt is. A két proletár nő megint önfeláldozóan és példásan viselkedett.

Az egész vacsora persze csak ürügy volt. Négy férfi ült az asztalnál: a Kolonel, az őrnagy, a kapitán, s a bajkeverő román altiszt. Meg a mi szegény fehérnépünk. Próbáltunk rajtuk segíteni: Jani gyereket félórás időközökben kétszer is átküldtük valami címen, de persze rövidesen mindig csak kidobták –, másodszor már azzal: gyereknek ilyen későn ágyban a helye. Többször nem küldhettük. Kilenc órakor magam mentem tehát át, magam nagy megalázásával és igen tisztelettudóan. Hogy a három óra letelt már, s hogy mikor hozhatom az anyósomat és a feleségemet aludni. A moziszínész képű tatár hercegecske felcsattant, és csodálatos módon megértettem minden egyes szavát. Azt mondta, hogy háború van, ez itt front, nem muszáj minden éjjel aludni, ha nem maradok békén, kiürítteti az egész Svábhegyet. Az őrnagy békítőleg szólt közbe, és proletár Klári, aki tolmácsolt, nem merte lefordítani a választ. Megható, hogy ezek a nők mennyire aggódtak miattunk. Pedig alázatosságot fogadtam magamban, s amúgy sem mondhattam volna meg ennek a tenyérbe mászóan taknyos Kolonelnek, amit szerettem volna. Ottlétemkor a helyzet nem látszott túlságosan veszélyesnek. Piroska a németül valamelyest gagyogó őrnagy mellett ült, s a magyar–osztrák rokonságot magyarázta neki, Klári a kipirult kapitán mellett, Emma a román Leporellójával a gramofont kezelte, s a Kolonel mellett Lidi ült, s egy szót se tudtak egymással beszélni. Kényszeredett egy helyzet volt ez. Nem értem, miként bírták az oroszok maguknak beszuggerálni, hogy ők most a Maximban, vagy a Moulin

1336 Kovács Piroska, a Református Nőszövetség küldötteként a gyermekotthon tanítónője.

1337 Juhász Ilona, a Református Nőszövetség küldötteként a gyermekotthon tanítónője.

Rouge-ban vannak. Mert valami ilyent szuggeráltak. Klári arra kért, hogy ne jöjjön át már senki többé hozzájuk. Rövidesen úgyis jönnek ők is, és egy ilyen ellenőrzés csak nehezíti a távozásukat.

Ültünk hát a konyhában és vártunk rájuk. Olyan megalázó és kínos helyzetben, amelyet le se tudok írni. Kiszolgáltatottan és tehetetlenül. Ettem a szódát egyremást, szívtam a cigarettákat, és a legképtelenebb bosszúterveken ábrándoztam. Jól tudtam pedig, hogy semmi mást az égvilágon nem tehetek az imádságon felül. Uram, irgalmazz! Így lett éjfél. Akkor mégis csak nekifohászkodtam, hogy átmegyek megint. Esett a hó, és koromsötét volt. De akkor már két szuronyos őr állt a kis ház előtt. Ismerős katonák. Megmentették a közösség házát, a mi lakásunkat, az összes többi nő érintetlenségét, s talán egy-két napi zavartalanságunkat is. Furcsa dolog ez a háború. És furcsa módon lehet benne valaki hős. Kértem, és az egyikük vállalkozott rá, hogy felmegy a tisztekhez, s ha engem nem is engedhet be, legalább átadja a kérésemet: küldjék haza a nőket, gyerekeik sírnak magukban. Az ajtón gramofonzene vágódott ki a sötétbe, a katona hozta a választ. Egy órán belül hazatérhetnek a nők. Virrasztottunk tovább a konyhában szótlanul. Mint halott mellett. Rövidesen megjött Piroska és Emma. A nők megegyeztek egymással, hogy hiába, – a közösségért áldozatot kell hozni. Ha a Kolonel annyira odavan Lidiért, hát adja oda magát neki, mert úgyis ez lesz a vége. Lidi nem akart, de ráripakodtak, hogy nem törik a csontja belé. A Kolonel esküdözött, hogy ha Lidi be nem megy vele a hálószobánkba, akkor ő reggel majd az egész házon megmutatja, mi az a bolseviki. Az őrnagy is váltig hajtogatta, hogy reggel a Kolonelnek el kell innen mennie, csak addig nem szabad őt felbőszíteniük. Így hát Lidi bement vele a hálószobánkba. Piros és Emma ekkor hazaszaladtak, de proletár Klári ott maradt, hogy Lidit ne hagyja magára a bajban. Így maga meg alkalmasint a kapitán zsákmánya lett. Lefeküdtem egy ágyon a fiúk hálószobájában. Azt hittem, úgysem bírok elaludni. Egy ideig hánykolódtam is, de azután bizony elaludtam mégis. Keserves este volt ez a tegnapi.

Reggel a két önfeláldozó proletár nő jelentette, hogy tévedés volt a tegnapi parancs, a kertészházat elfoglalhatjuk ismét. Klári egész délelőtt takarította, és ebéd után visszatértünk bele. A kapitán restelli magát, és nem mer szóba állani velünk. Tegnap este, mikor elnyújtott lábbal és pirosra ivott képpel szinte hencegett gonoszságával ott a széken, akkor is zavarban volt. Most is abban van. Tisztára Dosztojevszkij-figura, és civilben tornatanár. Az ördögbe Dosztojevszkij félbolond oroszaival: ezek a proletár nők egész emberek ám! Megmentették a közösség házát, az összes többi nő érintetlenségét, s talán egy-két napi zavartalanságunkat is. Furcsa dolog ez a háború. És furcsa módon lehet benne valaki hős.

1945. január 8.

Tegnap, kihasználván a pillanatnyi orosz kegyelmi állapotunkat, levágtuk Péter malacot. Közszeretetben állt, ritka értelmes egy lény volt, és ahhoz képest, hogy kukoricát bizony egy szemet se látott, még némi szalonnát is gyűjtögetett szegény háborús feje. Lehetett így is 150–180 kg. El nem hittem volna, hogy mi fogjuk leszúrni. S lám, megadta ezt is az Isten! Vacsorára sült pecsenyét kaptunk a húsából, s ez általános örömöt keltett. Vacsora előtt a kemencében tüzet gyújtottunk, körülültük, és sok-sok régi magyar népdalt elénekeltünk. Vacsora után azonban rögtön lefeküdtünk, mert tegnap rövid volt az éjszaka.

Reggel Klári éppen az anyját mosdatta, magam meg az éjszakai havat lapátoltam, mikor megjött a mára szóló feketepecsétes üzenet. Igen udvariasan hangzott, tele volt sajnálkozással, de mégiscsak azt követelte, hogy ürítsük ki a kis házat azonnal. Később Nyikolaj is lejött személyesen – így hívják a tornatanár kapitánt –, s nyájasan magyarázta, hogy ő megpróbált mindent ennek a rendelkezésnek a megváltoztatására, de hát a parancs: parancs, a háború: háború, és neki tíz katonát kell itt elszállásolnia. Klári zúgolódás nélkül állt neki megint a rámolásnak. Előbb a kertészházból ki, aztán az egykori vasalószobába be. Ezt a helyiséget úgy biggyesztettük hozzá a házunkhoz: bizony nem valami biztonságos sem kósza oroszok, sem kósza bombák ellen. Ablak nincsen rajta.

Én ezt a naplót írtam a volt vendégszobánkban. Egyszer csak kinyílt az ajtó, valaki motyogott valamit. Odanéztem, s – hát maga Gábor arkangyal állt ottan, hiszen ő sem hozhatott volna nagyobb örömet és szebb üzenetet. Az az asszony állt ott, akinek Klári karácsony előtt a Szent János kórházban vért adott, aki ott feketére puffadt arccal, vérmérgezésben és tüdőgyulladásban feküdt, rossz szívvel, mellhártyagyulladással, halálán.[1338] Karácsony napján a kórház csatatérré vált, s azóta nem tudtunk róla semmit. Ez az asszony feljött a kórház pincéjéből, hogy él-e még valaki a gyermekei közül. Mert a mi otthonunkban van belőlük három is. Egészségesek, mint a makk. Egyből kibuggyant a szememből a könny. Nagyobb örömet rég nem hozott nekem nő, mint ez a hervadt, halálra vált, támolygó és viaszsárga asszony. Úgy éreztem, és aztán Klári is ugyanezt érezte, hogy az Úristentől hoz ő nekünk kegyes üzenetet, Isten ezért is küldte fel hozzánk: jó úton járunk, s minden rendben lesz. Ez az üzenete. Egyből ágyba fektettük szegényt, hisz alig volt jártányi ereje, – miként mászhatott fel idáig? Azt mondja, alig bírta az utat. S hogy egyenest a pokolból jön. Karácsony este óta a

[1338] A beteg asszony Atzél Edéné, született Bethlen Beáta, Bethlen István unokahúga, az előzményeket lásd az 1944. december 26-i bejegyzésben.

pincében éltek, felettük az emeletről lövöldöztek az oroszok. Lent koromsötét, az ápoló személyzet durva, a betegekkel nem törődik, az orosz katonák berúgnak és erőszakoskodnak a beteg nőkkel, enni alig kapnak, a halottakat nem bírják eltemetni, azok mezítelenül sorjában az emeleti folyosón fekszenek, három el is égett közülük, mert gyújtóbomba esett a folyósóra. A János egyrészt kórház, másrészt katonai hídfő, s a kettő személyzete összekeveredik. Az orosz katonák szomorúak, jók és kedvesek, amíg cigarettát és szeszt nem kapnak, – mihelyt kapnak, menten felébred bennük az ördög. Ezt Beáta meséli. Kiss Elemér pedig, aki ma éjszaka szerencsésen hazakerült, azt mondta, hogy az oroszok szemmel láthatólag német ellentámadástól tartanak. Őket éppen a János-kórház körül dolgoztatták: tankakadályokat építtettek velük. Egyiket egy szomszédos villa bútorzatából. A villában két hete fekszik agyonlőve egy idősebb katonaruhás férfi, egy civil és egy nő, nekik pedig vitrint, ebédlőasztalt, mindent ki kellett hordaniuk a torlaszba. A front ott van valahol a János-kórház közelében.[1339] Pontosan senki nem tudja, hogy hol. A géppuskák szólnak szakadatlanul.

1945. január 9.

Fogytán van a gyertyánk, este nem tarthatunk felolvasásokat. Pár szál rőzsével begyújtunk a hall kis kemencéjébe, annyi világot az is ad, hogy énekelgethessünk mellette. Ez most a vacsora előtti szórakozás. Vacsora közben beállított a román altiszt, akiről kiderült, hogy a múltkori rosszemlékezetű Kolonel csicskása. Lidinek meg Emmának át kellett mennie hozzájuk a vacsora után. A nők mentek is ellenkezés nélkül. Ez most így van. Ha vonakodnának, csak bajba döntenék magukat is, az egész házat is, és sorsukat mégsem kerülhetnék el. Így a többi nő, s az otthonunk gyereklánykái ezideig legalább bántatlan maradtak.

Első ízben aludtunk a megzilált tetejű vasalószobában. Meleg volt, jó volt – soha ne legyen rosszabb. Hajnali 3-kor azonban pokoli dörömbölésre ébredtünk. De nem a mi ajtónk előtt. A proletár Kláriért küldtek át az oroszok, hogy menjen hozzájuk azonnal hóköpenyeget varrni. Mit tehetett? Ment.

A hó pedig csak esett, esett, sűrűen, megállás nélkül. Mindig szerettem a havazást, most nem szeretem. Reggel mindjárt nekiálltam, hogy legalább nagyjából leszórjam padlásunkról a havat, amely persze az aknaszétverte cserepek helyén csak behullik. Egyik aknavető legfeljebb tíz lépésnyire áll a vasalószobá-

1339 A János-kórház december 28-án került szovjet kézre, január 8-án a „Vabbay"-zászlóalj visszafoglalta. Január 1-jén kezdődtek meg a harcok a Városmajorért, ami a védelem megszilárdulásának következtében elhúzódó véres küzdelemmé vált.

tól. Hiába ragasztottuk be az ablakokat tegnap, a légnyomás újfent beszaggatja. A vakolat hullik, a kulcs kiesik a zárból. Csak a fejünkre ne omoljon a repedezett mennyezet! Máskülönben igen jól meglennénk mi Klárival itt is. De igen aggaszt öcséim sorsa. Sanyié is, akik a Gellérthegy erősen kockázatos helyén lakik, főként azonban Lacié, akiknek Attila utcai lakása körül gyanúm szerint még ott a front. Mi lehet velük? Semmit se tud az ember. Időnként a legkülönbözőbb rémhírek szállonganak, s aztán megint elülnek. Tegnap például az, hogy Pestet már fel is adták a németek, átvonultak mind Budára, s ott a Gellért tér és a Széll Kálmán tér közti rész az övék. Nem hiszem.[1340] Az oroszok gyakorta bombázzák a várost, legyintgetni szoktak rá, hogy „az már kaput", s azt beszélik, hogy a lakosság éhezik. Ettől magam is tartok. És van-e legalább vizük? És mikor lesz már mindennek vége?

1945. január 10.

Nulla dies sine linea.[1341] A mainak is megvolt a magáé: Nyikolaj megvendégelése. Elleneztem erősen, de a házbizalmink, a proletár Klári erősebben óhajtotta: hadd lássa Nyikolaj, hogy bizalommal vagyunk iránta. Klári esküdözött, hogy csak egyedül jön, és rövid ideig marad. Az én Klárám is a vendégeskedés mellé állt – engednem kellett tehát. De igen nehéz szívvel tettem. Megjósoltam, hogy nem csak az egy Nyikolaj lesz a vendégünk, s hogy hiába nem adunk mi alkoholt, majd hoznak ők magukkal. De nem, nem, Nyikolaj balalajkázik, és tudja, hogy mi esténként énekelni szoktunk: ülünk majd a hallban a kis nyitott kemence előtt és felváltva nótázunk. De nem is valamennyien ülünk ott, mert a két Perczel-lány, valamint Kiss Elemérék csak lapuljanak meg valahol, így is sokan vagyunk felnőttek. Ez volt a terv. Nota bene az régen kiderült már, hogy a Perczel-lányoknak is oda kellett feküdniük karácsonykor az oroszok alá, ötven éves anyjuknak is, Radvánszky Gyurinénak is. Csak annak örvendtek, hogy az oroszok legalább kiparancsolták a férfiakat a házból. Ha ugyanis nem tapintatosak, akkor a férfiak szeme láttára is kénytelenek lettek volna alájuk feküdni.

No, Nyikolaj ma mindvégig igen rendes fiúnak igazolódott. Egyedül jött, illetőleg egyik géppisztolyos őrmester társaságában – náluk ez a rend. De a balalajkáját nem hozta: igen fáj a feje. Mi fújtuk sorjában a megbeszélt nótákat, a tűz lobogott. Ízletes volt a vacsoránk, szegény Péter malac teteméből futotta. Friss

1340 Pest január 18-án került a Vörös Hadsereg ellenőrzése alá.

1341 Egy nap se múljék el ecsetvonás nélkül – Nagy Sándor udvari festőjének mondása.

tepertős pogácsával, és igazán kiváló húslevessel kezdődött. Éppen osztogatták a leveses csészéket, mikor jött egy ordonánc, és jelentett valamit. Nyikolaj tolmács útján közölte, hogy váratlanul három vendége érkezett, és feltette a kérdést, hogy most mit cselekedjék: áthívhatja-e azokat is, vagy menjen-e inkább közibéjük? Nehéz és keserves volt a válaszadás. De nem mondhattunk mást: legyen szerencsénk a vendégeihez is. Nyikolaj tehát átment értük, s vagy nyolcadmagával tért vissza. Zavarban volt. Két üveget hozott magával a vendégeinek: egyiknek egy tenyérnyi pálinka sárgállott az alján, másiknak alig valamivel több rum. Nekünk is töltögetett, de mindjárt kijelentette kedvesen, hogy csak a férfiak kapnak. Látszott, hogy egy-egy boros pohárka pálinkánál több nemigen jut egy orosznak. Talán mégsem lesz baj. Énekeltünk mi, énekeltek az oroszok. Nem mondhatnám, hogy valami szépen fújták volna. De székjük mellé támasztgatták a géppisztolyaikat, és iparkodtak kedveskedni is. Egyikük még lelkes beszédet is mondott valami afféléről, hogy ők most kiverik a németeket, s akkor orosz és magyar összefog. Hanem azért az ember idegeit túlontúl megpróbálja az ilyen vendégkoszorú. Megfogadtam magamban, hogy okos leszek, mint a kígyó, fel nem fortyanok semmin, és megalázkodom, de felül maradok. Sikerült is. Hanem belefáradtam, mint a kutya, s a gyomrom kóválygott.

Nyikolaj állotta a szavát, és rövidesen indította volna a társaságot, de nem indultak. Nyikolaj vitte magával, akit vihetett, de egy üldögélt tovább, a többiek apránként elszivárogtak. Rossz, bunyikképű ember volt ez a hadnagy. Voronyezsi. Partizánnak képezhették ki, mert valamit tudott magyarul. A voronyezsi harcok okából erősen begyében voltak a magyarok. De legfőképpen a két nővérét emlegette, akiket a magyarok állítólag elhurcoltak munkára, egy ercsi cukorgyárban meg is kerültek. Csak úgy szikrázott a szeme a gyűlölettől, s néha már-már azt hittem, kitör a botrány. A gyomrom émelygett.

Egyenként aludni küldtem a nőket. Végre indult a voronyezsi partizán is. Hiú, színészkedő, kiegyensúlyozatlan muszka volt, s veszedelmes, akár a dinamit. Akár a Kolonel. Egész este mind csak attól féltem, ez a pimasz tatár hercegecske is betoppanik. De nem jött. Boldogan kísértem ki a voronyezsit. De az egyszerre csak befordult a konyhába. Ott ült az egész altiszti kar, Borka szakácsné és Emma szobalány velük. Az asztalon egy családi sörös üveg legalább még a feléig rummal. Haj, a keserves teremtését! Nagy halló-val fogadtak, széket húztak azonnal Klárinak is, nekem is. Nem, nem hagyhattuk el a konyhát a bajban. Leültünk. A voronyezsi előbb két borospohárnyi rumot megivott, azután a megtöltött borospoharakat tányéron és pogácsával körítve szertartásos mozdulattal kezdte körbe kínálni. Elsőbben két őrmester került sorra, azok kiitták. Engem kihagyott, mert konstatálta már akkorra, hogy rossz a gyomrom, és szódabikarbónán élek.

Folytatta hát a kínálgatást Klárin. Klárinak Isten tudja hogyan, hogyan se, de kihagyott az esze: az odakínált tele poharat beleöntötte a vízvezeték lefolyójába. Azt akarta szegény feje, hogy hadd fogyjon a rum, de letagadhatatlanul sértő volt ez a gesztus. A hadnagynak eltorzult az arca, foga összecsikordult, és már-már összedőlt a világ. Klára utasításomra azonnal bocsánatot kért tőle, magyarázkodott, én rimánkodtam, ölelgettem, az anyjára hivatkoztam sorra, és hogy Klára nagyanya. Annyit elértünk, hogy nem lődözött bennünket rögtön agyon, de a hangulat fagyos és ellenséges maradt.

Nyikolaj egyre küldözgetett értük, de hiába. Nem mentek. Ültek. Némelyikük el is aludt ültében. Szinte az volt az érzésem, hogy nem akarják őrizetlenül hagyni a hadnagyot. Mikor az egyszer előhúzta a pisztolyát, hogy valamit magyarázzon rajta, az egyik őrmester jóindulatúan intett Klárinak, hogy menjen aludni. Emma már előzőleg megszökött. Ketten maradtunk velük Borkával. Egyszer maga Nyikolaj is átjött a barátjáért, de hiába hívta: összepöröltek. Nyikolaj bevágta maga után az ajtót. A negyedik pohár rumot szerencsére leverte a hadnagy, és több nem is volt már az üvegben. Különben talán még most is itt ülne. Hol végeláthatatlan nótákat énekelve, hol orosz szónoklatokat tartva. Jöttek érte paranccsal a küldöncök: elzavarta őket, s maradt. Nem érti az ember, hogy ilyen laza fegyelem mellett ez az orosz hadsereg széjjel nem esik. De nem esik, sőt győz. Végre felállt a voronyezsi. „Nagypapa – mondta –, téged szeretlek. Jó ember vagy nagypapa. Nincs sok jó." És elment. Nagyon megviselt az ő alázatos udvarlása.

Nem is tudtam róla, hogy hajnali 3-kor aztán beállított a Kolonel Nyikolajhoz, és Lidit követelte. Nyikolaj azonban szintén torkig lehetett a tegnapi estével, mert összeveszett vele. Azt mondta neki, hogy csak a legocsmányabb burzsuj legelkényeztetetebb gyereke viselkedik úgy, mint a Kolonel. Az végül el is ment, s mára lemondott Lidiről.

Egész délelőtt a szétbombázott volt hálószobámat foltozgattuk kátránypapírral, hogy be ne ázzon, ebéd után pedig az alatta levő, és szintén erősen megrongált nappalit próbáltuk legalább annyira rendbe tenni, hogy a gyermekek nappal eljátszhassanak benne. Kevés a helyünk, nagy a zsúfoltság. Radvánszky Gyuriné ismét átszaladt hozzánk, mert náluk 3 részeg tiszt garázdálkodik. Új vendégünk, szegény Beáta pedig fekszik. Igen beteg az az asszony. [...]

Ma megint izgatott lövöldözős nap van. Lövöldözni hiszen állandóan lövöldöznek ezek a gyermeteg oroszok: szegény szelíd házi rigóimra pisztollyal és géppisztollyal vadásznak. Füttyögnek a golyók mindenfelé, csoda, hogy baj nem történik. Tegnap azt mesélték az oroszok, hogy az Országház körül volt nagy csata. De hogy mi igaz mindebből? Semmit sem tudunk. Hála Isten, este van megint.

1945. január 11.

Reggelre megenyhült az idő, s az a rengeteg sok hó olvadozni kezdett. Neki kellett állanunk a nagy ház cserepezésének. Ilyesmikben mindig Dóci a mester, ért mindenhez, nagy áldás a házban. Jutottunk is annyira, hogy – ha csak újabb akna meg nem bontja megint a tetőt – nagyobb beázástól nem kell tartanunk. A megjavított tetőzet alatt a telibe talált hálószobám van, és csak az alatt a szintén eléggé csúffá tett nappali: ezt is rendbe tettük valamennyire, egy valóságos ablakot is szereltünk rá, a többit szőnyegekkel elfüggönyöztük. Délután a gyermekek már belé is mehettek játszani, nem kell egész nap a hálószobákban tartózkodniuk. Holnap, ha megérjük, talán már ott is étkezhetünk. Egyszóval állandóan tatarozzuk ezt a mi feldúlt bolyunkat, akár a hangyák. Az aknavetők szorgalmasan durrognak a kertben, s a mi vasalószobánkban mindegyre leszaggatják az ablakkeretre ragasztott papirost, és folyamatosan szitálják a fejünkre a vakolatot. Ágyunk fölé is papírlapokat szereltünk fel, de ebben úgy meggyűlt a hulladék, hogy már-már kiszakadt a súlyától.

Erősen aggódom, de Klárinak se szóltam róla, minek nyugtalanítsam, hogy az oroszok utóbb ki ne lakoltassanak az egész házunkból. Ma ezt az Orbán-hegy néhány utcájával megcselekedték, mert állítólag most ott vannak a harcok. Ezt a kiürítést a nyilasok harcmodorával indokolják az oroszok, mert ezek állítólag civilben és orvul támadják őket harc közben. Tehát ők minden polgári személyt eltávolítanak a harc színhelyéről. Mély részvéttel néztem ma ezeket a kiebrudalt szerencsétleneket, akik lappadt kis batyukkal a hátukon törtettek a lucskos hóban a semmibe. Vén emberek, asszonyok, gyerekek, – többnek csorgott a vére, mert útközben megsebesültek. Német golyótól, orosz golyótól? Fohászkodjatok, hogy a ti futástok ne legyen télvíz idején – hányszor nem jut eszembe mostanában ez a krisztusi figyelmeztetés! Hová is futhatnánk? Itt ez a sok kicsi gyermek!

Nagy csata volt már egész éjjel, s kisebb megszakításokkal egész nap is tartott. Az oroszok azt mondják, hogy elfoglalták a Naphegyet, a Mészáros utcát, és vagy 8 utcát azon a környéken. Nagy Ferenc éppen ott lakott, – mi lehet vele?[1342] Mikorra tudhatja majd meg az ember, hogy mi lett azokkal, akik a szívéhez közel

[1342] Nagy Ferenc (1903–1979), 1930-ban a Független Kisgazdapárt egyik alapítója és főtitkára, 1939-től a párt országgyűlési képviselője. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta. A Lakatos-kormány amnesztiájával szabadult. 1944. november közepétől 1945. január 18-ig a Nemzeti Bank pénzjegynyomdájában Solthy László lakásában vészelte át Budapest ostromát. 1945-től a Nemzetgyűlés elnöke, majd a koalíciós kormány miniszterelnöke. 1947. májusi svájci kiküldetése alatt – miután koncepciós vádakkal illették – lemondott a miniszterelnöki pozíciójáról és emigrált. Nagy 1990. 73.

álltak? Mikorra szedegetheti őket megint össze? Ha elibém állna a mesebeli tündér, hogy egyetlenegy kívánságomat teljesíti, alighanem azt kérném tőle, hogy ezt a naplómat az egész család együttes jelenlétében itt az istenhegyi házunkban vacsora után felolvashassam. Abból is – nem bánom – engednék, hogy itt az Istenhegyi úton. Jó lenne akárhol másutt.

Radvánszky Gyuriék megint itt jártak, hogy fogadjuk be magunkhoz őket. Nem hiába unokaöccse Kállay Miklósnak ez a Gyuri, ugyanúgy alkudozik, mint a nagybátyja. Mióta ugyanis a jó őrnagyunk elköltözött tőlük, ismételten garázdálkodnak részeg oroszok náluk. De Klári legfeljebb a gyermekek befogadására vállalkozott végszükség esetén, a felnőttekére nem. Gyuriék mesélték, hogy tőlük lelátni a városra, s hogy az Országház épületének egyik tornya csonka, s hogy a Bazilika környékén robbantak a gránátok. Az elköltözött őrnagyuk pedig, akit máma az új szállásán felkeresett, azzal nyugtatgatta, hogy Budapest úgyis két napon belül elesik. Én kötve hiszem ezt a két napot, szívesen kiegyeznék négybe is, noha most két nap is rengeteg idő. Kissné két hétbe is kiegyeznék, de az már igazán túl sok. Akármi is van, de a front megint aggasztóan a közelünkbe került. Izgatottan pattognak a fegyverek, ismét sűrűn verik a Svábhegyet az aknák. Uram, irgalmazz nekünk!

1945. január 12.

A háborús szorongattatás egész idejében nem féltem úgy sohasem még, mint tegnap este. Klári ágyban maradt – jaj, csak beteg ne legyen –, s a ház népe felszabadulván tekintélye alól vacsora közben is keringőket zengedezett. Dócinak se szóltam semmit az aggodalmaimat illetően, de reszket bennem a lélek, hogy mivé leszünk a télben ezzel a sok szegény kisgyerekkel, ha ezek egyik percről a másikra kilöknek bennünket a télbe? És ez a szegény Beáta, aki olyan, mint a sírjából kikelt halott? Irgalmasabb lenne inkább agyonlőni. A fegyverek sűrűn ropogtak, s az embernek az volt az érzése, hogy egészen a közelünkben van a csata. De megvirradt anélkül, hogy minket különösebb baj ért volna. Reggelre valahogyan megkönnyebbültem. Ha eddig nem sikerült a németeknek előretörniük, ezután talán kevesebb rá az esélyük.

Reggel teljesen csend volt, de rövidesen annál vadabbul tört ki a harc. A mi aknavetőink is szakadatlanul lőttek, mint bolondok. Köröskörül minden morajlott. Budát lőtték. Hej, de keserves az ilyesmit tehetetlenül hallgatni! Az oroszok azt mondják, hogy Pest majdnem teljesen a kezükben van már, egy egészen kis részében tartják még magukat a németek, s hogy Budán vannak most elkeseredett harcok. Főként a Déli pályaudvar környékén, és a Gellért-hegyen fészkelték be magukat

a németek[1343] – itt Laci öcsémék laknak, ott Sanyi öcsémék. Vizük van – mondják az oroszok –, villanyuk nincs, és ennivalójuk sincsen, és a hidakat felrobbantották a németek.[1344] De nem tudhatja az ember, hogy mi igaz abból, amit mondanak. Azt is mesélik, hogy a magyarok civil ruhában lövöldöznek a házakból rájuk, s hogy ilyen esetben persze nincs irgalom, lemészárolják a ház összes lakóját megtorlásul. Ez a mese egészen biztosan hazugság. Más bajuk sincs ám szegény budapestieknek, mint hogy orvul lövöldözzenek akár az oroszokra, akár a németekre!

A tegnapi nagy locs-pocs beáztatta a mennyezetet, s a gyerekekre csöpögni kezdett a nappali. Tökéletesíteni kellett a víztelenítési berendezésünket. Jó ideig dolgoztunk ezen, miközben az aknavetőink oly serényen működtek, hogy félsüketre pofozott a légnyomásuk. Egy nagy német repülőgép lassan kerengett a vidék felett, s időnként egy-egy ejtőernyőnyi csomagot leeresztett: úgy látszik körülzárt német csapatok lehetnek itt valahol, azoknak dobálta a lőszert. Hanem hogy mit műveltek ezek a gyermeteg oroszok? Kézi fegyverrel buzgón lövöldözött mind a repülőgépre. Még a mi aknavetőink legénysége is.

Munkánk befejeztével beültem kicsit Beátához, hogy szórakoztassam. Boldog szegény nagyon, mert már a második mérés, hogy 38 alatt a láza. De alig ültem ott valamicskét, mikor Dóci bedugta rémült képét az ajtón, hogy jöjjek ki, mert igen nagy baj van. Belém állt a tegnapi rémület tüstént. De kiderült, hogy csak a bombaszobában a másik fűtőtest megrepedt. No, hála Istennek! De sürgős munka volt ez is, teljes gőzerővel neki is állottunk, és éjfélig helyre is hoztuk a kárt. Van itt dolog mindig, akár a hangyabolyban.

Este megjelent házi oroszaink egyik altisztje, hogy három férfi rögtön menjen munkára. Hát menjünk, mondtam, de amikor ősz szakállamat meglátta, engem, mint sztárit[1345] visszaküldött. Dóci és Elemér kettesben kellett, hogy kiássák nekik a fedezéket. Egy órásnak mondták a munkát, s nem is lett több. Kenyeret és levest adtak nekik érte. Hanem Bandi öcsém eszméje ezzel a szakállal remekül bevált. Jó ideje 63 éves vagyok már, és a kollektíva dom-direktora. Otthonunk új nevét, és az én új rangomat a proletár Klári találta ki. Eddig mindkettő bevált.

1343 A szovjet csapatok a Városligetben és a Kerepesi temetőben álltak, miközben német és magyar csapatok a Hungária körút körül védekeztek. A pesti oldalon ezen a napon a 2. Ukrán Front 126 háztömböt foglalt el, a védők január 17-én adták fel a pesti oldalt, január 20-ig a Pesten ragadt egységeket az oroszok mindenütt felszámolták, fogságba ejtették. A pesti harcokban a szovjet források szerint 22 ezer katona vesztette életét. A Déli pályaudvart február 8-án, a Gellért-hegyet február 11-én foglalták el a szovjet csapatok. Ungváry 2005. 139–141, 418.

1344 1944. december 29-én robbantották fel a két vasúti hidat, január 14-én a Horthy Miklós (ma Petőfi) hidat, január 16-án a Ferenc József (ma Szabadság) hidat, január 17-én az Erzsébet hidat, január 18-án a Lánchidat.

1345 öreg, itt kb. „nagyapó”

1945. január 13.

Irtózatos hadizaj volt egész éjjel. Repülőgépek, ágyúk, aknák – dörgött, morgott, villogott az éjszaka. Hajnalban csillapodott rövid időre, de szürkületre ismét fellángolt. A légi harc is szinte szakadatlan, a mi aknavetőink is erős üzembe léptek, hullik a kulcs a zárból, a vakolat a mennyezetről, s az ember belebutul az örökös durrogásba.

Favágással kezdtem a napot, aztán vízért voltam a forrásnál most először, bár Dóci ellenezte most is váltig, hogy a kútnál néha sok az ember, olykor félóráig is várni kell, a várakozók szóba elegyednek egymással, hátha valaki felismer. Nem lenne jó, ha az oroszok megtudnák, hogy a sztári direktor nem is olyan sztári, és nem is direktor. Ez az okoskodás teljesen helytálló, de mégis elmentem vízért kétszer egymásután. Közösségünk társadalmi békéjének múlhatatlanul szüksége volt rá. Sokáig tart még ez a frontélet, az idegek viselődnek, s hébe-hóba meginog. Mindenből baj lehet. Ebből a vízhordásból is. Szoroznak, osztanak és morogva mennek csak vízért. Van, aki nem is megy, valamilyen ürüggyel kivonja magát. A többi lázong. Ilyenkor nem segít semmi más, csupán a példaadás. Klári például ágynak esett tegnap, valamennyi ízülete fájt, igen pocsékul érezte magát, s én komolyan aggódtam érte. Ma sincs jól, de felkelt mégis, mert nem szabad betegnek lennie. Arra a hírre, hogy tegnap ágyban maradt, egyszerre négy felnőtt dőlt ágynak azonnal. Nem mondom, hogy mind a négy szimulál, de valami hisztériás mellékíze van a betegségüknek, s mihelyt híre ment, hogy Klári felkelt, közülük is felkelt kettő. A többiek pedig egyszerre lázasan rakták el a szertehagyott holmit, mérsékelték a torzsalkodást. Egyszóval, rendbejöttek. Ha Klári ágyban maradt volna, tovább rothad a helyzet. Nem könnyű dolog egy ilyen kis közösségnek a vezetése sem, amilyen a miénk. Kapzsi és önző kukac az ember, mindig csak a maga igazát méricskéli féltékenyen, – s a többi igaztalanságát. Nehéz szép szóval dűlőre jutni, s rengeteg felesleges szóval jár. Igazán megértem a diktátorokat, akik mindezt elunván egyszer csak az asztalra csapnak, elrendelik kurtán, amit hasztalan, hosszadalmasan kértek, megsuhogtatják a korbácsot, s akkor egyszerre megy minden, mint a karikacsapás. Mert szépszerével nem akar menni sehogy sem. De nincs segítség: szépszerével kell mennie mégis. Másképpen semmi értelme. A legjobb akaratú diktátornak sincs tehát igaza.

1945. január 14.

Csillagos, kemény éjszaka lett mára virradóra. Vacsora után Ady-verseket olvasgattunk hangosan. Mire lefeküdtünk, a túlsó domboldalon legfeljebb 500 méternyire tőlünk, lángokban állt egy emeletes villa. Egészen valószínűtlenül állott

kertjének hatalmas fái között a maga megvilágította havas éjszakában. Nem oltotta senki. Fent az égen ragyogott a millió csillag, lent a földön pattogott a fegyver: fent is, lent is egyformán keményen. Csak egyedül ez az égő kísérteties hó lángolt szelíden és csendesen – mintha az egész világon éppen csak ez az egy dolog lett volna rendjén. Mire lefeküdtünk, a házi aknavetőink is megszólaltak. Kiestek a zárból a kulcsok, szakadt a vakolat, s az ablakok friss papírragasztása, csörrentek az újonnan betört ablaküvegek. [...]

Ha a harctéren csend van, bent a házban tör ki a háború. Éppen tegnap mondtam elismerőleg Klárinak, hogy az emberek csak addig óbégatnak, amíg a baj igazán nagy nem lesz: nagy bajban hősök módjára viselkednek. Ez a tétel sajnos fordítva is helytáll. Csak az igazán nagy baj veheti rá az embereket, hogy békében legyenek el egymással. Mihelyt ez a közös baj csökkenni látszik, a belátás is megszűnik egymás iránt. Nem mondom, hiszen eléggé viseltesek lehetnek az idegek is, s azt sem mondom, hogy tűrhetetlen lenne a belső helyzet. De látom, hogy rosszabbodni fog, ha Isten segítségével egyszer majd mégis kimászunk a front veszedelméből.

Az oroszok biztatgatnak, hogy két napon belül alighanem lemehetünk Pestre. Valamennyien igen szeretnénk, ha beteljesednék ez a jóslat. Noha egyikünk se tudhatja, nem akkor kezdődik-e majd ránk a neheze? Hogy a politikai veszedelmeket is ugyanúgy megúszhatjuk-e majd, mint eddig a katonaiakat?

Ma Lenin halálának évfordulója van, s ez az oroszoknál elég furcsán, de olyan örömünnep-féle. A mi aknászaink is megkértek, hogy süssünk nekik fánkot, zsírt, lisztet adtak. Igen féltem tőle, hogy ismét berúgás, botrány, s talán gyalázat is lesz. De eddig még nálunk rend van. Az úton azonban minduntalan részeg kiabálást és össze-vissza lövöldözést hallani.

1945. január 16.

Korán reggel nagy csatazajra ébredtünk. Egy darabig csak istenes volt, mert a mi aknavetőink legalább nem avatkoztak bele, de aztán ugyancsak lármázni kezdtek. Gyorstűzben le-leadtak 20-30 lövést, pár percig hallgattak, aztán megint, amilyen gyorsan csak bírták. Márpedig gyorsan bírnak, mert egyszerű és ügyes gép az ilyen aknavető, és ha komoly, ha megy a háború, az orosz legénység buzgalom és fegyelem tekintetében egyaránt prímán megállja a sarat. Leadtak ekként pár száz lövést – pontosan aligha hord az ő kályhacsövük, de száz méter ide vagy oda, nemigen számít nekik – de mindenként kényelmetlen lehet az ő aknaesőjük. Hogy a németeknek mit ártottak vele, azt persze nem tudhatom, de a mi Isten tudja hányadszor beragasztott ablakainkat ismét ripityára tépték.

Mikor elhallgattak, Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor*ját olvastam fel Klárinak az ágyban. Este nem lehet, mert fogytán a gyertyánk, takarékoskodni kell vele. Karácsony óta tegnap volt először, hogy csak egy sort is olvastam, és most annál nagyobb örömöm telik benne. Igazán kiváló író ez a Móricz Zsiga! Olvastuk, amíg aknászaink újból működni nem kezdtek. Akkor az értelmes felolvasás lehetősége megszűnt.

Ragyogó idő lett. Nem igazán olvadt, de a Nap már a tavaszt sütötte, s a madarak hangicsálni kezdtek. Repülőknek való idő. Jártak is ám, mint akácnyíláskor a méhek. A németek piros ejtőernyővel csomagokat dobáltak le valahova a Sashegy és Németvölgy közé. Először ötöt, aztán egy kilenc nagy bombázó gépből álló gyönyörű kötelék egyszerre legalább 30-at, de ezekből csak háromnak nyílt ki az ernyője, a többi haszontalanul zuhant le, mint valami furcsa piros eső. Foglyokat is kísértek fel az Istenhegyi úton felfelé. 50–60 lehetett, s alighanem magyar volt valamennyi. Szabályos katonaruhában csak egynéhány volt közöttük, a többi inkább többé, mint kevésbé civilben, legnagyobb részük teljesen abban. Mégis igaz lenne az a szóbeszéd, hogy a nyilasok a polgári lakosságot Budapest védelmére kényszerítik? Vagy csak a hideg ellen húztak magukra polgári holmit? Mindenesetre elég toprongyosnak, nyomorúságosnak hatottak, egyikük-másikuk sebesült volt. Nem lehetett szóba állni velük, holott sok mindenről adhattak volna felvilágosítást. Keserves látvány volt, elszorította az ember szívét. Csupa kölyökember volt a szerencsétlen.

Ma Nyikolaj szemrehányást tett a proletár Klárinak, hogy miért titkolta el előtte, hogy én „nagy kutya" vagyok. Elébe tartott valami vadászfényképet, amelyen én Horthy Nickyvel beszélgetek – csak a tavalyi kecskeméti vadászatról származhatik. Klári aztán próbálta kimagyarázni, és Nyikolaj úgy tett, mintha be is érné a magyarázattal. Talán be is érte. De nekem nem tetszik a dolog. Engem, az ősz szakállas sztárit aligha nézhettek ezek az oroszok annak a nyalka és borotvált úrnak, aki tavaly voltam. De még azt sem hiszem, hogy Horthy Nickyt felismerik – honnan tudnák kiféle, miféle? A képet elvégre megtalálhatták az íróasztalomba kutattukban véletlenül, de hogy a személyeket felismerjék? Nem hiszem. Valakinek lennie kell a környezetünkben, aki árulkodik. [...]

1945. január 17.

Igen érdekes ám ez a mi kis zsúfolt házunk, ez a Noé bárkája, amely, ha megrongáltan is, de Isten különös kegyelméből még mindig komolyabb baj nélkül hányódik az áron. Egyszer azért sorra kell vennem a sok-mindenféle lakóit. Veszem tehát őket olyan időrendben, ahogyan a bárkába beérkeztek.

Borka szakácsnőnk. Okos, ravasz, tót. Éveken át ő volt a korlátlan úr a házunkban, hiszen mi idehaza is voltunk, nem is. A változásnak tehát nem örült. Szereti a rendetlenséget, a pocsékolást, a finom ételeket, a szép terítést. A kommunizmusnak azért alighanem örült, mert olyasformán képzelte el, hogy akkor majd ő költözik be Klári szobájába kegyelmes asszonynak is. Ezt a gyermekotthont saját maga ellen irányuló rafinált merényletnek tekintette eleitől fogva, jogos örökségéből való kifosztásnak, részünkről valami ügyes elővágás félének. De annyi bizonyos, hogy erre a közösségi életre mindig haragudott, s máig meg van sértve, hogy neki ennyi senki emberre ilyen vacak tömegkosztot kell főznie. De remekül főz.

Emma szobalány. Székely, okos, dolgos, energikus, de mint a morcos buldog kutya: akkor is haragszik, mikor semmi oka rá, s maga se akarja. Ha egyszer nadrág, menten eszi a fene érte, bárki is legyen benne. Rajtam, Klárin kívül, no meg talán Borison kívül nemigen szereti senki. De magam is gyakran gyanakodva nézek utána: nem harap-e orvul a lábamba? Rossz a modora, s a véleményét őszintén mondogatja.

Körülbelül egy időben, a nyár végén jöttek hozzánk Piroska és Ilonka. Piroska Klári nőszövetségi titkárnőjének, Ilonka a gyermekotthon tanítónőjének. Régi barátnők ők ketten, mindkettőjüket Somogyi Imre[1346] ajánlotta, s mindketten hajlanak a kommunizmushoz. De a paraszti származék Piroska valami kulturált agrárkommunizmushoz, Ilonka meg inkább valami széplelkű keresztényszocializmushoz. Mindketten reformátusok, vallásosak, értelmesek, becsületesek, csupa áldozatkészség és jóakarat. Piroska az okosabb, Ilonkának meg olyan tehetsége van a boldogsághoz, hogy az elképesztő. Sötét tömlöc fenekén, sőt karóba húzva is boldog lenne, mert ő mindennek csupán a jó oldalát látja, s valaminek mindig okvetlen szívből örül. Mindketten égnek a közösség szolgálatáért, s mindketten hihetetlen falánkak. Nem torkosak, falánkak. Őszintén, leplezetlenül.

És itt vannak aztán Makkay Dóci és felesége, Lili asszony. Lili nénje, meg az anyja. Úgy kerültek ide, hogy mikor szeptemberben az oroszok bevonultak Gyergyószentmiklósra,[1347] Dóci véletlenül nem volt otthon, Lili pedig kapta magát és egy szál szoknyában elmenekült. De mielőtt ideért volna, útközben Marosvásárhelyt nénjét és anyját is menekülésre bírta: szaladj te is pajtás. Ez a két nőszemély

1346 Somogyi Imre (1902–1947), az 1930-as évek közepén Györffy István munkatársaként néprajzi gyűjtéseket végzett az országban. A „Kertmagyarország"-gondolat meghonosítója. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapítója. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. A budapesti Hősök terén erőszakoskodó orosz katonákkal került összetűzésbe, az elszenvedett sérülésbe 1947 augusztusában belehalt.

1347 Először 1944. szeptember 7-én törtek be a Vörös Hadsereg egységei a város külterületére, s néhány nappal később, 11-én vagy 12-én hagyták el a magyar csapatok Gyergyószentmiklóst.

beteg, öreg és bolondos. Így érkeztek meg Budapestre, itt nem volt hová menniük, hát nálunk maradtak. Dóci afféle székely ezermester, a legnélkülözhetetlenebb tagja a közösségnek. Jó feje van, jó humora, mindenki szereti. Azon túl, hogy egy szent ember. Én legalább annak tartom, mégpedig Lili asszony miatt, akit csodálatos szótlan megadással visel el. Lili ugyanis olyan, mint egy eleven seb: akárhogyan is nyúlnak hozzá, de csak ha ránéznek is, fáj. Elsősorban is állandóan féltékeny. Főként persze a nőktől félti Dócit, minden rendű nőtől, azonban féltékenységének nem kell megfogható fundamentuma. Azért is rettentően tud szenvedni, hogy Dóci miért vág fát, miért tesz ezt, vagy azt, miért jókedvű, miért rosszkedvű, miért nem kizárólag vele foglalkozik. Néha mondja is ezeket, de legtöbbször csak dúl, fúl és szerencsétlen. Nem igazán kedveli senki. Klári szerint nagyszerű színésznő lett volna belőle, mert voltaképpen semmilyen, s így mindig tudna olyan lenni, ahogyan a szerepe éppen megkívánja. Ha az ember ráérne, hogy állandóan el legyen ragadtatva tőle, akkor talán boldoggá is lehetne tenni. Ilyenkor kinyílik, mint a virág: csodálatos, szellemes és kedves. De ki ér rá arra máma, hogy folytonosan a lába előtt térdeljen, és egyre csak hódoljon neki? Így aztán ideges, és összerúg mindenkivel. De szegény Lili nyomába sem ér nénjének és anyjának. Lilit is féltem, hogy utóbb megbolondul egyszer, de a nénje máris bolond. Az anyja meg az a grófi intézőné, aki minden grófnénál grófnébb. Egész életében csak sóvárgott a grófi rang után, irigyelte és imádta. Az ilyen aztán kívülről fújja az összes mágnásatyafiságot, s egy jottányit se enged a feudalizmusból. Egy haszna mégis volt ennek az értetlenül, sötéten is óbégatva kóválygó két szerencsétlen beteg vénasszonynak: elrettentő példájukkal helyre zökkentették anyósom kedélyállapotát. Normális lett tőlük.

Aztán itt van a két proletárasszony: Klári és Lidi.[1348] Őket Somogyi Miklós[1349] szerezte ide, s ő állt jót értük. Így kerültek egy-egy kisgyerekkel a régi kertészházba, s aztán hogy a frontélet ránk szakad, ők is beszorultak a nagy házba. Mikor

1348 Gáspár Lidi és Kovács Klára, aki a német megszállás után Zimányi Mártonné álnéven élt, Apró Antal felesége (lásd az 1945. február 5-i bejegyzést). Ősz elején érkeztek, az Otthon megindításáig (lásd az 1945. szeptember 22-i és 28-i bejegyzéseket). Zsindelyék a kertészházat adták át nekik. Apró Antalné visszaemlékezése szerint ebben az időszakban Rajk László, Péter Gábor, Kovács István, Apró Antal és más illegális kommunista vezetők rendszeresen Zsindelyék kertészházában találkoztak, gyakran ott is aludtak. DIZSERI 1994. 167–168.

1349 Somogyi Miklós (1896–1980), Somogyi Imre öccse. Az 1920-as évektől a Szociáldemokrata Pártnak, 1920-tól a Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének a tagja. 1944-ben részt vett a Kommunista Párt újjászervezésében, a nyilas puccs után újra bekapcsolódott a fegyveres ellenállásba. A moszkovita vonal bizalmatlan volt a személyével szemben. A Kádár-rendszerben fontos politikai beosztásokat kapott meghatározó politikai befolyás nélkül. Tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának. 1958-tól 1965-ig a Szakszervezetek Országos Szövetségének elnöke.

hozzánk kerültek, nem kérdeztük, hogy kicsodák. Rendesek voltak, csendesek, szolgálatkészek, s hamar megszerettük őket. Azóta kiderült, hogy Klári még '38-ban Moszkvában élt hosszabb ideig a szociáldemokrata párt megbízásából és a pártéletben híres személyiség. A közösség igen nagy hasznát vette, mióta az oroszok itt vannak. Nélküle nem tudom, élnénk-e, itt élnénk-e, de semmi esetre nem élhetnénk ilyen viszonylagos békében, mint most. Lidi egyszerűbb és műveletlenebb lélek, de mint a csiszolatlan gyémánt. A fénye és a nemessége megvan. Ha sok a hasonló proletár, akkor nem kell az uralmuktól félni. Elfogultak persze, a dogmáikhoz féltékenyen ragaszkodnak, a gyűlölködésből sem nőttek még ki, de igazak, jók, áldozatosak és hisznek.

El is felejtettem Ugray Sárit, holott ő tán előbb jött, mint Lidiék. Ő a gyerekek testi jólétének őre, Ilonka a lelkié. Apró gombóc, s olyan hangon parancsnokol, akár egy csendőrőrmester, de nélküle talán a gyerekek már mindannyiunk nyakára nőttek volna. A közösségi életről sejtelme sincs, és arról sincsen, hogy voltaképpen mit akarunk mi, és mit is csinál hát ő? De sokat javult azóta, hogy idekerült. Mint az erdélyi nők általában, ő is hangosan mondja ki, amit mifelénk csak gondol az ember, mielőtt a száját kinyitaná. Így túlon-túl sok szóval is jár ő is, Lilivel minduntalan összekapnak.

Nálunk vannak Kiss Elemérék, a svéd Vöröskereszt utalta be hozzánk az asszonyt és két kis leánykáját, s most már látom, hogy Elemér összeköttetései és panamája alapján. Ez az Elemér a Nemzeti Bank tisztviselője, és nem rossz fiú igazában. De olyan dzsentriskedő, élősködő zsúrfiú és békebeli személyi titkár, – ami volt is. Iparkodnék szegény a maga módján, de hiába: a proletárok, akik pedig Klárit is, engem is a szívükbe fogadtak, őt nem hajlandók bevenni. Elemér Karácsonyra feljött a családjához, és azóta itt rekedt, nem is igen iparkodott lejutni a városba. Félt a németektől, nyilasoktól, oroszoktól, mindenkitől félt, s mint afféle személyi titkár, helyezkedett. Nekünk az egyik legnagyobb tehertételünkké vált, mert mit mondjunk, mit keres itt egy fiatal férfi, miért nem dolgozik semmit? Ő persze azt akarta volna, hogy hazudjuk őt tanítónak, – aminek a kockázatát nem lehet vállalni. Hát itt van. Ígéri, hogy megy, amint lehet, megy majd családostól: de nem lehetséges, és csak itt van. A felesége csinos, társaságbeli úri asszony, és igazán elkövet mindent, hogy hasznosítsa magát. De a közösségnek nem kell. Holott szerény, dolgos, rendszerető, készséges, de mégsem. Noha nagy keservesen, és Klári ismételt felszólítására hajának igéző bodorítását is próbálná egyszerűvé lesimítani, s elhagyni mindazt, amit nemzedékek óta a nők fejébe legfőbb kötelességként vertek: a nő legyen csinos, gusztusos, kívánatos. Aránylag nem is túl sokára megértette, hogy megbukott a régi jelszó, s a mai orosz világban nem cél a hódító külső. De hiába igyekszik szegény, nem népszerű.

Legutolsó jövevényeink a Perczel-lányok.[1350] Ikrek, de az egyik apróka, barna, a másik hórihorgas szőke. Zsuzsi asszony, báró Radvánszkyné, akinek az ura még a tavasszal Svájcban rekedt, és Szöszi leánya. Azt leírtam már, miként kerültek hozzánk. Azóta is ők az otthonunk állandó és legnagyobb veszedelmei. A proletár Klári, aki hovatovább olyan házbizalmi féle szerepet kezd itt betölteni, valósággal gyűlöli őket. Pedig Szöszi iparkodik hasznossá tenni magát és szeretettel foglalkozik a gyerekekkel. Zsuzsi nem töri magát ilyesmivel. Étkezések közben, s egyébkor is minduntalan társaságbeli idejétmúlt problémák és pletykák kerülnek tárgyalásra. Kiss Elemérék szintén kapnak az ilyen rég nélkülözött csemegén, és a közösség egysége megbomlik. Többször próbáltuk már eltanácsolni őket, de valósággal rimánkodtak, hogy maradhassanak.

A konyhán ott van még Ilona néni, aki egy nagyszalontai suszter felesége, és a kisfiával menekült Pestre az oroszok elől. És itt lóg még Borka szakácsné két asszonytestvére is egy-egy csecsemővel. Az egyiket Vácott kibombázták a házából, Borka kérésére idevettük. A másiknak kisbabája született a János-kórházban. Karácsony estéjén még hamarjában felhozhattuk.

Legutolsónak Beáta támolygott fel a János-kórházból hozzánk, és Isten csodájára mintha javulna az állapota. Most már ide merem írni, hogy Atzél Édi felesége ő. Eddig nem mertem írni, ahogyan igen sok más érdekes dologról nem számolhattam be, nehogy bajba döntsek akaratlan másokat. Édi viselt dolgairól, s moszkvai útjáról sem írtam egy szót sem.[1351] Édit azonban halálra keresték a németek, de nemcsak őt, a családját is.[1352] Öt fia és egy lánya van, kettőt idegen névvel mi rejtegettünk itt a gyermekek között, egyet a Maros utcai csecsemőotthonban helyeztünk el, egy a nagyszülőknél feküdt betegen, s később Ferkót szintén felhoztuk Beátától: éppen előtte való napon, hogy Beáta megbetegedett.[1353]

No, a ház felnőtt lakóiról beszámoltam. De itt vannak még a gyerekek, pontosan nem is tudom most, hogy hányan. A legidősebb Sanyi, a Borka fia köztük, ő talán 15 is elmúlt. De van még 3 fiú 14-en felül, s ezekkel van a legtöbb baj. Nemcsak azért, mert mindenféle elszórt katonai holmit és robbanószert összeszednek, – győzze csak az ember a házkutatást utánuk, s a mérget –, hanem legfőképpen

1350 Perczel Zsuzsanna (1921–1987) és Erzsébet (1921–?) Perczel György leányai. Zsuzsannát 1940 júniusában vette feleségül Radvánszky Antal (1908–1996)

1351 Lásd az 1944. szeptember 16-i bejegyzést.

1352 A nyilas puccsot követő nyílt parancs szerint Atzél Edét megtalálása esetén bárki agyonlőheti, és nem csak ellene, de az egész családja ellen elfogatási parancsot adtak ki.

1353 A 14 éves Béla az ostrom alatt a várost járta, a családnak gyűjtött élelmet és az édesapjával kapcsolatban álló ellenálló csoportok hírvivőként használták. A 12 éves Marika, a 8 éves Zoltán és a 2 éves Ferenc az Istenhegyi úti gyermekotthonban, az ötéves Endre nagyszüleivel Bánffy Dánielék villájában, a féléves Szabolcs szoptatós dajkájával a Maros utcai csecsemőotthonban élte át az ostromot.

azért, mert most az oroszimádat jött rájuk. Eddig a németimádat volt. Most hiába a tilalom, hiába a pofon, minduntalan átszökdösnek az orosz katonákhoz. Főként az a 15 éves orosz gyermekkatona adta be nekik, aki az autónk elvitelekor itt volt. Sanyi már ajánlkozott is Nyikolajnak, hogy szintén orosz katona szeretne lenni. Ha a fiúkkal van is a legtöbb méreg, a lányokért még több az aggodalom. Három már elmúlt 14 éves, csinoskák, s az oroszoknak éppen az ilyen fiatalkorúakra fáj leginkább a foguk. Sötétkék mackóruhában játszanak a kertben, ha tiszta a levegő, fejükön fehérbabos piros kendő. Ezt ugyan Klári leparancsolta róluk, túlságosan ingerlőnek találta őket, s ennek mostanság szörnyű következménye lehet. De eddig még minden bajtól megőrzött az Isten.

1945. január 18.

Tegnap végre eljött hozzánk a doktor. Vagy 8-10 napja hívattuk, mikor erősen aggódtunk Beátáért. Akkor azt üzente, hogy délelőtt nem jöhet, az éjszaka szörnyen leitatták az oroszok, fáj a feje: majd délután. Tegnap délután aztán váratlanul csakugyan eljött. Szánalmas alak volt szegény. Halálsápadt, petyhüdt, megviselt, kopott. Panaszkodott, hogy alkonyatkor az oroszok szekérre ültetik és leviszik a segélyhelyükre, ott kötözi a sebesülteket hajnalig. Úgy hallom pedig, hogy fogorvos szegény igazság szerint. Napközben a polgári betegeket járja. Kétségbe van esve attól, amit lát. Pincékbe összezsúfolt felnőttek és gyerekek, – piszok, élelmiszerhiány, vízhiány, tetvek, – rettegve gondol ő is, mint különben mindenki a kiütéses tífusz fellépésére. Oltóanyag nincsen. Az orvos csaknem elsírta magát, mikor a gyerekeinket meglátta. Hogy még ilyen tiszta, pufók és egészséges gyermekek lehessenek, – ő nem is hitte volna. De mi lehet Laciék és Sanyiék gyerekeivel? És mikor lesz ennek vége?

Ma délelőtt Dócival, a proletár Lidivel és Perczel Zsuzsival lent jártam a Hűvösvölgyben, ahol a XII. kerület elöljárósága és rendőrsége megkezdte a működését. Ezt a hírt tegnap délután hozták piros karszalagos gumibotos polgári magyarok, s azt mondták, hogy minden férfi jelentkezzék, a házak női lakosait jelentsék be, és hozza magával az élelmiszerjegyeket. Nagyon megörvendtünk, hogy kezd kialakulni valami, és reggel elindultunk. Rövidesen találkoztunk az egyik Horgosfiúval, aki szintén az új piros karszalaggal feszített. Mi is ilyen hatósági jellegre vágyakoztunk. Szerinte ugyan semmi jelentősége nincs a szalagnak, és semmi hatalma a viselőjének. Azt mondta, hogy alig van egyebe a rajta levő ruhánál, a többitől megfosztották, 15 éves fiát a nyilasok Karácsony este az ajtón keresztül agyonlőtték, az asszonyaikat másnap az oroszok elhurcolták, de „szerencsére a mi asszonyainkat csak egy éjszakára hurcolták el, reggel hazaengedték". Mindezt egészen egyszerűen, és különösebb izgalom nélkül mesélte.

A Hűvösvölgyben nagyon látszik a csaták nyoma. Szétlőtt tankok, autók, házak, aknanyúzta fák. De az is nagyon látszik, hogy az immár nem front-, hanem trénterület. Minden utcasarkon ágyuk állnak ugyan, lőnek is gyakran, de nagy a katonai közlekedés, és civilek is sűrűbben, bátorsággal közlekednek.

Igen sok az orosz katona, de a nők pantallóban bár, azonban eléggé kirittyentve járnak, s a városnak általában sokkal burzsujosabb a képe, mint itt a Svábhegyen. Az egyik szembejövő ifjút először orosznak néztem. Szinte fehér köpönyeget viselt, a kezében korbács, a fején autósapkaszerű valami. De Zsuzsi ráköszönt, mert ki más volt ez az ifjú, mint az ő katonatiszt bátyja.[1354] Karácsonyra hazajött a családjához, s itt rekedt. Ezzel remélem, a Perczel-lányok problémája megoldódott.

Hanem máskülönben bizony nem sokra mentünk. Dóci és Klári kaptak ugyan rengeteg ácsorgás után valami magyar írást arról, hogy vagy Pomázon, vagy Ercsin keresztül hazamehetnek Pestre, de maga a kiállító közeg figyelmeztette őket, hogy ez az engedély nem sokat ér. Az élelmiszerjegyek rendezésétől pedig még messze vagyunk. Vannak piros-szalagos és erősen „burzsujos" kinézésű tisztviselők, csinos kisasszonyok, van sorban állás az ajtók előtt, ez minden. De ez is valami. Reményt ad a közönségnek, s egy összetartozás érzését. Jönnek férfiak, nők, különböző munkára jelentkeznek, hogy munkabér fejében majd kosztot kapjanak. Ezeket lajstromba foglalják, s biztatják, hogy majd értesítik őket. Ilyenforma embrionális állapotban van még a közigazgatás.

Meghallgattunk egy csomó össze-vissza hírt, de odalent sem igen tudnak többet, mint mi itt fenn a hegyen. A Baár–Madasban[1355] még németek ülnek, s a leégett Szőlészeti Főiskola[1356] romjai alatt is védekeznek. Tegnap még csak a János-kórházig lehetett elmenni – mondta az egyik elöljáróságí tisztviselő –, ma már a fogas végállomásáig, de ezt a hírt csak felelősség nélkül adja tovább. Laciékhoz az Attila útra lehetetlenség eljutni. De igen csodálkoztak rajta, hogy mi a Svábhegyről le tudtunk jönni, mert úgy tudták, hogy azt még a németek tartják. Visszajövet útba ejtettük Makkai Jánosékat, akik egy oroszul prímán beszélő villatulajdonosnál laknak. Svájci zászló van kifeszítve a földszintre, amerikai az emeletre. Makkaiéknak amerikai útlevele van, az asszony amerikai állampolgár. Mindez azonban keveset használt nekik. De használt azután a villatulajdonos orosz nyelvtudása. Hanem

1354 Perczel József

1355 A Baár–Madas Református Leánynevelő Intézet Gimnáziumának épülete a Rózsadomb nyugati lejtőjénél lévő Lorántffy Zsuzsanna utcában épült 1929-ben szecessziós stílusban, Medgyaszay István tervei szerint. Az épületben 1944 novemberétől fogva magyar, majd német katonaság tartózkodott, december végéről január 28-ig a frontvonalban feküdt, így komoly károk érték az iskolát.

1356 A Magyar Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, a későbbi Kertészeti Egyetem elődje mai helyén a Villányi és a Ménesi út (akkor Nagyboldogasszony útja) közötti tágas telken terült el.

az annyira használt, hogy úgy élnek éppen most is, mint éltek a burzsuj villatulajdonosok azelőtt. Szinte anakronisztikusan hatott rám a rendes lakás, terített asztal, frissen borotvált arcuk, elegáns öltözékük. Lövés is alig-alig esett arrafelé, a környék is ép. De mindabból a sokból, amit ma láttam, legjobban mégis a fiatal Horgos gróf elbeszélése hatott rám. Feleségének sorsa, akinek a fiát a szent estén a nyilasok minden ok nélkül agyonlőtték, magát másnap az oroszok részegen sorra mászták: ha ezt egykor elmesélhetném valakinek normális időben, hát el se hinné. Olyan szörnyű. Pedig hát túlélte ő is, az anya is. S a Föld forog zavartalanul tovább.

1945. január 19.

Nem hiába mondtam én, hogy tegnap azért nem hiába jártunk a Hűvösvölgyben, mert a Perczel-lányok ma reggel csakugyan levonultak a bátyjukhoz. Annyian láttuk saját szemünkkel letagadhatatlan átköltözési lehetőségüket, hogy igazán nem is tehettek egyebet. Hálálkodtak, s mentek. Az egész ház megkönnyebbült távozásukra. Réges-régen kiderült már, hogy mi rejtegetjük őket, s ezért legelsőbben is az oroszok fújtak ránk. De még sokkal jobban fújtak ránk a környék proletárjai, akik gyűlölték őket. Cselédségüket állítólag minden élelem nélkül hagyták a házukban sorsukra és az oroszokra, mikor onnan se szó, se beszéd elfutottak. Akár igaz ez, akár nem, a cselédek ott élnek máig a házban, és fűnek-fának így mesélik. Úgy hozta a véletlen, hogy a Perczel-lányok befogadása után egy csomó más fehérnép kérését el kellett utasítanunk, akik szintén hozzánk akarták menteni tisztességüket. De semmi helyünk nem volt már, és nem is veszélyeztethettük az oroszok ingerlésével a ház többi fehérnépét, legelső sorban a serdülő lányokét. Ezek az elutasított későbbi jelentkezők azonban véletlenül mind egyszerűbb családok gyermekei voltak. Perczelékkel nem voltunk barátságban, nem is érintkeztünk soha, a lányokat még csak nem is ismertük eddig. De mégis rögtön készen volt, és terjedt a vád, hogy a szegény emberek számára nincs hely a házunkban, de persze a Perczel-kisasszonyokat befogadtuk. A kútnál egyre gyakrabban kérdezgették ismeretlen orosz katonák, hogy a Perczel-kisasszonyok még mindig nálunk rejtőznek-e?

No, most elmentek mégis, s én amilyen bolond vagyok, sajnáltam is őket. Indulásuk előtt elmondták, hogy az anyjuk hisztériás jelenetet rendezett, mikor Zsuzsitól értesült fia bántatlanságáról. Eddig nagy gond volt nekik ez a katonaiskolás fia, akinek legkisebb gyermeke Karácsony előtt született, s akinek ifjú felesége teljesen támasz nélkül jutott éppen a legnagyobb harcok színhelyén az oroszok kezére. Nagy gond volt, azt mondták, de 3 hét alatt egyiküknek sem jutott eszébe, hogy utánanézzen, élnek-e, halnak-e, mi is lett hát velük? Most a véletlen fellebbentette a fátylat: semmi bántódása sem a lakásnak, sem senkinek, és Isten

csodájára a fiú is itthon van. Azt hiszem, minden más anya hálaadással borult volna le a könyörülő Isten előtt erre a hírre. Perczelné azonban hisztérikusan tört ki ellene, hogy a fia, aki pedig rossz volt, ilyen simán úszta meg a bajt, lányainak viszont, akik mindig jók voltak, mennyi szörnyűséget kellett kiállniuk! Nem boldoggá tette a jó hír, de boldogtalanná tette szegényt. Eszelős dolgok ezek.

Igen kemény hideg idő lett mára és nagy harci zaj. Az ilyesmi azért mindig nyugtalanítja az embert, hiszen nem tudhatja, mi készül. Egész éjjel szüntelenül búgtak a repülők, nyilván a németek dobáltak le hadianyagot a csapataiknak. Úgy látszik nem is hiába, mert egymás után fütyültek el a német aknák a fejünk felett. Kárt ugyan nem tettek bennünk, messzebbre mentek, de az orosz aknászaink gyanúsan viselkedtek: telefondrótokat gombolyítottak fel, s az volt az érzésem, hogy készülődnek elfelé. Ebédidő körül meg is érkeztek a szekereik, kezdték is felrakni az aknavetőiket sorban. Dócit és Elemért kirendelték munkára, segíteni. Közben aztán váratlanul megjött a „Gegenbefehl[1357]" – náluk sincs ez másképpen –, abbahagyták a munkát. Két gépük a háromból mégiscsak itt maradt. Megkönnyebbülten ebédelt a ház. Ezekkel a muszkákkal már kialakult valamiféle rend. Utánuk megint rendetlenség következnék, ha új muszkák jönnének a helyükre, és nagy kérdés, hogy összse tudnánk-e barátkozni velük csak ennyire is? Ha nem jönnének újak a helyükre, az pláne szörnyű lenne. Akkor megint itt állna a házunk az útszélen kóbor, részeg katonák prédájául. Hiszen el fognak innen menni ezek a Nyikolájék rövidesen, nincs segítség. Látom én. De ma legalább nem mentek még, és egy nap is nyereség.

1945. január 22.

Szombaton[1358] délelőtt beütött a baj. Házunkat megszállta egy csomó géppisztolyos orosz, mindenki másnak fegyveres őrség alatt a hallban kellett maradni szótlanul, egyedül engem vett maga mellé a házkutatást vezető igen rosszképű kapitán. Ez csak oroszul tudott. Egyik alantasa németül is, ő tolmácsolt köztünk. A velük jött civil magyar tolmács csak a turkálásban segédkezett. Szigorúan és baljóslatúan kezdődött az eljárás, és a rossz hangulat a későbbiekben sem enyhült. Az oroszok figyelmeztettek, hogy ne hazudjak, mert minden egérlyukba benéznek a házban. Ígéretüket be is váltották. Hihetetlen turkálást és dúlást műveltek. Hogy mit is kerestek voltaképpen? Rajtam mindenáron azt követelték, hogy miféle párttisztséget viseltem a nyilas pártban? Hogy miniszter voltam, azt rögtön megmondtam nekik, de olyan járatlannak bizonyultak a magyar politi-

1357 ellenparancs

1358 1945. január 20-án.

kában, hogy semmi értelme nem volt vitába szállni velük. Vajon kifélék lehetnek? Csodálkoztam, hogy Nyikolaj nem jött segítségül, de nem jött. A rosszképű kapitán pedig saját kezűleg, mohó igyekezettel turkálta végig a szobákat sorra. Saját kezűleg. Segédkezni persze segédkeztek neki. Legelsősorban a férfiak személyi okmányait szedték össze. Mivel igazoljuk majd magunkat, ha másvalaki jön ilyen vizsgálatra? Engem ők úgyis magukkal visznek – azzal válaszoltak. Találtak pénzt, meg női aranyórát: visszahajigálták tüntetőleg, hogy ők ilyesmit nem visznek el. De azután még az én jelenlétemben elkezdték a cigarettát zabrálni, és több mint 2000 daru cigarettámat, s legalább 200 szivaromat elvitték az utolsó szálig. Meg a gyertyákat, zseblámpákat, elemeket, írógépet, egyebeket. A padlásnak még a padlójára is lehasaltak, így vizsgálták át a sarkokat is. Olyan irtózatos rendetlenséget csináltak, hogy ugyancsak dolgozhatott a felbolydult hangyaboly, mire itt csak valamelyest rendet teremthetett: az a százfelé szétdobált koffer, ládafiók, szekrény, bugyor – hogy abból micsoda kicsodáé?

Mi hárman férfiak nem vehettünk részt ebben a munkában, mert bennünket csakugyan elvittek. Illetőleg előreküldtek egy őr kíséretében, mert a bizottság még ott maradt. Fújt a szél, hordta a havat, pocsék idő volt. Mi pedig cipeltük a saját kofferjeinkben a tulajdon holminkat valahova. Az őr mellettünk azt kérdezgette, hogy nincsenek-e errefelé német katonák, és folytonosan lövöldözött az én elkobzott céllövő pisztolyommal. Rigóra, verébre, telefonoszlop pipájára. Az utat sem tudta, mi mutogattuk neki, de a Dániel utcában felélénkült, egy házba bevezényelt, a kapuban orosz közemberi szokás szerint elszedte tőlünk az összes csomagot – addig egyetlen egyet sem hozott –, s a rendeltetési helyre úgy vonult be, hogy cipekedését szánalom volt nézni. Azzal eltűnt.

Álldogáltunk hármasban egy nyitott tornácon, a kutya se szólt hozzánk, s egyre hidegebb lett. Így telt el jó egy és fél óra. Akkor egy irgalmas őrmester beterelt egy szobába, amelyben legalább leülhettünk, és 10 fok körüli volt a meleg. Ültünk. Eszünkbe se jutott, hogy máma ki is hallgatnak még bennünket. Pedig bizony kihallgattak. Akkorra minden titkolózás ellenére is kitudódott már, hogy a GPU foglyai vagyunk, mégpedig a legrangosabb: a hadsereg-parancsnokság GPU-jáé. Ezért nem jöhetett hát a segítségünkre Nyikolaj. Velem igen udvariasan bántak. Kihallgatásomat egy őrnagy kezdte meg, ő volt a főparancsnok. De ő igen rövidesen eltávozott még az épületből is, többé azután már nem láttuk. A kihallgatást a parancsnok folytatta, egy kapitán. A tolmács maradt. Fiatal zsidógyerek volt ez, aki még 1941-ben Moszkvába emigrált.

Erősen kiábrándított a GPU szellemi színvonala. Egészen mást vártam. A proletár Klári dolgaival még az őrnagy előtt előhozakodtam, de aztán látván a sivár valót, semmi egyebet nem mondtam, amit pedig mondani szándékoztam volna.

Máig sem értem ezt a dolgot. A kapitán legnagyobb gondja a jegyzőkönyv írásának manuális munkája volt. A tárcámban például névjegyeket talált, nem tudta, mi fene az, míg mikor a tolmács megmagyarázta neki, restellve a tudatlanságát, dühbe jött, s legalább fél órán át magánvitát folytatott a tolmáccsal a névjegyek hiábavalóságáról. Majd azt kérdezte tőlem, milyen külföldi országokban jártam? Mondtam neki vagy 6-10-et, ami megint elkedvetlenítette. Feleségem útlevele ott volt az elkobzott iratok között, abból kiderült, hogy Klári is járt külföldön. Miért járt? Nem spionkodni? Rendes ember nem utazik külföldre. Mondtam neki, hogy a feleségem filmrendező, s így muszáj külföldre járnia. Erre megint egy orosz nyelvű magánvita kezdődött a tolmács és a kapitán között a turisztika és a sport nemzetközi jelentőségéről. Ez a vita szenvedélyes hangon folyt, s tán egy óra hosszat is tartott. Ilyen akadályok miatt elég lassacskán haladtunk. A kapitán néha ki is ment a szobából egy-egy negyedórácskára. Azután a hadi helyzetet tanulmányozta térképen. Azután meg a rádió kezdte mondani a híreket, s ezek keretében a pontos időt is közölte. Ez hihetetlen izgalmat váltott ki belőle. A kapitán jobb zubbonyzsebében duplafedelű arany férfióra volt hosszas aranyláncon. Nadrágja órazsebében egy női karkötőóra, tárcájában papírosba csomagolva egy másik női karkötőóra. Ezt mind a hármat előszedte, s az órák beállításának szertartása megkezdődött. Erre más oroszok is beseregleltek más órákkal. Nem is úgy viselkedtek közben, mint a gyerekek, hanem mint a majmok. Nevetségesek, de szinte meghatóak is voltak. A jegyzőkönyvet nem írták alá velem, ami legalább 9/10-ed részben olyan személyi adataimat tartalmazta, amelyeket bármely képviselői almanach nyomtatásban, és sokkal pontosabban tartalmaz. Átadtak egy sergeant-nek,[1359] aki lekísért egy kis szuterén szobába.

Dóciék tizenötöd magukkal egy ablaktalan kis pincében ültek. Ebben az én cellámban mégis volt három ágy, – illetőleg egy ágy, egy dívány és két összetolt kis kerti asztal tetején hevenyészett harmadik fekvőhely. Igaz, hogy öten voltunk hozzá. Valgóczy repülőőrnagy,[1360] aki karácsony napja óta ült, és nem akart innen kiszabadulni. Buda elfoglalásáig egy primitív detektív, aki tán már negyedik hete raboskodott, s bár eleinte kapott egy-egy pofont, immár bizalmi ember lett, s a GPU olykor ellenőrző körútjaira is elvitte. Rangban harmadik Szakáts Pál[1361] nevű képviselőtársam, akinek az oroszok egy hete azt mondták, hogy valami igazolvány kicserélése végett menjen velük a parancsnokságra, legfeljebb egy óráról

1359 őrmester

1360 Valgóczy István repülő őrnagy hamarosan kiszabadult, sőt átvették a Magyar Honvédség állományába és 1945. április 30-án alezredessé léptették elő. 1948-ban nyugdíjazták.

1361 Szakáts Pál (1898–?), 1935-től a honvédelmi minisztérium miniszteri titkára. 1939-től kormányzó párti képviselő.

van szó, – azóta itt ül. Negyediknek éppen szombat délelőtt Baranyai Lipót került közéjük. Sógornőjét szerette volna megkeresni Budakeszin a jámbor, igazolványért jött a GPU-hoz, s mindjárt itt tartották. Hét hónapig a németek tartották fogságban, három hónapja bujdosik, most meg az oroszok fogták le.

A három rangidős előkelőség nem győzött ámuldozni azon a kitüntető szerencsén, hogy mi azonnal közibéjük kerülhettünk. Hiszen Dietrich ellentengernagy,[1362] és nem tudom én még ki, hetek óta üldögél az éjjel-nappal sötét szomszédos pincében. A két helyiség között volt egy kályhalyuk. Szigorúan tilos volt átbeszélni rajta, de persze, hogy átbeszéltünk. Így tudtam meg, hogy Elemért holnap reggel szabadon bocsájtják, hogy Dócival gorombán ordítottak, hogy Perczel Gyurit, Radvánszky Gyurit szintén behozták máma, sőt Radvánszky Gyuri hátára korbáccsal rá is vágtak. De behozták Gyuri anyósát, báró Molnár Viktornét is. Mégpedig azért, mert naplót írt. No, ha délelőtt is örültem már neki, hogy ezzel a naplómmal nem törődött a vizsgálat, most aztán igazán örültem!

Szakáts Palival és Baranyai Lipóttal kölcsönösen nem ismertük meg egymást. Szakállunk van mindhármunknak, – Kossuth óta nem volt annyi szakáll Hunniában, mint mostanság! Baranyai Lipótnak szívből megörültem. Láttam, hogy ő is nekem. Kölcsönösen igen szerettük volna, ha kettesben alhatunk egy ágyon, de ez nem volt lehető. Neki Szakáts Palival kellett aludnia, nekem a detektívvel. De előbb még nagy beszélgetések estek. Az oroszok megajándékoztak bennünket egy szállal az elrabolt tulajdon gyertyámból, s adtak egy-egy cigarettát is az utolsó szálig összeszedett temérdek darumból. Nem rossz emberek ám ezek. Csak mások. Megtudtam, hogy miért buzog most a GPU. A detektív mesélte, hogy nem sokkal ezelőtt közölték a parancsnokkal a hadseregparancsnokságon, hogy itt nincs szükség rájuk, dolguk sincs, most a harcnak van az ideje, tehát be fogják osztani őket a frontra. Erre aztán nekiláttak, hogy a nélkülözhetetlenségüket bebizonyítják és fogdossák az embereket. Rendben is volna minden, ha nem aggódnék azon, hogy otthon a ház aggódik értem. Láttam estefelé, hogy a rengeteg sörétes töltényemen felül nagylóci vég szöveteket is cipelnek az oroszok. Ezeket Klári a gyermekek számára tartogatta. Egyszóval: távozásunk után kiraboltak bennünket mégis.

A cipőnket levettük este, egyéb vetkőzésről szó se lehetett. Párnahuzatnak egy tiszta zsebkendőt áldoztam fel, takaróm a bundám volt. Dóci otthon hagyta a magáét, nehogy ellopják. Mire hazament, onnan lopták el. Hazulról. Reggel belekakáltam a hóba, pár lépéssel odább pedig belemosakodtam. Sem szappan, sem

1362 Dietrich Antal (1877–?), folyamőrségi vezérfőkapitány. Horthyval szolgált a császári és királyi haditengerészetnél. 1933-ban nyugállományba helyezték. Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri címmel a Külügyminisztérium Nemzetközi Duna Osztályának vezetője.

mosdótál, sem fésű, sem semmi. Törülköző az a zsebkendő, amely párnahuzat volt éjjel. A detektív négy hete így mosdik.

Reggelre idegesek és szigorúak lettek a muszkák. Nagy ágyúzás, csata kezdődött úgy Budakeszi felé. Két napja terjeng már a híre, hogy Esztergomot német páncélosok visszafoglalták,[1363] magamat is aggasztotta tehát az ágyúzás, még inkább az oroszok viselkedése. Ezek készülődnek innen el. Elsőnek, mindjárt reggel az őrnagyot küldték haza. Másodiknak, délfelé, Szakáts Palit. Ennek a detektívvel együtt napok óta csak az volt a vágya, és óránként megismételt kérelme, hogy engedjék egy őr kíséretében haza megmosdani és átöltözni. Többnyire meg is ígérték neki egészen bizonyosan, de sohasem teljesítették. Ma reggel is alkudozni kezdtek megint, hogy hozza el a friss fehérneműt a detektív felesége, és öltözzenek itt át. Még a béketűrő detektív is pattogni kezdett, hogy négy hete után egyszer már mégiscsak szeretne lemosdani az ember – de hiába. Mikor aztán ebéd után a felesége megjelent a fehérneművel, akkor azt sem engedték meg neki, hogy akár csak beszéljen az urával. Vissza kellett vinnie a ruhát. Szakáts Palit viszont hívatták hirtelen, sajnálkoztak, hogy eddig itt kellett tartaniuk, – de láthatta bizonyára, hogy ami kényelmet csak biztosíthattak számára, azt meg is adták. Csuda jó pofák ezek. Lelkére kötötték, hogy a távozásáról senkinek ne szóljon, s már indulnia is kellett.

Én akkor már határozottan megállapítottam, hogy a GPU szedi innen a sátorfáját, azért lökdösi kifelé, akiket kilökdöshet. Arra azonban nem számítottam, hegy engemet is eleresztenek. Délelőtt kihallgattak megint. Ismét feltették azt a kérdést, amit tegnap is felesleges volt feltenniük: hogy tudniillik hol tartózkodnak ezidőszerint a nyilas párt vezetői? Honnan tudhassam? Azután a tolmács nyájas hangon tolmácsolta a kapitánnak azt a kérését, hogy tudnék-e neki egy bőrkabátot szerezni. Mert most az az orosz vágyak netovábbja. A bőrkabát. Az enyém nem az volt, a kapitánnak így nem kellett. „De, hogy hátha lesz valakinek azok közül az urak közül, akikkel egy szobában ülök." – „Meg fogom érdeklődni." Azzal a kapitán kiment.

Ezúttal Ligeti professzor[1364] volt a tolmács. Négyszemközt bizalmasan közölte velem, hogy a politikai személyek dolgában a GPU nem dönthet önállóan, hanem érintkezésbe kell előbb lépnie a debreceni magyar kormánnyal.[1365] Azt állította,

1363 A hír igaz volt, Esztergomot január 7-én foglalták vissza a németek és március 28-ig tartották állásaikat.

1364 Ligeti Lajos (1902–1990), orientalista, egyetemi tanár.

1365 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben, amikor az ország keleti felét már a szovjet csapatok elfoglalták. Összetételét és működésének kereteit Moszkvában határozták meg a Faragho Gábor vezette fegyverszüneti küldöttség tagjaiból álló, valamint Dálnoki

hogy az én ügyemben el is ment már a jelentés, tíz nap, míg odaér, tíz nap a válasz, legyek tehát elkészülve rá, hogy 20 napot itt ülök. Ajánlgattam neki a telefont, vagy a távirati érdeklődés módját, de azt felelte, ő már tapasztalatból ismeri az ügymenetet, ugyanígy raboskodott itt Bódy alpolgármester, míg aztán utasítás nem jött Debrecenből. Akkor autóba rakták, átöltözhetett otthon, Debrecenbe vitték, és mint Budapest főpolgármestere érkezett vissza.[1366] De hát muszáj nekem mosdatlanul ülnöm húsz napot, úgysem szökhetem meg, nem várhatnám-e ki otthon? Ligeti ezt az abszurd kérelmemet még csak előterjeszteni se volt hajlandó.

Visszajött a kapitán, s igen behatóan kezdett érdeklődni a proletár Klári iránt. Hogy hol lakik, mennyire van ide az én lakásom, tekervényes-e az útja? Olyannyira, hogy azt mondtam neki, ha itt úgy sincs rám szükség, szívesen odavezetem a posztot. De nem, nem, oda egy óra az út, vissza is egy, ekkora fáradságot nem kívánhat tőlem. Elköszöntünk. Akkor persze még nem tudhattam, hogy szombat délután is, és a vasárnap délelőtti kihallgatásom idején is ott volt a teherautójuk ismét nálunk. Kirabolta a házat alaposan. Az első házkutatásra is az intéző kapitán egy kofferrel állított be: Kiss Elemér fehérneműje és aranyórája volt benne. Hogy ezt a koffert a magyar tolmács délelőtt ellopta, de az orosz katona nem tűr fosztogatást, ő tehát visszalopta. Mihelyt a kapitán elfordult, a magyar tolmács ismét zsebre vágta az órát, s a kapitán emberei pedig szertefutottak a házban, mint fürge patkányok serege, és megindult a fosztogatás. Megrakták a teherautót. Vasárnap ismét megrakták. Ruhaneműt, élelmiszert, szappant, gramofont, mindenfélét összeszedtek, – a lemezeket szerencsére ott hagyták, az udvaruk úgyis tele volt szórva igazán elsőrangú törött és töretlen lemezekkel, a mieink is csak közéjük kerültek volna.

A mi házi oroszainkat igen felbátorította az a dúlás. Fel is léptek ellene, ezt a szívességet igazán nem vártam volna. De Klári meséli, hogy az igen erélyes volt, s egész sereg holmit visszaszedtek, vagy visszaloptak tőlük. Persze így is elvittek rengeteget, de azért nem végeztek német alapossággal velünk. Minderről akkor még nem tudtam. Arról sem, hogy a két proletár nőt már korán reggel lehozatták egy katonával a raboskodásom színhelyére. Ellenben a kályhakürtőn át egymásután jöttek a szomszédos pincebörtön hírei. Elsőnek Kiss Elemért engedték ki onnan még kora reggel, azután sorra egy csomó mást: egy menekült táblabírót, akin szegényen két hete 13 géppuskát követeltek, az öreg Dietrich ellentengernagyot,

Miklós Bélával, Vörös Jánossal és Simonffy-Tóth Ernővel kiegészülő Moszkvai Magyar Küldöttséggel folytatott tárgyalások során.

1366 Tévedés, előbb Vas Zoltán, majd a törvényhatósági választásokat követően Csorba János volt a főváros polgármestere 1945-ben. Bódy László 1939-től 1944-ig volt alpolgármester.

aki kecskéjének akart valami mentesítést szerezni, és ezért 68 éves fejével már több mint két hete ült éjszaka is egy széken a pincében. Sőt, Dócit is elengedték, Perczelt, Radvánszky Gyurit. A pince 15 főnyi rablétszáma 5-re csökkent, azok meg aggódni kezdtek, hogy őket pedig majd főbe lövik. Ekkor váratlanul elengedték a detektívet is, holott addig mind azzal nyugtatták, hogy őt Budapest teljes megszállásáig itt tartják, és csak majd az új magyar rendőrségnek fogják átadni. Százszoros fogadást ajánlottam Baranyainak ekkor, hogy ezek innen még máma kiköltözködnek. Egyébként örültünk, hogy egyelőre kettesben maradtunk, s megállapodtunk, mint immár rangidősek, hogy ha újabb rabok érkezése miatt külön-külön ágyunk nem jutna, akkor feltétlenül kettesben igénylünk egyet. De nagy ordítozással ránk tört egy altiszt, és olyan sietséggel nógatott valamire, mintha égne a ház. Megértettük végre, hogy vegyük a kabátunkat, de hamar. Eszembe se jutott, hogy utóbb tán el is eresztenek. Márpedig nem csak hogy eleresztettek, de jóformán kituszkoltak a börtönből. Olyan sietséggel tették ezt, hogy hasztalan kértem a lefoglalt személyi okmányaimat vissza, még Baranyai Lipóttól se búcsúzhattam el rendesen. Őt ugyanis ott fogták. Lehet, hogy Nemzeti Bank elnököt csinálnak majd belőle megint, de addig is jól elkelt volna neki az a két szál száraz kolbász, amelyet a bundám zsebéből az őr taszigálása miatt elfelejtettem nekiadni.

Kint voltam az estében az utcán. Merjek-e elindulni haza? Semmi igazoló papírom nincs: ezek a GPU-nál elvből nem adnak semmit, s amim volt is eddig, az ott veszett náluk. Ha valami járőr elfog, beszélni se tudok vele, okvetlenül bevisz egy másik parancsnoksághoz, senki sem tudja majd, hova, s ott hetekig elraboskodhatom, – kitapasztalhattam, milyen ráérősen megy itt az ilyesmi. Makkai Jancsiék a szomszédban laktak, – ne húzzam-e magamat meg náluk éjszakára? Ha Isten elereszt az útnak, végére is vezet. Nekivágtam. A csata folyt, a távolban házak égtek, s az ismerős ágyúk nem álltak a helyükön. Elmentek. Megmozdult a front. Jó okból-e, rosszból-e? Én meg eltévedtem. Elfogott egy járőr, csúnyán kiabált, – na, megette a fene. Aztán elnevette magát, és barátian megveregette a hátamat: egyik őröm volt tegnap, és megismert. Útnak engedett. De én nem mertem az úton járni. Még egyszer nem lehet olyan szerencsém, hogy megint ismerős fogjon el. Megnéztem a hold állását az égen, és a kertek alján lopakodtam haza. Volt úgy, hogy az istálló egyik oldalán jött az orosz, én meg az istálló másik oldalán mentem. Autó, ha jött, szekér, ha zörgött, beszédet, ha hallottam: meglapultam. Isten segedelmével haza is értem.

Meglepett, hogy mennyire örvendeztek visszatérésemen a házi oroszaink. A legénység. Még a román altiszt is. Odabent a házban lett volna csak igazi az öröm, de ezt megzavarták a tisztek: Kolonel és Nyikolaj. Ezeket behívatták a parancsnokságra és lekapták őket, hogy miféle emberek: azt sem tudják, hogy egy volt miniszter-

rel laknak együtt? Veszekedtek, hogy miért nem mondottuk meg nekik. Nyikolaj hiszen tudta már egy ideje, ő csak Kolonel előtt színlelte a haragot.

Vacsora után isteni élvezet volt tetőtől talpig lemosakodni. Aztán bele az ágyba. De járás-kelés, gyanús lárma volt odakint. Kilestem az ablakon: szedték fel az aknavetőket. Nyikolajék váratlan parancsot kaptak, és elmentek. Néhány emberük még az éjjelre itt maradt. Nyikolaj félt, hogy zabrálni fognak. Igaza lett neki. Mihelyt a tisztek elmentek, a kis házban felfeszegettek és összetörtek mindent. Nem rosszakaratból, – de erősen demoralizál egy olyan fosztogatásnak a végignézése, amilyet a GPU-sok nálunk a házban műveltek. Még az üteg is fellépett élelmiszerigényekkel, sosem tette eddig. Másrészt pedig tanácsokat adott: vigyünk át minden holmit a kisházból a nagyba, különben az utódaik elzabrálják. A mai napot tehát megint a szokott munkával kezdte a hangyabolyunk: lázas cipekedéssel.

1945. január 23.

Mára virradóra még a kis házban hált az ukrán Vaszilij és egy poszt. Hosszú, pisze, meggyőződéses kommunista. Régi ismerős, és Vaszilijjel tegnap délelőtt azért jött hozzánk, hogy a posztot, aki szintén hosszú, és szintén barátunk, leváltsa. Ez a másik poszt ugyanis már reggel tök részeg volt, és örökös alkalmatlankodásai miatt szinte minden munkát megakasztott a házban. Nem rosszakaratból, csak, mint afféle részeg. Már a reggelihez hozott nekünk egy szamovár bort, és innunk kellett vele. És politizálnunk, hogy Hitler kaput, Berlin kaput, Szálasi kaput, Horthy maga kaput. Horthy haraso – még a tisztekkel is ebből áll többnyire a politizálás. Időnként kimondhatatlanul unalmas ez, és fárasztó. Dóci kitalálta, hogy olykor egy-egy lelkesítő indulóra rágyújtsunk, ami a muszkákat végtelen gyönyörbe ejtette, bárgyú mosolygással dirigálta az ütemet, és magyarszki ugye kaput, – szeretett bennünket. De dolgozni nem hagyott. Egy pisze, orosz katona, szintén barátunk, valahogyan kicsalta és lefektette a részeget, majd átvette az őrséget. Megmagyarázta nekem, hogy ő kommunista, aki kommunista, az tisztakezű, és egy ujjal se nyúl idegen nőhöz: nyugodtan lehetünk, mert most ő vigyáz, és ha valaki rossz szándékkal közeledik, hát puff, puff: agyonlövi. Na jó. Ünnepeltük a piszét, hogy így kisegített a csávából. És örültünk a józan őrnek.

Délben átszaladt hozzánk az öreg Molnár Viktorné meg a Gini lánya. Hogy náluk megjelent húsz orosz katona, akik nyolc errefelé szökött németet keresnek, s nekik menekülniük kellett. Nálunk ebédeltek. De már ahhoz a társadalmi csevegéshez, melyet utána folytatni akartak, igazán nem volt semmi kedvem. Eltűntem hát naplót írni. Jön hozzám Lili asszony lélekszakadva, hogy a mi pisze őrünk, a józan, cigarettapapírt követel. Meglepett a dolog, mert ebben szerfelett

igénytelenek az oroszok, és rendesen újságpapírba csavarják a dohányt. De ha erre most rájött az úrhatnámság, jól van! Adjunk neki klozett-papírost! „Azt már kínáltam neki" – mondja Lili –, „de nem kell, csupán valóságos cigarettapapír. Ha nem kap tüstént, kézigránátokat dobál be az ablakon. Ezzel fenyegetőzik. – Csak nem részeg tán? – Mint a tök. – A józan poszt? – A józan. – Hát akkor már sütögetheti is a kézigránátait, mert cigarettapapír nincs a házban." Nem sütögette persze, de rövidesen nagy megelégedésben álldogált az ablakom előtt. Mosolygott is lelki békességében, s hol az egyik fába lőtt bele, hol a másikba. Azután civil ruhás német spiont keresett, mert az elszabadult nyolc német legendája igen felkavarta az oroszok fantáziáját. Azután sírt, hogy még tegnap ki kellett mennie a frontra. Azután még jobban zokogott, és Klárinak mutogatta az írást: nézze, officér írta, nem kell a frontra mennie, itt lesz pont az éjjel. De ne is féljünk ám egyet sem, mert akárki jön is, abba ő puff, puff! Csak kiáltsunk, hogy „igyi poszt!" – és ő már ott is terem. Örültem az őrségnek, mert lármás nap volt a tegnapi is, továbbá attól is tartottunk, hogy a nyolc német keresésének ürügyén egész éjszaka a nyakunkra járnak majd részeg oroszok.

Éjszaka ki-kinéztem, de bizony a részeg józan posztot egyszer se láttam. De Nyikolaj még az éjjel a kis házban hált, nem sokat törődtünk hát vele. Ma azonban ő is elköltözik. Valami írást keservesen adott, de hogy mi van benne, s főként, hogy ér-e valamit?

Két részeg, s kóbor orosz már kora délelőtt be is állított, s elrendelte, hogy öt hóköppenyt varrjunk nekik este 7 órára. No, jó. És este 7-re két jó nőt is kerítsünk nekik, mert különben puff, puff, puff. Valósággal fellélegeztünk tehát, amikor új vendégek jelentkeztek a kvártélyba. Teljesen gazdátlanul nem lehet itt meglenni. Állítólag egy kapitán, egy főhadnagy, s egy orvos jönnek – azt mondják, az egyikük nő –, no meg valami körítés.

A tegnapi fogadást bizony megnyertem volna: a GPU ma már nem székel a Dániel u. 50 sz. házban. Ha lemennék oda, alighanem összeszedhetném elhurcolt holmink nagy részét. Bizonyosra veszem, hogy ebek harmincadjára ott hagyták. De megy utána a fene. Dócinak 40 ezer pengőjét vitték el, de nem megy utána ő sem. Minek?

1945. január 24.

A kapitán a parancsnok, a felesége pedig főhadnagy. Begyes, faros fiatal jószág, festi magát, iszik, de jóindulatúnak látszott, és energikusnak. Mikor Emmával az egyik közember szemtelenkedni kezdett a másik szobában, berohant az ajtón, fenéken rúgta a közlegényt és kipenderítette a házból. Magam rég nem vagyok már

optimista, de ez a családi parancsnokság engem is megnyugtatott kissé. Férjnek és feleségnek egyaránt érdeke, hogy ne legyenek orgiák körülöttük.

Amilyen nyugtalanul feküdtünk le tegnapelőtt, olyan nyugalommal tegnap. Pedig éjjel 11 óra körül három részeg orosz mégis csak rátört a nagy házra: hőbörgött, igazoltatott, nőket követelt és nem engedett ki senkit a szobából. A proletár Klári azonban hamar felöltöztette Matyit lent a fiúk hálójában, és átszalasztotta a posztért. Mikor aztán Matyi azzal szaladt vissza, hogy itt a poszt, a három rendbontó hanyatt homlok elfutott. Pedig a poszt nem jött Matyi hívó szavára, de addigra a katonák teljesen kirabolták a proletárasszonyok lakását és felette a padlást is teljesen. Elloptak öt láda makarónit és két zsák tarhonyát. Csak az van még viszonylagos biztonságban, amin valósággal rajta ülünk.

Pedig korán kezdődött a mai nap, mert egy német üteg mindjárt szürkület után idevágott 4 aknát ismét, majd félóra múlva legalább még 10-et. Ugyanoda, ahova régen is szerette dobálni őket. Kettő megint a kerítésünkre esett. Ez a székely deszkakerítés úgy vonzza az aknát, mint a mágnes. Vakolat hullott, üveg csörgött, de nagyobb kár nem ért bennünket, csak a kis ház ablakai egy szálig betörtek. Nem bőszülnek-e majd ezen fel a ruszkik, s nem követelnek-e inkább a nagy házban lakást?

Ezekre nem hat úgy az ősz szakállam, mint az eddigiekre hatott. Ma délelőtt majd megfagytam, mert az egyik sofőrjük elrendelte, hogy Dócival csináljuk meg a teherautójának sofőrülését, és valami lopott perzsaszőnyeg szétdarabolásával kárpitoztuk ki az ajtót. Végül is lehasogatta, amit kínkeservesen összefabrikáltunk, mert nem tetszett neki a munka, de honnan tudjunk mi autó karosszériáját csinálni? Délben meg egy másik közember adott parancsot, hogy 3 férfi és 3 nagyobbacska fiú induljon azonnal deszkáért. Egy ruszki felügyelete alatt hát elindultunk libasorban heten. Perczelékhez mentünk, s a kertjükből hatan három rövid szál deszkát kaptunk. Magam is hazahozhattam volna az egészet, a ruszki őr pláne elhozhatta volna. Aztán meg azt akarták, hogy csináljunk belőle koporsót. Elesett kamarádjuk, annak kell. Megtagadtuk a koporsó-szakértelmet, s én szerencsésen meg is szöktem. De a ruszkik között akadt asztalos, s ez Dócit a koporsóhoz inasnak befogta. Azt mondja, nemigen sikerült a művük.

Vízért menet pedig egy megrekedt Chevrolet kocsira találtunk. Egy alezredes ült benne, aktatáskával és vezérkari külsővel. Megállított bennünket, hogy segítsünk tolni a kocsit, mindjárt jön a sofőrje is, akit segítségért küldött. Hozott is a kútról vagy öt magyart, de maga bizony elég rossz sofőrnek bizonyult. Sokat vesződtünk, mire a hóból kivackolódtunk, s a sikerünk nem a sofőr érdeme. De amíg vesződtünk, tömegesen haladtak el mellettünk orosz katonák, ki gyalog, ki lovon, ki szekéren, s az egyiknek két vezeték lova is volt. Az alezredes eleinte sor-

ra felszólította a segítségre őket, de oda se hederítettek neki. Arról meg egyáltalán szó se volt, hogy önként segítsenek neki. Csak velünk rendelkezhetett, civilekkel. Ha most nem az oroszok lennének Isten kezében a korbács, ez az orosz sereg nem verhetné a németeket!

Itt a Svábhegyen szörnyen kiábrándult az oroszból az az egyszerű nép, amely pedig örömmel várta. 100 évig tartó német propaganda sem érhette volna el századrészét sem annak, amit egy napos személyes tapasztalat. S ez a két szegény proletár asszony? Akik boldogan tűrtek évtizedes szenvedést, hogy megérjék a kommunizmus paradicsomát, – mit kaptak belőle? Kis holmijukat teljesen elrabolták, magukat az elvtársak tömegesen megmászták. De nem panaszkodnak egy szóval sem. Kétségbeesetten áltatják magukat azzal, hogy mindez csak az undok háborúnak a velejárója, s el fog múlni a háborúval, s akkor itt lesz életünk célja, a megvalósult bolsevik paradicsom. Szeretem, és igen-igen sajnálom őket.

1945. január 25.

Tegnap volt egy hónapja, hogy a frontélet a nyakunkba szakadt. Most azt mondják az oroszaink, hogy legfeljebb három hét még, talán csak kettő, és akkorra végleg elfoglalják Budapestet. De beválik-e végre ez a jóslat? És ha be is, – kibírhatjuk-e addig? Állandóan borotvaélen táncolunk. Isten csodája minden megért nap, és váratlan ajándék. És hiába, az idegek teherbíró képességének is van határa. Fárad az ember.

Tegnap estefele egy sötét bőrkabátos főhadnagy, ütegünk tisztje kopogtatott Emma ajtaján. Segítségére siettünk Klárival, és alázatos szóval kérleltük a részeg tisztet, hogy távozzék, és hagyja pihenni a napi munkában kifáradt elvtársnőt. Semmi sikere sem lett a szavunknak. A bőrkabátos dühében házkutatásra tért át, és közben három szava közül kettő ez volt: „job tvaju máty". Hason mászkált az ágyak alatt, és minden koffert személyesen túrt össze. Hogy mi öröme telt benne? De szemlátomást élvezte. A gyerekek aludtak már, mindegyiküknek a képébe világított, és általában kellemetlenkedni igyekezett. Így jártuk be a pincétől a padlásig az egész házat többször is. Végül már nem puska és spion keresésének örve alatt, de cigaretta és pálinka kutatás bevallott céljából. Bár hiszen csak ürügy volt ez is. Nőre ment a játék. Az egyik kamrában húskonzerveket talált a tiszt. Egy ideig nézegette, fontolgatta őket, majd visszarakta a polcra, hogy „orosz katona nem lop". Másnap kora reggel eljött értük személyesen, elvitte mindet.

A kapitán azt a tanácsot adta, hogy zárjuk be az ajtót, s akárki dörömböl is rajta, ne nyissuk ki, – mert ez a kapitán parancsa, hogy éjjel bennünket nem háborgathat senki, mivel mi nekik dolgozunk. Csakugyan jobbágysorba szegődtünk hozzájuk:

felajánlottuk, hogy takarítunk rájuk, varrunk, főzünk, minden munkát ellátunk, csak az éjjeli nyugalmunk legyen meg. Jár is a varrógép, készülnek a hóköppenyek, overálok, feleségem pucolja nekik a krumplit, Dóci naphosszat asztaloskodik: a mi részünkről hiba nincs. De, ami az éjszakai nyugalmunkat illeti? Ajajaj! A bőrkabátostól nincs oltalmunk. A kapitán még ki se húzta a lábát, máris betoppant két hóköpenyes ruszki, hogy a ház három férfija induljon három órai munkára a frontra, és akasszon a nyakába lepedőt. A kapitán parancsa ez. Józan ésszel nem látszott valószínűnek, hogy két katonát három civil három órás munkájáért a frontról felküldjenek. Perczelék nőit is úgy mászták végig, hogy a férfiakat robota ürügyével eltávolították a házból, s általában ez az orosz rendszer. Az este előzményei után pláne rettenetesen nehéz szívvel indultunk ki a holdas, havas, világos éjszakába. De mennünk kellett. A házban kétségbeesett volt a hangulat.

Csodálkozásomra csakugyan levittek minket a frontra. A Matyó utcától kezdve kísérőink, akik útközben egyre szaporodtak, nagy izgalomba estek: se beszélni nem volt szabad, se dohányozni, s meggörnyedve siettek előre. Eleinte azt felelték, ha kérdeztük, mi lesz a dolgunk, hogy az titok. Most megmondták, hogy elesett orosz katonákat kell hazahúznunk. Találkoztunk is útközben más civilekkel, akik kis ródlin szintén halott ruszkit húztak. Ettől valahogyan megkönnyebbült a szívem, hogy mégsem fognak tán asszonyainkkal éppen ezalatt komiszkodni, míg halott bajtársaikat cipeljük be a frontról! A Kissvábhegyre mentünk rettenetesen összelövöldözött vidéken. Nem volt egy ép ház, ép fa sem, mindent ledöntötték az aknák. De a romhalmazok alatt ruszkik lapultak, megfigyelő helyek lehettek ott. Nagyban állt a csata, füttyögtek a golyók. Lapultunk mink is valami romfalnál, de a ruszkik megilletődését nem értettük. Végre előmászott valahonnan egy orosz, engem odavezetett egy kerítés mögé, s onnan mutogatott ki valami behavazott mezőfélére. Váltig magyarázta, hogy a fehér pusztaságon az a kis feketeség egy ruszki soldat kaput, a markomba nyomott egy kis madzagot, hogy azzal a holtat majd húzzam be. Én kimásztam, ő benn maradt a takarásban. A halott onnan 100–150 lépésnyire lehetett. Derékig tökéletesen levetkőztette őt az akna, és úgy odafagyott a hóhoz, hogy alig bírtam felcibálni. Mire felcibáltam, ott volt Dóci is, Elemér is a ródlival. Arra felcsúsztattam a görcsösre fagyott hullát, keservesen rákötöttük, s behúztuk az oroszokhoz baj nélkül. S már indultunk is vele. Szerencsére derék kistermetű legény volt a hullánk. Könnyű. Meztelen karján rajta volt a karkötőóra szíja, de az órát kitépte belőle a robbanás. Keze, lába sajnos minduntalan akadozott, és sok bajunk lett még vele. Mindig felfelé kellett húznunk, sokszor igen meredeken. A ruszkik behúzták fejüket a válluk közé, és iszkoltak előre valami takarásba, de mi bizony nem tarthattunk lépést velük. Oka sem látszott a nagy sietségnek, bár javában állt a csata. A németek gyújtógránátokat lőttek, s

egymásután borultak lángba a házak. Gépágyú nyomjelző lövedékei szálltak, mint piros gyöngyfüzér. Kucsmás, hörgő orosz sebesülteket szállítottak szekereken, mi húztuk a magunk hulláját, s mindehhez a pokoli foglalkozáshoz tánczenét játszott a rádió harctéri hangszórója. Pokoli frivol egy ötlet. Már menet fohászkodtam Istenhez, hogy inkább találjon el halálos golyó, vagy akár kínos haslövést is szívesen vállalok, csak nehogy az otthoniakkal történjék valami baj. Egyre bizonyosabban éreztem, hogy meg is menekültek. De erről az érzésemről nem mertem szólani, s a mi hullaszállításunk fel az Istenhegyi úton aggodalmas volt, és verejtékes. Lucskosra izzadtunk. A hullát az oroszok behúzták a garázsba egy teherautó alá, mi pedig mehettünk aludni. A konyhában Klári az asszonyokkal babot válogatott, nem történt semmi baj. Kimondhatatlan hálát és boldogságot éreztem.

De a konyhában két ruszki aludt. Az egyik a friss koporsón, amelyet Kláriék segítségével készített, a másik egy széken. A földszinti hálónak nem volt meg a kulcsa, de éppen az ajtó előtt állt benne egy üres ágy: mi tehát Klárival azon ruhástól ráfeküdtünk kulcsnak. Ami bizos, biztos. Őrködtünk. Negyed óra múlva már osont is volna be az ajtón a koporsós. Zavarában azt dadogta, hogy Borkát keresi. – Mi kell? Neki is egy fotenill. Aztán meg párna kellett, azután meg takaró. Folyton kellett neki valami. De Isten kegyelméből mégis megvirradt egyszer. Mind a jókra, mind a gonoszakra.

1945. január 26.

Elhatároztuk Klárival, hogy vacsora után a konyhában maradunk és éjfélig őrizzük a házat. Pedig lassan bizony fáradttá és kimerültté lesz az ember. A saját dolgához alig juthat, annyiféle bolond munkát sóznak rá az oroszok. Ma például elrendelték, hogy Dóci faragjon kopjafát az elesett kamarádoknak. De csonka-gúla formájút, a nevet fesse rá pirossal és feketével. Nincs festék? 20 percen belül legyen! Hát így megy ez. Nincs már éneklés este, torkán is akadna tán az embereknek a nóta. Ha tudom előre, hogy mit vállalunk az orosz megszállás vállalásával, nem tudom, lett volna-e bennem elég lelkierő a maradásra? Jó, hogy nem tudtam. Mert mégiscsak maradni kell. De, ami rosszat a német propaganda világgá kürtölt, az sajnos mind igaz.

Egész délután az orosz repülők szakadatlanul bombázták Farkasrét környékét. Szegény szüleimnek ép-e még a sírja? Szinte zavartalanul bombázhatták. Légi harcra ugyan gyakorta került sor, de földi elhárítás nem volt semmi. Illetőleg jött az alkonyattal az oroszok parancsnoka, hogy a 3 férfi menjen hullaszállításra. Végül engem visszaküldtek, hogy nem lesz hullaszállítás, csak egy kevéske élelmet kell levinni a frontra, s ehhez két férfi untig elég. Végül persze megint felhúzattak

velük egy kamerádot, aki közelebb feküdt ugyan, mint a tegnapi, de kétszerte nehezebb volt. Szerencsére egy véletlen szekérhez odakötözhették a szánkót, s így könnyen végeztek. Az újabb hullát belökték a garázsba a régi mellé. Temetésük időpontjáról még nem történt intézkedés.

Vacsora után Klári mosott a konyhában, én felolvastam neki, Sanyi és Matyi gyerekek sakkoztak. Mi voltunk az őrség. Egyszer csak bekopogott az egyik orosz, aki a koporsókat szokta készíteni. Titokzatosan viselkedett, s a mostanában használatlan főbejáraton át becipelt egy nőt. Hogy ez az ő magyar zsenája, s az hadd legyen itt reggelig. De ne nyissuk ki az ajtót, bárki zörgessen is. Ő poszton lesz, s majd vigyáz. Officer nye dobre, kaptán nye dobre, szakács nye dobre. De ő dobre. A rémülten és szótlanul pislogó magyar nőt lefektettük ugyanarra az ágyra, melyen Klárival tegnap kettesben őrködtünk, s mentünk a konyhába vissza. Rövidesen újabb dörömbölés: megjött a bőrkabátos ellenség, meg a szakács. A koporsócsináló hogyan művelte ezt, hogyan se, de gyors volt és ügyes: magyar zsenáját hirtelen kilopta, kívül megkerülte vele a házat, fel a fürdőszobába, oda becsukta, maga pedig állta tovább kint az őrséget. Ennyire félt a kollegái nemes versenyétől.

A bőrkabátosék közben a „dobre – nye dobre" társalgási formulát kezdték el a konyhán. Ez a második számú formula. Az első a kaput – nye kaput. De ez a második a veszedelmesebb. Kivitte Matyi gyereket magával a kertbe, ott ijesztgette, vallatta, pisztolyával lőtt is egyet el a feje felett. „Officer nye dobre, ugye dobre" – suttogta idebent az álszent szakács, de mihelyt visszatért az officér, egyszerre szinte csepegett a loyalitástól. Az officér pedig tajtékzott ellenem. Részeg volt a szeme, s három szava közül kettő megint a „job tvaju máty" volt. Döfködte a homlokomat, huzigálta a szakállamat, s mindennek kb. az lehetett az értelme, hogy huncut vagyok. Néha mindkét kezében pisztolyt rázott. Féltem, hogy részegségében előbb-utóbb véletlen elsüti. Követelte, hogy adjam elő a pisztolyomat. És szidott oroszul, mint a bokrot, csak nem tudtam, miért. Utálatos, bőszítő egy helyzet volt. Az asztalon hevert néhány kés, a szemem rájuk tapadt: belevágom valamelyiket ebbe az eszelős és gonosz részegbe, s aztán lesz, ami lesz! De akkor lenyúlt hozzám Jézus, és megfogta a kezemet. A gyűlölködő officér akkor már azt vicsorogta a szemembe százszor egymás után: direktor? direktor? Majd meg, mint halálos ítéletet: burzsuj! Elüvöltötte ezt is százszor, de én hallottam is, nem is. A homályos konyhában lobogott a zsírmécses lángja – a lámpásunkat is rég elvitték már –, de már beszélhetett az officér, amit akart, mert én közben Krisztus Urunkkal társalogtam.

Közben a ház népéből egyre többen jöttek le a konyhába. Többnyire az officér követelte őket, másuk aggodalmukban jöttek. Tegnap a mosókonyhában – vallatott az officér – több olyan nőt látott mosni, aki éjjel sehol sincsen: hol rejtegetem őket? Emma hiába erősítgette, hogy csak maga mosott egyedül. Másnap tudtam

csak meg, hogy hazudott Emma, mert Lidi mosott vele, a Piros húga. De nem árulta el. Igen odáig volt aznap Emma. Menstruált, de olyan abortusz formán, akkora nagy vérzéssel. Klári éppen ezért korán ágyba küldte. „Tudom én, mi a baja ennek – csattant fel a lány elkeseredetten –, fel is vinném a szobámba, de hát így vagyok." Mégis fel kellett vinnie a szakáccsal együtt. Semmiképpen nem hitték el neki, hogy menstruál, hiába mondta. Meg kellett a vért mutatnia nekik. Akkor őt békén hagyták, de más nőt követeltek rajta: Borkát, a húgát, a fiatalasszony Pancsit. Máskülönben szétverik a házat. Hiába sírt Pancsi, hiába hivatkozott a kisbabájára: előbb az officér mászott rá egymásután kétszer, aztán a szakács egyszer. Egymás szeme előtt. Aztán meg rimánkodni kezdtek Emmának, s Pancsinak, hogy senkinek el ne mondják, mi történt, különben őket ezért megszidják. S mentek aludni.

1945. január 27.

Van itt a kis házban egy írnok, tisztességes embernek mondják. Ez ma reggel megkérdezte Pirostól és a proletár Kláritól, akik takarítani járnak át hozzájuk, hogy érvényesült-e a parancs, békésen telt-e az éjjel? Azok elmondták, hogyan telt el. Hívták az officért, az ordított, dühöngött, tagadott: merje ezt a két nő a szemébe mondani! És olyan pofont ígért nekik, hogy kifolyik a szemük! De a két nő az írnok és a női katona előtt bátran a szemébe mondta az igazat. Erre káromkodva távozott, s mikor annak a konyhának a takarítására került volna a sor, ahol ő tanyázik, durván elkergette őket. Jött aztán a mi konyhánkba a szakács is sértődötten, hogy az officér nye dobre, de ő dobre – reggel ő egy irtózatos pofont kapott az officértől –, mire volt jó őt bemártani?

Szóval a viharfelhők tornyosultak felettünk. Egyedüli reménységünk a kapitán volt, akiről az a hír járta, hogy ma megjön a frontról. De a front most megélénkült, a katonák felháborodottan „skandálfront"-nak nevezik, halottakat húzatnak éjjel a kis szánok, sebesülteket visznek a szekerek. Azt beszélik, hogy az oroszok két ízben is megadásra szólították fel a németeket. Annyira bizonyosra vették a megadást, hogy nem is számítottak további harcra. A németek azonban a második felszólítást is visszautasították, s tegnapelőtt éjfélkor megkezdődött a nagy offenzíva. Való, hogy rengeteg tüzérség és egyéb katonaság érkezett a Svábhegyre, az Istenhegyi út igen forgalmas, a kútnál alig lehet vizet kapni, annyi lovat itatnak ott, annyi katonai konyhát töltenek. Éjjel-nappal kvártélyt kereső különböző katonák verik fel a házat.

Estefelé a bőrkabátos átjött hozzánk a női katonával együtt, és engem behívattak a hallba. Ott homály volt, s a vénasszonyok kóválygó árnyai imbolyogtak. Ismét azt a „kis pisztolyt" követelte rajtam az officér, s persze ismét nem adhattam

oda azt, amit más oroszok már réges-rég elvittek. De a katonanagysága is igen szigorúan beszélt, hogy civileknek nem szabad fegyvert tartania, s ha találnak nálam, agyonlőnek. Elég kínos egy jelenet volt ez, de szerencsére nem tartott sokáig. A nagysága hazament, az officér pedig beült a konyhába, ahol a ruszkik a disznó szakács irányítása mellett Borkával valami lángosfélét sütöttek. Kit májjal, kit lekvárral töltötték meg, s az officér ette. Aztán a pinceablakon át bemászott orvul a pincébe, ott fűtöttek éppen a fiúk. Mindent átkutatott, minden kazánba is belenézett, s talált is két üveget. Az egyikben rummaradék, a másikban likőrmaradék volt, – én nem is tudtam róla, óvóhelyi tartózkodásra tartogatták. De az officér nem csapott botrányt, hogy miért titkoltam el a pálinkát előle: húzott egy nagyot belőle, ki is rókázta mindjárt, mert annyira tele volt, s vitte az üvegeket. Előbb azonban meghagyta a fiúknak, hogy erről senkinek szólni ne merjenek.

Vacsora után az volt a haditerv, hogy a ház felnőttjeinek fele lefekszik aludni, a másik fele a konyhában gyűlik össze. Klári kezdetben úgy tervezte, hogy az ajtót nem nyitjuk ki semmiféle zörgetésre, s ha ezután betörik, az összes fehérnép visítva szaladjon ki a házból, s mentül nagyobb jajveszékelést csapjanak. Hadd legyen minél nagyobb botrány. De valami legyen már. Hanem ezt a tervet a többiek egyhangúlag elvetették. Dóci is ellenezte az ajtó betöretését, egyrészt a folyton lézengő idegen katonaság miatt, másrészt pedig azért, mert az oroszokat egyáltalán nem izgatja a sikongatás. Mikor tehát bezörgetett a szakács, beeresztették. Azzal jött, hogy a kapitán azonnal hívatja az officért, s úgy tett a marha, mintha el se hinné, hogy nincs itt elbújtatva az officér. Aztán mégis beletörődött, hogy nincs itt, de ezzel a hírrel esze ágában sem volt a kapitánhoz visszasietni. Azon kezdett el veszekedni, hogy miért válogatunk lencsét. Aztán hogy félóra múlva munkára viszik az egész házat, hogy megtudjuk, mi az a rabota. Mindenáron szeretett volna belekötni valakibe. Főképpen belém. Hogy ma megint elesett három ruszki soldat, mert a burzsujok rádión bemondták a magyaroknak, hol vannak a ruszkik, s erre a magyarok agyonlőtték őket. Hogy a megrendelt hóköpenyeknek holnap déli 12 órára okvetlenül meg kell lenniük. Az asszonyok hát elővették a varrást! Akkor meg, hogy feküdjenek le aludni rögtön, mert félóra múlva 20 orosz katona jön ide a konyhába titkos céllal. Menjünk, menjünk, feküdjünk – sürgetett. De ő itt marad a konyhában. Hallottuk, hogy a szakács is felkerekedik hamarosan, és elmegy. Vártuk, hogy kivel tér majd vissza? De vagy elaludt közben az illető, vagy más: nem jött vissza senki. Csak szállást kereső katonák dörömböltek untalan.

Erős próbája ám az idegeknek az ilyesmi. Ostoba primitív lények átlátszó, ösz-sze-vissza hazudozását szó nélkül lenyelni, értelmetlen és jogosulatlan parancsait teljesíteni. De mi mást lehet itt tenni? Az Istenen kívül más segedelmünk nincsen.

Kérkedni szoktam magam előtt, hogy nem vagyok haragtartó, s a Miatyánknak feltételét: miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek, sohasem tartottam nehéznek. De most reggel az ok nélkül gyűlölködő officérrel kapcsolatban erősen éreztem a kísértést. Pedig a gyűlölködést gyűlölséggel nem szabad viszonozni, hogyan szűnjék meg akkor ez az ördögi láva, meg kell szakadnia egyszer. Kértem tehát Istent, hogy mentsen meg a gonosztól. De szabadítsa meg az officért is, akit az nyilván a hatalmában tart teljesen. Reggel tudtam meg, hogy Klári is az officér lelkének megvilágosításáért imádkozott. És ámulva értettük meg, mennyire az embernek saját érdekében állhat Jézus Krisztus parancsa: imádkozzatok azokért, akik üldöznek benneteket. Egészen bizonyosra vettem, hogy az officér valami koholt hamis ürüggyel letartóztat ma éjjel. Talán bebújik megint valamelyik ágy alá, hogy ott találta eldugva a zsebében hordott „kis pisztolyt". Védtelen vagyok vele szemben. De bármi történjék is velem, az csak Isten akaratából történhetik. Tegnap este ezt egy névjegyemre le is írtam, s beletettem abba a Móricz-könyvbe, melyet olvasok. Ott Klári bizonyosan meg fogja találni, és tán könnyebbségére válik, ha ez a bőrkabátos marha csakugyan agyonlövet. Őszinte csodálatomra nem történt semmi.

1945. január 28.

[...] Ma ebéd után jön át értem a konyhából valaki, hogy a katonanagysága hívat azonnal. Szájában cigaretta lifegett, és teljes erővel lóbálta Borka húgának pólyás babáját. De olyan buzgalommal és ügyetlenül, hogy a konyha valamennyi nője kitárt karokkal repdesett körülötte, mint megannyi őrangyal. Hogy talán még előbb elkaphatják a pólyából kirázott gyermeket, mint az a konyha kövét éri. Tökrészeg volt a nagysága. Ritkán láttam visszataszítóbb képet ennél. Petyhüdt arca, száján foltokban rúzs, járt a szája, mint a kereplő, s kopogott az örökös „job tvaju máty" és „huj", mint a jégeső. Megint a tegnapi nóta járta: adjam elő a kis pisztolyt. Párszor ismét közöltem vele, hogy nincsen már semmiféle pisztolyom, de ő csak erősködött. Az officér jelentette a kapitánnak, hogy nekem van kis pisztolyom, ha pedig van, akkor ők engem minden házam népével együtt puff, puff, puff. Hagytam, hogy csak beszéljen. A tolmács is intett, megunta a meddő huzakodást, és nem tolmácsolt semmit. De a nagysága nem is várt választ. Csak kerepelt részegen, egyet-egyet köpött, számba dugta a félig szívott cigarettát. Elővette a saját kis Browningját, a golyót azonnal belehúzta csőbe, de nem tudott bánni a pisztollyal, potyogott a töltény, untalan a tolmács tette rendbe.

Jöttek, mentek a konyhában más katonák, de csak nevették a részeg nagyságát. A nő maga azt állítja, hogy a felesége a kapitánnak, s három éves kislánya

van otthon. Bármint álljon is a dolog, a kapitánról megvan a véleményem. Vajon örül-e neki az ura, ha így részegen meglátja? S nem bánja, hogy részeg emberei sorra csókolgatják? Nálunk mindenesetre örömnek számított a hír, hogy a kapitán itthon tölti az éjjelt. Akkor talán ma békén hagy minket az officér. Azonban dehogyis hagyott. Megjött szakácsi adjutánsával, s azt ígérte, hogy tíz percig akar csak beszélgetni, s akkor elmegy aludni. De hat ifjú nőt kér erre a beszélgetésre. Végigjárta ismételten az egész házat, minden ágyat sorra világított: délelőtt megmondta már, hogy a szemüveges lányt, Lilit akarja. De Isten csodájára éppen ezt az egyet hiába kereste. Lili fent aludt az úgynevezett Kárpátokon, a betegszoba kályhájának a tetején. Ilyen szerencsés véletlenek miatt kerültem aztán én abba a gyanúba, hogy titkos bunkerben rejtegetem a legjava nőket. Akikről különben, mint az a délutáni kihallgatásom során kiderült, azt hiszik, hogy valamennyi az én feleségem. Minden nő, aki csak van ebben a házban. A nők tehát hamar összegyűjtettek éppen Anna néninek, Lili nénjének ágyára. Jött az officér, s most nem lehetett óbégatni.

Eddig mindig az első vonalban küzdöttem hasonló látogatások idején, de érdekes volt a mögöttes hátország is, mondhatom. Egyre tragikusabbá lett a hangulat. Főként Kiss Elemér nyögött. A konyhán beszéd és nevetés hallatszott, kint az éjszakában megdördültek az ágyúk, s az officér egymás után kezdte kiküldözgetni, kiselejtezni a nőket. Lilit és Klárit küldte ki elsőnek, azután Emmát. Te úgyis menstruálsz. Ezek visszasomfordáltak megint, azonban látnivaló volt már, hogy az officér mára Évát választotta, Elemér feleségét. Éva ma került először szemtől-szembe oroszokkal. Eddig egyéb nők tartották helyette is a frontot egy teljes hónapja már. Nem mondom, Éva helyzete eléggé reménytelennek látszott, de Isten csodájára mégiscsak megmenekült. A csoda eszközéül Emmát és a proletár Klárit választotta az Isten. Emmát, aki ügyesen húzta-vonta szobája kulcsának átadását – oda vitte volna az officér Évát –, de főként Klárit, aki közben elmondhatta az officérnek az ő moszkvai útját, a kommunista múltját, ennek a mi otthonunknak a történetét, s általában mindent. Szerencsére ezúttal az officér nem volt tökrészeg, a beszédet megértette. Azt mondta Klárinak: ha hazudtál, a fejeddel játszol. Holnap ellenőrzöm, hogy igazat mondtál-e, vagy sem. És elment. Egyáltalán nem hiszem, hogy holnap este ne kezdődnék megint elölről az egész, de legalább mára megszűnt a veszedelem. Ennyi is elég csodának és eredménynek.

1945. január 29.

Csakugyan vasárnap: a mostani zaklatott életünkben ritka nyugodt ünnep. Az officér ma egyszer se volt a házunkban. Este megszerveztük a védelmi rendszert ellene, de este sem jött. Nem volt tán idehaza? Hosszú napok óta nem al-

hatott békében a ház. Napközben be-bejött ugyan egy-egy szállást kereső kósza orosz társaság, de aztán elment baj nélkül. Éjjel pedig nem jött senki. Reggel 5-kor zörgette fel a szakács a házat Eleméért, hogy húzza le neki a reggelit a frontra. A vacsorát majd Dócival húzatja le.

Érdekes, hogy ezek az oroszok noha állandóan azt fontolgatják, hogy ki mint dolgozik, és elegendőt-e, maguk másban sem mesterkednek, mint hogy a munka alól kibújjanak. A dolgozók államának polgárai szívük szerint nyilvánvaló nem kedvelik a munkát, s ebben cseppet se különböznek a kapitalista világ naplopóitól. Sőt! A mi asszonyaink takarítanak rájuk, főznek, mosnak, varrnak, – még azt a krumplit is nekik kell meghámozniuk, amelyeket a ruszkik tőlünk lopnak. Tegnap még udvariasan kértek egy fél zsáknyit – nekik hiszen van elég, de a hófúvás miatt akadozik az utánpótlás –, ma aztán nyers erőszakkal elvittek két zsákkal. Lázasan dugdossuk a maradékot. Veszett fejsze nyeleként Klári négy kenyeret cserébe kialkudott tőlük. A tűzifánkat is mind eltüzelték már. Hihetetlen pocsékolást művelnek ebben is. Mi tavaszig játszva kihúztuk volna azzal a fával, melyet ők alig egy hét alatt eltüzeltek. Nem is értem, miként vihették végbe ezt a csúcsteljesítményt.

Minden nap újabb kár a házban, újabb kár a kertben. Mennyit ápolgattam kedves bokraimat, fáimat, ezek most tördelik, vágják, teherautóval gázolják. Klári népi hímzéses ládáit feltörték a padláson, legszebbjét puszta kíváncsiságból szétvagdosták, kapcának hordták el az asztalkendőket, az abroszt hóköpenyegnek – de láttam én már olyan ruszkit is, akinek a legfinomabb santung selyemből, s olyat is, akinek csipkéből volt a hóköpenye. De hát ezek általában katonatulajdonságok, nem csupán az oroszok bűnei. Vannak azonban csőstül, ami speciálisan orosz.

1945. január 30.

Tegnap se, ma se tette be hozzánk a lábát az officér. Kétségkívül igen megijesztette Klári a múltkor. Részeg szemét, mosdatlan képét, fekete körmét két napja már nem láttam, és nyomorúságos állapotunkra jellemző, hogy ezt a negatívumot tartjuk a legújabb kori történelem legjelentősebb eseményének. Pedig a svéd Vöröskereszt állítólagos rádiójelentése szerint Budapesten eddig 90 ezer a polgári halottak száma.[1367] Bármennyire is túlzottnak érzem ezt a 90 ezres számot, az embernek folytonosan szorong a szíve a hozzátartozóiért.

[1367] Mihályi Balázs kutatásai szerint 1944. december 24. és 1945. február 13. között 25 000–30 000 polgári személy vesztette életét a mai Budapest területén. Háborús cselekmények áldozatai 10 100 fő, terrorcselekmények, a nyilasterror zsidó áldozatai 3600 fő, szovjet atrocitás következtében elhunytak 1000 fő, betegségekben meghaltak 10 000 fő. De a főváros bevételét követően is kiemelkedő az azzal összefüggő halálesetek száma (betegségek, visszamaradt aknák, felrobbanó lövedékek, szovjet

Csaknem három napig süvített az orkán, mára állt csak el, a forrásunknak vége, alig csöpedezik már, kezd elapadni. Tisztára hó íze van neki, jóllehet a hó alatt mindenfelé sokhetes lódögök, s egyéb hulladék hevernek: szóval gondunk van elég. De legközvetlenebbül az officér tortúrát éreztük. Most, hogy megszűnt, egyszerre elviselhetőbbnek tűnik ez a szörnyű rémségekkel teli világ.

Szinte jó, hogy minden órának megvan a maga sürgős és életbevágóan fontos feladata, s így az ember nemigen juthat gondolkodáshoz. Emberi bölcsesség, akarat és előrelátás? Abban az egyben lényegileg csakugyan egy volt a váltakozó magyar kormányok törekvése, hogy a háborúba nem szabad belekeveredni, a kis magyar hadsereget minél sértetlenebbül kell megőrizni, s a nemzet egységét lehetőleg meg kell óvni. Ezért lett öngyilkos Teleki Pál, s az őt követő miniszterelnökök a változó adottságok között nagyjából szintén iparkodtak volna ragaszkodni ehhez a kitűzött célhoz. És az eredmény? Az összes átok ránk szakadt már, melytől kezdettől fogva féltem: harctérré vált az ország, német és orosz mérkőzik rajta, mindegyik szegényes nemzeti értékeinket pusztítja, s a magyarságot írtja. De testvérháborúban nem álltunk eddig. Azonban hiába minden igyekezet: nem bújhatunk ki semmiféle részlete alól sem annak a borzalomnak, mely Olaszország sorsában annyira rémített. Ki kell inni a poharat fenékig.

Az Istenhegyi úton most örökös a jövés-menés, és szörnyű a háborús forgalom. Elég sűrű az autók járása is, de azért inkább olyan a kép, mint volt az első világháború idején, saját magam hősi korában: lovon ülő tüzérek, lovas ordonáncok és annyi fiakker-forma szerkezet, amennyi a Svábhegyen még soha nem járt. Oroszok ülnek persze mindegyikben, prémsapkások, mert még mindig a kaukázusi hadosztály tartózkodik nálunk. Lovagolni és hajtani tudnak, de ló bizony nem szívesen lennék náluk, mert ugyan nem kímélik. Lefelé is, felfelé is többnyire csak galoppban járnak ezen a meredeken.

Ma reggel elözönlötte a házunkat két motor-vontatta ágyú holtfáradt legénysége. Ez volt az első társaság, amely az én régi háborús ütegem képére emlékeztet. Ezek katonák voltak. Harcosok ültek a csatakos kőpadlón a konyhában, és előszobában, – aludtak, mert két napja nem alhattak már, s most valami parancsra vártak. Gyalázatosan összepiszkították önhibájukon kívül a konyhát, de máshova nem mentek be, és máskülönben is fegyelmezetten viselkedtek. Úgy volt már, hogy éjszakára is itt maradnak, de nagy örömünkre este mégis megjött a hirtelen

atrocitások). Az ostrom három hónapját nem számítva 1945. márciustól júliusig a legkiugróbbak a halálozási adatok, duplája az előző évi szintnek, a havi halálozás mértéke csak 1946 márciusában csökkent vissza a korábbi mértékre. Mihályi 2020. 18–27.

parancs: mentek. Parancsnokuk köszönte a szállást, és elnézést kért az eddigi kellemetlenségért: úgy látszik, hogy vannak ilyen oroszok is.

1945. január 31.

Tegnap is, ma is tölgyfákat döntögettünk, daraboltunk: fogytán a tűzifánk, orosz katonáink tehát elrendelték, hogy itt a második szomszédunk telkén vágjuk a fákat. Ha már dolgozni kell, nem a legkellemetlenebb munka. Délben, amikor az oroszok kirendelte fakivágásból megjöttem – megint egész nap esett a hó –, igen-igen letörtnek láttam Klárit. Rövidesen el is sírta magát, és bevallotta, hogy erejének és hitének fogytán van. Hogy ő ugyanúgy megbukott a maga kis kísérletével házunk közösségi életében, mint az oroszok nagyban az ő új rendjükkel. Vigasztaltam, hogy pár napja magam voltam ennyire megfáradt, reménytelen, szomorú, s egyre csak az járt az eszemben: gyerünk innen Nyikolaj! Mint Andrejev Leonyid gyönyörű novellájában[1368] mondja végezetül az örökkön örökké optimista elmebeteg, mikor lefoszlik róla a tettetés és a betegség, – gyerünk innen Nyikolaj! S lám, azóta elmúlt ez a keserű fáradtságom. Az oroszok hiába győznek most, végül is alul fognak maradni. Aki felelős a magyar nép jövendőjéért, vagy akárcsak bármely kicsiny befolyással lehet sorsának irányítására, az soha szem elől ne tévessze ezt az igazságot. Nem az oroszok a megoldás. Az oroszok csak átmenet. Valameddig urak rajtunk. De aztán el fognak tűnni. Az izmusok varázserejébe vetett hitnek is el kell tűnnie. És a mi kis közösségünk, a mi kísérletünk, ha hetvenhétszer megbukott is, mégsem volt hiábavaló. Akármennyire gyermekes volt is, bármennyire tökéletlen is: jót akart és jó szándék hozta létre. Jöjjön el a Te országod – csak nem gondolhatta komolyan senki, hogy ez a mindennapi imádságunk éppen a mi kísérletecskénkből fog megvalósulni? Az Úristen dolga lesz annak megvalósítása. Mi csupán csak kívánhatjuk. Egész lelkünkből, de embervoltunk megszabta tökéletlenséggel. Ha megbukik, ha nem: nem hiábavaló.

1945. február 1.

Tegnap este az a hír terjedt el, hogy Buda kapitulált.[1369] Civil menekültek is haladtak: honnan jönnek? A frontról, illetőleg a volt frontról – ott kellett eddig a németeknek dolgozniuk. És hol van ez a front? A Várhegy alatt. Csürheszerű sűrű

1368 Leonyid Andrejev (1871–1919) *Elbeszélés Szergej Petrovicsról* című novellájának Nietzsche nevű diákjára utal.

1369 A front ezen a napon az Istenhegyi út és a Királyhágó tér körül stabilizálódott. UNGVÁRY 2005. 425.

trén vágtázott alá az Istenhegyi úton az éjszakában, és nótáztak, harmonikáztak. Az oroszok örömben voltak. Magam is már-már számolgattam, hogy mikor mehetek be Laci öcsémékhez legalább.

Hajnalban arra ébredtünk, hogy két ló röhög be a kis vasalószobánk ablakán, és szüntelen az orosz katonák zajongása, lármája, járása-kelése. Rosszat sejtettünk persze, s csakugyan: 15 orosz katona aludt a konyhánkban, Boriska és Vilma néni önfeláldozó gondoskodással bírták legalább ott visszatartani őket: teát főztek nekik, fűtöttek, mosdóvizet melegítettek, de hiába, mert reggelre telefont vezettek be, s azt mondták, hogy 3 napig itt maradnak. No, megette a fene. Az eddigi oroszainkkal is alig győzzük a létet. Éjjel-nappal folyamatosan nyüzsögnek ezek is, mint a hangyák, mindenüvé beleütik az orrukat, hihetetlen bennük a kártékony kíváncsiság, minden zárt feltörnek, minden ládát felszaggatnak, bőrkötéses könyvekkel gyújtanak be, képeket szórnak ki a hóba. Mára pl. kiderült, hogy feltörték a pincében azt a ládát, amelybe az én porcelánmadaraimat csomagoltuk, s azt is, amelybe a herendi madaras porcelánszervizt, és mindkettőnek a tartalmát ripityára törték tetemes fáradságuk árán. Szörnyen kártékony férgek. És most megint egy újabb csapat jöjjön? Újabb adag kíváncsiság és kielégületlen munkakedv? De alig lettek kész a telefonszereléssel, jött a megváltó parancs és menniük kellett. Akkorra javában dörgött már a csata. Ej, dehogyis kapitulált Buda még.

1945. február 2.

A medvének nem lehetett nehéz a határozathozatal máma. Karácsony óta kemény a tél, de ma reggelre hirtelen megenyhült, gyönyörűen ragyogott a Nap, és csorgott az eresz. Ha tehát a medve tartja még a régi törvényt, sürgősen visszabújt a barlangjába, hogy aludjék tovább. És akkor még 40 napig tél lesz. Keserves dolog lesz.

Idegen orosz katonák jönnek-mennek. Jöttükkel ijedelmet okoznak, mentükkel örömöt. Házi oroszaink pedig tovább folytatják kártékony életüket. Mára például a garázsajtót szakították le: úgy látszik, deszka kellett nekik. Lassan alig marad utánuk egyéb a házból, mint a puszta falak. Csak idegekkel kell győzni a mindennapos új kár elviselését. A kútnál igen bajos vízhez jutni. Ha eddig 20 lovat hoztak itatni, most legalább 200-at hoznak. Havat olvasztunk hát, azzal mosunk, mosogatunk, mosdunk, hisz így is gond a főzés szükségletének kielégítése. A vízhordó különítményünknek sokat kell várakozni a kútnál. Persze mások is várakoznak, s folyik a beszéd. Újabban egyre csak arról, hogy milyen békevilág van már Pesten. Hogy népkonyha van, vízvezeték, villanyvilágítás, a főbb útvonalakon villamos jár, mozi van, az Operaházban orosz társulat játszik. Az emberek mondják, hogy ez marhaság, de azért élvezettel hallgatják. A rémhírekkel kö-

zeli rokonok ezek a kéjhírek: a mostani rémségek idején ugyanannyira borzolják az emberek idegzetét, mint a békeidők nyárspolgáráét a grand quignol.[1370]

1945. február 3.

Egy gazdátlan lovat befogadtunk, pár nappal ezelőtt láttuk már, akkor a gazdája vezette: az oroszok visszaadták neki, s ő szerette volna valami ismerősénél elhelyezni. De időközben annak az istállóját is megszállták orosz katonák. Kénytelen volt a lovát visszavezetni. Két nap múlva hozta megint, dühösen és elkeseredetten. Hogy ő éppen karácsony előtt veretett új vasakat a lova lábára, az oroszok levették róla mind a négyet, neki sem szénája, se istállója, minek tartsa hát a lovat? Ő bizony visszalopja az oroszokhoz. Csakhogy az oroszoknak nem kellett, kicsapták az útszélre. Két napig ott lődörgött szomjasan, éhesen – közben valami puskagolyó a lapockáját átütötte. Szerencsés lövés volt nagyon, a csontot nem törte el, nemes részt nem sértett, a ló még csak nem is sántított tőle. Nézték az oroszok is, de sebesült volt, egyik szemére vak is: nem kellett nekik. Betévedt az udvarunkba, a proletárasszonyok kifosztott lakásába észrevétlenül beszorult, törve-zúzva ajtó, ablak, de mégiscsak fedél: ott éjszakázott. Szénánk persze nincsen, de eszi ez a nyomorult a moslékot is, a krumpli héjat. Most azt fontolgatjuk, hogy levágjuk-e húsnak, vagy próbáljuk-e mégis igavonónak tartani?

1945. február 4.

[...] Délután felkeresett bennünket Ignácz Rózsa. Ágyban feküdtem, így csak másodszájból hallottam az elbeszélését. Rémregény. Ráth György utcai lakását január 26-án foglalták el az oroszok, addig németek és magyarok lövöldöztek ki abból a kis mosókonyhából, melyben maguk is lapultak. Máig is abban tengődnek kilenced magukkal. Öten az ágy szélén ülnek, de csak fél fenékkel, mert az ágyon 10 napja fekszik kötözetlen egy fejlövéses civil. Látszik az agyveleje, büdös a gennytől. Levetkőzésről, mosdásról szó nincs, olvasztott havat isznak, és az oroszok adta kenyéren élnek. Tetvesek persze. Makkay Zsombi is ott van vele fiastól, ők karácsony másnapján mentek le tőlünk Nagy Imrével.[1371] Zsombit állandóan a fronton dolgoztatják az oroszok, ágyúkat tolatnak vele az állásba, meg ilyesmiket. A napokban a vele dolgozó másik civilnek, egy orvosnak a hasát teljesen széttépte a gránát. Zsombi húzta haza a „munkahelyükről" holtan. Rózsa hozzánk volt

1370 rémdráma

1371 Lásd az 1944. december 27-i bejegyzést.

férjétől, Makkai Jancsitól jött, ott a Lida, az amerikai második feleség megfürdette, megfésülte, tetőtől talpig tisztába öltöztette, a kisfiát[1372] is ott tartották.

1945. február 5.

A bőrkabátos officér egy hétig csakugyan nem alkalmatlankodott nálunk, de tegnap éjjel lejárt megijesztésének varázshatása, és éjjel kettőkor szakács barátjával bezörgetett, hogy ők az Emma szobájában akarnak aludni. Emma is, a manzárd többi lakója is lejött a konyhába aludni, ez a két disznó meg felment. Nőt ezúttal nem követeltek, ellenben összetúrták a cselédlakást és a padlást, és egy csomó ruhaneműt ismét elloptak. Expedíció indult védelemért, mert egy jóindulatú orosz azt tanácsolta, hogy forduljunk az orosz parancsnoksághoz: aki rabol, vagy erőszakoskodik, azt agyonlövik. Dolgavégezetlen tért vissza az expedíció. A statárium csak a polgári lakosságra vonatkozik, a katonákra nem.

Délután aztán megjött a várva várt öröm, megjött Anti, a proletár Klári ura, akiről ma kiderült, hogy nem is Zimányinak, hanem Apró Antalnak[1373] hívnak. Autón jött egy Moszkvából frissen érkezett női politikai biztos, s egy orosz tiszt társaságában, magának is fontos megbízatása van Pesten: a gyárak üzembe helyezése a dolga. Átmentek a kis házba a védelmünkre szót érteni. Az officér természetesen kisfiú lett, s tagadott volna mindent, azonban a szemébe mondták. Megígérte, hogy minden holmit visszaad, de mihelyst Antiék elmentek, hallani se akart a visszaadásról. Nemcsak az eddig rabolt holmit vitték el, de ami ágynemű, edény, s egyéb holmi volt a kisházban, vittek mindent.

Anti szörnyű dolgokat mesélt Pestről. Azt mondja, elképzelhetetlennek tartotta volna, hogy egymilliós nagyvárost négy hét alatt ennyire tönkre lehessen tenni. 10 napja nem talál olyan lakást, amelybe beköltözhetnék. Nincsen. Az összes híd fel van robbantva, az összes Duna-parti szálloda kiégve, az Andrássy út teste végig

---

1372 Makkai Ádám (1935–2020), Makkai János és Ignácz Rózsa fia. 1956 után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. A chicagói University of Illinois nyelvészprofesszora. Kétszeres Kossuth-díjas magyar költő, műfordító.

1373 Apró Antal (1913–1994) 1938-tól a Magyar Építőipari Munkások Országos Szövetségének a vezetője. 1944 szeptemberében a Békepárt Központi Bizottságának tagja, az ellenálláshoz szükséges fegyverek beszerzésének felelőse. 1945. január 22-én lett a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége Szakszervezeti Osztályának vezetője, februárban pedig a Tömegszervezetek és Tömegmunka Osztály irányítója. A háború után mint az MKP KV és a PB tagja, a párt legfelsőbb vezetői közé tartozott. 1952-től ipari miniszter. 1953-tól 1956 novemberig a Minisztertanács elnökhelyettese és a koncepciós perek rehabilitálásával foglalkozó bizottság vezetője. A második Nagy Imre-kormányban elnökhelyettes és építésügyi miniszter. November 4-e után csatlakozott Kádár János szolnoki ellenkormányához. 1971-től 1984-ig az országgyűlés elnöke.

felrobbantva, s csak a VII. kerületben 3 ezer holttest fekszik még mindig temetetlenül.[1374] A kormány szeretne Debrecenből Pestre költözni,[1375] de nincs helyiség, ahol működhetnék. Sajnos nem beszélhettem vele eleget, mert sietnie kellett vissza. Ígérte, hogy szombaton megint eljön, s igen boldog volt, hogy ilyen nem várt nagyszerű helyzetben találta a házat. Mi pedig azt hittük, hogy aránylag nehéz a sorunk.

Este Tamási Áron toppant be hozzánk negyedmagával: Diósy Tóni,[1376] Kertész Róbert,[1377] s egy mérnök volt vele. Valamennyiüket Bajor Gizi villájából dobták ki az oroszok. Harmadnapja foglalták el a villát, esztelenül teljesen feldúlták, a férfiakat kiparancsolták, asszonyaikat végigmászták, s most ismét kidobták őket, hogy három nap múltán visszajöhetnek. De addig a generális, aki ma a villába beköltözött, nem akar magyar férfit látni. Tamási Áron rettenetesen rossz testi és lelki állapotban van. A többieken is meglátszik az utolsó napok nyoma. Sebesültek menekültek közéjük a pincébe és Bajor Gizi meg Diósyné cipelték ki a halottakat. Áron az Attila útról, Bókay Jánoséktól[1378] költözött Gizihez két héttel ezelőtt, mert nem bírta az örökös bombázást. Napról napra rosszabbak a hírek. Sokkal rosszabbak, mint legsötétebb aggodalmaink voltak. Az aggodalmaim tehát szintén sötétebbek napról napra. Ha a saját magam külön bajának tekinteném, tán el sem is lehetne viselni. Budapesten elpusztult 100 ezer magyar, mind az én családi halottam. Ha köztük vannak az öcséim is, annál inkább azok. Ha Isten kegyelméből nincsenek köztük, akkor se maradok ki a gyászból.

1945. február 6.

Tegnap Antiék azt a tanácsot adták, hogy próbáljunk Sokolov őrnagytól, a hadsereg közigazgatási parancsnokától a házunkra egy mentesítési írást szerezni. Emma szerint ez a Sokolov a Gábor Áron utcában lakik, ma délelőtt tehát levonultunk oda a kis Klárival küldöttségbe. Antinak volt egy a családjára is vonatkozó olyan menlevele, amilyen szerinte nincs egy tucat Budapesten, s amely a fegyverviselést is megengedi. Ezt tegnap a feleségénél hagyta. Ezt vittük tehát igazolásul, mert

1374 A veszteségekről lásd az 1367. lábjegyzetet.

1375 1945 áprilisában vált lehetővé, hogy az Ideiglenes Kormány a fővárosba költözzön. SZENT-IVÁNYI 2016. 303–341.

1376 Diósy Antal (1895–1977), festő, grafikus, a Magyar Iparművészeti Főiskola tanára.

1377 Kertész Róbert (1901–1960), újságíró, a *8 Órai Újság* szerkesztője. Az 1940-es években álnéven a nácizmus ellen írt cikkeket. 1945 után a *Kis Újság,* 1951-től 1957-ig a *Béke és Szabadság* munkatársa. 1958-ban emigrált.

1378 Bókay János (1892–1961), író, műfordító. 1929-től minisztériumi sajtóreferens lett. 1933-tól a *Budapesti Hírlap* felelős szerkesztője. 1933–1944-ig a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. ügyvezető igazgatója.

nekem az égvilágon semmiféle igazoló iratom nincs, mind a GPU-nál maradt. Nem kellett azonban Anti csodapapírja, ősz szakállam is megtette, és a hirtelen megrokkanásaim. Mihelyt hólapátoló munkásosztag tűnt fel az úton, vagy olyan ruszki járőr, aki alighanem robotnikok összefogásában mesterkedett, én egyből meggörnyedtem és szemlátomást annyira elaggultam, hogy szánakozva néztek rám a poroszlók. Sőt, megvetőleg: ugyan minek is él még az ilyen vén nyavalyás?

Pedig a Béla király útjának elején szokatlan nyüzsgésbe kerültünk bele. Egy orosz katonabanda – ilyet sem láttam eddig – szaladt lefelé egy kertből, egy kapitán elébe állt, és dirigálni kezdett. Elég csürheszerű orosz gyalogság állt fel az út mentén, kb. két szakasznyi, s az volt a látszat, hogy itt valami díszszemle készül. Lógni próbáltunk tehát. A zenekar azonban váratlanul utánunk eredt az úton, szemközt magyar katonák közeledtek, de fegyveresen is szintén kb. kétszakasznyi. Megálltak ugyanúgy, mint feljebb az oroszok, a zenekar elébük helyezkedett, muzsikált, s az oroszok őket ünnepelték. Az egyik szakasznak egy tüzérhadnagy volt a parancsnoka. Fanyarul mosolygott, pár szót váltottam is vele. Ezenközben házunk erősen megnövekedett férfiállományának nagy részét hólapátolási robotra hajtották ki. Ők is találkoztak ezzel a magyar csapattal, s a tüzérhadnagyban felismerték ugyanazt a tisztet, akivel 3 napja Bajor Gizi picéjében együtt ültek, – még mielőtt az oroszok azt elfoglalták volna. Ott a hadnagy erősen pöfögött a németek ellen, hogy legszívesebben ellenük harcolna. Elfogatása után nyilván jelentkezett is a harcra. Most is tudtak beszélni vele, s mondta, hogy azt azért nem hitte volna, hogy harmadnapra már be is vetik őket a németek ellen. Ezek szerint ezt az ünnepelt magyar csapatot a németek ellen a Sas-hegyen még ma harcba vetik.

Sokolov őrnagy – persze nem a Gábor Áron úton székelt, hanem a Budakeszi úton – egy ötvenes, nyugodt és elég civilizáltnak látszó férfi. A hivatala kényelmes, dolga kevés: olyasforma atmoszférát éreztem nála, mint hajdanában a pénzügyminisztérium bányászati ügyosztályán. Egy vénkisasszony-forma kommunista nő tolmácskodott. Igazolást ugyan nem kaptunk Sokolovtól, sőt az Antiféle írást is ott fogta. De másnapra berendelt megint, hogy addigra majd ellenőrzi az adatainkat, s ha igazak, ad mentesítő cédulát. Erre nagy szükség lenne, mert távollétünkben megint megjelent a bőrkabátos. Maga nem mert bejönni a házba, egyik emberét küldte be zsírért és káposztáért. Szerencsére akkor nálunk volt valami orosz politikai bizottság. Velem szerettek volna beszélni, de aztán Klárival is beérték. A Jurcsek Bélával való levelezésemről érdeklődtek – emlékezetem szerint soha egy sor írást nem váltottunk –, továbbá Reményi-Schneller és Mester Miklós tartózkodási helyéről. Tájékozottaknak és jóindulatúnak látszottak, s ígérték, legközelebb ismét felkeresnek. Visszatértünkkor ismét nőtt házunk létszáma: Ignácz Rózsa tért vissza és Makkay Zsombi fiastól: ők az új vendégek. Azt mond-

ják, csak egy éjszakára jöttek magukat egyszer kialudni, de ismerem én az ilyet. Itt fognak ragadni. Nem is bánom, sőt örülök neki.

1945. február 7.

Reggel kis Klárival legyalogoltunk Sokolov őrnagyhoz megint. Az őrnagy adott egy írást, hogy a házunk gyermekotthon, minden csapatnak és katonának szigorúan tilos itt megszállni és a berendezési tárgyakhoz nyúlni. Elválik majd, hogy a katonák mennyire respektálják ezt az írást, de ha respektálják, akkor sokat segít nekünk. [...]

Németország egyelőre harcol még. Hogy vajon miért? Mit várhat, miben reménykedik? Az oroszok állítólag 40 km-re, de legfeljebb 80 km-re vannak Berlintől.[1379] Hitler a hatalomra jutásának évfordulóján nemrégiben beszédet mondott, melyet a Bajor Gizitől érkezett különítmény még hallott rádión.[1380] Azt mondják, igen misztikus volt a beszéd, gyakran hivatkozott Istenre, saját küldetésére, s a meghiúsult bombamerényletre, mint jövendő elhivatottságát bizonyító csodára. És követelte a népétől, hogy bízzon benne.

1945. február 8.

[...] Délben izgatott kiáltás sikoltott végig a házon: itt vannak a Maros utcaiak! Vagyis a Maros utcai csecsemőotthon lakói, akikkel érintkezésünk karácsony napjával megszakadt.[1381] És már támolygott is be az ajtón Dalmyné a két fiával elképesztő állapotban. Arcukon is több napos por és piszok. Utánuk egy fiatal menyecske – Csanak unoka – a kisdedével. Házunk előtt az úton magyar robotnikok[1382] dolgoztak, ők mondták, hogy lent a Diósárokban roskadozik még egy nő nehéz batyu terhe alatt. Csanak Maci az, Klári leánykori barátnője, az imént érkezett a

1379 Nem sokkal az ardenneki német csatavesztést követően, január 12-én indult a keleti fronton a szovjet támadás, amellyel Berlint 60–70 km-re megközelítették. Az Ardennekben vívott nagy erőket lekötő ütközet sokban hozzájárult ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg indíthatta meg Berlin ostromát.

1380 Hitler az 1945. január 30-i rádióbeszédét már a berlini kancellária alá épített bunkerjából mondta el. Mindenkit a kötelessége teljesítésére szólított fel és a bolsevizmus elleni végső győzelemről szónokolt. Ormos 2018. 446.

1381 Lásd az 1318. lábjegyzetet.

1382 A malenkij robotra rendelt polgári lakosok. A kifejezés eredete az orosz „malenykaja rabota" kifejezés, magyar jelentése „kis munka". A szovjet megszállók erre hivatkozva hurcolták el a polgári lakosok tömegeit többéves szovjetunióbeli kényszermunkára az úgynevezett Gupvi-lágerekbe internáltként vagy hadifogolyként, ítélet nélkül. Az áldozatul esett civil lakosokat hadifogolylétszám-kiegészítés, etnikai tisztogatás vagy németként való internálás címén hurcolták el. A korabeli Magyarország területéről 260–330 ezer civil került így a Szovjetunióba. Bognár 2018. 35–90.

csecsemő nagyanyja. A segítségére szaladtam és aligha felejtem el valaha is ezt a képet: a fehér hóban törtető csupa bőr, csupa csont feketeruhás asszonyt. Egy tarka kendőben nagy bugyor lógott a nyakán, elöl egy jókora bőröndöt csomózott hozzá kínjában, mikor annak útközben kiszakadt a fogantyúja. Hogyan bírhatta a nyomorult ezt az ügyetlen csomagot, amely akkor is meglett volna 20 kg legalább, ha nem ilyen ügyetlenül vihető. Így 40 is megvolt. Én is alig bírtam el. Isten a bajban megsokszorozza az erőt. Ekkorra már Klári is odaért. Hallottam magam mögött az artikulálatlan felkiáltásokat. Sírás-e, nevetés? Öröm és hála? Nem mertem megállni. Csak törtettem előttük a hóban hazafelé. És hát a többiek a Maros utcából? – kérdezgettük őket. Ki másfelé menekült, ki – mert nem volt ereje az útra – ott maradt abban az illatszertárban, ahova tegnap kilökték őket. Ott maradt az a Bözsi is, aki a saját csecsemőjén kívül Atzél Edéné legkisebbik fiacskáját is szoptatta. Persze sejtelmük se volt róla, hogy Beáta itt van nálunk, arról sem, hogy mi van velünk. Egész úton azon imádkoztak, hogy itt találják még a házat, s minket benne, mert ha nem találják, mitévők legyenek? Január 20-án kezdődött meg felettük a harc és az oroszok 31-én foglalták el a házukat. Dalmyné volt az otthon szellemi vezére, de Mária diakonisszanővér a hivatalos vezető, akinek csinos, fiatal arca az orosz kapitánnak mindjárt megtetszett. Este valamilyen ürüggyel elvitették, ma sem tudja hova, valahol a János-kórház körül lehetett. Sok orosz volt itt a szobában, de ő vitézül ellenállt. Végül is dühbe jöttek, és kidobták. Kint állt a koromsötét éjszakában – merre vegye az útját? Két orosz kölyök útközben elfogta, egy pincébe lecipelte, s a nyomorult hiába menstruált éppen: a szüzességét erőszakkal elvették. Azután kilökték megint a sötétbe. Valami pincéből világosság szüremlett ki. Egy ismeretlen házmesterpár lapult benne, azok megmosdatták, lefektették, így vergődött másnap haza. De azóta is, ha valami kellett az otthonnak, vagy valami baj volt vele, a kapitán hívatta a vezető nővért, s bármi elintézésének az ő teste volt az ára. Most azon aggódik szegény, hogy bár legalább teherbe ne esett volna. De – azt mondja –, ha meggondolja, hogy az ő kínzatása elterelte a figyelmet a többi fiatalasszonyról, és azok így sértetlenül menekülhettek meg, akkor ő nem is panaszkodhat a tulajdon sorsa ellen.

A Maros utcaiak azt mondják, hogy az ő környékük teljesen tönkrement. Az ő házuk is – Darányi Kálmánné háza – sok telitalálatot kapott, végül le is égett. Ők a pincében nem is tudták, hogy felettük lángokban áll a ház. A sok tűztől a hó elolvadt, így abból sem tudtak ivóvizet olvasztani, de a csecsemők pépjéhez kellett a víz, hisz a rosszul táplált anyáknak elapadt a teje, az oroszok az összes élelmiszerüket elvitték, pépen kellett tartani a csecsemőket. A gőzfűtés kazánjából szedtek vizet hozzá. Sötétben ülnek a pincében napok óta. Mára virradóra aztán onnan is kirakták őket, hogy megrekedt itt a front, nem bírnak előbbre jutni, s egy illatszerraktárba zsúfolták össze őket a szomszédos házak lakóival. Aki bírt,

onnan reggel felkerekedett. Isten segítségével megérkeztek hozzánk. Egyenesen a mosókonyhába vezényeltük, megfürdettük, átöltöztettük, megebédeltettük őket, jaj, de boldogok voltak. Főleg inni nem győztek eleget.

De milyen állapotban fogom én az öcséimet viszontlátni, ha ugyan látom még őket egyáltalán? Sanyiék talán nem várták meg a bajt a gellérthegyi kockázatos vörös házban, idejük volt rá, talán átköltöztek a Bethesdába. Ebben bízom. De Laciék? Ha életben vannak, s van még jottányi erejük, akkor Laci hétfő estig megjelenik itt nálunk. Ezzel kecsegtetem magamat. Ma péntek. Addig csak lesz a Várral valami! S ha lesz, Laci ezt hamarabb tudja meg, mint mi. Mihelyt lehet, feljön. Jóságos Isten, csak jönne!

1945. február 9.

Tamási Áronéknak tegnap délután letelt a három napjuk, amelyre Bajoréktól kidobták őket. Elmentek, s mivel eddig nem tértek vissza, talán baj nélkül vissza is települhettek Bajorékhoz. Érzékenyen búcsúztunk el, Áron vagy hatszor megcsókolt. Én meg ilyenkor nem tudom, mit is kéne csinálnom. Csak tartom az orcám, hol az egyik felét, hol a másikat. De más hangulatban mentek, mint jöttek volt hétfőn. Nem csak testileg, lelkileg is. Tamási régi barátunk, Diósy is az. A másik kettőt most láttuk először. Kenderesy mérnök használható közösségi lénynek bizonyult, Kertész Róbert annál kevésbé. Igen kellemetlenül lepett meg tehát, amikor ma délután éppen ő tért vissza két nővel: feleségével, és nagyobbacska süldő lányával. Holott jelen volt tegnap a Maros utcaiak érkezésénél, és tudhatta, hogy minden talpalatnyi hely foglalt a házunkban. Kénytelenek voltunk elküldeni Kertészéket, kiknek különben semmi komoly okuk sem volt a menekülésre, – de hiába, az ilyen elutasítás mégis lelkiismeret furdalást okoz az embernek, s inkább vágatna magán a deresen. De nem is a helyhiány a legfőbb, ami miatt el kellett őket küldenünk. Ez gyermekotthon, lehetetlenség tehát, hogy 21 gyermek és 30 felnőtt lakjék benne. Ha ez az arány a gyermekek javára meg nem változik, még proletár Klári sem vállalhatja a felelősséget a kommunista párttal szemben.

Most az a keserves időszak következik majd ránk, amikor a tutajon ülőknek késsel kell a tutajba kapaszkodó kétségbeesett fuldoklóknak az ujjaikat levagdosni, hogy mindenestül el ne süllyedjen a túlterhelt tutaj. De ez olyan embertelen és csúnya munka, hogy az én Klárim nem bírja vállalni. A proletár Klári berzenkedik, és hogy ezt majd ő vállalja, mint pártbizalmi. Abban van szegény, hogy a pártja most mindenható. Sokat fog még csalódni. De ezentúl az ő hozzájárulása nélkül senkit fel nem vehetünk. Csak az öcséim családját kötöttem ki, ha jelentkeznének. Ennyi talán mégis dukál a saját házamban, ahol a tulajdon élelmiszer-

készletünkből hónapok óta tartjuk ezt a sereg embert. Mert, hogy a párt ad-e majd valamit, az bizonytalan. Hogy mi adtunk, és adunk, az bizonyos. [...]

1945. február 10.

Jön a menekülők szívfájdító csapata egyre, – jön, kopogtat, s el kell őket küldeni: nincs hely. Csak egy éjszakára – mondják –, csak amíg megpihenünk kissé, amíg más fedelet találunk, addig a küszöbön is elüldögélünk, – de persze nem találnának másutt sem, és itt ragadnának végképpen. Hát nem lehet! Nincs hely. [...]

1945. február 11.

Dalmyné lement Zugligetbe az apósát megkeresni. Míg odajárt, beállított az após. Az oroszok mindenét elrabolták, nincs egyebe, csak ami a testén van, hétszer lakoltatták ki egyik pincéből a másikba, de vén létére mégis vidám, és bizakodó. A menye pláne talpig ember. És milyen kicsi a világ: az öreget éppen Zsindely Katáék vették gondozásba, ők adnak neki lakást és kosztot. A mai világban ez igen nagy ajándék. Mesélte az öreg, hogy a nálam nem sokkal fiatalabb, testes és galambősz vénkisasszony Katát szintén megtámadta egy orosz. Kata foggal, körömmel kétségbeesetten védekezett. Az orosz kést rántott, megvágta Kata kezét. Bejött egy másik orosz, és a dühöngő kollegáját lefogta. Kata két ujját alighanem elveszti, de ennek árán megvédte magát: mindig is szerettem ezt a Katát. Az öregnek persze nem mondtam el, hogy az ő derék, és okos menye rosszabbul járt: a Maros utcában áldozatul esett az oroszoknak. Az ilyesmiről nálunk amúgy sem szokás beszélni. Magam is úgy teszek, mintha nem tudnék róla. Ebédre itt fogtuk az elárvult öregurat, s addig a menye is hazaért. [...]

1945. február 12.

Ez a hét is furcsán kezdődik. Hajnali 3 előtt erős fegyverropogásra és géppuska kattogásra ébredtünk.[1383] Egészen közel ropogott, az Istenhegyi úton pedig na-

[1383] Miután a védők kezén csupán a Várhegy és a Naphegy maradt, egy napra való lőszerkészlet és igen kevés élelmiszer állt rendelkezésükre, ezért február 11-én 8 órakor 20 ezer (más adatok szerint 16 000) fő, köztük civilek is, kitörést kíséreltek meg. A fő irány, az Olasz fasor és a Margit körút felé nem tudtak kijutni az ostromgyűrűből, rengetegen vesztették életüket. A második és harmadik hullám Budakeszi és Hármashatár-hegy felé próbált kitörni, itt kisebb ellenállással találkoztak, de többségüket, még ha ki is jutottak a városból, elfogták vagy lelőtték, mielőtt saját vonalukba érhettek volna. Megközelítőleg 700 fő élte túl a próbálkozást. Lásd Ungváry 2005. 181–215.; Mihályi 2021. 20.

gyobb csapat vonult felfelé hangosan beszélve. Beszédjük hangsúlya azonban nem volt az az ismerős orosz hangoskodás. Németek?! Egy hang azt kiáltotta: halló! Ezt sem hallottam még oroszoktól. Egyszerre kiment a szememből az álom. Akiknek a ház másik oldalára nyílt az ablakuk, azok azt is hallották, hogy mielőtt a házunk elé értek volna, névsort olvasni megálltak, s egyikük így kezdte a jelentést: Herr Oberst. Aztán olyan ordítás hallatszott, mint régen a szuronyos rohamoknál. Hosszan, sok torokból, üvöltésszerűen. A Gyöngyvirág utca felől is, de főként a Svábhegy tetejéről is. Többször egymás után. Sokszor. Mi lehet itt, Úristen? Kitörtek a németek? És éppen itt a Svábhegyen? Más aligha lehet.

Mindenesetre elrendeltem a felöltözést. Bármely percben benyomulhat bármelyik fél a házunkba, s az utcára penderíthetnek minket. Legalább ruha legyen rajtunk. Felöltözve azután visszafeküdtünk ismét az ágyra, és Klári egy percen belül megint édesdeden elaludt. Csoda jó lelkiismerete van. De én nem tudtam elaludni. Az a harci üvöltés mintha távolodott volna tőlünk, – támadnak a németek csakugyan? Vagy ordításukkal csak a mindenféle tréneket ijesztgetik? Vagy talán az oroszok jelentik egymásnak, hogy merre is vannak hát ők? Mert ebben a vak sötétben senki a másikat nem láthatta. Mégis lövöldöztek veszettül, kézigránát is sűrűn robbant. És valahonnan, de igen messziről, ágyúdörgés is hallatszott, mint távoli muzsikából a bőgő brummogása. Valahol talán komoly csata lehet? Mert ez nem innen jövő harci zaj. Mire mehet itt 300 német? Lassanként elcsitult a fegyverropogás, a kiáltozás, – hála Istennek, hogy nem itt előttünk állapodott meg a front, s hogy nem volt ideje egyik félnek sem a házakban megülepedni. Én is elszunnyadtam.

Hajnalban köd volt és sűrűn, lágyan, szelíden esett a hó. Végigjártam a házat, nem volt semmi kár. Két orosz akkor csúszott fel a sziklakerten, keresték az ellenséget. Na jó, átfésülik a terepet. Időnként muszkák bejöttek hozzánk a házba, nekünk szegezték a géppisztolyt: németeket kerestek és igen ijedtek voltak. Nem is akartak kimenni a konyhából a régi nappaliba sem, hiába magyaráztuk nekik, hogy onnan jól látni az Istenhegyi utat. Féltek. Holott az Istenhegyi úton ugyanakkor nyugalmasan ballagott két civil egy szánnal. Hogy ők a Hűvösvölgybe akarnak menni. „Vigyázzanak" – mondtuk nekik –, „csata van, nem látták útközben? – Magunk is gyanakodtunk már, hogy valami lehet" – felelték –, „mert az Istenhegyi út tele van halottal." Ennek ellenére is tovább ballagtak nagy bizodalommal. Példájukon a muszkáink is fellelkesültek és velük párhuzamosan a Fogas árkában, szinte csúszva, előnyomultak szintén.

Éppen a kapunkban állt egy teherautó, német sofőrje fejlövéssel holtan mellette. De maga az autó orosz, élelmiszerrel tele. Külön-külön zabrálták-e a németek a kocsit, s a rakományt, vagy az oroszok rakták-e meg a kocsit? Egy láda

ringlis skatulyával tele a kocsi mellett feküdt, azt Mátyás sofőr szempillantás alatt behozta a házba. Reméljük, hogy a rakomány más része is nekünk jut. Nem mertünk a gőzülésnek rögtön neki állni, nehogy utóbb az oroszok agyonlőjenek érte. Mátyás a német csizmáját is le akarta húzni.

Ekkorra már orosz rajvonal feküdt az Istenhegyi úton. Pontosan ugyanúgy, mint karácsony napján a magyaroké. Ki hitte volna, hogy közel nyolc hét múltával ilyen csúnyán álljon vissza a régi helyzet? De mielőtt az oroszok lefeküdtek volna, a Gyöngyvirág utcából kivonult 80-100 katona. A szép havazásban kb. 100-120 lépésnyiről néztük, hogy németek vagy oroszok? Klári össze is vitatkozott az egyik rémült, tehát dühös ruszkival, de bizony a ruszkinak lett igaza, mert németek voltak. Hátukon fegyver, vállukon kenyérzsák. Se takaró, se egyéb. Nyugalmasan leballagtak az Adalak megállóhoz, s eltűntek egyenként a Diósárokban. Nem lőtt rájuk senki. A mi oroszaink főként nem. Lapultak. Ekkor eszméltünk rá, hogy a Gyöngyvirág utcából kivonult csapatok szintén nem oroszok voltak, akiknek mi jóhiszeműen tartottuk őket, hanem németek. Mátyás kb. 2000-re becsüli a számukat, de ez nyilván túlzás. Ezenközben a muszkák rajvonala elpárolgott, s egy szakasz magyar honvéd húzott felfelé az úton: Vörös János seregéből valók. Arra mentek a németek – jelentette nekik egy fehérnép. Hadd menjenek a fenébe – felelte igen bölcsen a hadnagy. S elmesélte, hogy a németek kitörést kíséreltek meg, magasabban vannak, és hogy egy páncélos felmentő különítmény utat vágott nekik. Ahhoz akarnak csatlakozni. Ez a hír megnyugtatólag hangzott. A németeknek sem élelmük, se töltényük nincs, se semmi nehezebb fegyvere: vagy elérik csakugyan a páncélosaikat, vagy rövidesen le kell tenniük a fegyvert. Az a fő, hogy elmentek innen.

Igen ám, de hamarosan jött a magyar libasor visszafelé. Ha büszkék voltunk az előbb, hogy a ruszkikhoz képest milyen nyugodtan ballagtak, most bezzeg látszott rajtuk, hogy komolyba veszik a dolgot. Szaladtak, földhöz vágták magukat, megint futottak pár kétségbeesett lépést. Mire lejjebb húzódtak, két sebesült maradt közülük a Gyöngyvirág utca sarkán. Csúszva, mászva összetömörültek. Hanem az egyik bizony nem mozdult, csak a fejét emelgette, – rúgott néhányat, s meghalt. Egy kis orosz páncélos autó száguldott a hegyről lefelé, azt hitte, majd elugranak előle a hasaló katonák. Mire észrevette, hogy azok nem bírnak megmozdulni, késő volt: kénytelen volt felkanyarodni a hóbuckák közé, hogy beléjük ne rohanjon. Így meg éppen a hasaló rajvonalba rohant. Csoda, hogy párat el nem gázolt belőlük.

Ültünk a jó meleg vasalószobában Klárival, és az ablakból 100 méternyiről néztük a csatát. A németek aránylag keveset lőttek, kímélték a töltényt, de a magyaroknak nem volt hóköpenye, mögöttük fehér volt a háttér, s ha valamelyik

fektéből felemelkedett, már pattogott is a puska, géppisztoly. Hozzánk a nappaliba is bevágott egy golyó, átütötte a hall ajtaját is. Csoda, hogy a zsúfolt szobában senkit nem talált el. Az ide bújt ruszki patkányok is egyre jártak, ordítoztak, németeket kerestek, a nagyobb nyomaték kedvéért a pisztolyukat bele-belesütötték a padlóba. Szóval szép háborús hangulat volt. De engem csak az nyugtalanított, hogy a németek megfeneklenek itt valahol, és újra itt lesz a front a nyakunkon. Ha a németeknek aknavetőik lettek volna, már megint nem lenne ablakunk. Közben a sebesültek apránként elvánszorogtak, Vörös János rajvonala szintén elvonult lefelé. Itt csak egy halott magyar maradt és egy sebesült vele. Ez folyton kiabált valamit. Itt állottunk tehát ismét a próba előtt: kimenjünk-e érte, s mit tehetünk vele, ha behozzuk? Bajtársai is itt hagyták, tisztje is látta, a mi dolgunk-e ez? Végül mégiscsak úgy döntöttünk Dócival, hogy kiviszünk egy ródlit neki. Klári fellepedőzött minket fehérre, kivittük a szánt, hol a seb? Nincsen neki. Csak a lába fáj, de annyira, hogy ráállni sehogyan sem bír. Itt a szán, tolja le magát a garázsba. Ekkor még lőttek a németek. Rövidesen azonban visszavonulhattak, mert oroszok kezdtek járni az úton. Sőt meg is álltak, összecsoportosultak. Más ruszkik meg fától fáig szaladtak, és rendületlenül féltek továbbra is. De a lakásunkban egyre vérszomjasabban keresték a németeket.

Délután váratlanul megjelent Nyikolaj, de az egész ütegével.[1384] Mesélte, hogy 8 ezer német tört ki, fejenként csak 200 géppisztolytöltényük van, s hogy hamarosan elfogják mindet. Ismerősen hajtottak be a régi helyükre, s nézegették, mely újabb fákat vágjanak ki megint – ugyanis éppen ellenkező irányban kellett most lőniük.

No, a kínkeservesen beragasztott ablakok, a kis házba kínkeservesen átköltöztetett Liliék! Néztük ezt a vandál munkát Klárival szomorú tehetetlenséggel ugyanabból az ablakból, amelyen délelőtt a szegény magyar halálát. „Te Klári" – mondtam ujjongva –, „ezek elmennek!" Klári nem akarta hinni, de a szekerek befordultak ismét, felrakták az aknavetőket, s mentek valóságosan. Hát ez volt aztán az öröm.

Az Istenhegyi úton is sűrű lett már a katonai forgalom. Tankok, szekerek, teherautók mentek egymás hegyén, hátán. Délben igazán nem lehetett azt remélni, hogy a helyzetünk estére ennyire megjavuljon. Nyomasztó nagy súly gördült le rólam. Úgy érzem magamat, mint egykor valami nehéz vizsga után. Nem mintha bármiféle vizsgát megállottam volna, de ugyanolyan nyomasztó nagy súly gördült le rólam. Abban a reményben vagyok, hogy holnapra helyreáll megint az

[1384] 1945. január 5-től január 23-ig „Nyikolaj kapitán" és ütege költözött be Zsindely Ferencék házába.

eddigi élet. És abban is bízom, hogy ez a német kitörési kísérlet csak megrövidíti Buda ellenállását. Egyszóval: megint sikerült okot találnom valami örömre.

1945. február 13.

A két proletárasszonnyal nem lehetett már bírni. Anti nem jött meg sem szombaton, sem vasárnap: a jégzajlás elvitte az újpesti pontonhidat, nyilván ezért nem jöhetett. Ők meg valósággal égtek a türelmetlenségtől. Azt hitték, hogy éppen most váltja meg a világot a párt, s ők minden órával megváltó szent közreműködést mulasztanak. Ma reggel aztán feljött elköszönni tőlünk az a fiatalember, akinek két kézsebét újév körül Lidi szokta naponta kötözni, hogy ő ma megy Pestre. A két türelmetlen asszony, hogy ők is mennek vele. Budafoknál állítólag komp jár Csepelre, ma legyalogolnak oda, holnap pedig Csepelről Pestre. Holott a tegnapi német vállalkozás alighanem nagyobb arányú volt, mint tegnap este is gondoltuk, s éppen ezért még ma sem biztonságos a járás. Nagyon sajnálom főként a kis Klári távozását, ő a ház számára szinte nélkülözhetetlen az orosz nyelvtudásánál és moszkvai múltjánál fogva.

Ördög tudja, mi gennyed még, s hol gennyed a ködös, havas hegyek mögött. Rengeteg hulla fekszik mindenfelé, az Istenhegyi út is végig tele van velük, Béla király kútja és útja meg pláne. Itt kizárólag német és civil hullák hevernek, köztük sok nőé is, – az oroszokat úgy látszik elhordták a muszkák. Ellenben a németekén teherautóikkal szándékosan, sőt szenvedéllyel gázolnak át. Az Istenhegyi úton legalább háromszor annyi az orosz hulla, mint a német, de lehet, hogy ötször annyi. A németek igen jól megszervezték a kitörésüket, a telefondrótokat mindenfelé idejekorán elvagdosták. A hirtelen hurrogások csak meglephették a sok magatehetetlen parancsnokságot, trént. Odafent is sok orosznak kellett elesni. Nyikolajék azt mondták tegnap, hogy a sok csatájuk során soha és sehol annyi hullát nem láttak, mint itt a Svábhegyen. A magukét még csak eltemetik, mikor hozzájutnak, de a többivel egyáltalán nem törődnek. Sőt! A németekkel mintha holtuk után is gyűlölködnének. Ma reggelre például éppen itt a házunk előtt az út közepén feküdt egy 2 m-es fiatal német. Egész délelőtt gázoltak át rajta az autók, mire mi ebéd után észrevettük. Éppen egy nagy, 15–18 cm-es motoros üteg akadt el előttünk, és vontató motorra várt. Elég hamar megkapta, de vagy 80–100 katona itt lebzselt tétlenül legalább egy óra hosszáig, de egyiküknek se jutott eszébe, hogy az út közepéről oldalra lódítsa a szegény halottat. Mikor aztán elindultak az ágyúk, a hernyótalpuk keresztülgázolt rajta. Nem nézhettük tovább, Dócival lementünk, s kihúztuk a sövény mellé. Ellenben, amíg az üteg várakozott, egyik csellengő orosz két pisztolylövéssel agyonlőtt egy fogoly németet, akit az Isten-

hegyi úton kísértek felfelé. Más sebesült németek is vánszorogtak egymást támogatva akkor erre. Öten. A vízhordó különítményünk is találkozott velük a kútnál. Ott előrohant két orosz, s megkérdezte, hogy németek-e? Az egyik szlováknak mondta magát, a másik magyarnak: ezt a kettőt nem bántották. Három közülük németnek mondta magát: ezeket ott mindenki szeme láttára rögtön agyonlőtték, s máris rángatták le a bakancsukat. A magyar hadifoglyokat egészen másként kezelik, mint a németeket. A magyarok hozhatják a motyójukat, a németek nem. Azt persze nem tudom, hogy később nem veszik-e el a magyarokét is?

De orosz sebesültet szintén eleget szállítanak el itt előttünk. Tegnap itt hált nálunk Atzél Édi legidősebb fia, a 14 éves, de 18-nak is fejlett Béla. Mesélte, hogy a Krisztinaváros tegnap elesett – igaz is, mert ma vagy ezer magyar hadifoglyot vittek el előttünk, akiket ott fogtak el. Mondta Béla azt is, hogy a ki nem tört németek a Szent János kórház és a Széll Kálmán tér közé szorultak össze az Olasz Fasorba,[1385] s hogy ott áll a harc. Az ágyúszó ezt az adatát is igazolni látszik, s az orosz sebesülteket is erről hozzák. Sok szegény ruszki elesik Budapestért, aki eddig azt se tudta, merre van. Atzél Béla kevésbé ijesztő híreket mondott az Attila útról, mint aminőket eddig hallottam. Ígérte, hogy ma reggel még bemegy Laciék házába. Azt állítja, hogy már lehet. Igen aggódom értük.

1945. február 14.

Az élelmiszeres teherautót bizony úgy vitték el tegnapelőtt észrevétlenül a kapunk elől, hogy beléje se kukkanthattunk. Ellenben tegnap nagy hússzerző vállalkozások indultak, mert válogatni lehetett a sok frissen agyonlőtt lóban. Hivatalosan is mértek ki belőlük a Svábhegyen a népnek, de Dóciék külön is felbontottak egy fiatal kancacsikót, s a valóban gyönyörű combját elhozták. Az első nap fanyalogva ette az ember, de tegnap már a húsleves nagyszerűen ízlett belőle. Vasárnapig el vagyunk látva hússal. Továbbra sajnos nem tartalékolhatunk, mert hirtelen beállított a langyos idő. Meleg szél fúj, és mindenfelé folyik a víz. Egyre aggasztóbb gond a mindenfelé százával heverő temetetlen holttest és lódög.

Az oroszok állandóan vonulnak el a Svábhegyről. Borzasztó tömegű rémhír terjeng egyrészt a hétfőre virradó éjszaka történéseiről, másrészt a jelenlegi hadi helyzetről. A német akciót illetően egyre világosabb, hogy vagy tőrbe csal-

[1385] 1931-ben kapta ezt a nevet, 1946-tól Malinovszkij fasor, majd 1962-tól a mai Szilágyi Erzsébet fasor része.

ták a németeket, vagy mi, de kétségtelen, hogy a kitörésük borzalmasan véres katasztrófájukká vált.[1386]

Úgy volt, hogy Atzél Béla ma este jön fel hozzánk, de már délelőtt beállított. Laciéknál ígérete ellenére nem volt még, ellenben felhozta magával Ambrózy Babát, aki egy feltűnően csinos ifjú leányka és Káci unokahúga. Ha tetszik, ha nem, kénytelenek voltunk egy hétre befogadni. Béla magával hozta az egyik öccsét, Bandit is. Így házunk létszáma 59 főre emelkedett. Dóciék egy kifosztott villa kertjében ugyan „szajréztak" egy fél hordó savanyú káposztát, de azért bizony nem kis gond manapság ennyi éhes száj betömése. De majd csak megsegít az Isten továbbra is.

1945. február 15.

Tegnap este Dóciékhoz a kisházba bekopogtatott két német katona. Fegyverük nem volt, három napja nem ettek, ételért könyörögtek, de bármilyen szelíden és udvariasan beszéltek is, Dóciékat nagyon megrémisztették. Azt mondták nekik, hogy a nagy házban orosz katonák vannak, siessenek odébb. Zsebre vágtak négy-négy forró főtt krumplit és sürgősen elszaladtak. Láthatják úton, útfélen, házban, kertben, erdőben a sok agyonlőtt bajtársukat, tudhatják, mi sors vár rájuk, ha orosz kézre kerülnek. Se jövőjük, se reményük, és bujkálnak az erdőben mégis. S igazuk is van benne. Ha néhány napig kihúzhatják még, talán elvonul addig az orosz sereg mérgese, és talán egy magasabb parancsnokság kezébe kerülnek, aki talán irgalmasabban bánik velük, – bár tudj Isten! A ruszkik szörnyen gyűlölködnek a németekre. Mit fognak ezek Németországban művelni, ha nálunk, a csaknem az ő szövetségeseiknél így viselkednek?

Mi Dócival elmentünk önkéntes munkára, mert tegnap este hallottuk, hogy megkezdődik végre a részben már karácsony óta temetetlenül heverő holttestek elföldelése egy a Svábhegy tetején készülő közös tömegsírba, és ehhez önkénteseket toboroznak. Ebben már csak azért is részt akartunk venni feltétlenül, mert így reméltem, hogy a mi házunk és kertünk előtt pucérkodó hullákat is be tudom majd protezsálni a tömegsírba. Összejöttünk a munkára vagy 80-an. Nem is hittem, hogy ennyi férfi van a Svábhegyen. Mondták is a „kollegák", hogy az oroszok negyedennyit sem bírtak robotolásra összekényszeríteni, mint amennyien

1386 A kitörésben Ungváry Krisztián adatai szerint 19 250 ezer fő esett el (Mihályi Balázs ezt a számot 16 ezer főre teszi), többségében német, kisebb részben magyar katonák, köztük civilek is. Alig 700 fő érte el a német állásokat. Ez Budapest védőinek 28%-át jelentette. Lásd az 1944. február 12-i bejegyzést.

ide most önként eljöttek. Külön-külön tömegsírt ástunk a polgári magyaroknak, a magyar katonáknak, a német katonáknak, s a lovaknak. A Svábhegy új és külön közigazgatási katonaparancsnokot kapott, s az elrendelte, hogy előbb a lódögöket kell eltemetni, csak azután kerülhet sor a németekre. Pedig hát ezek voltak túlnyomó többségben persze. Szó se lehet róla, hogy bármelyik nagy tömegsírba beférjenek. Egyik villa kertjében 70-et, a másikban 92-öt végeztek ki az oroszok, s ez utóbbiakat lehányták egy bunkerba: egyszerűbb a bunker bedöntése, mint 92 hulla kicipelése. Az ilyen egymásra hányt hullák – mint azt ma tapasztaltam – megfüllednek, s hamar büdösek. A szabadon fekvők nem. De azok némelyikét meg az autókerekek deszka-simára lapították, koponyájukat kettétörték, mint a tojáshéjat, szemüket kinyomták, és az autók-e, vagy más-e, nem tudni, de majd mindet pucérra vetkőztették. Különösen a nadrág hiányzott majd mindegyikről, meztelen feneke mered a világba, s a férfiú készség is szabadon van. Nőknél pedig a női készség. Nőt magam különben csak kettőt láttam. Egyik szőke volt, csinos és fiatal. Deréktől lefelé meztelen. Holbeinnek és Goyának való szörnyű halotti arcok. Vérpiros pofák, tátott sötét szájak, holtra rémült üveges szemek. Egy szakállas német – deréktól felfelé meztelen – az üres levegőbe meredt: ádáz fintorral így acsarkodott valami láthatatlan ellenségre. Fiatal, léha legénykék csáklyával vonszolták őket a szekerekhez, röhögtek, és felháborító kegyetlenséggel élcelődtek rajtuk. A holtak zsebéből fényképek garmadája potyogott ki. Csecsemőké, feleségeké, szülőké: mindegyiket várja valaki haza, és csak az a szerencse, hogy ők nem láthatják, milyen végre jutottak a szeretteik. Szörnyű felelősség ennyi derék fiatalembert ilyen rút halálba parancsolni, de szörnyű felelősség így elbánni is velük. A németeknek volt miért fizetniük, s fizetniük is kellett. De azért a lehetetlenségért, mellyel holtuk után elbántak velük, az oroszoknak is meg kell majd egyszer fizetniük.

A sírt mi annak a háznak a kertjében ástuk, amelyet annak idején meg akartunk venni. A vétel nem sikerült, így vettük ezt a mostanit. Azt nem gondoltam volna soha, hogy ebben a kertben én még orosz parancsra német katonáknak tömegsírt ássak. Először a karácsonykor agyonlőtt civileket húzták oda csáklyákkal. A sírások mindnek a históriáját tudták. Az egyikük civil sebesültet cipelt, az oroszok elfogták. Reggelre holtan feküdt az utcán. A másiknak nem hitték el, hogy tűzoltó, katonának nézték. Valamennyi históriának egy a rövid foglalata. Hogy ezek a civilek mind feleslegesen és oktalanul haltak meg. Egyiküket a tulajdon fia húzta csáklyával oda. Báránybut süveg volt a fiún, és szomorúan nézte az apját. Keserves egy munka volt ez a mi mai munkánk. Mi a németek gödrén dolgoztunk, – jó, ha holnap estig meglesz. Addig a tetemeket az út mentén egy kupacba hányják. Tudja-e mindezt Hitler? S tudja-e Sztálin?

Délben azt a hírt hozták Dalmyék, hogy Laciék élnek. Nyolc hete pincében, víz nélkül, élelmük fogytán, – de élnek! A házuk több bombatalálatot kapott, egyet a lakásuk is külön, az teljesen lakhatatlan, mindenük elpusztult, de élnek. Nem is hihetem el. Hála légyen az irgalmas Istennek! Holnap Pici[1387] és a két gyerek feljönnek hozzánk. A kertészházat takarítja most nekik Klári: abba szükségből még Sanyiék is beleszorulhatnak majd.

1945. február 16.

Laciék nyolc hétig ültek a sötétben 150-en a 80 személy számára épült óvóhelyen. Ezalatt soha le nem vetkőzhettek, s Laci egy széken ülve aludt, Pici egy asztal tetején összezsugorodva. 5 személyre naponta 1 l vizet kaptak, s nagy örömnek számított, ha ebédre egy rántott levest főzhettek. Többnyire hideg főtt krumplin éltek. Influenzások voltak többször is, tetűt is fogtak magukon. Házukat két nagy repülőbomba is eltalálta, és legalább 60 akna meg gránát. Lakásuk is kapott két telitalálatot. De mindez a baj semmi ahhoz képest, hogy az öreg Miska[1388] pár nap pincében tartózkodásuk után megháborodott. Feküdt az ágyán, olykor-olykor észre tért, legtöbbnyire bolond volt, – ágyba vizelt, s a vízhiány miatt szörnyű bűzt árasztott. A napi liter vízből három pohárral neki adtak, fél-fél pohár jutott a gyerekeknek, Laci és Pici napszámra egy kortyot sem ittak. Szegény eszelős Miska magas fokon elégedetlenkedett az ápolással, ellátással, szemrehányásokat tett, és igényekkel állt elő. Laci és Pici ezért nem költözhetnek fel hozzánk: Miskát nem hozhatják. Pici felhozta a gyerekeket, sápadt volt és sovány. Azt mondja, Laci még soványabb. A gyerekek persze szintén sápadtak, de nem tragédiáztak sem a gyerekek, sem az anyjuk. A konyhájuk, s a picurka cselédszoba, azt mondják, lakható: oda költöznek fel Miskával. Laci csak azért nem jött fel, mert félt, hogy az oroszok az utcán lefogják. Pici tehát visszament a szétbombázott lakásukba az elmeháborodott apjához és az erőszakoskodó oroszok közé. Mert náluk csak most kezdődik a ruszkik örökös járása-kelése, a zabrálás, az erőszakoskodás. Nálunk viszont egyik napról a másikra szinte csend lett. Tegnapra virradóra még volt két orosz látogatónk, de Nyikolaj ütegéből azok is, és csak Emmától jöttek búcsúzni. Jó, hogy Dóci német vendégeivel nem ütköztek bolondjából össze.

Az Istenhegyi út hangos állandó forgalma egyszeriben leapadt, éjjelre tökéletesen megszűnt. Nappal végigmegy rajta néhány teherautó, végigbandukol pár ruszki katona, de ennyi az egész. Nálunk ma egyetlen orosz sem járt. Szinte hihe-

1387 Zsindely Ferenc öccsének, Lászlónak a felesége, Katalin.

1388 Zsindely Ferenc László öccsének az apósa.

tetlen dolog ez, s gyönyörű. A környékünkön heverő hullákat ma mind felvitték a hegyre eltemetni. Igen örültem ennek, mert tavasz illatú a szél, s a rigók már próbálgatják a torkukat. Sokat nem lehetett várni a hullák eltemetésével. A város azonban, azt mondják, hogy még tele van velük és romhalmaz minden. De bármennyit szenvedett is eddig, attól félek, hogy az életben maradók szenvedéseinek dandárja majd még csak ezután következik.

1945. február 17.

Ma délelőtt megjött Sanyi felesége, Mariska sógorasszony a két gyerekével, akiket nálunk is hagyott, s ő visszament az urához a vörös házba. Mert persze ott vészelték át az ostromot a Citadella tövében. Különösen az utóbbi időben volt nehéz a sorsuk, bombatámadás bombatámadást ért naphosszat, s ez szemmel láthatólag megviselte Mariska idegzetét. A kis Sanyiét még jobban megviselte, és valósággal beteg belé, estére 39.5-re emelkedik a láza. Mariska azt meséli, hogy az öreg Sanyi még rosszabb idegállapotban van, csúnyán lefogyott, 70 évest mutat, és folytonosan sírva fakad minden kicsi okra. Náluk most folyik a fosztogatás javában, állandóan ki-bejárnak a ruszkik, mindent feldúlnak, törnek, szaggatnak, visznek, és Mariska sokkal jobban rabja még a tárgyaknak, hogysem ezt a valóban keserves látványt nyugodtan szemlélhetné. Sanyinak tegnap ököllel a képébe vágott egy orosz, aki Máriát el akarta cipelni, s akinek az útját Sanyi nagy bátran elállta. Az ütés okozta megaláztatáson Sanyi sokáig sírt, holott örülnie kellett volna inkább a még eléggé olcsón megvásárolt diadalmán: az orosz ugyanis otthagyta Máriát bántatlanul, és Sanyit akár agyon is lőhette volna. Sanyi mindenesetre emberül viselkedett, ilyen fellépéshez kevés férjnek lett volna mersze. Magyaráztam ezt Máriának, de hogy megértette-e, figyelt-e, mondta-e az urának? Siralmas állapotban vannak. De lám, Sanyiék is élnek. És ez a fő. Élni. [...]

1945. február 18.

Mariska 2 gyereke, Makkay Laciné, s annak 3 gyereke költözött hozzánk. Ezzel 70-re emelkedett a létszám. A konyha már alig bírja a főzést. Miniszter korom óta ennyien még nem zúdultak a nyakamra a látogatók, mint ma. Eljött az öreg Molnár doktor azzal az ürüggyel, hogy Wekerle Sándor üdvözletét átadja, de igazában azért, hogy a budai részeken tett nagy kirándulásával eldicsekedjék. Találkozott közben Wekerlén kívül Kaas Albival,[1389] meg mit tudom én milyen egyéb báró

[1389] Kaas Albert (1885–1961), közgazdász, egyetemi tanár, 1941 és 1944 között a felsőház tagja.

felsőházi tag kartársaival, – mintha a múlt századból beszélt volna valaki. Aztán eljött az öreg Dietrich tengernagy, akivel együtt ültünk a GPU fogságában. Hogy az éjjel a Svábhegyen újból megkezdődtek a rablások. Szóljak az orosz főparancsnokságnak, hogy erősítsék meg az őrséget, és ne engedjék ezt tovább. Megígértem neki, hogy gondolkodom rajta, – de mi van ezen gondolkodni való? Ha az oroszok akarnák, egyszeriben véget vethetnének a fosztogatásoknak.

Ma megérkezett hozzánk Erdélyből Kály Ödön csizmadia, református kurátor Szászrégenből. Vonaton. Azzal az elhatározással kelt útra, hogy egyetlen fia után, ha kell, Németországba is elmegy, de hazaviszi. Nem kellett tovább keresnie, mert a fia nálunk van ősz óta. Óriási volt az öreg öröme. De óriási a miénk is, mert olyan tündérmeséket regélt Erdélyről. Hogy ott tökéletesen magyar világ van, s az oroszok a románokkal szemben a magyarokat pártolják.[1390] Teljes a rend, a kávéházakban játszik a zene, színház, mozi, békebeli az élet. Ennivaló rogyásig, a hetipiac zsúfolt, csak hát a falusiaknak vissza kell vinniük a vajat, túrót, baromfit, mert hiányzik a vásárló közönség. Jöjjön haza sürgősen, aki csak erdélyi. Dél-Erdélyben sincs már az a régi vad oláh világ. Vasúton utazáshoz nem kell igazolvány, vizsgálat nincs. Az ember megváltja a jegyet, utazik, a kutya se törődik vele, csak a kalauz. Az meg magyar. Átküldtünk rögtön Bajor Giziékhez egy levelet Tamási Áronnak, hogy szedje fel Nagy Imrét valahol, és jöjjenek hozzánk meghallgatni a jó híreket.

Éppen befejeztük egy lódög szétdarabolását, mikor Nagy Imre befutott. Ez a ló december 21-e óta fekszik a házunk előtt odafagyva, az autók laposra gyúrták, s ma elrendelte valami karszalagos közeg, hogy azonnal ássuk el. Rengeteget vesződtünk, s nevettünk, mire a jégből kifejtettük. Nem bírtuk, nehéz volt. Fel kellett darabolnunk. Megfogyott, megvánnyadt Imre is, ágyát elvitte az akna, mikor betegen egy percre kiszállt belőle: de megvan!

1945. február 19.

Az öreg Kály Ödön politikus csizmadia tegnapi meséje annyira megbabonázott mindenkit, legkivált az erdélyieket, hogy mindegyiknek egyszerre viszketni kezdett a talpa. Menni akartak azonnal. Haza. Dóci is elindul, egyelőre csak Marosvásárhelyig. Körülnézni. Kabátja nem volt, azt elrabolták az oroszok, én adtam neki kölcsön egy lódenkabátot: mulatságosan festett benne. Úgy tervezi, hogy egy hét múlva itt lehet megint a pontos helyzetjelentéssel. Mert az öreg Kály csudameséje olyan szép, hogy azt egy szóra nem lehet elhinni. Dóci elvitte magával Mátyás

1390 Erdély helyzetéről részletesen lásd Nagy–Vincze 2004. 19–114.

sofőrjét is, és a 15 éves Ugron Mátyás sem bírt a szívével, s szintén elindult velük haza, Tiszacsegére. Megható búcsú után elindult az expedíció. [...]

1945. február 21.

Ma kijöttek Laciék. Lacinak igen szép tarka, de túlnyomórészt mégis fekete szakálla van, amely mégis neki szintén sokat használt. Sovány, de a kedélye és humora tökéletesen rendben van. Nagy örömöm volt benne. Két fiával is teljesen elégedett vagyok. Ellenben Sanyiék két gyermeke testileg is elég gyenge, idegileg pláne nagyon megviselt. Hát még az öreg Sanyi szegény, ő milyen gyalázatos állapotban lehet. Mindig tudtam, hogy az öregedés nem olyan egyenletesen rója az ember cifferblattját[1391] végig, mint a rendes óra mutatója, hanem ahogy a villanyóra jár: pár percig mozdulatlanul áll, s egyszer csak ugrik néhány percet. Karácsony óta mindannyiunk arcán nagyot ugrott. Laci azt újságolta, hogy az oroszok Esztergomot ugyanúgy körülvették, mint Budapestet, de ott még védekeznek a németek. És hogy Székesfehérváron ismét németek vannak,[1392] de Komáromban ellenben oroszok. Borzasztó, hogy minden magyar várost így tönkretesznek! Másik kedves látogatónk is érkezett, Sebők sofőr. Útközben a fiát elcsípték az utcán az oroszok robotára.

1945. február 22.

Dóci és Mátyás sofőr tegnap estefelé dolguk végezetlen érkeztek vissza. Vonat elvileg ugyan naponként indul Erdélybe, gyakorlatilag azonban többnyire álldogál, mert az oroszok minduntalan kapják magukat, és egyszerűen elviszik a mozdonyát. Akkor aztán nem bír elindulni. A vonat tömve van közönséggel, a tetején, az ütközőkön is ülnek – estére azonban letekeri őket onnan a fagy, kiürül a vonat, az utasok elmennek aludni valahova, mert a vonat fűtetlen. De másnapra megint csak teleülik. Az is előfordul, hogy útközben valamelyik állomáson az oroszok lezavarják az utasokat robotára, mint pl. legutóbb Hatvanban, ahol a cukorgyáron kellett dolgozniuk. Az is megtörténik, hogy az élelmiszerért utazóktól visszajövet egyszerűen elveszik a zsákmányt. Elég az hozzá, hogy Dóci nem látta elérkezettnek az időt a marosvásárhelyi felfedező útra, s inkább visszafordult. [...]

1391 az óra számlapja

1392 Székesfehérvárt az oroszok december 23-án elfoglalták, majd január 22-én fel kellett adniuk és március 23-án vesztették el végleg, de addig is többször gazdát cserélt, ennek következtében a város épületeinek majdnem fele elpusztult, megrongálódott és a lakosság is súlyos veszteségeket szenvedett. UNGVÁRY 2005. 442–443.

1945. február 24.

Fekete István[1393] gazdatiszt volt Ajkán, íróvá lett, s mindenáron Pestre akart kerülni és valami állást keresett. Rengeteget gyúrtam az akkori földművelésügyi minisztert, Teleki Miskát, és minden más illetékest, hogy nyúljon a hóna alá. De mindenki más illetékest is gyúrtam. Mikor aztán nagykeservesen és nagy sokára mégis kinevezték valamivé, akkor egyszerre beszüntette az addig gyakori látogatásait nálam, s megszakította velem az érintkezést. Most váratlanul megint felkeresett. A szokásos történet pincéről, oroszokról, serdülő leánykáról, akit apai szíve talán jobban is félt, mintsem az indokolt lenne. De mindegy, ha egyszer nincs az aggodalmától nyugta: befogadtuk a lánykát. Vannak ennek a mi „otthon"-unknak ilyen örömei. De bosszúsága sokkal számosabb. Nem olyan egyszerű ez a közösségi élet! Irigykedés van, féltékenykedés, gyanakvás, veszekedés. Enyhült a közvetlen halálveszedelem atmoszférikus nyomása. [...]

1945. február 27.

Délelőtt feljött hozzánk Bánffy Dani. Öröm az, amikor egy-egy régi barát így egyszer csak előbújik. Dani elég veszedelemből bújt elő, még halálra is ítélték. A halálos ítélete végrehajtásának ürügyével szöktette meg két csendőr a Gestapo börtönéből.[1394] Hazamenni a családjához már nem tudott, Pesten vészelte át az ostromot. Ezenközben az oroszok Budán a családját teljesen kirabolták. Egy zsák búzát, s egy zsák árpát az ablak elé állított homokzsáknak néztek a ruszkik, s azt otthagyták. Dani azt kérte, hogy nem tudnánk-e adni kölcsön egy darálót, mert ha a gabonát megdarálhatná, akkor semmi baj, akkor már megélnek. Kenyeret nem láttak hetek óta. Van darálónk, s Dani rém boldog volt vele. Éppen tegnap határoztuk el, hogy erősen fogyatkozó élelmiszerkészletünkből tovább már nem gavalléroskodunk, de hat gyereke[1395] van ennek a Daninak: Klári hát egy nagy csomagot összepakolt neki. Dani Teleki Gézával is beszélt. Azt mondja, sok humorral és tréfásan beszél a kormány tehetetlen állapotáról, amelynek alig van az oroszoknál bármi befolyása. Dani sok emberről tudott hírt. Találkozott Lukács Bélával is, akit az ősz szakálla

[1393] Fekete István (1900–1970), író. 1929-től gazdatiszt Nirnsee Pál birtokán. Első írásai a *Nimród* című újságban jelentek meg. Kittenberger Kálmán fedezi fel a tehetségét. 1940-től a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa. A háború után indexre teszik műveit és rendőri zaklatásoknak van kitéve. 1949-ben nyugdíjazzák minisztériumi állásából, tanári állást vállal. 1955-től újra megjelenhet, innentől irodalmi munkásságából él.

[1394] Lásd az 1944. november 12-i bejegyzést.

[1395] Lásd az 1944. szeptember 16-i bejegyzést.

miatt nem is ismert meg. Teleki Bélát és Vita Sándort kolozsvári románok feljelentésére elfogták az oroszok, s valahova Moszkva mellé vitték. De Teleki Gézának azt mondta valami főorosz – lehet, hogy maga Vorosilov[1396] –, hogy az életükért nem kell aggódni.[1397] Kállay Miklósnét, miközben a török követség kertjében sétált, megölte egy német akna repeszdarabja. A két kísérőjének semmi baja nem történt. Így lett szegény Helén hősi halott. [...]

1945. március 1.

Délelőtt a veranda víztelenítésén dolgoztam, amikor egy baljóslatú, sovány férfi közeledett felénk az úton. Úgy néztem mégis, hogy Somorjay Ottó az, a mi kedves Sélysettünk ura. Egy vidám hahó-t kiáltottam rá. Némán emelte meg a kalapját, idegenül, szinte gyászosan. Megijedtem. Aztán tüstént azzal áltattam magamat, hogy talán nem is Ottó volt, bizonyosan nem ő és ki sem mentem hozzája. Féltem kimenni. Füleltem. Rövidesen kiáltott értem Klári, hogy Ottó van itt, s hogy a mi kis szobánkba jöjjek. Akkor már nem tagadhattam tovább, hogy baj van. Nagy baj. Sélysette babát várt február elejére, karácsony előtt járt nálunk, egy rettentően szenvedő Krisztus-fejet csinált ajándékba nekünk, – mi lehet vele? Meghalt tegnap reggel. Szülni bement a kórházba, s alig ment be, teljes erővel robbant ki a harc. De otthon nem mert maradni, mert nem volt vizük. Az orvosok a maguk életével törődtek, nem a betegekével. Sélysette teljesen kivérzett. Valami csúnya bélhurutot is kapott, magas lázat – tífuszra gyanakodtak –, aztán tüdőgyulladást. Úgy érezte, hogy a sötét pincében, s ilyen kezeléssel soha meg nem gyógyul. Ottó tehát nekiindult, hogy valami kézikocsit szerezzen, amivel hazahúzhassa. De közben davaj, davaj: elfogták az oroszok robotára, csak három nap múlva bírt megszökni a kezükből. Akkor hazahúzta a feleségét és az újszülött kisfiát. De Sélysette állapota otthon se javult. Rengeteget szenvedett. Megfogadtatta Ottóval, hogy nem is imádkozik a meggyógyulásáért. Ottó betört a Farkasréti temetőbe, ahol még most sincs sem igazgató, sem sírásó, sem temetés, semmi. Betört oda, és

1396 Kliment Vorosilov (1881–1969) az északnyugati hadseregcsoport főparancsnoka. A háború után, 1945-től 1947-ig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke Magyarországon. 1946 és 1953 között miniszterelnök-helyettes, Sztálin halála után a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

1397 Gróf Teleki Béla és Vita Sándor 1944. október 9-én, a szovjet bevonulást megelőzően Haynal Imre segítségével a kolozsvári egyetemi klinikán mint betegek rejtőztek el. Október 17-én azonban a szovjetek letartóztatták őket és az előrevonuló fronttal együtt hurcolták magukkal Debrecenre, Budapestre, majd Pozsonyba. 1945 februárjában átadták őket a Politikai Rendészeti Osztálynak, és az Andrássy út 60-ba kerültek. 1945 októberében visszaátadták őket a szovjet hatóságoknak, konkrét vádak híján a szovjet katonai elhárítás Vilma királyné úti (ma Városligeti fasor) épületéből november végén szabadultak. MURÁDIN 2019. 288.

ásott egy sírt a feleségének. Szerzett egy papot is, és ma délután Sélysettet eltemetik. Ezzel a hírrel jött fel szegény hozzánk a hegyre. Mindkettőnket igen szíven ütött vele. Sélysette az arany hajával, kék szemével, örökös vidámságával olyan volt, mint a verőfényes ég. Elmondhatta Toscával: senkinek tudva bajt nem okoztam.[1398] Mi nagyon szerettük őt, s ő még jobban szeretett bennünket. Fáj, hogy meghalt. Még jobban fáj, hogy ilyen nehezen halt meg. Hogy ennyit szenvedett, s hogy megelégelte az életet. Hogy önként csukta be a szárnyát a pillangó. Lementünk Klárival a temetésére. Összelövöldözött kis lakásukban az épen maradt kamrában feküdt szegényke. Olyan komoly volt, amilyennek életében sohasem láttam, s a jótékony homályban olyan szép, mint egy madonna. Kint a szintén ép konyhában ült a zsúfolt család, és köztük vidáman rugdalózott az újszülött kis árva. Sélysettet egy ládába rakták, s a család férfitagjai a vállukon vitték. A roskatag szegény Ottó addig-addig erősködött, hogy ő is vitte. Kerített egy papot, karingben az ment elöl. Pár lépés oda a temető. Az út mentén ruszki katonák ültek, és vidám kardalokat énekeltek. A temetőben a pap eldarálta a magáét, azután elsietett, útközben vetette le és hajtogatta össze a karinget. Volt három ásó, azzal nekiálltunk, s elföldeltük Sélysettet. Nem éppen könnyen, de egész rendes sírhalmot formáltunk neki. Isten fogadja magához szegényke lelkét.

Klárival aztán meglátogattuk Édesapámék sírját. Csúnyán össze van lőve a temető, még mindig hevernek német hullák a sírok közt, a kápolna, s a ravatalozó jóformán romhalmaz csupán. Igen féltettem Apámék sírját, de szerencsére nincsen baja. Tudom, hogy nem fontos, de mégis igen megörültem neki. Fájt volna, ha gránáttölcsért találunk sírjuk helyén. Klári most mozdult ki először hazulról az ostrom óta, s a szörnyű pusztulás képe megviselte erősen. Ballagtunk csendesen fel a hegyre, a Vár kiégett, sötét ablaksorai úgy meredtek ránk, mint valami koponya. Köröskörül csak rom és pusztulás. Klári csak sírdogált, hiába vigasztaltam, hogy rövidesen kizöldülnek a fák és a friss lombjukkal takarják el a füstös romokat, hogy indul újra az élet. Klári csak könnyezett, és egyre azt hajtogatta: ebből a szörnyűségből nincs feltámadás. [...]

1945. március 6.

Sélysette kis árvája hetenként kétszer kap valahonnan fél-fél liter kecsketejet, s vízzel háromszorosra felhígítva ez az egyedüli tápláléka. Ez is bizonytalan, mert

1398 Idézet Puccini *Tosca* című operájából, a címszereplő, Fiona Tosca áriájából: „Tisztán éltem, híven szerettem / Én szándékkal senkinek bajt nem okoztam!" (Várady Sándor fordítása)

a kecske tulajdonosának bár eredetileg 14 kecskéje volt, ma már nincsen neki több annál az utolsó egyetlenegynél, a többit megették az oroszok. Ezt is megehetik bármelyik nap, s akkor aztán mi legyen? Különben is bajos egy gyermeket teljesen anyatej nélkül nevelni fel. Elég az hozzá, hogy Klári nekiállott szoptatós dajkát keresni, s én hűségesen segítettem neki. Az élelem nagy szó máma, ezért mindenre készek az emberek. Hát még egy olyan asszony, akinek katona az ura, s a csecsemőjén felül másik 5 éves lánykája is van, kosztja ellenben semmi. Hamar megegyeztünk. A dajka éjszakára hazajár, reggeltől estig nálunk lesz, s a gyermekei is ellehetnek itt a többi gyerek között, s ma délben érkezett hozzánk Sélysette csecsemője. Tegnap itt volt nálunk a proletár Klári. Autóval jött, és elvitte a maga fiát és Lidi leányát Pestre, hogy mégis közelebb legyenek hozzájuk. [...]

1945. március 9.

[...] Az oroszok hihetetlenül kíméletlenek, s ami gyári berendezést nem rabolhattak el a németek, azt most ők viszik el.[1399] Kétségtelen, hogy a magatartásukat propagandaszempontok nem befolyásolják. Ha sikerül is a kormánynak itt-ott némi élelmiszert Budapestre szállítani, az oroszok többnyire egyszerűen azt is elveszik. A kormány tehetetlen, és a város éhezik. Aki teheti, felkapaszkodik valamelyik vonatra, amelynek be van deszkázva az ablaka – megvívja az elkeseredett kézitusát, felkapaszkodik legalább az ütközőre, lépcsőre, s várja, hogy elindul-e egyszer a vonat? Ha az oroszok visszaadják az elvett mozdonyt, akkor valóban el is indul, s a batyus kirándulók eljutnak valamelyik közelebbi faluba. Batyujukban az a maradék kis ruha, fehérnemű, melyet a fosztogató ruszkik meghagytak: ez a cseretárgy. Pénzért a parasztok nem adnak semmit. De ruhaféléért sem igen adnak, mert már van nekik elég, s mert nagy a kínálat, s mert a vonatnak már el is kellett volna indulnia visszafelé, s nem tudni, melyik percben indul: sietni

1399 A visszavonuló német csapatok a gyárak gépeit és szerszámait szisztematikusan leszerelték és magukkal vitték, jelentős mennyiségű élelmiszert vittek ki az országból és a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét is eltulajdonították. Kivonuláskor, ami nem volt szállítható vagy az infrastruktúra részeként a szovjetek előrenyomulását segítette, azt felrobbantották. A Szovjetunió felé a legnagyobb gazdasági terhet Magyarország háborús jóvátételi terhe jelentette, 200 millió dollár értékű árut kellett a Szovjetuniónak leszállítani. A Magyarországon állomásozó Vörös Hadsereg katonáinak ellátása nem számított bele a jóvátétel összegébe. A jóvátétel részeként szerepelt többek között 5000 vasúti kocsi, 44 db telefonközpont, 140 ezer db telefonkészülék, 10 ezer db bányacsille, 525 db széles nyomtávú mozdony. A mezőgazdasági termények terén pedig 51 ezer ló, 60 ezer sertés és ugyanannyi szarvasmarha, illetve 202 ezer tonna búza. A jóvátétel kifizetése az elkövetkező években a nemzeti jövedelem harmadát tette ki. A Szovjetunió mellett Magyarországnak Csehszlovákia és Jugoszlávia felé is 100–100 millió USA dollár értékű jóvátételt kellett kifizetnie.

kell tehát a batyusoknak. Aranygyűrűkért és ilyesmikért kapnak pár kiló lisztet, burgonyát, vagy egy darab szalonnát. De jegygyűrűt hiába kínálnak, az nem kell a parasztnak. Szörnyű uzsora folyik. Aztán pedig következik az aggodalom, hogy a kínkeservesen megszerzett élelmet az oroszok nem zabrálják-e el? Így él most Budapest népe. Éhezik, de egyelőre még él. Hanem mi lesz itt később? Mi lesz tavasszal és nyáron, és mi lesz majd télen? Ősszel nem lehetett vetni, de tavasszal se lehet, mert az oroszok elvittek minden lovat, marhát, szekeret és az embereket is elhajtják mindenféle oktalan munkára. Törődnek is ők azzal, hogy mi lesz ennek a következménye! Elfogult kommunistáink próbálnák mentegetni, sőt olyasmiket is hajtogatnak konokul, hogy csak a németek rabolnak, orosz katonák effélére nem vetemednek, – de ki hiszi el nekik? Mindenki a saját bőrén tapasztalta ki az igazságot, s ha úgy várta is az oroszt, mint a zsidók a Messiást, most, hogy a holmiját elrabolták, a lakását feldúlták, leányát leteperték, most lekókadt az orra. Márpedig nagyjából ez történt gazdaggal, szegénnyel, zsidóval, nem zsidóval. Sőt, a szegények asszonyai általában rosszabbul jártak, mint a gazdagoké, s aránylag több proletárt lőttek agyon ártatlanul, mint burzsujt. A propaganda ugyan sokat tehet, de kíváncsi vagyok, hogy ezzel az általános és közvetlen tapasztalattal szemben lesz-e elég igazságot átformáló ereje?

Mindabból, amit Piroska mesél, úgy látom, hogy sötét sejtelmeim valóra válnak, s a magyar kommunizmus nem a Veres Péter–Somogyi-féle népi magyar úton halad. Még ősszel, s éppen előttük is rámutattam ennek valószínűségére, s abból a körülményből, hogy eddig egyik Somogyi se jelentkezett nálunk, csak megerősödött ez a gyanúm. Nem mernek jelentkezni. Talán nem opportunitásból, bár ez is meglehet, de félnek a kérdéseinktől, amelyre nem adhatnának kielégítő feleletet. Somogyi Miklós,[1400] aki Piroskával találkozott a városban, mondott is valami olyasmit, hogy ő ugyan ma is ugyanaz, aki azelőtt volt, de a pesti ostrom idején a megkívánt 500 kommunista helyett csak 50 vállalkozott a németek hátbatámadására, és ebből sem állt helyt több 6-nál: így tehát számolnia kell az Oroszországból visszatért magyar kommunisták szemrehányásával. Csak az az egy jóslatom nem teljesedett be eddig, hogy mihelyst Veres Péter és Somogyiék a népi magyar követeléseknek hangot mernek adni a zsidó kommunista terrorral szemben, mint ellenforradalmárokat fogják kivégezni őket. Igaz, eddig még nem is nyílott módjuk a népi követelések hangoztatására. De ne adj Isten, még ez a jóslatom is beválhatik. Hiába vallották magukat kommunistának egy életen át, hiába

[1400] Somogyi Miklós jó kapcsolatokat ápolt a népi írókkal, így személyére többen is várakozással tekintettek ebből a körből.

szenvedtek érte egy életen át börtönt és üldöztetést.[1401] És lehetett bármilyen nyilas valaki, ha hajlandó a zsidó kommunisták szekerét tolni, feledve a múlt: simán felveszik a kommunista pártba. Példák igazolják ezt.

Piroska elhatározta, hogy belép a pártba. Somogyi Miklós és proletár Klári ajánlják, s így fel is fogják venni. Akkor ő lesz a házunkban a pártbizalmi, s benne teljesen megbízhatunk. [...]

1945. március 11.

Összedőlt a Ferenc József híd.[1402] Ennek is lánchíd szerkezete van, amelyet persze felrobbantottak a németek, és hiába ajánlkoztak hídmérnökeink: elzavarták őket, hogy ők majd kijavítják maguk. Nekifogtak minden szakértelem nélkül, s ledűlt a híd egyik megmaradt pillére.

Összefogdossák az utcán az embereket munkára, s nem törődnek azzal, hogy azok éppen munkából iparkodnak étlen hazafelé, – viszik őket, dolgoztatják napi 12 órán át 4-5 napig, s egy tányér hagymalevest adnak nekik enni. Lövészárkokat építtetnek velük Budapest körül. Az élelemmel ugyanis maguk is szűkösen vannak. Elpocsékolták azt a sokat, amit Budapest elfoglalásakor összeharácsoltak. A német meg támad a Balatonnál.[1403] Sok tank, üteg és csapat vonul arra, eddig visszaverték a német támadásokat. Nem is hiszem azt a szörnyűséget, hogy a német újra elfoglalhatja, vagy akár csak ostromolhatja is Budapestet. Az angolok is támadják nyugaton, s Köln is elesett.[1404] De akkor meg miért harcolnak tovább?

Immáron mindenki bizonyosra veszi, hogy Magyarország az angol érdekszférához fog tartozni. A módozatokról százféle mese járja, de maga az angol

1401 Veres Péter és Somogyi Imre a Nemzeti Parasztpárt tagja volt, korábban pedig az előbbi a Szociáldemokrata Párté. Bár társutas politikusként, majd értelmiségiként Veres Péter támogatta az MDP, majd az MSZMP politikáját, bizonyos mértékig megőrizte egyéni különvéleményét, főként a paraszti magántulajdon és a paraszti hagyományok kérdésében.

1402 Ma Szabadság híd. A németek január 16-án robbantották fel. Az eredeti nyolc konzolkeretből a híd budai oldalán egy, a pesti oldalán három megmaradt. Az ostrom után ezt a hidat jelölték ki, hogy pontonhíddal kiegészítve elsőként biztosítsa Pest és Buda között az átjárást. A munkálatokat szovjet katonai alakulatok végezték. A tervek szerint konzol hiányában a budai parti nyílás vasszerkezetének kellett volna egyszerű kéttámaszú tartóként működnie. A sérült vasszerkezet azonban a terhelést nem bírta, felbillent és az alsó rakpartra borult. A hidat azonban még lebillent állapotában is alkalmassá lehetett tenni, hogy pontonhídként átalakítsák, 1945. március 15-én megnyitották a forgalom előtt. GÁLL 1984.

1403 1945 március 6. és 16. között zajlott a „tavaszi ébredés" hadművelet, melynek célja a Balatontól délre és keletre húzódó frontszakaszok visszaszerzése, ezáltal a zalai olajmezők védelme. Az első tíz nap a németek sikeres előrenyomulást hajtottak végre, majd a támadásuk elakadt. SZÁMVÉBER 2017.

1404 1945. március 1-jén kezdődött Köln ostroma és március 8-án került angol kézre.

érdekszféra mindegyikben megvan változatlanul. Állítólag Budapest orosz városparancsnoka is világosan megmondta ezt a GYOSZ-küldöttségnek,[1405] amely azt kérte tőle, hogy a gyári berendezések, s általában a termelési eszközök kíméletlen elszállításával ne akadályozzák a termelő munka megindulását. Az orosz azt felelte volna nekik, hogy a hódító határozza meg, mit visz el, mit sem. És különben is az angoloké leszünk: minek kíméljenek akkor az oroszok. Hanem a pletykákon és a közhiedelmen felül legfeljebb annyi jele van az angol érdekeltségnek, hogy az oroszok fokozott sietséggel intézik az ország kifosztását.

Az angolszász katonai bizottság ugyan megérkezett Debrecenbe, de elegáns bundáikat rögtön le is húzták a Bika előtt róluk zabráló ruszki katonák. Egyébként Budapesten is folyik még a zabrálás, ha erősen csökkent is. Mondják, hogy Teleki Géza éppen arra ért haza Debrecenből, hogy a lakását rabolják. A feleség közölte a ruszkikkal, hogy az ura a kultuszminiszter, – akkor bizonyára jó fizetése van – mondták –, és egyáltalán nem zavartatták magukat. Vörös János honvédelmi miniszter sógornőjétől ellopták az autóját. Mikor ezért Vörös a városparancsnokságon panaszt emelt, az nevetve felelte: „Mit akar? Az én autómat is éppen ma reggel lopták el." De adtak neki egy kölcsönautót, hogy hazajuthasson. Danielssont, a svéd követet letartóztatták.[1406] Állítólag üzletelgetett: pénzért adta az állampolgárságot és védettséget zsidónak, nyilasnak egyaránt. Hanem ez a svéd kormányra tartozik! Danielsson követ és exterritorialitást[1407] élvez. Ők nem törődnek vele. Ilyen állapotban élünk.

1945. március 13.

Nem igazán érek rá írni, mert sok a dolog a kertben. Az aknatalálatok és az orosz katonák piszkát sem kis dolog eltakarítani, de nagy terveink is vannak: zöldséget akarunk termelni. Muszáj. Jövőre sem lesz itt eledel, hacsak idegenből nem hoznak. Az oroszok elviszik a lovakat, az embereket: a paraszt nem bírja megművelni a földjét. Szörnyű egy rablógazdálkodás ez az oroszoké.

1405 Gyáriparosok Országos Szövetsége: 1902-ben a magyar gyáriparosok országos érdekvédelmi szerveként jött létre. Megalapítója és első elnöke id. Chorin Ferenc. 1948-ban megszüntették, 1990-ben alakult újjá.

1406 Danielsson svéd követet nem tartoztatták le, feltehetőleg a Raoul Wallenbergről érkező információk keveredhettek össze, aki a svéd követség másodtitkára volt. Őt január 13-án a Nemzetközi Vöröskereszt irodájából hurcolták el az oroszok. Halálának pontos helye és ideje ismeretlen.

1407 területenkívüliség – jogi védelem, amelyekben az államok a diplomáciai képviselőket kölcsönösen részesítik.

Holnap Dalmyné elindul két fiával Debrecenbe Jézus nevében. Közösségi életünkben ő vált be az úgynevezett úri emberek közül egyedül. A többivel szégyenletesen megbuktunk. Ha egyszer ráérnék, részletesen leírnám ez irányú keserves és tanulságos tapasztalatainkat. Most csak annyit mondok, hogy míg a proletárjaink többé-kevésbé embernek bizonyultak a talpukon, a középosztály szánalmasan viselkedett; rothadt és megérett a pusztulásra. De Dalmyné kivétel. Ő hű volt, kötelességtudó, dolgos és becsületes. Sajnáljuk, hogy elment.

1945. március 15.

Ilonka tanítónő a gyermekekkel megünnepelte a mai szabadságünnepet. Tisztába öltözött mindenki, nemzetiszínű kokárdát tűzött, a falat is piros-fehér-zölddel díszítették, s talán soha még olyan megható március 15-i ünnepséget nem láttam, mint ez a mai. Ilonka konferansza fogta egybe az egészet. Egyetlen testvére tényleges tiszt, ejtőernyős, nem tud róla semmit hónapok óta, és nem említi soha, bár rajongással szereti. Most sem említette. De mikor a magyar szabadságharcok során a kuruc világról beszélt, s arról, hogy a magyar vitéznek ma is „két pogány közt egy hazáért omlik ki a vére", akkor kissé eltompult a hangja. A gyermekek elénekelték, hogy „Te vagy a legény, Tyukodi pajtás". És általában, hol énekeltek egyet Ilonka előadása közben, hol szerepelt valamelyikük. „Sehonnai bitang ember, ki most, ha kell, halni nem mer" – szavalta Atzél Bandi, akinek apja immár nyilván elveszett valahol, különben azóta csak adott volna valami életjelet magáról. „Megenyhült a lég, vidul a határ, s te újra itt vagy jó gólyamadár".[1408] Híres Komárom, be van véve[1409] – énekelték aztán. Csupa otthonát vesztette, csupa elárvult kis előadóművész, aki azonban mind csak a közösség veszteségein kesergett, elporladt régi magyarok eleven régi szavaival kesergett. Szép volt.

A hivatalos világ azonban úgy határozott, hogy a március 15-i ünnepséget az idén 18-án fogja megtartani.[1410] Jellemző rájuk. Véletlenül éppen ma jött fel hozzánk egy zsidó kommunista pártember Szakasits unokájáért,[1411] s nagy örömünkre

1408 Zsindely Tompa Mihály *A gólyához* című versének kezdő sorait idézte.

1409 A Klapka-induló közismert sora.

1410 „Március 18-án Budapest népe a Hősök terére vonul, hogy ott legyen a Nemzeti Bizottság által rendezett márciusi ünnepségen." *Szabadság,* 1945. március 15. 3.

1411 Schifferné Szakasits Klárát három gyermekével (Pál 5 éves, Péter alig kétéves, Ferenc pár hónapos) Joó Sándor lelkész a nyilas puccs után vitte el Zsindelyékhez. Zsindely Ferenc azonban veszélyesnek találta a szociáldemokrata vezető Szakasits Árpád családját az Otthonban bújtatni, ezért a Maros utcai csecsemőmenhelyen kaptak menedéket (lásd az 1318. lábjegyzetet). Szakasits Klára azonban pár hét után nyilas razziától tartva elhagyta a csecsemőotthont és bátyjához menekült, de Mária diakonissza nővér, az otthon vezetője vállalta, hogy a középső gyermeket, Pétert gondozásába veszi. A Maros

láthatta a kokárdás gyereksereget. Tartott nekem hosszas magyarázatot az áldott orosz rendszerről, s az orosz hadsereg példaszerűségéről. Pufogott, mint a nagydob. Vajon maga elhiszi-e azt a sok olcsó ostobaságot, amit belebeszél a szélbe?

1945. március 18.

Addig-addig hirdették, hogy a 18-ra rendezett idei 15-i szabadságünnepnek ez egyszer végre a nép tömegtüntetésévé kell válnia, míg az utolsó percben lefújták az egészet: a mai viszonyok nem alkalmasak szabadtéri tömegünnepségre. Rájöttek.[1412] [...]

Az újságok mást se tesznek, mint bosszút és megtorlást követelnek. A héten, ha egyet elolvasok, de egy hónapra elegem van belőle.

1945. március 19.

Ma egy éve még miniszter voltam. Szinte hihetetlen, hogy egy év alatt pergett le, ami lepergett! Napok óta szüntelenül dörög az ágyú, s mintha közelednék a harci zaj. Nagy csata van valahol. Rengeteg repülő berreg állandóan, az oroszok lövészárkokat ásatnak már a János-hegyen is. Remélem, hogy csupán bölcs elővigyázatból, nem kényszerű szükségből. Borzasztó lenne még egy ostrom. A virágok kezdenek kibújni a földből, bármi történt is ezen a télen, s én nem bírom sehogyan sem elhinni, hogy a német még egyszer eljusson idáig.

1945. március 24.

Közállapotaink csak nem akarnak sehogy rendbe jönni. Az oroszok mintha szándékosan iparkodnának azon, hogy ne is jöhessenek rendbe. Viszik az állatállományt, a vetőmagot, a dolgozó embereket is minduntalan összefogdossák, és értelmetlen robotra hajtják. A Dunántúl nagy részét elfoglalták –, de Budapest körül ásatják a lövészárkokat tovább. Mint az üldözött vad, úgy járnak a férfiak az utcán; nőket küldenek elöl, azok jelzik hátra a férfiaknak az ólálkodó orosz veszedelmet. Újab-

utcaiak, miután kibombázták őket, felköltöztek az Istenhegyi úti villába, így a kisfiú is visszakerült Zsindelyék otthonába. Lásd Schifferné 1983.

1412 A Hősök terére tervezett gyűlés helyett a Magyar Színházban tartott ünnepélyt a Budapesti Nemzeti Bizottság, Szakasits Árpád, Gerő Ernő, Kovács Imre és Tildy Zoltán szónoklatával. *Szabadság*, 1945. március 19. 4. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. sz. rendelete a földosztásról március 15-én jelent meg, érzékeltetve, hogy az új hatalom tisztában van az ünnep szimbolikus erejével.

ban azonban már a nőket is kezdik összefogdosni.[1413] Minden utcasarkon előbb leselkednek a járókelők, és csak akkor merészkednek tovább, ha semmi gyanúsat nem látnak. Ismeretlen emberek egészen természetesen figyelmeztetik egymást, hogy itt, meg itt oroszok fogdossák a népet, vagy erre, meg arra szabad az út. Valóságos zsivány-pandúr játék folyik állandóan, s napról napra új trükkök születnek kölcsönösen egymás kijátszására. Mint hajdan a rabszolga-kereskedő arabok a négerek között, úgy garázdálkodnak köztünk az oroszok. [...]

1945. március 28.

Elég komoly forrás szerint a Kormányzó Úr december 12-én meghalt. A Főméltóságú Asszony ura halála után öngyilkosságot kísérelt meg – meghalt-e, vagy sem, nem tudni. De a kis Horthy Nicky állítólag már az ősszel meghalt.[1414] Ha Ferenc József annak idején elmondhatta, hogy „nichts bleibt mir erspart",[1415] akkor Horthy Miklós még több joggal mondhatná el, mint egykor volt felséges gazdája. Mind a négy szép gyermekét sorjában elvesztette, el a hazáját, birtokát, szabadsá-

1413 A szovjetek főként hadifogolylétszám-kiegészítés címen szedték össze a civil lakosságot (lásd az 1382. lábjegyzetet). Az utasítás szerint azok, akik 1941-től katonai szolgálatot teljesítettek, hadifogolyként kezelendők. A végrehajtásnál azonban a parancsban megadott kritériumokat nem vették figyelembe, hanem arra törekedtek, hogy minél nagyobb számban tegyenek szert munkaerőre. A helyzet Budapesten különösen kritikus volt, ugyanis Malinovszkij marsall Budapest bevételének elhúzódását a védők magas számával, 180–200 ezer fővel magyarázta, holott az 70–80 ezer fő körül mozgott, az ostrom végén leadott jelentésében pedig 138 ezer fogolyról tett jelentést, ami a valóságban nem haladta meg 35–40 ezret. 100 ezer főt kellett tehát civilekből pótolnia. Budapestről és környékéről decembertől április végéig tartott a civilek összegyűjtése, március végén, amikor az összesítések alapján kiderült, hogy a számok elmaradnak a várt mennyiségtől, a begyűjtés erőteljes lendületet vett, a nők elhurcolása is, különösen a német nemzetiségiek között általánossá vált. Bognár 2018. 39–77.

1414 A napló ezen bejegyzésének időpontjában Horthy Miklós és családja a bajorországi Weilheim melletti Schloss Hirschberg kastélyában volt az SS őrizetében. A német helyőrség április 28-án hagyta el a várost, Horthyt 1945. május 2-án az amerikaiak őrizetbe vették, december 17-ig különböző amerikai fogolytáborokban élt. Május 17-én Jugoszlávia az újvidéki vérengzések miatt a kiadatását kérte, de ezt a szövetségesek, többek között Sztálin döntése alapján visszautasították, a nürnbergi perben csak tanúként hallgatták ki. A család kiszabadulva az SS-őrizet alól Weilheimbe költözött, ifj. Horthy Miklós december 14-én csatlakozott hozzájuk. 1949 januárjában a portugál Estorilba költöztek. Megélhetésüket a magyar emigránsok és külföldi diplomaták segítették, köztük a Chorin család, Mongomery volt amerikai követ és Piusz pápa. Turbucz 2011. 209–223. A kormányzó és családja sorsát lásd az 1254. lábjegyzetben.

1415 Mir bleibt ja gar nichts erspart auf dieser Welt – engem a sors semmitől sem kímélt meg ezen a világon –, ezekkel a szavakkal fogadta Ferenc József a szarajevói merénylet, Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolásának hírét. Ezt megelőzően sorozatos tragédiák érték. 1867-ben testvérét, Miksát Mexikóban kivégezték, 1889-ben fia, Rudolf trónörökös öngyilkosságot követett el, 1898-ban felesége, Erzsébet egy anarchista támadásának következtében elhunyt.

gát, s most német fogságban meghalt. Vajon híres-nevezetes derűlátását megőrizte-e szegény holtáig? Klárival szívből sajnáltuk szegényeket. Voltak hibái, s nagy hibák is, – keservesen bűnhődött értük. De Kormányzó volt mégis, s az országért szenvedett. Valaki azt mondta, hogy István fia halálával elhagyta őt a hagyományos szerencséje. Én nem látom ilyen egyszerűen a sorsát. Semmiképpen nem akarta megérteni Isten sorozatos figyelmeztetését, hogy nem a helyes úton jár: ez az ok. Konok volt, akaratos, kemény. És hitetlen volt. De kár érte. Csak azt nem értem, mi érdeke lehet a németeknek abban, hogy titkolják a halálát?

1945. március 30.

Elnyílott a som, virít az ibolya, bimbózik a kankalin és a sárgabarack, – sarjadzik minden. Még a nárciszokat is megmentettem, amelyeknek helyén fedezéket ástak volt az orosz aknavetők – kiástam a hagymákat a földhányásból, elültettem megint és igen boldog voltam. A bokorrózsák is, amelyeken egész télen orosz teherautók álltak, s amelyek felett hónapszám égett a tűz, s amelyeknek mind letörött valamennyi ága: még ezek a bokorrózsák is hajtanak. Nagy, s szép leckét ad az embernek hitből a növény. Csak a madár sokkal kevesebb, mint volt tavaly. Sokat agyonlőttek a ruszkik, sokat elpusztítottak a gránátok és aknák. De azért vannak mégis, s akik vannak, énekelnek. Szívderítően szép a tavasz.

1945. április 2.

Húsvéthétfő. A gyermekeknek szép régi köszöntő éneket tanított Ilonka, s bejárták vele a svábhegyi ismerősöket. Klárit is megöntözték. Valahonnan szereztünk tojást, ruhafestékkel megfestettük, s odaadtunk egy-egy tojást a locsolóknak. Diós patkót is süthettünk – szinte hihetetlen csoda ez manapság –, és Isten kegyelméből azt is adhattunk nekik. Ma délelőtt azután Lacival lementünk a temetőbe, vittünk fűrészt, baltát, s az akna döntögette fák felhasználásával megtámogattuk Édesanyámék sírkövét, amely megsüllyedés folytán hátrabillent. Bizony sok minden történt azóta, hogy Karácsony szombatján utoljára jártunk itt együtt. Az elesett németeket elföldelték, a romokat is nagyjában eltakarították, és elindult a temetői munka: temetést is láttunk – igaz, hogy egyetlen kis gebe húzta a kocsit, fújtatni minduntalan meg-megállt, és egyszerűség kedvéért két koporsó volt a kocsin, két gyászmenet a kocsi mögött, de hát úgyis egy volt az útjuk.

A temetőben indult meg legelsőbben újra az élet. Mert máskülönben nemigen indul. Lent a városban is indult ugyan valami, de ez a vad burjánzás teljesen a régi nyilas kaptafára megy és nem új magyar élet. Ugyanaz folyik most pirosban, ami

a nyilasok idején zöldben folyt: most a jobboldali könyvek beszolgáltatására kötelezték a magánkönyvtárakat is azok, akik olyannyira mulattak Kolosváry-Borcsa Miskán,[1416] mikor a baloldali könyveket követelte be, s lefotóztatta magát a legelsőt személyesen vetve a máglyára. A plakátok is csaknem olyan ízléstelenek. Akkor Sztálin bérenceire követelték az üldözést és halált, most Hitler bérenceire.

Megint kineveztek százegynehány képviselőt a nemzetgyűlésbe, ezúttal Budapestről. Somogyi Miklós, Apró Antal, Veres Péter, Bereczky Albert és egy csomó más ismerős is van közöttük.[1417] Hogy azonban mit csinálnak, azt nemigen tudni. Nem is igen csinálhatnak, mert az oroszok fütyülnek a kormányra, s a nemzetgyűlésre, de fütyülnek a magyar nép legfontosabb érdekeire is. Sztálin nagy kegyesen ajándékoz egy-két vagon élelmiszert, miközben megakadályozza több tízezer vagon megtermelését. Kétségbeejtő a helyzet.

1945. április 4.

Bejelentették, hogy a Horthy Miklós hidat ezentúl Sztálin hídnak kell nevezni, hálából a kegyes Sztálin marsall iránt.[1418] Húsba vágó egyéb nagy bajaink között tán nem is tűnik fel túlságosan jelentősnek ez az ízléstelenség, de engem minden másnál jobban felháborított. Az újságok az egybegyűlt tömeg spontán óhajával indokolják ezt a szégyenletes átkeresztelést, és éppen most követelik, amikor Horthy a nemzet túszaként német fogságban elpusztult. A tömeg hálája Sztálin iránt persze mesebeszéd. A legszegényebb ember is a saját bőrén érzi Sztálin kezét, s tán éppen a legszegényebb érzi a legkeservesebben. A kétkezi munkás űzött vadként robotol számára, míg Budapesten hatósági korlát nélkül kapható minden az égvilágon, selyemharisnya, angol szövet, hízott kacsa, minden, – de fantasztikusan magas feketepiaci áron. Éheznek, sőt valósággal éhen halnak az emberek. A tánc pedig tombol az aranyborjú körül, s akinek pénze van, az úgy dúskálódik, akár a legbőségesebb békeidőben. Csak éppen 400 pengőt kell adnia a liba kilójáért. Egyelőre így fest a kommunizmus, s az emberek nem lelkesednek érte túlságosan.

1416 Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946), 1938 szeptemberétől a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője. 1939-től a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője és az Országos Sajtókamara elnöke. A német megszállást követően a hírszolgálatok kormánybiztosa. Feladata volt a zsidóellenes propaganda szervezése. A népbíróság életfogytiglan tartó kényszermunkára, majd kötél általi halálra ítélte.

1417 1945. április 2-án 108 képviselővel egészítették ki az 1944. december 21-én megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés létszámát. Többek között a Zsindelyék által jól ismert Illyés Gyula, Nagy Ferenc és Tildy Zoltán is ekkor jutott mandátumhoz.

1418 A Horthy Miklós hidat 1945. január 14-én robbantották fel a németek. 1945. április 5-én adták át a hídroncsra épített hadi hidat, amely több hónapig a déli városrészek forgalmát biztosította. A híd felújítása 1952-ig tartott. Petőfi híd néven november 22-én adták át a forgalomnak. Gáll 1984.

1945. április 6.

Klárit mostanában igen megviseli lelkileg az élet. Engem megvigasztalgat a tavasz, hiába tudom jól magam is, hogy nem vagyunk még túl a legnehezebb időkön, azért derülten éldegélek. Klári szegény egyre emészti magát, s olykor könnyekre fakad. A minap is könnyezve lépett be a kis szobánkba hirtelen, egy kenyeret szorított a kebléhez olyan formán, mint anya a csecsemőt, és elcsukló hangon ismételgette: nézd, nézd! A legelső kenyér. Ez az első kenyér, amelyet karácsony óta jegyre kaptunk. Állítólag ezentúl kapunk fejenként és naponként 10 dekát. Nagy dolog! Állítólag nincs már egyetlen német vagy nyilas katona Magyarországon. Az egész országot elfoglalták, – pardon: felszabadították – az oroszok. De mi lehet szegény Bandi öcsémékkel? És szegény Juditékkal is mi lehet? Klári az ő sorsukon is sokat gyötrődik.

A legnagyobb rejtély: miben bizakodnak a németek még mindig? Miért harcolnak, és meddig akarnak még? Valami célja csak van Hitlernek, – vagy teljesen őrült? De akkor is, a többi miért harcol? Mert harcol hősiesen és töretlenül. Valamennyi német tán csak mégsem őrült meg egyszerre? Mi értelme lehet még számukra a harcnak? Nem érti az ember. De a bécsi országúton karaván ban bandukolnak visszafelé a gyalogos menekülők, mint ősszel a zsidók mentek. Gazdátlan szekér elég hever az úton, két-három család megrakja maradék kis holmijával, ki húzza, ki tolja, így iparkodik hazafelé. Úgy húzzák maguk, mint elődeik Kun László szekerét. A legenda szerint a tatárjárás után a paraszt ló híján saját magát fogta be az eke elé. És máma? A mai ekét nem bírhatja emberi erő, de amikor szántás helyett kapa után kénytelen vetni a búzát, nem ugyanazt cselekszik-e mégis, mint a tatárjárás magyarja?

1945. április 10.

Gyermekotthonunkért tusakodik egymással az Élmunkások Szakszervezete, a kommunista párt és a Református Egyház. Mindegyik a magáénak akarja, de segíteni egyik se bír rajtunk, némelyik tán nem is nagyon akar. A Somogyiak közül például még mindig nem bírt egyikük sem időt szakítani arra, hogy akár csak egy fél órára is kikukkantsanak hozzánk. Félnek-e tőlünk, míg az igazoláson át nem esünk? Passzivitásukkal mindenképpen szabaddá tették a kezünket, bár enélkül is szabad lett volna. Az otthont szinte teljesen a saját zsebünkre tartjuk. Azonban erősen kiürült már ez a zseb.

Bereczky Albert a Nemzeti Segély egyik teherautóján kijött hozzánk. Igen megörültünk egymásnak. Alaptalan az a hír, hogy Ravasz a püspökségtől visz-

szavonul, s ő lesz az utóda.[1419] Belőle kultuszállamtitkár lesz. Tildy Zoltánnal való baráti és rokoni kapcsolata folytán mind jobban belevonódik a politikába. Sajnálom, mert kár érte. Jó szándékú, tehetséges, de naiv ember: csak rosszul járhat a politikával.[1420] Úgy látom, fel akarják venni a harcot a kommunistákkal. Ezt persze manapság nyíltan nem tehetik, bár meg vannak győződve arról, hogy az országnak csak kis töredéke kommunista. Én is így hiszem. Az oroszok itt vannak, és ők a kommunistákat pártolják. A kommunisták között meg éppen mélyül az az ellentét, amelyet én réges-rég megjósoltam. Itt is a kisebbség pártján állnak az orosz szuronyok: a Moszkvából importált emigráns magyarok pártján. A magyar érzelmű kommunisták elégedetlenkednek, de egyelőre nyíltan ők se léphetnek fel. A moszkvai magyar zsidók meg tűzön-vízen azon dolgoznak, hogy addig vigyék dűlőre a dolgot, míg az orosz hadsereg itt van. Cseppet sem enyhült az az aggodalmam, hogy Veres Pétert, Somogyi Miklóst, s a többi igazán magyar kommunistát egy szép napon falnak állítják, s valami árulás koholt ürügyével agyonlövik. Zűrzavaros a helyzet. Nem csodálnám, ha rövidesen engem is lefognának. Sőt, azt csodálom, hogy még szabadlábon vagyok. Bűnöm ugyan nincs, de kell-e ehhez bűn? [...]

1945. április 14.

Bécset elfoglalták az oroszok. Előzetesen figyelmeztették a lakosságot Budapest sorsára, s ajánlották a küzdelem mellőzését. De hát mit tehet ebben a lakosság? Bécs azonban három nap alatt elesett. A német hadsereg vagy nem bírta tovább védelmezni, vagy nem akarta. De akár így, akár úgy: jobban járt Budapestnél. Hogy szintén ki fogják rabolni, abban nincs kétségem, de legalább nem lövöldözik össze. Juditékról semmi hírünk, Bandiékról sincsen. Ellenben szegény Paulini

1419 A hírt a *Világ* című lapban Supka Géza a Ravasz László elleni cikksorozatában terjesztette. Bereczky akkor még nem vállalta riválisként a Ravasszal szembeni fellépést és Supka kampányát visszafogni igyekezett. Kiss 2003. 42.

1420 Bereczkyt és Tildyt a diákévek barátsága fűzte össze, később pedig nászok lettek. A háború után Bereczky aktív politizálásba kezdett, 1945 elején belépett a Kisgazdapártba, az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek és a Nemzetgyűlésnek is képviselője, 1945 május 1-től 1946 júniusáig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára. A párton és az egyházon belül is mindinkább a kommunista párt követeléseinek kielégítése mellett szállt síkra. Fontos szerepe volt Ravasz László 1948-as püspöki székről történt lemondatásában, az utód Rákosi nyomására ő lett. Püspökként aszszisztált az egyházi élet visszaszorítását célzó állami intézkedések végrehajtásában. A forradalom alatt az 1956 nyarán elszenvedett agyvérzés következtében kórházban feküdt, november 1-jén az egyházi közvélemény nyomására lemondott, amit azonban utólag semmisnek nyilvánították. 1958. december 31-én nyugdíjba vonulásával vált meg a püspöki széktől. Kiss 2006. 600–620.

Béláék baji körletükben az oroszok bevonulásakor öngyilkosok lettek. Igen sajnálom az öreget.[1421] [...]

1945. április 18.

Délután itt járt az amerikai missziónak az a tisztviselője, aki pár napja többedmagával már itt járt, hogy kézbe vegye, vagy megvegye a házunkat.[1422] Első ízben elküldtük, bár hangoztatta, hogy dollárban fizetne. De aztán megrágtuk a szíjat. Az otthonunk bizonytalan helyzetében csak hasznunkra lehet az ilyen amerikai tárgyalás híre. Üzentünk hát neki. A házunk lakásra kellene neki. A követség venné át és hozatná rendbe. Mi pedig a kisházba költöznénk át.

1945. április 22.

Bolondokháza. Idegenforgalom. A legváratlanabb emberek adták egymásnak a kilincset. Már reggeli 7-kor beállított végre mégis Somogyi Miklós. Kiábrándítólag hatott. Nagyképű volt, tudálékos, primitív: a hatalom birtoklása nem tesz jót neki sem. De változatlanul jó szándékú, és kétségtelenül magyar. Hangoztatta, hogy a zsidók garázdálkodásának véget fognak vetni, s hogy az összes svábot erőszakkal is kitelepítik az országból. Ezt a svábtalanítást különben a Nemzeti Parasztpárt követeli a legtürelmetlenebbül. A kommunisták tőlük vették át, mint ahogy a földbirtokok felosztását is, – nehogy a népszerűségükben csökkenjenek. Mert a svábok kitelepítése most ugyanolyan általános közóhaj lett, mint volt esztendeje a zsidóké: csak aztán ne járjon ugyanazzal az eredménnyel is![1423] Mert a kitelepítés módja, eszközei és kíméletlensége – legalábbis az újságcikkek szerint – teljesen azonosak lennének. Nekem azt tanácsolta Somogyi, hogy csak üljek továbbra is feltűnés nélkül a Svábhegyen, a városba le ne menjek. A tanácsa nélkül is ezt tenném. És Klári legalább beadhatta neki a házunk amerikaiaknak való bér-

1421 A részleteket lásd az 1945. június 5-i bejegyzésben.

1422 A részleteket lásd az 1945. július 15-i bejegyzésben.

1423 Az 1941-es népszámlálási adatok alapján a trianoni határon belül 475 ezer német anyanyelvű magyar állampolgár élt. Deportálásukat a szovjet katonai hatóságok 1944 decemberében már megkezdték, 30–35 ezer főt a Szovjetunióba hurcoltak. A németek kitelepítése 1945 tavaszán, a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére a földreform előkészületeihez kapcsolódóan merült fel, amihez a kommunista párt is csatlakozott. A Kisgazdapárt támogatta a tervet, de annak hangsúlyozása mellett, hogy különbséget kell tenni volksbundista és német nemzetiségű között. A négy nagy párt közül egyedül a szociáldemokraták utasították el a javaslatot. A december 29-én kiadott miniszterelnöki rendelet alapján kezdődött meg a kitelepítés nemzetiségi, tehát kollektív bűnösség alapon, 1946 végéig 120 ezer magyarországi német kényszerült az ország elhagyására. Romsics 2006. 125–131.

beadási tervét. Ügyesen adta be neki, és mivel az otthonnak nem tud sem élelemben, sem pénzben támogatást adni, szépen be is vette.

Somogyi itt volt még, mikor megjelent Fekete István, az író, akit Somogyi népbíróság elé akar küldeni. Bújtattuk. Aztán Héder Jánosék jöttek. Azokkal sem tartottuk kívánatosnak, hogy Somogyi találkozzék. A mi kis kvártélyunkban ebédeltettük meg Somogyit külön, és csak a távozása után ültünk magunk is az ebédhez. [...]

1945. május 1.

„Az első szabad május elseje". Ízléstelen nagy hűhót csaptak ennek a napnak. A házbizalmiaknak ki kellett hajtaniuk a házak népét a parádéra, a gyerekeket vitték az iskolák– nekik ingyen szórakozást ígértek a Városligetben –, a felnőtteknek egymillió liter sört 6 pengős áron. Csak vörös zászló, felvonulás és szavalókórus. Szerencsére a mi háztömbparancsnokunk, a kommunista Pap elvtárs nem vette komolyan a parancsot, és bennünket nem vezényelt ki a Ligetbe. Igaz, ha a feje tetejére áll is, én akkor se mentem volna ki.

1945. május 12.

A németek letették a fegyvert.[1424] Béke. Elrendelték a házak fellobogózását, az oroszok egész éjszaka lövöldöztek diadalmukban, és békeünnepet ült a város. Angol, amerikai és orosz részről különböző nyilatkozatok történnek, és látnivaló, hogy nem túlságosan nagy köztük a győzelmi egyetértés. Egyben egyetértenek: a „náci Németország" megbüntetésében. A német nép nem jöhet fel a pincékből, nem kap zsírt, cukrot, ilyesmit, és kenyeret is csak annyit, hogy éhen ne haljon. Bőségesen van rá okom, hogy a „náci Németország" emlékezetére megkeseredjék a szám íze. Kirabolták az országunkat, becsaptak, cserbenhagytak, Budapestet romba döntötték: majd két hónapig tartatták Guderian tábornokkal a magyar fővárost, aki pedig azt fel akarta volna adni.[1425] Ellenben Bécs három nap alatt elesett, Berlin is

1424 A Wehrmacht 1945. május 9-én írta alá a feltétel nélküli megadásról szóló nyilatkozatot, a háború ténylegesen a német Közép Hadseregcsoport május 12-i csehországi fegyverletételével ért véget. Az öt és fél évig tartó háborúban 61 állam vett részt, 40 ország és az összes óceán területén zajlottak a harcok, 110 millió katona állt fegyverben, 27 millió katona, 25 millió civil vesztette életét.

1425 Tévedés, Heinz Guderian Budapest ostromakor a szárazföldi haderők parancsnoka volt, a város védelmi műveleteit a Budapesti Erőd parancsnoka címet viselő Karl Pfeffer-Wildenbruch vezette. December végén és január 10-én valóban megfogalmazódott a védők részéről a kitörés és a város feladásának terve, de Hitler azt határozottan megtiltotta, Pfeffer-Wildenburg pedig követte ezt a parancsot.

alig tartotta magát tovább egy hétnél,[1426] Budapestre 2 hónapig zuhogtak a bombák. A németeknek nyilván kedvére volt a pusztulása. Irigykedtek ránk mindig, 80 milliós nép létükre és világuralmi álmaik tetején is irigykedtek ránk valami furcsa konoksággal. Mégis sajnálom most őket is. Még jobban sajnálom azonban azt a lehetőséget, amely ezzel az ostoba bosszúállással veszendőbe ment. Mikor lesz hát vége ennek az átokláncolatnak? Ez jóra nem vezethet. Megint új háborúk és borzalmak felé megy a világ, újabb, s még súlyosabb ítélet elé. Nem használ a szörnyűséges lecke. Nem okultak belőle.

Nálunk Magyarországon is ugyanaz a nóta járja. Szidják a nyilasokat, hogy micsoda szörnyűségeket követtek el, s egyidejűleg megcselekszik ezeket a kárhoztatott szörnyűségeket. Csak éppen most a „reakciós" könyveket égetik el,[1427] a nyilasokat viszik munkatáborokba, s a jobboldali embereket rúgják ki az állásukból. Valami értetlen vaksággal nem veszik észre, hogy ugyanazt cselekszik, ami miatt háborognak. Sőt, tökéletesítik az előző rendszer erőszakoskodását. Nincsenek Istennel, tehát Isten sincsen velük. A kommunisták totalitásra törekednének, de az orosz hadsereg viselkedése a nép túlnyomó nagy többségében minden bizalmat kioltott a kommunizmus iránt. A kommunisták tehát csak az orosz szuronyok segítségével juthatnának az áhított hatalomhoz. Ez persze nem sietteti az orosz hadsereg kivonulását Magyarországról, márpedig abban aztán egyetért mindenki, hogy addig hozzá sem lehet kezdeni az ország újjáépítéséhez, amíg az oroszok itt vannak, lakásokat rabolnak, a vonatokon fosztogatnak, gyárakat szállítanak ki Oroszországba, és ötletszerűen fogdossák össze az utcákon az embereket, nőket is. Az a rémhír kelt szárnyra, hogy Oroszországba deportálják őket. Mindezzel szemben teljesen tehetetlen a kormány és a kommunista párt is, noha mindkettő az oroszokkal való teljes egyetértésre hivatkozik, és Sztálin bizalmával dicsekszik. Letagadja tehát a mindenki által tapasztalt állandó visszaéléseket, s a sajtó az orosz kultúra és a Vörös Hadsereg kitűnőségéről áradozik. *Szabad Nép, Szabad Szó, Szabadság, Demokrácia.*[1428] Ilyen címe van most az újságoknak. Így született meg a legújabb pesti vicc: „Odamegy az ember az újságárushoz: – Van Szabad Nép? – Nincsen. – Hát Szabad Szó? – Nincsen. – Szabadság? – Az sincsen. – Mi van hát? – Demokrácia." [...]

1426 Bécset az előzetes haditervek szerint december 30-ig kellett volna elfoglalniuk az oroszoknak, a város ostroma 1945. április 2-től április 13-ig, Berliné április 16-tól május 2-ig tartott. Az ostrom alatt 125 ezer civil halt meg, a Vörös Hadsereg vesztesége 304 ezer fő, a legnagyobb arányú a háború alatti csaták közül. Keegan 2019. 497.

1427 A Miniszterelnökség 1945–1946 folyamán több alkalommal jelentette meg a különböző könyveket, újságokat tartalmazó „A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus, hírlapok, folyóiratok jegyzéké"-t.

1428 A *Szabad Nép* a Magyar Kommunista Párt, a *Szabad Szó* a Nemzeti Parasztpárt napilapja volt. A *Szabadság* Darvas József, Kállai Gyula, Zilahy Lajos szerkesztésében koalíciós lapként, de határozottan balra húzva jelent meg, míg a *Demokrácia* című hetilap a Független Kisgazdapárthoz kötődött.

1945. május 20.

Az angol rádió állítólag bemondta, hogy Horthy Miklós és családja az egyik német fogolytábor elfoglalása alkalmával angol fogságba került.[1429] Másnap állítólag már úgy mondta, hogy az angolok védőőrizetbe vették. Harmadnapra állítólag azt, hogy a Buckingham palotában a király vendége. Igen megörültünk ennek a hírnek. Az oroszok és a kommunisták azonban aligha örülnek neki, mert jó ideje már, hogy feltűnően megváltozott a hang, amelyen Horthyról beszélnek. Úgy kezdődött, hogy „Horthy dobre", most pedig kígyót, békát kiabálnak róla a lapok, mióta az angolok kezére került.

1945. május 21.

Kiástuk a pántos régi vasládát. Dóciéktól kaptuk nászajándékba. Dócival ástuk el novemberben. Felkeltünk éjfél után 2-kor, hogy a cselédség közül se tudja senki a titkot, de bizony ránk virradt, mire elkészültünk, és szakadt rólunk a víz. Az ezüstünk volt a vasládában, amely legalább 300 éves, talán 400 is megvan, és sok hasonló bizalmi feladatot elláthatott. Abban voltunk akkor, hogy majd menekülnünk kell innen, s tán több esztendei bujdosás után kerülhetünk csak vissza – mondtam is, hogy no vén láda, téged is aligha látlak többet. És ma a Jóisten kegyelméből kiáshattuk. Az amerikaiaknak kellenek majd az ezüsttálcák, ezüst kancsók. [...]

A ház kiürült. Utolsónak Atzélék mentek el belőle Tiszaroffra, ahol Beáta anyjának valami 400 hold birtokát meghagyták azon a címen,[1430] hogy erdélyi, tehát idegen állampolgár. A föld persze szántatlan, vetetlen, s nincs rajta sem egy állat, sem egy cseléd, – de van. Atzélék különben is jó reménységben mentek el. Édi megvan. Él. Valami rejtelmes okból Malinovszkij[1431] hadsereg-parancsnokságának hadbírósága hurcolja magával fogolyként országokon keresztül.[1432] De megvan, s ez a fő.

1429 Lásd az 1414. lábjegyzetet.

1430 Atzél Beáta hat gyermekével Tiszaroffon a férje ellenállási érdemeiért kiutalt gyermekgondozási segélyből élt. 1949-ben azonban ezt a juttatást megvonták tőle, miután nem volt hajlandó a partizánszövetségbe belépni. 1952-ben kuláknak minősítették, innentől folyamatos zaklatásnak volt kitéve, ezért a család Vácra költözött. Beáta mint takarítónő a váci kőbánya alkalmazottjaként tartotta el a családot. Fia, az 1937-es születésű Endre részt vett az 1956-os forradalomban, 1963-ban szabadult.

1431 Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (1898–1967), a második világháború alatt a sztálingrádi csatában a 2. gárdahadsereg parancsnoka.1944 májusától a 2. Ukrán Front parancsnoka, Budapest ostromának irányítója. A háborút Ázsiában a Bajkálontúli Front győztes parancsnokaként fejezte be. A háború után a távol-keleti csapatok főparancsnoka volt, majd 1957-től 1967-ig honvédelmi miniszter.

1432 Atzél Ede (lásd az 1944. szeptember 16-i bejegyzést) a nyilas puccs után bekapcsolódott a fegyveres ellenállásba. A Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága megbízásából 1944. december 3-án vette fel a kapcsolatot a Gödöllőn állomásozó szovjet főparancs-

Utolsó előttinek pedig Makkay Dóciék mentek el. Gyalázatos időben. Szél fújt, eső szakadt, Lili lázas volt, Margit nénit jobban bebugyolálták, mint a múmiákat, – de a vén Anna néni úgy trónolt a nyitott teherautó tetején, mint a vezérhajó parancsnoki hídján a kapitány. Mindenki elment. Igen örültünk neki. Köszönet és hála szavai hangzottak, de bizony a régi baráti vonzalomból sokat lekoptatott a hosszas közelség és fanyar kiábrándulást hagyott a helyén. Kár. De most legalább magunkban vagyunk, amíg az amerikaiak nem jönnek. Addig meg aggódnunk kell, hogy valójában jönnek-e?

1945. május 23.

Minden jel arra vall, hogy az oroszok és az angolszászok között erősen kiéleződik a helyzet. Klári ma megint lent volt a városban, azzal a hírrel jött meg, hogy az oroszok Budapesten szaporítják a légvédelmi ütegeik számát. Itt, a Svábhegy tetején pedig ma kihajtották robotra az embereket a fényszórósoknak bombabiztos fedezéket ásni. Miniszteri nyilatkozatok is történnek, de azok szintén aggasztóak. Én mégsem hiszek a közeli angol–orosz háborúban. Az orosz most nem bírná ezt a háborút, s ezt nyilván Sztálin is tudja. Feszíti a húrt, feszíti, de ügyel, hogy el ne pattintsa. Jó néhányszor keservesen csalódtunk már ugyan az orosz erő lebecsülésével, de angolszász segítség nélkül, sőt velük szemben ezzel a demoralizált hadsereggel nem bírhatják, no. Különben is megindult az orosz sereg visszaözönlése Németországból. Mindenki reszket, ássa el a maradék kis holmiját, és rémhírek keringenek. A visszavonuló oroszok Vas megyében szörnyű rablásokat művelnek. De Somogyban és Baranyában még szörnyűbbeket a bolgár testvéreink. Az oroszok nem adtak vagont a bolgár sereg hazaszállítására, mondván: gyalog jöttetek, menjetek vissza is gyalog. Mennek tehát, s viszik, amit érnek. De legalább mennek. S csak mennének véglegesen. De ezt már magam sem merem elhinni. A megszálló csapatok nyilván itt maradnak.

Az országban egyre nő a forradalmi hangulat. A kommunisták besoroznak az oroszok számára férfiakat 42, nőket 32 éves korig. Egyes helyeken állítólag viselős asszonyokat is besoroznak, s egyre bizonyosra azt állítják, hogy ezeket kiviszik Oroszországba. Egy csomó ember mondta már nekem, hogy saját szemével látta a bedrótozott vagonokat, amelyekből kétségbeesetten kiabáltak ki elhurcolt férfiak

nokságggal, hogy az ellenállás erőit összehangolják a szovjet haditervekkel, és így mentsék meg Budapestet a totális ostromtól. A szovjetek azonban nem szövetségest, hanem kémgyanús ellenséget láttak Atzél Edében és letartóztatták. Nagy valószínűség szerint egy szovjet internálótáborban halt meg, hacsak mint a romániai magyar titkosszolgálat emberét át nem adták a román hatóságoknak. (Ezúton is köszönöm Atzél Ferenc segítségét és az édesapjáról adott információkat.)

és nők. A kormány állítólag nem tud ezekről a deportálásokról. A közvélemény azonban esküszik rá, és a hangulat izzó.

Klári távollétében itt járt Szabó Lőrinc, s Klári helyett én próbáltam lelket verni belé egész délelőtt. Megáll az ember esze azon a konok, irgalmatlan és ok nélküli üldözésen, amellyel például Szabó Lőrincet minden áron meg akarják ölni.[1433] Hiába Illyés Gyula bátor lándzsatörése, Zilahy Lajos, Veres Péter kiállása, hiába a feleszmélő kommunista vezetőség belátása: rémregény az, amit ez a szegény, holtfáradt ember mesélt.

1945. június 1.

Első ízben voltam odaát Pesten. Fogorvoshoz kellett mennem. A házi tanács nem helyeselte egyhangúan. Klári nőszövetségi titkára nem is engedett egyedül útnak, valamilyen ürüggyel velem tartott, – utólag tudtam meg Kláritól titokban, hogy az őrzésemre jött. De nem fenyegetett semmi baj azon felül, hogy a fogorvos két fogamat irgalmatlanul kihúzta, azt azonban nem, amelyik fáj. És aranyhidat csinált a régi helyett, e célból 2–3 napoleont igényel. A napoleont 6 ezer pengőre hajtotta már fel a spekuláció, az aranynak 320 pengőt adnak grammjáért. Ennyiért adtam el egy cigarettatárcát, amelyet 15 évvel ezelőtt 300–400 pengőért sózott rám egyik kortesem. Akkor igen haragudtam, de most közel 30 ezer pengőt fizettek érte. A tárgyak hálásabban tartanak ki a bajban, mint az emberek.

Elhűltem, amikor az árakat láttam. Egy kg vaj 700 pengő, egy pár férficipő 3–4 ezer pengő.[1434] Ezzel az átkos folyamattal hozzáértők is bajjal birkózhatnának meg, hát még ez a nagyszájú, széllel bélelt mostani vezetőség. Közbiztonság nincs. Elsősorban az oroszok miatt, de nélkülük se volna. Erdei Ferenc[1435] belügyminiszter

1433 A Szabó Lőrinc (1900–1957), a modern magyar líra kiemelkedő alakja. Szabó Lőrinc négyszer volt letartóztatva: 1944. december 31-től 1945. január 1-ig, január 15–16-án, április 12–15-én, május 6-tól 8-ig. Illyés Gyula vállalta fel Szabó Lőrinc védelmében a fellépés megszervezését. Részletesen lásd Illyés 2014. A Szabó Lőrinc ellen folyó igazolási eljárás dokumentumait lásd Szabó 1990.

1434 Az 1945–1946-os évi pénzromlás a világtörténelem eddigi legnagyobb hiperinflációja. 1946 nyarára a pénz elértéktelenedésének következtében megszűnt a havi fizetés rendszere, 8-10 naponta járt fizetéspótlék. A pénz értékét a forint 1946. augusztus 1-jei bevezetése stabilizálta, 400 ezer kvadtrillió pengőért lehetett egy egyforintos érmét átváltani. A forint bevezetésének sikeréhez hozzájárult, hogy augusztus 6-án a Magyar Nemzeti Bank 32 tonnányi Németországba elhurcolt aranykészletet kapott vissza.

1435 Erdei Ferenc (1910–1971), alapító tagja volt a Nemzeti Parasztpártnak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. A kommunistákkal való együttműködés feltétlen híve, a kommunista párt titkos tagja. 1956. október 30-tól a kormányon belül létesült szűkebb kabinet tagja. November 3-án rövid időre letartóztatták, de 1957-től újra bekapcsolódott a politikai életbe. A Magyar Tudományos Akadémia (1957–1964, 1970–1971), illetve a Hazafias Népfront (1964–1970) főtitkára.

parasztpárti ugyan, de a kommunistáknak kedvez, s teljes pártalakulattá züllesztette a rendőrséget. Sőt! Annál is lejjebb. Börtönviselt emberek önkényesen állnak össze rendőrséggé, s a közelmúltban például Gyömrőn 25 teljesen ártatlan embert lőttek agyon minden ok nélkül.[1436] Köztük volt Révay József[1437] gróf is, akinek a *Kisnemesek Tajnán* című történelmi tanulmányát tavaly oly élvezettel olvastam.

Ez a gyömrői eset akkora politikai felháborodást keltett még manapság is, hogy a belügyminiszter kénytelen volt tárcaközi kivizsgálásához hozzájárulni. Az eset máig foglalkoztatja a sajtót. De csak képletekben és allegóriákban mernek foglalkozni az esettel pro is, és contra is. Hogy mi körül is folyik hát ez a rejtelmes vita, azt csak szóbeszédből tudhatja meg az ember.

Meglátogattam a Rókus kórházban Somogyi Imrét, akit vasárnap este az utcán kirabolt 3 orosz tiszt. Egyikük keresztül is lőtte az arcát. Csodával határosan szerencsés lövés, tán mindkét szeme megmarad. S azzal vigasztalja magát a tökéletlen, hogy alighanem orosz álruhába bújt magyar csavargók lehettek a támadói, mert „kommunista nem rabol". Persze ezt saját magával is bajosan hiteti el, de mégis kötelességének érzi, hogy ezt mondja. [...]

1945. június 5.

Sok ember idegzete nem bírta azt a teherpróbát, amely most ránk szakadt. Ki megőrült, ki öngyilkos lett, – szegény Paulini Béláék Bajon mérgezték meg magukat, miután a „felszabadító" oroszok puskatussal összeverték a 60 éves Bélát, majd disznólkodtak a feleségével. Vincellérjük ásta el őket utasításuk szerint a Béla ültette kedvenc diófájuk alá. Sok barátunk pusztult el így. Kit bomba talált el, kit az oroszok lőttek agyon, – lassan érkezni kezdenek a hírek. Sok rendes magyar fő vesztéről tudunk már, soknak sorsáról pedig nem tudunk. Bandiékról sem, Juditékról sem. Rengeteget aggódom értük. Magam megvagyok még bántatlanul, bár a legtöbb barátom fogoly már. Én sem tudhatom, mit hoz a holnap. Hogy idáig

1436 1945 február elejétől április végéig a Gyömrőről és hét környékbeli faluból önszerveződő kommunista rendőrség különböző jogcímen és ürüggyel elhurcolt személyeket kínzott és több mint 28 személyt gyilkolt meg. A törvénytelen gyilkosságok elkövetőinek felelősségre vonása 1946 tavaszán felmerült, de az igazságügy-miniszter, Riesz István, majd az 1948-as amnesztiarendelet felmentette őket. Palasik 2010.

1437 Révay József gr. (1902–1945), 1939-től a Magyar Filozófiai Társaság titkára, 1940-től 1944-ig az *Athenaeum* folyóirat szerkesztője. A falukutató mozgalom tagjaival egy időben írt történeti-szociográfiai munkákat. Az 1945 áprilisában elkövetett Gyömrő környéki gyilkosságok egyik áldozata. Könyve, az *Kisnemesek Tajnán. Adatok egy felvidéki falu és egy társadalmi réteg történeti monográfiájához,* 1942-ben jelent meg.

szabadlábon vagyok, már az is nagy eredmény. Sokkal több, mint amit az ősszel csak remélni is merhettem. [...]

1945. június 14.

Könyvtárrendezés közben a kezembe akadt az a díszesen bekötött húsvéti üdvözlet, amelyet 1943-ban a Györffy Kollégium diákjai „gondviselőiknek", Klárinak és az egész családjának küldtek. Nem túloztak az írásban, mert Klári valóságos édesanyjuk, aki nemcsak az élhetésükhöz szükséges anyagiakról, a kényelmükről, a tisztaságról gondoskodott, de velem együtt a kollégium székházára is összekaparta a fedezetet, hajszolta az építkezést, a tetőig meg is csináltatta. A németek bejövetele után pedig személyesen fuvarozgatta napokig a kollégium ágyait, ágyneműjét ide, oda: dugdosta különböző egyházi intézményekhez, s a tulajdon házunkba is mentette az ostrom alatt. Már vissza is adtuk nekik szerencsésen. Egyszóval: a kollégistáknak volna okuk a hálára elég. Arról nem is beszélek, hogy politikailag meg én tartottam a hátam értük. A német megszállás idején a fiúk illegalitásba mentek – így hívják most divatosan a bujdosást –, mert a nyilasok üldözték is őket. Ebben az időben még meg-megjelent nálunk titkosan a sötétben egynéhány közülük. Még az orosz „felszabadítás" után is megjelent kettő, hogy sorsunkról érdeklődjenek –, bár most már nem tudom, nem csupán a párnáik és takaróik sorsa érdekelte-e őket? Ezeket persze Klári vásárolta és mentette meg nekik. Na, azóta se láttunk hírmondót se közülük. A kollégista fiúk ugyanis az új uralommal nagy szóhoz jutottak, politikai vezérkar lettek, osztották a földet, s tulajdon nagyszerűségüktől megmámorosodtak. Tartottak egy nagy parádés ünnepséget is a közelmúltban, meghívtak rá boldog-boldogtalant, ott volt az összes politikai fővezér. De sem Klárit, sem engem, utolsó elnöküket meg nem hívtak rá. Hiszen úgysem mentünk volna el, ha udvariasságból netán meghívnak is – örvendek, hogy összességében élhetek, s még mindig szabadlábon. De legalább mondhattak volna annyit, hogy nem hívnak, mert nem tartanak bennünket időszerűnek. Sőt, a parádén, amelyen a kollégium múltjáról és jövőjéről annyi szót ejtettek, egyetlen eggyel nem említették sem Klárit, sem engem. Egyszerűen elfeledtek. S ha még elfeledtek volna! De bizalmasan értesültünk arról, hogy politikai tanácskozásokon, ahol egyszer ez, egyszer az akarná Klárit munkába állítani, a kollégisták mindig következetesen és egyhangúan ellene szólnak az efféle terveknek. Nem akarják Klárit se szerephez juttatni. Bár az érzékenységemet az utóbbi idők tapasztalatai erősen letompították, fájdalmasan érintett mégis a kollégisták ezen magatartása. Nem azért, mintha az ünnepségükön részt kívántam volna venni, hisz világéletemben utáltam az ilyesmit, hálát és elismerést sem kívánok, és

Klárinak is kényelmesebb, ha nem kell önzetlenül újabb ügyben fáradnia. De a fiúk miatt. Rosszul mondom: saját csalatkozásom miatt. Ez fájt. Klári azt mondja, hogy nem mi vizsgáztunk most, hanem a fiúk. Ők buktak meg. Igaza van, de éppen ez fáj. Hogy azok a reménykedések, amelyekkel a magyar középosztály megújulását és jobbulását a parasztságtól vártuk, a Györffy Kollégiumot illetően meghiúsultak. Gyenge fajsúlyú akarnokocskák ezek, becsületet, s megújhodást hiába vártunk tőlük.[1438] [...]

1945. június 22.

Tegnap Somogyi Imre meglátogatott. A sebe teljesen begyógyult már, de maga csupa keserűség és panasz. Idebent is visszájára mennek a dolgok. Az oroszok elrendelték, hogy húsfejadagot is kell adni nekik abból az anyagból, melyet e célra Sztálin ad Magyarországnak kölcsön. Ezt az anyagot azonban itt az országban szedték össze az oroszok, s a szóbeszéd szerint angol közbelépés akadályozta meg, hogy az országnak ezt az utolsó készletét Oroszországba ki ne szállítsák. Utolsó maradék tenyészállataink ezek. Jobban mondva azok a maradék állataink, amelyekkel a tenyésztést mégis el lehetne tán kezdeni valahogyan. Most orosz parancsra ezeket is le kell vágni. Imre halálosan el van keseredve, maga is forradalomtól tart. Beismeri a kommunista párton belüli lelki szakadást, és ott akarja hagyni a mostani hivatalát.[1439] Sajnálom szegény fejét, mennyi sokat kell majd még csalódnia. Azt hiszik ezek a jámbor forradalmárok, hogy csak a jóakaraton múlik minden: ha a régi rend valóban akarta volna, paradicsommá lett volna a világ. Ők viszont ezt a paradicsomi világot akarják, ez az egy bizonyos. Csodálkoznak tehát, hogy a paradicsomi helyzet még mindig nem következett be, s hogy képzettség, gyakorlat és szakértelem hiányában mind rosszabbra fordulnak a dolgok. [...]

1945. június 25.

Délelőtt Pesten jártam Lacival. Bementünk sörözni az Apostolokhoz. Két-két pohár sört és két-két zsemlét fogyasztottunk, és közel 102 pengőt fizettem érte. De a sör igen jó volt. Délután Klárival Szabó Lőrincékhez kellett látogatóba mennünk. Szabó Lőrinc kéthetenként megjelenik lelki vigaszért nálunk: hol az igazoló bizottság számára készült védőiratát olvassa fel, hol a legújabb versfordításait. A versek jók, de a védőiratért én restelkedem az ő helyében, mert csúnya, feles-

1438 A Györffy-kollégisták háború utáni szerepéről lásd Papp 2002. 309–338.

1439 A Közellátási Kormánybiztosságon kapott megbízatást.

leges és haszontalan alázkodásokkal van tele. És Szabó Lőrinc annyira követeli rajtunk mindig ezt a látogatást, hogy egyszer végre el kellett mennünk. Segíthetetlen emberek. Görcsösen ragaszkodnak kispolgári életnívójukhoz, lemondásra képtelenek, s így persze boldogtalanok lelkük fenekéig. Véletlenül Illyés Gyula is ott volt náluk. Vele politizáltuk el az egész időt, s így a látogatás egészen máshogy sikerült, mint azt szegény Lőrinc elgondolta: egyéni sérelmeire, panaszaira nem került sor, de lakását és könyveit se dicsérgethettük annyira, mint különben bizonyára megtettük volna.[1440] Sajnálom. A Fogas közlekedik már, délelőtt is, délután is azon jöttünk. Villanyos is több helyütt jár már. Azért mégis nehéz nap volt ez a mai, kutyául belefáradtam, s a gyomromnak se használt. [...]

1945. július 1.

Illyés Gyula újságolta múltkor Szabó Lőrincéknél, hogy Beneš bukófélben van Moszkvában, s azóta tán már meg is bukott, mégpedig a szlovákiai magyarok brutális és rögtönös kiszórása miatt.[1441] Nemigen hittem, és most sem hihetem. A nemzetközi meggyőződésbe már erősen befészkelte magát az a dogma, hogy mi magyarok vagyunk a nemzetiségek elnyomói, akiknek egyébként az uralma alatt ezer esztendő múltán is helyükön ülnek a nemzetiségek, s azok a türelem bajnokai, akik pedig azonnal kiszórják a magyarokat az otthonából, mihelyt hozzájutnak. Valami baj van a propagandánk körül. De a nemzetközi bölcsesség körül is. [...]

1945. július 15.

Ecker-Rácz Lászlóné még mindig nem érkezett meg, de maga az amerikai egy ideje már beköltözködött a házunkba. Az első 100 dollárt már meg is adta. A jövőt

1440 E találkozásról Illyés Gyula is megemlékezett naplójában: „Sz. L.-nél véletlenül Tüdős Klárával és férjével találkoztam. Végre egy szemtanú a március 19-i eseményekről. [...] Beszéd közben én Horthyt Horthynak neveztem, mint mindig. De ő kormányzó urat mond, elejtett egy őfőméltóságát is. Bírálja, de nem hitvány szolga módján." ILLYÉS 1986. 368.

1441 A háború után a Csehszlovákia államiságát megalapozó elnöki rendeletek, a Beneš-dekrétumok egy része az ország területén élő német és magyar kisebbséget a kollektív bűnösség jegyében hontalanságra ítélte és jogvédelmen kívülre helyezte. Sokukat internáltak, földjeiket elvették, elestek az egészségügyi ellátástól, nyugdíjtól. 1945 szeptemberétől a 88/1945. sz. elnöki dekrétum alapján több tízezer felvidéki magyart vittek közmunkára Csehországba. A potsdami konferencián elutasították a magyarok egyoldalú kitelepítését, ezt követően vetődött fel a csehszlovák kormány részéről a lakosságcsere. Az 1946. február 27-én aláírt egyezmény értelmében a Csehszlovákiába önként áttelepülni kívánó szlovákok helyébe csehszlovák hatóságok által kijelölt magyarok települnek, melynek következményeként 60 257 szlovákkal szemben 76 616 magyar hagyta el szülőföldjét. Az utolsó áttelepülők 1949 nyarán érkeztek.

illetően is reménységgel vagyunk. Oroszország és Anglia fegyverszüneti egyezség alapján minden tisztviselőjének költségeit a magyar állammal fizetteti meg, a szakácsnő bérétől kezdve mindent. Az amerikaiak szövetségeseik ellenkezése után is arra az álláspontra helyezkedtek – mondja Ecker-Rácz[1442] –, hogy ez az eljárás a gazdag országok részéről kifosztott országokkal szemben nem fair. Éppen ezért kérte a házunk hivatalos igénybevételéről szóló végzés megszüntetését, hogy aztán magánjogi szerződést köthessen velünk. Amerika nem akar senkit se kizsákmányolni. Ha igaz, hármuk közül Amerika a legügyesebb politikus.

Ezt az Ecker-Ráczt 10 éves korában a nagyszülei küldték ki Amerikába a felső-magyarországi Csele községből teljesen árván. Most 39 éves, külügyi tisztviselő, s éppen abba az országba küldték vissza most, ahonnan 29 éve kivándorolt. Nagy bizalom. Ő ki is domborítja, hogy teljesen amerikainak tartja magát. Amerikaiban rokonszenves ember. Én iparkodom minél kevesebbet érintkezni vele – elég sok magyar csimpaszkodik kellemes módra beléje. Az érintkezést Klári tartja vele, őt meg is hívja mindig étkezésre, valahányszor vendége van, Klári azonban következetesen köszönettel utasítja vissza a meghívást. Úgy látja, az amerikai ezt a magatartását méltányolja is. [...]

1945. július 20.

Klári ma töltötte be az 50. életévét. Senki nem nézné ki belőle. Azt szoktam hangoztatni, hogy az én érdemem ez, mert annyira jó feleségtartó vagyok. Az igazság azonban más: valósággal restellnem kellene magam, s egyre inkább restellem is, hogy engem mennyire kiszolgál, s valójában el is tart a két keze keserves munkájával. A legrestellnivalóbb pedig az mindebben, hogy én nem is restellem.

1945. július 22.

Kezdenek felkeresni a hajdani barátaim. Tele vannak aggodalommal saját egyéni sorsocskájuk miatt, s a legvadabb jobboldaliak és antiszemiták is azt magyarázzák nekem, hogy ők voltaképpen baloldaliak és zsidóbarátok voltak. Nemcsak pirulok sokszor, de émelygek is. A vége persze az, hogy miniszterelnökségi államtitkár koromból emlékszem-e erre, meg arra, – valamely többnyire jelentéktelen eseményre, amely azonban véleményük szerint az igazolásnál, vagy a népbíróság előtt javukra lehet. Néha valósággal értetlenül meredek rájuk. Nem mondom

1442 Ecker-Rátz László (1906-?), amerikai közgazdász. 1945 és 1947 között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai misszójának gazdasági tanácsadója, majd az amerikai nagykövetség gazdasági szakértője.

azonban sem azt, hogy mentőövnek gyenge, sem azt, hogy mennyire megalázó ez a viselkedésük.

A kommunisták, nyilván orosz parancsra, sürgetik az úgynevezett „háborús bűnösök" megbüntetését. Az oroszországi emigráns zsidók játsszák ebben a leghangosabb és legvisszataszítóbb szerepet. Addig ordítottak, míg Meskó Zoltánnak,[1443] ennek a szegény pojácának négy éves börtönbüntetését életfogytiglanra fel nem emelték, s most halálra nem ítélték. Béldy Alajost,[1444] ezt a magyarosított nevű „ifjúsági vezetőt", akit én világéletemben megvetettem fékezhetetlen és üres magatartásáért, – de halálra ítélni?

Érthető is, hogy az oroszok sürgetik a magyar háborús bűnösök megbüntetését. Az értelmiségétől megfosztott nép kényelmesebben vezethető. A kormány pedig természetesen nem mer ellenkezni az orosz óhajjal. Külügyminiszterünk egy békéscsabai iparossegéd, aki csak magyarul beszél.[1445] A dolgok diplomatikus elodázásához aligha érthet. De talán nem is akarja elodázni.

Tegnap délután eljött hozzám Bereczky, hogy a kommunisták oroszországi zsidó megbízottja a Kállay-kormány, és a magyar püspökök kollektív felelősségre vonását követelte. Ezt a tervet egyelőre sikerült ugyan megakadályozniuk úgy, hogy most az egyéni felelősségre vonás van előtérben. De ahhoz, hogy ők engem egyénileg megvédhessenek, adjak adatokat nekik. A szándék jó, s a barátság megható. Mégis tagadó választ adtam nekik. Az ilyenkor elkerülhetetlen eszmecsere során megmondtam neki, hogy öngyilkos lenni nem akarok, mert Isten megvilágosította az eszemet. Azzal is tisztában vagyok, hogy öngyilkos nem csupán pisztolylyal vagy méreggel lehet az ember, de olyan szándékos magatartással is, amelynek eredményeképpen a népbíróság végzi el azt a kiütést, amelyet az ember valamely

1443 Meskó Zoltán (1883–1959), az első magyar nyilaskeresztes párt, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves- és Munkáspárt megalapítója. 1945 januárjában a budapesti népbíróság első fokon öt évre, másodfokon életfogytiglani börtönre ítélte, annak ellenére, hogy tiltakozott a háborúba lépés és a német megszállás ellen. 1956-ban szabadult, de 1957-ben újra letartóztatták. 1959-ben hagyta el a börtönt, tíz napra rá meghalt.

1444 Béldy Alajos (1899–1946), 1941 augusztusától 1943 februárjáig az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés Országos Szervezete vezetőjeként (IHNETOV) a Levente Mozgalom egyik szervezője. A háború után a Népbíróság halálra ítélte, amit életfogytiglani kényszermunkára enyhítettek. A börtönkórházban halt meg a fogságban szerzett betegségében.

1445 Téves információ. Gyöngyösi János (1893–1951) a budapesti tudományegyetemen szerzett magyar–latin szakos diplomát. Kiváló francia és német nyelvtudással bírt, rendszeresen fordított szépirodalmi műveket. 1920–1921-ben az *Est* című lap munkatársa, majd miután Békéscsabára költözött, könyvkereskedést nyitott és *Alföldi Népújság* címmel saját lapot szerkesztett, melyet 1938-ban betiltottak. 1930-ban csatlakozott a Független Kisgazdapárthoz, a párt Békés megyei vezetője lett. Az 1939-es választásokon a pártja színeiben mandátumot szerzett. A külügyminiszteri pozíciót 1944. december 22-től 1947. május 31-ig töltötte be, a magyar békedelegáció vezetője és a párizsi békeszerződés aláírója.

oknál fogva nem akar megcselekedni. Én tehát az öngyilkosságnak ezt a hipokrita formáját sem ambicionálom, mert tudom, hogy most a legelső parancs: életben maradni az esetleges későbbi munkák elvégzésére, ha arra netán idő és alkalom adatik. Ezt az időt mindenképpen ki kell várni. Szívesebben várnám ki itt a Svábhegyen, de elvégre a börtönben is lehet várni. Nem hiszem, hogy engem a legnagyobb elfogultsággal is halálra ítélhetnének. Semmi okom tehát olyan mentegetőzésre és megalázkodásra, amelynek sikerében amúgy sem bízom. Azzal ment el, hogy nekik viszont mindenképpen kötelességük engem menteni. Ez igaz is. Nemcsak az övéké, sok másé is. Ha megteszik a kötelességüket, akkor úgyis megtörténik érdekemben a maximum. Ha nem teszik, magam úgyis hiába ágálnék. Isten kezében vagyunk. Ezzel nem azt mondom, hogy egyszerűen az Ő kezébe tettem saját életem kis gondját, s lássa Ő, mire megy vele. Teszem én is, amit annak a feladatnak veszélyeztetése nélkül tehetek, amelyért életben maradni egyedül érdemes. De egy ilyen magam-mentő cirkusz semmiképpen nem szolgálná ezt a célt.

1945. július 27.

Napok óta tele van a világsajtó az angol képviselőválasztások eredményességét jósoló kombinációkkal. Legutóbb azt írták, hogy Churchill minimum 75%-os többséget kap, s ez az előzetes becslés csak minimálisan módosulhatik. A kommunisták érdekes módon passogtak Budapesten erre a hírre. A polgári gondolkodású magyarok pedig – szintén érdekes módon – örültek neki. Mert Churchill és Eden pártja ugyan nem mutatott semmi rokonszenvet Magyarország iránt, de Oroszország iránt is egyre kevesebb rokonszenvet mutatott. Valami olyasfélét vártak tehát Churchill bizonyosra vett fölényes győzelmétől, hogy ez az Oroszországgal való leszámolást is jelenti. Újabb háború útján? Esetleg háború nélkül is, – hiszen az oroszok úgysem mernek most az angolszászokkal harcba bocsátkozni. De ha nem megy másként, akkor tán háború útján is. Talán nem lenne muszáj ennek a háborúnak Magyarország földjén lefolynia: támadhatnak az angolok Törökország felől is, vagy mit tudom én? De az oroszokat szedjék ráncba. Ilyesformán gondolkozott az átlagos magyar újságolvasó ember. Ma aztán megtudta Churchill katasztrofális vereségének hivatalos hírét.[1446] Izgalomba jött a város persze. Próbálta vigasztalni magát azzal, hogy bár a Labour-párt fölényes többséget kapott, csak két szem kommunista képviselő került be a parlamentbe. Meg, hogy az angol szociáldemokrata párt amúgy is olyan polgári párt

[1446] A Labour Party 308, a Konzervatív Párt pedig 163 mandátumot szerzett, így került sor a Churchill–Attlee váltásra a miniszterelnöki székben.

féle. Meg, hogy az angol külpolitika évszázadok óta változatlan, bárhogyan változzanak a kormányon a különböző pártok. Hogy Amerikában Churchill bukása nagyobb izgalmat váltott ki Roosevelt halálánál is, és hogy mindenfelé tüntetéseket rendeztek mellette Amerikában. És más efféle vigasztalásokkal próbálják a magyarok magukat érzésteleníteni most az operáció után. De az oroszellenes Churchillt az angol választások csak leoperálták a kormány éléről. El is utazott Potsdamból, a munkáspárti Attlee[1447] ült be a helyébe a „három nagy" konferenciáján. Budapest pedig tanakodhat magában, hogy ez Magyarországnak jó-e, rossz-e? Hanem ezt úgyis csak a Jóisten tudja.

1945. július 31.

Ecker-Rácz meghívta ma vacsorára Baranyai Lipótékat, s minket is megkért, jöjjünk át egy feketekávéra. Jóformán pucéran, kertlocsolás közben ért a hír. Fel kellett öltöznöm, ha nem is szmokingba, de valami utcai ruhába. Ecker-Rácz mondta is, hogy most lát első ízben inget rajtam. És ez így is van. Baranyai Lipóton nincs már az a szakáll, mint az volt a legutóbbi találkozásunknál a GPU fogdájában.[1448] Az én szakállam sincs már régen. Elnevetgéltünk a múlton. Nagy előnye az a múltnak, hogy aztán mindig akad nevetnivaló rajta. A jelennek már irgalmatlanabb a természete. A jövendő? Az inkább lelki alkat kérdése. Lipót például nem látná reménytelennek, ha, ha, ha... Egy csomó feltétele neki is van hozzá. Ecker-Rácz azt tartja róla, hogy nagy kvalitású ember, bár idealista. Furcsa volt most vendégként ülni ugyanabban a lakásban, ugyanazokon a székeken, ahol ugyanezekkel a Baranyaiékkal legutóbb házigazdai minőségben ültünk. Mondtam is neki, hogy egészen otthonosan érzem magam. Csak éppen, amikor Baranyaiék elmentek, nem nekem kellett őket a kapuig kikísérnem.

1945. augusztus 3.

Közzétették a potsdami értekezlet zárójegyzőkönyvét és egész Budapestnek lelohadt az orra. Nem tudom mit vártak, mit sem ettől a jegyzőkönyvtől, – de legalább annyit, hogy Magyarországot megszállási zónákra osztják, s ha így megbomlik is a maradék ország egysége, de 2/3 része legalább kikerül a rabló

1447 Clement Attlee (1883–1967), 1935 és 1955 között a Munkáspárt vezetője. 1940-től a háborús kabinet tagja, 1942-től miniszterelnök-helyettes. 1945-től 1951-ig miniszterelnök, a potsdami konferencián Churchillt felváltva ő képviselte Nagy-Britanniát.

1448 Részletesen lásd az 1945. január 22-i bejegyzést.

orosz uralom alól. Most aztán nagy a kétségbeesés, hogy soha nem szabadulunk meg ettől a rablóhordától. Budapesten még most is állandóan folynak a rablások, fosztogatások, gyilkosságok és az emberek érthetetlen elhurcolása. A közbiztonság alig-alig javult. Vidéken ugyanez a helyzet, ha még nem rosszabb. Tatárjárás. De az is semmi ehhez képest. Az egész ország pokolba kívánja az oroszokat, még a kommunisták is. Csak a zsidók nem. Ők azt tartják, hogy az oroszok kiszorulása után rögtön kitörne a pogrom. Ezt persze finomabban fejezik ki. Úgy mondják, hogy „azonnal Szálasi kerülne megint uralomra". Pedig hol van már az a rosszemlékű Szálasi! Az antiszemitizmus azonban csakugyan megmaradt. Most lett általánossá.[1449]

1945. augusztus 7.

Társadalmunk csupa mocsok, züllés, utálat. Egyetlen olyan terület van, ahol csodálatosan magára talált: ez a hadifoglyok dolga.[1450]

Ott olyan szervezetten, önfeláldozóan, s magától értendően állt helyt, hogy már sokszor meghatott vele. A hadifogolykérdést az oroszok éppen olyan értelmetlenül és érthetetlenül kezelik, mint a többit. Sőt, még felháborítóbban. Nem tudni, kit fognak meg, és miért? Mert nemcsak katonákat, hanem civileket is, akik sohasem szolgáltak. Összevissza cipelik őket az országban. Persze az orosz rend mellett mindig megszökik közülük egy csomó: ezek helyett, mikor észreveszik, fognak helyükbe másokat. Akárkit. Járókelőt, vasúti munkást. Akárkit. A vonaton egymás mellett ülő házaspárból a férjet. De az állomásfőnököt is elviszik, mint legutóbb Tárnokon. A tárnoki állomásfőnököt a többi vasutas ugyan kiszabadította, mert nem indította el a vonatot, s azt mondta, hogy a főnök nélkül nem is tudja. Így aztán pár órai alkudozás után szabadon engedték. De ritkán van eredménye bármiféle intervenciónak. Akit így találomra elfognak, az attól kezdve fogoly. Nem hallgatják ki, etetni sem igen etetik, s úgy bánnak vele különben is, mint a foglyokkal általában. Lehet gondolkodni aztán, hogy ezt a rengeteg foglyot minek tartják? Mert ha csak egy csésze üres levest adnak is nekik napjában, az is csak kerül valamibe. Rengeteg fogoly meghal ok, értelem nélkül hiába. Levelezni se lehet velük. Eltűnik valaki és nem lehet tudni, hova lett? Agyonlőtték-e valahol a fosztogatók, elfogták-e? Nem jön haza. Nem lehet megtudni róla semmit. A Vöröskereszt megbízottját se engedik be a táborokba, a fogolyvonatokba sem. Mást pláne nem engednek.

1449 A magyarországi zsidóság helyzetét a háború után lásd Győri Szabó 1997.; Haraszti 2007. 4–29.

1450 Lásd az 1382. lábjegyzeteket.

De a társadalom talpra állt. Megszervezte önmagát önként és kezdeményezés nélkül. A vonat közeléből mindenkit elzavarnak az orosz őrök: bottal verik a közönséget, géppisztollyal lövöldöznek, sokszor esik halál. De aztán elindul a vonat, fel kell rá az őröknek is ugraniuk, és a marhavagonok sűrűn bedrótozott ablakán, mint a hóesés hull ki a sok papírdarabka. A foglyok neve és a hozzátartozóik címe van rajta. A közönség pedig rohan, szedi össze a papírocskákat, versenyt fut értük a széllel, nem sajnálja a postaköltséget, levelet küld a megadott címre. Majd mindig értesítést is vár, hogy megkapták-e az üzenetét. Teljesen ismeretlen emberek, többnyire ugyan asszonyok. Mert az oroszok igen haragszanak az ilyen szolgálatért, a férfiakat egykettőre belökik a foglyok közé. Férfi tehát nemigen tartózkodik a fogolyvonatok közelében. De az asszonyok mihelyt a fogolyvonat érkezésének híre elterjed, szélsebesen odasereglenek. Azonban az oroszok folyamatosan motozzák a foglyokat, s szedik el tőlük a papírt, ceruzát, így nem mindig dobhatnak ki cédulákat a vonatindulás után. Kiválasztanak azonban egy-egy harsány torkú foglyot, s míg a vonat az állomáson tartózkodik, az kiabálja sorjában a neveket és címeket. Az asszonyok pedig írják. Ordítanak az őrök, közel őket a vonathoz nem engedik, verik bottal, ijesztgetik, lövöldöznek. Több asszonyt is belöktek már a vagonokba és elhurcoltak. De ez sem számít. Az asszonyok saját hozzátartozójukat keresik, mások hozzátartozójának a nevét, címét pedig felírják. Az állomások környékének asszonynépe főként ennek a szolgálatnak él éjjel-nappal készen a bevetésre. Nem fél és nem enged. És küldözi a leveleket ismeretlen címre. [...]

1945. augusztus 10.

Japánt az angolszász légierő ezernyi gépe bombázza. Színes tudósításokat olvas az ember ezeknek a pusztító hatásáról, azt mondja, hogy rettenetes, s ezzel tovább lapoz az újságban. Még akkor sem veszi túlságosan a szívére, ha különben szimpatizál a japánokkal. Így olvashatták tavaly távoli országokban Magyarország bombázásainak a hírét. A távoli borzalmak igazi érzékelésére egyszerűen nem fogékony az ember. Pedig Japánt az utóbbi napokban valami titokzatos új bombával pusztítják. Atombombának hívják ezt az új fegyvert. A robbanást állítólag az atomok felszabadulásával keletkező roppant nagy energiatömeg okozza, s ereje 25 km-es körzetben hat. Úgy mondják, hogy a felszabaduló atomok ilyen körben lavinaszerűen újabb atomokat szabadítanak fel. A lényeg persze még halálos titok. De honnan tudhatta a feltaláló, hogy a lavina 25 km után megtorpanik? Hogy nem robbantja-e fel az egész földgömböt? Régen szegény Édesanyám tréfált azon, hogy addig-addig csavargatjuk a villanyt és a rádiót, amíg egyszer csak szétesik a világ. E hír hallatán magam is ilyesfélékre gondoltam.

1945. augusztus 16.

Oroszország megüzente Japánnak a háborút 5 nappal azelőtt, hogy Japán hosszas előzetes tárgyalások után letette a fegyvert. A magyar lapok teljesen az atombomba hatása alatt álltak, tele voltak Japán iránti kárörömmel olyannyira, hogy azt Moszkva megsokallta: megtiltotta az atombombás cikkeket. A kommunista lap odáig ment e parancs teljesítésében, hogy hosszú cikkben fejtegette: a japánok nem is az amerikai atombomba hatására tették le a fegyvert, hanem az oroszok hadba lépése miatt. A pesti humor nem marad el. „Mi az atombomba legnagyobb csodája? – veti fel a polgár a kérdést. Az, hogy Japánban dobták le, de Moszkvában robbant." De nemcsak a magyar közvéleményre tett nagy hatást az atombomba. Mintha a budapesti angolszászok önérzete is megnőtt volna az oroszokkal szemben. Az atombombától, avagy a japán térvesztéstől, – de mindenként máshogy beszélnek. Még mindig igen-igen óvatosan, de másként.

1945. augusztus 17.

Klári a villamosmegállóban Egyed Zoltán[1451] újságíróval ütközött össze, aki odakiáltotta neki, hogy Judittal és Kácival Dél-Bajorországban találkozott. Együtt van egy táborban az egész vezérkar amerikai megszállási területen, de nem megszállás alatt: saját maguk kormányozzák magukat. Azt mondták, hogy nem is jönnek haza addig, míg az oroszok itt lesznek. Ha Klári véletlenül neki nem megy, tán meg se mondja ezt a nagy hírt! Pedig hosszú hetek, talán hónapok óta megjött a deportálásból. Abban bízom, hogy Bandiék ugyanígy csücsülnek valahol és várják az oroszok kivonulását. Ami most nem látszik annyira teljesen reménytelennek, mint látszott az atombomba előtt.

1945. november 5.

Hej, de sok minden történt is azóta, hogy a naplóm ki nem nyitottam! Azonban az ember még a beszámolásba is beleun. Nem írtam. De azt mégis fel kell jegyezzem, hogy Bárdossyt tegnap a népbíróság kötél általi halálra ítélte, mint háborús főbűnöst.

1451 Egyed Zoltán (1894–1947), lapszerkesztő, író, színikritikus. Az ország német megszállása után a nyilasok letartóztatták, Sopronkőhidára vitték, majd Ausztriába hurcolták. Jávor Pállal egy repülőgépen tért haza, de a fogságban szerzett súlyos betegségében néhány év múlva meghalt.

Vagy 2-3 hete kiadták őket az amerikaiak a magyar kormány kérésére, s utálatos cirkusz és bilincselések közt repülőgépen meghozták őket. Szálasit, Imrédyt, Jarosst, Kundert, Bakyt, Endrét, s az összes többit. Jurcsek Béla öngyilkos lett, mielőtt elfogták volna.[1452] Hómanról[1453] és Tasnádiról[1454] nincs hír, az utóbbiról szinte egy árva szó sem esik, noha a Nemzeti Szövetség létrehozásával, amely a Kormányzó Úr fegyverletételi manipulációit akadályozta, igazán háborús főbűnös. Én persze örvendek még annak is, hogy ezt a valóban bűnös és rongy embert nem üldözik. Bár a nálánál sokkal derekabb s kevésbé bűnös magyarokat se bántanák.

A magyar „háborús főbűnösök" hazahozatala személy szerint is igen kellemetlenül érintett. Ízléstelen és undorító cirkuszi előkészület történt a tárgyalásra, és bizonyosra vettem, hogy magam sem maradhatok ki belőle: legalább tanúként, s legalábbis Bárdossy ügyében okvetlenül szerepelnem kell. De végtelen csodálkozásomra nem idéztek meg. A Zeneakadémia koncerttermében folyt a tárgyalás. Alpári hangon, a tárgyilagosságnak még a látszatát is feleslegesnek tartották. Eleve nyilvánvaló volt, hogy Bárdossyt okvetlenül halálra fogják ítélni. Nagy propagandahatást vártak a tárgyalástól, s ezért mentül nagyobb nyilvánosságot igyekeztek annak adni. Sajtó, rádió, hanglemezek: mindenféle nagydob pufogott.[1455]

Bárdossy úgy vívott, mint egy matador. És úgy viselkedett, mint valódi magyar úr. Mindig is erőssége volt a debatte,[1456] most az életéért küzdött, de erre szinte nem is gondolt, csak a debatte sikerére, – pillanatra se vesztette el az uralmát az idegei felett. És már másnap meghódította az ellenséges hallgatóságot. Ragyogó szellemi fölénye kimagasodott az összes többi közül. Szép ősz feje is tetszett. A hivatalos propaganda kígyót, békát kiabált rá, gyávának, megszeppentnek, cinikusnak, ostobának, s általában minden rossznak igyekezett feltüntetni, de hiába: a tárgyalás propagandája visszafelé sült el. A közönség Bárdossy pártján állt.

1452 Jurcsek Béla feleségével együtt Zell am See-be menekült, a Vörös Hadsereg megérkezésekor, 1945 áprilisában közösen követték el az öngyilkosságot.

1453 Hóman 1945 elején amerikai fogságba esett, de átadták a magyar hatóságoknak. Népbírósági perében először halálra akarták ítélni, de végül életfogytiglani börtönbüntetést kapott. A börtönben 130 kilóról 60-ra fogyott, 1951 júniusában halt meg.

1454 Tasnádi Nagy Andrást az amerikaiak átadták a magyar hatóságoknak, a Népbíróság előbb halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, a börtönkórházban halt meg 1956-ban.

1455 A Bárdossy-per elsőfokú tárgyalását október 29-étől november 3-ig tartották a Zeneakadémia nagytermében. Tanácselnök dr. Major Ákos népügyész, dr. Fenesi Ferenc politikai ügyész, dr. Szalai Sándor újságíró. A védelmet Berend Béla kirendelt védő látta el. A november 2-án kihirdetett halálos ítélettel szemben Bárdossy nem fellebbezett és kegyelmet sem kért, mondván, a bíróságot nem ismeri el. Az ügyész azonban fellebbezett, a másodfokú tárgyaláson is megerősítették a halálos ítéletet, amit január 10-én hajtottak végre nyilvánosan a Markó utcai fogház udvarán. Részletesen lásd PRITZ 2001b; PERJÉS 2000. 771–840.

1456 vita

Bárdossy – kivált a múlt évben – rossz szívvel volt hozzám, s ha tehette, gyalázott. Mégis kimondhatatlanul örültem briliáns viselkedésének, és bármit megtettem volna mentésére. Louist is kihallgatták, s azt mondta többek közt, hogy alig bír rendesen gondolkodni, annyira éhes. Bárdossynak se adnak több ételt, mégis hogyan sziporkázott! A legkiválóbb képességű magyarok közül való.

Javában folyt már a tárgyalása, mikor a múlt szombatra idézést kaptam magam is. Röviddel utána feljöttek hozzánk Bánffy Daniék, s Dani arra kért, beszéljek a vallomásom előtt Bárczy Pistával. Nem akarózott, de Dani annyit várt ettől a beszélgetéstől saját háborús bűnösségének megcáfolása érdekében, hogy nem tagadhattam meg. Bárczy Pista ugyanis gyalázatosan viselkedett a tárgyaláson. Pipiskedett, mint egy hiú tenorista. Talán a szenilitása rohamosan fejlődik. Valami minisztertanácsi jegyzőkönyveken összekülönbözött Bárdossyval a tárgyaláson, s korlátoltságában elfelejtvén, hogy Bárdossy a fejéért küzd, ő valami nevetséges és mindenki más előtt érthetetlen hiúsági szempontért ellenséges és igaztalan vallomást tett.[1457] Ha a tényekben talán nem is, de a beállításban mindenesetre csúnyán viselkedett: Bárczy Pistásan. De elmentem hozzá Dani kedvéért. Nem akarok sok szót vesztegetni erre a látogatásra, de egyet megírok Bárczy jellemzéseként. Megkért, hogy a tanúvallomásom során említsem meg valahogyan, hogy ő Teleki Pálnak jó barátja volt. Ez persze nem igaz. De ő a Bárdossy fejére menő tárgyaláson legfontosabbnak azt tartja, hogy az utókor előtt magának egy ilyen hamis barátsági tanúsítványt szerezzen.

A kihallgatásomra különben nem került sor. Bárdossy védője kérte a kihallgatásomat. Ott is voltam pontban reggel 8-kor, de csak a Zeneakadémián derült ki, hogy már tegnap elmondták a vád-, s a védőbeszédet is. Bárdossy az utolsó szó jogán megint remekelt. Tanúként a megidéztetésem tehát tárgytalanná vált. A magam szempontjából ennek csak örülhetnék. De mégis csak skandalum, hogy Magyarország volt miniszterelnökét háborús főbűnösként úgy akarják elítélni, hogy az akkori helyettesét, a politikai államtitkárát ki se hallgatják az ügyében. Akkor már mindenki nyíltan beszélte, hogy halálról szól az ítélet.

1457 A Bárdossy elleni vádpontok egyike a Szovjetuniónak küldött hadüzenetben játszott személyes felelőssége, ahol súlyosbító tényezőként merült fel a Kristóffy József moszkvai magyar követ táviratának figyelmen kívül hagyása, mely arról tájékoztatta a magyar kormányt, hogy Molotov magyar semleges magatartás esetén támogatást ígér Erdély kérdésében. Bárczy, aki személyes sérelmeket táplált Bárdossyval szemben, a perben a távirat Horthytól való eltitkolásával vádolta Bárdossyt, aki ezt élesen visszautasította. Kettőjük között személyeskedésig fajuló vita alakult ki a Népbíróságon e kérdés kapcsán. Bárczy vallomását közli: Zinner–Róna 1986. 186–188. Lásd még Pritz 2001b. A szovjeteknek küldött hadüzenet kapcsán Bárdossy és Bárczy közötti ellentét hátteréről lásd Szakály 1987. 163–166.

1945. november 12.

Végre jött Bandiékról hír. A Vöröskereszt útján egy levél. Bajorországban Grabstadtban vannak együtt mind a hárman. Igen boldog vagyok: élnek.

1945. december 26.

Karácsonyra megjelent a mesekönyvem, *A hét cinke*. Komáromi Ferenc álnév alatt jelent meg. Azért álnév alatt, nehogy az igazi nevem miatt a cenzúra politikát szimatoljon benne. Befejeztem a két szarvasbikáról szóló regényt is, de ennek kiadására még nincs itt az idő.[1458] Bandiék kivételével ma az egész család együtt volt nálunk. Jó az Isten.

1458 Zsindely Ferenc a mesét az otthonban élő gyerekeknek az ostrom alatt írta és olvasta fel. Komáromi Ferenc: *A hét cinke – igaz mese hét részben.* Exodus, Budapest, 1945. A két szarvasbikáról szóló regényének kézirata nem maradt meg, a német megszállás után összeállított novellásgyűjteménye az ostrom alatt a Franklin nyomdájában megsemmisült. A *Nimród* vadászlap 1947. december 15-i (Az első hó) és 1948. március 1-jei számában (A fák titka) közölte két, a megszállás után írt novelláját. 2015-ben *Sánta bika* címmel jelent meg vadászírásaiból válogatás.

1946

1946. január 10.

A dér fehér virágától súlyos minden gallyacska. Ma reggel felakasztották Bárdossy Lászlót. Kétségbeesés és balsejtelem egész kolonca rajtam. Ezzel a kivégzéssel ismét elindult egy lavina feltartóztathatatlanul. Ugyanúgy, mint a zsidók embertelen kínoztatásával tavaly. Ennek a bűnnek is megfizeti majd az árát ez a szerencsétlen nemzet. Bárdossy mindig puritán, tiszta és jó szándékú volt, de tele egy csomó emberi gyengével. Most lekoptak róla ezek az emberi gyengék és Teleki Pál méltó utódjává magasztosult. Úgy viselkedett, hogy majdan regék szólhatnak róla. Megtalálta Istent, hiába, politikusból mártírrá növekedett. Bárdossy nem kért kegyelmet, és nem ismerte el törvényesnek a népbíróságot, amely ítélkezett felette. Mégis végigjátszották a komédiát: felterjesztették megkegyelmeztetésének ügyét a kormányzótanácshoz. Mikor Bárdossy előtt tegnap kihirdették, hogy a kormányzótanács a halálos ítéletet végrehajthatónak mondta ki, azt mondta: „Hála Istennek. Köszönöm." És tudom is, hogy ezt szívből és komolyan gondolta. Elvégeztetett. Túl akart már lenni rajta. Megbékélt, és nem félt.

Szánjam-e őt? De azt a szerencsétlen nemzetet, amelyik az egyik legpallérozottabb elméjét felakasztja, azt igen-igen szánom. És mindjárt legeslegelsőnek, sürgősen éppen Bárdossyt. Hogy udvaroljanak Sztálinnak az orosz hadüzenet lázas megbosszulásával? Vagy, hogy kivonjanak a forgalomból mindenkit, aki köré a helyzet változásával a nemzet tömörülhetne? Saját törpeségüket vélik eltitkolhatónak, ha kiirtanak mindenkit, aki méteresnél nagyobbra nőtt? Az aradi tizenhármat is kivégezték, de őket idegenek végezték ki! Bárdossyt magyarok ítélték ártatlanul halálra.

Nagy Ferenc rendes, értelmes parasztember, akit annak idején titkon igen hathatósan támogattam a Parasztszövetség megalakításánál, s akitől kicsit rossz néven vettem, hogy a fordulat óta nem jutottam az eszébe. Hála az Istennek, hogy nem jutott eszébe sem hála, sem emlékezés. Most hogyan állhatnék szóba vele? És Tildy Zoltán miniszterelnök úr! Köztünk fekszik egy halott. Mindig makacsul bíztam abban, hogy egyszer csak kimennek a muszkák, s akkor a magyarok megfoghatják egymás kezét. De Nagy Ferencét, Tildy Zoltánét ezek után lehet-e megfogni? És mi lesz hát majd velük is? Legközelebb majd őket akasztják?

Erősen dolgozik a sátán. Nagyba mehet szemében a játék. Erőlködik, – de veszít is. Bárdossyt elvesztette. Fogta pedig száz kis szállal, hiúsággal, bosszúvággyal, apró gyűlölködésekkel, – ezek most mind leszakadoztak. Bárdossy megtisztult és felszabadult. Bárdossy holttestét az újságok szerint kiadják a családnak eltemetés végett. Igen szerettem volna ott lenni a temetésen. Értelme nincs, tudom. Veszedelmes tüntetésnek vehetnék, tudom. De talán éppen ezért: vágytam rá, hogy kiállhassak mellette. Nem azért, mert államtitkára voltam, hanem mert felakasztották. És azért is, ő szintén eljött annak idején Édesanyám temetésére.

Klári is, Laci is tűzön-vízen ellene volt ennek a tervnek. Hogy ők a városban járásomat is ellenzik, nehogy feltűnjek, eszébe jussak valakinek. Alkalmasint Apró Antalék hálájának köszönhetem, hogy mindeddig békében hagytak, azonban Apró Antalék hálájának is van határa – mondogatja minduntalan a feleségem. Magamban is vitázott azonban a becsülettel a gyávaság és az önzés. Mikor valamelyik lapban olvastam, hogy csak a legközvetlenebb hozzátartozók vehetnek részt a temetésen, lelkemben megkönnyebbültem, hogy nem kell kockázatot vállalnom, hisz nem lehet odamenni.[1459] Rossz egy állat az ember! Uram, irgalmazz nekünk szegény, gyarló, csúnya magyaroknak! Bocsáss meg Tildynek, Nagy Ferencnek, s a többieknek, – nem tudhatják, hogy mit cselekszenek. Különben lehetetlen, hogy megcselekedték volna.

1946. január 11.

Bárdossy nem kötélen halt meg, az utolsó percben agyonlőtték. Azt is megengedték neki, hogy ne kelljen a kivégzéshez letérdelnie, és a szem bekötését is elengedték. A felesége vitt be neki mérget, de visszautasította. Végig akarta járni az útját. Az utolsó szavai ezek voltak: „Isten mentsd meg a hazám ezektől a bitangoktól!" A holttestéért hiába jelentkezett a család. Egyszerűen eltűnt. Nem merték kiadni. Bárdossyné öngyilkosságot kísérelt meg, de azt mondják, nem halt meg.[1460] Isten legyen irgalmas szegényekhez!

1459 Az országos napilapok közül a *Szabadság* 1945. január 10-i számában a címlapon az alábbiak olvashatók: „A népbírósági rendelet módot ad arra, hogy Bárdossy holtesttét a kivégzés után kikérhetik és amennyiben ezzel a jogával a család él, eltemettetheti, csakis az a kikötés, hogy a temetésnek egyszerűnek kell lenni."

1460 Bárdossy Lászlóné mérget ivott, és súlyos állapotban a Baross utcai idegklinikára szállították. *Magyar Nemzet,* 1946. január 19. 1.

1946. március 9.

Ma egy hete választották meg Tildy Zoltánt az előző napon kikiáltott köztársaság elnökévé. Elég sok izgalom után, mert a munkáspártok őt akarták, ellenben a saját pártja szinte egyhangúlag ellene volt, s még pár nappal a választás előtt Bereczky szerint komolyan számoltak azzal, hogy meg fog bukni a választáson.[1461] Egyrészt az orosz és kommunista kívánságok szolgai teljesítését veszik rossznéven neki, másrészt a szerencsétlen „családi" politikáját, melyet nem is annyira maga, mint inkább a felesége folytat. Fantasztikus hírek keringenek, – mi igaz belőle, mi nem? De annyi is elég, ami kétségtelenül igaz: képviselő maga Tildy, a felesége,[1462] a fia,[1463] a veje,[1464] akit most követségi tanácsosnak nevezett ki Amerikába, hogy ott az amerikai–magyar gazdasági kapcsolatokat intézze. Van Tildynek magának egy újsága, s egy másik a fiának. Egy „elhagyott" mágnáspalotában rendezett be magának szállást, s azt az „elhagyott" javakból hihetetlen rongyrázással rendezte be. Stb., stb.

Az utolsó napokban mégis csak sikerült valahogyan a megegyezést összehozni, és Tildyt egyhangú felkiáltással elnökké választották. Aznap mindjárt elment feleségestől az Operába, de nem volt hajlandó beérni az addigi miniszterelnöki páholyával, hanem az egykori kormányzói páholyt követelte. Sajnálattal közölték vele, hogy abban Vorosilov ül. Akkor nyissák ki számukra a régi főhercegi páholyt. De azt meg székenként széthordták. Az elnökné fogadkozott a megszeppent alkalmazottaknak, hogy majd ő megmutatja nekik, és dühösen távoztak az Operából.

1461 Tildy, pártjának nagyarányú választási győzelme ellenére felajánlotta, hogy a miniszteri tárcákat az FKGP és a baloldali pártok között fele-fele arányban osszák meg. A kormányalakítási tárgyalások során az egyik államminiszteri posztért cserébe beleegyezett, hogy a belügyminiszteri tárcát az MKP kapja, és hozzájárult a gazdaság kommunista párti ellenőrzését biztosító Gazdasági Főtanács felállításához. A párton belül ezek az intézkedések népszerűtlenné tették. A köztársasági elnöki pozícióra Nagy Ferencet szerette volna a párt többsége. A baloldali pártok és a párt bal szárnya azonban Tildyt támogatta, ejtése esetén pártszakadással fenyegetőzött. Nagy Ferenc, hogy a konfliktust oldja, maga javasolta Tildyt a pozícióra.

1462 Tildy Zoltánné Gyenis Erzsébet (1896–1985), tanító, 1914-ben kötött házasságot Tildy Zoltánnal. 1945 november 4-től nemzetgyűlési képviselő, férje köztársasági elnökké választása után lemondott mandátumáról.

1463 Ifj. Tildy Zoltán (1917–1994), az 1945. november 4-i választásokon szerez mandátumot, 1947-ig nemzetgyűlési képviselő. 1950-tól 1974-ig az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke. A Magyar Fotóművészek Szövetségének alapítója. Természetfotós, hat természetfilm írója és operatőre.

1464 Csornoky Viktor (1919–1948), 1942-től a kisgazdapárt tagja, a háború után a fővárosi szervezet Intéző Bizottságának tagja és a párt országgyűlési képviselője. 1945 novemberében bízták meg a washingtoni követség első titkári feladatainak ellátásával, 1946 decemberében azonban pénzügyi visszaélés gyanúja miatt visszahívták. 1947-től az egyiptomi magyar követség vezetője. 1948-ban kémkedés vádjával őrizetbe vették és kivégezték.

Ma délután Tildy kisebbik fia[1465] beállított váratlanul asszonyostól hozzánk. Zoltán, az idősebbik, akinek Bereczky lánya a felesége, az ősszel volt már egyszer nálunk feleségestől Bereczkyékkel. Vadász, madarász és az irodalomnak nagy tisztelője. De a másik fiát, s a fiatal nőt még sohasem láttuk. Azt mondták, hogy síelni voltak a Svábhegyen, s csak benéztek hozzánk. Állami jelzésű hivatalos kocsijuk van, az várta őket. Végeredményben megható és szinte ártalmatlan naivitás, amelylyel az ifjú Zoltán az elnöki család közéleti felfogásáról akaratlan beszámol. Kérdezte többek közt, hogy jó vadászterület-e a leányfalui és tahi-i határ? A napokban ugyanis – az apja egy hete elnök – egy „elhagyott" villát nézett meg Leányfaluban, nem tudta kié. Ha csakugyan itt lesz majd az elnök nyári lakása, szeretné ezeknek a helyeknek a vadászati jogát. Gemencet, amely egyik legjobb szarvas-területe az országnak, már télire kibérelték. Szemtelenül megkérdeztem: mennyiért? Maga is zavartan dadogta, hogy olcsón kaptuk meg, 10 millióért. Ma egy pár közönséges férficipőnek az ára ez, fél éve még 4–5 párat lehetett érte kapni. De Gemenc 100 pár cipőnél bizonyosan többet ér. Kérdezte, vadásztam-e már? Nem. Hát ők sem. A vadászházakat mint a reakció fő bástyáját hosszas diadalordítással megszüntették.[1466] Parádés alkalmakra lám mégis hagytak mutatónak belőle. Mert a kormány összes parádés közéleti figurájával testületileg vadászik. Eddig azzal gyalázták a régi rendet, hogy „annak vezetői feudális gondolkodásuk sugallatára vadásztak, és mást se tudtak tenni, mint vadászni." Ők szintén rögtön vadásznak, bár legtöbbjüknek vadászpuska se volt a kezében. Például Vas Zoltán[1467] a nagy vadásznapon egyetlenegy nyulat sem lőtt. De azért vadásznak. Leginkább csak nyúl esett. Legtöbbet Fekete, a földművelésügyi minisztérium erdészeti osztályának vezetője ejtette el. A vadászat kezdetén hívatlanul megjelent egy orosz, hogy ő is részt akar venni a mulatságban. Géppisztollyal vett részt, egész géppisztolysorozatot adott le a száguldozó nyulakra. Mikor aztán kettőt szerencsésen meglőtt, felvette őket, s eltávozott velük. Senki nem szólt neki érte.

Ecker-Rácz a napokban Párizsban volt egy konferencián. Azzal jött haza, hogy Európa valamennyi állama között Magyarország van a legsúlyosabb gazdasági helyzetben. Talán a legsúlyosabb közéleti válságban is. De a középosztály legnagyobb része nagyszerűen állja a rászakadt megpróbáltatásokat és bírja a nehéz életet.

Ezek az új urak azonban nem bírják el a könnyűt. Belebuknak.

1465 Tildy László (1921–1983).

1466 A második világháború után az új politikai elit és a vadászat viszonyáról lásd MAJTÉNYI 2006. 3–20.

1467 Vas Zoltán (1903–1983), 1925-ben kommunista aggitációért letartóztatták, és hat évre ítélték. 1940 októberében Rákosi Mátyással együtt az 1848–1849-es szabadságharc zászlóiért cserébe kiadták a Szovjetuniónak. 1944. október 10-én az emigráns kommunisták közül elsőként tért vissza Magyarországra. A kommunista párt irányadó politikusa és gazdasági szakembere.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Sárospataki Református Kollégium Könyvtára
Kt. d. 44 476. Zsindely Ferenc naplója
Ráday Levéltár
C/80. Szent-Iványi Domokos-hagyaték
Szent-Iványi Domokos, 1945: *Csonka Magyarország külpolitikája.* Kézirat.
Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára
Zsindelyné Tüdős Klára, 1974: *Rongyok – Tüdős Klára életregénye.* I–II. Kézirat.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
2. 5. 6. Kitelepítési iratok
01976/1951 Zsindely Endre kitelepítési iratai
3541/1951 Zsindely Ferenc kitelepítési iratok
3. 1. 9. Vizsgálati dossziék
V-112783 Radvánszky György
V-84000 Zsindely Endre
V-92878 Szép László
4. 1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
A-742 Részletek Hóman Bálint naplójából
A-862 Kádár Gyula a VKF 2. osztálya vezetőjének visszaemlékezése
A-2124 Volt horthysta titkos szervezetek
A-1214/4 Háborús és népellenes bűncselekményekkel, valamint a horthysta erőszakszervezetekkel kapcsolatos iratok

Forráskiadványok

„...a háború szolgálatában". Főszerkesztői értekezletek. Szerk. Joó András. Budapest, Napvilág, 2007.
A lillafüredi írói értekezlet – 1942. november. Szerk. Simor András – Kristó Nagy István. Budapest, Magánkiadás, é. n.
A szakadék szélén... Az MTI bizalmas jelentései – 1943. július 22. – 1944. március 10. Szerk. Karvalics László – Balogh Margit. Budapest, Napvilág, 2006.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Lóránt – Juhász Gyula. Budapest, Kossuth, 1968.

Hitler hatvannyolc tárgyalása. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. I–II. Szerk. Ránki György. Budapest, Magvető, 1983.

Horthy Miklós titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós – Szűcs László. Budapest, Kossuth, 1972.

Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Szerk. Zsigmond László. Budapest, Kossuth, 1961.

Monográfiák, visszaemlékezések, gyűjteményes kötetek, lexikonok

A. Sajti 1987 — A. Sajti Enikő: *Délvidék, 1941–1944.* Kossuth, Budapest, 1987.

A. Sajti 2004 — A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Napvilág, Budapest, 2004.

Ablonczy 2005 — Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Osiris, Budapest, 2005.

Ablonczy 2015 — Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély, 1940–1944.* Jaffa, Budapest, 2015.

Ablonczy 2016 — Ablonczy Balázs: *Keletre magyar! A magyar turanizmus története.* Jaffa, Budapest, 2016.

Ablonczy 2018 — Ablonczy Balázs: *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál, 1879–1941.* Jaffa, Budapest, 2018.

Balogh 2015 — Balogh Margit: *Mindszenty József – 1892–1975.* I. MTA, Budapest, 2015.

Balogh 2019 — Balogh Margit: *Az Apát Úr – Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi évei.* Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 2019.

Bank–Mihályi–Tóth 2021 — Bank Barbara – Mihályi Balázs – Tóth Gábor: *Naplók az óvóhelyről – Budapest ostroma civil szemmel.* NEB, Budapest, 2021.

Barcza 1994 — Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911–1945.* I. Európa, Budapest, 1994.

Bartha 2020 — Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre – Életút és utóélet.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.

Braham 2003 — Braham, Randolph L.: *A népírtás politikája.* Új Mandátum, Budapest, 2003.

Bognár 2018 — Bognár Zalán: *„Malenkij Robot". A Magyarországról ítélet nélkül szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története.* Kairosz, Budapest, 2018.

Bokor 1982 — Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz.* RTV-Minerva – Kossuth, Budapest, 1982.

Bokor 1985 — Bokor Péter: *Zsákutca.* RTV-Minerva, Budapest, 1985. 7–58.

Ciano 1999 — Ciano, Galeazzo: *Ciano gróf naplója.* Ármádia, Budapest, 1999.

Csatári 1968 — Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar–román viszony 1940–1945.* Akadémia, Budapest, 1968.

Csíky 2019 — Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.

Czettler 2000 — Czettler Antal: *A mi kis élethalál kérdéseink. A magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig.* Magvető, Budapest, 2000.

Czettler 2008 — Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941.* Kairosz, Budapest, 2008.

Dálnoki Veress 1978 — Dálnoki Veress Lajosné: *Szabadság nélkül.* Nemzetőr–Griff, Budapest, 1978.

Dizseri 1994 — Dizseri Eszter: *Zsindelyné Tüdős Klára. Életrajz dokumentumokban, 1885–1980.* Kálvin, Budapest, 1994.

Dombrády 1990 — Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege.* Zrínyi Katonai Könyvkiadó Budapest, 1990.

Dombrády 2000 — Dombrády Lóránd: *Katonapolitika és hadsereg 1920–1944.* Ister, Budapest, 2000.

Dombrády 2005 — Dombrády Lóránd: *Werth Henrik, akiről nem beszélünk.* Argumentum, Budapest, 2005.

Edelsheim 2001 — Edelsheim Gyulai Ilona: *Becsület és kötelesség.* I–II. Európa, Budapest, 2001.

Fedinec 2002 — Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

Fodor 2001 — Fodor Ferenc: *Teleki Pál. Egy „bujdosó könyv".* Mike és Társa. Budapest, 2001.

Gáll 1984 — Gáll Imre: *A budapesti Duna-hidak.* Hídépítő, Budapest, 1984.

Gosztonyi 1989 — Gosztonyi Péter: *Légiveszély, Budapest!* Népszava, Budapest, 1989.

Gosztonyi 1992	Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban.* Európa, Budapest, 1992.
Győri 1997	Győri Szabó Róbert: *A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon (1945–1956).* Windsor, Budapest, 1997.
Haeffler (szerk.) 1940	Haeffler István (szerk.): *Országgyűlési almanach az 1939–44. évi országgyűlésről.* MTI, Budapest, 1940.
Hantó 2009	Hantó Zsuzsa: *Kitiltott családok.* Magyar Ház, Budapest, 2009.
Halmesvirta 2005	Halmesvirta, Anssi: *Finnország története.* Kossuth Kiadó, Debrecen, 2005.
Haraszti (szerk.) 2007	Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.* MTA–ÁBTL, Budapest, 2007.
Harsányi 2006	Harsányi Iván: *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások a 19–20. század útvesztőiben.* Pro Pannonia, Pécs, 2006.
Hatos 2017	Hatos Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete.* Jaffa, Budapest, 2017.
Horthy 1992	Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Európa, Budapest, 1992.
Horthy Miklósné 2015	Horthy Miklósné: *Napló 1944–45.* Libri, Budapest, 2015.
Illésfalvi–Szabó–Számvéber 2008	Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944.* Puedlo, Budapest, 2008.
Illyés 1986	Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.
Illyés 2014	Illyés Gyula: *Ostromnapló, 1945.* Nap Kiadó, Budapest, 2014.
Joó 2008	Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944.* Napvilág, Budapest, 2008.
Juhász 1964	Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája.* Akadémia, Budapest, 1964.
Juhász 1988	Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Kossuth, Budapest, 1988.
Kádár Lynn 2006	Kádár Lynn Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972.* L'Harmattan, Budapest, 2006.
Kállay 2012	Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944.* I–II. Európa, Budapest, 2012.

Keegan 2019 — Keegan, John: *A második világháború.* Jaffa, Budapest, 2019.

Kovács 2014 — Kovács Gellért: *Alkony Budapest felett. Az embermentés és ellenállás története 1944–45-ben.* Libri, Budapest, 2014.

Kovács 2009 — Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma.* Attraktor, Budapest, 2009.

L. Balogh 2012 — L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért.* Akadémiai, Budapest, 2012.

Lebovits 2007 — Lebovits Imre: *Zsidótörvények – zsidómentők.* Ex Libris, Budapest, 2007.

M. Kiss–Vitányi 1983 — M. Kiss Sándor – Vitányi Iván: *A Magyar Diákok Szabad ságfrontja.* Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottsága, Budapest, 1983.

Macartney 2006 — Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945.* I–II. Gede, Budapest, 2006.

Majtényi 2000 — Majtényi György: Az autózás története 1920 – 1960. *Korall* 2000/4, 101–118.

Makra 1986 — Makra Zoltán: *Honvédelmi miniszterek szolgálatában – 1940–1944.* Magánkiadás, München, 1986.

Máthé 2020 — Máthé Áron: *Vörös karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztagok 1944–1945-ben.* Jaffa, Budapest, 2020.

Mester 2012 — Mester Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában.* Tarsoly, Budapest, 2012.

Mihályi 2020 — Mihályi Balázs: *Budapest ostroma. A polgári áldozatok.* Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2020.

Murádin 2019 — Murádin János Kristóf: *„Mindent Erdélyért!". Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között.* Scientia, Kolozsvár, 2019.

Musil 1977 — Musil, Robert: *A tulajdonságok nélküli ember.* Európa, Budapest, 1977.

Nagy 1990 — Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött* I–II. Európa-História, Budapest, 1990.

Nagybaczoni Nagy 1986 — Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők.* Gondolat, Budapest, 1986.

Náray 1988 — Náray Antal: *Náray Antal visszaemlékezése, 1945.* Zrínyi, Budapest, 1988.

Németh 2013 — Németh István: *Katyn, 1940. Lengyelország a Szovjetunió és Németország „életterében" (1914–1945).* L'Harmattan, Budapest, 2013.

Nevenkin 2019	Nevenkin, Kamen: *A Budapest Erőd I. – A magyar főváros ostroma, 1944–45.* Hadiakadémia, Budapest, 2019.
Nóvé 2012	Nóvé Béla: *Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe*, Kriterion, Kolozsvár, 2012.
Nyári 2015	Nyári Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939–1941.* Kairosz, Budapest, 2015.
Olasz 2007	Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944).* Akadémia, Budapest, 2007.
Ormos 2000	Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér. Kozma Miklós.* PolgART, Budapest, 2000.
Ormos 2018	Ormos Mária: *Hitler.* Kossuth, Budapest, 2018.
Ormos 2019	Ormos Mária: *Mussolini.* Kossuth, Budapest, 2019.
Papp 2008	Papp István: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig.* Napvilág, Budapest, 2008.
Papp 2017	Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe.* ÁBTL – Kronosz, Budapest – Pécs, 2017.
Paksa 2012	Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus.* Jaffa, Budapest, 2012.
Paksa 2013	Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták.* Osiris, Budapest, 2013.
Palasik 2006	Palasik Mária: *A műegyetemisták Odüsszeiája 1944–1946.* Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2006.
Palasik 2010	Palasik Mária: *Félelembe zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben.* Napvilág, Budapest, 2010.
Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992	Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: *Légiháború Magyarország felett.* I–II. Zrínyi, Budapest, 1992.
Páva	Páva István: *Jelentések a Harmadik Birodalomból. A magyar diplomácia a II. világháborúban.* Pro Pannonia, Pécs, 2001
Pető	Pető Andrea: *Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt.* Jaffa, Budapest, 2018.
Pritz 2001a	Pritz Pál: *Bárdossy László.* Elektra, Budapest, 2001
Pritz 2001b	Pritz Pál: *A Bárdossy-per.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2001
Pritz (szerk.) 2018	Pritz Pál (szerk.): *Napló és történelem.* NMTT, Budapest, 2018.
Püski 2000	Püski Levente: *A magyar felsőház története 1927–1945.* Napvilág, Budapest, 2000.

Püski 2015 — Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje.* Országház, Budapest, 2015.

Ravasz 2003 — Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban.* Puedlo, Budapest, 2003.

Ravasz 2002 — Ravasz István: *Erdély ismét hadszíntér 1944.* Petit, Budapest, 2002.

Ravasz 1992 — Ravasz László: *Emlékezéseim.* Református Egyház Zsinati Iroda, Budapest, 1992.

Romsics 2005 — Romsics Ignác: *Bethlen István.* Osiris, Budapest, 2005.

Romsics 2006 — Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés.* Osiris, Budapest, 2006.

Sakmyster 2001 — Sakmyster, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944.* Osiris, Budapest, 2001.

Saly 1945 — Saly Dezső: *Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944.* Anonymus, Budapest, 1945.

Schifferné Szakasits 1983 — Schifferné Szakasits Klára: *Magamról és másokról.* Magvető, Budapest, 1983.

Sebess 2020 — Sebess, Pedro: *Így dől el Magyarország sorsa.* Gondolat, Budapest, 2020.

Simonffy 1984 — Simonffy András: *Kompország katonái.* Magvető, Budapest, 1984.

Sipos (szerk.) 1997 — Sipos Péter (szerk.): *Magyarország a második világháborúban – Lexikon.* Petit Real, Budapest, 1997.

Spannenberger 2005 — Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között.* Lucidus, Budapest, 2005.

Svéd (szerk.) 1994 — Svéd László (szerk.): *Megforgatott világmegforgatók. A népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai.* Politikatörténeti Alapítvány, Budapest, 1994.

Szabó 1990 — Szabó Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz (Napló és védőbeszédek 1945-ből).* Magvető, Budapest, 1990.

Szabó 2019 — Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943).* Kossuth, Budapest, 2019.

Szálasi 1978 — Szálasi Ferenc: *Szálasi naplója.* Kossuth, Budapest, 1978.

Számvéber 2017 — Számvéber Norbert: *Páncélosok a Dunántúlon. Az utolsó páncélosütközetek Magyarországon 1945 tavaszán.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.

Számvéber 2020	Számvéber Norbert: *Az alföldi páncélloscsata.* Peko, Budapest, 2020.
Szegedy-Maszák 1996	Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból.* I–II. Európa, Budapest, 1996.
Szekér 2017	Szekér Nóra: *Titkos társaság. A magyar Testvéri Közösség története.* Jaffa, Budapest, 2017.
Szenes 1986	Szenes Sándor: *Befejezetlen múlt.* M. k., Budapest, 1986.
Szent-Iványi 2013	Szent-Iványi Domokos: *The Hungarian Independence Movement, 1939–1946.* Magyar Szemle, Budapest, 2013.
Szent-Iványi 2016	Szent-Iványi Domokos: *Visszatekintés.* Magyar Szemle, Budapest, 2016.
Szilágyi–Sáringer 2002	Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia.* Holnap, Budapest, 2002.
Szita 2014	Szita Szabolcs: *A Gestapo tevékenysége Magyarországon, 1930–1945.* Corvina Kiadó, Budapest, 2014.
Szombathelyi 1990	Szombathelyi Ferenc: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése, 1945.* Zrínyi, Budapest, 1990.
Térey 2020	Térey János: *Boldogh-ház, Kétmalom utca.* Jelenkor, Budapest, 2020.
Turbucz (szerk.) 2016	Turbucz Péter (szerk.): *Farkass Jenő – Budapesti ostromnapló.* Attraktor, Máriabesenyő, 2016.
Turbucz 2011	Turbucz Dávid: *Horthy Miklós.* Napvilág, Budapest, 2011.
Ullein-Reviczky 1993	Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke.* Európa–História, Budapest, 1993.
Ungváry 2005	Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma.* Corvina, Budapest, 2005
Ungváry–Tabajdi 2012	Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: *Budapest a diktatúrák árnyékában. Titkos helyszínek, szimbólikus terek és emlékhelyek a fővárosban.* Jaffa, Budapest, 2012.
Vargyai	Vargyai Gyula: *Magyarország a második világháborúban.* Korona, Budapest, 2001.
Vigh	Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe.* Magvető, Budapest, 1984.
Zinner–Róna 1986	Zinner Tibor – Róna Péter: *Szálasiék bilincsben.* I. Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1986.
Zs. Tüdős 1978	Zs. Tüdős Klára: *Arcképek.* Református Zsinati Iroda, Budapest, 1978.

Tanulmánykötetben megjelent tanulmányok, folyóiratcikkek

Ablonczy 2014 — Ablonczy Balázs: A leghűségesebb nemzet és a völgygátak – Teleki Pál a ruszinokról és az Északkeleti Felföldről. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés.* Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 147–157.

A. Sajti 2011 — A. Sajti Enikő: Őrségváltás: a Délvidék közigazgatási átszervezése. In: *Magyarország és a Balkán a XX. században.* Szerk. A. Sajti Enikő – Vukman Péter. JATEPress, Szeged, 2011. 49–56.

Andreides 2010 — Andreides Gábor: Fegyverszünettől megszállásig: az olaszországi események magyarországi hatása 1943–1944-ben. *Múltunk,* 2010/2, 208–228.

Andreides 2006 — Andreides Gábor: Mindenkor objektív hírszolgálatot igyekeztem kifejteni" – Zimmer Ferenc főszerkesztő élete. *Múltunk,* 2006/3, 226–242.

Balogh 1989 — Balogh Margit: A sopronkőhidai hűtlenek. Forrásközlés. *Hadtörténeti Közlemények,* 1989/3, 428–449.

Baranyi 2007 — Baranyi Anna: A magyar zeneélet és éremművészet kapcsolatai 1898–1945. In: *Zenetudományi Dolgozatok 2006–2007.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2007. 117–159.

Bárdi 2012 — Bárdi Nándor: A budapesti kormányzatok magyarságpolitikai intézményrendszere és stratégiája, 1918–1938. *Limes,* 2012/1, 80–82.

Bartha 2021 — Bartha Ákos: Mikó Zoltán vezérkari százados és a népi írók. *Forrás,* 2021/4, 56–65.

Bolza 1988 — Bolza Ilona: A bujdosó gróf Bethlen István. In: *Bethlen István – Emlékirat.* Szerk. Romsics Ignác. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1988. 71–93.

Bonhardt 2015 — Bonhardt Attila: Koszorús Ferenc ezredes szerepe a budapesti zsidóság deportálásának megakadályozásában. In: *Páncélosokkal az életért. Koszorús Ferenc, a holokauszt hőse.* Szerk. Hantó Zsuzsa – Szekér Nóra. Kiskapu, Budapest, 2015. 28–41.

Borbándi 1970 — Borbándi Gyula: A zólyomi tárgyalások. *Új Látóhatár,* 1970/2, 135–156.

Brenzovics 2004 — Brenzovics László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés.* Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 87–119.

Cseh 2008 — Cseh Valentin: A Bázakerettye elleni szövetséges légitámadás. *Hévíz*, 2008/2–3, 85–90.

Czvalinga 2005 — Czvalinga István: Zsindely Ferenc (1891–1963). In: Zsindely Ferenc: *Isten szabad ege alatt.* Dénes Natur Műhely, Budapest, 2005.

Dálnoki Veress 1970 — Dálnoki Veress Lajos: Miért nem sikerült a „kiugrás"? *Új Látóhatár*, 1970/2, 157–268.

Dobai 2013 — Dobai Gábor: A magyar olaj és földgáz története VI.: az olajipar és a magyar gazdaság. *Víz, gáz, fűtéstechnika*, 2013/9, 50–54.

Dizseri 1990 — Dizseri Eszter: Aki sokakat fogadott be... Megemlékezés Zsindelyné Tüdős Klára gyermek- és zsidómentő misszióról halálának 10. évfordulója alkalmából. *Confessio*, 1990/4, 31–34.

Dombrády 2009 — Dombrády Lóránd: Szombathelyi Ferenc és Márai Sándor előadása az 1942. novemberi lillafüredi írótalálkozón. *Hadtörténeti Közlemények*, 2009/3, 763–783.

Donáth 1941 — Donáth György: Az Egyesületközi Együttműködés. *Magyar Élet*, 1941/6, 9–12.

Fedinec 2015 — Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás. Pataky Tibor élete, II. rész (1921–1953). *Kommentár*, 2015/3–4, 1–20.

Gadanecz B.–Gadanecz É. 1993 — Gadanecz Béla – Gadanecz Éva: A Weisshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945). *Múltunk*, 1993/2–3, 68–115.

Gadanecz B.–Gadanecz É. 1995 — Gadanecz Béla – Gadanecz Éva: A weisshausisták tevékenysége és üldöztetése 1945 után. *Múltunk*, 1995/3, 3–72.

Gergely 2004 — Gergely Jenő: Bevezetés. In: *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai.* Szerk. Gergely Jenő. Új Palatinus, Budapest, 2004. 7–62.

Göncz 2005 — Göncz László: A területi integritás szellemében – Pehm (Mindszenty) József megnyilatkozásai a visszacsatolt Muramentéről és Muraközről. *Vasi Szemle*, 2005/4, 415–423.

Gyáni 2000 — Gyáni Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása. In: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Szerk. Gyáni Gábor. Napvilág, Budapest, 2000. 145–160.

Hámori 1997 — Hámori Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon. *Századok,* 1997/2, 353–383.

Haraszti 2007 — Haraszti György: Lejtmenetben. A magyarországi zsidóság vészkorszak utáni első 12 éve. *Múlt és Jövő,* 2007/4, 29.

Horváth 1991 — Horváth Ferenc: A Szeretfalva-dédai vasútépítés. *Közlekedéstudományi Szemle,* 1991/6, 229–236.

K. Farkas 1999 — K. Farkas Claudia: Ravasz László és a magyar zsidótörvények. *Századok,* 1999/4, 796–822.

Kajári 1999 — Kajári Erzsébet: A magyar Belügyminisztérium szovjet tanácsadói. Forrásközlés. *Múltunk,* 1999/3, 220–232.

Kaló 2009 — Kaló Ferenc: Szombathelyi Ferenc memoranduma. *Hadtörténeti Közlemények,* 2009/3, 747–762.

Karády 1985 — Karády Viktor: A magyar zsidóság helyzete az antiszemita törvények idején. *Medvetánc,* 1985/2–3, 41–90.

Kerepeszki 2011 — Kerepeszki Róbert: A politikai és társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In: *„...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni". Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére.* Szerk. Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János. Liceum, Eger, 2011. 381–388.

Kiss 2003 — Kiss Réka: A diktatúra szorításában. Ravasz László egyházpolitikai útkeresése a második világháborút követő esztendőkben (1945–1948). *Századvég,* 2003/3, 39–71.

Kiss 2006 — Kiss Réka: Bereczky Albert lelkipásztori, püspöki működése. In: *Reformátusok Budapesten.* I–II. Szerk. Kósa László. Argumentum, Budapest, 2006. 601–620.

Köbel 2012 — Köbel Szilvia: Egyházi szálak az 1951–1953 közötti budapesti kitelepítések egyes eseteiben. In: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. ÁBTL–L'Harmattan, 2012. 171–195.

Kovács 2011 — Kovács Anikó: K. Kovács Péter emlékére. *Magyar Szemle,* 2011/5–6, 98–114.

Kovács 2007 — Kovács Zoltán András: A Janus-arcú tábornok. Adalékok Ujszászy István vezérőrnagy pályaképéhez. In: *Vallomások a holtak házából.* Szerk. Haraszti György. MTA–ÁBTL, Budapest, 2007. 72–155.

Kövér 2011 — Kövér György: Én-azonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés. *Soproni Szemle,* 2011/3, 219–242.

Ladányi 2011 — Ladányi Andor: A „végső megoldás"-hoz vezető út újabb állomásai. *Múlt és Jövő,* 2011/1, 68–88.

Macartney 1953 — Macartney A. C.: Magyarország és a „finn megoldás". *Látóhatár,* 1953/4, 236–238.

Major 2005 — Major Nándor: Jugoszlávia a második világháborúban. *Múltunk,* 2005/1, 33–88.

Majtényi 2006 — Majtényi György: „Nem mehet akárki vadásznak. Az elit és a vadászat a második világháború után. *Fons,* 2006/13, 3–20.

Markó 2015 — Markó György: Repülő fegyvernembeli tisztek a katonai ellenállásban 1944–1945. In: *A Magyarok Vére.* Szerk. Markó György – Schmidt Mária. XX. Századi Intézet, Budapest, 2015. 122–133.

Máthé 2016 — Máthé Áron: Helytállni a történelem viharában. *Kommentár,* 2016/6, 48–59.

Mihályi 2021 — Mihályi Balázs: A naplók mint Budapest 1944–1945-ös ostromának forrásai. In: *Naplók az óvóhelyről. Budapest ostroma civil szemmel.* Szerk. Bank Barbara – Mihályi Balázs – Tóth Gábor. NEB, Budapest, 2021. 23–47.

Mirák 2019 — Mirák Katalin: „Talentumával megáldotta, szolgálatra elhívta". Báró Radvánszky Albert (1880–1963) evangélikus egyetemes egyházi és iskolai felügyelő élete és munkássága. In: *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka.* Szerk. Petrás Éva. Gondolat, Budapest, 2019. 131–157.

Molnár 2001 — Molnár Sándor: Teleki Pál titkos tevékenysége a Sándor-palotában. In: *Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből.* Szerk. Vigh Károly. Századvég, Budapest, 2001. 31–92.

N. Pál 1999 — N. Pál József: A létöröm írója. *Kortárs,* 1999/4, 95–102.

Nagy 2019 — Nagy László: Egy keresztény európéer az autoriter elképzelésekkel szemben: gróf Esterházy Móric miniszterelnök. *Zempléni Múzsa,* 2019/1, 89–93.

Nagy–Vincze 2004 — Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: Bevezető. In: *Autonómisták és centristák. Észak-Erdély a két román bevonulás*

között. (1944. szeptember – 1945. március.) Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004. 19–114.

Papp 2002 — Papp István: A Nékosz legendája és valósága. In: *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről.* Szerk. Romsics Ignác. Osiris, Budapest, 2002. 309–338.

Pavlowitch 2000 — Pavlowitch, S. K.: „A partvonalon kívül". A jugoszláv kormány Londonban, 1941–1945. *Századok,* 1983/1, 268–270.

Perjés 2000 — Perjés Géza: Bárdossy László és pere. *Hadtörténeti Közlemények,* 2000/4, 771–840.

Petrás 2019 — Petrás Éva: „Totális állam és keresztény álláspont összeférhetetlen". Kovrig Béla nézetrendszere és tevékenysége a totalitarizmus szorításában. In: *Útkeresés két korszak határán.* Szerk. Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2019. 85–97.

Ravasz 2011 — Ravasz István: A Délvidéki hadművelet. In: *Visszatér a Délvidék.* Szerk. Gulyás László. Kárpátia, Csíkszereda–Budapest, 2011. 72–97.

Réti 2008 — Réti György: Filippo Anfuso „boldogtalan Magyarországa", avagy: egy olasz diplomata háborús emlékei hazánkról. *Külügyi Szemle,* 2008/1, 170–193.

Pritz 1995 — Pritz Pál: A kieli találkozó. In: *Magyar diplomácia a két háború között.* Szerk. Pritz Pál. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 291–334.

Sipos 2013 — Sipos Péter: Jugoszlávia felosztása 1941-ben. In: *Magyarok és szerbek, 1918–2012 – Hungarians and Serbs, 1918–2012.* Szerk. Glatz Ferenc. MTA, Budapest, 2013. 107–117.

Somlai 2012 — Somlai Katalin: Nacionalistaként korszakokon át. Mester Miklós (1906–1989). In: *Búvópatakok: a feltárás.* Szerk. Rainer M. János. OSZK – 1956-os Intézet, Budapest, 2012. 105–165.

Standeisky 2005 — Standeisky Éva: Nemzetféltők. Írók, politikusok, katonák 1942-ben Lillafüreden In: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom.* Szerk. Standeisky Éva. 1956-os Intézet, Budapest, 2005. 15–59.

Szabó 2019 — Szabó Róbert: „Emberszeretet irányította cselekedeteit". Varga Béla politikai pályafutása. In: *Útkeresés két korszak*

határán. Szerk. Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2019. 139–150.

Szakály 1987 — Szakály Sándor: A „hadüzenet". Egy minisztertanácsi jegyzőkönyv margójára. *Életünk,* 1987/3, 163–166.

Szalai 2019 — Szalai Viktor: Közi Horváth József. „Akinek Isten, a haza és a szegény nép ügye volt a kegfontosabb." In: *Útkeresés két korszak határán.* Szerk. Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2019. 97–105.

Szász 2006 — Szász Zoltán: Válság-monitoring Erdélyben 1940–1942. A német–olasz különmegbízottak vizsgálódásai. In: *Kelet–Európa: történelem és sorsközösség.* Szerk. Krausz Tamás. ELTE, Budapest, 2006. 270–285.

Szavári 2004 — Szavári Attila: Magyar berendezkedés Észak-Erdélyben. *Magyar Kisebbség,* 2004/4, 272–304.

Szekér 2021 — Szekér Nóra: Egy élet „Isten markában". Zsindelyné Tüdős Klára életútja. In: *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka.* Szerk. Petrás Éva. Gondolat, Budapest, 2021. 237–261.

Szita 1994 — Szita Szabolcs: Az 1944–1945. évi polgári, diplomáciai és katonai embermentés történetéhez. In: *Magyarország 1944. Üldöztetés–embermentés.* Szerk. Szita Szabolcs. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 7–109.

Tabajdi 2004 — Tabajdi Gábor: Duna-parti gyilkosságok, 1944–1945. *Rubicon,* 2004/11, 32–39.

Tyekvicska 1996 — Tyekvicska Árpád: A Mindszenty-jelenség. In: *Zala megye ezer éve.* Szerk. Vándor László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 1996. 246–256.

Ujváry 1998 — Ujváry Gábor: „Tudós kolostor, csöndes kolostori kerttel": A berlini Collegium Hungaricum története (1924–1944). *Levéltári Szemle,* 1998/2, 3–28.

Vári 2015 — Vári Árpád: A kard és a lant találkozása – az 1942-es lillafüredi tanácskozáson. In: *Társadalom térben és időben. Tanulmányok az új- és modernkori Magyarország eszme-, művelődés- és társadalomtörténetéről.* Szerk. Szuly Rita – Kránitz Péter Pál. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015. 365–375.

NÉVMUTATÓ

A–Á

Ablonczy Balázs 24
Abonyi Géza 390, 437, 461
Achamer-Pifrader, Humbert 501
Ádám Jenő 286, 287
Ady Endre
Ághy Erzsébet
Alapy József 49
Albrecht Dezső 150
Alföldi Alajos 91, 242, 389
Álgyay Hubert Pál 358, 376, 403
Álgyayné György Izabella 370
Almay Béla 483
Ambró Ferenc 343
Ambrózy Baba 720
Ambrózy Gyula 444, 474, 482, 504, 525, 526, 564, 576, 582
Ambrus József 546
Andrejev, Leonyid 705
Anfuso, Filippo 213, 328
Anna néni 702, 744
Antal István 114–116, 119, 137, 194, 214, 216, 222, 223, 234–236, 242, 255, 274, 286, 287, 291, 310, 311, 314, 337, 341, 344, 345, 352, 364, 377, 386, 396, 399, 405, 409, 417, 428, 438, 461, 476, 489, 497, 502, 506, 507, 509, 511, 512, 516, 535–538, 556, 559, 560, 562, 563, 565, 587
Antal Istvánné Pagács Erzsébet 71
Antal Lajos 138
Antonescu, Mihai 60, 96, 100, 105, 185, 187, 195, 205, 208, 228, 231, 261, 309, 310, 362, 367, 484, 499, 508, 562
Antrukovič, Andrija 237
Apáthy Imre 257
Apor Gizella 554
Apró Antal 708, 737, 761
Apró Antalné Kovács Klára (proletár Klári) 18, 22, 23, 654, 656, 661, 665, 666, 668, 669, 674, 677, 679, 681, 686, 690, 694, 699, 702, 708, 713, 729, 731
Arany János 604
Árkay Aladár 246
Árkay Bertalan 246
Aschner Lipót 504
Assisi Szent Ferenc 444
Asztalos István 286
Attlee, Clement 752, 753
Atzél Béla 576, 681, 719, 720
Atzél Ede 18, 196, 483, 512, 523–526, 570, 574, 576, 628, 643, 681, 719, 743, 744
Atzél Edéné Bethlen Beáta 643, 667, 668, 671, 673, 674, 681, 682, 712, 743
Atzél Endre (Bandi) 576, 681, 720, 733, 743
Atzél Ferenc 576, 681, 744
Atzél Mária 576, 681
Atzél Szabolcs 576, 681
Atzél Zoltán 576, 681
Auguszta Mária Lujza bajor hercegnő 443, 474

B

Badoglio, Pietro 404, 405, 408, 422–426, 461, 488, 540, 545
Bajcsy-Zsilinszky Endre 75, 164, 187, 496, 506, 513, 632, 633, 743
Bajnóczy József 491, 493
Bajor Gizi 52, 71, 87, 143, 461, 709–711, 713, 724
Bakách-Bessenyey György 33
Bakay Lajos 191, 255
Bakay Szilárd 593, 594, 596
Báky József 421
Baky László 58, 134, 503, 505–507, 519, 520, 526, 527, 546, 551, 554, 559, 563, 757
Balázs Mária 13
Balogh Margit 98
Balsay Antal 139

Bánfalvy István 604
Bánffy Dániel 32, 38, 48, 50, 51, 72, 113, 128, 140, 142, 146, 168, 188, 195, 197, 198, 209, 212, 217, 224, 225, 235, 244, 265, 266, 268, 272, 288, 291, 297, 298, 303, 304, 316, 381, 388, 390, 391, 404, 424, 431, 432, 447, 470, 474, 482, 485, 490, 503, 526, 552, 561, 574, 576, 607, 616, 617, 726, 758
Bánffy Miklós 14, 163, 447, 448
Bánffy Miklós, ifj. 576, 617
Bánffyné Zichy Mária 527
Bánó Iván 431
Baranyai Lipót 252, 255, 272, 273, 303, 304, 330, 383, 496, 497, 688, 691, 753
Baranyai Lipótné Thausz Anna 75
Barcza György 7, 33, 53, 63, 284, 414
Bárczay Ferenc 43, 236, 263, 430, 431, 516, 587
Bárczay János 447
Bárczy István 29, 30, 33, 39, 53, 55, 59, 60, 93, 94, 99, 101, 135, 142, 153, 175, 177, 182, 202, 203, 211, 216, 218, 236, 239, 276, 277, 289, 297, 305, 306, 346, 357, 358, 386, 442, 495, 497, 526, 550, 551, 564, 572, 573, 607, 758
Bárdossy László 5, 10, 20, 26, 30, 42, 44–47, 49, 51–56, 61, 62, 64–70, 72–78, 81–84, 88, 90–93, 95–98, 100–111, 113–115, 120, 122, 123, 125–128, 130–137, 139–140, 142, 143, 146–151, 153, 156, 157, 159, 161, 162, 164, 167–171, 177–181, 183–185, 187, 188, 191, 197, 200, 201, 206, 207, 214, 217, 219, 226, 228, 235, 236, 238, 243, 254, 265, 271, 288, 291, 293, 294, 295, 303, 314, 336, 342, 343, 348, 360, 364, 365, 389, 424, 429, 448, 461, 496, 508, 509, 512, 527, 560, 562, 563, 569, 571, 586–588, 590–592, 595, 756–758, 760, 761
Baross Gáborné 455
Bartal Iván 296
Bartha Károly 51, 54, 57, 72, 88, 90, 101, 102, 104, 105, 123, 132, 147, 169, 171, 178, 186, 190, 205, 212, 218, 220, 230, 247, 250, 255, 328, 465
Bartók Béla 384
Basch Ferenc Antal 144, 147
Báthy Anna 280
Batthyány Gyula 52, 87, 488
Batthyány Lajos 52, 429
Becker, Wilhelm 185
Béldy Alajos 751
Benedek László 514
Beneš, Eduard 242, 395, 452, 749
Bereczky Albert 20, 300, 301, 355, 457, 510, 517, 518, 532, 607, 737–739, 751, 762, 763
Beregfy Károly 493, 598, 603, 624, 630, 631, 633
Berend Béla 757
Berger, Ludwig 77
Berija, Lavrentyij Pavlovics 375
Berki Lili 390
Berzsenyi Dániel 615, 633
Bessenyei Zénó 342
Bethlen Beáta lásd Atzél Edéné
Bethlen Béla 431
Bethlen György 163, 296
Bethlen István 7, 62, 85, 92, 108, 118, 136, 142, 156, 163, 167, 179, 181, 199, 200, 240, 252, 297–299, 305, 340, 352, 369, 400, 411, 424, 430, 447, 454, 465, 493, 496, 497, 504, 523, 556, 572, 574, 576, 628, 667
Bethlen László 197
Bethlen Margit 71
Bethlen Pál 269
Bibó Lajos 286
Biggini, Carlo Alberto 391
Birgel, Willy 349
Bíró György 43, 72, 73
Birtalan Árpád 70
Bocsáry-Spur Kálmán 527
Bocskay Kató 155
Bódy László 690
Bókay János 286, 709
Bokor Péter 6
Bolla Lajos 371
Bolza Ilona 496
Bonaparte Napóleon, I. 513
Bonczos Miklós 98, 344, 559, 560, 562–564, 568, 569, 571, 575, 587, 592–595
Borbély György 595
Borbély-Maczky Emil 595
Borisz (Boris), III. bolgár cár 362, 374, 378, 419, 420, 432
Borka/Boris/Boriska szakácsnő 646, 670, 671, 678, 681, 697, 699, 700, 701, 706
Born, Friedrich 555, 616

Bornemisza Félix 376, 444, 600
Bornemisza Géza 121, 341, 342, 354, 355, 357, 358, 363, 391, 393, 397, 404, 408, 412, 432, 447, 490, 516
Boros József 592
Bottai, Brocchi Giuseppe 99, 100
Brauchitsch, Walther von 94
Bródy András 282, 353, 354
Brunszwik György 298, 448
Bulla Elma 580

C

Caligula 580
Canaris, Werth 123
Casertano, Raffaele 488
Cavalliér József 554
Chciuk-Celt, Tadeusz 313
Chorin család 504, 542, 558, 735
Chorin Ferenc 110, 111, 504, 732
Churchill, Winston 126, 135, 163, 192, 193, 238, 331, 375, 396, 407, 408, 455, 571, 752, 753
Ciano, Conte Galeazzo 88, 133, 175, 181–184, 237, 238, 310, 320, 363, 406, 464
Cincar-Marković, Aleksander 29, 45, 47, 58
Clodius, Carl von 221, 406
Cripps, Stafford 126
Cvetković, Dragiša 45
Czapik Gyula 487
Czvalinga István 24

Cs

Csáky István 30, 40, 56, 57, 186, 191, 242
Csanak Maci 711
Csatay Lajos 238, 329, 386, 390, 408, 416–418, 424, 427, 431, 433, 475, 486, 492, 495, 506, 511, 533, 572, 574, 583, 584, 593, 594, 618, 623, 625
Csekonics Iván 496, 504
Cseley Rezső (Rudi) 363, 394, 526, 533, 550, 551, 553, 554 556, 561
Csia Sándor 78, 598
Csizik Béla 565
Csorba János 577, 690
Csornoky Viktor 762

D

Dalmy Magda (Dalmy Józsefné) 450, 451, 634, 711, 712, 714, 722, 733
Danielsson, Carl Ivan 615, 616, 732
Darányi György 292
Darányi Gyula 323
Darányi Kálmán 66, 67, 78, 85, 165, 200
Darányi Kálmánné, Szemere Márta 71, 323, 366, 381, 490, 613, 634, 712
Darlan, Francios 281
Daróczy József 437
Darvas József 356, 742
Davidson, Basil 456
Dayka Margit 359
Deák Leó 314, 315, 468
Declava Zoltán 82
Demény Pál 523
Dessewffy Emil 89
Dessewffy Gyula, ifj. 89
Dienes Dénes 25
Diesel, Eugen 349
Diesel, Rudolf 349
Dietrich Antal 688, 690, 724
Diósy Antal 709, 713
Dizseri Eszter 6, 23, 25
Dohnányi Ernő 381
Donáth György 141, 142, 603
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 661, 666
Dörnberg, Alexander Freiberr von 500
Dtanzer, Slavko 237
Dulles, Allen 343
Dungyerszky Bogdán 220
Dürer, Albrecht 349
Dzsingisz kán 276

E

Ecker-Rátz László 583, 750, 753, 763
Ecker-Rátz Lászlóné (Cornelia Bruere Rose) 749
Eckhardt Tibor 139, 140, 148, 167, 242, 401, 420, 437, 439
Edelsheim-Gyulai Ilona, özv. Horthy Istvánné 7, 71, 87, 235, 240, 250, 349, 537, 554
Edelsheim-Gyulai Lipót 87, 537
Edelsheim-Gyulai Lipótné Rothkugel Ella 87

Eden, Anthony 63, 178, 179, 396, 407, 439, 455, 555, 752
Egyed Zoltán 756
Eichmann, Adolf 522, 554, 561
Eisenhower, Dwight D. 422
Éliás József 554
Elischer Dódi 356
Ember Géza 90
Emma szobalány 646, 647, 664–666, 668, 670, 647, 678, 693, 695, 698, 699, 702, 708, 709, 722
Endre László 505, 507, 551, 554, 559, 624, 757
Erdei Ferenc 356, 745
Erdélyi József 286
Erdmannsdorff, Otto von 33, 41, 92, 94, 95, 102, 109, 110, 114, 148
Esterházy Miklós 172
Esterházy Móric 45, 58, 93, 156, 161, 172, 179, 240, 252, 292, 293, 297–299, 352, 365, 412, 424, 447, 448, 480, 523
Esterházy József 537
Eszenyi Olga 223

F

Fabinyi Tihamér 303, 340, 341, 538
Fábry Zoltán 257
Failoni, Sergio 280
Faragho Gábor 409, 563, 574, 591, 592, 689
Farkas Gyula 566
Farkas Zoltán 223, 438
Faust Imre 576, 628
Fáy István 170, 378, 587, 588, 590, 591
Féja Géza 14, 75, 89, 286
Fejérváry Géza 245
Fekete Gyula 763
Fekete István 726, 741
Feketehalmy-Czeydner Ferenc 181, 187, 468
Fenesi Ferenc 757
Ferdinánd, I. német-római császár 470
Ferenc József, I. osztrák császár, magyar és cseh király 443, 448, 453, 735
Filov, Bogdan 142, 372, 375
Flavius, Jurka 91
Fodor Ferenc 389
Fónagy János 483
Forst, Willi 146
Földeák János 356
Frank, Anna 18
Frank, Hans 161
Frigyes, II. (Nagy) porosz király 416
Furtwängler, Wilhelm 488, 489
Fülöp Kató 274
Füst Milán 7
Fütterer, Kuno Heribert 323, 346, 488, 491, 542

G

Galamb Sándor 40
Galambos Zoltán 345
Gáspár Jenő 286
Gáspár Lidi 665, 666, 668, 671, 679, 680, 682, 699, 718, 729
Gavril, Oltanu 484
Gellért Andor 284
Geöbel Károly 127
Gere Lola 280
Geréb László 599
Gergelyffy Andrásné (Szabó Erzsébet) 482
Gerő Ernő 734
Ghyczy Jenő 208, 300, 308, 376, 402, 405, 406, 410, 411, 414, 424, 432, 441, 445, 484, 492, 494, 495, 497
Gobbi Hilda 257, 390
Góczán János 551
Goebbels, Paul Joseph 109, 339, 421
Goldberger Leó 249, 275, 504, 550
Gómez-Jordana y Sousa, Francisco 343
Goya, Francisco 721
Gömbös Gyula 61, 66, 72, 73, 77, 100, 108, 114, 160, 199, 200, 213, 214, 250, 259, 378, 429, 589, 595
Görbe János 274
Görgey Vince 501, 550
Göring, Hermann 89, 203, 213, 320, 321, 525
Grandi, Dino 464
Grassy József 468
Gratz Gusztáv 307
Greiffenberg, Hans von 494, 572
Grősz József 487
Guderian, Heinz 572, 630, 741
Gulyás Pál 286
Gusztáv Adolf (V.) svéd király 389, 555

Gy

Gyenes Antal 450
Gyöngyösi János 751
Györffy István 24, 215, 336, 429, 479, 678
Győrffy Sándor 450
Győrffy-Bengyel Sándor 135, 136, 141, 158, 174, 182, 183, 189, 194, 195, 198, 199, 208, 211
György kenti herceg 238
György, V. brit uralkodó 238
Győry Elemér 355
Gyulay Tibor 359

H

Haas István 255
Habsburg Albrecht 94, 102, 137, 155, 170, 172, 381, 468
Habsburg Antal 245
Habsburg József Ferenc 172
Habsburg Miksa 735
Habsburg Ottó 242, 255, 284
Habsburg Rudolf 735
Habsburg-Lotaringiai Gizella 443
Habsburg-Lotharingiai Frigyes 94
Hagenmacher Henrik 194
Hain Péter 368
Hajdú Anikó 25
Hajnal Imre 447, 727
Halder, Franz 94, 102
Halmay Nóra 26
Halmos János 490
Hámory Imre 351
Hanghy szerelő 657–659, 663
Hankovszky Gyula 471
Hantó Zsuzsa 24
Harsányi Zsolt 287
Hasso, Signe 154
Hațieganu (Hatzigeanu), Emil 484
Hatz Ottó 618
Hauptmann, Gerhart 359
Hazslinszky Géza
Héder János 244, 359, 741
Hedry Lőrinc 297, 332
Hegedüs Lóránt (Lóránt bácsi) 305, 307
Hencke, Andor 215
Henkey János 471
Hennyey Gusztáv 574, 625
Herczeg Ferenc 286, 386
Himmler, Heinrich 134, 147, 520, 524, 525, 554, 557–559
Hindenburg, Paul von 445
Hitler, Adolf (Führer) 15, 35, 38, 42, 45, 46, 47, 50, 54, 55, 59, 60, 62, 67, 68, 70, 72, 94, 96, 98, 100, 102, 103, 109, 110, 128, 131, 133–135, 159, 163, 171, 178, 181, 182, 202, 204–206, 225, 234, 261, 273, 274, 276, 284, 288, 307, 309, 313, 315, 316, 320, 322, 333, 337, 340, 352, 353, 361, 362, 367–369, 373, 374, 377, 378, 380, 381, 399, 402, 405, 406, 407, 415, 416, 419, 420, 425–427, 432, 436, 440, 446, 447, 461, 466, 471, 473, 475, 486, 490–495, 497–499, 502, 510, 524, 534, 540, 551, 554, 556–558, 562, 566, 572, 584, 593, 606, 618, 630, 631, 633, 636, 664, 692, 711, 721, 737, 738, 741
Hlatky Endre 400
Hoffmann Sándor 547
Holbein, Hans 721
Holst, Maria 146
Hóman Bálint 12, 31, 34, 38, 51, 54, 67, 70, 72, 107, 112, 120, 127, 131, 137, 146, 154, 155, 160, 162, 168, 170, 195, 196, 197, 213–219, 323, 364, 449, 506, 507, 511, 556, 590, 757
Homlok Sándor 385, 471
Homonnay Tivadar 332, 474
Horthy István (Horthy Pista, kis Horthy) 83, 87, 89, 90, 92, 94, 113, 114, 130, 139, 155, 156, 161, 172, 173, 179, 180, 181, 188, 226–228, 231, 232, 234–236, 239, 244, 255, 258, 260, 265, 269, 344, 348, 419, 537, 554
Horthy István, ifj. (Horthy-unoka) 235, 243, 254
Horthy Istvánné lásd Edelsheim-Gyulai Ilona
Horthy Jenő 161, 240, 332
Horthy Magdolna 244
Horthy Miklós (Kormányzó) 7, 14, 15, 16, 29, 33, 36, 39, 42, 43, 45–48, 50, 53–55, 58–68, 71–77, 80, 82–85, 87, 89, 92, 93, 95, 97–101, 104, 109, 112, 113, 117, 119, 120, 124–126, 128, 130–133, 136–142, 151, 153–156, 160–163, 165, 167–171, 175, 178–181, 188, 193, 194, 198, 199, 202, 210, 211, 213–216, 218,

225–243, 245–247, 250, 252–255, 257–260, 262, 264, 266, 267, 269, 272, 291–295, 297, 298, 303–306, 310, 325–327, 329–332, 340–342, 344, 348, 351, 352, 356–358, 362, 367–370, 376–380, 381, 383, 385, 386, 388–391, 393, 396, 397, 399, 400, 402, 408, 414, 416, 422, 427, 431, 432, 435, 437, 440, 442, 444, 445, 447, 448, 452, 453, 468, 470, 472, 473, 481, 482, 485, 486, 489, 491–506, 512, 525, 526, 534–536, 540, 545, 551, 554–556, 559, 560, 562–564, 566, 569, 570, 572, 574, 576, 581, 582, 586, 591, 593, 594, 596–605, 609, 611, 612, 617, 620, 625, 627, 633, 649, 688, 692, 735–737, 743, 749, 758
Horthy Miklós, ifj. (Nicky) 297, 326, 376, 448, 473, 494, 518, 519, 600, 625, 677, 735
Horthy Miklósné, Purgly Magdolna (Kormányzóné) 37, 43, 87, 239, 244, 247, 325, 351, 574
Horthy Paulette 126, 161, 235, 244
Horváth Ferenc 570
Hossu, Juliu 484
Hosszú Zoltán 223
Höttl, Wilhelm 134, 503
Hubay Andor 33
Hubay Kálmán 61
Huber, Franz-Joseph 501
Huber, Max 555
Hull, Cordell 439
Huszovszky Lajos 533

I

Ibsen, Henrik 143
Ignácz Rózsa 49, 707, 708, 710
Illyés Gyula 7, 8, 14, 15, 274, 384, 458, 737, 745, 749
Imre Sándor 255
Imrédy Béla 34, 58, 61, 69, 74, 76, 91, 103, 104, 106, 111, 121, 128, 134, 141, 149–152, 155, 156, 159, 163, 169, 227, 260, 261, 288, 290, 294, 319, 327, 333, 334, 342, 364, 379, 396, 397, 424, 437, 449, 454, 455, 465, 496, 504, 505, 507, 511, 512, 516, 519, 520, 521, 523, 525, 527, 532–536, 538, 540, 546, 558, 559, 584, 757
Inántsy-Pap Elemér 431
Incze Péter 36, 48, 53, 55, 56, 128, 131, 160, 203, 235, 242, 485, 493, 503, 526, 551
István (Szent) I. magyar király 31, 59, 232, 257, 268, 452
Iulius Caesar 665
Izmet Inönü, Musztafa 331

J

Jagow, Dietrich von 109, 128, 139, 144, 147, 154, 162, 170, 175, 202, 205, 214, 231, 274, 275, 340, 368, 411, 453, 466, 489, 490, 492, 493, 495, 502
Jánosi József 554
Jány Gusztáv 130, 193, 194, 227, 230, 231, 238, 316, 318, 322, 324, 349
Jaross Andor 258, 259, 364, 379, 506, 519, 521, 535, 546, 553, 554, 559, 590, 757
Jávor Pál 143, 390, 461, 756
Jékey Ferenc 332
Jendrassik György 97, 170, 194, 399, 408, 426
Jókai Mór 199, 200
Jókay Miklós 589
Joó Sándor 733
Joó Tibor 76
József Attila 384, 429
Jörgné Draskóczy Ilma 37
Juhász Ferenc (kertész) 559
Juhász Ilona (Ilonka) 665, 678, 680, 681, 733, 736
Juhász István 153, 196, 251, 271
Juhász Zoltán 153
Jungerth-Arnóthy Mihály 372, 554
Juráncsy-Papp Elemér 78
Jurcsek Béla 136, 151, 153, 213, 214, 235, 257, 267, 272, 289, 337, 345, 505, 506, 507, 511, 516, 520, 539, 540, 542, 560, 574, 575, 587, 590, 599, 624, 710, 757
Jurka Flavius 91

K

K. Kovács Péter 23–26
Kaas Albert 723
Kádár Gyula 6, 286, 426, 471, 493, 545
Kádár János 708
Kádár László Levente 510

Kalix Aladár 465
Kállay András 203, 217, 240
Kállay Kristóf 203, 240, 297, 493
Kállay Miklós 5, 7, 15, 18, 26, 33, 44, 51, 108, 124, 126, 161, 188–195, 197–208, 211–215, 217, 219–233, 235, 236, 238–240, 242–244, 250–255, 258–260, 263, 265–273, 275–279, 282–291, 293–295, 298–300, 303, 304, 308–311, 314–319, 322–324, 326–333, 335–346, 348, 351, 352, 354, 360–366, 368, 369, 375–377, 379–384, 386, 388– 390, 393, 396–403, 405, 408–410, 414, 416–421, 424, 425, 427, 428–430, 432, 437, 438, 441, 445, 449, 454–456, 460–463, 467–470, 474, 478–480, 483–485, 487, 488, 492–494, 496–498, 501, 503, 506, 508, 509, 511, 513, 519, 520, 535–538, 548, 618, 621, 636, 652, 673
Kállay Miklós, ifj. 203
Kállay Miklósné (Kállay Helén) 203, 263, 282, 304, 319, 328, 483, 727
Kállay Rudolf 203, 278
Kállay Tibor 203
Kálmán (Könyves) magyar király 531
Kaltenbrunner, Ernst 501, 503
Kály Ödön 724
Kamarás Gyula 274
Kánya Kálmán 204, 237, 424, 574, 619, 620
Karácsony Sándor 8, 213, 215, 216, 255, 286, 336, 356, 450, 451, 458, 479, 539, 600, 610
Karafiáth Jenő 170
Károli Gáspár 457, 480
Károly, IV. Habsburg 89, 242, 307
Károlyi György 198
Károlyi Gyula 85, 136, 156, 179, 200, 225, 236, 243, 252, 253, 260, 262, 352, 424, 465, 574
Károlyi Gyula, ifj. 161, 235, 240, 241, 243, 244, 245, 250
Károlyi Imre 236
Károlyi József 89
Károlyi Józsefné Margarete von Wenckheim 75, 89, 108
Károlyi Mihály 89, 401
Kárpáthy Kamilló 326
Kästner, Erich 421
Keitel, Wilhelm 178, 184–186, 195, 237, 261, 273, 322, 333, 368, 369, 416, 426, 471, 492, 494, 495, 540, 630
Kelemen Krizosztom 39, 40, 241, 311
Kemény Gábor 602, 630
Keresztes-Fischer Ferenc (belügyminiszter) 32, 45, 48, 51, 52, 54, 58, 60, 64–69, 71, 72, 74–76, 78, 81, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 101, 105, 108, 114, 115, 117, 139, 140, 142, 151, 154, 156, 159, 160, 170, 172, 173, 178, 179, 180, 181, 188, 190, 195, 196, 197, 204, 212, 223, 232, 240, 246, 251, 252, 260, 264, 266, 269–271, 272, 295, 297–299, 304–306, 308, 311, 315, 316, 319, 326, 332, 333, 337, 344, 347, 352, 360, 366, 369, 370, 388, 389, 400–402, 409–411, 414, 415, 417, 419, 424, 427–429, 431–433, 443, 447, 448, 459, 462, 471, 472, 476, 478, 485, 490, 492, 493, 495, 496, 501–503, 507, 508, 510, 545, 559, 568
Keresztes-Fischer Ferencné Rihmer Margit (belügyminiszterné) 71, 73
Keresztes-Fischer Lajos 151, 171
Kéri Kálmán 320, 600, 601, 607
Kertész Róbert 709, 713
Kesselring, Albert 425
Kéthly Anna 456
Killinger, Manfred von 561
Kisfaludi Strobl Zsigmond 344
Kiss Elemér 650, 664, 668, 669, 674, 680, 681, 685, 688, 690, 696, 702, 703
Kiss Elemérné (Éva) 648, 652, 702
Kiss Endre (Balázsfalvi) 591
Kiss Ferenc 359
Kiss Géza (Nemeskéri) 161, 297, 332, 448
Kiss János 359
Kittenberger Kálmán 726
Klebersberg Kuno 99, 214
Kodály Zoltán 32, 280, 283, 287, 332, 384
Kodály Zoltánné Sándor Emma 283
Kodolányi János 8, 286, 384, 409
Kolosváry-Borcsa Mihály 286, 737
Konkoly-Thege Sándor 297, 447
Korda Sándor 77
Kóréh Endre 280, 351
Kornfeld család 504, 542, 558
Kornis Gyula 7, 620
Kós Károly 257, 286
Kósa László 23
Kosáry Domokos 24
Kossuth Lajos 184, 492, 615, 622, 688

Koszorús Ferenc 551
Kovács Anikó 24
Kovács Gyula 99
Kovács Imre 356, 734
Kovács István 679
Kovács Károly 257
Kovács Klára lásd Apró Antalné
Kovács Piroska 665, 666, 678, 699, 730, 731
Kovrig Béla 51, 80, 91
Kozma István 570
Kozma Miklós 7, 73, 95, 127, 165, 167, 168
Kőbel Szilvia 24
Kölcsey István 43, 44, 236, 265, 278, 297, 299, 379, 430, 516, 583, 585–587, 610
Közi-Horváth József 506
Kricsfalussy-Hrabár Endre 353
Kristóffy József 101, 758
Krúdy Ferenc 341
Kunder Antal 74, 506, 521, 535, 546, 559, 757
Kupnics Gábor 360
Kusev, Dimiter 50
Kvaternik, Slavko 59, 65, 66, 228

L

Lakatos Géza 7, 164, 554, 564, 572, 574, 577–579, 588, 592, 595, 607, 625
Laky Dezső 31, 34, 38, 48, 61, 78, 81–83, 99, 104, 107, 117, 120, 126–129, 135, 136, 189, 364, 415, 416, 430, 503, 508, 509, 516
Láng Kornél 551
Langlet, Valdemar 590, 615
László (Szent) I. magyar király 326
László Dezső 50, 152
László, IV. (Kun) magyar király 738
Lázár Károly 496, 551
Lehár Ferenc 351
Lehotay Árpád 143
Leigh, Vivien 438
Lejeune, Philippe 18
Lejtényi Gedeon 320
Lelbach Irén 155
Leonardo da Vinci 413
LeRoy, Mervyn 438
Ligeti Lajos 689, 690
Linkomies, Edwin 317
Littay András 218, 276
Løkkeberg, Georg 154
Losonczy György 50, 280
Lossonczy István 135, 141, 183, 194, 212–214, 216, 257, 265–268, 333, 568
Lőrinczy Szabolcs 530
Lucic Károly 474
Lukács Béla 33, 43, 65, 78, 93, 94, 119, 133, 136, 150, 153, 156, 159, 180, 189, 193, 196, 220, 232, 235, 236, 237, 240–243, 247, 254, 255, 258, 260, 261, 263, 277, 286, 290, 291, 297–299, 302, 303, 310, 315, 318, 332, 338, 341, 346, 353, 354, 361, 363, 365, 397, 409, 428, 430, 431, 447, 454, 456, 461, 469, 476, 478, 480, 482, 483, 485, 490, 497, 506, 509, 511, 515, 516, 519, 520, 527, 529, 536, 537, 563, 564, 583, 585, 587, 590, 595, 600, 601, 607, 726
Lukács Béláné Melczer Dóra 94
Lukács Endre 78
Lunde, Helge 154
Luther, Hans 299

M

M. Kiss Sándor 23
MacArthur, Douglas 281
Maček, Vladimir 47
Máday család 328
Magasházy László 77, 516
Magyarosy Sándor 490, 493
Major Ákos 757
Major Tamás 257, 390
Majthényi Miklós 508, 520, 560, 563, 571
Makkai Ádám 708
Makkai János 44, 49, 92, 516, 628, 683, 691, 708
Makkai Jánosné lásd Ignácz Rózsa
Makkai Sándor 286, 287
Makkay Dezső 294, 314
Makkay Domonkos (Dóci) 579, 595, 596, 613, 628, 629, 631, 642, 650, 654, 655, 657, 658, 661–664, 672–675, 678, 679, 682, 683, 685, 687, 688, 691–694, 696, 697, 700, 703, 717–720, 722, 724, 725, 743, 744
Makkay Domonkosné (Lili) 642, 678–680, 692, 693, 702, 717
Makkay Lászlóné 723

Makkay Zsombor 645, 707, 710
Malasits Géza 164
Malcomes Albert 481, 552, 553, 572
Maleczky Oszkár 280
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 595, 607, 618, 719, 735, 743
Mannerheim, Carl Gustaf 207, 477
Manstein, Erich von 415, 439
Márai Sándor 7, 286, 287
Maran gróf 172
Margit néni (Makkay Domonkos anyósa) 744
Máriássy Zoltán 406
Markos Olivér 376, 393, 505, 514
Marosszéky Emil (Káci) 69, 121–124, 237, 305, 351, 370, 398, 406, 439, 451, 518, 529, 539, 545, 603, 604, 720, 756
Marosszéky Emilné Szunyog Judit (Judit) 69, 74, 123, 398, 461, 517, 529, 532, 565, 633, 657, 738, 739, 746, 756
Marosszéky Erzsébet 633
Marosszéky Eszter 517, 518
Marosszéky Jenő 69, 123, 124
Marosszéky Katalin 633
Marosszéky Klára 633
Marosszéky Márton 633
Marosszéky Péter (kis Péter) 395, 461, 514, 515, 518, 543, 565
Maróthy-Meizler Károly 118, 158, 456
Márton Áron 244, 441
Marton Béla 77, 92, 527
Máthé László 201
Matolcsy Mátyás 51, 78, 332
Mátray Erzsi 257
Mátyás sofőr (Makkay Domonkos sofőrje) 716, 724, 725
Maurstad, Alfred 154
Mauthner család 504
Mécs László 286
Mecsér András 378
Medgyaszay István 683
Megay Meissner Károly 290
Melczer László 247
Melczer Lászlóné Purgly Janka 43, 247
Mélik Endre 523–526
Mérey László 569
Meskó Zoltán 599, 751
Mester Miklós 519, 530, 554, 576, 607, 710
Mezey Lajos 232
Mihailović, Draža 338, 468
Mihályi Balázs 703
Mihov, Nikola 237
Miklós Béla (dálnoki) 493, 595, 599, 600–602, 607, 690
Mikó Imre 90, 150
Milán, I. szerb király 29
Milotay István 61, 530
Mindszenty (Pehm) József 7, 80, 97, 98, 102, 103, 487
Miskolczy István 431
Mocsáry Ödön 456
Moldován, Jacub 484
Molnár doktor 723
Molnár Georgina (Gini) 692
Molnár István 282
Molnár Viktorné 688, 692
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 101, 126, 410, 439, 758
Mongomery, John Flournoy 735
Montenuovo Nándor 620
Mónus Illés 496
Móricz Zsigmond 429, 628, 629, 677, 701
Mozart, Wolfgang Amadeus 50
Musil, Robert 6, 8
Mussolini, Benito (Duce) 65, 88, 98, 175, 182, 213, 237, 250, 276, 277, 320, 361–363, 380, 382, 402, 404–408, 414, 423, 425, 426, 428, 430, 464, 488, 534, 557

N

Nádas Lajos 471, 493
Náday István 493, 591
Nagy Adorján 257
Nagy Domokos Imre 24
Nagy Ferenc 312, 672, 737, 760–762
Nagy Imre (festőművész) 581, 639, 645, 707, 724
Nagy Imre (miniszterelnök) 420
Nagy Izabella 280, 351
Nagy Jenő 632
Nagy Vencel 477
Nagy Vilmos (Nagybaczoni) 255, 273, 274, 286, 287, 308, 309, 315, 317, 318, 320, 321, 344, 347–349, 379, 386, 432

Nagypál László 351
Náray Antal 72
Náray-Szabó István 255
Németh Anna 280
Németh Antal 143, 274, 461
Németh Imre vőrgy. 170
Németh Kálmán 392
Németh László 8, 286, 359, 384, 385
Németh Mária 490
Nilsson, Asta 590
Nirnsee Pál 726
Nyikolaj 667, 669–671, 677, 682, 685, 686, 691–693, 705, 717, 718, 722
Nyírő József 348

O

O'Malley, Owen 375
Odescalchi Miklós 170, 523, 545
Okályi Iván 479, 518
Oláh István 551
Ónody Ákos 257
Ordódy István 292
Orosz Júlia 351
Osborne, Darcy 284
Osváth Júlia 351
Ottlik György 411, 516
Ottrubay Melinda 71

P

Padányi Bíró Márton 306
Padányi-Gulyás Jenő 128, 150, 217, 338, 339, 341
Pál Gábor 162, 163
Pálffy Fidél 134, 503, 599
Pálffy József 261
Pallavicini György 225, 331
Palló Imre 203, 280
Panteff, Stefani 380
Papen, Franz von 447, 448
Papp István 23
Papp Sándor 469, 470, 516
Papp Simon 627
Pappenheim, Friedrich-Karl Rabe von 347
Párniczky Ede 82
Pásint Ödön 199, 200, 207
Pásztor János 213
Pataky Tibor 80, 81, 200, 207, 353
Paulini Béla 32, 112, 119, 287, 336, 739, 746
Paulus, Friedrich 50, 51, 72, 325
Pavelić, Ante 59, 66, 79, 362
Pécselyi Király Imre 457
Pelényi János 139
Pell, Herbert C. 168
Perczel Erzsébet (Szöszi) 652, 653, 669, 681, 684, 685; 696
Perczel György 652–654, 681, 688, 691, 694
Perczel József (a Perczel-lányok bátyja) 683, 684
Perczel Zsuzsanna 652, 653, 669, 681, 682, 684, 688, 696
Perczelné Emődy Erzsébet 652, 653, 669, 684, 685, 696
Perényi Zsigmond 73, 179, 358, 611
Petain, Henri Philippe 280
Péter, II. szerb király 45
Petró Kálmán 265, 266, 705
Peyer Károly 164, 187, 412, 456
Pfeffer-Wildenbruch, Karl von 741
Pilger Mária 552
Piusz, XI. pápa 270
Piusz, XII. pápa 343, 735
Plijev, Issza Alekszandrovics 607
Pócs Nándor 229
Popovics Milán 182, 183, 186, 219–221
Powell, Michael 77

R

Prónay György br. (Tutus) 118, 190, 206, 217, 220, 465
Putnoky Móric 190
Rácz Kálmán 496
Radocsay László 72, 78, 112–115, 119, 120, 139, 153, 179, 214, 235, 260, 344, 420, 431, 432, 447, 454
Radvánszky Albert 296
Radvánszky Antal 681
Radvánszky György 18, 652–654, 663, 664, 669, 671, 673, 681, 688, 691
Raeder, Erich 56
Rajniss Ferenc 61, 152, 342, 343, 534, 556, 591, 593, 598, 599

Rákóczi Ferenc, II. 615
Rákóczi Júlia 247
Rákosi Mátyás 739, 763
Rakovszky Iván 78, 564, 574, 620
Rakovszky Iván 78, 564, 574, 620
Rassay Károly 116, 118, 258, 339, 340, 411, 412, 465, 496
Rátz Jenő 504–508, 511, 512, 521, 535, 536, 550, 551, 556, 583, 611
Ravasz László 7, 117, 118, 167, 173, 239, 255, 328, 411, 432, 552, 738, 739
Reichel követségi tanácsos 435
Rékai András 50
Reményi-Schneller Lajos (Louis) 38, 39, 48–51, 67, 70, 72, 107, 116, 117, 119, 120, 128, 129, 131, 141, 145, 146, 151, 160, 162, 164, 165, 169, 170, 197, 198, 207, 209, 212, 216, 224, 225, 244, 269–273, 291, 304, 325–327, 329, 330, 344, 346, 348, 357, 363, 368, 376, 381, 383, 384, 389–393, 396, 397, 401, 403, 409, 422, 426, 431, 433, 434, 452, 463, 470, 472, 476, 481, 497, 506, 511, 534, 542, 548, 564, 565, 587, 599, 620, 624, 710, 758
Réti György 213
Révay István 33
Révay József 746
Révész Imre 239
Reviczky István 123
Ribbentrop, Joachim von 42, 46, 96, 102, 153, 157, 159, 161, 165, 175, 177–179, 182, 184, 185, 195, 204–206, 237, 238, 320, 368–370, 410, 416, 424, 460, 466, 477, 498–500, 502, 525, 554, 572, 602, 630
Riccardi, Raffaello 79
Riesz István 746
Roggeri, Delfino 215
Rommel, Erwin 166, 277, 278, 281, 298, 361, 382, 425, 557
Roosevelt, Franklin Delano 135, 166, 396, 401, 408, 409, 555, 571, 753
Rosier Endre 280
Rotta, Angelo 239, 453, 555
Röhm, Ernst 524
Rundstedt, Gerd von 171
Ruszkay-Ranzenberger Jenő 504, 505, 507
Ryti, Risto 476, 477

S

Sanatescu, Constantin 561
Sándor inas 147, 169, 176, 248, 249, 359, 611, 646
Sándor, I. szerb király 45
Sári Imre 345
Schell Péter 595, 625
Schiffer Ferenc 733
Schiffer Pál 733
Schiffer Péter 733
Schifferné Szakasits Klára 733
Schwerin von Krosigk, Johann Ludwig 70, 71, 74, 160
Scitovszky Béla 34
Sebők 617, 629, 630, 639, 725
Semsey József 247, 248
Serédi Jusztinián 7, 92, 115, 136, 156, 168, 239, 241, 258–260, 270
Shvoy Kálmán 7
Sigray Antal 465, 496, 504
Sikorski, Władisław 395, 396
Sima, Horia 309
Simonffy András 6
Simonffy-Tóth Ernő 604, 690
Simović, Dušan 29, 45, 47
Sinka István 286
Skorzeny, Otto 297, 423, 426, 600
Sokolov őrnagy 709–711
Solthy László 672
Somogyi Böllér Béla 83, 235, 467
Somogyi Imre 8, 678, 679, 730, 731, 746, 748
Somogyi Miklós 679, 730, 731, 737, 739–741
Somogyvári Gyula 286
Somorjay Ottó 74, 727
Somorjay Ottóné, Sélysette 74, 87, 329, 727, 728
Somorjay Sélysette 728, 729
Stauffenberg, Claus von 557
Steinhoff, Johannes 571
Stern Samu 419
Stevens, Gösta 154
Stircea, Ion 562
Stolpa József 323
Stomm Marcel 334
Supka Géza 439
Svanhol, Set 470
Svéd László 23

Sz

Szabó Dezső 286
Szabó Gyula 430
Szabó Ilonka 438
Szabó János 512, 570
Szabó Lőrinc 22, 286, 745, 748, 749
Szabó Pál 604, 605
Szabó Péter 350
Szakasits Árpád 18, 456, 733, 734
Szakáts Pál 687–689
Szakmár Erzsébet 622
Szalai Sándor 757
Szálasi Ferenc 7, 61, 67, 78, 134, 264, 265, 273, 328, 378, 496, 505, 525, 568, 584, 585, 593, 596–598, 600–602, 604, 606, 608–611, 616, 617, 619, 620, 622, 630, 637, 692, 754, 757
Szalay Béla 196
Szapáry Péter 172
Szapolyai (Zápolya) János 470
Szász Lajos 61, 173, 197, 207, 209, 215, 267, 270–272, 283, 326, 348, 364, 390, 391, 396, 397, 401, 424, 431, 435, 452, 476, 481, 506, 509, 511, 538, 559, 560, 562, 563, 565, 588, 599, 602, 607, 624, 639
Szász-Coburg Ágost 452
Szász-Coburg Fülöp 452
Szász-Coburg Fülöp Józsiás 452
Szatmáry Lajos 184
Széchenyi Bertalan 29, 111, 156
Széchenyi István 53, 138
Széchenyi Károly 278
Széchenyi Viktor 465
Szederjei Ákos 140
Szederkényi Anna 82
Szegedy-Maszák Aladár 7, 202, 204, 414
Széll József 83
Szenci Molnár Albert 456
Szendy Károly 402
Szent-Iványi Domokos 7, 518, 519, 526, 574, 582, 591, 592
Szentkereszthy Béla 210
Szentmiklóssy Andor 202, 203, 414
Szép László 153, 170, 194, 332, 351, 442, 495, 526
Szijj Gábor 286
Szilágyi Lajos 315
Szilassy Gyula 390
Szilassy László 438
Szinnyei-Merse Jenő 214, 217, 218, 223, 286, 317, 343, 344, 405, 476
Szinnyey József orvos 175
Szmrecsányi Lajos 270, 328
Szohurek Antal 306
Szombathelyi Ferenc 107, 130, 159, 171, 185, 186, 194, 195, 212, 220, 230–234, 255, 261, 286, 287, 311, 312, 333, 337, 338, 340, 347, 352, 368, 369, 426, 427, 461, 468, 471, 473, 486, 492, 494, 499, 500
Szögi Géza 610
Szőke Károly 345
Szöllősi Jenő 265, 328
Szőts István 154
Sztálin, Joszif Visszarionovics 88, 135, 163, 179, 192, 313, 320, 353, 375, 395, 396, 401, 457, 476, 488, 523, 524, 525, 562, 564, 568, 569, 571, 579, 582, 592, 605, 606, 607, 664, 721, 727, 735, 737, 742, 744, 748, 760
Sztójay Döme 45–48, 96, 100, 102, 133, 204, 300, 327, 377, 423, 445, 460, 466, 497, 500, 505–507, 511, 512, 516, 521, 526, 527, 530, 534–537, 540, 545, 547, 553, 554, 556, 559, 562, 564
Szunyogh Rudolf 461, 462
Szűcs Maki 289
Szvatkó Pál 500, 501, 504

T

Talamo, Giuseppe 100
Tamás András 66
Tamási Áron 8, 14, 75, 76, 89, 274, 286, 385, 709, 713, 724
Tandori Dezső 42, 49, 61
Táray Ferenc 274
Tartsay Vilmos 632
Tasnádi Nagy András 29, 67, 90, 156, 213, 220, 227, 228, 244, 245, 263, 264, 317, 506, 536, 553, 556, 585–587, 590, 591, 617, 632, 757
Tasnádi Nagy Andrásné 71
Tavassy Lajos 350
Taylor, Robert 438
Tegzes Orsolya 26
Tegzesné Bibó Borbála 26

Teleki Béla (1896–1969, zalai főispán) 97, 102, 152
Teleki Béla (1899–1990, az Erdélyi Párt elnöke) 81, 90, 143, 147–150, 152, 183, 197, 201, 209, 244, 288, 297, 447, 448, 563, 574, 576, 727, 727
Teleki Ferenc 41, 91
Teleki Géza 34, 56, 574, 576, 592, 726, 727, 732
Teleki István 41
Teleki János 41, 400
Teleki László 40
Teleki Mihály (1634–1690) 41
Teleki Mihály (1896–1991) 32, 48, 139, 236, 333, 527, 530, 533, 553, 556, 560, 585, 726
Teleki Mihályné Szirmay Paulina 94
Teleki Pál (Bóli) 5, 14, 15, 17, 24, 25, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 42, 44–47, 49–59, 61, 63, 66, 67, 69–73, 76, 78, 80, 81, 83–87, 91, 97, 106–108, 114, 117, 118, 125, 126, 130, 141, 142, 146, 149, 150, 152, 153, 162, 163, 168, 186, 190, 191, 197, 200, 202, 204, 207, 217, 222, 226, 230, 238, 242, 244, 248, 251, 259, 282, 293, 294, 300, 301, 312, 313, 329, 336, 360, 374, 384, 389, 412, 420, 429, 463, 464, 488, 501, 515, 518, 526, 530, 536, 566, 621, 704, 758, 760
Teleki Pálné Bissinger-Nippenburg Johanna (Teleki Hanna) 33, 44, 49, 54, 73, 97, 115, 219
Teleki Tibor 296
Terbócz Miklós 323
Thuránszky László 89, 286, 409, 454, 537
Tildy László 763
Tildy Zoltán 8, 412, 420, 421, 437, 438, 510, 734, 737, 739, 760–762
Tildy Zoltán, ifj. 762
Tildy Zoltánné Gyenis Erzsébet 762
Tímár József 40
Tiso, Jozef 159, 228, 231, 362, 503, 566
Tisza István 478
Tisza Kálmán Lajos 332
Tisza Kálmánné Rudnay Alexia 537
Tito, Jozip Bros 465, 472, 600
Tolnay Klári 437
Tompa Mihály 733
Tompa Sándor 274
Tost Gyula 227
Tóth Kálmán 336, 384
Tozso, Hideki 166
Töreky Géza 156, 331, 620
Török Bálint 493
Török Sándor 554
Tüdős Klára (Klári) 8, 12–18, 20, 22–25, 29, 32, 34, 36–39, 49, 52–54, 56, 59, 69, 71, 73–75, 77, 89, 94–100, 116, 122, 123, 138, 146, 151, 153, 154, 169, 170, 173, 176, 178, 203, 210, 215, 225, 239, 242, 251, 253, 255, 257, 258, 263, 267, 268, 274, 278, 279, 282, 283, 292, 294, 300, 301, 303, 325, 332–334, 336, 345, 346, 349, 355, 356, 359, 360, 363, 366, 370, 372–374, 376, 384, 388, 390, 393–395, 403, 413, 416, 419, 421, 422, 429, 431, 432, 436, 437, 448–452, 455–458, 461, 462, 470, 474, 477, 480, 482, 489, 492, 503, 505, 507, 510, 512, 514, 515, 517, 518, 530–533, 536, 539, 540, 542–544, 547, 552, 556, 565, 571, 574, 578–580, 583, 589, 590, 592, 604, 609, 612–616, 618, 619, 628–630, 632–634, 642–652, 654–656, 658, 660, 661, 663, 665–683, 686–688, 690, 693–695, 697–703, 705, 708–713, 715–718, 722, 726, 727–729, 731, 736, 738, 740, 744, 745, 747, 748–750, 756, 761

U

Udvardy Tibor 351
Ugray Sára 645, 647, 680
Ugron Mátyás 725
Ujszászy István 311
Ujszászy Kálmán 25
Ullein-Reviczky Antal 7, 104, 105, 168, 284, 286, 328, 346, 348, 377, 410, 460, 461
Ullmann György 504
Umberto, II. olasz király 424
Undén, Ulf Torsten 197
Unger Ernő 489
Uray István 59, 60, 63, 84, 160, 171, 444
Urbán Gáspár 291, 332

V

Vajna Gábor 78, 328, 625
Valgóczy István 687
Vállay Gyula 554
Vámbéry Rusztem 140
Várady Sándor 728

Varga Béla 312, 313
Varga József 48, 74, 79, 141, 146, 169, 188, 194, 197, 209, 235, 236, 243, 265, 267, 272, 283, 291, 302–304, 340–342, 356, 358, 361, 364, 366, 377, 432
Varga László 8
Vargyassi Gyula 322, 338
Vas Zoltán 690, 763
Vasvári Lajos 526
Vaszilij 692
Vay László 263, 297, 299, 365, 516, 519, 537, 545, 558
Vay Lászlóné 71, 73
Veesenmayer, Edmund 495, 502, 505, 507, 519, 520, 526, 527, 554, 557, 558, 564, 584, 585, 591
Veres Péter 282, 286, 384, 628, 730, 731, 737, 739, 745
Veress Lajos (Dálnoki) 414, 425, 483, 496, 512, 570, 595, 598, 599–602
Viktor Emánuel, III. olasz király 237, 404, 424
Vilma néni 706
Vilmos, II. német császár 664
Visinszkij, Andrej Januarjevics 101
Viski Károly 255
Vita Sándor 727
Vitányi Iván 23
Vladár Ervin 215
Vorosilov, Kliment Jefremovics 727, 762
Vörös Géza 471, 604
Vörös Gyula 604
Vörös János 202, 540, 560, 569, 596, 599, 603, 604, 616, 690, 716, 717, 732
Vörös Tibor 604

W

Wagner, Richard 50
Waldbott-Bassenheim Pál 172
Wälder Gyula 430
Wallenberg, Raoul 616, 732
Wass Albert 286
Wegner, Paul 349
Weichs, Maximilian von 273, 274, 502
Weis István 82
Weiss család 504, 540, 558
Weiss Jenő 558
Weiss Manfréd 630
Weisshaus Aladár 523, 523, 526
Weissner, Hilde 349
Weizsäcker, Ernst von 93–95, 320
Wekerle Sándor (1848–1921, miniszterelnök) 115
Wekerle Sándor (1878–1963, pénzügyminiszter) 115, 723
Wenckheim, Margarete von 89
Werkmeister, Karl 46, 144, 148, 153, 155, 168, 170, 175, 178, 194, 213, 215, 323, 494, 575
Werner Adolf 504
Werth Henrik 50, 51, 60, 69, 71–73, 82, 93, 96, 97, 102, 104, 123, 128, 130, 132–134, 153, 194
Whelan, Tim 77
Winkelmann, Otto 501, 546, 557, 599
Wittelsbach Erzsébet 735
Witz Béla 55
Wolf, Gustav 285, 294, 295
Wuorimaa, Aarne 323

Z

Zách Felicián 604
Zahariev, Nikola (Zacharioff) 372
Zathureczky Ede 381
Zichy Ladomér 616
Zichy Nándor 115, 225, 516
Zichy Nándorné Teleki Mária (Majcsi) 54, 73, 93, 97, 115, 116, 225
Zichyné Rafaelné Pallavichini Edina (Zichy Edina) 75, 76, 116, 225
Zilahy Irén 514
Zilahy Lajos 14, 75, 89, 246, 255, 256, 271, 286, 390, 742, 745
Zilahy Mihály 246
Zilahy-Sebes Jenő 286
Zimmer Ferenc 624
Zrínyi Miklós 79, 82, 311

Zs

Zsilinszky Antal 139
Zsindely Endre (Bandi) 135, 157, 166, 172, 290, 380, 381, 398, 415, 432, 451, 457, 460, 489, 511, 527, 543, 565, 577, 595, 597, 606, 617, 626, 674, 738, 739, 746, 756, 759

Zsindely Endre ifj. (Kis Bandi) 415, 460
Zsindely Endréné Rédly Irma 565, 759
Zsindely Ferenc, id. (Édesapám) 53, 87, 146, 172, 174–176, 307
Zsindely Ferencné Wünsch Mária (Édesanyám) 40, 61, 62, 146, 148, 172–178, 181, 300, 345, 520, 736, 755, 761
Zsindely János (Jancsi, kicsi/kis János, Jánoska) 154, 155, 157, 158, 165, 172, 176, 639
Zsindely Katalin (Kata) 714
Zsindely László (Laci) 123, 132, 151, 154, 157, 172, 176, 282, 300, 305, 355, 395, 398, 449, 457, 527, 528, 579, 595, 597, 626, 627, 638, 639, 669, 674, 682, 683, 706, 713, 719, 720, 722, 725, 736, 748, 761
Zsindely Lászlóné (Pici, Katalin) 722
Zsindely Sándor (Sanyi) 36, 143, 158, 172, 176, 278, 300, 305, 307, 421, 457, 470, 507, 542, 549, 611, 627, 638, 669, 674, 682, 713, 722, 725
Zsindely Sándorné (Mariska) Hegedűs Mária 723
Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 576

TARTALOM

ELŐSZÓ 5

ZSINDELY FERENC NAPLÓJA
1941. február 25. – 1946. március 9.

1941 29
1942 174
1943 305
1944 460
1945 657
1946 760

Források és irodalom 765
Névmutató 779

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott
www.szaktars.hu
adatbázisban

A kötet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
és a Kronosz Kiadó gondozásában jelenik meg

Felelős kiadó az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója
és a Kronosz Kiadó ügyvezető igazgatója

Olvasószerkesztő: Bellus Ibolya

Nyomdai előkészítés: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák: Séd Nyomda, Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna

www.abtl.hu
www.kronoszkiado.hu

A Horthy-korszak szereplői számos naplót, visszaemlékezést hagyományoztak az utókorra. A kormányzó, miniszterelnökök, miniszterek, a hadsereg vezetői, közéleti szereplők, írók és művészek memoárjai sorra jelentek meg a hetvenes évek végétől. Azt gondolhatnánk, hogy nem maradt már kiadatlanul olyan terjedelmesebb korabeli írás, ami jelentős közszereplő emlékeit őrzi.

Az élet azonban tartogat meglepetéseket. A közelmúltban került elő Zsindely Ferenc – aki Teleki Pál, Bárdossy László és Kállay Miklós mellett volt miniszterelnökségi államtitkár, majd 1943. március 29. és 1944. március 22. között a kereskedelmi miniszteri pozíciót töltötte be – kalandos sorsú naplója. A legfelsőbb körökben mozgó politikus, aki már csak hivatalánál fogva is miniszterelnökök bizalmasa volt, néhány héttel Teleki Pál halála előtt kezdte lejegyezni élményeit, utolsó bejegyzései pedig Bárdossy László népbírósági perére reflektálnak. Zsindely Ferenc sok humorral, személyes vallomásokkal, politikai elemzésekkel, pletykákkal, a korszak jellegzetes alakjainak karcolatszerű jellemzéseivel tarkított naplója a magyar háborús memoáirodalom gazdag örökségének értékes darabja, amely még ennyi évtized után is képes újat mondani. Az események apró részleteinek rekonstruálásához is segítséget nyújt, de attól igazán kiemelkedő, hogy a kor és szereplői gondolkodásának mélyebb megértéséhez ad releváns szempontokat, mivel egy befolyásos kormánytag szemével követhetjük nyomon a magyar kabinet második világháborús politikáját.

Zsindely Ferenc naplója még nem áll a vesztett háború utáni magyarázkodás kényszerének hatása alatt, és így hiteles képet ad arról, hogy az események résztvevői hogyan értékelték a történteket, hol és hogyan látták a hibákat, miképp ítélték meg a saját felelősségüket, hogyan mérték fel saját mozgásterüket és perspektíváikat, s hogyan élték meg az egyre szűkülő ellenséges gyűrű közepén a háború mindennapjait.

6950 Ft

9 786156 339331

MINISZTER A FRONTVONALBAN

Zsindely Ferenc naplója 1941. február 25. – 1946. március 9.

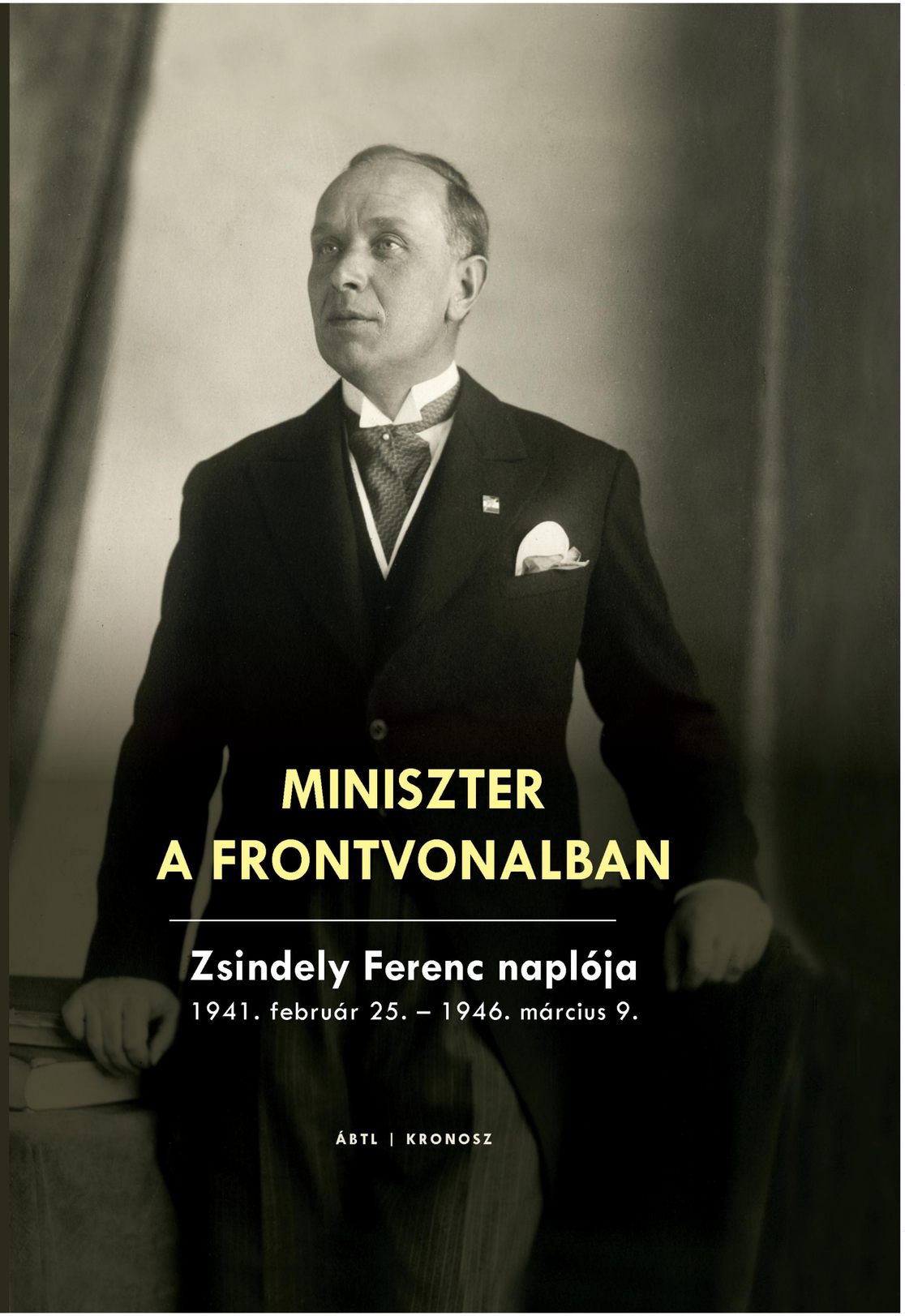

MINISZTER A FRONTVONALBAN

Zsindely Ferenc naplója

1941. február 25. – 1946. március 9.

ÁBTL | KRONOSZ